EL-İTKÂN FÎ ULÛMİ'L KUR'ÂN

Celâlüddîn Abdürrahmân bin Muhammed
es-Suyûtî, eş-Şâfiî (ö. 911/1505)

1. CİLT

1 - MEKKÎ VE MEDENÎ ÂYETLER

20 Bu konu ile ilgili eser verenler olmuştur. Mekkî ve İzzu'd-dîrînî bunlardandır.

Mekkî-Medenî âyetleri bilmenin faydası, önceden veya sonradan inen âyetleri öğrenmektir. Böylece, sonradan inen âyetin nâsih, Bazılarına göre de muhassis âyet olduğu anlaşılır.

21 Ebû'l-Kâsım el-Hasan b. Muhammed b. Habîbi'n-Nîsâbûri, «K i t â b u' t - T e n b î h a l â- F a d l i U l û m i' l-K u r' â n» adlı eserinde şöyle der: «Kuran ilimlerinin en şereflisi; nüzûl sebeplerini, yerlerinin, Mekke ve Medine'de nâzil olanların tertibini, Mekke'de nâzil olup hükmü Medeni olanları Medine'de nâzil olup hükmü Mekkî olanları, Medine'liler hakkında Mekke'de nâzil olanları, Mekke'liler hakkında Medine'de nâzil olanları, Mekke'de nâzil olup Medine'de nâzil olanlara benzeyenleri, Medine'de nâzil olup Mekke'de nâzil olanlara benzeyenleri, Cuhfe'de, Beytu'l-Makdis'de, Tâifde, Hudeybiye'de nâzil olanları, gece ve gündüz nâzil olanları, melekler refakatinde veya yalnız iken nâzil olanları, Mekkî sûrelerdeki Medenî âyetleri, Medeni sûrelerdeki Mekkî âyetleri, Mekke'den Medine'ye nakledilenleri, Medine'den Mekke'ye nakledilenleri, Medine'den Habeşistan'a nakledilen âyetleri, mucmel, mufasser ve Mekkî veya Medenî oluşunda ihtilaf edilen âyetleri, öğrenmektir. Bu yirmibeş özelliği bilmeyen, bunları birbirinden ayıramayan kimsenin, Kur'ân-ı Kerim hakkında söz söylemesi helâl olmaz.»

22 Bu özellikler hakkında geniş bilgi vererek bir kısmını ayrı, bir kısmını da iç içe katarak işleyeceğimi söylemiştim.

23 İbnu'l-Arabi «e n - N â s i h v e'l - M e n s û h» adlı kitabında şöyle der. «Kur'ân-ı Kerim genel olarak anladığımıza göre; âyetlerin bir kısmı Medine'de, bir kısmi yolculuk anında, bir kısmı ikâmet yerinde, bir kısmı gece, bir kısmı gündüz, bir kısmı gökte, bir kısmı yerde, bir kısmı gökle yer arasında, bir kısmı da mağarada inmiştir.»

24 İbn-i Nakîb, Tefsirinin mukaddimesinde, konu ile ilgili şu bilgiyi verir:

«Kur'ân-ı Kerim'in sûreleri dört kısma ayrılır. Mekkî-Medenî, bir kısmı Mekki, bir kısmı Medenî, ne Mekkî ne de Medenî olan sûreler».

25 Mekki ve Medenî sûrelerle ilgili olarak ulemâ üç görüş ileri sürmüştür:

1 - Bunların en meşhuru; Mekke'de veya Medine'de, Mekke'nin fethi veya Veda Haccı senesinde, yahut gazvelerden birinde olsun, hicretten önce inenler Mekkî, hicretten sonra inenler de Medenî'dir.

Osman b. Saîdi'r-Râzî, Yahya b. Sellâm'a dayanarak şu rivâyette bulunur. Mekke'de Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) henüz Medine'ye varmadan yolda inen âyetler Mekkî, Medine'ye vardıktan sonra Resûlüllah'a, gazveleri esnasında inen âyetler Medenidir.

Bu, ıstılah olarak, hicret yolculuğunda inen âyetleri Mekke'de inen âyetlere katma hükmünü sağlayan güzel bir delildir.

2- Hicretten sonra olsa bile Mekke'de inen âyetler Mekkî, Medine'de inen âyetler Medenî'dir. Buna göre gazveler esnasında inen âyetler, ne Mekkî, ne de Medenîdir.

Taberânî «S ü n e n-i K e b î r»inde, Velîd b. Müslim tariki ile Ufeyr b. Mi'dan, Selim b. Âmir ve Ebû Umâme'den rivâyet ettiğine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur «Kur'ân; Mekke, Medine ve Şam'da (el-Velid'in ifadesine göre Beytü'l-Makdis'de) olmak üzere, üç yerde inmiştir.» imaduddîn b. Kesir, Şam'dan kastedilen yerin Tebük olduğunu söylemenin daha iyi olacağını ifade eder.

Buna ilâveten; Mina, Arafat ve Hudeybiye'de inen âyetler Mekkî âyetlere, Bedir, Uhud ve Sal'a'da inen âyetler, Medenî âyetlere dahil olduğunu söylemek isterim

3- Mekkelilere hitaben inen âyetlere Mekkî, Medinelilere hitaben inen âyetlere de Medenî âyetler denir. İbn-i Mesûd'un biraz sonra gelecek sözü buna hamledilir.

26 Kadı Ebû Bekir «e l-İ n t i s â r» adlı kitabında şöyle der: «Mekkî ve Medenî âyetleri bilmek, Eshâb-ı Kirâm ve Tâbiûn'un sözlerine dayanır. Bu konuda Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan her hangi bir bilgi gelmemiştir. Çünkü O'na bu görev verilmemiştir. Her ne kadar nâsih ve mensûh âyetlerin tarihini bilmek bazı ilim ehline gerekli ise de, Allah (celle celalüh) Mekkî veya Medeni âyetleri bilmeyi, ümmetin hepsine yüklememiştir. Bu konu, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) dan bir nas olmaksızın bilinir.» .

27 Buharı, İbn-i Mesûd'dan rivâyetle şu sözünü nakleder: «Allah'a yemin ederîm ki, Kur'ân'da hangi âyetin, kimin hakkında ve nerede indiğini bütünüyle bilirim.»

28 Eyyûb'un dediğine göre: Bir kimse Kur'ân âyetlerinden biri hakkında İkrime'ye sordu, ikrime, Sela dağını işaret ederek «Şu dağda nâzil oldu» cevabını verdi. Bu rivâyeti Ebû Nuaym, «H ı l y e» adlı eserinde zikreder.

29 Âyetlerin Mekkî veya Medenî olmalarına dair İbn-i Abbâs'dan olduğu kadar, başkalarından da rivâyetler mevcuttur. Bunlardan elde ettiklerimi zikrederek, hakkında ihtilaf edilen âyetleri de belirteceğim.

30 İbn-i Sa'd «T a b a k â t'»ında şöyle der: «Ebû Selemeti'l-Hadramî, İbn-i Abbâs'dan işitmiş, Ebû Seleme'den de Kudâme b. Musa rivâyet etmiş, bundan da Vakıdî bize haber verdiğine göre İbn-i Abbâs şöyle demiştir: Ubeyy b. Kab'a, Medine'de nâzil olan âyetleri sordum. Kur'ân'ın 27. sûresi burada, diğerleri de Mekke'de nâzil oldu, cevabını verdi».

31 «Ebû Ca'fer'in-Nahhâs, «e n-N â s i h v e' l-M e n s û h» adlı kitabında şöyle der «Bana, Yemût b. Muzarrâ, ona Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistani, ona Ebû Ubeyde Ma'mer İbni'l-Musennâ, ona da Yunus b. Habîb rivâyet etmiştir, o da Ebû Amr b. Alâ'dan şöyle dediğini işitmiştir. Mücahid'den, Mekkî ve Medeni âyetleri birbirinden ayırma hususunu sordum. Oda; İbn-i Abbâs'a sormuştum, cevaben En'am sûresinin tamamı bir defada Mekke'de nâzil oldu, ancak ******* (151-152-153.) ile başlayan üç âyetin, Medine'de indiğini söylemişti. Bundan önceki sûreler Medenîdir. A'raf, Yûnus, Hûd, Yusuf, Ra'd, İbrahim, Hicr, sonundan üç âyet hariç Nahl sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur. Fakat bu üç âyet, Uhud gazvesinden dönerken, Mekke ile Medine arasında inmiştir.

«Beni isrâil (İsrâ), Kehf, Meryem, Enbiyâ ***** ile başlayan üç âyetin tamamı hariç (Hac sûresi, 19-21. âyetler) Hac sûreleri, Mekke'de nâzil olmuştur. Ancak Hac sûresindeki bu üç âyet, Medine'de inmiştir».

«Mü'minûn, Furkân, sonundan beş âyet hariç Şuarâ sûreleri Mekke'de, son beş âyet ise Medine'de nâzil olmuştur. Şuarâ sûresinin son dört âyeti, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm sûreleri ile Lokman sûresinin 27. âyetinden itibade sûresinin 32. âyetinden itibaren üç âyeti hariç, Sebe Fatır, Yasin, Sâffât, Sad sûreleri ile Zumer sûresinin 39. âyetten itibaren üç âyetin tamamı hariç, birbirine takip eden 7 Hâmim, Kâf, Zâriât, Tür, Necm, Kamer, Rahmân, Vakıa, Saff, sonundan bazı âyetler hariç Teğâbûn sûresi. Mülk, Hâkka, Meâric, Nûr, Cin, 73 ve 74. âyetleri hariç Müzemmil sûresi, Zilzâl Nasr, ihlâs, Muavvizeteyn sûreleri hariç Müddesir sûresinden Kur'ânın sonuna kadar devam eden sûreler, Medenî sûrelerdir. Aynı şekilde Enfal, Berâe (Tevbe), Nûr, Ahzâb, Muhammed, Feth, Hucurât ve Hacfid'den itibaren Tahrim sûresine kadar gelen sûreler, Medine'de nâzil olmuştur.»

İbn-i Sa'd bu rivâyetin tamamını, bu şekilde nakletmiştir. Senedi sağlam, râvilerin hepsi, meşhur Arap ulemasından sika kimselerdir.

32 Beyhaki, «Delâilu'n-Nubuvve» adlı eserinde şu rivâyeti nakleder «Bize Ebû Abdillah el-Hâfız, ona Ebû Muhammed b. Zeyyâdi'l-Adl, ona Muhammed b. ishak, ona Yakub b. İbrahim ed-Devraki, ona Ahmer b. Nasr b. Mâlik el-Huzâ'î, ona Ali b. Husayn b. Vâkıd, o da babasından, babası da Yezid en-Nahvî'den, oda İkrime ve Husayn b. Ebî'l-Hasen'den şöyle rivâyet etmişlerdir Şu sûreleri Allahü Teâlâ Mekke'de indirmiştir. Bunlar: Alak, Nûr, Müzzemmil, Müddessir, Tebbet, Tekvir, A'lâ, Leyl, Fecr, Duhâ, İnşirah, Asr, Âdiyat, Kevser, Mâûn, Kâfirûn, Fîl, Felak ve Nas, ihlas, Necm, Abese, Kadr, Şems, Burûc, Tin, Kureyş, Kâri'a, Kıyame, Hümeze, Mürselât, Beled, Kâf, Târık, Kamer Sâd, Cin, Yâsin, Furkân, Melâike, Tâhâ, Vakıa, Şuâra, Neml, Kasas, İsrâ Hûd, Yusuf, Hicr, En'âm, Sâffât, Lokman, Sebe', Zumer, Mü'min, Duhâ, Fussilet, Şûra, Zuhruf, Câsiye, Ahkaf, Zâriyat, Gâşiye, Kehf, Nahl, Nûh, İbrahim, Enbiya, Mü'minûn, Secde, Tûr, Mülk, Hakka, Meâric, Nebe', Naziât, İnşikâk, Fâtır, Rûm ve Ankebût sûreleridir.»

«Medine'de nâzil olan sûreler şunlardır Mutaffifîn, Bakara, Âl-i İmran, Enfal, Ahzab, Maide, Mumtehine, Nisa, Zilzâl, Hadîd, Muhammed, Ra'd, Rahmân, Talâk, Beyyine, Haşr, Nasr, Nûr, Hâc, Munafikûn, Mucâdile, Hucurât, Tahrim, Sâf, Cuma, Tegâbûn, Feth ve Tevbe.»

Beyhakî şunu da ilâve eder.

«Bu rivâyette; Mekke'de nâzil olan Fatiha, A'raf, Meryem sûreleri yoktur.»

Gene Beyhakî şu rivâyeti nakleder

33 «Bize Ali b. Ahmed b. Abdan, ona Ahmed b. Ubeydi's-Saffâr, ona Muhammed b. Fadl, ona İsmail b. Abdillah b. Zurârati'r-Rakıy, ona Abdülaziz b. AbdurRahmân el-Kureşî, ona Husayf, ona Mücahid, ona da İbn-i Abbâs rivâyet etmiştir. İbn-i Abbâs şöyle der: Allahu Teâlâ Resûlüne Kur'ân'dan ilk indirdiği sûre; Alâk sûresidir.»

Beyhakî, İbn-i Abbâs'dan gelen bu rivâyetin mânasını açıklar, Mekke'de nâzil olduğunu ifade ettiği ilk rivâyetinde olmayan sûreleri, ilâve eder. İbn-i Abbâs'dan gelen bu rivâyeti mürsel sahih olarak Mukâtil ve diğer müfessirlerin tefsirlerinden şahit getirir.

34 İbn-i Durays «F e d â i l u' l- K u r' a n» adlı eserinde şu rivâyeti nakleder.

«Bize; Muhammed b. Abdillah b. Ebî Ca'feri'r-Razi, ona Amr b. Harun, ona Osman b. Ata el-Horasanî, ona babası, o da İbn-i Abbâs'dan duyduğuna göre İbn-i Abbâs şöyle demiştir Sûre başları Mekke'de nâzil olduğunda Mekke'de yazılırdı. Sonra da bu sûrelerle ilgili âyetleri Allahü Teâlâ dilediği zaman indirirdi. Kur'ândan ilk inen, Alâk sûresidir. Sonra sıra ile, Müzemmil, Müddessir, Tebbet, Tekvir, A'la, Leyl, Fecr, Duhâ, İnşirah, Asr, Adiyat, Kevser, Tekâsür, Mâûn, Kâfirûn, Fil, Felâk, Nâs, ihlâs, Necm, Abese, Kadr, Şems, Burûc, Tin, Kureyş, Kâri'a, Kıyame, Hümeze, Mürselât, Kâf, Beled, Târık, Kamer, Sâd, A'râf, Yâsîn, Furkân, Melâike, Meryem, Tâhâ, Vâkıâ, Şuarâ, Neml, Kasas, İsrâ, Yunus, Hûd, Yûsuf, Hicr, En'âm, Sâffât, Lokmân, Sebe', Zümer, Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkaf, Zâriat, Gaşiye, Kehf, Nahl, Nûh, İbrahim, Enbiya, Mü'minûn, Secde, Tûr, Mülk, Hâkka, Meâric, Nebe', Infitâr, inşikâk, Rûm, Ankebût, Mutaffifin sûreleri inmiştir.»

«Medine'de inen sûreler de şunlardır Bakara, Enfâl, Âli İmrân, Ahzab, Mümtehine, Nisa, Zilzâl, Hadîd, Kıtal, Ra'd, Rahmân, Dehr, Talâk, Beyyine, Haşr, Nasr, Nûr, Hâc, Münâfikûn, Mücadele, Hucurât, Tahrîm, Cum'a, Teğâbun, Sâf, Feth, Maide ve Tevbe.»

35 Ebû Ubeyde, «F e d â î l u' l - K u r' â n» adlı eserinde şu rivâyeti nakleder.

«Bize; Abdullah b. Salih ve Muaviye b. Salih, onlara da Ali b. Ebî Talha rivâyet etmiştir. Ali b. Ebî Talha şöyle der. Bakara, Âli İmrân, Nisa, Maide, Enfâl, Tevbe, Hâc, Nûr, Ahzâb, Muhammed, Feth, Hadîd, Mücadile, Haşr, Mümtehine, Sâf, Teğâbûn, Talâk, Tahrim, Fecr, Leyl, Kadr, Beyyine, Zilzâl, Nasr sûreleri Medine'de, diğerleri de Mekke'de inmiştir.»

36 Ebû Bekr İbnu'l-Enbâri, şu rivâyeti nakleder:

«Bize; İsmail b. İshâk el-Kâdî, ona Haccâc b. Minhâl, ona Abdurrezzak b. Hemmâm, o da Katâde'den rivâyet etmiştir. Katâde şöyle der Bakara, Âli İmrân, Nisâ, Maide, Tevbe, Ra'd, Nahl, Hâc, Nûr, Ahzâb, Muhammed, Feth, Hucurât, Hadîd, Rahmân, Mücadele, Haşr,

Mümtehine, Sâf, Cum'a, Münafikûn, Tegabûn, Talâk, Tahrîm'in ilk dokuz âyeti, Zilzâl, Nasr sûreleri Medine'de, diğer sûreler de Mekke'de nâzil olmuştur.»

37 Ebû'l-Hasan b. el-Hassâr, «K i t â b u' n-N â s i h v e' l-M e n s û h» adlı eserinde: 20 sûrenin ittifakla, 12 sûrenin de ihtilafla Medine'de, geri kalanlarının da ittifakle Mekke'de nâzil olduğunu söyler, bunları aşağıdaki beyitlerde dile getirir

Şiirin Tercemesi

Ey bana, Allah'ın Kitabını ve okunan sûrelerin iniş sıralarını soran çalışkan!

Beni Mudar kabilesinden seçilen Peygamber, bu süreleri bize ne şekilde sunmuştur? Ona selât ve selam olsun.

Hicretten evvel ve hicretten sonra ister seferde olsun, ister hazerde, nâzil olan sûreleri bana soran kimse!

(Soruluyor ki) şerî hükümleri tarih ve ictihadla ispatlayan müçtehit neshi ile tashihi öğrensin.

Fatiha hakkındaki rivâyetler çelişmektedir. (Yani Mekke'de mi nâzil olmuş, Medine'de mi diye ihtilaf olunmuştur. Fakat ittifakla Mekke'de nâzil olan) hicr sûresi (seksen yedinci âyeti hariç, Fatiha ile Mekke'de nâzil olduğudur.) Düşünen insana ders vermektir.

Kur'ânın anası olan Fatiha, şehirlerin anası sayılan Mekke'de nâzil olmuştur. Çünkü Fatiha'dan önce beş (vakit namaz)dan eser bile yoktu. (Namazlarsa Mekke'de nâzil olmuştur.)

Hazret-i Peygamberin hicretinden sonra otuz sûre nâzil olmuştur.

Dört tanesi, yedi uzun surenin ilk dördüdür. Beşincisi ibretler taşıyan Enfâl suresidir.

Sayılırsa Tevbe sûresi altıncı olur. Şöhretli Nur ve Ahzab sûreleridir.

Nesholunmamış Muhammed sûresi, Fetih ve şanlı Hucurat sûreleri başda yer almaktadır.

Sonra Hadid sûresi, ondan sonra da Mücadele sûresi gelir. Haşr sûresinden sonra Mümtehine gelir.

Münafıklığın rüsvay edilmesine vesile olan sûre (Münafikun sûresi) Allah'ı anmak için yapılan toplantı sûresi (Cumua sûresi)

Boşamanın ve bir şeyi haram kılmanın ayrı ayrı hükümleri var, (Talak, Tahrim sûresi) Peygamberin eceline işaret eden Zafer (Nasr sûresi) ve Fetih sûresi.

Buraya kadar râvileri ittifak halinde olan sûrelerdir. (Yani geçenler ittifakla Medine'de nâzil olan sûrelerdir.) Geriye kalanlar ise rivâyetler muhteliftir.

Ra'd sûresinin nüzûlu hakkında ihtilaf vardır. Ekseriyete göre Ra'd sûresi, Kamer sûresi gibidir. (Mekke'de nâzil olmuştur.)

Rahmân sûresi de Kamer sûresi gibidir. (Mekke'de nâzil olmuştur), bunun isbatı cinlerin sözünü ihtiva eden hadistir.(*)

* İmâm Tîrmizi'nin rivayetine göre Hz. Peygamber, Rahman suresini baştan sonuna kadar Sahabeye okumuş, onlar ses çıkarmayınca, Hz. Peygamber: "Ben sizi niçin böyle suskun görüyorum; sureyi cinlere okuduğumda onlar, sizden daha iyi karşılık veriyordu. Ben

her ***** yı okuduğumda onlar, "Ey Rabbimiz! Biz Senin hiçbir nimetini yalanlamıyoruz. Sana hamd olsun" diyorlardı. Cinlerin bu hadisesi Mekke'de vukubulmuştur.)

Havariler sûresi olarak bilinen sûre (Saf sûresi), sonra Tegâbun, bir de tehdidler taşıyan Tatfif sûresi.

Müslümanlara tahsis edilen Kadir gecesi (Kadir sûresi), ***** (Beyyine) ondan sonra Zilzal sûresi

Hâlikımızın vasıflarından olan ***** sûresi, Allah'ın takdiriyle şiddet ve sıkıntıları kaldıran, Felak ve Nas sûreleri.

Bunlar hakkında râvilerin ihtilafa düştükleri sûrelerdir. Bazan bir takım âyetler sûrelerden istisna edilmiştir. Mesela, Medine'de nâzil olan bir surenin bazı âyetleri Mekke'de nâzil olmuştur.

Bu otuz surenin dışında kalanlar ise Mekke inişlidir. Sen bir takım insanların muhalefetinden dolayı canını sıkma

Her ortaya çıkan muhalefet değerli değildir. Ancak dikkate değer bulunan tenkid değerlidir.

Sûrelerin Mekkî-Medenî Oluşundaki İhtilâf

38 Fâtiha Sûresi:

Çoğu alimler, bu sûrenin Mekkî olduğunu kabul eder. Hatta ileride seferi ve hazari bahsinde görüleceği üzere, Fâtiha'nın ilk inen sûre olduğu ileri sürülür. Buna delil olarak Hicr sûresinin (87.) âyeti olan ***** **«Andolsunki sana ikişerlerden yedi verdik..»** âyeti misal getirilir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti, Buhârî'nin ifadesine göre, Fâtiha sûresi olarak tefsir etmiştir.

Hicr Sûresi:

İttifakla Mekkî'dir. Cenab-ı Hak Resûlüne, bu sûrede Fâtihayı zikretmesi, Fâtiha'nın bu sûreden önce indiğini gösterir. Çünkü, henüz indirmediği bir âyetten söz etmesi mümkün değildir. Ayrıca namazın Mekke'de farz olduğunda da ihtilaf yoktur, Öyle ki, islâmda Fâtihasız namaz kılındığı görülmemiştir. Bunu, İbn-i Atiyye ve başkaları söylemişlerdir.

39 Vahidî ve Sa'lebî, Alâ' İbnu'l-Museyyeb'den, o Fadl b. Amr'dan, o da Aliyy İbn-i Ebî Tâlib'den rivâyet ettiğine göre şöyle demiştin «Fâtiha sûresi Mekke'de nâzil olmuştur.»

40 Mücâhid'in, bu sûrenin Medine'de indiğine dair sözü, şöhret bulmuştur. Bu konudaki rivâyeti, Firyâbî tefsirinde, Ebû Ubeyd, Sahih bir senedle «F e d â i l u' l-K u r' â n»ında nakleder. Buna karşılık Husayn b. Fadl, Mücahid'in bu sözünü, doğru kabul etmez. Çünkü ekseri ulemâ, sûrenin Mekke'de nâzil olduğu görüşündedir

İbn-i Atiyye bu konudaki sözü, Zührî, Atâ, Sevâdetu'bnu Ziyâd ve Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'den nakletmiştir.

41 Ebû Hureyre'den sağlam bir senedle gelen sözü Taberânî «E v s a t»ında naklederek: Bize Ubeyd b. Ganem, ona Ebû Bekr b. Ebû Şeybe, ona Ebû'l Ahvas, ona Mansûr, ona Mücahid, o da Ebû Hureyre'den şöyle rivâyet ettiğini belirtir. Ebû Hureyre şöyle demiştir. «Fâtiha sûresi nâzil olduğunda şeytan kendini yere vurdu. Fâtiha Medine'de nâza oldu.» Son cümlenin, Mücahid tarafından ilâve edilme ihtimali mevcuttur.

42 Bazılarına göre bu sûre, üstün şerefi ve değeri bakımından, bir kere Mekke'de, bir kere Medine'de olmak üzere iki defa inmiştir. Bu konuda bir dördüncü görüş vardır. Sûre'nin yarısı Mekke'de, gerisi Medine'de nâzil olmuştur. Bunu Ebû'l-Leys es-Semerkandi nakletmiştir.

43 Nisâ Sûresi

Nahhâs, Nisâ sûresinin 58. âyetinin ***** Kâbenin anahtarı hakkında ittifakla Mekke'de nâzil olduğunu ileri sürerek sûrenin, Mekke'de nâzil olması gerektiğine inanır. Nahhâs'm bu sözü, gerçeğe uymamaktadır. Çünkü, âyetlerinin büyük bir kısmı Medine'de inen uzun bir sûrenin, bir veya birkaç âyetinin Mekke'de inmesi, onun Mekkî olmasını gerektirmez, Özellikle en çok tercih edilen görüşe göre hicretten sonra inen sûreler, Medenî'dir. Sûredeki âyetlerin sebebi nüzûlünü araştıran kimse, bunun böyle olmadığını, aynı zamanda Buhârînin Hazret-i Aişe'den rivâyet ettiği şu sözün de, bunu reddettiğini gösterecektir. Hazret-i Aişe şöyle demiştir «Bakara ve Nisâ sûreleri, Resûlüllahla evlendikten sonra nâzil olmuştur.» Resûlüllahın Hazret-i Aişe ile evlenmesi ittifakla hicretten sonradır.

Bir rivâyete göre, hicret esnasında nâzil olduğu da söylenir.

44 Yûnus Sûresi

Meşhur kavle göre, Mekke'de nâzil olmuştur, İbn-i Abbâs'dan bu konuda iki rivâyet vardır. Yukarıda geçen rivâyetlerin birinde; sûrenin Mekki olduğu söylenmişti. Diğerinde ise İbn-i Merdeveyh, Avfî, İbn-i Cureyc, Atâ, Hasif, Mücahid ve İbn-i Zübeyr

45 Osman b. Atâ babası tarikiyle İbn-i Abbâs'dan bu sûrenin Medenî olduğunu rivâyet etmişlerdir.

Dahhâk tarikiyle İbn-i Ebî Hâtim'in İbn-i Abbâs'dan rivâyeti, meşhur olanı kuvvetlendirmektedir. Buna göre İbn-i Abbâs şöyle der: «Hazret-i Peygamber elçi olarak gönderildiğinde Arablardan elçiliğini kabul etmeyenler; Allah, kendisine insanlardan bir elçi seçmeyecek kadar yücedir, demişlerdi. Bunun üzerine Allah, Yûnus sûresinin 2. âyetini ***** indirdi.»

46 Ra'd Sûresi

Mücahid tariki ile İbn-i Abbâs'dan ve Ali b. Ebî Talha'dan gelen önceki rivâyetlere göre bu sûre, Mekki'dir. Diğer rivâyetlere göre de Medenî'dir.

Ayrıca İbn-i Merdeveyh, Avfi tariki ile İbn-i Abbâs'dan, İbn-i Cüreyc Osman b. Atâ tariki ile İbn-i Abbâs'dan, Mücahid, İbn-i Zubeyr tariki ile, İbn-i Abbâs'dan Medenî olduğuna dair rivâyette bulunmuşlardır.

47 Ebû'ş-Şeyh, Katâde'den, benzerini rivâyet etmiştir.

Sûrenin Mekkî olduğu hükmü, Saîd b. Cübeyr'den rivâyet edilmiştir.

Said b. Mensur «S ü n e n» inde şu rivâyeti nakleden.

Bize Ebû Avâne, ona da Ebû Bişr rivâyet ettiğine göre şöyle demiştir. Said b. Cübeyr'e Allahu Teâlâ'nın Ra'd sûresi 43. âyetindeki «men»in Abdullah b. Selâm olup olmadığını sorduğumda: «Nasıl olur, bu sûre Mekkidir» demiştir.

Öte yandan Taberânî ve diğerlerinin Enes'den yaptıkları rivâyet, surenin Medeni olduğunu teyid etmektedir. Enes Ra'd sûresinin 8-13. âyetlerinin, Erbed b. Kays ve Amir b. Tufeyl'in Resûlüllahı görmek üzere Medine'ye geldikleri sırada cereyan eden hadise üzerine nâzil olduğunu söyler.

Bu sûrenin Mekkî ya da Medeni oluşundaki ihtilafı kaldırmak için, bazı âyetleri hariç, sûrenin Mekkî olduğunu söylemek yeterlidir.

49 Hâc sûresi

İbn-i Abbâs'dan Mücahid tariki ile önceden geçen rivâyete göre bazı âyetleri hariç, sûre Mekkî'dir. Diğer rivâyetlere göre de Medenî'dir.

50 İbn-i Merdeveyh, İbn-i Abbâs'dan Avfi tariki ile, İbn-i Cüreyc ve Osman, Atâ tariki ile İbn-i Abbâs'dan, İbn-i Zübeyr'den Mücahid tariki ile yaptığı rivâyete göre sûre Medenî'dir.

İbnu'l-Feres «A h k â m u' l-K u r' a n» ında, «aynı sûrenin 19. âyetinden sonrakiler hariç Mekkî olduğu veya 10. âyet hariç Mekkî olduğu, veya 52-55. âyetler hariç Mekkî olduğuna dair bir sözü nakleder.

Katâde ve diğerleri, sûrenin bütünüyle Medenî olduğu sözünü söyler. Dahhâk ve başkaları da bu söze katılırlar.

Cumhur Ulemaya göre bu sûre, Mekkî ve Medeni olmak üzere karışıktır.

İbnu'l-Feres'in cumhura dayadığı deliller; «E s b â b u' n-N u z û l» adlı kitabımızda belirttiğimiz gibi bu sûrenin pek çok âyetinin Medine'den nâzil olduğunu desteklemektedir.

51 Furkân Sûresi

İbnu'l-Feres'in ifadesine göre, sûrenin Mekkî olduğunu, Dahhâk ise Medenî olduğunu söyler.

52 Yasîn Sûresi

Ebû Süleyman ed-Dımeşkî'nin meşhur olmadığını ifade ettiği bir rivâyetine göre sûre, Medenî'dir.

Sâd Sûresi

Ca'berî cumhurun Mekki olduğuna dar icma ı hilafına, sûrenin Medenî olduğunu belirten bir söz nakleder.

Muhammed Sûresi

Nesefî, sûrenin Mekkî olduğunu ifade eden garib bir nakilde bulunur.

Hucurât Sûresi

Saz bir söze göre bu sûre Mekkî'dir

56 Rahmân Sûresi

Cumhur, sûrenin Mekkî olduğu görüşündedir. Doğru olanı da budur. Bunu; Tirmizî ve Hâkim'in Câbir'den rivâyet ettikleri şu söz doğrular. «Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Ashâbına, Rahmân sûresini sonuna kadar okuduktan sonra şöyle dedi: **«Neden sessiz duruyorsunuz? Bu sûreyi cinlere okuduğumda sizden daha iyi cevap verdiler, sizin gibi susmadılar. Onlara Allah'ın hangi nimetini yalanlıyorsunuz, meâlindeki âyetini her okuyuşumda, 'Ey Rabbimiz, nimetlerinden hiç birini inkâr etmiyor, ancak Sana hamdediyoruz' cevabını verdiler»**

Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre, rivâyetin sahih olduğunu söyler.

Cin kıssası, Mekke'de vukûbulmuştur. Bunu teyid eden daha açık delil ise, kuvvetli bir sened ile Ahmed b. Hanbel'in «M u s n e d»inde Hazret-i Ebû Bekirin kızı Esmâ'dan gelen rivâyettir. Esmâ: «Resûlüllah bir köşede namaz kılarken kendisine Hicr sûresinin 94. âyeti nâzil olmadan önce **'Allah'ın hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz'** meâlindeki âyeti okuduğunu işittim,» demiştir. Esmâ'nın bu sözü, Rahmân sûresinin, Hicr sûresinden önce indiğini gösterir.

58 Hadîd Sûresi

İbnu'l-Feres'in ifadesine göre, cumhur, sûrenin Medenî olduğu görüşündedir. Diğerleri de Mekkî olduğunu söyler. Sûrenin ilk âyetleri Mekkî âyetlere benzemekle birlikte, içinde Medenî âyetler olduğunda ihtilaf yoktur.

İbnu'l-Feres'in bu görüşüne katılırım.

Bezzâr «M ü s n e d»inde, Hazret-i Ömer'den gelen şu rivâyeti nakleder. «Hazret-i Ömer, Müslüman olmadan önce kız kardeşinin evine uğradığında, Hadîd sûresinin ilk âyetlerini ihtiva eden bir sahife görür, hayretinden hemen alıp okur. Okuduğu bu âyetler, Müslüman olmasına vesile olur.»

Hâkim ve diğerlerinin rivâyet ettiklerine göre İbn-i Mesûd şöyle der: Hazret-i Ömer'in Müslüman oluşu ile Ehlikitab'ı ağır şekilde suçlayan sûrenin: **Onlar, daha evvel kendilerine Kitâb verilip de üzerlerinden uzun zaman geçmiş kalbleri kararanlar gibi olmasınlar.. meâlindeki** 16. âyetin inişi arasında, sadece dört sene geçmişti.

Saf Sûresi

Muhtar **kavle** göre sûre Medenî'dir. İbnu'l-Feres bu kavli **cumhura** nisbet eder. Kendi tercihi de bu olmuştur. Buna, Hâkim'in ve diğerlerinin Abdullah b. Selâm'dan rivâyet ettikleri nakil, delâlet eden Abdullah b. Selâm şöyle düşündük: Allah'ın sevdiği en iyi ameli bilseydik onu mutlaka yapardık. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak: **«Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allahı teşbih eder. O gerçekten azîz ve hakimdir. Ey îman edenler, yapamayacağınız şeyleri niçin söylersiniz.»** meâlindeki ilk iki âyetini indirmiştir. Abdullah b. Selâm: «Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bize bu sûrenin tamamını okudu» diye ilâve eder.

62 Cum'a Sûresi

Sahih kavle göre Medenî'dir. Buhârî Ebû Hureyre'den şöyle rivâyet eder «Biz Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) birlikte otururken Cenâb-ı Hak O'na Cum'a sûresinin ilk âyetlerinden olan ***** **«Henüz onlara katılmamış olan diğer insanlar da...»** âyetini indirince, onlar kimdir ya Resûlallah diye sordum» şeklindeki hadisini buyurdular. Bilindiği gibi Ebû Hureyre, hicretten sonra Medine'de Müslüman olmuştu. Sûrenin 6. âyeti olan ***** **«De ki: Ey Yahudi olanlar...»** hitabı, Medine'de yaşayan Yahudilere idi.

Sûrenin sonu da, sahih hadislerde ifade edildiği gibi ticaret kervanı geldiğinde, kendilerine hitab edildiğini duyunca kaçanlar hakkında inmiştir. Böylece, sûrenin bütünüyle Medine'de nâzil olduğu anlaşılır.

Tegâbûn Sûresi

Sûrenin bütünüyle Medenî olduğu söylendiği gibi, son âyetleri hariç, Mekkî olduğu da söylenir.

Mülk Sûresi

Sûrenin Medenî olduğuna dair garip bir rivâyet vardır.

Dehr (İnsan) sûresi

Sûrenin bütünüyle Medenî olduğu söylendiği gibi,***** **«...ve onlardan hiçbir günahkâra yahut nanköre itaat etme.»** 24. âyeti hariç, Mekke'de indiği de söylenir.

66 Mutaffifîn Sûresi

İbnu'l-Feres içinde efsanelerin geçmesi sebebiyle sûrenin Mekke'de nâzil olduğunu, ölçü-tartıda en hileli davranan insanların da Medine'liler olduğu yolundaki ifadeye dayanarak Medine'de nâzil olduğunu belirten iki görüşü nakleder.

Sûrenin, ölçü ve tartıdaki hileyi ifade eden ilk âyetleri hariç, Mekke'de nâzil olduğu söylenir.

Bazıları da sûrenin, Mekke ile Medine arasında indiğini söyler.

Bu görüşlerin yanında sunuda belirtmek isterim. Nesâî ve diğer muhaddisler, sahih senedle rivâyet ettiklerine göre İbn-i Abbâs şöyle demiştin «Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve

sellem) Medine'ye gelince ahalinin, ölçü-tartıdaki hileleri yüzünden çok kötü davrananlar olduğunu gördü, Cenâb-ı Hak bunun üzerine Mutaffifîn sûresini indirdi.» Sûrenin nüzûlünden sonra hemen, ölçü-tartıdaki hileyi bıraktılar.

A'lâ Sûresi

Cumhura göre bu sûre Mekkî' dir. İbnu'l-Feres: «Ramazan bayramı ile bu ayda verilen fitrenin bu sûrede geçtiğinden dolayı, Medine'de nâzil olduğu» yolundaki rivâyeti nakleder.

İbnu'l-Feresin sûrenin Medeni olduğuna dair bu naklini, Buhârî'nin Berâ b. Âzib'den yaptığı şu rivâyeti doğrulamadığını belirtmek isterim. Berâ şöyle demiştir «Resûlün ashabından bize ilk gelen; Mus'ab b. Umeyr ile İbn-i Ummi Mektûm'dur. Bu ikisi bize Kur'ân okurken, Ammâr, Bilâl, Sa'd, sonra yirmi kişiyle birlikte Ömer b. Hattâb, daha sonra da Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) geldiler. Şimdiye kadar Medinelilerin bu derece sevindiğini görmemiştim. Resûlüllah'ın gelişi üzerine, aynı sûreyi kendilerine okudum.»

70 Fecr Sûresi

İbnu'l-Feres'in rivâyetine göre bu sûre hakkında iki görüş vardır. İbnu'l-Feres, Ebû Hayyân'a dayanarak sûrenin cumhura göre Mekki olduğunu ifade eder.

Beled Sûresi

İbnu'l-Feres bu sûrede de iki görüş olduğunu söyler. Sûredeki âyeti, sûrenin Medenî olduğu sözünü reddeder.

Leyl Sûresi

Meşhur kavle göre sûre Mekkî'dir. «Esbâbu'n-Nuzûl» adlı eserimizde naklettiğimiz gibi, sûrenin sebeb-i nüzûlünde geçen hurma bahçesi rivâyetinden dolayı, Medeni olduğu da söylenir.

Bir görüşe göre de, sûrede Mekkî ve Medenî âyetler olduğu ileri sürülür.

Kadr Sûresi

Sûre hakkında iki görüş vardır. Çoğunluk, Mekkî olduğu görüşündedir. Medeni olduğuna delil ise; Hasan b. Ali'den Tirmizî ve Hâkim'in rivâyet ettikleri şu sözdür «Nebî (sallallahü aleyhi ve sellem) Beni Umeyyeyi minberde işaret edince, bu hal kötülenmesine sebeb oldu. Bunun üzerine Kevser sûresi ile Kadr sûresi indi.»

İbnu'l-Feres, meşhur kavle göre sûrenin Mekkî olduğunu söyler.

Buna karşı Ahmed b. Hanbel'in Ebû Habbeti'l-Bedri'den rivâyet ettiği nakli belirtmek isterim. Ebû Habbeti'l-Bedrî şöyle der: «Resûlüllah Cebrâil bana gelerek: Ya Resûlallah, Rabbin sana bu âyeti Ubeyy'e okumanı emretti..' dedi.» İbn-i Kesir buna dayanarak sûrenin Medeni olduğunu kesinlikle ifade eder.

76 Zilzâl Sûresi

Bu sûre hakkında da iki görüş vardır. Medeni olduğuna delil, Ebû Saîdi'l-Hudrî'den İbn-i Hâtim'in şu rivâyetidir: «Kim zerre kadar hayır işlerse onu görecektir, mealindeki âyet inince Resûlüllaha: Ben yaptığım hayırları görür gibi oluyorum..» dedim.

Ebû Saidi'l-Hudri bu sırada Medine'de idi, buraya Uhud savaşından sonra gelmişti.

Âdiyat Sûresi

Bu sûre hakkında da iki görüş vardır. Medeni olduğuna delil, Hâkim ve diğerlerinin İbn-i Abbâs'dan yaptıkları şu rivâyettir. İbn-i Abbâs: «Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir yere süvârilerden müteşekkil bir bölük gönderdi. Aradan bir ay geçmesine rağmen onlardan bir haber gelmedi. Bunun üzerine Âdiyat sûresi nâzil oldu..» dedi.

Tekâsur Sûresi

Meşhur olan kavle göre Mekkî'dir. İbn-i Bureyde'den naklen İbn-i Ebî Hâtim'in naklettiği görüşe göre sûre Medenî'dir, Muhtar olan da budur. İbn-i Bureyde şöyle der: «Bu sûre birbirlerine karşı öğünen Ensârdan iki kabile hakkında inmiştir.»

Katâde'den gelen bir rivâyete göre de Yahûdiler hakkında nâzil olmuştur.

Buhârînin bir rivâyetine göre Ubeyy b. Ka'b şöyle demiştir: «Tekâsur sûresi nâzil olana kadar; 'insanoğlunun altından bir vâdisi olsa..' hadisini Kur'ândan sanıyorduk.».

Tirmizî'nin bir rivâyetine göre Hazret-i Ali şöyle buyurmuştur «Kabir azabı ile ilgili âyet nâzil oluncaya kadar, kabir azabının olup olmadığında şübhe ederdik.»

Yahûdilik kıssası hakkında Buhârî'de mevcut hadise göre kabir azabından ancak Medîne'de söz edilir olmuştur.

Mâûn Sûresi

İbnu'l-Feres'in ifadesine göre bu sûre hakkında iki görüş vardır.

83 Kevser Sûresi

Gerçek olan, sûrenin Medenî oluşudur. Nevevî Müslim şerhinde, Müslim'in Enes b. Mâlik'den rivâyet ettiği şu hadise dayanarak bu görüşü tercih eder. Enes şöyle demiştir: «Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yanımızda bulunduğu bir sırada bir müddet uyuklamıştı, uyanınca tebessüm ederek başını kaldırdı: Az önce bana bir sûre indirildi, dedi; besmele çekerek Kevser sûresini sonuna kadar okudu...»

İhlâs Sûresi

Sebeb-i nüzûlünde birbirine zıd iki hadiseden dolayı sûre hakkındaki iki görüş vardır. Bazı ulema iki kere indiğini ileri sürerek birbirine zıd dan iki görüşü uzlaştırmışlardır.

«Esbâbu'n-Nuzûl» adlı eserimde beyan ettiğim gibi, sûrenin Medeni olduğunu tercih etmek bana daha uygun geldi.

Muavvizeteyn Sûreleri

Muhtar olan kavle göre her iki sûre de Medenî'dir. Çünkü bunlar Beyhakînin «D e l â î l» adlı eserinde zikrettiği gibi Lebîd b. A'sam'ın Resûlüllah'a sihir yapması hakkında nâzil olmuştur.

Âyetlerinin Bir Kısmı Mekke'de Bir Kısmı Medine'de Nâzil Olan Sûreler

86 Beyhakî «D e l â i l u' n - N u b u v v e» adlı eserinde, Mekke'de nâzil olan bazı sûrelerin âyetleri, Medine'de tamamlanmış, sonradan bunlar ilgili sûrelere ilâve edilmiştir.

İbnu'l-Hassâr. «Mekke'de ve Medine'de nâzil olan sûrelerin bazı âyetleri müstesna edilmiştir, şu kadar var ki Bazıları bu âyetleri istisna ederken nakli bırakarak ictihada dayanmışlardır» der.

İbn-i Hacer ise Buhârî Şerhinde şunu söyler «Bazı ulema, Mekkî sûrelerde bulunan Medenî âyetleri, özellikle belirtmeye özen verirler. Fakat bunun aksi de mevcuttur. Buna göre sûrenin bazı âyetleri Mekke'de nâzil olduğu halde geri kalan kısmı Medine'de tamamlanabilir. Fakat bu şekildeki nüzûlün çok az olduğunu gördüm.»

Bu iki çeşit istisnadan elde ettiğim bilgileri, birinci görüşe dayanarak genişçe dile getirmeyi, yukarıda geçen İbnu'l-Hassâr'ın sözünü esas alarak, yapılan istisna için ileri sürülen delillere işaret etmeyi, uygun buldum Bu konuda ileri sürülen delillerin tamamını, «Esbâbu'n-Nuzûl» adlı kitabımızda genişçe ele aldığımızdan, burada kısaca bahsettik.

89 Fâtiha Sûresi

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, sûrenin yarısı Medine'de nâzil olmuştur. Zâhir olan bunun sûrenin ikinci yarısı olduğudur. Fakat buna da açık bir delil yoktur.

Bakara Sûresi

Sûrenin ***** **«...affedin hoşgörün...»** (109.) ve ***** **«(Ey Muhammed) onları yola getirmek sana düşmez...»** (272.) âyetleri istisna edilmiştir.

En'am Sûresi

İbnu'l-Hassâr «Bu sûreden 9 âyet istisna edilmiştir, sûrenin bir defada nâzil olduğu bilindiğinden, bu nakil doğru olmaz,» der. ifade edeyim ki bu nakil doğrudur. Çünkü İbn-i Abbâs'dan rivâyet edildiğine göre o, sûrenin ***** den itibaren (151-153) üç âyetinin istisna olduğunu söyler. Geri kalanlardan ***** **«Allah'ı onun şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar...»** (91.) âyeti, İbn-i Ebî Hâtim'in rivâyetine göre Mâlik b. Sayf, ***** ***** **«Allah'a yalan uyduran, ya da O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olur.»** (Enâm, 21-22.) âyetleri Müseyleme hakkında inmiştir. ***** ***** **«Kendilerine kitap**

verdiklerimiz, oğullarını taradıkları gibi onu tanırlar.» (20.) ve ***** **«Kendilerine kitap verdiklerimiz O (Kur'ânın) gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler.»** (114.) âyetleri de müstesna olan âyetlerdir, demiştir. Ebû'ş-Şeyh'in naklettiğine göre Kelbî şöyle der: «Allah beşere hiçbir şey indirmedi diyen bir Yahudi hakkında, Medine'de nâzil olan iki âyet hariç, En'âm sûresinin tamamı, Mekke'de nâzil olmuştur.» Firyâbî; bize Süfyan, ona Leys, ona da Bişr rivâyet ettiğine göre Bişr'in şöyle dediğini nakleder ***** **«De ki 'Gelin okuyayım...»** ile başlayan iki âyet (151-152) müstesna Enam sûresinin tamamı Mekke'de nâzil olmuştur.»

95 A'raf Sûresi

Ebû'ş-Şeyh İbn-i Hayyân'ın rivâyetine göre Katâde şöyle der. ***** **«Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir -halkının durumunu sor...»** (163.) âyeti hariç, sûrenin tamamı Mekkî'dir.» Diğerleri ise bu âyetten *****«**Rabbin...almış...»** (173.) âyetine kadarki âyetler Medenî, geri kalan kısmı da Mekkî'dir,» der.

Enfâl Sûresi

Bu sûreden ***** **«İnkar edenler ...sana tuzak kuruyorlardı...»** (30.) âyeti istisna edilmiştir. Mukâtil bunun, Mekke'de nâzil olduğunu söyler. «Esbâbu'n-Nuzûl» adlı kitabımızda zikrettiğimiz gibi, fonu Abbâs'ın, bu âyetin Medine'de nâzil olduğunu söylediğine bakılırsa, Mekke'de indiği sözü kabul edilmez. Bazıları, sûrenin ***** **«Ey Peygamber, Allah sana ve sana tabi olan müminlere yeter.»** (64.) âyetini istisna etmiştir. İbn-i Arabi ve diğerleri, bu görüşü doğrular. Bezzâr'ın İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyete göre yukarıdaki âyetin, Hazret-i Ömer'in Müslüman olmasından sonra indiğine dair sözünün, bunu doğruladığını belirtmek isterim.

Tevbe Sûresi

İbnu'l-Feres, ***** **«Andolsun, içinizden size öyle bir Peygamber geldi ki»** den itibaren iki âyetin (128-129) dışında, sûrenin Medenî olduğunu söyler. Ben, bu sözü garip karşılarım. Adı geçen iki âyetin, Kuranda son inen âyetlerden olduğu söylendiği halde, bu nasıl olur? Bazıları, aynı sûrenin, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Ebû Tâlib'e: «Yasaklanmadığım müddetçe senin için istiğfar dilerim» sözü üzerine inen ***** **«Peygambere yaraşmaz...»** (113.) âyetini sûreden istisna kılarlar.

100 Yûnus Sûresi

İbnu'l-Feres ile «C e m â i u' l - K u r r â» adlı eserinde Sehâvî'nin naklettiklerine göre sûrenin ***** **«Eğer sana indirdiğimizden kuşkuda isen»** ile başlayan (94-95.) âyetleri, Yahudiler hakkında indiği söylenen ***** **«Onlardan kimi ona -içinden- inanır...»** (40.) âyeti hariç Mekkî veya sûre başından 40. âyete kadar Mekkî, diğer âyetler de Medenî olduğu belirtilmiştir.

Hûd Sûresi

«Belki sen....terk edeceksin...» (12.) ***** **«Hiç böyleleri şu kimse gibi olur mu ki o. Rabbinden bir delil Üzere bulunmaktadır.»** (17.) ve ***** **«Gündüzün iki tarafında... namaz kıl...»** (114.) âyetleri hariç, sûre Mekkî'dir. Sûrenin (114.) âyeti, Ebû'l-Yusr hakkında Medine'de nâzil olduğu, değişik tarikle gelen sahih rivâyetlerle sabittir.

Yûsuf Sûresi

Ebû Hayyân'ın ifadesine göre sûrenin ilk üç âyeti Medenî, geri kalan âyetleri de Mekki'dir. Bu söz, dikkate alınmayacak kadar asılsızdır.

Ra'd Sûresi

Ebû'ş-Şeyh'in Katâde'den rivâyetine göre sûrenin ***** ***** **«Yaptıktan yüzünden inkâr edenlerin başlarına ani bir bela gelecek...bu böyle sürüp gidecek...»** (31.) âyeti hariç, Medeni'dir. Bir kavle göre de Mekkî'dir. ***** **«Allah bilir»** ile başlayıp ***** **«Allah pek kuvvetli..»** ile biten (8-13.) âyetler ise, önceden geçtiği gibi Medenî'dir. İbn-i Merdeveyh Cundeb'in şu sözünü nakleder: Abdullah b. Selam Mescid-i Haram'a geldi, iki kanadını tutarak şöyle dedi: ***** **«-.yanında -ilahî- kitabın bilgisi bulunanların...»** (43.) âyetinin kimler hakkında nâzil olduğunu biliyor musunuz? diye sorduğunda Evet, biliyoruz, dediler.

İbrahim Sûresi

Ebû'ş-Şeyh'in Katâde'den rivâyetine göre ***** **«Baksana şunlara Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirdiler...»** den itibaren ***** **«...ne kötü bir duraktır o!»** da biten (28-29.) âyetler hariç sûre Mekkî'dir.

Hicr Sûresi

Bazıları, ***** **«Andolsun, sana ikişerlerden yedi verdik.»** (87.) âyeti dışında, sûrenin Mekkî olduğunu söyler. Şunu ilâve ederim ki, Tirmizî ve diğer muhaddisînin rivâyetine göre namazda saf bağlama hakkında nâzil olan, sûrenin ***** **«Andolsun, sizden önce geçenleri de bildik...»** (24.) âyeti de hariç tutulmalıdır.

Nahl Sûresi

Önceden geçtiği gibi İbn-i Abbâs, sûrenin son âyeti müstesna, Mekkî olduğunu söylemiştir. Buna, seferi bahsinde ayrıca temas edilecektir. Ebû'ş-Şeyh'in Şa'biden rivâyetine göre ***** **«Eğer bir topluma azab edecekseniz...»** âyetiyle başlayan, (126-128.) âyetleri hariç, sûrenin tamamı Mekkî'dir. Katâde'den rivâyet olunduğuna göre ***** **«Kendilerine zulüm edildikten sonra Allah uğrunda göç edenleri...»** (41.) âyetinden itibaren sûrenin sonuna kadar Medeni, bu âyetten öncekiler ise Mekkî'dir.

Câbir b. Zeyd'den rivâyet edildiğine göre, sûrenin baştan 40 âyeti Mekke'de, bundan sonrakiler de Medine'de nâzil olmuştur. Bunu Ahmed b. Hanbelin Osman b. Ebî'l-As'dan ***** **«Allah adaleti, ihsanı... emreder.»** (90.) âyetin nuzûlü hakkındaki rivâyeti reddeder. Bu konu, Sûrelerin Tertibi bahsinde ayrıca ele alınacaktır.

111 İsrâ Sûresi

Buharî'nin İbn-i Mesûd'dan rivâyetine göre, Yahudilerin ruh hakkındaki sorusuna cevap olarak inen ***** **«Sana ruhtan sorarlar...»** (85.) âyeti hariç, sûrenin tamamı Mekkî'dir. Esbâbu'n-Nuzûl adlı eserde rivâyet ettiğimiz gibi, ***** **«Az daha onlar seni,... fitneye düşüreceklerdi.»** (73.) âyetten, ***** **«...zaten batıl yok olmağa mahkumdur.»** (81.) **âyete kadar** ve ***** **«De ki: *Eğer toplansalar...»** (88.) âyet, *****«...rüyayı... yaptık...»** (60.) âyet ile ***** **«..kendilerine bilgi verilenlere..»** (107.) âyeti de Medenî'dir.

Kehf Sûresi

Baştan 8 âyet ile ***** **«Nefsini beraber tut.»** âyeti, bir de ***** ***** **«îman edenler...»** ile başlayan (30.) âyetten sonuna kadar olan âyetler hariç, sûre Mekkîdir

Meryem Sûresi

Secde âyeti (58.) âyet ile **«içinizden oraya girmeyecek kimse yok...»** (71.) âyeti hariç, sûre Mekkîdir.

Tâhâ Sûresi

***** **«Onların dediklerine sabret...»** (130.)âyeti hariç, sûre Mekkidir. Bezzâr ve Ebû Ya'lâ'nın rivâyet ettiklerine göre Ebû Râfî şöyle der: «Resûlüllah, kendisine gelen bir misafirine ikramda bulunmak istedi ve beni, Recep ayında ödemek üzere bir miktar borç para vermesi için Yahudilerden birine gönderdi. Yahudi: 'Hayır, bir rehin almadıkça vermem' dedi. Geri dönerek Resûlüllah'a, Yahudinin bu sözünü naklettim. Bunun üzerine Resûlüllah: 'Ben, yerin ve göğün emini- değil miyim? buyurdu. Henüz yanından ayrılmamıştım ki surenin ***** **«Rabb'inin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir..»** (131.) âyeti nâzil oldu. Bu âyetin de hariç tutulması gerekir

Enbiyâ Sûresi

***** **«Bizim yere gelip.- görmüyorlar mı?...»** (44.) âyeti hariç, sûrenin tamamı Mekkîdir.

Hac Sûresi

Sûreden hâriç tutulan Medenî âyetler, daha önce geçmişti.

Mu'minûn Sûresi

*****. **«Nihayet varlıklılarını azab ile yakaladığımız zaman...»** (64.) âyetinden ***** (77.) âyetine kadar olanlar Medenî, sûrenin diğer kısmı Mekkîdir.

Furkân Sûresi

***** **«Ve onlar ki Allah ile beraber başka tanrıya yalvarmazlar...»** (68.) âyetinden itibaren ***** (70.) âyetine kadar ki âyetler hariç, sûre Mekkîdir.

120 Şuarâ Sûresi

İbn-i Abbâs, önceden ifade edildiği gibi, ***** (224.) âyetinden sonuna kadar olan âyetler hariç, sûrenin Mekkî olduğunu söyler. İbnu'l-Feres'in naklettiğine göre başkaları buna ***** İsrail oğulları **bilginlerinin onu bilmesi de onlar** için **bir delil değil mi?»** (197.) âyetini de ilâve ederler.

Kasas Sûresi

***** **«...kendilerine kitap verdiklerimiz...»** (52.) âyetinden itibaren ***** (56.) âyetine kadar Medenî, diğerleri Mekkîdir. Taberânî, İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre, bu âyetlerle ileride gelecek olan Hadîd sûresinin son âyetleri, Uhud harbine katılan Necâşi'nin askerleri hakkında nâzil olmuştur. İleride tekrar geleceği gibi ***** **«Kur'ânı sana farz kılan...»** (85.) âyeti de Medenîdir.

Ankebût Sûresi

Âyetlerin sebeb-i nüzûlünde, İbn-i Cerîr et-Taberînin rivâyet ettiği gibi, ilk üç âyet hâriç, sûre Mekkidir. İbn-i Ebî Hâtim'in âyetin sebeb-i nüzûlünde rivâyet ettiği ***** **«Nice canlı var ki...»** (60) ayetinin de buna ilâve edildiğini belirtmek isterim.

Lokman Sûresi

İbn-i Abbâs, bu sûrenin ***** **«Yer yüzünde bulunan ağaçlar...»** (27.) âyeti ile başlayan üç âyetin Medenî olduğunu söyler.

Secde Sûresi

İbn-i Abbâs, önceden de geçtiği gibi, ***** **«Hiç îman eden kimse fasık gibi olur mu?»** ile başlayan (18-20) üç âyetin, Medenî olduğunu söyler. Başkaları buna ***** **«Yanları yataklarından uzaklaşır...»** (16.) âyetini de ilâve eder. Bezzâr'ın Bilâl'i Habeşî'den yaptığı şu rivâyet, bunu destekler. Bilâl şöyle der: «Mescid-i Haram'da otururken, Eshâbdan Bazılarının akşam namazından sonra yatsıya kadar namaz kıldıklarını görürdüm. Bunun üzerine, adı geçen âyet nâzil olmuştur.»

Sebe' Sûresi

Sûrenin ***** **«Kendilerine bilgi verilenler ...görürler.»** (6.) âyeti hariç, Mekke'de nâzil olmuştur. Tirmizî'nin Fervetu'bnu Museyki'l-Muradiden rivâyet ettiğine göre Ferve Resûlüllaha gelerek şöyle demiştir: «Ya Resûlallah, kavmimden İslâm'a yüz çevirenlerle savaşayım mı?» şeklinde başlayan hadisteki bu soru, Sebe' hakkında sorulmuştur.

İbnu'l-Hassâr. «Bu da kıssanın Medine'de cereyan ettiğini gösterir. Çünkü Ferve'nin Medine'ye hicreti, hicretin 9. yılında Sakif kabilesinin Müslüman olmasından sonra gerçekleşmiştir» der. Aynca buna, hadisde geçen 'unzile' sözünün Medine'ye hicret etmeden önce inen âyetleri hikâye etmiş olabildiğini, ilâve eder.

Yâsin Sûresi

Sûrenin *****«**Biziz biz ki ölüleri diriltiriz...»** (12.) âyeti, Tirmizî ve Hâkim'in, Ebû Saîd'den yaptığı rivâyete dayanılarak, müstesna kılınmıştır. Ebû Saîd şöyle der «Benû Seleme, Medine'nin uzak bir semtinde otururdu. Mescid-i Nebevinin yakınına taşınmak istediklerinde bu âyet nâzil olmuştu. Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara **'Bıraktığınız, ayak izleri adedince sevap yazılacaktır demiş'** onlar da taşınmaktan vaz geçmişlerdir»

Bazıları, münafıklar hakkında nâzil olduğu söylenen ***** ***** **«Onlara: 'Allah'ın size verdiği rızıktan -Allah için- verin.»** (47.) âyetin de Medine'de nâzil olduğunu ifade ederler.

130 Zümer Sûresi

İbn-i Abbâs'dan rivâyet edildiğine göre ***** **«-Tarafımdan- De ki: 'Ey kullarım...»** ile başlayan (53-55.) âyetler müstesna, sûre Mekkî'dir. Taberânî, bir başka tarikle İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre âyet, Hazret-i Hamza'yı öldüren Vahşi hakkında inmiştir. Sehâvî'nin «C e m â l ü' l - K u r r â» da belirttiğine göre Bazıları buna, ***** **«(Tarafımdan) de ki: Ey Mü'min kullarım, Rabbinizden korkun...»** (10.) âyetini de ilâve etmişlerdir. İbnu'l-Cezerî de Bazılarının ***** **«Allah sözün en güzelini ..indirdi.»** (23.) âyetini de ilâve ettiklerini nakleder.

Gâfir (Mü'min) Sûresi

***** **«...tartışanlar...»** (35.) âyetiyle başlayıp ***** (58.) âyetine kadar devam eden âyetler, Medine'de nâzil olmuştur. «E s b a b u' n - Nüzûl» adlı eserimde açıkladığım üzere bu âyetler, İbn-i Ebî Hâtim'in Ebû'l-Âli'ye ve başkalarından rivâyet ettiğine göre, Yahudilerin Deccâl'ı dile getirmeleri üzerine nâzil olmuştur.

Şûra Sûresi

***** **«Yoksa: 'Allaha yalan uydurdu' mu diyorlar?»** ile başlayıp ***** de biten (24-26.) âyetler hariç, sûre Mekkîdir. Bu üç âyetin sebeb-i nüzûlünde, Taberânî ve Hâkim'in rivâyetlerine dayanarak ensâr hakkında nâzil olduğunu söylemek isterim.

(27.) âyeti de Ashâb-ı Suffa hakkında nâzil olmuştur. İbnu'l-Feres'in rivâyetine göre *****«Bir zulüm ve saldırıya uğradıkları zaman kendilerini savunurlar.» res'in rivâyetine göre ***** e kadarki den itibaren ***** (39-41.) âyetler, Mekkî âyetlerden hariç tutulmuştur.

Zuhruf Sûresi

Sûrenin ***** **«Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor: Rahmândan başka tapılacak tanrılar yapmış mıyız?»** (45.) âyeti istisna kılınmıştır. Bunun Medine veya Resûlüllah'ın mi'râc'ı sırasında, semâda nâzil olduğu söylenir.

Câsiye Sûresi

Sehâvî «C e m â l u' l - K u r r â» da sûrenin ***** **«Mü'minlere söyle...»** (14.) âyetinin müstesna kılındığını nakleder.

Ahkâf Sûresi

Sûrenin ***** **«De ki: Hiç düşündünüz mü: Eğer bu Kuran Allah katından ise...»**(10.) âyeti müstesna kılınmıştır, taberanî'nin sahih senedle Avf b. Mâliki'l-Eşca'î'den rivâyetine göre bu âyet, Abdullah b. Selâm'in Medine'de Müslüman oluşu sırasında inmiştir.

Bu konuda başka tarikler de vardır. Fakat Mesrûk'dan İbn-i Ebî Hâtim'in rivâyetine göre bu âyet, Mekke'de nâzil olmuştur. Abdullah b. Selâm'ın Müslüman oluşu Medine'dedir. Halbuki İbn-i Selâm Mekke'de iken, Resûlüllah ile aralarında husûmet vardı.

Şa'bi'den rivâyet edildiğine göre âyet, Mekke'de nâzil olmuştur, Abdullah hakkında değildir. Sehâvî «C e m a l u' l - K u r r â» da belirttiğine göre ***** **«Biz insana tavsiye ettik...»** den itibaren (15-18.) âyetler ile *****«O halde sen de, peygamberlerden azim -ve irade- sahiplerinin sabrettikleri gibi sabret...»** (35.) âyeti, Medîne'de nâzil olmuştur.

Kâf Sûresi

Sûrenin ***** **«Andolsun ki biz gökleri yarattık...»** (38.) âyeti istisna kılınmış, gerisi Mekke'de nâzil olmuştur. Hâkim ve diğer muhaddislerin rivâyetine göre âyet, Yahudiler hakkında nâzil olmuştur.

140 Necm Sûresi

***** **«Onlar ki günahın büyüğünden... kaçınırlar..»** (32.) âyetten ***** (52.) âyetine kadar istisna kılınmıştır ***** **«Gördün mü şu adamı aldırış etmedi.»** (33.) âyetinden itibaren dokuz âyetin istisna kılındığı da söylenir.

Kamer Sûresi

Sûrenin ***** **«O topluluk bozulacak...»** (45.) âyeti istisna kılınmıştır. Kitabımızın 12. Bölümünde görüleceği gibi, bu rivâyet merdûddur. Sûrenin sondan iki âyetinin istisna kılındığı da söylenir.

Rahmân Sûresi

«C e m â l u' l - K u r r â» da belirtildiğine göre ***** (29.) âyeti istisna kılınmıştır.

Vakıa Sûresi

Müslim'in rivâyetine göre ***** **«-Defteri sağ tarafından verilen bu sağcıların- birçoğu önceki -ümmetlerdendir. Birçoğu da sonrakilerden.»** (39-40.) âyetleri ile ***** **«Yıldızların yerlerine yemin olsun ki.»** den itibaren ***** âyetine kadarki (75-82.) âyetler müstesna, sûre tamamıyla Mekkîdir.

Hâdîd Sûresi

Sûrenin Mekkî olduğunu söyleyen kavle göre, son âyet Medenidir.

Mücadele Sûresi

İbnu'l-Feres'in ifadesine göre ***** **«...üç kişi gizli konuşsa mutlaka dördüncüleri O -Allah-'dur...»** (7.) âyeti müstesna, sûre Mekkîdir.

Teğâbûn Sûresi

Sebeb-i Nüzûlü hakkında Tirmizî ve Hâkim'in rivâyetlerine göre sûrenin sonu hâriç, geri kalan kısmı Mekkîdir.

Tahrifti Sûresi

Katâde'nin önceden geçen rivâyetine göre sûrenin ilk dokuz âyeti Medeni, geri kalanı ise Mekkîdir.

Mülk Sûresi

Saîd b. Cübeyr Tefsirinde Dahhâk tariki ile İbn-i Abbâs'dan rivâyeti ettiğine göre Mülk sûresi; üç âyeti hariç, Mekkeliler hakkında nâzil olmuştur, der.

Nûn Sûresi

Sehâvî «C e m â l u' l - K u r r â» da belirttiğine göre ***** **«Biz bunlara da bela verdik...»** dan itibaren*****(17-33.) âyetleri ile ***** den itibaren ***** kadarki (48-50.) âyetler Medenîdir.

150 Müzzemmil Sûresi

İsbahânî'nin rivâyetine göre ***** **«Onların dediklerine sabret..»** ile başlayan (10-11.) âyetler istisnadır. İbnu'l-Feres'in rivâyetine göre, son âyet müstesnadır. Fakat Hâkim'in Hazret-i Aişe'den rivâyeti, İbnu'l-Feres'in bu sözünü geçersiz kılar. Hazret-i Âişe: Bu âyetin, İslâm'ın zuhurunda beş vakit namaz farz kılınmadan önce, gece ibadeti emredildiğinde, surenin ilk âyetlerinden bir sene sonra nâzil olduğunu söyler.

Dehr Sûresi

***** **«O halde Rabbinin hükmüne sabret..»** (24.) âyeti müstesna, sûre Mekkîdir.

Mürselât Sûresi

İbnu'l-Feres ve başkalarının rivâyetine göre *****«Onlara secde edin dendiğinde...» (48.) âyeti hariç sûre Mekkîdir.

Mutaffifîn Sûresi

Sûrenin ilk altı âyeti hariç Mekkî olduğu söylenir.

Beled Sûresi

Sûrenin ilk dört âyet hariç Medenî olduğu söylenir.

Leyl Sûresi

Sûrenin ilk âyetleri hariç Mekkî olduğu söylenir.

Mâûn Sûresi

Sûrenin ilk üç âyeti Mekke'de diğerleri de Medine'de nâzil olduğu söylenir.

Mekkî ve Medenî Âyetlerin özellikleri

Hâkim Müstedrek'inde, Beyhakî «Delâilu'n-Nubuvve» sinde, Bezzâr «M ü s n e d» inde A'meş tarikiyle İbrahim'den, İbrahim Alkame'den, Alkame de Abdullah b. Mes'ud'dan rivâyet ettiklerine göre:... *****, **«Ey mü'minler...»** hitabı bulunan âyetler Medine'de,... ***** **«Ey insanlar...»** hitabı bulunan âyetler de Mekke'de nâzil olmuştur» Bunu, Ebû Ubeyd de Alkame'den mürsel olarak «Fedâilu'l-Kur'ân» ında rivâyet eder.

Meymûn b. Mihrân'dan rivâyet edildiğine göre ***** **«Ey İnsanlar..»** veya ***** **«Ey Adem oğulları.-»** hitabı bulunan âyetler Mekkî, ***** ***** **«Ey mü'minler...»** hitabı bulunanlar da Medenî'dir.

160 İbn-i Atıyye, İbnu'l-Feres ve diğerleri: ...***** hitabı bulunan âyetlerin Medeni olduğu doğrudur. Fakat ...***** hitabı bulunan âyetler Mekkî olduğu gibi, Bazen de Medeni olabilirler» demişlerdir.

İbnu'l-Hassâr «Nasih ve mensûha uğraşanlar bu hadise önem vermiş, zayıf olmasına rağmen itimad etmişlerdir. Oysa ulemâ. Nisâ sûresinin ilk âyeti ibaresiyle başladığı halde

sûrenin Medenî, içinde ***** **«Ey mü'minler rüku edin, secde edin...»** hitabı olmasına rağmen Hac sûresinin Mekkî olduğunda ittifak etmişterdir» der.

Bazı ulemâ da «Her ne kadar bu söz genel olarak söylenmişse de, üzerinde durmağa değer bir sözdür; Çünkü Bakara sûresi Medenî olmasına rağmen onda *****«Ey insanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin...» (21.) âyet ile ***** «Ey insanlar, yeryüzünde bulunan helal ve temiz şeylerden yiyin..» (168.) hitabın taşıyan âyetler vardır. Nisâ sûresi Medenîdir ama, ilk âyeti ***** hitabıyla başlamaktadır» demişlerdir.

Ebû Tâlibi'l-Mekkî ise: «Bu görüş çoğu kez böyle ise de, genel bir hüküm değildir. Çünkü, Mekkî sûrelerin pek çoğunda ***** hitabını taşıyan âyetler mevcuttur» demektedir.

Bir diğeri ise: «En uygun olanı, bu hitab veya cümlelerde kastedilenler Mekkeliler ise Mekkî, Medineliler ise Medeni olduğuna hamledilmektedir.» demiştir.

Fahruddin er-Râzi, Tefsirinde naklettiğine göre Kâdî şöyle demiştir: «Bu konudaki rivâyet nakle dayanıyorsa, kabul edilir. Ama bu, Medine'deki Müslümanların Mekke'dekilerden daha fazla olmaları sebebine dayatılıyorsa, zayıftır. Zira, Mü'minlere, cinslerine, isimlerine ve sıfatlarına göre hitab etmek câiz olduğu gibi, Mü'min olmayanların da ibadetle emrolunmaları caizdir. Nitekim Mü'minlere ibadete devam etmeleri, ibadetlerini arttırmaları emrolunmuştur.»

Beyhakî «D e l â i l» inde Yûnus b. Bekir tarikiyle Hişâm b. Urve'den, oda babasından rivâyet ettiğine göre: İçinde geçmiş ümmetlerin ve kavimlerin adı geçtiği sûreler Mekke'de, farzları ihtiva eden sûrelerin de Medine'de nâzil olduğunu, söyler.

Caberî şöyle der «Sûrelerin Mekkî veya Medeni olduğunu bilmek için semaî ve kıyası olmak üzere, iki yol vardır. Bunlardan, iki yerden birinde indiği bize ulaşmışsa semaîdir, içinde yalnız ***** veya ***** veya Zehrâveyn sûreleri ile Ra'd hâriç, başında el-hurûfu'l-mukattaa bulunan Bakara hariç içinde Hazret-i Âdem ve iblîs kıssası bulunan sûreler, Mekkî'dir. İçinde, peygamberlerin ve geçmiş milletlerin kıssası bulunan sûreler de Mekkî'dir. Gene içinde farz ve cezaların bulunduğu sûreler, Medenî'dir.»

Ebû Tâlibi'l-Mekkî; içinde münafıkların adı geçtiği sûreleri Medenî kabul eder. Başkaları bundan, Ankebût sûresini hariç tutar.

Huzelî «e l - K â m i l» inde: «İçinde secde âyeti bulunan sûrelerin Mekkî olduğunu» söyler.

170 ed-Dîrînî, şiirinin bir beytinde şöyle demiştir:

«İyi bil ki, Medine'de 'kella' ile başlayan âyet inmemiştir. Kur'ânın büyük bölümünde 'kella' gelmemiştir.» demiştir.

Bunun hikmeti şudur Kur'ân'ın son yansı Mekke'de nâzil olmuştur. Buradakilerin çoğu zâlim kişiler olduğundan, onları tehdid etmek, onları zorlamak, aptıklarını kınamak için ***** ifadesi tekrar edilmiştir, ilk yansı ise bunun hilafınadır. Bu kısımda, Yahudiler hakkında inen âyetlerde ***** nın kullanılmasına gerek yoktu. Çünkü Yahudiler, güçsüz ve zayıf kişilerdi. Bunu Ammâni zikretmiştir.

Konu ile ilgili Faydalı Bilgiler

Taberânî, İbn-i Mes'ud'un şu sözünü rivâyet eder: «Mufassal sûreler, Mekke'de nâzil oldu. Bir müddet bu âyetleri okuduk, bunlardan başka nâzil olmadı.»

Tenbih

Mekki-Medenî ile Mekki-Medenî olduğunda ihtilaf edilen sûreler, bunların nüzûlündeki tertib, Mekkî sûrelerdeki Medeni âyetler, Medenî sûrelerdeki Mekkî âyetlerle ilgili görüşler, İbn-i Habib'in yukarıda naklettiğimiz sözünden anlaşılmaktadır.

Bu bölümle ilgili diğer görüşleri, misalleriyle birlikte belirtmeğe çalışalım.

Mekke'de inen, hükmü Medenî olana misâl: ***** **«Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık...»** (Hucurât, 13.) âyetidir. Bu âyet, Mekke fethinde nâzil olmasına rağmen, Medenîdir. Çünkü, hicretten sonra nâzil olmuştur.

***** **«...Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim...»** (Mâide,3.) âyeti de aynen önceki misal gibidir. ***** **«Allah size emanetleri ehline vermenizi...emreder...»** (Nisâ,58.) ayetinin, buna benzer âyetlerden olduğunu belirtmek isterim.

Mümtehine sûresi Medine'de nâzil olduğu halde, hükmü Mekkî olan sûrelerdendir. Sûre, Mekkeli'lere hitaben Medine'de nâzil olmuştur.

Nahl sûresinin *****«...hicret edenleri...» (41.) âyeti, Mekkelilere hitaben Medine'de nâzil olmuştur.

Tevbe sûresinin ilk âyeti, Mekkeli müşriklere hitaben Medine'de nâzil olmuştur.

Mekkî sûrelerdeki âyetlere benzeyen, Medenî âyetlere misal, Necm sûresinin ***** **«Onlar ki günahın büyüklerinden ve çirkin işlerden kaçınırlar...»** (32.) âyetidir. Çünkü fuhşiyet, hakkında cezayı gerektiren, kebâir ise, sonucu cehenneme sürükleyen günahlardandr. Lemem olan günahlar da, iki günah şekli arasında sayılan günahlardır. Mekke'de, ceza veya benzerini getirecek hüküm yoktu.

Medenî sûrelerde Mekkî âyetlere benzeyen âyetlere misal, Âdiyat sûresinin ilk âyeti ile Enfâl sûresinin ***** **«Ve: 'Allahım, eğer bu, senin yanından gelmiş bir gerçekse..»** (32.) âyetidir.

İnzali, Mekke'den Medine'ye nakledilen sûrelere misal, Yûsuf ve ihlâs sûreleridir. Buna, Buhârî'nin yukarıda geçen hadisinde görüldüğü gibi, A'lâ suresini de ilâve edebiliriz.

İnzâli, Medine'den Mekke'ye nakledilen âyetlere misal: Bakara sûresinin ***** **«Sana haram ayından, onda savaştan soruyorlar.»** (217.) âyeti ile ***** **«Faiz yiyenler ancak şeytanın dokunup çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar...»** (275.) âyeti, Tevbe sûresinin ilk âyetleri ile ***** **«Allah ve Resulünden bir uyandır...»** Nisâ sûresinin ***** **«Melekler, kendilerine yazık eden kimselere...»** (97.) âyetidir.

182 İnzali Habeşistan'a nakledilen âyetler; ***** **«De ki: 'Ey kitap ehli, sizinle bizim aramızda müsavi olan bir söze gelin...»** (Âli imrân 64.) âyetinden itibaren inen âyetlerdir.

Bunların inzalini, Rûma hamletmek daha doğrudur. Meryem sûresinin nüzûlünü de Habeşistan'a nakletmek gerekir, çünkü Ahmed b. Hanbel «M ü s n e d» inde rivâyet ettiği gibi, Cafer b. Ebî Tâlib bu sûreyi Necâşi'ye okumuştu.

Cuhfe'de, Taif de, Beytu'l-Makdis'de ve Hudeybiye'de indirilen âyetler ise, bundan sonraki bölümde ele alınacaktır. Aynca; Mina'da, Arafat'ta, Asfânda, Tebûk'de, Bedirde, Uhud'da, Hirâ'da ve Hamrâu'l-Esed'de inen âyetler de bunlara ilâve edilecektir.

2 - HAZARİ VE SEFERİ ÂYETLER

186 Hazari âyetler çoktur. Seferi âyetlere dair misaller de mevcuttur. Araştırma sonunda şunların seferi âyetler olduğunu tesbit ettim. Bakara sûresinin ***** **«Siz de ibrahim'in makamından bir namaz yeri edinin.»** (125.) âyeti, Veda Haccı sırasında Mekke'de nâzil olmuştur.

İbn-i Ebî Hâtim ve İbn-i Merdeveyh, Câbir'in şöyle dediğini rivâyet ederler «Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Kabe'yi tavaf ederken Hazret-i Ömer ona: Bu, atamız Halil İbrahim'in makamı değil midir diye sorunca Resûlüllah; evet cevabını verdi, öyleyse onu namazgah edinmemiz uygun olmaz mı? demesi üzerine, bu âyet nâzil oldu.»

İbn-i Merdeveyh Amr b. Meymûn tariki ile Ömer b. Hattab'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir «Hazret-i Ömer., İbrahim aleyhisselâm'ın makamı yanından geçerken; Ya Resûlallah, Rabbimizin Halili, İbrahim aleyhisselâm'ın makamında namaz kılmamız yerinde olmaz mı? Resûlüllah niye olmasın deyince, öyleyse onu namazgah edinelim. Hazret-i Ömer'in sözü biter bitmez bu âyet nâzil oldu.»

İbnu'l-Hassâr; «Bu âyet ya kaza umresi, ya Mekke'nin fethi, ya da Veda Haccında nâzil olmuştur» der.

Bakara sûresinin***** **«...evlere arkalarından girmek doğru değildir...»** (189.) âyeti de seferde nâzil olmuştur. İbn-i Cerîr'in Zührî'den rivâyetine göre bu âyet Hudeybiye umresinde nâzil olmuştur. Suddinin rivâyetine göre Veda Haccında, nâzil olmuştur.

190 Bakara sûresinin ***** **«...Allah için haca ve umreyi tamamlayın...»** (196.) âyeti de seferde nâzil olmuştur.

İbn-i Ebî Hâtim, Safvân b. Umeyye'den naklettiği bir rivâyete göre: Resûlüllaha za'feran sürünmüş cübbeli bir kimse gelir ve şöyle der. Umrem hakkında ne buyurursun? Akabinde bu âyet nâzil olur. Resûlüllah: Umre hakkında soru soran nerededir diye araştırır. Bulduğunda: Üzerindekileri çıkar, sonra yıkan diye emreder.

Bakara sûresinin aynı ***** **«...içinizden hasta olan...»** (196.) âyeti de Hudeybiye'de seferde nâzil olmuştur.

Ahmed b. Hanbel âyetin, Ka'b b. Ucre hakkında nâzil olduğunu rivâyet ederken, Vâhidî âyetin sebeb-i nüzülünü İbn-i Abbâs'dan nakletmiştir.

Bakara sûresinin ***** **«Resul îman etti...»** (285.) âyeti de seferde nâzil olmuştur. Âyetin Mekke fethinde nâzil olduğu söylenmişse de, buna dair bir delile rastlayamadım.

Bakara sûresinin ***** **«Şu günden sakının ki o gün Allah'a döndürüleceksiniz...»** (281.) âyetide seferi âyetlerdendir. Beyhakî'nin «D e l â i l» inde rivâyet ettiği üzere Veda Haccı sırasında Mina'da nâzil olmuştur.

Âli imrân sûresinin ***** **«...Allah ve Resulünün çağırısına uydular...»** (172.) âyeti de seferi âyetlerdendir. Taberânî, sahih bir senedle İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre âyet, Hamrâu'l-Esed mevkiinde nâzil olmuştur.

Nisa sûresinin teyemmümle ilgili (43.) âyeti de seferde nâzil olmuştur.

İbn-i Merdeveyh'in Esla' b. Şureyk'den rivâyetine göre âyet; Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) gazvelerinden birinde nâzil olmuştur.

Nisa sûresinin ***** **«Allah size emanetleri ehline vermenizi...emreder...»** (58.) âyeti de seferidir.

Mekke fethinde Kabe dahilinde nâzil olduğunu İbn-i Cureyc'den rivâyetle Suneyd Tefsir'inde, İbn-i Merdeveyh'den İbn-i Abbâs'dan nakletmişlerdir.

Nisa sûresinin ***** **«Sende içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın vakit..»** (102.) âyeti de seferi âyetlerdendir.

Âyet, Ahmed b. Hanbelin Ebû Ayyâş'iz-Zerkî'den rivâyetine göre, öğle ile ikindi arasında Asfân mevkiinde nâzil olmuştur.

Nisa sûresinin ***** **«Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah size babasız ve çocuksuz kişinin mirası hakkındaki hükmünü şöyle açıklıyor...»** (176.) âyeti de seferi âyetlerdendir. Âyet, Bezzâr'ın Huzeyfeden rivâyetine göre Resûlüllah'ın bir seferinde nâzil olmuştur.

Maide sûresinin evveli de seferi âyetlerdendir.

Beyhakînin «Ş u a b u' l - i m â n» adlı eserinde Esmâ bint-i Yezid'den rivâyet ettiğine göre bu âyetler, Mine'de nâzil olmuştur. Beyhakî «D e l â i - l u' n - N u b u v v e» adlı eserinde ise, Ummu Amr ve amcasından rivâyet ettiğine göre âyet Resûlüllahın bir seferinde nâzil olmuştur.

200 Ebû Ubeyd'in Muhammed b. Kâb'den rivâyetine göre Maide sûresinin Veda Haccı sırasında, Mekke ile Medine arasında indiğini nakleder.

Maide sûresinin ***** **«...Bugün sizin dininizi kemale erdir...»**

Sahih-i Buhârî'de rivâyet edildiğine göre âyet, Veda Haccı sırasında cuma akşamı nâzil olmuştur. Bu hadisin çeşitli tariki vardır.

İbn-i Merdeveyh'in Ebû Saidi'l-Hudri'den naklettiğine göre âyet, Ğadirhum gününde inmiştir. İbn-i Merdeveyh hadisin benzerini Ebû Hureyre'den de rivâyet eder. Bu iki rivâyette, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Veda Haccı dönüşü Zilhiccenin 18. gününde indiği söylenirse de, her ikisi de doğru değildir.

Maide sûresinin teyemmümle ilgili 6. âyeti de seferi ayettir.

Buhârî'de Hazret-i Aişe'den rivâyet edildiğine göre, Müslümanlar Medine yoluna girdikleri sırada, Beydâ'da nâzil olmuştur. Hadisin başka metninde Beydâ yahut Zâtu'l-Ceyş isimleri geçmektedir.

İbn-i Abdi'l-Berr «T e m h î d» adlı eserinde, bu âyetin Benî Mustalik gazvesin de inmiş olabileceğini söyler. Aynı ifadeyi «İ s t i z k â r» adlı eserinde kesinlikle tekrarlamıştır. Fakat bunu, İbn-i Sa'd ve İbn-i Hibbân, daha önce zikretmişlerdir.

Beni Mustalik gazvesi, Mureysî gazvesidir. Son asır uleması, bu iddianın doğru olamayacağını, çünkü Mureysî denilen yer, Mekke cihetindeki Kadid ile sahil şehirleri arasına düşmektedir. Oysa bu kıssa Hazret-i Aişe'nin Beydâ ya da Zâtu'l-Ceyş, sözüne göre Hayber tarafında vukubulmuştur. Beydâ ya da Zâtu'l-Ceyş, Medine ile Hayber arasındadır. Nitekim Nevevî'nin kesin görüşü de budur. Buna karşılık İbn-i't-Tîn, Beydânın Zu'l-Huleyfe olduğunu kesinlikle belirtir.

Aynı konuda Ebû Ubeydi'l-Bekri, Beydâ'nın Mekke yolu üzerindeki Zu'l-Huleyfe karşısında bulunan Şeraf denilen yer adı olduğunu, Zâtu'l-Ceyş'in ise Medine'ye bir konak beride bulunduğunu söyler.

Maide sûresinin ***** **«Ey mü'minler Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de...»** (11.) âyetide seferi âyetlerdendir.

İbn-i Cerîr'in Katâde'den rivâyetine göre âyet, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yedinci gazvesi sırasında Batnu'n-Nahle mevkiinde iken Benû Sa'lebe ve Benû Muharib O'nu öldürmek istediklerinde nâzil olmuş, durumu Allahü Teâlâ bu âyetle kendisine bildirmiştir.

Maide Sûresi'nin **«Allah seni insanlardan korur...»** (67.) âyeti de seferidir.

İbn-u Hibbân'ın Sahih'inde, Ebû Hureyre'den rivâyetine göre âyet, Rasulullah'ın bir seferinde nâzil olmuştur. İbn-u Ebî Hâtim ve İbn-u Merdeveyh, Câbir'den rivâyet ettiklerine göre âyet, Benû Enmâr gazvesinde, Batnunahle'nin tarafına düşen Zâtürrika'da nâzil olmuştur.

Enfâl sûresinin ilk âyetleri de seferî ayetlerdendir.

Ahmed b. Hanbel'in Said b. Ebî Vakkas'dan rivâyetine göre âyet, Bedir gazvesi sonunda nâzil olmuştur. Bu sûrenin ***** **«Siz Rabbinizden yardım istiyordunuz...»** (9.) âyeti de seferde nâzil olmuştur.

210 Tevbe sûresinin ***** **«Altını ve gümüşü yığıp...»** (35.) âyeti, seferde nâzil olmuştur. Ahmed b. Hanbel'in Sevbân'dan rivâyet ettiğine göre âyet, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın seferlerinden birinde nâzil olmuştur. Bu sûrenin***** **«Geçici bir dünya menfaati...»** (42.) âyetinden sonrakiler, seferidir. İbn-i Cerîr'in İbn-i Abbâs'dan rivâyetine göre âyetler, Tebûk gazvesinde nâzil olmuştur.

Tevbe sûresinin ***** **«Eğer onlara sorsan: 'Biz sadece lafa dalmış şakalaşıyorduk' derler...»** (65.) âyeti, seferi âyetlerdendir. İbn-i Ebî Hâtim'in İbn-i Ömer'den rivâyetine göre âyet, Tebûk gazvesinde nâzil olmuştur.

Tevbe sûresinin ***** **«...ne peygambere, ne de mü'minlere yaraşan bir işdir...»** (113.) âyeti de seferi âyettir. Taberânî ve İbn-i Merdeveyh, İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiklerine

göre âyet, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Umre yapmak üzere yola çıktığında Asfân sırtlarından inerek annesinin kabrini ziyaret etti, kendisine istiğfar dileğinde nâzil oldu.

Nahl sûresinin son âyeti de seferde nâzil olmuştur. Beyhakî ve Bezzârın Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiklerine göre âyet, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şehid düşen Hamza'nın başucunda dururken Uhud'da nâzil olmuştur. Tirmizî ve Hâkim'in Ubeyy b. Ka'b'dan rivâyetlerine göre de Mekke fethi sırasında inmiştir.

İsrâ sûresinin ***** **«Neredeyse seni yurdundan çıkarmak için tedirgin edeceklerdi...»** (76.) âyeti, seferi âyetlerdendir. Beyhakî «D e l â i l» inde zikrettiği gibi Ebû'ş-Şeyh de, Şehr b. Hûşeb tarikiyle Abdurrahmân b. Ganem'den rivâyet ettiklerine göre âyet, Tebûk gazvesinde nâzil olmuştur.

Hac sûresinin ilk âyeti de seferidir. Tirmizî ve Hâkim'in İmrân b. Husayndan rivâyet ettiklerine göre âyet, Resûlüllah'ın bir seferinde nâzil olmuştur. İbn-i Merdeveyh'in Kelbî tarikiyle Ebû Sâlih ve İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre, âyet Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Benû Mustalik yolunda iken inmiştir.

Hac sûresinin ***** **«İşte şunlar...iki taraf...»** (19.) âyeti **de** seferde nâzil olmuştur. Kadı Celâluddin el-Bulkaynî âyetin, Bedir gazvesinde, âyetteki ***** lâfzının da işaret ettiği gibi, karşılıklı iki grubun çarpışması esnasında nâzil olabileceğini ileri sürer.

Hac sûresinin ***** **«Kendileriyle savaşılan -mü'minlere, savaşma- izni verildi...»** (39.) âyeti de seferi âyetlerdendir.

Tirmizî'nin İbn-i Abbâs'dan rivâyetine göre âyet, Resûlün Mekke'den hicreti sırasında Hazret-i Ebû Bekr'in: «Nebilerini Mekke'den kovdular, Allah onları helak etsin» sözü üzerine nâzil olmuştur. İbnu'l-Hassâr, bu hadisten faydalanarak Bazıları âyetin, hicret esnasında nâzil olduğu kanaatine vardıklarını söyler.

Furkân sûresinin ***** **«Görmedin mi Rabbin gölgeyi nasıl uzattı...»** (45.) âyeti de seferî âyetlerdendir. İbn-i habib bu âyetin Tâif'de nâzil olduğunu söyler. Ancak İbn-i Habib'in bu sözünü destekleyen bir senede rastlayamadım.

Kasas sûresinin ***** **«Kur'ân'ı sana farz kılan...»** (85.) âyeti de seferî âyetlerdendir. İbn-i Ebî Hâtim'in Dahhâk'dan rivâyetine göre Hicret esnasında Cuhfe'de nâzil olmuştur.

221 Rûm sûresinin ilk âyetleri seferidir. Tirmizînin Ebû Saidi'l-Hudri'den rivâyet ettiğine göre Bedir muharebesine katılan Müslümanlar, Bizans (Rûm)ın İran'a galib geldiğini duyunca şaşırmışlardı. Bunun üzerine sûrenin ilk dört âyeti nâzil olmuştur. Tirmizî, âyette ***** kelimesindeki ***** harfinin meftuh okunduğunu, bu rivâyetin sonunda ilâve eder.

Zuhruf sûresinin ***** **«Senden önce gönderdiğimiz elçilerden sor...»** (45.) âyeti, seferî âyetlerdendir. İbn-i Habib bu âyetin İsrâ gecesi Beytu'l-Makdis'de indiğini söyler.

Muhammed sûresinin ***** **« Seni çıkaran şehirden daha kuvvetli nice şehirler var ki...»** (13.) âyeti, seferi âyetlerdendir.

Sehâvî, «C e m â l u' l - K u r r â» adlı eserinde ifade ettiğine göre; Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'den ayrılıp Medine'ye hicret edeceği sırada durup Mekke'ye baktı. Kendini tutamayarak ağlayınca bu âyet nâzil oldu.

Fatiha sûresi bütünüyle seferidir.

Hâkim ve diğerleri, Misver b. Mahreme ile Mervân b. Hakem'den rivâyet ettiklerine göre sûre, baştan sona kadar Hudeybiye musalahası sırasında, Mekke ile Medine arasında nâzil olmuştur. Ayrıca Hâkim «M ü s t e d r e k» inde Mecma' b. Câriye'den rivâyetle sûrenin ilk âyetleri Kurâi'l-Gamim adlı yerde nâzil olduğunu nakleder.

Hucurât sûresinin ***** **«Ey insanlar muhakkak sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık...»** (13.) âyeti seferidir.

Vâhidî'nin İbn-i Ebî Muleyke'den rivâyet ettiğine göre bu âyetin Hazret-i Bilâl, Mekke fethi günü Kâbe'ye çıkıp ezan okuduğu sırada, Bazılarının: Bu siyahi köle Kâbe'ye çıkıp ezan okuyor. demeleri üzerine nâzil olduğunu nakleder.

Kamer sûresinin ***** **«Yakında o topluluk dağılacak...»** (45.) âyeti, seferi âyetlerdendir.

İbnu'l-Feres'in rivâyetine göre bu âyet, Bedir savaşında nâzil olmuştur. Ancak, 12. bölümde görüleceği üzere bu rivâyet merdûddur. Fakat İbn-i Abbasdan yapılan bir rivâyetin bunu teyit ettiğini gördüm.

Vâkıa sûresinin ***** **«Öncekilerden büyük bir kütle...»** (13.) ve ***** **«Şimdi siz, bu sözümü küçümsüyorsunuz?»** (81.) âyetleri, seferde nâzil olmuştur. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ederken nâzil olmuştur. Ancak, bunu teyit edecek bir senede rastlayamadım.

Gene aynı sürenin ***** **«Rızkınızı yalanlamazdan ibaret mi kalıyorsunuz.»** (82.) âyeti de seferidir.

İbn-i Ebî Hâtim, Yakûb tarikiyle Mücâhid'den, o da Ebû Hazre'den rivâyet ettiğine göre şöyle der: Bu âyet, Tebûk gazvesi sırasında Ensârdan bir kimse hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki, Resûlüllah ve beraberindekiler Hicr denilen mevkiye geldiğinde Ashâbına buradan su almamalarını emreder. Başka bir yere geldiklerinde, susuz kaldıklarını Resûlüllah'a bildirirler Bunun üzerine Resûlüllah dua'da bulunur. Allah, üzerlerine bulut göndererek, susuzluklarını giderecek şekilde yağmur yağdırır. Bu olayı gözetleyen münafıklardan biri, bu yağmur, yağmur yıldızının kaymasıyla yağdı, şeklinde konuşunca âyet nâzil oldu.

Mümtehine sûresinin ***** **«Ey mü'minler, mü'min kadınlar göç ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin...»** (10.) âyeti de seferde nâzil olmuştur. İbn-i Cerîr et-Taberî'nin Zühri'den rivâyet ettiğine göre âyet, Hudeybiye sırtlarının alt kısmında nâzil olmuştur.

230 Münafikûn sûresi bütünüyle seferidir.

Tirmizî Zeyd b. Erkam'dan rivâyet ettiğine göre de, Beni Mustalik gazvesinde nâzil olmuştur. İbn-i İshâk ve diğerleri de bu görüştedir.

Mürselât sûresi bütünüyle seferidir. Buhârî ve Müslim, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet ederler: «Resûlüllah'la (sallallahü aleyhi ve sellem) beraber Mine mağarasında iken bu sûre nâzil oldu.»

Mutaffifîn sûresinin tamamı veya bir kısmı seferidir. Nesefî ve diğer muhaddislerin rivâyetine göre hicret kasdiyle yola çıkıldığında, henüz Medine'ye varılmadan nâzil olmuştur.

Sahihayn'ın rivâyetin göre, Alak sûresinin ilk âyetleri Hira mağarasında nâzil olmuştur.

Kevser sûresi de seferidir. İbn-i Cerîr, Said b. Cübeyr'den naklen, sûrenin Hudeybiye musalahası sırasında nâzil olduğunu rivâyet ederse de bunda kesinlik yoktur.

Nasr sûresi de seferidir.

Bezzâr ve Beyhâkî İbn-i Ömer'in şöyle dediğini naklederler: Bu sûre Kurban günleri içinde nâzil olmuş, Resûlüllah son günlerini yaşadığını anlamıştı. Bundan dolayı Kusva' adlı devesini istemiş, yola koyulmuştur. Veda Haccı hutbesini verdiği yere gelince, devesi üzerinde son meşhur hitabını yapmıştır.

3 - GÜNDÜZ VE GECE İNEN ÂYETLER

236 Gündüz inen âyetler için pek çok misal vardır. İbn-i Habib: «Kur'ân'ın çoğu gün düz inmiştir» der.

Gece inen âyetleri araştırdım, şu misalleri buldum.

Kıblenin tahvili hususunda nâzil olan Bakara sûresinin (144.) âyeti Sahihayn'ın İbn-i Ömer'den rivâyetine göre, geceleyin nâzil olmuştur. İbn-i Ömer şöyle der. «Müslümanlar sabah namazında Kubâ mescidinde iken biri onlara gelerek: Bu gece Resûlüllah'a bir âyet nâzil oldu, kıbleye dönmesi emredildi.» Müslim'in Enes'den rivâyetine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Beytu'l-Makdise yönelmiş halde namaz kılarken ***** **«Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz..»** (Bakara, 144.) âyeti nâzil olmuş, Benû Seleme kabilesinden biri onlara giderek, sabah namazının ikinci rükûunda yetişmiş: «Bilesiniz ki, kıbleniz Kâbe'ye çevrilmiştir» şeklinde haber vermiştir. Bunun üzerine namazdakiler yönlerini kıbleye çevirmişlerdir.

Fakat Sahihayn'ın Berâ'dan rivâyetlerine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) 16 veya 17 ay Beytu'l-Makdise doğru namaz kılmıştı. Bu süre içinde bütün arzusu Kâbe'ye doğru yönelmekti. Kâbe'ye doğru ilk kıldığı namaz, yanında bir cemaat olduğu halde, ikindi namazı idi. Cemaattan biri ayrılarak Kubâ mescidine geldi. Onlara rukûda iken yetişti ve şöyle dedi: «Allah'a yemin ederim ki Resûlüllah'la beraber Kâbe'ye doğru namaz kıldım. Onlar da namazı bozmadan Kâbe'ye yöneldiler.»

Bu rivâyetten de anlaşıldığı üzere âyet, gündüzün öğle ile ikindi arasında nâzil olmuştur.

Kadı Celâluddîn'e göre; ileri sürülen delillerin gereği olarak âyet, gece nâzil olmuştur. Çünkü Kubâ mescidinde vuku bulan kıblenin tahvili, sabah namazında gerçekleşmiştir. Kubâ mescidi ise Medine'ye yakın bir yerdedir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ikindi vakti inen bir âyeti ertesi günün sabahına kadar haber vermemesi, gerçeğe uygun değildir.

İbn-i Hacer bu âyetin, gündüz nâzil olduğu ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu belirtir.

İbn-i Ömer'in rivâyet ettiği hadise şu karşılık verilebilir Âyetin nüzûl haberi Medine'de oturan Benû Hârise'ye ikindi vakti, Medine dışındaki Kubalı Benû Amr b. Avf kabilesine de sabah namazı vaktinde ulaşmıştır. İbn-i Ömer'in rivâyetinde geçen «bu gece nâzil oldu» ifadesi, bir önceki günün bir kısmını içine alan geceden mecâzdır.

Şurasını açıklamak isterim ki; bu sözü, Nesâî'nin Ebû Saîd b. Muallâ'dan yaptığı rivâyet doğrular. Ebû Said şöyle der «Bir gün Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) minberde iken yanından geçiyorduk. Yeni bir durum olduğunu hissedince oturdum; Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem), kıblenin tahvilini bildiren âyeti okuduğunu duydum. Sonra minberden indi, öğle namazını kıldı.

Âli imrân sûresinin son âyetleri de geceleyin inmiştir.

İbn-i Hibbân «S a h i h» inde, İbn-i Munzir, İbn-i Merdeveyh ve «K i t a b u' t - T e f e k k ü r» sahibi İbn-i Ebî'd-Dünya Hazret-i Âişe'den şöyle rivâyet ederler: «Sabah ezanını okumak üzere Hazret-i Bilâl Resûlüllah'a gelir. Ağladığını görünce 'Neden ağlıyorsunuz' diye sorar. Resûlüllah cevaben: 'Niye ağlamayayım? bu gece bana **gerçekten göklerin ve yerin yaratılışında akıl sahipleri için birçok delil vardır,** meâlindeki âyetler nâzil oldu, bunları okuyup da düşünmeyenlere yazıklar olsun' der.»

Maide sûresinin ***** **«Allah seni insanlardan korur...»** (67.) âyeti geceleyin inmiştir.

Tirmizî ve Hâkim, Hazret-i Âişe'den şöyle rivâyet ederler Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyet ininceye kadar ashâbı tarafından korunurdu. İndikten sonra hâne-i saadetinden başını çıkanp şöyle seslenmiştir: **«Ey nâs dağılınız. Allahu Teâlâ beni koruyacağına dair vaadde bulundu.»**

Taberânî, İsmet b. Mâlik el-Hutami'nin şu sözünü rivâyet eder «Bu âyet nâzil olana kadar, Resûlüllahı (sallallahü aleyhi ve sellem) geceleri biz korurduk. Âyetin nüzûlünden sonra, bu vazifemiz sona erdi.»

En'âm sûresi bütünüyle geceleyin nâzil olmuştur.

Taberânî, «F e d â i l» adlı eserinde Ebû Ubeyd, İbn-i Abbâs'ın şu kavlini rivâyet ederler «En'âm sûresi bütünüyle geceleyin Mekke'de yetmiş bin meleğin tesbih sesleri arasında nâzil olmuştur.»

Tevbe sûresinin ***** **«...geri kalanlar...»** (118.) âyeti, geceleyin nâzil olmuştur.

Buhârî ve Müslim, Ka'b b. Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir. «Cenâb-ı Hak tevbelerimizi gecenin son üçte birinde kabul etti.»

Meryem sûresi de geceleyin nâzil olmuştur. Taberânî, Ebû Meryem el-Gâssâni'nin şöyle dediğini rivâyet eder «Resûlüllah'a geldim, bu gece bir kızım nâzil oldu, kızına Meryem adını ver, buyurdu.

Hac sûresinin ilk âyetleri de geceleyin nâzil olmuştur.

Bunu, İbn-i Habib ve «Kitabun-Nasih ve'l-Mensûh»unda Muhammed b. Berekâti's-Saîdî zikretmişlerdir. Sehâvî «C e m â l u' l - K u r r â» da bunu desteklemiştir. İbn-i Merdeveyh'in İmrân b. Husayn'dan şu rivâyeti buna delil teşkil etmektedir. Bu âyet Resûlüllah'ın bir gazvesinde geceleyin sahâbenin bir kısmına uyku basınca dağılmalarından sonra nâzil oldu. Resûlüllah yüksek sesle, inen bu âyeti onlara duyurdu.

Ahzâb sûresinin, kadınların örtüleriyle çıkma iznini veren âyeti de, geceleyin inmiştir. Kâdî Celâluddin, bunun ***** **«Ey peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin hanımlarına söyle...»** (59.) âyet olmasının daha doğru olacağını belirtir.

Buhârî, Hazret-i Âişe'den naklettiği bir rivâyete göre; ezvacı mutahhare'den Sevde, örtü âyeti indikten sonra bir iş için evinden çıkmıştı. İri yapılı bir kadın olduğundan, herkesce tanınıyordu. Hazret-i Ömer yolda onunla karşılaşınca «Ya Sevde, Allaha yemin ederim ki bu halinle gözümüzden kaçmıyor, herkesce tanınıyorsun; dışarı nasıl çıkman gerekeceğini biraz düşün,» dedi. Bunun üzerine Sevde: «Hemen Resûlüllaha (sallallahü aleyhi ve sellem) döndüm, elinde küçük bir et parçası olduğu halde akşam yemeğini yerken yanına geldim, ve: Ya Resûlallah, bazı ihtiyaçlarımı görmek üzere dışarı çıkmıştım. Ömer bana şöyle dedi, şeklinde konuştu. Onun bu müracaatı üzerine, elindeki eti henüz bırakmadan, âyet nâzil oldu ve: Allah size ihtiyaçlarınızı görmek için dışarı çıkmanıza izin verdi, buyurarak endişesini izâle etti.

249 Kadı Celâluddin der ki: Bu âyetin gece indiğini söylemiştik. Çünkü kadınlar, Buhârî'nin ifk ile ilgili Hazret-i Âişe'den naklettiği rivâyette olduğu gibi ancak geceleri ihtiyaçları için çıkarlardı.

Zuhruf sûresinin ***** **«Senden önce gönderdiğimiz elçilerimizden sor...»** (45.) âyeti, geceleyin nâzil olmuştur. İbn-i Habib'e göre bu âyet, isrâ gecesi nâzil olmuştur.

Fetih sûresinin de ilk âyetleri, gece nâzil olmuştur.

Buhârî, Hazret-i Ömer'den rivâyet ettiğine göre: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Fetih sûresinin ilk âyetlerini okuyarak: **«Bu gece bana bir sûre nâzil oldu ki benim için her şeyden daha sevimlidir»** buyurdu ve ***** **«Ey Muhammed biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik...»** (Fetih, 1.) âyetini okudu.

Münafikûn sûresi, Tirmizî'nin Zeyd b. Erkam'dan rivâyet ettiğine göre, geceleyin nâzil olmuştur.

252 Mürselât sûresi de geceleyin nâzil olmuştur.

Sehâvînin rivâyet ettiğine göre sûre, karanlık bir gecede Hirâ'da inmiştir. Bu rivâyet sıhhati olmayan bir rivâyettir.

İsmailî «S a h i h»inde Buhârî'den naklettiği bir rivâyette gördüğüme göre, bu sürenin Arefe gecesi Mina mağarasında indiğini söyler. Bu rivâyet Buhârî ile Müslim'de, arefe gecesi sözü olmaksızın, nakledilmektedir. Arefe gecesinden maksat, Zilhiccenin dokuzuncu gecesidir. Çünkü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mina'da bu gece kalmıştı.

Muavvizeteyn sûreleri de geceleyin nâzil olmuştur.

İbn-i Eşte «K i t a b u' l - M e s â h i f» inde şöyle der: Bize, Muhammed b. Ya'kûb ona Ebû Davûd, ona Osman b. Ebî Şeybe, ona Cerîr, ona Kays ve ona da Ukbe b. Âmiri'l-Cuhenî rivâyet ettiğine göre Resûlüllah şöyle buyurmuştur. **«Bu gece bana, misli görülmeyen âyetler nâzil olmuştur. Bu âyetler de, Felak ve Nâs sûrelerinin âyetleridir.»**

1 - Gece İle Gündüz Arasında Seher Vaktinde inen Âyetler

255 Maide sûresinin teyemmümle ilgili ***** **«Ey müminler namaza kalkmayı dilediğinizde...»** (6.) âyeti bunlardandır.

Buhârî'nin Âişe'den rivâyetine göre; sabah namazı vaktinde Resûlüllah kalkıp su aradı; bulamayınca bu âyet nâzil oldu.

Âli imrân sûresinin ***** **«Sana o işte hiçbir şey düşmez...»** (128.) âyeti de bu vakitte nâzil olmuştur.

Buhârî'nin rivâyetine göre âyet, Resûlüllah sabah namazının son rekâtında iken Ebû Sufyân ve avanesine beddua etmek istediği sırada nâzil olmuştur.

Tenbih

Burada şunu hatırlatmak isterim: Hâkim'in «T a r i h»inde rivâyet ettiği üzere Cabir'in merfu olarak rivâyet ettiği: **«Rüyanın en doğru olanı, gündüz görülen rüyadır. Çünkü Allahü Teâlâ vahyi bana gündüz indirdi,»** mealideki hadîsine ne dersin diye sorulursa, hadisin münker olduğunu, onunla delil getirilemeceğini söylerim.

4 - YAZIN VE KIŞIN İNEN ÂYETLER

258 Bu konu ile ilgili olarak Vâhidî şunları söyler:

«Allahü Teâlâ, babasız ve çocuksuz kimse (kelâle) hakkında iki âyet inzal kılmıştır. Birisi kışın inmiştir, bu da Nisâ sûresinin 12. âyeti; diğeri de yazın inmiştir, bu da aynı sûrenin son âyetidir.»

Müslim, «Sahih»inde Hazret-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) kelâle hakkında çok soru sordum. Hiçbir konuda bu kadar sert cevap vermemişti. Öyle ki parmaklarıyla göğsümü iterek; ey Ömer! Nisâ sûresinin sonundaki yazın inen âyet sana yetmiyor mu? buyurdu.

Hâkim «M ü s t e d r e k»inde Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: «Bir kimse Resûlüllah'a kelâlenin ne olduğunu sordu. Cevaben ona: Yazın inen ***** **«Senden fetva istiyorlar. De ki: 'Allah size babasız ve çocuksuz kişinin mirası hakkında hükmünü şöyle açıklıyor...»** (Nisa, 176.) âyetini duymadın mı?» dedi. Daha önce söylediğimiz gibi bu âyet, Vedâ haccı sırasında nâzil olmuştur.

Mâide sûresinin ilk âyeti ile ***** **«...Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim...»** (3.) ayeti, Bakara sûresinin ***** **«Şu günden sakının ki o gün -hepiniz- Allah'a döndürüleceksiniz...»** (281.) âyeti ile (282.) deyn âyeti ve Nasr sûresi, Vedâ haccı sırasında yazın inen âyetlerden sayılır.

Şiddetli sıcaklara tesadüf eden Tebûk gazvesi sırasında inen âyetlerde, yazın inen âyetlerdendir.

Beyhakî «D e l â i l»inde İbn-i İshak tarikiyle, Âsım b. Ömer b. Katâde, o da Abdullah b. Ebî Bekr b. Hazm'dan şöyle dediğini rivâyet etmiştir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) gazvelerine, herhangi bir şekilde hazırlık yapmadan çıkmıyordu. Fakat Tebûk gazvesine çıktığında, muhariblere; Rûm'a (Benî Asfar'a) karşı savaşmak istediğini bildirir. Tebûk gazvesi sıkıntılı, şiddetli sıcaklara ve kıtlığın hüküm sürdüğü günlere tesadüf etmişti. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) savaş hazırlıkları içindeyken Cedd b. Kays'a: Benî Asfar kadınları arasında câriyelerin var mı? diye sorar. Kays'ın: Kabilem de bunu iyi bilir ki benden fazla kadınları **seven kimse yoktur.**

Şayet Beni Asfar kabilesi kadınlarıyla karşılaşırsam, rahat bırakmıyacaklarından korkarım. Bu bakımdan beni bağışlayın, demesi üzerine Tevbe sûresinin ***** **«İçlerinden öylesi var ki: 'Bana izin ver, beni fitneye düşürme' der...»** (49.) âyeti nâzil oldu. Münâfıklardan birinin: Bu sıcakta savaşa çıkmayın» demesi üzerine de Tevbe sûresinin ***** **«...Deki: Cehennem ateşi daha sıcaktır...»** (81.)âyeti nâzil oldu.

Kışın inen Âyetlerden Birkaç örnek de Şunlardır:

Nûr sûresinin ***** **«o yalan haberi getirip -ortaya- atanlar...»** (11.) âyetden ***** **«...ve cömertce bir rızık vardır...»** (26.) âyete kadar olanları kışın inmiştir. Ahzâb sûresinin Hendek gazvesi sırasında inen âyetleri de bu cümledendir. Bu gazve soğuk günlerde cereyan etmiştir.

Huzeyfe rivâyet ettiği bir hadisde şöyle der; on iki kişi hariç, Ahzâb gecesi askerin büyük kısmı, Resûlüllah'ın çevresinden uzaklaşmıştı. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bana gelerek: Kalk, Ahzâb askerini topla gel, deyince; ya Resûlallah, seni hak olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki sizden utanmasaydım, soğuktan kalkıp gidecek halim yoktu, cevabını verir. Akabinde Ahzâb sûresinin ***** **«Ey mü'minler Allah'ın size olan nimetini hatırlayın...»** (9.) âyeti nâzil olur. Huzeyfe'den gelen bu rivâyeti Beyhakî «D e l â i l»inde nakleder.

5 - YATAKTA VE UYKUDA İNEN ÂYETLER

264 Yatakta inen âyetlere misal: Maide sûresinin ***** **«..Allah seni insanlardan koruyacak..»** (67.) âyeti ile Tevbe sûresinin ***** ***** **«Ve savaştan geri kalan üç kişinin..»** ile başlayan (118-120) üç âyetidir. Buhârî'nin rivâyetine göre bu âyetler, Resûlüllah Ummu Seleme'nin evinde iken gecenin son üçte birinde nâzil olmuştur. Ancak bu rivâyetle, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Âişe hakkında: **«Bana Âişe dışında hiçbir zevcemin yatağında vahiy gelmemiştir,»** sözünü uzlaştırmak güç görünmektedir.

Kadı Celâluddin bu güçlüğü şöyle telife çalışır. Belki Hazret-i Âişe yanında iken gelen vahiy, Ummu Seleme'nin yanında iken gelen vahiyden öncedir.

Bundan daha iyi cevap bulmakla bu güçlükten kurtulduğumu söyleyebilirim: Ebû Ya'lâ «M ü s n e d»inde Hazret-i Aişe'nin hadisini rivâyet eder. Bu hadisin metninde geçen «Zevceleri yanında iken kendisine vahy geldiği zaman zevceleri onu yanlız bırakırlardı. Benim yanımda iken vahy geldiğinde yanlarından ayrılmazdım,» ifadesi ile açıkça görüldüğü gibi, iki hadis arasındaki güçlük giderilmiştir.

Uykuda iken inen Âyetler

Buna misal Kevser süresidir. Müslim, Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: «Resûlüllah'la (sallallahü aleyhi ve sellem) beraber olduğumuz sırada, bir ara uykuya dalmıştı. Sonra tebessüm ederek uyandı. Başını kaldırınca: Seni tebessüm ettiren nedir? diye sorduk. Cevaben: Az önce bana bir sûre nâzil oldu, diyerek besmele ile birlikte Kevser sûresini okudu.»

268 İmâm-ı Râfii «E m â l i»sinde şöyle der: «Onlar bu sûrenin uyku hâlinde indiğini anlamış; Resûlüllah'a uyku hâlinde iken vahiy gelmezdi. Çünkü peygamberlerin rüyası bir vahiydir, demişlerdir.»

Bu söz gerçekten doğrudur. Fakat en doğrusu, Kur'ân'ı Kerîm bütünüyle uyanık halde nâzil olmuştur, denmesidir. Aslında uyanık iken inen Kevser sûresi, ya uykuda iken hatırına gelmiş, ya da sûrede geçen Havz-i Kevser kendisine arz olunmuş, uyanınca yanındakilere okumuş, tefsir etmiştir.

Râfii ayrıca şunu ilâve eder: Bazı rivâyetlerde vârid olduğuna göre bu sûre nâzil olduğunda, Resûlüllah vahyin tesirinden baygınlık haline girmişti. Çünkü vahiy gelince Resûlüllah bu gibi hallerle çok karşılaşırdı. Buna da vahiy nöbeti adı verilirdi.

Şunu ifade edelim ki; Râfiî'nin bu sözü son derece makuldür. Zaten bu ifadeyi görmeden önce aynı şeyi ben de düşünmüştüm. İkinci te'vil birinciden daha doğrudur. Çünkü bana az önce indi sözü, sûrenin daha önceden indiğini değil; aksine vahiy esnasında Resûlüllah'ın daima karşılaştığı baygınlık halinde indiğini gösterir. Ulemanın ifadesine göre Peygamberimiz vahiy esnasında, dünya hayatının tabii halinden uzak tutulurdu.

6 - YERDE VE GÖKTE İNEN ÂYETLER

270 İbn-i Arabi'nin daha önceki sözünde görüldüğü gibi Kur'ân'ın bazı âyetleri ya gökte, ya yerde, ya ikisi arasında, ya da mağarada yer altında nâzilolmuştur.

İbn-i Arabi şöyle der: Bize Ebû Bekri'l-Fihrî, ona et-Temimi ona da müfessir Hibetullah haber vermiştir. Hibetullah'ın rivâyetine göre altı âyet hariç Kur'ânın Tamamı Mekke ile Medine arasında nâzil olmuştur. Bu altı âyet ne yerde ne de gökte inmiştir. Bunlar Sâffât sûresinin ***** **«Bizim içimizden herkesin belli bir makamı var...»** ile başlayan (164-166) âyetleri, Zuhruf sûresinin ***** **«Senden önceki gönderdiğimiz elçilerimizden sor...»** (45.) âyeti ile Bakara sûresinin son iki âyetleridir. Bu iki âyet mirac gecesi nâzil olmuştur.

İbn-i Arabi burada şu sözleri ilâve eder: Hibetullah belki, ne yerde ne de gökte sözünden, yerle gök arasındaki fezayı kastetmiş olabilir. Mağarada, yerin altında inen âyetler ise, Buhârî'nin İbn-i Mesûd'dan rivâyetine göre, Mürselât sûresidir.

272 Şunu ifade etmek isterim ki, Bakaranın son iki âyeti hariç, diğerleri hakkında herhangi bir delile rastlayamadım. Müslim'in İbn-i Mesûd'dan «İsrâ gecesi Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Sidretü'l-Münteha'ya varınca mealinde» rivâyet ettiği hadis, bu iki âyetin mağarada nâzil olduğuna delil olabilir.

Bu hadisde Resûlüllah'a üç şey verildiği ifade edilir. Birincisi; beş vakit namaz, ikincisi, Bakara sûresinin son âyetleri, üçüncüsü, ümmetinden Allah'a şirk koşmayanların bağışlanacağıdır.

…….

7 - KUR'ÂN'IN İLK NÂZİL OLAN ÂYETLERİ

Kur'anda ilk nâzil olan ayetler hakkında şu görüşler ileri sürülür.

Birincisi: Alak sûresinin ******** **«Yaratan Rabbinin adıyla oku!.»** (1.) ayeti ile başlayan ayetlerdir. Sahih olan da budur.

Buhârî, Müslim ve diğer muhaddisierin rivâyetine göre Hazret-i Aişe şöyle demiştir: «Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ilk vahiy, sadık bir rüya şeklinde gelmişti. Gördüğü rüyalar, sabahın aydınlığı gibi açıktı. Sonra bu şekildeki rüyalar O'na, yalnız kalma sevgisini verdi. Bu yüzden sık sık Hira mağarasına çekilir, belli saatlerde gecelerini ibadetle geçirirdi. Bunun için, yanına yiyeceğini alır daha fazla ibadet eder, bittiğinde Hatice'ye dönüp yiyeceğini alarak, tekrar Hira'ya giderdi. Resûlüllah'ın bu durumu, kendisine Hak gelinceye kadar Hira mağarasında devam etti. Melek (Cebrâîl) O'na gelerek: Oku, dedi. Resûlüllah: Okuma bilmiyorum, cevabını verdi. Melek beni kuvvetlice sıktı, sonra bıraktı. Bana tekrar: Oku, dedi. Tekrar kuvvetlice sıktı, sonra bıraktı. Bana yine: Oku, dedi. Üçüncü defa kuvvetlice sıktı, sonra bıraktı ve **«Yaratan Rabb'ın adıyla oku!»** diye başlayan ayetleri okudu. Resûlüllah, bütün vücudu titrer durumda, bu ayetlerle döndü.

Hâkim «M üst e d r e k»inde, Beyhaki «D e l â i l»inde Hazret-i Aişe'nin şu sözünü sahih olarak rivâyet ederler: «Kur'anın ilk nâzil olan sûresi, Alak sûresidir.» Taberani «M ü s n e d - i K e b î r»inde sahih senedie, Ebû Reca el-Utaridi'nin şöyle dediğini rivâyet eder: «Ebû Mûsa bizi halka halinde oturtarak Kur'an'dan ayetler okurdu. Sırtında iki beyaz elbisesi vardı. Alak sûresini okuturken bu sûre, Hazret-i Muhammed' e inen ilk sûredir, derdi.»

Said İbn-i Mansûr «S ü n e n»inde Sufyan'dan, o da Amr b. Dinar'dan, o da Ubeyd b. Umeyr'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: «Cebrâîl aleyhisselam Peygamberimize gelerek: **Oku,** dedi. Resûlüllah, **okuyamıyorum, yemin ederim okuma bilmem,** dedi. Bunun üzerine Cebrâîl, Alak sûresinin ilk ayetlerini okudu. Resûlüllah bunların ilk indirilen ayetler olduğuna işaret buyurdu»

Ebû Ubeyd «F e d â i l»inde şu nakilde bulunur: Biz, AbdurRahmân'dan, o Sufyan'dan, o İbn-i Ebî Necih'den, o da Mücahid'den şu rivâyeti nakletti: Kuran'ın ilk nâzil olan sûreleri. Alak ve Nûn sûreleridir»

279 İbn-i Este «e l - M e s â h i f» inde Ubeyy İbn-i Umeyr'in şu rivâyetini nakleder: «Cebrâil (aleyhisselâm) mûtad şekilde Resûlüllah'a geldi ve oku, dedi. Resûlüllah, ben okuma bilmem, cevabını verince, Alak sûresinin ilk âyetleri nâzil oldu. Onlar da, gökten inen ilk sûrenin bu sûre olduğunu anladılar.»

İbn-i Eşte ayrıca Zühri'den şu rivâyeti nakleder: «Resûlüllah Hira mağarasında iken Cebrâil, üzerinde Alak sûresinin ilk beş âyeti yazılı bir atlasla geldi.»

İkincisi; Müddessir sûresidir.

Buhârî ve Müslim Ebû Seleme b. AbdirRahmân'ın şu kavlini naklederler: «Câbir b. Abdillah'a, Müddessir'den önce Kur'ândan hangi sûre nâzil oldu? diye sordum. Müddessir, cevabını verdi. Ben de; Alak sûresi değil miydi? deyince. Ben size, Resûlüllah'ın bu konuda bize söylediklerini nakledeyim, dedi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Sonra, vâdiye doğru yol aldım. Etrafıma bakındım. Bir ara yüzümü göğe çevirdim. O anda Cebrâil'i gördüm, hemen titremeğe başladım. Acele eve, Haticenin yanına gelerek beni örtmesini söyledim. O sırada Cenâb-ı Hak Müddesir sûresini inzal buyurdu.»

Bu hadisten şu manaları çıkarmak mümkündür:

a- Soru, sûrenin tam olarak inişiyle ilgilidir. Alak sûresinin nüzûlü tamamlanmadan Müddessir sûresinin bütünüyle indiği bir gerçektir, Çünkü önce nâzil olan onun ilk âyetleridir. Bunu aynı zamanda Sahihaynın Ebû Seleme tarikiyle Câbir'den yaptığı nakil teyid eder. Câbir şöyle demiştir: «Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem), vahyin bir ara kesilmesinden söz ederken şöyle dediğini duydum: Bir ara yürürken gök tarafından bir ses işittim. Başımı kaldırdım. Hira mağarasında bana gelen o meleği yerle gök arasında bir kürside otururken gördüm. Hemen eve döndüm. Beni örtün, beni örtün dedim. Örtünmüş vaziyette iken Allah Müddessir sûresini inzal buyurdu.» Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) «Hira mağarasında bana gelen melek» sözü, Müddessir sûresinin Alak sûresinden sonra indiğini gösterir.

b- Câbir'in «önce»likten kasdı, mutlak öncelik değil, vahyin fetretinden sonraya ait olan önceliktir.

c- Öncelikten kasıt, inzar zamiri ile ilgili, önceliktir. Bazıları bunu şöyle ifade eder: Nübüvvetiyle ilgili olarak inen ilk âyet, Alak sûresinin oku emrini taşıyan âyetleridir.

d- Nüzûl önceliğinden kasıt, daha önce vuku bulan bir sebepten ötürü ilk nâzil olmasıdır. Müddessir sûresi, bürünme ve korku sebebiyle, Alak sûresi ise daha önceki bir sebebe dayanmadan nâzil olmuştur. Bu, İbn-i Hacerin ifadesidir.

e- Câbir bunu kendi ictihadıyla çıkarmıştır. Çünkü rivâyetler arasında buna raslanmamaktadır. Hazret-i Âişe'nin rivâyeti bundan öncedir. Bu da Kirmânî'nin sözüdür.

Bu mânaların en uygunu, birinci ve sonuncusudur.

Üçüncüsü; Fatiha sûresidir.

283 Keşşâf da ifade edildiğine göre, İbn-i Abbâs ve Mücahid ilk inen sûrenin Alak sûresi olduğunu ifade etmişlerdir. Müfessirlerin bir çoğu ilk inen sûrenin Fatiha sûresi olduğunu savunmuşlardır.

İbn-i Hacer, çoğu ulemanın birinci görüşte olduğunu söyler. İlk inen sûre sözünü, ekser müfessire nisbet edenler, birinci görüşü söyleyenlere nazaran, sayıca pek çok değildir. Bunun delili, Beyhakî «D e l â i l»inde, Vâhidî «E s b â b u' n- N ü z û l»ünde Yûnus b. Bekir tarikiyla Yûnus İbn-i Amr'dan, o babasından, o da Ebû Meysere Amr b. Şurahbil'den naklen şunu rivâyet ederler:

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), zevcesi Hatice'ye şöyle dedi: Yalnız başıma kaldığımda bir ses işittim. Vallahi, bunun ciddi bir durum olmasından korktum. Hatice; Allah korusun, Allah sana böyle bir şey yapmaz. Yemin ederim ki sen, emâneti sahibine verirsin, yakınları ziyaret eder, gönüllerini alırsın, doğru söylersin, dedi. Hazret-i Ebû Bekr gelince Hatice, Resûlüllah'ın sözlerini kendisine anlatarak beraberce Varaka'ya gitmelerini söyledi. İkisi de evden ayrılıp Varaka'ya olayı anlattılar. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şunu ilâve etti: Yalnız başıma kalınca arkamdan; ya Muhammed, ya Muhammed, diye seslenen bir ses işitir, sonra ufka doğru kaçardım. Varaka: Melek sana tekrar gelirse bir daha böyle kaçma, ne dediğini iyice dinle. Sonra bana gel, dediklerini anlat, diye ilâve etti. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yalnız kaldığı bir sırada Cebrâil ona, kendisiyle birlikte Besmele çekerek Fatiha sûresini okumasını söyledi.» Bu hadis murseldir, râvileri sikadır.

Beyhakî «Resûlüllah Fatiha sûresini şayet ezberden okumuşsa, bunun Alak ve Müddessir sûrelerinin nüzûlünden sonra nâzil olduğuna haber verme ihtimali mevcuttur,» der.

Dördüncüsü; Besmele'dir.

İbn-i Nakîb, tefsirinin mukaddimesinde bunu, zâid bir söz olarak ifade eder. Vâhidî; İkrime ve Hasen'in şöyle dediklerini nakleder: «Kur'ânın ilk inen ayeti, Besmele'dir, ilk sûresi de Alak sûresidir.»

İbn-i Cerîr ve diğerleri Dahhak tarikiyle İbn-i Abbâs'ın: Cebrâil'in Hazret-i Peygambere ilk gelişinde yâ Muhammed, önce Eûzü billahi mine'ş-şeytani'r-racîm, sonra da Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm, de sözünü nakleder.

289 Bana göre bu, ayrı inen kelâm değildir. Çünkü Besmele, sûre ile inmesi zaruri olan bir sözdür, kesinlikle ilk inen âyettir.

İlk inen âyetle ilgili diğer hadis de, Buhârî ve Müslim'in Hazret-i Âişe'den rivâyet ettikleri şu hadistir. Hazret-i Âişe şöyle der «Kur'ândan ilk inen, içinde cennet ve cehennemin zikredildiği kısa sûrelerdir. İslâm'a girenler çoğaldıkça, helâl ve haramla ilgili âyetler inmiştir.» Bu hadis, ilk inen sûrenin Alak süresi olduğu konusunda bir zorluk çıkarmaktadır. Çünkü Alak sûresinde cennet ve cehennem zikredilmemektedir. Buna şöyle cevap verilebilir Hadisin ilk kelimelerinde geçen «evvel» kelimesinden önce «min» takdir edilmektedir. Böylece mâna ilk «ilk inen sûrelerden biridir» olur, bundan kasıt da Müddessir sûresidir. Çünkü sûre, sonunda

cennet ve cehennem zikri bulunan, fetret-i vahiyden sonra inen ilk sûredir. Bu sûrenin sonu, Alak sûresinin geri kalan âyetlerinden önce nâzil olması muhtemeldir.

Mekke'de ve Medine'de İlk İnen Sûreler

292 Vâhidî, Hüseyn İbn-i Vâkıd tarikiyle şöyle dediğini rivâyet eder «Aliyy'ubnu'l-Huseyn'in şöyle dediğini işittim: Mekke'de ilk inen sûre, Alak sûresi, son inen de Mü'minûn süresidir. Son inen sûrenin Ankebût olduğu da söylenir. Medine'de ilk inen sûrenin Mutaffifîn, son inen de Tevbe sûresidir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)in Mekke'de ilk ilân ettiği sûre, Necm sûresidir.»

İbn-i Hacer'in «Buhârî Şerhi»inde şöyle bir ifade vardır Medine'de inen ilk sûre, ittifakla Bakara süresidir. Yukarıda zikredilen Aliyy'ub-nu Hüseynin sözüne bakılacak olursa «ittifakla iddiası», münakaşa götüren bir sözdür.

Nesefî, tefsirinde Vâkidî'den yaptığı bir rivâyette Medine'de ilk inen sûrenin, Kadr sûresi olduğunu söyler.

295 Ebû Bekr İbnu'l-Hâris ibni Ebyad, meşhur cüzünde şöyle der Bize Ebû'l-Abbâs Ubeydullah b. Muhammed b. A'yuni'l-Bağdâdî, ona Hassan b. ibrahim el-Kirmânî, ona Umeyyetu'l-Esdi, ona da Câbir İbn-i zeyd haber vererek şöyle demiştir: «Mekke'de Kur'ân'dan sıra ile; Alak, Nûn, Kalem, Müzzemmil, Müddessir, Fâtiha, Tebbet, Tekvîr, A'lâ, Leyl, Fecr, Duhan, İnşirah, Asr, Âdiyât, Kevser, Tekâsür, Mâûn, Kâfirûn, Fil, Felak, Nâs, ihlâs, Necm, Abese, Kadir, Şems, Burûc, Tîn, Kureyş, Kâria, Kıyâme, Hümeze, Mürselât, Beled, Târik, Kamer, Sâd, A'raf, Cin, Yâsin, Furkân, Melâike, Meryem, Tâhâ, Vâkıa, Şuarâ, Neml, Kasas, isrâ, Yûnus, Hûd, Yûsuf, Hicr, En'am, Sâffât, Lokmân, Sebe', Zümer, Mü'min, Fussilet, Zuhruf, Duhan, Câsiye, Ahkâf, Zâriât, Gâşiye, Kehf, Şûra, Secde, Enbiyâ, Nahl sûresinin ilk 40 âyeti; geri kalan, Nûn, Tûr, Mü'minûn, Mülk, Hâkka, Meâric, Nebe', Nâziât, Fâtır, inşikak, Rûm, Ankebûd ve Mutaffifîn sûreleri inmiştir.»

«Medine'de nâzil olan sûrelerse şunlardır Bakara, Âli imrân, Enfâl, Ahzâb, Maide, Mümtehine, Nasr, Nûr, Hacc, Münâfikûn, Mücâdele, Hucurât, Tahrim, Cumua, Teğâbûn, Sâff, Feth, Tevbe ve geri kalan sûreler.»

296 Bu rivâyetle ilgili olarak şunu söylemek isterim; bu sıralama, garibdir. Böyle bir tertib hakkında, düşünmek gerekir. Câbir b. Zeyd, tâbiûn ulemasındandır.

el-Burhân, sûrelerin tertibi konusunda Ca'berînin «T a k r i b u' l - M e' mûl fi Tertib'n-Nüzûl» başlıklı kasidesine dayanır:

…….

Belirli Konularda İnen İlk Âyetler

297 Savaş hakkında ilk inen âyetler:

Hâkim «M u s t e d r e k»inde İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: «Savaş hakkında ilk nâzil olan âyet, Hac sûresinin ***** **«Kendileriyle savaşılan mü'minlere -savaşma- izni verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir...»** (39.) âyetidir.

İbn-i Cerîr, Ebû'l-Âliyye'nin şöyle dediğini nakleder: «Savaş hakkında Medine'de ilk inen âyet, Bakara sûresinin ***** **«Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın...»** (190.) âyetidir. Hâkim, «e l - İ k l î l» adlı eserinde savaş hakkında ilk nâzil olan âyetin, Tevbe sûresinin ***** ***** **«Allah, mü'minlerden canlarını... cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır...»** (111.) âyeti olduğunu söyler. İbn-i Cerîr'in Dahhak'tan rivâyetine göre, öldürme hakkında ilk inen âyet, İsrâ sûresinin ***** **«...kim zulmen öldürülürse...»** (33.) âyetidir.

İçki hakkında ilk inen âyet: ***** **«Sana şaraptan... soruyorlar...»** (Bakara, 219.) âyetidir.

300 Tayâlisi «M u s n e d»inde İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: «İçki hakkında üç âyet nâzil olmuştur. İlki, Bakara sûresinin (219.) âyeti olan ***** ***** **«Sana şaraptan soruyorlar...»** âyetidir. İçki yasaklandığında şöyle dediler: Yâ Resûlallah, bize müsaade et, Allahü Teâlâ'nın dediği gibi ondan istifade edelim. Bu istek karşısında Resûlüllah sustu. Sonra Nisâ sûresinin ***** ***** **«Sarhoşken namaza yaklaşmayın...»** (43.) âyeti nâzil oldu. Bu âyetten sonra da: Yâ Resûlallah, onu namaz vakitlerine yakın bir sırada içmeyiz, dediler. Resûlüllah yine cevapsız bıraktı. Bunun üzerine Mâide sûresinin ***** **«Ey mü'minler, şarap... birer pisliktir.»** (90.) âyeti nâzil oldu. İçki böylece yasaklandı»

301 Mekke'de, yiyecekler hakkında inen ilk âyet, ***** **«Bana vahyolunanlar arasında bulamıyorum...»** (Enâm, 145.), sonra Nahl sûresinin ***** **«Allah'ın size verdiği rızıktan helal ve temiz olarak yiyin...»** (114.) âyetleridir.

Medine'de ise, Bakara sûresinin **«Allah size leş...haram kıldı...»** (173.) âyeti ile Mâide sûresinin **«leş size haram kılındı...»** (3.) âyetidir. Bu rivâyeti, İbnu'l-Hassâr nakleder.

Buhârî, İbn-i Mes'ud'dan şöyle rivâyet eder «İçinde secde âyeti bulunan ilk sûre, Necm sûresidir.»

303 Firyâbî, Varaka tarikiyle İbn-i Ebî Necih'in Mücâhid'den Tevbe sûresinin ***** **«Andolsun Allah size birçok yerlerde ... yardım etmişti...»** (25.) âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: «Bu âyet, Tevbe sûresinden inen ilk âyettir.» ikinci bir rivâyetinde ise, Ebû'd-Duhâ'dan Mesrûk, Said ve İsrâil şu sözü nakleder: «Tevbe sûresinden ilk nâzil olan, ***** ***** **«Gerek ağır gerek hafif olarak savaşa çıkın...»** (41.) âyetidir. Sonra ilk âyetleri daha sonra da son âyetleri nâzil oldu.»

İbn-i Eşte, «K i t â b u' l - M e s â h i f» adlı eserinde, Ebû Mâlik'in şöyle dediğini nakleder: «Tevbe sûresinin ilk inen âyeti, 41. âyetidir. Birkaç sene sonra da sûrenin 40 a kadar ulaşan ilk âyetleri nâzil olmuştur. Bu âyetle ilgili olarak Dâvud tarikiyle Âmir'den yaptığı bir rivâyette ise, Tebûk gazvesinde Tevbe sûresinden ilk inen âyet, 41. âyettir.»

Süfyan ve başkalarının tarikiyle Habib İbn-i Ebî Amra'dan Saîd İbn-i Cubeyr'in şöyle dediğini nakleder: «Âli İmran sûresinden nâzil olan ilk âyet, ***** ***** **«Bu insanlara bir açıklama...»** (138.) âyetidir. Sûrenin diğer âyetleri, Uhud gazvesinde nâzil olmuştur.»

8 - KUR'ÂN'IN SON NÂZİL OLAN ÂYETLERİ

Bu konuda farklı rivâyetler vardır.

307 Buhârî ve Müslim Berâ İbn-i Âzib'in şöyle dediğini rivâyet ederler: «Son inen âyet, Nisâ sûresinin ***** **«Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah..»** (176.) âyeti, son inen sûre ise Tevbe sûresidir.

308 Buhârî, İbn-i Abbâs'dan son inen âyetin «r i b a» âyeti olduğunu nakleder.

Beyhakî Hazret-i Ömer'den benzeri bir rivâyette bulunur. Bu âyet, Bakara sûresinin ***** **«Ey îman edenler, Allah'dan korkun...»** (278.) âyetidir. Ahmed b. Hanbel ve İbn-i Mâce'nin Hazret-i Ömer'den rivâyetlerine göre son nâzil olan âyet, riba âyetidir.

310 İbn-i Merdeveyh, Ebû Saîdi'l-Hudri'nin şu rivâyetini nakleder Hazret-i Ömer bize hitaben, Kur'ânın son inen âyeti riba âyetidir, demişti.

Nesâî, İkrime tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ândan son inen âyet, Bakara sûresinin ... ***** **«Şu günden sakının ki, o gün -hepiniz- Allah'a döndürüleceksiniz...»** (281.) âyetidir. İbn-i Merdeveyh, Said b. Cübeyr tarikiyle İbn-i Abbâs'dan «son inen âyet» lâfzıyla buna benzer bir rivâyette bulunmuştur. İbn-i Cerîr, Avfî ve Dahhâk tarikiyle İbn-i Abbâs'dan aynı mealde bir rivâyet nakleder.

314 Firyâbî, «T e f s î r»inde İbn-i Sâlih, Kelbî ve Süfyan'ın rivâyetine göre, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: «Son inen âyet, Bakara sûresinin ***** ... ***** **«Şu günden sakının ki o gün -hepiniz- Allah'a döndürüleceksiniz...»** (281.) âyetidir. Bu âyet nâzil olduktan 81 gün sonra, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) vefat etmiştir.»

İbn-i Ebî Hâtim, Saîd İbn-i Cubeyr'in şöyle dediğini nakleder Kur'ân'ın son inen âyeti, Bakara sûresinin 281. âyetidir. Bu âyetin nüzûlünden itibaren Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) 9 gece yaşamıştır, rabiu'l-evvelin ikinci günü Pazartesi vefat etmiştir.

316 İbn-i Cerîr, İbn-i Cureyc'den aynı rivâyette bulunur.

İbn-i Ebî Hâtim, Atıyye tarikiyle Said b. Cubeyr'in son inen âyetin Bakara sûresi, 281. âyetidir, sözünü nakleder.

Ebû Ubeyd «Fedâil» adlı eserinde İbn-i Şihâb'ın: «Arşa inen son âyet, riba ve borçlanma ile ilgili âyetler olduğu» sözünü nakleder.

İbn-i Cerîr'in, İbn-i Şihab tarikiyle Saîd b. Museyyeb'den rivâyet edildiğine göre, zaman bakımından Arşa inen son âyetin borçlanma âyeti olduğunu nakleder. Bu, isnadı sahih, mürsel bir hadisdir.

320 Bana göre, ribâ âyeti hakkındaki bu rivâyetlerle borçlanma ayeti arasında herhangi bir aykırılık yoktur. Gerçek olan şudur ki; bu âyetler Mushaftaki tertibinde olduğu gibi bir defada inmiştir, hepsi aynı kıssada birleşmektedir. Bu rivâyetlerden her biri, adıgeçen âyetlerden Bazılarının, son inen âyet olduğunu bildirir, bu da doğrudur.

Berâ'ın sözüne göre son inen âyet, farzlarla ilgili, Nisa sûresinin ***** **«Senden fetva istiyorlar...»** (176.) âyetidir.

İbn-i Hacer, «Buhârî Şerh»inde bu konuda şunları söyler. «Ribâ ayeti hakkkındaki iki ayrı görüşü birleştirme yolu, Bakara sûresinin 28.ayeti olan bu âyetin, riba hakkında inen âyetlerin sonuncusu olmasıdır. Çünkü Bu Âyet, kendisinden önceki âyetlere atfedilmiştir.»

Bu rivâyetlerle Berâ'ın sözünü birleştirme yolu, her iki âyetin beraberce nâzil olmasıdır. Böylece, diğerlerine nazaran bu iki âyetin, son inen âyetler olduğu görüşüne uygun düşer. Nisa sûresindeki âyetlerin son inen âyet olması Bakara süresindeki âyetin aksine mirasla mukayyed olması ihtimali vardır. Bunun aksi de ihtimal dahilindedir. Bakara âyetinde nüzûlün hitamını gerektiren vefat manasına işaretten dolayı birincisi, tercihe daha şayandır.

322 Hâkim «M u s t e d r e k»inde Ubeyyu'bnu Ka'b'ın şöyle dediğini rivâyet eder: «Kur'ân'ın son inen âyeti, Tevbe sûresinin ***** **«Andolsun, içinizden öyle bir peygamber geldi ki..»** ile başlayan son İki Ayetidir.

Abdullah b. Ahmed «Z e v â i d u' l - M u s n e d»inde ve İbn-i Merdeveyh eserinde, Ubeyyu'bnu Ka'b'dan şu rivâyeti nakleder: «Hazret-i Ebû Bekir hilâfeti zamanında Kur'ân'ı cem ederek Mushaf haline getirenler, Tevbe sûresinin ***** **«sonra sıvışıyorlar..Allah onların kalplerini (İmandan) çevirmiştir.»** (127.) âyetine geldiklerinde bunun, Kur'ân'ın son inen âyet olduğunu zannetmişlerdi. Ubeyyu'bnu Ka'b onlara; bu âyetin son inen âyet olmadığını söyleyerek, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyetten sonra bana aynı sûrenin ***** **«Andolsun, içinizden size öyle bir peygamber geldi ki»** (128-129.) âyetlerini de okudu, Kur'ân'ın son inen âyeti bunlardır, dedi. Sonra da ilk okuduğu âyet olan Enbiyâ sûresinin *****«Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona ... diye vahyetmiş olmayalım.» (25.) âyeti ile sözünü tamamladı.

İbn-i Merdeveyh gene Ubeyy'den şunu rivâyet eder: «Cenâb-ı Hak Kur'ân'ın son âyeti olarak, Tevbe sûresinin son iki âyetini indirmiştir. «İbnu'l-Enbârî aynı rivâyeti zaman bakımından semaya en yakın olan âyet» lâfzı ile nakleder. Ebû'ş-Şeyh Tefsir'inde Aliyyu'bnu Zeyd tarikiyle Yûsufu'l-Mekki'den İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: «Son inen âyet, Tevbe sûresinin son iki âyetidir.» Müslim, İbn-i Abbâs'ın şu sözünü rivâyet eder: Son inen sûre Nasr sûresidir.

Tirmizî ve Hâkim, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini naklederler: «Son inen sûre Mâide sûresidir. Bu sûrede helal gördüklerinizi, helal kabul ediniz.»

Gene Tirmizî ve Hâkim, Abdullah b. Amr'ın şu sözünü naklederler: «Son inen sûre, Mâide ile Feth, yani Nasr sûreleridir.» Hazret-i Osman'ın meşhur bir hadisinde, Kur'ân'ın son inen sûresinin, Tevbe sûresi olduğu ifade edilir.

Beyhakî: «Şayet doğruysa, bu rivâyetler arasındaki farkları kaldırmanın tek yolu, herkes soruyu bildiği ile cevaplandırmış olmasıdır,» der.

331 Kadı Ebû Bekr «e l - i n t i s a r» adlı kitabında: «Bu rivâyetlerin hiç biri merfu değildir. Herkes kendi içtihadı ve zann-ı gâlibi ile konuşmuştur. Belki de bunlar, vefat ettiği gün; ya da hastalanmadan az önce Resûlüllah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) duydukları son sözden haber vermişlerdir. Bir kısmı da bizzat Resûlüllah'(sallallahü aleyhi ve sellem) dan

duymamış, fakat sonradan işitmiş olabilirler. Resûlüllahın en son okuduğu bu âyetin, diğer âyetlerle birlikte inmesi, bununla beraber inen âyetlerin diğerlerinin yazılmasından sonra yazılması, bunun da âyetlerin tertibinde son indiği zannedilmesi muhtemeldir,» der.

Bu konuda yapılan garib rivâyetlerden biri de, İbn-i Cerîr'in Muaviye b. Ebî Süfyan'dan naklettiği şu rivâyettir. Muâviye Kehf sûresinin ***** ***** **«...Kim Rabbı'na kavuşmayı ümid ediyorsa... »** (110.) âyetini okudu ve Kur'ânın son inen âyeti budur, dedi. İbn-i Kesir: Bu nakil, müşkildir. Belki bu sözle Muâviye, bu âyetten sonra kendisini neshedecek veya hükmünü değiştirecek bir âyetin inmediğini, bilakis bu âyetin sabit ve muhkem âyetlerden olduğunu kasdetmektedir, der.

Şunu ilâve etmek isterim ki, buna benzer bir rivâyeti de Buhârî ve diğerleri İbn-i Abbâs'dan şöyle naklederler: «Nisâ sûresinin ***** ***** **«Kim bir Mü'mini kasden öldürürse onun cezası cehennemdir.»** (93.) âyeti, Kur'ân'ın son inen âyetidir. Bunu hiçbir âyet neshetmemiştîr.»

Ahmed b. Hanbel ve Nesâî de İbn-i Abbâs'ın: Bu son inen âyettir, bunu hiçbir âyet neshetmemiştir, dediğini naklederler.

İbn-i Merdeveyh, Mücahid tariki ile Ummu Seleme'nin şöyle dediğini rivâyet eder Son inen âyet, Ali İmrân sûresinin ***** Rab**leri onlara karşılık verdi...»** (195.) âyetidir. Bu da Ummu Seleme'nin şu sözüne dayanır: «Ya Resûlallah, Allah âyetlerinde erkekleri zikrederken, kadınları niye zikretmiyor? deyince Nisâ sûresinin ***** **«Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri arzu etmeyin...»** (32.) âyeti, sonra da Ahzâb sûresinin ***** **«Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar...»** (35.) âyeti nâzil olmuştur. Bu âyet, nüzûl bakımından ya üç âyetin sonuncusu ya da özellikle erkekler hakkında inen âyetten sonra inen âyettir.

337 İbn-i Cerîr, Hazret-i Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem): Yalnız Allah'a ihlâsla bağlanmak, yalnız O'na ibadet etmek, kendisine şirk koşmadan namazını kılan, zekâtını verenler, dünyadan Allah kendilerinden razı olarak ayrılmış olurlar, buyuruyor. Enes bunu Kitabullah'ın son inen âyetlerinden olan Tevbe sûresinin ***** **«...Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar ve zekatı verirlerse...»** (5.) âyeti doğrular der. Derim ki, Enes bundan en son inen âyeti kasdeder.

İmâmu'l-Harameyn «B u r h â n»ında, En'am sûresinin ***** ***** **«De ki: Bana vahyolunan da (bu haram dediklerinizi) yiyen bir kimse için haram edilmiş bir şey bulamıyorum..»** (145.) âyetini Kur'ân'ın son inen âyet olduğuna işaret eder.

İbnu'l-Hassar bu sûrenin, ittifakla Mekkî olduğunu, bu âyetin sûrenin nüzûlünden daha sonra indiğine dair bir nakil bulunmadığını, bilakis bu âyetin Mekke'deki müşriklerin karşı çıkmaları ve husûmetleri hakkında indiğini, ifade eder.

Önceden geçtiği gibi, müşkil olan bir diğer âyet, Mâide sûresinin ***** ***** **«...bugün dininizi tamamladım....»** (3.) âyetidir. Bu âyet Veda Haccı arafesinde nâzil olmuştur. Âyetin mânasından anlaşıldığına göre, daha önce inen bütün hüküm ve farzlar tamamlanmış olmaktadır. Bunu, Bir kısım ulema açıkca belirtir. Bu ulemadan biri olan Suddî

şöyle der: Bu âyetten sonra helâl ve haramla ilgili ahkâm inmemiştir. Bununla beraber ribâ, borçlanma ve kelâle âyetlerinin, bu âyetten sonra indiğine dair rivâyetler vardır. İbn-i Cerîr bu müşkili açarak şöyle demiştir: En doğru olan Allahü Teâlâ'nın Müslümanlara Mekke'de tam imkân sağlaması, müşrikleri buradan çıkarması aralarında müşrikler olmadığı için serbestçe hac farizasını sağlaması ile dinlerini tamamlamıştır, şeklinde te'vil etmektir. Sonra bunu, İbn-i Ebî Talha tarikiyla İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiği şu sözle kuvvetlendirir: Müşrikler ve Müslümanlar beraberce haccederlerdi. Tevbe sûresi nâzil olunca müşriklerin Kâ'beye girmeleri yasaklanmış, Müslümanlar tek başına hacc etmişlerdi. Bu da, Mâide sûresinin 3. âyetinde ifade edilen «nimetin tamamlanmasıdır.»

9 - ESBÂBU'N-NUZÛL

Bu konuda başta Buhârî'nin hocası Aliyyu'bnu'l-Medenî olmak üzere Bazı ulema, eser vermişlerdir. Aralarında en meşhuru, teferruatlı olması bakımından Vâhidî'nin kitabıdır. Ca'berî, herhangi bir ilâvede bulunmadan senedlerini hazfederek bu eseri ihtisar etmiştir. Şeyhulislâm Ebû'l-Fadl b. Hacer de aynı konuda bir eser yazmış, ancak vefatı dolayısıyla müsvedde halinde kalmıştır. Bu yüzden tamamını elde edemedik. Ben de sebeb-i nüzûl hakkında zengin muhtevalı, özlü aynı konuda benzeri telif edilememiş bir kitab yazdım; adına «Lübâbu'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nuzûl» koydum.

1- Kur'ân'ın Nüzûl Şekli

342 Ca'berî: Kur'ân'nın nüzûlü ikiye ayrılır. Bir kısmı herhangi bir sebebe dayanmaksızın kendiliğinden; diğeri ise bir olay veya bir soru akabinde inmiş olmasıdır. Bu sonuncusu da kendi arasında bazı konulara ayrılır. Bazıları konuyu, tarihi seyir içinde cereyan etmesinden dolayı faydasız olduğuna inanırlar. Bu düşünce hataladır. Bilakis faydaları pek çoktur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a- Hükmün teşriine götüren sebebler bilinir.

b- Hüküm çıkarmada sebebin husûsiliğini gözönünde tutanlara göre, kendisi ile hüküm tahsis olunur.

c- Âyetin lâfzı genel olabilir, bazı deliller bunu tahsis eder. Şayet sebeb bilinirse, âyetin zâhiri manası dışında tahsis ortaya çıkar. Âyetin genel manasına sebebin girmesi, kesinlik kazandırır. Bunun içtihadla çıkartılması, Kadı Ebû Bekr'in «e t- T a k r i b» adlı eserinde icmaya dayanarak belirttiği gibi, memnûdur. Bunu şâz kabul edene iltifat edilmez, aksi takdirde cevaz verilmiş olur.

d- Âyetin manası daha iyi kavranır. Zorluklar ortadan kalkar. Vâhidî: «Âyetin nüzûlü ve kıssasına vâkıf olmadan tefsirini yapmak mümkün değildir» der. İbn-i Dakiki'l-îd ise: Nüzûl sebebinin bilinmesi, Kur'ân'nın manasını anlamada en kuvvetli yoldur, der. İbn-i Teymiyye de: Sebeb-i nüzûlün bilinmesi, âyeti anlamada yardımcı olur. Çünki sebebin bilinmesi, müsebbebin bilinmesini sağlar, der.

Mervân İbn-i Hakem ***** **«O ettiklerine sevinen, yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenlerin, -onacaklarını- sanma!»** (Âli İmrân 188.) âyetinin mânasını kavramada güçlük çekerdi. Şayet, kendisine verilenle sevinen, yapmadığı bir şeyle övülmesini isteyen herkes azab görürse, hepimiz azab görürüz şeklinde mâna verir. Fakat İbn-i Abbâs âyetin ehli kitap hakkında nâzil olduğunu, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendilerinden bir konuda bilgi almak istediğinde bildiklerini O'ndan gizledikleri, yanıltıcı bilgiye başvurdukları verdikleri cevabın soruya uygun olduğunu gösterdikleri, bununla Resûlüllah'dan iltifat bekledikleri şeklinde açıklama getirince, Mervan'ın karşılaştığı zorluk çözülmüş oldu. Bu rivâyeti, Buhârî ve Müslim naklederler.

Osman İbn-i Maz'un ve Amr İbn-i Ma'dikereb'in şöyle dedikleri rivâyet edilir: ***** **«İnanıp iyi iş yapanlara... önce yediklerinden ötürü bir günah yoktur...»** (Mâide, 93.) âyetine göre, içki mübahtır. Eğer bunlar, âyetin sebeb-i nüzûlünü bilselerdi böyle konuşmazlardı. İçki haram edilince Bazıları: Allah yolunda savaşıp ölenler, haram edilen içkiyi içerlerdi. Bunların durumu ne olacaktır? demişlerdi. Âyet, bunun üzerine nâzil olmuştur. Bunu, Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve diğerleri rivâyet etmiştir.

***** Adetten kesilen kadınlarınızın -bekleme sürelerin den- şüphe ederseniz bilin ki- onların bekleme süreleri üç aydır...» (Talak, 4.) âyeti de buna ayrı bir misaldir. Ayette geçen şart edatı, bazı fukahayı müşkil duruma sokmuştur. Şöyle ki, Zâhiriye uleması: Ay hâli görmeyen, hayızdan kesilmiş yaşlı kadınlar için iddet yoktur, demişlerdir. Halbuki bunu âyetin sebeb-i nüzûlü açıklamıştır. Bakara sûresinin kadınların iddetleri hakkındaki âyeti inince, Bazı ulema küçük ve ileri yaştaki kadınların iddeti zikredilmeden kaldı, dediler. Bu âyet bu sözlere açıklama getirmek üzere nâzil olmuştur. Bunu Hâkim, Ubeyy'den rivâyet etmiştir. Böylece âyet, iddetle ilgili olarak hükümleri bilinmiyen kadınlara hitap etmiş; acaba diğerleri gibi olanlar da Bakara sûresinde zikri geçen kadınlar gibi iddete tabi tutulacaklar mıdır, yoksa tutulmayacaklar mıdır? şeklindeki endişeyi kaldırmıştır. Âyetteki, henüz âdetini görmemiş bulunanların iddeti nasıl olacak diye müşküle karşılaştığınızda, işte onlar hakkındaki hüküm budur, demektir.

Gene bir misal de: ***** **«...Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü -zatı- oradadır...»** (Bakara, 115.) âyetidir. Lâfzın ifadesine göre: Namaz kılan kişinin seferde olsun, hazerde'olsun, kıbleye dönme mecburiyeti olmadığını kabul edecek olursak, icmâın hilafına hareket etmiş oluruz. Bu âyetin nüzûl sebebi bilinince bunun, seferde kılınan nafile namazı, ya da ictihadla namaz kılan hakkında olduğu, bu konudaki değişik rivâyetlere rağmen, hata ettiği anlaşılır.

Konu ile ilgili başka bir misal de: ***** **(Safa ile Merve Allah'ın nişanlarındandır..)** (Bakara, 158) âyetidir. Âyetin zâhiri mânası, sa'yin farz olmasını gerektirmez. Bazıları buna dayanarak, sa'yin farz olmadığı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Hazret-i Âişe, âyeti bu şekilde anlayan Urve'ye sebeb-i nüzûlünü hatırlatarak cevap vermiştir. Gerçekte Sahâbe-i Kirâm

sa'yin cahiliye adetlerinden olduğunu kabul ederek günaha girdiklerini sanmışlardı. Âyet bunun üzerine nâzil olmuştu.

Şu misal de, sebeb-i nüzûl bilinince, hasr tevehhümünün kalktığını gösterir. Şafiî hazretleri:***** (De ki: Bana vahyolunanda... haram edilmiş bir şey bulamıyorum...) (En'am, 145) âyetine şu mânayı vermiştir: Kâfirler, Allah'ın haram kıldıklarını helâl, helâl kıldıklarını haram kabul ederek Allah'ın koyduğu sınırları aşmışlardı. Âyet, iddialarının zıddına nâzil olmuştur. Çünkü Allah, şöyle demek istemiştir: Helâl, ancak haram kıldıklarınız;haram ise, helâl kıldıklarınızdır. Bu tıpkı; bugün tatlı yeme, diyen kişiye karşı, bugün tatlıdan başka bir şey yemem, demek gibidir. Âyetteki gaye, Allah'ın emrine karşı geldiklerini göstermektir; nefiy değildir, hakikati belirtmektir. Allahu Teâlâ sanki şöyle buyurmuştur: Sizin helâl kıldığınız ölü eti, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar dışında haram yoktur. Cenabı Hak bu âyetiyle sayılanların dışında her şeyin helâl olduğunu kasdetmiyor. Çünkü maksat, helâl olanların değil, haramın isbat edilmesidir.

İmâm-ı Harameyn: Bu cevap gayet güzel bir cevaptır. Eğer Şâfiî bu açıklamayı getirmeseydi, İmâm Mâlik'in haram kılınan şeyleri, âyette zikredildiği gibi hasretmesine, muhalefet edemiyecektik, der.

Bu konuda son misalimiz de; âyetin kimin hakkında indiğini bilmek, mübhemi belirlemekle ilgilidir. Mervân Hazret-i Âişe'nin kendisine, sebebi nüzûlünü açıklayıncaya kadar***** (...yazıklar olsun size...) (Ahkâf, 17.) âyetinin ebeveynine karşı gelen AbdurRahmân b. Ebî Bekr hakkında nâzil olduğunu zannediyordu.

2- Sebebi Nüzûlde Lâfzın Umumî Oluşu

353 Usûl ulemâsı âyetlerde önemli olan, lâfzın umûmiliği mi, yoksa sebebin hususiliği midir konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bize göre en doğru olan, lâfzın umumiliğidir. Çünkü bir çok âyetler belli sebepler için inmiştir. Halbuki usûl uleması nüzûl sebepleri dışına çıkarak, âyetlerin umûmi mana ifade ettiklerinde ittifak etmişlerdir. Meselâ: Zihar âyeti Seleme b. Sahr; lian âyeti Hilâl b. Umeyye, kazif âyeti Hazret-i Âişe'ye iftira edenler hakkında nâzil olmuştur, sonra umuma teşmil edilmiştir. Lâfzın umumîliğini dikkate almayanlar, bu ve benzeri âyetler bir başka delilden dolayı hususilikten çıkıp, umumi mânaya hamledilmişlerdir, derler. Nitekim bazı âyetler hakkında bir delil bulunmasından dolayı, iniş sebeblerine ittifakla bağlı kalmışlardır. Zemahşerî, Hümeze sûresinde birinci âyetin sebeb-i nüzûlünü verdikten sonra: «Âyette belirtilen o çirkin işi işleyen herkese şâmil olduğudur. Ta'riz yoluyla hükmünü icra ettiği için sebebin hususi, cezanın ise umûmî olması câizdir,» demiştir.

Bu konuda şunu ilâve ederim: Lâfzın umûmi mânada olmasının delillerinden biri, sahâbe ve diğerlerinin bazı olaylarda hususi sebeblere mebni inen âyetleri umumi mânada delil olarak kullandıkları görülmüştür. İbn-i Cerîr: Muhammed b. Ebî Ma'şer'den, o da Ebû Ma'şer Necih'den rivâyet ettiğine göre; Ebû Ma'şer'in-Necih: Saîd el-Makburi ile Muhammed b. Ka'bi'l-Kurazi konuşurken Said'in: Allah'ın indirdiği bazı Kitab'larda; Allah'ın öyle kulları vardır

ki, dilleri baldan daha tatlı, kalpleri sabır otundan daha acı, giydikleri elbise koyun tüyünden daha yumuşaktır. Bunlar dünyayı âhirete tercih etmişlerdir, dediğini duydum diye ilâve eder. Bunun üzerine Muhammed b. Ka'b: Bu söz Kur'ân-ı Kerim'de: ***** **(İnsanlardan öylesi var ki, dünya hayatına dair sözü, hoşuna gider...)** (Bakara, 204.) âyetinde mevcuttur, demiştir. Saîd bu âyetin kimin hakkında nâzil olduğunu biliyor musun diye sorduğunda Muhammed b. Ka'b; âyet bir kimse hakkında nâzil oldu, sonra mânası umuma teşmil edildi, demiştir.

İbn-i Abbâs: ***** **(O ettiklerine sevinenlerin -onacaklarını sanma..)** (Âl-i İmran, 188.) âyetinin umûmiliğini dikkate almadan, ehl-i kitabın bir kıssası hakkında inmiş olmasından dolayı âyetin mânasını hasretmiştir, diye sorarsan buna şu cevabı veririm: Bu âyetin iniş sebebinden daha umumi olduğunu İbn-i Abbâs biliyordu; fakat o, lafızla muradın hususi olduğunu açıklamıştır. Bunun bir benzeri Resûlüllah'ın ***** **(...imanlarına zulmü (şirki) karıştırmayanlar...)** (En'am, 82.) âyetinde geçen **«Zulüm»** kelimesini ***** **(...çünkü şirk, büyük bir zulümdür...)** (Lokman, 13.) âyetini dikkate alarak **«Şirk»**le tefsir etmesidir. Halbuki Ashâbı Kirâm zulmü mutlak mânada kabul ederek bu âyeti umumi mânada almışlardı.

İbn-i Abbâs'dan, umuma itibar ettiğine dair öncekinden farklı bir rivâyet vardır. Bu rivâyetinde o, hırsızlık yapan bir kadın hakkında nâzil olan Mâide sûresinin 38. âyetini umumi mânada almıştır. İbn-i Ebî Hâtim, Aliyy'ubnu Huseynden, o Muhammed b. Ebî Hammad'dan, o Ebû Sumeyle b. Abdilmu'min'den, o da Necdetu'l-Hanefî'den şunu rivâyet etmiştir: İbn-i Abbâs'dan ***** ***** **(Hırsızlık eden erkek ve kadının .... ellerini kesin...)** (Mâide, 38.) âyeti hususi midir, yoksa umumi mânada mıdır? diye sormuştum. Bana cevap olarak umumidir, demişti.

356 İbn-i Teymiyye bu konuda şu açıklamada bulunur: Tâbir olarak çoğunlukla kullanılan söz: ***** «Bu âyet şu konuda indi.» şeklinde ifade edilir. Buna misal; Sâbit b. Kays'ın zevcesi hakkında nâzil olan zıhar âyeti; Câbir b. Abdullah hakkında nâzil olan kelâle âyeti; Beni Kurayza ve Nadir hakkında nâzil olan: ***** **(Aralarında... hükmet...)** (Mâide, 49.)âyetidir.

Bu tabirin bir benzeri de, Mekke'deki müşrikler, yahut Yahudi ve Hiristiyanlar veya Mü'minlerden bir kısmı hakkında kullanılmak üzere: » ***** ***** «Bu hüküm, **Mekke müşriklerinden bir grup hakkında inmiştir, veya Yahudi ve Hiristiyanlardan bir grup hakkında, veya Mü'minlerden bir cemaat hakkında inmiştir.»** tabirini getirmeleridir. Bu ifadeyi kullananlar âyetteki hükmün sadece bunlara ait olduğunu kastetmezler. Çünkü bunu kesinlikle ne bir Müslüman, ne aklı başında olan bir kimse söyler.

Ulema her ne kadar belirli sebeb için inen âyetin umumiliği hakkında, nüzûl sebebine tahsis edilip edilmeyeceğini tartışmışlarsa da , hiçbiri Kur'ân ve Sünnetin umumiliği belirli kişiye tahsis edilir, dememişlerdir. Bu konuda söylenebilecek tek söz, âyetin şahsın kişiliğine ait olması, benzerlerine teşmil edilmesidir. Âyetteki umumilik, lâfza göre değildir. Belirli bir

sebebi olan âyet, emir veya nehiy ifade ediyorsa bu, hakkında âyet inen kişi ile onun durumunda olan kişileri içine alır. Şayet, âyetin medih veya zemme işaret eden yönü varsa, bu da hakkında âyet inen kişi ile, onun durumunda olan kişileri içine alır.

3- Tahsisi Mânada İnen Âyetler

357 Buraya kadar, lâfzında umumilik taşıyan âyetlerle ilgili meseleler hakkında bilgi verdik. Ancak, lâfzında umumilik olmayıp belirli bir konuda inen âyetler, kesinlikle indiği kimseye tahsis edilir. Mesela; ***** **(Ondan uzak tutulur; en çok korunan. O ki malını vererek arınır.)** (Leyl, 17. ve 18.) âyetleri icmâen Ebûbekr'is-Sıddîk hakkında inmiştir. Fahruddin Razi bu âyetle, ***** **(...Allah'a göre sizin en değerliniz en çok korunanızdır...)** (Hucurât, 13.) âyetine dayanarak, Hazret-i Ebûbekr'in Resûlüllahdan (sallallahü aleyhi ve sellem) sonra, insanların faziletlisi olduğunu ileri sürer.

Hazret-i Ebûbekr hakkında inen bu âyetin umumi mânada olduğunu zanneden Bazı ulema, bu hususdaki genel kaideye uyarak, Hazret-i Ebûbekr gibi amel eden herkese bunu teşmil etmekle, vehme düşmüşlerdir. Bu, doğru değildir. Çünkü bu âyette umumilik siğası yoktur. Lâm-ı ta'rifin umumiliği ancak, ismi-i mevsul veya cemi sigasında ma'rife olursa gerçekleşir. Bazıları buna, buradaki belirlilik vasfı (ahd) bulunmaksızın, müfred olmasını da ilâve ederler. Leyl sûresinin 17. âyetindeki «el-etkâ» kelimesinde mevcut lâm-ı ta'rif, ism-i mevsul değildir. Çünkü ismi mevsul mânasında olan elif lâm'a ism-i tafdil, icmâen sıla cümlesi olamaz. el-Etkâ kelimesi cemi değil, müfrettir. Bu kelimenin bir başkasından temyizi, müşareketin kaldırılması bakımından ism-i tafdîl sigasıyle gelmesi, özellikle ahd'in mevcut olduğunu gösterir. Böylece âyetteki umumilik iddiası kalkar, âyetin Hazret-i Ebûbekr hakkında nâzil olduğu kesinlik kazanır.

4- Sebebin Hususi Lâfzın Umumiliği

358 Daha önce söylediğimiz gibi, sebebin hususilik şekli, lâfzın umumiliğine kesinlikle dahildir. Bazı âyetler, belli sebeplere bağlı olarak iner. Bu âyetler, Kur'ân'ın nazmına ve siyakın güzelliğine uyarak, umumi mânaya kesinlikle dahil olması bakımından, sebebin şekline yakın olur. Nitekim, es-Subkî bunu sebebe bağlı olanlarla, bunun dışında kalanlar arasında bir derece kabul eder. Bunun misali; ***** **Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi?** (Baksana onlar) **gayb habercilerine ve Tâgûtî düzenlere inanırlar...** (Nisa, 51.) âyetidir. Bu âyet, Yahudi ulemasından Ka'b b. Eşref ve benzerlerine işaret etmektedir. Bunlar Mekke'ye gelirlerken Bedir'de katlolunan müşrik ölülerini görmüşler; bunun üzerine öc almak ve Resûlüllah'a karşı savaş açmak için müşrikleri harbe kışkırtmışlardı. Müşrikler, Yahudi heyetine: Muhammed ve Eshâbı mı doğru yoldadır, yoksa biz mi? diye bir soru sordular. Yahudiler, kitaplarında Hazret-i Peygambere ait vasıfları çok iyi bilirlerdi. Hem bu bilgilerini saklamayacaklarına dair kendilerinden kesin söz de alınmıştı. Buna rağmen müşriklere şöyle cevab verdiler: Doğru olan sizin yolunuzdur.

Kitaplarında geçen Hazret-i Peygamber hakkındaki bu haber, uhdelerinde bir emanetti. Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı hasetlerinden ötürü kâfirlere, doğru yolda olan sizlersiniz, demekle, verdikleri sözü yerine getirmemişlerdir. Yukarıda misal olarak verilen Nisa sûresinin 51. âyeti emir ifade eden vaîd sözü karşılığında Kitab'larında vasfedildiği gibi, Resûlüllah'ın afatını beyan eden emanetin edasını da ihtiva eder.

Bu da emaneti eda bakımından aynı sûrenin ***** ***** **(Allah size emanetleri ehline vermenizi emreder...)** (58.) âyetiyle münasip düşmektedir. Bu âyet, her emaneti içine alan umumi mânadadır. Önceki âyet ise, belirli bir emanet için hususi mânadadır, işte bu emanet yukarıda zikredildiği gibi, Resûlüllah'ın sıfatıdır. Burada umumi olan ikinci âyet, hususi mânada olan birinci âyetten Mushaf'taki sırası bakımından sonra gelmektedir. Fakat nüzûl bakımından, biri diğerinden daha sonra inmiştir. İki âyet arasındaki münasebet, hususi olanın umumi olana, dahil olmasını gerektirir. Bu yüzden İbn-i Arabi, Tefsir'inde: Âyetin işaret etmek istediği mâna, ehli kitabın, Peygamber'in sıfatını gizlemeleri, müşrikler daha doğru yoldadır, demelerinin, bir hıyanetlik olduğunu haber vermesidir. Böylece söz, bütün emanetlerin zikrine müncer olmuştur, der.

359 Bazı ulema şöyle demiştir: Her iki âyetin nüzûlü arasında altı senelik bir zaman geçtiği vârid olmamıştır. Çünkü zaman, âyetler arasındaki münasebetler için değil, sebebi nüzûl için şarttır. Münasebetten kasıt, âyetin uygun olan yerine konmasıdır. Halbuki âyetler belli sebeblere göre iner. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) de bunları, Allah'ın kendisine bildirdiği belli yerlere konmasını emrederdi

Vâhidî «Esbâbu'n-Nuzûl»ünde şöyle der: Âyetlerin sebebi nüzûlü hakkında söylenecek söz; ancak duymaya ve rivâyete dayanırsa doğrudur. Bu da vahye şahid olan, sebebleri bilen, bu ilme ehil olandan duymak ve nakletmekle gerçekleşir. Muhammed b. Sîrîn: Ubeyde'ye bir âyetin sebebi nüzûlünden sordum. Bana: Allah'dan kork, gerçeği söyle. Âyetlerin kimin hakkında indiğini bilenler kalmadı, demiştir.

Bir başkası da şöyle der: Âyetin sebebini bilmek, Ashâb-ı Kirâma ait bir durumdur. Onlar bunu, cereyan eden olaylarla bilirlerdi. Hatta, Bazıları bilmiyorsa: Bu âyet şu hususta indiğini sanırım, derlerdi. Nitekim Kütübü Sitte imamları, Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini nakletmişlerdir: Zübeyr, ensardan biri ile taşlı bir arazide bulunan su kanalı hakkında aralarında anlaşmazlık çıkınca, Resûlüllah'a müracaat ederler. Resûlüllah onlara: Ya Zübeyr, önce sula, sonra da suyu komşuna salıver, buyurdu. Bunun üzerine Ensârî: Ya Resûlallah, bu öncelik onun, sizin halanızın oğlu olmasından mı ileri geliyor, deyince Resûlüllah'ın rengi değişti. Zübeyr: ***** **(Hayır, Rabbin hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapmadıkça... îman etmiş olamazlar.)** (Nisa, 65.) âyetinin bu olay üzerine indiğini sanırım, demiştir.

362 Hâkim, «U l û m i' l - H a d i s»inde: Kur'ânın nüzûlüne şahit olan bir sahabî, şu âyet şu konuda nâzil oldu, derse onun bu sözü «musned» hadis olarak kabul edilir, der. İbn-i Salâh ve diğer muhaddisin bu yoldan hareket ederek, Müslim'in Câbir'den rivâyet ettiği şu

haberi örnek gösterirler. Yahudiler erkek karısına arkadan yaklaşırsa, doğacak çocuk şaşı olur, derlerdi. Bunun üzerine: ***** **(Kadınlarınız, ekin tarlanızdır...)** (Bakara, 223.) âyeti nâzil olmuştur.

İbn-i Teymiyye: ***** **«Bu âyet şu konuda indi.»** sözüyle, bazen âyetin sebebi nüzûlü, sebeb yoksa bu âyetin mânasına dahil olan tefsiri kastedilir. Bu aynen, bu âyetten şu kastedilir, sözü gibidir. Ulema Sahâbe'nin: ***** «Bu âyet şu konuda nâzil oldu,» sözüyle ilgili olarak bunun, gerçekten sebeb-i nuzûlü zikredilen gibi «musned» hadis yerine geçer mi, yoksa musned hadis olmayan tefsiri bir mâna mıdır, diye ithitilaf etmiştir. Buhârî, Sahâbe kavlinini musned kabul eder. Diğerleri, Buhârî'nin bu görüşüne katılmazlar. Ahmed b. Hanbel ve diğerlerinin Musnedi gibi, çoğu Müsnedler, bu ıstılâhı benimsemişlerdir. Şu kadar var ki, olayın akabinde, âyetin nâzil olduğu bir sebeb zikredilirse, bütün hadîs uleması bunu, Musnedlerine almışlardır.

364 Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında şöyle der: Sahâbe ve Tâbiûn âdetlerinde görüldüğü gibi aralarından biri: ... ***** «şu âyet bu konuda inmiştir» dediğinde, bu sözüyle âyetin sebeb-i nüzûlünü değil, ihtiva ettiği hükmü kastederler. Bu da, vâki olanı nakletmek değil, hükmün doğruluğunu, âyetle demlendirmektedir.

Burada şu hususu ilâve etmek isterim: Âyetin olayın vukû bulduğu sırada inmediği, esbab-ı nüzûl kitaplarında mevcut ise, Vâhidî'nin Fil sûresine, nüzûl sebebi olarak Habeş ordusunun Kabe'ye hücumunu göstermesi, gerçeğe aykırı düşer. Çünkü bu olay, hiçbir şekilde, sûrenin nüzûlüne sebeb değildir; aksine o, Nûh, Âd, Semûd kavimleri ile Kabe'nin bina edilişi gibi, geçmiş olayların naklîdir. Keza; ***** **«...Allah İbrahim'i (aleyhisselâm)ı dost edindi.»** (Nisa. 125.) âyetinde, Allahu Tealânın Hazret-i ibrahim'i dost edinmesi, açıkça görüldüğü gibi, bu âyetin nüzûlüne sebeb değildir.

Tenbih

Şurası da gözden kaçmamalıdır ki yukarıda geçen Sahâbî sözünün «musned» kabul edildiği gibi, Tâbiûn sözü de merfû rivâyet kabul edilmektedir. Ancak bu haber «mursel» haberdir. Şayet sened sahih olur, haber Mucahid, İkrime ve Saîd b. Cübeyr gibi müfessirler tarafından nakledilir, ya da diğer bir mürsel haberle desteklenirse, kabul edilir.

5- Sebebi Nüzûlü Birden Fazla Olan Âyetlerde Takip Edilecek Usul

367 Müfessirler çoğu zaman, bir âyetin nüzûlü için birden fazla sebeb zikrederler. Buna güvenmenin şekli, mevcut ibareye bakmaktır.

a- Şayet bir müfessir sebeb-i nüzûlü ***** «şu konuda indi» ibaresiyle, diğeri de başka bir şey ilâve ederek aynı ibareyi kullanırsa, yukarıda geçtiği bundan, âyetin nüzûl sebebi değil, tefsiri murad edilir. İleride 78. Bölüm'de görüleceği gibi, âyetin lâfzı nüzûl sebebi ile tefsirini içine alıyorsa, iki müfessirin sözü arasında çelişki yoktur.

b- Şayet müfessirlerden biri: ***** «şu konuda nâzil oldu» der, diğeri de onun ileri sürdüğü sebebin aksine açık bir sebeb ileri sürerse, itimada şayan olan bu ikincisidir; diğerinin

sözü ise istinbattır. Bunun bir örneğini Buhârî, İbn-i Ömer'den rivâyet etmiş (Bakara, 223.): ***** âyetini kadınlara arkadan yaklaşma konusunda nâzil oldu, demiştir. Yukarıda geçtiği gibi Câbir, bunun hilâfına, âyetin nüzûl sebebini açıkça belirtmişti. İtimada şayan olan Câbir'in rivâyetidir. Çünkü O'nun rivâyeti nakil, İbn-i Ömer'inki ise istinbattır. İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer'in sözünde şüpheye düşmüş, Ebû Dâvud ve Hâkim'in rivâyetleri gibi Câbir'in haberine benzer bir rivâyette bulunmuştur.

c- Şayet müfessirlerden biri bir sebeb, diğeri başka bir sebeb zikreder; birinin isnadı sahih diğerinin isnadı sahih olmazsa, sahih senedli olana itibar edilir. Bunun misali, Buhârî ve Müslim ile diğerlerinin Cundeb'den yaptıkları rivâyettir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) rahatsızlığından ötürü bir veya iki gece ibadete kalkamayınca, bir kadın gelerek: Ya Muhammed, galiba şeytanın seni reddetti, dedi. Bunun üzerine: ***** **«Kuşluk vaktine andolsun, durgunlaştığı zaman geceye andolsun ki, Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.»** (Duhâ, 1-3) âyetleri nâzil oldu.

369 Taberânî ve İbn-i Ebî Şeybe, Hafs b. Meysere'den, o annesinden, annesi de annesinden rivâyet ettiğine göre kadın, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) hizmetinde idi. Resûlüllah'ın evine bir köpek yavrusu girmiş, divanın altına sığınıp orada ölmüştü. Bu arada, ardı ardına dört gün Resûlüllah'a vahiy gelmedi. Resûlüllah Havle'ye: Evimde ne var ki, Cebrâil bana gelmez oldu? diye sorunca kadın, kendi kendine: Acaba evi derleyip toplayıp süpürsem mi? diye sordu. Süpürge ile divanın altını temizlerken ölü yavruyu çıkarttı. O sırada Resûlüllah titreyerek geldi; vahy inerken O'nu titreme alırdı. Duhâ sûresinin ilk beş âyeti nâzil oldu.

İbn-i Hacer «Buhârî Şerh»inde: Cebrâil aleyhisselâm'ın köpek yavrusu sebebiyle gecikmesi olayı meşhurdur. Fakat, bunu âyette nüzûl sebebi olarak göstermek garibdir, isnadında bilinmiyen râviler vardır, itimada şayan olan, Buhârî metnindeki geçen şeklidir.

Bununla ilgili diğer bir misal de, İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtim'in Ali b. Ebî Talha tarikiyle İbn-i Abbâs'dan yaptıkları şu rivâyetleri: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ettiğinde Cenâb-ı Hak O'na Beytu'l-Makdis'i kıble edinmesini emretti. Bunu duyan Yahudiler sevindiler. Resûlüllah on ayı aşan bir zaman ibadetlerinde Beytu'l-Makdis'e yöneldi. Ancak içinden Hazret-i İbrahim'in kıblesini istiyor, gözlerini göğe dikerek Allah'a duada bulunuyordu. Bu duası sonunda

Allahu Teâlâ: ***** **«...yüzünüzü o yana çevirin ki...»** (Bakara, 150.) âyetini inzal buyurdu. Yahudiler âyetin nüzûlünü duyunca endişelendiler: Onlar, yöneldikleri kıblelerini niye değiştirdiler? deyince, Allahu Tealâ aynı sûrenin ***** **«Doğu da batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır.»** (Bakara, 115.) âyetini indirdi.

372 Hâkim ve diğerleri, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Bakara sûresinin 115. âyeti nâfile namazlarında bindiğin vasıta hangi yöne yönelmişse o tarafa doğru namaz kılman için inmiştir.

Tirmizî, Âmir b. Rabîa'dan rivâyet ederek, zayıflıkla nitelediği bir hadisinde şöyle der: Karanlık bir gecede yolculuk yapıyorduk. Kıblenin ne tarafta olduğunu bilemeyince, her birimiz bulunduğu yönde namazını kılmıştı. Sabah olunca bunu Resûlüllah'a anlattık. Âyet bunun üzerine nâzil oldu.

Dârekutni, hadisin benzerini zayıf bir senedle Câbir'den rivâyet etmiştir.

İbn-i Cerîr, Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder:

(Mü'min, 60.) âyeti nâzil olunca, nereye dönerek dua edelim, dediler. Âyet bunun üzerine nâzil oldu. Bu haber mürseldir.

İbn-i Cerîr Katâde'den yaptığı bir diğer rivâyette şöyle dediğini nakleder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir din kardeşiniz vefat etmiştir, onun için namaz kılınız, dedi. O zat, kıbleye doğru namaz kılmazdı, cevabını verdiklerinde bu âyet nâzil oldu. Bu haber mu'daldır, gerçekten garibdir.

İşte görüldüğü gibi, bir âyet hakkında beş farklı sebeb ileri sürülmüştür. Bunların en zayıf olanı mu'dal olması bakımından sonuncusudur. Mürsel olduğu için, sondan ikincisi râvilerinin zayıflığından dolayı üçüncüsüdür. İkinci rivâyet sahihtir. Fakat sebebi açıklanmadan: «Şu konuda indirildi» ifadesini kullanmıştır. Birinci rivâyetin isnadı sahih olduğu gibi, âyetin nüzûl sebebini açıkça belirttiği için itimada şayandır.

Bir başka misal de şudur:

377 İbn-i Merdeveyh, İbn-i Ebî Hâtim ve İbn-i İshak tarikiyle Muhammed b. Ebî Muhammed, o İkrime ve Saîd'den, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Umeyye b. Halef, Ebû Cehl b. Hişam ve bazı Kureyşliler Resûlüllah'a gelerek şöyle dediler: Ya Muhammed, gel sen bizim ilahlarımıza müsamaha göster, senin dinine girelim, dediler. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) kavminin Müslüman olmasını candan istediğinden kendilerine yumuşak davrandı. Allahu Tealâ bunun üzerine ***** **«Az daha onlar seni, sana vahyettiğimizden ayırarak ...fitneye düşüreceklerdi.»** (İsrâ, 73.) ve müteakip âyetlerini indirdi.

İbn-i Merdeveyh, Avfî tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder; Sakîf kabilesi Nebî'ye (sallallahü aleyhi ve sellem): ilahlarımızın hidayet bulması için, bize bir sene bir müddet ver. Eğer ilahlarımıza verilen hidayeti elde edersek onu korur, sonra Müslüman oluruz, dediler. Resûlüllah onlara istedikleri müddeti vermeye meyledince, isrâ sûresinin yukarıdaki âyetleri nâzil oldu. Bu rivâyete göre, âyetlerin Medine'de nâzil olması gerekir, İsnadı da zayıftır. Birinci rivâyete bakılırsa Mekke'de inmesi gerekir; isnadı ise hasendir. İsnadı hasen olan bu rivâyet, Ebû'ş-Şeyh'in Saîd b. Cübeyr'den yaptığı bir rivâyetle, sahih derecesine yükselmiştir. Böyle olması itimada şayandır.

d- Âyette birden fazla nüzûl sebebi zikredildiğinde dikkate alınan bir diğer husus şudur: Şayet her iki sened sıhhat bakımından eşit olursa, iki senedden birinin ravisi olayı bizzat görmüş veya tercihi gerektiren bir yönü varsa, bu tercih edilir. Buna misal; Buhârî'nin İbn-i Mesûd'dan yaptığı şu rivâyettir: Resûlüllah'la beraber elinde hurma dalı olduğu halde Medine'de yürürken, birkaç Yahudinin bulunduğu bir yerden geçiyorduk. Aralarından biri

Nebi'ye (sallallahü aleyhi ve sellem): Bize rûhun ne olduğunu söyle, dediler. Resûlüllah bir saat kadar bekledikten sonra, başını kaldırdı. O'na vahiy geleceğini anladım. Vahiy gelince ruh hakkında inen: ***** **«Sana ruhtan sorarlar. De ki: 'Ruh, Rabbi'min emrindendir. Size ilimden pek az bir şey verilmiştir.»** (İsrâ, 85.) âyetini okudu.

380 Tirmizî, İbn-i Abbâs'dan sahih olarak yaptığı bir rivâyette, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini naklederler; Kureyşliler, Yahudilere: Bize bir şey söyleyin ki bunu Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) soralım, dediler. Onlar da rûhun ne olduğunu sorun, karşılığını verdiler. Soruyu sorduklarında rûh âyeti nâzil oldu. Bu rivâyet, âyetin Mekke'de nâzil olmasını gerektirir. Halbuki birinci rivâyet, bunun hilafınadır. Buhârî'nin rivâyeti, diğerlerinden daha sahih olması, İbn-i Mesûd'un olayı bizzat yaşamasından dolayı, birinci rivâyet diğerlerine tercih edilir.

e- Âyetin yukarıdaki âyetlerde olduğu gibi olaylar sırasında zaman bakımından uzaklığı bilinmemesi halinde, mezkur iki veya daha fazla sebebden dolayı inmiş olması mümkündür. Nüzûl sebebi, buna hamledilir.

Buna misal; Buhârî'nin İkrime tarikiyle İbn-i Abbâs'dan yaptığı şu rivâyettir. Hilâl b. Umeyye, Resûl'ün (sallallahü aleyhi ve sellem) yanında zevcesini, Şureyk b. Sehmâ ile zinada bulunmakla suçladı. Resûlüllah: Ya isbat edersin, ya da iftira (kazif) cezasını yersin, buyurunca şöyle dedi: Ya Resûlallah, birimiz zevcesini bir başka erkekle görürse, buna delil mi arayacak? diye sormuştu. Bunun üzerine ***** ***** **«eşlerine zina suçu atanlar..»** âyetinden ***** **«..eğer kocası doğrulardan ise...»** âyetine kadarki âyetleri nâzil oldu (Nur, 6-9)

Buhârî ve Müslim, Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivâyet ederler Uveymir, Asım b. Adiyy'e geldi ve şöyle dedi; Resûlüllah'a sor bakalım, bir erkek başka bir erkeği zevcesiyle birlikte görüp öldürürse, öldüren katledilir mi, yoksa **ne** yapılır? dedi. Asım, soruyu sorunca Resûlüllah soru sahibini kınadı. Asım bunu, Uveymir'e bildirdi. Uveymir; yemin ederim bizzat gidip Resûlüllah'a kendim soracağım, diyerek ayrıldı. Resûlüllah'a geldiğinde kendisine: Senin ve ailen hakkında âyet nâzil oldu, buyurdu.

Bu iki rivâyetin arası şöyle cemedilir. Olay ilk önce Hilâl'in başına gelmiştir. Uveymir'in Resûlüllah'a gidip konuşması da, aynı zamana tesadüf eder. Bu yüzden âyet, her ikisi hakkında nâzil olmuştur. Nevevî, bu görüşü benimser. Ondan önce Hatîbu'l-Bağdadî de aynı görüşü benimsemiş, belki de her iki Sahâbenin karşılaştığı olay, aynı anda olmuştur, demiştir.

383 Bezzâr, Huzeyfe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Ebû Bekr'e: Ummi Rûman'ın yanında bir başka erkek görecek olsaydın, ona ne yapardın? diye sormuş, cevaben: Ona kötülük düşünürüm, demişti. Aynı soruyu Hazret-i Ömer'e yöneltince: Allah bu kadar aciz olana lanet etsin. Çünkü o, gerçekten habistir, cevabını almıştır. Âyet, bundan dolayı nâzil olmuştur.

İbn-i Hacer: Sebeblerin sayıca artmasında, bir beis yoktur, der.

f- Şayet iki senedi uzlaştırmak mümkün olmazsa, nüzûlün tekrarına hamledilir. Bunun misali; Buhârî ve Müslim'in, Müseyyeb'den yaptıkları şu rivâyettir. Museyyeb şöyle der: Ebû Talib, ölüm halindeyken Resûlüllah ziyaretine gitmişti. Ebû Talib'in yanında Ebû Cehil, Abdullah b. Ebî Umeyye bulunuyordu. Resûlüllah amcasına Amcacığım, «LÂ İLÂHE İLLALLAH» de ki, bunu Allah katında senin için bir delil yapayım, der. Bu sözü işiten Ebû Cehil ve Abdullah: Ya Ebâ Talib, Abdulmuttalibin dininden yüz mü çevireceksin, dediler. Bu sözü ona, Abdulmuttalib'in dinindenim, deyinceye kadar tekrarladılar. Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): Yasaklanmadığım müddetçe senin için istiğfarda bulunacağım, dedi. Bunun üzerine: ***** **«Akraba bile olsalar...müşrikler için mağfiret dilemek; ne Peygamberin ne de Mü'minlerin yapacağı iş değildir.»** (Tevbe, 113.) âyeti nâzil oldu.

Tirmizî, hasen bir senedle Hazret-i Ali'den şöyle dediğini rivâyet eder: Bir kimsenin müşrik olan ebeveyni için istiğfarda bulunduğunu işittim. Ona: Müşrik olan ebeveynine istiğfarda mı bulunuyorsun? diye sorduğumda cevaben: Hazret-i İbrahim müşrik olan babasına istiğfar etmemiş miydi? der. Bu sözü Resûlüllaha nakledince, âyet nâzil oldu.

Hâkim ve diğerleri, İbn-i Mes'ud'un şöyle dediğini rivâyet ederler. Resûlüllah bir gün kabristana uğramıştı. Kabirlerden birinin yanında oturdu. Uzun bir duadan sonra ağladı. Yanında oturduğum kabir, annemin kabridir. Ona dua etmek için Rabbimden izin istedim, fakat Rabbim izin vermedi, deyince: ***** ***** **«..müşrikler için mağfiret dilemek, ne peygamberin ne de müminlerin yapacağı bir iş değildir..»** (Tevbe, 113.) âyeti nâzil oldu. Bu zikredilen hadisler arasını, âyetin nüzûlünü gerektiren olayın tekerrür etmesiyle uzlaştırabiliriz.

Bu konudaki başka bir misal de,.Beyhakî ve Bezzâr'ın Ebû Hüreyre'den rivâyet ettikleri şu hadisdir Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) işkence yapılarak şehid edilen Hazret-i Hamza'nın başucunda durdu, senin yerine onlardan yetmiş kişiye işkence yaparak intikamını alacağım, buyurunca Cebrâil Nahl sûresinin ***** **«Eğer bir topluluğa azab edecekseniz, size yapılan azabın eşiyle azabedin...»** son üç âyetiyle indi.

389 Tirmizî ve Hâkim, Ubeyy'ubnu Ka'b'ın şöyle dediğini rivâyet ederler Uhud savaşında Ensâr'dan 64, Muhacirinden Hazret-i Hamza dahil, 6 kişi işkence ile öldürülünce Ensâr; Elimize bir gün fırsat geçerse, onların hepsini ok yağmuruna tutacağız, demişlerdi. Mekke'nin fethi günü gelince Allahu Taâla, Tevbe sûresinin âyetlerini indirdi.

Buradan anlaşılıyor ki âyetlerin nüzûlü, Mekke fethinde gerçekleşmiştir. Halbuki, bir önceki hadisde âyetin Uhud'da nâzil olduğu söylenmiştir.

İbnu'l-Hassar: Âyetler, hicretten önce Mekke'de, Nahl sûresiyle birlikte inmiştir. Allahü teâlâ kullarına hatırlatma bakımından, âyetleri ikinci defa Uhud'da, son olarak Mekke fethinde indirmiştir. İbn-i Kesir, rûh âyetini de bu kabilden saymıştır, der.

6- Nüzûl Sebeblerinde Kullanılan Tabirler

391 Bazan iki rivâyetten birinde:***** **(okudu)** sözü bulunabilir. Bu durumda râvi, âyetin indiğini kastederek: ***** (nâzil oldu) tabirini kullanır. Bunun misali; Tirmizî'nin sahih senedle İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiği şu haberdin İbn-i Abbâs şöyle der: Bir Yahudi Hazret-i Peygamber'e gelerek; Allah gökleri şöyle, yeryüzünü şöyle, dağları şöyle, diğer mahlûkatı da şöyle yaratsaydı ne olurdu? Buna ne dersin Ya Ebâ'l-Kâsım? diye sordu. Bunun üzerine ***** **«Allah'ı gereği gibi takdir edemediler.»** (En'am, 91.) âyeti nâzil oldu. Buhârî'deki hadis: Resûlüllah okudu, lâfzı ile zikredilmektedir. Doğru olan da budur, çünkü âyet Mekki'dir.

Buna bir diğer misal, Buhârî'nin Enes'den rivâyetidir. Enes şöyle der. Abdullah b. Selâm Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) geldiğini duyunca yanına koşar ve: Sana peygamberden başkasının bilemiyeceği üç soru sormak istiyorum, der. Bunlar; kıyametin ilk alâmeti nedir? Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek hangisidir? Doğan çocuk annesine mi, yoksa babasına mı çeker? sorulandır. Resûlüllah; Bunları bana Cebrâil az önce haber verdi, deyince Abdullah: Gerçekten Cebrâil mi haber verdi, diye sorar. Resûlüllah: Evet, buyurur. Abdullah: **Cebrâil** Yahudilerin düşmanı bir melektir, deyince Resûlüllah: ***** **«...senin kalbine Kur'ân'ı indirdiği için, kim Cebrâîl'e düşman olursa...»** (Bakara, 97.) âyetini okudu.

İbn-i Hacer, «Buhârî Şerh»inde bu hadisle ilgili şu açıklamayı getirir: Hadisin mânasına bakılırsa Resûlüllah âyeti, Yahudinin sözüne cevap olarak okumuştur. Bu da, âyetin o anda nâzil olmadığını gösterir. Doğru olan da budur. Âyetin, Abdullah b. Selâm'ın kıssası dışında bir kıssadan dolayı indiği de söylenebilir.

7- Birden Fazla Âyetin Bir Sebebi Olması

393 Önceden geçenlerin aksine, müteaddit âyetlerin nüzûlüne tek bir sebeb zikredilebilir. Bunda bir zorluk yoktur. Çünkü bir olayda, değişik sûrelerden çeşitli âyetler iner. Bunun misali; Tirmizî ve Hâkim'in Ümmü Seleme'den yaptıkları şu rivâyettir. Ümmü Seleme: Ya Resûlallah, hicretle ilgili olarak Allahü teâlâ'nın kadınlardan söz ettiğini hiç duymadım, diye yakınmıştı. Bunun üzerine ***** ***** **«Rab'leri onlara karşılık verdi: 'Ben, hiçbir çalışanın işini zayi etmiyeceğim...»** (Âli imran,195.) âyeti nâzil oldu.

Hâkim, Ümmü Seleme'den yaptığı bir başka rivâyettinde Ümmü Selemenin şöyle dediğini nakleder: Ya Resûlallah, erkeklerden söz ediyorsunda kadınları hiç katmıyorsun? diye sormuştu. Bunun üzerine: **«Müslüman erkek ve kadınlar...(Ahzab, 35.) âyeti ile: ***** «...'Ben, sizden erkek kadın, hiçbir çalışanın işini zayi etmiyeceğim...»** (Âli İmrân, 195) âyetleri nâzil oldu.

Gene Hâkim, Ummu Seleme'den yaptığı bir rivâyette Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini nakleder: Erkekler savaşıyor da, kadınlar niye savaşmasınlar? Halbuki mirasın yarısı bizimdir, deyince: ***** **«Allah'ın, sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri arzu etmeyin...»** (Nisâ, 32.) âyeti ile: ***** **«Müslüman erkek ve kadınlar.»** (Ahzâb, 35.) âyeti nâzil olmuştur.

Buna bir başka misal de, Buhârî'nin Zeyd b. Sabit' ten rivâyet ettiği şu hadisdir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Zeyd'e ***** **«Mü'minlerden yerlerinde oturanlar**

ile mallarıyla canlarıyla cihad edenler bir olmaz...» (Nisâ, 95.) âyetini yazdırıyordu. Bu sırada âmâ olan İbn-i Ümmî Mektûm çıkageldi ve şöyle dedi: Ya Resûlallah, cihada gücüm yetseydi gerçekten cihad etmek isterdim. Bunun üzerine ***** **«özürsüz olarak..»** (Nisâ,. 95.) âyetin bu kısmı nâzil oldu.

İbn-i Ebî Hâtim, Zeyd b. Sâbit'ten şöyle dediğini rivâyet eden Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) vahiy katipliğini yapıyordum. Kalemi kulağımın üzerine koyduğum sırada Resûlüllah kıtal'le emrolundu. Bunun üzerine inen âyetin mânasını düşünmeye başladı. O sırada bir âma çıkageldi; âyeti duyunca: Ya Resûlallah, ben amayım, savaşa nasıl katılabilirim? dedi. Bu söz üzerine: *****

*****

«Zayıflara, hastalara, harcayacak birşey bulamayanlara...bir günah yoktur...» (Tevbe, 91.) âyeti nâzil oldu.

398 Bir misal de, İbn-i Cerîr'in İbn-i Abbâs'tan yaptığı rivâyetidir. İbn-i Abbâs şöyle der: Resûlüllah bir evin gölgesinde otururken şöyle dedi: «Biraz sonra yanınıza şeytanca bakan biri gelecek, der demez mavi gözlü bir kimse çıkageldi. Resûlüllah onu yanına çağırdı; sen ve arkadaşların beni niye kötülüyorsunuz? diye sordu. Gelen kişi koşarak geri döndü, arkadaşlarını alıp geldi. Hep birden yemin ederek: «Biz seni asla kötülemedik,» dediler. Resûlüllah da onları bağışladı ve: ***** **«Söylemediler diye Allah'a yemin ediyorlar...»** (Tevbe, 74.) âyeti nâzil oldu. Hâkim ve Ahmed b. Hanbel aynı ibareyle haberi naklederek sonuna ***** **«Allah onların hepsini dirilttiği gün, dünyada size yemin ettikleri gibi ona da yemin edecekler..»** (Mücadele, 18.) âyetini ilâve etmişlerdir.

Nüzûl sebebleri hakkında size yaptığımız açıklamaları bütünüyle anlayarak iyi değerlendirin. Çünkü ben bunları, ulemanın eserlerini ve çeşitli sözlerini araştırmak suretiyle fikrimi kullanarak ortaya koydum. Verdiğim bu bilgilerde, beni geçen olmamıştır.

10 - BAZI SAHÂBELERİN SÖZLERİNE UYGUN İNEN ÂYETLER

Bu konu aslında, Esbâb-ı Nüzûlün bir devamıdır. Nakledeceğimiz rivâyetlerin esasını, Hazret-i Ömer'in sözlerine uygun inen âyetler teşkil edecektir. Bu konuda müstakil eser yazanlar da vardır.

Tirmizî, İbn-i Ömer'den şunu rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Allahu Teâla hakikati Ömer'in diline ve kalbine uygun olarak indirdi, demişti. İbn-i Ömer de: Kur'ân'dan inen âyetler, Sahâbe'nin sözlerinden çok, Hazret-i Ömer'in sözlerine benzer bir şekilde inmiştir, demişti.

İbn-i Merdeveyh, Mücâhid'in şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân' in âyetleri, Hazret-i Ömer'in görüşüne uygun olarak inerdi.

Buhârî ve diğer muhaddisler, Enes'in şöyle dediğini rivâyet edeler; Hazret-i Ömer: Şu üç sözüm, Rabbimin âyetlerine uygun düştü, dedi. Ya Resûlallah, Hazret-i İbrahim'in makamını kıble edinseydik, demiştim. ***** âyeti **«...siz de İbrahim'in makamından bir namazgah**

yeri edinin..» (Bakara, 125.)nâzil oldu. Zevcelerinin yanına iyi veya kötü huylu herkes girip çıkıyor. Onlarınörtünmelerini emretsen daha iyi olmaz mı? demiştim. Hicap (örtünme) âyeti nâzil oldu. Zevceleri birbirine kıskanarak, Resûlü gücendirmişlerdi. Onlara: Umarım ki Rabbi ona sizleri boşadıktan sonra, yerinize sizden daha hayırlı zevcelerverir, demiştim. Sözümün aynısı, âyet olarak nâzil oldu *****

***** (Tahrim, 5.)

Müslim, İbn-i Ömer ve Hazret-i Ömer'den şunu rivâyet eder; Hazret-i Ömer, şu üç şeyde sözlerim, Rabbimin kelamına uygun düştü. Bunlar: Hicab âyeti, Bedir esirleri ve Hazret-i İbrahim'in makamıdır.

İbn-i Ebî Hâtim, Enes'den Hazret-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder; şu dört hususta sözlerim, Rabbimin âyetlerine uygun düştü veya Rabbim sözlerimle âyet indirdi: ***** **«Andolsun biz insanı çamurdan, bir süzmeden yarattık.»** (Mu'minûn, 12.) âyeti nâzil olunca; yaratıcıların, en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir, demiştim. Bu sözüm üzerine ***** ***** **«...yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir...»** (Mu'minûn. 14.) âyeti nâzil oldu.

AbdurRahmân b. Ebî Leyla'dan rivâyet edildiğine göre, bir Yahudi Hazret-i Ömer'le karşılaştığında şöyle dedi: Dostunuz Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) sözünü ettiği Cebrâîl bizim düşmanımızdır. Hazret-i Ömer de: ***** **«Kim Allah'a, meleklerine, elçilerine, Cebrâîle, Mikail'e düşman olursa, Allah da Kâfirlerin düşmanıdır»** demişti. Âyet, Hazret-i Ömer'in sözüne uygun olarak nâzil oldu. (Bakara, 98.)

Suneyd, «T e f s i r»inde Said b. Cübeyr'den şu rivâyette bulunur. Sa'd b. Muaz, Hazret-i Âişe hakkında söylenenleri duyunca: ***** **«Allah'ım, Seni tenzih ederim. Bu, büyük bir bühtandır»,** demişti, bu söz aynen, âyet olarak nâzil oldu (Nur, 16).

İbn-i Ehî Mimi «F e v â i d» adlı eserinde, Said b. Müseyyeb'den şöyle dediğini rivâyet eder: Eshâbdan Zeyd b. Harise ile Ebû Eyyûbi'l-Ensârî, buna benzer bir söz duyduklarında: ***** **«Allah'ım, Seni tenzih ederim, bu büyük bir bühtandır,»** derlerdi. Bu sözleri, âyet olarak nâzil oldu.

İbn-i Ebî Hâtim, İkrime'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Kadınlar Uhud muharebesi ile ilgili haberler alamayınca, yola çıkmışlardı. Bu sırada, iki Sahâbî ile karşılaştılar. Kadınlardan biri: Resûlüllah'dan bir haberiniz var mı? diye sordu. Sahâbî, Resûlüllah hayattadır, cevabını verince: Ne diyelim, Allah kullarından dilediğini şehid eder, şeklinde konuştu. ***** **«..Sizden şehidler edinsin diye...»** (Âl-i İmrân, 140.) âyeti de kadının bu sözüyle nâzil oldu.

410 İbn-i Sa'd, «Tabakat»ında; bize Vâkidî, ona İbrahim b. Muhammed b. Şurahbîli'l-Abderî, ona da babası haber verdi. Babası şöyle demişti: Mus'ab İbn-i Umeyr, Uhud savaşında sancak taşıyordu. Sağ eli kesilince sancağı sol eliyle tutarak şöyle dedi: ***** **«Muhammed, Resûlden başka bir şey değildir. Ondan önce nice Peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi O, ölür veya öldürülürse, gerisin geriye kaçacak mısınız?»** Sonra da sol eli

kesildi. Sancağa kapanarak dirsekleriyle bağrına bastı, sözlerini aynen tekrarladı, sonra şehid edildi, sancak da yere düştü. Muhammed b. Şurahbil, Mus'ab'ın sözüne uygun düşen: ***** **«Muhammed, sadece bir elçidir..»** (Âl-i İmran, 144.) âyeti, olay anında değil, sonradan nâzil olmuştur, der.

Resûlüllah, Cebrâîl ve Meleklerin Sözleri Üzerine İnen Âyetler

411 Bunlara yakın olarak Kur'ân'ı Kerim'de Allah'ın lisanı dışında, Resûlün Cebrâîl'in ve Meleklerin sözleri de gelmiştir. Fakat bu sözlerin onlara izafe edilmesi açık değildir, şifahi olarak duyulmamıştır. Meselâ En'am sûresinini **«Doğrusu size Rabbinizden basiretler geldi..»** (104.) âyeti, Resûlüllah'ın ***** **«Ben sizin üzerinize bekçi değilim.»** En'am sûresinin ***** **«...ben O'ndan başka bir hakem mi arayayım?...»** (114.) âyeti de Resûlüllah'ın lisanı üzere nâzil olmuştur. Meryem sûresinin ***** **«Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz..»** (64.) âyeti, Cebrâîl'in lisanı üzere nâzil olmuştur. Sâffât sûresinin

***** **«Bizim içimizde herkesin belli bir makamı vardır. Biziz o çok saf saf dizilenler biz. Biziz o tesbih edenler biz.»** (164-166) âyetleri de meleklerin lisanı üzere nâzil olmuştur.

Fatiha sûresinin ***** **«Yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz.»** âyeti, bazı kulların lisanı üzere inmiştir. Ancak burada *****«söyleyiniz» sözünü takdir etmek mümkündür. Aynı şekilde, yukarıda geçen ilk iki âyette de ***** «söyle» sözünü takdir etmek mümkündür. Üçüncü ve dördüncü misali teşkil eden âyetler ise, böyle bir takdirde bulunmak imkânsızdır.

11 - NÜZÛLÜ TEKRAR EDEN ÂYETLER

Mütekaddimûn ve müteahhirûndan bir grup ulema, Kur'ân'ın bazı âyetlerinin tekrar ettiğini belirtirler. İbnu'l-Hassar: Bir âyetin nüzûlü hatırlatma ve öğüt verme bakımından tekrar indirildiğini, söyler. Nahl sûresinin son âyetleri ile Rûm sûresinin ilk âyetlerini buna misal gösterir. İbn-i Kesir, rûh âyetini de bu kabilden sayar. Fâtiha sûresinin de bu kabilden olduğu söylenir. Bazıları da: ***** **«Ne Peygamberin ne de Mü'minlerin işi değildir...»** (Tevbe, 113.) âyetini, nüzûlü tekrar eden âyetlerden olduğunu söylerler.

Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında: Bir âyet; mânasının yüceliği, nüzûlüne sebeb olan olay ve unutulma korkusundan dolayı iki kere inebilir, der. Buna misal olarak rûh âyeti ile: ***** **«Günün iki tarafında namaz kıl.»** (Hûd, 114.) âyetini gösterir. Zerkeşî şöyle der: isrâ ve Hûd sûreleri, Mekkî'dir. Bunların iniş sebebleri, Medine'de nâzil olduklarını gösterir. Bu bakımdan Bazıları konuya açıklık getirmede güçlük hissetmişlerdir.

Halbuki burada bir güçlük yoktur. Çünkü sûre, birbiri ardınca iki kere inmiştir. Aynı durum ihlâs sûresinde de mevcuttur. İhlâs sûresi Mekke'de müşriklerin sözlerine cevap olarak Medine'de de, ehl-i kitaba cevap olarak inmiştir. Aynı şekilde: ***** **«Ne Peygamberin ne de Mü'minlerin işi değildir...»** (Tevbe, 113.) âyetinin de nüzûlü tekrar etmiştir. Bütün bunlardaki hikmet; âyetin nüzûlünü gerektirecek bir soru ya da bir olayın sebeb olmasıdır.

Halbuki daha önce âyet inmiş, aynı ifade ile bu âyet onlara, âyeti ve ihtiva ettiği mânayı hatırlatmak üzere, tekrar Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) vahyedilmiştir.

Tenbih

İki veya daha fazla vecihle okunan kırâatlar de, bu konuya dahil edilebilir. Buna Müslim'in Ubeyy'ubnu Ka'b'dan rivâyet ettiği şu hadis delil teşkil eder. Resûlüllah: Rabbim bana Kur'ân'ı bir harf üzere okumamı emretti. Ümmetime kolaylık göster, diye müracaatta bulundum. Sonradan iki harf üzere okumamı emretti. Gene; ümmetime kolaylık göster, diye müracaatta bulundum. Bundan sonra; yedi harf üzere okumamı emretti. Bu hadis; Kur'ân'ın bir defada inmediği, bir biri ardınca nüzûlünün tekrar ettiğini gösterir.

Sehâvî «C e m â l u' l - K u r r â» adlı eserinde: Fatiha sûresinin iki kere indiğini söyledikten sonra şöyle der; şayet sûrenin ikinci defa inişindeki fayda nedir? diye sorulursa, şöyle cevap veririm: ilkönce bir üzere inmiş, ikinci inişiyle ***** ve benzeri vecihlerinin tamamlanmış olması caizidir.

Bazı ulema, Kur'ân âyetlerinin fazla nüzûlü olduğunu kabul etmek istemezler, «e l - K e f î l b i M e â n i' t - T e n z î l» adlı kitabda aynen şu görüşe rastladım. Müellif bu eserinde, olmuş bir işin yeniden olmasında fayda bulunmadığını belirtir. Önceden zikredilen faydalarından dolayı, bu görüşe katılamayız, «el K e f î l» sahibinin: Şayet böyle olsaydı Mekke'de inen her âyetin, tekrar Medine'de inmesi gerekirdi. Çünkü Cebrâîl (aleyhisselâm), her sene inen âyetleri Resûlüllah'a arzederdi, ifadesinde geçen «gerekirdi» sözü, merduddur. Müellif gene: inzalin tekrarında fayda yoktur, Cebrâîl (aleyhisselâm), Resûlüllah'a daha önce indirmediği âyetleri okurdu, ifadesinde geçen «daha önce indirmediği» sözü de merduddur. e l - K e f î l sahibi şunu da ilâve eder: Ayetlerin iki defa indiğini ileri sürenler, ikinci defa inişinden belki şunu kastederler. Kıblenin değişmesi gerçekleşince Cebrâîl (aleyhisselâm) Rasûlullah'a gelerek, Mekke'de olduğu gibi Fatiha'nın, namazın rüknünden olduğunu haber verdi. Rasûlullah bunu, surenin yeniden nâzil olduğu şeklinde anladı. Ayrıca Cebrâîl'in Mekke'de okumadığı bir kıraatini Rasûl'e Medine'de okuyunca, Rasûlü Ekrem Fatiha'nın yeniden nâzil olduğunu sandı.

12 - HÜKMÜ NÜZÛLÜNDEN, NÜZÛLÜ HÜKMÜNDEN SONRAYA KALAN ÂYETLER

Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında: Bazen âyet önce iner, hükmü sonraya kalır, der. A'lâ sûresinin: ***** **«Doğrusu mutluluğa ermiştir arınan. Rabbinin adını anıp namaz kılan.»** (14-15.) âyetlerini buna misal gösterir.

Beyhakî ve diğerleri, İbn-i Ömer'den rivâyetle bu iki âyetin zekât farizası hakkında nâzil olduğunu söylerler. Bezzâr, benzer bir rivâyeti, merfû olarak nakleder. Bazıları, böyle bir te'vile niçin gidildiğini anlayamadık; çünkü sûre Mekkî'dir, Mekke'de ne bayram namazı, ne zekat ne de oruç vardı, derler. Beğavî buna cevap vererek; âyetin önce inmesi, hükmünün sonraya kalmasının câiz olduğunu söyler. Nitekim: ***** **«Yoo andiçerim bu şehre ki, sen içinde oturmaktasın...»** (Beled, 1 -2) âyeti buna misaldir. Bu sûre Mekkî'dir. Şehrin helâl

kılınması, Mekke fethinden sonra gerçekleşmiştir. Hatta Resûlüllah bunu: Gündüzün bir vaktinde bana helâl kılındı, şeklinde açıklamıştır.

*****. **«O topluluk bozulacak ve geriye dönüp kaçacaklar.»** (Kamer,45.) âyeti Mekke'de nâzil olmuştur. Âyetteki «el-cem'u» kelimesinden neyin kastedildiğini, Ömer İbn-i Hattab merak etmişti. Hazret-i Ömer bu merakını şöyle açıklar Bedir muharebesinde Kureyş kabilesi yenilgiye uğramıştı. Bu sırada elimdeki kılıçla bıraktıkları izleri göstererek Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yüzüne baktım. Peygamberimiz: Topluluk hezimete uğrayacak, gerisin geri kaçacaklar, şeklinde cevap verdi. Bu olay Bedir'de cereyan etmişti. Teberânî bunu, «e l - E v s a t» adlı eserinde rivâyet eder.

***** **«Kabilelerden meydana gelmiş, orada bozguna uğratılmağa mahkum bir ordudur.»** (Sâd, 11.) âyeti, bu kabildendir. Katâde: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'de iken Cenâb-ı Hak ona, müşriklerin bir kısmının mağlub olacağına söz vermişti. Bu âyette vaad edilen yenilgiyi, daha sonra Bedir savaşında tecelli etmiştir. Bunu İbn-i Ebî Hâtim rivâyet eder.

Buna benzer bir diğer âyet de: ***** **«De ki: Hak geldi. Artık batıl ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir.»** (Sebe, 49.) âyetidir.

İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Mesûd'un: ***** (İsrâ, 81.) âyetinde şöyle dediğini rivâyet eder: Hak kelimesinden murâd kılıçtır. Halbuki âyet kıtalin farzından önce Mekke'de nâzil olmuştu. İbn-i Mesûd'un tefsiri Buhârî ve Müslim'in yine İbn-i Mesûd 'dan yaptıkları şu rivâyeti teyit eder. İbn-i Mesûd şöyle der: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Kabe'nin çevresinde 360 put olduğu halde, fetih günü Mekke'ye girdi. Elindeki değnekle, onları vurup kırıyor ve: ***** ***** **«De ki: Hak geldi, batıl gitti; zaten batıl yok olmağa mahkumdur.»** (isrâ,81.) âyeti ile ***** **«...batıl ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir...»** (Sebe, 49.) âyetini okuyordu.

İbnu'l-Hassâr şöyle der: Cenâb-ı Hak, Mekkî sûrelerde bazen açık, bazen ima yoluyla zekâtı çokça zikretmiştir. Bununla Allah, Resûlüne namaz zekat vesair vecibeleri farz kılıncaya kadar, vaadini yerine getireceğini, dini ayakta tutacağını açıkça bildirmiştir. Zekat, ittifakla Medine'de alınmaya başlanmıştır. İbnu'l-Hassâr: ***** **«...hasat günü hakkını verin..»** (En'am, 141.) ve ***** **«..Namazı kılın, zekatı verin..»** (Müzzemmil, 20.) âyetini bu kabilden sayar. ***** **«...ve Allah yolunda savaşan başka insanlar...»** (Müzzemmil, 20.) âyeti (aynı âyetin diğer bir cümlesi) de aynı kabildendir. ***** **«Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve 'Ben Müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?»** (Fussilet, 33.) âyeti de buna misaldir. Bu son âyetin müezzinler hakkında indiğini Hazret-i Âişe, İbn-i Ömer, İkrime ve Sahâbe'den bir cemaat rivâyet ederler. Halbuki âyet Mekkî'dir. Ezan ancak, Medine'de okunmuştur.

Hükmü nüzûlünden önce olan âyetlere misal, abdest âyetidir. Buhârî, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Medine'ye yaklaştığımız bir sırada gerdanlığımı çölde düşürmüşüm. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) devesinden inip bir yerde konakladı, ayaklarını uzatıp

başını kucağıma koyarak uyudu. Bu sırada Hazret-i Ebû Bekr çıkagelip bana şiddetli bir tokat attı. Bir gerdanlık için bu kadar insanı yolundan alıkoyup hapsettin, dedi. Resûlüllah uyandı. Sabah namazı vakti girince su aradı; bulamayınca: ***** **«Ey îman edenler, namaza kalktığınız zaman..»** (Mâide, 6.) âyeti bütünüyle nâzil oldu. Âyet, icmâen Medenî'dir. Abdest, namazla birlikte Mekke'de farz olmuştu.

İbn-i Abdi'l-Berr. Savaşa katılan herkesce malumdur ki, Resûlüllah namaz farz olduktan sonra abdest almadan namaz kılmamıştır. Bunun aksini câhil ve inatçı olan iddia edebilir. Daha önce fiilen yapıldığı halde, abdest âyetinin sonradan inmesi, farziyetinin âyetin nüzûlüyle desteklenmesidir, der. Başkalarıda ayetin abdestle ilgili kısmının namazın farziyeti ile birlikte önceden teyemmümün zikredildiği diğer kısmının da sonradan inmesi muhtemeldir, derler. Derim ki, bunu icma reddeder. Çünkü âyet Medine'de nâzil olmuştur.

Buna bir başka misal, Cuma âyetidir. Bu âyet Medine'de nâzil olmuştur. Cuma namazı ise Mekke'de farz kılınmıştır.

İbnu'l-Feres: Cuma namazı kesinlikle Mekke'de kılınmadı:. Bunu, İbn-i Mâce'nin AbdurRahmân b. Ka'b. b. Mâlik'den rivâyet ettiği şu sözü reddeder: Gözünü kaybettikten sonra, babamın rehberliğini yapıyordum. Onunla beraber Cuma namazına gitmiştim. Ezanı duyunca Ebû Umame Es'ad b. Zurâre için istiğfara başladı. Ona: Babacığım, her cuma ezanını işittiğinde, Es'ad b. Zurâreye dua ettiğini görüyorum, bunun sebebi nedir? diye sordum. Babam: Oğlum, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'den Medine'ye hicret etmeden önce bize ilk cuma namazını kıldıran o olmuştu. Onun için hatırlayıp kendisine duada bulunuyorum, cevabını verdi.

Bir diğer misal: ***** **«Sadakalar mutlaka fakirlere... mahsustur.»** (Tevbe, 60.) âyetidir. Bu âyet hicretin 9. yılında nâzil olmuştur. Oysa zekât, hicretin ilk yıllarında bu âyet inmeden önce farz kılınmıştı. İbnu'l-Hassâr: Zekatın sarf mahalleri, bu konuda âyet inmemiş olmasına rağmen daha önceden biliniyordu. Nitekim âyet nâzil olmadığı halde, abdest almak biliniyordu. Uygulanan bu hüküm, âyet nâzil olunca kuvvetlendirilmiş oldu, der.

13 - ÂYETLERİ AYRI AYRI VE BÜTÜN OLARAK İNEN SÛRELER

Kur'ân-ı Kerim'in pek çok âyeti, ayrı ayrı inmiştir. Kısa sûrelerde bunun misali, Alâk sûresi ile Taberânî'nin rivâyet ettiği bir hadis'e göre, Duhâ sûresinin ilk beş âyetidir.

Bütün olarak inen kısa sûrelere misal, Fatiha, ihlâs, Kevser, Tebbet, Kıyame, Nasr, Felak, Nâs - ki bunlar beraber inmiştir - sûreleridir.

Uzun (tıval) sûrelerden misal, Mürselat sûresidir. Hâkim, «M ü s t e d r e k»inde, İbn-i Mesûd'dan şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile birlikte bir mağarada iken Mürselât sûresi nâzil oldu. Bu sûreyi kendi ağızlarından öğrendim. Sûreyi okurken dili kuruduğu için ***** **«Onlar bundan sonra hangi söze inanacaklar»** (âyet, 50) âyetiyle mi, yoksa ***** **«Onlara rüku edin dendiği zaman rüku etmezler.»** (48.) âyetiyle mi tamamladığını bilemiyorum.

Taberânî'nin önceki hadisinde zikredildiği gibi, Saff sûresi de bunlardandır. En'am sûresi de bu kabildendir. Ebû Ubeyd ve Taberânî, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Enam sûresi, 70.000 melek refakatinde Mekke' de, bir gecede nâzil olmuştur.

Taberânî - metruk addedilen - Yusûf b. Atıyyeti's-Safar, İbn-i avn, Nâfi ve İbn-i Ömer'den gelen bir tarikle İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem); En'am sûresi bana, bir bütün olarak indi. 70.000 melek, sûrenin nüzûlünde hazır bulundu, demiştir.

Beyhakî «Ş u a b»ında içinde bilinmeyen râvilerin bulunduğu bir senedle, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Enam sûresi hariç, Kur'ân, beşer âyet halinde nâzil olmuştur. Enam sûresi, 1.000 melek refakatinde bir defada inmiş, Resûlüllah'a inene kadar her semada, 70 melek refakat etmiştir.

Ebû'ş-Şeyh, merfu olarak Ubeyy'ubnu Ka'b'dan rivâyet **ettiğine göre** Resûlüllah şöyle buyurur: En'am sûresi bana, bütün olarak, 70.000 melek re**fakatinde** nâzil oldu.

Mücahid'in şöyle dediği rivâyet edildi: En'am sûresi, bir defada, 500 melek refakatında nâzil oldu.

Atâ'nın şöyle dediği rivâyet edildi: En'am sûresi bir defada, 70.000 Melek refakatinde nâzil oldu.

Bütün bu rivâyetler, birbirini desteklemektedir.

İbn-i Salâh el-Fetva adlı eserinde: Sûrenin bir defada indiğini gösteren hadîsi, Ubeyy İbn-i Ka'b tarîki ile rivâyet ettik. İsnadında zayıflık vardır, bu yönde bir sahihlik bulamadık. Buna muhalif başka hadiseler de rivâyet edilmiştir. Bir defada inmediği aksine bazı ayetlerinin Medine'de nâzil olduğu rivâyet edilir. Sûrenin; üç, altı veya daha fazla sayıda indiği konusunda, ulema arasında ihtilaf mevcuttur, der.

14 - MELEKLERİN REFAKATİNDE VE MÜNFERİD İNEN ÂYETLER

İbn-i Habib ve ona uyarak İbn-i Nakîb de şöyle der: Kur'ân'da meleklerin refakatinde inen sûre, En'am sûresidir. Bu sûrenin inişinde 70.000 melek hazır bulunmuştur. Fâtiha sûresi, 80.000, Âyete'l-Kürsi 30.000, Yâsin sûresi 30.000 ***** **«Senden önce gönderdiğimiz elçilerden sor...»** (Zuhruf, 45.) âyeti 20.000 melek refakatinde inmiştir. Kur'ân'ın geri kalan kısmını Cebrâil (aleyhisselâm) münferiden indirmiştir.

Burada şunu ilâve etmek isterim: En'âm sûresinin bütün olarak indiği hakkındaki hadisin, değişik tarikle rivâyet edildiğini belirtmiştik. Bununla ilgili diğer tarikler de şunlardır: Beyhakî «Ş u a b»ında, Taberânî de eserinde zayıf bir senedle Enes b. Mâlik'den merfû olarak şunu rivâyet ederler: En'âm sûresi doğu ve batıdan gökyüzünü dolduran, yükselen tesbih ve takdis sesleriyle yeryüzünü titreten bir grup melek refakatinde, inmiştir.

Hâkim ve Beyhakî Câbir'in şöyle dediğini rivâyet ederler: En'âm sûresi nâzil olunca Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tesbih ederek şöyle dedi: Bu sûreyi ufku kaplayan bir grup melek indirdi.

Hâkim, Müslim'in şartına göre, hadisin sahih olduğunu söyler. Fakat Zehebi, bu hadisde inkıta vardır; mevzu olduğunu zannederim, şeklinde ilâvede bulunur.

Fâtiha, Yâsin ve ***** **«...elçilerden sor...»** (Zuhruf, 45.) âyeti hakkında hiçbir hadis veya habere rastlayamadım. Âyete'l-Kürsî hakkında rivâyetler mevcuttur. Bakara sûresinin bütün âyetleri hakkında Ahmed b. Hanbel «M ü s n e d»inde Ma'kal b. Yesâr'dan şu rivâyeti verir: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Bakara sûresi Kur'ân'ın en yüce sûresi ve doruğudur. Sûrenin her âyeti, 80 melek refakatinde inmiştir. ***** **«Allah, ki O'ndan başka tanrı yoktur, daima diri ve yaratıklarını koruyup yöneticidir..»** âyeti arşın altından çıkmış, bu sûreye eklenmiştir, buyurmuştur.

Saîd b. Mansûr «e s - S ü n e n»inde Dahhak b. Müzâhim'in şöyle dediğini rivâyet eder: Cebrâil (aleyhisselâm) Bakara sûresinin son âyetlerini sayısı belirsiz meleklerle birlikte indirmiştir.

Melekler refakatinde inen sûrelerden bir diğeri de Kehf sûresidir, İbn-i'd-Durays «Fedâil» adlı eserinde: Bize Yezîd b. Abdulaziz et-Tayâlisî, ona İsmail b. Ayyaş, ona da İsmail b. Râfi rivâyet etmiştir. İsmail b. Râfi şöyle demiştir: Size yüceliği gökle yer arasını kaplayan, 70.000 meleğin refakatinde inen sûreyi söyliyeyim mi? Bu sûre Kehf sûresidir.

Yukarıdan beri zikredilen rivâyetlerle, İbn-i Ebî Hâtim'in sahih bir senedle Saîd b. Cübeyr'den yaptığı şu rivâyet arasındaki farka, dikkat edilmelidir. Cebrâil (aleyhisselâm) Resûlüllah'a her inişinde beraberinde mutlaka dört koruyucu melek bulunurdu. İbn-i Cerîr, Dahhak'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a melek gönderildiğinde, şeytanın melek suretine girmesini önlemek üzere, etrafını çeviren melekler gönderilmiştir.

Arşın Hazinesinden Nâzil Olan Âyetler

İbn-i'd-Durays: Bize Mahmud b. Gaylan, o Yezîd b. Harun'dan, o Velidden, -yani İbn-i Cemil- o Kâsım'dan, o da Ebû Umâme'den rivâyetle Ebû Umâme'nin şöyle dediğini naklederler: Dört âyet, arşın hazinesinden nâzil oldu. Buradan bunlardan başka bir şey inmedi. Fâtiha, Âyete'l-Kürsi, Bakara sûresinin son âyetleri ve Kevser sûresi.

Bu konuyla ilgili olarak şu açıklamada bulunmak isterim: Beyhakî «Ş u a b»ında, Enes'den merfûan rivâyet ettiği bir hadisde Resûlüllah, Fâtiha sûresi hakkında şöyle der: Allahü teâlâ'nın bana verdiği nimetlerden biride Fâtiha sûresini indirmesidir. Bu sûre arşın hazinelerinden biridir.

Hâkim Ma'kal b. Yesâr'dan merfû olarak şu rivâyette bulunur. Fâtiha ve Bakara sûresinin son âyetleri, arşın altından verilmiştir.

İbn-i Râhaveyh «M ü s n e d»inde Hazret-i Ali'den şu rivâyette bulunun Hazret-i Ali'ye Fâtiha sûresinden sorulunca şöyle dedi: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bize Fâtiha sûresinin arşın altındanki hazineden nâzil olduğunu bildirdi.

Bakara'nın son âyetleri hakkında şu rivâyetler vardır. Dânmi, «M ü s n e d»inde Eyfâil-Kelâi'nin şöyle dediğini rivâyet eder. Bir kimse Resûlüllah'a: Ya Resûlallah, Kur'ân'ın hangi âyeti, senin ve ümmetin payına düşmesini isterdin? diye sordu. Resûlüllah Bakara sûresinin

son âyetleridir, çünkü bu âyetler Allah'ın arşı altındaki rahmet hazinesinden nâzil olmuştur, cevâbını verdi.

Ahmed b. Hanbel ve diğerleri, Ukbetu'bnu Âmir'den merfûan şu hadisi rivâyet ederler Şu iki âyeti okuyunuz. Çünkü Rabbim bunları bana arşın altından verdi. Huzeyfe Resûlüllah'dan şu hadisi rivâyet eder Bakara sûresinin son âyetleri bana arşın altından verildi. Allah bunu benden önce hiçbir peygabere vermemişti. Ebû Zer de, Resûlüllah'dan aynı mealdeki şu hadisi rivâyet eder: Bakara sûresinin son âyetleri bana, arşın altındaki hazineden verildi. Bunlar, benden önce hiçbir peygambere verilmemişti. Bu hadis, Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali, İbn-i Mesûd ve diğerlerinden değişik tariklerle rivâyet edilmiştir. Âyete'l-Kürsi ile ilgili hususlar, Ma'kil b. Yesar'ın rivâyet ettiği hadisde, önceden geçmişti.

İbn-i Merdeveyh, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder. Resûlüllah Âyete'l-Kürsiyi okuduğunda tebessüm eder ve şöyle derdi: Bu âyet, arşın altındaki Rahmân hazinesinden gelmiştir.

Ebû Ubeyd, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Âyete'l-Kürsî, Peygamberimize arşın altındaki hazineden verilmiştir. Halbuki bu âyet, Peygamberimizden önce hiçbir nebiye verilmemişti.

Kevser sûresiyle ilgili hiçbir hadise rastlayamadım. Ebû Umame'nin bu konudaki sözü, merfu hadis hükmündedir. Bunu, Ebû'ş-Şeyh b. Hayyân, Deylemî ve başkaları, Muhammed b. Abdilmelik ed-Dakikî tarikiyle Zeyd b. Harundan, bir önceki isnadla, Ebû Umâme'den merfu olarak rivâyet etmişlerdir.

15 - BAZI PEYGAMBERLERE İNEN ÂYETLERLE SADECE RESÛLÜLLAH'A İNDİRİLEN ÂYETLER

Önceki bahiste geçen hadislerde görüldüğü gibi, Fâtiha sûresi Âyete'l-Kürsî ve Bakara sûresinin son âyetleri daha önce hiçbir peygambere inmemiş, sadece Peygamberimize inmiştir.

Müslim İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunur. Cebrâil (aleyhisselâm) Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelerek: Seni daha önce hiçbir peygambere verilmeyen iki nûr ile müjdelerim. Bunlar; Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin son âyetleridir, demiştir.

Taberânî Ukbetu'bnu Âmir'in şöyle dediğini rivâyet eder. Bakara sûresinin son iki âyeti olan ***** yü devamlı okuyunuz. Çünkü Allah, bu iki âyeti sadece Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) verdi.

Ebû Ubeyd, «F e d â i l» adlı eserinde Ubeyy b. Ka'b'ın şöyle dediğini nakleder: Hazret-i Muhammed'e Hazret-i Mûsa'ya verilmeyen dört âyet verilmiştir. Hazret-i Mûsa'ya verilen bir âyet de Hazret-i Muhammed'e verilmemiştir. Hazret-i Muhammed'e verilen âyetler: ***** **«Göklerdekilerin ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır...»** ile başlayan Bakara sûresinin son üç âyeti ile Âyete'l-Kürsi'dir. Hazret-i Musa'ya gönderilen âyetler ise:

***** «İlahî; şeytanın kalblerimize yol bulmasına fırsat verme, bizi onun şerrinden koru; çünkü evren, ebedilik, otorite, güç, hamd, yer, gök, herşeyi ezip geçen zaman sonsuza değin senindir. Amin, amin...» âyetleridir.

Beyhakî «Ş u a b»ında İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder Yedi uzun sûreden Hazret-i Musa'ya verilen ikisi dışında hiçbiri, Hazret-i Muhammed'den başkasına verilmemiştir.

Taberânî, İbn-i Abbâs'dan merfû olarak şu rivâyette bulunur Ümmetime musibet anında hiçbir ümmete verilmeyen: ***** **«...Muhakkak biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz...»** (Bakara, 156.) âyeti verilmiştir.

Daha önce bazı peygamberlere de inen âyetlere misal, Hâkim'in İbn-i Abbâs'dan yaptığı şu rivâyettir. İbn-i Abbâs şöyle demiştir A'lâ sûresi nâzil olduğunda Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: A'lâ sûresinin tamamı, Hazret-i ibrahim ve Musa'nın Suhuf'unda mevcuttu. Necm sûresinin 1-56. âyetleri de aynı şekilde Hazret-i ibrahim'in Suhuf'unda mevcuttu.

Saîd b. Mansûr, Hâlid b. Abdullah tarikiyle Atâ b. Sâib, İkrime ve İbn-i Abbâs'dan rivâyet ederek, İbn-i Abbâs'ın şu sözünü nakleder: Bu sûre (Necm) Hazret-i İbrahim ve Musa'nın Suhuf'unda mevcuttu. İbn-i Ebî Hâtim bunu Hazret-i İbrahim ve Musa'nın Suhuf'undan neshedilmiştir, lâfzıyla rivâyet eder.

Suddî'nin şöyle dediği rivâyet edilir: Bu sûre, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) indiği şekliyle Hazret-i İbrahim ve Hazret-i Musa'nın Suhuf'unda da mevcuttu. Firyâbî: Süfyan babasından, o da İkrime'den rivâyetle şöyle der: ***** **«Bu elbette ilk sahifelerde de vardır.»** (A'la, 18.) âyetinden, Necm sûresinin 1-56. âyetleri kasdedilmektedir.

Hâkim, Kasım tarikiyle Ebû Umâme'nin şöyle dediğini rivâyet eder; Allahü teâlâ, Resûlüne (sallallahü aleyhi ve sellem) indirdiği: ***** **«Tevbe edenler, ibadet edenler...»** (Tevbe, 112.), ***** **«Mü'minler felaha ulaştı.»** dan ***** **«Orada ebedî kalacaklardır...»** na kadar (Mu'minûn, 1-11.). ***** **«Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar...»** (Ahzab,35.), ***** **«Onlar namazlarına müdavimdirler.»** den ***** na kadarki (Meâric, 23-33.) âyetlerini, daha önce Hazret-i İbrahim'e de indirmişti. Bu âyetlerde ifade edilen hususları ancak, Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm) ve Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) yerine getirmişlerdir.

Buhârî, Abdullah b. Amr b. Âs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlün (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur'ân-ı Kerimde mevcut bazı sıfatlarını belirten: ***** **«Ey nebi, seni elbette, şahit, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik...»** (Ahzâb, 45.) âyeti, Tevrat'ta:***** «Ümmileri koruyan» ilâvesiyle mevcuttur.

İbn-i Durays ve diğerleri, Ubeyy'ubnu Ka'b'ın şöyle dediğini naklederler Tevrat; ***** **«Hamdolsun o Allah'a ki gökleri ve yeri yarattı, karanlığı ve aydınlığı varetti. Yine de Kâfirler, Rabblerine (başkalarını) denk tutuyorlar.»** (En'âm, 1.) âyetiyle başlamış, ***** **«Çocuk edinmeyen.. Allah'a hamdolsun..»** (İsrâ, 111.) âyetiyle bitmiştir.

Ubeyy'ubnu Ka'b'dan rivâyet edildiğine göre: Tevrat'ın ilk âyetleri En'âm sûresinin ilk âyeti ile başlar, Hûd sûresinin: ***** **«O'na kulluk et ve O'na dayan. Rabb 'in sizin yaptıklarınızdan gafil değildir.»**(123) âyetiyle biter.

Ubeyy'ubnu Ka'b'dan yapılan bir başka rivâyette şöyle dediği nakledilir. Tevrat'ta ilk inen âyetler, En'âm sûresinin ***** **«De ki 'Gelin, Rabbinizin size (neleri) haram kıldığını okuyayım...»** (151.) âyetinden itibaren on âyetidir.

Ebû Ubeyd, Ka'b'ın şu sözünü nakleder: Tevrat'tan inen ilk on âyet, Enâm sûresinin: ***** **«De ki: 'Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım...»** (151.) âyetinden itibaren gelen âyetlerdir. Bazıları, bu âyetler Allahü teâlâ'nın Tevrat'ta Hazret-i Mûsa'ya indirdiği on âyeti ihtiva etmektedir. İlk farz kılınan hükümler; Allah'ı tevhid etmek olmuş, şirk, yalan yere yemin, ana-babaya isyan, adam öldürmek, zina, hırsızlık, yalan yere şahitlik, başkasının elindekine göz dikmek, cumartesi gününü kutsallaştırmak gibi hususlar da yasaklanmıştır.

Darekutni, Büreyde'den şu rivâyette bulunur Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem); sana Hazret-i Süleyman hariç, benden başka hiçbir peygambere inmeyen bir âyeti bildireyim. O: ***** **«Rahmân ve Rahim olan Allahın adıyla.»**dir.

Beyhakî, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder İnsanlar, Hazret-i Süleyman'dan başka, Hazret-i Peygamberden önce hiçbir peygambere indirilmeyen bir âyetten habersizdirler. O âyet, ***** dir.

Hâkim, İbn-i Meysere'den yaptığı rivâyette: Cumua sûresinin ilk âyeti olan; ***** **«Göklerde ve yerde olanların hepsi padişah, mukaddes, aziz, hakim olan Allah'ı tesbih etmektedir.»** âyeti yedi yüz kere Tevratta geçmektedir.

Bu konuya İbn-i Ebî Hâtim'in Muhammed b. Ka'bi'l-Kurazi'den rivâyet ettiği şu söz de delil olur. Kurazi şöyle demiştir: Yusuf aleyhisselama gösterilen delil, Kur'ân'ın üç âyetinde mevcuttur. Bunlar; ***** **«Oysa üzerinizde koruyucu (yaptıklarınızı zaptedici melek)ler vardır; şerefli kâtipler, her yaptığınızı bilirler.»** (infitar, 10-12.) âyetleri, ***** **«..Ne işte bulunsan, Kur'ândan ne okusan..»** (Yûnus, 61.) âyeti, ***** **«Her nefsin kazandığını görüp gözetene (ortak koşulur) mu?..»** (Ra'd, 33.) âyetidir. Bazıları buna: ***** **«..zinaya yaklaşmayın..»** (İsrâ, 32.) âyetini de ilâve ederler.

İbn-i Ebî Hâtim ayrıca İbn-i Abbâs'dan: ***** **«..eğer Rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi..»** (Yûsuf, 24.) âyetiyle ilgili şu sözünü rivâyet eder Hazret-i Yusuf, odanın duvarında kendisine gösterilen, kendisini ondan meneden bir delili, Allah'ın kitabında gördü.

16 - KUR'ÂN'IN İNDİRİLİŞ ŞEKLİ

1- Bu konuda bazı meseleler

Bu konuda bazı meseleler vardır:

1. Birincisi:

Allahü Teâlâ Kur'ân-ı kerim-i ilk olarak Ramazan ayında indirdiğini ***** **«Kur'ân Ramazan ayında indirilmiştir.»** (Bakara, 185.) âyetiyle, Kadir gecesinde indirdiğini de ***** **«Biz Kur'ân'ı Kadir gecesinde indirmişizdir.»** (Kadr, 1.) âyetiyle bildirmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in Levhi Mahfuz'dan İndiriliş şekli üzerinde ittifak edilmemiş, bu konuda üç görüş ileri sürülmüştür.

a- Kur'ân-ı Kerim, Kadir gecesinde bir defada dünya semasına inmiş, Resûlüllah'ın peygamberlikle görevlendirilmesinden sonra, Mekke'de ikamet ettiği süre hakkındaki ihtilafa göre, yirmi, yirmi üç veya yirmi beş sene boyunca peyderpey inmeğe devam etmiştir.

Hâkim, Beyhakî ve diğerleri Mansûr tarikiyle Saîd b. Cübeyr'den İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Kur'ân-ı Kerim Kadir gecesinde, yıldızların bulunduğu yer olan dünya semasına bir bütün olarak indirildi. Sonra Allahu Teâlâ bunu Resulüne parçalar halinde oradan inzal buyurdu.

Hâkim, Beyhakî ve Nesâî, Davûd b. Ebî Hind Tarikiyle İkrime'den, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim önce bir bütün olarak, Kadir gecesinde dünya semasına, bundan sonra yirmi sene boyunca parça parça inzali tamamlanmıştır. İbn-i Abbâs bu sözünden sonra ***** ***** **«Onların getirdiği her misale karşı mutlaka biz sana gerçeği ve güzel açıklamayı getiririz.»** (Furkân, 23.), ***** **«Onu bir Kur'ân olarak ayırdık ki onu insanlara dura dura okuyasın. Onu peyderpey indirdik.»** (İsrâ, 106.) âyetlerini okumuştur.

İbn-i Ebî Hâtim aynı rivâyeti verir; sonunda fazladan şu ibareyi ilâve eden Müşrikler yeni bir şey çıkardıklarında Allah onlara cevap vermiştir.

Hâkim ve İbn-i Ebî Şeybe, Hassan'ubnu Hureys tarikiyle Saîd b. Cubeyrden İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Kur'ân-ı Kerim, bütünüyle Levh-i Mahfuz'dan dünya semasındaki Beytu'l-İzze'ye indi, Cebrâîl (aleyhisselâm) buradan, peyderpey Resûlüllah'a indirdi. Bu hadisin senedi bütünüyle sahihtir.

Taberânî başka bir tarikle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân-ı Kerim ramazan ayının Kadir gecesinde bir defada dünya semasına indirildi. Hadisin isnadında beis yoktur.

Taberânî ve Bezzâr bir başka tarikle yine İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunurlar: Kur'ân-ı Kerim, dünya semasından Beytu'l-İzze'ye bir defada indirilmiş, Cebrâil (aleyhisselâm) kulların soruları ve yaptıklarına cevap olarak Resûlüllaha peyderpey indirmiştir.

İbn-i Ebî Şeybe, «F e d â i l u' l - K u r' a n» adlı eserinde, İbn-i Abbâs' dan bir başka tarikle şu rivâyeti nakleder: Kur'ân-ı Kerim, Kadir gecesinde bir defada Cebrâil (aleyhisselâm) verildi. O bunu Beytu'l-İzze'ye koydu. Sonrada parça parça indirdi.

499 «e l - E s m â u v e ' s - S ı f a t» adlı eserinde İbn-i Merdeveyh ve Beyhakî, Suddî tarikiyle Muhammed'den, o İbn-i Ebî'l-Mucâlid'den, o Mukassem'den, o da İbn-i Abbâs'dan şöyle rivâyet eder: Atiyyetu'bnu'l-Esved, İbn-i Abbâs'a sordu: ***** «Kur'ân Ramazan ayında indirilmiştir...» âyetleri hakkında içimde bir şüphe doğdu. Halbuki Kur'ân-ı Kerim şevval,

zilka'de, zilhicce, muharrem, sefer ve rebiulevvel aylarında da inmemiş miydi? İbn-i Abbâs buna şu cevabı verdi: Kur'ân-ı Kerim ramazan ayının Kadir gecesinde bir defada indirildi. Sonra da değişik ay ve günlerde yıldızların bulunduğu mevkiye parça parça; münasib bir şekilde indirildi.

Ebû Şâme: ibarede geçen «rasalen» kelimesini «rifkan» (münasip bir şekilde), «mevakiu'n-nucum»u da yıldızların kayışı şeklinde açıklar. Cümleden şu mânayı kasdeder. Peyderpey, birbiri ardına, teenî ve rifkle indirdi.

b- Kur'ân-ı Kerim dünya semasına yirmi, yirmi üç veya yirmi beşinci gecelere tekabül eden Kadir gecesinde indi.

Her Kadir gecesinde Allahü teâlâ bütün sene boyunca takdir ettiği miktarı indirdi. Bundan sonra da peyderpey inmesi bütün sene devam etti. Bu sözü Fahreddin Razi, bir konu halinde zikrerek şöyle demiştir Kur'ân-ı Kerim her Kadir gecesinden, diğer bir Kadir gecesine kadar insanların ihtiyaçlarına göre Levh-i Mahfûz'dan dünya semasına indirilmiştir. Razî bu ihtimali söylemekle beraber, evlâ olanın bu mu, yoksa birincisi mi olduğunda kesin bir karar verememiştir. İbn-i Kesir ise Râzi'nin ileri sürdüğü bu ihtimali, Kurtubî, Mukâtil b. Hayyân'dan nakletmektedir. İcma ise; Kur'ân'ın Levh-i Mahfuz'dan bir defada dünya göğündeki Beyti izzeye indiği şeklindedir.

Ben de şunu söylemek isterim: Mukâtil'ul-Halimî ve Maverdi'nin görüşünde olanlara, İbn-i Şihâb'ın: Arştan en son inen âyet, deyn âyetidir sözü, uygun düşmektedir.

c. Kur'ân-ı Kerim'in İnzâli Kadir gecesinde başlamıştır. Bundan sonra muhtelif zamanlarda inmiştir. Bu görüşü, Şa'bi ileri sürer.

505 İbn-i Hacer Buhârî şerhinde: Sahih ve mutemed olanın birinci görüş olduğunu belirterek şöyle der: Mâverdî dördüncü bir görüş ileri sürer: «Kur'ân-ı Kerim, Levh-i Mahfûz'dan bir defada inmiş, Hafaza melekleri bunu yirmi gecede kısım kısım Cebrâil (aleyhisselâm)a indirmiş; Cebrâil de yirmi senede Resûlüllah'a indirmiştir.» Mâverdî'nin bu rivâyeti garibdir. Bunlar arasında **güvenilir olanı şudur** Cebrâil (aleyhisselâm) bütün sene boyunca inen âyetleri her senenin Ramazan ayında Resûlüllah'a arz etmesidir.

Ebû Şâme: Gerçekte bu görüşü ileri süren, birinci ve ikinci görüşleri, birleştirmek istemiştir.

507 Bu konuda şunu ilâve etmek isterim: Mâverdî'nin ileri sürdüğü bu görüşü İbn-i Ebî Hâtim, Dahhâk tarikiyle İbn-i Abbâs'dan şöyle rivâyet etmiştir: Kur'ân-ı Kerim, Levh-i Mahfûz'dan bir defada dünya semasındaki Kirâmen Kâtibin meleklerine inmiştir. Melekler bunu yirmi gecede Cebrâîl'e kısım kısım indirmişlerdir. Cebrâil (aleyhisselâm) de bunu yirmi senede Resûlüllah'a bölüm bölüm ulaştırmıştır.

2- Kur'ân'ın dünya semasına İndirilişindeki hikmet

Denilebilir ki Kur'ân-ı Kerim'in bir defada dünya semasına İndirilişindeki hikmet, Kur'ân'ın ve Resûlün yüceliğini ifade etmektir. Bu yücelik en şerefli ümmete gönderilmiş son

peygambere indirilen Kur’ân-ı Ketimin, semavi kitapların sonuncusu olduğunu, yedi kat göğün sakinlerine duyurmakla gerçekleşir. Diğer bir hikmeti de; Kur’ân-ı Kerim'in önce dünya semasına inişi, O'nu insanlara yaklaştırmaktır. Şayet hikmeti, ilâhi Kur'ân'ı, vuku bulan olaylara göre peyderpey kendilerine indirilmesini gerçekleştirmeseydi, daha önce inen semavi kitaplar gibi, yeryüzüne bir defada, bütün olarak inerdi. Fakat Allahü teâlâ diğer semavî kitablar arasında bir fark gözetmiş, O'na önce bir bütün halinde sonra da parça parça indirilme gibi iki ayrı özellik vermiştir. Bu aynı zamanda, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) diğer peygamberlere nazaran yüce şerefini de göstermektedir. Bunu, «el-Murşidu'l-Veciz) adlı eserinde Ebû Şâme zikretmiştir.

509 Hâkimu't-Tirmizî bu konuda şunu söyler. Kur’ân-ı Kerim bir bütün olarak insanlara tevdi edilmek üzere dünya semasına indirilmiştir. Kur’ân-ı Kerim'in kendilerine Resûlüllah aracılığı ile ulaşması, onlar için büyük bir şeref olmuştur. Çünkü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) insanlara bir rahmet olarak gönderilmiştir. Sema kapılarının açılmasıyle gelmiştir. Kur'ân'ı Kerim dünya semasında Beytu'l-İzze'ye konulmakla dünya semasına girmiş, nübüvvet de Hazret-i Muhammed'in kalbine konulmuştur. Bu yüzden Cebrâîl (aleyhisselâm) önce risalet, sonra da vahyile gelmiştir Allahü teâlâ, İslâm ümmetinin nasibi olan bu rahmeti kendilerine tevdi etmeyi murad eylemiştir.

Sehavî «C e m â l u' l - K u r r â» adlı eserinde şöyle der: Kur'an-ı Kerimin bir defada dünya semasına indirilişi, insanın melekler katındaki sânının yüceliğini ve değerini göstermek, Allahü teâlâ'nın kendilerine verdiği önemi ve rahmetini, bildirmek içindir. Bu gaye ile, En'am sûresinin indirilişinde yetmiş bin meleği görevlendirmiştir. Cenâb-ı Hak ayrıca aynı gaye ile Kur'an-ı Kerim'i Ki-ramen Katibine yazdırma, istinsah ettirme ve kendilerine okuma görevini, Cebrâîl'e (aleyhisselâm) vermiştir. Kur'an'ın dünya semasına bir defada inişinde, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile kendisine bütün olarak Kitap inmesi bakımından Hazret-i Musa arasında bir eşitlik, Hazret-i Muhammed'e kolayca ezberlemesi için Kur'an'ın kısım kısım indirilmesinde bir üstünlük vardır.

Ebû Şâme şöyle der: Şayet sorarsan: ******* **«Biz Kur'an'ı Kadir gecesinde indirdik.»** âyeti Kur'an'ın bir bütün olarak inen âyetlerinden midir? Şayet böyle değilse, bütün olarak inen nedir?

512 Bunu iki yönden mütala edebilirim.

Bu âyetin mânası, Kur'an'ın Kadir gecesinde indirilmesine hükmettik, bunu böylece ezelde kararlaştırıp takdir ettik, demektir.

Âyette indirme fiili, mazi fiille ifade edilmiştir. Mânası, istikbale matufdur. Böyle olunca âyetin mânası: Biz azimüşşân Kur'an-ı Kadir gecesinde bir defada indireceğiz, demektir.

İkincisi:

Ebû Şâme ayrıca şöyle der: Zâhir olan, Hazret-i Peygambere nübüvvet verilmeden önce Kur'an'ın dünya semâsına bir bütün olarak inmesidir. Nübüvvetten sonra olması da muhtemeldir.

Bence zâhir olan ikincisidir. İbn-i Abbâs'dan yukarıda verdiğimiz rivâyetler bunu açıkça göstermektedir.

İbn-i Hacer «Buharı Şerh»inde şöyle der: Ahmed b. Hanbel, «Ş u a b u'l İman» adlı eserinde Beyhakî, Vâsıletu'bnu Eska'dan rivâyet ettiklerine göre Resûlüllah şöyle buyurur: Tevrat, Ramazan ayının altıncı gününde, İncil on üçüncü gününde, Zebur on sekizinci gününde, Kur'an da yirmi dördüncü gününde indirilmiştir. Bir başka rivâyette ise Hazret-i İbrahim'in Suhuf'u Ramazan ayının ilk gecesinde indirilmiştir.

Buhârî bu hadisin ******* **«Biz Kur'an'ı Kadir gecesinde indirdik.»** ve ******* **«Kur'an Ramazan ayında indirilmiştir..»** âyetlerinde mutabık olduğunu söyler, o senedeki Kadir gecesinin yirmi dördüncü gece olduğu, yirmi dördüncü gecede ilk nâzil olan ******* **«Yaratan Rabbinin adıyla oku.»** âyetinin yeryüzüne indirildiği muhtemeldirler.

İbn-i Hacer'in bu sözüne karşılık şöyle derim: Fakat bu, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) rebiulevvel ayında nübüvvet verildiği konusundaki, meşhur rivâyetlere pek uymamaktadır. Buna şöyle cevap verilebilir: Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) nübüvvet ilk defa rüya yoluyla doğduğu ayda verilmiştir. Üzerinden altı ay geçtikten sonra, yakaza (uyanıklık) halinde iken kendisine vahyedilmiştir. Bunu Beyhakî ve diğerleri rivâyet eder.

Evet, İbn-i Ebî Şeybe'nin «F e d â i l u' l - K u r' a n» adlı eserinde İbn-i Kilâbe'den: Bütün semavî kitaplar, Ramazan ayının yirmi dördüncü günü indirilmiştir, şeklindeki rivâyeti ile yukarıda geçen hadis arasında bir müşkil bulunmaktadır.

516 Üçüncüsü:

Ebû Şâme ayrıca: Şayet Kur'an'ın parça parça inmesindeki sır nedir, diğer semavî kitaplar gibi bir defada inseydi? denilecek olursa, bu sorunun cevabını Allahü teâlâ ******* **«İnkar edenler: 'Kur'an, ona bir defada indirlmeli değil miydi' dediler...»** (Furkan, 32.) âyetiyle verdiğini söyleriz.

Kâfirler bununla, Resûlüllah'dan önceki peygamberlere indirildiği gibi, Kur'an'ın da aynen indirilmesini kastederler. Allahü teâlâ onlara: ******* **«Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak için..»** (Furkan, 32.) âyetiyle cevap verir. Âyetin mânası, Kur'an-ı peyderpey indirmekle âyetlerimizi kalbine iyice yerleştirdik, demektir. Çünkü vahyin, her olayın ardından tekrarlanması, kalbe yerleşmesi, kendisine vahiy gönderilene daha çok önem verilmesi bakımından, daha kuvvetlidir. Bu da Cebrâîl'in Peygambere çokça inmesini, kendisine verilen sözle (ahidle) birlikte Allah tarafından tevdi edilen risaletin yenilenmesini gerektirir. Bu devamlı yenileme durumu, Resûlüllah'a ifadelerin veremiyeceği mutluluğu ve sevinci sağlamıştır. Bu yüzden her Ramazan ayında Cebrâile mülâkî olması, O'nu çokça sevindirmiştir.

«Bununla kalbini sağlamlaştırırız» âyetinin mânası, onu sana ezberlettiririz, demektir. Zira Resûlüllah ümmî idi, okuma yazma bilmiyordu. Bu yüzden diğer peygaberlerin hilâfına, kolayca ezber sağlamak için âyetler, peyderpey indirilmiştir. Aslında diğer

peygamberler okur yazar idiler; kendilerine nâzil olan âyetleri bütün olarak ezberlemeleri mümkündü.

İbn-i Fûrek: Tevrat, okur-yazar olan Hazret-i Musa'ya verildiği için, bir defada yazılı olarak inmiştir. Allahü teâlâ Kur'an-ı ümmî bir nebiye yazılı bir metin halinde indirmediğinden peyderpey indirilmiştir, denildiğini ifade eder.

518 Bazı ulema da şöyle der: Kur'ân-ı Kerim, içinde nâsih ve mensûh âyetler bulunduğundan bir defada nâzil olmamıştır. Bu da O'nun peyderpey inmesiyle gerçekleşir. Çünkü âyetlerin Bazıları soruları sorulara cevap vermek, Bazıları da söylenen sözün, ya da yapılan bir işin doğru olmadığını bildirmek için nâzil olmuştur. Bu görüş, İbn-i Abbâs'ın önceki rivâyetlerinde ifade edildiği gibi Cebrâil (aleyhisselâm) Kur'ânı kulların sözlerine ve yaptıklarına cevap olarak indirmiş ve İbn-i Abbâs ***** **«Onların sana getirdiği her misale karşı mutlaka biz sana, gerçeği ve güzel açıklamayı getiririz.»** (Furkân, 33.) âyetini bununla tefsir etmiştir. Bunu İbn-i Ebî Hâtim İbn-i Abbâs'dan nakletmiştir.

Hulasa bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'in peyderpey indirilmesinde iki hikmet bulunduğunu göstermektedir.

3- Kur'ân-ı Kerim'in Peyderpey Nüzûlü

519 Kur'ân-ı Kerim dışındaki semavî kitapları, bir defada indiğini söyleyenlerin yukarıda geçen sözleri, ulema arasında meşhur olmuş, hatta neredeyse icma haline gelmiştir. Zamanımız ileri gelenlerinden Bazıları bunu inkâr etmiş, bu konuda delil olmadığını, doğru olanın onların da Kur'ân gibi peyderpey indiğidir, demişlerdir.

Bana göre doğru olan, birinci görüştür. Bunun doğruluğuna delil, Furkân sûresinin 33. âyetidir.

İbn-i Ebî Hâtim, Said b. Cübeyr'den İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder; Yahudiler: «Ey Ebâ'l-Kâsım, Tevrat Hazret-i Mûsa'ya indirildiği gibi, Kur'ân da keşke bir defada indirilseydi, deyince âyet nâzil olmuştur,

İbn-i Ebî Hâtim bu rivâyeti başka bir tarikle: «Müşrikler şöyle dediler» şeklinde rivâyet etmiştir. Buna benzer bir rivâyeti de Katâde ve Suddi'den rivâyet etmiştir.

521 Şayet, Kur'ân'da bunu açıkça ifade eden bir delil yoktur, o sadece kâfirlerin söylediği sözün takdirine dayanmaktadır, diye sorulsa, buna şu cevabı veririm: Cenâb-ı Hakkın bu hususta ki soruları cevapsız bırakması ve peyderpey iniş hikmetini beyan etmekle yetinmesi, bunun doğruluğuna delildir. Şayet bütün semavi kitaplar parça parça inseydi; onlara «önceki peygamberlere indirilen kitaplardaki Allah'ın sünneti buydu» tarzındaki cevabı daha uygun olurdu. Nitekim, Cenâb-ı Hak onların ***** **«Bu nasıl Resûl? yemek yiyor, sokaklarda dolaşıyor»** (Furkân, 7.) âyetindeki sözlerine karşı ***** **«Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerin hepsi de mutlaka yemek yerler, çarşıda yürürlerdi.»** (Furkân, 20.) âyetiyle cevap vermiştir. Onların

«Allah bir beşeri Resûl olarak mı görderdi.» (İsrâ, 94.) âyetindeki sözlerine karşı da: ***** **« Biz, senden önce de şehirler hal kından kendilerine vahyettiğimiz erkekleri... »** (Yusuf, 109.) âyetiyle cevap vermiştir. Gene onların: «Kadınlardan başka düşüncesi olmayan biri nasıl Resul olur» demeleri üzerine ***** **«Biz senden önce peygamberler gönderdik, onlara da zevceler, evlatlar verdik»** (Ra'd, 38.) âyetiyle cevap vermiştir.

Buna diğer bir misal de, Tûr dağında Hazret-i Mûsa'ya Tevrat'ı indirdiğinde:

***** **«...sana verdiğimizi al ve şükredenlerden ol Öğüte ve herşeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalara yazdık: Bunları kuvvetle tut...»** (A'raf, 144-145.),***** (A'raf, 150.) **«Tevrat'ın tatbikini te'hir etti.»** ***** (A'raf, 154.), **«Musa (aleyhisselâm) (kavmini tevhid çizgisine getirip) öfkesi yatışınca levhaları (Tevrat'ı) tatbike koydu. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için yol gösterme ve rahmet vardı.»** ***** **«Bir zamanda üzerlerine dağı, bir gölge gibi kaldırmıştık, üstlerine düşecek sanmışlardı: 'Size verdiğim (Kitab)ı kuvvetle tutun ve içinde olanı hatırlay(ıp yap)ın ki korunasınız.»** (A'raf, 171.) Bu âyetlerin hepsi, Tevrat'ın bir bütün olarak indiğini gösterir.

523 İbn-i Ebî Hâtim, Saîd b. Cübeyr tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder. Hazret-i Mûsa'ya Tevrat, zümrütten yedi levha halinde verildi. Bunlarda, herşeyin beyanı ve öğüt vardı. Hazret-i Musa bu levhalarla dönünce, israil oğullarını buzağı heykeline ibadet ederken gördü. Elindeki Tevrat levhalarını yere atınca parçalandılar. Cenâb-ı Hak bunlardan altısını kendine çekti, bir tanesini Hazret-i Musa'da bıraktı.

İbn-i Ebî Hâtim'in, Cafer b. Muhammed tarikiyle, babasından ve dedesinden merfûan rivâyet ettiğine göre, dedesi şöyle demiştir: Hazret-i Mûsa'ya indirilen levhalar cennetin ortasından alınmıştır. Birinin uzunluğu on iki arşındır.

Nesâî ve diğerleri İbn-i Abbâs'ın nutuk hadisinde şöyle dediğini rivâyet ederler: Öfkesi dindiğinde Hazret-i Musa levhaları (Tevrat)ı tatbike koydu. Kavmine Allah'ın kendilerine tebliğ etmesini istediği vazifeleri emretti. Bu vazifeler onlara ağır gelince, kabul etmemede direndiler. Allah dağı üzerlerine bir gölgelik gibi salınca, yıkılacağı ve altında kalacaklarından korktular, bu yüzden Tevrat'ı kabu) etmek zorunda kaldılar.

İbn-i Ebî Hâtim, Sâbit b. Haccac'ın şöyle dediğini rivâyet eder. Tevrat onlara bir defada inince gözleri korkmuş, Cenâb-ı Hak dağı üzerlerinde gölgeleyinceye kadar O'nu almamakta direndiler. Fakat dağın bu halini görünce almak zorunda kaldılar.

527 Bu rivâyetler, Tevrat'ın bir defada indirildiğini açıkça göstermekdir. Ayrıca son rivâyetten Kur’ân-ı Kerim'in parça parça indirilmesi hususunda bir başka hikmet çıkarılmaktadır. Bu hikmet, bir defada indirilmesinin aksine, tedricen inmesinin daha kolay kabul edilmesidir. Kur’ân-ı Kerim'de mevcut olan farz ve yasakların çokluğu sebebiyle insanların birçoğu, Kur’ânı kabulden kaçınacaktı.

Buhârî'nin Hazret-i Âişe'den yaptığı şu rivâyet, bunu açıkça göstermektedir: Kur'ân'ın ilk inen âyeti, içinde cennet ve cehennemin zikri geçen kısa sûrelerdir, islâm'a girenler çoğalınca helâl ve haramla ilgili âyetler indi. Eğer ilk inen âyet **«içki içmeyin,»** âyeti olsaydı, «biz asla içkiyi bırakmayız» derlerdi. Şayet «zina etmeyin,» dense idi, «biz zinayı katiyyen terketmeyiz» derlerdi.

Sonra bu hikmeti Mekki'nin, «N â s i h ve M e n s u h» adlı eserinde açıkladığını gördüm.

4- Âyetlerin Belli Sayılarla Nüzûlü

529 Sahih ve zayıf hadislerde ifade edildiği gibi Kur'ân-ı Kerim, ihtiyaca göre beşer, onar, daha fazla, veya daha az âyetler halinde nâzil oldu. İfk hadisesinde on âyet ile, Mu'minûn sûresinden ilk on âyetin müştereken indiği doğrudur. Âyetin bir cümlesi olan ***** **«...özürsüz olanlar...»** (Nisa, 95.) âyeti tek başına indiği ve ***** **«...yoksulluğa düşmekten korkarsanız...»** (Tevbe, 28.) âyetinin evveli nâzil olduktan sonra indiği doğrudur. Biz bu konuyu, «e s b a b u' n - N ü z u l» adlı eserimizde ele almıştık.

İbn-i Eşte «Kitabu'n-Mesâhif)inde İkrime'nin ***** **«..yıldızların yerleri..»** (Vakıa, 75.) kelimesi hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Allah Kur'ân-ı Kerim-i; üçer, dörder ve beşer âyet olarak peyderpey indirmiştir.

Nekzâvî «e l - V a k f» adlı eserinde şöyle der: Kur'ân-ı Kerim bir, iki, üç, dört ve daha fazla âyetler hâlinde tedricen inmiştir.

532 İbn-i Asâkir, Ebû Nudre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Ebû Saîd'l-Hudri: Kur'ân-ı bize sabahleyin beş, akşamleyin yine beş âyet olarak öğretir, Cebrâilin Kur'ân-ı beşer âyet halinde indirdiğini söylerdi.

Beyhakî «Ş u a b u' l - İ m a n» adlı eserinde Ebû Halde tarikiyle Ömerin şöyle dediğini rivâyet eder Kur'ân-ı beşer âyet, beşer âyet öğrenin. Çünkü Cebrâil Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur'ân-ı Kerim-i beşer beşer indirmişti. Zayıf bir kavile göre Hazret-i Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir En'am sûresi dışında Kur'ân-ı Kerim, beşer âyet halinde indirilmiştir. Kur'ân'ı beşer âyet halinde ezberleyen o'nu unutmaz.

Şayet doğru ise bu sözün mânası şudur Cebrâil Hazret-i Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) ezberlemesi için önce bu kısmı, sonra geri kalan kısmı indirmesi, Kur'ân'ın özellikle bu miktarla indirildiğini göstermez. Bunu, Beyhakînin Hâlid b. Dinar'dan yaptığı şu rivâyet açıklar; Halid b. Dinar şöyle demiştir Ebü'l -Âliye bize Kur'ânı beşer âyet, beşer âyet öğrenin, çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) o'nu Cebrâîl'den beşer beşer alıyordu.

5- Kur'ân'ın İndiriliş Şekli ve Vahiy

534 İsfahanı, tefsirinin mukaddimesinde: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Allah kelamının münzel (indirilmiş) olduğunda ittifak ettikleri halde, inzâlin mânasında ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı buna kıraatin izharı derken, bir kısmı da Allahü teâlâ kelamını semada Cibril'e yüce bir makamda ilham etti, o'na kıraatini öğretti. Cebrâil de bunu yeryüzüne indirdi, mânasında almışlardır.

Tenzilde iki yol vardır:

a- Resûlüllah beşer suretinden çıkıp melek suretine girerek, vahyi Cebrâil'den almıştır.

b- Melek, beşer suretine girerek vahyi Resûlüllah'a bu şekilde getirmiştir.

Tîbî şöyle der: Kur'ân-ı Kerim'in Hazret-i Peygambere nüzûlü belki, Cebrâil'in vahyi ruhanî olarak alması veya Levh-i Mahfûz'da ezberlemesi suretiyle olmuştur. Bu son şekilde aldığı vahyi Resule getirmiş, aynen o'na ilka etmiştir.

«H a v â ş i' l - K e ş ş â f» adlı tefsirinde Kutbu'r-Razi şöyle der: İnzâlin lügat mânası; sığınmak, bir şeyi yukardan aşağı doğru harekete geçirmektir. Bu iki mâna, İlâhî Kelam'da geçerli değildir; mecâzi mânada kullanmışlardır. Allah'ın Zâtıyla kâim bir mâna olduğunu ileri sürenlere göre Kur'ân'ın İnzâli, bu mânayı ifade eden kelime ve harfleri yaratmak suretiyle, Levh-i Mahfûz'da tesbit edilmesidir. Kur'ân'ın lafız olarak indiğini söyleyenlere göre de, Levh-i Mahfûz'da sadece tesbit edilmiş olmasıdır. Bu mâna uygundur; çünkü vahiy, ifade edilen iki lügat mânasından alınmıştır. İnzalinden kasıt, Levh-i Mahfûz'da tesbit edildikten sonra, dünya semasında tesbit edilmiştir. Bu ikinci mânaya uygun düşmektedir. Elçilere kitap indirilmesinden kasıt, meleğin Allah'tan ruhani bir şekilde alması, ya da Levh-i Mahfûz'da olduğu gibi ezberlemesi sonucu, bu kitabları elçilere ilka etmesidir.

537 Başkaları da, Resûlüllah'a indirilen vahiy hakkında üç görüş olduğunu ifade eder:

a- Vahiy, lafız ve mânadan müteşşekkildir. Cebrâil (aleyhisselâm) Kur'ân-ı Kerim'i Levh-i Mahfuzdaki Kur'ân harflerinin her biri Kaf dağı büyüklüğündedir; her harfin çeşitli mânaları vardır, bunları ancak Allahü Teâlâ bilir, demiştir.

b- Cebrâil (aleyhisselâm) sadece mânaları indirir, Resûlüllah bu mânaları kavrar, onları Arapça olarak ifade eder. Bu görüşü savunan, (Şuarâ, 194.) âyetinin manasına dayanır.

c- Cebrâîle (aleyhisselâm) yalnız mâna ilka edildi. O, bu mânaları Arapça olarak ifadede bulundu; sema ehli de bunu Arap diliyle okudu. Sonra Cebrâil bunları, olduğu gibi indirdi.

538 Beyhaki, ***** **«Biz o (Kur'ân)ı Kadir gecesinde indirdik.»** âyetinin tefsirinde şöyle der: Biz Cebrâîl'e vahyi okuduk, mânasını ona kavrattık, öğrettiğimiz şekilde vahyi indirdik. Bu durumda melek semadan yeryüzüne nakletmekle görevlendirildi.

Ebû Şâme bu konuda şöyle der: Bu mâna Kur'ân'a izafe edilen bütün inzal lafızlarında umumidir. Ya da Kur'ân'ın kıdemine ve onun Allah'ın zâtı ile kaim bir sıfat olduğuna inanan ehl-i sünnetin, muhtaç olduğu her hangi bir âyetine izafe edilmesidir.

Derim ki; Taberânî'nin Nevvas b. Sem'an'dan merfu olarak rivâyet ettiği şu söz, Cebrâil'in vahyi Allahü teâlâ'dan işiterek aldığını doğrular; Allahü teâlâ vahyi göndermeğe başladığında, Allah korkusundan gökyüzü şiddetle sarsılır. Sema ehli bunu duyunca korkuyla secdeye kapanırlar. Aralarından ilk başını kaldıran Cebrâil (aleyhisselâm) olur. O'na hemen indirmek istediği vahyi bildirir. Cebrâil de bunu meleklere ulaştırır. Uğradığı her semada bulunanlar ona: Rabbimiz ne dedi? diye sorarlar. Cebrâil de; hakkı söyledi cevabını verir ve hemen onu emrolunduğu yere ulaştırır.

İbn-i Merdeveyh, İbn-i Mesûd'dan merfu olarak şu rivâyette bulunur: «Allahü teâlâ vahyi göndermeğe başladığında sema ehli, kayalardan akan su şarıltısına benzer bir ses işitir; irkilerek bunun kıyamet alâmeti olduğunu sanırlar.» Hadisin metni Buhârî'de mevcuttur.

Ali b. Sehli'n-Nisabûri tefsirinde, ulemanın şu sözünü nakleder: Kur'ân-ı Kerim Kadir gecesinde levh-i Mahfuz'dan Beytu'l-İzze'ye toptan nâzil oldu. Cebrâil bunu ezberledi, Allah kelamının heybetinden sema ehli baygın düştü; Cebrâil kendilerine uğradığında ayıldılar, Rabbimiz ne buyurdu, dediler. Onlar da: Hakkı yani Kur'ânı indirdi, dediler. Bu olay ***** **«...Nihayet onların kalblerinden korku giderilince...»** (Sebe, 23.) âyetinin manasıdır. Cebrâil vahyi Beytu'l-İzze'ye getirerek kiramen kâtibine yazdırdı. Bu da ***** **«(Vahiy getiren) elçilerin ellerinde. Değerli, çok iyi (elçilerin ellerin de)»** (Abese, 15,16.) âyetlerinde ifade edilmiştir.

543 Cuveynî şöyle der: Nâzil olan Allah kelamı iki kısımdır.

Birincisi: Allah Cebrâîl'i Resûlü'ne göndererek; Allah şöyle şöyle yapmanı emrediyor, der. Cebrâil de Allah'ın dediğini kavrar. Bunun üzerine Peygambere gelir, Rabbinin söylediklerini ona iletir.

Yalnız, Cebrâil'in getirdiği bu ibare, Allah'tan aldığı ibarenin aynısı değildir. Nitekim bir hükümdar elçisine: «Falancaya git, hükümdar sana, hizmette gayret göster, ordunu savaş için topla,» dese; elçi de bunu: «Hükümdar sana şöyle diyor: Hizmetini aksatma, askerin dağılmasına meydan verme, onları savaşa teşvik et» şeklinde ifade etse, elçi vazifesini yerine getirmekte kusur etti, yalan söyledi, denemez.

İkincisi: Allahü teâlâ Cebrâîl'e: Bu kitabı Peygambere oku, diye emreder. Cebrâil de herhangi bir değişiklik yapmadan Allah kelamını olduğu gibi indirir. Bu da tıpkı hükümdarın elçisine yazılı bir mektup vererek bunu falana oku, diye emretmesi, elçinin bunu ne bir kelime, ne bir harfini değiştirmeden okuması gibidir.

544 Ben Kur'ân'ın bu ikinci kısımda ifade edilidiği gibi nâzil olduğuna kaniim. Birinci kısımın ifadesi, sünnetin ifadesidir. Nitekim, Cebrâil Kur'ânı indirdiği gibi sünneti de indirmiştir, işte buna dayanarak, hadisleri mâna olarak rivâyet etmek, caizdir. Çünkü Cebrâil onu mâna ile indirmişdir. Allah'tan aynen aldığı kıraati, mâna ile nakletmek caiz değildir; çünkü Cebrâil bunu lâfzı ile getirmiş; kendisine mâna ile vahyetme müsaadesi verilmemiştir. Bunun sırrı; lâfzıyla ibadet edilmesi, başkalarının âciz düşürülmesidir. Hiçbir kimse, bu ifadenin yerini tutacak bir söz getiremez. Çünkü Allah kelamının her hafinde, çeşitli mânalar vardır. O'nu kelimelerin çokluğu ifade edemez. Hiçbir kimse onun yerine, ihtiva ettiği mânaya denk olacak bir ifadede bulunmağa, gücü yetmez.

Ayrıca ümmete kolaylık olması için vahiy, iki kısımda nâzil olmuştur. Birinci kısımda vahyolunduğu gibi lafziyle rivâyet etmeleridir. Şayet vahyin bütünü lâfzıyla rivâyet edilmiş olsaydı, ümmete bir zorluk olurdu. Yahud bütünü mâna ile rivâyet edilmiş olsaydı tahrif ve tebdile uğramasından emin olunamazdı.

Açıkladığım bu ince mânayı iyice düşün. Selefin, Cüveynî'nin bu sözünü desteklediğini anlarsın.

İbn-i Ebî Hâtim, Ukayl tarikiyle Zühri'den şöyle rivâyet eden Zührî'ye vahiy hakkında sorulduğunda şöyle demişti: Vahiy Allahü teâlâ'nın peygamberlerden birine vahyettiği, onu kalbine iyice yerleştirdiği, peygamberin onu okuyup yazdığı, Allah kelamıdır. Ayrıca; hiçbir kimseye söylemediği ve yazmadığı, yazılmasını emretmediği; fakat insanlara sözle söylediği, Allah'ın, peygamberine insanlara açıklamasını ve tebliğ etmesini emrettiği kelâma da vahiy denilir.

6- Vahyin Geliş Şekilleri

Ulema, vahyin geliş şekilleri ile ilgili şu görüşleri ileri sürer.

a- Buhârî'de ifade edildiği gibi Cebrâil Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) zil sesi gibi **bir ses çıkarak gelirdi.** Ahmed b. Hanbel «M u s n e d»inde Abdullah b. Ömerden şu rivâyette bulunur; Resûlüllah'a: Ya Resûlallah, vahyin geleceğini önceden hissediyor musun? diye sordum. Resûlüllah da: «Bir takım sesler duyuyorum, o anda sukut edip dinliyorum. Vahyin her gelişinde, ruhumun kabzedileceğini sanıyorum,» cevabını verir. Hattabî, bu sesten murad, işittiği uyarı sesidir, kendisini vahye hazırlayıncaya kadar devam ettiğini söyler. Bu sesin Cebrâil'in kanatlarını çırpmasından doğan ses olduğu söylenir. Bu sesin vahiyden önce gelmesinin hikmeti, dikkati vahye çekmektir. Böylece vahyin dışında her hangi bir şeye yer verilmemiş olur. Buhârî'de ifade edildiğine göre bu hal, vahyin geliş hallerinin en zorudur. Cebrâil'in (aleyhisselâm) bu şekilde ancak, tehdid ve vaîd âyetlerini indirirken geldiği söylenir.

b- Vahyin Resûlüllah'ın ruhuna üfürülmesidir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) «Ruhu'l-Kudüs ruhuma üfledi» demekle bunu açıklamıştır. Bu rivâyeti Hâkim nakletmiştir. Vahyin bu şekli, birinci hale uyar veya meleğin iki keyfiyetinden birinde gelmesiyle ruhuna üfler.

c- İnsan şeklinde gelmesi ve onunla konuşmasıdır. Buhârî'de rivâyet edildiği üzere Resûlüllah şöyle buyurur: «Bazan melek bana insan şeklinde görünür, benimle konuşur, dediğini kavrarım.» Ebû Avâne «S a h i h»inde bu ibareye: «Bu şekil, bana en kolay gelenidir,» cümlesini ilâve eder.

d- Meleğin uykuda gelmesidir. Daha önce geçtiği gibi Bazı ulema, Kevser sûresini bu kabilden saymıştır.

e- Allah'ın kendisine İsrâ gecesinde olduğu gibi uyanık halde iken, veya Muâz'ın rivâyet ettiği hadisde olduğu gibi uykuda iken, konuşmadır. Resûlüllah: «Rabbim rüyamda bana geldi, melekler topluluğu hangi konuda birbirine hasım kesiliyor?..» şeklinde devam eden sözü söyledi. Bildiğim kadarıyla Kur'ân'da bu kabilden bir âyet nâzil olmamıştır. Önceden de ifade ettiğimiz gibi Bakara sûresinin son âyetleri ile İnşirah sûresinin bazı âyetlerini, bu kabilden saymak mümkündür.

İbn-i Ebî Hâtim, Adiyyu'bnu Sâbit'in şöyle dediğini rivâyet eder; Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem): Rabbime bir mesele sordum. Onu sormamış olmamı isterdim. Şöyle dedim: Ey Rabbim, İbrahim'i kendine dost edindin, Musa ile açıkça konuştun, Allahü teâlâ şu karşılığı verdi: Ey Muhammed, seni yetim olarak buldum, merhamet edip barındırmadım mı? (Çocukluğunda) kaybolmuş iken, yolunu doğrultmadım mı? Fakir iken zenginleştirmedim mi? Yükünü üzerinden atmadım mı? Şanını yüceltmedim mi? Adın, her zaman adımla beraber anılmadı mı?»

7- Resûlüllah'ın Nübüvveti ve Melekler

547 İmâm-ı Ahmed «T a r i h»inde Davut b. Ebî Hind tarikiyle Şa'bi'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Kırk yaşında iken Resûlüllah'a nübüvvet verildi, israfil, nübüvvetinden itibaren onunla oldu; ona kelime ve eşyayı öğretti. Bu sıra ona, kendi diliyle vahiy nâzil olmadı. Aradan üç sene geçince, Cebrâîl nübüvvetiyle ilgilendi; yirmi sene boyunca Resûlüllah'ın diliyle (Arap dili ile) Kur'ân'ı indirdi

548 İbn-i Asâkir İsrafil'in Resûlüllah'a yakın olmasının hikmeti, kendisinin mahlûkatın helak olacağı ve kıyametin kopacağını haber veren Sûr'u üflemekle görevlendirilmesidir. Çünkü Resûlüllahın nübüvveti, kıyametin yaklaşması ve vahyin sona ermesinin belirtisidir. Nitekim, yeryüzünü dürüp kaplayacak Reyafil'e Zu'l-Karneyn, cehennemin bekçisi Mâlik'e Hâlid b. Sinan verilmişti der. (1)

İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Sâbit'in şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân-ı Kerim de, kıyamete kadar vuku bulacak herşey mevcuttur.

Bunları yürütme görevi üç meleğe verilmiştir. Semavî kitapları ve vahyi peygamberlere indirme, savaşlarda yardımı ulaştırma, Allah bir milleti helak etmek istediğinde helak etme görevi Cebrâîl'e verilmiştir. Yağmur yağdırma ve nebatatı bitirme görevi Mikail'e, ruhları kazetme görevi de Azrail'e verilmiştir. Kıyamet gününde bunlar icra ettikleriyle Kur'ân'da mevcut olanları karşılaştıracaklar, bunların birbirlerine denk olduğunu göreceklerdir.

İbn-i Ebî Hâtim, Atâ b. Sâib'den şöyle dediğini rivâyet eder: ilk hesaba çekilen, Cebrâîl'dir. Çünkü o, Allah'ın elçilerine gönderdiği sorumlu melektir.

Hâkim ve Beyhakî, Zeyd b. Sâbit'ten şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah: Kur'ân ***** **«Özür, yahut uyarmak için.»** (Mürselât, 6.), ***** **«iki dağ»** (Kehf, 96.), ***** **«...iyi bilin ki yaratma da, emr de onundur..»** (A'raf, 54.) âyetlerinin kelimelerindeki heybetiyle, tefhimle indirmiştir, der.

Bunu İbnu'l-Enbârî, «K i t a b u' l - V a k f» adlı eserinde bu hadisin sadece: «Kur'ân-ı Kerim tefhimle indirildi» cümlesinin merfu olduğu, âyetlerden verilen örneklerin, bu hadis'in râvilerinden olan Ammar b. Abdulmelik tarafından ilâve edildiğini belirtir.

552 İbn-i Ebî Hâtim, Sufyanu's Sevrî'nin şöyle dediğini nakleder: Her vahiy Arap diliyle inmiş, her peygamber bunu kendi diline çevirmiştir.

İbn-i Sa'd, Hazret-i Âişe'den şöyle dediğini nakleder: Resûlüllah'a vahiy nâzil olduğunda başını hurma dalıyle örter, yüzünün rengi değişir, vücudunda bir soğukluk hisseder, inci taneleri gibi ter dökerdi.

8- Kur'ân'ın Nâzil Olduğu Yedi Harf

Sahâbenin büyük çoğunluğundan rivâyet edilen bir hadisde «**Kur'ân yedi harf üzere inmiştir**,» buyurulur. Bu sahâbe şunlardır: Ubeyyu'bnu Ka'b, Enes, Huzeyfetu'bnu'l-Yemân, Zeyd b. Erkam, Semuretu'bnu Cundeb, Süleyman b. Surad, İbn-i Abbâs, İbn-i Mesûd, AbdurRahmân b. Avf, Osman b. Affan, Ömer b. Hattab, Amr b. Ebî Seleme, Amr b. el-As, Muaz b. Cebel, Hişam b. Hâkim, Ebû Bekra, Ebû Cehennem, Ebû Said'il-Hudri, Ebû Talha el-Ensârî, Ebû Hüreyre, Ümmü Eyyub. Bunlar 21 sahabidir, Ebû Ubeyd, bu hadisin mütevatir olduğunu kaydeder.

Ebû Ya'lâ «M u s n e d»inde, Hazret-i Osman'ın minberde şöyle dediğini rivâyet eder: Allah aşkına, içinizde Resûlüllah'ın şöyle dediğini duyan var mıdır?: «**Gerçekte Kur'ân Yedi harf üzere nâzil olmuştur. Bunlardan her biri, şifalı ve yeterlidir**,» Duyan kimse ayağa kalkınca, sayılamayacak derecede cemaat da ayağa kalkıp, bu hadise şahit oldular. Hazret-i Osman da bunun üzerine: Ben de onlarla beraber şahidim, dedi.

9- Kur'ân'ın Yedi Harf Üzere İndiğine Dair Değişik Rivâyetler.

556 Bu rivâyetlerden ihtiyaç duyulanı, sıralamağa çalışacağım. Bu hadisin mânası üzerinde ihtilaf edilerek kırka yakın görüş ileri sürülmüştür.

Bu, mânası idrak edilemeyen bir müşkildir. Çünkü harlin mânası lugatta, alfabedeki harflere uygun düştüğü gibi, kelime ve cihet mânasına da uygun düşmektedir. Bu; İbn-i Sa'dan en-Nahvi'nin sözüdür.

557 Yediden maksat; gerçek yedi sayısı değil, kolaylık, ruhsat ve genişliktir. Yedi kelimesi, tek şeylerde çokluğu ifade için kullanılır. Nitekim yetmiş sayısı yüzlüklerde kullanılır. Bununla belirli bir sayı kasdedilmez. Bu görüşü, Kadı İyad ve ona uyanlar benimsemiştir.

Bunu, Buhârî ve Müslim'de İbn-i Abbâs'dan rivâyet edilen hadis, reddetmektedir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) .şöyle buyurmuştur: Cebrâîl bana Kur'ân'ı, bir harf üzere okuttu. Ondan, bunu artırmasını istedim. Yedi harfe kadar artırmağa devam etti.

Müslim'de Ubeyyu'bnu Ka'b'dan rivâyet ettiği hadisde Resûlüllah şöyle buyurmuştur: Rabbim bana Cebrâîl'i Kur'ân'ı bir harf üzere okumam için gönderdi. Ümmetime kolaylık göster diye müracaat ettim, iki harf üzere okumam müsaade edildi. Ümmetime kolaylık göster diye Cebrâîle tekrar müracaat ettim. Bu sefer de, yedi harf üzere okumam müsaade edildi.

558 Gene Ubeyy'den Nesâî'de şöyle rivâyet edilmiştir: Cebrâîl sağ ve Mikail (aleyhisselâm) da sol tarafıma oturarak, Cebrâîl bana: Kur'ân'ı bir harf üzere oku, deyince Mikâil ona, bunu artır, diye müracaatta bulunda Mikail'in bu isteği, yedi harfe ulaşıncaya kadar devam etti.

Müslim'de Ebû Bekre'den rivâyet edilen hadis şöyledir Mikail'e baktı, sukut etti. Sayının burada sona erdiğini anladım.

Bu da, gerçek sayının kasdedildiği, bu sayıya münhasır olduğunu gösterir.

560 Yedi harften murat, yedi kıraattir. Kur'ân'ı Kerim'de yedi vecih üzere ***** **«..tagûta taraftarlık edenler..»** (Mâide, 60.) âyet ***** **«..sakın onlara "Öf" bile deme..»** (isrâ, 23.) âyeti gibi, pek az kelime bulunduğu ileri sürülerek, itiraz vaki olmuştur.

Bu itiraza şu cevabı veririm: Yedi harften murat, her kelimenin bir, iki, üç veya yediye varan okunuş şeklidir.

Buna göre, yediden fazla vecih ile kıraati yapılan kelimeler hakkında bir zorluk ortaya çıkmaktadır.

5 Yedi harften murat, okunuş şekilleriyle değişiklik meydana getiren vecihlerdir. Bunu İbn-i Kuteybe ileri sürer ve şöyle der: Bunların birincisi: ***** **«..Yazana da, şahide de asla zarar verilmesin..»** (Bakara, 282.) âyetinde olduğu gibi harekesi değişip, mâna ve şekli aynı kalandır. Çünkü bu âyette ***** lâfzındaki muzariat harfi mensub veya merfu okunduğu takdirde mâna ve şekil değişmemektedir. İkincisi; kelimenin mazi ve talep sigasıyle gelerek bilfiil değişmesidir. Bu ***** kıraatında görülür. (Sebe, 19.) âyeti. Üçüncüsü;***** (Bakara, 259.) âyetinde olduğu gibi lâfzıyle değişmesidir. Dördüncüsü; ***** **«Meyveleri tıklım tıklım muz ağaç(lar)ı»** ve ***** (Vakıa, 29.) âyetinde olduğu gibi, mahreci yakın olan harfin değişmesidir. Beşincisi; ***** **«Ölüm sarhoşluğu geldi.»** (Kâf, 19.) âyetinin ***** âyetinde olduğu gibi takdim-tehir ile değişmesidir. Altıncısı; ***** **«Erkeği ve dişiyi yaradana andolsun ki..»** (Leyl, 3.) âyetinin ***** şeklinde olduğu gibi ziyade veya noksanlıkla değişmesidir. Yedincisi; ***** **«-yayılmış pervaneler gibi..»** (Karia,5.) âyetinde olduğu gibi, ***** bir kelimenin diğer bir kelime yerine gelerek değişmesidir.

Kâsım b. Sâbit bir İlave yaparak, bu hususta ruhsat vardır, der. Çünkü o sıralarda çoğu Sahâbe, okuma-yazma bilmiyordu, bildikleri sadece harfler ile mahreçleri idi.

Kâsım b. Sâbit'in bu sözü, İbn-i Kuteybe'nin sözünü zayıflatacak derecede değildir. Çünkü İbn-i Kuteybe'nin söylediği hususların, İttifakla sabit olma ihtimali mevcuttur. Zira, araştırmalar sonunda buna muttali olmuştur.

563 Ebû'l-Fadli'r-Râzi, «e l - L e v â i h» adlı eserinde şöyle der: İhtilaf halinde söz, şu yedi vecih dışına çıkmaz: Birincisi; İsimlerde müfret, tesniye, cemi, müzekker, ve müennes olma yönünden ihtilaf.

İkincisi; fiillerin, mazi, muzari ve emir sigalarında çekimi bakımından vuku bulan ihtilaftır. Üçüncüsü; İrab vecihlerinde vuku bulan ihtilaftır. Dördüncüsü; noksanlık ve ziyadelik bakımından vuku bulan ihtilaftır. Beşincisi; takdim-tehirdeki ihtilaftır. Altıncısı; ibda! hususundaki ihtilaftır. Yedincisi; kelimelerdeki fetha, imâle, inceltme, dolgun okuma (tefhim), idgam, izhar ve benzeri okunuşlardaki ihtilaflar.

Bazıları, yedi harften murad, idğam, izhar, tefhim, inceltme (terkîk), imâle, işba, med, kasr, teşdid, tahfif, telyîn, tahkik gibi hususların okunuştaki ifade şeklidir, der.

İbn-i Cezeri; kıraatların sahih, şâzz, zayıf ve munkerini araştırdım, yedi vecihten fazla olduğuna raslayamadım. Bu vecihler; mâna ve yazılış şeklinde bir değişiklik olmaksızın (Nisa, 37.) ***** kelimesinde olduğu gibi dört, şekilde okunup iki vecih sayılan harekelerde, ya ***** **«Adem, Rabbinden bir takım kelimeler aldı.»** (Bakara, 37.) âyetinde olduğu gibi yalnız mânada, ya ***** (Yûnus, 30.) âyetinde ***** şeklinde okunduğu gibi,***** misalinde olduğu gibi, yazılışın değişip, mânanın değişmediği harflerde, ya da ***** (Hicr, 65.) âyetinde olduğu gibi hem mânada hem yazılı şeklinde, ya da ***** (Tevbe, 111.) âyetinde, ya da ***** (Bakara, 132.) âyetinde olduğu gibi ziyade ve noksanlıkta ortaya çıkan vecihlerdir. İhtilaf, bu yedi hususu aşmamaktadır. İzhar, idğam, revm, işmam, tahfif, teshil, nakil, ve ibdal gibi ihtilaflar, lafız ve mânada vuku bulan ihtilaflar değildir. Çünkü, bu çeşitli sıfatlar eda ile ilgilidir, onu bir lafız olmaktan çıkarmaz.

Takdim ve tehirde, cumhurun kıraatine misal: ***** **«...İşte Allah, her kibirli zorbanın kalbini böyle mühürler.»** (Gâfir, 35.) âyetidir. İbn-i Mesûd bunu ***** şeklinde okumuştur.

566 Yedi harften murad, muhtelif kelimelerle bir mâna ifade eden yedi vecihtir. Mesela; ***** bu kabildendir. Bunu; Süfyan b. Uyeyne, İbn-i Cerîr, İbn-i Vehb ve diğerleri benimsemişlerdir. İbn-i Abdi'l-Berr, bu görüşü bir çok ulemanın da kabul ettiğini ileri sürmektedir. Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'nin Ebû Bekre'den yaptığı şu rivâyet buna işaret etmektedir. Cebrâîl: Ya Muhammed, Kur'ân'ı bir harf üzere oku, deyince Mikâil (aleyhisselâm) yedi harfe ulaşıncaya kadar bunu arttır diye teklifte bulundu. Bunların her biri, azab âyetini rahmet âyetiyle, rahmeti azab âyetiyle karıştırmadığın sürece, kâfi ve yeterlidir, diyerek ***** gibi kelimeleri misal vermiştir. Bu lafız Ahmed b. Hanbel'in rivâyetidir, isnadı ceyyiddidir. Ahmed b. Hanbel ve Taberânî benzeri rivâyeti İbn-i Mesûd'dan da nakletmiştir. Ebû Davûd Ubeyyden yaptığı rivâyette: «Derim ki; azab âyetini rahmet, rahmet âyetini azab âyetiyle karıştırmadıkça ***** yerine ***** okuyabilirsin.»

Ahmed b. Hanbel Ebû Hüreyre'den şu rivâyeti yapmıştır «Kur'ân yedi harf üzerine inmiştir. ***** yerine ***** okuyabilirsin. Aynca Hazret-i Ömer'den şu rivâyette bulunmuştur: «Mağfiret âyeti yerine azab âyetini, azab âyeti yerine mağfiret âyetini okumadıkça, Kur'ân'ın bütün kıraati, doğrudur.» Bütün bu isnadlar ceyyiddir.

İbn-i Abdi'l-Berr şöyle der: Bu hadiste Resûlüllah, Kur'ân'ın nâzil olduğu harflerle darb-i mesel kasdetmiştir. Bunlar, mefhumları aynı, lafızları ayrı olan mânalardır. Bunlarda birbirine zıt bir mâna olmadığı gibi, bir kıraatin mânası diğer kıraatin mânasına muhalif değildir. Azabın hilafı olan rahmet, rahmetin hilafı olan azap gibi, birbirine zıt ve birbirini nefyeden kelimeler, bunun dışındadır. Ubeyyu'bnu Ka'b ***** **«..önlerini aydınlattı mı o(nun ışığı)nda yürürler...»** (Bakara, 20.) âyetini . ***** şeklinde, İbn-i Mesûd da ***** **«..Mü'minlere derler ki: (Ne olur) bize bakın...»** (Hadid, 13.) âyetini ***** şeklinde okumuşlardır.

569 Tahâvi bu konuda şunu ilâve eder: «Ashâb-ı Kirâm'ın okuma-yazması olmadığı için, bir çoğunun tek lafızla okuması ve bunları iyice ezberlemesi zor olduğundan, yedi harfle

okuma müsaadesi verilmiştir. Sonradan mazeretin kalkması, yazma ve ezberleme işinin kolaylaşmasıyle, verilen müsaade geçersiz kılınmıştır. İbn-i Abdi'l-Berr, Bakillâni ve diğerleri aynı görüşü savunmuşlardır, der.

Ebû Ubeyd «F e d â i l u' l - K u r' a n»ında, Avnu'bnu Abdillah tarikiyle şu rivâyeti nakleder. İbn-i Mesûd, bir adam ***** **«Zakkum ağacı günahkârların yemeğidir.»** (Duhan, 43.) âyetini okurken, o kimse ***** yerine ***** kelimesini söylüyordu. İbn-i Mesûd bunu tekrarlatınca yine dili dönmedi, bu sefer de ***** diyebilir misin, diye sorduğunda, evet cevabını aldı ve aynen söyledi.

571 Yedi harften murat, yedi lügattir. Ebû Ubeyd, Sa'lebî-l-Ezherî ve diğerleri bu görüştedirler. Bunu İbn-i Atıyye tercih etmiş, Beyhakî «Ş u a b»ında doğrulamıştır: Arap lehçelerinin yedi'den fazla olduğu yolunda itiraz vaki olmuştur. Bunlarla lehçelerin en fasihi kasdedilidiği cevabı verilmiştir.

Ebû Sâlih tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Kur'ân yedi lehçe üzerine nâzil olmuştur. Bunlardan beşi, Havazin kabilesinden olan Sa'd b. Bekr, Cuşem b. Bekr, Nasr b. Muâviye ve Sakif'in lehçeleridir. Bunların hepsi Havazin'dendir. Kendilerine yukarı Havazinliler denilir. Bu yüzden Ebû Amri'bni'l-Alâ; Arabın en fasih konuşanı yukarı Havazinliler ile aşağı Temim, yani Benû Dârim kabilesi mensuplarıdır, demiştir.

Ebû Ubeyd, İbn-i Abbâs'dan yaptığı diğer bir rivâyette İbn-i Abbâs şöyle demiştin Kur'ân, Kureyş ve Huzeyl lehçeleri üzerine inmiştir. Kendisine bu nasıl olur, diye sorulduğunda: Bunlar birbirine komşulardır, lehçeleri birbirine kolay gelirdi, demiştir.

Ebû Hâtimi's-Sicistânî: Kur'ân'ın Kureyş, Huzeyl, Temim, Ezdi, Rabia, Hevâzin ve Sa'd b. Bekr lehçeleri üzerine inmiştir, der. İbn-i Kuteybe bunu kabul etmez ve Kur'ân'ın sadece Kureyş lehçesiyle indiğini söyler, bunu ****** (ibrahim, 4.) âyetiyle delillendirir. Ebû Aliyyi'l-Ehvâzî de bu görüşü doğrulamıştır.

Ebû Ubeyd şu görüşü ileri sürer: Yedi harften murat, her kelimenin yedi lehçe üzerine okunması demek değildir. Aksine yedi lehçe, kabilelere göre dağılmıştır. Bazıları Kureyş, Bazıları Huzeyl, Bazıları Havâzin, Bazıları da Yemen veya diğer lehçelerdir. Bazı lehçeler, diğerlerinden daha şanslı ve daha çok paya sahiptir.

Denilir ki Kur'ân-ı Kerim özellikle Mudar lehçesiyle nâzil olmuştur. Bu söz Hazret-i Ömer'in; Kur'ân-ı Kerim Mudar lehçesiyle nâzil oldu, sözüne dayanmaktadır. Hatta Bazıları, Kur'ân'ın bu lehçe ile indiğini, kesinlikle ifade etmişlerdir. Bu görüş, İbn-i Abdi'l-Berr'in, yedi lehçe Mudar'a bağlı kabilelere aittir, sözüne dayanmaktadır. Bunlar: Huzeyl, Kinâne, Kays, Dabbe, Teymu'r-Ribâb, Esed b. Huzeyme ve Kureyş'tir. Hepsi de Mudar'a bağlı kabilelerdir, yedi lehçeyi ihtiva etmektedirler.

Ebû Şâme Bazı ulemanın şöyle dediğini nakleder: Kur'ân önce Kureyş ve civarında yaşayan fasih Arapların lehçeleriyle inmiş, sonrada diğer Araplara, i'rab ve kelimelerdeki farklılıklara göre kendi lehçeleriyle okumalarına müsaade edilmiştir. Onlardan hiçbiri zorluk olacağı düşüncesiyle, kendi lehçelerini bırakarak bir başka lehçeye uymaya icbar edilmemiştir.

Böylece Kur'ân âyetlerini kolaylıkla anlamaları sağlanmış, aralarında bir hamiyyet teessüs etmiştir.

Bazı ulema bu hususta ki müsahamayı; her kelimeyi herkes istediği şekilde kendi lehçesindeki eş anlamlı kelimeye nakletmesi mânasına gelmemiş, aksine bizzat Resûlüllah'tan duymaları nazarı dikkate alınmıştır, diye ilâvede bulunmuştur. Bu görüş, Bazılarını müşkül duruma sokmuştur Çünkü buna göre Cebrâîl (aleyhisselâm)in bir kelimeyi, yedi kere tekrarlaması gerekir.

578 Buna şu cevabı vermek isterim: Cebrâîl'in bir lâfzı yedi kere tekrar etmesi, ancak yedi harfin bir kelimede bulunması halinde gerekirdi. Oysa biz daha önce, Cebrâîl'in Kur'ân'ı her arz edişinde bir lehçeyle okuduğunu, bunu yediye tamamladığını söylemiştik. Bu söz reddedilmiştir, çünkü Ömer b. Hattab ile Hişam b. Hâkim Kureyşli oldukları halde, kıraatleri değişik olmuştur. Hazret-i ömer'in, Hişam'ın kullandığı lehçeyi reddetmesi mümkün değildir. Bu da yedi harften maksadın yedi lehçe olmadığını ortaya koymaktadır.

579 Yedi harten murat, yedi sınıftır. Önceden naklettiğimiz hadisler bunu reddeder. Bu görüşü savunanlar, yediyi tayin etmede ihtilafa düşmüşlerdir. Bunların; emir, nehiy, helâl, haram, muhkem, müteşabih ve emsal oldukları söylenmiştir. Hâkim ve Beyhaki'nin İbn-i Mesûd'dan rivâyet ettikleri bir hadisi delil olarak ileri sürmüşlerdir. İbn-i Mesûd Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: «ilk kitablar bir tek (sema) kapıdan ve bir tek lehçe üzerine inmişti. Kur'ân ise yedi sema kapısından ve yedi harf üzere inmiştir. Bunlar; emir, nehiy, helal, haram, muhkem, müteşabih ve emsaldir.»

Buna, Bazı ulema şu cevabı vermiştir: Hadis'lerde zikri geçen yedi harften murad, yedi sınıf değildir. Çünkü bu hadislerin siyakı, onları bu görüşe hamletmenin mümkün olmadığını gösterir. Bilakis bu hadisler, kolaylık bakımından bir kelimenin iki, üç ve yedi vecihe kadar okunabileceğini açıkça göstermektedir. Çünkü bir şey, bir âyette hem helal, hem haram olamaz. ***** -Buhârî şöyle der: İbn-i Mesûd'un rivâyet ettiği bu hadisteki yedi harften murad, Kur'ân-ı Kerim'in nâzil olduğu nevilerdir. Önceki hadislerde ise, Kur'ânın okunduğu lehçeler murad edilmektedir. Başkaları da şöyle demiştir: Yedi harfi bu şekil tevil edenin tevili fasittir, doğru değildir. Çünkü bu harflerden birinin haram, diğerlerinin helal, birinin helal, diğerlerinin haram olması mümkün olmadığı gibi, Kur'ân'ın bütünüyle helal, ya da bütünüyle haram olarak okunması, veya bütünüyle darb-ı mesel (emsal) olması da caiz değildir.

İbn-i Atiyye ise, bu sözün zayıf olduğunu ileri sürer. Çünkü Kur'ân'ın kıraatında tanınan serbestliğe dair icma, helalin haram, haramın helal yapılması, âyetlerde geçen mânalardan birinin değiştirilmesi vaki olmamıştır.

Mâverdi de, bu sözün hatalı olduğunu söyler. Çünkü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) lehçelerden herhangi biriyle okunması ve harflerden herhangi birinin diğeri ile değiştirilmesinin caiz olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca islâm uleması, emsal âyetinin ahkâm âyetiyle değiştirilmesinin haram olduğuna ittifak etmişlerdir.

Ebû Aliyyi'l-Ehvâzî ve Ebû'l-Alâ el-Hemedânî şöyle demişlerdir: Resûlüllah'ın hadisinde geçen «emir ve nehiy» ve emsali hususların her biri müstakil, birer ifadedir, yani Kur'ân nehyedicidir. Resûlüllah bununla, yedi harfin tefsirini murad etmişlerdir. Bu husus, yedi sayısınıdaki ittifakı şüpheli duruma sokar. Hadisin bazı tariklerinde, zecr ve emr kelimelerinin mansup olarak gelmesi, bunu doğrulamaktadır. Bu şu demektir: Kur'ân yedi kapıdan bu sıfatla inmiştir.

585 Ebû Şâme de: Bu şekildeki bir tefsir, lehçeler için değil, kelamın bölümleri için olmaması ihtimalini taşır. Buradaki yedi kapıdan murad, kelamın yedi kısım olmasıdır. Yani Cenâb-ı Hak Kur'ân'ı kelamın bu kısımlarında indirmiştir, diğer semavî kitablar gibi o'nu, bir sınıfa hasretmemiştir, der.

Yedi harften murad; mutlak-mukayyed, umum ve husus, nass ve müevvel, nasih-mensûh, mucmel-mufesser, istisnâ ve kısımlarıdır, denilmiştir. Şeydele bunu fukahadan nakletmiştir.

Yedi harften murad; hazif ve sıla, takdim ve tehir, istiare, tekrar ve kinaye, hakikat ve mecâz, mücmel ve müfesser, zâhir ve garibdir. Bunu da lugatçılardan nakletmiştir.

Yedi harften murad müzekker-müennes, şart ve ceza, tasrif ve İrab, aksam ve cevabları, cem' ve ifrad, tasgir ve ta'zim ile edatların muhtelif olmasıdır, denilmiştir. Bunu da nahivcilerden nakletmiştir.

Yedi harften murad; muamelattan yedi nevi denilmiştir. Bunlar; zühd, yakîn ve cezmle birlikte kanaat, haya ve keremle birlikte hizmet, fakirlik ve mücahede ile birlikte fütüvvet, korku ve ümidle birlikte murakabe, rıza ve şükürle istiğfar, tazarru, muhasebe ve muhabbetle birlikte sabr, müşahede ile birlikte şevk'dir. Bunları da ehli tasavvuftan nakletmişlerdir.

590 Bu harflerden murad; yedi ilimdir. İlm-i inşa ve icad, ilm-i tevhid ve tenzih, ilm-i sıfatu'z-Zat, ilm-i sıfatu'l-fi'l, ilmi avf ve azab, ilm-i haşr, ve hisab ve ilm-i nübüvet bunlardandır.

İbn-i Hacer, Kurtubî'nin İbn-i Hibbân'dan şu rivâyette bulunduğunu söyler: Yedi harfin mânası hakkında 35 ayrı görüş ileri sürülmüştür. Kurtubî bunlardan sadece beşini zikretmiştir; İbn-i Hibbân'ın bu rivâyetini, bulunması muhtemel olan kitaplarda araştırdım, fakat rastlayamadım, demiştir.

592 İbn-i Nakîb bunu, tefsir mukaddemesinde, Şerefu'l-Muzeniyyi'l-Mursî tarikiyle rivâyet ettiğini söylemek isterim. Mursî, İbn-i Hibbân'ın şöyle dediğini söyler:

Ulema, yedi harfin mânası hakkında 35 görüş . . ileri sürmüştür.

1- Ulema'dan bir kısmı yedi harften murad; emir, nehiy, haram, muhkem müteşabih ve emsaldir, demiştir.

2. Helal, haram, emir, nehiy, zecir, gelecekten haber ve emsal.

3. Vaad, vaîd, helal, haram, mevâiz, emsal ve ihticac.

4. Emir, nehiy, beşaret, nezaret, ahbar ve emsal.

5. Muhkem, mütşabih, nâsih, mensûh, husus, umum, ve Kasas.

6. Emir, zecir, terğib, cedel, kasas, ve mesel.

7. Emir, nehiy, had, alem, sır, zâhir, ve bâtın.

8. Nâsih, mensûh, vaad, vaîd, rağm, tedib ve inzar.

9-Helal, haram, iftitah, ahbar, fedâil ve ukubât.

10- Emir, zecir, emsal, haber, itab, vaaz ve kasas.

11 - Helal, haram, emsal, mensûh, kasas ve mubah.

Zâhir, bâtın, farz, mendub, husus, umum ve emsal.

Emir, nehiy, vaad, vaîd, mubah, irşad ve ibret.

Mukaddem, muahhar, farzlar, cezalar, mevize, müteşabih ve emsal.

Müfesser, mücmel, hükmedilmiş, mendup, kesinlik ve emsal.

Kesin emir, kesin mendub, kesin nehiy, nehyedilen, ahbar ve mubahlar.

Farzın emri, kesin nehiy mendubun emri, mürşidin nehyi, vaad, vaîd ve kasas.

Kelamın dışına çıkmadığı yedi cihet; kendisiyle hususilik murad edilen umumi lafız, kendisiyle umumilik murad edilen hususi lafız, tevilinden tenzîli müstağni olan lafız, mânasını ancak ulemanın anladığı lafız, mânasını ancak derin bilgisi olanların (rasihûn) anladığı lafız.

19- Rubûbiyeti izhar, vahdaniyeti isbat, ulûhiyeti tazim, Allah'a kulluk etmek, şirkten kaçınmak, sevaba teşvik, ikabdan sakınmak.

20- Beşi Hevazin, ikisi diğer Arablara ait olan yedi lehçe.

21- Bütün Arablarca kullanılan yedi lehçe; bunlardan her biri kabilenin şöhretine göre dağılmıştır.

Dördü; Sa'd b. Bekr, Cuşem b. Bekr, Nasr b. Muâviye gibi Hevazin kabilesinin ileri gelenlerine ait dört, Kereyş'e ait üç lehçeden ibaret olan yedi lehçe.

Kureyş, Yemen, Curhüm, Hevâzin, Kudaa, Temim ve Tayy lehçelerinden olan yedi lehçe.

24- Ka'b b. Amr ile Ka'b b. Luey lehçeleri; bu iki kabile yedi lehçe kullanır.

Aynı mânayı taşıyan Arab bölgelerinin kullandığı muhtelif lehçeler, bu kelimeler: *****» kelimeleridir.

Sahâbe'den; Hazret-i Ebû Bekr, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman, Hazret-i Ali, İbn-i Mesûd, İbn-i Abbâs ve Ubeyy b. Ka'b' a ait yedi kırâat.

Hemz, imâle, feth, kesre, tefhim, med ve kasr.

Tasrif, masdarlar, arûz, garib, seci', herbiri aynı mânada kullanılan muhtelif lafızlar.

Lâfzında değişiklik olsa bile mânası değişmeyen, yedi şekilde İrab edilen bir kelime.

Arab dilini meydana getiren elif, ba, cim, dal, ra, sin, ve ayın gibi yedi ana harf.

Gafûr, rahîm, semi, basîr, alîm ve hikim gibi Allah'a ait yedi isim.

Zâti sıfatlar hakkındaki âyet, tefsiri başka bir âyette olan âyet, tefsiri sünneti nebeviyyeden âyet, resûl ve nebilerin kıssaları hakkındaki âyet, eşyayı yaratma hakkındaki âyet, cenneti vasfeden âyet, cehennemi vasfeden âyet.

33- Yaratmanın vasfı hakkındaki âyet, vahdaniyetin isbatı hakkındaki âyet, Allah'ın sıfatlarını isbat hakkındaki âyet, resûllerinin isbatı hakkındaki âyet, kitablarının isbatı hakkındaki âyet, islâm'ın isbatı hakkındaki âyet, küfrüne ***** hakkındaki âyet.

34- Keyfiyet olmaksızın Allah'ın zâti sıfatlariyle ilgili yedi cihet.

35- Allah'a îman, şirkten sakınma, emirlerin ifası, zecrden kaçınmak, imanda sebat etmek, Allah'ın haram kıldıklarını haram etmek, Resûlüllah'a itaatte bulunmak.

593 İbn-i Hibbân; bu otuz beş görüş, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiği mânasında dilcilerin ve ilim ehlinin ortaya koyduğu görüştür. Bunlar, birbirine benzeyen görüşlerdir. Herbiri isabetli olabileceği gibi olmayabilir de, der.

Mursî ise; bu görüşlerin çoğu, birbirinin aynıdır. Bunların neye dayandığını, kimden nakledildiğini, her birinin neden yedi harfi tahsis ettiğini, bir türlü anlayamadım. Oysa bütün bunlar, Kur'ân'da mevcuttur. Tahsisin mânasını da bir türlü kavrayamadım. Bunarda öyle ifadeler var ki, mânalarını gerçekten anlayamadım. Ayrıca bunların çoğu Buhârî'de geçen Hazret-i Ömer'le Hişam b. Hâkim'in hadisine ters düşmektedir. Hazret-i Ömer'le Hişam, okudukları âyetlerin ne tefsirinde, ne de hükmünde ihtilaf etmişlerdir. Onların ihtilafı, sadece harflerin kıratlerindedir. Avamın bir çoğu yedi harften, yedi kırâat kasdedildiğini sanmıştır. Bu, bağışlanmayacak bir cehalettir, der.

10- Hazret-i Osman Mushafı ve Yedi Harf

595 Hazret-i Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflar, yedi harfin hepsini içine alıp almadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Fukaha, kurra, mutekellimin ve diğerlerinden bir grub ulema, bu inançdadırlar. Bunlardan birinin naklini ihmal etmeyi caiz görmezler. Çünkü Hazret-i Osman'ın istinsah ettirdiği mushafların, Hazret-i Ebûbekr tarafından yazdırılan mushaftan nakledildiği, diğer mushafların terkedildiği hususunda ittifak etmişlerdir.

Selef ve halefden bir grup ulema ile Müslümanların ileri gelenleri, Hazret-i Osman'ın mushafı yedi harfin yalnız yazılışlarına şamil olduğu, araza-i ahireda meydana gelen şekline aynen uyduğu, bundan bir harfin bile terkedilmediği görüşündedirler.

597 İbnu'l-Cezerî; doğru olan görüş budur, der.

Birinci görüşe şu açıklamayı getirebiliriz. Bunu İbn-i Cerîr şöyle ifada eder: Yedi harf üzere kırâat bütün Müslümanlara vacib değildir. Bu sadece bir cevaz, kendilerini kendilerine verilen bir ruhsattır. Sahâbei Kirâm, Müslümanların Kur'ân'ı kıraate, bir lehçe üzerinde birleşemedikleri takdirde ihtilafa düşüp bölüneceklerini görünce, umumi bir toplantı yaptılar. Onlar dalaletten uzak kimselerdi. Hazret-i Osman'ın istinsah ettirdiği mushafta yapılması gereken terkedilmemiş, haram bir iş işlenmemiştir. Şübhesiz, arza-i âhirada Kur'ân'ın bazı âyetleri neshedilmiş ve değiştirmiştir, işte bundan dolayı Sahâbe-i Kirâm; istinsah heyetinin incelemesi sonunda, arza-i âhirada Kur'ân'dan olduğu kesinleşen âyetleri yazdıkları, bunun dışındakileri terkettikleri hususunda ittifak etmişlerdir.

İbn-i Eşte «M e s â h i f», İbn-i Ebî Şeybe «F e d â i l» adlı eserinde İbn-i Sirin tarikiyle Ubeydetu's-Selmânî'nin şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir. Bugün Müslümanların okuduğu kırâat, Resûlüllah'ın vefat yılında Cebrâîl (aleyhisselâm) kendisine arz ettiği kıraattir.

İbn-i Eşte «M e s a h i f» adlı eserinde, İbn-i Sîrin'den şöyle dediğini rivâyet eder: Cebrâîl (aleyhisselâm) her sene Ramazan ayında bir kere o sene içinde inen âyetleri Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) arz ederdi. Resûlüllah'ın vefat senesinde bu arza, iki kere yapılmıştır. Okuduğumuz kıraatin, arza-i âhira'da tesbit edildiğini rivâyet etmişlerdir

Begavî, «Ş e r h u' s - S u n n e» adlı eserinde şöyle der: Denilir ki Zeyd b. Sabit, Kur'ân'dan neshedilen ve aynen bırakılan âyetlerin beyan edildiği, arza-i âhirada bulunmuştur. Zeyd bunları yazmış ve Resûlüllah'a aynen okumuştur. Bu yüzden Hazret-i Ebûbekr ve Hazret-i Ömer, Kur'ân'ın cem'i konusunda Zeyd b. Sâbit'e itimad etmiş, Hazret-i Osman da mushafın istinsah vazifesini ona tevdi etmişti.

17 - KUR'ÂN'IN VE SÛRELERİN İSİMLERİ

602 Câhiz şöyle der: Cenâb-ı Hak Kitab'ına Arapların kullandığı ifadelere, manzumelerine icmali ad vermelerinin hilafına ad vermiştir. Arablar "divan" âdını vermelerine karşılık Cenâb-ı Hak Mushafın bütününe Kur'ân, kasideye karşılık sûre, beyt adına karşılık âyet, kafiye adına karşılık da, fâsıla adını vermiştir.

Şeyzele adıyla tanınan Ebû'l-Maâli Uzeyzî b. Abdi'l-Melik, «**K i t a b u' l-B u r h â n**»ında şöyle der:

Allahü teâlâ Kur'ân'ına elli beş isim vermiştir. Bunlar:

1-2 : ***** (Duhân, 1-2.) âyetlerindeki gibi Kitab ve Mübin, **«Hâmim. Apaçık Kitaba andolsun ki..»**

3- 4: ***** (Vâkıa, 77.) âyetindeki gibi Kur'ân ve Kerim. **«O, elbette şerefli bir Kur'ân'dır.»**

5-***** (Tevbe, 6.) âyetindeki gibi Kelâm. **«...Allah'ın sözünü işitsin....»**

6-***** (Nisa, 174.) âyetindeki gibi Nûr. **«...ve size apaçık bir nur indirdik.»**

7- 8: ***** (Yûnus, 57.) âyetindeki gibi Hidayet ve Rahmet. **«..ve Mü'minlere bir yol gösterici ve rahmet gelmiştir.»**

9- ***** (Furkan, 1.) âyetindeki gibi Furkân. **«...kulu (Muhammed)e Furkanı indiren....»**

10- ***** (İsra, 82.) âyetindeki gibi Şifâ. **«Biz Kur'ân'la, Mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz...»**

11- ***** (Yûnus, 57.) âyetindeki gibi Mev'ize. **«...size Rabbinizden bir öğüt....gelmiştir.»**

12-13: ***** (Enbiya, 50.) âyetindeki gibi Zikir ve Mübarek **«işte bu (Kur'ân) da bizim indirdiğimiz feyz kaynağı bir kitabtır...»**

14- ***** (Zuhruf, 4.) âyetindeki gibi Aliyy. **«O, katımızda bulunan ana Kitab'dadır. Şanı yücedir...»**

15- ***** (Kamer, 5.) âyetindeki gibi Hikmet. **«Bunlar üstün bir hikmettir...»**

16- *****; (Yûnus, 2.) âyetindeki gibi Hâkim, **«...İşte bunlar, hikmetli Kitab'ın âyetleridir.»**

17- ***** (Mâide, 48.) âyetindeki gibi Muheymin, **«...önceki kitapları doğrulayıcı ve onları kollayıp koruyucu olarak..»**

18- ***** (Âli İmran, 103.) âyetindeki gibi Habl, **«Topluca Allah'ın ipine yapışın...»**

19- ***** (En'am, 153.) âyetindeki gibi Siratu müstakim, **«İşte benim doğru yolum bu,...»**

20- ***** (Kehf, 3.) âyetindeki gibi Kayyım, **«Dosdoğru...uyarsın...»**

21-22: ***** (Târik, 113.) âyetindeki gibi Kavl ve fasl, **«O, elbette ayırdedici bir sözdür.»**

23- ***** (Nebe, 1-2.) âyetindeki gibi en-Nebeu'l-Azim, **«Birbirine hangi şeyden soruyorlar.»**

24-26: ***** (Zümer, 23.) âyetindeki gibi Ahsenu'l-Hadis, **«Allah, sözün en güzelini, birbirine benzer...indirdi...»**

27- ***** (Şuara, 192.) âyetindeki gibi Tenzil, **«Muhakkak ki o, âlemlerin Rabbinin indirmesidir.»**

28- ***** (Şûra, 52.) âyetindeki gibi Ruh, **«İşte sana da böyle emrimizden bir ruh vahyettik..»**

29- ***** (Enbiya, 45.) âyetindeki gibi Vahy, **«Ben ancak sizi vahy ile uyarıyorum...»**

30- ***** (Yûsuf, 2.) âyetindeki gibi Arâbiyyun **«Arapça bir Kur'ân...»**

31- ***** (A'raf, 203.) âyetindeki gibi Besâir. **«Bu (Kur'ân), Rabbinizden gelen basiretlerdir...»**

32- ***** (Âli İmran, 138.) âyetindeki gibi Beyan, **«Bu (Kur'ân) insanlara bir açıklama...»**

33- *****. (Bakara, 145.) âyetindeki gibi İlim, **«Sana gelen ilimden sonra...»**

34- ***** (Âli İmran, 62.) âyetindeki gibi Hakk, **«işte (isa hakkındaki) gerçek kıssa budur...»**

35- ***** (İsra, 9.).âyetindeki gibi Hadi, **«Gerçekten bu Kur'ân en doğru yola iletir...»**

36- ***** (Cin, 1.) âyetindeki gibi Aceb, **«...harikulade güzel bir Kur'ân»**

37- ***** (Hâkka, 48.) âyetindeki gibi Tezkira, **«O (Kur'ân) bir...öğüttür.»**

38- ***** (Bakara, 256.) âyetindeki gibi el-Urvetu'l-Vuska, **«...sağlam bir kulpa yapışmış olur...»**

39- ***** (Zümer, 33.) âyetindeki gibi Sıdk, **«Doğruyu getirene...»**

40- ***** (En'am, 115.) âyetindeki gibi 'Adl, **«Rabbinin sözü hem doğrulukça, hem adaletçe tamamlanmıştır..»**

41- ***** (Talak, 5.) âyetindeki gibi Emr, **«Bu Allah'ın indirdiği buyruğudur...»**

42- ***** (Ali İmran, 193.) âyetindeki gibi Münadi, **«...'Rabbinize inanın diye imana çağıran bir davetçi işittik...»**

43- ***** (Bakara, 97.) âyetindeki gibi Buşra, **«...yol gösterici ve müjdeci olarak...»**

44- ***** (Burûc, 21.) âyetindeki gibi Mecîd, **«Hayır, o, şerefli bir Kur'ân'dır.»**

45- ***** (Enbiya, 105.) âyetindeki gibi Zebûr, **«...Zebur'da...yazmıştık...»**

46-47: ***** (Fussilet, 3-4.) Beşir ve Nezir, **«...Ayetleri açıklanmış, Arapça olarak okunan bir kitaptır...»**

48-: ***** (Fussilet, 41.) âyetindeki gibi Aziz, **«Halbuki o, öyle eşsiz bir Kitab'dır ki..»**

49-: ***** (İbrahim, 52.) âyetindeki gibi Belâg, **«Bu (Kur'ân) insanlara bir tebliğdir.»**

50 : ***** (Yûsuf, 3.) âyetindeki gibi Kıssa'dır. **«...kıssaların en güzelini...»**

Bir âyette Kuran'ın dört ismini beraberce verir (Abese, 13-14.) âyetler. Bunlar: Suhuf, Mukerreme, Merfûa, Mutahheradir.

604 Allah'ın Kur'ân'a Kitab ismi vermesi; en beliğ bir şekilde çeşitli ilimleri, kıssaları ve ahbârı bir araya toplamasındandır. Kitap kelimesi lugatta, cem' demektir.

Hak'kı bâtıldan ayırdığı için de Mübin denilmiştir.

Kur'ân kelimesi hakkında çeşitli görüşler vardır. Bir kısım ulema Allah'ın Kelamına hâs, müştak olmayan özel bir isimdir, hemzesizdir, demişlerdir. Bunu İbn-i Kesir hemzesiz okumuştur, rivâyet de Şâfiî'den yapılmıştır.

Beyhâkî, Hatîb ve başkaları Şafiî'nin ***** yu hemzeli, ***** nı hemzesiz okuduğunu ***** kelimesinin isim olup ***** den alınmadığı ve hemzesiz olduğunu, Tevrat ve incil gibi Allah'ın kitabına ait bir isimdir, dediğini rivâyet ederler.

Aralarında Eşari de olmak üzere bir grup ulema şöyle demiştir: Kur'ân kelimesi, ***** kökünden müştaktır. Bir şey diğerine katıldığında, ***** denir. Sûreler, âyetler ve harfler bir araya toplandığı için Kur'ân adı verilmiştir.

Ferrâ şöyle der: Kur'ân kelimesi ***** den müştaktır. Çünkü Kur'ân âyetleri birbirini tasdik eder, birbirine benzer. İşte bu ***** yakınlıktır. Bu iki kavle göre **Kur'ân** kelimesi, hemzesizdir, nun harfi kelimenin aslındandır.

609 Zeccâc, bu sözün yanlış olduğunu söyler. Doğru olan; Kur'ân kelimesindeki hemzenin kelimedeki ağırlığı hafifletmek ve harekesini kendinden önceki harfe nakletmek için hazfedilmesidir, der.

Kur'ân kelimesinin hemzeli olduğunu söyleyenler arasında görüş farkı vardır. Aralarında Lihyani'nin de bulunduğu bir grup ***** ve ***** gibi ***** kelimesinden müştak bir

masdardır. Yapılan bir işe masdar ile isim verildiği gibi, okunan kitab olması bakımından Kur'ân'a bu ad verilmiştir.

Aralarında Zeccâc'ın da bulunduğu ulema, **Kur'ân** kelimesinin, **cem'** mânasına gelen ***** kelimesinden müştak, ***** vezninde bir sıfat olduğunu söylemişlerdir. ***** suyu havuzda topladım, cümlesindeki ***** kelimesi ***** manasınadır, bir araya toplamak demektir.

612 Ebû Ubeyde Kur'ân'a, sûreleri bir arada topladığı için, bu ad verilmiştir, der.

Râgıb; ne bir arada toplanan her şeye, ne de bir arada cem' edilen her söze Kur'ân denir; Kur'ân'a bu adın verilmesi, daha önce indirilen semavî kitabların semeresini bir arada toplamasındandır, der. Bütün ilim nevilerini bir arada topladığı için Kur'ân adını aldığı da söylenir.

Kutrub şöyle bir söz nakleder: Kur'ân'a bu adın verilmesi, okuyanın onu ağızıyla telaffuz ve beyan etmesidir. Bu, Arapların şu sözünden alınmıştır: ***** (Deve hiç hamile kalmadı) yani; yavrusunu hiç dışarı atmadı şeklindedir. Bu cümledeki ***** kelimesinin ifade ettiği mânaya dayanmak Kuran da okuyanın ağızla telaffuz ederek dışarı attığı (ifade ettiği) söz olması bakımından bu adı almıştır.

615 Bana göre bu meselede en doğru olan Şafiî'nin sözüdür.

Kur'ân'a **Kelam** denilmesi, onu tesir mânasında olan bu kelimeden müştak olmasındandır. Çünkü Kur'ân'ı Kerim dinleyenin zihnine tesir ederek kendisine yeni bir fayda sağlar. ..

Kur'ân'a nûr denilmesi, kendisiyle helal ve haramın kapalı taraflarının anlaşılmasıdır.

Kur'ân'a **Hidayet** denilmesi, kendisinde hakikati. göstermesi özelliğinin bulunmasıdır. Bu mübalağa olarak masdarın ismi fâil yerine kullanılmasındandır.

Furkan adı ise, hak ile bâtılı ayırmasından dolayıdır. İbn-i Ebî Hâtim'in rivâyetine göre Mucahid bunu tercih etmiştir.

Kur'ân'a Şifa adı verilmesi, insanı; küfür, cehalet, kin gibi kalbi ve bedeni marazlardan şifaya kavuşturmasındandır.

Zikr adı verilmesi, kendisinde geçmiş milletlerin başından geçen olaylar ve öğütler bulunmasından dolayıdır. ***** **«Doğrusu bu Kur'ân sana ve ümmetine bir öğüttür..»** (Zuhruf, 44.) âyetinde olduğu gibi şeref mânasına gelmektedir, çünkü Kur'ân kendi dilleriyle inmiştir.

Kur'ân'a Hikmet denilmesi; her şeyin yerli yerine konması bakımından, muteber bir kanun üzere inmiş olması veya pek çok hikmetleri ihtiva etmesindendir.

Hâkim denilmesi; âyetlerin nazmındaki düzgünlük ve mânalarındaki üstünlüğün sağlamlığı ile; tebdil, tahrif, ihtilaf ve zıdlığa meydan vermemesindendir.

Muheymin denilmesi; Kur'ân'ın bütün geçmiş milletlere ve kitaplara şâhid olmasıdır.

Kur'ân'a Habl denilmesi; ona sarılanın cennete ya da hidayete ulaşmasıdır. Habl aynı zamanda sebeb demektir.

Sırat-ı Müstakim denilmesi; onun eğriliği olmayan, cennete götüren dosdoğru bir yol olmasından dolayıdır.

Mesânî denilmesi; kendisinde geçmiş milletlere ait kıssaların açıklanması yönüyledir. Bu aynı zamanda, kendinden önceki kitabları övmesi manasınadır. Kendisinde kıssalar ve öğütlerin tekrar edilmesi mânasının bulunduğu da, söylenir. Ayrıca, önce mâna sonra da hem mâna lafızla inmesinden dolayı, Mesânî denilmiştir. Kirmânî «e l - A c â i b v e ' l - G a r â i b» adlı eserinde naklettiği gibi ***** **«Bu (hüküm), elbette ilk sahifelerde de vardır.»** (A'lâ, 18.) âyetine dayanmaktadır.

Müteşâbih denilmesi ise; güzellik ve doğrulukta birbirine benzemesindendir.

Kur'ân'a Rûh denilmesi; kendisiyle kalp ve nefislerin canlanmasıdır.

630 Şerefinden dolayı da Mecîd adı verilmiştir.

Muarazada bulunmak isteyenlere karşı galib gelmesinden dolayı da Azîz adı verilmiştir.

Kendisiyle insanlara emrolundukları ve yasaklandıkları şeyleri tebliğ veya kendisinde belâgatın bulunması, başkasına ihityaç duyulmaması bakımından Kur'ân'a **Belâğ** adı verilmiştir.

es-Silefî bazı eserlerinde şöyle demiştir: Ebû'l-Kerem en-Nahvi Ebû'l-Kasım et-Tennûhi, o da Ebû'l-Hasen er-Rûmî'nin şöyle dediğini işitmiştir; Rummâni'ye: Her kitabın bir tercemesi vardır. Allah'ın Kitabının tercemesi nedir? diye sorulduğunda: ***** **«Bu (Kur'ân), insanlara bir tebliğdir. İnsanlar bununla uyarılsınlar...»** (İbrahim, 52.) âyetiyle cevap vermiştir.

Ebû Şâme ve diğerleri ***** **«...Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir.»** (Tâhâ, 131.) âyetinde ***** kelimesinden Kur'ân kasdedildiğini söylemiştir.

1- Kur'ân'a Mushaf Adının Verilişi:

635 Muzafferi, «T a r i h»inde şunu nakleder: Bir kısmı ona, İncil adını vermişlerse de, bu isim onlara hoş gelmemiştir. Bir kısmı da Sifr adını verelim demişler, fakat Yahudilikle ilgili bir terim olduğundan bunu da beğenmemişlerdir. Bunun üzerine İbn-i Mesûd; Habeşistanda bir kitap gördüm ona Mushaf adını vermişlerdi, deyince Kur'ân için ad olarak bunu seçmişlerdir

Derim ki: İbn-i Eşte «K i t â b u' l - M e s â h i f» adlı eserinde, Mûsab b. Ukbe tarikiyle İbn-i Şihâb'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân-ı Kerim-i cemettiklerinde kâğıda yazmışlardı. Hazret-i Ebû Bekr Kur'ân'a bir isim arayın, deyince Bazıları; es-Sifr, Bazıları da el-Mushaf adını teklif ettiler. Çünkü Habeşliler Kur'ân'a Mushaf adını vermişlerdi. Kur'ân'ı ilk cemeden ve ona Mushaf adını veren Hazret-i Ebû Bekr'dir. İbn-i Eşte İbn-i Bureyde'den, başka bir tarikle bundan sonraki bölümde gelecek, aynı mealde bir rivâyette bulunmuştur.

İbn-i Durays ve başkaları Ka'b'ın şöyle dediğini rivâyet ederler Tevratta; «Ya Muhammed, Ben sana kör gözleri, sağır kulakları, kapalı kalpleri açacak yeni bir tevrat indireceğim» ibaresi mevcuttur.

İbn-i Ebî Hâtim Katâde'nin şöyle dediğini rivâyet eden Hazret-i Musa Tevrat levhalarını eline alınca: Ya Rabbi, bu levhalarda indileri kalplerinde olan bir ümmetin var olduğunu gördüm, bana ümmet kıl, diye niyazda bulundu. Rabbi ona Bu Ahmed'in ümmetidir, cevabını verdi.

Bu iki rivâyette görüldüğü gibi Kur'ân'ı Kerim'e Tevrat ve incil adları verilmiştir. Bununla beraber, bugün Kur'ân'a bu adın verilmesi caiz değildir. Bu tıpkı ***** **«...Musa'ya Kitap ve Furkan'ı vermiştik...»** (Bakara, 53.) âyetinde olduğu gibi Tevrat'a Furkan, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) **«Davud (aleyhisselâm) bana Kur'ân'ı hafifletti»** sözünde olduğu gibi Zebûr'a Kur'ân denmesine benzer.

2- Sûrelerin isimleri:

640 Utebî şöyle der: Sûre kelimesi, hemzeli veya hemzesizdir. Kelimeyi hemzeli okuyan ***** (içtiğim suyun birazını bıraktım) mânasına gelen ***** fiilinden türediğini kabul eder. ***** kelimesi, içilen sudan kapta kalan artık manasınadır. Aynı şekilde sûre de, Kur'ân'dan bir parça gibidir. Sûre kelimesini hemzesiz okuyanlar, bunu aynı mânada kullanmış, ancak kolaylık olsun diye kaldırmışlardır. Bazıları sûreyi binanın katlarına benzetmişler, yani binanın bir parçası veya üstüste gelen bir katı kabul etmişlerdir.

Kelimenin, şehrin sûru mânasına geldiği söylenir. Bu tıpkı evlerin sûrla bir arada toplandığı gibi, Kur'ân sûresi de, âyetlerini bir arada toplayıp kuşatması demektir. Bunun aynı zamanda bileği kuşattığı için bilezik mânasına gelen ***** kelimesinden alındığı söylenmiştir.

Allah Kelamı olduğu için yücelik, yükseklik mânasına kullanılmıştır, çünkü sûrenin bir mânası da yüksek mevkidir. Şâir Nâbiğa'nın şu beyti, kelimenin bu mânaya geldiğini göstermektedir:

Görmedin mi, Allah sana bir saltanat vermiş ki bütün krallar ona boyun eğerler.

Sûre, üstüste koymak suretiyle yükselmek mânasına gelen ***** kelimesinden geldiği söylenir. Çünkü âyetler birbirine eklenerek bir araya getirilmiştir. ***** **«...Hani odasının duvarına tırmanmışlardı.»** (Sâd, 21.) âyeti bu mânaya bir delildir.

Ca'berî şöyle der: Sûre; başlangıcı ve sonu olan, en az üç âyetten meydana gelen Kur'ân bölümlerinden biridir.

Bazıları da sûreyi tevkifi olarak terceme edilmiş bir parça olduğunu söylerler. Bu da Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından tevkifi olarak özel bir isimle adlandırılması demektir.

Sûrelerin isimleri, Hadis ve haberlerden anlaşıldığı üzere, tevkifi olarak tesbit edilmiştir. Sözü uzatma korkum olmasaydı, bunu genişçe açıklardım.

Sûre isimlerinin tevkifi olduğunu göseteren İbn-i Ebî Hâtim'in İkrime'den yaptığı şu rivâyettir; İkrime: Müşrikler Bakara sûresi, Ankebût sûresi diyerek alay ederlerdi. Bunu üzerine ***** **«O alay edenlere karşı biz sana yeteriz.»** (Hicr, 95.) âyeti nâzil oldu, der.

Şu sûre, bu sûre denilmesini, Bazı ulema hoş karşılamamıştır. Bunu Taberânî ve Beyhaki'nin Enes'den merfu olarak rivâyet ettikleri şu ifade desteklemektedir. Bakara sûresi, Ali İmran sûresi, Nisa sûresi şeklinde Kur'ân'ın bütün sûrelerini adlarıyla söylemeyin. Fakat, içinde Bakara'nın Ali İmran'ın zikredildiği sûre deyin, bütün sûreleri bu şekilde adlandırın. Bu rivâyetin isnadı zayıftır; Hatta İbnu'l-Cevzî bunun mevzu olduğunu iddia etmiştir.

Beyhaki: Bu rivâyetin İbn-i Ömer'den Mevkuf olarak nakledildiği bilinmektedir derse de, ayni metni sahih senedle İbn-i Ömer'den rivâyet etmiştir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Bakara sûresi de dahil, diğer sûreleri adlarıyla söylediği sahih olarak bilinmektedir.

Buhârî, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Bakara sûresinin indirildiği makam budur. Bu yüzden cumhur-u ulema yukarıki görüşe karşı çıkmıştır.

3- Birden Fazla Adı Olan Sûreler:

650 Kur'ân sûrelerinin çoğunlukla tek, Bazılarının da iki veya ikiden çok adı vardır. Birden fazla adı olan sûrelerden biri, Fatiha sûresidir.

Bu sûrenin yirmiden fazla adı olduğuna rasladım. Bu, sûrenin şerefini belirtir:

Birincisi: Fatihatu'l-Kitab'dır. İbn-i Cerîr, İbn-i Ebî Zi'b ve Makburi Ebû Hureyre tarikiyle Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet ederler Bu sûrenin adı Ummu'l-Kur'ân, Fatihatu'l-Kitab, es-Sebu'l-Mesânî'dir. Mushaf yazılırken ve namazda kıraata onunla başlandığı için bu ad verilmiştir. Çünkü Fatiha, ilk inen sûredir. Fatihanın Levh-i Mahfûz'da yazılan ilk sûre olduğu da söylenir. Mursî, bu söz naklî delile muhtaçtır, der. Hamd, her kelamın ve her kitabın başlangıcı olduğu için bu adı aldığı söylenir. Bunu Mursî nakleder ve her kitabasûrenin tamamı ile değil; sadece hamd ile başlandığı, zahirde muradın herhangi bir kitab olmayıp bundan Kur'ân kasdedildiğini ifade ederek şöyle der: Bu sûreye verilen adlardan biri de, Fatihatu'l-Kur'ân'dır. Bu yüzden Kitab'la aynı şey olduğu anlaşılır.

İkincisi: Mursi'nin rivâyet ettiği gibi sûrenin adı, Fatihatu'l-Kur'ân'dır.

Üçüncüsü ve dördüncüsü: Ümmü 'l-Kitab ve Ummu'l-Kur'ân'dır. İbn-i Sîrîn, Ummu'l-Kitab, el-Hasen de Ummu'l-Kur'ân adını hoş karşılamazlar. Bakıyyu'bnu Mahled her iki görüşe katılır. Çünkü Ummu'l-Kitab, Levh-i Mahfuz'dur. Bunu şu âyetler doğrulamaktadır: ***** **«...(Bütün) kitap(ların) anası,»** (Ra'd, 39.) âyet, ***** **«O, katımızda bulunan ana kitaptadır.»** (Zuhruf, 4.) âyet, ***** (Âli İmran, 7.) âyet.

Mursî bu konuda sahih olmayan şu hadisin rivâyet edildiğini söyler: Hiç biriniz, Ummu'l-Kitab demesin, Fatihatu'l-Kitab desin.

Derim ki: Bu rivâyet hadis kitablarında yoktur. Mursî bunu karıştırmasın. İbn-i'd-Durays bunu aynı lafızla İbn-i Sirîn'den rivâyet etmiştir. Mursî bunu karıştırmıştır. Halbuki diğer sahih hadislerde bu şekilde adlandırmadığı sabittir Dârekutni sahih senedle Ebû Hureyre'den şu merfu hadisi nakleder: Fatiha sûresini okuduğunuzda besmele okuyun. Çünkü o, Ummu'l-Kur'ân, Ummu'l-Kitab ve es-Seb'u'l-Mesânî'dir.

Sûreye niçin bu ad verildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Mushaflara Fatiha ile başlandığı ve namazda zamm-ı sûreden önce kırâat edildiği için bu ad verildiği söylenir. Bunu Ebû Ubeyde «M e c â z u' l - K u r a n»ında, Buhârî de «S a h i h»inde nakleder. Ummu'l-Kitab denilmeyip Fatihatu'l-Kitab denilmesinin uygun olup olmayacağı konusunda, bir müşkil ortaya çıkmaktadır. Buna, çocuğun hayatına annelerin başlangıç olmaları açısından, cevap verilir.

Mâverdî şöyle der: Fatiha'nın diğer sûreler'den önce gelmesi, ötekilerin kendisine tâbi olmasından dolayı bu ad verilmiştir. Çünkü Fatiha, diğer sûrelerin önüne geçmiştir, hatta savaşta sancaktara öne geçtiği, ordu da kendisine uyduğu için umm (öncü) adı verilmiştir. İnsanın geçmiş ömrüne aynı ad verilir. Her şeyin aslına umm denildiğinden, Mekke'ye de diğer şehirlere nazaran Ummu'l-Kurâ denilmişti.

Yetmiş üçüncü bölümde görüleceği gibi Fatiha sûresi Kur’ân'ın bütün gayelerini ve sahip olduğu ilim ve hikmetleri ihtiva ettiği için, Kur’ân'ın aslıdır.

Bir kabile reisine ummu'l-kavm denildiği gibi, sûrelerin en faziletlisi olması bakımından da Fatiha'ya bu ad verilmiştir.

Fatihaya hürmet bütün Kur’ân'a hürmet gibidir. Askerin gölgesinde toplandığı sancağa umm dendiği gibi, îman ehlinin sığındığı Fatiha sûresine de umm denilir. Fatiha, muhkem bir sûredir. Bütün muhkemat ummu'l-Kitab'dır.

Beşincisi: el-Kur’ânu'l-Azîm'dir. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hureyre'den Resûlüllah'ın Ummu'l-Kur’ân hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Fatiha sûresi; Ummu'l-Kur’ân'dır, es-Seb'u'l-Mesânî'dir, el-Kur’ânu'l-Azîm'dir. Bu adla adlandırılması, Kur’ân'da mevcut olan mânalan içine almasındandır.

Altıncısı: **es-Seb'u'l-Mesânî**'dir. Bu da yukarıdaki hadiste ve diğer hadislerde geçmektedir. Yedi denilmesi, yedi âyet olmasındandır. Bunu Darakutnî Hazret-i Ali'den rivâyet etmiştir. Kendisinde yedi edeb, her âyette bir edeb olduğu söylenirse de bu, gerçek olmaktan uzaktır. ***** gibi yedi harfin kaldırılmasından bu adı aldığı söylenir. Mursî, bu sözün bir önceki sözden daha zayıf olduğunu ifade ederek şöyle demiştir: Bir şey, kendisinde olmayan şey ile değil, kendisinde bulunanla isimlendirilir.

el-Mesânî adını alması, içinde Allah'a sena bulunduğundan .O kelimesinden müştak olması ihtimalindendir. Allahü teâlâ onu bu ümmete mahsus kıldığından ***** kelimesinden müştak olması muhtemeldir. ***** kelimesinden müştak olması da muhtemeldir. Her rekatta kendisiyle senada bulunulduğu için bu adı aldığı söylenir. İbn-i Cerîr'in senedi hasen ile Hazret-i Ömer'den yaptığı şu rivâyet bu sözü destekler. Hazret-i Ömer şöyle demiştir: es-Seb'u'l-Mesâni, Fatihatu'l-Kitab'dır, her rekatta onunla sena edilir. Başka bir sûre ile sena kılındığı için bu adı almıştır, denilir. İki seferde indiği, sena ve dua olmak üzere iki kısma ayrıldığı için bu ad verilidiği söylenmiştir. Kul, ondan bir âyet okuduğunda Allahü teâlâ yaptığı işten haber vererek kendisini övdüğünden sûreye, hadisde geçtiği üzere bu ada verilmiştir. Nazmındaki fesahat, mânasındaki belâgat bir araya toplanmasından, es-Seb'u'l-Mesani adı verilmiştir. Bunlardan başka ihtimaller de vardır, denilir.

Yedincisi: **Vâfiye**'dir. Bu adı ona, Sufyanu'bnu Uyeyne vermiştir. Kur'ândaki mânalan karşıladığından, Zamahşeri «K e ş ş â f»ında ona bu adı vermiştir. Sa'lebî; ikiye bölünmeyi kabul etmediği için bu adın verildiğini söyler. Kur'ân'dan her sûrenin ikiye bölünerek, yarısı bir rekatta diğer yarısı diğer rekatta okunması caizdir. Oysa Fatiha sûresi, ikiye bölünemez. Mursî; Allah'a ait olanla kula ait olanı bir araya toplamış olduğundan, bu ad verilmiştir, der.

Sekizincisi: Kenzdir. Ummu'l-Kur'ân adında açıklandığı üzere Zemahşerî tarafından «K e ş ş â f»da bu ad verilmiştir. On dördüncü bölümde geçen Enes hadisinde ifade edildiği gibi, sûreye bu ad verilmiştir.

Dokuzuncusu: Kâfiye'dir. Bu sûre namazda tek başına kâfidir. Diğer sûreler bunun yerini tutmaz.

Onuncusu: el-Esâs'dır. Çünkü Fatiha, Kur'ân'ın aslı ve ilk sûresidir.

On birincisi: Nûr'dur.

On iki ve on üçüncüsü: Hamd ve Şükür sûresidir.

On dördüncüsü ve on beşincisi: Sûretu'l-Hamdi'l-Ûlâ ve Sûretu'l-Hamdi'l-Kısari'dir.

On altı, on yedi ve on sekizincisi: er-Rukye, eş-Şifâ, eş-Şâfiye'dir. Bunlar, Havâssu'l-Kur'ân bölümündeki hadislerde görülecektir.

On dokuzuncusu: «Namazın sıhhati kendisine dayandığından Sûretu's-Salât adı; verilmiştir.

Yirmincisi: «Namazı Kendimle kulum arasında ikiye böldüm» hadisinde geçtiği gibi Salât, bu sûrenin isimlerinden biridir. Mursî; Fatiha sûresi, namazda tamamlayıcı olmasından, bir şeye kendisi için lüzumlu olan ile ad verilmesi bakımından, Salât adını almıştır, der.

Yirmi birincisi: İçinde ***** sözünde dua bulunduğundan Sûretu'd-Duadır

Yirmi ikincisi: Fahruddin Râzi'nin zikrettiği gibi Sûretu's-Suâl'dır.

Yirmi üçüncüsü: Sûretu Ta'lîmi'l-Mesel'dir. Mursî; içinde isteme âdabı vardır, çünkü istekte bulunmadan önce, sena ile başlanmıştır, der

Yirmi dördüncüsü: Sûretu'l-Munacaattır. Çünkü kul, bu sûrede geçen ***** **«(Ya Rabbi), ancak sana kulluk eder, ancak senden yardım isteriz...»** âyetiyle Rabbine münacaatta bulunur.

Yirmi beşincisi: Sûretu't-Tefvîz'dir. Çünkü ***** âyetinde sığınma ifadesi mevcuttur.

Fatiha sûresinden toplayabildiklerim bunlardır. Bundan önce hiçbir kitabda bunlar toplanmamıştır.

Birden fazla ismi olan sûreler de şunlardır:

673 Bakara sûresi: Hâlid b. Ma'dan bu sûreye **Fustâtu'l-Kur'ân** adını vermiş Firdevs'in «M u s n e d»inde merfu bir hadisde bu isim zikredilmiştir. Bu adı alması sûrenin azameti ve diğer sûrelerde bulunmayan hükümleri bir arada toplamasındandır. Hâkim «M u s t e d r e k»inde geçen bir hadisde bu sûre sinâmu'l-Kur'ân adiyle zikredilmiştir. Her şeyin sinam'ı, o şeyin âlâsı mânasındadır.

Âli İmran: Said b. Mansûr «S ü n e n»inde Ebû Attaf'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Tevrat'ta Âli İmran'ın ismi **Tayyibe**'dir. Sahih-i Müslim'de Bakara sûresiyle birlikte adı, Zahrâveyn'dir.

Mâide: Bu sûreye aynı zamanda, **Ukud** ve **Munkıze** adı verilir. İbnu'l-Feres; bu sûreye, okuyanı azab meleklerinden koruduğu için, Munkıze adı verilmiştir, der.

Enfâl: Ebû'ş-Şeyh, Said b. Cubeyr'in şöyle dediğini rivâyet eder. İbn-i Abbâs'a Enfâl sûresinden söz edince bana bu sûrenin Bedir sûresi olduğunu söyledi.

Berâe: İçinde ***** **«Andolsun Allah, peygaberi..affetti...»** âyeti bulunduğu için Tevbe sûresi de denir. Diğer bir adı da Fâdıha'dir. Buhârî, Said b. Cubeyr'in şöyle dediğini rivâyet eder: İbn-i Abbâs'a Tevbe sûresinden söz edince: Evet, Tevbe sûresidir, dedi. Fâdıha adını da ilâve etti. Sûrede arka arkaya devam eden ***** sözleri hepimizi içine alacağından korktuk. Ebû'ş-Şeyh, İkrime'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ömer; Berâe sûresinin nüzûlü henüz tamamlanmamıştı ki, hepimiz hakkında, mutlaka bir şey inceğini sanmıştık.

Fâdıha sûresi denildiği gibi Azab sûresi de denilmişti. Hâkim «M u s t e d r e k»inde Huzeyfe'nin: Tevbe sûresi dediğiniz sûre, Azab sûresidir, dediğini rivâyet eder. Ebû'ş-Şeyh, Said b. Cubeyr'in şöyle dediğini rivâyet eder: Ömer b. Hattab'ın yanında Berâe sûresi zikredildiğinde Bazıları Tevbe sûresi olduğunu söylemişlerdi. Bunun üzerine sûreye Azab sûresi demek daha yakındır, sûre neredeyse suçsuz kimse bırakmıyor, herkesin suçunu ortaya koyuyordu.

Sûreye el-Mukaşkişe adı da verilmiştir. Ebû'ş-Şeyh, Zeyd b. Eslem'in şöyle dediğini rivâyet eder: Bir kimse İbn-i Ömer'e Tevbe sûresinden söz edince bunların hangisi Tevbe sûresidir? diye sormuştu. Berâe sûresi cevabını alınca İbn-i Ömer: insanların fiillerini ortaya koyan bu sûreye el-Mukaşkışa adını vermemiş miydik, şeklinde mukabelede bulundu. **Mukaşkışa**, nifaktan kurtulmak demektir.

Sûreye, Münekkire adı da verilmiştir. Ebû'ş-Şeyh, Ubeyd b. Umeyr'in şöyle dediğini rivâyet eder: Berâe sûresine el-münekkir sûresi de denirdi, çünkü bu süre müşriklerin kalplerinde olanları dışa vurmuştu.

Sûreye, el-Bahûs adı da verilmiştir. Hâkim, Mikdad'dan kendisine şöyle denildiğini rivâyet eder: Bu sene savaşa katılmasan ne olurdu?. O da: Bize Bahûs sûresi yani Berâe nâzil oldu cevabını verdi.

Hâfire sûresi de denilmiştir: Münafıkların kalplerindekini açığa çıkardığı için İbnu'l-Feres sûreye bu adın verildiğini zikreder.

Musire sûresi de deniliyordu. Çünkü bu sûre, münafıkların ayıplarını ortaya koymuş, gizli işlerinden de haber vermiştir.

İbnu'l-Feres sûreye **Muba'sira** adının da verildiğini söyler. Zannederim bu isim, Münekkira kelimesinin bozulmuş şeklidir. Bu isim de doğru ise sûreye verilen ad sayısı ona ulaşmaktadır. Sehâvî'nin «C e m â l u' l - K u r r â» adlı eserinde münafıkların sırlarını açığa

vurduğu için Muba'sira adını yazdığını gördüm. Aynı eserde ayrıca, Muhziye, Munekkile, Muşerride ve Mudemdime adlarını da zikretmiştir.

Nahl: Katâde, bu sûreye Niam sûresi de denildiğini söyler. Bunu, İbn-i Ebî Hâtim rivâyet etmiştir. İbnu'l-Feres ise, sûreye bu adın verilmesi, bunda Allah'ın kullarına olan nimetlerini birbiri ardına sıralamasındandır, der.

İsra: Bu sûreye Subhâne ve Beni İsrâil de denilmiştir.

Kehf: **Ashâb-ı Kehf** sûresi de denilmiştir. İbn-i Merdeveyh'in rivâyet ettiği hadisde böyle geçmektedir. Beyhaki, İbn-i Abbâs'dan merfu olarak rivâyet ettiğine göre bu sûre Tevratta el-Hâile adiyle geçmektedir. Çünkü sûre, okuyucusu ile cehennem arasında bir perde teşkil eder. Beyhaki, hadisin münker olduğunu söyler.

Tâhâ: Sehâvî «C e m â l u ' l K u r r â» adlı eserinde bu sûreye aynı zamanda Kelim sûresi de denildiğini zikreder.

Şuarâ: İmâm-ı Mâlik Tefsir'inde bu sûreye Câmia sûresi denildiğini zikreder.

Neml: Bu sûreye, Süleyman sûresi de denilir.

Secde: Bu sûreye, Medâci' sûresi de denilir.

Fatır: Bu sûreye, Melâike sûresi de denilir.

Yâsin: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) sûreye Kalbu'l-Kur'ân adını vermiştir. Bunu, Tirmizî Enes'den rivâyet etmiştir. Beyhaki Hazret-i Ebû Bekr'den merfu olarak şu sözü nakleder: Yâsin sûresi Tevratta **Muimme** adiyle geçer, çünkü okuyan hem dünya hem de âhiret saadetine erer. Okuyandan her türlü kötülüğü uzaklaştırdığı ve her ihtiyacını karşıladığı için sûreye, Dâfia Kâdıye adı verilmiştir. Beyhakî bu hadisi de münker kabul eder.

Zümer: Sûreye. Guraf sûresi de denilir.

Gâfir: Sûreye Tavl sûresi, ***** **«Firavun ailesinden imanını gizleyen bir adam şöyle dedi...»** (Mü'min, 28.) âyetinden dolayı da Mü'min sûresi denilmiştir.

Fussilet: Secde ve Mesâbih sûresi de denilmiştir.

Câsiye: Kirmânî «A c â i b» adlı eserinde sûreye Şeria ve Dehr adının verildiğini ifade eder.

Muhammed: Sûreye, Kitab sûresi de denilir.

Kâf: Sûreye, Bâsikât sûresi de denilir.

İkterabet: Sûreye, Kamer sûresi denilir. Beyhaki, İbn-i Abbâs'dan Tevratta bu sûreye Mukayyıda sûresi denildiğini rivâyet eder. Çünkü, yüzlerin karardığı günde, bu sûreyi okuyanın yüzü ağarır. Beyhakî bu hadisi de münker hadistir, demiştir.

Rahmân: Beyhaki'nin Hazret-i Ali'den merfûan rivâyet ettiği hadisde, bu sûreye, **Arûsu'l-Kur'ân** adı verilmiştir.

Mücâdele: Ubeyy b. Ka'b'ın «M u s h a f»ında bu sûreye, Zihar sûresi denilmiştir.

Haşr: Buhârî, Said b. Cubeyr'in şöyle dediğini rivâyet eder: İbn-i Abbasın yanında Haşr sûresinden söz etmiştim. Bu sûreye Beni Nadir de, diye söyledi. İbn-i Hacer; Kıyamet günü

akla gelmemesi için İbn-i Abbâs bu sûrenin Haşr sûresi denilmesini hoş karşılamamıştır. Buradaki Haşr'dan murad, Benu Nadirin yurdlarından çıkarılmasıdır

Mümtehine: İbn-i Hacer, «hâ»nın fethası ile **Mumtehene** şeklinde ad verilmesinin meşhur olduğunu, «hâ»nın kesresi ile Mümtehine şeklinde de okunduğunu söyler. Birinci şekle göre sûre, hakkında indiği kadının sıfatıdır, ikinci şekle göre ise, Berâe sûresine Fatiha denildiği gibi, sûrenin sıfatıdır. Sehâvî «C e m â l u' l - K u r r â»sında sûreye, imtihan ve el-Mer'a sûresi adı verildiğini söylemektedir.

Saff: Sûreye aynı zamanda Havâriyyûn sûresi de denilir.

Talâk: Sûreye İbn-i Mesûd, en-Nisâu'l-Kusrâ adını vermiştir. Bu rivâyeti Buhârî ve diğerleri nakletmişlerdir. Dâvûdî bunu hoş karşılamamış, el-Kusrâ kelimesinin duyulmadığını, Kur'ân'da hiçbir sûreye ne Kusrâ ne de Sugra denildiğini görmediğini söyler. İbn-i Hacer ise; Dâvûdî'nin bu sözü , senedsiz olarak sabit hadisleri reddetmektedir. Kısar ve Tıval kelimeleri nisbî kelimelerdir. Buhârî; Zeyd b. Sâbit'ten bir rivâyetinde «iki uzun sûreden biri» demiş, bundan A'raf sûresini kastetmiştir.

Tahrim: Bu sûreye, Muteharrim, Lime Tuharrim sûresi denilmiştir.

Tebâreke: Sûreye, **Mülk** sûresi adı verilir. Hâkim ve diğerleri İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet ederler: Bu sûre Tevratta Mülk sûresi olarak geçmektedir. Kabir azabını engellediğinden sûreye, Mânia sûresi denilmiştir. Tirmizî İbn-i Abbâs'dan sûrenin adı, **Mânia**'dır, kabir azabından kurtardığı için, **Munciye** de denilmiştir, şeklinde rivâyet eder..

Ubeyd'in «M u s n e d»inde geçen bir hadisde sûreye Munciye, adı verildiği gibi, kıyamet gününde sûreyi okuyanı, Rabbi katında sûrenin bu kimseyi savunacağından Mücâdele adı da verilmiştir. İbn-i Asâkir «T a r i h»inde Enesden rivâyet ettiği bir hadisde Resûlüllah'ın bu sûreye Munciye adı verdiğini söyler. Taberânî İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah zamanında bu sûreye Mania sûresi derdik. Sehâvî «C e m â l u' l - K u r r â»da sûreye Vâkıa ve Mania adı verildiğini kaydeder.

Seele: Sûreye, Meâric ve el-Vâki' sûresi de denilir.

Amme: Sûreye, Nebe', Tesâul ve Mu'sırat sûresi de denilir.

Lem Yekun: Sûreye, Ubeyy b. Ka'b'ın Mushafında Sûretu Ehli'l-Kitab adı verilmiştir. Sehâvî «Cemâlu'l-Kurr â»da; Beyine, Kıyâme, Beriyye ve İnfikak sûresi de denildiğini nakleder.

Eraeyte: Sûreye Dîn ve Mâûn sûresi de denilir

Kâfirûn: İbn-i Ebî Hâtim Zurâretu'bnu Evfâ'dan yaptığı bir rivâyete göre sûreye, Mukaşkaş adı verilmiştir. Sahâvî «Cemâlu'l-Kurr â»da sûreye aynı zamanda, İbâde sûresi de denildiğini söyler.

Nasr: Sûreye Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)in vefatına îma ettiği için Tevdi' sûresi de denilmiştir.

Tebbet: Sûreye, sûretu'l-Mesed adı da verilmiştir.

İhlâs: Dinin esasını meydana getiren Allah'ın vahdaniyetini içine aldığından sûreye el-Esas sûresi denilmiştir.

Felak ve **Nâs**: Vav'ın kesriyle bu iki sûreye Muavvizeteyn adı verilir. Muşakkiteyn de denilir.

4- Sûre İsimlerinin Tevkifiliği:

732 Zerkeşî «B u r h â n» adlı eserinde şöyle der: «Sûrelere verilen değişik isimler tevkifi mi, yoksa münasebetlerden dolayı mı ortaya çıktığı konusunu araştırmak gerekir. Şayet ikincisi doğru ise, saha ile ilgili bilgiye sahip olan kimseler, sûreye uygun düşecek bütün mânalardan değişik isimler bulup çıkaracaktır ki, bu da gerçek olmaktan uzaktır.»

Her sûreye ait olan adların iyice incelenmesi gerekir. Şübhesiz ki Arablar, verdikleri bir çok isimlerde ya nadir olanı veya o ismi tahsis eden sıfat ve huy gibi yönlerden garib olanı veya bu adı vermekle daha muhkem, daha çok zikredilen veya idrake yakın olanı almaya, dikkat etmişlerdir. Bu yüzden yazdıklarını ve uzun kasidelerini, bunlarda geçen en meşhur kelime ile adlandırırlar. Kur'ân sûrelerine verilen isimler de bu şekilde cereyan etmiştir. Mesela; Bakara sûresine bu adın verilmesi, sûrede zikredilen bakara kıssasının zikredilmesi, ve bu kıssada önceki bir hikmetin bulunmasıdır. **Nisa** sûresine bu adın verilmesi, bu sûrede kadınlarla ilgili bir çok hükümlerin geçmesidir. En'am sûresine bu adın verilmesi, sûrede **en'am** hakkında geniş bilgi bulunmasıdır. Enam kelimesi her ne kadar diğer sûrelerde geçmiş ise de, bu sûredeki ***** **«Hayvanlardan da (çeşit çeşit yarattı) kimi yük taşır, kimi de kesilir...»** (142-144.) âyetlerde daha geniş tafsilatlı bir şekilde dile getirilmiştir. Nitekim Nisa kelimesi, çeşitli sûrelerde geçmiş olmasına rağmen, kadınlar hakkındaki hükümlerin genişliği; kadın kelimesinin tekrarı bakımından bu sûredeki kadar fazla değildir. Mâide kelimesinin zikri ancak bu sûrede geçtiğinden sûre kendine ait olan bu adla adlandırılmıştır.

734 Şayet; Hûd sûresinde Nûh, Sâlih, İbrahim, Lût, Şuayb ve Musa'nın adları geçtiği halde, sûrede Nuh'un (aleyhisselâm) kıssası daha geniş ve daha uzun zikredildiği halde, neden Hûd adı verilmiştir denilirse, şu cevap verilir: Bu peygambere ait kıssalar; A'raf, Hûd ve Şuarâ sûrelerinde diğer sûrelerinkinden daha geniş bir şekilde tekrarlanmış, fakat bu üç sûrede Hûd ismi en çok bu sûrede geçmiştir. Hûd sûresinde Hûd kelimesi dört yerde tekrarlanmış ve bu tekrar, sûreye bu adın verilmesini kuvvetlendirmiştir.»

Şayet aynı sûrede Nuh'un adı altı yerde geçmektedir, denilirse, buna cevap olarak; Nûh (aleyhisselâm) ve kavmi ile olan kıssasına, başlı başına bir sûre tahsis edilmiş, bu sûrede bir başka kıssa yer almamıştır. Sadece kendi kıssası geçtiği sûreye kendi adını vermek, kendisiyle birlikte diğer peygamberlerin kıssası geçen sûreye bu adı vermekten daha evlâdır, denilir.»

736 Ben de derim ki, bu konuda şöyle bir soru sorabilirsin: Bir çok sûreler; Nûh, Hûd, İbrahim, Yûnus, Âli İmran, Neml, Yûsuf, Muhammed, Meryem, Lokman sûreleri gibi, içinde isimleri geçen peygamberlerin kıssaları ile adlandırılmıştır. Bazı kavimlerin kıssaları da böyledir. Bunlar; Benî İsrail, Ashâb-ı Kehf, Hicr, Melâike, Cin, Münafikûn, Mutaffifîn sûreleridir.

Bütün bunlara rağmen, Kur'ân'da pek çok zikredildiği halde Musa adı, hiç bir sûreye verilmemiştir. Hatta Bazıları; neredeyse Kur'ân'ın bütünü Musa'dan söz etmektedir, demiştir. Tâhâ, Kasas ve A'raf sûrelerinde Musa'nın kıssası, diğer sûrelere nazaran daha geniş zikredildiği için, kendi adını alması daha evlâ idi. Âdem'in (aleyhisselâm) kıssası da bu kabildendir, ismi değişik sûrelerde geçmiş olmasına rağmen, hiç bir sûreye adı verilmemiştir, el-İnsan sûresiyle iktifa edilmiştir. Keza Zebih kıssası (İbrahim'in (aleyhisselâm) oğlunu kurban edişi), kıssaların en ibretlisi olduğu halde Sâffât sûresine bu ad verilmemiştir. Davud'un (aleyhisselâm) kıssası Sâd sûresinde geçtiği halde, sûreye bu ad verilmemiştir. Sehâvî «C e m â l u ' l - K u r r â»sında **Tâhâ** sûresine **Sûretu'l-Kelîm**, Huzelî de «K â m i l»inde buna **Musa sûresi** adını verdiklerini, **Sâd** sûresine de **Dâvûd sûresi** dediğini görmeme rağmen, sûrelere verilen isimlerin hikmeti üzerinde düşünmek gerekir. Çünkü bunlar, hadislere dayanan kuvvetli delillere muhtaçtır.

Bir sûreye birden fazla ad verildiği gibi, bir çok sûreye de bir ad verilmiştir. Nitekim el-Hurûfu'l-Mukattaa'nın sûreye ad olduğunu kabul eden kavle göre, Elif Lâm Mim ve Elif Lâm Râ gibi kelimelerle sûrelere ad verilmiştir.

5- Sûre İsimlerinin İ'rabı

738 Ebû Hayyân «Ş e r h u' t - T e s h i l» adlı eserinde şöyle der: ***** «De ki: 'Bana vahyolunuyor...»ve ***** «Allah'ın emri geldi...» gibi hikaye cümleleriyle veya kendisinde zamir bulunmayan fiil ile başlayan sûrelerin İ'rabı evvelinde vasıl hemzesi bulunanlar müstesna, gayrı munsarıfların İ'rabı gibi yapılır. Vasıl hemzesinin elifi, vakıf halinde hemze-i katı' olur. Tâ'sı da hâ'ya kalbedilir, hâ'sı vakıf şeklinde olduğu gibi hâ olarak yazılır. Bu durumda şöyle dersin: ***** vakıf halinde ise, ***** Mureb olması ise, bir isme dönüşmesindendir. İsimler de, mebni olduğunu gerektiren bir durum bulunmadıkça mu'rebdir. Vasıl hemzesinin katı' hemzesine dönüşmesi, vasıl hemzesinin sadece belirli isimlerde bulunması kıyas kabul etmemesidir. Kelimenin sonundaki tâ'nın hâ'ya kalbedilmesi, isimlerdeki müennes tâ'sı hükmünde olmasındandır. Hâ şeklinde yazılması ise, yazının umumiyetle vakıf haline bağlı olmasındandır.

Bir isim ile adlandırılan sûrelerin İ'rabı alfabe harflerinden yanlız biriyle olur; sûre kelimesi kendisine izafe edilirse, İbn-i Asfûr'a göre bunun İ'rabı yoktur. Şevlebin'e göre, vakıf ve mu'reb olmak üzere iki vecih caizdir. Birinci veche göre bu isim hikaye ile edilir, çünkü el-Hurûfu'l-Mukattaa, oldukları gibi mahkidir. İkinci veche göre ise alfabe harflerine verilen bir isimdir. Harflerin, müzekker kabul edilmelerine göre munsarıf, müennes kabul edilmelerine göre de gayrı munsarıf olmaları caizdir. Şâyet sûre kelimesi bu harfe lafzen ve takdiren izafe edilmezse, vakıf yapılabildiği gibi munsarıf olsun, gayri munsarıf olsun, irab-ı yapılabilir. Hece harfleri bir harften fazla olur, Tâsin ve Hâmim gibi yabancı isimlere eşit olursa, sûre kelimesi kendisine izafe edilsin veya edilmesin, mahki olarak kullanıldığı gibi, Kâbil ve Hâbil'e eşitliğinden dolayı gayr-ı munsarif olarak i'rab edilebilir. Şayet eşitlik bulunmazsa, Tâsin mim

gibi terkibi mümkünse, sûre kelimesi de kendisine izafe edilirse mahki olur, nun'un fethi ile Hadramevt gibi mürekkeb olarak İ'rabı yapılır veya mûzekkerlik ve müennesliğini dikkate almak suretiyle, munsarıf ve gayrı munsarıf olarak, kendisinden **«Allah sivri sineği ve onun üstününü misal vermekten çekinmez..»** (Bakara, 26.) âyetiyle karşılaştırıldığında bir müşkül ortaya çıkar. Halbuki Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) adı geçen ayetteki sivrisinek ve onun üstündeki haşaratla darbı mesele muhalefet ederek daha aşağısı ile misal getirmiş ve şöyle demiştir. **«Şayet dünya, Allah katında bir sivrisinek kanadı kadar değer taşımış olsaydı; Kâfire bundan bir yudum su dahi vermezdi»**

Bazıları âyette geçen ***** kelimesinin «aşağılık» mânasında kullanıldığını söylerler. Bazıları «aşağılık» vasfını ***** ile ifade ederler. Böylece, müşkil gibi görünen mesele çözülmüş olur.

Hece harfleri dışında bir isimle isimlendirilen sûreler, el- Enfal, el-En'am, el-A'raf gibi elif-lamlı olarak gelirlerse mecrûr olurlar. Şayet elif-lâm, gelmez sûre kelimesi kendisine izafe edilmezse, ***** ve ***** misallerinde olduğu gibi gayrı munsarıfdırlar. Şayet sûre kelimesi izafe edilirse, eski hali üzere kalırlar. Ayrıca kendisinde gayrı munsarıflığı gerektiren bir durum varsa, ***** misalinde olduğu gibi yine gayrı munsarıf olur, aksi halde ***** ve ***** misalinde olduğu gibi munsarıf olur.

6- Kur'ân'ın Diğer İsimleri:

741 Kur'ân dört kısma ayrılmış, her kısma ayrı bir ad verilmiştir.

Ahmed b. Hanbel ve diğerleri Vâsile b. Esk'dan rivâyet ettiklerine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **«Bana, Tevrat yerine es-Seb'u'l-Tıval, Zebur yerine el-Miûn, incil yerine el-Mesânî verildi, el-Mufassal ile üstün kılındım.»**

Buna dair geniş bilgi, bir sonraki bölümde verilcektir.

Sehavî «C e m â l u' l - K u r r â»da bazı selefin, şöyle dediğini nakleder: Kur'ân-ı Kerim'de; Medâyîn, Besâtîn, Makâsir, Arâis, Deyâbic ve Riyâd vardır. **Meyâdini**. Elif Lâm Mim ile, **Besâtin'i** Elif Lâm Râ ile, **Mekâsir'i** Hâmidât ile, Arâis'i sebbaha ile, Deyyabic'i Ali İmran ile, Riyad'ı mufassal ile başlayan sûrelerdir. Diğerleri de Kur'ân-ı; Tavâsim, Tavâsin, Âli Hâ Mîm ve Havâmîm dörde bölünmüşlerdir.

Buna şunları da ilâve ederim: Hâkim, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Havamîm, Kur'ân'ın dîbâcıdır. Sehavî ise; Kavâiru'l-Kur'ân, eûzü besmele ile okunup kendisiyle sığınılan âyetlerdir. Âyetlere bu adın verilmesi, Âyete'l-Kürsî ve Muavvizeteyn gibi şeytanı ürkütüp uzaklaştıran âyetler olmasıdır. Ahmed b. Hanbel «M u s n e d»inde Muaz b. Enes'den merfu olarak yaptığı bir rivâyette İzz âyetinin ***** **«Çocuk edinmeyen,... Allah'a hamdolsun...»** (İsra, 11.1.) âyeti olduğunu söylemektedir.

18 - KUR'ÂN'IN CEMİ VE TERTİBİ

Deyrâkûlî «F e v â i d»inde şu rivâyeti nakleder: Bize İbrahim b. Beşşar, o Süfyan b. Uyeyne'den, o Zühri'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) irtihal ettiğinde, Kur'ân bir kitabda toplanmamıştı.

Hattabî şöyle der: Resûlüllah Kur'ân-ı bazı ahkâm veya tilâvetini neshedecek âyetlerin inmesini beklediği için Mushaf halinde toplamamıştı. Kur'ân'ın inişi, Resûlüllah'ın vefatıyla son bulunca Cenâb-ı Hak, hulefa-i Raşidine Kur'ân-ın cem'ini ilham etmiş, bu ümmette Kur'ân-ı bizzat koruyacağına dair vaadini yerine getirmiştir. Kur'ân-ı bir arada toplama işi önce Hazret-i Ömer'in teşvikiyle Hazret-i Ebû Bekr'le başlamıştır. Müslim'in Ebû Said'l-Hudri'den rivâyet ettiği; Resûlüllah'ın : «Benden Kur'ân'dan başka bir şey yazmayın» emri, bu teşebbüse zıt değildir. Çünkü Resûlüllah'ın bu emri, belirli bir gaye ve belirli bir yazıya bağlıydı. Kur'ân'ın nâzil olan bütün âyetleri Resûlüllah'ın sağlığında yazılmış, fakat ne bir arada toplanmış, ne de sûreleri tertib edilmişti.

Kur'ân'ın bir arada toplanması, üç merhalede gerçekleşmiştir.

747 Hâkim «M u s t e d r e k»inde: Kur'ân-ı Kerim, üç merhalede toplanmıştır, der.

Birincisi: Resûlüllah'ın bizzat hayatta iken yapılan cem'dir. Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun bir senedle Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini rivâyet eder: Biz Resûlüllah'ın yanında Kur'ân'ı deri parçalan üzerinde topluyorduk. Beyhakî; bu hadiste kasdedilen hususun, değişik zamanlarda inen âyetlerin, ait oldukları sûrelere yerleştirilmesi, Resûlüllah'ın emriyle ait oldukları sûrelerde toplanmasıdır, der.

İkincisi: Hazret-i Ebû Bekr'in hilâfeti sırasında yapılan cem'dir. Buhârî «S a h i h»inde Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ebûbekr Yemâme muharebesinde şehid edilenler hakkında konuşmak üzere, beni yanına çağırttı. Ömer b. Hattab da Hazret-i Ebûbekr'le beraberdi. Hazret-i Ebûbekr: **Ömer** bana geldi, bu muharebede çok sayıda Kurrâ'nın şehid edildiğini, diğer muharebelerde de Kurrâ'nın şehid olabileceği endişesini taşıdığını, böylece Kur'ân'ın büyük bir kısmının kaybolacağını, bunu engellemek için Kur'ân'ın bir kitab halinde toplanmasını emretmemi uygun bulduğunu belirtti. Bu sözü üzerine **Ömer**'e; **Resûlüllah**'ın yapmadığı bir işi nasıl teklif edersin? dedim. Ömer de: Allah'a yemin ederim, bu hayırlı bir iştir, diye teklifini tekrarladı. Cenâb-ı Hak bu hayırlı işe kalbimi ısındırana kadar, Ömer ısrarla bana müracaata devam etti. Ömer'in uygun bulduğu hayırlı işe, ben de inandım. Hazret-i Ebûbekr Zeyd b. Sâbit'e dönüp şöyle dedi: Sen akıllı bir gençsin, şimdiye kadar yanlış bir iş yapmakla seni itham edemeyiz. Sen Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) vahiy kâtibi idin. **Dağınık Kur'ân âyetlerini araştır, Kur'ân'ı bir arada topla.**

Hazret-i Ebû Bekr'in bu sözü üzerine Zeyd: Allah'a yemin ederim, bana bir dağın naklini teklif etselerdi, bu bana Ebû bekr'in Kur'ân'ı cem' etme emrinden daha ağır gelmezdi, dedi. Hazret-i Ebû Bekr ve Ömer'e dönerek: Resûlüllah'ın yapmadığı bir işi, sizler nasıl yaparsınız, diye konuştu. Hazret-i Ebûbekr: Bu iş vallahi hayırlıdır, diye tekrar edince, Ebûbekr ve Ömer'in kalbini aydınlatan Allah, kalbimi ısındırana kadar Ebû bekr bana müracaata devam etti. Bundan sonra Kuran âyetlerini araştırmağa koyuldum. Onları kemik parçaları, hurma

dalları ve hafızların hıfzından istifade ederek bir araya topladım. Tevbe sûresinin .***** **«Andolsun size bir Resûl geldi...»** den başlayarak son iki âyetini, sadece Ebû Huzeyme'l-Ensârîde buldum. Bir kitab halinde toplanan Mushaf, vefatına kadar Hazret-i Ebû Bekr'de kaldı, sonra Hazret-i Ömer'e intikal etti, sonra da kızı Hafsa'ya emanet edildi.»

750 İbn-i Ebî Dâvud «M e s â h i f» adlı eserinde Abdu Hayr'dan hasen bir senedle şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini işittim: Kur'ân'a hizmette en büyük sevaba nâil olan Hazret-i Ebubekr'dir. Allah, Ebubekr'den razı olsun. Allah'ın Kitab'ını ilk toplayan o'dur.

Fakat Ebû Dâvud, İbn-i Sîrin'in şöyle dediğini rivâyet eder; Hazret-i Ali: Resûlüllah vefat edince, cuma namazları hariç, Kur'ân'ı cem' edinceye kadar cübbemi üzerime alıp dışarı çıkmamaya ahdettim; böylece Kur'ân'ı bir arada topladım, demiştir.

İbn-i Hacer: Bu hadis munkatı olduğu için zayıftır, doğru olduğu kabul edilse bile, Hazret-i Ali'nin cem' etmesinden maksat, Kur'ân'ı bütün olarak ezberlemesidir, der. Ebû Dâvud'un Abduhayr'dan yaptığı önceki rivâyetin, daha doğru ve itimada şayan olduğunu da ilâve eder.

Buna şunu da ilâve ederim: İbn-i Durays «F e d â i l»inde başka bir tarikle şöyle der: Bize Bişr b. Musa, ona Hevzetu'bnu Halife, ona Avn, ona Muhammed b. Sîrîn, o da İkrime'nin şöyle dediğini nakleder: Hazret-i Ebubekr'e beyat ettikten sonra Hazret-i Ali evine çekildi. Hazret-i Ebû Bekr'e Ali sana beyatten hoşlanmadı, denilince Ali'yi yanına çağırttı ve bana beyatten memmun değilmişsin diye sordu.

Ali de: Hayır, Allah'a yemin ederim böyle bir şey yok, cevâbını verdi. Hazret-i Ebubekr: Peki, seni evine kapanmaya sevkeden nedir? diye sorunca, Hazret-i Ali; Allah'ın kitabına ilâveler yapıldığını gördüm; kendi kendime düşündüm, namaz vakitleri hariç, Kur'ân'ı cem' edinceye kadar cübbemi giyip dışarı çıkmamaya karar verdim. Hazret-i Ali'ye: Ne güzel düşünmüşsün dedi. Muhammed b. Sîrîn İkrimeye: Onlar Kur'ân'ı indiği gibi âyet sırasına göre cem' etmişlerdir. Şayet ins ve cin bir araya gelip Kur'ân'ı bu şekilde cem' etmeğe çalışsalardı, bunu başaramazlardı, demiştir.

752 İbn-i Eşte «M e s â h i f» adlı eserinde İbn-i Sirîn'den başka bir tarikle şöyle rivâyet eder: Hazret-i Ali Mushafına nâsih ve mensûh âyetleri de yazdı. İbn-i Sirin, Hazret-i Ali'nin cem' ettiği bu Mushafı görmek istedim, bu maksatla Medine'ye yazdım, fakat bu Mushafı elde edemedim, der.

İbn-i Ebî Dâvud, Hasanu'l-Basrî tarikiyle şu rivâyette bulunur: Hazret-i Ömer Kur'ân'dan bir âyeti sorduğunda, kendisine bu âyetin Yemâme'de şehid düşen falancada olduğu söylendi. Ömer, Allah rahmet eylesin dedi; Kur'ân'ın cem' edilmesini emretti. Kur'ân'ın cem' edilmesini emretti. Kur'ân'ı Mushaf halinde ilk cem' eden de o oldu. Bu rivâyetin isnadı munkatı'dır. Kur'ân'ı Mushaf halinde ilk cem' edenden murad, onun cem'ine işaret demektir.

754 Derim ki: Kur'ân'ı ilk cem' edenle ilgili garib rivâyetlerden biri de İbn-i Eşte'nin «K i t a b u' l - M e s â h i f»inde Kuhmus tarikiyle İbn-i Bureyde'den yaptığı şu rivâyettir: Kur'ân'ı

Mushaf halinde ilk cem' eden Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim'dir. Salim, Kur'ân'ı cem' edinceye kadar giyip dışarı çıkmamağa yemin etti ve bunu tamamladı. Sonra, bu Mushafa ne ad vereceklerini aralarında istişare ettiler. Bazıları Sifr adını koyalım dediler. Salim, bu Yahudiler'in kullandığı bir isimdir deyince, Sifr adını hoş karşılamadılar. Habeşistanda buna benzer kitablara Mushaf denildiğini duydum, diye hatırlatınca, cem' edilen kitaba Mushaf adını vermekte ittifak ettiler.

Bu rivâyetin de isnadı munkatı'dır. Sâlim'in yaptığı bu cem' Hazret-i Ebubekrin emriyle, Kur'ân'ı toplayanlardan biri olmasına hamledilebilir.

755 İbn-i Ebî Dâvud, Yahya b. AbdirRahmân b. Hâtıb tarikiyle şöyle dediğini rivâyet eder; Hazret-i Ömer: Kimde Resûlüllah'tan yazdığı Kur'ân âyetlerinden metinler varsa getirsin, çağrısında bulundu. Sahâbe bunları deri, kemik ve hurma dalları üzerine yazıyordu. Hazret-i Ömer iki şâhid getirmedikçe kimseden, hiç bir şey kabul etmiyordu.

Bu da gösteriyor ki Zeyd b. Sâbit, âyetler ezberinde olmasına rağmen, onları işiterek öğrenenin şehadeti olmadıkça sadece âyetlerin yazılı olmasıyle yetinmiyordu. Onun bu davranışı, ne kadar ihtiyatlı olduğunu gösterir.

İbn-i Ebî Dâvud, Hişam b. Urve tarikiyle babasından şu rivâyette bulunur. Hazret-i Ebûbekr, Ömer ve Zeyd'e şöyle demişti: Mescidin kapısında oturun; iki şahidle Allah'ın Kitab'ından size âyetler getiren olursa, onu hemen yazın. Hadis munkatı olmakla beraber, râvileri sikadır.

İbn-i Hacer: Bu rivâyette geçen iki şahidden murad belki, getirilen âyetin yazılı metni ile ezberden bilinmesidir, der.

758 Sehâvî «C e m â l u' l - K u r r â» adlı eserinde: İki şahidden murad, o iki şahidin, getirilen âyetin Resûlüllah'ın huzurunda yazıldığına dair şahadette bulunmaları, veya bunun, Kur'ân'ın nâzil olduğu vecihlerden biri olduğuna şahadette bulunmalarıdır, der.

Ebû Şâme: Kur'ân'ı cem' edenlerin gayesi, sadece ezberden değil, bizzat Resûlüllah'ın huzurunda yazılanın aynısının yazılmasıdır. Bundan dolayıdır ki Zeyd b. Sâbit, Tevbe sûresinin son âyetlerini yazılı olarak Huzeyme'den başka bir kimsede bulamadım, demiştir. Çünkü Zeyd, âyetin yazılı metni olmaksızın, sadece ezberle yetinmezdi, der.

Buna şunu ilâve etmek isterim: Yahut iki şahidden murad, On Altıncı Bölümün sonunda geçtiği üzere iki şahidin, Resûlüllah'ın vefat senesinde vuku bulan arza'da kabul edilen âyetlerden olduğuna dair şehadet etmeleridir.

761 İbn-i Eşte «M u s h a f» adlı eserinde, Leys b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'ı ilk cem' eden Hazret-i Ebûbekr, yazan da Zeyd'dir. Sahâbe, Zeyd b. Sâbit'e âyetleri getirir, âdil iki şahid olmadıkça hiçbir âyeti kabul etmezdi. Tevbe sûresinin son iki âyeti ancak Huzeymetu'bnu Sâbit'te olduğu için yanındakilere bu âyeti yazınız, çünkü Resûlüllah Huzeyme'nin şehadetini iki kişinin şahadetine denk tutmuştu, demiş ve âyet yazılmıştı. Hazret-i Ömer, Recm âyetini Zeyd'e getirdiği halde, ikinci bir şahidi olmadığından, Zeyd bu âyeti yazmamıştır.

Hârisu'l-Muhâsibî «K i t a b u F e h m i' s - S u n e n» adlı eserinde: Kur'ân' ın yazılışı, sonradan yapılan bir iş değildir. Resûlüllah sağlığında inen vahyi katiblere yazdırıyordu. Fakat yazılan bu âyetler deri, kemik parçalan ve hurma dalları üzerinde dağınık bir şekilde bulunuyordu. Hazret-i Ebûbekr dağınık olan bu âyetlerin bir arada toplanarak yazılmasını emretmişti. Hazret-i Ebûbekr'in bu gayreti, Resûlüllah'ın evinde bulunan, üzerinde âyetler yazılı olan bir takım evrakın konması için, bir kimse tarafından toplanıp tomar halinde bağlanması gibidir, der.

Muhâsibî devamla, bez parçaları üzerine yazanlar ile ezberleyenlerin sadıklığı nasıl bilinir diye sorulsa, şöyle cevap verilir: Onlar mucize ve nazmı maruf olan bir kelamı tesbit ediyorlar, yirmi küsür sene boyunca yazdıkları âyetlerin tilâvetini Resûlüllah'tan alıyorlardı. Kur'ân'dan olmayan âyetleri bildiklerinden emindiler.. Korktukları husus, yazılı malzemelerdeki bir âyetin kaybolması idi. Zeyd b. Sâbit'in hadisinde geçtiği gibi o ayetleri hurma dalları, yontulmuş taşlardan, bir rivâyete göre kağıt veya bez parçalarından, bir rivâyete göre deri parçalarından, bir rivâyete göre kürek kemiklerinden, bir rivâyete göre de tahta parçalarından bir araya getirerek toplamıştı. Usub, asib'in çoğuludur, hurma dalına verilen addır. Arablar dış kabuğunu soyar, geniş tarafına yazı yazarlardı. Lihaf, Lahfe'nin çoğuludur, yontulmuş ince taş demektir. Hattabî bunun taşların düzgün yüzü olduğunu söyler. Rukâ' kelimesi, Ruk'a kelimesinin çoğuludur, ince deri veya kağıt parçasıdır, kuruduğu zaman üzerinde yazı yazarlardı. Ektâf kelimesi ketif kelimesinin çoğuludur, düzgün tahta parçası demektir.

765 İbn-i Veheb «M u v a t t a»ında Mâlik'ten İbn-i Şihab'dan, Salim b. Abdillah b. Ömer'den şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ebûbekr Kur'ân'ı kağıtlar üzerinde toplamıştı. Bu konuda Zeyd b. Sâbit'in görüşünü sordu ise de Zeyd kabule yanaşmadı, Hazret-i Ömer'den yardımcı olmasını istedi. Bunun üzerine Hazret-i Ebûbekr'in teklifini kabul etti.

Musa b. Ukbe «M e ğ a z î»sinde İbn-i Şihâb'ın şöyle dediğini nakleder. Müslümanlar Yemâme muharebesinde kayıp verince, Hazret-i Ebûbekr bundan son derece korktu, Kur'ân'dan bir kısmının zail olacağı endişesine kapıldı. Sahâbe, ellerinde bulunan âyetleri getirdi. Böylece Hazret-i Ebû Bekr zamanında kağıt parçaları üzerinde toplandı. Hazret-i Ebûbekr Kur'ân'ı sahifelerde ilk toplayan kişi oldu.

İbn-i Hacer: Ammâratu'bnu Gazziyye, Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini rivavet eder: Hazret-i Ebûbekr bana âyetleri deri ve hurma dalları üzerine yazmamı emretti. Hazret-i Ebûbekr vefat edince Hazret-i Ömer onu bir kitabda toplamamı istedi, yazdığım **Mushaf**ı yanında alıkoydu, şeklindeki rivâyetin ilkini doğru bulur. Çünkü nâzil olan âyetler Hazret-i Ebûbekr zamanında toplanmadan önce, deri ve hurma dalları üzerine yazılmıştır. Sahih haberlerin işaret ettiği gibi Hazret-i Ebûbekr devrinde sahifelerde toplanmıştı, der.

768 Üçüncüsü: Hâkim «M ü s t e d r e k»inde ifade ettiği gibi, Hazret-i Osman zamanında sürelerin tertibi safhasıdır.

Buhârî, Enes b. Mâlik'den şöyle rivâyet eder: Huzeyfe b. Yemân Şam ve lraklı askarlerle Azerbeycan ve Ermenistan seferinde savaştıktan sonra, Hazret-i Osman'a gelmişti. İki belde

askerlerinin Kur'ân kıraatındaki İhtilafları Huzeyfe'yi korkutmuştu. Hazret-i Osman'a şöyle dedi: Yahudi ve Hiristiyanların düştüğü ihtilafa düşmeden önce, Müslümanları bu ihtilaftan kurtar. Hazret-i Osman bu söz üzerine, Hafsa'ya birini göndererek; «Elindeki Mushafı bize yollasın onu çoğaltalım, sonra kendisine iade ederiz,» dedi. Hafsa elindeki Mushafı Hazret-i Osman'a gönderdi. Hazret-i Osman; Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. Âs, AbdurRahmân b. Hâris b. Hişam'ı heyet halinde görevlendirdi. Onlar da bunu birkaç nüsha halinde istinsah ederek çoğalttılar. Hazret-i Osman, üç Kureyşli'ye hitab ederek sizler ve Zeyd b. Sâbit, Kur'ân'dan bir âyet hakkında ihtilaf ederseniz onu, Kureyş Lehçesiyle yazın. Çünkü Kur'ân onların lehçesiyle inmiştir, dedi. Bu **dört** kişilik heyet, denileni aynen uyguladılar. Kur'ân'ı bu şekilde Mushaf üzerine istinsah ettiler. Hazret-i Osman Hafsa'dan istediği nüshayı kendisine gönderdi. İstinsah edilen nüshaları da çeşitli beldelere yolladı. Bu nüshalar dışındaki mevcut sahife ve Mushafların yakılmasını emretti. Zeyd b. Sâbit: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)dan okuduğunu duyduğum Ahzâb sûresinin bir âyetini, istinsahımız esnasında göremedim. Âyeti araştırdık sonunda onu Huzeyme b. Sâbit'l-Ensâri'nin yanında bulduk. Bu âyet ***** **«Mü'minlerden öyle erkekler var ki, Allah'a verdikleri sözde durdular...»** adı geçen sûrenin 23. âyetidir. Onu, istinsah ettiğimiz Mushaftaki ilgili sûreye ilâve ettik, der.

769 İbn-i Hacer; bu istinsah, hicri 25. senesinde vaki olmuştur. Zamanımızda bazı kimseler bunu bilmediklerinden, hiç bir sened zikretmeksizin, bu istinsahın takriben hicrî 30. yılda yapıldığını iddia etmişlerdir, der.

İbn-i Eşte, Eyyub tarikiyle Ebû Kılabe'den şöyle dediğini rivâyet eder: Beni Âmir kabilesinden Enes b. Mâlik bana şöyle demişti: Hazret-i Osman'ın zamanında Kur'ân kıraati üzerinde, talebelerle hocaları birbiriyle tartışacak kadar ihtilaf etmişlerdi. Bu haber Osman b. Affân'a ulaşınca: Huzurumda Kur'ân'ı yalanlıyor, okunuşunu tahrif mi ediyorsunuz! Kim bana uymazsa, şiddetle yalanlamış, tahrifte ileri gitmiş olur. Ey Muhammed Ashâbı, bir araya gelin, hepinizin iştirak edeceği bir ana nüsha yazın, dedi. Bu söz üzerine toplandılar, Kur'ân'ı istinsah ettiler. Bir âyet hakkında münakaşa edip ihtilafa düştüklerinde: Bu âyeti, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) falancaya okutmuştu derler, Medine'ye üç fersah uzakta bulunan o kimseye birini gönderirlerdi. Giden kimse ona falanca âyeti Resûlüllah sana nasıl öğretmişti diye sorar, o da şöyle şöyle öğretmişti deyince önceden bıraktıkları boşluğa duydukarını aynen yazarlardı.

İbn-i Ebî Dâvud, Muhammed b. Sirin tarikiyle Kesir b. Eflah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Osman Mushafların istinsahını kararlaştırınca, Kureyş ve **Ensâr'dan on iki kişiyi topladı.** Onlar Hazret-i Ömer'in evinde bulunan nüshayı almak üzere gönderildiler, nüshayı alıp döndüler. Hazret-i Osman, karşılaşacakları müşkili çözmeğe söz vermişti. Onlar aralarında bir âyet hakkında münakaşa ettiklerinde, onu sona bırakırlardı.

İbn-i Ebî Dâvud sahih bir senedle Suved b. Gafale'nin şöyle dediğini rivâyet eder; Hazret-i Ali: Osman hakkında hayırdan başka bir şey söylemeyin. Allaha yemin ederim ki o, Mushafların teksirini, hepimizin gözü önünde yaptı. Hatta bazı yerlerde «Bu kırâat hakkında

ne dersiniz,» diye sordu. Duyduğuma göre Bazıları, benim kıraatim seninkinden daha hayırlıdır, diye konuşmuşlar. Bu gibi iddialar, neredeyse küfre kadar gidecekti.» demiştir. Biz, bunu nasıl buluyorsun diye Hazret-i Ali'ye sorduğumuzda: İhtilaf ve tefrika olamaması için, Müslümanların bir tek Mushaf üzerinde birleşmelerini uygun görürüm, cevabını vermiştir. Biz de, ne isabetli bir görüş dedik.

773 İbn-i't-Tîn ve Bazıları şöyle der: Hazret-i Ebû Bekr ile Hazret-i Osman'ın hizmeti arasındaki fark; Hazret-i Ebûbekr'in Kur'ân'ı cem'i, hafızların birer birer ölümüyle Kur'ân'dan bazı âyetlerin kaybolacağı korkusuna dayanmaktadır. Çünkü Kur'ân âyetleri, bir kitabda toplanmış değildi. Hazret-i Ebûbekr âyetleri Peygamber Efendimizden öğrendikleri şekilde, âyet ve sûreleri düzenli olarak Mushafta toplamıştır. Hazret-i Osman ise; kırâat vecihleri çoğalınca, lehçelerin çeşitli oluşundan dolayı, herkes Kur'ân'ı kendi lehçesiyle okumuş, bu da birbirlerini hata ile suçlamaya sebeb olmuştur. Bu durumu gören Hazret-i Osman, kıraatlardaki farklılığın daha da artacağından korkmuş, mevcut sahifeleri sûrelere göre tertib ederek, bir Mushaf halinde teksir ettirmiş, Kur'ân'ın Kureyş Lehçesi üzerinde toplamış tır. Her ne kadar zorluk ve sıkıntıyı kaldırmak için başlangıçta Kur'ân'ın diğer lehçelerle okunması müsaade edilmiş ise de, Hazret-i Osman buna ihtiyaç kalmadığını görmüş, bir tek lehçe ile yetinmiştir.

Ebû Bekr'l-Bâkillâni «e l - i h t i s â r» adlı eserinde şöyle der: Hazret-i Osman, Hazret-i Ebûbekr'in yaptığı gibi Kur'ân'ı iki kapak arasında toplama gayesini gütmemiştir. **O, daha sonraki nesillerin şüphe ve fesada düşmemeleri için, Peygamber Efendimizden öğrenilen kıraatları bir araya toplamayı, diğerlerini** ortadan kaldırmayı, içinde âyet ve sûrelerin takdim-tehiri ve tevili bulunmayan, **tenzil ile sabit olmuş, tilâveti mensub olmamış, belirli, sağlam bir hatla yazılmış** olan vahyi, bir Mushaf haline getirmeyi hedef almıştır.

775 Hârisu'l-Muhâsibî ise şöyle der: Müslümanlar arasında meşhur olan fikir, Kur'ân'ı cem' edenin Hazret-i Osman olduğudur. Halbuki durum böyle değildir. Hazret-i Osman sadece Irak ve Şam ehliyle ortaya çıkan kırâat harfleri hakkındaki ihtilafın fitneye sebeb olacağından korkması üzerine, Muhacir ve Ensâr'dan buna şahid olanlarla kendisi arasında mutabakat sağlamak kasdıyla Müslümanları bir kırâat üzere toplamıştır. Fakat Hazret-i Osman'dan önce Mushaflar, Kur'ân'ın indiği yedi harf üzere muhtelif kırâat şekilleriyle okunuyordu. Halbuki Kur'ân'ı bütünüyle cem' eden Ebubekri's-Sıddîk'tır. Bu yüzden Hazret-i Ali: Şayet bu hizmet bana verilseydi, Hazret-i Osman'ın yaptığı gibi yapardım, demiştir.

1- Teksir Edilen Nüshaların Adedi

776 Hz Osman'ın beldelere gönderdiği Mushafların sayısı hakkında farklı görüşler mevcuttur. Meşhur olan, gönderilen **Mushaf** adedinin **beş** olduğudur.

İbn-i Ebî Dâvud, Hamzetu'z-Zeyyâd tarikiyle yaptığı bir rivâyette, Hazret-i Osman beldelere dört nüsha Mushaf göndermişitr, der. İbn-i Ebî Dâvud, Ebû Hâtim es-Sicistâni'nin

şöyle dediğini duydum der: Yedi Mushaf nüshası yazılmış biri **Mekke**'ye, biri **Şam**'a, biri **Yemen**'e, biri **Bahreyn**'e, biri **Basra**'ya, biri de Kûfe'ye gönderilmiş, yedincisi Medine'de alıkonmuştur.

2- Âyetlerin Tertibi

779 İcma' ve naslara göre âyetlerin tertibi, tevkifidir. Bunda en ufak bir şübhe yoktur. Bu konuda **icma** olduğunu Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında, Ebû Caferi'z-Zubeyr «M u n â s e b â t» adlı eserinde nakletmişlerdir. «M u n â s e b â t» adlı eserdeki ibare: Âyetlerin sûrelerdeki tertibi, Müslümanlar arasında hiçbir ihtilaf olmaksızın Resûlüllah'ın emri ve tasvibi ile gerçekleştirilmiştir, şeklindedir. Bu hususta ulemanın görüşleri ileride gelecektir.

Konu ile ilgili vârid olan naslar şunlardır:

Zeyd b. Sâbit yukarıda geçen hadisinde şöyle demişti: Biz, Resûlüllah'ın yanında, Kur'ân'ı deri parçalan üzerine yazıyorduk.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn-i Hibbân ve Hâkim, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Ben Hazret-i Osman'a Enfâl sûresi, Mesânî'den, Berâe sûresi de miûn'den olduğu halde aralarına «BismillahirRahmânirrahîm» koymadan bu iki sûreyi birleştirmenize ve yedi uzun sûre arasına koymanıza sebeb nedir, diye sordum. Hazret-i Osman: Sûreler Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) âyetler halinde iniyordu. Kendisine bir âyet nâzil olduğunda vahiy kâtiblerinden birini çağırır, bu âyetleri içinde şu şu âyetler zikredilen sûreye koyun derdi. Enfâl sûresi, Medine'de nâzil olan ilk sûrelerdendi. Berâe sûresi ise son nâzil olan sûrelerdendi. Bu sûre, içinde zikredilen kıssalar bakımından Enfâl sûresine benziyordu. Bunun o sûrenin devamı olduğunu sanmıştım. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bize, bu sûrenin ondan olup olmadığını açıklamadan vefat etti. Bu yüzden, her iki sûreyi birleştirdim ve aralarına besmeleyi koymadım, onu yedi uzun sûre arasına aldım, demiştir.

Ahmed b. Hanbel, hasen senedle Osman b. Ebî'l-Âs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'ın yanında otururken gözlerini bir noktaya dikip yöneltti; sonra şöyle dedi: Cebrâil geldi, bana şu âyeti ***** **«Allah adaleti emreder...»** (Nahl, 90.) âyeti şu sûredeki yerine koymamı emretti.

783 Buhârî İbnu'z-Zubeyr'in şöyle dediğini rivâyet eder İbnu'z-Zubeyr Hazret-i Osman'a ***** **«İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları»** (Bakara, 234.) âyeti, başka bir ayetle neshedilmiştir. Onu niye. yazıyor ve yerine koyuyorsun, diye sordu. Hazret-i Osman da: Ey kardeşimin oğlu, Kur'ân'dan hiçbir âyeti yerinden değiştiremem, cevabını vermiştir.

Müslim, Hazret-i Ömer'den yaptığı rivâyette Hazret-i Ömer şöyle der. Resûlüllaha, kelâle'den sorduğum kadar, başka hiç bir şeyi çokça sormadım. Öyle ki eliyle göğsüme vurarak: Nisa sûresinin sonundaki sayfa sana kâfidir, cevabını verdi.

Bakara sûresinin son âyetleri ile ilgili hadisler de âyetlerin tertibini desteklemektedir.

Müslim, Ebû'd-Derdâ'dan merfûan şöyle rivâyet etmiştir: **Kehf sûresi**nin ilk on âyetini ezberleyen, deccâlın şerrinden korunur. Diğer bir ifadesinde ise: Kehf sûresinin son âyetlerini okuyan, deccâlın şerrinden korunur, der.

787 Çeşitli sûrelerin kıraatına dair Resûlüllah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) sabit olan deliller şunlardır: Bakara, Âli İmran ve Nisa sûreleri hakkında Huzeyfe hadisi, A'raf sûresinin kıraati hakkında Sahihi Buhârî hadisi, Buhârî'nin rivâyetine göre Resûlüllah A'raf sûresini akşam vakti,

Nesâî'nin rivâyetine göre de Mu'minûn sûresini sabah vakti okumuş, Hazret-i Musa ve Harun'un adı geçince kendisine öksürük arız olmuş, başını yere eğmiştir.

Taberânî'nin rivâyetine göre Rûm sûresini sabah vakti, Buhârî ve Müslim'in rivâyetine göre Secde ve Dehr sûrelerini cuma sabahı, Müslim'in rivâyetine göre Kaf sûresini hutbede,

«M ü s t e d r e k» ve diğerlerinin rivâyetine göre Rahmân sûresini cinlere, Buhârî'nin rivâyetine göre Necm sûresini Mekke'de kâfirlere karşı okumuş, sûre bitince secdeye kapanmıştır.

Müslim'in rivâyetine göre Kamer sûresini, Kâf sûresiyle birlikte bayram ve cumalarda,

Müslim'in rivâyetine göre Münafikûn sûresini cuma namazında

«M u s t e d r e k»in Abdullah b. Selâm'dan yaptığı rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Sâf sûresini nüzûlünden sonra, sonuna kadar okumuştu.

Resûlüllah'ın, âyetleri yüzden az olan (el-Mufassal) çeşitli sûreleri Sahâbe'nin büyük çoğunluğuna okuması, bu sûrelerdeki âyetlerin tevkifi olarak tertib edildiğini gösterir. Sahâbe'nin Resûlüllah'tan duyduğu gibi âyetleri tertib etmesi, **tevâtür** derecesine ulaşmıştır.

797 Îbnu Ebî Davud'un «M e s â h i f» adlı eserinde Muhammed b. İshak tarikiyle Yahya b. Abbad b. Abdillah b. Zübeyr; o da babasından rivâyet ettiği şu hadis, tertibin tevkifi olduğunu gösteren rivâyetlerle uyuşmamaktadır. Zübeyr babasının şöyle dediğini rivâyet eder: Haris b. Huzeyme Tevbe sûresinin son iki âyetini Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki heyete getirmiş, bu iki âyeti Resûlüllah'tan duyduğuma ve iyice kavradığıma şahadet ederim, demiştir. Hazret-i Ömer de Huzeyme'yi desteklemiş, sözünü ben de doğrularım cevabını vermiş, eğer bunlar üç âyet olsaydı başlı başına bir sûre yapardım. Kur'ân'dan son inen sûreyi bulun, sonuna ekleyin, demiştir.

İbn-i Hacer Bu rivâyet gösteriyor ki Sahâbe-i Kirâm ictihadlarına dayanarak sûreleri tertib etmişlerdir. Bu konudaki diğer deliller, onların bu işi ancak, Resûlüllah'dan tevkifi olarak yaptıklarına işaret etmektedir, der.

799 Ben şunu ilâve etmek isterim: Gene İbn-i Ebî Davud'un Ebû'l-Âliyye tarikiyle Ubeyy b. Ka'b'dan yaptığı şu rivâyet, daha önceki rivâyetine muarızdır. Ubeyy b. Ka'b: Kur'ân'ın cem'i sırasında Tevbe sûresindeki ***** **«...sonra sıvışırlar. Anlamaz bir topluluk oldukları için Allah onların kalblerini imandan çevirmiştir.»** (âyet 127.) âyetine geldiklerinde, sûrenin bittiğini sanmışlardı. Resûlüllah bana bu âyetten sonra *****

«Andolsun size bir peygamber geldi ki...» (âyeti 28, 129) âyetlerini sûrenin sonuna kadar okutmuştu, demiştir.

Mekkî ve diğerleri: Âyetlerin sûrelerde tertibi, Resûlüllah'ın emliyledir. Tevbe sûresinin başında böyle bir emir vermediği için sûre besmelesiz bırakılmıştır, demiştir.

Bakillâni «e l - i n t i s â r» adlı eserinde: Âyetlerin tertibi, uyulması gereken vacib ve lüzumlu bir hükümdür. Çünkü Cebrâîl (aleyhisselâm) «Falan âyeti falan yere koyun» diye emrettiğini söyler.

802 Bakillâni ayrıca şunu da ilâve eder: Görüşümüz şudur ki Allah'ın indirdiği, yazıyle tesbitini emrettiği, nüzûlünden sonra tilâvetini kaldırmadığı ve neshetmediği Kur'ân'ın tamamı, Hazret-i Osman'ın Mushafında yer alan iki kapak arasındaki Kur'ân'ın aynısıdır. Ondan ne bir şey eksiltilmiş, ne de ona bir ilâve yapılmıştır. Kur'ân'ın âyetleri, sûrelerdeki tertibiyle sabittir. Ne önce inen âyetler sona, ne de son, inen âyetler öne alınmıştır.

Sahâbe-i Kirâm her sûreye ait olan âyetlerin tertib ve yerlerini kırâat ve tilâvetinde olduğu gibi, Resûlüllah'tan öğrenmiş ve ona göre tesbit etmişlerdir.

Sûrelerin tertibini bizzat Resûlüllah'ın yapmış olması mümkün olduğu gibi, bu işi ele almadan kendisinden sonra Sahâbeye bırakması da mümkündür. Bu ikinci ifade akla daha yakındır.

İbn-i Veheb'den şöyle dediği rivâyet edilir: Mâlik'den duyduğuma göre **Kur'ân, Resûlüllah'tan işitildiği gibi aynen tertib edilmiştir.**

Beğavî «Ş e r h u ' s - S u n n e» adlı eserinde şöyle der: Sahâbe-i Kirâm, Allah'ın Resûlüne indirdiği Kur'ân'ı ona herhangi bir ilâve veya eksiltmede bulunmadan, Hafızların savaşlarda şehid olmasıyla bazı âyetlerinin kaybolacağı endişesinden hareket ederek iki kapak arasında toplamışlardır. Tertibinde takdim-tehir yapmadan Resûlüllah'tan duydukları gibi Kur'ân'ı yazmışlar ve tertib etmişlerdir. Resûlüllah inen âyetleri okur, Cebrâîl (aleyhisselâm) kendisine bildirildiği şekilde âyetleri tertibini ona öğretir, her âyetin nüzûlünü müteakip hangi sûrede, nereye konulacağını bildirirdi. İşte elimizde mevcut alan Mushaflar da buna uyularak tertip edilmiştir Sahâbe'nin gayreti, Kur'ân'ın tertibinde değil, bir arada toplanmasında olmuştur. Çünkü Kur'ân Levh-i Mahfuzda bu tertib üzere yazılmış, Allah onu dünya semasına bütün olarak indimiş, sonra da ihtiyaca göre inzal buyurmuştur. **Kur'ân'ın nüzûlündeki tertibi, tilâvetteki tertibinden farklıdır, vahye dayanır.** Çünkü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem): Şu âyeti şuraya koyunuz, diye emretmişti. Resûlüllah'ın tilâveti, Mushafa bu şekilde vazedilmesine Sahâbe'nin icmaı, bu tertibin **mütevatir** nakille kesinlik kazandığını gösterir.

3- Sûrelerin Tertibi

806 Sûrelerin tertibi konusunda, bu işin tevkifi mi yoksa Sahâbe'nin ictihadı ile mi olmuştur, şeklinde ihtilaf edilmiştir. Ulemanın çoğu Sahâbe'nin ictihadı ile olduğu kanaatındadır. İmâm-ı Mâlik ve Kadı Ebû Bekri'l-Bâkıllânî bunlardandır.

İbn-i Fâris şöyle der: Kur’ân, iki şekilde toplanmıştır.

Birincisi; yedi uzun sûrenin takdimi, âyetleri yüzden çok olan sûrelerin bunu takibi şeklinde olmuştur. Sahâbe'nin yaptığı hizmet, bu idi.

İkincisi; âyetlerin sûrelerde tertip edilmesidir. Bu tertib, delillerin işaret ettiği gibi, Cebrâilin (aleyhisselâm) Allah'tan aldığı emirle Resûlüllahın bizzat yürüttüğü tevkifi bir iştir. Bu hususta sûrelerin tertibinde selef Mushaflarının değişik olduğu görülür. Bazıları sûreleri, nüzûlüne göre tertib etmiştir. Hazret-i Ali'nin Mushaf'ı buna misaldir. Bu Mushaf, Alak sûresi ile başlamış, Müddessir, Nûn, Müzzemmil, Tebbet ve Tekvîr sûreleriyle devam etmiştir. Mekkî ve Medenî sûreler, sonuna kadar böylece sıralanmıştı. İbn-i Mesud'un Mushafı Bakara sûresiyle başlıyor, Nisâ ve Âli İmran sûreleri ile devam ediyordu ki bu tertibde şiddetli ihtilaf mevcuttur. Ubeyy ve diğer Sahâbe Mushaflarının durumu da, aynen böyle idi.

808 İbn-i Eşte «K i t a b u' l - M e s â h i f» adlı eserinde İsmail b. Ayyaş tarikıyle Hibbân b. Yahya'dan o da Ebû Muhammedi'l-Kuraşî'den rivâyet ederek şöyle dediğini nakleder: **Hazret-i Osman**, Zeyd b. Sâbit ve arkadaşlarına uzun sûreleri arka arkaya sıralamalarını emretti. Enfâl ve Tevbe sûreleri yedi uzun sûre arkasına alındı, araları besmele ile ayrılmadı.

Birinci görüşü aralarında Ebû Bekr'l-Bâkillâni'nin de bulunduğu bir grub ulema benimsemiştir.

Ebû Bekr'l-Enbârî şöyle der: Kur’ân-ı Kerim önce, bütün olarak dünya semasına, sonra da yirmi küsür senede parça parça indiril di. Her sûre cereyan eden bir olay, âyette soru sorana cevab olmak üzere inerdi. Cebrâîl de, âyet ve sûresinin yerini bilirdi. Sûrelerin yerini birbiri ardına sıralanması, âyet ve harflerin sıralanması gibi olurdu. Bunların hepsi, Resûlüllah tarafından yapılırdı. Bir sûreyi öne alan veya geriye bırakan, Kur’ân'ın tanzimini bozmuş olur.

Kirmânî «e l - B u r h â n»ında şöyle der: Sûrelerin bu şekilde tertibi, Cenâb-ı Hak tarafından yapılan Levh-i Mahfûz'daki tertibi üzeredir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) her şene, o sene boyunca inmiş olan âyetleri Cebrâîle arz ederdi. Vefatı senesinde bu arz, iki kere vuku bulmuştur. En son inen âyet **«Şu günden sakının ki o gün Allah'a döndürüleceksiniz...»** (Bakara, 281.) âyetin, Riba ile deyn âyetleri arasına konulmasını Cebrâîl emretmişti.

811 Tîbî şöyle der: Kur’ân-ı Kerim, önce bir bütün halinde Levh-i Mahfûz'dan dünya semasına, sonra da kulların ihtiyacına göre peyderpey indirilmiştir. Sonra da Levh-i Mahfûz'da olan şekliyle Mushaflarda toplanmış ve tanzim edilmiştir.

Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında şöyle der: İki grub arasındaki bu ihtilaf, şeklidir. Çünkü **ikinci görüş**ü savunanlar, esbab-ı nüzûl ve âyetlerin yerlerini bilmekle, bunun kendilerine ışık tuttuğunu söylerler. Bu yüzden İmâm-ı Mâlik; sûrelerin tertibi, Sahâbe'nin ictihadıyla olduğunu söylemesine rağmen, Sahâbe Kur’ân'ı ancak Peygamberden duydukları gibi tertib etmişlerdir, der. Aralarındaki ihtilaf sûrelerin tevkifi olması, Resûlüllah'ın sözüne mi veya fiiline mi dayandığı konusundadır. Bu ise onların görüş bildirmesine yol açmıştır. Ebû Cafer b. Zübeyr, bu konuda görüş ileri sürenlerin ilkidir.

Beyhakî «M e d h a l» adlı eserinde şöyle der: Resûlüllah'ın sağlığında Kur'ân-ı Kerim, sûre ve âyetleriyle, yukarıda geçen Hazret-i Osman'ın hadisine göre, Enfâl ve Tevbe sûreleri hariç, bu tertib üzere idi.

İbn-i Atıyye; yedi uzun sûre, Hâ Mim'ler ve âyetleri yüzden az olan sûreler gibi Kur'ân'ın birçok sûresi, Resûlüllah hayatta iken tertib edilmiş, geri kalanların tertibi ise, Sahâbe-i Kirâm'a bırakılmıştır görüşünü benimser.

Ebû Ca'feri'z-Zubeyr şöyle der: Konu ile ilgili hadisler, İbn-i Atıyye'nin ifade ettiklerinden daha fazla olduğunu gösterir. Bunlardan pek azında ihtilaf edilmesi mümkündür. Müslim'in rivâyet ettiği: Resûlüllah'ın Zahraveyn'i (Bakara ve Âli İmran'ı) okuyunuz sözü, Saîd b. Hâlid'in: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yedi uzun sûreyi bir rekatta okudu şeklindeki, İbn-i Ebî Şeybe'nin «M u s a n n e f» adlı eserinde rivâyet ettiği hadisi bunlardandır. İbn-i Ebî Şeybe'nin rivâyet ettiği başka bir hadisde: Resûlüllah mufassal sûreleri bir rekatta okurdu, denilmektedir.

Buhârî, İbn-i Mesûd'dan yaptığı bir rivâyette: İsra, Kehf, Meryem, Tâhâ, Enbiya sûreleri Kur'ân'da önceden ve peşpeşe inen sûreler olduğunu söyler, Buhârî bunları, Mushafta tertib edildiği üzere sıralamıştır.

Buhârî'nin rivâyetine göre Resûlüllah, her gece yatağa yatarken avuçlarını biraraya getirir, onlara üfler, sonra da İhlâs ve Muavvizeteyeni okurdu.

Ebû Ca'feri'n-Nehhâs, muhtar olan görüşün şu olduğunu söyler: Vasile hadisinde ifade edildiği gibi sûrelerin bu şekilde tertibi, Resûlüllah tarafından yapılmıştır. Vâsile'nin rivâyet ettiği bu hadisde Resûlüllah şöyle buyurmuştur: «Bana Tevrat yerine, yedi uzun sûre verildi...»

Bu hadis, âyet ve sûrelerin tertibini bizzat Resûlüllah'tan olduğunu göstermektedir. Resûlün irtihalinden beri âyet ve sûreler bir Mushafta toplanmıştır Çünkü, Kur'ân'ın telifi hususunda bu hadis, Resûlüllah'ın sözüyle sabittir.

İbnu'l-Hassar şöyle der: sûrelerin tertibi, âyetlerin yerlerine konması, doğrudan doğruya vahiyle gerçekleşmiştir.

820 İbn-i Hacer de şöyle der: Sûrelerin Bazıları veya büyük kısmının tertibi, tevkifi olmaktan uzak değildir. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud'un Evs b. Ebî Evs Huzeyfeti's-Sekafî'den rivâyet ettiklerine göre sûrelerin tertibi tevkifidir. Huzeyfe's-Sekafî şöyle der: «Sakîf kabilesinden Müslüman olan bir grubla beraberdim.» Bu rivâyette Resûlüllah bize şöyle dedi, ibaresi geçmektedir. «Kur'ândan bana bir hizib geldi.» bunu bitirene kadar çıkmak istemedim. Huzurundan ayrıldıktan sonra Ashâb'ına: Kur'ân'ı nasıl hiziblere bölüyorsunuz? diye sorduk. Onlar da bize: Üç, beş, yedi, dokuz, on bir, on üç sûre şeklinde Kâf sûresinden itibaren Kur'ân'ın sonuna kadar da bir hizib olarak böldük dediler.

Bu ifadeden sonra İbn-i Hacer bu da gösterir ki **Mushaf'ın bugünkü** şekli üzere tertibi, Resûlüllah'ın zamanında yapılan tertibin aynıdır. Diğer hizibler hariç sadece kısa sûrelerin bir hizib halinde o sırada tertib edilmesi, ihtimal dahilindedir, der.

821 Bu izahlara şunu ilâve etmek isterim: Hâ Mîm ve Tâ Sîn'lerin ardarda tertib edilmesi, Sebbeha ile başlayan sûrelerin ardarda tertib edilmeyişi, aksine aralarının fasılalı oluşu, Şuarâ ve Kasas sûreleri arasına, bu ikisinden daha kısa olmasına rağmen Neml sûresinin girmesi, tertibin tevkifi olduğuna bir delildir. Şayet sûrelerin tertibi ictihad yoluyla olsaydı; Sebbeha ile başlayan sûrelerin ardarda gelmesi, Neml sûresinin de Kasas'dan sonra gelmesi gerekirdi. Bu konuda tatmin edici görüş, Beyhaki'nin görüşüdür. Beyhakî, Tevbe ve Enfâl sûreleri hariç, diğer sürelerin tertibi, tevkifi olduğu kanaatındadır. Sûrelerin bu şekilde tertibine, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sûreleri ardarda okuduğuna delil getirilmesi gerekmez, bu durumda Resûlüllah'ın İsra sûresinin Âli İmran'dan önce okuduğunu gösteren bir hadis varid olmamıştır. Çünkü Kur'ân okumada, sûreleri ardarda takib etmek vacib değildir. Resûlüllah'ın böyle yapması belki, sûreleri birbiri ardına getirmeden okumanın caiz olduğunu göstermek içindir.

İbn-i Eşte, «K i t a b u ' l - M e s â h i f»inde İbn-i Veheb tarikiyle Süleyman b. Bilâl'in şöyle dediğini rivâyet eder: Râbiâ'nın Bakara ve Âli İmran sûreleri Medine'de, bunlardan seksen küsür sûre de Mekke'de indiği halde Bakara ve Âli İmran sûreleri Kur'ân'ın tertibinde niye başa alındı diye işittim. O da şu cevabı verdi: Bu iki sûre, Kur'ân'ın tertibinde başa alınmıştır. Çünkü Kur'ân'ın tertibi, Resûlüllah'ın ve kendisiyle beraber olan Sahâbe'nin bilgisi, bu konuda aralarında ittifak hasıl olması neticesinde bu tertib gerçekleşmiş, hakkında soru sorulacak bir şüphe kalmamıştır.

4- Sûrelerin Âyet Sayısına Göre Taksimi

823 Yedi uzun sûre; Bakara ile başlayıp Tevbe sûresi ile son bulur. Bir kısım ulema, bu görüştedir. Fakat Hâkim, Nesâî ve başkaları, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler. Yedi uzun sûre; Bakara, Âli İmran, Nisa, Mâide, En'am ve A'raf sûreleridir. İbn-i Abbâs'ın ravisi yedinciyi zikretti ama, onu unutmuşum, der. İbn-i Ebî Hâtim ve bir başkası, Mucahid ve Saîd b. Cübeyr'den yaptıkları sahih rivâyette, yedinci sûrenin, Yûnus sûresi olduğu söylenir. İbn-i Abbâs'ın buna benzer rivâyeti birinci bölümde geçmişti. Hâkim'in rivâyetine göre de, yedinci sûre Kehf sûresidir.

Miûn; âyetleri yüzden fazla veya buna yakın olan sûrelere verilen addır. Çünkü bu sûrelerin her birinin âyet sayısı, ya yüzden fazla veya ona yakındır.

Mesânî; Miûnu takib eden sûrelerdir. Çünkü Mesânî, Miûn'dan sonra ikinci sırayı almaktadır, yani Miûn ilk sırayı, Mesânî de ikinci sıradaki sûrelerdir. Ferra bu konuda şöyle der: Mesânî, âyetleri yüzden az olan sûrelerdir. Çünkü bunlarla, Tıval ve Miûn'dan daha çok senada bulunulur. Nekzâvî'nin dediğine göre bu sûrelerde ibret ve hayr ifade eden âyetler, ikişer kere zikredilmiştir.

Sehâvî «C e m â l u' l - K u r r â» adlı eserinde bunlar: İçlerinde kıssaların iki kere tekrar edildiği sûrelerdir. Bu da, yukarı da geçtiği gibi, Kur'ân'ın tamamına ve Fatiha sûresinde de verilmiştir, der.

827 Mufassal; Mesânî'den sonra gelen kısa sûrelerdir. Bu adla adlandırılması sûreler arasına fâsıla olarak besmelenin çok girmesindendir. İçinde, mensûh âyetlerin azlığından dolayı da mufassal adı verilmiştir. Bu yüzden, kendilerine muhkem adı da verilmiştir. Nitekim Buhârî, Saîd b. Cubeyr'in: Mufassal dediğiniz sûreler, muhkem sûrelerdir. Şüphesiz bunların sonuncusu Nâs süresidir, dediğini rivâyet etmektedir.

Mufassal sûrelerin, hangi sûre ile başladığı konusunda 12 görüş vardır:

a- Az önce geçen Evs'in hadisine göre Kâf,

b- Nevevî'nin sahih kabul ettiği bir rivâyete göre, Hucurât,

c- Mâverdî'den, çoğunluğun desteklediği bir rivâyete göre, Kıtal (Muhammed),

d- Kadı lyad'ın dediğine göre, Câsiye,

e- Sâffât,

f- Sâf,

g- Mülk, İbn-i Ebî's-Sayfi'l-Yemenî «T e n b i h» adlı esere yazdığı.

«N u k e t»inde, Sâffât, Sâf ve Mülk sûrelerini zikreder.

h- Kemâl ez-Zummârî'nin «Ş e r h u' t - T e n k i h»înde belirttiğine göre Fetih,

i- İbnu's-Seyyid, «M u v a t t a» üzerine yazdığı «E m â i i»sinde ifade ettiğine göre Rahmân,

i- İnsan,

k- İbnu'l-Firkâh'ın Merzûkî'ye yazdığı ta'lika'da ifade ettiğine göre Sebbeha,

l- Hattâbiye göre Duhâ sûresidir.

Bunlara **mufassal** denilmesi, okuyanın sûreler arasını tekbirle ayırmasındandır. Râgıb'ın «M u f r e d â t»ındaki ifadesine göre mufassal, Kur'ân'ın son yedi sûresidir.

Mufassal; tıval evsat ve kısar diye üçe ayrılır. İbn-i Muan; tıval'i Nebe' sûresi, evsatı Nebe'den Duha'ya Duha'dan son sûreye kadar da kısar sûrelerdir. Bu taksim, ileri sürülen görüşler içinde akla en yatkın olanıdır.

5- Mufassal Sûrelerin Diğer Adları:

830 İbn-i Ebî Dâvud «K i t a b u' l - M e s â h i f»inde Nâfi' tarikiyle İbn-i Ömer'den şunu rivâyet eder: İbn-i Ömer'in yanında mufassaldan söz edilince: Kur'ân âyetleri, mufassal değildir. Fakat, kısa sûreler, küçük sûreler deyiniz, diye cevap verdi. İbn-i Ömer'in bu sözü, sûrelere kısa ve küçük sûre denilmesinin caiz olduğuna delil gösterilmiştir. Aralarında Ebû'l-Âliyye'nin bulunduğu Bir kısım ulema, bunu hoş karşılamamışlardır. İbn-i Davud'un zikrettiğine göre diğerleri bunu yerinde bulmuşlardır. İbn-i Sîrîn ve Ebû'l-Âliyye'den rivâyet edildiğine göre; bunlara hafif sûre, demeyin. Çünkü Allahü teâlâ: **«Biz sana ağır bir söz indireceğiz»** (Müzzemmil.5.) âyet, buyurmuştur. Bundan dolayı kolay sûreler deyiniz, demiştir.

6- Ubeyyu'bnu Ka'b ve İbn-i Mesûd Mushaflarının Tertibi:

832 İbn-i Eşte «K i t a b u' l - M e s â h i f»inde şöyle der:

Bize, Muhammed b. Ya'kûb, ona Ebû Dâvud, ona da Ebû Ca'feri'l-Kûfî rivâyet etmiştir.

Ebû Caferi'l-Kûfî: Ubeyyu'bnu Ka'b'ın Mushafı şu şekilde tertip edilmiştir, der:

Fatiha, Bakara, Nisa, Âli İmran, En'am, A'raf, Mâide, Yûnus, Enfâl, Tevbe, Hûd, Meryem, Şuarâ, Hac, Yûsuf, Kehf, Nahl, Ahzâb, Benî İsrâil, Zümer, Tâhâ, Enbiya, Nûr, Mu'minûn, Sebe', Ankebût, Mu'min, Ra'd, Kasas, Neml, Sâffât, Sâd, Yasîn, Hicr, Şuarâ, Rûm, Hadîd, Fetih, Kıtal (Muhammed), Zıhar (Mücadele), Mülk, Secde, Nûh, Ahkâf, Kâf, Rahmân, Vâkıa, Cinn, Necm, Meâric, Müzzemmil, Müddessir, Kamer (İkterabe), Duhân, Lukman, Câsiye, Tûr, Zariyat, Nûn, Hâkka, Haşr, Mümtehine, Mürselât, Nebe, Kıyâme, Tekvîr, Talak, Nâziât, Teğâbûn, Abese, Mutaffifûn, inşikak, Tîn, Alak, Hucurât, Münâfikûn, Cumua, Tahrim, Fecr, Beled, Leyl, ifitar, Şems, Tarık, A'lâ, Gâşiye, Sâf, Beyyine, Duhâ, İnşirah, Kâria, Tekâsür, Asr, Hala', Hafd, Hümeze, Zilzâl, Âdiyât, Fil, Kureyş, Mâ'ûn, Kevser, Kadr, Kâfirûn, Nasr, Tebbet, ihlâs, Felak ve Nâs. (109 sûre)

İbn-i Eşte şöyle der: Bize, Ebû'l-Hasen b. Hafi rivâyet etti, Ebû Cafer b. Muhammed b. Amr b. Musa onlara rivâyet ederek şöyle dedi: Bize, Muhammed b. İsmâil b. Salim, ona Aliyyu'bnu Mihrânî't-Tâî, ona Cerîr b. Abdi'l-Hamid rivâyet ederek şöyle dedi:

Abdullah İbn-i Mesûd'un Mushafı, şu şekilde tertip edilmiştir:

Tıval: Bakara, Nisa, Âli İmran, A'raf, En'am, Mâide ve Yûnus.

Miûn: Tevbe, Nahl, Hûd, Yûsuf, Kehf, Beni İsrâil (İsra), Enbiya, Tâhâ, Mu'minûn, Şuarâ, Sâffât.

Mesânî: Ahzâb, Hacc, Kasas, Neml, Nûr, Enfâl, Meryem, Ankebût, Rûm, Yâsin, Furkan, Hicr, Ra'd, Sebe, Melâike, ibrahim, Sâd, Vellezîne Keferû (Muhammmed), Lokman, Zümer, Mü'min, Zuhruf, Secde, Şûra, Ahkâf, Câsiye, Duhan, Fetih, haşr, Tenzilu's-Secde, Talak, Nûn, Kalem, Hucurât, Mülk, Teğâbûn, Münafikûn, Cumua, Sâff, Cinn, Nûh, Mücadele, Mümtehine, Tahrim.

Mufassal: Rahmân, Necm, Tûr, Zâriyât, Kamer, Vâkıa, Nâziat, Meâric, Müddessir, Müzzemmil, Mutaffifîn, Abese, Dehr, Mürselât, Kıyâme, Nebe, Tekvîr, infitar, Gâşiye, A'lâ, Leyl, Fecr, Burûc, inşikak, Alak, Beled, Duhâ, Târik, Âdiyat, Mâ'ûn, Kâria, Beyyine, Şems, Tîn, Hümeze, Fil, Kureyş, Tekâsur., Kadr, Zilzâl, Asr, Nasr, Kevser, Kâfirûn, Tebbet, İhlâs, inşirah. (109 sûre)

Bu Mushafda; Fatiha, Felak ve Nâs sûreleri yoktur.

19 - KUR'ÂN'IN SÛRE, ÂYET, KELİME VE HARFLERİNİN SAYISI

834 Sûrelerin adedi kendilerine itimat edilen ulemanın icmaına göre 114 dür. Enfâl ve Tevbe sûrelerini bir sûre kabul etmekle, 113 sûre olduğu söylenir.

Ebû'ş-Şeyh, Ebû Ravk'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Enfâl ve Tevbe sûreleri, ayrı iki sûre mi, yoksa bir sûre midir? diye sordum. Bunlar iki ayrı sûredir, cevabını verdi. İbn-i Ebî Hâtim, Süfyan tarikiyle Mücâhid'den Ebû Ravk'ın sözüne benzer bir rivâyeti nakletmiştir.

İbn-i Eşte, İbn-i Luheya'nın şöyle dediğini rivâyet eden Tevbe sûresi, Enfâl sûresinin devamı sayıldığından, Tevbe sûresinin başına, Besmele konulmamıştır. Bunların şüphesi, her iki sûrenin birbirine benzemesi aralarında Besmele bulunmayışıdır. Resûlüllah'ın her iki sûreye Besmele çekmesi bu şübheyi kaldırır.

839 «e l - İ k n â» adlı eserin müellifi, İbn-i Mesûd'un Mushafında Tevbe sûresinin evvelinde Besmelenin yazılı olduğunu, fakat bunun dikkate alınmayacağını, söyler.

Kuşeyrî; Tevbe sûresinin evvelinde Besmelenin bulunmayışı en doğrusudur. Çünkü Cebrâîl (aleyhisselâm) bu sûreyi indirdiğinde, Besmelesiz indirmiştir, der.

Hâkim «M u s t e d r e k»inde İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder Ebû Tâlib'e; Tevbe sûresinin başına niye Besmele konulmamıştır? diye sordum. O da: Besmele bir emandır, Müslümanların kılıçla kazandığı zafer sonunda bu sûre nâzil olmuştur, cevabını verdi:

İmâm-ı Mâlik; sûrenin baş tarafı sâkıt olunca, bununla birlikte Besmele de sâkıt olmuştur. Çünkü, Tevbe sûresinin âyet sayısı, Bakara sûresinin âyetlerine eşit olduğu sabittir, demiştir.

İbn-i Mesûd'un Mushafında 112 sûre vardır, Felak ve Nâs sûrelerini Mushafına almamıştır.

Ubeyyu'bnu Ka'b'ın Mushafında 116 sûre vardır. Çünkü Mushafının sonuna Hafd ve Hala' sûrelerini ilâve etmiştir.

Ebû Ubeyd, İbn-i Sîrin'den şu rivâyette bulunun Ubeyyu'bnu Ka'b Mushafına Fâtiha, Felak ve Nâs, Allahumme innâ nesteinuke ve Allahumme iyyâke na'budu'yu yazmıştır. Halbuki İbn-i Mesûd, bunları: Mushafına almamıştır.

Hazret-i Osman ise bunlardan Fâtiha, Felak ve Nâs sûrelerini resmi Mushafa dercetmiştir.

845 Taberânî, «e d - D u â» babında Abbâd b. Ya'kûbi'l-Esedi tarikiyle Yahya b. Ya'le'l-Eslemi'den, o İbn-i Lehia'dan, o Ebû Hureyre'den, o da Abdullah b. Zurayri'l-Gâfikî'nin şöyle dediğini nakleder: Abdulmelik b. Mervân bana; Seni Ebû Türab'ın sevgisine sevkeden şey, koyu bir bedevi olmandır, ben bunu iyi bilirim, dedi. Ben de; Allah'a yemin ederim, anan baban henüz evlenmeden önce, Kur'ân'ı cem' etmiştim. Alî b. Ebî Tâlib bana, Kur'ân'dan iki sûre öğretmişti. Ona da bu sözleri öğreten Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) idi. Bu iki sûreyi ne sen, ne de baban bilirsiniz, cevabını verdim.

(Bu sûrelerden biri Hala' sûresidir)

*****

Mânası: «Allahım! Biz ancak Senden yardım, Senden mağfiret diler, Senden hidayet isteriz. Seni tasdik eder, sana tevbe eder, Sana itimat eyleriz. Seni bütün hayır ile senada, zikirde bulunur, nimetlerini itiraf ile Sana şükür, ederiz. Seni inkâr etmeyiz, Sana isyan edip duranları alaşağı edip terkederiz, kendilerinden rabıtamızı keseriz.» (Diğeri de Hafd sûresidir)

***** «Ya ilahî! Biz ancak Sana ibadet eder, Senin manevi kurbiyetine nailiyet için çalışır, koşarız; Senin rahmetini umar, azabından da korkarız, şübhe yok ki Senin azabın kâfirlere erişir.»

846 Beyhaki, Sufyanu's-Sevri tarikiyle, İbn-i Cureyc, Ata ve Ubeyd b. Umeyr'den şöyle rivâyet eder: Ömer b. Hattab rukûdan kalkınca Kunut duasını okur ve şöyle derdi:

*****

İbn-i Curayc: Besmele'nin okunmasındaki hikmet, bunların, bazı Sahâbe Mushaf'larında iki sûre olarak geçmesidir, der.

Muhammed b. Nasri'l-Mervezî «K i t â b u' s- S a l â t» babında Ubeyyubnu Ka'b'dan şu rivâyette bulunur: Ubeyyu'bnu Ka'b, bu iki sûre ile Kunut'ta bulunurdu. Mushafına yazdığı bu iki sûreyi beraberce okurdu.

İbn-i Durays şöyle der: Bize Ahmed b. Cemil'l-Mervezi, o Abdullah b. Mübarek, o Eclâh, o Abdullah b. AbdurRahmân, o da babasından rivâyet ederek, babasının şöyle dediğini nakleder: İbn-i Abbâs'ın Mushafında, Ubeyy'ubnu Ka'b ve Ebû Mûsâ'l-Eşari'nin Kunut dualarının kıraati aynen yazılıdır *****

Taberânî, sahih bir senedle Ebû İshâk'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Umeyyetu'bnu Abdillah b. Hâlid b. Useyd, Horasan'da bize imam oldu ve namazda bu iki sûreyi okudu.

Beyhakî ve Ebû Dâvud, Hâlid b. Ebî İmran'dan şöyle rivâyet ederler: Cebrâîl (aleyhisselâm), Peygamber Efendimiz namazda iken: ***** **«Sana o işten hiçbir şey düşmez...»** (Âli İmran, 128.) âyetiyle birlikte bunları da indirdi. Resûlüllah bu sırada, Mudar kabilesine bedduada bulunuyordu.

842 Ubeyyu'bnu Ka'b'ın Mushafında 116 sûre olduğunu, Bir kısım ulema nakleder. Fakat doğru olan, 115 sûredir. Bu Mushafta Fil ve Kureyş sûreleri, bir sûre olarak geçmiştir. Bunu Sehâvî «C e m â l u' l - K u r r â»sında Ca'feru's-Sadık ve Ebû Nehik'den rivâyet etmiştir.

Bu rivâyet hakkında şunu ilâve etmek isterdim: Bunu, Hâkim ve Taberânîn Hazret-i Âişe'den rivâyet ettikleri bir hadis reddeder. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem): Allahü teâlâ Kurayş'i yedi şeyle üstün kılmıştır... ila. Hadis metninde aynı zamanda: Allahü teâlâ Kurayş hakkında bir sûre indirdi ki bu sûrede, onlardan başkasını zikretmemiştir, ibaresi geçmektedir.

Huzelî «e l - K â m i l» adlı eserinde, Bazı ulemadan rivâyetle şöyle der: Duhâ, inşirah sûreleri bir sûredir. Bunu Fahruddin Razi tefsirinde, Tavus ve Ömer b. Abdulaziz'den de rivâyet etmiştir.

1- Kur'ân'ın Sûrelere Ayrılışındaki Hikmet:

855 Denilir ki, Kur'ân'ın sûrelere ayrılışındaki hikmet, sûrenin tek başına bir mucize, Allah'ın âyetlerinden bir âyet olduğunu tahkiki, her sûresinin müstakil bir yönünün işaretidir. Mesela: Yûsuf sûresi bu adı, kendi kıssasından, tevbe sûresi de münafıkların durumu ve sırlarından almıştır. Sûreler; uzun, orta ve kısa olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Sûrenin uzunluğu, i'câzın şartından olmadığını belirtmek içindir. Mesela; Kevser sûresi üç âyet olmasına rağmen, Bakara sûresi kadar mu'cizdir.

Sonra bunun diğer açık bir hikmeti de, Cenâb-ı Hak'kın Kitabını kulların kolayca ezberlemesini sağlamak, kısa sûrelerden başlayarak uzun sûrelere doğru çocukların tedrici olarak öğrenmelerini kolaylaştırmaktır.

856 Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında şöyle der: Önceki semavî Kitapların da böyle olması gerekmez miydi? diye sorarsan, iki yönden böyle olmadığını, cevaplamak isterim.

Birincisi: Bu Kitaplar, nazım ve tertib bakımından mu'ciz değillerdir.

Diğeri ise; Bunların ezberlenmeleri kolay kılınmıştır. Fakat, **Zemahşerî** «K e ş ş â f»ında bu görüşe karşı çıkarak şöyle der: Kur'ân'ın sûreler halinde bölünüşü ve ayrılışında pek çok faydalar vardır. Cenâb-ı Hak, Tevrat, İncil ve Zebur'u bu şekilde indirmiştir. Diğer enbiyaya vahyettiği «Sahife»ler de sûreler halinde idi. Kitab yazan her müellif, kitabını bablara ayırır, her babda geçen önemli olayı dikkate alarak, ona bir başlık koyar. Bir kitabı bölüm ve fasıllara ayırmak, onu bir tek bab altında toplamaktan daya iyi ve faydalıdır. Okuyucu, bir sûreyi veya kitabdan bir bölümü bitirip diğerine geçince, kendisine daha çok canlılık verir ve ona iştiyakı daha da artar. Halbuki, kitabı ara vermeden bütünüyle okusaydı, durum böyle olmazdı. Bir yolcunun durumu da buna benzer. Bir mil veya bir fersah yürüyünce istirahat ederse, bu ona nefes aldırır, bundan sonra devam edeceği yolculukta daha canlı ve hareketli olur. işte bundan dolayı, Kur'ân-ı Kerim, cüzlere ve hiziblere ayrılmıştır. Hafız, bir sûreyi iyice ezberleyince, Allah'ın Kitab'ından müstakil bir bölümü kedine mal ettiğine inanır, ezberledikleri gözünde büyük gözükür. Enes'in rivâyet ettiği hadis de bu kabildendir: Bir kimse Bakara ve Âli İmran sûrelerini okuyunca, aramızda saygı duyardı. Bu yüzden namazda bir sûrenin bütünüyle okunuşu, daha efdal sayılır. Kur'ân'ın sûrelere ayrılışı, birbirine benzeyen âyetlerin ardarda gelişi, birinin diğerine mütenasip düşmesindendir. Kur'ân'ın bu şekilde taksim edilmesi, mâna ve nazmı kolaylaştırır. Bunlar dışında, daha pek çok faydalar vardır.

Diğer semavî Kitabların sûreler halinde taksimiyle ilgili Zemahşerînin zikrettiği hususlar, doğru ve sıhhatlidir.

İbn-i Ebî Hâtim, Katâde'nin şöyle dediğini rivâyet eder: **Zebur**'un **150** sûre olduğunu, hepsinin vaaz ve nasihatten ibaret olduğunu, içinde helal-ha**ram, feraiz ve cezaların bulunmadığı**nı, aramızda konuşurduk, **İncil**'de, Sûretu'l-Emsâl adında bir sûre bulunduğunu söylemiştir.

2- Kur'ân Âyetlerinin Sayısı

Kurrâ'dan Bir kısım ulema, bu konuda müstakil eserler yazmıştır. Ca'berî; âyetin tarifini şöyle yapar: Âyet, başlangıcı ve sonu belli, bir sûrede dercedilmiş, takdiri de olsa cümlelerden mürekkep olan Kur'ân'ın bir cüzüdür. Âyet kelimesinin aslı, alâmet demektir. Bakara sûresinin ***** **«...Onun hükümranlığının alâmeti...»** (248.) âyeti buna örnektir. Çünkü bu âyet, Allah'ın fadl u keremine ve sadakatine bir alâmettir. Yahut âyet kelimesi, cemaat manasınadır, çünkü âyet bir kelimeler manzumesidir.

Bir başkası âyeti şöyle tarif eder: Önceki ve sonrakilerden ayrı, Kur'ândan bir cümledir. Ayrıca, sûrelerdeki âyetlerden biri olduğu da söylenir. Bu şekilde adlandırılması, ona getirenin sıdkına, onu karşı çıkanın aczine bir alâmet olmasındandır. Önceki âyetle sonraki âyetten ayrıldığına alâmet olan cümlelerdir, şeklinde ayrı bir tarif yapılır.

Vâhidî; ulemamızdan Bazıları bu tarife göre, âyetlerin bugünkü şekli tevkifi olmasaydı daha az kelimeli söze, âyet adı verilmesinin caiz olmayacağını söylemişlerdir, der.

Ebû Amri'd-Dânî; ***** **«Yemyeşildirler»** (Rahmân, 64.) âyeti dışında tek kelimeli bir âyetin var olduğunu bilmiyorum, demiştir. Bir başkası, aksine Kur'ân'da; Necm, Duhâ, Asr gibi tek kelimeli âyetlerin var olduğunu söyler. Bunları âyet sayanlara göre fevâtihu's-suver de ayrı birer âyettir.

Bazıları şöyle der: Sahih olan, âyetin sûrelerde olduğu gibi vahiy yoluyla, tevkîfî olarak bilinmesidir. Âyet, inkıtaı tevkifi olarak bilinen, Kur'ân harflerinden meydana gelen bir cümledir. Yani, kendisinden sonra gelen âyetin başlangıcından, kendisinden önce gelen âyetin sonundan ayrılan, kendi halinde müstakil olan kelamdır. Bu tarifle sûre, âyet için yapılan tarif dışında tutulmuştur.

Zemahşerî; Âyetlerin tesbiti, tevkifi bir ilme dayanır, kıyasa mahal yoktur. Bu yüzden, vahiyle belirlendiği üzere Elif Lâm Mim ve Elif Lâm Mim Sâd'ı birer âyet saymışlar, Elif Lâm Râ ve Elif Lâm Mim Râ'yı âyet saymamışlardır. Keza, bulundukları sûrelerde Hâ Mîm'leri, Tâhâ ve Yâsîn'i âyet kabul etmişler, Tâ Sîn'i ise âyet kabul etmemişlerdir, der.

Buna şu açıklamayı getirmek isterim: Ahmed b. Hanbel «M u s n e d»inde Âsim b. Ebî'n-Necûd tarikiyle Zirr'in, İbn-i Mes'ud'dan yaptığı şu rivâyeti, âyetin tesbitinin, tevkîfî olduğunu gösterir. İbn-i Mesûd şöyle der: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bana selâsîn'den olan Hâ Mîm'lerden bir sûre, yani Ahkâf'ı okutmuştu. Eğer bir sûre 30 âyetten fazla ise, selâsîn denilir, demişti.

İbnu'l-Arabî şöyle der: Resûlüllah Fatiha sûresinin yedi, Mülk sûresinin otuz âyet olduğunu söylemiştir. Resûlüllah'ın Âl-i İmran sûresinin sonundan on âyet okuduğu ve bunları belirlediği vakidir. İbnu'l-Arabî Kur'ân âyetlerini saymak Kur'ân'ın zor konularından biridir. Çünkü âyetler; uzun kısa olduğu gibi, mânası bir âyette tamamlanan, söz bitimine kadar devam eden, kelamın içinde bulunan âyetler şeklindedir.

Başkaları şöyle der: Selefin, âyetlerin adedi hakkındaki ihtilaf sebebi, Resûlüllah'ın Tevkîfî olarak âyet başlarında durmasıdır. Âyetin yeri öğrenilince, tamamlanırdı. Bu anda âyeti dinleyen, onun fâsıla olmadığını zannederdi.

İbn-i'd-Durays, Osman b. Ata tariki ile babasından, o da İbn-i Abbâs'dan şöyle dediğini rivâyet eden Kur'ân'ın tamamı, 6616 âyettir. Harflerin tamamı ise 323.671 dir.

Ebû Amri'd-Dânî şöyle der: Kur'ân âyetlerinin 6.000 olduğunda ittifak etmişlerdir, ihtilaf 6.000 nin üstündeki sayıdadır. Bâzıları bu sayıya ilâvede bulunmaz, Bazıları 204 ilâve eder. 214, 219, 225, 236 âyet ilâve edildiği de söylenir.

Bu hususta şunu söylemek isterim: **Deylemî**, «M u s n e d u' l - F i r d e v s» adlı eserinde, Feydu'bnu Vesîk tarikiyle Furat b. Süleyman, o Meymûn b. Mehrân o da İbn-i Abbâs'dan merfûan şu rivâyette bulunur: Cennetin dereceleri, Kur'ân âyetlerinin sayısı kadardır. Her âyet, bir derecedir. Âyetlerin sayısı, **6216** dır. Her iki derece arasında, yerle gök arası kadar mesafe vardır. İbn-i Ma'în, Feydu'bnu Vesîk hakkında, o pis bir yalancıdır, der.

Beyhaki «Ş u a b u' l - i m a n» adlı eserinde, Hazret-i Âişe'den merfûan şu hadisi rivâyet eder: Cennet derecelerinin sayısı, Kur'ân âyetlerinin sayısı kadardır. Kur'ân ehlinden biri cennete girdiğinde, üstünde derece olmayan bir mevkiye sahip olur. Hâkim bu rivâyetin isnadı sahih olmakla birlikte şazdır, der. Acurri, «H a m e l e t u' l - K u r' a n» adlı eserinde, yine Hazret-i Âişe'den mevkuf olarak başka bir tarikle bu hadisi rivâyet eder.

Ebû Abdillah el-Mevsıli, «Z â t u ' r - R e ş a d» adlı kasidesinin şerhinde âyetlerin adedi hakkında şöyle der: Medine, Mekke, Şam, Basra ve Kûfe ehli âyetlerin sayısı hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Medinelilere göre, iki farklı sayı vardır. Birincisi; Ebû Ca'fer Yezid b. Ka'ka'a ve Şeybe b. Nassâh'ın kabul ettikleri sayı, diğeri de; ismail b. Ca'fer b. Ebî Kesir el-Ensârî'nin kabul ettiği sayıdır. Mekkelilere göre âyetlerin sayısı, Abdullah b. Kesîr'in Mucâhidden, onun İbn-i Abbâs'dan onun da Ubeyyu'bnu Ka'b'dan rivâyet ettikleri sayıdır.

Şamlılara göre âyetlerin sayısı ise, Hârûn b. Mûsa'l-Ahfeş ve başkalarının Abdullah b. Zekvan, Ahmed b. Yezid'il-Hulvanî ve başkaları, Hişam b. Ammar'dan rivâyet ettikleri sayıdır. İbn-i Zekvan ve Hişam'ın Eyyub b. Temimi'l-Kâri, Yahyâ b. Hârisi'z-Zimmâri'den şöyle dediğini rivâyet ederler: Şeyhlerimizin Sahâbeden bize rivâyet ettiklerine göre; bu sayı, Şam ehlinin kabul ettiği sayıdır. Bu rivâyeti bize Abdullah b. Âmiri'l-Yahsûbi ve başkaları, Ebû'd-Derdadan nakletmişlerdir.

Basra ehline göre âyetlerin sayısı, Âsım b. el-Cuhteri'ye dayanmaktadır.

Kûfe ehline göre âyetlerin sayısı, Hamzetu'bnu Habîbi'z-Ziyâd ile Ebû'l-Haseni'l-Kisâi ve halef b. Hişâm'a izafe edilir. Hamze şöyle der: Bu sayıyı bize, İbn-i Ebî Leyla, o Ebî AbdirRahmân es-Sulemî, o da Ali b. Ebî Tâlib'den rivâyet etmiştir.

3- Sûrelerin Kısımları

Mevsıli şöyle der: Kur'ân sûreleri üç kısımdır.

Birinci kısım, icmali ve tafsili yönden üzerinde ihtilaf edilmeyenler.

İkinci kısım,.sadece tafsili yönden ihtilaf edilenler.

Üçüncü kısım hem tafsili, hem de icmali yönden ihtilaf edilenlerdir,

a- İcmali ve tafsili yönden ihtilaf edilmeyen sûreler, 40 tanedir. Bunlar Yûsuf 111, Hicr 99, Nahl 128, Furkan 77, Ahzâb 73, Fetih 29, Hucurât ve Teğâbûn 18, Kâf 45, Zariyat 60, Kamer 55, Haşr 24, Mümtehine 13, Saff 14, Cumua, Münafikûn, Duhâ, ve Âdiyât 11, Tahrim 12, Nûn 52,Dehr 31, Mürselât 50, Tekvîr 29, infitar ve Sebbeha 19, Mutaffifîn 36, Burûc 22, Gâşiye 26, Beled 20, Leyl 21, İnşirah, Tin, Tekâsur 8, Hümeze 9, Fil, Felak ve Tebbet 5, Kâfirûn 6, Kevser ve Nasr sûreleri de 3 âyettir.

b- Sadece tafsili yönden ihtilaf edilen sûreler, 4 sûredir. Bunlar; Kasas sûresi 88 âyettir. Kûfeliler; Tâ Sin'i bir âyet, başkaları ise bunun yerine aynı sûrenin: ***** **«...birçok insanların, (hayvanlarını) suladıklarını...»** (23.) âyetini bir âyet saymışlardır. Ankebût sûresi 69 âyettir. Kûfeliler; Elif Lâm Mîm'i bir âyet kabul ederken, Basralılar bunun yerine aynı sûrenin ***** **«Kanun koyma hakkını Allah'a vererek.:.»** (65.) âyetini bir âyet saymışlardır. Şamlılar ise, ***** **«...yol kesiyorsunuz...»** (29.) âyeti bir âyet saymışlardır. Cin sûresi, 28 âyettir. Mekkî, sûrelerin ***** **«...beni Allah'ın azabından kim kurtarabilir?»** (22.) âyetinin ilk yarısını bir âyet sayarken diğerleri, bunun yerine ikinci yarıyı: *****...ve ondan başka sığınacak kimse de bulamam.» bir âyet sayarlar. Asr sûresi 3 âyettir. Medenî, sûrenin 3. âyetinin devamı olan: ***** **«..hakkı tavsiye edenler..»** den itibaren ***** yi hariç tutarak, bir âyet saymıştır. Diğerleri ise sadece ***** yi âyet kabul etmişlerdir.

c- Hem tafsili hem de icmali yönden ihtilaf edilen sûreler, 70 tanedir. Cumhura göre Fatiha sûresi 7 âyettir. Kufi ve Mekkî; âyet saymayıp Besmeleyi âyet kabul etmişlerdir. Bunların dışındakiler de, aksini savunmuşlardır. Hasenu'l-Basrî, her ikisini de âyet kabul ederek sûrenin âyet sayısını 8 kabul etmiştir. Bazıları, bunları âyet kabul etmemiş, Fatihanın altı âyet olduğunu söylemiştir. Diğer Bazıları da bu ikisiyle birlikte: ***** yü de âyet kabul ederek sayıyı dokuza çıkarmışlardır. Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn-i Huzeyme, Hâkim, Dârekutni ve başkalarının Ümmü Seleme'den yapmış oldukları şu rivâyet, birinci görüşü kuvvetlendirir. Ümmü Seleme şöyle der: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Fatiha'yı şöyle okurdu: *****

«Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla, âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. (O), Rahmândır, Rahimdir. Din günün sahibidir. Ancak Sana kulluk eder, ancak Senden yardım isteriz! Bizi doğru yola ilet. Nimet verdiğin kimselerin yoluna. Kendilerine gazabedilmiş olanların ve sapmış olanların yoluna değil (ya Rabbi)!» Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) sûreyi âyet âyet bölmüş, Bedevilerin saydığı gibi âyetlerini saymış, besmele'yi de bir âyet olarak kabul etmiş, ***** den itibaren âyet saymamıştır.

Dârekutni, sahih bir senedle Abdu Hayr'ın şöyle dediğini rivâyet eden Hazret-i Ali'ye sebu'l-mesâni'den soruldu,... ***** diye Fatihayı okudu. Kendisine; senin okuduğun altı âyet oldu, denilince: Besmele de bir âyettir, cevabını verdi.

Bakara sûresi 285 âyettir. 286 ve 287 âyet olduğu da söylenir

Âli İmrân	»	200	»	Bir rivâyete göre bir âyet hariçtir.
Nisâ	»	175	»	176 ve 177 âyet olduğu da söylenir.
Maide	»	120	»	122 ve 123 âyet olduğu da söylenir.
En'am	»	175	»	176 ve 177 âyet olduğu da

				söylenir.
A'raf	»	205	»	206 âyet olduğuda söylenir.
Enfâl	»	75	»	76 ve 77 âyet olduğu da söylenir.
Tevbe	»	130	»	Bir âyet eksiği ile de söylenir.
Yûnus	»	111	»	Bir âyet eksiği ile de söylenmiştir.
Hûd	»	121	»	122 ve 123 âyet olduğu da söylenmiştir.
Ra'd	»	43	»	44 ve 47 âyet olduğu da söylenmiştir.
İbrahim	»	51	»	52, 54 ve 55 âyet olduğu da söylenmiştir.
İsra	»	110	»	111 âyet olduğu da söylenmiştir.
Kehf	»	105	»	106, 110 ve 111 âyet olduğu da söylenir.
Meryem	»	99	»	98 âyet olduğu da söylenir.
Tâhâ	»	132	»	134, 135 ve 140 âyet olduğu da söylenir.
Enbiyâ	»	111	»	112 âyet olduğu da söylenir.
Hac	»	74	»	75, 76 ve 78 âyet olduğu da söylenir.
Mu'minûn	»	118	»	119 âyet olduğu da söylenir.
Nûr	»	62	»	64 âyet olduğu da söylenir.
Şuarâ	»	226	»	227 âyet olduğu da söylenir.
Neml	»	92	»	94 ve 95 âyet oduğu da söylenir.
Rûm	»	60	»	Bir âyet eksiği ile de söylenir.
Lokmân	»	33	»	34 âyet olduğu da söylenir.
Secde	»		»	Bir eksiği ile de söylenir.
Sebe'	»	54	»	55 âyet olduğu da söylenir.
Fâtır	»	46	»	45 âyet olduğu da söylenir.
Yâsin	»	83	»	82 âyet olduğu da söylenir.
Sâffât	»	181	»	182 âyet olduğu da söylenir.
Sâd	»	85	»	86 ve 88 âyet olduğu da

				söylenir.
Zumer	»	72	»	73 ve 75 âyet olduğu da söylenir.
Gafir	»	82	»	84, 85 ve 86 âyet olduğu da söylenir.
Fussilet	»	52	»	53 ve 54 âyet olduğu da söylenir.
Sûra	»	50	»	53 âyet olduğu da söylenir.
Zuhruf	»	89	»	88 âyet olduğu da söylenir.
Duhân	»	56	»	57 ve 59 âyet olduğu da söylenir.
Câsiye	»	36	»	37 âyet olduğu da söylenir.
Ahkâf	»	34	»	35 âyet olduğu da söylenir.
Muhammed	»	40	»	Bir veya iki âyet eksiği ile de söylenir.
Tûr	»	47	»	48 ve 49 âyet olduğu da söylenir.
Necm	»	61	»	62 âyet olduğu da söylenir.
Rahmân	»	77	»	76 ve 78 âyet olduğu da söylenir.
Vâkıa	»	99	»	97 ve 96 âyet olduğu da söylenir.
Hadîd	»	38	»	39 âyet olduğu da söylenir.
Mücâdele	»	22	»	21 âyet olduğu da söylenir.
Talâk	»	11	»	12 âyet olduğu da söylenir.
Mülk	»	30	»	*****

âyetini bir âyet saymakla 31 âyet olduğu söylenir. Mevsılî, sûrenin 30 olduğu doğrudur, der. İbn-i Şenbûz; bu sûrenin âyetleri ile ilgili hadislerden ötürü, bunun hilafına kimsenin söz söyleme hakkı yoktur, der.

Ahmed b. Hanbel ve diğer Sünen sahipleri - ki Tirmizî bunu hasen kabul etmiştir - Ebû Hüreyre'den Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet ederler Kur'ân'da 30 âyetlik bir sûre vardır. Bağışlanıncaya kadar okuyana Şefaatçi olur. Bu sûre, Mülk sûresidir. Taberânî sahih bir senedle Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur'ân'da 30 âyetlik bir sûre vardır, okuyanı cennete girene kadar müdafaa eder. Bu da Mülk sûresidir, der.

Hâkk	sûres	5	âyetti	52 âyet olduğu da söylenir.

a	i	1	r	
Meâric	»	44	»	43 âyet olduğu da söylenir.
Nûh	»	30	»	Bir veya iki âyet eksik olduğu da söylenir.
Muzemmil	»	20	»	Bir veya iki âyet eksik olduğu da söylenir.
Muddessir	»	55	»	56 âyet olduğu da söylenir.
Kıyâme	»	40	»	39 âyet olduğu da söylenir.
Nebe’	»	40	»	41 âyet olduğu da söylenir.
Nâziât	»	45	»	46 âyet olduğu da söylenir.
Abese	»	40	»	41 ve 42 âyet olduğu da söylenir.
İnşikak	»	23	»	24 ve 25 âyet olduğu da söylenir.
Târık	»	17	»	16 âyet olduğu da söylenir.

Fecr	»	30	»	1, 2 ve 3 âyet eksik olduğu da söylenir.
Şems	»	15	»	16 âyet olduğu da söylenir.
Alak	»	20	»	19 âyet olduğu da söylenir.
Kadr	»	5	»	6 âyet oduğu da sölenir.
Beyine	»	8	»	9 âyet oduğu da söylenir.
Zilzâl	»	8	»	9 âyet olduğu da söylenir.
Kâria	»	8	»	10 veya 11 âyet olduğu da söylenir.
Mâûn	»	7	»	6 âyet olduğu da söylenir.
İhlâs	»	4	»	5 âyet olduğu da söylenir.

Nâs	»	7	»	6 âyet olduğu da söylenir.

4- Besmele ve Hurufu Mukatta'nın Âyet Olarak Sayılıp Sayılamayacağı

Besmele, sûre ile birlikte, yedi harften bazısıyle inmiştir, onu sûreden bir âyet saymıştır. Bir harf dışında okuyanlara göre Besmele, sûreden sayılmaz.

Kûfeliler; Elif Lâm Mim, Elif Lâm Mim Sâd, Tâhâ, Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd, Tâ Sin Mim, Yâsin, Hâ Mîm'i bir âyet, Hâ Mim Ayn Sin Kâf'ı iki âyet saymışlardır.

Hûrufu mukatta'yı âyet sayanlar; Elif Lâm Râ, Elif Lâm Mim Râ, Tâ Sin, Sâd, Kâf, Nûn'u sûreden bir âyet olmadığı üzerinde icma' etmişlerdir. Onlardan Bazıları görüşlerini, bir rivâyetle delillendirmiş, menkul sözlere uymuşlardır. Bu konu, kıyas kabul etmeyen bir konudur.

Bazıları ise; Sâd, Nûn ve Kâf harflerini sûreden bir âyet saymadıklarını ifade etmişlerdir. Çünkü bunlar, birer harftir. Tâ Sîn'i de âyet saymışlardır. Çünkü Mîm'in hazfedilmesi ile, benzerlerine muhalif düşmüştür. Ayrıca bu, Kabil gibi müfred bir kelimeye benzer. Yâsin her ne kadar Tâ Sin vezninde gelmişse de, evvelinde Yâ bulunduğu için çoğul kelimeye benzemiştir. Çünkü evveli Yâ olan müfred kelime yoktur. Elif Lâm Mîm'in aksine, Elif Lâm Râ'yı sûreden bir âyet saymamışlardır. Çünkü bu, Elif Lâm Râdan, âyetin faslına çok benzer. Bunun içindir ki: ***** **«Ey elbisesine bürünen,»** i, kendisinden sonraki âyetin fâsılasına benzemesinden dolayı ittifakla âyet saymışlardır. Halbuki: ***** in **«Ey örtüsüne bürünen,»** bir âyet olduğunda ihtilaf etmişlerdir.

Mevsılî; Müddessir sûresinin 21. âyetinden olan ***** yi, bir âyet saymışlardır, Kur'ân'da bundan daha kısa bir âyet yoktur, fakat benzerleri; ***** gibi kelimelerdir, der. Aliyyu'bnu Muhammedi'l-Fali, birbirine yakın kelimeler hakkında yazdığı manzumesine; Fatiha, Maun, Rahmân, Enfâl, Yusuf, Kehf ve Enbiya sûreleri gibi âyetlerinin sayıları hakkında ittifak edilen sûreleri, buna dercetmiştir. Bu konu, daha önceki bahiste geçmiştir.

5- Âyetlerin Sayı ve Fasılaları ile İlgili Fıkhî Hükümler

Fıkhi hükümler, âyetlerin, sayı ve fasılalarının bilinmesine dayanır. Fatihayı ezberden bilmeyenin Fatiha yerine yedi âyet okuması gerekir. Hutbede asıl olan, bir âyetin tamamını okumaktır. Âyet uzun değilse, yarısının okunması yeterli değildir. Cumhura göre, âyet uzun olsa bile, âyetin yarısını okumak yeterli değildir. Burada üzerinde önemle durulması gereken mesele, sonu olup olmadığı hususunda ihtilaf edilen bir âyetin hutbede okunması yeterli midir, değil midir? meselesidir. Ben bu hususta bir görüş belirtene rastlamadım.

Namazda okunan sûrenin veya onun yerine geçen âyetlerin dikkate alınması gerekir. Sahih bir rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) sabah namazında 60 ila 100 arasında âyet okumuşlardır.

Geceyi ihya etmek için okunacak âyet sayısının dikkate alınmasıdır. Bazı hadislerde vârid olduğuna göre: On âyet okuyan gafillerden sayılmaz. Bir gecede elli âyet okuyan, hafızlar cümlesinde sayılır. Yüz âyet okuyan, müttakilerden sayılır. İki yüz âyet okuyan,

kurtulmuşlardan sayılır. 300 âyet okuyan bir kimseye, bir kıntar mükâfat yazılır. 500, 700 ve 1.000 âyet okuyanın sevabı, ona göre büyüktür... Bu hadisleri Dârimî, Müsnedinde, ayrı ayrı rivâyet etmiştir.

Yakında geleceği gibi, âyetler üzerinde durmanın dikkate alınması da, fıkhî hükümlerdendir.

Huzelî «e l - K â m i l»inde şöyle der: Bazıları, âyetlerin sayısı ve bundaki faydalan idrak edememişlerdir. Hatta Za'ferinî; âyetlerin sayısını bilmek, bir ilim değildir. Bu sadece, bazı kimselerin kendilerin tanıtmak için ilgilendikleri bir meşgaledir, der. Bu görüş doğru değildir. Aksine vakfın bilinmesi gibi faydaları vardır. Çünkü âyetin yarısını okumakla, namazını sahih olmayacağına dair icma vaki olmuştur.

Ulemanın bir kısmı, namazda bir âyet okumanın yeterli olduğunu bir kısmı en az üç âyet, diğer bir kısmı ise mutlaka yedi âyet okumanın gerekli olduğunu söylemişlerdir. Kur'ân'ın i'cazı, en az bir âyetle ortaya çıkar. Bu hususta, adedi bilmenin büyük bir faydası vardır.

Fatiha sûresi ile ilgili hadisler gibi, bazı âyetler hakkında zikredilen hadis ve haberler, sayılamayacak kadar çoktur. Bakara sûresinin ilk dört âyeti, Âyetel kürsî ve Bakara sûresi son iki âyet ile şu iki âyetteki ism-i A'zam hadisi bunlardandır ***** **«İlâhınız bir tek ilâhtır, O'ndan başka (gerçek) ilâh yoktur, O Rahmân'dır Rahim'dir.»** (Bakara, 163. âyeti) ***** **«Elif lâm mîm. Allah ki, O'ndan başka (gerçek) ilâh yoktur, daima diri ve (yaratıklarını) koruyup yöneticidir.»** (Âli İmrân, 1-2.)âyetler.

Buhârî, İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyette onun şöyle dediğini rivâyet eder: Arabın cehaletini öğrenmen seni sevindirecekse: ***** **«..çocuklarını öldürenler.. (doğru yoldan) saptılar...»** (En'am, 140.) âyetini ***** ne kadar oku.

Ebû Ya'lâ «M u s n e d»inde, Misver b. Mahreme'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Misver, AbdurRahmân b. Avf'a: Dayı, bize Uhuh'da başınızdan geçenleri anlatır mısın? diye sorar. AbdurRahmân: Âl-i İmrân sûresinin ***** **«Hani sen, erkenden ailenden ayrılmıştın, (Uhud'da) Mü'minleri savaş üslerine yerleştiriyordun...»** (121.) âyetinden sonrakileri okursan, kıssamızı anlarsın, cevabını verir.

6- Kur'ân Kelimelerinin Sayısı

Kur'ânın kelimelerini **77.934** olarak saymışlardır. 77.437, 77.277 ve daha başka rakamlar da söylenmiştir. Kelimelerin sayısı hakkındaki ihtilafın sebebi, kelimenin; hakikat, mecâz, lafız ve yazı şeklinden ileri gelmiştir. Bunların herbirini dikkate almak, caizdir. Bu hususta ihtilaf eden ulemanın her biri, bunlardan her birini dikkate almıştır.

7- Kur'ân Harflerinin Sayısı

Kur'ân harflerinin sayısı hakkında İbn-i Abbâs'dan yapılan bir rivâyet, önceden geçmişti. Bu meselede başka görüşler de mevcuttur. Kur'ân harflerini kesin bir sayıya bağlamada gösterilecek gayret, faydası olmayan bir meşgaleden öteye geçmez. **İbnu'l-Cevzî** «F u n u n u ' l - E f n â n» adlı eserinde meseleyi etraflıca ele almış; yarım, üçlü, onlu harfleri sayarak

bu konuda geniş bilgi vermiştir. İsteyen bu esere müracaat edebilir. Biz kitabımızda, mühim meseleleri inceledik. Böyle lüzumsuz meselelere yer vermedik.

Sehâvî şöyle der: Kur'ân kelimelerini ve harflerini saymada bir fayda olacağını sanmıyorum. Bunda bir fayda varsa ancak, içinde ve noksanlık bulunması mümkün olan kitabda olur. Halbuki Kur'ân böyle bir şüpheden tamamen uzaktır.

Harflerin değeri hakkında varid olan hadisler arasında, Tirmizî'nin İbn-i Mesûd'dan merfûan rivâyet ettiği şu hadisi sayabiliriz: Allah'ın Kitab'ından bir harf okuyana her harfe karşılık on sevap değerinde bir sevap vardır. ***** in bir harf olduğunu söylemem, fakat ***** bir harftir, ***** bir harftir, ***** bir harftir, derim.

Taberânî, Ömer b. Hattab'dan merfûan şöyle rivâyet etmiştir. Kur'ân 1.027.000 harftir. Kim onu sabır ve metanetle okursa, her harfi karşılığında, kendisine hurilerden bir zevce verilir. Bu hadisin râvileri, Taberânî'nin hocası Muhammed b. Ubeyd b. Âdem b. Ebî İyâs hariç, hepsi sikadır. Zehebi, bu hadisle ilgili olarak Ebî lyâs hakkında tenkitte bulunmuştur. Hazret-i Ömer'in ifade ettiği bu sayı, Kur'ân'da hattı neshedilen âyetlere hamlolunur. Zira, mevcut Mushaflardaki harf sayısı, bu rakama ulaşmamaktadır.

8- Kur'ân'da Mevcut Yarımlar

Bazı kurra şöyle der: Kur'ân'ı Kerimdeki yarımlar, değişik açıdan incelenebilir. Harf olarak yarısı, Kehf sûresinde geçen ***** (74. âyetindeki) kelimesinin ***** harfi birinci yarısı, ***** harfi de ikinci yarısıdır. Kelimelerdeki yarı ise, Hac sûresinin ***** (20. âyetindeki) kelimesi birinci yarı, ***** (21. âyetindeki) kelimesi de ikinci yarıdır. Âyetlerdeki yarı, Şuarâ sûresinin ***** kelimesi birinci yarı, ***** (45-46. âyetler ise) ikinci yarıdır.

Sûre sayısının yarısı ise, Hadîd sûresinin sonu birinci yarı, Mücâdele sûresi de ikinci yarıdır.

Harflerde yarı, ***** kelimesindeki ***** in olduğunu söylendiği gibi, ***** (Kehf, 19.) kelimesindeki ***** nin, (Kur'ân'ın) yarısı olduğu da söylenir.

20 - KUR'ÂN'I İLK EZBERLEYENLER VE RİVAYET EDENLER

973 Buhârî Abdullah b. Amr b. Âs'ın, şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur'ân'ı şu dört kişiden alınız dediğini duydum. Bunlar; Abdullah b. Mesûd, Salim, Muaz ve Ubeyyu'bnu Ka'b'dır. Bu hadisdeki «alınız» ifadesi, onlardan öğreniniz, demektir. Bu dört zevattan ilk ikisi Muhâcirûndan, diğer ikisi de Ensâr'dandır. Salim, Ebû Huzeyfe'nin kölesi, Ma'kal'in oğludur. Muaz ise, Cebelin oğludur. Kirmânî; Resûlüllah bununla, kendisinden sonraki Kur'ân talimini yaptıracak olanları kasdetmiştir, der. Yani, bu dört Sahâbî, Kur'ân taliminde hizmeti geçen kişiler olarak tanındılar.

Onların Kur'ân taliminde tek kişi oldukları, tenkit edildi. Halbuki Kur'ân kıraatında mahir olan kurra sayısı, Resûlüllah'ın vefatından sonra kat kat artmıştı. Ebû Huzeyfe'nin kölesi **Salim**, Yemâme vakasında katledilmişti. **Muaz b. Cebel**, Hazret-i Ömer'in, **Ubeyy** ve **İbn-i Mesûd**, Hazret-i Osmanın hilafeti sırasında vefat etmişlerdi.

Zeyd b. Sâbit ise uzun müddet yaşamış, kırâat hususundaki riyaset kendisine kalmıştı. Zeyd b. Sâbit, Kur'ân'ın cem'i ile emrolunduğunda, kırâat ilmini bu üç kişiden aldığı anlaşılıyor. Bu sırada, Kur'ân'ın ezberlenmesinde, onların dışında başkalarının bulunamayacağı düşünülemez. Bilakis Sahâbe'den bir grup, onların ezberlediğinden daha fazlasını ezberlemişlerdi. **Bi'ri Mâune** faciasında şehid düşen Sahâbîlere kurra denildiğini, sayılarının yetmiş olduğu, Buhârî'nin «S a h i h»inde zikredilmiştir.

Yine Buhârî, Katâde'den şöyle rivâyet eder: Enes b. Mâlik'e; Resûlüllah devrinde, Kur'ân'ı kimler ezberlemişti? diye sordum. O da: Hepsi **Ensâr**dan olmak üzere, **dört kişi**dir. Bunlar; Ubeyyu'bnu Ka'b, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd'dir, dedi. Bunun üzerine, Ebû Zeyd kimdir, diye sorunca: Amcalarımdan birdir, cevabını verdi.

Buhârî, Zeyd b. Sâbit tarikiyle Enes'den şu rivâyeti nakleder: Enes, şöyle demiştir: Resûlüllah vefat ettiğinde Kur'ânı şu dört kişinin dışında, kimse hıfzetmemişti. Bunlar; **Ebû'd-Derdâ, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit** ve **Ebû Zeyd**dir.

Bu rivâyet, Katâde'nin rivâyetine iki yönden muhaliftir. Birincisi, Kur'ân'ı hıfzedenlerin, ancak bu dört kişi olduğu açıkça sınırlanmıştır. İkincisi de, Ubeyyu'bnu Ka'b yerine, Ebû'd-Derdâ zikredilmiştir. **Bazı ulema**, bu dört kişiyle sınırlamayı, kabu! etmemişlerdir.

Mâziri şöyle der: Enes'in rivâyetinde geçen «Kur'ânı onlardan başkası hıfzetmedi» sözü, gerçekten böyle olmasını gerektirmez. Enes bu sözünü, kendilerinden başka Kur'ânı ezberleyen kimselerin bulunduğunu bilmediğinden söylemiş olabilir. Sahâbe sayısının çokluğuna, çeşitli beldelere dağılmış olmalarına rağmen Kur'ânın ezberlenmesi, bu dört kişiyle sınırlanması nasıl mümkün olur? Bu ancak Enes'in, değişik beldelerde olan Sahâbenin her biriyle, tek tek görüşerek, kendisine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında, Kur'ânın hıfzını tamamlayamadığını söylemesi ile mümkündür. Bu da son derece zor, alışılagelen adetin dışındadır. Kur'ânın hıfzı işini bu dört kişiyle sınırlaması, kendi bilgisine dayanıyorsa, bunun gerçekle bağdaşması mümkün değildir.

Enes'in bu sözünü bazı mülhidler istismar etmişlerse de, bu sözde onlara delil olacak bir durum yoktur. Sözü, zâhirine hamletmeyi kabul edemeyiz. Kabul etsek bile, gerçeğin böyle olduğunu nereden öğrenmişlerdir? Öğrendiklerini kabul edelim, fakat büyük çoğunluğun Kur'ân'ın tamamını ezberlemiş olması, diğer bir çoğunluğun bütünüyle ezberlemediğini gerektirmez. Ayrıca her ferdin, Kur'ân'ın tamamını ezberlemesi, tevatürün şartından değildir. Bilâkis her fert, ayrı ayrı yerlerden olsa bile, Kur'ân'ın tamamını ezberlemişlerse, tevatür şartı kâfi gelir.

979 Kurtubî şöyle der: Yemâme vak'asında, kurra'dan yetmiş kişi şehid edilmişti. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında da, Bi'r-i Maûne vak'asında aynı sayıda kurra şehid edilmişti. Enes'in bu dört kişiyi tahsis etmesi, başkalarına nazaran bunlara daha bağlı olması veya, aklına bunlardan başkasının gelmemesidir.

Kadı Ebû Bekri'l-Bâkıllânî şöyle der: Enes'in hadis'i çeşitli yönlerden cevaplanabilir

1 - Bu dört kişiden başka, Kur'ânı hıfzedenlerin olmadığını gerektiren bir mana yoktur.

2. Kur’ân'ın nâzil olduğu kırâat ve diğer vecihlerin hepsini, ancak bunların ezberlediği kastedilmektedir.

3. Kur’ân'ı, tilâvetinden sonra nesh edilenle edilmeyeni, ancak bunlar ezberlemişlerdi.

4. Bu dört Sahâbî, diğer Sahâbeye nazaran Kur’ânın tamamını vasıtasız olarak bizzat Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) fem-i saadetinden almış olmaları kastedilmektedir. Bazı Sahâbenin; Kur’ân'ı dolaylı yoldan almış olmaları ihtimal dahilindedir.

5. Bu dört sahabi, Kur’ân'ı öğrenmek ve öğretmekle meşgul olduklarından, bu özellikleriyle şöhret bulmuşlardır. Bunların bu özelliklerini bilenler, diğer Sahâbenin aynı özelliklere sahip olduklarını fark edememişlerdir. Böylece, Kur’ân'ı ezberleyenlerin bu dört kişiye münhasır kalması, o kimsenin bilgisine dayanmaktadır ki durum, tamamen bunun tersinedir.

6. Kur’ân'ın cem'inden maksat, Kur’ân'ın yazılışıdır. Bu hal, diğerlerinin Kur’ân'ı ezberden cem' etmelerine engel değildir. Fakat bu dört Sahâbî Kur’ânı hem yazıya, hem de ezbere dayanarak cem' etmişlerdir.

7. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında bunların dışında Kur’ân'ın hıfzını tamamlama mânasında onu cem' edenin var olduğunu, kimse beyan etmemiştir. Çünkü bunlardan her biri Kur’ân'ı, Resûlüllah'ın vefatından hemen önce inen son âyetle, hıfzını tamamlamışlardır. Belki bu son ve benzeri âyetler indiğinde, daha önce Kur’ân'ın tamamını ezberleyenlerden ancak bu dördü vardı. Her ne kadar son âyetin inişi sırasında, Kur’ân'ı bütünüyle hıfzetmemiş kimseler bulunmuş olsa bile, bunlar gibi Kur’ân'ı ezberleyenlerden değildi.

8. Kur’ân'ın cem'inden maksat, Kur’ân'ın emrine uymak ve gerektiği şekliyle amel etmektir. **Ahmed b. Hanbel** «e z - Z u h d» adlı eserinde, Ebû'z-Zâhiriyye tarikiyle şu rivâyette bulunmuştur Bir adam Ebû'd-Derdâ'ya gelerek: Oğlum Kur’ân'ı ezberledi, dedi. Ebû'd-Derdâ bu söz üzerine; «Allahım, bizi bağışla.. Kur’ân'ı ancak, onu işitip itaat edenler ezberlemiştir» diye niyazda bulundu.

981 İbn-i Hacer şöyle der: ileri sürülen bu ihtimallerin çoğunda, özellikle sonuncusunda, zorlama vardır. Aklıma bir başka ihtimal de geldi. Bu ihtimal, Kuran'ın ezberlenmesi, Evs kabilesi dışında, sadece Hazrec kabilesine ait olduğu kastedilmektedir. Bu işin iki kabile dışında, Muhacirûndan da olabileceğini gösterir. Çünkü Enes bu sözü, Evs ile Hazrec kabilesi arasında bir iftihar vesilesi yapmıştır.

Nitekim bunu İbn-i Cerîr, Said b. Ebî Arûbe tarikiyle Katâde ve Enesden yaptığı rivâyette Enes'in şöyle dediğini nakleder: Evs ve Hazrec kabileleri, tefahura kapıldılar. Bunlardan Evsliler; aramızda övündüğümüz, şu dört kişidir, dediler. Arşı titreten Sa'd b. Muaz, şehadeti iki şahit yerini tutan Huzeyme b. Sâbit, cenazesini meleklerin yıkadığı Hanzaletu'bnu Ebî Âmir, şiddetli rüzgarın kendisini koruduğu Âsım b. Ebî Sabittir. Hazrecliler bizim de iftihar edeceğimiz dört kişi vardır. Bunlar; başkalarının yapmadığı, Kur’ân'ın hıfzını yapanlar, diyerek adlarını saydılar.

İbn-i Hacer bu konudaki diğer bir görüşü, şöyle beyan eder: Bir çok hadisten anlaşıldığı üzere, Hazret-i Ebûbekr Kur'ân'ı Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) hayatında ezberlemişti. Buhârî'nin ifadesine göre Hazret-i Ebûbekr, evinin avlusunda inşa ettirdiği mescid'de Kur'ân okurdu. Bu kıraati, o zamana kadar inen âyetlerle sınırlı kalıyordu. Hazret-i Ebûbekr'in Kur'ân'ı bizzat Resûlüllah'dan telakki etmesi, her ikisi Mekke'de iken aklının devamlı onda olması, her ikisinin de birbirlerinden çoğu zaman ayrılmaması, şüphe götürmeyen bir gerçektir. Öyle ki Hazret-i Âişe, Resûlüllah'ın sabah akşam kendilerine uğradığını, söyler. Resûlüllah'ın: Müslümanlara Allah'ın Kitab'ını en iyi okuyan, imamet eder sözü, Hazret-i Ebûbekr hakkında gerçekleşmiştir. Çünkü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) hastalandığında onu, Muhacirûn ve Ensâr'a imam tayin etmişti. Bu da Hazret-i Ebû Bekr'in Kur'ân'ı diğer Sahâbeden daha iyi okuduğunu gösterir. İbn-i Kesir, buna benzer bir rivâyeti, İbn-i Hacerden önce nakletmişti.

982 Burada şunu ilâve etmek isterim: İbn-i Eşte «K i t a b u' l - M e s â h i f» inde Muhammed b. Sîrin'den sahih bir senedle şunu rivâyet eder: Hazret-i Ebû Bekr, Kur'ân'ı cem' etmeden vefat etmiştir. Hazret-i Ömer, Kur'ân'ı cem' etmeden şehid edildi. İbn-i Eşte bunun izahını yaparken «Kur'ân'ı cem' etmedi» sözünü Bazılarının şöyle açıkladığını söyler; yani Kur'ân'ı bütünüyle ezberden okumadı, mânasına almışlardır.

İbn-i Hacer şöyle der: Ali b. Ebî Talib'den rivâyet edildiğine göre Hazret-i Ali, Resûlüllah'ın vefatı akabinde, Kur'ân'ı nüzûl sırasına göre cem' etmiştir. Bu rivâyeti İbn-i Ebî Dâvud nakleder.

Nesâî, sahih bir senedle Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ânı cem' ettim, onu her gece okudum. Bu haber Resûlüllah'a ulaşınca: Onu her ayda bir kere hatmet... buyurdular.

Resûlüllah'ın Sağlığında Kur'ân'ı Ezberleyenler:

985 İbn-i Ebî Dâvud, Muhammed b. Ka'bi'l-Kurazi'den hasen bir senedle şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'ı Resûlüllah zamanında, **Ensâr'dan beş kişi ezberledi.** Bunlar; Muaz b. Cebel, Ubâdetu'bnu Sâmit, Ubeyyu'bnu Ka'b, Ebû'd-Derdâ, Ebû Eyyûbi'l-Ensârî'dir.

Beyhaki «M e d h a l» adlı eserinde İbn-i Sîrin'in şöyle dediğini nakleder: Kur'ân'ı Resûlüllah zamanında, haklarında ihtilaf edilmeyen şu **dört kişi** hıfzetmiştir. Bunlar; Muaz b. Cebel, Ubeyyu'bnu Ka'b, Zeyd ve Ebû Zeyd'dir. Buradaki üç kişiden ikisi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bunlar; Ebû'd-Derdâ ve Hazret-i Osman'dır. Bunların, Hazret-i Osman ve Temimu'd-Dâri olduğu da söylenir.

Beyhaki ve Ebû Dâvud, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivâyet ederler Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında Kur'ân'ı **altı kişi** hıfzetmiştir.

Bunlar; Ubeyy, Zeyd, Muaz, Ebû'd-Derdâ, Sa'd b. Ubeyd, Ebû Zeyd ve Mucemmi' b. Câriye'dir. Mucemmi' iki veya üç sûre hariç, Kur'ân'ın tamamını Resûlüllah'dan almıştır.

Ebû Ubeyd, «K i t a b u' l - K ı r a a t»ında şöyle der: Resûlüllah'ın Eshâbından olan **kurra** şunlardır:

Muhacirûndan; dört halife, Talha, Sa'd, İbn-i Me...-, Huzeyfe, Salim, Ebû Hureyre, Abdullah b. Sâib, Abadile adı verilen dört ..... Hazret-i Âişe, Hazret-i Hafsa ve Hazret-i Ümmü Seleme'dir.

Ensâr'dan ise; Ubâde b. Sâmit, künyesi Ebû Halime olan Muaz, Mucemmi' b. Câriye, Fudaletu'bnu Ubeyd ile Mesleme b. Muhalled'dir.

Bunlardan Bazıları, ezberlerini, Resûlüllahın vefatından sonra tamamladıklarını açıklamıştır. Ancak Enes'in hadisinde bu isimler belirtilmemiştir. İbn-i Ebî Dâvud, Temimu'd-Dâri ve Ukbetu'bnu Âmir'i bunlardan saymıştır. Ebû Âmir'd-Dânî'nin ifadesine göre, Ebû Mûsa'l-Eşarî de Kur'ân'ı hıfzedenlerdendir.

Enes'in ifadesinde geçen Ebû Zeyd'in, Benî Amr b. Avn'dan, Sa'd b. Ubeyd b. Nu'man olduğu söylenir. Buradaki Sa'd b. Ubeyd, Evs kabilesinden, Enes ise Hazrec kabilesindendir. Halbulki Enes, onu amcalarından biri olduğunu söylemişti. Bu görüş, makbul değildir. Ayrıca Şa'bi, Ebû Zeyd ve Sa'd b. Ubeyd'i, önceden geçtiği gibi Kur'ân'ı ezberleyenler arasında saymıştır. Böylece Ebû Zeyd'in, Sa'd, b. Ubeyd olmadığı anlaşılır.

990 Ebû Ahmedi'l-Askerî şöyle der: Kur'ân'ı Evs kabilesinden **Sa'd b. Ubeyd** dışında, kimse ezberlemedi. İbn-i Habib, «e l - M u h a b b i r» adlı eserinde: Sa'd b. Ubeyd'in Resûlüllah zamanında Kur'ân'ı ezberleyenlerden biri olduğunu söyler.

İbn-i Hacer ise: İbn-i Ebî Dâvud, **Kays b. Ebî Sa'saî**'nin, Kur'ân'ı ezberleyenler arasında bulunduğunu zikreder. Kays, Hazreclidir. Ebû Zeyd künyesi ile anılır, belki **Ebû Zeyd** budur, dediğini nakleder. Ayrıca, Sa'd b. Munzir b. Evs b. Zuheyr'i de zikreder. Bu kimse de Harzrec'lidir. Fakat, Ebû Zeyd künyesiyle tanındığına dair bir açıklama bulamadım, diye ilâve eder.

İbn-i Hacer ayrıca: İbn-i Ebî Davud'a bu müşkili kaldıracak bir rivâyet buldum. Buhârî'nin şartlarına uygun, Sümâme'ye isnaden Ebû Dâvud, Enes'den şunu rivâyet eder: Kur'ân'ı cemeden Ebû Zeyd'in adı, Kaysu'bnu's-Seken'dir. Bu kimse, amcalarımdan biri olan Adiyyu'bnu Neccâr kabilesindendir. Vefatında, bir verese bırakmadı, vârisleri biz olduk.

993 İbn-i Ebî Davud, Enesu'bnu hâlidi'l-Ensâri'nin şöyle dediğini nakleder **Ebû Zeyd**, adiyyu'bnu Neccâr Kabilesinden Kays b. Seken b. Ze'verâ'dır. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) dan hemen sonra vefat etmiş, ilmini beraberinde götürmüş, kendisinden istifade edilememiştir. Akabe ve Bedir ehlindendir. İsmi, Sâbit'tir, Evs, ve Muaz olduğuna dair rivâyetler vardır.

994 Kur'ân'ı ezberleyenler arasında, Şimdiye kadar isminden söz edilmeyen, Sahabi kadınlardan birini tesbit ettim. İbn-i Sa'd, «T a b a k a t»ında şu rivâyette bulunur: Bize Fadlu'bnu Dukeyn, ona Velid b. Abdillah b. Cemi' rivâyet etti. Velid de, ninem bana Abdullah b. Haris kızı Ümmü Varaka'dan şöyle nakletti, der: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) **Ümmü Varaka**'yı ziyaret eder, ona şehide diye hitabda bulunurdu.

Bu kadın, Kur'ân'ı ezberlemişti. Resûlüllah Bedir savaşına hazırlık yaparken, kadın, Efendimize şöyle dedi: Ya Resûlüllah, sizinle beraber savaşa katılmama izin verir misiniz?

Yaralıları tedavi eder, hastalarınıza bakarım.. Belki Allah bana şehidlik rütbesi verir. Bunun üzerine Resullah: Allah sana şehidlik rütbesini bahsetmiştir, cevabını verdi.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ona, kendi ev halkının başında kalmasını tavsiye etti. Kadının bir müezzini vardı. Ev işlerini yürütmekle vazifelendirdiği kölesi ve cariyesi ona, hıyanette bulundular. Hazret-i Ömer: Allah'ın Resûlü'nün dediği çıktı. Resullah, haydi gidelim, şehideyi ziyaret edelim, derdi.

2- Kur'an Öğretmekle Meşhur Olanlar

995 Sahâbe-i Kirâmdan Kur'an'ı öğretmekle meşhur olanlar, şu yedi kişidir: Hazret-i Osman, Hazret-i Ali, Ubeyyu'bnu Ka'b, Zeyd b. Sabit, İbn-i Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ, ve Ebû Musâ'l-Eş'ari. Zehebî, «Tabakâtu'l-Kurr â»sında böyle zikreder.

Sahâbeden bir cemaat, kıraati Ubeyy'den almıştır. Bunlardan Bazıları: Ebu Hureyre, İbn-i Abbâs, Abdullah b. Sâib'dir. İbn-i Abbâs ayrıca Zeyd'den de okumuştur. Tabiûndan bir çoğu da, kıraati bunlardan almışlardır.

Bunlardan Medine'de bulunanlar; İbn-i Müseyyeb, Urve, Salim, Ömer b. Abdulaziz, Yesâr b. Süleyman ve Atâ, Muazu'l-Kârî adıyla meşhur olan Muaz b. Haris, AbdurRahmân b. Hurmuzi'l-A'rac, İbn-i Şihab ez-Zührî, Müslim b. Cundeb ve Zeyd b. Eslem'dir.

Mekke'de bulunanlar; Ubeyd b. Umeyr, Atâ b. Ebî Rebâh, Tavus, Mücahid, İkrime, İbn-i Ebî Muleyke'dir.

Kufe'de bulunanlar; Alkame, Evsed, Mesrûk, Ubeyde, Amr b. Şurahbil Haris b. Kays, Rabi' b. Husaym, Amr b. Meymûn, Ebû AbdirRahmân es-Sulemî, Zerr b. Hubeyş, Ubeyd b. Nudayle, Said b. Cübeyr, Nehâî ve Şa'bî'dir.

Basra'da bulunanlar; Ebû'l-Âliyye, Ebû Reca', Nasr b. Âsim, Yahya b. Ya-mer, Hasen, İbn-i Şîrîn ve Katâde'dir

1000 Şam'da bulunanlar; Hazret-i Osman'ın yakın arkadaşı Muğiretu'bnu Ebî Şihabi'l-Mahzûmî ile Ebû'd-Derda'nın yakın arkadaşı Halife b. Sa'd'dır.

Sonra bazı kimseler, kendilerini tamamen bu konuya verdiler, büyük bir titizlikle kıraatları tesbitte, itina gösterdiler. Hatta bunlar, kendilerine uyulan, uzaklardan kendilerine gelinen birer İmâm durumuna yükseldiler. Bu imamlardan

Medine'de bulunanlar Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka', Şeybe b. Nesâh ve Nâfi' b. Ebî Nuaym'dır.

Mekke'de olanlar; Yahya b. Vessab, Âsim b. Ebî'n-Necûd, Süleyman el-A'meş, Hamze ve Kisâî'dir.

Basra'da olanlar; Abdullah b. Ebî İshâk, İsâ b. Ömer, Ebû Amr b. el-Alâ, Asım el Cuhderî ve Ya'kubu'l-Hadremî'dir.

Şam' dakiler; Abdullah b. Âmir, Atıyye b. Kasi'l-Kilâbî, İsmail b. Abdillah b. el-Muhacir Yahya b. Haris'l-Zemmârî ve Şurayh b. Yezîdi'l-Hadramî'dir.

1006 Bunlardan yedisi, kıraat imamı olarak şöhret buldular.

Nâfi'; aralarında Ebû Ca'fer'in de bulunduğu tâbi'ûndan 70 kişiden,

İbn-i Kesir; Abdullah b. Sâibi's-Sahabi'den,

Ebû Amr; tâbiun'dan,

İbn-i Âmir; Ebû'd-Derdâ ve Hazret-i Osman'ın arkadaşlarından,

Âsim; tâbiun'dan

Hamza; Âsim, A'meş, Sebiî, Mansûr b. Mu'temir ve başkalarından,

Kisâî; Hamza ve Ebû Bekr b. Ayyâş'dan kıraat almışlardır.

1007 Bundan sonra, kıraatlar çeşitli bölgelere yayıldı, değişik tarikler ortaya çıktı. Yedi tarikten her birinin iki ravisi şöhret buldu.

Nâfî'nin râviler; Kâlûn ve Verş.

İbn-i Kesir'in râviler; Kunbul ve Bezzî. Bunlar İbn-i Kesir'in ashabından rivâyet etmişlerdir.

Ebû Amr'ın râvileri; Dûrî ve Sûsî. Bunlar, Yezid yoluyla Ebû Amr'dan rivâyet etmişlerdir

İbn-i Âmir'in râvileri; Hişam ve İbn-i Zekvân'dır. Bunlar Ebû Amr'ın ashabından rivâyet etmişlerdir.

Âsım'ın râvileri; Ebû Bekr b. Ayyaş ve Hafs'dır.

Hamza'nın râvileri; Halef ve Hallâd'dır. Bunlar, Selim'den rivâyet etmişlerdir.

Kisâî'nin râvileri; Dûrî ve Ebû'l-Hâris'dir.

1008 Daha sonra cehalet yayılınca, doğru ile yanlış birbirine karıştı. İşin ciddiyetini idrak eden imamlar, son derece sıkı bir çalışmaya girdiler, harfleri ve kıraatlan topladılar, rivâyet ve kıraat vecihlerini seçtiler, kıraatlan; sahih, meşhur ve şaz olarak birbirinden ayırıp bir usûle bağladılar, her biri hakkında kaideler koydular.

1009 Kıraatla ilgili ilk eser yazan, Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam'dır. Sonra; Ah-med b. Cubeyri'l-Kufî, Kâlûn'un ravisi İsmail b. İshak, Ebû Ca'fer b. Cerîr et-Taberî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. ed-Decuvanî ve Ebû Bekr b. Mucahid, bu konuda eser verdiler. Bundan sonra her asırda, bu ilmin çeşitli yönlerinde derli-toplu, müstakil, özlü ve geniş eserler ortaya çıktı. Öyle ki, kıraat imamları sayılamayacak derecede Çoğaldı.

Ebû Abdillah ez-Zehebî ile Ebû'l-Hayr b. el-Cezerî, kurrâ ile ligili Tabakat kitaplarını yazdılar.

21 - KIRÂATTE ÂLİ VE NÂZİL SENEDLER

1011 Âli isnadı bilmek, sünnettir. Çünkü o, Allah'a kurbiyettir. Hadis uleması, bunu beş kısma ayırmıştır. Bunları, aşağıdaki şekilde sıralamayı uygun buldum.

1 - Sayı bakımından sağlam senedle Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dayanan rivâyettir. Bu, âli senedin en efdali ve en değerlisidir. Günümüzde, şeyhler için geçerli olan en âli isnad, on dört raviden ibaret olan isnaddır. Bu isnad, İbn-i Zekvan'ın rivâyetiyle, İbn-i Âmir'in kıraatına dayanır. Diğer âli isnad on beş raviden ibaret olan isnaddır. Bu da, Hafs'ın Âsım'dan, Ruveys'in Ya'kub'dan naklettiği kıraatla başlar.

2. Muhaddislere göre âli isnad, rivâyeti; A'meş, Huşeym, İbn-i Cüreyc, Evzaî ve Mâlik gibi hadis imamlarından birine dayamaktır. Kıraatta bunun benzeri, rivâyeti, yedi kırâat imamından birine dayamaktır. Günümüzde, kırâat imamları için geçerli olan âli isnad, kıraati muttasıl bir senedle, on iki râvi ile Nâfi'e, on iki râvi ile de Âmir'e dayamaktır.

3. Muhaddislere göre âli isnad, Kütüb-i Sitte'den birinin rivâyetine nisbetledir. Meselâ; râvi bir hadisi Kütüb-i Sitte'nin birinden rivâyet etse, rivâyet ettiği bu hadisi bir başka tarikten de rivâyette bulunsa, ikinci rivâyete göre birinci rivâyet, nâzil isnad olur. Burada bunun benzeri, Teysir ve Şâtıbiyye gibi kıraatta meşhur olan kitablardan bazısına nisbetle yapılan isnad, âli isnaddır. Bu durumda âli isnadın; muvafakat, ebdâl, müsavat ve musafahat gibi nevileri ortaya çıkar.

M u v â f a k â t: Âli isnadda muvafakat şudur; Bir tarikin, kıraatta meşhur kitab sahiplerinden biriyle, şeyhinde toplanmasıdır. Şayet râvi, rivâyetini şeyhinin tarikine göre yaparsa, isnad âli olduğu kadar, olmayabilir de. Kırâat İlminde bunun misali; İbn-i Kesir'in kıraati, Bezzi'nin rivâyeti, Ebû Rabia'dan İbn-i Benân'ın tariki, İbnu'l-Cezeri'nin de bunları, Ebû Mansûr Muhammedu'bnu Abdilmelik b. Hayrûn'un «K i t â b u' l - M i f t â h»ı ile Ebû'l-Kerem eş-Şehrezûrinin «K i t â b u' l - M i s b â h»ından naklîdir. Bütün bu zikredilenler kıraati, Abdu's-Seyyid b. Attâb'dan almışlardır. Cezeri'nin bu kıraati iki tarikten biriyle yapmasına, hadis ulemasının İstılahında, muvafakat adı verilir.

E b d â l: Âli isnadda ebdâl; ravinin, başlangıçtan itibaren devam eden şeyhinde birleşmesidir. Böyle bir rivâyette isnad, âli olduğu kadar, olmayabilir. Bunun misali; Ebû Amr'ın kıraati, Dûrî'nin rivâyeti, Ebû Ze'râ'dan Mücahid'in tariki.

İbnu'l-Cezeri'nin de bunları «K i t â b u' l - T e y s i r»inde naklîdir. Bu kıraati ed-Dânî, Ebû'l-Kasım Abdulaziz b. Ca'ri'l-Bağdâdi ile İbn-i Mücâhid'den Ebû Tahir tariki ile almıştır.

İbnu'l-Cezerî ayrıca bunu, «K i t a b u' l - M i s b a h» dan da nakletmiştir. «M i s b â h» sahibi Ebû'l-Kerem bu kıraati, Ebû'l-Kasım Yahya'bnu Ahmed es-Sibî, Ebû'l-Hasan el-Hammâni ile Ebû Tahir'den almıştır.

İbnu'l-Cezeri'nin bu rivâyeti «K i t â b u' l - M i s b â h» yoluyla almasına, bedel denilir. Burada bedel, ed-Dâni'nin yerine, şeyhinin şeyhinden rivâyettir.

M ü s â v â t: Âli isnadda musâvât; râvi ile Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), sahabî veya bunların dışında kitap sahiplerinden birinin şeyhine isnad edildiği gibi, kitap sahiplerinden biri ile Resûlüllah'a, sahabiye veya bunların dışında sayıları zikredilenlere isnad edilmesidir.

M u s â f a h a: Âli isnadda musâfaha; bir ravinin isnadda, sayıca diğerinden bir fazla olmasıdır. Bu râvi sanki, bu kitab sahibiyle karşılaşmış, onunla musâfaha etmiş, bizzat kendisinden almış gibidir. Bunun misali; Nâfi'nin kıratıdır. Bu kıraati Şâtıbî; Ebû Abdillah Muhammedu'bnu Ali en-Nifferi, Ebû Abdillah İbn-i Gulemi'l-Feres, Süleyman b. Necâh, ve başkaları, Ebû Amri'd-Dâni, Ebû'l-Feth Fârisu'bnu Ahmed, Abdulbâki İbnu'l-Hasan,

ibrahimu'bnu Ömere'l-Mukri, Ebû'l-Huseyni'bnu Bûyân, Ebû Bekri'bnu'l-Eş'as, Ebû Neşît adıyla tanınan Ebû Ca'fer er-Rabe'î, Kâlûn ve Nâfi'den rivâyet etmiştir.

İbnu'l-Cezerî de bunu; Ebû Muhammedi'bnu'l-Bağdâdî ve başkaları es-Saiğ, Kemâlu'bnu Fâris, Ebû'l-Yumnî'l-Kindî, Ebû'l-Kasım Hibetullah b. Ahmed el-Hariri, Ebû Bekri'l-Hayyât, el-Feradî ve İbn-i Bûyân'dan rivâyet etmiştir.

İbnu'l-Cezeri'ye göre bu, müsavattır. Çünkü kendisi ile İbn-i Bûyân arasında yedi râvi vardır. Şâtıbî ile kendisi arasındaki aded, aynıdır. Bu rivâyeti İbnu'l-Cezerîden yapan kimse, Şâtıbî ile musafahat etmiş gibidir.

Ehli hadise göre yapılan bu taksim, ehli kurranın isnad durumlarını, kırâat, rivâyet, tarik ve vecih gibi kısımlara ayırarak yaptığı taksime benzeyen bir taksimdir. Eğer ihtilaf; yedi, on veya diğer kırâat imamlarından birine ait olur, rivâyet ve tarikler bunun üzerinde birleşirlerse,. buna kırâat denir. Eğer ihtilaf, bir imamdan rivâyet eden raviye göre ise bu, rivâyettir. Eğer ihtilaf, bu raviden sonra gelenlere ait ise bu, tarik'dir. Bunlardan hiçbiri bulunmayıp kırâat, tamamen kâriin ihtiyarına kalmışsa, bu da vecih'dir.

4- Şeyhin vefatı, aynı şeyden kırâat alan akranından önce olması, âli isnadın kısımlarındandır. Mesela; Tacu'bnu Mektûm'dan alınan kırâat, Ebû'l-Meâli İbnu'l-Lebbân'dan alınan kıraattan daha âli'dir. İbnu'l-Lebbân'dan alınan kırâat -Ebû Hayyân'dan alınan kıraatta müşterek olsalar bile- el-Burhanu'ş-Şamî'den alınan kıraattan daha âlidir. Çünkü ikinciye nazaran birincinin, üçüncüye nazaran ikincinin vefatı, daha öncedir.

5- isnadın âli olması, başka bir husus dikkate almakla değil, şeyhin vefatı veya zamanı dikkate almaksızın, diğer bir şeyhin vefatına göredir. Bazı muhaddisler; bir isnadın âli olabilmesi için, şeyhin ölümünden elli sene geçmesini şart koşmuşlardır. İbn-i Mendeh bu süreyi otuz sene olarak tahdid etmiştir. Buna göre 863 senesinden itibaren İbnu'l-Cezeri'nin ashabından alınan kırâat, âli isnad olur. Çünkü İbnu'l-Cezeri'nin vefatından itibaren otuz sene geçmiş olur.

Yukarıdan beri naklettiğim hususları, usul-i hadis kitablarından topladım. Bunları kırâat kaideleri ile kıyasladım ki, benden önce bunu kimse yapmamıştı. Ben bu konuda. Allaha hamd ü senada bulunurum.

Âli isnadı ve kısımlarını anladıysan, nâzil isnadı da anlamış sayılırsın. Çünkü nâzil isnad, âli isnadın zıddıdır. Nâzil isnadın zemmi, râvilerinin daha bilgin daha hafız, daha dikkatli, daha yüce, daha meşhur ve daha mutteki olmaması bakımındandır. Şayet böyle olsaydı, senedler arasında mezmum ve mefdul diye bir ayırım olmazdı.

22-27 MÜTEVÂTİR, MEŞHUR, ÂHAD, ŞÂZ, MEVDÛ VE MUDREC KIRAATLER

1022 Kadı Celâluddin el-Bulkînî şöyle der:

Kırâat; mütevatir, âhad ve şaz olmak üzere üç kısma ayrılır:

a- Mütevatir kırâatlar: Yedi meşhur kıraattir;

b- Âhad kırâatlar: On kıraati tamamlayan, üç kıraattir. Sahâbenin kıraati, bu nevi kıraattandır;

c- Şâz kırâatlar: A'meş, Yahya b. Vesseb, İbn-i Cüreyc ve diğer zevat gibi, tâbiûn kıraatlarıdır.

Yakında zikredeceğimiz gibi bu ifadede, üzerinde durulması gereken bazı noktalar vardır. Bu konuda en iyi fikir beyan eden zamanın şeyhulkurrası, şeyhimizin şeyhi, Ebû'l-Hayr b. Cezeri'dir. Şeyh «e n - N e ş r» adlı kitabının evvelinde şöyle der: Bir yönüyle de olsa, Arab diline ihtimali de olsa Hazret-i Osman'ın istinsah ettiği Mushaflardan birine uygun düşen, senedi sahih olan her kırâat reddi caiz, inkârı mümkün olmayan sahih kıraattir. Ayrıca bu kırâat, Kur'ân'ın nâzil olduğu yedi harfe dayanır. İster yedi, ister on, ister kıraati makbul diğer imamlardan nakledilmiş olsun, Müslümanların buna uymaları vacibdir. Bu üç esastan biri bozulursa bu kıraata, ister yedi imam, isterse bunlardan daha büyükleri olsun zayıf, şaz veya bâtıl kırâat adı verilir. Selef ve haleften muhakkik imamlara göre, sahih olan kavil budur. Bunu; ed-Dânî, Mekkî, el-Mehdevî ve Ebû Şâme ifade etmişlerdir. Bu, aralarından hiç birinin aksini iddia etmediği selef mezhebidir.

Ebû Şâme; «e l - M u r ş i d u' l - V e c i z» adlı eserinde şöyle der: Yedi imamdan birine isnad edilen, sahih adı verilen, bu şekliyle nâzil olduğu söylenen her kıraata, bütünüyle bağlanmak gerekmez. Ancak sahih kıraatta aranan şartların bulunması, bu hükmün dışındadır. Bu takdirde bir kırâat imamı ne başkasından münferiden nakledebilir, ne de onlardan yaptığı bir nakli kendine tahsis edebilir. Şayet kırâat, bunların dışındaki kurradan nakledilirse bu nakil, kıraatin sıhhatini bozmaz. Çünkü bu konuda esas olan kıraatin kendisine isnad edilen imam değil, bu vasıfların bir araya gelerek gerçekleşmesidir. Zira, yedi ve diğer kırâat imamına nisbet edilen kırâat, üzerinde ittifak edilen ve şaz olan kısımlara ayrılır. Ancak şu kadar var ki, bu yedi imamdan yapılan nakil, sahip oldukları şöhret ve kıraatlarında icmaya dayalı sıhhatin çokluğu sebebiyle, diğerlerinden yapılan nakle göre güven vericidir.

1025 İbnu'l-Cezerî: Sahih kıraatin şartları içinde saydığımız «bir yönüyle de olsa Arab diline uygunluğu» sözünden kastımız, nahvin vecihlerinden biridir. Bu vecih ister en fasih, ister fasih olsun, ister üzerinde icma edilmiş, ister kıraati şöhret bulmuş imamlarca sahih senedle rivâyet edilmiş, ister kıraata ters düşmemek kaydıyla ihtilaf edilmiş olsun, nahiv vecihlerinden bir vecih kastedilir. Sahih senedle rivâyet edilen ve şöhret bulan kırâat, nahiv kaidelerinden istisna edilmiştir. Çünkü kıraatta asıl olan, en kuvvetli rüknünü teşkil eden budur. Nice kırâatlar!, nahivcilerden Bazıları veya bir çoğu kabul etmemiştir, fakat bunlar dikkate alınmamıştır. Mesela: ***** kelimesini ***** (Bakara, 54.), ***** kelimesini ***** (Bakara, 67.) şeklinde sükun ile, Câsiye, 14. âyetini ***** şeklinde nasb ile, ***** **«Yine ortakları, müşriklerden çoğuna evlatlarını öldürmeyi...»** (En'am, 137.) âyetini ***** «Ortaklarının müşriklere çocuklarını öldürtmeleri süslü (güzel bir şeymiş gibi) gösterildi.» şeklinde iki muzaf arasının fasledilerek okunması, nahivcilerin ihtilâfına birer misaldir, der.

ed-Dânî şöyle der: Kırâat imamları, Kur'ân harflerinin hiç birini Arab diline, sarf-nahiv kaidelerine bağlı kalarak okumamışlardır; aksine rivâyette en sağlam, hadisde sahih kaidelere uymuşlardır. Kırâat, rivâyetle sabit olmuşsa bunu, ne sarf-nahiv kaideleri, ne de lügatin meşhur yönü reddedebilir.

Çünkü kırâat, uyulması gereken bir sünnettir. İmâm Mushafa muhalefet caiz olmadığı gibi, lügatte kolay veya daha açık olsa bile, meşhur kıraata muhalefet caiz değildir.

İbnu'l-Cezerî: Hazret-i Osman'ın istinsah ettirdiği Mushaflardan birine uygunluğundan kastımız, Mushafların bazısında sabit olan kıraattir. Mesala İbn-i Âmir; ***** **«Allah çocuk edindi, dediler..»** (Bakara, 116.) âyetinde «vav»ı kaldırmış, ***** **«...hikmetli sahifeler, ...Kitap...»**(Âli İmran, 184.) âyetinde ise, her iki kelimeye «be» harf-i cerri ilâvesiyle ***** şeklinde okumuştur. Çünkü bu kırâat Şam Mushaf'ında sabittir. İbn-i Kesir de ***** **«...çevresinden ırmaklar akar..»** (Tevbe, 100.) âyetine «min» ilâve ederek okumuştur. Çünkü bu kırâat da Mekke Mushafında sabittir. Şayet Osmanî Mashaflarda sabit değilse kırâat, üzerinde ittifak edilen hatta muhalefetinden dolayı şazdır, «İhtimal de olsa» sözünden kastımız, ***** **«Din günün sahibi»** âyetindeki gibi takdiri de olsa Osmanî Mushaflara uygun düşmesidir. Çünkü bütün Osmanî Mushaflarda ***** kelimesi elifsiz olarak ***** şeklinde yazılmıştır. Elifin hazfiyle okunan kırâat Mushafın yazılış şekline uygundur. Elifle okunan kırâat ise, ***** **«..mülkün sahibi...»** (Âli İmran, 26.) âyetinde yazıldığı gibi, Kur'ân hattında kısaltma maksadıyla hazfedildiği için, takdiren uygundur.

1- Kırâat İhtilafları

1030 Kırâat ihtilafları bazen ***** gibi misallerde görüldüğü üzere, Kur'ân hattına tahkikan uygundur. Arab yazısında nokta ve harekelerin konulması veya kaldırılması, Sahâbenin hece ilmindeki üstünlüğü, buna bağlı diğer ilimlerin tahkikindeki keskin anlayışa delalet eder. es-Sırat kelimesinde görüldüğü gibi Sahâbe, «sin»den bedel olarak kelimeyi sad la yazmışlar, aslında mevcut olan Kur'ân hattına bir bakıma muhalif olsa bile, «sad» kıraatinin «sin» kıraatına uygunluğundan dolayı, kelimenin aslında, olan «sin» yerine «sad»ı kullanmışlardır. Böylece her iki harf, birbirine denk düşmüştür. Çünkü işmam kıraati, buna muhtemeldir. Şayet «sad» harfi, aslında olduğu gibi «sin» ile yazılsaydı kıraattaki bu özellik kaybolur, «sin» dışındaki kırâat hem hatta, hem de kelimenin aslına muhalif sayılırdı.

Bu yüzden A'raf sûresi 69. âyetindeki ***** kelimesinde ihtilaf edildiği halde, Bakara sûresi 247. âyetindeki ***** kelimesinde ihtilaf edilmemiştir. Çünkü Bakara sûresindeki harf «sin»le A'raf süresindeki ise, «sad»la yazılmıştır. A'raf sûresindeki harfin «sad»la yazıl masına dair vaki olan ihtilaf, harfin idğam, ibdal, isbat ve hazf bakımından sarih, hatta muhalif olması sebebiyledir. Şayet kırâat sabit ve meşhur olursa bu ihtilaf ihtilaf sayılmaz. Bundan dolayı kırâat ehli, ziyade «ye»lerin tesbitini Kehf 70. âyetindeki ***** **«...bana soru sorma.»** kelimesinden «ye»nin; Münafikûn, 10. âyetindeki ***** **«..salihlerden olsaydım..»** de

***** «vav»ın; Tekvîr, 24. âyetin ***** kelimesindeki «zâ»nın ***** hazfini merdûd, hatta muhalif saymamışlardır.

Bu kelimelerdeki ihtilaf, bağışlanacak cinstendir. Zira bunlar, birbirine yakın ve aynı mânayı taşıyan kelimelerdir. Bunlar; kıraatin sıhhatına, şöhretine ve hüsn-i kabulüne mâni değillerdir. Halbuki, kelime ziyadeliği ve noksanlığı, takdim ve tehir, mâna taşıyan harflerden bir harf bile olsa, bunun hilafınadır. Çünkü, bu harflerin hükmü, bir kelime hükmündedir, Kur'ân hat'tına muhalefetleri uygun değildir. Kur'ân hattına uyma ve muhalif olma gerçeğindeki ayırıcı unsur, budur.

«Senedi sahih olan» sözümüzle, bu kıraati, âdil ve sika ravinin, kendisi gibi bir raviden rivâyet zincirinin sonuna kadar rivâyet etmesini kastediyoruz. Bununla beraber bu kırâat, bu ilmin uleması nezdinde meşhur ve hatadan uzak kabul edilir veya Bazılarına göre de şaz kırâat olur. Müteahhirûndan Bazıları, bu rükünde sahih senedle yetinmeyip, tevatürü şart koşmuşlar, Kur'ân'ın ancak tevatürle sabit olacağını söylemişlerdir. Âhad tarikle yapılan bir rivâyet ile, Kur'ân âyeti tesbit edilemez. Bu, gayet açık bir husustur. Tevatür sabit olunca, diğer iki rükne ihtiyaç kalmaz, ihtilaf konusu olan harflerden biri, Resûlüllah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) mütevatiren sabit olursa, kabulü vacip olur, hatta uygun düşsün ve düşmesin, Kur'ân'dan sayılması kesinlik kazanır. Şayet ihtilaf edilen harflerden her birinde tevatürü şart koşsaydık, yedi kıraatta sabit olan ihtilaf harflerinden pek çoğunun kabul edilmemesi gerekirdi.

Ebû Şâme: Müteahhirûn ve bunlara uyan kurradan bir cemaat arasında şuyû bulan kanaat, yedi kıraatin tamamıyle mütevatir olduğudur. Yani kendilerinden kırâat rivâyet edilen yedi kırâat imamının her biri, ayrı ayrı mütevatir hükmündedir, der.

1034 Bazı kırâat uleması: Bunların kesinlikle Allahu Tealâ tarafından indirildiğini kabul etmek, vâcibdir. Biz, buna aynen katılırız. Ancak, kendilerinden yapılan nakilde tariklerin birleşmesini, her imamın birbirini nakzetmeksizin ittifak halinde olmalarını şart koşarız. Bazı kıraatlarda tevatür gerçekleşmezse, en azından bu şartların gerçekleşmesi gerekir, derler.

1035 Ca'berî şunu ilâve eder: Şart, birdir. Bu da naklin sıhhatidir. Diğer iki şart da buna bağlıdır. Râvilerin durumunu bilen, Arapçaya hakimiyeti olan, hat ilminde mahareti bulunan kimseden, bu şüphe kalkmış olur.

Mekkî şöyle der:

Kur'ân'ın kıraati hakkında yapılan rivâyetler üç kısımdır:

a- Kur'ân, yapılan rivâyet üzere okunur. Buna karşı gelen, küfre sapmış olur. Bu da kıraatin sika râviler tarafından nakledilmesi, Arap dili kaidelerine ve Mushaf hat'tına uyması mümkündür.

b- Nakli, âhad yolla sahih olan, Arap dili kaidelerine uygun düşen, lâfzı, Kur'ân hat'tına muhalif olandır. Bu nakil kabul edilir, ancak şu iki sebebten dolayı okunmaz. Birincisi; üzerinde icma vâki olan kıraata muhaliftir, ikincisi; icma ile değil, haber-i âhadla alınmış

olmasıdır. Bu rivâyet, Kur'ân sayılmaz. Buna karşı gelen, küfre sapmaz, inkâr etmesi ise ne kötü şeydir!

c- Nakli sika olduğu halde, Arap dili kaidelerine uygun olmayan veya hat'tı, Kur'ân hat'tına uygun düşse bile nakli, sika olmayan rivâyet, kabul olunmaz.

1037 İbnu'l-Cezerî şöyle der:

Birinci kısmın nakli; ***** gibi pek çoktur. İkinci kısmın misali; İbn-i Mes'ud'un ve diğerlerinin kıraatidir. İbn-i Mes'ûd ***** (Leyl, 3.) âyetini ***** şeklinde, İbn-i Abbâs da; ***** (Kehf, 79.) âyetini ***** şeklinde okumuştur. Ulema bu kıratta ihtilaf etmiş, birçoğu buna engel olmuştur. Çünkü bu kırâat, naklen sabit ise de, tevatür derecesine ulaşmamıştır. Arza-i ahîra ve Sahâbenin Hazret-i Osman Mushafına dayanarak icmâı ile mensûhtur.

Sika olmayan râvilerin naklettiği rivâyetlerin misali, şâz kitaplarında, genellikle isnadı zayıf olan nakillerde pek çoktur. Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ca'fer el-Huzâi'nin topladığı, Ebû'l-Kasım el-Huzelî'nin naklettiği, Ebû Hanife'ye nisbet edilen kırâat, bu nevi kıraattir. Mesela ***** (Fatır, 28.) âyetinin kıraatında meftuh okunan ***** kelimesini, ***** şeklindeki merfû, ***** kelimesini ***** şeklinde mensup olarak okumuştur. Dârekutni ve bir cemaatın yazdığına göre, böyle bir kitabın varlığı uydurmadır, aslı yoktur.

Üçüncü kısmın, sika râvilerin naklettiği, fakat Arap dili kaidelerine uymayan misal, yok denecek kadar azdır. Bazıları, Hârice'nin Nâfi'den ***** kelimesinin hemzeli olarak naklini, bu kabilden saymıştır.

Bir de merdûd olan dördüncü bir kısım vardır. O da; Arap dili kaidelerine Kur'ân'ın hat'tına uygun olduğu halde, hiç nakli yapılmayandır. Bu kıraatin reddi hak, yasaklanması kesin, okuyanın günahı büyüktür. Ebû Bekr b. Miksem'in, buna cevaz verdiği zikrolunur. Miksem'in bu cevazı üzerine ulema meclisi toplanmış, bu kıraati ittifakla menetmişlerdir. Bu yüzden aslı olmayan, kıraatin edasında kendisine itimad edilecek bir rüknü bulunmayan mutlak kıyasla, kırâat yasaklanmıştır.

Mutlak kıyas bir esesa dayansa bile, hüküm aynıdır. Kabul edildiği takdirde kıraatta, mutlak kıyasa yer verilmiş olur. Bu ***** nin ***** ye kıyas edilerek yapılan idgam gibidir. Bu ve benzerleri, nassa ve asla muhalif değildir. Misalî çok az olmasına rağmen bu kırâat, icmaen reddolunmamıştır.

2- Kırâat Nevileri

1042 İbnu'l-Cezeri'nin, bu konuda cidden değerli bilgiler verdiğini belirtmek isterim. Elde ettiğim malumata göre o, kıraatları nevilere ayırmıştır:

a- Mütevatir:. Bu kırâat, rivâyet senedinin sonuna kadar ulaşan, yalan üzere ittifak etmeleri mümkün olmayan râvilerden, kalabalık bir cemaatın naklettiği kıraattir. Kıraatların büyük çoğunluğunu, mütevatir kırâat teşkil etmektedir.

b- Meşhur: Bu kırâat, senedi sahih olan, mütevatir derecesine ulaşmayan, Arab dili kaidelerine ve hattına uygun düşen, kurra nezdinde meşhur olan, galat ve şaz kıraatlardan

sayılmayan kıraattir. İbnu'l-Cezeri'nin zikrettiğine göre bununla Kur'ân okunabilir. Ebû Şâme'nin yukarıda geçen sözü, bunu ifade etmektedir. Yedi kırâat imamından değişik tanklarla yapılan kırâat, buna misaldir. Bazı râviler, bunların bir kısmından rivâyet etmişlerdir. Bunun, mütevatir kıraatta olduğu gibi, bazı kırâat kitablarında çeşitli harflere yayıldığına dair misalleri pek çoktur. Meşhur kırâatlar hakkında yazılan en önemli kitaplar; ed-Dânî'nin «e t t e y s i r»i, eş-Şâtibî'nin «K a s î d e»si, İbnu'l-Cezeri'nin «E v 'ı y e t u' n N e ş r f î K ı r a a t' l - A ş r»ı ile «T a k r î b u' n - N e ş r»idir.

c- Âhad: Bu kırâat, senedi sahih olan, Kur'ân hattına veya Arab diline muhalif düşen, meşhur kırâat derecesine ulaşamayan kıraattir. Âhad kıraatla, kırâat caiz değildir. Tirmizî «C â m i u' l - K e b î r», Hâkim «M u s t e d r e k» inde bu konuda müstakil bab açmışlar, senedi sahih pek çok nakiller yapmışlardır. Hâkim, Âsım el-Cuhterî tarikiyle Ebû Bekra'dan Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Rahmân sûresi 76. âyetini şöyle okuduğunu rivâyet eder: ***** Ebû Hureyre'den yapılan rivâyette, Resûlüllah Secde sûresinin 17. âyetini şöyle okumuştur: ***** İbn-i Abbasdan yapılan rivâyette, Resûlüllah Tevbe sûresinin 128. âyetini şöyle okumuştur: ***** kelimesindeki «fe»yi üstün okumuştur. Hazret-i Âişe'den yapılan rivâyette Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Vâkıa sûresi 89. âyetin ***** şeklinde «ra»nın zammıyle okumuştur.

Şâz: Bu kırâat, senedi sahih olmayan rivâyettir. Bu konuda bazı kitablar yazılmıştır. ***** âyetinde ***** kelimesi, mazi sigası ile ***** şeklinde, ***** kelimesi mensub olarak ***** şeklinde ***** âyeti de meçhul sigasıyle ***** şeklinde okunmuştur.

Mevzu': Bu da Huzâî'nin kıraaatları gibi, uydurma kıraattir.

Bana göre, hadis nevilerinden Mudrec'e benzeyen, altıncı bir kısmı daha vardır. Bu kırâat, tefsir olarak ilâve edilen, kıraattir. Buna dair misaller şunlardır.

Said b. Mansûr'un rivâyetine göre Sa'd b. Ebî Vakkas, Nisâ sûresinin 12. âyetine ***** ibaresini ilâve ederek ***** şeklinde okumuştur.

Buhârî'nin rivâyetine göre İbn-i Abbâs, Bakara 198. âyetine ***** ibaresini ilâve ederek ***** şeklinde okumuştur.

İbnu'z-Zubeyr, Âli İmrân, 104. âyetine ***** ibaresini ilâve ederek ***** şeklinde okumuştur.

Said b. Mansur'un rivâyetine göre Hazret-i Ömer; Bunun, kırâat mı, tefsir mi olduğunu bilmiyorum, demiştir. İbnu'l-Enbârî ise, bu, kesinlikle kırâat değil, âyete tefsir olarak yapılan bir ilâvedir, der.

1052 el-Hasan'dan rivâyet edildiğine göre; Meryem sûresinin 71. âyetine ***** ibaresini ilâve ederek: ***** şeklinde okumuştur. İbnu'l-Enbârî, ***** sözünü el-Hasan'ın ***** kelimesinin manasını açıklamak için yaptığı tefsirdir, der. Bazı râviler bu kelimeyi Kur'ândan saymakla hata etmişlerdir.

İbnu'l-Cezerî ifadesinin sonunda şöyle der: Kur'ân metnine ilâvede bulunanlar, kıraata ilâve ettikleri tefsiri kelimeleri, izah ve beyan olmak üzere getirmişlerdir. Çünkü bunlar

Kur'ân'ı, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) dan öğrendiklerinden, âyetin gerçek metnini biliyorlardı. Herhangi bir karışıklık olmayacağından, emindiler. Muhtemeldir ki bunlardan Bazıları, tefsiri kelimeleri, ayetle birlikte yazmışlardı.

Bazı sahâbenin, kıraatin mânâ ile okunmasına cevaz verdiğini söyleyenler, yalan söylemiştir.

Biraz önce ifade ettiğim Mudrec kırâat bahsini ilerde açıklayacağım.

3- Mütevatir Kıraatların Şartları

1055 Kur'ân'ı Kerim'in, âyet ve kelimeleri ile **mütevatir** olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Âyetlerin yerleri ve tertibi de Ehl-i Sünnet ulemasına göre tevatürle sabittir. Kur'ân-ı Kerim gibi ilahi bir Kitab'ın tafsilinde âdet, kesinlikle tevatürü gerektirir. Bu ise, İslâmiyetin aslı ve Sırat-ı mustakim olan bu mûciz Kitab'ın, cümle ve tafsilatındaki nakil imkânlarının mevcut olmasından ileri gelmektedir. Tevatür olmadan âhâdî yolla nakledilen rivâyetler, kesinlikle Kur'ân'dan değildir. Usûl ulemasının çoğu, âyetlerin tesbitinde, tevatürü şart koşmuşlardır. Bu şart, âyetlerin yerleri ve tertibinde aranmamış, daha ziyade âhâdî nakillere dayanılmıştır. Şâfiî Hazretlerinin Besmele'yi, her sûrenin başlangıcına yerleştirmesi, bunu göstermektedir.

Kur'ân'ın bütününde tevatürü gerektiren yukarıdaki delille, bu görüş reddedilmiştir. Çünkü böyle bir şart bulunmasa idi, Kur'ân'da mükerrer olan birçok âyetlerin kaldırılması, Kur'ân'dan olmayan birçok âyetlerin de ilâvesi caiz olurdu. Şayet biz, âyetlerin yerlerini belirtmede tevatürü şart koşmasaydık, ***** **«Rabbinizın hangi nimetini yalanlıyorsunuz.»** âyeti gibi, Kur'ân'da vâki olan tekerrürlerin çoğunun tevatüre dayanması gerekmezdi. Şayet âyetler yerlerine göre mütevatir olarak tesbit edilmese idi, bunların âhâdî yolla yerlerine konulması caiz olurdu.

1057 Kâdı Ebû Bekr «e l -İ n t i s â r» adlı eserinde şöyle der: Bazı fukaha ve mütekellimin, Kur'ân'ın, teferruata dalmadan, âhâdî haberle ilmen değil, hükmen tesbitini kabul ederlerse de, ehli hak bunu hoş karşılamamış, bundan kaçınmışlardır.

Mütekellimîn'den Bazı ulema şöyle demiştin Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) in okuduğu sabit olamasa bile Arap dili kaidelerine uygun düştüğü takdirde kıraatin, vecihlerin ve harflerin tesbitinde, ictihad ve re'yin kullanılması mümkündür. Ehli hak bunu kabul etmemişler, bu iddiada olanları da hatalı bulmuşlardır.

4- Besmele'nin, Mütevatiren Âyet Olup Olmadığı

1059 Besmele'nin Kur'ân'dan olmadığını söyleyenlerden **Mâliki Mezhebi** taraftarları ile diğerleri, görüşlerini bu esasa dayarlar, Besmele'nin sûrelerin evvelinde gelmesinin tevatüren sabit olmadığı, mütevatir olmayanın da Kur'ân'dan olamayacağı inancındadırlar.

Besmele'nin mütevatiren Kur'ândan olmadığı görüşüne katılmıyoruz. Zira Bazılarına göre mütevatir olan, diğerlerine göre olmayabilir. Besmele'nin sahâbe be Mushaf'larında mevcut olması, tevatürüne yeterli bir delildir. Sûrelerin isimleri «âmîn» ve hizibler gibi Kur'ân'dan olmayanların Mushaf'ta yazılmasını men etmelerine rağmen, kendilerinden sonra yazılan

Mushaf'larda Besmele'nin mevcudiyeti, bunu gösterir. Şayet Besmele Kur'ândan olmasaydı, sûrelerin evvelinde yazılmasını caiz görmezlerdi; çünkü Besmele, Kur'ân'dan olmadığı halde, sûrelerin evvelinde yazılmış olsaydı, bunun Kur'ân'dan olduğu sanılırdı. Böylece Müslümanlar aldatılmış, Kur'ân'dan olmayan bir şeyin Kur'ân'dan olduğunu inanmaya sevkedilmiş olurlardı. Böyle bir yanlışlığın Sahâbe hakkında düşünülmesi, mümkün değildir.

Besmele, belki sûreler arasını ayırmak için konulmuştur denilirse, bunun da bir aldatma olduğu söylenebilir. Sadece sûreler arasını ayırmak için buna tevessül edilmesi de caiz değildir. Eğer böyle olsa idi, Tevbe sûresi ile Enfal arasında Besmele konulması gerekirdi.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, Hâkim ve diğer muhaddislerin Ümmü Seleme'den yaptığı şu rivâyet, Besmele'nin Kur'ân'dan bir âyet olduğunu göstermektedir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Fatiha sûresini okurken ***** **«Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla, âlemlerin Rabbine hamdolsun.»** ***** diye Besmele ile birlikte okur, ***** i müstakil bir âyet saymadığı halde, Besmeleyi bir âyet sayardı.

İbn-i Huzeyme ve «e l - M a' r i f e» adlı eserinde Beyhakî, sahih bir senedle, Saîd b. Cübeyr tariki ile İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Şeytanı insanlara boyun eğdiren, Kur'ân'ın en büyük âyeti, Besmele'dir.

Beyhakî, «Ş u a b u' l - İ m a n» adlı eserinde, İbn-i Merdeveyh hasen bir senedle, Mucahid tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler Acaba insanlar, Hazret-i Süleyman hariç, Rasûlullah'dan başka bir bir peygambere nâzil olmayan, Allah'ın Kitab'ındaki bir âyetten haberdar mıdırlar?

1065 Dârekutni ve Taberânî, zayıf bir senedle Bureyde'den şöyle rivâyet ederler: Resûlüllah; Süleyman'dan sonra benim dışımda bir peygambere nâzil olmayan bir âyetten haber vermedikçe, mescidden ayrılmayacağım demiş ve Bureyde'ye; namaza durduğunda Kur'ân'dan ne ile başlarsın, diye sorduğunda Besmele ile başlarım, cevabını vermiştir. Resûlüllah da işte doğrusu budur, doğru olanı yapmışsın, diye mukabelede bulunmuştur.

Ebû Dâvud, Hâkim, Beyhakî ve Bezzâr, Said b. Cübeyr tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir Resûlüllah, Besmele nâzil olmadan sûrelerin nasıl ayrılacağını bilmiyordu. Bezzâr bu metne şunu ilâve eder ***** nâzil olunca Resûlüllah, sûrenin bittiğini, diğer bir sûrenin başlayacağını anlardı.

Hâkim, başka bir tarikla Said b. Cübeyr'den İbn-i Abbâs'ın şu sözünü nakleder: Müslümanlar, Besmele nâzil olmadan sûrenin bittiğini anlayamıyordu. Besmele nâzil olunca, sûrenin bittiğini anlamış oldular. Bu rivâyetin isnadı, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur.

Yine Hâkim başka bir tarikle, Saîd b. Cübeyr'den İbn-i Abbâs'ın şu sözünü nakleder: Cebrâîl (aleyhisselâm) Resûlüllah'a geldiğinde Besmele'yi okuyunca, yeni bir sûre nâzil olacağını anlardı. Bu rivâyetin isnadı sahihtir.

Beyhakî «Ş u a b u' l - İ m a n»ında İbn-i Mesûd'un şu sözünü nakleder Besmele nâzil olmadan önce, iki sûre arasını ayırmayı bilmiyorduk.

1070 Ebû Şâme şöyle der: Besmele'nin iki sûre arasını ayırmak için okunuşu, Resûlüllah'ın Kur'ân'ı Cebrâîl'e (aleyhisselâm) arzı sırasında olması muhtemeldir. Zira Resûlüllah, Cebrâîl kendisine Besmele'yi okumasını emredinceye kadar, okumakta olduğu sûrenin arzına devam ederdi. Böylece o, sûrenin bittiğini anlardı. Resûlüllah, Besmele'nin bütün sûrelerin evvelinde bir âyet olduğuna işaret etmek için, «nâzil oldu» ifadesini kullanmıştır. Bundan, sûrenin bütün âyetleri bittikten sonra, Besmele'nin nâzil olma ihtimali anlaşılır. Sûrenin âyetleri tamamlanınca, Cebrâîl aleyhisselam Besmele ile iner, sûreyi tekrar okumasını ister. Böylece Resûlüllah sûrenin son bulduğunu, buna başka bir âyetin ilâve edilmeyeceğini anlardı.

İbn-i Huzeyme ve Beyhakî, sahih bir senedle İbn-i Abbâs'ın şu sözünü nakleder: Seb'ul'l-Mesânî, Fatiha sûresidir. Yedincisi nerede diye sorunca, Besmele, cevabını verir.

Dârekutni, sahih bir senedle Hazret-i Ali'den şu rivâyette bulunur Hazret-i Ali'ye, Seb'u'l-Mesânî'nin ne olduğu sorulduğunda, Fatiha sûresidir, cevabını verir, kendisine; bu sûre altı âyet değil midir? diye sorulduğunda, Besmele'nin bir âyet olduğunu ifade eder.

Darakutnî, Ebû Nuaym ve Hâkim «T a r i h» adlı eserinde, zayıf bir senedle Nafi'den, İbn-i Ömer'in şu sözünü naklederler: Resûlüllah; Cebrâîl bana vahiy getirince ilk sözü Besmele olurdu, demiştir..

Bir başka tarikle Vahidî, Nafi'den İbn-i Ömer'in şu sözünü nakleder Besmele her sûrenin evvelinde nâzil olurdu. Beyhaki üçüncü bir tarikle Nafi'den İbn-i Ömer'in şu sözünü nakleder İbn-i Ömer Besmele'yi namazda yeni bir sûre başladığında okur, Mushafta yazılı olması, ancak okunması içindir, derlerdi.

Dârekutni, sahih senedle Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini nakleder Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Fatiha sûresini okurken, Besmele'yi de okuyunuz; çünkü Fatiha ummu'l-kitab ve seb'u'l-mesânî'dir. Besmele de onun âyetlerinden biridir.

Müslim, Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet eder Resûlüllah bir gün aramızda iken, hafif bir uykuya daldı. Sonra tebessüm ederek uyanıp başını kaldırdı. Bana biraz önce bir sûre nâzil oldu, diyerek Besmele ile birlikte Kevser sûresini okudu.

Bu hadisler; Besmele'nin her sûrenin evvelinde, Kur'ân'dan bir âyet olduğunu, tevatür-i mânevi ile gösterir.

5- Fatiha ve Muavvizeteyn Sûreleri Hakkında Görüşler

1079 Bu konuda karşılaşılan güçlüklerden biri, Fahruddin Râzi'nin ifade ettiği şu hususdur; bazı eski kitablarda, İbn-i Mesûd'un Fatiha ve Muavvizeteyn sûrelerinin Kur'ân'dan olmadığı sözü nakledilir. Bu, çözülmesi oldukça güç bir konudur. Şayet biz, Kur'ân'ın Sahâbe devrinde, mütevatir nakille tesbit edildiğini söyleyecek olursak, Besmele'nin Kur'ân'dan bir âyet sayıldığı kesinleşir. Bunu inkâr eden küfre sapar. Şayet Kur'ân'ın Sahâbe devrinde mütevatiren tesbit edilmediğini söyleyecek olursak, aslında Kur'ân'ın mütevatir olmaması

gerekir. Şu halde İbn-i Mesûd'dan yapılan bu nakil, büyük ihtimalle asılsızdır. Bu açıklama ile güçlük, ortadan kalkmış olur.

Kadı Ebû Bekr de şöyle demiştir: İbn-i Mesûd'un Fatiha ve Muavvizeteyn'in Kur'ân'dan olmadığı, kendisinden böyle bir şey duyulduğu şeklindeki sözü, doğru değildir. Bu sûreleri Mushaf'ından silmesi ve çıkarması, bunların Kur'ân'dan oluşlarını inkâr ettiğinden değil, bunların Kur'ân'a yazılmalarını kabul etmemesidir. Çünkü İbn-i Mesûd'a göre uyulması gereken yol, Mushaf'a ancak, Resûlüllah'ın yazılmasını emrettiği şeyleri yazmaktır. İbn-i Mesûd bu sûreleri, Resûlüllah'ın yazdırdığını görmediği gibi, yazılmasını emrettiğini de duymamıştır.

Nevevî «Ş e r h u' l - M u h e z z e b»inde şöyle der: Muavvizeteyen ve Fatiha'nın Kur'ân'dan olduğuna dair, Müslümanların icmaı vardır. Bunu inkâr eden kâfir olur. İbn-i Mesûd'dan yapılan rivâyet doğru değildir, uydurmadır.

1081 İbn-i Hazm «e l - M u h a l l â» adlı eserinde şöyle der: Bu ifade İbn-i Mesûd aleyhine bir yalan ve uydurmadır. Zirri'in, İbn-i Mesûd'dan yaptığı rivâyete dayanan Âsım'ın Kıraati, İbn-i Mesûd'dan yapılan sahih rivâyettir. Âsım'ın kıraatında Fatiha ve Muavvizeteyn süreleri mevcuttur.

İbn-i Hacer «Ş e r h u' l - B u h â r î»sinde şöyle der: İbn-i Mesûd'un bu sûreleri Mushaf'ına yazmaması doğrudur. Ahmed b. Hanbel ve İbn-i Hibbân'ın İbn-i Mesûd'dan yaptıkları rivâyete göre, Muavvizeteyen sûrelerini Mushaf'ına yazmamıştı.

«Z i y â d e t u' l - M u s n e d» adlı eserinde Abdullah b. Ahmed, Taberânî ve İbn-i Merdeveyh, Ameş tarikiyle Ebû İshak'dan, AbdurRahmân b. Yezid en-Nehaî'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Abdullah b. Mesûd, Muavvizeteyn'i Mushaf'ından silmiş, bunların Kur'ân'dan olmadığını söylemiştir.

Bezzâr ve Taberânî, İbn-i Mesûd'dan başka bir tarikle şöyle rivâyet ederler: İbn-i Mesûd, Muavvizeteyn'i Mushafından silmiş, Resûlüllah; bunlarla dua edilmesini emretti, demiştir. Bu yüzden İbn-i Mesûd bunları Kur'ân metni içinde okumazdı. Bu rivâyetin isnadı, sahihtir.

Bezzâr; İbn-i Mes'ud'un bu sözüne hiç bir Sahâbe uymamıştır. Çünkü Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem), bu sûreleri namazda okuduğu doğrudur, demiştir.

1085 İbn-i Hacer ise şu görüşü ilâve eder: Bunun İbn-i Mes'ud aleyhine uydurulmuş bir yalan olduğunu söyleyenin sözü, merduddur. Zira, senedsiz olarak sahih rivâyetleri yalanlamak, kabul edilemez. Bilakis yapılan rivâyetler sahihtir. Te'vîli ise ihtimale dayanır, Kadı Ebû Bekr ve diğerleri, yukarıda geçtiği gibi, İbn-i Mes'ud'un bunları Mushaf'ına yazmayı kabul etmediği şeklinde, te'vil etmişlerdir. Bu, güzel bir te'vildir. Ancak, zikrettiğim sarih rivâyette geçen İbn-i Mesûd'un: Bunlar Kur'ân'dan değildir, sözü, bu te'vili reddeder. Bu cümledeki «Kur'ân» kelimesinin Mushaf'a hamli, mümkündür. Böylece mezkûr te'vil tamam olur. Fakat yukarıda zikredilen tariklerin seyrini iyice düşünen, böyle bir te'vilin uzak olduğunu anlar.

İbnu's-Sabbâğ; İbn-i Mes'ud'a göre bu iki surenin Kur'ân'da yazılışı, önceleri kesinlik kazanmamıştı. Fakat sonradan, yazılmalarında ittifak hâsıl olmuştur, demiştir. Hülâsa bu iki sûre, İbn-i Mes'ud zamanında gene de mütevatirdiler. Fakat İbn-i Mes'ud'a göre bunlar, mütevatir sayılmıyordu.

İbn-i Kuteybe, «Müşkilu'l-Kur'ân» adlı eserinde şöyle der: İbn-i Mes'ud, Muavvizeteyn'in Kur'ân'dan olmadığını zannediyordu. Zira o, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in bu iki sûre ile Hazret-i Hasan ve Hüseyin'e, İns ü cinn'in şerrinden korunmaları için dua ettiğini biliyordu. Bu bakımdan zannını değiştirmedi. Bu meselede, İbn-i Mes'ud'un zannında isabetli, Muhacirun ve Ensârın hatalı olduğunu söyleyemeyiz. Mushaf'ın, Fâtiha suresini almayışı, maazallah onun, Kur'ân'dan olmadığı zannından değildir. Fakat o, Kur'ân'ın Mushaf haline getirilmesini sadece şek, nisyan, ziyade ve noksanlık korkusundan ileri geldiğine inanıyordu. Sûrenin kısa olması, her Müslümanın onu mecburen öğrenmesi bakımından Fatiha sûresinde bu endişelerin bulunmadığını görmüş, onu Mushaf'ına almamıştır.

Yukarıda On Dokuzuncu Bölümün başında İbn-i Mesûd'un Mushafına Fatiha'yı almadığını ifade eden, Ebû Ubeyd'in sahih senedle naklettiği rivâyet geçmişti.

6- Kırâatların Mütevâtir Oluşu

1089 Zerkeşî «e l - B u r h â n» adlı eserinde şöyle der:

Kur'ân ve kırâatlar, birbirinden farklı iki hakikattir. Kur'ân, beyan ve i'caz için Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) indirilen vahiydir. **Kırâatlar** ise, mezkur vahyin lâfzı, harfleri, tahfif ve teşdid yönünden keyfiyeti üzerindeki ihtilaftır. Cumhura göre yedi kırâat mütevatir, meşhur olduğu da zayıf bir rivâyete göre söylenir.

Gerçek şudur ki; yedi kırâat, yedi imamdan mütevatirdir. Bunların Resûlüllah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) mütevatiren geldiği konusunda bazı görüşler ileri sürülebilir. Yedi kırâat imamının kırâatinin Resullah'a isnadı, kırâat kitablarında mevcuttur. **Bunların nakli, ahadîdir.**

Bu konudaki görüşlere ileride yer vereceğiz. Yukarıda geçtiği gibi Ebû Şâme, kurra tarafından üzerinde ihtilaf edilen lafızları, istisna etmiştir. lbnu'l-Hacib istisnayı; **med, imâle** ve **hemze**nin tahkiki gibi kıraatin edasında yapmıştır. Bazıları da; med ve imâlenin aslı, gerçekte mütevatirdir, fakat keyfiyetinde ihtilaf edildiğinden takdiri mütevatir değildir, demişlerdir. **Zerkeşî** de bu görüşe katılarak, hemzenin tahkik nevileri bütünüyle mütevatirdir, der.

İbnu'l-Cezeri; «Bu konuda kimsenin, İbnu'l-Hacib'i geçtiğini duymadık. Kadı Ebû Bekr ve arkadaşları gibi usul uleması, bütün bunları tevatüren sabit kabul eder. Doğru olan da budur. Çünkü lafız, tevatüren sabit olursa, edası da tevatüren sabit olur. Edasız lafız tasavvur etmek mümkün değildir, bunun sıhhati ancak eda ile gerçekleşir, der.

7- Yedi Harf ve Kırâat İmâmı

1093 Ebû Şâme şöyle der: Bazı ulema hadisde geçen yedi harften, bugün mevcut olan yedi kıraatin kastedildiğini zannetmişlerdir. Bu, ehli ilmin icmaına muhaliftir. Bazı cahillerin zannından öteye geçmemektedir.

Ebû'l-Abbâs b. Ammar şöyle der: Yedi rakamı üzerinde duran bazı kimseler, gereksiz nakillerde bulunmuştur. Bu mesele ibhamiyeti sebebiyle yeterli bilgisi olmayan kimselere, bu kıraatin hadisde zikredilen yedi harfe tekabül edip etmemesi yönüyle zorluk çıkarmıştır. Meseleye çözüm arayanlar şüpheyi kaldırmak için, hadisdeki bu rakamı, keşke yediden az veya çok tutsalardı da, her kırâat imamına sadece iki râvi tayin etselerdi, görüşündedirler. Bu tayin; daha meşhur, daha sahih, daha açık bir kırâat olsa bile, üçüncü bir ravinin yaptığı rivâyetin iptaline sebep olmuştur. Bu meseleyi kavramayanlar daha da ileri giderek, üçüncü rivâyet imamını hatalı bulur veya tekfir ederler.

Ebû Bekr b. Arabi şöyle der: Bu yedi kırâat, başka kıraatlara cevaz verdirmeyecek şekilde, sadece yedi imama münhasır değildir. Ebû Cafer, Şeybe, Ameş ve benzeri kurranın kıraati, onlar kadar veya onlardan üstün olabilir. Mekkî, Ebû'l-Alâ el-Hemedani başta olmak üzere, pek çok kurra aynı görüştedirler.

Ebû Hayyân ise bu konuda şöyle der İbn-i Mücahid'in kitabı ile onu takip edenlerin kitaplarında, meşhur kıraatlardan pek azı zikredilmiştir. İşte Ebû Amr b. Alâ, ondan on yedi râvi, rivâyet etmekle şöhret buldu der ve isimlerini sıralar. İbn-i Mücahid'in kitabında, kırâat imamı olarak el-Yezidi tayin edilmiştir. Bundan rivâyet eden on râvi şöhret bulmasına rağmen, es-Susi ve ed-Durî gibi başkalarına göre farklı bir meziyeti bulunmayanlar, Yezidi'ye nasıl râvi tayin edebilirler? Çünkü, Yezidi'den rivâyet eden bu on kişi, kıraati aynı hocadan almışlar, aynı ciddiyeti göstermişler, aynı kıraati okumuşlardır. Bütün bunlara, bilgi eksikliği dışında başka bir sebep bulamıyorum.

Mekkî şöyle der: Nafî ve Âsım kıraatini, hadisde geçen yedi harften olduğunu zannedenler, büyük bir hataya düşmüşlerdir. Yedi kıraatin, yedi harfe bağlanması, bunların dışında diğer kırâat imamlarından sabit olan, mushaf hattına uygun düşen kıraatin kabul edilmemesi, bu kıraatin Kur'ândan sayılmamasını gerektirir. Bu ise, büyük bir hatadır. Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam, Ebû Hâtim es-Sicistani, Ebû Cafer et-Taberî ve ismail el-Kadi gibi mütekaddimun kırâat imamlarından kıraati tasnif edenler, bu yedi imamın çok üstünde kurra zikretmişlerdir. İkincisi hicri asrın başında, Basra'da Müslümanlar Ebû Amr ve Yakub'un kıraatına, Kufe'de Hamza ve Âsım'ın kıraatına, Şam'da İbn-i Âmir'in kıratına uymuşlar, hicri üçüncü asrın başlarına kadar bunu devam ettirmişlerdir. Üçüncü hicri asrın başında Mucahid, Kisai'nin ismini alıp, Yakub'unkini kaldırmıştır.

Kurra arasında bu yedi imamdan daha değerli, sayıca onlardan daha çok kurra bulunmasına rağmen, yedi imamla sınırlamanın sebebi, imamlardan rivâyet edenlerin, gerçekten çok olmasındandır. Kıraatlara olan ihtimam azalınca, Mushaf hattına uygun düşen, hıfzı ve öğrenilmesi kolay olan kıraatlara yetindiler, Müslümanlar, sika ve sağlamlığı ile şöhret bulan, kırâat talimine uzun süre hizmet eden, kendisinden kırâat öğrenmede ittifak edileni

seçtiler, her şehirde bir imam kabul ettiler. Bunanla beraber, yedi imam dışındaki Yakûb, Ebû Cafer, Şeybe ve diğer kurra gibi kurranın, kıraât ve naklini terketmediler.

İbn-i Mücâhid'den önce İbn-i Cübeyr el-Mekki kıraatla alakalı bir eser yazmış, her şehirden bir imam seçerek kıraatları, beşde toplamıştır. Kıraât imamlarının sayısını beşde tutması, Hazret-i Osman'ın istinsah ettirdiği Musahafları beş ayrı şehre göndermesine dayanmaktadır.

Hazret-i Osman'ın yedi şehre Mushaf gönderdiği söylenir. Beş şehre ilâveten Yemen ve Bahreyn'e de birer Mushaf göndermiştir. Bu iki Mushaf'ın gönderildiğine dair bir haber duyulmadığından, İbn-i Mucahid ve diğerleri, Mushaf'ların adedine uyarak, Yemen ve Bahreyn Mushafları yerine iki okuyucu (kari') yerleştirdiler. Bunlarla yedi adedi tamamlanmış oldu. Bu rakamın, hadisde varid olan rakama benzer olması, bu meselenin aslını bilmeyen ve zekasını yeterince kullanamayanları, **yedi harf**le yedi kıraât kastedildiği zannına sevketmiştir. Kıraât meselesinde asıl olan, duyulan kıraattaki senedin sahih olması, Arap dili kaidelerine ve Mushaf hattına uygun düşmesidir. Senedleri yönüyle kıraatların en sahihi, Nâfi ve Âsım'ın kıraâtlar!, en fasihi de Ebû Amr ve Kisâi'nin kıraatlarıdır.

1098 Karrâb, «e ş - Ş â f i» adlı eserinde şöyle der: Kurranın yedi kıraât imamına bağlanıp diğerlerini dikkate almamak, ne sünnete, ne de sahâbe ve tâbiûn kavline dayanır. Kıraatların yedide toplanması, bazı muteahhirûnun ortaya koyduğu bir iştir. Bu sayı, kurra arasında yayıldı ve ziyadenin caiz olmayacağı vehmini uyandırdı. Sayının yedide kalacağına dair, kimse kesin bir ifadede bulunmadı.

Kevâşi bu konuda şunu ilâve eder: Yedi meşhur kıraât dışındaki kıraâtlar hattına uyan her kıraât, nassa dayalı yedi kıraattir. Bu üç şarttan biri eksikse, bu kıraât, şâz kıraattir.

Kıraât imamları, «e t - T e y s î r ve e ş - Ş a t ı b i y y e» de olduğu gibi meşhur kıraatların sınırlandığını zannedenlere, şiddetle karşı koymuşlardır. Bunu en son açıklıyan, Takıyuddin es-Subki'dir. «Ş e r h u' l - M i n h â c» adlı eserinde şöyle der: Sahâbe-i Kirâm, namazda ve namaz dışında yedi kıraatla okumayı caiz gördükleri halde, şâz kıraatla caiz görmemişlerdir. Bu ifade, yedi meşhur kıraât dışındaki kıraatların, şaz kıraâtlar olduğu vehmini ortaya koymuştur. Beğavî, meşhur yedi kıraatla birlikte, Yakûb ve Ebû Cafer'in kıraatıyla okunabileceği hususunda, ittifak olduğunu nakletmiştir, doğru olan da budur.

1101 Kevâşi bu kondu şunu ilâve eder: Yedi meşhur kıraât dışındaki kıraâtlar ikiye ayrılır.

Biri; Mushaf hattına muhalif olandır. Bu kıraât ne namaz içinde, ne de namaz dışında okunur.

Diğeri de, Mushaf hattına muhalif olmayan, okunması şöhret bulmayan kıraattir. Bu kıraât, garib bir tarikle rivâyet edilmiştir, bir değeri yoktur. Bu çeşit kıraatla okumak da caiz değildir. Önceki ve sonraki kıraât imamlarından meşhur olup, Mushaf hattına uyan kıratla okumak caizdir. Yakûb ve diğerlerinin kıraati, bu kabildendir.

Beğavî, bu konuda itimada şayan olan, kırâat imamıdır. Çünkü hem kurra, hem fakih ve hem de birçok ilimleri kendinde toplayan bir alimdir. Yedi kıraatin şâzlarındaki tafsilat, aynen böyledir. Zira bunlar arasında, pek çok şâz kırâat vardır.

1103 «M e n' u l - M e v â n i» adlı eserinde oğlu, şöyle der: C e m' u l - C e v a m i'»de yedi kıraatin mütevatir kırâat olduğunu söylemiştik. Sonra şâz ve sahihler hakkında da on kıraatin dışındakiler, demiştik. On kıraatin mütevatir olduğunu da söylemiştik. Yedi kıraatin tevatüründe ihtilaf olmadığından, icma mevkiinde önce onu zikrettik. Sonra buna, ihtilaflı kıraatları atfettik. Yedi kırâat üzerine ilâve edilen üç kıraatin mütevatir olmadığını söylemek, son derece yersizdir. Bu üç kırâat, Mushaf hattına muhalif değilken, dinde sözü muteber olan bir kimsenin buna dair söz söylemesi, doğru değildir. Babamın, bu üç kıraati men eden bazı kudâta şiddetle karşı çıktığına şahit oldum. Bazı ashabımız, babamdan yedi kıraati okutmak üzere izin istediler, o da; on kıraatla okutmana da müsaade ederim, cevabını verdi.

Kevâşî'nin oğlu «M e n u' l - M e v â n i»de şöyle der: İbnu'l-Cezeri» nin sorduğu bir suale cevap şöyledir: Şâtibî'nin üzerinde durduğu yedi kırâat ile; Ebû Ca'fer, Yakûb ve Halefin okuduğu üç kırâat, dinde kesinlikle bilinen mütevatir kıraattir. On imamdan her birinin infirad ettiği kırâat, dinde zaruri olarak bilinen, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) nâzil olan kıraattir. Cahilden başka kimse, bu kıraatların herhangi bir yönü hakkında tenkitte bulunamaz.

8- Kırâat İhtilafının Sebeb Olduğu Fıkhî ihtilaflar

1105 Kırâat ihtilafları, fıkhî ihtilafları da ortaya çıkarır. Bundan dolayı fukaha, kadına dokunmakla abdestin bozulup bozulmayacağına dair ihtilafı ***** ve ***** (Nisâ, 43. âyet) kıraatındaki ihtilafa dayamışlardır. Gene, ay halinden yeni çıkan bir kadınla, yıkanmadan önce temasın caiz olup olmadığına dair. ihtilafı da Bakara sûresi, 222. âyetindeki ***** kelimesinin kırâat ihtilafına dayarlar. Fukaha bu âyet hakkında, iki kıraatla okunduğu takdirde, garib bir ihtilaf naklederler.

Ebû'l-Leys es-Semerkandî, «e l - B u s t â n» adlı kitabında bu âyetle ilgili iki görüş nakleder.

Bunlardan biri şudur: Cenâb-ı Hak, iki farklı kıraati beraberce indirmiştir.

Diğeri ise, Cenabı Hak, âyeti bir kıraatla indirmiş, ancak bunu iki kıraatla okumamıza izin vermiştir. Sonra da orta yolu seçmiştir. Bu da şayet bir kıraatin tesiri diğerine muhalif düşerse, ikisini de beraber okur, böylece iki kırâat ***** de olduğu gibi, iki âyet yerine geçer. ***** (Bakara, 189.) âyetinde olduğu gibi, bu iki kelimenin tefsiri bir mânada olursa, yalnız biriyle okur, her kabilenin alıştığı lehçeye göre iki kıraatla okumaya cevaz verir. Şayet bu iki kıraattan biriyle okurken hangisini seçeyim derseniz, Kureyş lehçesinde olanı okumama söyleriz.

1106 Müteahhirûndan Bazı ulema; kırâat ihtilaflarında ve nevilerinde faydalar olduğunu söyler. Bunlardan Bazıları şunlardır: Ümmet-i Müslimine kolaylık ve hafiflik sağlamak, kitapları yalnız bir vecih üzere inen diğer ümmetlere karşı, kendilerinin şeref ve faziletini göstermektir.

Ayrıca, kıraatları öğrenmede büyük gayret sarfettiklerinden, medlerin miktarı, imalelerinin farklılığına varıncaya kadar, kelime kelime kavradıklarıdan, sonra da bunların mânaları üzerinde durup, her kelimenin ifadesinden hikmet ve ve hüküm çıkardıklarından tevcih, ta'til ve tercih yönünü ortaya koymadaki dikkatlerinden dolayı, sevabın büyük olmasıdır.

Bu faydalardan diğeri de, Allah'ın Kur'âna koyduğu sırrı açıklamak, farklı kıraatlara rağmen Kur'ân'ı tebdil ve ihtilafdan korumaktır.

Ayrıca, vecizliği sebebiyle i'cazındaki mübalağadır. Öyle ki, kıraatların çeşitliliği, âyetlerin çeşitliğidir. Şâyet her kelimenin ifade ettiği mâna başlı başına bir âyet olsaydı, Kur'ân'ın ne kadar uzayacağı açıkça görülürdü. İşte bu yüzden, Maide sûresinin 6. âyetinde bulunan ***** kelimesi, ***** ve ***** şeklinde okunması ile, ayakların yıkanması ve mesh üzerine meshedilmesi, menzilesindedir. Halbuki kelime, aynı kelimedir. Fakat bu iki ayrı hüküm, âyetteki irabın ihtilafına dayanmaktadır.

Bir başka faydası ise, bazı kıraatların diğer kıraatta mücmel olan manayı beyan etmesidir. Şedde ile ***** kıraati, şeddesiz kıraatın manasını açıklamaktadır. ***** kıraati, Cumua sûresi 9. âyetindeki ***** kelimesinden süratli yürümenin değil, tabii yürümenin kastedildiğini beyan eder.

1107 Ebû Ubeyde «F e d â i l u' l - K u r a n» adlı kitabında şöyle der: Şaz kıraattan maksat, Hazret-i Âişe ve Hafsa'nın *****» yerine ***** şeklindeki kıraati, İbn-i Mesûd'un ***** şeklindeki kıraati, Cabir'in ***** (Nûr, 33.) âyetine ***** den sonra ***** ilâvesiyle okuduğu kıraati gibi meşhur kıraati, tefsir ve mânasını açıklamaktır. İlave edilen bu ve benzeri kelimeler, bazı âyetleri tefsir için getirilmiştir. Buna benzer ilâveler, Tâbi'ûndan rivâyet edilmiş ve iyi karşılanmıştır. Tâbi'ûndan yapılan rivâyetler iyi karşılanırken, Sahâbenin büyüklerinden rivâyet edilenler, nasıl iyi karşılanmasın? Bu ilâve kırâatlar tefsirden daha öte, daha kuvvetli, âyetin sahih tefsirini ortaya çıkarmada daha sıhhatlidir.

«E s r â r u' t - T e n z i l» adlı kitabımda, meşhur kırâatlar üzerine ziyade mâna getiren her kıraati beyan ederek, önem verdim.

9- Şaz Kıraatların Fıkhî Değeri

1109 Şaz kıraatla amel etme hususunda farklı görüşler mevcuttur.

İmâmu'l-Haremeyn, «e l - B u r h â n» adlı eserinde, Şâfiî mezhebine göre bu kıraatla amelin **caiz olmadığı**nı nakleder. Ebû Nasri'l-Kuşayrî, bu konuda Şâfiî mezhebine uyar.

İbnu'l-Hacib ise, aksini savunur. Çünkü o, şaz kıraatin sağlamlığını tesbit etmeden, Kur'ân'dan olduğunu nakleder. Kadi Ebû't-Tayyib ve Hüseyn, er-Rummâni, er-Râfii, şaz kıraati âhâd haber derecesinde tutarak, kendisiyle amelin caiz olduğunu zikrederler. İbnu's-Subkî, «C e m u' l - C e v â m î» ve «Ş e r h u' l - M u h t a s a r»ında bunu doğrular. Ashâb-ı kiram, İbn-i Mesu'dun kıraatini, hırsızın sağ elini kesmede delil olarak kullanmışlardır. Ebû Hanife de aynen bu görüştedir. **Hanefiyye**, Mâide sûresinin 89. âyetindeki ***** den sonra İbn-i

Mes'ud'un ***** ilâve kıraatini, yemin keffaretinde orucun arka arkaya tutulmasının vucubiyetine delil getirmişlerdir, ileride geleceği üzere neshi sabit olduğu için Şâfiî uleması, bunu delil kabul etmemişlerdir.

10- Kıraatların Tevcihi

1112 Bu bahis, kırâat ilminin mühim konularındandır. Kırâat imamları, buna gereken önemi vermişler. Ebû Ali el-Farisi'nin «e l - H u c c e», Mekki'nin «e l-K e ş f», Mehdi'nin «e l - H i d â y e», İbnu'l-Cinnî'nin «e l - M u h t e s i b f i T e v c î h i' ş - Ş e v â z» gibi müstakil kitablar yazmışlardır.

Kevâşî şöyle der: Şaz kıraatların faydası, hakkında delil aranan kıraata, delil veya tercih sebebi olmasıdır. Ancak şurası bilinmelidir ki, bazan iki kıraattan biri diğerine tercih edilirken, tercih olunan kırâat, düşürülecek dereceye vardırılır. Bu, kabul edilemeyecek bir husustur. Çünkü iki kırâat da mütevatirdir.

Ebû Ömer ez-Zahid, «K i t a b u' l - Y e v â k i t»inde, Saleb'in şöyle dediğini nakleder: Bir âyetin kıraatında iki değişik İrab olursa, birini diğerine tercih etmem. Şayet bu, Arapların lisanına intikal etmişse en kuvvetli olanı seçerim.

Ebû Cafer en-Nahhâs şöyle der: iki kırâat sahih olduğunda, kurranın yapacağı en doğru hareket iki kıraattan birinin en doğru olduğunun söylenmemesidir. Çünkü, her iki kırâat Resûlüllah'dan varid olmuştur. Bu tercihi yapan, günahkâr olur. Eshâbın ileri gelenleri, böyle bir tercihe karşı çıkmışlardır.

Ebû Şâme şöyle der: Müellifler, ***** ve ***** kıraati arasındaki tercihde ileri gittiler. Hatta Bazıları, diğer kırâat şeklini reddedecek dereceye vardılar, iki kıraatin Resûlüllah'dan sabit olduğu bilindikten sonra, birinin reddedilmesi makul olamaz. Bazıları da, şâz kıraatların tevcihini, meşhur kıraatların tevcihinden daha kuvvetlidir, derler.

Nehâi; Sahâbe-i kiram, Abdullah b. Mes'ud, Salim, Ubeyy ve Zeyd'in kıraati denilmesini yerinde görmezlerdi. Bunun yerine, falan şu vecihle, falanca şu vecihle okurdu, denildiğini söyler. Nevevî ise, falancanın kıraati demekte, bir mahzur olmadığını söyler.

28 - el-VAKF ve'l-İBTİDA

Ebû Caferi'n-Nehhâs, İbnu'l-Enbârî, Zeccâc, ed-Dâni, el-Ummâni, Secâvendi gibi bir çok kırâat alimleri, bu konuda müstakil eser yazmışlardır. Kırâat ilminin bu değerli dalı, kıraatin nasıl edâ edileceğini belirten bir daldır.

Vakf ve İbtidâ konusu, Nahhâs'ın şu rivâyetine dayanır. Nahhâs şöyle demiştir: Bize, Muhammed b. Caferi'l-Enbâri, Hilâl b. Alâ b. Ubeyy ve Abdullah b. Amr ez-Zurakî, o Zeyd b. Ebî Enîse, o da Kasım b. Avf el-Bekrriden rivâyetle, Abdullah b. Ömer'den şöyle dediğini söyler: Kur'ân'ın nüzûlünden önce, bir müddet, içimizde imanın varlığını duyarak yaşadık. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) vahiy başlayınca helâl ve haramı, sizin bugün Kur'ânı öğrendiğiniz gibi, üzerinde vakf edilmesi gereken yerleri öğrenmiştik. Günümüzde bazı

kimselere, imandan önce Kur'ân'ın verildiğini, emir ve yasaklarından haberi olmadan, üzerinde vakf edilmesi gereken yerleri bilmeden, başından sonuna okuduklarını gördük.

Nahhâs; bu hadis, onların Kur'ânı öğrendikleri kadar, vakf yerlerini de öğrendiklerini gösterir, der. İbn-i Ömer'in: Bir müddet yaşadık ifadesi, sahâbenin icmaına delâlet eder. Bu rivâyeti, Beyhâkî «e s - S u n e n»inde nakletmiştir.

Hazret-i Ali; ***** **«...ve ağır ağır Kur'ân oku.»** (Müzzemmil, 4.) âyetinde geçen tertîl kelimesi, harflerin tecvîdi ve vakf yerlerinin bilinmesidir, der. İbnu'l-Enbârî ise; Kur'ânı en iyi şekilde okumak, ondaki vakf ve ibtidayı bilmektir, der. İbn-i'n-Nekzavî de; Vakf ilmi kırâat ilminin önemli bir dalıdır. Çünkü Kur'ânın mânasını anlamak, ondan şerî deliller çıkarmak ancak, vakf ve ibtidayı bilmekle gerçekleşir, der.

İbnu'l-Cezerî «e n - N e ş r» adlı kitabında şöyle der: Okuyanın, sûreyi veya sûrenin bir kısmını bir nefeste okuması mümkün olmayınca, vasi halinde iki kelime arasında nefes almak caiz olmayınca, nefes olmak ve dinlenmek, nefes aldıktan sonra uygun bir yerden başlamak için durulacak yerin (yani vakfın) seçilmesi gerekir. Vakf için seçilen kelime, âyetin mânasını bozmamalıdır. Bu dikkatli kırâat, Kur'ânın îcâzını ortaya çıkarır, kıraattan maksat yerine, gelmiş olur. Bu yüzden kırâat imamları, vakf ve ibtidanın öğretilmesi ve bilinmesine teşvik etmişlerdir. Hazret-i Ali'nin sözü, bu ilmin vucûbuna bir delildir. İbn-i Ömer'in sözü de, vakf ve ihtidanın öğrenilmesinde, Sahâbenin icmaı olduğuna dair bir delildir. Bize göre vakf ve ibtidanın öğrenilmesi, sahih, hatta mütevatirdir. Tabiûnun ileri gelenlerinden, Ebû Cafer Yezîd b. el-Ka'ka', yakın dostu İmâm-ı Nâfi, Ebû Amr, Yakûb, Âsım ve diğer kırâat imamları, selefi salihin, buna önem vermişlerdir. Onların bu konudaki sözleri maruf, kitaplarındaki ifadeleri meşhurdur. Bu yüzden halefin bir çoğu, îcâzet veren bir kırâat imamının, vakf ve ibtidayı bilmeyene, îcâzet vermemesini şart koşmuşlardır.

Şa'bi şöyle der: ***** **«-Yer- üzerinde bulunan herşey yok olacaktır. Yalnız Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü (zatı) baki kalacaktır.»** (Rahmân, 26.) âyetini okurken sekte yapmadan ***** âyetine geçersin. Bunu, İbn-i Ebî Hâtim rivâyet etmiştir.

1- Vakfın Nevileri

1127 Kırâat imamları, vakf ve ibtidanın nevilerine ıstılahı isimler vermiş, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

İbnu'l-Enbârî: Vakf; tâm, hasen ve kabih olmak üzeri üç kısımdır, der.

Vakfı Tâm: Üzerinde durulan, kendisiyle ilgisi bulunmayan bir sonraki kelimeyle başlanması gereken vakfdır.

***** **«...İşte onlar felaha ermişlerdir.»** (Bakara, 5.) âyeti ile **«..uyarmasan da onlar için birdir; onlar inanmazlar.»** (Bakara, 6.) âyeti buna misaldir.

Vakfı Hasen: Üzerinde durulması uygun olan, kendisinden sonraki kelime ile başlanması doğru olmayan vakftır. ***** üzerinde durulması, bundan sonra gelen ***** ile ibtida edilmesi, doğru değildir. Çünkü ***** kelimesi, ***** kelimesinin sıfatıdır.

Vakfı Kabîh: Tâm ve hasen olmayan vakftır. ***** ibaresinde ***** üzerinde durmak, buna misaldir.

İbnu'l-Enbârî şu açıklamayı getirir: Muzafun ileyh olmadan muzaf, sıfat olmadan mevsûf, merfû olmadan ref eden veya aksi, mensub olmadan nasb eden veya aksi, te'kid olmadan müekkid, matufun aleyh olmadan matuf, mubdelin minh olmadan bedel, ismi olmadan; ***** ve benzerleri, haberi olmadan, bunların isimleri, istisna olmadan müstesna minh, ismi veya harfi olsun, sıla olmadan mevsul, masdarı olmadan fiil, müteallikı olmadan harfi cer ve cezası olmadan şart üzerinde durmakla, vakfı tâm olmaz.

1128 Başkaları da vakfı dört kısma ayırırlar. Bunlar. Muhtar olan tâm, caiz olan **kâfi**, mefhum olan **hasen**, metruk olan **kabih**dir.

Tâm: Kendisinden sonraki kelimeyle ilgili olmayan, üzerinde durulması ve kendisinden sonraki kelimeyle başlanması uygun olan vakftır. Tâm vakf,***** **«...ve onlar felaha erenlerdir.»** âyetinde olduğu gibi, çoğu zaman âyetlerin başında bulunur. ***** **«...halkın şereflilerini zelil ederler..»** (Neml, 34.) âyetinde olduğu gibi bazen de âyet arasında bulunur. ***** kelimesinde vakf, tamdır. Çünkü Belkıs'ın sözü, burada bitmektedir. Cenâb-ı Hak sonra ***** demiştir. (Neml, 34.) âyet.

***** **«(O) beni, bana gelen Kitaptan saptırdı...»** (Furkân,29.) âyetinde ***** de vakfı tamdır. Zalim Ubeyy b. Halefin sözü burada bitmiştir. Cenâb-ı Hak sonra: ***** **«..zaten şeytan, insanı (uçuruma sürükleyip) yapayalnız ve yardımcısız bırakır.»** buyurmuştur.

Vakf bazan da âyetten sonra olur: ***** (Saffât, 137-138.) âyetinde ***** kelimesinde vakf tamdır. Çünkü önceki kelimenin manasına matuftur, yani; sabah-akşam demektir.

***** **«...yaslanacakları koltuklar...ve (nice) süs (ler verdik).»** (Zuhruf, 34-35.) âyetleri de bunun gibidir. Âyetin ibtidası ***** dir. Makabline matuf olduğu için ***** kelimesinde vakfı tâm vardır.

Her kıssanın sonu ve öncesi, her surenin sonu, nida edatının öncesi, emir fiili, kasem harfi ve lâm'ı, cevabı öne geçmeyen şart, ***** ve ***** dan önceki kelimede durmak, vakfı tamdır. Bunların önünde kasem, kavl ve kavil manasında olan kelimeler geçmedikçe vakf, tâm olurlar.

Kâfî: Lafızda munkatı', manada müteallik olan vakfdır. Bunun üzerinde vakf uygun düştüğü gibi, kendisinden sonraki kelime ile ibtida da uygundur. ***** **«Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: analarınız..»** (Nisa, 23.) âyetinin bitiminde vakf edilir. Bundan sonraki kelime ile de ibtida yapılır. Önlerine kavil veya kasem geçmedikce, her âyette; lâm-ı ta'lîl, lâkin mânasına gelen Vl , şedde ile kesreli *****, istifham, ***** muhaffef ***** ve ***** den önceki kelimede yapılan vakf da bu kabildendir.

Hasen: Üzerinde vakfı uygun olan, kendisinden sonraki kelime ile başlaması uygun olmayan vakfdır. ***** **« Hamd âlemlerin Rabbinedir.»** buna misaldir.

Kabîh: Kendisinden ne olduğu anlaşılmayan vakfdır. Meselâ ***** gibi. Bundan daha kabihi ***** **«Andolsun, şöyle diyenler Kâfir olmuşlardır...»** diye durup ***** **«Allah, Meryem oğlu Mesihtir...»** (Maide, 17.) âyetiyle başlamaktır. Çünkü bu ibtida ile mânanın anlaşılması imkânsızdır. Bunu bilerek okuyan, manasını bu şekilde kasteden, kâfir olur. ***** **«....inkâr eden adam şaşırıp kaldı....»** (Bakara, 258.) âyeti ile ***** (Nisa, 11.) âyeti buna misaldir. Bundan daha kötüsü, müsbet olmayan menfi kelâm üzerinde yapılan vakfdır. ***** **«Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur.»** âyeti ile ***** **«..Seni de bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.»** (İsrâ, 105.) âyeti buna misaldir. Nefes almak için durma mecburiyeti olursa caizdir. Sonra, bir önceki kelime ile başlayıp devam etmesinde, beis yoktur.

1129 Secavendî, vakfı; lâzım, mutlak, câiz, mucevvezun li vechin ve murahhasun darûraten olmak üzere, beşe ayırır.

1- Lâzım: Her iki âyeti birleştirmekle kastedilen mânayı değiştiren vakfdır. ***** **«...oysa inanmamışlardır.»** (Bakara, 8.) âyetinde vakf gereklidir. Şayet, ***** ye vasl edilirse bu cümlenin ***** kelimesine sıfat olma vehmi ortaya çıkar. Böyle olunca münafıklar, aldatıcı olmaktan uzak tutulur, halis îman sahibi kişiler durumuna gelirler.

Bu aynen; o aldatıcı mü'min değildir, sözüne benzer. ***** **«henüz boyunduruk altına alınmamış... yeri süremez...»** (Bakara, 71.) âyeti de böyledir. Çünkü, ***** fiili, ***** kelimesinin sıfatıdır, bu itibarla o da menfidir. Yani toprağı süren zelil değildir. Bakara 9. âyetinden maksat, imanı nefyettikten sonra aldatmayı isbat etmektir.

***** **«Haşa O, çocuk sahibi olmaktan yücedir.»** (Nisa, 171.) âyeti, ***** **«göklerde ve yerde olanların hepsi onundur.»** âyetiyle birleştirilirse, bunun ***** kelimesinin sıfatı olduğu vehmi doğar. Menfi olanın, göklerde olan her şeyin O'na ait olma vasfiyle, mevsûf olan veled anlaşılır. Halbuki burada gaye, mutlak mânada veled'in nefyidir.

2- Mutlak: Kendisiyle başlanılan isim gibi, kendisinden sonraki ile ibtidası uygun olan vakfdır. ***** (Şûra, 13.) âyeti buna misaldir, ***** **«...Onlar hep bana kulluk ederler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar.»** (Nûr, 55.) âyeti, ***** (Bakara, 142.) âyeti, ***** **«...Allah, bir güçlükten sonra (er geç) bir kolaylık yaratacaktır.»** (Talâk, 7.) âyeti gibi fiille başlayan âyetler, ***** (Nisâ, 122.), ***** (Ahzâb, 38.) âyetlerinde olduğu gibi mahzuf fiilin mefulü, ***** **«...Allah dilediği kimseyi şaşırtır...»**(En'am, 39.) âyetindeki şart, ***** **«...doğru yola iletmek mi istiyorsunuz?.»** (Nisa, 88.) ***** **«...siz, geçici dünya malını istiyorsunuz..»** (Enfal, 67.) âyetlerinde takdiri bile olsa istifham, ***** ***** **«...seçim, onlara ait değildir...»** (Kasas, 68.), ***** **«...Sadece kaçmak istiyorlardı.»** (Ahzâb, 13.) âyetlerindeki nefiy, bu kabildendir. Şu var ki bütün bunlar, makûlu'l-kavl olmayacaktır.

3- Caiz: İki tarafın müsbet olması bakımından, kendinde vasl ve fasl caiz olan vakıftır. ***** **«...ve senden önce indirilene...»** (Bakara, 4.) âyeti buna misaldir. Çünkü atıf vav'ı

mefûlün fiilden önce gelmesi faslı gerektirir. Buradaki takdir, ***** ...âhirete kesin olarak inanırlar... Şeklindedir.

4- el-Mucevvez li vechin: Buna misal; ***** **«İşte onlar, âhireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir...»** (Bakara, 86.) âyetidir. Çünkü ***** **«Onlardan azab hafifletilmez.»** âyetinde fa, sebeb ve cezayı gerektirir; bu da vasl edilmesine sebeb olur. Fiilin yeni cümle durumunda olması, fasl için bir vecih teşkil etmektedir.

5- el-Murahhasu darûreten; önceki âyetle sonraki âyet arasındaki münasebeti kesin olan vakıftır. Fakat nefesin kesilmesi ve kelâmın uzunluğu sebebiyle, ruhsat verilir. Geriye dönerek, vasl edilmesi gerekmez. Çünkü sonra gelen cümlenin mânası açıktır. ***** **«..göğü de bina..»** (Bakara, 22.) âyeti, buna misaldir. Çünkü âyetin devamı olan ***** fiili, âyetin siyakına giren ayrılmaz bir parçasıdır. Bu fiilin fâili, müstetir zamir olarak makabline dönmektedir. Bununla beraber cümlenin mânası kaybolmamıştır.

Ayrıca; vakf caiz olmayan yerler ise, cezasız şart, habersiz mübteda üzerine vakıftır.

Bazıları da Kur'ândaki vakfın, sekiz çeşit olduğunu söylerler. Bunlar; tam ve benzeri, nakıs ve benzeri, hasen ve benzeri, kabih ve benzeridir.

1131 İbnu'l-Cezerî şöyle der: Kurra'nın çoğu vakfın kısımlarını belirli kaidelerle sınırlamışlardır. Vakfın taksiminde söyleyebileceğim en uygun yol, onun **ihtiyarî** ve **ıztırari** olarak ikiye ayrılmasıdır. Çünkü kelam, ya tam'dır, ya da değildir.

Şayet tam ise, vakf ihtiyaridir. Kelamın tam olması, kendinden sonraki ifadeye ne lâfzan, ne de manen bağlı olmamasıdır. İşte bu, tam adı verilen vakftır. Kelamın mutlak mânada tam olması sebebiyle vakf yapılır, kendisinden sonraki ile ibtida edilir. Cezeri buna misal olarak yukarıda geçen vakf-ı tamdaki âyeti getirmiştir.

1132 Vakf, bir tefsire, i'raba ve kıraata göre tam olur, diğerine göre de olmayabilir. ***** **«...Onun tevilini Allah'tan başka kimse bilemez...»** (Ali İmran, 7.) âyeti, kendisinden sonra gelen yeni bir kelam ise tamdır, şayet atfedilmişse tam değildir.

Fevâtihussuver, kendisi mübteda, haberi mahzuf veya aksi olursa ***** veya ***** şekli ortaya çıkar, veya mukadder ***** fiiline meful olursa, bunlarda yapılan vakf, tam olur. Şayet kendileri mübteda, sonraki de haber olursa vakf, tam değildir. ***** **«İnsanlara toplantı ve güven yeri.»** (Bakara, 125.) âyetindeki vakf, ***** hanın kesriyle okunan kırâat üzere tamdır. Fetha ile okunan kırâat üzere ise, vakf-ı kâfi'dir. ***** **«...Güçlü ve övgüye layık (Allah)ın yoluna...»** (İbrahim, 1.) âyetindeki ***** kelimesini merfu okuyan kıraata, göre vakf-ı tam, meksur okuyan kıraata göre de vakfı hasendir. Vakfı tam bazen tercihe tabi tutulur. ***** **«Din günün sahibidir. (Ya Rabbi) yalnız Sana ibadet eder, yalnız Seriden yardım dileriz.»** (1/4-5.) âyetlerindeki vakfın ikisi de tamdır. Ancak birinci âyetteki vakfın tam oluşu, ikincisinden daha kuvvetlidir. Çünkü birincinin aksine ikincisi, hitabda kendisinden sonra gelene ortak olmuştur. Hitabda müşterek olan bu vakf, bazı kurrânın şibh-i tam adını verdikleri, tamdır.

Maksud olan mânayı açıklamak için tekidi uygun olan tam, Secavendinin lazım adını verdiği tam'dır. Şayet kelam, kendisinden sonra gelene bağlı ise bu bağlılık ya sadece mâna bakımındandır, buna kelamın kendisinden sonra gelene muhtaç olmaması, kendinden sonra gelenin de bu kelama muhtaç olmamasından dolayı, vakfı kâfi adı verilmiştir. Şu âyetler buna misaldir: *****

«...kendilerine verdiğimiz rızıktan harcarlar.» (Bakara, 3.), ***** **«Senden önce indirilene...»** (Bakara, 4.), ***** **«..Rablerinden bir hidayet üzeredirler...»** (Bakara, 5.) veya vakf-ı tam'da olduğu gibi, vakf-ı kâfî de tercihe tabi tutulur, ***** **«...kalbelerinde hastalık olanlar...»** âyetindeki vakf kâfi'dir. ***** **«...Allah onların hastalığını artırdı...»** âyetinde ise, kâfilik bundan ***** **«Yalan söylemelerinden ötürü...»** âyetinde ise, her iki âyetten de daha kuvvetlidir.

Vakf, bir tefsir, i'rab ve kıraata göre kâfi olurken, diğerine göre kâfi olmayabilir. ***** **«...insanlara büyü öğretiyorlar...»** (Bakara, 102.) âyetindeki vakf, kendisinden sonra gelen «mâ» harfi menfi kabul edilirse, kâfidir. Şayet «mâ» harfi mevsule kabul edilirse, vakf-ı hasen olur. ***** **«...âhirete de kesin olarak inanırlar...»** (Bakara, 4.) âyetindeki vakf, şayet kendisinden sonra gelen kelime mübteda ***** de haber olursa, vakfı kâfi olur. ***** **«Onlar ki gaybe inanırlar...»** âyeti veya ***** **«ve onlar sana indirilene inanırlar...»** âyetine haber olursa, vakfı hasen olur. ***** **«..biz ona gönülden bağlananlarız...»** âyeti, ***** Şeklinde hitab siğası ile okunursa, vakfı kafi olur, gayb sigası ile okunursa, vakfı hasen olur. ***** **«...Allah sizi onunla hesaba çeker...»** (Bakara, 284.) âyeti, ***** ve ***** şeklinde merfu okunursa, vakf-ı kâfi, meczum okunurlarsa, hasen olur.

Şayet kelam, kendisinden sonra gelene lafız bakımından bağlı olursa, buna hasen adı verilir. Çünkü bu bizatihi hasendir. Lafzi bağlılığından dolayı kendisinden sonraki ile başlamaksızın, üzerine vakf caizdir. Ancak âyet başlan bundan müstesnadır. Aşağıda gelecek olan Ümmü Seleme hadisinde, Resûlüllah'dan rivâyet edildiği üzere, kırâat ehlinin bir çoğu, âyet başlarında vakf etmeye cevaz vermişlerdir.

Vakf, bir takdire göre hasen, diğerine göre kafi, bir diğerine göre de tam olabilir, ***** **«...muttekilere yol göstericidir.»** âyeti, kendisinden sonra gelene mevsuf olursa, hasendir. ***** âyeti, kendisinden sonraki âyetten ayrılmak kaydıyla mukadder mübtedanın haberi veya mukadder fiilin mefulu yapılırsa kafi olur. Şayet kendisi mübteda, ***** haberi olursa, tam olur. Şayet kelâm tam olmazsa, vakf ıztıraridir. Bu vakfa kabih adı verilir. Nefes kesilmesi ve benzeri zaruretler olmadıkça, faydası bulunmadığından veya mânası bozulduğundan, kasten vakf etmek caiz değildir. ***** misalinde olduğu gibi. Bu vakfdaki kabihlik, birbirinden farklı olur. ***** (Nisa, 11.) âyeti, ebeveynin kızla birlikte, mirasın yarısına ortak olmayı akla getirdiğinden, vakf kabih olur. ***** **«Allah çekinmez' ki...»** (Bakara, 26.), ***** **«Veyl olsun şu namaz kılana ki...»** (Mâûn, 4.), ***** **«Namaza yaklaşmayın...»** (Nisa, 43.) âyetlerindeki vakf, bir önceki âyetteki vakf'dan daha kabihtir. İhtiyari ve ıztırari vakfın hükmü budur.

2- İbtida

İbtida ancak, ihtiyari olur. Çünkü vakfdaki zaruret bunda yoktur. İbtida ancak, mânanın müstakil olması, maksadın yerine gelmesi ile caizdir. Bu da vakf gibi, dört kısma ayrılar. Bunlar; vakfın tam olup olmaması, mânanın bozulması ve muhal olması bakımından tamam, kifaye, hasen ve kabih gibi farklı kısımlardır. ***** (Bakara, 8.) âyeti üzerine vakf, buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesinde ibtida yapılırsa, bu ibtida kabih olur. ***** kelimesinde ibtida, tamdır. Şayet ***** kelâmında vakf edilirse, ***** ile ibtida, ***** ile ibtidadan daha hasendir. ***** âyetinde vakf, kabihtir. ***** kelimesiyle ibtida, daha kabihdir. ***** kelimesi ile ibtida, kâfidir. ***** **«...Mesih Allah'ın oğlu...»**, ***** **«..Üzeyr Allah'ın oğlu...»** (Tevbe, 30.) âyetlerinde, vakf, kabihtir. ***** kelimesiyle ibtida daha kabih, ***** ve ***** ile ibtida daha çok kabihtir. ***** (Ahzâb, 12.) âyetinde, şayet zaruri olarak vakf edilirse, ***** kelimesiyle ibtida kabihtir. ***** ile ibtida, daha kabih, ***** ile ibtida ise öncekiler den daha kabihtir. Vakf, bazan hasen, bununla ibtida ise kabih olur. ***** **«...Resûlü ve sizi (yurdunuzdan sürüp) çıkardıkları...»** (Mümtehine, 1.) âyetinde vakf hasendir, mâna bozulduğundan dolayı ***** kelilmesiyle ibtida ise kabihtir, Çünkü Allah'a imandan men edilmiş olur. Vakf bazen kabih, bununla ibtida ise, tam aksine olur. ***** **«..yattığımız yerden bizi kim kaldırdı...»** (Yasin, 52.) âyetinde ***** ile vakf, mübteda ve haberi birbirinden ayırdığı, ***** nın ***** kelimesine ait olduğunu akla getirdiği için, kabihtir. ***** kelimesiyle ibtida ise, yeni bir cümle başı olduğu için, kâfi veya tamdır.

3- Vakf ve İbtida Hakkında Lüzumlu Açıklamalar

1133 Muzafun ileyh olmadan muzaf üzerine vakf caiz değildir sözü, geçerli değildir. Bu konuda İbnul-Cezeri şöyle der: Bununla kastettikleri edâî cevazdır. Böyle bir cevaz, kıraatta iyi, tilâvette sadedir. Bununla ne haramı, nede mekruhu kasdetmişlerdir. Allah korusun, bununla Kur'ân'ın tahrifi, Allah'ın murad ettiği mânanın aksi kasdedilmişse, kastedenin günahkâr olması şöyle dursun, doğrudan doğruya kâfir olması gerekir.

1134 İbnu'l-Cezerî şöyle der: Bazı irabcıların yanlış irabda ısrar etmeleri, bazı kurranın da bunu kabullenmeleri, bazı ehli hevanın bunu te'vile yanaşmaları, vakfın veya ibtidanın yapılmasını gerektirmez. Aksine, tam olan mânayı, uygun olan vakfı araştırmak gerekir. ***** **«..bize acı, Sen...»** ile vakf, nida mânasında ***** **«..bizim mevlamızsın, bize yardım eyle.»** (Bakara, 286.) âyetiyle ibtida, ***** **«..hemen sana geldiler de: 'Biz sadece... istedik... Allah'a yemin ederler.»** ile vakf, ***** (Nisa, 62.) âyetiyle ibtida, ***** **«..ey oğulcuğum (Allah'a) ortak koşma..»** ile vakf, ***** **«Allaha, çünkü şirk..»** (Lokman, 13.) âyetiyle kasem mânasında olmak üzere ibtida, ***** **«Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz.»** ile vakf, ***** **«..alemlerin Rabbi olan Allah...»** (Tekvir, 29.) âyetiyle ibtida, ***** ile vakf, ***** (Bakara, 158.) âyetiyle ibtida, buna misaldir. Bütün bunlar; gerçekten uzaklaşmak, şaşkınlık ve kelimeleri yerlerinden değiştirmektir.

1135 Fasılaların ve kıssaların uzunluğunda, mutarıza cümle ve buna benzerlerde, kıraatların cem'i durumunda, kıraatin tahkik ve tenzilinde, vakf ve ibtida bağışlanır. Bunların dışındaki hallerde, bağışlanmaz. Zikredilen bazı sebeplerden dolayı, vakf ve ibtidaya cevaz verilebilir, bunların dışındakilere ise cevaz verilmez. Bu, Secavendi'nin el-murahhasu darûraten adını verdiği ve ***** **«..göğü de bina yaptı...»** (Bakara, 22.) âyetini misal olarak getirdiği, vakıftır.,

İbnu'l-Cezerî şöyle der: Fasıla ve kıssalara en uygun misal; ***** **«...doğu ve batı tarafına..»** (Bakara, 177.) ***** **«..namaz kıldı, zekat verdi..»** ***** **«Andlaşma yaptıkları zaman andlaşmalarını yerine getirirler...»** gibi aynı âyetteki vakf ve ibtida ile ***** **«Felaha ulaştı o Mü'minler.»** dan itibaren kıssanın sonuna kadar devam eden âyetlerdeki vakf ve ibtidadır.

Farabî, «e l - M u s t e v f â f i' n - N a h v» adlı eserinde şöyle der: Vakfı tâm imkânı varken, âyetlerde vakfı nakıs yapılmasını, nahivciler kerih görmüşlerdir. Şayet kelâm uzun olur, vakfı tâm yapma imkânı bulunmazsa, vakfı nakıs yapılması uygun olur. Şayet, Cin sûresinin 19. âyetinin başı olan ***** maddesi meksûr okunursa, ***** Cin ile başlayıp ***** (Cin, 18) **«...Allah ile beraber bir başkasına dua etmeyin.»** ile son bulan âyetler, buna misal olur, Şayet ***** maddesi mensub olarak okunursa, ***** **«...Muhammed'e(aleyhisselâm) karşı birbirleriyle kenetlendiler.»** (Cin, 19.) ya kadar olan âyetler, buna misal olur.

Bazı durumlarda nakıs vakf, hasen olur. Beyan çeşitlerinden biri olması, bundandır. ***** **«..ve ona hiçbir eğrilik koymadı.»** (Kehf, 1.) âyeti, buna bir misaldir. Çünkü ***** kelimesindeki vakf, ***** kelimesininin kendisinden ayrı olduğunu, takdim niyetinde bir hal kabul edildiğini beyan eder. ***** **«..kardeş kızları...»** (Nisa, 23.) âyeti de buna misaldir. Çünkü neseb yönünden tahrim ile, sonradan arız olan tahrimi, birbirinden ayırmıştır. Kelamın vakfa mebni olması da bundandır. Buna misal: ***** **«'Keşke bana kitabım verilmeseydi, şu hesabımı, hiç görmemiş olsaydım.'»** (el-Hâkka, 25-26.) âyetleridir.

1139 İbnu'l-Cezerî şöyle der: Yukarıda zikredilen vakf, bağışlandığı gibi şayet cümleler arasında lafzî bağ mevcut değilse, kısa âyetlerde bu vakf, bağışlanmaz ve güzel olmaz. ***** **«Andolsun, Musa'ya Kitabı verdik.»** (Bakara, 87.) âyetinin ***** ile ***** kelimelerindeki vakfa yakınlığı dolayısıyla, buna misaldir. Keza, vakıfda uygunluk dikkate alınır. Bundan dolayı vakfedilen kelime, vakf-ı tam'ın bulunduğu ve kendisinden sonra gelen kelime ile ilgisinin kesildiği benzeri kelimeye bağlanır. Bu da, o kelimeye uygunluğundandır. ***** **«...Onların kazandıkları kendilerinin...»** âyetinin ***** **«sizin kazandıklarınız da sizin...»** âyetine (Bakara 134.), **«..Kim hemen iki gün içinde dönerse ona günah yoktur,»** âyetinin ***** **«Kim geri kalırsa korunduğu takdirde ona günah yoktur»** (Bakara, 203. âyetine, ***** **«(Allah) geceyi gündüzün içine sokar,»** âyetinin **«...gündüzü de gecenin içine sokar...»** (Fâtır, 13.) âyetine, **«..Kim iyi iş yaparsa**

faydası kendisinedir..» âyetinin **«... kim kötülük yaparsa zararı kendisinedir.»** (Fussilet, 46.) âyetine uygunluğu, buna misaldir.

1140 Bazı kurra, bir harf üzerinde vakfı caiz görürken, diğerleri bir başka harf üzerinde caiz görürler. Böylece her iki vakf arasındaki tezatta, murakabe ortaya çıkar. Bunlardan biri üzerinde vakf yapılınca, diğerinden kaçınılır. Mesela; ***** (Bakara, 2.) âyetinde vakf eden, aynı âyette bulunan ***** üzerinde vakfı caiz görmez. ***** üzerinde vakf eden de ***** üzerinde vakfı caiz görmez. ***** **«...Yazıcı yazmaktan kaçınmasın...»** âyetindeki vakf ile ***** **«..Allah'ın ona öğrettiği gibi...»** (Bakara, 282.) âyetindeki vakf arasında,

***** **«...Oysa onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez...»** âyetindeki vakf ile ***** **«..ilimde ileri gidenler...»** (Âli imrân, 7.) âyetindeki vakf arasında murakabe vardır.

İbnu'l-Cezerî; Vakfı murakabeyi ilk koyan, Ebû'l-Fadl er-Razi'dir. Razi bunu, aruzda terim olarak kullanılan «murakabe» den almıştır, der.

1142 İbn-i Mucahid şöyle der Vakf-ı tâmmı ancak kırâat ve tefsir ilmini bilen, âyetler arasında fikir birliğini birbirinden ayıran, Kur'ân'ın nâzil olduğu lehçeleri bilen nahivciler yapabilir.

Bazıları buna fıkıh ilmini de ilâve ederler, işte bu yüzden tevbe etse bile, kazf edenin şahadetini kabul etmeyen fukaha ***** **«..ve artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin...»** (Nur, 4.) âyetinde vakf etmişlerdir. Nekzâvî, «K i t a b u' l - V a k f» adlı eserinde bunu şöyle açıklar: Her kurrâ'nın, fıkıh ilminde meşhur olan bazı mezhep imamlarının görüşlerini bilmesi zaruridir. Bu bilgi, vakf ve ihtidanın tesbitine yardımcı olur. Çünkü Kur'ân'da, bazı mezheplere göre vakfı gereken, diğerlerine göre menedilen âyetler mevcuttur.

Kurranın nahiv ilmi ve bununla ilgili bazı takdirlerde bulunma ihtiyacı, ***** **«Babanız İbrahim'in dini.»** (Hac, 78.) âyetinde geçen ***** kelimesini igra üzere masub olarak okuyanın mâ kablinde vakf etmesi, şayet mâ kabli ile amel ettirirse vakf etmesi gibi durumlar, bu ihtiyaçtan doğmuştur. Kırâat ilmine ihtiyacı da bir kıraata göre vakf, tâm olurken, diğer kıraata göre olmamasındandır.

Tefsir ilmine ihtiyacı da şundan gelmektedir. Şayet okuyucu ***** **«...Orası anlara kırk yıl yasaklandı...»** (Maide,26.) âyetindeki ***** kelimesinde vakf ederse, mâna, onlara haramın bu müddet içinde olduğu anlaşılır. Şayet ***** üzerinde vakf ederse, âyetin mânası, onlara ebediyen haram olduğu şekline yönelir. Oysa kaybolma olayı, kırk senedir. Bu bilgi, tefsir ilmine vakıf olmakla kazanılır. Daha önce geçtiği gibi vakf, bir tefsir ve bir iraba göre tâm olurken, diğer tefsir ve iraba göre tâm olmamaktadır.

Mânaya ihtiyacı ise, zaruridir. Çünkü kelâmın sonunu bilmek, ancak mânayı bilmekle mümkündür. ***** **«O(inanmayan)ların sözü seni üzmesin, çünkü üstünlük tamamen Allah'ındır.»** (Yunus, 65.) âyetinde ***** kelimesi, onların sözü değil, yeni bir cümle olması, ***** **«..âyetlerimiz sayesinde onlar size asla erişemiyecekler..»** (Kasas, 35.) âyetindeki ***** kelimesinde vakf ***** kelimesinde ibtida yapılması, buna misaldir. Şeyh İzzuddîn bu konuda şu açıklamada bulunur: ***** kelimesinde vakf etmek dahi iyi olur.

Çünkü galibiyetin âyetlere izafe edilmesi, onlara ulaşamama izafesinden evlâdır. Zira âyetlerden murad, Hazret-i Musa'nın asası ve onun sıfatlarıdır. Sihirbazlar, bu âsâ ile mağlup oldular. Firavun onları mağlubiyetten kurtaramadı.

***** **«Andolsun kadın onu arzu etmişti...»** (Yusuf, 24.) âyetindeki vakf, ***** **«o da onu arzu ederdi.»** âyetindeki ibtida eğer Rabbinin burhanını görmeseydi, Yusuf aleyhisselâm o kadına azmetmişti manasında olmak üzere, bu kabildendir. Burada, ***** nın cevabı takaddüm etmiş, böylece azmetme fiili ortadan kalkmış olur. işte bu konuda, mânayı bilmenin büyük rolü olduğu açıkça görülmektedir.

1144 İbn-i Burhan en-Nahvi, Ebû Hanife'nin talebesi Ebû Yusuftan rivâyet ettiğine göre Kur'ânda mevcut vakfın; tâm, nakıs, hasen ve kabih şeklinde adlandırılmasını, bid'ad kabul eder. Bu gibi vakf şekillerinde ısrar eden, bid'atcıdır. Çünkü Kur'ân, mûciz bir kelâmdır, tek lafız gibidir. Tamamı olsun, bir kısmı olsun, hepsi Kur'ândır. Hepsi; tâm - hasen olduğu gibi, bir kısmı da tâm-hasendir, der.

1145 Kırâat imamlarının vakf ve ibtida hakkında, farklı görüşleri vardır. Meselâ Nâfi, mâna yönünden uygunluğa rivâyet ederken, İbn-i Kesir ve Hamza, nefesin bitimine riayet eder. Ancak İbn-i Kesir; ***** **«..Oysa onun tevilini Allah'tan başkası bilmez...»** (Âli İmran, 7.), ***** **«..hem bilir misiniz..»** (En'âm, 109.), ***** **«'Ona bir insan öğretiyor...»** (Nahl, 103.) âyetlerini istisna kılar, bunlardaki vakfı bilerek icra eder. Âsım ve Kisâî, kelâmın tamam olmasına, Ebû Amr da âyetlerin başlarına riayet eder, bu bana daha uygundur, der. Bazıları da, âyetlerin sonunda yapılan vakfın, sünnet olduğunu söyler.

Beyhaki, «Ş u a b u' l - İ m a n» adlı eserinde: Efdal olan, sonraki âyetle ilgisi olsa bile, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) irşadı ve sünnetine uyularak âyetin bitiminde yapılan vakftır, der. Ebû Dâvud ve diğer Sünen sahipleri, Ümmü Seleme'den şöyle rivâyet ederler: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur'ânı Kerim'i okurken kıraatini âyet âyet yapar ***** **«Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla»** der, durur. ***** **«Alemlerin Rabbine hamdolsun.»** der, durur. ***** **«Rahmân ve Rahim»** der, dururdu.

1148 Mütekaddimûn kurrâsı vakfı, kat'ı ve sekteyi, müteradif kelimeler olarak kabul eder, bunların genellikle, vakftan ibaret olduğunu söylerler. Müteahhirûn kurrâası ise, bu ibareleri birbirinden ayırarak, şu tarifi getirirler

Kat'ı: Kıraati birden kesmektir. Bu aynen, kıraatin nihayet bulması gibidir. Bu şekilde okuyan, kıraati bırakıp onun dışında başka bir şeye intikal eden kimse gibidir. Bu vakftan sonra kıraata, yeni bir kırâat gibi Eûzü Besmele ile başlanır. Bu ancak, âyetlerin bitiminde mümkün olur. Çünkü âyetlerin sonu, başlıbaşına bir duraktır. Said b. Mansûr «S ü n e n»inde şöyle rivâyet eder Bize, Ebû'l-Ahvas, ona Ebû Sinan, ona da İbn-i Ebî Huzeyl rivâyet ederek şöyle demiştir. Âyetin bir kısmını okuyup, diğer kısmını bırakmayı kerih görürlerdi. Bu rivâyetin isnadı sahihtir. Abdullah b. Ebî'l-Huzeyl tâbi'ûnun büyüklerindendir. Onun «görürlerdi» sözü, böyle bir kıraati kerih görenlerin, Sahâbei Kirâm olduğuna delâlet eder.

Vakf: Uzaklaşma maksadı gütmeden, kıraati devam ettirme niyeti ile, kelimede normal olarak nefes alıncaya kadar sesi kesmektir. Bu, âyet sonlarında ve ortalarında olur. Fakat, kelime ortasında ve yazılışı bakımından, bitişik kelimede olmaz.

Sekte: Nefes almaksızın, vakfta durulan zamandan az bir zaman, sesi kısmaktır. Sektenin edasında, kırâat imamlarının farklı görüşlere sahip olması, sektenin uzunluğu veya kısalığındadır. Hamza'ya göre, hemzeden önceki sakin harf üzerindeki sekte, az sektedir. Eşnânî, buna kısa sekte adını verir. Kisâî buna, işba etmeksizin hafifce yapılan sekte, İbn-i Galbûn, az vakfe, Mekkî ise hafif vakfe, İbn-i Şurayh ise vakfecik, Kuteybe ise nefes kesilmeden sekte, ed-Danî de, kesintisi olmaksızın lâtif bir sektedir, demişlerdir. Caberî de sekteyi, nefes verme zamanından daha kısa bir zaman için sesin kesilmesidir, çünkü uzatılırsa vakf olur, der.

İbnu'l-Cezerî ise şunu ilâve eder: Doğru olan, sekte miktarının duyma ve nakle dayanmasıdır. Sekte ancak, bizatihi maksut olan mana için yapılan rivâyetin, sıhhati ile caiz olur. Zayıf bir rivâyete göre sekte, beyan kastı ile vasi halinde mutlak olarak âyetlerin sonlarında caizdir. Bazı kurra sekteyi, bu konuda varid olan hadise hamletmişlerdir.

4- Bazı Edatlarda Yapılan Vakf

1150 Kur’ân'da geçen bütün ***** ve ***** kelimelerinde sıfat olarak kendisinden önceki kelimeye vaslı, haber olmak üzere de kat'ı, caizdir. Ancak yedi yerde bunların mübteda olmaları kesindir:

***** Bakara, 121 **«Kendilerine verdiğimiz kitabı, gereğince okuyanlar varya...»**

***** Bakara, 146 **«Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar..»**

***** Bakara, 275 **«Faiz yiyenler....»**

***** Tevbe, 20 **«İnanan, hicret edenler...»**

***** Furkan, 34 **«...toplanacak olanlar...»**

***** Gâfir, 7 **«Arşı taşıyanlar...»**

1151 Zemahşerî, «K e ş ş a f»ında ifade ettiği üzere ***** **«vesvese veren.»** (Nâs, 5.) âyetinde, şayet sıfat olarak değil, katı' kabul edilirse, okuyucunun mevsuf üzerinde vakfetmesi ile ibtida etmesi caizdir, demişitir.

Rummani; şayet sıfat tahsis ifade ediyorsa, mevsuf üzerinde vakf yapılmaz. Şayet medih ifade ediyorsa vakf caizdir. Çünkü medihte sıfatın âmili, mevsufun âmilinden farklıdır, der.

Şayet munkatı' ise, müstesnasız, müstesna minh üzerine vakfda, değişik görüşler vardır. Buna mutlak olarak cevaz verilir. Çünkü bu, kendisine delalet ettiği için haberi mahzuf mübteda manasınadır.

Makabline lafzen muhtaç olmasından dolayı, mutlak olarak men edilir. Çünkü, «**illâ**» ve benzerlerinin istimali ancak, lâfzan ve manen makabline bağlı olarak yapılır. Zira makabli, mâna bakımından sözü tamamlayıcı durumdadır. Meselâ; ***** Evde kimse yok sözü, *****

sözünü mâna bakımından tamamlayıcıdır. Şayet ***** eşekten başka sözü tek başına söylenecek olursa hata olur.

Şayet haber açıkça zikredilirse, cümle müstakil olacağı, makablinden müstağni bulunacağından, tafsil caizdir. Aksi halde, mâna bakımından makabline muhtaç olacağından, caiz değildir. Bunu, İbn-i Hacib «E m â l î» adlı eserinde zikreder.

Gene İbn-i Hacib'in muhakkikinden naklettiğine göre nida cümlesinde vakf, caizdir. Çünkü bu cümle müstakildir. Sonra gelen cümle, her ne kadar birinci cümleye bağlı olsa bile, o da müstakildir.

Cuveynî Tefsirinde belirttiği gibi, Kur'ân'da mevcut her kavil, sonra gelen kavli Nkaye ettiğinden, üzerinde vakf caiz değildir, der.

1156 Kur'ân'da otuz üç yerde **kellâ** lâfzı mevcuttur. Bunlardan **yedisi** ittifakla men etmek içindir. Üzerinde vakf yapılır. Bunlar, şu âyetlerdir:

***** **«...bir ahit mi (aldı). Hayır.....»** Meryem sûresi, 78-79. âyetler.

***** **«...destek (olsun). Hayır,..»** Meryem sûresi, 81-82. âyetler.

***** **«...öldürmelerinden korkuyorum... Hayır, dedi.»** Şuarâ sûresi, 14-15. âyetler.

***** **«İşte yakalandık (dediler). Hayır, dedi..»** Şuarâ sûresi, 61-62. âyetler.

***** **«...Ortaklarınızı (gösterin). Hayır..»** Sebe sûresi, 27. âyet.

***** **«...artırmamı (ister). Hayır..»** Müddessir sûresi, 15-16. âyetler.

***** **«...kaçış nereye! Hayır..»** Kıyâme sûresi, 10-11. âyetler.

Bunlar dışında kalanlardan bir kısmı, kesinlikle «hakkan» manasınadır. Bunlar üzerinde vakf yapılmaz. Bir kısmı da hem men etmek, hem de hakkan mânasında olması muhtemeldir. Bu kısımda iki vecih vardır.

Mekkî, bunları dörde ayırır.

Birincisi: Men mânasında vakfı uygun olandır. Muhtar sayılan da budur. Hakka mânasında olanla, ibtida caizdir. Bu da Kur'ân'da on bir yerde mevcuttur, ikisi Meryem sûresinde, ikisi Mü'minun ve Sebe, ikisi Meâric sûresinde, ikisi Müddessir sûresinde: ***** **«..artırmamı (ister). Hayır..»**(15-16.) âyetler, ***** **«..sahifeler açılmasını (ister). Hayır..»** (52-53.) âyetler, ***** **«..Eskilerin masalları (der). Hayır..»** (Mutaffifîn, 13-14.) âyetler, **«..Rabbim beni küçük düşürdü (der). Hayır..»** (Fecr, 16-17.) âyetler ile **«..malını ebedi (sanır). Hayır..»** (Hümeze, 3-4.) âyetlerindendir.

İkincisi: Üzerinde vakf uygun olup kendisiyle ibtida caiz olmayandır. Bunun misali; Şuarâ sûresinin ***** **«...Öldürmelerinden korkuyorum..Hayır..»** (14-15.) âyetleri ile, ***** **«..İşte yakalandık (dediler). Hayır,..»** (61-62.) âyetleridir.

Üçüncüsü: Üzerinde ne vakf, ne de ibtida uygun olmayandır. Bilakis, öncesi ve sonrası ile birleştirilmesi gerekir. Bu ***** **«Hayır, yakında bilecekler.»** (Nebe', 4.) âyeti ile ***** **«Hayır, yakında bileceksiniz.»** (Tekâsür, 3.) âyetlerindeki örneklerdir.

Dördüncüsü: Üzerisinde vakf uygun olmayan, fakat kendisi ile ibtida yapılabilendir. Bu da geri kalan, on sekiz yerdedir.

1157 Bel kelimesi, Kur'ân'da yirmi iki yerde geçer, **üç kısm**a ayrılır:

Birincisi: Mâba'di, (kendinden sonraki) makabline (kendinden öncekine) bağlı olduğundan icmaen üzerinde vakf caiz değildir. Bunlar, Kur'ân'ın yedi yerinde mevcuttur.

***** **«..Evet, Rabbimiz (hakkı için) gerçektir...»** En'am sûresi, 30. âyet. ***** **«...Hayır, onun gerçek olarak üzerine aldığı bir vaittir...»** Nahl sûresi, 38. âyet. ***** **«...Hayır, gaybı bilen Rabbin hakkı için o, mutlaka size gelecektir..»** Sebe sûresi, 3. âyet. ***** **«Evet ya, sana âyetlerim geldi..»** Zümer sûresi, 59. âyet. ***** **«Evet, Rabbimiz hakkı için derler.»** Ahkâf sûresi, 34. âyet. ***** **«-De ki: Hayır, Rabbim hakkı için...»** Teğâbûn sûresi, 7. âyet. ***** **«Evet, gücümüz yeter..»** Kıyame sûresi, 4. âyet.

İkincisi: İçinde ihtilaf bulunanlardır. Muhtar olan, vakfın yapılmamasıdır. Bu çeşitten olan ***** kelimesi Kur'ân'da beş yerde vardır: ***** **«Hayır, fakat kalbim kuvvet bulsun diye..»** Bakara, 260. âyette, **«evet, ama azap sözü hak oldu.»** Zümer sûresi, 71. âyette, ***** **«Hayır, elçilerimiz de.»** Zuhruf sûresi, 80. âyette, ***** **«..derler ki evet ama..»** Hadid sûresi, 14. âyette, ***** Mülk sûresi, 9. âyetinde.

Üçüncüsü: Muhtar olan ***** kelimesinde vakfın yapılmasıdır. Bu da geri kalan on âyettedir.

1158 ***** kelimesi, Kur'ân'da dört yerde mevcuttur: ***** **«...Evet, dediler, bir ünleyici ünledi...»** Araf sûresi 44. âyette. Muhtar olan ***** kelimesinde vakf yapılmasıdır. Çünkü, cehennem ehlinin sözü olmadığından mâba'di, (kendinden sonraki) makabline (kendinden öncekine) bağlı değildir. ***** **«Evet dedi, hem o takdirde siz (bana) yakınlardan olacaksınız.»** Şuarâ, 42. âyet. ***** **«De ki: Evet, hem de hor ve hakir olarak.»** Sâffât, 18. âyetinde.

Burada kavle bağlı olması, mâbadinin mâkabliyle ilgisi bulunmasından dolayı, üzerinde vakf yapılmaması muhtardır.

İbn-i Cezeri, «e n -N e ş r» adlı eserinde: Üzerinde vakf caiz olan her âyette, kendisinden sonra gelen kelime ile ibtidaya da cevaz verildiğini ifade eder.

5- Kelime Sonlarındaki Vakfın Keyfiyeti

1160 Arap kelâmında vakfın çeşitli yönleri vardır: Kırâat imamlarınca bunlardan kullanılanlar, dokuz tanedir. Bu vecihler:

Sükûn, revm, İşmam, İbdal, Nakl, İdgam, Hazf, isbat ve İlhaktır.

Sükûn: Vasi hâlinde harekeli kelimeler üzerinde yapılan vakftır. Çünkü vakfın mânası, ibtidanın zıddı olan terk ve katı'dır. Sakinle ibtida mümkün olmadığı gibi, hareke üzerinde vakf da mümkün değildir. Pek çok kurrânın kabul ettiği de budur.

Revm: Kurrâya göre, harekenin bir kısmını telaffuz etmektir. Bazı kurra da, büyük kısmı gidecek şekilde harekede sesin azaltılmasıdır, derler. İbnu'l-Cezerî; Her iki söz de aynıdır. Bu, meftuh hariç merfû, meczûm, mazmûm ve maksûra mahsustur. Çünkü fetha hafiftir. Bir kısmı telaffuz edilince, diğer kısmı kendiliğinden telaffuz edilir, telaffuzda bölünme olmaz der.

İşmam: Ses çıkarmadan, harekenin özelliğine işaret etmektir. Harekenin şekline göre, dudağın şekil almasıdır da denilir. Her ikisi de aynıdır. İşmam ancak, ister i'rab harekesi olsun, ister lâzım mebni harekesi olsun, zammeye mahsustur. Fakat, mebnîlik arızî olursa, zamme okuyanlara göre, cemi' mimi ve müenneslik he'sinde ne revm, ne de işmam yapılır.

İbnu'l-Cezerî: Yazıda tê ile olanın hilâfına, müenneslik hê'si üzerinde yapılan vakfın, hê ile vakf yapıldığı kaydını koyar. Revm ve işmâmla yapılan vakf, Ebû Amr ve Kûfe kurrâsı nezdinde nassan variddir. Diğer kurrâdan bu konuda bir bilgi mevcut değildir. Kıraati eda üzerine yapanlar da kıraatlarında bunu benimsemişlerdir. Bunun faydası; üzerinde vakf edilen bu harekenin nasıl okunduğunu dinleyen ve görene göstermek için, vakf edilen harfin vaslında sabit olan harekeyi belirtmektir.

İbdal: Tenvinli mensub isimlerde olur. Bu isimlerde tenvin yerine elif üzerinde vakfedilir, ***** kelimesindeki vakf, böyledir. «Te» harfiyle müfret müennes olan isimlerdeki vakf «te» harfi yerine, «he» harfi üzerindeki vakftır. Hareke veya eliften sonra, sonu hemzeli olan kelimelerde Hamza'ya göre vakf, makablinin cinsinden harfi medde ibdal etmek suretiyle yapılır. Şayet kelimenin sonu elif ise, hazfi caiz olur. ***** buna misaldir.

Nakl: Sakinden sonra, kelimenin sonunda mevcut hemzelerde yapılır. Hamza'ya göre, hemzenin harekesini sakine nakletmekle, vakfedilir. Önce, nakledilen hareke ile harekelenir, sonra hazfedilir, isterse sakin ve sahih. Bunun misali;

***** ifadelerinde görülür. Bu örneklerin sekizincisi yoktur.

İsterse sakin kelimenin aslından olan vav veya ya ile olsun, isterse bu iki harf-i med olsunlar. ***** misallerinde görüldüğü gibi. Veya harfi lin olsunlar: ***** misallerinde görüldüğü gibi.

İdgam: Ziyade ye veya vavdan sonra hemze ile biten kelimelerde yapılır. Hamza'ya göre, hemzeyi makablindeki harfin cinsi ile ibdal ettikten sonra, idgamla vakf yapılır. Bunun misali; (*****) ***** (*****) ***** (*****) ***** kelimelerinde görülür.

Hazif: Vasl halinde sabit, vakf halinde hazfedenlere göre ziyade ye harflerinde yapılır. Ziyade olan ye'ler (ki bunlar yazılmayan ye'lerdir), 121 tanedir. Bunlardan otuz beşi âyetler arasında, geri kalanlar ise âyetlerin son kelimelerindedir. Nâfi, Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Ebû Cafer vakf hariç, vasl halinde bunları sabit kılarlar. İbn-i Kesir ve Yakûb, her iki halde sabit kabul ederler. İbn-i Âmir, Âsım ve Halef de, her iki durumda bunları hazfederler. Bazı imamların, bu harflerin bazısında tesbit edilen esaslardan ayrıldıkları olur.

İsbat: Vakf halinde sabit kılanlara göre, vasl halinde mahzuf ye'lerdir. ***** buna misaldir.

İlhak: ***** gibi kelimelerde ilhak edenlere göre, kelimenin sonlarına ilâve edilen sekte he'leri, ***** gibi cemi müennes olan nûn-i müşeddede, ***** gibi meftuh nunlar, ***** gibi mebni müşeddedelerdir.

Kırâat imamları; vakf, ibdal, isbat, hazif, vasl, ve katı'larda Osmani Mushafın yazılışına uymanın lüzumunda ittifak etmişlerdir. Ancak; tê ile yazılıp hê ile yapılan vakf, yukarıda geçtiği üzere hê'nin ilhakı, yazıda yer almayan kelimelerde yê'nin isbatı, ***** âyetlerinde vâvın isbatı, ***** âyetlerinde elifin isbatı belirli kelimelerde, aralarında ihtilaf vaki olmuştur.

***** kelimesinde, fiilen yapıldığı üzere nun hazfedilir. Çünkü Ebû Amr bu kelimede ye üzerinde vakf eder. İsrâ sûresinde ***** da vasl, Nisâ, Kehf, Furkan ve Meâric sûrelerinde imâle,***** ve ***** kelimelerinde katı' ile okumuştur. Bazı kurra da bunların hepsinde, Mushafın hattına bağlı kalmışlardır.

29 - LÂFZAN MEVSÛL, MANEN MEFSÛL

1171 Bu konu, müstakil eserler yazmağa değer bir konudur. Vakf konusunun büyük bir bölümünü teşkil eder. Bu yüzden konuyu, vakfın hemen arkasından ele aldım. Pek çok müşkilin açıklanması ve çözümü, buna dayanır. Şu iki âyet, buna misaldir: ***** **«Odur ki sizi bir tek nefisten yarattı, gönlünüz ısınsın diye ondan eşini var etti.»** den *****. **«Ona ortaklar koşmağa başladılar. Allah ise onların ortak koştukları şeylerden yücedir.»** e kadarki âyetler.

Mealinden anlaşıldığına göre bu âyet, Hazret-i Âdem ve Havva kıssası ile ilgilidir. Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, hasen; Hâkim, Semure'den merfûan; Hasanu'l-Basri tariki ile sahih olarak yaptıkları rivâyet ile, İbn-i Ebî Hâtim'in İbn-i Abbâs'tan sahih senedle yaptığ rivâyet, bunu açıklamaktadır.

Fakat âyetin sonunda, şirkin Hazret-i Âdem ve Havva'ya nisbet edilmesi bakımından, bir müşkil ortaya çıkmaktadır. Halbuki Hazret-i Âdem, bir peygamberdir. Bütün peygamberler nübüvvetten önce ve sonra icmâen, şirkten masumdurlar. Bu müşkil Bazı ulemayı, âyetin Hazret-i Âdem ve Havva dışında bir karı-kocaya hamletmelerine götürmüş, dolayısiyle hadisin ta'lîli ve hükmünün inkârına yol açmıştır. Bu konuda uzun bir araştırma yaptıktan sonra, İbn-i Ebî Hâtim'in şu rivâyetine rastladım. İbn-i Ebî Hâtim: Bize Ahmed b. Osman b. Hâkim, o Ahmed b. Mufaddal, o Esbât, o da Suddi'den ***** **«..Allah ise onların ortak koştukları şeylerden yücedir.»** (Araf, 190.) âyetinde şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Bu âyet, Âdem aleyhisselâm ile ilgili âyetten ayrı, Arapların ilahlarına mahsus bir âyettir.

Abdurrezzâk b. Hammâm şöyle der: Bize İbn-i Uyeyne rivâyet ederek, Sadakat'ubnu Abdillah b. Kesir el-Mekkî'nin, Suddi'den şöyle naklettiğini duydum. Suddî şöyle demiştir. Bu, hem mevsûl, hem de mefsûl âyetlerdendir.

İbn-i Ebî Hâtim: Bize Aliyyu'bnu'l-Hüseyin, o Muhammed b. Ebî Hammâd, o Mihrân, o Süfyan, o Suddî, o da Ebû Mâlik'den şöyle dediğini rivâyet eder: Bu âyet, mefsûldür. Evlâd hususunda Hazret-i Âdem ve Havva'nın Allah'a itaatlarını gösterir. ***** âyeti ise,

Resûlüllah'ın kavmine hitabıdır. Bu rivâyeti duyunca, içimdeki düğüm çözüldü ve bu zorluk üzerimden kalktı. Hazret-i Adem ve Havva'nın kıssası ***** âyetinde sona erdiği, vuzuha kavuştu. Âyetin bundan sonraki kısmının da Araplara ve onların puta tapmalarına ait olduğu ortaya çıktı. Zamirin tesniye sigasından cemi sigasına dönmesi, bunu açıklar. Şayet bir tek kıssa olsaydı, Araf sûresinin şu 189-190. âyetlerinde olduğu gibi:

***** **«Rableri Allah'a dua ettiler: Eğer bize iyi, güzel bir çocuk verirsen elbette şükredenlerden olacağız, dediler. Fakat Allah onlara iyi, güzel bir çocuk verince, Allah'ın kendilerine verdiği şeyde O'na ortak koşmağa başladılar.»** derdi. Keza bundan sonraki ***** **«Hiçbir şey yaratmayan, kendileri yaratılan şeyleri (Allah'a) ortak mı koşuyorlar?»** (Araf, 191.) âyetinin tamamında geçen bütün zamirler, tesniye sigasında olurdu. Bu gibi zorluklardan kurtulma ve uzaklaşma yolları, Kur'ân'ın kendi üslûbunda mevcuttur.

***** **«..Oysa onun tevilini Allah'dan başkası bilmez, ilimde ileri gidenler...»** (Âl-i İmran, 7.) âyeti, bu konuda bir başka misaldir. ***** kelimesinden önceki vav vasi harfi olursa, «ilimde rusûh sahibi olanlar te'vilini bilir..» mânası çıkar. Eğer fasl harfi olursa, durum aksine olur. İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Şa'sa ve Ebû Nuheyk'in şöyle dediklerini rivâyet ederler: Siz bu âyeti vaslediyorsunuz. Halbuki bu, münkatıdır, Âyetin, müteşabih âyetlere uyanları zemmetmesi ve onları eğrilikle nitelemesi bunu teyid eder.

***** **«Yeryüzünde sefere çıktığınızda inkâr edenlerin size bir kötülük yapmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur...»** (Nisâ, 101.) âyeti de bu konuda başka bir misaldir. Âyetin zâhiri, namazın kısaltılmasının korkuya bağlı olduğunu, güven içinde iken kısaltılmamasını gerektirir. Hazret-i Âişe dahil olmak üzere, âyetin zâhirine dayanarak bir grup ulema, bu kanaatta olduğunu ifade etmişlerdir. Âyetin sebebi nüzûlü bunun hem mevsul hem de mefsûl âyetlerden olduğunu gösterir. İbn-i Cafer Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Beni Neccar'dan bir cemaat Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelerek şöyle dediler: Ya Resûlallah, biz çokça sefere çıkıyoruz. Namazı nasıl kılalım? Bunun üzerine Cenabı Hak: ***** **«Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur.»** âyetini indirdi. Sonra vahiy kesildi. Aradan bir sene geçince Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir savaşa çıktı. Savaş esnasında öğle namazına durunca, müşrikler; Muhammed ve Eshâbı size, kendilerini arkadan vurmanız için imkân verdiler. Üzerlerine neden yürümezsiniz? dediler. Aralarından biri: Onların bir o kadarı daha arkalarında hazır beklemektedir, deyince, iki namaz arasında:

***** **«Kâfirlerin size kötülük yapmasından... korkarsanız...»** âyeti ***** ye kadar nâzil oldu. Böylece korku namazı tayin edildi. Bu hadisden anlaşıldığı üzere âyetteki ***** sözü, namazı kısaltmak için değil, kendisinden sonra gelen korku namazı için şarttır.

İbn-i Cerîr; şayet âyette ***** kelimesi olmasaydı bu tefsir, âyetin güzel bir tefsiri olurdu, der.

1176 İbnu'l-Feres; vav harfinin zâid kabul etmek kaydıyle, ***** ile birlikte bu tefsirin doğru olduğunu, söyler.

Ben derim ki; âyette iki şart ***** ve ***** bir araya gelmiştir. En doğrusu, ziyadeliğine cevaz verenlerin sözüne dayanarak ***** yı zâid kabul etmektir.

İbnu'l-Cevzî, tefsirinde şöyle der: Arablar bir kelimenin yanına birbirine yakınlığı olmadığı halde sanki onunla aynı mânadaymış gibi, diğer bir kelimeyi de getirirler. ***** **«'Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor, ne buyurursunuz.'»** (Araf, 110.) âyetindeki söz, bir topluluğun sözüdür. Aynı âyette ise Firavn'un, ***** **«...ne buyurursunuz.»** ifadesi geçmektedir.

***** **«..Ben onun nefsinden murat almak istedim. O tamamen doğrulardandır.»** (Yusuf, 51-52.) âyetlerinden, Aziz'in karısının sözü sona ermiştir. Yusuf aleyhisselâm da ***** **«..bu, benim hainlik etmediğimin bilinmesidir...»** diye cevapta bulunmuştur.

Buna bir başka misal de: ***** **«...Hükümdarlar bir ülkeye girdiler mi, orayı bozarlar, halkının şereflilerini zelil ederler..»**(Neml, 34.) âyetidir. Saba Melikesinin sözü burada sona eriyor. Allah'da: ***** **«(Evet) öyle yaparlar.)»** buyuruyor.

Bir diğer misal de: ***** **«...bizi yattığımız yerden kim kaldırdı.»** (Yasin : 52.) âyetidir. Bu âyetle küffâr'ın sözü son bulur. Melekler ***** **«...İşte Rahmân'ın vaadettiği şey budur.»** diye cevap verirler.

İbn-i Ebî Hâtim; Bu âyet hakkında Katâde'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da bir âyet vardır ki, evveli dalalet ehli, sonu da hidayet ehlinin diliyle nâzil olmuştur. Dalâlet ehlinin sözü ***** **«..Vay bize, bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?..»** âyetidir. Yeniden dirildiklerinde hidayet ehlinin sözü de: ***** **«-işte Rahmân'ın vaadettiği şey budur. Demek peygamberler doğru söylemiş!.»** âyetidir.

Yine İbn-i Ebî Hâtim; ***** **«..Hem bilir misiniz o (mucize) gelmiş olsa da onlar yine inanmazlar.»** (Enâm, 109.) âyetinde Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder Âyet gelse bile, onların îman edeceklerini nereden biliyorsunuz? Bu durumlarına karşılık Cenâb-ı Hak: ***** **«..O(mucize) gelmiş olsa da onlar yine inanmazlar.»** âyetiyle durumlarını bildirmiştir.

30 - İMÂLE, FETH ve İKİSİ ARASINDAKİ KIRÂAT

1183 İbnu'l-Kâsıh gibi kırâat alimlerinden Bazıları, bu konuda müstakil eserler yazmışlardır. İbnu'l-Kâsıh, «K u r r a t u' l - A y n f î' l - F e t h i v e' l - i m â l e ve B e y n e' l - L a f z a y n» adında bir eser telif etmiştir.

ed-Dani şöyle der: Fetha ve imale, Kur'ânın kendi dilleriyle nâzil olduğu, fasih konuşan Arapların kullandığı, yaygın olan meşhur üç lügattir. Fetha; hîcâz kurrâsının, imale de Necid'li Temim, Esed ve Kays kabileleri kurrâsının lügatidir. Fetha ve imalinin aslı, Huzeyfe'den merfûan nakledilen şu hadise dayanmaktadır Kur'ânı, Arabın ses ve sedasına uyarak

okuyunuz. Sakın, fâsık ve Ehl-i Kitaptan olanların sesleriyle okumayınız. Şüphe yok ki imale, yedi harf ve Arabın ses ve sadasındandır.

.....

1186 İbn-i Ebî Şeybe, «T a r i h u' l - K u r r â» adlı eserinde Ebû Âsımu'd-Darir el-Kûfi ve Muhammed b. Abdillah tarikiyle Âsım, Zerru'bnu Hubeyş'in şöyle dediğini rivâyet eder: Sahebeden biri Abdullah b. Mesûd'a Tâhâ'yı okudu. Hâ harfini kesra ile telaffuz etmedi. Bunun üzerine İbn-i Mesûd; Tâ ve Hâ harflerinin kesresiyle Tihî şeklinde kırâat etti. Sahâbî tekrar Tâhâ şeklinde okudu. İbn-i Mesûd'da kıraatini aynen tekrarladı, sonra şöyle dedi: Yemin ederim, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bana aynen böyle kırâat ettirdi.

İbnu'l-Cezerî, bu hadisin garib olduğunu, ancak bu şekliyle bilindiğini, sâlih bir kimse olmakla beraber kitablarının zayi olduğunu, hadisleri hafızasından rivâyet ettiğini, bu sebeple rivâyetinin zayıf olduğunu ifade eder.

İbn-i Ebî Şeybe şöyle der: Vaki' ve A'meş, İbrahim'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Fasih Arap kurrâsı, elif ve ye harflerini kıraatta eşit tutarlar, yani, elif ve ye harflerinden tefhim ve imale anlaşılır.

Bir önceki hadisi İbn-i Merdeveyh Tefsirinde rivâyet ederek, sonuna: Cebrâîl bunu böylece indirdi, cümlesini ilâve ettiğini, belirtmek isterim.

«Cemâlu'l-Kurr â»da, Safvân b. Assâl, ***** kelimesinde, Resûlüllah'ın bu kelimeyi imale ile okuduğunu rivâyet eder. Bu kıraatından sonra Resûlüllah'a: Kureyş lehçesinde olmadığı halde, niye imale ediyorsun, diye sorulur. Resulullah cevaben: Bu, dayılarım Benî Sa'd'ın kıraatidir, buyurur.

İbn-i Eşte, Ebû Hâtim'in şöyle dediğini rivâyet eder: Kûfeliler imâlede, Mushaftaki ye harfinin elif harfi yerine yazıldığını ileri sürerek, delil getirirler. Yazılışa bağlı kalırlar. Ye harfine yakın okuyuşu belirtmek için, imale ederler.

1189 İmâle; çoğunlukla fethadan kesreye, eliften yâ'ye doğru sesin yönlendirilmesidir. Gerçek imâle budur. Buna bazan, izcâ', bath ve kesre denilir. Her ikisi de kıraatta caizdir. Şedîd, halis taklîb'den ve mübalağaları işba'dan kaçınmaktır. Mutavassıd ise, mutavassıt fetha ile şiddetli imâle arasıdır.

ed-Dani şöyle der: Ulema, bunlardan hangisinin daha güzel ve daha evlâ olduğu hususunda, farklı görüşlere sahiptir. Ben, beyne beyne olanı mutavassıt imâleyi tercih ederim. Çünkü bununla, imâlenin gayesi hasıl olur. Bu da elifin asılda yê olduğunu bildirmek, bir başka yerde bunun yê'ye inkılâb ettiğini veya kendisine yakın olan kesreye veya yê'ye benzediğini belirtmektir.

Fetha ise okuyucunun harfi telaffuz ederken ağzını açmasıdır. Buna tefhim denilir. Şedid ve mutavassıt olmak üzere ikiye ayrılır. Şedîd; okuyanın o harfi okurken ağzını sonuna kadar açmasıdır. Kur'ân kıraatında bu caiz değildir. Hatta, Arap lehçelerinde de yoktur. Mutavassıt; şeddetli fetha ile mutavassıt imâle arasıdır. ed-Dani, kurrâdan fetha ile okuyanların kullandığı kıraatin, bu olduğunu söyler.

Kurra, imâlenin, fethanın bir nevi olup olmadığı veya her ikisinin başlıbaşına birer asıl olup olmadığı konusunda, ihtilaf etmiştir. Birinciye göre imâle, bir sebebe bağlı olarak yapılır. Bu sebep kalktığı takdirde, fetha gerekli olur. Sebep bulununca da, fetha ve imâle caiz olur. İmâle edilen her kelimenin, Araplardan mutlaka fetha ile okuyanı bulunur. Buna göre fethanın asıl olduğu, imâlenin de onun fer'i olduğu ortaya çıkar.

1- İmâlenin Sebepleri

1193 İmâle, beş yönde mütâlâa edilir: Sebebi, vecihleri, faydası, imâle eden ve imale edilen.

Kurra, imâlede sebeplerin on olduğunu söyler.

İbnu'l-Cezerî şöyle der İmâle iki şeye dayanır. Birincisi kesre, ikincisi yê'dir. Her biri, imâle yapılan harften önce ve sonra olduğu gibi, imâle mahallinde takdiri de olur. Kesre ve ye, bazan ne lafızda mevcut olur, ne de imâle mahalline takdir edilir. Fakat bunlar, kelimenin bazı değişik hallerinde ortaya çıkarlar. Elif veya fetha, imâle edilen başka bir elif veya fethadan dolayı, imâle adı verilir. Elif bazan da imâle edilen elife benzediğinden dolayı, imâle edilir.

İbnu'l-Cezerî şöyle der: Çokça kullanma sebebi ile harfle isim arasını ayırmak için, İmâle yapılır. Böylece sebepler on ikiye ulaşır. Önceki kesreden dolayı yapılan imâlenin şartı, kendisiyle elif arasına fasıla olarak bir harfin girmesidir. ***** gibi. Bu fasıla, elifin varlığı ile artaya çıkar. İmale yapılmış fethanın, kendisiyle kesre veya iki harf arasında, fasılası yoktur. Bu iki harften birincisi ***** kelimesi gibi sakin veya ikisi de meftuhtur, diğeri de gizliliğinden dolayı hâ harfidir. İmâle harfinden önce gelen ye ise, ***** ve ***** kelimelerinde olduğu gibi ya elife bitişiktir veya ***** kelimesinde olduğu gibi biri hâ ***** olmak üzere iki harf ile fasl edilmiştir. İmâle harfinden sonra gelen kesrenin ***** kelimesinde olduğu gibi lâzım, ***** ve ***** kelimelerinde olduğu gibi, arızî olması müsavidir. İmâle harfinden sonra gelen, yê harfi, *****. kelimesinde olduğu gibidir. Mukadder kesre ise, ***** kelimesinde olduğu gibidir. Zira bunun aslı ***** dir. Mukadder yâ de; ***** ve ***** kelimelerinde olduğu gibidir. Çünkü bunların her birindeki elif, yeden münkaliptir. Çünkü bunlarda ye harfi müteharrik (harekeli), makabli (kendinden önceki) meftuhtur. Kelimenin bazı hallerinde arız olan kesre; ***** kelimelerinde olduğu gibidir. Çünkü bunlara, müteharrik merfû zamir bitiştiğinde, fâil fiili (üç harfli kök fiilin birinci harfi) meksûr olur. ***** ve ***** misallerinde olduğu gibi, ârız olan yê harfinde böyledir. Çünkü bunların elifleri vav'dan münkaliptir. Bu kelimelerde imale yapılması Vav'ın ***** ve ***** de olduğu gibi ye harfine kalbolunmasındandır. İmâleden dolayı yapılan imâle, Kisâi'nin yaptığı gibi; ***** misalinde görülen nûndan sonraki elifin imâlesidir. Çünkü ***** kelimesinde elif, imâle içindir. Kendisinden sonra imâle harfi bulunmadığından ***** kelimesinde imâle yapmamış, bunu ***** kelimelerine uyarak imâle yapmıştır. Benzerlikten dolayı imâle ***** kelimesindeki gibi müenneslik elifi ***** kelimesine benzerliklerinden dolayı ***** ve ***** kelimelerinin elifidir. Çokça kullanılışından dolayı imâle, «M e n h e c» adlı eserde zikredildiği üzere, her üç

durumda ***** kelimesinin imâlesi gibidir. İsimle harfi birbirinden ayırmak için yapılan imâle, Sibeveyh'in dediği gibi, fevatih'in imâlesidir. Çünkü mu'cem harflerde ***** ve ***** nın imâlesi yapılır. Zira bunlar, isimdir. ***** ve ***** gibi harf değillerdir.

2- İmâlenin Vecihleri

1201 İmâle vecihlerinden dördü, yukarıdaki sebeplerle ilgilidir. Aslı, münasebet ve iş'ar olmak üzere, ikidir. Münasebet; bir kısımdan ibarettir. Bu da, lafızda mevcut olan sebepten dolayı veya bir başka imaleden dolayı yapılan imaledir. Kurra bununla, imale edilen harfin telaffuzuna yakınlığı dolayısıyla bir önceki harfin aynı tarzda ve aynı şekilde teleffuz edilmesini kastetmiştir, iş'ar; üç kısımdır. Harfin aslını iş'ar, bazı yerlerde kelimeye sonradan arız olduğunu iş'ar edene benzeyen iş'ardır.

3- İmalenin Faydası

İmâlenin faydası, lafızda kolaylıktır. Çünkü dil, fetha ile yükselir, imale ile alçalır. Alçalma dile, yükselmeden daha hafif gelir. İmale eden de, bu yüzden imale yapmıştır. İmale yapmayıp feth ile okuyanlar, feth'in daha metin veya asıl olduğunu dikkate almışlardır. İbn-i Kesir hariç, on kırâat imamı, imale yapmıştır. İbn-i Kesir, Kur'ân'ın hiçbir yerinde imale yapmamıştır.

İmale edilen yerlerin tamamını öğrenmek için, kırâat kitablarına ve imâle hakkında yazılmış eserlere müracaat edilir. Biz burada belirli kaidelere bağlı olanları zikredeceğiz.

4- Bazı Kurrânın Yaptığı İmâleler

1205 Hamza, Kisâî ve Halef, Kur'ân'da mevcut ye harflerinden munkalib olan her elifi, imâle ederler. .***** gibi isim veya fiil olsun, bu kelimelerde imâle yaparlar.

***** gibi ***** ve ***** vezninde her te'nis elifini imale ederler. Buna ***** kelimelerinide ilâve ederler. Zamme veya fetha ile ***** vezninde olan ***** gibi; ***** ve **** vezninde olan her te'nis elifini imale ederler. Buna ***** kelimelelerinide ilâve ederler. Zamme veya fetha ile ***** vezninde olan ***** gibi; ***** ve ***** kelimelerinide imâle ederler. Mushafta ye ile yazıları; ***** iftifham için olan ***** gibi kelimeleri de imâle ederler. Bunlardan; ***** kelimelerini istisna ederler. Hiçbir durumda, bunlarda imâle yapmazlar.

Aynı şekilde evveli meksûr veya mazmûm olan vâvî kelimeleri de imâle ederler. Bunlar; nasıl olursa olsun ***** nasıl gelirse gelsin ***** ve\ kelimeleridir.

Birbirine uygun olan onbir surenin âyet başlarını da imâle ederler. Bu sûreler; Tâhâ, Necm, Meâric, Kıyâme, Nâziat, Abese, A'lâ, Şems, Leyl, Duhâ, ve Alak sûreleridir. Bu sûreler üzerinde Ebû Amr ve Verş onlara uymuşlardır.

Hangi vezinde olursa olsun, râ'dan sonra elif gelen her kelimede Ebû Amr, imâle yapmıştır. Bunlardan Bazıları; ***** ve ***** kelimeleridir. Nasıl gelirse gelsin, ***** veznindeki eliflerde de imâle yapmışlardır.

Ebû Amr ve Kisâî, kendi sinden sonra, sonda bulunan râ'dan önceki her elifi, imâle ederler. Bunlar; ***** kelimeleridir. Bunların elifleri ister aslî, ister zâid olsun, müsavidir.

Hamza, aynel fiili (üç harfli kök fiilin ortadaki harfi) elif olan mazi fiilde imâle yapar. Bunlar; ***** fiilleridir. Bunlar ne şekilde olursa olsun, nasıl gelirse gelsin, değişmez.

Kisâî, on beş harften sonra gelen, makablinde mutlak vakf bulunan te'nis tâ'sında imâle eder. Bu harfler şu cümlede toplanır;***** ve ***** fe-ye, ***** ve ***** kelimeleri cime, ***** ve ***** kelimeleri se'ye, ***** ve ***** kelimeleri te'ye, ***** ve ***** kelimeleri ze'ye, ***** ve ***** kelimeleri ye'ye, ***** ve ***** kelimeleri nûn'a, ***** ve ***** kelimeleri be'ye, ***** ve Âli kelimeleri lâm'a, ***** ve ***** kelimeleri zâ'ya, ***** ve ***** kelimeleri vâv'a, ***** ve ***** kelimeleri dâl'a, ***** ve ***** kelimeleri şin'e, ***** ve ***** kelimeleri mim'e, ***** ve ***** kelimeleri de sin'e misaldir.

Kisâî, on harften sonra, mutlak olarak fetha okunduğunu söyler. Bunlar; ***** ve isti'lâ harfleri olan ***** ile, geri kalan ***** ifade edilen dört harftir. Bu harflerden önce sakin ye veya bitişik kesre veya imâle edilen sakinden ayrı bulunursa imâle edilir, aksi takdirde fetha okunur.

Geride, belirli bir kaideye bağlı bulunmayan, üzerinde ihtilâf edilen, tafsile lüzumu olan bir kısım harfler kalmıştır. Daha geniş bilgi, bu konuda yazılmış kitaplarda mevcuttur.

Hamza, Kisâî, Halef, Ebû Amr, İbn-i Âmir, Ebû Bekr, beş surenin evvelindeki ***** larda imâle yaparlar. Verş de, beyne beyne imâlede bulunur.

Ebû Amr, Kisâî ve Ebû Bekr Âsım, Meryem ve Tâhâ sûrelerinin başlangıcındaki hâ'de imâle yaparlar. Hamza ve Halef, Tâhâ'nın hâ'sında imâle etmişlerdir. Ebû Amr hariç, ***** larda imâle edenler, Meryem sûresinin evvelindeki yeyi imâle etmişlerdir. Hamza, Kisâî, Halef ve Ebû Bekr ***** kelimesinde de imâle etmişlerdir. Bu dördü, Tâhâ'nın, Tâsinmîm'in , Tâsîn'in tâ'larında ve yedi surenin başı olan Hâmîm'lerin hâ'sında imâle etmişlerdir. Hâ'nın imâlesinde İbn-i Zekvan, onlara uymuştur.

5- İmâlenin Kerih Görüldüğü Yerler

1218 Bazı ulema; Kur'ân, tefhim için inmiştir, hadisinden dolayı imâleyi kerih görmüşlerdir. Bunlara, şu yönlerde cevap verilir:

1- Kur'ân önce, böyle nâzil oldu. Fakat sonradan imâleye ruhsat verildi.

2- Hadisin mânası, kurrânın kıraati üzere okumaktır. İmâle yapılırken ses, kadın sesi gibi inceltilmez.

3- Hadisin mânası, Kur'ân'ın müşriklere karşı şiddet ve ağır ifade kullanmasıdır. «C e m â l u' l - K u r r â»da müellif şöyle der: Bu söz, hadisi tefsir etmekten uzaktır. Çünkü Kur'ân aynı zamanda, rahmet ve merhamet üzere de inmiştir.

4- Hadisin mânası; tazim ve tebcildir. Yani onu tazim ve tebcil ediniz, demektir. Böylece; Kur'ân'ın tazim ve tebciline teşvik etmiştir.

5- Tefhim'den murad; kelimenin ortasını, sükun hariç, ihtilâf edilen yerlerde, zamme ve kesra ile harekelemektir. Çünkü bu, kelime yapısına en yakın ve en uygun düşmektir.

ed-Dani şöyle der: Bu hadis, İbn-i Abbâs tarafından böyle tefsir edilmiştir. Bize İbn-i Hakan, Ahmed b. Muhammed, Ali b, Abdilaziz, ona da Kasım rivâyet etmiştir. Kasım, Kisâî'den, Selmân ve Zühri'den, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini duydum demiştin Kur'ân; ***** ve benzeri ağır kelimelerle, teskîl ve tefhim üzere nâzil oldu. ed-Dani sonra, Hâkim'in Zeyd b. Sâbit'ten merfûan rivâyet ettiği şu hadisi zikreder: Kur'ân, tefhimle nâzil oldu. Bu hadisin râvilerinden biri olan Muhammed b. Mukâtil, Ammar'ın: ***** (Mürselât, 6.) âyeti ile ***** kelimesi hariç, bütün kelimeleri tefhim ederler. Onlar, ***** kelimesinin şin harfini sakin kılarlar. Necid ehli bu harf hariç, kelâmda tefhim yapmazlar, onlar, ***** kelimesindek şîn harfini esre okurlar. ed-Dani; Bu izahın hadisin tefsirine daha uygun olduğunu ifade eder.

31 - İDGÂM, İZHÂR, İHFÂ ve İKLÂB

Bu konuda kurrâdan Bazı ulema, müstakil eserler yazmışlardır.

İdgam: Aynı cinsten yan yana gelen iki harften birincisinin ikinciye katılarak, birinci harfin yerine şedde konan bir lafızdır. İdgam; kebir ve sağir olmak üzere ikiye ayrılır.

İdgam-ı Kebir: İki harften birincisi, ister misli, ister cinsi, isterse mütekarib olsun, harekeli olandır. Ona bu adın verilmesi çokça bulunuşundandır. Öyle ki hareke, sükundan daha çok kullanılır. İdgamdan önce harekeli harfin sakin kılınmasında tesiri olduğundan, bu ad verildiği söylenir. Ayrıca, kendisinde zorluk bulunduğu, misli, cinsi ve mütekarib nevilerine şamil olduğundan dolayı, bu ad verilmediği söylenir. İdgama bu adı veren, on kırâat imamından en meşhuru, Ebû Amir'bni'l-Alâ'dır. On kırâat imamı dışında; Hasenu'l-Basri, Ameş, İbn-i Muhaysın tarafından da, idgama bu nisbet yapılmıştır.

1226 İdgamdan maksat, kelimede hafiflik sağlamaktır. Kırâat hakkında eser yazanların çoğu, bu konuya hiç de yer vermemişlerdir. Meselâ; Ebû Ubeyd kitabında, İbn-i Mucahid «M u s e b b i a»sında, Mekkî «T e b s i r a»sında, Talemneki «R a v d a»sında, İbn-i Süfyan «H a d i y e»sinde, İbn-i Şurayh «K â f i y e»sinde, Mehdevî «H i d a y e»sinde idgamdan hiç söz etmemişlerdir.

Takribu'n-Neş adlı eserde şöyle ifade edilir: iki mütemasilden kastımız, mahreç ve sıfatta birbirine yakın olan harflerdir. Mütecanisten kastımız, mahreci birbirine uygun, sıfatı değişik olan harflerdir. Mütekarib ise, mahrec veya sıfatı birbirine yakın olan harflerdir.

İdgam-ı misleyn yapılan harfler on yedidir. Bunlar; ***** Buna misal şu cümlelerdir: ***** dir.

1228 İdğamın Şartları

a- İki harfin yazıda birleşmesidir.***** misalinde, idgam yapılmaz, çünkü misleyn arasına elif girmiştir.

b- iki kelimeden müteşekkil olmasıdır. Şayet bir kelimede birleşirlerse, Bakara süresindeki ***** Müddessir süresindeki ***** hariç, idgam yapılmaz.

c- Bu iki harften, mütekellimin veya hitab zamiri olan te harfi olmamalıdır ***** misallerinde geçen misleyn de idğam edilmez.

d- Birinci harf şeddeli olmamalıdır. ***** misallerinde idgam edilmez.

e- Birinci harf tenvinli olmamalıdır, ***** misallerinde idgam yapılmaz.

1229 İdgamı mütecaniseyn ve mütekaribeyn, on altı harfle yapılır. Bunların hepsi; ***** terkibinde toplanmıştır.

Bu nevi idğamın şartı

a- Birincisinin şeddeli olmamasıdır. ***** misalindeki gibi.

b- Tenvinli olmayacaktır.***** misalinde olduğu gibi.

c- Mütekellimin ve muhatab zamiri, olan tê harfi olmayacaktır. ***** misalinde, olduğu gibi. Be ve mim harfine, sadece ***** misalinde idgam edilir.

Te ***** harfi, on harfle idğam edilir. Bunlar: ***** misalindeki ***** harfi ***** misalinde ***** harfi ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfi. ***** misalinde ***** harfi, fethanın hafifliğinden ve cezimden dolay. ***** misalinde, idgam yapılmaz,***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfi, ***** cümlesinde ***** harfidr.

***** harfi, beş harfle idgam edilir. Bunlar ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfi ***** misalinde ***** harfidir.

***** harfi, iki harfle idgam edilir. Bunlar: ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfidr.

***** harfi ***** misalinde olduğu gibi yalnız ***** harfine idgam edilir. ***** harfi, on harfle idgam edilir. Bunlar: ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harf. ***** misalinde ***** harfi ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfi ***** misalinde ***** harfi. ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** harfi .***** misalinde ***** harfi. ***** misalinde ***** harfleridir. Tecanüsün kuvvetinden dolayı ***** harfi hariç, sakinden sonraki meftuh harfte idgam yapılmaz.

***** harfi, ***** misalinde olduğu gibi ***** harfinde, ***** misalinde olduğu gibi ***** harfinde, ***** harfi ise, ***** misallerinde olduğu gibi J harfinde idgam edilir. Şayet harf meftuh, makabili sükun olursa, ***** misalinde olduğu gibi, idğam edilmez.

***** harfi, ***** misalinde olduğu gibi j harfine, ***** misalinde olduğu gibi ***** harfine idgam edilir.

***** harfi, sadece ***** misalinde olduğu gibi ***** harfine ***** misalinde olduğu gibi ***** harfine idğam edilir.

Makabli müteharrik olduğu zaman ğ harfi, ***** misalinde olduğu gibi, ***** harfine idgam edilir. Aynı şekilde ***** harfiyle bir kelimede bulunup, kendisinden sonra ***** gelirse, ***** misalinde olduğu gibi idgam yapılır.

Makabli müteharrik olduğu zaman ***** harfi, ***** misalinde olduğu gibi ***** harfine idgam edilir. Şayet sakin olursa, ***** misalinde olduğu gibi idgam edilmez.

Makabli müteharrik olduğunda ***** harfi, ***** misalinde olduğu gibi, ***** harfinde, kendisi mazmum veya meksur olduğu halde, makabli sakin olduğunda ***** misallerinde olduğu gibi ***** harfine idgam edilir. Ancak meftuh olursa ***** misalinde olduğu gibi idgam edilmez. ***** harfi ise, hangi şekilde olursa olsun, ***** misallerindeki gibi, idgam edilir.

***** harfi, ***** harfiyle yan yana gelir, makabli müteharrik olursa, ***** misallerinde olduğu gibi, gunne ile ihfa edilir. Bu, «e t - T e r c e m e» adlı eserde geçen ihfa nevilerinden biridir.

İbnu'l-Cezereî bunun, idgam nevilerinden biri olduğunu zikretmiş, mütekaddimûndan Bazıları da ona uymuştur. İbnu'l-Cezerî «e n - N e ş r» adlı eserinde, bunun doğru olmadığını, şayet makabli sakin ise, ***** misalinde olduğu gibi, izhar edilir, demiştir.

1240 ***** harfi, makabli müteharrik olursa; ***** misallerindeki gibi, ***** ve ***** harfine idgam edilir. Şayet sakin ise, her iki harfte de izhar yapılır. ***** misalleri buna delildir. ***** kelimesinin ***** harfi, ***** ve ***** misalinde olduğu gibi idgam edilir. Çünkü ***** harfinin sıkça tekrarlanması, harekesinin lüzumsuz olması, dile ağırlık getirmektedir.

Burada iki önemli hususu belirtmek isterim:

a- Ebû Amr, Hamza ve Yakub'un müştereken kabul ettikleri belirli harfler hakkındaki geniş bilgiyi İbnu'l-Cezerî; «e n - N e ş r» ve «e t - T a k r i b» adlı iki kitabında vermiştir.

b- On kırâat imamı; ***** (Yûsuf, 11|.) âyetinin idgamında ittifak, fakat telafuzunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Cafer, işmamsız ve revm'siz sadece idğam etmiştir. Diğerleri ise, revm ve işmamla okumuşlardır.

Ebû Amr'a Göre Bazı Sûrelerdeki İdgam Sayısı

1243 İbnu'l-Cezerî şöyle der: Ebû Amr'ın misleyn ve mütekaribeyn'den yaptığı idgam harflerinin sayısı, sûreleri birbine vasi ettiği takdirde, Kadr sûresinin sonu, Beyyine sûresinin bağlandığından, 1304 harftir. Besmele çekip sûrenin sonunu Besmele ile birleştirdiği takdirde, Ra'd sûresinin sonu İbrahim sûresinin evveline, İbrahim sûresinin sonu Hicr sûresinin evveline bağlandığından 1305 harftir. Şayet sekte ile fasle eder, Besmele çekmezse, 1303 harftir.

İdgamu's-Sağîr

1243 İdgam-ı sağir: ilk harfi sakin olan idgamdır. Vacib, mümteni' ve caiz olmak üzere üçe ayrılır. Kurra genellikle «ihtilaf» adı altında yazdıkları kitablarında bunlardan sadece caizi zikrederler. Çünkü ihtilaf ettikleri, sadece bu üç neviden biri olan, caizdir. Bu da iki kısımdır;

a- Bir kelimenin bir harfini, değişik kelimelerin müteaddid harflerine idğamdır. Bunlar; ***** müenneslik ***** si, ***** ve ***** harflerine münhasırdır.

***** in altı harf ile idgam ve izharında ihtilaf edilmiştir. ***** misalinde ***** .***** misalinde ***** misalinde ***** harfi, ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** harfidir.

*****: in sekiz harf ile idgam yapılıp yapılmayacağında ihtilaf edilmiştir. Bu harfler, ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** ve ***** misalinde ***** harfleridir.

Müenneslik ***** sinin altı harf ile idgam yapılıp yapılmayacağı, ihtilaf edilmiştir. Bunlar, ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** harfleridir.

***** ve ***** harflerinin ***** mı, sekiz kelimede ***** ile idgam yapılıp yapılmayacağı ihtilaf edilmiştir. Bunların beş tanesi ***** e aittir:***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** misalinde ***** harfleri buna misaldir. Bunlardan ***** e ait olanlar ise; ***** misalinde ***** harfidir, ***** ve ***** harfleri ***** misallerinde görüldüğü gibi, ***** ve ***** harflerinde müşterektirler.

b- Mahreçleri yakın olan harflerin idgamıdır. Bunlar üzerinde ihtilaf edilen 17 harftir.

1- ***** misallerinde birbirine yakın düşen ***** ve ***** harfleridir.

2- Bakara sûresindeki; *****

3- Hûd sûresindeki; *****

4- Sebe' sûresindeki;*****

5- ***** ve ***** misallerinde, sakin ***** nin ***** idgamı.

6- ***** misalinde olduğu gibi, nasıl vaki olursa olsun, sakin ***** ın ***** ye idgamı

7- misalinde olduğu gibi, ***** nin ***** e idgamı.

8- misalinde olduğu gibi, nasıl vaki olursa olsun, ***** in ***** ya idgamı

9- ***** aynı lafızdan gelen misallerde olduğu gibi ***** in ***** ye idgamı. 10- Tâhâ sûresinin; ***** misalinde olduğu gibi ***** in ***** ye idgamı. 1 i - Ayrıca, Gâfir ve Duhan sûrelerindeki ***** misalindeki ***** in ***** ye idgamı.

12- Nasıl gelirse gelsin; ***** ve ***** misalinde ***** nin ***** ye idgamı.

13- Araf ve Zuhruf sûrelerindeki ***** misalinde ***** nin ***** ye idgamı.

14- ***** misalinde ***** in ***** ye idgamı.

15- ***** misalinde ***** un ***** a idgamı. 16-***** misalinde ***** un ***** a idgamı.

17- Şuarâ ve Kasas sûrelerindeki ***** misalinde ***** un ***** e idgamı bunlardandır.

1251 Yanyana gelen iki harfin birincisi sakin, mütemâsileyn veya mütecaniseyn olursa, lügat ve kırâat bakımından birincisinin ikinciye idgamı vacip olur. Mütemâsileyne misal: ***** âyetleridir. Mütecaniseyne misal: ***** âyetleridir. ***** misallerinde olduğu gibi mütemâsileyn; harfi med veya ***** misalinde olduğu gibi, mütecanseynin ilk harfi, boğaz harflerinden olmayacaktır.

1252 Bazı kurra, Kur'ân'da idgamı kerih görürler. Hamza ise bunu sadece namazda kerih görür. Böylece idgamı kabul eden, Kur'ân'ın tamamında ve sadece namazda kerih görenler olmak üzere üç ayrı görüş ortaya çıktığını öğrenmiş olduk.

Yukarıda geçen iki kısıma, bazısında ihtilaf edilen üçüncü bir kısım ilâve edilir. Bu da sakin nun ile tenvinin hükümleridir. İzhar, idgam, iklâb ve ihfâ olmak üzere, bu kısmın dört hükmü vardır;

İzhar: Bütün kurrâya göre ***** ve ***** den müteşekkil, boğaz harfleri olan altı harftir. ***** âyetleri buna misaldir.

Bazı kurrâ; ***** ve ***** harflerinde ihfâ yaparlar.

İdgam: Altı harfte yapılır. ***** ve ***** harfleri olmak üzere bunlardan ikisi gunnesiz idgamdır. ***** âyetleri buna misaldir. Geri kalan dört harf de gunnelidir. Bunlar; ***** ve ***** dır. ***** âyetleri misaldir.

İklâb: Sadece ***** harfinde olur. ***** ve tenvin ***** ye bitiştiğinde ***** kalbedilerek gunne ile ihfa yapılır.***** âyetleri buna misaldir.

İhfâ: Geri kalan harflerde olur. Bunlar; ***** ve ***** olmak üzere 15 harftir. ***** ve ***** kelimelerinde ihfa gibi... ihfâ; gunnenin varlığı ile beraber şeddeden uzak, izhar ile idgam arasında bir haldir.

32 - MED ve KASR

1258 Bu konuda kurrâdan Bazıları, müstakil eser kaleme almıştır. Said b. Mansûr'un «e s - S u n e n»inde rivâyet ettiği şu nakil, med hususunda bir esastır. Bize, Şihab b. Hıraş, ona Mesûd b. Yezidi'l-Kindi rivâyet ederek şöyle demiştin İbn-i Mes'ûd, birine Kur'ân kıraati öğretirken ***** **«..Sadakalar (zekatlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere..»** (Tevbe, 60.) âyetini med yapmadan okumuştu. İbn-i Mes'ûd ona; Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti bana böyle öğretmemişti, deyince o kimse: Ya Ebâ AbdirRahmân, öyleyse nasıl okutmuştu? diye sordu. İbn-i Mesûd ***** âyetindeki kelimeleri med yaparak okumuştu, cevabını' verdi.

Bu hadis, med hususunda hüccet ve nassdır. Senedindeki râviler sikadır. Taberânî aynı hadisi «Sunen-i Kebir»inde zikretmiştir.

Med: Medd-i tabii üzerine, med harflerinden birini fazlaca uzatmaktır. Med, harfi meddin dışında yapılamaz.

Kasr: Uzatmanın terki, meddi tabiinin kendi haline bırakılmasıdır. Harfi med, üçtür; Elif, makabli (kendinden önceki harf) mazmum ve sakin vav, makabli meksur ve sakin ye'dir.

Sebebi med, lafzi ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır. Lâfzı olan, ya hemze, ya da sükundur. Hemze, hem harfi medden önce, hem de sonra gelir. Harfi medden sonra gelene misal: ***** ve ***** kelimeleridir. Harfi medden önce gelen hemze, aynı kelimede olursa, meddi muttasıl olur. Buna misal: ***** ve ***** kelimeleridir.

Harfi med kelimenin sonunda, hemze de diğer kelimenin başında olursa, medd-i munfasıl olur. Buna misal: ***** ve ***** kelimeleridir.

Med, hemzeden ötürü yapılır. Çünkü harfi med gizlidir. Hemzenin telaffuzunda zorluk vardır. Bu yüzden, telaffuzda kolaylık sağlamak için med harfi uzatılır.

Sükun, ya lazım olur, bu da her iki halde değişmez. ***** kelimeleri buna misaldir. Veya ânzi olur. Bu da, vakf ve benzeri durumlarda ortaya çıkar. Vakf halinde;*****

İdgam halinde ise; ***** kelimeleri buna misaldir.

Med, iki sakini birleştirmek için sükundan dolayı da yapılır. Bu durumda med, hareke yerine geçer.

Kurra, her ne kadar uzatma miktarında ihtilaf etmişlerse de, meddi muttasıl ile sükuni lâzım olan med de, ittifak etmişlerdir. Munfasıl ve sükuni arız ile yapılan meddin uzatılması ve kısaltılması hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Meddi muttasılın, her hangi bir aşırılığa gitmeden usulüne uygun bir miktar uzatılmasında, çoğunluk ittifak etmişlerdir. Diğer bir kısım kurra, meddi munfasılda oluduğu gibi meddi muttasılın da değişik durumları olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hamza ve Verş, meddi muttasılı uzun, Âsim daha az, İbn-i Âmir, Kisâî ve Halef daha az, Ebû Amr ve diğerleri daha az uzatmışlardır. Bazı kurra da yaln iz iki mertebe kabul etmişlerdir. Uzatanlar, zikredilen kurrâdır. Orta yolu tutanlar da diğerleridir.

Sükunu lâzıma, hareke karşılığında olması bakımından, meddu'l-adl adı da verilir. İfrata kaçmaksızm usûlüne uygun bir miktar uzatılmasında çoğunluk ittifak etmiştir. Bazıları da farklı uzatmaların yapılacağı kanaatındadır.

Meddi munfasıla aynı zamanda, iki kelimeyi birbirinden ayırması sebebiyle meddu'l-bast, iki kelimenin bir kelime sayılması, bir harfin diğer harf, yani, bir kelimenin diğeri ile meddedilmesi bakımından da, meddu'l-i'tibâr adı verilmiştir.

Meddi caiz, uzatılması ve kısaltılmasında ihtilaf vaki olduğundan, bu adı almıştır. Meddi caizin uzatılma miktarında zabtı mümkün olmayan bir ihtilafa götürecek değişik ibareler mevcuttur.

1274 Netice olarak, meddin yedi mertebesi vardır:

a- Kasr: Meddi arızın hazf i, bir ziyade yapmaksızın harfi meddin kendi hali üzere bırakılmasıdır. Bu özellikle, Ebû Cafer, İbn-i Kesir, Ebû Amr ve cumhura göre, meddi munfasılda geçerlidir.

b- Kasrın biraz üstünde, iki elif miktarı uzatılmasıdır. Ebû Amr'a göre bu miktar, bir buçuk eliftir, bazı kurra da buna katılır, «e t - T a y s i r» sahibi Ebû Amri'd-Dani'ye göre, meddi muttasıl ve munfasılda, hüküm aynıdır.

c- Bir önceki medden, az fazlasıdır. Bu med, bütün kurra nezdinde mutavassıt meddir, üç elif miktarı takdir edilmiştir. İki buçuk elif, makabli birbuçuk elif olmak kaydiyle iki elif miktarı uzatıldığı da söylenir. ed-Dani'ye göre bu med şekli, İbn-i Amir ile Kisâî'ye aittir.

d- Bir öncekinden biraz daha uzundur, dört elif miktarı okunduğu da söylenir. ed-Dani'ye göre, her iki halde de bu kırâat, Âsım'ındır.

e- Bir öncekinden biraz daha uzundur, beş elif miktarı takdir olunur.

Dört buçuk ve dört elif miktarı okunuşu ise, ihtilaflıdır. ed-Dânî'ye göre, Hamza ve Verş böyle okumuştur.

f- Bir öncekinden biraz daha uzundur. Huzelî bu medde, beş elif miktarı takdir etmiştir, ancak beşinci elifi, dört elif miktarı kadar saymıştır. Huzelî Hamza'nın bu görüşte olduğunu zikreder.

g- Sonuncu med şekli ise ifrattır. Huzelî bunu, altı elif miktarı takdir etmiş, bunu, Verş'in okuduğunu söylemiştir. İbnu'l-Cezerî ise, elif miktarlarının takdirindeki bu ihtilaf, lafzidir. Çünkü ed-dünya kelimesindeki, med mertebesi, kasrdır. Bunun üzerine en ufak bir ziyade yapılırsa, iki elif miktarı olur. Keza, meddin son haddine varıncaya kadar durum böyledir.

Sükuni arızda bütün kurra; med, tavassut ve kasr olmak üzere üç vecihten birini caiz görmüştür. Bu vecihler, muhayyerdir. Meddin manevi sebebi, nefiy halinde mübalağada bulunmaktır. Bu, kurra nazarında lafzi sebepten daha zayıf olsa bile, Araplara göre, maksud olan kuvvetli bir sebeptir.. ***** ve ***** misallerinde olduğu gibi tazim için yapılan med, bu kabildendir.

Meddi munfasılda, bu mânada kasr yapanlar buna, meddu'l-mubalağa denilmesi; Allahtan başka herkesten ilahlığı nefyetmede mübalağa kastedilmesidir, derler. Bu, Araplarca kabul edilmiş, yaygın bir metottur. Çünkü bu «med»; dua, yardım dileme ve bir şeyi nefyetmede, mübalağayı göstermek için yapılır Araplar, bu sebeplerle ilgisi olmayan dîğer ifadelerde de med yaparlar, der. İbnu'l-Cezerî de: Hamza'dan nakledildiğine göre nefiy için yapılan meddulmübalağa tebrie için kullanılan ***** dır. Bunun misali; ***** ve ***** de görülür. Hamza bu meselede, sebebin zayıflığından dolayı işba' derecesine ulaşmayan vasatı takdir etmiş, İbnu'l-Kassa'da, bunu kabul etmiştir, der. Lafzî ve manevî sebepler bazan bir araya gelebilir. ***** misallerinde olduğu gibi. Hamza'ya göre, hemzeden dolayı aslına, uyarak, meddi işba' yapılır. Zayıf terkedilir, kuvvetliye göre amel edilerek, medd-i manevi ilga edilir.

1- Med ve Kasrın Caiz Olduğu Yerler

1277 Sebebi med değişirse, aslı dikkate alarak med, lâfzı dikkate alarak kasr, caiz olur. Sebep[ister hemze, isken sükun, ister ikisi, ister ibdal veya hazf hali olsun, med ve kasr yapılabilir. Bunun dışındakilerde eseri değiştiğinden, med yapılması evlâdır. Kâlûn ve Bezzi'nin kıraatına göre: ***** (Bakara, 31.) âyeti, buna misaldir. Şâyet bu eser kaybolursa kasr yapılması, Ebû Amr'ın kıraatına göre evlâdır.

Kuvvetli ve zayıf iki sebebi med bir araya gelince, icmâen zayıf olan atılır, kuvvetli olanla amel edilir. Bunda, şu neviler ortaya çıkar: Biri, sebebi meddin lafzî ve manevî içtimai, diğeri de ***** ve ***** misalleridir. Şayet Verş'in kıraatıyla okunursa, bunlarda ne kasr, ne de

tavassut yapılır. İki sebepten en kuvvetlisi ile amel edilerek işba'a gidilir. Bu, kendisinden sonra gelen hemze sebebiyle yapılan meddir. Şayet; ***** ve ***** üzerinde durulursa, hemzenin harfi med üzerinde takaddüm etmesi, kendisinden sonra gelen hemzenin kalkması sebebiyle, üç vecih caiz olur.

2- Meddin Çeşitleri

1279 Ebû Bekr Almed b. Hüseyin b. Mihrân en-Nisaburî şöyle der: Kur'ânda mevcut medler, on çeşittir. Bunlar:

a- Meddu'l-Hacz; ***** **«'O ihtar (Kuran, başka kimse kalmadı da) aramızdan ona mı indirildi.»** ve ***** misallerindeki medlerdir. Bu misallerde, iki hemze arasına, hafifletmek için haciz konmuştur. Çünkü Araplar, iki hemzenin bir araya gelmesini ağır kabul eder, icmâen tam elif takdir ederler. Böylece, hacz meydana gelir.

b- Meddu'l-Adl; Kendisinden önce, med ve lin harfleri bulunan her şeddeli harfte yapılan meddir. ***** kelimesi buna misaldir. Çünkü şedde, hareke yerine geçer. Sakin iki haciz de, hareke rolünü oynar.

c- Meddu't-Temkin: ***** ve ***** kelimelerindeki meddir. Bu misallerdeki medler, kendilerinden sonra hemze gelen medlerdir. Bu med, hemzenin tahkiki ve mahrecine uygun telaffuzun sağlanması için getirilmiştir.

d- Meddu'l-Bast: Meddu'l-Bast'a aynı zamanda, meddul'l-fasl adı da verilir. ***** ibaresi, buna misaldir. Buradaki med iki kelime arasını yayar, iki muttasıl kelime arasını ayırır.

e- Meddu'r-Revm, ***** misalindeki meddir. Araplar ***** kelimesindeki hemzeyi revm edip, ne açıkça telaffuz eder, ne de terkederler. Fakat yumuşatarak okurlar, hemzenin varlığına işaret ederler. Bu kırâat, ***** kelimesindeki hemzeyi okuyanların kıraatidir. Yapılan meddin miktan'bir buçuk elif miktardır.

f- Meddu'l-Fark: ***** kelimesindeki meddir. İstifham ile haber arasını ayırmıştır. Yapılan med, icmâen tam bir elif miktarıdır. Şayet, med elifi arasında şeddeli harf bulunursa, hemzeyi okuyabilmek için, başka bir elif ilâve edilir.

g- Meddu'l-Binye: ***** ve ***** misallerindeki meddir. Çünkü isim, kendisiyle maksur elifi ayırmak için med üzere mebni kılınmıştır.

h- Meddu'l-Mubalağa: ***** misalindeki meddir.

ı- Meddu'l-Bedel: ***** ve ***** misallerindeki hemzeden bedel yapılan meddir. Miktarı icmâen, tam bir eliftir.

i- Meddu'l-Asl: ***** ve *****, gibi memdûd fiillerdeki meddir. Bu med ile Meddu'l-Binye arasındaki fark şudur: Meddu'l-Binye, kendisiyle maksûr arasını ayırmak için, med üzerine bina edilen isimlerdir. Meddu'l-Asl ise, bir mâna meydana getirmek maksadiyle, fiillerin kökünde yapılan meddir.

33 - HEMZENİN TAHFİFİ

1280 Bu konuda yazılmış müstakil eserler mevcuttur.

Hemze, telaffuz yönünden harflerin en ağırı, mahreç yönüyle en derini olduğundan, Araplar, onu kolayca telaffuz edebilmek için, çeşitli tahfif nevilerine ayırmışlardır. Hemzeyi tahfif ederek telaffuz edenlerin çoğu, Kureyş ve Hîcâz ehlidir. Bu yüzden, ekseriyetle hemzenin tahfifi, İbn-i Fuleyh'den rivâyetle İbn-i Kesir, Verş'den rivâyetle Nâfi ve Ebû Amr gibi kırâat imamlarının tarikiyle yapılmıştır. Ebû Amr'ın kıraati, Hîcâz ehlinin kıraatına dayanır. İbn-i Adiyy, Musa b. Ubeyde tarikiyle Nafi'nin İbn-i Ömer'den naklen, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Hazret-i Ebûbekr, Hazret-i Ömer ve diğer iki halife, hemzeyi telaffuz etmezlerdi. Hemzenin telaffuzu, bunlardan sonra ortaya çıkan bir bid'attır

Ebû Şâme: Bu hadis delil olarak kullanılamaz. Çünkü Musa b. Ubeydetir-Rabezî, muhaddisler nezdinde zayıf addolunur, der.

Buna şu cevabı vermek isterim: Hâkim'in «M u s t e d r e k»inde Himrân b. A'yen tarikiyle Ebû'l-Esvedi'd-Duelî'nin Ebû Zerr'den yaptığı rivâyet de bunu teyid eder. Bu rivâyette Ebû Zerr şöyle, demiştir: Bir bedevi Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelerek: ***** şeklinde hitap edince Peygamberimiz; ***** diye cevap verdi, kendisinin ***** olduğunu belirtti. Zehebi bu hadisin «münker» olduğunu, Himrân'ın, rafiziliği sebebiyle sika olmadığını söyler.

Hemze ile ilgili hükümler, sayılamayacak kadar çoktur, yazıldığı takdirde bir cilde ulaşabilir. Biz burada bunları, dört nevide belirtmeğe çalışacağız:

a- Hemzenin harekisini, kendisinden önceki sakin harfe neklederek hemzenin sakıt olması. ***** buna misaldir. Hemzenin harekesi ***** harfine verilmiş, bu harf fetha ile okunmuştur. Verş tariki ile Nafi'nin kıraati böyledir. Bu kırâat, sahih harfteki sükunun sonda olması, hemzenin kelime başında bulunması kaydı ile yapılır. Verş'den rivâyetle Yakub'un talebeleri, ***** (Hâkka, 19-20.) âyetini istisna etmişler, ***** yı sakin, hemzeyi telaffuz ederek okumuşlardır. Diğer kurra ise, Kur'ânın bütününde bunun aksini uygulamışlardır.

b- İbdal: Sakin hemzeyi makablindeki hareke cinsinden harfi medde ibdal edilmesidir. ***** **«Ehline namazı emret...»** (Tâhâ, 132.) âyetinde olduğu gibi fethadan sonra elife, ***** de olduğu gibi zammeden sonra ***** kelimesinde olduğu gibi kesreden sonra ***** ya ibdâli, buna misaldir. Bu kıraati Ebû Amr uygulamıştır. Ebû Amr'a göre hemze, ister başta, ister ortada, ister sonda bulunsun, sükunu cezm halinde olmadıkça ibdal edilir. Buna misal; ***** ve ***** kelimeleridir. Veya hemzenin terki telaffuzda ağırlık getirmedikçe -ki misali Ahzâb sûresindeki ***** âyetidir veya iltibas vaki olmadıkça -ki misali Meryem sûresindeki ***** âyetidir- yine ibdal edilir. Eğer hemze harekeli olursa, hemzenin tahkikinde ihtilaf bulunmaz. ***** kelimesi bunun misalidir.

c- Hemze ile harekesi arasındaki teshil, iki hemze fethada birleşirse, ikinci hemzede teshil yapılır. Mekke ve Medine kurrâsı ile Ebû Amr ve Hişam, bu görüştedirler. Verş, hemzeyi elife ibdal eder. İbn-i Kesir, hemzeden önce elif koymaz. Kâlûn, Hişam ve Ebû Amr, hemzeyi dahil ederler. Yedi imamdan diğerleri, hemzeyi okurlar. Eğer her iki hemze, fetha ve kesrede

farklı olursa, Mekke-Medine kurrâsı ile Ebû Amr, ikinci hemzeyi teshil ederler. Kâlûn ye Ebû Amr hemzeden önce elif getirirler, diğerleri ise hemzeyi okurlar. Eğer her iki hemze fetha ve zammede farklı olursa; ***** ve ***** **«'O ihtar (Kur'ân, başka kimse kalmamış da) aramızdan ona mı indilidi'..»** (Sâd, 8.) misallerinde olduğu gibi her üç kurra, sadece bunlarda teshil yapar, Kâlûn elifi dahil eder, diğerleri ise aynen okurlar. ed-Dani, ikinci hemzenin vav şeklinde yazılarak, Sahâbenin teshile gittiklerini söyler.

d- Nakil olmaksızın iskât. Ebû Amr, böyle kırâat eder. Eğer iki hemze harekede ittifak eder, iki ayrı kelimede olursa, kesrede ittifak etmeleri halinde ***** misalinde olduğu gibi- Verş ve Kunbul, ikinci hemzeyi sakin ***** gibi kabul ederler. Ebû Amr, hemzeyi ıskat eder. Diğer kurra da aynen okurlar. Şayet iki hemze fethada ittifak ederse ***** misalinde olduğu gibi- Ebû Amr sadece bu misalde hemzeyi ıskat eder, Kâlûn ve Bezzî hemzeyi, mazmum vav gibi kabul ederler. Diğer iki imam ise, ikinci hemzeyi sakin vav gibi sayarlar. Geri kalanları da aynen okurlar.

Kurra, sakıt hemzenin birincisi veya ikincisi mi olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Birincisi hemzenin ıskatını Ebû Amr, ikincisini de nahivcilerden Halil kabul etmiştir. Bu ihtilafın med konusunda sağladığı fayda şu olmuştun Eğer sakıt olan birinci hemze ise, bu meddi munfasıldır, ikincisi ise, meddi muttasıldır.

34 - KUR'ÂN'IN EZBERLENMESİ VE ÖĞRETİLMESİ

1285 Kur'ân'ı Kerim'in ezberlenmesi, Müslümanlara farzı kifayedir. Bunu Curcani «e ş - Ş i f â» adlı eserinde ifade ettiği gibi, Abbâdi ve diğerleri de işaret etmişlerdir. Cuveynî şöyle der: Bundan kastedilen, Kur'ân'ın intikalinde tevatürü sağlayacak sayının bozulmaması, tebdil ve tahrife yol açılmamasıdır. Müslümanlardan bir cemaat bu sayıyı korursa, diğerlerinden farziyet düşer. Aksi halde, hepsi günahkâr olur. Kur'ân'ı Kerim'in öğretilmesi de farzı kifayedir. Bu, ibadetlerin en efdalidir. Buhârî'deki bir hadisde: En hayırlınız. Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerdir, buyurulmuştur.

Muhaddislere göre Kur'ân'ın öğretilmesi, hocanın ağzından duymak, ve ona dinletmek, başkasının kıraatini onun yanında dinlemek, münavelede bulunmak, îcâzet almak, karşılıklı yazmak, vasiyet etmek, i'lamda bulunmak ve yüzünden okumaktır. İlk ikisi dışında, burada fazla bilgi vermeden, geri kalanları ileride ele alacağız.

Kıraati şeyhe dinletmek adeti, selef ve halefin takip ettiği eski bir usûldür. Kıraati şeyhden dinlemek ise, üzerinde durulmağa değer bir husustur. Çünkü Sahâbe-i Kirâm Kur'ân'ı Resûlüllah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) bizzat almışlardır. Fakat kurra'dan hiçbiri, kıraati Resûlüllah'dan almamıştır. Almayışının sebebi de açıktır. Zira burada kastedilen husus, kıraatin eda keyfiyetidir. Hadis rivâyetinin aksine, şeyhi dinleyen herkes, şeyhden aldığı gibi kıraati eda etme gücüne sahip değildir. Hadis naklinde aranan husus, mâna veya lafızdır. Kur'ân kıraatinin edasında muteber olan ise, harflerin telaffuzudur. Bu konuda Sahâbe-i

Kirâmın fesahati, Arap diline olan hakimiyetleri, Kur’ân'ın kendi lügatları ile nâzil olması, Resûlüllah'dan duydukları gibi kıraati eda etmede onları kudretli kılmıştır.

Şeyhe kıraatin arzedilmesi, Resûlüllah'ın her sene Ramazan ayında Kur’ân'ı Cebrâîl'e arzetmesine dayanır. Rivâyet edildiğine göre, kırâat imamı Şeyh Şemsuddin b. Cezeri Kahire'ye geldiğinde, kırâat öğrenmek isteyenler çevresini sarmış, hepsi ile ayrı ayrı uğraşacak vakit bulamadığından, onlara bir âyet okumuş, hep bir ağızdan okunan âyeti tekrar etmişlerdi. Fakat İbnu'l-Cezerî öğrettiği kıraati ile yetinmiyor, aynı zamanda dinliyordu.

Şâyet kırâat öğrenenlerin durumu şeyhce biliniyorsa, şeyhin birden fazla talebeyi dinlemesi caizdir. Şeyh Alemuddin es-Sehavi, Kur’ân'ın muhtelif yerlerinden olmak üzere, kırâat talimi yapan iki-üç talebeyi, aynı anda dinliyor, her birine yaptıkları hatayı söylüyordu. Şeyhin, istinsah veya kitap okuma gibi başka işlerle meşgul iken, kırâat dinlemesi caizdir. Kıraatin ezberden okunması şart değildir, yüzünden okunması yeterlidir.

1- Kıraatin Keyfiyeti

1290 Kıraatin keyfiyeti üçtür.

a- Tahkik: Meddi gereği gibi çekmek, hemzeyi aynen telaffuz etmek, harekeyi eksiksiz yapmak, izhar ve şeddeleri belirtmek gibi hususlarda, her harfin hakkını vermektir. Ayrıca, harfleri kendi mahreçleri ile okumak sekte, tertil ve teenni ile harfleri birbirinden ayırmak, kasr ve ihtilas yapmamak, harekeli harfi sakin okumamak ve idgam etmeksizin vakf caiz olan yerleri göz önünde bulundurmaktır, Kıraatta tahkik, dili alıştırmak ve telaffuzu düzeltmek için yapılır. Harekeden harfler meydana getirmek, râ harfini tekrarlamak, sükunu harekelemek, gunnede mübalağa maksadiyle nunları uzatmak suretiyle ifrata gitmeden talebelere kırâat öğretilmesi, müstehapdır. Bu arada, gunnede mübalağa yaptığını duyan kimseye Hamza'nın; Beyazının üstünde beyaz, kıvırcığın üstünde kıvırcık olmadığı gibi, kıraatin üstünde kırâat olmadığını bilmez misin, şeklindeki sözünü bir ölçü almak gerekir.

Ayrıca, tertîl iddiasında bulunarak ***** kelimesindeki tâ harfinde vakf etmek gibi, kelimenin harflerini birbirinden ayırmaktan sakınmalıdır. Bu çeşit kırâat, Hamza ve Verş'in kıraatidir. Bu konuda ed-Dani «K i t a b u' t-T e c v i d» adlı eserinde Ubeyy b. Ka'b'dan rivâyet edilen bir hadiste: Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur’ân'ı tahkik usûlü ile okuduğunu belirtir. Bu rivâyet, isnadı sağlam garib bir rivâyettir.

b- Hadr: Hâ harfinin fethası, dal harfinin sükunu ile yapılır. Hadr; kıraatin, idrâç, sürat ve tahfifidir. Bunlar; kasr, teskin, ihtilas, bedel, büyük idğam, hemzenin tahfifi ve benzerleriyle yapılır. Ayrıca bunlarda med harflerini kısaltmaksızın, harekelerin çoğunu yok etmeksizin, gunne sesini kaybetmeksizin, kıraati sahih olmaktan çıkaracak derecede ifrata gitmeksizin, irabın yerine getirilmesi, kelime ve harflerin hakkıyla korunması hususuna riayet etmekle, rivâyetin sahih olması şartı aranır. Bu nevi kırâat, İbn-i Kesir ve Ebû Cafer ile meddi munfasılı kasr eden Ebû Amr ve Yakûb gibi kırâat imamlarının mezhebidir.

c- Tedvîr: Tahkik ve hadr kıraati arasında, orta bir kıraattir. Tedvir şeklindeki kırâat, meddi munfasılın uzatılmasını kabul eden imamların kıraatidir. Bunlar dışındaki kurra, bu kıraatta işba' yapmazlar. Kıraatta edaya uyanların çoğuna göre, muhtar olan da budur.

İlerde bahsi gelecek olan tertîl ile tahkik arasındaki farkı, bazı kırâat imamları şöyle ifade etmiştir: Tahkik; kırâat'a yeni başlayanı olgunlaştırma, öğretme ve alıştırma gayesini güder. Tertîl ise; kıraatta tedbirli olma, düşünme ve hüküm çıkarmadır. Her tahkik tertildir, fakat her tertîl tahkik değildir.

2- Tecvidu'l Kur'ân

1292 Kırâat ilminde önemli konulardan biri, Kur'ân'ın tecvididir. Bu konuda müstakil eser tasnif eden ed-Dani ve diğerleri gibi müellifler bulunmaktadır. ed-Dani'nin rivâyet ettiğine göre İbn-i Mesûd şöyle der: Kur'ân'ı tecvidle okuyunuz.

Kurra şöyle der: Tecvid, kıraatin süsüdür. Bu da, harflerin hakkını vermek, tertibe riayet etmek, harfi aslına ve mahrecine göre okumak, ifrat ve tefrite gitmeksizin, harfin telaffuzunu bütün yönleriyle eda etmektir. Bu mânaya işaret ederek Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir: Kur'ân'ı nâzil olduğu gibi okumak isteyen, İbn-i Ummi Abd'in yani İbn-i Mesûd'un kıraati gibi okusun. İbn-i Mesûd'a Kur'ân'ın tecvidinde, büyük bir kabiliyet verilmişti. Şüphesiz ki Sahâbe-i Kirâm, Kur'ân'ın mânasını anlayarak, hükümlerini yerine getirerek, ibadet ettikleri gibi Peygamber'in huzurunda, kırâat ilmini alan imamların kıraati üzere, Kur'ân'ın kelime ve harflerini telaffuzda, en sahih olanı yapmayı, ibadet telakki ederlerdi. Kırâat alimleri tecvidsiz kıraati, lâhin sayarlar. Lahni, gizli ve açık olmak üzere ikiye ayırırlar. Kıraatta lahn, kelimelere, sonradan ârız olan telaffuz bozukluğudur. Ancak açıkça yapılan lahn, kıraati zahiren ihlaldir. Açık lahni, kırâat imamları ve diğer ulema, müştereken bilirler. Bu lahn, irabda yapılan bir hatadır. Gizli lahn ise, yalnız kırâat imamları, kelimeleri de eda imamlarının ağzından öğrenen imamlar bilirler.

İbnu'l-Cezerî şöyle der: Dili olugunlaştırma, güzel okuyanın ağzından duyulan kelimelerin tekrarı bakımından tecvidde en üst dereceye ulaşıldığını, zannetmiyorum. Bunun kaidesi; vakf, imâle ve idğamın keyfiyetine, hemzeli okuma, terkîk ve tefhimin ahkâmı ile harflerin mahrecine bağlıdır. Bunlardan ilk dördü, önceden geçmişti.

Terkîk: Müstakil olan harfi ince okumaktır. Bunların tefhimi caiz değildir. Ancak lâfzatullah'daki lamın tefhimi, fetha veya zammeden sonra icmâen, bir rivâyette de itbak harflerinden sonra ince okunur, ancak mazmum veya meftuh olan râ, mutlak olarak, veya bazı ahvalde sakin olan «ra», tefhim edilir (kalın okunur). Harekesi üstte olan harflerin hepsi, istisnasız olarak kalın okunur.

3- Mehâricu'l-Huruf

1295 Kurra ve Halil gibi ilk nahivcilere göre harflerin mahreçleri on yedidir. Her iki ayrı cemaatten çoğunun görüşüne göre bu aded, on altıdır. Bunlar; med ve lin harflerinin mahrecini bu adedden çıkarmış ve elifin mahrecini, boğazın en üst noktası, vav ile yê'nın

mahrecini de müteharrik mahrecden saymışlardır. Bazıları da bu sayının nun, lâm ve râ'nın mahrecini bir mahrec sayarak, on dört mahrec olduğunu söylemişlerdir.

İbnu'l-Hâcib: Bütün bunların takribi olduğunu, aksi takdirde her harfin müstakil bir mahreci bulunması gerektiğini belirtir.

Kurra; harfin mahrecini araştırarak tayin etmek, vasl hemzesini telaffuz etmek, kendisinden sonra sakin veya şeddeli harf getirmekle olur, demişlerdir. Harfin özelliğini dikkate alma bakımından bu tarif, daha açıktır.

Birinci mahrec; elif ve aynı cinsten olan harekeden sonra gelen, sakin vav ve yê'nin mahreci olan, boğazın alt boşluğudur.

İkincisi; hemze ve ***** nin mahreci olan, boğazın alt boşluğudur.

Üçüncüsü; ayn ve ***** nin mahreci olan, boğazın ortasıdır.

Dördüncüsü; ***** ve ***** nin mahreci olan, ağızın en yakın kısmıdır.

Beşincisi; ***** ın, damağın üst kısmı ile boğazı takip eden, dilin en son kısmıdır.

Altıncısı; *****, damağı takip eden ***** mahrecinin biraz altına dayanan mahrecidir.

Yedincisi; ***** ve ***** harflerinin, damağın ortası ile dilin ortasına gelen mahrecdir.

Sekizincisi; ***** harfinin, dilin ilk yanından başlayarak sol azı dişlerine doğru gelen mahrecidir. Sağ azı dişleri olduğu da söylenir.

Dokuzuncusu; ***** harfinin, dil ucundan geriye çıkan, dille damağın üst kısmına gelen mahrecidir.

Onuncusu; ***** harfinin, ***** harfine göre biraz daha aşağıdan, dilin ucundan itibaren çıkarılan mahrecidir.

On birincisi; ***** un mahrecinden çıkan, fakat dilin sırtına daha çok binen ***** nin mahrecidir;

On ikincisi; ***** ve ***** nin, dilin ucundan damağa doğru yükselen mahrecidir.

On üçüncüsü; ıslık şeklinde çıkan ***** ve ***** harferinin, dil ucu ön diş diblerinin biraz üstünde olan, mahrecidir.

On dördüncüsü; ***** ve ***** haflerinin, dil ucu ile ön diş diplerinin üst tarafında olan, mahrecidir.

On beşincisi: ***** harfinin alt dudak boşluğu ile ön'dişlerin ucu tarafında olan mahrecidir.

On altıncısı; uzatılmayan vav ile *****ve ***** harflerinin iki dudak arasında bulunan mahrecidir.

On yedincisi; idgamda gunne, ***** veya sakin harflerinin, genizden çıkan mahrecidir.

İbnu'l-Cezerî, «e n - N e ş r» adlı eserinde şöyle der: Hemze ve ***** leri; mahrec, fetha ve kesre bakımından müşterektirler. Hemze, cehr ve şiddette, diğerlerinden ayrılır. Keza; ***** ve ***** harfleri, aynı hususta müşterektirler. Yalnız ***** harfi, gizli ses ve tam rehavette, diğerinden ayrılır. ***** ve ***** harfleri; mahrec, rehavet, isti'lâ ve fetha bakımından müşterektirler. ***** harfi cehr'de, diğerinden ayrılır. ***** mahrec, fetha ve

kesre bakımından müşterektirler. ***** harfi şiddette, diğerlerinden ayrılıp rehavette ***** ile müşterek olur. ***** ve ***** cehr, rehavet, istila ve itbak sıfatında müşterektirler, mahrecde ayrılırlar. ***** harfi, uzatma yönüyle infirad eder. ***** ve ***** harfleri mahrec ve şiddet yönünden müşterektirler, ***** harfi; ıtbak, isti'lâ yönüyle diğerlerinden ayrılır, cehrd'e ***** harfi ile birleşir. ***** harfi, gizli seste diğerlerinden ayrılır, fetha ve kesrede ***** harfi ile birleşir. ***** harfleri, mahrec ve rehavette birleşirler. ***** harfi, istilâ ve ıtbakda diğerlerinden ayrılır, fetha ve kesrede ***** ile birleşir, ***** ve ***** mahrec, rehavet ve ıslık şeklinde çıkan sesde müşterektirler. ***** cehr yönüyle diğerlerinden ayrılır, fetha ve kesrede ***** harfiyle birleşir.

Okuyucu (kâri'), her harfi başlıbaşına telaffuz etmeyi ve hakkını vermeyi başardığında, terkib halinde de aynı şekilde başarmağa çalışmalıdır. Harf, münferid olmadıkça; mütecanis, mütekarib, kaviyy, zayıf, mufahham ve murakkak olarak birbirine mücavirliği yönüyle, terkib haline gelmiştir. Kuvvetli olan zayıfı cezbeder, mufahham olan murakkak olana galip gelmesiyle telaffuzu gerçekten zorlaşır. Bu zorluk ancak, sıkı bir tatbikatla giderilir. Kelimeleri terkib halinde iken en güzel bir şekilde telaffuz etmekle, gerçek bir tecvid ortaya çıkar.

Şeyh Alemuddin'in tecvid hakkındaki kasidesini aynen aşağıda veriyoruz:

……

……..

4- Kıraatta Teganni

1301 Sehavi, «C e m a l u' l - K u r r â» adlı eserinde şöyle der: Bazı kimseler Kur'ân'ı okumada tegannide bulunarak, bid'ata sapmışlardır. Kur'ân'da ilk teganni yapılan âyet; ***** **« O (yaraladığım) gemi, denizde çalışan yoksullarındı...»** (Kehf, 79.) âyeti olmuştur. Bu teganniyi şairin:

***** Bağırtlak kuşuna gelince, onu bildiğim bazı özellikleriyle öyle öveceğim ki... beytine dayanarak almışlardır.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu kimseler hakkında şöyle demiştir: 'Onlar, gönüllerini kaptırmış, kendilerini beğenmiş kimselerdir'. Böyle kimselerin bidatta bulundukları şeyin adına, ter'id derler.

Ter'îd; soğuktan veya elemden titrer gibi, sesin titretilmesidir. Bid'atta bulundukları diğer şeye de terkîs adını verdiler.

Terkîs; sakin üzerindeki sükunu acele ile yapıp hemen harekeye geçmektir. Bu kırâat şekli, çok süratli veya hızlı koşma şekli gibidir. Diğer bir bid'at şekline de tatrib adı verilir.

Tatrîb; Kur'ân okunurken, terennüm ve tegannide bulunarak med gerekmiyen yerde med yapmak, med yapılacak yerde fazlaca uzatmaktır. Diğer bir bid'at şekli de tahzindir.

Tahzîn; huzu ve huşu içinde, ağlarcasına, hüzünlü bir şekilde yapılan kıraattir. Kıraattaki bid'atlardan bir diğer nevi de, biraraya toplanıp Kur'ân'ı bir ağızdan, tek sesle okuyanların kıraatidir. Bunlar; mesela, ***** âyetindeki elifi hazfederek ***** şeklinde, ***** âyetinde

***** şeklinde vav'ı hazfederek okurlar. Bağlı oldukları kırâat şeklinin doğruluğunu göstermek için, med yapılmayacak yerde med yaparlar. Böyle bir kırâat şekline de tahrif adını vermek gerekir.

5- Kıraatin Ferden ve Toplu Halde Alınması

1302 Selef kurrâsının uyguladığı usul, her hatmin bir rivâyetle okunmasıdır. Kurra, bir rivâyeti diğerine karıştırmazlar. Bu durum, hicrî beşinci asra kadar devam etmiştir. Bundan sonra, bir hatimde kıraatların cemi usulü ortaya çıkmış ve bu şekilde devam etmiştir. Bu usulü ancak, kıraati münferiden okuyan, kırâat şekillerini çok iyi bilen, her kırâat imamının kıraatini müstakil bir hatimde tamamlayan kimselere müsaade ederlerdi. Hatta bir imamın iki ravisi bulunuyorsa, her râvi için bir Hâtim yaparlar, sonra da kıraati cemederlerdi.

Bu usulü bazı kurra kolaylaştırmış, Nâfi' ve Hamza hariç, bir hatimde kırat-ı seb'adan her imam için bir kıraati müsaade etmişlerdir. Çünkü Nâfi' ve Hamza, bir hatimde Kâlûn'un kıraatına, sonra Verş'in, sonra Halefin, sonra da Hallâd'ın kıraatına uymuşlardır. Bunlar yapılmadıkça, bir hatimde kıraatların cem'i, kimseye müsaade edilmemiştir. Evet, muteber bir şeyhin kıraatini cem ve ifrad üzere okuyan, kendisine îcâzet verilen, kıraatta ehil görülen bir kimse, bir hatimde kıraattan cemetmek istese, kendisine bir hatmi tek kıraatla tamamlama mecburiyetini yüklemezlerdi. Çünkü bu kimsenin kıraattaki vukufunu ve ciddiyetini biliyorlardı.

Kurra, kıraatları cemetmede iki yol takip etmişlerdir.

Birincisi: Harfle cem'dir. Bu da şöyle olur: Kari, kıraata başlar, ihtilaflı bir kelime ile karşılaştığında, her kıraata göre bu kelimeyi tekrarlar, sonra üzerinde vakf uygun düşüyorsa vakfeder, aksi halde vakf yerine kadar diğer bir vecihle devam eder. Şayet ihtilaf, medd-i munfasıl gibi iki ayrı kelime ile ilgili ise, ikinci kelimede vakfeder, değişik kıraatları tamamladıktan sonra, mabadine geçer. Bu şekildeki cem, Mısır kurrâsının uyguladığı kıraattir. Bu, kıraatları bir araya getirmede en sağlam, kıraati okuyana en hafif gelen yoldur. Fakat bu usûl; kıraatin inceliğini, tilâvetin güzelliğini kaybettirir.

İkincisi: Vakf'la cem'dir. Bu da şöyle olur: Öncelik tanıdığı kıraatla başlar, vakf yerine kadar devam eder. Sonra döner, aynı vakf yerine kadar diğer imamın kıraatini okur. Sonra tekrar dönerek, sırasiyle aynı şekilde kıraatları tamamlar. Bu usûl, Şam kurrâsının usûlüdür. Akılda tutmak ve ezberlemek yönünden en şiddetli, zaman bakımından en uzun, derece bakımından en mükemmel bir usûldür. Kurrâdan Bazıları, bir âyette değişik kıratları böyle cem ederlerdi. Ebû'l-Hasen Kaycâtî, «K a s i d e»sinin şerhinde; kıraatları cem edenin şartı, yedidir.

Bunlar beş maddede toplanır, der.

a- Husnü'l-Vakf,

b- Husnü'l-ibtida,

c- Husnü'l-Eda,

d- Ademu't-Terkib: Bir kâri, kıraata başladığında bir kıraati tamamlamadıkça diğer bir kıraata geçmez. Böyle yaparsa şeyhi buna eliyle işaret ederek müsaade etmez, işareti anlamayacak olursa şeyh, neden geçiş yaptın diye sorar. Şayet bunu da anlamazsa, hatırlayıncaya kadar bekler; hatırlayamadığı takdirde, okuyana hatırlatır.

e-Rivâyeti't-Tertîb: Kırâat kitaplarında, başlanılan sıraya uymaktır. Meselâ; İbn-i Kesir'den önce Nâfi kıraati, Verş'den önce Kâlûn kıraati ile başlanır.

1304 İbnu'l-Cezerî şöyle der: Doğru olan şudur; bu tertibe uymak şart değil, müstehapdır. Bilakis kendilerinden ders aldığımız üstadlar, bir kurrânın takdimine aynen uyanı, mahir sayarlardı. Bazıları ise kıraatin cem'inde tenasübe riayet ederlerdi. Kasrla başlanır, sırasiyle üst derecelere çıkılırdı. Işba'la başlanır, sırasiyle kasra kadar aşağı inilirdi. Bu ancak, hafızası kuvvetli, kıraatta mahir bir şeyhle yürütülür. Bu vasıfta olmayan bir şeyhle, ancak tek tertibe riayet edilir.

İbnu'l-Cezerî şunu da ilâve eder: Kıraatları cem eden kimsenin usûl ve furû yönünden harflerdeki ihtilafa dikkat etmesi gerekir, ihtilafı birleştirme imkanını elde ederse, bir vecihle yetinir. Şayet ihtilafın birleştirilmesi mümkün değilse bunda, göz önünde tutulacak hususlar vardır. Şayet ihtilafı bir veya iki, veya daha fazla kelime ile karıştırmaksızın ve terkib yapmaksızın, makabline atfı mümkünse, atıfta bulunur. Atfı uygun değilse, ihmal, terkib ve dahil olan kıraati iade etmeksizin, bütün vecihleri tamamlayıncaya kadar, başladığı yere döner. Bunlardan birincisi memnu, ikincisi mekruh, üçüncüsü de kusurludur.

Kıraatin birleştirilmesi, bir kıraatin diğerine karıştırılması konusu, geniş bir şekilde, bundan sonraki bahiste ele alınacaktır.

Kırâat; rivâyet, turuk ve vecihlerden herhangi birini, bir kırâat sahibi ne terkedebilir, ne de ihlalde bulunabililr. Terki halinde, vecihler hariç, rivâyetin ikmaline halel gelir. Çünkü vecihlerde, seçme hakkı vardır. Bu rivâyette vecih- sh. 103 lerden hangisi seçilirse, yeterlidir.

Kıraatin alınışındaki miktar da, İslâm'ın ilk asrında kim olursa olsun, on âyeti aşmazdı. Bunlardan sonra gelenler, kıraati alış kuvvetine göre rivâyette bulundular.

İbnu'l-Cezerî şöyle der. Kıraatin müfred olarak alınışında kabul edilen usûl, yüz yirmi kısımdan birinin, ceminde de iki yüz kırk kısımdan birinin alınmasıdır. Diğerleri buna, bir sınır koymamışlardır. Şehâvi'nin kabul ettiği usûl budur.

Bu bahsi mümkün mertebe hülasa ederek, kırâat imamlarının farklı sözlerini bir araya getirerek tertib ettim. Bu bahis, muhaddisin hadis ilminde benzerine nasıl muhtaç ise, karie de o derece lüzumlu bir bahistir.

6- Kıraatin Rivâyet Şekli

1311 İbn-i Hayr; Hiç bir kimsenin, îcâzetli olsa bile, bir rivâyet silsilesine sahip olmadıkça, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) dan hadis nakledemiyeceği hususunda, icma olduğunu iddia eder. Kur'ân'ın kırâat hükmü de, böyle olmaz mı? Bir kimsenin, bir âyeti nakletmesi veya bir şeyhten almadığı bir kıraati rivâyet etmesi, acaba mümkün müdür? Bu

konuda herhangi bir nakle raslamadım. Kur'ân lâfzının edasındaki ihtiyatın, hadis lâfzındaki ihtiyattan daha mühim olduğu bir gerçektir.

Buna rağmen, Kur'ân lâfzının edasında böyle bir şart koşulmayıp da hadis rivâyetinde koşulmasında, bir hikmet vardır. Bu hikmet, hadis metnine, kendinden olmayan kelimelerin ilâve korkusu, veya söylemediği halde sözün, Resûlüllah'a isnad edilmesindedir. Halbuki Kur'ân-ı Kerim mahfuzdur. Cebrâîl'den telakki edilmiştir. Mütevatir ve müyesser bir kelamdır. Bu izah, akla en yakın olandır.

7- Kıraati Öğretme ve Okutma

Kıraati öğretme ve okutmada, bir şeyhten îcâzet almak şart değildir. Kendinde bu ehliyeti gören herkesin îcâzet almasa bile, kırâat öğretmesi caizdir. Selef-i salihin ve daha sonraki ulemanın usûlü bu idi. Nitekim, her ilimde uygulanan da bu olmuştur.

Îcâzetin şart olduğuna inanan vehim sahiplerinin hilafına, kıraatin öğretilmesi ve fetva verilmesinde ulema, îcâzeti sadece İstılah olarak benimsemişlerdir. Çünkü, çoğu zaman bir şahsın ehliyeti, yeterli bilgisi olmayan, bir ilmi yeni öğrenmeye başlayanlar tarafından ölçülemez. Bundan dolayı, kıraata başlamadan önce îcâzet yerine ehliyet aramak, şart koşulmuştur. Verilen îcâzet aynen, ehliyeti kabul edilen kimseye, şeyhin şahadeti gibidir.

8- Kıraatta Îcâzet ve Ücret Alma

1313 Çoğu meşayih-i kurra, mukabilinde mal olmadıkça îcâzet vermemeyi adet haline getirmişlerdir. Bu, icmâen caiz değildir. Aksine, ehliyetli gördüğü kimseye îcâzet vermesi gerekir. Ehliyeti olmayana îcâzet vermesi haramdır. Mal karşılığında îcâzet verilemez. Şeyhin îcâzete karşılık mal veya ücret alması da caiz değildir. «F e t â v â' s - S a d r» adlı eserde zikredildiğine göre, şâfii ulemasından Mevhûbu'l-Cezerî'ye: Îcâzetine karşılık, bir talebeden ücret isteyen bir şeyhi, talebesinin mahkemeye verip îcâzet vermesini icbar etmesi caiz midir? diye sorulur. Bu soruya şu fetva ile cevap verir: Şeyh îcâzet verme mecburiyetinde olmadığı gibi, mukabilinde ücret de alamaz.

Bir başka soruda ise: Şeyh, bir kimseye kırâat okutmak üzere îcâzet verse, sonra o kimsenin kendisinde borcu olmadığı ortaya çıksa, Şeyh kusur yapmış olmasından korksa, îcâzeti geri alabilir mi? diye sorulur. Bu soruya şu fetva ile cevap verir: Borçlu olmamasından dolayı îcâzet iptal edilemez.

Öğretme kaşılığında ücret almak caizdir. Buhârî'de mevcut bir hadisde: Karşılığında ücret almağa en çok hak ettiğiniz şey, Allah'ın kitabıdır, denilir. Öğretme karşılığında bir ücret tayin etmenin câiz olmadığı da söylenir. Halîmî, bu görüştedir. Ebû Hanife, **Ebû Dâvud'un Ubâdetu'bnu Sâmit'ten rivâyet ettiği hadise dayanarak Kur'ân ta'limine karşılık, kesinlikle ücret alınamayacağı görüşündedir.** Bu hadisde ifade edildiği üzere, Ubâdetu'bnu Sâmit, ehl-i suffadan birine Kur'ân-ı öğretir. O kimse Ubade'ye bir ok hediye eder. Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Ubade'ye: Şayet aldığın okun kızgın bir halka olarak boynuna takılması seni memnun edecekse, onu kabul et, buyurur.

Kur'ân talimine karşılık ücrete cevaz verenler, bu hadisin isnadında bazı şüpheler bulunduğunu ileri sürerler. Çünkü Ubade, Kur'ân'ı öğretmekle teberruda bulunmuş, herhangi bir şey istememişti. Sonra, talimine karşılık kendisine hediye verilmişti. Bu bakımdan, hediye alması caiz olmadı. Talimden önce, îcâzet almak üzere akitte bulunmak bunun hilafınadır.

1316 Ebû'l-Leys es-Semerkandî, «B u s t â n u' l - Â r i f î n» adlı eserinde talimi üçe ayırır.

a- Ücret almadan Allah rızası için öğretmek,

b- Ücret karşılığında öğretmek,

c- Herhangi bir karşılık şartı koşmadan öğretmek. Şayet bir hediye verilirse hediyeyi kabul etmek.

Birincisi: Sevapla mükâfatlandırılır. Peygamberlerin yaptığını yapmış olur.

İkincisi; ihtilaflıdır, fakat tercihe şayan olan, cevaz verilmesidir.

Üçüncüsü ise, icmâen caizdir. Çünkü Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Müslümanların muallimi idi, verilen hediyeyi kabul ederdi.

9- Kırâat Öğrenmede Bazı Esaslar

1317 İbn-i Bathan, kendisinden kırâat okuyan talebenin, düzelttiği hatasını bir kenara yazar. Talebesi, hatmi tamamlayıp îcâzet talebinde bulunduğunda önceki hatalarını sorar, şayet bilecek olursa îcâzetini verir, aksi halde yeniden Hâtim yaptırırdı.

Kırâat ilmini iyice öğrenmek, tecvid kaidelerini bellemek isteyen bir kimse, kıraatla ilgili bir kitabı bütünüyle ezberlemeli, kırâat ihtilaflarını kavramalı ve caiz ihtilafla vacib ihtilafı birbirinden ayırabilmelidir.

İbnu's-Salah, «F e t a v â» adlı kitabında şöyle der: Kur'ân kıraati, Allah'ın insana ikram ettiği bir nimettir. Rivâyet edildiğine göre, meleklere bu nimet verilmemiştir. Bu bakımdan onlar Kur'ân'ı insanlardan dinlemeğe oldukça haristirler.

35 - KUR'ÂN TİLÂVETİNİN ÂDABI

1320 Bu konuda Bazı ulema, müstakil eserler yazmıştır. Bunlardan biri olan Nevevî; «et-Tıbyan, Şerhu'l-Muhezzeb, el-Ezkâr» adlı eserlerinde, tilâvet adabından bir kısmını zikretmiştir. Ben burada, bunları özetlemekle birlikte, bazı ilâvelerde bulunarak kolayca istifade edilmesi için, ayrı meseleler halinde ele alacağım.

1- Kur'ân Okumanın Fazileti

1321 Kur'ân'ı sıkca okumak ve tilâvetinde bulunmak, müstehaptır. Allahu Tealâ, devamlı surette Kur'ân okuyanları överek, şöyle buyurur: ***** **«..gece saatlerinde... Allah'ın âyetlerini okuyarak...»** (Âl-i İmran, 113. âyet.)

Buhârî ve Müslim, İbn-i Ömer'den şu hadisi rivâyet ederler: Hased, yalnız iki şeyde yapılır. Biri, Allah'ın kendisine Kur'ân okuma nimetini verip, gece gündüz onu tilâvet edene yapılan hasettir. (Diğeri de, Allah'ın kendisine mal verip, onu gece-gündüz Allah yolunda

harcayan kimsedir.) Tirmizî, İbn-i Mesûd'dan şu rivâyette bulunur: Allah'ın Kitab'ından bir harf okuyana, bir sevap verilir. Bu bir sevap, on sevap değerindedir Gene Tirmizî, Ebû Said'den yaptığı bir başka rivâyette, Resûlallah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: Allahu Teâlâ şöyle der Kur'ân okuma ve Beni zikretmekden dolayı Ben'den istekte bulunamayana, istekte bulunanların en iyisini veririm. Allah kelâmının diğer kelama olan fazileti, Allah'ın diğer mahlûkata olan fazileti gibidir.

Müslim, Ebû Umâme'den şu hadisi nakleder:

Kur'ân okuyunuz, çünkü o, kıyamet günü kendisini okuyanlara şefaatçi olacaktır. Beyhaki, Hazret-i Âişe'den şu hadisi nakleder:

İçinde Kur'ân okunan evler, sema ehline, tıpkı yıldızların dünya ehline göründüğü gibi görünür. Müslim, Hazret-i Enes'den şu hadisi rivâyet eder:

Evlerinizi, namaz ve Kur'ân kıraati ile nurlandırınız. Gene Müslim, Numan b. Beşir'den şu hadisi rivâyet eder:

Ümmetin en faziletli ibadeti, Kur'ân kıraatidir. Müslim, Semuretu'bnu Cundeb'den şu hadisi rivâyet eder:

Her davet eden, verdiği ziyafete gelinmesini ister. Allah'ın ziyafeti ise Kur'ân'dır. Bu ziyafeti kaçırmayınız. Müslim, Ubeydetu'l-Mekki'den merfû ve mevkuf olarak şu hadisi rivâyet eder:

Ey Kur'ân ehli, Kur'ân'ı bir kenarda terketmeyin. Onu, hakkıyla tilâvet ederek, gece-gündüz okuyun, yayın. Felah bulmanız için, içindekileri hayatınıza uygulayın.

Selefi salihinin Kur'ân okuma miktarında bazı âdetleri vardı. Kur'ân'ın çokça okunmasında, en çok varid olan şunlardır: Dördü gündüz, dördü gece olmak üzere bir günde sekiz Hâtim, dört Hâtim, üç Hâtim, iki Hâtim, ve bir Hâtim yapanlar bulunurdu.

Hazret-i Âişe, bunu kınamıştır. İbn-i Ebî Davud, Müslim b. Mihrak'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Âişe'ye Kur'ân'ı, bir gecede iki ve üç kere hatmedenler olduğu söylenince şöyle dedi: Bir gecede bu kadar hatmedip etmemeleri önemli değildir. Bir geceyi bütünüyle, Resûlüllah'ın yanında ibadetle geçirdim. O, Bakara, Âl-i İmran ve Nisa sûrelerini okur, müjdeleyici olan her âyette durur, dua ve niyazda bulunur, azab ihtiva eden korkutucu âyetlerden sonra durur, duada bulunur ve mağfiret dilerdi.

Kur'ân'ın hatminde ayrıca, iki gece veya üç gecede bir Hâtim yapanlar da olmuştur. Makbul olanı da budur.

Bazı kimseler, Kur'ân'ın bundan daha az bir zamanda hatmedilmesini kerih görmüşlerdir. Bunu, Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin Abdullah b. Ömer'den merfûan rivâyet ettikleri şu hadise dayarlar:

Kur'ân'ı üç günden az bir zamanda okuyan, mânasını kavrayamaz. İbn-i Ebî Davud ve Said b. Mansûr, İbn-i Mesûddan merfûan şu rivâyette bulunmuşlardır:

Kur'ân'ı üç günden az bir zamanda hatmetmeyiniz.

Ebû Ubeyd'in rivâyet ettiğine göre Muaz b. Cebel,

Kur’ân'ın üç günden az bir zamanda hatmini kerih görürdü.

Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ubeyd, Said b. Münzir'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem):

Kur’ân'ı üç gecede hatmetsem, olur mu? derdim. O' da yapabiliyorsan evet, şeklinde cevap verdi.

Kur’ân'ın hatminde ayrıca; dört, beş, altı ve yedi gecede bir Hâtim yapanlar olmuştur. Bu en normal ve en güzel olanıdır. Sahâbe-i Kirâm ve daha sonrakilerin bir çoğu, bu şekilde hatmederlerdi.

Buhârî ve Müslim, Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini rivâyet ederler:

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir gün bana, Kur’ân'ı bir ayda hatmet, dedi. Kendisine, daha az zamanda hatmedebilirim deyince: Öyleyse on günde bir hatmet, buyurdu. Tekrar daha az bir zamanda hatmedebilirim, deyince; o halde, yedi günde bir hatmet. Bundan daha aza indirme, cevabında bulundu.

Ebû Ubeyd ve diğer ulema, Vasi' b. Hibbân tarikiyle, bundan başka rivâyeti olmayan Kays b. Ebî Sa'sa'a'dan şöyle dediğini rivâyet ederler: Vasi' Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'a Kur’ân'ı ne kadar zamanda hatmedeyim, diye sordu. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de on beş günde bir, cevabını verdi. Bundan daha az bir zamanda hatmedebilirim, deyince; öyleyse, bir haftada hatmet, buyurdu.

Kur’ân'ı; sekiz gün, on gün, bir ay veya iki ayda hatmedenler vardır. İbn-i Ebî Davud, Mekhûl'ün şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'ın Eshâbından güçlü olanların Bazıları, Kur’ân'ı bir haftada, Bazıları bir ayda, Bazıları iki ayda, Bazıları da daha uzun bir zamanda hatmederlerdi.

1342 Ebû'l-Leys Semerkandi, «e l - B u s t â n» adlı eserde: Her Kur’ân okuyanın, en azından senede iki kere hatmetmesi gerekir, der.

Hasan b. Ziyad, Ebû Hanife'nin şu sözünü nakleder: Kur’ân'ı Kerimin senede iki kere hatmeden, hakkını vermiş olur. Çünkü Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) vefatı senesinde Kur’ân'ı, Cebrâîl (aleyhisselâm)a iki kere arzetmişti.

Diğerleri şöyle der: Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiğine göre, bir özür olmadan, kırk günden fazla hatmi tehir etmek, mekruhtur. Çünkü Abdullah b. Ömer, Nebi'ye (sallallahü aleyhi ve sellem): Kur’ân'ı ne kader zamanda hatmedelim, diye sorduğunda: Kırk günde bir hatmedin, cevabını vermiştir. Bunu, Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

Nevevî «e l - E z k â r» adlı eserinde şöyle der: Muhtar olan, Hâtim müddetinin şahıslara göre değişmesidir. Kur’ân'ı okurken, âyetlerindeki hikmet ve bilgiler üzerinde ince düşünceye dalan kimse, okuduğunu iyice anlayacak kadar âyetle iktifa etmelidir. Aynı şekilde, ilim yaymakla uğraşan veya devlet kademelerinde vazife yapan, önemli içtimai ve dini işlerle uğraşanlar, vazifelerine mani olmayacak ölçüde Kur’ân okumaları gerekir. Şayet Kur’ân okuyanlar bu gibi kimselerden değilse, kıraatta usandırıcı ve bıktırıcı dereceye varmadan, mümkün olduğu kadar tilâveti çoğaltmalıdır.

2- Kur’ân Okumayı İhmal Etmenin Cezası

1346 Kur’ân'ı ezberledikten sonra unutmak, büyük günahlardandır.

Bunu Nevevî, Ebû Dâvud ve diğer muhaddislerin şu hadisine dayanarak «e r - R a v d a» adlı eserinde şöyle açıklar: Ümmetimin günahları bana arzolunduğunda Kur’ân'dan bir sûreyi veya âyeti ezberleyip unutan kimsenin günahı kadar büyük günah görmedim.

Aynı zamanda şu hadisi de rivâyet eder: Kur’ân'ı okuyan, sonra da unutan kimse, kıyamet gününde Allah'a eli kesik olarak kavuşur.

Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettikleri bir hadisde de: Kur’ân'ı devamlı okuyunuz. Allah'a yemin ederim ki Kur’ân'ı unutmak, bağlı deveyi kaçırmaktan daha şiddetlidir.

3- Kur’ân'ın Abdestsiz Okunup Okunmayacağı

1349 Kur’ân okumak için abdest almak müstehabdır. Çünkü kırâat, en faziletli zikirdir. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem), hadisde sabit olduğu üzere, abdestsiz zikirde bulunmayı kerih görürdü.

İmâmu'l-Harameyn şöyle demiştir: Abdestsiz Kur’ân okumak, mekruh değildir. Nebi'den sahih olarak rivâyet edildiğine göre Resûlüllah, abdestsiz de Kur’ân okurdu.

Nevevî «Şerhu'l-Muhezzeb»inde şöyle der: Kur’ân okuyan bir kimse yellenme ihtiyacı duysa, yellenme bitene kadar kıraati bıraksın. Cünüb ve hayız halinde olanların, Kur’ân okumaları haramdır. Fakat, Mushafa bakmaları ve kıraati kalpden geçirmeleri caizdir. Ağzı pis olanların, Kur’ân okumaları mekruhtur. Pis elle Mushafa dokunmak, haram olduğu gibi, bunun da haram olduğu söylenir.

4- Kur’ân Okunabilecek Yerler

1352 Kur’ânın temiz bir yerde okunması sünnettir. En faziletli yer, mescittir. Bazıları Kur’ânın, hamamda ve yolda okunmasını kerih görürler. Nevevî, mezhebimize göre bu iki yerdeki kırâat, kerih değildir, der. Şa'bi'nin; pis yerlerde çalışan değirmende tilâvetin mekruh olduğu şeklindeki rivâyetini nakleder, mezhebimize uygun olan da budur, der.

5- Kur’ân Okumanın Adabı

1353 Tilâvet esnasında başını öne eğerek, sükun ve vakarla, huşu içinde, kıbleye dönerek oturmak, müstehabdır.

6- Kur’ân Okumadan Önce Misvaklanmak

1354 Temizlik ve tazim gayesiyle, tilâvetten önce misvaklanmak, sünnettir. İbn-i Mâce, Hazret-i Ali'den mevkufen, Bezzâr da yine Hazret-i Ali'den merfûan, sağlam bir senedle, şu hadisi rivâyet eder:

Ağzınız, Kur’ânın yoludur. Onu misvakla temizleyiniz.

Kıraati kesip, vakit geçirmeden tekrar döndüğünde nasıl Eûzü Besmele çekmek müstehab ise, misvak kullanmak da müstehabdır, derim.

7- Kıraattan Önce Eûzü Besmele Çekmek

1356 Kıraattan önce Eûzü Besmele çekmek, sünnettir. Kur'ân-ı Kerim'de: ***** **«Kur'ân okuyacağın zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.»** (Nahl, 98. âyet) buyrulur. Yani kıraatini murad ettiğin zaman, demektir. Bazıları da âyetteki ifadeyi dikkate alarak, tilâvetten sonra Eûzü Besmele çekileceği kanaatındadırlar. Bazıları ise; âyetteki açık emre dayanarak, Eûzu'nün vacib olduğu kanaatındadırlar.

Nevevî şöyle der: Tilâvette bulunan kimse, karşılaştıklarına selam verir. Kıraatına devam edecek olursa, yeniden Eûzü çekmesi iyi olur. Muhtar olan Eûzü: ***** Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım. demektir. Seleften Bazıları bu ibareye; ***** kelimelerini de ilâve ederler.

Hamza'dan şöyle nakledilir: Eûzü yerine; ***** kelimeleri kullanılabilir. Kur'ân lâfzına uygunluğundan dolayı hanefiyye'den «H i d a y e» sahibi, bu kelimeleri tercih eder.

Humeyd b. Kays : *****

Acımasız olan Şeytan'dan, gücü herşeye yeten Allah'a sığınırım.

Ebû's-Semâl : *****

Azgın Şeytan'dan, güçlü olan Allah'a sığınırım.

Bazıları : *****

Kovulmuş Şeytan'dan, Yüce Allah'a sığınırım.

Diğer Bazıları da: *****

Kovulmuş Şeytan'dan Allah'a sığınırım. O çok iyi işiten, herşeyi bilendir. Şeklinde okumuşlardır. Bu konuda başka lafızlar da vardır.

1363 el-Hulvani, «C a m i'» adlı eserinde: Eûzu'de belirli bir şekil yoktur. İsteyen mevcut ifadeye ilâve eder, isteyen de kısaltabilir, der.

İbnu'l-Cezerî, «e n - N e ş r» adlı eserinde: Kırâat imamlarına göre muhtar olan, Eûzu'nün cehren okunmasıdır, der. Mutlak olarak serbest bırakıldığı da söylenir. Bu, Fatiha dışındaki sûrelerde olur. Bütün sûrelerde Eûzu'nün cehren okunması, serbest bırakılmıştır.

Ebû Şâme, bunu belli şartlara bağlamıştır. Bu şart, yanındakinin, okunanı duymasıdır. Eûzu'yu cehren okumak, telbiye ve bayram tedbirlerindeki cehr gibi, kıraatin şiarını izhar etmektir. Cehren okumanın faydalarından biri, dinleyenin başlangıçta susması, ondan hiç bir kelimeyi kaçırmamasıdır. Şayet Eûzü gizli okunursa, dinleyen kimse âyetlerin bir kısmını kaçırdıktan sonra, okunanı ancak takip edebilir. İşte, namazla, namaz dışındaki kırâat arasındaki fark budur.

1365 Eûzu'nün gizli okunmasındaki murad ne olduğu hususunda müteahhirûn, farklı görüşlere sahiptirler. Cumhur; bundan muradın gizlilik olduğu, ancak, Eûzu'nün telaffuzu ve okuyanın bunu işitmesi gerektiği inancındadırlar. Eûzu'yu telaffuz etmeden, içinden geçirerek gizlenebileceği de söylenir.

İbnu'l-Cezerî; eğer bir kimse kıraati keser, selâm almakla bile olsa araya başka bir kelâm sokarsa, Eûzu'yu iade eder. İlave ettiği kelâm kıratla ilgili ise, Eûzu'yu tekrar etmez. Cemaat

halinde söylense bile, Eûzü çekmek, sünneti kifâye mi, yoksa sünneti ayn mıdır? Cemaattan birinin Eûzü çekmesi, yemekten önceki Besmele gibi kafi midir? Bu hususta açık bir delile rastlayamadım. Doğru olan, herkesin Eûzü çekmesidir. Çünkü Eûzü çekmekten maksat, tilâvette bulunanın, şeytanın şerrinden korunması ve Allah'a sığınmasıdır. Bu yüzden birinin Eûzü çekmesi, diğeri için kâfi değildir, der.

8- Sûrelerin Evvelinde Besmele Çekmek

1367 Berâe sûresi hariç, her sûrenin evvelinde Besmele çekilmelidir. Ulemanın ekserisi, Besmelenin bir âyet olduğunu kabul eder. Şayet Besmeleyi terkedecek olursa, ekseriyetin kanaatına göre, hatmin bir kısmını terketmiş sayılır. Şayet Besmele'yi sûre içinde hatırlayıp okursa, müstehap olur. Şafiî, Abbâdinin rivâyetini buna delil gösterir.

***** **«Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi ona aittir...»** (Fussilet, 47.), ***** **«Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri... yaratan hep O'dur..»** (Enam, 141.) âyetleriyle kıraata başlama durumunda; âyetlerdeki zamirlerin ***** ve ***** istiaze (Eûzü) deki şeytan lâfzına gönderilme (dönme) ihtimalinden dolayı bu âyetlerin başında, Eûzu'den sonra, te'kid ve mânanın karışmaması için Besmele okunması gerekir.

İbnu'l-Cezerî: Berâe sûresindeki âyetlerin başlangıcında Besmele çekileceği hususuna pek az kimse temas etmiştir. Ebû'l-Hasan es-Sehâvî, Berâe sûresinin ortasında Besmele çekileceğini, açıkça beyan etmiştir. Caberî ise bu görüşe katılmamıştır.

9- Kur'ân Okurken Niyet Etmek

1369 Diğer ibadetlerde olduğu gibi, Kur'ân okumak için niyet gerekmez. Ancak, namazın dışında Kur'ân okuma nezrinde bulunan bir kimse, bir zaman tayin etmişse, farz veya nezir niyyeti gerekir. Şayet niyyeti terkederse nezir, yerini bulmaz. Bunu, el-Kâmûlî, «e l - C e v a h i r» adlı eserinde nakleder.

10- Kur'ân'ın Tertîl Üzere Okunması

1370 Kur'ân kıraatında tertîl sünnettir. Cenabı Hak: ***** **«...ağır ağır Kur'ân oku.»** buyurmuştur. Ebû Dâvud ve bazı muhaddisler, Ümmü Selemeden rivâyet ettiklerine göre, Resulün kıraatini vasıflandırırken şöyle demiştir: Resulün kıraati, harfleri tek tek okumasıdır.

Buhârî'nin Enes'den rivâyetine göre, Enes'e Resûlüllah'ın kıraati sorulduğunda şöyle demiştir. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) her harfi uzatarak okur.

***** **«Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla»** derken de ***** ve ***** sıfatlarını uzatırdı.

Buhârî ve Müslim'in, İbn-i Mesûd'dan rivâyet ettiklerine göre bir sahabi İbn-i Mesûd'a şöyle dedi: Mufassal sûreleri, bir rekatta okurum. Bunun üzerine İbn-i Mesûd: Şiir okur gibi okuyorsun. Öyle insanlar var ki, okudukları Kur'ân, içlerine nüfuz etmez. Kırâat kalbe yerleşirse, o zaman fayda sağlar, buyuru..

el-Acurri, «H a m e l e t u' l - K u r' a n» adlı eserinde İbn-i Mesûd'un şu sözünü nakleder: Kur'ân'ı okurken, çürük hurma gibi dağıtıp açmayın. Şiir okur gibi okumayın. İbret verici âyetlerde durun. Kalpleri onunla harekete geçirin. Gayeniz, sûreyi bitirmek olmasın. Acurri, İbn-i Ömer'in şu hadisini merfûan rivâyet eder: Ahirette Kur'ân okuyana; Oku, derecelere yüksel, dünyada tertîl ettiğin gibi tane tane oku. Çünkü senin mevkiin, okuduğun âyetin sonundadır, denilir.

Nevevî, «Ş e r h u' l - M u h e z z e b»inde: Kur'ân'ı aşırı derecede hızlı okumanın kerahatinde ittifak edildiğini, söyler. Tertîlle okunan bir cüz, aynı müddet içinde tertîlsiz okunan iki cüzden daha efdaldir, der. Tertîl üzere okumanın müstehab olması, âyetlerin mânasını iyice kavramak içindir. Çünkü bu şekil kırâat, Kur'ân'ın yüceliğine ve sânına daha uygun, kalbe tesir yönünden daha kuvvetlidir. Bu bakımdan, mânasını anlamayan Araplar dışındaki kimselere, müstehabdır.

«e n - N e ş r» adlı eserde şöyle denir: Kur'ân'ı tertîl üzere az okumak mı, yoksa süratle okuyup çok okumak mı daha efdaldir, şeklinde ihtilaf edilmiştir. Şâfiî ulemasından Bazıları, isabetli görüş ileri sürerek şöyle demişlerdir. Tertîl üzere yapılan kıraatin sevabı, değer bakımından daha yücedir. Süratle yapılan çokça kıraatin sayı bakımından sevabı daha çoktur. Çünkü okunan her harfin, on sevabı vardır.

Zerkeşî, «e l - B u r h â n»ında şöyle der: Tertil üzere okumanın kemali, kelimelerin hakkını vermek, harflerini tane tane okumak, harfleri birbirine katmamaktır. Bunlar, tertilde en az uyulması gereken hususlardır. En mükemmel olanı da, tertilin mertebelerine göre okumaktır. Bir kimse, Kur'ân'ı istemeyerek okursa, istemeyerek telaffuz eder. Ta'zim duygusu içinde okursa, tazimle telaffuz eder.

11- Kur'ân'ı Düşünerek Okumanın Fazileti

1381 Kur'ân'ı düşünerek ve anlayarak okumak sünnettir. Kıraatin en önemli ve en çok arzulanan gayesi budur. Böyle bir kıraattan dolayı, insanın içi ferahlar, kalbi nurlanır. Cenabı hak, Kur'ân'ı Kerimde: ***** **«Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı?»** (Nisa, 82.)âyeti ile ***** **«(Bu Kur'ân), çok mübarek bir Kitabdır. Onu sana indirdik ki âyetlerini düşünsünler»** (Sâd, 29.) buyurur. Bu âyetlerde ifade edilen tedebburdan maksat, okunan kelamın mânasını iyice düşünerek, kalbi uyanık tutmaktır. Bu durumda insan, her âyetin mânasın bilir, emir ve nehiyler üzerinde düşünür, bunların gerçek olduğuna inanır. Şayet geçmişte kusur işlemişse, özür dileyerek bağışlanmasını ister. Rahmet âyetine rastladığında sevinir ve istekde bulunur. Azab âyetine rastladığında Allah'a sığınır. Tenzih âyetine rasladığında, Allah'a tenzih ve tazimde bulunur. Dua âyetine rastladığında, tazarru ve talebde bulunur.

Müslim, Huzeyfe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Bir gece Resûlüllah'la (sallallahü aleyhi ve sellem) beraber namaz kılmıştım. Namazda, önce Bakara, sonra Nisa, sonra da Âli İmran

sûrelerini acele etmeden okudu. Tesbih âyeti geçtiğinde tesbih etti. İstek âyeti geçtiğinde istekte bulundu. Allah'a sığınmayı gerektiren bir âyet geçtiğinde, Allah'a sığındı.

Ebû Dâvud, Nesâî ve diğer hadis uleması, Avf b. Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Bir gece Resûlüllah'la beraber namaz kıldım. Namaza başlayınca Bakara sûresini okudu. Her rahmet âyeti geçtiğinde durdu, niyazda bulundu. Her azab âyeti geçtiğinde, yine durarak Allah'a sığındı.

Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin rivâyet ettikleri bir hadisde: Resûlüllah her kim Tîn sûresini okuyup bitirdiğinde: ***** (Evet, ben buna şahit olanlardanım) desin. Kıyame suresini okuyan da: ***** **«Bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? (Elbette yeter.)»** âyetine gelince evet, desin. Mürselat sûresini okuyan ise; ***** **«Onlar bundan sonra hangi söze inanacaklar.»** âyetine gelince: ***** (Allah'a inandık) desin, buyururlar.

Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud, İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunmuşlardır: Resûlüllah; ***** **«Rabbinin yüce adını tesbih et.»** âyetini okurken ***** Yüce Rabbimi noksanlıklardan tenzih ederim, derdi.

Tirmizî ve Hâkim, Cabir'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Eshâbın huzurunda Rahmân sûresini baştan sona okudu. Eshâbdan hiç bir ses çıkmayınca Resûlüllah: Bu sûreyi cinlere okuduğumda, sizden daha iyi mukabelede bulunmuşlardı. ***** **«Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz.»** âyetleri geldikçe: ***** İlahî, Senin hiçbir nimetini yalanlamayız, hamd Sanadır.» demişlerdi.

İbn-i Merdeveyh, Deylemî, İbn-i Ebî' d-Dünya ve diğerleri, dua hakkına cidden zayıf bir senetle, Câbir'den şu rivâyeti yaparlar: Resûlü Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) ***** **«Kullarım, sana benden sorar(lar)sa (söyle): Ben (onlara) yakınım...»** (Bakara, 186.) âyetini okuyunca şöyle dua ederdi:

***** ilâhî, icabeti tekeffül ederek, duayı emrettin, ya Rabbi, ben Senin emir ve fermanına her zaman itaat ederim. Senin şerikin yoktur. Davetine samimiyet ve sadakatle icabet ederim. Hamd de, nimet de, mülk de Senindir. Senin ortağın yoktur. Ben şehadet ederim ki Sen ferdsin, birsin, kimseye muhtaç değilsin, doğurmadın, doğmadın, hiçbir şey senin dengin değildir. Yine şehadet ederim ki vaadin haktır, Sana kavuşmak haktır, cennet, cehennem hepsi haktır. Kıyametin kopmasında hiçbir şüphe yoktur. Sen kabirlerdekini diriltirsin.

Ebû Dâvud ve diğerleri, Vail b. Hucr'den şu rivâyette bulunmuşlardır: Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ***** deyince, ***** dediğini işittim. Taberânî bu hadisi, başka bir lafızla, Resûlüllah'ın üç kere ***** dediğini rivâyet eder. Beyhaki, başka bir lafızla: ***** dediğini rivâyet eder.

Ebû Ubeyd, Ebû Meysere'den şu rivâyette bulunur: Cebrâîl (aleyhisselâm) Bakara sûresinin hitamında Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ***** demesini telkin etti. Ebû Ubeyd, Muaz b. Cebel'den yaptığı diğer bir rivâyette ise Resulullah: Bakara suresini bitirince her defasında***** derdi.

Nevevî: ***** **«Yahudiler: 'Uzeyr, Allah'ın oğludur.' dediler.»** (Tevbe, 30.) ve ***** **«Yahudiler: 'Allah'nın eli bağlıdır (Allah cimridir).' dediler.»** (Mâide, 64.) gibi âyetler okunduğunda sesin azaltılması, kırâat adabındandır. Nehâi, her zaman buna uyardı der.

12- Kırâat Esnasında Âyetlerin Tekrarı

1393 Kırâat esnasında âyetleri tekrar etmede bir beis yoktur. Nesâi ve diğer hadis uleması, Ebû Zer'den şu rivâyette bulunurlar; Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)***** **«Eğer onlara azabedersen, onlar senin kullarındır (dilediğini yaparsın).»** (Maide, 118.) âyetini sabaha kadar tekrarlardı.

13- Kur'ân Okunurken Ağlamanın Fazileti

1394 Kur'ân kıraati esnasında ağlamak, müstehabtır. Ağlayamayanın, ağlamaklı olması, hüzün ve huşu içinde bulunması müstehaptır. ***** **«Ağlayarak çeneleri üzerine kapanırlar.»** (İsra, 109.) âyeti ile Allahu Tealâ, bu gibi kimselerin vasıflarını açıkça belirtmiştir.

Buhârî ve Müslim'de, İbn-i Mesûd'un Resûlüllah'a Kur'ân okuyuşu ile ilgili hadisde Kur'ân'ı dinlerken Resûlüllah'ın «Gözleri yaşarırdı» ibaresi bulunmaktadır.

Beyhaki, «Ş u a b u' l - i m a n»ında, Said b. Mâlik'den merfûan şu hadisi rivâyet eder: Bu Kur'ân, hüzün ve kederle indi. Okuduğunuz zamanda, göz yayı akıtın. Eğer ağlayamazsanız, ağlamaya çalışın.

Abdulmelik b. Umeyr'den mursel olarak yapılan bir rivâyette Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur. Size bir sûre okuyacağım, kim içten ağlarsa, ona cennet vardır. Şayet ağlayamazsanız, ağlamağa çalışın. Ebû Yala, «M u s n e d»indeki bir hadisde: Kur'ânı hüzünlü bir sesle okuyun. Çünkü o, hüzün içinde nâzil oldu, şeklinde rivâyette bulunur Taberânî ise şöyle der: Kıraati en iyi okuyan, Kur'ân okuduğu zaman hüzünlenendir.

Nevevî, «Şerhu'l-Muhezzeb»inde şöyle der: Kendini ağlama derecesine getirmenin yolu; tehdid, şiddetli azab, ahid ve vaadleri ifade eden âyetlerde mânayı kavramak, sonra da işlediği hata ve kusurları düşünmektir. Şayet hatırladığı kusurlardan hüzün duymuyor, içten ağlayamıyorsa, bu duyguyu kaybettiğine ağlasın. Çünkü böyle bir duygudan mahrum kalmak, bir musibettir.

14- Kıraatta Ses Güzelliğinin Önemi

1401 Güzel Sesle Kur'ân okumak ve kıraati süslemek, İbn-i Hibbân ve diğerlerinin rivâyet ettiği şu hadise göre sünnettir. Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz. Dârımî'nin rivâyetinde mevcut ibarede ise: Kur'ân'ı seslerinizle güzelleştirin. Çünkü güzel ses, Kur'ân'ın güzelliğini artırır, denilmektedir.

Bezzâr ve diğerleri, şu hadisi rivâyet ederler: Güzel ses, Kur'ân'ın süsüdür. Bu konuda pek çok sahih hadis mevcuttur. Şayet okuyanın sesi güzel değilse, haddi aşmayacak şekilde, yapabildiği kadar güzel okumaya gayret etmelidir.

Kıraatta lahn yapma hususunda muhtelif görüşler vardır. Şâfiî «e l-M u h t a s a r» adlı eserinde, Kıraatta lahn yapmakta beis olmadığını söyler. Rebiu'lCîzi'nin rivâyetine göre, kıraatta lahn yapmak mekruhtur.

İmâmu'r-Rafiî şöyle der: Cumhur, bu iki görüşü aynen kabul etmez. Bilakis; medde ve harflerin işbaında, fethada elif, zammede vav, kesrada ye varcasına fazla uzatmamak, lüzumsuz yere idgam etmemek kaydı ile lahni caiz görür. Aksi halde, mekruh sayarlar.

İmâmu'r-Rafiî, «Z e v a i d u' r - R a v d a» adlı eserinde şöyle der: Zikredildiği vecih üzere, ifrat derecesine varmak, haramdır. Bu şekilde okuyan günahkar olduğu gibi, dinleyen de günahkar olur. Çünkü Kur'ân'ı okuyan, tilâvet adabından uzaklaşmış olur. Şâfiî, lahnın mekruh olmasını bu açıdan ele almıştır.

Bu konuda şu hadisi ben de zikretmek isterim: Kur'ân'ı, Arapların sesi ve lahni gibi okuyun, iki ehli kitabın ve fasıkların lahnından sakının. Öyle bir nesil gelecek ki onlar, Kur'ân'ı şarkıcı ve rahipler gibi bağırarak, sesi dalgalandırarak okuyacaklardır. Fakat okudukları, boğazlarından aşağı geçmeyecek, sadece kendilerini dinleyenlerin kalpleri ile bizzat kendileri zevk alacaklardır. Bu hadisi Taberânî ve Beyhaki rivâyet etmişlerdir.

Nevevî, sahih bir hadise göre Kur'ân'ı, güzel sesli birinin okumasını istemek, onu can kulağı ile dinlemek müstehaptır. Kur'ân'ın bir ağızdan, toplu olarak okunmasında ve cüz olarak taksim edilmesinde, bölümler halinde okunmasında, bir beis yoktur, der.

15- Kur'ân'ın Tefhimle Okunması

1409 Hâkim'in rivâyet ettiği şu hadise göre kıraatta tefhim, müstehaptır: Kur'ân, tefhimle nâzil olmuştur. Halimi şöyle der; Bu hadisin mânası, kıraati erkek sesine yakışır eda ile okumak, kadın sesi gibi inceltmemektir. Bazı kurrânın seçtiği imale, bu tür kerahet içine girmez. Kur'ân tefhim üzere inmiş olabilir. Bununla beraber uygun olan yerde imale yapılmasına ruhsat verilmiştir.

16- Kur'ân'ın Sesli Veya Sessiz Okunması

1410 Kur'ân'ı sesli okumanın müstehab olduğunu gerektiren hadisler mevcut olduğu gibi, sessiz de okumanın müstehab olduğunu gerektiren hadisler mevcuttur. Cehren (sesli) okumağa işaret eden hadis, Buhârî ve Müslimi'in rivâyet ettikleri şu hadistir: Allahü teâlâ Kur'ân-ı Resûlüne güzel sesle, cehren okumasına izin verdiği kadar, hiç bir şeye izin vermemiştir. Alçak sesle okumağa işaret eden hadis de Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyet ettikleri şu hadistir: Kur'ân-ı cehren okuyan tıpkı sadakayı açıktan veren, sessiz okuyan ise sadakayı gizli veren gibidir.

Nevevî şöyle der: Bu iki hadis arasındaki farkı izale etmek gerekirse, namaz kılan veya uyuyanları rahatsız etme ve riya korkusu mevcut ise, sessiz okumak, sesli okumaktan daha

efdaldir. Bu sebepler mevcut değilse, sesli okumak daha efdaldir. Çünkü Kur'ân; umumiyetle cehren okunur, faydası dinleyenlere geçer, okuyanın kalbini uyanık tutar, dikkatini bir yere toplar, uykusunu dağıtır ve canlılığını artırır. Ebû Dâvud'un, sahih bir senedle Ebû Saîd'den rivâyet ettiği şu hadis, iki hadis arasında yapılan telifi destekler: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) mescid-i nebevide itikâfa girmişti. İtikatta olan Sahâbenin, Kur'ân-ı sesli olarak okuduklarını işitince, perdeyi aralayıp: Ey benim ashabım! Hepiniz Rabbınıza munacaattasınız. Birbirinizi rahatsız etmeyiniz, Kur'ân okurken sesinizi yükseltmeyiniz, buyurdu.

Bazıları da Yerine göre cehren, yerine göre sessiz okumanın müstehab olduğunu söyler. Sessiz okuyan okumaktan usanır, cehren okumakla ünsiyeti artar. Cehren okuyan zamanla yorulur, sessiz okumakla kendini dinlendirir, der.

17- Kur'ân-ı Yüzünden veya Ezberden Okumanın Fazileti.

1414 Çünkü Kur'ân-ı yüzünden okumak, ezbere okumaktan daha faziletlidir

Âyetlere bakarak okumak, makbul bir ibadettir.

Nevevî şöyle der: Eshâbımız ve selefin söylediği de budur. Bu hususta ihtilafın mevcudiyetine rastlamadım. Her ne kadar şahıslara göre farklılık olduğu söylense bile, yüzünden veya ezbere okunduğunda huşu ve tedebburu eşit durumda olanın, yüzünden okuması tercih edilir. Ezberden okuduğu takdirde huşu duyuyorsa, ezberden okur. Fakat yüzünden okuması, huşu ve tedebburunu artırıyorsa, bu şekildeki kıraati daha iyi olur.

Mushaf'ı yüzünden okumanın faziletini gösteren hadislerden biri Taberânî ve Beyhaki'nin Evsu's-Sakafi'den merfûan rivâyet ettikleri şu hadistir Ezberden okuyan kimsenin sevabı bin derece iken, yüzünden okuyanın sevabı, bunun iki katıdır. Ebû Ubeyd, sahih senedle şu rivâyeti yapar: Kur'ân-ı ezberden okuma yerine yüzünden okumanın fazileti, nafile ibadetler yanında farzın fazileti gibidir. Beyhakî, İbn-i Mesûd'dan merfûan şöyle rivâyet eden Allah ve Resulünün sevgisi ile mesrur olmak isteyen, Mushafı yüzünden okusun. Beyhakî, bu rivâyetin «münker» olduğunu söyler. Beyhakî yine İbn-i Mesûd'dan hasen bir senedle merfûan şöyle rivâyet eder: Mushafı daima yüzünden okuyunuz.

Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında, Nevevî'den bir nakilde bulunur, buna «Mushafı ezberden okumak mutlak olarak efdaldir, sözünü ilâve eder. İbn-i Abdisselâm'ın ihtiyarı da budur. Çünkü yüzünden okumakla hâsıl olmayan tedebbur, ezbere okumakla hasıl olur.

18- Kırâat Esnasında Şaşıranı Hatırlatma ve Harflerin Tercihi

1420 Nevevî «e t - T ı b y â n»ında şöyle der: Kur'ânı tilâvet eden kimse, okuduğu yerde bocalar, bir sonraki âyeti hatırlayamayıp başkasına sorarsa, İbn-i Mesûd, Nehaî ve Beşir b. Ebî Mesûd'dan rivâyet edilen şu âdaba uyması gerekir. Bu zâtlar şöyle demişlerdir: Biriniz, hatırlayamadığı bir âyeti sorduğunda, bundan önceki âyeti okuyup sus sun. Şöyle değil miydi, demesin. Böyle bir, söz sorulan kimsenin zihnini karıştırır.

İbn-i Mücahid şöyle der: Bir kimse, harfin ***** veya ***** olduğunda şüpheye düşerse onu ***** olarak okusun. Çünkü Kur'ân, müzekkerdir. Eğer bir harfin hemzeli veya

hemzesiz olduğunda şüphe ederse, hemzeyi terketsin Şayet bir harfin, hemze-i vasl veya kat olduğunda şüphe ederse, harfi, hemze-i vasl olarak okusun. Şayet bir harfin memdûd veya meksur olduğunda şüphe ederse, fetha ile okusun. Çünkü meftuh hareke ile okumak, bir kelimede lahinsiz kırâat olur, kesre ile okunursa, bazı kelimelerde de lahinli kırâat olur.

Buna, şu görüşü ilâve etmek isterim. Abdurrezzâk, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eden Bir kelimedeki harfin ***** veya ***** olduğunda tereddüt ederseniz onu, ***** ile okuyunuz. Kur'ân kelimelerini, daima müzekker yapın. Sa'leb, bu sözden şunu anlamıştın Kelimenin müzekker ve müennes olması ihtimal dahilinde ise, onu müzekker kabul etmek daha iyi olur. Bu söze şu cevap verilir: Kur'ân'da çokça zikredilmesi sebebiyle, gayrı hakiki müennes yerine, müzekkeri getirmek memnûdur. Buna şu âyetler misal gösterilebilir: ***** **«..Ateş! Allah, onu Kâfirlere vaadetmiştir..»** (Hac, 72.) ***** **«Peygamberleri onlara dediler ki..»** (İbrahim, 11.) ***** **«Ve bacak bacağa dolaşır.»** (Kıyame, 29.)

Gayri hakiki müennesi murad etmek memnu ise, müennesi hakikiyi getirmek daha yerinde olur. Dediler ki: Bir kelimede mûzekkerlik ve müenneslik ihtimali bulunur, fakat mûzekkerlik galip gelirse, müzekker saymak doğru olmaz. ***** **«Birbirine girmiş hurma ağaçları.»** (Kaf, 10.), ***** **«..yere serilmiş (içi boş) hurma kütükleri gibi.»** (Hakka,7.) âyetlerinde olduğu gibi. Bu âyetlerde görüldüğü üzere, müzekkerliği caiz olmakla beraber, kelimeler, müennes olarak gelmiştir. Şu âyetler de, kelimenin müzekker olarak gelebileceğini gösterir: ***** **«..köklerinden sökülmüş hurma kütükleri.»** (Kamer, 20.) ***** **«...yeşil ağaçtan..»** (Yâsin, 80.)

Bazıları şöyle der: (*****) sözü, yalnış anlaşılmıştır. Bu sözden maksat; **«öğüt ve duayı hatırlatınız»** dır. Âyette; ***** **«..Kur'ân ile öğüt ver..»** (Kaf, 45.) geçmektedir. Ancak şu kadar var ki, ***** sözünde harfi cer, hazfedilmiştir. Asıl söylenmek istenen: ***** (İnsanlara Kur'ân'ı hatırlatınız) ifadesidir. Bu da, unutmamaları için onları, Kur'ân'ı ezberlemeğe teşvik ediniz, demektir.

İbn-i Mesûd'dan yapılan rivâyetin ilk cümlesi, böyle bir te'vile uygun düşmediğini söylemek isterim.

Vâhidî şöyle der: En doğrusu, Sa'leb'in görüşüdür. Şayet kelimede, mûzekkerlik ve müenneslik ihtimali bulunur, mûzekkerlik de Kur'ân hattına muhalif olmazsa, şu âyette görüldüğü gibi müzekker yapılır: ***** **«..kimseden şefaat da kabul edilmez...»** (Bakara, 48.) Hamza ve Kisâî gibi Kûfe kurrâsından olan İbn-i Mesûd'un talebeleri, bu kanaatta olmuşlar, bu kabil kelimeleri, müzekker olarak okumuşlardır. Onların; ***** **«O gün ki diller... şahitlik edecektir.»** (Nur, 24.) âyetini ***** diye okumaları, buna bir delildir. Fakat böyle bir kırâat, müennes gayr-ı hakiki kelimelerde geçerlidir.

19- Kırâat Esnasında Yapılması Uygun Olmayan Şeyler

1426 Başkalarıyla konuşmak için kıraati kesmek mekruhtur. Halimi: Başka bir kelamı, Allah'ın kelamına tercih etmek doğru olmaz, der. Beyhaki, Buhârî'deki bir hadisle bunu teyid eder. İbn-i Ömer Kur'ân okurken, bitirinceye kadar konuşmazdı.

Kur'ân okunurken gülmek, lüzumsuz şeylerle uğraşmak ve dikkat çekici şeylere bakmak da mekruhtur.

20- Kur'ân Ancak Nâzil Olduğu Dille Okunur

1428 Arabın dilini iyi bilsin veya bilmesin, namazda olsun veya olmasın Arapça dışındaki bir dille Kur'ân okumak, asla caiz değildir. Ebû Hanife'ye göre, mutlak olarak caizdir. Fakat Pezdevî şerhinde ifade edildiğine göre Ebû Hanife bu kararından dönmüştür. Arapça dışındaki herhangi bir dille okumanın yasaklanması, Kur'ân'da mevcut olan i'cazın kaybolmasıdır.

Sofi ulemasından olan Kaffâl şöyle demiştir: Kur'ân'ın Farsça ile okunması düşünülemez. Kendisine: Şu halde Farsça konuşan kimse Kur'ân'ı tefsir edemez denildiğinde; Tefsir böyle değildir, çünkü tefsir eden kimse, Allahın, âyetlerinde murad ettiği bazı hususları ifade edebilir, Bazılarında aciz kalır. Fakat Kur'ân'ı Farsça okuyacak olursa, Allahın muradını ayniyle ifade etmesi imkânsızdır. Çünkü terceme bir kelimeyi, yerini tutacak başka bir kelimeyle değiştirmektir. Bu da imkânsızdır. Oysa tefsir böyle değildir.

21- Kur'ân'ın Şâz Kıraatla Okunması

1430 Şâz kıraatla okumak, caiz değildir. İbn-i Abdi'l-Berr'in naklettiğine göre, bu konuda icma' vardır. Fakat Mevhubu'l-Cezeri, namazın dışında, hadisin mâna ile rivâyetine kıyasla, bunun caiz olduğunu zikreder.

22- Kur'ân'ı Tertibi Üzere Okumak

1431 Kıraatta evlâ olan, Mushafı tertibi üzere okumaktır. Nesâî, «Ş e r h u' l M u h e z z e b»inde: Kur'ân'ın tertibinde bir hikmet vardır. Cuma gününün sabah namazında Secde sûresi ile İnsan sûresi ve benzerlerinin okunuşu gibi, sünneti Nebeviyye ile tayin edilenler hariç, bu tertib terkedilmez. sûrelerin bölünmesi veya Kur'ân'ın tersinden okunması, caizdir. Böyle yapıldığı takdirde, efdal olan, terkedilmiş olur. Fakat sûreyi sonundan başlayıp başa doğru okumak, ittifakla menedilmiştir. Aksi halde Kur'ân'ın îcâz değeri düşer, tertibindeki hikmet zail olur.

Bu konuda, Taberânî'nin İbn-i Mesûd'dan sağlam bir senedle rivâyet ettiği bir nakli olduğunu belirtmek isterim: Bu rivâyete göre İbn-i Mesûd'a, başı bükük olarak Kur'ân okuyanın durumu sorulduğunda; onun kalbi de büküktür, cevabını vermiştir.

Sûrelerin birbirine katılmasını, Halimi; tilâvet adabının terki olarak kabul eder. Bu görüşünü, Ebû Ubeyd'in, Said b. Müseyyeb'den rivâyet ettiği şu hadise dayar: Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir gün Bilal'e uğrar. Onun değişik sûrelerden ayetler okuduğunu görerek şöyle der: Ya Bilal, yanına geldiğimde, senin değişik sûrelerden âyetler okuduğunu gördüm. Bilal ise: Güzeli güzelle karıştırdım, cevabını verince, Resulullah: Sûreyi olduğu gibi

oku, der veya buna benzer bir ifade kullanır. Bu hadis, Mürsel-Sahih hadisdir. Ebû Dâvud bu hadisi son ifade hariç, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmektedir.

Ebû Ubeyd bu hadisi, Gafre'nin kölesi Ömer'den, başka bir ifade ile şöyle rivâyet eder; Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) Bilâl'e: Bir sûreyi okurken diğerine geçme, buyurdu.

Ebû Ubeyd Muaz'dan yaptığı rivâyete göre İbn-i Avf'ın şöyle dediğini nakleder: İbn-i Sirin'e, bir sûreden iki âyet okuduktan sonra, diğer sûreye geçen bir kimsenin durumunu sordum. Sizden biriniz, farkına varmadan böylesine büyük günah işlemekten sakınsın, buyurdu.

Ebû Ubeyd, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Bir sûrenin kıraatına başlayıp başka bir sûreye geçmek istersen, ihlâs sûresine geç. Eğer İhlâsla başlamış isen, bitirmeden diğer sûreye geçme.

Ebû Ubeyd, İbn-i Ebî'l-Hüzeyl'in şöyle dediğini rivâyet eder: Sahâbe-i Kirâm, sûrelerden bazı âyetler okuyup diğerlerini bırakmayı kerih görmüşlerdir.

Ebû Ubeyd: Bize göre de, Resûlüllah'ın Bilal'i uyardığı, İbn-i Sîrin'in kerih gördüğü gibi, muhtelif sûrelerden âyetler okumak, mekruhtur, der.

İbn-i Mesûd'dan rivâyet edilen hadisin gerçek yönü bence, tamamlanmak kasdiyle bir sûreye başlayan bir kimsenin, daha sonra bir sûreye geçmeyi uygun bulmasıdır. Fakat âyetten âyete geçmek niyetiyle kıraata başlayan kimse, âyetlerin tertib sırasını terketmiş olur. Bunu ancak, bu konuda bilgisi olmayanlar yapar. Şayet Allah dileseydi, Kur'ân'ı bu şekilde indirirdi.

Kadı Ebûbekr: Her sûreden birer âyet okumanın caiz olmadığına da icma olduğunu nakleder.

Beyhakî şöyle der: Bu konuda en makul söz şudur: Sûrelerin bu şekildeki tertibi Cebrâîl vasıtasıyla Resûlüllah'tan alınmıştır. Tilâvette bulunanın, menkul tertibe göre okuması, evladır. İbn-i Sirin de: Allahu Taalânın sûreleri tertib edişi, sizin tertibinizden daha hayırlıdır, der.

23- Bir Kırâatten Başka Bir Kırâat Şekline Geçilmesi

1442 Halimi şöyle der. Kur'ân'ın bütününü de aynı kıraatla tamamlaması için kâri'in kurrânın tesbit ettiği kırâat şeklini uygulaması sünnettir. İbn-i Salâh ve Nevevî de: «Kurrâdan birinin kıraati ile başlandığında mâna bakımından âyetler birbirine bağlı olduğu sürece, bu kırâat üzere devam edilmesi gerekir. Bu bağlılık kesildiğinde bir başka kıraata geçebilir. Evla olan, kıraati bırakıncaya kadar başladığı kıraati sürdürmesidir» derler.

Bunların dışındakiler, bir başka kıraata geçmesini mutlak olarak menetmişlerdir.

İbnu'l-Cezerî şöyle der: «Bu hususta söylenecek en doğru söz, iki kıraattan biri, diğerine bağlı ise onları birbirinden ayırmak tahrimen men edilmiştir. Bu aynen: ***** **«Adem Rabbinden birtakım kelimeler aldı...»** (Bakara, 37.) âyetinde ***** ve ***** kelimelerini merfu veya mensub olarak okuyanın ***** kelimesini, İbn-i Kesir dışında başka bir kıraata dayanarak merfu ***** kelimesini, İbn-i Kesir'in kıraatına dayanarak merfu okuması gibidir.

Arap dili ve gramerine uygun düşmeyen her kırâat, bu kabildendir. Eğer iki kırâat birbirine bağlı değilse, rivâyet makamı ile tilâvet makamı arasında ayırım yapılır. Eğer kırâat, rivâyet üzere okunuyorsa, rivâyette yalan ve karışıklık olması ihtimalinden dolayı, haramdır. Eğer kırâat, tilâvet üzere okunuyorsa, caizdir.

24- Kur'ân Okunurken Dinlemek, Sünnettir

1445 Kur'ân okunurken konuşmayı ve lüzumsuz işleri terkedip huşu ile dinlemek, sünnettir. ***** **«Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size rahmet edilsin»** (Araf, 204) buyurulmuştur.

25- Secde Âyeti Okunduğunda Secde Edilmesi

1446 Secde âyeti okunduğunda secde yapılması sünnettir. Kur'ân'ı Kerimde A'raf, Ra'd, Nahl, İsrâ, Meryem, Hac, Furkan, Neml, Secde, Sâd, Fussilet, Necm, İnşikak ve A'lâ sûrelerinde on dört yerde secde âyeti vardır. Sâd sûresindeki secde âyeti için secde etmek müstahapdır. Çünkü bu secde, diğerleri derecesinde değildir. Bazıları, Hicr sûresinin son âyetinin secdeye dahil olduğunu söylerler. İbnu'l-Feres bunu, «A h k â m» adlı eserinde nakleder.

26- En Uygun Kırâat Vakitleri

1447 Nevevî şöyle der: Kırâat için uygun vakitler vardır. Bunların efdaliyet bakımından sıraları şöyledir. Namazda kırâat, geceleyin kırâat, gecenin ikinci yarısında kırâat, akşamla yatsı arasındaki kırâat, kırâat için en uygun vakitlerdir. Gündüzün efdal olan vakit, sabah vaktidir. Gece ve gündüzün çeşitli vakitlerinde bu mânada kırâat, mekruh değildir. İbn-i Ebî Davud'un Muaz b. Rufaa ve Şeyhlerinden rivâyet ettiği: İkindi vaktinden sonra kırâat kerihtir, bu. vakit Yahudilerin tedris vaktidir sözü, asılsız ve makbul olmayan bir sözdür.

Kur'ân okumak İçin en uygun gün; arefe, cuma, pazartesi, perşembe, Ramazanın son on günü, zilhiccenin ilk günüdür. Ay olarak, ramazan ayıdır.

Kur'ân'a başlamak için cuma gecesi, Hâtim için de perşembe gecesi seçilir. İbn-i Ebî Davud, Osman b. Affan'dan yaptığı rivâyette, Osman (radıyallahü anh) böyle yaptığını nakleder.

Efdal olan, hatmi günün ilk saatlerinde veya gecenin ilk saatlerinde yapmaktır. Dârimî hasen senedle, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'ın hatmi gecenin ilk saatlerine tesadüf ederse, melekler sabaha kadar Hâtim sahibine duada bulunurlar. Eğer günün ilk saatlerine tesadüf ederse, akşama kadar duada bulunurlar.

Gazâlî «İ h y a»sında: Günün ilk saatlerinde yapılan Hâtim, sabah namazının iki rekatlık farzında tamamlanır. Gecenin ilk saatlerinde yapılan Hâtim de, akşam namazının iki rekat sünnetinde tamamlanır, der.

1452 İbnu'l-Mubarek: Kışın, gecenin ilk saatlerinde, yazın gündüzün ilk saatlerinde Hâtim yapmak müstehaptır, der.

27- Hatmin Adabı

1453 Hâtim günü oruç tutmak sünnettir. İbn-i Ebî Davud, tâbi'ûndan bir cemaattan rivâyet ettiğine göre hatimde, aile efradı ve yakınları hazır bulunmalıdır. Taberânî Enes'den rivâyet ettiğine göre, Enes, Kur'ân'ı hatmederken aile efradını toplar, beraberce dua ederlerdi.

İbn-i Ebî Davud, Hâkim b. Uteybe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Mucahid bir gün beni çağırttı, yanında İbn-i Ebî Umame vardı. İkisi de bana: Kur'ân'ı hatmetmek istedik, seni bunun için çağırdık, dediler. Hatimden sonra yapılan dua müstecaptır.

İbn-i Ebî Davud, Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'ın hatmi sırasında bir araya toplanılırdı. Bu arada Allahın rahmeti inerdi.

28- Hâtim Esnasında Tekbir Getirmek

1456 Duhâ sûresinden itibaren Kur'ân'ın sonuna kadar her sûre arasında tekbir getirmek müstehapdır. Bu adet, Mekke'lilerin adetidir. Beyhaki ve İbn-i Huzeyme, İbn-i Ebî Bezzi tarikiyle İkrime b. Süleyman'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: İsmail b. Abdillah el-Mekkî'den Kur'ân'ı öğreniyordum. Duhâ suresine gelince, sonuna kadar tekbir getirmemi söyledi. Abdullah b. Kesir ve Mücahidin huzurunda okuduğum zaman, onlar da bana, aynı şeyi emrettiler.

Mücahid, İbn-i Abbâs huzurunda Kur'ân okuduğunda aynı şekilde emrettiği gibi, Ubeyyu'bnu Ka'b da İbn-i Abbâs'a aynı şekilde emretmiştir. Bu rivâyeti, mevkuf olarak tahric (tesbit) ettik. Beyhaki aynı rivâyeti, bir başka tarikle İbn-i Ebî Bezzi'den merfûan tahric etmiştir. Hâkim, «M u s t e d r e k»inde, aynı rivâyeti merfûan tahric etmiştir. Bu hadis, Bezzi'den değişik tarikle de rivâyet edilmiştir.

Musa b. Harun, Bezzi'nin şöyle dediğini nakleder: Bana, Muhammed b. İdris eş-Şafi şöyle dedi: Şayet tekbiri terkedersen, Peygamber'in sünnetinden birini kaybetmiş olursun. İmadu'd-Din b. Kesir: Şafi'i bu sözünü, hadisle tasrih etmesi gerekirdi, diye mukabelede bulunmuştur.

Ebû'l-Alâ el-Hemedânî Bezzi'den şöyle rivâyet eder: Bu konuda esas olan şudur. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)e bir ara vahiy gelmez olunca müşrikler, Rabbi Muhammed'i terketti demişlerdi. Bunun üzerine Duhâ sûresi nâzil oldu ve Resulullah hemen tekbir getirdi. İbn-i Kesir: Bu rivâyetin, sahih veya zayıf bir senedle nakledildiği belirmemiştir, der.

Halimi; Tekbir getirmenin hikmeti; Kur'ân hatmini, Ramazan orucuna benzetmektedir. Oruç bitiminde tekbir getirildiği gibi, Hâtim yaparken de her surede tekbir getirilir. Bunun şekli, her sureden sonra durup Allahu ekber diyerek tekbir getirmektir.

Şâfiî ulemasından Şüleymu'r-Razi, «T e f s i r»inde şöyle der: Her surenin bitiminde tekbir getirilir. Okunan surenin sonu, tekbirle birleştirilmez, ikisi arasında biraz durulur. Kurrâdan tekbir getirmeyenlerin delili, tekbirin Kur'ân'dan olduğu vehmine sebep olmasından dolayıdır.

İbnu'l-Cezerî, «e n - N e ş r» adlı eserinde şöyle der: Tekbirin hangi sureden başlanacağı hakkında Kurra, farklı görüşlere sahiptir. Ancak ilk tekbir, Duhâ sûresinin başında mı, yoksa bitiminde mi, son tekbir Nâs sûresinin başında mı, yoksa bitiminde mi; tekbir biten sûre ile mi başlayacak yoksa başlayacak sûre ile mi birleşecek, yoksa her iki sureden ayrı olarak mı getirilecektir? Bu ihtilafın hepsi, bir esasta toplanır. Bu da: tekbirin, surenin başında veya sonunda getirilmesi, meselesidir.

Tekbir metni olarak şunlar söylenir: Allahu Ekber Lâ İlahe İllallahu vallahu Ekber. ***** Allah'ın kanunu, kulların kanunlarından üstündür. Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur. Allah'ın hükmü, hükümlerin en doğrusudur. Namaz içinde ve dışındaki tekbirler arasında, bir fark yoktur. Bunu, Sehavî ve Ebû Şâme açıklamışlardır.

29- Hâtim Duasının Adabı

1463 Hâtim bitiminde dua etmek, sünnettir. Taberânî ve Bazıları İrbad b. Sariye'den merfûan şu hadisi rivâyet ederler. Kur'ân'ı hatmedenin duası, kabul olunur.

Beyhaki «Ş u a b u' l - İ m a n» adlı eserinde Enes'den merfu olarak şu hadisi rivâyet eder: Kur'ân'ı hatmeden, Rabbine hamdeden, Resûlüllah'a salavat getiren, Rabbine istiğfarda bulunan, hayırlı bir istekte bulunmuş olur.

Tirmizî ve diğerlerinin rivâyet ettiği şu hadise göre bir hatmin peşinden diğer birine başlamak, sünnettir. Hadis metni şöyledir: Allaha yapılan amellerin en sevimlisi, Kur'ân'ı baştan sona kadar okuyup bitirince, hemen yenisine başlamaktır.

Dârimî, hasen bir senedle İbn-i Abbâs ve Ubeyyu'bnu Ka'b'dan şöyle rivâyet eder: Resûlü Ekrem hatminde, Nâs sûresini bitirince, duasına Fatiha ile başlar, Bakara sûresinin ***** **«İşte onlardır felaha kavuşanlar.»** âyetine kadar okur, sonra Hâtim duasını yaparak bitirirdi.

1467 İmâm Ahmed'den rivâyet edildiğine göre; Hâtim esnasında İhlâs sûresinin tekrarı menedilmiştir, fakat Müslümanlar bunun aksini yaparlar. Bazıları, üç defa tekrar edilmesindeki hikmeti, ihlâs sûresinin Kur'ân'ın üçte birine muadil olduğunu söyleyen hadise bağlarlar. Böylece üç kere okununca Kur'ân hatmedilmiş olur. Şayet, iki Hâtim yerine geçmesi için İhlâs sûresinin dört kere okunması gerekir denilirse, cevaben şöyle deriz. Bundaki gaye, ister Hâtim sırasında okuduğu İhlâs olsun, ister ihlas'ın tekrarıyla hasıl olan sevabdan olsun, hatmin yakîn üzere hasıl olmasıdır.

Ben de derim ki: Bunun aslı, Hâtim esnasında yapılan hatayı giderme ümidine dayanır. Halimî'nin, Hâtim yapılırken getirilen tekbirleri, Ramazan bitimindeki tekbirlere kıyası gibi, İhlâs sûresinin tekrarı, Ramazan akabinde tutulan altı günlük Şevval orucuyla kıyaslanmalıdır.

30- Kur'ân'ı Geçim Vasıtası Yapmanın Kerahati

1469 Kur'ân'ı geçim için kazanç vesilesi yapmak mekruhtur. Acurri, İmran b. Hüseyin'den merfu olarak yaptığı rivâyette şöyle der: Kur'ân okuyan, karşılığını Allah'dan istesin. Çünkü öyle bir kavim gelecek ki okudukları Kur'ân karşılığını, insanlardan isteyecektir.

Buhârî «T a r i h u' l -K e b î r» adlı eserinde sahih bir senedle şu hadisi rivâyet eder: Zalim bir hükümdarın yanında mevki elde etmek için Kur'ân okuyan kimse, okuduğu her harf karşılığında on defa lanete uğrar.

Şu ayeti unuttum demek mekruhtur. Bunun yerine unutturuldum demelidir. Buhârî ve Müslim'de varid olan hadisle, unuttum demek yasaklanmıştır.

1472 Şâfiî dışındaki üç mezhep imamına göre, meyyit için okunan Kur'ân'ın sevabı, sahibine ulaşacaktır. Şu âyete göre, Safi mezhebi buna muhaliftir. ***** **«İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur.»** (Necm, 39.) âyet.

31- İktibas ve Benzerleri

1473 İktibas; âyetin tamamını almadan, Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor demeden, âyetin bir kısmını nazım veya nesirde kullanmaktır. Şayet tamamı alınacak olursa, iktibas olmaz. Mâliki mezhebine göre Kur'ân'dan iktibas yapmanın haram olduğu, yapana karşı şiddetle nefret duyulduğu, meşhurdur. Asırlarında iktibas yaygın olduğu, önceki ve sonraki şairlerce kullanıldığı halde mezhebimiz ulemasından mütekaddimîn ile müteahhirin, bu konu ile ilgilenmemişlerdir. Zamanımız ulemasından Bazıları, iktibas konusu ile ilgilenmişlerdir. İzzu'd-Din b. Abdisselâm'a bunun hükmü sorulduğunda, cevaz vermiş delil olarak Resûlüllah'ın namaz içinde ve dışında ***** sözü ile: ***** Ey karanlığı yarıp, aydınlığı çıkaran, geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı, zamanın bilinmesi için bir hesap ölçüsü yapan Allah'ım, borçlarımı ödemeyi kolaylaştır, beni fakirlikten kurtar, sözünü kullanmıştır.

Hazret-i Ebubekir sözleri arasında, ***** **«..Zulmedenler, yakında nasıl bir inkilaba uğrayıp devrileceklerini bileceklerdir.»** (Şuara, 227.) âyetini, iktibasen kullanmıştır. Ayrıca İbn-i Ömer sözünün sonunda ***** **«Andolsun Allah'ın Resûlü sizin en güzel örneğinizdir.»** (Ahzâb, 21.) âyetini iktibas ederek kullanırdı.

Bütün bunlar; vaaz, sena, dua ve nesirde, iktibasın caiz olduğunu gösterir. Şiirde caiz olduğunu gösteren bir mevcut değildir. Bu ikisi arasında fark vardır. Mâliki mezhebi ulemasından Kadi Ebû Bekr'e göre, şiirde iktibas mekruh, nesirde ise caizdir.

Kadı İyad bile, «e ş - Ş i f a» adlı eserinin mukaddimesinde, âyetlerle iktibasda bulunmuştur.

«M u h t a s a r u' r - R a v d a» müellifi, Şeref İsmail b. Mukri el-Yemeni, «Ş e r h u B e d i a»sında: Hutbede, vaazda, şiirde bile olsa Resûlün âl ve ashabının methinde âyetlerden iktibas mekruhtur, bunların dışında ise merduddur, der.

İbn-i Hucce, «B e d i a» şerhinde iktibası; makbul, mubah ve merdud olmak üzere üç kısma ayırır. Birincisi; hutbede, vaazda ve anlaşmalarda yapılan iktibasdır. ikincisi;gazelde, mektuplarda, ve kıssalarda yapılan iktibasdır. Üçüncüsü; ise ikiye ayrılır:

a) Allah'a ait sözü, kendi sözü gibi kullanmasıdır. Allah'ın âyetini kendine mal edenlerden Allah'a sığınırız. Rivâyete göre: Mervân oğullarından birisine, bir valisi hakkında şikayet

ulaşmış; o da cevabında: ***** **«Muhakkak dönüşleri bizedir. Sonra onların hesabını görmek bize düşer.»** âyetini kendine mal ederek kullanmıştır.

b) Âyeti, gayri ciddi ifadelerde kullanmaktır. Bundan da Allah'a sığınırız. Bunun misali şairin şu beytinde açıkça görülür:

…….

Bu taksim, yerinde bir taksimdir, Buna aynen katılırım.

Tacuddin es-Subkî, «T a b a k a t» adlı eserinde sofi ulemasından ileri gelenlerinden Ebû Mansûr Abdilkebir b. Tahir et-Temimi el-Bağdadî'den söz ederken onun şu şiirini nakleder:

…….

Ve şöyle der: Ebû Mansûr şiirinde böyle bir takım iktibasda bulunması, faydadan uzak değildir. Çünkü Ebû Mansûr, değerli bir alimdir. Pek çok kimseler iktibas yapmaktan men edilmiştir.. Hatta Bazı ulema, iktibasın caiz olmadığı kanaatına varmıştır.

İktibası ancak, her konuda şiir yazan, kelimeleri sorumsuzca kullanan şairler yapar, denilir. Halbuki üstad Ebû Mansûr, din alimlerindendir, şiirde iktibas yapmıştır. Üstad Ebû Kasım b. Asâkir bu iki beytin ona ait olduğunu söyler.

Kullandığı âyetin, Allah'ın sözü olduğunu tasrih ettiği için bu iki beyitte iktibas olmadığını belirtmek isterim. İfade ettiğimiz gibi, buna iktibas denemez.

Kardeşi Şeyh Bahauddîn «Arûsu'l-Efrah» adlı eserinde şöyle der: Takva, bütün bunlardan sakınmaya, Allah ve Resulünün sözünü, bu gibi şeylerden tenzihi gerektirir.

Aralarında Ebû'l-Kasım er-Rafii'nin de bulunduğu birçok değerli ulemanın iktabasda bulunduğunu gördüm. Râfii, «E m â l î»sinde şu beyitlere yer vermiş, Bir kısım ulema da bunları nakletmişlerdir.

…….

1481 Beyhaki «Ş u a b u'l - İ m a n» adlı eserinde, şeyhi Ebû AbdirRahmân es-Sulemi'nin şöyle dediğini nakleder: Ahmed b. Muhammed b. Yezid şu beyitlerini bize okudu:

…….

İktibas iki türlü yapılır:

Birincisi: Kur’ân âyetlerini mutlak olarak kullanmaktır. Nevevî; «T ı b y a n» adlı eserinde, İbn-i Ebî Davud'un iktibas konusunda ittifak bulunduğu sözünü nakleder. en-Nehâî'nin dünyevî meselelerinde âyetin te'vil edilmesini, kerih gördüğünü belirtir.

Nevevî, Ömer b. Hattab'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ömer Mekkede bir akşam namazı kılarken, ***** **«Tine, Zeytine ve Tura andolsun»** (Tin, 1-2.) suresini okumaya başladı, ***** **«ve bu güvenilir şehre andolsun ki,»** âyetine gelince sesini yükseltti. Nevevî, Hukeym b. Sa'ddan şöyle rivâyet eder: Muhakeme kabilesinden biri, Hazret-i Ali'ye geldi, o sırada Hazret-i Ali sabah namazı kılıyordu Kendisine ***** **«Eğer şirk koşarsan amelin boşa gider»** mealindeki Zümer sûresinin 65. âyetini okudu. Hazret-i Ali namazda kendisine ***** **«Sabret, Allah'ın vaadi haktır. İnanmayanlar seni gevşekliğe sevketmesin.»** (Rum, 60.) âyetiyle cevap verdi. Bazıları da şöyle dedi: Kur’ân'dan darbı

mesel getirmenin mekruh olduğu söylenir. Bunu, Şâfii ulemasından Beğavî'nin talebesi, İmadu'l-Beyhaki tasrih etmiştir. Bu haberi, «F e v a i d u' r - R i h l e» adlı eserinde es-Salâh nakleder.

İkincisi: Şiirde ve başka yerde Kur'ân âyetlerinin tevcihidir. Böyle bir iktibas, şüphesiz caizdir. Şerif Takıyyuddîn Huseynî'den, nazmettiği şu beyitler:

Dünyanın hakikati, mahiyeti mecâzidir, geçicidir. Dünyayı geçin, imar etmeyin, ona hakaret gözüyle bakın ki hakir olsun, hor olsun.

En son depremde yok olacak süslü bir evin güzelliği ne kıymet ifade eder? Hiçi

Rivâyet ettiğimizde, bu şiirinde Kur'ân kelimelerini kullandığı için haram işlemiş olduğundan korkuya kapıldı. Şeyhülislam Takiyuddîn b. Dakîk'a gelerek bu meseleyi açtı, yazdığı iki beyti kendisine okudu. Kendisine şöyle dedi: Devam et, okuduğun ne kadar tatlı. Bunun üzerine: Efendim, maksadımı ifade ettim, beklediğim fetvayı verdin, şeklinde memnuniyetini belirtti.

1488 Zerkeşî «B u r h â n»ında şöyle der: Kur'ân'daki bazı benzetmelerin gayesi dışında kullanılması, caiz değildir. Bu yüzden Hariri'nin şu sözü hoş karşılanmamıştır:

Allah'ın Kur'ân'da altı şekilde te'kid ettiği şu âyetten ***** **«evlerin en çürüğü örümcek evidir..»** (Ankebût, 41.) daha beliğ şekilde mâna ifade eden bir cümle var mıdır? Allahü Tealâ bu âyette önce tekid edatı olan ***** yi getirmiş, ***** kelimesini ismi tafdil sigasıyla kullanmış, bu kelimeyi çoğul bir kelimeye izafe etmiş, çoğul kelimeyi ***** ile muarref kılmış,***** nin haberini tekid ***** ile kuvvetlendirmiştir.

Fakat Ankebût sûresinin bu âyeti *****

Allah sivri sineği ve onun üstününü misal vermekten çekinmez..» (Bakara, 26.) âyetiyle karşılaştırıldığında bir müşkül ortaya çıkar. Halbuki Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) adı geçen ayetteki sivri sinek ve onun üstündeki haşaratla darb-i mesele muhalefet ederek daha aşağısı ile misal getirmiş ve şöyle demiştir. **«Şayet dünya, Allah katında bir sivri sinek kanadı kadar değer taşımış olsaydı; Allah, kâfire bundan bir yudum su dahi vermezdi»**

Bazıları âyette geçen ***** kelimesinin «aşağılık» mânasında kullanıldığını söylerler. Bazıları «aşağılık» vasfını ***** ile ifade ederler. Böylece, müşkil gibi görünen mesele çözülmüş olur.

36 - GARİBU'L-KUR'ÂN

1490 Bu konuda, sayılamayacak kadar müstakil eser verenler vardır.

Ebû Ubeyde, Ebû Ömeri'z-Zahid ve İbn-i Dureyd, bunlardandır. Eserlerden en meşhur olanı, Uzeyzi'nin kitabıdır; telifini on beş senenede bitirmiştir. Eseri, şeyhi Ebû Bekr İbnu'l-Enbari ile birlikte kaleme almıştır.

Garibu'l-Kur'ân konusunda yazılmış eserlerin en güzeli, **Râgıb**'ın «M ü f r e d a t» adlı eseridir. Bu sahada Ebû Hayyân'ın iki ciltlik muhtasar bir telifi vardır.

İbnu's-Salah şöyle der: Tefsir kitablarında ***** Ehli meâni dedi ki.. ibaresini görürsen bundan; **Zeccâc**, Ferra, Ahfeş ve **İbnu'l-Enbari** gibi alimlerin Meâni'l-Kur'ân konusunda yazdıkları eserler anlaşılır.

Garibu'l-Kur'ân konusu, tefsirde büyük bir önem taşır. Beyhaki, Ebû Hureyre'dan merfu olarak şu hadisi rivâyet eder:

Kur'ân'ı iyice anlayınız, gariblerini öğrenmeye çalışınız.

Aynı hadisi Beyhaki; Hazret-i Ömer ve İbn-i Mesûd'dan mevkufen rivâyet etmiştir. Beyhaki, İbn-i Ömer'den merfûan şu hadisi rivâyet eder:

Kur'ân'ı okuyup mânasını anlayan kimseye, her harf için yirmi sevap yazılır. Anlamadan okuyana da, bir harfe karşılık on sevap yazılır.

Bu hadisteki ***** fiilinin mânası, Kur'ân kelimelerinde mevcut olan mânayı kavramaktır; yoksa, nahiv ıstılahında kullanılan İrab mânasına değildir, bunun zıddı, lahn'dır. Çünkü kıraati kavramadan okumak, kırâat değildir, üstelik böyle bir kıraatin sevabı da yoktur.

Bu konuda uğraşanlar, ilgili kitablara müracaat ederek, emin olmalıdırlar, zan ile hareket etmemelidirler. İşte Sahâbei Kirâmın tutumu... Onlar gerçek Arab, fasih lügat sahibi oldukları halde, Kur'ân kendilerine, kendi dilleriyle nâzil olmuş, buna rağmen onlar, mânasını bilmedikleri kelimeleri sorup araştırmadan bir şey söylemezlerdi.

Ebû Ubeyd, «F e d â i l u' l- K u r'a n»ında, İbrahim et-Teymi'den şöyle rivâyet eder: Hazret-i Ebubekr'e ***** **«Meyveler ve çayırlar.»** (Abese, 31.) âyetinin mânası sorulduğunda şöyle demiştir; eğer ben, Allah'ın Kitab'ında mânasını bilmediğim bir kelime hakkında konuşursam, hangi gök beni gölgelendirir, hangi yer beni üzerinde barındırır.

Ebû Ubeyde, Enes'ten yaptığı bir rivâyette şöyle der: Ömer b. Hattab minberde; ***** âyetini okumuş, ***** nin meyve olduğunu biliyoruz, ama ***** in. mânası nedir? diye sormuş, sonra hatırlayarak kendi kendine ey Ömer, bu yerden biten bir ot çeşididir, demiş.

Gene Ebû Ubeyd, Mucahid tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: ***** **«gökleri yoktan vareden..»** âyetinin mânasını bilmiyordum. Bir kuyuya sahip çıkmak isteyen iki bedevi, davacı olarak bana geldiklerinde biri ***** (kuyuyu ben kazdım) dedi. Bununla, kuyuyu başlatan benim, demek istedi. Bunun üzerine âyetin mânasını anladım.

İbn-i Cerîr, Said b. Cübeyr'den yaptığı bir rivâyette, kendisine ***** **«Katımızdan bir rahmet, (bir acıma duygusu) ve temizlik de (verdik..)»** (Meryem, 13.) âyetinin mânası sorulduğunda: Bunu İbn-i Abbâs'a sordum. Bu hususta bir şey söylemedi, cevabını verdi.

İbn-i Cerîr, İkrime tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Yemin ederim *****kelimesinin ne mânaya geldiğini bilmiyorum.

Firyabi şöyle der: Bize israil, ona Simak b. Harb, ona İkrime, o da İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: ***** **«rahmet»** (Meryem, 13.), ***** **«çok içli»** (Tevbe, 114.), ve ***** **«Rakim sahibleri»** (Kehf, 9.) âyetlerindeki bu kelimeler hariç, bütün Kur'ân'ın mânasını bilirim.

İbn-i Ebî Hâtim, Katâde'den İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: ***** **«..Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasın(daki iş)i gerçekle açıklığa çıkar.»** (Araf, 89.) âyetinin mânasını, Zi Yezen'in kızı ***** (gel, seninle hesaplaşalım.) sözünü söyleyinceye kadar, bilmiyordum. Yine İbn-i Ebî Hâtim, Mucahid tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: ***** kelimesinin mânasını bilmiyordum. Fakat, ***** mânasında olduğunu tahmin ediyorum.

1-Sûrelerdeki Garib Kelimelerin Mânaları

1505 Müfessirlerin Şartları bahsinde görüleceği gibi Garibu'l-Kur'ân konusu, her müfessirin bilmesi gereken bir konudur. **Zerkeşî** «e l - B u r h â n»ında şöyle der: Garibu'l-Kur'ân'da söz sahibi olmak isteyen; lügat ilmini, isimler, fiiller ve harfler yönüyle bilmesi lazımdır. Harflerin sayıca az olması bakımından nahivciler mânalarını, eserlerinde belirtmişlerdir. Bu konudaki bilgiler, kitablarından alınabilir. Fakat, isim ve fiiller hakkındaki bilgi, lügat kitablarından, özellikle İbnu's-Sîde'nin kitabından alınabilir.

Ezheri'nin «e t - T e h z i b»i , Cevheri'nin «e s - S a h a h»ı, Farabi'nin «e l - B â r i»i, Sagani'nin «M e c m e u' l - B a h r e y n»i bu konuda yazılmış eserlerdendir.

Fiiller hakkında yazılan başlıca eserler; İbn-i Kûtiye, İbn-i Zarif ve es-Serakusti'nin eserleridir. Bunların en derli toplusu, İbn-i Katta'ın bu konuda yazdığı eseridir.

İbn-i Ebî Talha Tarikına Göre Sûrelerdeki Garib Kelimeler.

Bu konuda müracaat edilebilcek en değerli kaynak, İbn-i Abbâs ve talebelerinden nakledilen rivâyetlerdir. Zira onlardan, sabit ve sahih senedlerle Kur'ân'ın garib kelimelerini tefsir eden rivâyetler varid olmuştur. Burada İbn-i Abbâs'dan, özellikle İbn-i Ebî Talha tariki ile gelen bazı rivâyetleri sıralamak isterim.

Bu tarik, İbn-i Abbâs'dan yapılan rivâyetlerin en sağlam olanıdır. Buhârî «e s - S a h i h»inde, sırası ile her sûrede, bu tariki seçmiştir.

Bakara Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«..inanıp..»** kelimesini ***** tasdik ederler kelimesiyle,

(15. âyetteki) ***** **«bocalayıp dururlar»** kelimesini ***** devam ederler kelimesiyle,

(25. âyetteki) ***** **«tertemiz eşler»** kelimesini ***** pislik ve ezadan kelimesiyle,

(45. âyetteki) ***** **«saygı gösterenler»** kelimesini ***** Allah'ın indirdiğini tasdik edenler kelimesiyle,

(49. âyetteki) ***** **«bunda sizin için imtihan..»** kelimesini ***** nimet kelimesiyle,

(61. âyetteki) ***** **«sarımsağından»** kelimesini ***** buğday kelimesiyle,

(78. âyetteki) ***** **«kuruntular»** kelimesini ***** sözler kelimesiyle,

(88. âyetteki) ***** **«kalplerimiz perdelidir»** kelimesini ***** perdelenmiş kelimesiyle,

(106. âyetteki) ***** **«yürürlükten kaldırmayız»** kelimesini ***** değiştirmeyiz kelimesiyle,

(106. âyetteki) ***** **«unutturmayız»** kelimesini ***** onu terketmeyiz, değiştirmeyiz kelimesiyle,

(125. âyetteki) ***** **«toplantı yeri»** kelimesini ***** gidip geldikleri yer kelimesiyle,

(135. âyetteki) ***** **«dosdoğru»** kelimesini ***** muvahhid kelimesiyle,

(144. âyetteki) ***** **«tarafına»** kelimesini***** yönüne kelimesiyle,

(158. âyetteki) ***** **«günah yoktur»** kelimesini ***** sıkıntı yoktur kelimesiyle,

(208. âyetteki) ***** **«şeytanın adımlarını»** kelimesini ***** işleri kelimesiyle,

(173. âyetteki) ***** **«Allah'dan başkası adına kesilen»** kelimesini ***** ilahlık taslayanlar adına kesilmiş kelimesiyle,

(177. âyetteki) ***** **«yolda kalmışlara»** kelimesini ***** Müslümanlara gelen müsafir kelimesiyle,

(180. âyetteki) ***** **«bir hayır bırakacaksa»** kelimesini ***** mal kelimesiyle,

(182. âyetteki) ***** **«günah»** kelimesini ***** günah kelimesiyle,

(187. âyetteki) ***** **«Allah'ın sınırları»** kelimesini ***** Allah'a itaat kelimesiyle,

(193. âyetteki) ***** **«şirkin kökü kesilinceye kadar»** kelimesini ***** ortak koşmak kelimesiyle,

(197. âyetteki) ***** **«kim (haccı) farzederse»** kelimesini ***** ihrama girerse kelimesiyle,

(219. âyetteki) ***** **«De ki: İhtiyacınızdan fazlasını»** kelimesini ***** mallarınızdaki ihtiyaç fazlasını kelimesiyle,

(220. âyetteki) ***** **«sizi zora sokardı»** kelimesini ***** sizi sıkıntıya ve darlığa sokardı kelimesiyle,

(236. âyetteki) ***** **«henüz dokunmadan yahut mehir kesmeden»** kelimesini ***** cima ***** mehir kelimesiyle,

(248. âyetteki) ***** **«içinde bir ferahlık»** kelimesini ***** rahmet kelimesiyle,

(255. âyetteki) ***** **«uyuklama»** kelimesini ***** uyuklama kelimesiyle,

(255. âyetteki) ***** **«kendine ağır gelmez»** kelimesini ***** kendisine ağır gelmez kelimesiyle,

(264. âyetteki) ***** **«kayaya benzer ki»** kelimesini ***** yalçın kaya kelimesiyle,

Âli İmran Sûresi

(55. âyetteki)***** **«seni öldüreceğim»** kelimesini ***** canını alacağım kelimesiyle,

(146. âyetteki) ***** **«erenler»** kelimesini ***** topluluklar kelimesiyle

Nisâ Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«bu büyük bir günahtır»** kelimesini ***** büyük günah kelimesiyle, (4. âyetteki) ***** **«mehirlerini»** kelimesini ***** mehir kelimesiyle,

(6. âyetteki) ***** **«yetimleri deneyin»** kelimesini ***** deneyin kelimesiyle,

(6. âyetteki) ***** **«görürseniz»** kelimesini ***** bilirseniz kelimesiyle,

(6. âyetteki) ***** **«olgunluk»** kelimesini ***** olgunluk kelimesiyle,

(12. âyetteki) ***** **«evladı ve ebeveyni olmayan»** kelimesini ***** babası ve oğlu olmayan kelimesiyle,

(19. âyetteki) ***** **«onları sıkıştırmayın»** kelimesini ***** onları üzmeyin kelimesiyle,

(24. âyetteki) ***** **«evli kadınlar»** kelimesini ***** evli kadınlar kelimesiyle,

(25. âyetteki) ***** **«bolluğa»** kelimesini ***** genişlik kelimesiyle,

(25. âyetteki) ***** **«hür ve iffetli olup her türlü zinadan beri olanlar»** kelimesini ***** iffetli, gizli ve açık zinada bulunmayan kelimesiyle,

(25. âyetteki) ***** **«gizli dost tutmamaları»** kelimesini ***** dost edinmeyen kelimesiyle,

(25. âyetteki) ***** **«evlendikten sonra»** kelimesini ***** evlendiklerinde kelimesiyle,

(25. âyetteki) ***** **«sıkıntıya»** kelimesini ***** zina kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«akraba»** kelimesini ***** yakın hısımlar kelimesiyle,

(34. âyetteki) ***** **«yöneticidirler»** kelimesini ***** durumunda olanlar kelimesiyle,

(34. âyetteki) ***** **«itaatkârlar»** kelimesini ***** itaatta bulunanlar kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«yakın komşuya»** kelimesini ***** aranızda akrabalık bağı bulunan kimse kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«uzak komşuya»** kelimesini ***** aranızda akrabalık bulunmayan kimse kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«yanında bulunan arkadaşa»** kelimesini ***** arkadaş, dost kelimesiyle,

(49. âyetteki) ***** **«kıl kadar»** kelimesini ***** çekirdek içindeki ince zar kelimesiyle,

(51. âyetteki) *****«batıla» kelimesini ***** şirk kelimesiyle,

(53. âyetteki) ***** **«çekirdek zarı»** kelimesini ***** çekirdekteki öz kelimesiyle,

(59. âyetteki) ***** **«emir sahihleri»** kelimesini ***** fıkıh ve din âlimleri kelimesiyle,

(71.âyetteki) ***** **«bölük bölük»** kelimesini *****. ayrı ayrı küçük küçük grublar halinde kelimesiyle,

(85. âyetteki) ***** **«her şeyi gözetip karşılığını veren»** kelimesini ***** koruyucu kelimesiyle,

(88. âyetteki) ***** **«baş aşağı etmiştir»** kelimesini ***** onları tepetaklak düşürdü kelimesiyle,

(90. âyetteki) ***** **«yürekleri sıkılarak»** kelimesini ***** zor geldi kelimesiyle,

(95. âyetteki) ***** **«özürlüler»** kelimesini ***** özür kelimesiyle,

(100. âyetteki) ***** **«gidecek çok yer»** kelimesini ***** bir yerden başka bir yere göçmek kelimesiyle,

(100. âyetteki) ***** **«bolluk»** kelimesini ***** rızık kelimesiyle,

(103. âyetteki) ***** **«vakitleri belli»** kelimesini ***** vakitleri belli farz kelimesiyle,

(104. âyetteki) ***** **«acı duyuyorsanız»** kelimesini ***** acı duyarsınız kelimesiyle,

(119. âyetteki) ***** **«Allah'ın yarattığını»** kelimesini ***** Allah'ın dini kelimesiyle,

(128. âyetteki) ***** **«geçimsizlik»** kelimesini ***** buğuz kelimesiyle,

(129. âyetteki) ***** **«kocasızmış gibi»** kelimesini ***** ne dul, ne de evli kelimesiyle,

(135. âyetteki) ***** **«eğip bükersiniz»** kelimesini ***** dilinizi eğip büküp şehadet etmeniz veya kaçınmanız kelimesiyle,

(156. âyetteki) ***** **«Meryem'e büyük bir iftira attılar»** kelimesini ***** zina ile itham ettiler kelimesiyle,

Mâide Sûresi

1. âyetteki) ***** **«akidleri yerine getirin»** kelimesini

***** Kur’ân'da, helal, haram, farz ve ceza kılınan şeyler kelimesiyle,

(2. âyetteki) ***** **«kin»** kelimesini *****düşmanlık kelimesiyle,

(2. âyetteki) ***** **«iyilik»** kelimesini ***** emrolunduğun şey ***** yasaklandığın şey kelimesiyle,

(3. âyetteki) ***** **«boğulmuş»** kelimesini ***** boğularak öldürülmüş kelimesiyle,

(3. âyetteki) *****«**vurulmuş»** kelimesini ***** sopayla vurularak öldürülmüş kelimesiyle,

(3. âyetteki) ***** **«yukarıdan düşmüş»** kelimesini ***** yüksekten atılarak öldürülmüş kelimesiyle,

(3. âyetteki) ***** **«boynuzlanmış»**kelimesini ***** boynuzlanarak öldürülmüş» kelimesiyle,

(3. âyetteki) ***** **«canavar parçalayarak ölmüş»** kelimesini ***** yakaladığı kelimesiyle,

(3. âyetteki) ***** **«henüz canları çıkmadan kesmeniz hariç»** kelimesini ***** canlı olarak kestiğiniz kelimesiyle,

(3. âyetteki) ***** **«fal oku»** kelimesini ***** fal oku kelimesiyle,

(3. âyetteki) ***** **«günaha istekle yönelmeden»** kelimesini ***** günah işlemeden kelimesiyle,

(4. âyetteki) ***** **«avcı hayvanları»** kelimesini ***** köpek, kaplan, yırtıcı kuşlar ve benzerleri kelimesiyle,

(4. âyetteki) ***** **«yetiştirdiğiniz kelimesini»** ***** terbiye edilmiş kelimesiyle,

(5. âyetteki) ***** **«Ehli Kitab'ın yemeği»** kelimesini ***** kestikleri hayvanlar, kelimesiyle,

(25. âyetteki) ***** **«ayır»** kelimesini ***** ayır kelimesiyle,

(41. âyetteki) ***** **«Allah birini şaşırtmak isterse»** kelimesini ***** dalâletini kelimesiyle,

(48. âyetteki) ***** **«öncekileri doğrulayan»** kelimesini ***** güvenilir, Kur'ân, kendinden önce inen bütün kitapları doğrular kelimesiyle,

(48. âyetteki) ***** **«bir şeriat ve yol»** kelimesini ***** yol ve sünnet kelimesiyle,

(54. âyetteki) ***** **«Mü'minlere karşı alçak gönüllü»** kelimesini ***** merhametli kelimesiyle,

(64. âyetteki) ***** **«bağlı»** kelimesini ***** şunu kasdediyorlar; cimridir, elindekini esirgedi şeklinde düşünürler. Halbuki Allah bundan münezzehtir, kelimesiyle,

(103. âyetteki) ***** kelimesi, deve demektir. Cahiliyye devrinde Arablar âdetleri üzere beş doğum yapan devenin beşinci yavrusu erkek olursa bunu keserler, etinden sadece erkekler yer, eğer doğan beşinci yavru dişi ise, kulaklarını kesip bırakırlardı.

***** es-Sâibe; Arabların ilahlarına ayırdıkları bazı hayvanlardır. Bu hayvanlara ne binerler, ne sütünü sağarlar, ne yününden istifade ederler, ne de yük taşımak için kullanılırdı.

***** el-Vesîle; koyundur Yedi doğum yapan koyunun yedinci kuzusu ölü olarak doğmuşsa kadın ve erkek müştereken etinden yerlerdi. Eğer bir batında dişi-erkek kuzu doğmuşsa, ikisini de kesmezler, dişi yavru erkek Kardeşine hayat verdi, etini bize haram etti derlerdi.

***** el-hâm ise; devenin erkeğidir. Kendi sulbünden doğan yavruya, bu babasının sulbünü korudu, derler, sırtına yük vurmazlar, tüyünü kesmezler, sahibine ait olmasa bile, istediği yerde otlamasına, istediği havuzdan su içmesine mani olmazlardı.

En'am Sûresi

(6. âyetteki) ***** **«bol bol»** kelimesini ***** şarıl şarıl, bol bol kelimesiyle,

(26. âyetteki) ***** **«uzak dururlar»** kelimesini ***** uzaklaşırlar kelimesiyle,

(44. âyetteki) ***** **«unutunca»** kelimesini ***** terkedince kelimesiyle,

(44. âyetteki) ***** **«umutlarını yitirdiler kelimesini»** ***** ümitsizliğe düştüler kelimesiyle,

(46. âyetteki) ***** **«yüz çeviriyorlar»** kelimesini ***** uzaklaştılar kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«yalvaranlar»** kelimesini ***** ibadet edenler kelimesiyle,

(60. âyetteki) ***** **«ne iş yaptığınızı»** kelimesiyle ***** günah işlediğinizi kelimesiyle,

(61. âyetteki) ***** **«geri kalmazlar»** kelimesini ***** kaybetmezler kelimesiyle,

(65. âyetteki) ***** **«grup grup»** kelimesiyle ***** çeşitli görüşler kelimesiyle,

(67. âyetteki) ***** **«her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır»**, kelimesini *****hakikat kelimesiyle,

(70. âyetteki) ***** **«teslim edilmeye görsün»** kelimesini ***** kusurları açığa vurur kelimesiyle,

(93. âyetteki) ***** **«melekler de ellerini uzatmış»** kelimesini ***** yere vurmak kelimesiyle.

(96. âyetteki) ***** **«karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran»** kelimesini ***** gündüz güneşin ışığı, gece ayın ziyası kelimesiyle,

(96. âyetteki) ***** **«hesap (ölçüsü)»** kelimesini ***** günlerin, ayların, senelerin sayısı kelimesiyle,

(99. âyetteki) ***** **«sarkan salkım»** kelimesini ***** köklere kadar uzanan hurma salkımları kelimesiyle,

(100. âyetteki) ***** **«uydurdular»** kelimesini ***** uydurdular kelimesiyle,

(111. âyetteki) ***** **«karşılarına»** kelimesini, ***** tayin etmek kelimesiyle,

(122. âyetteki) ***** **«ölü iken kendisini dirilttiğimiz»** kelimesini. ***** sapıtmış iken doğru yola ilettik kelimesiyle,

(135. âyetteki) ***** **«gücünüz yettiğince»** kelimesini, ***** mevkiinizce kelimesiyle,

(138. âyetteki) ***** **«dokunulmaz ekinler»** kelimesini, ***** haram kelimesiyle,

(142. âyetteki) ***** **«yük hayvanı»** kelimesini, ***** üzerinde yük taşınılan deve, at, katır, merkep gibi hayvanlar kelimesiyle,

(142. âyetteki) ***** **«kesim hayvanı»** kelimesini, ***** koyun kelimesiyle,

(145. âyetteki) ***** **«akıtılmış»** kelimesini, ***** akıtılan kan kelimesiyle,

(146. âyetteki) ***** **«sırtlarının taşıdığı»** kelimesini, ***** ete yapışan iç yağı kelimesiyle,

(146. âyetteki) ***** **«bağırsaklarının»** kelimesini, ***** bağırsağa yapışan iç yağı kelimesiyle,

(151. âyetteki) ***** **«fakirlik korkusuyla»** kelimesini, ***** fakirlikten kelimesiyle,

(156. âyetteki) ***** **«onların okunmasından»** kelimesini, ***** onların tilâveti kelimesiyle,

(157. âyetteki) ***** **«yüz çeviren»** kelimesini, ***** uzaklaştı, yüz çevirdi kelimesiyle,

A'raf Sûresi

(18. âyetteki) ***** **«yerilmiş»** kelimesini, ***** kınanmış kelimesiyle,

(26. âyetteki) ***** **«süslenecek elbise»** kelimesini, ***** mal kelimesiyle,

(54. âyetteki) ***** **«kovalayan»** kelimesini, ***** süratle kelimesiyle,

(71. âyetteki) ***** **«azab»** kelimesini, ***** öfke, kelimesiyle,

(86. âyetteki) ***** **«her yolun başına»** kelimesini, ***** yol kelimesiyle,

(89. âyetteki) ***** **«Rabbimiz aç(ığa çıkar)»** kelimesini, ***** hükmet kelimesiyle,

(93. âyetteki) ***** **«acırım»** kelimesini, ***** üzülürüm kelimesiyle,

(95. âyetteki) ***** **«çoğaldılar»** kelimesini, ***** çoğaldılar kelimesiyle,

(127. âyetteki) ***** **«seni ve tanrılarını terkedip»** kelimesini, senin egemenliğinden çıkarlar kelimesiyle,

(133. âyetteki) ***** **«tufan»** kelimesini, ***** yağmur kelimesiyle,

(139. âyetteki) ***** **«yıkılmıştır»** kelimesiyle, ***** hüsran kelimesiyle,

(150. âyetteki) ***** **«üzgün»** kelimesini,***** üzüntülü kelimesiyle

(155. âyetteki) ***** **«bu Senin imtihanından başka bir şey değildir»**, kelimesini, ***** o, azabından başka bir şey değildir, kelimesiyle,

(157. âyetteki) ***** **«destekleyerek ona saygı gösteren»** kelimesini ***** onu koruyup, saygı gösterdiler kelimesiyle,

(179. âyetteki) ***** **«yarattık»** kelimesini, ***** yarattık kelimesiyle,

(160. âyetteki) ***** **«fışkırdı»** kelimesini ***** fışkırdı kelimesiyle,

(171. âyetteki) ***** **«dağı kaldırmıştık»** kelimesini ***** yükselttik kelimesiyle,

(187. âyetteki) ***** **«sanki sen, onu biliyormuşsun»** kelimesini, ***** onu biliyormuşcasına kelimesiyle,

(201. âyetteki) ***** **«bir vesvese dokunduğu zaman»** kelimesini, ***** dokunma kelimesiyle,.

(203. âyetteki) ***** **«bunu da toplasaydın ya»** kelimesini, ***** kendin uyduruversen, kendin düşünüp kendin meydana getirseydin ya! kelimesiyle,

Enfâl Süresi

(12. âyetteki) ***** **«her parmak»** kelimesini, ***** parmak uçları kelimesiyle,

(19. âyetteki) ***** **«size fetih geldi»** kelimesini, ***** kurtuluş, imdat kelimesiyle,

(30. âyetteki) ***** **«seni tutup bağlamaları»** kelimesini, ***** seni hapsetmek için kelimesiyle,

(41. âyetteki) ***** **«ayrılma gününde»** kelimesini, ***** Bedir günü, Allah'ın hakla batılı ayırdığı gün kelimesiyle,

(57. âyetteki) ***** **«arkalarında bulunan kimseleri dağıt»**; kelimesini, ***** arkalarında bulunanları cezalandır kelimesiyle,

(72. âyetteki) ***** **«onların velayetinden»** kelimesini, ***** mirasları kelimesiyle,

Tevbe Sûresi

(30. âyetteki) ***** **«benzetiyorlar»** kelimesini ***** benzetiyorlar kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«topyekûn»** kelimesini, ***** hepsi kelimesiyle,

(37. âyetteki) ***** **«çiğnemek için»** kelimesini, ***** benzetmek için kelimesiyle,

(49. âyetteki) ***** **«beni fitneye düşürme»** kelimesini ***** beni zor duruma düşürme kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«iki güzellikten biri»** kelimesini, fetih veya şehadet kelimesiyle,

(57. âyetteki) ***** **«mağaralar»** kelimesini, ***** dağlarki kovuklar kelimesiyle,

(57. âyetteki) ***** **«gidilecek bir..»** kelimesini ***** yol kelimesiyle,

(61. âyetteki) ***** **«o, bir kulaktır»** kelimesini, ***** herkesin sözünü dinleyen kelimesiyle,

(73. âyetteki) ***** **«onlara sert davran»** kelimesini, ***** onlara acıma kelimesiyle,

(99. âyetteki) ***** **«Resûlün duası»** kelimesini,***** Resûlüllah'ın istiğfarı kelimesiyle,

(110. âyetteki) ***** **«yüreklerinde bir kuşku var»** kelimesini, ***** şek kelimesiyle,

(110. âyetteki) ***** **«ta kalbleri parçalanmcaya dek»** kelimesini ***** ölüm kelimesiyle,

(114. âyetteki) ***** **«içli»** kelimesini, ***** tevbekar Mü'min kelimesiyle,

(122. âyetteki) ***** **«her topluluktan bir grup»** kelimesini, grup kelimesiyle,

Yûnus Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«kendileri için bir doğruluk kademesi olduğunu»** kelimesini ***** önceden kendilerine mutluluk verilenler kelimesiyle,

(16. âyetteki) ***** **«size hiç bildirmezdi»** kelimesini, ***** size bildiremezdi kelimesiyle,

(27. âyetteki) ***** **«onları kaplar»** kelimesini, ***** onları kaplar kelimesiyle,

(27. âyetteki) ***** **«hiçbir kurtarıcı»** kelimesini, ***** engel kelimesiyle

(61. âyetteki) ***** **«içine daldığınız an»** kelimesini, ***** yaparken kelimesiyle,

(61. âyetteki) ***** **«kaçmaz»** kelimesini, ***** gözden kaçmaz kelimesiyle,

Hûd Sûresi

(5. âyetteki) ***** **«bükerler»** kelimesini, ***** gizlerler kelimesiyle,

(5. âyetteki) ***** **«örtülerine büründükleri zaman»** kelimesini, ***** başlarını kapattıklarında kelimesiyle,

(22. âyetteki) ***** **«elbette»** kelimesini, ***** evet kelimesiyle,

(23. âyetteki) ***** **«gönülden boyun eğenler»** kelimesini, ***** korktular kelimesiyle,

(40. âyetteki) ***** **«tandır kaynayınca»** kelimesini, ***** kaynadı, fışkırdı kelimesiyle,

(44. âyetteki) ***** **«suyunu yut»** kelimesini, ***** sakin ol kelimesiyle,

(68. âyetteki) ***** **«sanki orada hiç şenlik kurmamışlardı»** kelimesini ***** yaşaralar kelimesiyle,

(69. âyetteki) ***** **«kızarmış»** kelimesini ***** kebap olmuş kelimesiyle

(77. âyetteki) ***** **«onlar yüzünden kaygılandı»** kelimesini, ***** ***** o, kavminden kaygılandı kelimesiyle,

(77. âyetteki) ***** **«onlar sebebi ile göğüsü daraldı»** kelimesini, ***** misafirleri sebebiyle dadandı kelimesiyle,

(77. âyetteki) ***** **«çetin»** kelimesini, ***** şiddetli kelimesiyle,

(78. âyetteki) ***** **«ona koşarak geldiler»** kelimesini, ***** koşarak kelimesiyle,

(81. âyetteki) ***** **«kısmı»** kelimesini ***** gecenin bir kısmı kelimesiyle,

(83. âyetteki) ***** **«işaretlenmiş»** kelimesini, ***** işaretlenmiş kelimesiyle,

(93. âyetteki) ***** **«olduğunuz yerde»** kelimesini, ***** olduğunuz yerde kelimesiyle,

(102.âyetteki) ***** **«çünkü Onun yakalaması can yakıcıdır»** kelimesini ***** dayanılmaz kelimesiyle,

(106. âyetteki) ***** **«soluk alması»** kelimesini, ***** feryad kelimesiyle,

(106. âyetteki) ***** **«soluk vermesi»** kelimesini, ***** inilti kelimesiyle,

(108. âyetteki) ***** **«kesintisiz»** kelimesini, ***** kesintisiz kelimesiyle,

(113. âyetteki) ***** **«sakın en ufak bir meyil duymayın»** kelimesini, ***** onlara meyletmeyin kelimesiyle,

Yûsuf Sûresi

(30. âyetteki) ***** **«bağrını yakmış»** kelimesini, ***** ona galebe çaldı kelimesiyle,

(31. âyetteki) ***** **«dayanacak yastıklar»** kelimesini, ***** dayanılacak yerler kelimesiyle,

(31. âyetteki) ***** **«onu büyülttüler»** kelimesini, ***** ona hayran kaldılar kelimesiyle,

(32. âyetteki) ***** **«o iffetinden ötürü (beni) reddetti»** kelimesini, ***** sakındı kelimesiyle,

(45. âyetteki) ***** **«uzun bir müddet sonra»** kelimesini, ***** bir müddet kelimesiyle,

(48. âyetteki) ***** **«sakladığınız»** kelimesiyle, ***** stok ettiğiniz kelimesiyle,

(49. âyetteki) ***** **«sıkacaklar»** kelimesini, ***** üzüm ve yağ kelimesiyle,

(51. âyetteki) ***** **«hak yerini buldu»** kelimesini, ***** ortaya çıktı kelimesiyle,

(72. âyetteki) ***** **«kefil»** kelimesini, ***** kefil kelimesiyle,

(95. âyetteki) ***** **«hâlâ eski şaşkınlığın içindesin»** kelimesini, ***** hatandasın kelimesiyle,

Ra'd Sûresi

(4. âyetteki) ***** **«çatallı»** kelimesini, ***** bir arada toplanmış kelimesiyle,

(7. âyetteki) *****«**her kavmin bir yol göstericisi vardır»** kelimesini ***** davetçisi kelimesiyle,

(11. âyetteki) ***** **«izleyenler»** kelimesini, ***** Allah'ın emriyle onu koruyan melekler kelimesiyle,

(17. âyetteki) ***** **«kendi ölçüsünce»** kelimesini, ***** gücü yettiğince kelimesiyle,

(25. âyetteki) ***** **«(dünya) yurdun(un) kötü sonucu onlaradır»**. kelimesini ***** kötü akibet kelimesiyle,

(29. âyetteki) ***** **«mutluluk onların»** kelimesini, ***** sevinç ve neşe kelimesiyle,

(31. âyetteki) ***** **«anlamadılar mı»** kelimesini, ***** bilmediler mi kelimesiyle,

****

İbrahim Sûresi

(43. âyetteki) ***** **«koşarlar»** kelimesini, ***** bakarlar kelimesiyle,

(49. âyetteki) ***** **«zincirlere»** kelimesini, ***** zincirlere kelimesiyle,

(50. âyetteki) ***** **«katrandan»** kelimesini, ***** eritilmiş bakır kelimesiyle,

Hicr Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«bir zaman gelir ki kâfirler ...diye arzu ederler.»** kelimesini, ***** temenni eder kelimesiyle,

(2. âyetteki) ***** **«Müslümanlar»** kelimesini, ***** muvahhitler kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«evvelkilerin kolları içinde»** kelimesini, ***** milletler kelimesiyle,

(19. âyetteki) ***** **«Şeyler»** kelimesini, ***** bilinen kelimesiyle,

(26. âyetteki) ***** **«değişmiş cıvık balçıktan»** kelimesini, ***** rutubetli toprak kelimesiyle,

(39. âyetteki) ***** **«beni azdırmandan ötürü»** kelimesini, ***** beni saptırmandan ötürü kelimesiyle,

(94. âyetteki) ***** **«o halde emrolunduğun şeyi açıkça söyle»** kelimesini, ***** onu yerine getir kelimesiyle,

Nahl Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«Ruh ile»** kelimesini, ***** vahy ile kelimesiyle,

(5. âyetteki) ***** **«ısınmanızı»** kelimesini, ***** elbiseler kelimesiyle,

(9. âyetteki) ***** **«ama ondan sapanlar da var»** kelimesini,***** değişik görüşler kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«otlattığınız»** kelimesini, ***** otlatırsınız kelimesiyle,

(14. âyetteki) ***** **«yara yara»** kelimesini, ***** dalgaları yararak kelimesiyle,

(27. âyetteki) *****«**hakkımda düşmanlık ettiğiniz»** kelimesini, ***** karşı korsunuz kelimesiyle,

(48. âyetteki) ***** **«sürünerek»** kelimesini ***** meylederek kelimesiyle,

(72. âyetteki) ***** **«torunlar»** kelimesini, ***** kadın tarafından akraba kelimesiyle,

(90. âyetteki) ***** **«fahşadan»** kelimesini, ***** zina kelimesiyle,

(90. âyetteki) ***** **«öğüt verir»** kelimesini, ***** size tavsiyede bulunur kelimesiyle,

(92. âyetteki) ***** **«daha çok»** kelimesini, ***** daha çok kelimesiyle,

İsrâ Sûresi

(4. âyetteki) ***** **«hüküm verdik»** kelimesini, ***** «bildirdik» kelimesiyle,

(5. âyetteki) ***** **«girdiler»** kelimesini, ***** yürüdüler kelimesiyle,

(8. âyetteki) ***** **«kuşatıcı (bir zindan)»** kelimesini, ***** zindan kelimesiyle,

(12. âyetteki) ***** **«Biz onu açıkça anlattık»** kelimesiyle, ***** biz onu açıkladık kelimesiyle,

(16. âyetteki) ***** **«varlıklılarına emrederiz»** kelimesini, ***** ***** en kötülerini musallat ettik kelimesiyle,

(16. âyetteki) ***** **«darmadağın ederiz»** kelimesini, ***** helak ederiz kelimesiyle,

(23. âyetteki) ***** **«Rabbin emretti»** kelimesini, ***** emretti kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«ardına düşme»** kelimesini, ***** söyleme kelimesiyle,

(49. âyetteki) *****«**ufalanıp toprak olduktan»** kelimesini, ***** toz kelimesiyle,

(51. âyetteki) ***** **«sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar»** kelimesini, ***** sallarlar kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«hamdederek»** kelimesini, ***** onun emriyle kelimesiyle,

(62. âyetteki) ***** **«peşimden sürükleyeceğim»** kelimesini,***** peşimden sürükleyeceğim kelimesiyle,

. (66. âyetteki) ***** **«yürütür»** kelimesini, ***** sevkeder kelimesiyle,

(69. âyetteki) ***** **«kırıp geçiren»** kelimesini, ***** fırtına kelimesiyle,

(69. âyetteki) ***** **«peşini takip eden»** kelimesini, ***** yardımcı kelimesiyle,

(81. âyetteki) ***** **«yok olmağa mahkumdurlar»** kelimesini, ***** gidici kelimesiyle,

(83. âyetteki) ***** **«umutsuzluğa düşer»** kelimesini, ***** umut keserek kelimesiyle,

(84. âyetteki) ***** **«haline uygun»** kelimesini, ***** görüşüne uygun kelimesiyle,

(92. âyetteki) ***** **«parçalar»** kelimesini, ***** parçalar halinde kelimesiyle,

(102. âyetteki) ***** **«mahvolmuş»** kelimesini, ***** lanetlenmiş kelimesiyle,

(106. âyetteki) ***** **«ayırdık»** kelimesini, ***** Biz onu ayırdık kelimesiyle,

Kehf Sûresi

(1. âyetteki) ***** **«hiçbir eğrilik»** kelimesini ***** karışık kelimesiyle,

(2. âyetteki) ***** **«dosdoğru»** kelimesini, ***** dosdoğru kelimesiyle,

(9. âyetteki) ***** **«Rakîm»** kelimesini, ***** Kitap kelimesiyle,

(17. âyetteki) ***** **«eğiliyor»** kelimesini, ***** meyleder kelimesiyle,

(17. âyetteki) ***** **«makaslayıp geçiyor»** kelimesini, ***** (güneş) onları terkediyor, kelimesiyle,

(18. âyetteki) ***** **«girişte»** kelimesini, ***** mağaranın girişinde kelimesiyle,

(28. âyetteki) ***** **«gözlerin başka tarafa sapmasın»** kelimesini, ***** gözlerin onlardan ayrılmasın kelimesiyle,

(29. âyetteki) ***** **«erimiş maden»** kelimesini, ***** zeytin yağı tortusu kelimesiyle,

(46. âyetteki) ***** **«baki kalacak olan güzel iştir»**, kelimesini ***** Allah'ı anmak kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«tehlikeli bir uçurum»** kelimesini, ***** helak yeri kelimesiyle,

(58. âyetteki) ***** **«sığınacak yer»** kelimesini, ***** sığınacak yer kelimesiyle,

(60. âyetteki) ***** **«uzun bir zaman»** kelimesini, ***** uzun zaman kelimesiyle,

(84. âyetteki) ***** **«her şeyden bir sebeb»** kelimesini, ***** bilgi kelimesiyle,

(86. âyetteki) ***** **«kara balçıklı bir gözede»** kelimesini, ***** kaynar, sıcak kelimesiyle,

(96. âyetteki) ***** **«demir kütleleri»** kelimesini, ***** demir parçaları kelimesiyle,

(96. âyetteki) ***** **«iki dağın arasını»** kelimesini, ***** iki dağ kelimesiyle,

Meryem Sûresi

(10 ve 17. âyetteki) ***** **«eksiksiz»** kelimesini, ***** dili tutulmadan kelimesiyle,

(13. âyetteki) ***** **«katımızdan bir rahmet»** kelimesini, ***** tarafımızdan bir rahmet kelimesiyle,

(24. âyetteki) ***** **«büyük bir lider»** kelimesini, ***** İsa (aleyhisselâm) kelimesiyle,

(32. âyetteki) ***** **«baş kaldıran bir zorba»** kelimesini, ***** isyankâr kelimesiyle,

(46. âyetteki) ***** **«benden ayrıl»** kelimesini, ***** benden uzak dur kelimesiyle,

(47. âyetteki) ***** **«bana çok lûtufkârdır»** kelimesini ***** lütûfkârdır kelimesiyle,

(50. âyetteki) ***** **«değerli bir doğruluk dili»** kelimesini, ***** güzel övgü kelimesiyle,

(59. âyetteki) ***** **«azgınlıklarının cezasına»** kelimesini, ***** hüsran kelimesiyle,

(62. âyetteki) ***** **«boş söz»** kelimesini, ***** batıl kelimesiyle,

(74. âyetteki) ***** **«eşyaca»** kelimesini, ***** mal varlığı kelimesiyle,

(82. âyetteki) ***** **«düşman»** kelimesini, ***** düşman kelimesiyle,

(83. âyetteki) ***** **«onları (günaha) sürüklüyorlar»** kelimesini, ***** onları baştan çıkararırlar kelimesiyle,

(84. âyetteki) ***** **«Biz onlar için saydıkça sayıyoruz»** kelimesini, ***** dünyada alıp verdikleri nefesleri kelimesiyle,

(86. âyetteki) ***** **«susuz olarak»** kelimesini, ***** susuz olarak kelimesiyle,

(87. âyetteki) ***** **«söz alarak»** kelimesini, ***** Allah'tan başka (gerçek) ilâh olmadığına şehadet etmek kelimesiyle,

(89. âyetteki) ***** **«pek kötü bir cüret»** kelimesini,***** çirkin kelimesiyle,

(90. âyetteki) ***** **«yıkılıp»** kelimesini, ***** çökmüş kelimesiyle,

(98. âyetteki) ***** **«gizli bir ses»** kelimesini, ***** ses kelimesiyle,

Tâhâ Sûresi

(12. âyetteki) ***** **«kutsal vadi»** kelimesini, mübarek bir vadi; Tuvâ vadisi kelimesiyle,

(15. âyetteki) ***** **«nerede ise onu gizliyeceğim»** kelimesini, ***** kendimden başkasına onu muttali kılmam kelimesiyle,

(21. âyetteki) ***** **«durumuna»** kelimesini ***** durumuna kelimesiyle,

(40. âyetteki) ***** **«iyi bir imtihana çekmiştik»** kelimesini, *****seni bir iyice denemiştik kelimesiyle,

(42. âyetteki) ***** **«gevşeklik etmeyin»** kelimesini, ***** gevşek davranmayın kelimesiyle,

(50. âyetteki) ***** **«her şeye yaratılışını (varlığını) veren»** kelimesini, ***** herşeye bir eş yarattı, sonra onu, çiftleşme, yeme-içme ve yaşama yoluna yöneltti kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«şaşmaz»** kelimesini ***** yanılmaz kelimesiyle

(55. âyetteki) ***** **«bir kez daha»** kelimesini, ***** bir kere kelimesiyle,

(61. âyetteki) ***** **«kökünüzü keser»** kelimesini, ***** sizi mahveder kelimesiyle,

(80. âyetteki) ***** **«bıldırcın»** kelimesini, ***** bıldırcına benzeyen bir kuş kelimesiyle,

(81. âyetteki) ***** **«taşkınlık etmeyin»** kelimesini, ***** zulmetmeyin kelimesiyle,

(81. âyetteki) ***** **«artık o, (ateşe) düşmüştür»** kelimesini, ***** bedbaht olmuştur kelimesiyle,

(87. âyetteki) ***** **«kendi başımıza»** kelimesini, ***** kendi başımıza kelimesiyle,

(97. âyetteki) ***** **«durup taptığın»** kelimesini, ***** üzerine devam ettiğin kelimesiyle,

(97. âyetteki) ***** **«ufalayıp denize savuracağız»** kelimesini, ***** biz onu denize savuracağız kelimesiyle,

(101. âyetteki) ***** **«ne kötü»** kelimesini, ***** ne kötü kelimesiyle,

(103. âyetteki) ***** **«gizli gizli konuşurlar»** kelimesini, ***** fısıldaşırlar kelimesiyle,

(106. âyetteki) ***** **«dümdüz»** kelimesini, ***** aynı seviyede, düzgün kelimesiyle,

(106. âyetteki) ***** **«boş»** kelimesini, ***** kıraç toprak kelimesiyle,

(107. âyetteki) ***** **«tümsek»** kelimesini, ***** çukur kelimesiyle,

(107.âyetteki) ***** **«tümsek»** kelimesini, ***** dağ kelimesiyle,

(108. âyetteki) ***** **«sesler kısılmıştır»** kelimesini, ***** ses seda yok kelimesiyle,

(108. âyetteki) ***** **«fısıltı»** kelimesini, ***** fısıltı kelimesiyle,

(111. âyetteki) ***** **«bütün yüzler...boyun eğmiştir»** kelimesini, ***** boyun eğmiştir kelimesiyle,

(112. âyetteki) ***** **«zulme uğramaktan korkmaz»** kelimesini, ***** zulme uğramaktan kelimesiyle,

Enbiya Sûresi

(33. âyetteki) ***** **«bir yörünge»** kelimesini ***** yörünge kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«yüzmektedirler»** kelimesini, ***** yüzerler kelimesiyle,

(44. âyetteki) ***** **«bizim, yeri uçlarından eksilttiğimizi»** kelimesini, ***** çoluk çocuğundan eksiltiriz kelimesiyle,

(58. âyetteki) ***** **«param parça»** kelimesini***** un ufak kelimesiyle, .

(87. âyetteki) ***** **«kendisini daraltmayacağımızı sanmıştı.»** kelimesini, ***** kendisine bir azab ulaşmayacağını kelimesiyle,

(96. âyetteki) ***** **«her tepeden»** kelimesini,***** şeref kelimesiyle,

(96. âyetteki) ***** **«saldırırlar»** kelimesini, ***** akın ederler, kelimesiyle,

(98. âyetteki) ***** **«cehennem odunu»** kelimesini, ***** odun kelimesiyle,

(104. âyetteki) ***** **«kitapların sahifesini dürer gibi düreriz»** kelimesini, ***** kitap sahifesini dürer gibi kelimesiyle,

Hac Sûresi

(5. âyetteki) ***** **«güzel»** kelimesini, ***** güzel kelimesiyle,

(9. âyetteki) ***** **«yan çizer»** kelimesini, ***** kendini beğenerek kelimesiyle,

(24. âyetteki) ***** **«iletilmişlerdir»** kelimesini, ***** ilham olundular kelimesiyle,

(29.. âyetteki) ***** **«kirlerini»** kelimesini, ***** başı tıraş etmek, elbiselerini giymek, tırnaklarını kesmek ve benzeri şeyleri yapmak suretiyle kelimesiyle,

(34. âyetteki) ***** **«kurban kesmek»** kelimesini *****. bayram kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«istemeyen fakir»** kelimesini, ***** yüz suyu dökmeyen fakir kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«dilenci»** kelimesini, ***** dilenci kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«arzu ettiğinde»** kelimesini, ***** konuştuğunda kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«arzusu içine»** kelimesini, ***** sözü arasına kelimesiyle,

(72. âyetteki) ***** **«saldıracaklar»** kelimesini, ***** saldıracaklar kelimesiyle,

Mü'minûn Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«saygılıdırlar»** kelimesini, ***** korkarlar, çekinirler kelimesiyle,

(20. âyetteki) ***** **«yağlı olarak biten»** kelimesini, ***** sıvı yağ kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«heyhat.. ne kadar uzak»** kelimesini, ***** ne kadar uzak... ne kadar kelimesiyle,

(44. âyetteki) ***** **«birbiri ardına»** kelimesini, ***** birbirini takip edeler kelimesiyle,

(60. âyetteki) ***** **«kalbleri korku ile ürpererek»** kelimesini, ***** endişe duyarak kelimesiyle,

(64. âyetteki) ***** **«feryada başlarlar»** kelimesini, ***** yardım beklerler kelimesiyle,

(66. âyetteki) ***** **«sırt çevirirler»** kelimesini, ***** sırt çevirirler kelimesiyle,

(67. âyetteki) ***** **«geceleyin saçmalıyordunuz»** kelimesini, ***** Beytin etrafında toplanıp konuşuyor, sonra da çekin gidin diyorsunuz kelimesiyle,

(74. âyetteki) ***** **«yoldan sapıyorlar»** kelimesini, ***** hak yoldan uzaklaşırlar kelimesiyle,

(89. âyetteki) ***** **«büyüleniyorsunuz»** kelimesini, ***** aldanıyorsunuz kelimesiyle,

(104. âyetteki) ***** **«dişleri sırıtır»** kelimesini, ***** dişleri sırıtır kelimesiyle,

Nûr Sûresi

(4. âyetteki) ***** **«namuslu ve hür kadınlara iftira edenler»** kelimesini,***** hür kadınlar kelimesiyle,

(21. âyetteki) ***** **«asla temizlenemezdi»** kelimesini, ***** hidayete eremezdi kelimesiyle,

(22. âyetteki) ***** **«yemin etmesin»** kelimesini, ***** yemin etmesin kelimesiyle,

(25. âyetteki) ***** **«cezalarını»** kelimesini, ***** hesapları kelimesiyle,

(27. âyetteki) ***** **«izin alıp»** kelimesini, ***** izin isteyip kelimesiyle,

(31. âyetteki) ***** **«süslerini kimseye göstermesinler yalnız kocalarına»** kelimesini ***** kocası dışındakilere saçını, gerdanını açmasın, kısa kollu, elbise giymesin, kelimesiyle,

(31. âyetteki) ***** **«kadına ihtiyacı bulunmayan»** kelimesini, ***** kadına ilgi duymayan kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«eğer kendilerinden bir iyilik görürseniz»** kelimesini, ***** onlara bir çare düşünürseniz kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«Allah'ın malından onlara verin»** kelimesini, ***** mükatebelik borcunu ödemede kolaylık gösterin kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«cariyeleriniz»** kelimesini, ***** cariyeleriniz kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«fuhşa»** kelimesini, ***** zina kelimesiyle,

(35. âyetteki) ***** **«göklerin nuru»** kelimesini, ***** gökleri aydınlatan kelimesiyle,

(35. âyetteki) ***** **«O'nun nuru»** kelimesini, ***** Mü'minin kalbindeki hidayeti kelimesiyle,

(35. âyetteki) ***** **«penceresiz bir oyuğa benzer»** kelimesini, ***** kandil kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«evlerdedir»** kelimesiyle, ***** mescidler kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«onların yüce tanılmasına»** kelimesini, ***** değer verilmesine kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«içlerinde adının anılmasına izin vermiştir»** kelimesini, ***** içinde Allah'ın Kitab'ı okunur kelimesiyle,

(36. âyetteki) *****«O'nu tesbih eder» kelimesini, ***** namaz kılar kelimesiyle,

(36, âyetteki) ***** **«sabah»** kelimesini, ***** kuşluk namazı kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«akşam»** kelimesini, ***** ikindi namazı kelimesiyle,

(39. âyetteki) ***** **«düz arazi»** kelimesini, ***** düz arazi kelimesiyle,

(61. âyetteki) ***** **«kutlu»** kelimesini, ***** selâm kelimesiyle,

Furkan Sûresi

(13. âyetteki) ***** **«ölümü»** kelimesini, ***** vay başımıza gelenlere kelimesiyle,

(18. âyetteki) ***** **«helaki hakeden»** kelimesini, ***** helak olmuş kelimesiyle,

(23. âyetteki) ***** **«saçılmış toz zerreleri»** kelimesini, ***** serpilmiş su kelimesiyle,

(45. âyetteki) ***** **«durgun»** kelimesini, ***** sürekli kelimesiyle,

(46. âyetteki) ***** **«azar azar»** kelimesini, ***** kolayca kelimesiyle,.

(62. âyetteki) ***** **«gece ile gündüzü birbirini izler yaptı»** kelimesini, ***** kişinin geceden kalanı gündüz, gündüzden kalanı gece tamamlaması kelimesiyle,

(63. âyetteki) ***** **«Rahmân'ın kulları»** kelimesini, ***** Mü'minler kelimesiyle,

(63. âyetteki) ***** **«mütevazi olarak»** kelimesini, ***** taat, iffet ve tevazu kelimesiyle,

(77. âyetteki) ***** **«duanız olmadıktan sonra»** kelimesini, ***** imanınız kelimesiyle,

Şuarâ Sûresi

(63. âyetteki) ***** **«dağ gibi»** kelimesini, ***** dağ gibi kelimesiyle,

(94. âyetteki) ***** **«tepetaklak atıldılar»** kelimesini, ***** toplatıldılar kelimesiyle,

(128. âyetteki) ***** **«yüksek yer»** kelimesini, ***** şeref kelimesiyle,

(129. âyetteki) ***** **«..belki siz..»** kelimesini, ***** sanki siz kelimesiyle,

(137. âyetteki) ***** **«evvelkilerin ahlâkı»** kelimesini, ***** öncekilerin tutumu kelimesiyle,

(148. âyetteki) ***** **«yumuşak»** kelimesini, ***** etrafı yeşillik kelimesiyle,

(149. âyetteki) ***** **«keyfi yerinde»** kelimesini ***** usta kelimesiyle,

(176. âyetteki) ***** **«Eyke»** kelimesini, ***** sık ormanlık kelimesiyle,

(184. âyetteki) ***** **«nesilleri»** kelimesini, ***** insanları kelimesiyle,

(225. âyetteki) ***** **«..onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşıyorlar»** kelimesini ***** her türlü boş söze dalarlar kelimesiyle,

Neml Sûresi

(8. âyetteki) ***** **«..mübarek kılındı..»** kelimesini, ***** kutsal kılındı kelimesiyle,

(19. âyetteki) ***** **«gönlüme ilham eyle»** kelimesini, ***** beni kıl kelimesiyle,

(25. âyetteki) ***** **«..gizleneni açığa çıkarır..»** kelimesini, ***** yerde ve gökteki her gizli şeyi bilir kelimesiyle,

(47. âyetteki) ***** **«uğursuzluğunuz»** kelimesini, ***** musibetleriniz kelimesiyle,

(66. âyetteki) ***** **«onların bilgileri erişmemiştir»** kelimesini, ***** bilgileri kaybolmuştur kelimesiyle,

(72. âyetteki) ***** **«ardınıza takılmıştır»** kelimesini, ***** yaklaştı kelimesiyle,

(83. âyetteki) ***** **«sevkedilirler»** kelimesini, ***** sürülürler kelimesiyle,

(87. âyetteki) ***** **«boyun bükerek»** kelimesini, ***** boyun eğerek kelimesiyle,

(88: âyetteki) ***** **«donmuş sanırsın»** kelimesini, ***** yerinde sabit kelimesiyle,

(88. âyetteki) ***** **«gayet iyi yaptı»** kelimesini, ***** mükemmel yaptı kelimesiyle,

Kasas Sûresi

(29. âyetteki) ***** **«ateş koru»** kelimesini, ***** kor kelimesiyle,

(71. âyetteki) ***** **«sürekli»** kelimesini, ***** devamlı kelimesiyle,

(76. âyetteki) ***** **«ağır geliyordu»** kelimesini, ***** ağır geliyordu kelimesiyle,

Ankebût Sûresi

(17.âyetteki) ***** **«uyduruyorsunuz»** kelimesini, ***** yapıyorsunuz kelimesiyle,

(17. âyetteki) ***** **«yalan»** kelimesini. ***** yalan kelimesiyle,

Rum Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«en yakın bir yerde»** kelimesini, ***** Şamın bir bucağı kelimesiyle,

(27. âyetteki) ***** **«bu O'na daha kolaydır»** kelimesini, ***** daha kolay kelimesiyle,

(43. âyetteki) ***** **«bölük bölük ayrıldılar»** kelimesini, ***** dağılırlar kelimesiyle,

Lokman Sûresi

(18. âyetteki) ***** **«insanlardan (kibirlenip) yüz çevirme»** kelimesini, ***** kendini beğenip Allahın kullarını küçümseme, seninle konuştukları vakit onlardan yüz çevirme

(33. âyetteki) ***** şeytan kelimesini,***** şeytan kelimesiyle,

Secde Sûresi

(14. âyetteki) ***** **«Biz de sizi unuttuk»** kelimesini, ***** sizi terkettik kelimesiyle,

(21. âyetteki) ***** **«yakın azabı da»** kelimesini, ***** dünya musibetleri, dertleri, belaları kelimesiyle,

Ahzâb Sûresi

(19. âyetteki) ***** **«sizi incitirler»** kelimesini,***** sizi karşılarlar kelimesiyle,

(51. âyetteki) ***** **«dilediğini geri bırakırsın»** kelimesini,***** geri bırakırsın kelimesiyle,

(60. âyetteki) ***** **«seni onlara musallat ederiz»** kelimesini ***** seni onlara musallat kılarız kelimesiyle,

(72. âyetteki) ***** **«emaneti»** kelimesini, ***** farzlar kelimesiyle,

(72. âyetteki) *****«çok cahil» kelimesini, ***** Allah'ın emirlerine önem vermeyen kelimesiyle,

Sebe Sûresi

(14. âyetteki) ***** **«ağaç kurdu»** kelimesini, ***** ağaç kurdu kelimesiyle,

(14. âyetteki) ***** **«değneğini»** kelimesini, ***** asasını kelimesiyle,

(16. âyetteki) ***** **«Arim selini»** kelimesini,***** şiddetli kelimesiyle,

(16. âyetteki) ***** **«buruk yemişli»** kelimesini, ***** ekşi erik kelimesiyle,

(23. âyetteki) ***** **«korku giderilince»** kelimesi, ***** giderilince kelimesiyle,

(26. âyetteki) ***** **«en âdil hüküm veren, (her şeyi hakkıyle) bilen O'dur»** kelimesini, ***** hükmedici kelimesiyle,

(51. âyetteki) ***** **«kaçamak yoktur»** kelimesini, ***** kurtuluş yoktur kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«almak, nasıl mümkün olsun»** kelimesini, ***** onların (dünyaya) döndürülmeleri mümkün mü kelimesiyle,

Fâtır Sûresi

(10. âyetteki) ***** **«kelimei tevhid»** kelimesi, ***** Allah'ı anmak kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«salih ameller»** kelimesini, ***** farzlaları yerine getirme kelimesiyle,

(13. âyetteki) ***** **«çekirdek kabuğu»** kelimesini, ***** çekirdek zarı kelimesiyle,

(35. âyetteki) ***** **«usanç»** kelimesini, ***** usanç kelimesiyle,

Yâsin Sûresi

(31. âyetteki) ***** **«yazıklar olsun»** kelimesini, ***** yazıklar olsun kelimesiyle,

(39. âyetteki) ***** **«eski urcun haline»** kelimesini, ***** eski hurma dalı kelimesiyle,

(41. âyetteki) ***** **«dolu»** kelimesini ***** yüklü, dolu kelimesiyle,

(51. âyetteki) ***** **«kabirlerinden»** kelimesini, ***** kabirler kelimesiyle,

(55. âyetteki)***** **«zevk ve eğlence içindeler»** kelimesini ***** sevinçli kelimesiyle,

Sâffât Sûresi

(23. âyetteki)***** **«götürün»** kelimesini, ***** onlara yön göster kelimesiyle,

(47. âyetteki) ***** **«sersemletme»** kelimesini, ***** baş ağrısı kelimesiyle,

(49. âyetteki) ***** **«saklı yumurta»** kelimesini, ***** saklı inci kelimesiyle,

(55. âyetteki) ***** **«cehennemin ortasında»** kelimesini, ***** cehennemin ortası kelimesiyle,

(69. âyetteki) ***** **«babalarını buldular»** kelimesini, ***** buldular kelimesiyle,

(78. âyetteki) ***** **«sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık»** kelimesini, ***** bütün peygamlere hayırla yad edilmeyi bahşettik kelimesiyle,

(83. âyetteki) ***** **«soyundan»** kelimesini, ***** din kardeşi kelimesiyle,

(102. âyetteki) ***** **«iş yapacak çağa erişince»** kelimesini, ***** amel kelimesiyle,

(103. âyetteki) ***** **«alnı üzere yıktı»** kelimesini, ***** yere yatırdı kelimesiyle.

(145. âyetteki) ***** **«onu attık»** kelimesini, ***** onu attık kelimesiyle,

(145. âyetteki) ***** **«ıssız yere»** kelimesini, ***** sahile kelimesiyle,

(162. âyetteki) ***** **«yoldan çıkaramazsınız»** kelimesini, ***** saptıramazsınız kelimesiyle,

Sâd Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«artık kurtuluş zamanı değildi.»** kelimesini, *****kurtuluş zamanı değildi kelimesiyle,

(7. âyetteki) ***** **«uydurma»** kelimesini, ***** bid'at kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«öyleyse sebebler içinde yükselsinler»** kelimesini, ***** gök kelimesiyle,

(15. âyetteki) ***** **«geri dönmesi yok (rahat ve huzur yok)»** kelimesini, ***** dönüş yok kelimesiyle,

(16. âyetteki) ***** **«bizim (azabdan) payımızı çabuk ver»** kelimesini ***** azab kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«okşamaya başladı»** kelimesini, ***** silmeye, okşamaya başladı kelimesiyle,

(34. âyetteki) ***** **«bir cesed»** kelimesini, ***** şeytan kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«o'nun istediği yere yumuşak yumaşak..»** kelimesini, ***** kendisine istediği gibi itaat eden kelimesiyle,

(44. âyetteki) ***** **«demet»** kelimesini, ***** demet kelimesiyle,

(45. âyetteki) ***** **«kuvvetli»** kelimesini, ***** kuvvet kelimesiyle,

(45. âyetteki) ***** **«basiretli»** kelimesini, ***** dinde derin bilgi kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«bakışlarım yalnız «kocalarına»** diken» kelimesini, ***** kocalarının dışındakilere bakmazlar kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«yaşıt dilberler»** kelimesini, ***** yaşıt kızlar kelimesiyle,

(57. âyetteki) ***** **«irin»** kelimesini, ***** çok soğuk kelimesiyle,

(58. âyetteki) ***** **«çeşit çeşit (azablar) var»** kelimesini, ***** azab çeşitleri kelimesiyle,

Zümer Sûresi

(5. âyetteki) ***** **«geceyi doluyor»** kelimesini, ***** yükler kelimesiyle,

(56. âyetteki) ***** **«hakikaten ben alay edenlerdendim»** kelimesini ***** korkutan, alay edenlerden kelimesiyle,

(58. âyetteki) ***** **«güzel hareket edenlerden»** kelimesini, hidayete erenlerden kelimesiyle,

Gâfir Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«lütuf sahibi»** kelimesini, ***** bolluk ve zenginlik kelimesiyle,

(31. âyetteki) ***** **«Nuh kavminin durumu gibi»** kelimesini, ***** durum kelimesiyle,

(37. âyetteki) ***** **«boşa çıkmak»** kelimesini, ***** hüsran kelimesiyle,

(60. âyetteki) ***** **«Bana dua edin»** kelimesini, ***** Beni tevhid ediniz kelimesiyle,

Fussilet Sûresi

(17. âyetteki) ***** **«onlara yol gösterdik»** kelimesini, ***** onlara açıkladık kelimesiyle,

Şûra Sûresi

(33. âyetteki) ***** **«durakalır»** kelimesini, ***** durgun kelimesiyle,

(34. âyetteki) ***** **«gemileri helak eder»** kelimesini, ***** gemileri batırır kelimesiyle,

Zuhruf Sûresi

(13. âyetteki) ***** **«yoksa Biz bunu (hizmetinize) yanaştırmazdık»** kelimesini, ***** istifadenize sunmazdık kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«merdivenler (asansörler)»** kelimesini, ***** asansörler kelimesiyle,

(35. âyetteki) *****«**ve nice süsler»** kelimesini ***** altın kelimesiyle,

(44. âyetteki) ***** **«O (yol) bir şereftir»** kelimesini, ***** şeref kelimesiyle,

(70. âyetteki) ***** **«sevindirileceksiniz»** kelimesini, ***** izzet ü ikram göreceksiniz kelimesiyle,

Duhân Sûresi

(24. âyetteki) ***** **«denizi açık bırak»** kelimesini, ***** yol kelimesiyle,

Câsiye Sûresi.

(23. âyetteki) ***** **«Allah'ın bir bilgiye göre saptırdığı»** kelimesini, ***** ezeli ilminde kelimesiyle,

Ahkâf Sûresi

(26. âyetteki) ***** **«size vermediğimiz nimeti»** kelimesini, ***** size vermediğimiz nimeti kelimesiyle,

Muhammed Sûresi

(15. âyetteki) ***** **«tadı değişmeyen»** kelimesini, ***** değişmeyen kelimesiyle,

Hucurât Sûresi

(1. âyetteki) ***** **«Allah ve Resulünün huzurunda öne geçmeyin»** kelimesini, ***** Kitap ve sünnetin hilafına söz söylemeyin kelimesiyle,

(12. âyetteki) ***** **«birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın»** kelimesini, ***** Müslümanların ayıplarını araştırmak kelimesiyle,

Kâf Sûresi

(1. âyetteki) ***** **«şerefli»** kelimesini, ***** değerli kelimesiyle,

(5. âyetteki) ***** **«çalkantılı»** kelimesini, ***** değişik kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«birbirine girmiş»** kelimesini, ***** salkım saçak kelimesiyle,

(15. âyetteki) ***** **«kuşku içinde»** kelimesini, ***** şek, şübhe kelimesiyle,

(16. âyetteki) ***** **«şah damarından»** kelimesini, ***** şah damarı kelimesiyle,

Zariyat Sûresi

(10. âyetteki) ***** **«(çeşitli sözleri) atan yalancılar kahrolsun»** kelimesini, ***** şüpheciler kelimesiyle,

(11. âyetteki) ***** **«onlar, aptallık içinde (ne dediklerini) bilmezler»** kelimesini, ***** sapıklıklarını sürdürdüler kelimesiyle,

(13. âyetteki) ***** **«yakılacaklardır»** kelimesini, ***** azab görürler kelimesiyle,

(17. âyetteki) ***** **«pek az uyurlar»** kelimesini, ***** uyurlar kelimesiyle,

(29. âyetteki) ***** **«çığlık»** kelimesini ***** çığlık kelimesiyle,

(29. âyetteki) ***** **«yüzüne vurarak»** kelimesini, ***** yüzüne vurarak kelimesiyle,

(39. âyetteki) ***** **«erkaniyle birlikte»** kelimesini, ***** adamlarıyla kelimesiyle,

(47. âyetteki) ***** **«göğü kendi elimizle (gücümüzle) yaptık»** kelimesini, ***** kudretle kelimesiyle,

(58. âyetteki) ***** **«sağlam kuvvet sahibi»** kelimesini, ***** çok güçlü kelimesiyle,

(59. âyetteki) ***** **«payı»** kelimesini, *****nasibi kelimesiyle,

Tûr Sûresi

(6. âyetteki) ***** **«kaynatılmış denize»** kelimesini, ***** kabarmış kelimesiyle,

(9. âyetteki) ***** **«o gün çalkalanır»** kelimesini, ***** çalkalanır kelimesiyle,

(13. âyetteki) **** **«o gün ..kakılırlar»** kelimesini, ***** kakılırlar kelimesiyle,

(18. âyetteki) ***** **«sefa sürerler»** kelimesini, ***** hoşlarına gider kelimesiyle,

(21. âyetteki) ***** **«onlardan eksiltmemişizdir»** kelimesini, onlardan eksiltmemişizdir kelimesiyle,

(23. âyetteki) ***** **«günaha sokma»** kelimesini ***** yalan kelimesiyle,

(30. âyetteki) ***** **«zamanın felâketlerine»** kelimesini, ***** ölüm kelimesiyle,

(37. âyetteki) ***** **«saldırganlar»** kelimesini, ***** saldırganlar kelimesiyle,

Necm Sûresi

(6. âyetteki) ***** **«üstün akıl sahibi»** kelimesini, ***** güzel görünüşlü kelimesiyle,

(48. âyetteki) ***** **«zengin eden O'dur, sermaye verip memnun eden O»** kelimesini, ***** verip memnun etti kelimesiyle,

(57. âyetteki) ***** **«yaklaşıcı»** kelimesini, ***** kıyametin isimlerinden biri kelimesiyle,

(61. âyetteki) ***** **«baş kaldırıyorsunuz»** kelimesini, ***** oralı olmuyorsunuz kelimesiyle,

Rahmân Sûresi

(6. âyetteki) ***** **«bitkiler ve ağaçlar»** kelimesini, ***** Necm: Yeryüzüne yayılan ot, şecer: gövdesi olan ağaç kelimesiyle

(10. âyetteki) ***** **«halk için»** kelimesini, ***** halk kelimesiyle,

(12. âyetteki) ***** **«yapraklı»** kelimesini, ***** saman kelimesiyle,

(12. âyetteki) ***** **«hoş kokulu»** kelimesini, ***** ekinin yeşilliği kelimesiyle,

(13. âyetteki) ***** **«Rabbinizin hangi nimetini»** kelimesini,***** Allah'ın hangi nimetini kelimesiyle,

(15. âyetteki) ***** **«yalın ateşten»** kelimesini, ***** saf ateşten kelimesiyle,

(19. âyetteki) ***** **«salıverdi»** kelimesini, ***** gönderdi kelimesiyle,

(20. âyetteki) ***** **«bir engel vardı»** kelimesini, ***** bir engel kelimesiyle,

(27. âyetteki) ***** **«Celâl sahibi»** kelimesini, ***** büyüklük ve ululuk sahibi kelimesiyle,

(31. âyetteki) ***** **«sizin için de boş vaktimiz olacak (hesabınızı göreceğiz!)»** kelimesini, ***** bu, Allah'ın kullarına bir tehdidir. Yoksa Allah için bir meşguliyet düşünülemez kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«geçebilirsiniz»** kelimesini, ***** denetimimden çıkamazsınız kelimesiyle,

(35. âyetteki) ***** **«yatın ateş»** kelimesini, ***** yalın ateş kelimesiyle,

(35. âyetteki) ***** **«kıpkızıl bir duman»** kelimesini, ***** ateş dumanı kelimesiyle,

(54. âyetteki) ***** **«iki cennetin devşirmesi»** kelimesini, ***** meyve kelimesiyle,

(56. âyetteki) ***** **«onlara dokunmamış»** kelimesini, ***** onlara yaklaşılmadı kelimesiyle,

(66. âyetteki) ***** **«fışkıran iki kaynak»** kelimesiyle, ***** feveran eden kelimesiyle,

(76. âyetteki) ***** **«yeşil koltuklar»** kelimesini, ***** oturma yerleri kelimesiyle,

Vâkıa Sûresi

(45. âyetteki) ***** **«varlık içinde şımarmış»** kelimesini, ***** nimet içinde yüzenler kelimesiyle,

(73. âyetteki) ***** **«gelip geçenlere»** kelimesini, ***** yolculara kelimesiyle,

(86. âyetteki) ***** **«ceza görmeyecekseniz»** kelimesini ***** hesaba çekilmeyecekseniz kelimesiyle,

(89. âyetteki) ***** **«rahatlık»** kelimesini, ***** rahatlık kelimesiyle,

Hadîd Sûresi

(âyetteki) ***** **«biz onu yaratmadan»** kelimesini, ***** onu yaratırız kelimesiyle,

Mümtehine Sûresi

(5. âyetteki) ***** **«bizi o küfredenlere fitne (mevzu) yapma»** kelimesini, ***** onların bize saldırmasına fırsat verme; yoksa bizi işkencelere uğratırlar kelimesiyle,

(12. âyetteki) ***** **«bir iftira uydurup getirmemeleri»** kelimesini, ***** başkalarının çocuklarını, kocalarınkine katmazlar kelimesine,

Münafikûn Sûresi

(4. âyetteki) ***** **«Allah onların belâlarını versin»** kelimesini, ***** Kur'an'daki her ***** Allah lanet etsin manasınadır kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«(Allah için) harcayın»** kelimesini, ***** tasadduk ediniz kelimesiyle,

Talâk Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«kim Allah'tan korkarsa (Allah) ona işinde bir kolaylık verir»** kelimesini, ***** dünya ve ahirette her türlü belâlardan korur kelimesiyle,

(8. âyetteki) ***** **«baş kaldırdı»** kelimesini, ***** baş kaldırdı kelimesiyle,

Mülk Sûresi

(8. âyetteki) *****«**öfkeden çatlayacak»** kelimesini, ***** öfkeden çıldıracak kelimesiyle,

(11. âyetteki) ***** **«uzak olsunlar»** kelimesini, *****uzak olsun kelimesiyle,

Kalem Sûresi

(9. âyetteki) ***** **«sen yumuşak davransan da onlar da sana yumuşak davransınlar»** kelimesini, *****sen onlara kolaylık göstersen de onlar da bu ruhsatı kullansalarkelimesiyle,

(13. âyetteki) ***** **«kötülükle damgalı»** kelimesini, *****çok zalim kelimesiyle,

(28. âyetteki) ***** **«aklı başında olanları dedi»** kelimesini, ***** onların en adili kelimesiyle,

(42. âyetteki) ***** **«bacaktan açıldığı (işlerin güçleştiği) gün»** kelimesini, ***** kıyametin dehşetinden can boğaza gelmek kelimesiyle,

(48. âyetteki) ***** **«o, sıkıntıdan yutkunarak»** kelimesini ***** kederli kelimesiyle,

(49. âyetteki)***** **«yerilerek»** kelimesini, ***** kınanmış kelimesiyle,

(51. âyetteki) ***** **«seni gözleriyle devireceklerdi»** kelimesini, ***** seni gözleriyle devireceklerdi kelimesiyle,

Hâkka Sûresi

(11. âyetteki) ***** **«sular kabarınca»** kelimesini, ***** taştı, çoğaldı kelimesiyle,

(12. âyetteki) ***** **«belleyen kulak»** kelimesini, ***** anlayışlı kelimesiyle,

(20. âyetteki) ***** **«ben sezmiştim»** kelimesini, ***** yakinen inanmıştım kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«irinden»** kelimesini, ***** irin kelimesiyle,

(37. âyetteki) ***** **«suçlular»** kelimesini, ***** cehennemlikler kelimesiyle,

Meâric Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«yükselme derecelerinin sahibi»** kelimesini, ***** yücelik ve faziletler

Nûh Sûresi

(20. âyetteki) ***** **«yollarda»** kelimesini, ***** yollar kelimesiyle,

(20. âyetteki) ***** **«geniş geniş»** kelimesini, ***** muhtelif kelimesiyle

Cin Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«Rabbimizin şanı yücedir»** kelimesini, ***** işi, emri, gücü kelimesiyle,

(13. âyetteki) ***** **«hakkının eksik verilmesinden korkmaz»** kelimesini, ***** sevabından herhangi bir eksiklik kelimesiyle,

(13. âyetteki) ***** **«ne de zillete düşmekten»** kelimesini ***** günahlarında ziyadelik kelimesiyle,

Müzzemmil Sûresi

(14. âyetteki) ***** **«dağılan kum yığınları»** kelimesini, ***** akıp giden kum yığınları kelimesiyle,

(16. âyetteki) ***** **«ağır»** kelimesini, ***** şiddetli kelimesiyle,

Müddessir Sûresi

(9. âyetteki) ***** **«o gün çetin bir gündür»** kelimesini, ***** şiddetli kelimesiyle,

(29. âyetteki) ***** **«durmadan derileri kavurur»** kelimesini, ***** değiştiren kelimesiyle,

İnsan Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«karışık bir nutfe»** kelimesini, ***** değişik renkler kelimesiyle,

(7. âyetteki) ***** **«şerri yaygın»** kelimesini, ***** yaygın kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«suratsız»** kelimesini, ***** çok dar kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«katı»** kelimesini, ***** çok uzun kelimesiyle,

Mürselât Sûresi

(25. âyetteki) ***** **«toplanma yeri»** kelimesiyle, ***** kifat: Toplanma yeri kelimesiyle,

(27. âyetteki) ***** **«dağlar»** kelimesini, ***** dağlar kelimesiyle,

(27. âyetteki) ***** **«yüksek»** kelimesini, ***** yüce kelimesiyle,

(27. âyetteki) ***** **«tatlı su»** kelimesini, ***** tatlı kelimesiyle,

Nebe' Sûresi

(13. âyetteki) ***** **«parıl parıl parlayan bir lamba»** kelimesini, ***** parlayan kelimesiyle,

(14. âyetteki) ***** **«sıkışan bulutlardan»** kelimesini, ***** bulutlar kelimesiyle,

(14. âyetteki) *****«**şarıl şarıl**» kelimesini, ***** dökülen kelimesiyle,

(16. âyetteki) *****«**sarmaş dolaş**» kelimesini, ***** toplu olarak kelimesiyle,

(26. âyetteki) ***** **«denk bir ceza»** kelimesini, ***** amellerine uygun kelimesiyle,

(31. âyetteki) ***** **«kurtuluş yeri»** kelimesini, ***** gezinti yeri kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«göğüsleri tomurcuklanmış kızlar»** kelimesini, ***** kabarmış göğüs kelimesiyle,

(38. âyetteki) ***** **«Ruh durur»** kelimesini, ***** yaratılış bakımından meleklerin en büyüğü kelimesiyle,

(38. âyetteki) ***** **«doğru söyler»** kelimesini, ***** Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur kelimesiyle,

Nâziât Sûresi

(7. âyetteki) *****«**başka bir sarsıntı**» kelimesini, *****ikinci nefha kelimesiyle,

(8. âyetteki) *****«**(korkudan) oynar**» kelimesini, ***** korkar kelimesiyle,

(10. âyetteki) *****«**tekrar hayata**» kelimesini, ***** hayat kelimesiyle,

(28. âyetteki) ***** **«boyunu yükseltti»** kelimesini, ***** onu bina etti kelimesiyle,

(28. âyetteki) *****«**kararttı**» kelimesini, ***** siyaha büründürdü kelimesiyle,

Abese Sûresi

(15. âyetteki) ***** **«elçiler»** kelimesini, ***** kâtipler kelimesiyle,

(28. âyetteki) ***** **«yoncalar»** kelimesini, ***** yonca kelimesiyle,

(31. âyetteki) ***** **«meyve»** kelimesini, ***** taze meyve kelimesiyle,

(38. âyetteki) ***** **«yüzler var ki parıl parıl»** kelimesini, ***** aydınlık kelimesiyle,

Tekvîr Sûresi

(1. âyetteki) ***** **«güneş durulduğu»** kelimesini, ***** karartıldığı kelimesiyle,

(2. âyetteki) *****«**yıldızlar kararıp döküldüğü**» kelimesini, ***** işi bittiği zaman kelimesiyle,

(17. âyetteki) ***** **«kararmaya yüz tutan»** kelimesini, ***** geri gelen kelimesiyle,

İnfitar Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«denizler akıtıldığı»** kelimesini, ***** karaları kapladığı kelimesiyle,

(4. âyetteki) *****«**kabirlerin içi dışına getirildiği**» kelimesini, *****kabirdekiler kalktığı kelimesiyle,

Mutaffifîn Sûresi

(18. âyetteki) ***** **«illiyyindedir»** kelimesini, ***** cennettedir kelimesiyle,

İnşikak Sûresi

(14. âyetteki) ***** dönmeyeceğini» kelimesini, *****tekrar dirilmeyeceğini kelimesiyle,

(23. âyetteki) ***** **«içlerinde gizlediklerini»** kelimesini, ***** gizlediklerini kelimesiyle,

Burûc Sûresi

(14. âyetteki) *****«**seven»** kelimesini, ***** dost kelimesiyle,

Târik Sûresi

(13. âyetteki) ***** **«ayırdedici bir sözdür»** kelimesini, ***** gerçek kelimesiyle,

(14. âyetteki) ***** **«boş söz»** kelimesini, ***** batıl kelimesiyle,

A'lâ Sûresi

(5. âyetteki) ***** **«kupkuru»** kelimesini, ***** kuruyup dağılmış kelimesiyle,

(5. âyetteki) ***** **«simsiyah»** kelimesini, ***** kapkara kelimesiyle,

(14. âyetteki) ***** **«Şirkten arınan»** kelimesini, ***** şirkten arınan kelimesiyle,

(15. âyetteki) ***** **«Rabbinin adını anan»** kelimesini, ***** Allahı birleyen kelimesiyle,

(15. âyetteki) ***** **«namaz kılan»** kelimesini, ***** beş vakit namaz kelimesiyle,

Gâşiye Sûresi

(1. âyetteki) ***** **«sarıp kaplayacak olan»** kelimesini, ***** büyük felâket, çarpınca kulakları sağir eden o gürültü, gerçekleşen, yürekleri hoplatan hadise; bunlar kıyamet gününün adlarındandır kelimesiyle,

(6. âyetteki) ***** **«kuru diken»** kelimesini, ***** dikenli ağaç kelimesiyle,

(15. âyetteki) ***** **«yastıklar»** kelimesini, ***** yastıklar kelimesiyle,

(22. âyetteki) ***** **«saldırgan»** kelimesini, ***** zorba kelimesiyle,

Fecr Sûresi

(14. âyetteki) ***** **«elbette gözetleme yerindedir»** kelimesini, ***** işitir ve görür kelimesiyle,

(20. âyetteki)***** **«pek çok»** kelimesini, ***** şiddetli kelimesiyle,

(23. âyetteki) ***** **«ama artık anlamanın kendisine ne faydası var»** kelimesini, ***** ona ne faydası var kelimesiyle,

Beled Sûresi

(10. âyetteki) ***** **«hayır ve şer yolunu»** kelimesini, ***** dalelet ve hidayet kelimesiyle,

Şems Sûresi

(6. âyetteki) ***** **«onu yuvarlayıp döşeyene»** kelimesini, ***** şekillendirene kelimesiyle,

(8. âyetteki) ***** **«isyanını ve itaatini kelimesini»**, ***** hayır ve şerri gösterdi kelimesiyle,

(15. âyetteki) ***** **«Allah verdiği cezanın sonucundan çekinmez (korkmaz)»** kelimesini, ***** neticede kimseden korkusu olmayan kelimesiyle,

Duhâ Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«örttüğü zaman»** kelimesini, ***** gittiği zaman kelimesiyle,

(3. âyetteki) ***** **«Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı»** kelimesini, ***** seni ne terketti, ne de darıldı kelimesiyle,

İnşirah Sûresi

(7. âyetteki) ***** **«uğraş»** kelimesini, ***** Rabbine ibadette kelimesiyle,

Kureyş Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«Kureyş'in (güvenini sağlayıp) onları alıştırdığı için»** kelimesini, ***** yapageldikleri kelimesiyle,

Kevser Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«sana buğzeden kişi»** kelimesini, ***** düşmanın kelimesiyle,

İhlâs Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«Allah Sameddir»** kelimesini, ***** hiç kimseye muhtaç olmayan kelimesiyle, et etmiştir.

2- İbn-i Ebî Hâtim Tarikine Göre Sûrelerdeki Garib Kelimeler

Fatiha Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«Allah'a hamdolsun»** kelimesini, ***** Allah'a şükürler olsun kelimesiyle,

(2. âyetteki) ***** **«âlemlerin Rabbi»** kelimesini, ***** bütün mahlûkat kelimesiyle,

Bakara Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«muttekîlere»** kelimesini, ***** şirkten sakınıp Allah'a itaat eden Mü'minler kelimesiyle,

(3. âyetteki) ***** **«namazlarını kılarlar»** kelimesini, *****

***** Namazı; rüku, sucud, tilâvet ve huşu ile tamamlamak kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«hastalık»** kelimesini, ***** nifak kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«acı bir azab»** kelimesini, ***** can yakıcı bir azab kelimesiyle,

(10. âyetteki) ***** **«yalan söylemelerinden»**kelimesini, ***** tebdil ve tahrif etmelerinden kelimesiyle,

(13. âyetteki) ***** **«beyinsizler»** kelimesini, ***** cahiller kelimesiyle,

(15. âyetteki) ***** **«taşkınlıkları içinde»** kelimesini, ***** inkârları kelimelesiyle,

(19. âyetteki) ***** **«yağmur»** kelimesini, ***** yağmur kelimesiyle,

(22. âyetteki) ***** **«eşler»** kelimesini, ***** benzerler kelimesiyle,

(30. âyetteki) ***** **«Seni takdis ediyoruz»** kelimesini, ; ***** temizleme kelimesiyle,

(35. âyetteki) ***** **«bol bol»** kelimesini, ***** bolluk, müreffeh kelimesiyle,

(42. âyetteki) ***** **«karıştırmayın»** kelimesini, ***** karıştırmayın kelimesiyle,

(57. âyetteki) ***** **«kendi kendilerine zulmediyorlardı»** kelimesini ***** zarar verirler kelimesiyle,

(58. âyetteki) ***** **«hitta (ya Rabbi , bizi affet) deyin kelimesini»**, ***** size denildiği gibi bu gerçektir, deyiniz kelimesiyle,

(63. âyetteki) ***** **«Tur dağı»** kelimesini, ***** bitki ve ağaç örtüsüyle kaplı dağ kelimesiyle,

(65. âyetteki) ***** **«aşağılık»** kelimesini, ***** zillete düşenler kelimesiyle,

(66. âyetteki) ***** **«ibret»** kelimesini, ***** ceza olarak kelimesiyle,

(66. âyetteki) ***** **«öndekilere»** kelimesini, ***** kendilerinden öncekilere kelimesiyle,

(66. âyetteki) ***** **«ardından geleceklere»** kelimesini, ***** kendileriyle beraber kalanlar kelimesiyle,

(66. âyetteki) ***** **«bir öğüt»** kelimesini, ***** bir öğüt kelimesiyle,

(76. âyetteki) ***** **«Allah'ın size açtığı»** kelimesini, ***** Allahın size ikram ettikleriyle kelimesiyle,

('87. âyetteki) ***** **«Ruhu'l-Kudüs ile»** kelimesini, ***** Hazret-i isa'nın ölüleri dirilttiği işim kelimesiyle,

(116. âyetteki) ***** **«boyun eğmiştir»** kelimesini, ***** taat edenler kelimesiyle,

(127. âyetteki) ***** **«temellerini»** kelimesini, ***** binanın temeli kelimesiyle,

(138. âyetteki) ***** **«Allah'ın boyası»** kelimesini, ***** Allah'ın dini kelimesiyle,

(139. âyetteki) ***** **«bizimle tartışıyor musunuz»** kelimesini ***** bize hasım mı kesiliyorsunuz kelimesiyle,

(162. âyetteki) ***** **«ne onlar (ın yüzlerin)e bakılır»** kelimesini, ***** bekletilirler kelimesiyle,

(204. âyetteki) ***** **«hasımların en yamanıdır»** kelimesini, ***** düşmanlığı şiddetli kelimesiyle,

(208. âyetteki) ***** **«İslama»** kelimesini ***** itaatta kelimesiyle,

(208. âyetteki) ***** **«hepiniz»** kelimesini, ***** toptan kelimesiyle,

Âli İmrân Sûresi

(11. âyetteki) ***** **«durumu gibi»** kelimesini, ***** yapması gibi kelimesiyle,

(18. âyetteki) ***** **«adaletle»** kelimesini, ***** adaletle kelimesiyle,

(49. âyetteki) ***** **«körü»** kelimesini, ***** ama olarak dünyaya gelen kelimesiyle,

(79. âyetteki) ***** **«Rabbin samimi kulları»** kelimesini, ***** ulema ve fukaha kelimesiyle,

(139. âyetteki) ***** **«gevşemeyin»** kelimesini, ***** gücünüzü yitirmeyin kelimesiyle,

Nisâ Sûresi

(46. âyetteki) ***** **«işit, işitmez olası»** kelimesini, : ***** dinle, iyi haber işitmez olasıca kelimesiyle,

(46. âyetteki) ***** **«dillerini eğip bükerek»** kelimesini ***** yalan söylemek suretiyle kelimesiyle,

(117. âyetteki) ***** **«birtakım dişiler»** kelimesini, ***** zayıflar, güçsüzler kelimesiyle,

Mâide Sûresi

(12. âyetteki) ***** **«onlara yardım ederseniz»** kelimesini, ***** onlara destek olursanız kelimesiyle,

(80. âyetteki) ***** **«gerçekten nefislerinin kendileri için yapıp gönderdiği ne kötüdür»** kelimesini, ***** nefislerinin kendilerine emrettikleri kelimesiyle,

En'am Sûresi

(23. âyetteki) ***** **«çarelerinin kalmadığı (gün)»** kelimesini, ***** çareleri kelimesiyle

(134. âyetteki) ***** **«siz onun önüne geçemezsiniz»** kelimesini ***** önüne geçemezsiniz kelimesiyle,

A'raf Sûresi

(64. âyetteki) ***** **«basireti körleşmiş bir millet»** kelimesini, ***** kâfir kelimesiyle,

(69. âyetteki) ***** **«üstün»** kelimesini, ***** şiddet kelimesiyle,

(85. âyetteki) ***** **«eksik vermeyin»** kelimesini, ***** haksızlık etmeyin kelimesiyle,

(133. âyetteki) ***** **«haşerat»** kelimesini, ***** kanadsız çekirge kelimesiyle,

(137. âyetteki) *****«**yükseltmekte oldukları sarayları»** kelimesini, ***** yaptıkları binalar kelimesiyle,

(139. âyetteki) ***** **«yıkılmıştır»** kelimesini, ***** helak olan kelimesiyle,

(145. âyetteki) ***** **«bunları kuvvetle tut»** kelimesini, ***** samimiyet ve ciddiyetle kelimesiyle,

(157. âyetteki) ***** **«ağırlıkları»** kelimesini, *****verdikleri söz kelimesiyle,

(187. âyetteki) ***** **«gelip çatması»** kelimesini, ***** sonun gelmesi kelimesiyle,

(199. âyetteki) ***** **«affı (kolaylık yolunu) tut»** kelimesini, ***** bağışlayıcı ol kelimesiyle,

(199: âyetteki) ***** **«iyiliği emret»** kelimesini, ***** doğruyu kelimesiyle,

Enfâl Sûresi

(2. âyetteki) ***** **«yürekleri ürperir»** kelimesini, ***** korkar kelimesiyle,

(22. âyetteki) ***** **«dilsizler»** kelimesini, ***** dilsizler kelimesiyle,

(29. âyetteki) ***** **«iyi ile kötüyü ayırdedecek bir anlayış (basiret)»** kelimesini, ***** yardımcı olarak kelimesiyle,

(42. âyetteki) ***** **«vadinin yakın kenarı»** kelimesini, ***** vadinin kenarı kelimesiyle,

Tevbe Sûresi

(8. âyetteki) ***** **«and ve andlaşma»** kelimesini, ***** kelimesini, ***** ahd ***** emân kelimesiyle,

(30. âyetteki) ***** **«nasıl da çevriliyorlar»** kelimesini, ***** nasıl yalan söylüyorlar kelimesiyle,

(36. âyetteki) ***** **«işte doğru din budur»** kelimesini, ***** hüküm kelimesiyle,

(42. âyetteki) ***** **«geçici dünya malı»** kelimesini, ***** ganimet kelimesiyle,

(42. âyetteki) ***** **«güç aşılacak mesafe»** kelimesini, ***** mesafe kelimesiyle,

(46. âyetteki) ***** **«onları durdurdu»** kelimesini, ***** onları alıkoydu kelimesiyle,

(57. âyetteki) ***** **«sığınılacak yer»** kelimesini, ***** dağdaki sığınak kelimesiyle,

(57. âyetteki) ***** **«yahut mağaralar»** kelimesini, ***** uçurumlardaki mağara barınakları kelimesiyle,

(57. âyetteki) ***** **«ya da sokulacak bir delik»** kelimesini, sığınak kelimesiyle,

(60. âyetteki) ***** **«zekat toplayan memurlar»** kelimesini, ***** zekat memurları kelimesiyle,.

(67. âyetteki) ***** **«Allah'ı unuttular»** kelimesini, ***** Allah'a itaati terkettiler kelimesiyle,

(67. âyetteki) ***** **«O da onları unuttu»** kelimesini ***** sevap ve kereminden onları mahrum etti kelimesiyle,

(69. âyetteki) ***** **«kendi paylarına düşenle»** kelimesini, ***** dinleriyle kelimesiyle,

(90. âyetteki) ***** **«özür bahane edenler»** kelimesini, ***** özür bahane edenler kelimesiyle,

(120. âyetteki)***** **«bir açlık»** kelimesini, ***** açlık kelimesiyle,

(123. âyetteki) ***** **«sertlik»** kelimesini,***** sertlik kelimesiyle,

(126. âyetteki) ***** **«sınanıyorlar»** kelimesini, ***** imtihan edilirler kelimesiyle,

(128. âyetteki) ***** **«ağır gelir»** kelimesini, ***** şiddetli kelimesiyle,

(128. âyetteki) ***** **«sıkıntıya uğramanız»** kelimesini, ***** sıkıntıya uğramanız kelimesiyle,

Yûnus Sûresi

(71. âyetteki) ***** **«hükmünüzü bana uygulayın»** kelimesini, ***** bana elinizden geleni yapın kelimesiyle,

(71. âyetteki) ***** **«bana hiç mühlet de vermeyin»** kelimesini, ***** elinizden geleni ardınıza koymayın kelimesiyle,

(33. âyetteki) ***** **«gerçekleşmiş oldu»** kelimesini ***** gerçekleşmiş oldu kelimesiyle,

Hûd Sûresi

(6. âyetteki) ***** **«Allah onun durduğu yeri bilir»** kelimesini, ***** nerede olursa olsun rızkı ona gelir kelimesiyle,

(75. âyetteki) ***** **«Allah'a yönelen»** kelimesini, ***** Allahın itaatına yönelen kelimesiyle,

(81. âyetteki) ***** **«geri kalmasın»** kelimesini ***** geri kalmasın kelimesiyle,

(85. âyetteki) ***** **«fenalık etmeyin»** kelimesini ***** ifsada koşmayın kelimesiyle,

Yûsuf Sûresi

(23. âyetteki) ***** **«haydi gelsene»** kelimesini, ***** ***** sana hazırlandım (İbn-i Abbâs bunu hemzeli okumuştur) kekelimesiyle,

(31. âyetteki) ***** **«hazırladı»** kelimesini, ***** hazırladı kelimesiyle,

(100. âyetteki) ***** **«tahtına»** kelimesini, ***** makamına kelimesiyle,

(108. âyetteki) ***** **«işte benim ilkem budur»** kelimesini, ***** davetimin özü kelimesiyle,

Ra'd Sûresi

(6. âyetteki) ***** **«benzerleri»** kelimesini, ***** evvelki ümmetlerin başlarına gelen azab kelimesiyle,

(9. âyetteki) ***** **«gizliyi ve aşikarı»** kelimesini,***** gizli ve açık kelimesiyle,

(13. âyetteki) ***** **«pek kuvvetli»** kelimesini, ***** düşmanlarını ve hilecileri yakalaması pek yaman kelimesiyle,

Nahl Sûresi

(47. âyetteki) ***** **«bir korku üzerinde»** kelimesini, ***** amellerindeki eksiklik kelimesiyle,

(68. âyetteki) ***** **«Rabbin bal arısına (şöyle) vahyetti»** kelimesini, ***** ona ilham etti kelimesiyle,

İsrâ Sûresi

(72. âyetteki) ***** **«yolu daha sapıktır»** kelimesini, ***** hiç delili olmayan kelimesiyle,

(92. âyetteki) ***** **«karşımıza»** kelimesini, ***** apaçık kelimesiyle,

(110. âyetteki) ***** **«bu ikisinin arasında bir yol tut»** kelimesini, ***** namazda ne herkesin duyacağı şekilde, ne de kulağın işitmeyecek kadar sessiz okuma, bu ikisinin arasında bir yol takip et kelimesiyle,

Meryem Sûresi

(25. âyetteki) ***** **«olmuş taze hurma»** kelimesini, ***** taze kelimesiyle,

Tâhâ Sûresi

(45. âyetteki) ***** **«taşkınlık etmesinden»** kelimesini, ***** acele davranmasından kelimesiyle,

(45. âyetteki) ***** **«iyice azmasından»** kelimesini, ***** haddi aşmasından kelimesiyle,

(119. âyetteki) ***** **«susamıyacaksın»** kelimesini, ***** susamıyacaksın kelimesiyle,

(119. âyetteki) ***** **«kuşluk vakti güneşi(nin ısısı)ndan etkilenmiyeceksin»** kelimesini,***** güneş altında kalmaycaksın kelimesiyle,

Mü’minûn Sûresi

(50. âyetteki) ***** **«tepeye»** kelimesini, ***** yüksekçe yer kelimesiyle,

(50. âyetteki) ***** **«oturmaya elverişli»** kelimesini, ***** münbit kelimesiyle,

(50. âyetteki) ***** **«çeşmeli»** kelimesini, ***** temiz su kelimesiyle,

(52. âyetteki) ***** **«ümmetiniz»** kelimesini, ***** dininiz kelimesiyle,

Furkân Sûresi

(1. âyetteki) ***** **«hayır ve bereketi çoktur»** kelimesini, ***** bereketi bol kelimesiyle,

Şuarâ Sûresi

(102. âyetteki) ***** **«bir kere daha»** kelimesini, *****bir kere daha kelimesiyle,

Neml Sûresi

(52. âyetteki) ***** **«çökmüş»** kelimesini, ***** tepe taklak düştü kelimesiyle,
(89. âyetteki) ***** **«ona daha hayırlısı var»** kelimesini, ***** sevap kelimesiyle,

Rûm Sûresi

(12. âyetteki) ***** **«umutsuzluk içinde susarlar»** kelimesini, ***** üzüntü içindedirler kelimesiyle,

Fâtır Sûresi

(27. âyetteki) ***** **«yollar»** kelimesini, ***** yollar kelimesiyle,

Sâffât Sûresi

(23. âyetteki) ***** **«cehennemin yoluna»** kelimesini, ***** cehennemin yolu kelimesiyle,
(24. âyetteki) ***** **«durdurun onları»** kelimesini, ***** bekletin onları kelimesiyle,
(24. âyetteki) ***** **«çünkü onlar sorguya çekilecekler»** kelimesini ***** hesap verecekler kelimesiyle,
(25. âyetteki) ***** **«size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz»** kelimesini, ***** birbirinizi kurtarmıyorsunuz kelimesiyle,
(26. âyetteki) ***** **«teslim olmuşlardır»** kelimesini, ***** kıstırılmışlardır kelimesiyle,
(142. âyetteki) ***** **«(kendisini) kınayarak»** kelimesini,***** hataya düşmüş kelimesiyle,

Fussilet Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«açıklanmış»** kelimesini, ***** beyan olunmuş kelimesiyle,
(26. âyetteki) ***** **«onun hakkında gürültü edin»** kelimesini, onu hafife alın kelimesiyle,

Kamer Sûresi

(8. âyetteki) ***** **«boyunlarını çağırana doğru uzatmış koşarlarken»** kelimesini, ***** yönelenler kelimesiyle,

Vâkı'a Sûresi

(5. âyetteki) *****«**serpildiği**» kelimesini ***** parçalandığı kelimesiyle,

(19. âyetteki) ***** **«ne de akılları giderilir»** kelimesini, ***** dünyada içki içenlerde olduğu gibi bunlarda kusma olmaz kelimesiyle,

(46. âyetteki) ***** **«en büyük günah»** kelimesini, ***** şirk kelimesiyle,

Haşr Sûresi

(23. âyetteki) ***** **«gözetip koruyan»** kelimesini, ***** her an gözeten kelimesiyle,

(23. âyetteki) ***** **«üstün, galip»** kelimesini, .***** istediğini yapabilen kelimesiyle,

(24. âyetteki) ***** **«herşeyi hikmeti uyarınca yapandır»** kelimesini, ***** herşeyi yerli yerince yapan kelimesiyle,

Münâfikûn Sûresi

(4. âyetteki) ***** **«bostan korkuluğu»** kelimesini, ***** hurma kütüğü kelimesiyle,

Mülk Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«bozukluk»** kelimesini, ***** yarılma kelimesiyle,

(4. âyetteki) ***** **«ümidini kesmiş bir halde»** kelimesini, ***** narin, zayıf kelimesiyle,

Nûh Sûresi

(13. âyetteki) ***** **«Allah için saygı (göstermek) istemiyorsunuz»** kelimesini, ***** büyüklük taslayarak Ondan korkmuyorsunuz kelimesiyle,

Cin Sûresi

(3. âyetteki) ***** **«Rabbimizin şânı»** kelimesini, ***** Rabbimizin büyüklüğü kelimesiyle,

Müddessir Sûresi

(47. âyetteki) ***** **«ölüm bize gelip çattı»** kelimesini, ***** ölüm kelimesiyle,

Kıyame Sûresi

(33. âyetteki) ***** **«çalım satarak»** kelimesini, ***** kasıla kasıla kelimesiyle,

Nebe' Sûresi

(33. âyetteki) ***** **«yaşıt kızlar»** kelimesini, ***** hepsi otuzunda kelimesiyle,

Nâziât Sûresi

(42. âyetteki) ***** **«gelip çatması»** kelimesini, ***** son noktası kelimesiyle,

Abese Sûresi

(32. âyetteki) ***** **«sizin geçiminiz için»** kelimesini, ***** menfaatınız için kelimesiyle,

İnşikak Sûresi

(25. âyetteki) ***** **«bitmez tükenmez»** kelimesini, ***** tükenmez kelimesiyle,

3- Garip ve Müşkil Kelimelerin Tefsirinde Arab Şiirinin Önemi

Ebû Bekri'l-Enbâri şöyle der: Sahâbe ve tâbiûn, Kur'an'ın garip ve müşkil kelimelerini tefsir ederken, genellikle Arab şiirinden istifade ederlerdi. Bu gerçeği bilmeyen bir grub ulema, nahivcilerin bu konudaki tutumuna karşı çıkarak: 'Bunu uyguladığınız takdirde şiiri, Kur'an'ın bir aslı yapmış olursunuz. Şiir, âyet ve hadisle zemmedildiği halde, Kur'andaki garip kelimelerin tefsirinde şahid olarak bunu kullanmak nasıl caiz olur?

Onların, şiiri Kur'an'a asıl ittihaz ettiğimiz şeklindeki iddiaları doğru değildir. Bilakis gayemiz, Kur'an'da mevcut olan garip kelimeleri şiirle açıklamaktır. Zira Cenabı Hak: ***** **«Biz, onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik..»** (Yusuf, 2.) âyeti ile, ***** **«...apaçık Arapça bir dildir.»** (Nahl, 103.) âyetini inzal buyurmuştur.

İbn-i Abbâs şöyle der: Şiir, Arab'ın divanıdır. Allah'ın Arabça indirdiği Kur'an'dan bir kelimenin mânasını anlayamazsak, divanına müracaat eder, bu kelimenin mânasını öğreniriz.

Ebû Bekri'l-Enbâri, İkrime tarikiyle, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Bana Kur'an'ın gariblerinden soracak olursanız, şiire müracaat edin derim. Çünkü şiir, Arab'ın divanıdır.

Ebû Ubeyd, «F e d â i l» adlı eserinde şöyle der: Bize Huşeym, o Husayn b. AbdurRahmân'dan, o Abdullah b. AbdurRahmân b. Utbe'den, o da İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunur: Kur'an'dan bir kelime sorulduğunda İbn-i Abbâs, şiirden örnek getirirdi. Yani, kelimenin mânasını şiirle şahit getirerek açıklardı.

Burada şunu belirtmek isterim: Biz, bu konuda İbn-i Abbâs'dan çokça rivâyette bulunduk. Kendisinden en çok nakilde bulunduğumuz eser, Nâfi' b. Ezrak'ın «M e s â i l» adlı eseridir. İbnu'l-Enbari, bunların bir kısmını «K i t â b u'l V a k f»da, Taberânî de «M u' c e m u' l - K e b î r»inde zikretmişlerdir. Faydalı olur ümidiyle tamamını burada serdetmeyi uygun buldum.

Bana, Ebû Abdillah Muhammed b. Ali es-Sâlihi kendisinden okurken, o Ebû İshak et-Tenûhi, o Kasım b. Asâkir, ona Ebû Nasr Muhammed b. Abdillah eş-Şirazi, ona Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Es'ad el-Iraki, ona Ebû Ali Muhammed b. Saîd b. Nebhâhi'l-Kâtip, ona Ebû Ali b. Şâzan, ona İbnu'l-Tastî adıyla tanınan Ebû'l-Huseyn Abdussamed b. Ali b. Muhammed b. Mukerrem, ona Ebû Sehl es-Sırri b. Sehl el-Cundyesabûrî, ona Yahya b. Ebî Ubeyde Bahr b.

Ferrûh el-Mekkî, ona Sa'd b. Ebî Saîd, ona İsa b. De'b, ona Humeydu'l-Arac ve Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed, o da babasından yaptığı rivâyette, babası şöyle demiştir.

Abdullah b. Abbâs, Kabe'nin avlusunda otururken, bazı kimseler etrafını çevirmiş, kendisinden bazı âyetlerin tefsirini soruyorlardı.

Bunun üzerine Nâfi' b. Ezrak, Necdet b. Uveymir'e dönerek: Haydi kalk, bilgisi olmadan âyetleri tefsire cüret eden şu kimsenin yanına gidelim, der. Beraberce yanına giderler ve kendisine şöyle derler:

Sana, Allah'ın Kitab'ından bazı âyetlerin mânalarını sormak istiyoruz. Bize bunların tefsirini yap ve Arap şiirinden uygun düşenleri şahid olarak getir. Çünkü Allahü teâlâ Kur'an'ı açık bir Arapça ile indirmiştir, dediler.

Bunun üzerine İbn-i Abbâs; aklınıza geleni sorun, karşılığında bulundu.

Nâfi' İbn-i Abbâs'a ***** **«sağdan, soldan ayrı ayrı gruplar halinde»** (Meâric, 37.) âyetini bana tefsir edermisin, diye sorar.

İbn-i Abbâs, ***** arkadaş grupları, cevabını verince, Arablar bunu bu mânada kullanır mı? diye sorar. İbn-i Abbâs; evet kullanır, Ubeyd b. el-Abras'ın şu beytini duymadın mı? der.

***** Koşarak ona gelip minberinin etrafında bir grup oluşturdular.

Nâfi, aşağıdaki âyetlerde geçen kelimeler hakkında İbn-i Abbâs'a şu soruları yöneltir:

Nâfi: ***** **«ona (yaklaşmağa) yol arayın»** (Mâide, 35.) âyetindeki ***** ne demektir?

İbn-i Abbâs: ***** ihtiyaç, sebeb, çare demektir.

Nâfi : Araplar kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Antere'nin şu şiirini duymadın mı?

Nâfi : ***** **«...şeriat ve yol..»** (Mâide, 48.) âyetindeki kelimeleri açıklar mısın?

İbn-i Abbâs: ***** din, ***** da yol demektir.

Nâfi : Araplar kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ebû Süfyan b. Haris b. Abdulmuttalib'in şu beytini duymadın mı? *****

Yemin olsun ki Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) doğruluk ve adalet üzere konuşup, İslamın kanun ve yolunu (ilkesini) açıkladı.

Nâfi : ***** **«..Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman»** (Enam, 99.) âyetindeki ***** kelimesini açıklar mısın?

İbn-i Abbâs: ***** ; meyvenin olgunlaşması ve ermesidir.

Nâfi : Arablar kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

Sevgili, kadınlar arasında yürürken olgun meyveli ağaç dallarının hareketi gibi, ağır ağır, salınarak yürür.

Nâfi : ***** **«...süs elbisesi...»** (A'raf, 26.) âyetindeki bu kelimeyi açıklar mısın?

İbn-i Abbâs: ***** mal demektir.

Nâfi : Arablar kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

Bana hayırlı mallar vermekle ihsanda bulun, benden ihsanını kesmen çok uzadı. Dostların en hayırlısı ihsanı sürekli olandır; esirgeyen değil.

Nâfi : ***** **«Biz insanı zorluklara dayanıklı yarattık.»** (Beled, 4.) âyetindeki ***** kelimesini açıklar mısınız? İbn-i Abbâs: ***** ; itidal ve istikamet demektir.

Nâfi : Araplar kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebid b. Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

Ey gözüm (sevgilim), biz itidalimizi muhafaza ederek, düşmanlarımızla karşılaştığımızda, sen İrbed'e ağlamalı değil miydin?.

Nâfi :***** **«..şimşeğin parıltısı neredeyse..»** (Nur, 43.) âyetindeki ***** ne demektir?

İbn-i Abbâs:. *****, ışık demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ebû Süfyan b. Hâris'in şu beytini duymadın mı?

Peygamber, karşılık beklemeksizin (insanları) İslam'a çağırıyor. Getirdiği ışığın (dinin) nuruyla, karanlıkları aydınlatıyor.

Nâfi : ***** **«..torunlar..»** (Nahl, 72.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** ; oğlunun oğlu demektir. Bu da yardımcılar manasınadır.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

Torunlar, ninelerinin etrafında koşuşarak develerin yularını onların ellerine verdiler.

Nâfi : ***** **«Katımızdan bir şefkat...»** (Meryem, 13.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, tarafımızdan bir şefkat demektir.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Tarfetu'bnu'l-Abd'ın şu beytini duymadın mı?

Ey Ebâ Münzir, bizi mahvettin, acı bize; senin bir kısım serleri bağışlaman, diğerlerinden daha kolaydır.

Nâfi : ***** **«...inanlar hâla anlamadılar mı?...»** (Ra'd, 31.) âyetindeki ***** ne demektir?

İbn-i Abbâs: Beni Mâlik dilinde bilmiyor mu? demektir.

Nâfi : Arablar, bunu bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Mâlik b. Avf ın şu beytini duymadın mı?

Yemin olsun ki, kendilerinden uzakta bulunsam da, kavmim benim kendi çocukları olduğumu biliyorlar.

Nâfi : ***** **«..mahvolmuş..»** (İsrâ, 102.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, lanete uğramış, hayırdan mahrum olmuş, demektir.

Nâfi : Arablar, bunu bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Abdullah b. Zeb'arî'nin şu beytini duymadın mı?

***** Şeytan bana uyku halinde geldi. Kim şeytanın, yolunu izlerse hayırdan mahrum olur.

Nâfi : ***** **«..doğum sancısı onu getirdi..»** (Meryem, 23.) âyetindeki ***** ne demektir?

İbn-i Abbâs: ***** nin mânası sığınmaya zorladı, demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Hassan b. Sâbit'in şu beytini duymadın mı?

***** Biz şiddetli bir saldırı düzenlersek, sizi mağara kovuklarına sığınmaya mecbur bırakırız.

Nâfi : ***** **«..meclisi..»** (Meryem, 73.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, toplantı yeri demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Günler iki türlüdür; biri iyş ü işret günü ise, öbürü düşmana haddini bildirme günüdür.

Nâfi : ***** **«...eşyaca ve gösterişce»** (Meryem, 74.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kelimesi eşya, ***** ise içecek maddesi demektir.

Nâfi : Arablar, bunu bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Bineklerinin üzerinde eşyanın değerlisi olan su ve ev eşyasıyle döndüler.

Nâfi : ***** **«Yerlerini boş, dümdüz bırakacaktır»** (Tâhâ, 106.) âyetindeki kelimelerin mânası ne demektir?

İbn-i Abbâs: ***** düz ve kaygan yer, ***** ise tesviye edilmiş yer demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** O beyazımsı yalçın kara kayaları, Radva tepesine indirirlerse orası dümdüz olur.

Nâfi : ***** **«..ne susarsın, ne de güneşin sıcağından etkilenirsin..»** (Tâhâ, 119.) âyetindeki ***** kelimeleri hangi mânadadır?

İbn-i Abbâs: ***** güneşin sıcağından etkilenmezsin, demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Kadın, güneşin karşısında çalışıp ter döken, akşam olunca da yatıp istirahat eden bir adam buldu.

Nâfi : ***** **«..böğürmesi olan..»** (A'raf, 148.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , onun böğürmesi de vardır, demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Bekr oğlu Muâviye oğulları Müslümanlara karşı homurdanmaya başladılar.

Nâfi : ***** **«..beni anmakta gevşeklik etmeyin.»** (Tâhâ, 42.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , ikiniz de emirlerimde gevşek davranmayın demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** O seni nerede buldu, ben hiç gevşeklik göstermeden onu kurtarmanın yollarını aradım

Nâfi : ***** **«..isteyene de, istemeyene de verin..»** (Hac, 36.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kendisine verilenle yetinen, ***** ise, kapı kapı dolaşıp dilenendir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Onların zenginleri üzerinde kapılarını çalanlarının hakları vardır, fakirleri ise tok gözlü ve cömerttir.

Nâfi : ***** **«..sağlam köşk»** (Hac, 45.) âyetindeki ***** in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** in mânası, kerpiç ve harçla sağlamlaştırmış demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Adiyyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

Binayı mermerle sağlamlaştırıp tuğlayla ile çatısını kapattı. Damında da kuşların yuvası var.

Nâfi : ***** **«..yalın ateş..»** (Rahmân, 35.) kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , kor halindeki ateş parçası demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebidu'bnu Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

***** Körüğü çektikçe çekiyor, böylece körük sürekli yalın ateş saçıyordu.

Nâfi : ***** **«Mü'minler felah ve saadete erdiler.»** (Mü'minûn, 1.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, kurtuldular, mesut oldular demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebidu'bnu Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

***** Eğer hâlâ aklını başına almamışsan, aklını başına al; yemin olsun ki aklını başına alan Mesûd olmuş, kurtulmuştur.

Nâfi : ***** **«..Allah dilediğini yardımıyla destekler..»** (Âl-i imrân, 13.) âyetindeki ***** nün mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** destek olur, destekler demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Hassan b. Sâbit'in şu beytini duymadın mı?

***** Bir takım kahraman insanlar ki, siz asla onların dengi olamazsınız; onlar Cibril-i Emin'in inmesiyle desteklendiler.

Nâfi : ***** **«...kıpkızıl bir duman..»** (Rahmân, 35.) kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** ın mânası, alevsiz duman demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şairin şu beytini duymadın mı?

***** Allah, içine kıpkızıl bir duman koymadığı halde, o petrol lambası gibi ışık saçıyordu.

Nâfi : ***** **«..karışık..»** (İnsan, 2.) kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** rahimde kadın ve erkek menisinin karışmasıdır.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

***** Nâfi : ***** **«..sarmısağından..»** (Bakara, 61.) kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Kelimenin mânası, buğday demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ebû Mihceni's-Sekafi'nin şu beytini duymadın mı?

***** Ben kendimi buğday ziraatıyle meşgul olmamdan dolayı Mendine'ye yerleşmiş çok zengin birisi gibi sanıyordum.

Nâfi : ***** **«..Siz boş şeylerle oyalanıp duruyorsunuz..»** (Necm, 61.) âyetindeki ***** nun mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** eğlence ve boş şeyler demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Huzeylete bintu Bekr'in şu beytini duymadın mı?

***** Ne olurdu! Ad kavmi hakkı kabul etselerdi; inkâr yoluna sapmasalardı.

Dendi ki kalk onların akibetlerine bak; sonra da bu oyalanmayı bırak.

Nâfi : ***** **«Onda ne sersemletme var..»** (Sâffât, 47.) âyetindeki ***** un mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** un mânası, dünyadaki içki gibi kötü ve çirkin olmayan içki demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, İmru'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

***** Aklı başdan götürmeyen nice kadehler içtim ve ondan yoldaşlarıma da sundum.

Nâfi : ***** **«Dolunay şeklini alan aya ki.»** (İnşikak, 18.) âyetteki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** demek, bir arada toplanmak demektir.

Nâfi : Araplar bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Tarafatu'bnu-Abd'in şu beytini duymadın mı?

***** Bizim, sürücüleri olmasa da bir araya toplanan deve kuşlarımız var.

Nâfi : ***** **«..onlar orada ebedi kalacaklardır.»** (Bakara, 39.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Oradan asla çıkamayacaklar, ebedi kalacaklar, demektir.

Nâfi : Araplar bunu, bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Adiyyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

Eğer biz ölürsek, (başkaları) ölümsüz mü kalacak, ölüm insanlara ar mı olur!

Nâfi : ***** **«havuzlar kadar (geniş) leğenler»** (Sebe, 13.) âyetindeki kelimenin mânası ne dedir?

İbn-i Abbâs: ***** , havuzlar kadar demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Tarafatu'bnu'l-Abd'ın şu beytini duymadın mı?

***** Havuzlar kadar büyük olan kazanlar misafirler ve köylerden gelen için dolup taşmaktadır.

Nâfi : ***** **«...kalbinde hastalık bulunan kimse tamah etmesin..»** (Ahzâb, 32.) âyetindeki ***** ın mânası nedir? İbn-i Abbâs:*****, kötü huylar ve zina demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, A'şa'nın şu beytini duymadın mı?

***** Namusunu koru, takvaya yönel; bütün bunlar kalbinde hastalık olmayanların işidir.

Nâfi : ***** **«..yapışkan bir çamurdan...»** (Sâffât, 11.) âyetindeki ***** in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** in mânası, yapışkan demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı? .

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

Onlara bir iyilik gelirse şımarmazlar; kötülük de dokunursa, onu yapışkan (sürekli) kabul edip ümitsizliğe düşmezler; (yani hep itidal üzere bulunurlar.)

Nâfi : ***** **«..eşler..»** (Bakara, 22.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, denk ve benzeri demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebid b. Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

***** Eşi benzeri olmayan Allah'a hamdederim Bütün hayırlar elindedir, ancak O'nun dediği olur.

Nâfi : ***** **«..kaynar su karıştırılmış bir içkileri var.»** (Sâffât, 67.) âyetindeki ***** in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, sıcak su ve irin karıştırılmış, demektir.

Nâfi : Araplar, bunu bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ebû's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

***** Bu iyilikler, şereflerdir, yoksa su karıştırıldıktan sonra sidiğe dönüşen iki kadeh süt gibi değildir. (Yani bu iyilikler sahte değildir.)

Nâfi : ***** **«..bizim (azabdan) payımızı çabuk ver..»** (Sâd, 16.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** nun mânası, ceza demektir.

Nâfi : Araplar, bu kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, A'şa'nın şu beytini duymadın mı?

Kral Numan, kendisiyle karşılaştığım gün ne kimseyi cezalandırıyor, ne de kimseye ihsanda bulunuyordu.

Nâfi : ***** **«..işlenebilen kuru balçıktan..»** (Hicr, 26.) âyetindeki ***** ün mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** balçık, ***** şekil verilmiş demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Hamzetu'bnu Abdulmuttalib'in şu beytini duymadın mı?

***** Peygamberin yüzünün şekli, sanki bulutları ışığıyla dağıtıp parçalayan ay parçası!

Nâfi : ***** **«..sıkıntı içinde bulunan fakirlere...»** (Hac, 28.) âyetindeki ***** in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** maddi sıkıntı içinde bulunan kimse demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Yoksullar, misafirler, kapı komşuları evlerinden hiç eksik olmaz.

Nâfi : ***** **«..bol su..»** (Cin, 16.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** bol su demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Suyu bol nehirlerin suladığı bitki gibi, sarmaş dolaş olan dallarını sarkıtmış

Nâfi : ***** **«...ateş koru..»** (Neml, 7.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kelimesi, parlak bir ateş koru, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Tarafatu'bnu'l-Abd'in şu beytini duymadın mı?

Kor parçası gibi beni rahatsız eden uykusuzluğuma rağmen, artan hastalığımı yenmeye çalıştım.

Nâfi : ***** **«..can yakıcı bir azab»** (Bakara, 10.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** in mânası acıklı demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Derdi tasası olmayan uyudu; ben ise bütün gece boyunca kıvranıp durdum.

Nâfi : ***** **«Onların ardından ...gönderdik..»** (Mâide, 46.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** nin mânası, enbiyanın izince gönderdik, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Adiyyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

***** Sabah aydınlığında kabile yüklerini yükleyip, onların kafilesi de bizim kafilenin izince yürüdüğü gün..

Nâfi : ***** **«..(çukura) düştüğü zaman..»** (Leyl, 11.) âyetindeki kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, öldüğü zaman ateşe atılmak, demektir.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Adiyyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

***** Ölüm onu kapıp ateşe atmak üzere o ise hâla mal mülk peşinde koşuyor.

Nâfi : ***** **«..cennetlerde, ırmaklar(ın kenarların)da...»** (Kamer, 54.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir? İbn-i Abbâs: ***** , bolluk demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebidu'bnu Rabi'nın şu beytini duymadın mı?

***** Nâfi : ***** **«Allah yeri halk için yarattı.»** (Rahmân, 10.) âyetindeki ***** ın mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, insanlar, halk demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebidu'bnu Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

***** Sen bizim kim olduğumuzu soracak olursan, (bilki) biz bu gelişip güçlenmekte olan milletin önderleriyiz.

Nâfi : ***** **«O, hiç (Rabbine) dönmeyeceğini..»** (İnşikak, 14.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Habeş lügatında mânası, hiç dönmeyecek demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâir Lebid'in şu beytini duymadın mı?

***** insanoğlu, parladıktan sonra küle dönüşen ateşe ve ışığına benzer; ölümlüdür.

Nâfi : ***** **«..adaletten ayrılmamanız için en uygun olanı budur.»** (Nisâ, 3.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** adaletten sapmamanız için en uygun olanıdır, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Biz Allah'ın elçisinin peşinden gittik; onlar ise peygamberin sözünü atıp çeşitli yollara saptılar.

Nâfi : ***** **«..kınayarak...»** (Sâffât, 142.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** hata işleyen demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Umeyyetu'bnu's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

***** O kötülüklerden uzaktır, dengi yoktur; rezil olan ise, o alçağın kendisidir.

Nâfi : ***** **«Kendi izniyle onları öldürdüğünüz sürece..»** (Âl-i İmran, 152.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir? İbn-i Abbâs: ***** , onları ödürürsünüz demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Bizden kimimiz Muhammed'in kılıcı ile karşılaştı da; O askerin karşısında kılıcı ile düşmanlarını öldürdü.

Nâfi : ***** **«..bulduğumuz..»** (Bakara, 170.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** bulduk demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga beni Zübyan'ın şu beytini duymadın mı?

Senin söylediğin gibi ne bir eksik, ne de bir fazla tamı tamına doksan . dokuz olarak hesab ettiler; hesap ettikleri gibi de buldular.

Nâfi : ***** **«..hata..»** (Bakara, 182.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, vasiyyette haksızlık yapmaktır, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Adiyyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

***** Ey Numan, senin anan kız kardeşleri gibi haksızlık eden bir kadındır.

Nâfi : ***** **«..darlık ve sıkıntı ile..»** (En'am, 42.) âyetindeki kelimelerin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, darlık *****, sıkıntı demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeleri bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet,.Zeydu'bnu Amr'ın şu beytini duymadın mı?

***** Şüphesiz ki (gerçek) ilâh güçlü ve hükmü herşeyi kaplamıştır, iyilikler de kötülükler de kendi elindedir. (Yani dilediğini yapar.)

Nâfi : ***** **«..alâmet..»** (Âli İmran, 41.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs:***** kelimesi elle, başla işaret demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Göklerdeki herşey Rahmân'ın varlığına işaret eder; yeryüzünde de Ondan başka sığınılacak hiçbir şey yoktur.

Nâfi : ***** **«..işte o kurtuluşa ermiştir..»** (Âl-i İmran, 185.) âyetindeki kelimenin mânası nedir? .

İbn-i Abbâs: *****, mesut oldu ve kurtuldu demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Abdullah b. Ravaha'nın şu beytini duymadın mı?

***** Fitnecilere delillerle karşı koyup, oradan kurtulacağımı umarım.

Nâfi : ***** **«..hem bizce, hem sizce makbul olan..»** (Âl-i İmran, 64.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, makbul olan demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Kendisiyle karşılaşıp, eşit olarak mahkemeleştik; ancak o halden hale geçti (bu duruma razı olmadı.)

Nâfi : ***** **«..dolu gemi..»** (Şuarâ, 119;) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, dolu, yüklü gemiler demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Abîdu'bnu'l-Abras'ın şu beytini duymadın mı?

***** Onların memleketlerine atlarımızı doldurup çiğnedik, öyleki yurtlarını yoldan daha aşağı bir duruma düşürdük. (Yani onları egemenliğimiz altına aldık.)

Nâfi : ***** **«..soysuz..»** (Kalem, 13.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası zina çocuğu, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Hatimu't-Temimî'nin şu beytini duymadın mı?

Nâfi : ***** **«..o çeşitli yollara..»** (Cin, 11.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; değişik yollar, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Yemin olsun ki, Zeyd'in süvarileri perişan bir vaziyette yollara dökülüp dağıldıkları gün, kendisi üzgün bir halde iken ona şöyle dedim..

Nâfi ***** **«..sabahın Rabbına..»** (Felak, 1.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kelimesinin mânası, şafağın sökmesidir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Zuheyru'bnu Ebî Sülma'nın şu beytini duymadın mı?

***** Bu zat, ordusu her tarafa yayılmış (istila etmiş) olan gam ve kederi dağıtan bir kimsedir. Tıpkı sabahın, karanlığın kederim dağıttığı gibi.

Nâfi : ***** **«..nasibleri..»** (Bakara, 102.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , nasîb demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Umeyyetu'bnu Ebî's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

***** Onlar orada veyli (ölümü) çağırırlar; halbuki onlara bukau ve katrandan yapılmış elbiselerden başka bir nasip yoktur.

Nâfi ***** **«..hepsi Ona boyun eğerler..»** (Bakara, 116.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kelimenin mânası, içtenlikle kabul edenler demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Adiyyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

Allah'ın affını umarak, O'na boyun eğdi. Kıyamet günü kulun bu yaptıkları zayi edilmeyecektir.

Nâfi : ***** **«..Rabbimizin şanı yücedir.»** (Cin, 3.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, Rabbimizin büyüklüğü, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Umeyyetu'bnu Ebî's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

***** İlâhi, hamd yalnız Sana'dır, nimetler ve otorite (yönetim) senindir. Senden daha yüce ve üstün bir şey düşünülemez.

Nâfi : ***** **«..kaynar su..»** (Rahmân, 44.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kelimesinin mânası, pişen ve sıcaklığı kalmayan demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

Gadir ve hiyanette bulunan bir sakalı insanın midesinden gelen kandan daha kırmızı bir kına boyamıştır.

Nâfi : ***** **«..sizi sivri dilleriyle incitirler..»** (Ahzâb, 19.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , sizi dilleriyle incitirler, demektir.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, A'şa'nın şu beytini duymadın mı?

***** Bolluk, bereket, yiğitlik onlardadır; ateşli hatipler de gene onlardan çıkar.

Nâfi : ***** **«..elinde sıkı sıkı tuttu.»** (Necm, 34.) âyetindeki bu kelimenin manâsı nedir?

İbn-i Abbâs: Kelimenin mânası; yaptığı iyiliği kesmek, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Azıcık verdi, sonra ihsanını kesdi; vermedi. Kim insanlar arasında iyiliği yayarsa o övülmeye layık bir kimsedir.

Nâfi : ***** **«sığınacak yer»** (Kıyame, 11.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kelimesinin mânası, sığınak yok, demektir.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Amru'bnu Kelsûm'un şu beytini duymadın mı?

***** Yemin olsun ki onun yeryüzünde dikili bir taşı bile yok. Emin ol ki onun sığınacak bir barınağı da yok.

Nâfi : ***** **«..verdiği sözü yerine getirdi..»** (Ahzâb, 23.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, takdir edilen ecel, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Lebudı'bnu Rabia'nın şu beytini duymadın mı?

***** Kişiye sormaz mısınız, kesinleşmiş bir ölüme mi, yoksa boş hayeller peşinde mi koşmaya çalışıyor.

Nâfi : ***** **«üstün akla sahib»** (Necm, 6.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, Allah'ın emrini yerine getirmede şiddet gösteren, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

***** Burada güçlü kuvvetli, acımasız, kararlı biri var.

Nâfi : ***** **«..sıkışan bulutlardan..»** (Nebe, 14.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bu kelimenin mânası, iki bulutun temasıyla meydana gelen yağmur, demektir.

Nâfi : Arablar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

***** Rûzgarlar, yağmur yüklü bulutlan doğu ile kuzey arasında dolaştırıyorlar

Nâfi : ***** **«..seni destekleyeceğiz..»** (Kasas, 35.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kelimesi, yardımcı, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

***** O, yardımcısı olmayanları ve korkuya düşenleri kurtaran Ebû Kabus'un himayesindedir.

Nâfi : ***** **«..geride kalanlar arasında..»** (Şuarâ, 171.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** geride kalanlar, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Abîdu'bnu'l-Ebras'ın şu beytini duymadın mı?

***** Onlar gittiler, aralarından biri beni geri bıraktı. Ben sanki geri kalanlar arasında bir yabancı gibiydim.

Nâfi : ***** **«..üzülme..»** (Mâide, 26.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , kelimesinin mânası, üzülme, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, İmru'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

***** Arkadaşlarım orada binek hayvanlarını başımın ucunda durdurarak şöyle diyorlardı: Yahu üzülüp kederlenerek kendini yiyip bitirme; sabırlı olmaya çalış.

Nâfi : ***** **«..yüz çevirirler..»** (En'am, 46.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , haktan yüz çevirmek, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ebû Süfyan'ın şu beytini duymadın mı? İlahi gerçeklerden yüz çevirmemiz kendisine açık olmasına rağmen, Allahın bize hilmiyle muamele etmesine şaştım!

Nâfi : ***** **«..helake uğramasın diye..»**(En'am, 70.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** mahvolmak, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Zuheyr'in şu beytini duymadın mı?

***** Vedâ gününde kendisinden ayrılık mümkün olmayan bir rehin mukabili senden ayrıldım. Kalbim ise hıçkırığa boğulmuş (hapsolmuş)tu.

Nâfi : ***** **«..o da batınca..»** (Enam, 78.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, güneş battı demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Ka'bu'bnu Mâlik'in şu beytini duymadın mı?

***** Onun yokluğundan dolayı nur saçan ay değişti; güneş de tutuldu, neredeyse batıp kaybolacak!

Nâfi : ***** **«..simsiyah.»** âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, mahvolan, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Sabahleyin yanına uğradığımda hasımları etrafını çevirmiş, kendisini mahvetmek isterlerken buldum.

Nâfi : ***** **«..devam ede ede..»** (Yûsuf, 85.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , devam ediyorsun, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Emin ol ki, sen durmadan Halid'i hatırlayıp anmaktasın; halbuki bundan önce Tubba'i helak eden sebeb onu da helak etmiştir.

Nâfi : ***** **«..fakirlik korkusuyla..»** (İsrâ, 31.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** fakirlik korkusu, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadınız mı?

***** Ey kavmim, ben açlığa uğrayanlara karşı lutufkarım; müsafirlerime kızarmış kebab ikram ederim.

Nâfi : ***** **«..bahçeler..»** (Neml, 60.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , bahçeler, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şairin şu beytini duymadınız mı?

Burası, Allah'ın bereketli kıldığı bir ülkedir; buranın ovaları ağaçlı, (hayvanları) bol sütlü, bahçeleri ise yemyeşildir.

Nâfi : ***** **«..gözetip karşılığını verir..»** (Nisâ, 85.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , güçlü, kuvvetli, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, Uhayhatu'l-Ensâri'nin şu beytini duymadın mı?

***** Ben şerir kişinin yaptıklarına karşılık vermedim; ama isteseydim ona haddini bildirmek elimden gelirdi.

Nâfi : ***** « (Bakara, 255.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , O'na ağır gelmez, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanır mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadınız mı?

***** O iki yüzlükleri verir (ihsanı boldur), bu ona pek ağır gelmez; çünkü o, seciyesi temiz, ahlâkı düzgün bir kimsedir.

Nâfi : ***** **«..lider, önder..»** (Meryem, 24.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, küçük nehir, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu beytini duymadınız mı?

***** O, yumuşak huylu, erdemli, emeline ulaşmış bir kimsedir; tıpkı büyük nehirlerin beslediği ırmak gibidir.

Nâfi : ***** **«dolu kadehler»** (Nebe, 34.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, dopdolu, demektir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânada kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet, şâirin şu sözünü duymadın mı?

***** Amr ziyafetimizi umarak bize geldi. Biz den kendisine dolu kadehler sunduk.

Nâfi : ***** **«..çok nankör..»** (Âdiyât, 6.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , Allah'ın verdiği nimetleri tek başına yiyip, başkalarına ikram etmeyen, kölesini aç bırakan kişinin, kendine verilen nimete karşı nankörlük etmesidir.

Nâfi : Araplar, kelimeyi bu mânalarda kullanırlar mı?

İbn-i Abbâs: Evet; şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Ukaz gününde yaptığı ihsana karşı kendisine teşekkür ettim; orada bana yapılan iyiliği karşı nankörlük etmedim.

Nâfi : ***** **«..sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar..»** (İsrâ, 51.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kelimesinin mânası, alaylı alaylı baş sallarlar demektir. Şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Övünç gününde peşlerinde siyah av köpekleri olan süvarileri görmene rağmen, hâla benimle eğleniyor musun!

Nâfi : ***** **«Kavmi koşarak ona geldiler..»** (Hûd, 78.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** , öfke ile üzerine giderler, demektir. Şâirin şu sözünü duymadın mı?

***** Esirler bize öfkeli öfkeli gelince, kendilerini burunlarının üzerine sürte sürte sevkettik.

Nâfi : ***** **«..verilen bu vergi ne kötü bir vergidir.»** (Hûd, 99.) âyetinin mânası nedir.

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; ardarda lanette bulunmak ne kötü oldu demektir. Şâirin şu beytini duymadın mı?

***** Beni böyle eşi benzeri bulunmayan bir iftira ile yıpratma; düşmanlar seni büyük bir kalabalıkla buna zorlasalar da.

Nâfi : ***** **«..ziyanlarını artırmaktan başka..»** (Hûd, 101.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** ; zarar, hasar demektir. Bişr b. Ebî Hâziminin şu beytini duymadınız mı?

***** Onlar, çok burunları koparıp kestiler; onlar, Sa'doğullarına zarar verip ocaklarını söndürdüler.

Nâfi : ***** **«..geceleyin birara, ailenle beraber yola çık..»** (Hûd, 81.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** ; seher vakti, gecenin son kısmı, demektir. Mâlik b. Kinâne, kelimeyi bir beytinde şöyle kullanır

***** Ağlayıcı kadın, ölen adamın başı ucunda seher vakti ona ağıt yakıyordu

Nâfi : ***** **«..hadi gelsene..»** (Yûsuf, 23.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kelimesi, senin için herşeye hazırım, demektir. Uhayhatu'l-Ensâri'nin şu beytini duymadın mı?

***** Ziyafet vermeye çağrıldığım zaman hiç teredüd etmeden koşarım; tıpkı yiğitlere haydin er meydanına denildiği gibi..

Nâfi : ***** **«..çetin bir gün..»** (Hûd, 77.) âyetindeki ***** kemesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** ; şiddetli, demektir. Şâirin şu beytini duymadın mı?

Amansız günde kargılarının uçlarıyla kısrakların başlarına vuruyorlardı.

Nâfi : ***** **«..kapatılıp kilitlenecektir..»** (Hümeze, 8.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** ; kapatılmış, demektir. Şâirin şu beytini duymadınız mı?

***** Devem, Mekke dağlarına doğru inleyerek yol alırken Sana şehrinin kapalı kapıları aşağılarımızda kalmıştı.

Nâfi : ***** **«..hiç usanmazlar..»** (Fussilet, 38.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs:***** bıkmazlar, usanmazlar demektir. Şairin şu beytini duymadın mi?

***** Rabbisinden korktuğundan dolayı, ibadetten usandığından değil; o uzun boylu ibadet etmekten usanmaz.

Nâfi : ***** **«..sürü sürü kuşlar.»** (Fil, 3.) âyetinin mânası nedir.

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; taşı gagalarıyla ve ayaklarıyla taşıyıp, durmadan başları üzerine bırakan kuşlar demektir. Şairin bu mânada kullandığı şu beyti duymadın mı?

***** . Gri elbiseli süvariler anladılar ki, atlarının palanları, Ebabil kuşları tarafından gagalanmış.

Nâfi : ***** **«..onları yakalarsanız..»** (Bakara, 191.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** «onları bulduğunuzda» demektir. Hassanın şu beytini duymadın mı?

***** Lueyoğullan, Cuzeyme'ye yetişip işlerini bitirdiler; çünkü onların ölümü şifadır.

Nâfi : ***** **«Ayaklarıyla toz koparanlara..»** (Âdiyât, 4.) âyetindeki ***** nın mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, atın ayağından yükselen taş-toprak demektir. Hassan b. Sâbit'in şu beytini duymadın mı?

***** Keda tepesindeki yerlerinde kıvılcımlar saçan atlarımızı siz görmeseniz de biz feda etmişizdir.

Nâfi : ***** **«cehennemin ortasında.»** (Sâffât, 55.) âyetindeki ***** mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, cehennemin ortasında demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Adam kadının kalbinin ortasına isabet eden bir ok fırlattı; okun kalbe isabet etmesi, bir takım musibetleri beraberinde getiren aşkın kabulü mânasına geliyordu.

Nâfi : ***** **«Dikensiz kirazlar.»** (Vâkıa, 28.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, dikensiz demektir. Umeyyetu'bnu Ebî's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

***** Cennetin gölgeleri uzun, kızları nazenin, ağaçları dikensizdir.

Nâfi : ***** **«güzel tomurcukla.»** (Şuarâ, 148.) âyetindeki ***** in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, dopdolu demektir. İmru'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

***** Bu ev, bilekleri dolgun, beli ince, ön dişleri beyaz genç bir kızın evidir.

Nâfi : ***** **«..doğru söz..»** (Ahzâb, 70.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; doğru, gerçek söz demektir. Hamze'nin şu beytini duymadın mı?

***** Muhammed (aleyhisselâm) Allah'ın kendine tevdi ettiği emanete karşı emindir. Konuştuğunda hep doğru konuşur.

Nâfi : ***** **«..ne and ne de andlaşma..»** (Tevbe, 8.) âyetindeki kelimelerin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** yakınlık, ***** de verilen söz demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Allah, aramızdaki yakınlık sebebiyle, tezinden zalimlere verdiği ceza ile onları cazalandırsın.

Nâfi : ***** **«..sönüp gittiler..»** (Enbiyâ, 15.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; ölüler demektir. Lebid'in şu beytini duymadın mı?

***** Elbiseleriyle üstleri örtülmüş; onlar evlerinin bahçelerindeki ölülerdir.

Nâfi : ***** **«..demir kütleleri..»** (Kehf, 96.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; demir parçaları demektir. Ka'b b. Mâlik'in şu beytini duymadın mı?

***** Ateşi tutuşturan, onların üzerine ateşin hararetini artırdıkça demir parçaları ve taşlar kor haline geldi.

Nâfi : *****«..uzak olsunlar..» (Mülk, 11.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; uzaklık, derinlik demektir. Hassan'ın şu beytini duymadın mı?

***** Benim tarafımdan Ubey'ye, sen cehennemin derinliklerini (dibini) boylamış bir adamsın diye kim söyleyecek.

Nâfi : ***** **«..aldanma içindedirler.»** (Mülk, 20.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; batıl demektir. Hassan'ın şu beytini duymadın mı?

***** Kuruntular seni uzaklara sürükledi, inkârcılığın sonu hüsrana uğramaktır.

Nâfi : ***** **«..nefsine hakim..»** (Âli imrân, 39.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kelimesi, kadına yaklaşmayan demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** O fuhşiyattan uzaktır; insanlara iyiliği, iyi işlerde yarışmayı emr ve tavsiye eder.

Nâfi : ***** **«..suratsız, çok katı..»** (insan, 10.) âyetinin mânası ne demektir?

İbn-i Abbâs: Âyetin mânası; şiddetli acıdan dolayı rengi değişen demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Yüzlerin suratsızlaştığı, acı içinde kıvrandığı hesap günü de değil.

Nâfi : ***** **«..işlerin güçleştiği gün..»** (Kalem, 42.) âyetindeki ***** ın mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; ahiretin şiddetinden demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Başımıza dehşetli bir harp koptu.

Nâfi : ***** **«..dönüşleri..»** (Gâşiye, 25.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** dönüş demektir. Ubeydu'bnu'l-Ebras'ın şu beytini duymadın mı?

***** Her kaybolan bir gün dönebilir; ancak ölümle kaybolan bir daha geri dönmez.

Nâfi : ***** **«günah»** (Nisa, 2.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** Habeş lügatında günah demektir. A'şa'nın şu beytini duymadın mı?

***** Nâfi : ***** **«..günah..»** (Nisâ, 25.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; günah demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

Görüyorum ki sen şuursuzca, aleyhimde fesatçılık yapanlarla beraber işbirliği yaparak bana günah isnad etmeye çalışıyorsun.

Nâfi : ***** **«..kıl kadar..»** (Nisâ, 49.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; çekirdek zarı kadar, demektir. Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

***** Ordu savaşıp milyarları yığıyor, sonra da düşmanlarına çekirdek zan kadar bile bir şey bırakmıyor.

***** **«..çekirdek kabuğu..»** (Fâtır, 13.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** çekirdeğin üzerinde bulunan beyaz zar, demektir. Şair Umeyyetu'bnu's-Salt'ın şu beytini duymadın mı?

***** Onlardan ne kıl kadar, ne çekirdek zarı kadar, ne bundan az ne de bundan çok bir iyilik görmedim.

Nâfi : ***** **«..Allah onları baş aşağı etmiştir..»** (Nisâ, 88.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; onları hapsetti demektir. Umeyye'nin şu beytini duymadın mı?

***** Onlar yalan ve iftirayı âdet hâline getirmiş zorba insanlar olmaları sebebiyle cehenneme hapsolunacaklardır.

Nâfi : ***** **«..onun varlıklılarına yola gelmelerini emrederiz..»** (İsrâ, 16.) âyetindeki fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; musallat ettik demektir. Lebid'in şu beytini duymadın mı?

***** İyi davranırlarsa işleri kolaylaşır, (şayet azarlarsa başlarına bela) musallat olur da helake uğrayıp yokolur giderler.

Nâfi : ***** **«..inkâr edenlerin size bir kötülük yapmalarından..»** (Nisâ, 101.) âyetindeki ***** fiilinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, Hevazin lügatında, sizi zoria işkence ve dalalete sürükler demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Mekke bölgesinde oturan herkes eziyetlere, işkence ve musibetlere uğramışlar...

Nâfi : ***** **«..sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi..»** (Araf, 92.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, güya hiç yaşamamışlar demektir. Lebid'in şu beytini duymadın mı?.

***** Dâhis adlı atın koşusundan önce (Dâhis harbinden önce) nice yıllar yaşadım; keski sonsuza dek yaşama arzusunda olan nefis için ölümsüzlük olaydı.

Nâfi : ***** **«alçaklık azabıyla..»** (Enâm, 93.) âyetindeki ***** nun mânası ne demektir?

İbn-i Abbâs: *****utanç verici azab demektir. Şairin şu beytini duymadın

***** Biz yeryüzünü, insanı utanç verici, kederlendirici şeylerden uzak tutacak kadar geniş bulduk.

Nâfi : ***** **«..zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar..»** (Nisâ, 124.) âyetindeki ***** in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; çekirdeğin özü kadar, demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Senden sonra halk çekirdek zarına bile (hiçbir şeye) sahip olamadılar, onlar senden sonra üzüntü ve kederden başka bir şeyle karşılaşmadılar.

Nâfi : ***** **«..ne yaşlı..»** (Bakara, 68.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; ne çok yaşlı demektir. Alkame'nin şu beytini duymadın mı?

***** Emin ol ki müsafirine verdiğin inek yaşlı, ayakta durmağa mecali yok ki adamın peşi sıra gidebilsin.

Nâfi : ***** **«..beyaz iplik siyah iplikten ayırdedilinceye kadar..»** (Bakara, 187.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, gecenin karanlığından gündüzün aydınlığı, tan yerinin ağarması demektir. Umeyye'nin şu beytini duymadın mı?

***** Beyaz iplik; sabah aydınlığı demektir ki o da ağarmaktadır, siyah iplik ise; gecenin karanlığıdır ki o da kararmaktadır.

Nâfi : ***** **«..vicdanlarını sattıkları şey ne kötüdür..»** (Bakara, 102.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; basit bir dünya menfeatı için ahiretteki nasiplerini sattılar demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Ona aldığı şeyin bedelini verip sonra verdiğini geri alıp sahibine onu yok fiyatına satmaz mısın, diyor.

Nâfi : ***** **«..gökten yıldırımlar..»** (Kehf, 40.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****;' gökten inen ateş demektir. Hassan'ın şu beytini duymadın mı?

***** Topluluğun geride kalanları üzerine gökten ateş parçalan yağdı.

Nâfi : ***** **«Bütün yüzler...boyun eğmiştir..»** (Tâhâ, 111.) âyetindeki ***** fiilinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; teslim oldu, boyun eğdi demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Her zorluğa boyun eğenle (duçar olanla), Kusay ailesinden her fakir ve zengin sana ağlasınlar.

Nâfi : ***** **«..dar bir geçim..»** (Tâhâ, 124.) âyetindeki***** in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; şiddetli darlık, sıkıntı demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Süvarilere dar bir boğazda yetiştim. (Bakdım ki) oranın çevresini pek yaman savaşçılar sarmış.

Nâfi : ***** **«..uzak yollardan..»** (Hac, 27.) âyetindeki ***** in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; yol demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Çoluk çocuklarını korudular, geçitleri yardımcıları dönen cesetlerle doldurdular.

Nâfi : ***** **«..yolları bulunan..»** (Zariyat, 7.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; hareli yollar, güzel huy ve ahlâk demektir. Zuheyr b. Ebî Sülame'nin şu beytini duymadın mı?

***** Sevdiğine yetişdikleri yerde parlak kılıçlarıyla vuruyorlar; onlar, düşmanı kuşatıp saldırdıklarında geri dünüp kaçmazlar.

Nâfi : ***** **«..hasta..»** (Yûsuf, 85.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, şiddetli ağrılarla öldürücü hastalık demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Leyla'yı hatırladığından mı, biz ondan uzaklaşınca onulmaz bir hastalığa yakalanmışcasına doktorluk bir hasta olup çıkıyorsun.

Nâfi : ***** **«..öksüzü iter kakar..»** (Mâûn, 2.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, yetimin hakkını vermez, demektir. Ebû Talibin şu beytini duymadın mı?

*****

Nâfi : ***** **«Gök (bile) onun dehşetinden yarılır..»** (Müzzemmil, 18.) âyetindeki ***** un mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** kıyamet gününün korkusundan ürken demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

Karanlık basıncaya kadar develeri sürüp götürdü. Develerin yanında yağmurun suladığı, çiçekleri parlak yeşillikler vardı.

Nâfi : ***** **«..hepsi bir arada düzenli olarak sevkediliyordu..»** (Neml, 17.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, kuşlar yuvalarına dönene kadar hep birden bekletilirler, demektir. Şarin şu beytini duymadın mı?

***** Beşte birden sonra halk sertlik gösterince; doru atlar üzerindeki öncüler bekletildi.

Nâfi : ***** **«..ateş her dindikçe..»** (İsrâ, 97.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; yanıp sönen demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Ateşten onların kulakları (vücutlan) sükunet buluyor. Ateşin en kızgın hali, ona doğru koştuklan tutuşma zamanıdır.

Nâfi : ***** **«..erimiş maden gibi..»** (Kehf, 29.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, zeytin yağı tortusu gibi demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Süratli deve onunla yarıştı; yarışma sonunda sanki kapları zeytinyağı tortusu gibi terle doldurmuş gibi oldu. (Yani deve kan ter icindfi kalmıştı.)

Nâfi : ***** **«..ağır bir yakalayışı..»** (Müzzemmil, 16.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, kurtuluşu mümkün olmayan şiddet demektir Şarin şu beytini duymuş muydun?

***** Dünya ve âhiret bahtsızlığı; bunların her ikisini de kurtuluş çaresi olmayan şeyler olarak görüyorum.

Nâfii : ***** **«..korkmalarından ötürü kaçtılar..»** (Kâf, 36.) âyetindeki fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; Yemen lügatında kaçtılar demektir. Adiyyu'bnu Zeyd'in şu beytini duymadın mı?

***** Ölüm korkusundan ülkelere kaçışıp, yeryüzünde serseriyane dolaştılar

Nâfi : ***** **«..fısıltıdan başka..»** (Tâhâ, 108.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; hafifçe adım atmak, gizli konuşmak demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Gece gittiler, o da gece gitti; bilir ki gece yolcuğu sakindir.

Nâfi : ***** **«..burunları havadadır, hakkı göremezler..»** (Yâsin, 8.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** boyunu ve başını yukarıda tutmak demektir. Şairin (Bişr b. Ebî Hâzim) şu beytini duymuş muydun ?

***** Biz onun etrafında, suyu içmeyen deve gibi, hiçbir şeye iltifat etmeden oturmaktayız.

Nâfi : ***** **«..kararsızlık içindedir.»** (Kaf, 5.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; boş demektir. Şairin şu beytini duymuş muydun?

***** Korktu; onunla karnını doldurdu; derken içi boş bir kütük gibi yıkılıp gitti.

Nâfi : ***** **«..kesinleşmiş bir hükümdür.»** (Meryem, 71.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; vacip demektir. Umeyye'nin şu beytini duymuş muydun?

***** Sen kullarının Rabbi iken, onlar hata üstüne hata işliyorlar. Halbuki ölüm ve hüküm Senin elinde. (Onlara istediğini yapabilirsin.)

Nâfi : ***** **«..kadehler..»** (Zuhruf, 71.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; kulpu olmayan testiler demektir. Huzeli'nin şu beytini duymuş muydun?

***** Küpler dolup taşıncaya kadar horoz ötemedi.

Nâfi : ***** **«..ne de sarhoş olurlar.»** (Sâffât, 47.) âyetteki ***** nun mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; başları da dönmez, demektir. Abdullah b. Ravaha'nın şu beytini duymadın mı?

Orada içkiden dolayı sarhoş olmazlar, içki onların sadece üzüntülerini, kederlerini ve susuzluklarını giderir.

Nâfi : ***** **«..azabı süreklidir..»** (Furkân, 65.) âyetindeki ***** in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; alacaklının borçluyu takip ettiği gibi sürekli takip, demektir. Bişr b. Ebî Hazm'in şu beytini duymuş muydun?

***** Bir gün kartallar günü, bir gün kuzular günüdür. O gün ise azab ve takip edilme günüdür. (Yani, ne üzüntü devamlıdır, ne de sevinç..)

Nâfi : ***** **«..kaburga kemikleri..»** (Târik, 7.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; kadının gerdanlık taktığı yer, sine demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Sevgilinin göğüsündeki mücevherler, sinesini parıldatıp aydınlatmaktadır.

Nâfi : ***** **«..helaki hak etmiş bir topluluk oldunuz..»** (Feth, 12.) âyetindeki ***** un mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** Yemenli Uman kabilesinin lügatında, helak olmuş demektir. Şarin şu beytini duymadın mı?

***** Size yeterli derecede yaptığımız ihsana karşı nankörlük etmeyin; çünkü nankörlük sahibini helak eder.

Nâfi : ***** **«..davarlarının yayıldığı..»** (Enbiyâ, 78.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** geceleyin hayvan gütmek demektir. Lebidin şu beytini duymuş muydun?

***** Develer bir süre otladıktan sonra yürüyüşlerini değiştirdiler; epey yol aldıktan sonra da dişlerinin seslerini değiştirdiler (geviş getirmelerini değiştirdiler.) .

Nâfi : ***** **«..hasımların en yamanıdır.»** (Bakara, 204) âyetindeki mâna nedir?

İbn-i Abbâs: *****; batılda ısrar etmek demektir. Muhalhal'in şu beytini duymuş muydun?

***** Hiç şüphesiz, akıllarda (kalplerde) kinler, cömertlikler ve saklı yaman düşmanlıklar gizlenmiştir.

Nâfi : ***** **«..kızarmış buzağı..»** (Hûd, 69.) âyetindeki ***** in mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; taş üzerinde kızartılmış, demektir. Şairin şu beytini duymuş muydun?

***** Onların içkileri var, ateşleri hazır; diledikleri zaman kızarmış buzağı, kebablarıdır.

Nâfi : ***** **«..kabirlerinden..»** (Yâsin, 51.) âyetindeki kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; kabirler demektir. İbn-i Ravaha'nın şu beytini duymuş muydun?

Bir zaman gelir ki kabrimin başına uğradıklarında şöyle derler: Ya Rabbi, onu rahata kavuştur. Kim yardımda bulunursa, o doğru yolu bulmuştur.

Nâfi : ***** **«..hırslı..»** (Meâric, 19.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; sıkıntılı ve sabrı kıt demektir. Bişr b. Ebî Hazim'in şu beytini duymadın mı?

***** Yetimin hakkını yemez, Allahın kullarına karşı sabırsızlık gösterip onları küçümsemez.

Nâfi : ***** **«artık kurtuluş zamanı değildi..»** (Sâd, 3.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, kaçma zamanı değildir, demektir. A'şa'nın şu beytini duymadın mı?

***** Leyla'dan ayrılmana rağmen hep onu hatırlıyorsun; ayrılık zamanı epey uzadı.

Nâfi : ***** **«..çiviler..»** (Kamer, 13.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; gemiye çakılan çivi demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Bize verilen gemi gayet sağlam yapılmış; malzemesi kereste, dokuması (birbirine tutturulması) ise çivi iledir.

Nâfi : ***** **«..gizli bir sesini..»** (Meryem, 98.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****, duygu demektir. Şairin şu beytini biliyor muşuydun?

***** işitmesinde yalan olmayan, ses dinleme konusunda da mahir bir avcı gizli bir sesin farkına varmıştır.

Nâfi : ***** **«..asık..»** (Kıyâme, 24.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; yüzdeki burukluk, aşıklık demektir. Ubeydetu'bnu Ebras'ın şu beytini duymadın mı?

Yalçın kayalar üzerindeki asık suratlı kartallar gibi sabahladık.

Nâfi : ***** **«..insafsızca..»** (Necm, 22.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; insafsızca, haksız olarak demektir. İmru'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

Esedoğulları, eşraf tabakasıyla düşük seviyedekileri denk tutmak suretiyle haksızlığa düştüler.

Nâfi : ***** **«..bozulmamış..»** (Bakara, 259.) âyetindeki bu fiilin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, yıllar onu değiştirmedi, demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Onun hem tadı, hem kokusu güzeldir. Sen yılların geçmesiyle onda bir değişme, bozulma göremezsin.

Nâfi : ***** **«..hain nankörler..»** (Lokmân, 32.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; gaddar, zalim demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Kendisi kesinlikle bildi ve anladı Kİ, zaman benim hile ve zulmümden korkmaz.

Nâfi : ***** **«..erimiş bakırı kaynağından..»** (Sebe, 12.) âyetindeki ***** ın mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası; bakır demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Demir kazanlara konuldu, bakır kazanlar meydanda yok.

Nâfi : ***** **«..buruk yemişli..»** (Sebe, 16.) âyetindeki ***** ın mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** ekşi, kekre demektir. Şairin şu beytini biliyor muydun?

***** Nâfi : ***** **«..kaçınır..»** (Zümer, 45.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası kaçındı, döndü demektir. Amru'bnu Kelsum'un şu beytini duymuş muydun?

***** Kargı doğrultanın, vınlayarak fırlattığı kargılar, geri tepip atanı yaraladığında...

Nâfi : ***** **«..yollar..»** (Fâtır, 27.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir ?

İbn-i Abbâs: *****; yollar demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Sevgililer tarafından terkedilen yurtlardaki belli belirsiz izler (yollar), tıpkı kollardaki bozulmuş dövmelerdir.

Nâfi : ***** **«Zengin eden ve sermaye veren O'dur.»** (Necm,48.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, fakirken zengin olmak, zenginken kanaat etmek, demektir. Antere'nin şu beytini duymadın mı?

***** Allah senin diriliğini artırsın, iyiliğini versin, şunu bil ki, ben öldürülmesem bile, nihayet ölüm döşeğinde can vereceğim.

Nâfi : ***** **«..sizden hiçbir şey eksiltmez..»** (Hucurât, 14.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Beni Abbâs lügatında bunun mânası, sizden bir şey eksiltmez, demektir. Hatletu'l-Besi'nin şu beytini duymadın mı?

***** Sa'doğullarının büyükleri, elçilik görevini samimiyetle, eksiksiz, yalansız yerine getirdiler.

Nâfi : ***** **«..çayırlar..»** (Abese, 31.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; mera demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Orada meraları ve bahçeleri (hayvanlar ile insanların yiyeceklerini) suya giden yol üzerinde karışık olarak görmektesin.

Nâfi : ***** **«..gizli (buluşmaya) sözleşmeyin..»** (Bakara, 235.) âyetindeki ***** ne demektir?

İbn-i Abbâs: *****; cima demektir. İmriu'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

***** Nâfi : ***** **«..otlattığınız..»** (Nahl, 10.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası otlatır, güdersiniz demektir. A'şa'nın şu beytini duymadın mı?

***** Halk, önderleriyle işlerine gittiler. Yorgun çoban gelip nereye diye seslendi

Nâfi : ***** **«..Allah için saygı (göstermek) istemiyorsunuz.»** (Nûh, 13.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, büyüklenmenizden dolayı Allah'dan korkmazsınız demektir. Ebû Zeyb'in şu beytini duymuş muydun?

***** Kendisini arı soktuğunda arının sokmasından korkmaz; işçi arıların kovanlarında onunla anlaşma yapar.

Nâfi : ***** **«..hiçbir şeyi olmayan yetimi..»** (Beled, 16.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** muhtaç, yoksul demektir. Şairin şu beytini duymadın mı.

***** Gök sana yağmurunu göndermediğinden, onun nevalesi azaldı; Allah sana yardım etsin.

Nâfi : ***** **«(O gün) başlarını dikerek koşarlar..»** (ibrahim, 43.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; bilerek boyun eğenler demektir. Tubba'ın şu beytini duymuş muydun?

Sa'doğlu Nemr, bana itaat etmesini bilmiştir. Nemr, bana borçlu ve boynu büküktür.

Nâfi : ***** **«Hiç O'nun adıyla anılan birini biliyor musun?»** (Meryem, 65.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, çocuk demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Çok evlada sahipsin, mal bakımından da müreffeh bir hayat yaşıyorsun (çok zenginsin).

Nâfi : *****«..eritiyor..» (Hac, 20.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** eritilir, demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** Madenin dolup boşalan potasında sürekli olarak eriyikleri kaynamaktadır.

Nâfi . : ***** **«..güçlü bir topluluğa ağır geliyordu..»** (Kasas, 76.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; ağır gelir demektir. İmriu'l-Kays'ın şu beytini duymadın mı?

***** Yükü ağır gelen zayıf kimsenin yürüyüşü gibi, kadın iki büklüm olarak yürüyor.

Nâfi : ***** **«..boyunların(ın)..»** (Enfâl, 12.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; parmak uçları demektir. Antere'nin şu beytini duymadın mı?

***** Eller (parmaklar) kılıçlara sarıldığında harbin çetin süvarileri olan kavmim ne yamandır!

Nâfi : ***** **«..kasırga..»** (Bakara, 266.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, şiddetli rüzgar demektir. Şairin şu beyitini duymadın mı?

***** Kadınların onun hakkındaki hile ve düzenleri (tuzakları) kasırga gibidir.

Nâfi : ***** **«..gidecek yer..»** (Nisâ, 100.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Huzeyl lügatında bunun m

İbn-i Abbâs: ***** noksan olmayan, eksiksiz demektir. Züheyr'in şu beytini duymadın mı?

Hafif olmayan, eksiksiz (süratli) koşamayan hantal atlardan, koşu atları üstündür.

Nâfi : ***** **«..kayaları oyan Semûd..»** (Fecr, 9.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, dağdaki kayaları oyarak kendilerine ev edindiler demektir. Umeyye'nin şu beytini duymadın mı?

***** Allahü teâlâ, geçimimizi sağlayabilmemiz için gözlerimizi yaratmış, kulak yolumuzu oymuş, dış çevresini şekillendirmiş.

Nâfi : ***** **«..pek çok sevmek..»** (Fecr, 20.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, aşırı, çok demektir. Umeyye'nin şu beytini duymadın mı?

***** Ya Rabbi, affettiğin zaman toptan affet, hangi kulun hata etmemiştir ki..

Nâfi : ***** **«..karanlık..»** (Felak, 3.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; karanlık: demektir. Züheyr'in şu beytini duymadın mı?

***** Karanlıklar basıncaya kadar.....

Nâfi : ***** **«Onların kalplerinde hastalık vardır..»** (Bakara, 10.) âyetindeki ***** nun mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** nifak demektir. Şairin şu beytini duymadın mı?

***** insanlara güzel davranmaya çalışıyorum; fakat esefle görüyorum ki onlar bana karşı kalblerinde nifak ve kin besliyorlar.

Nâfi : ***** **«..bocalayıp duruyorlar..»** (Bakara, 15.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** gülüp oynayıp başıboş dolaşırlar, demektir. A'şa'nın şu beytini duymadın mı?

***** Saçlarımın ağarmasına rağmen gülüp oynayıp, günümü gün etmekte olduğumu görmekteyim; bu tür davranışlar yaşlı insanlara yakışır mı?

Nâfi : ***** **«..yaratıcınız..»** (Bakara, 54.) âyetindeki ***** nün mânası nedir?

İbn-i Abbâs: *****; yaratanınız demektir. Tubba'ın şu beytini duymadın mı?

***** Ben şehadet ederim ki Ahmed, mahlûkatı yaratan Allah'ın elçisidir.

Nâfi : ***** **«..kendisinde hiç şüphe yoktur..»** (Bakara, 2.) âyetinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, içinde hiçbir şüphe yoktur, demektir. İbn-i Zehra'nın şu beytini duymadın mı?

***** Ey Umame, Hakda şüphe olmaz; şüphe ancak yalancıların sözlerinde olur.

Nâfi : ***** **«..Allah onların kalblerini mühürlemiştir.»** (Bakara, 7.) âyetindeki ***** nin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, Allah kalplerini mühürledi demektir. A'şa'nın şu beytini duymadın mı?

***** Bir Yahudi şarap fıçısının etrafında döndü, sonra üzerinde mührü olan bu fıçıyı meydana çıkardı.

Nâfi . : ***** **«..yalçın kaya..»** (Bakara, 264.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bu kelimenin mânası, düzgün, kaypak taş demektir. Eves b. Hacer'in şu beytini duymadın mı?

***** Düz (yalçın) kayalar üzerinde; sanki bu kayaların sırtı yağlanarak kaygan hâle gelmiş.

Nâfi : ***** **«..onda dondurucu..»** (Âli İmrân, 117.) âyetindeki ***** un mânası nedir?

İbn-i Abbâs:*****; soğuk demektir. Nâbiga'nın şu beytini duymadın mı?

***** Yemeğin katığı olduğu gibi, kışın katığı olan soğuk, yeryüzünü tamamen kapladığı zaman ümitlerini kesmezler.

Nâfi : ***** **«..Mü'minleri savaş üslerine yerleştiriyordun.»** (Âli imrân, 121.) âyetindeki ***** nün mânası nedir?

İbn-i Abbâs: Bunun mânası, Mü'minleri yerleştirirsin demektir. A'şa'nın şu beytini biliyor muydun?

***** Rahmân Teâlâ, senin evini safa ile haremin batısının en güzel yerine yerleştirmiş

Nâfi : ***** **«..erenler..»** (Âl-i İmrân, 146.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** büyük topluluk demektir. Hassan'ın şu beytini duymadın mı?

***** Şayet bir toplum doğru yoldan saparsa, üzerlerine büyük bir cemaat sevkederiz.

Nâfi : ***** **«..açlıktan..»** (Mâide, 3.) âyetindeki bu kelimenin mânası nedir?

İbn-i Abbâs: ***** ; açlık demektir. A'şa'nın şu beytini duymadın mı?

***** Siz, kışın karnınız tok keyifli keyifli gecelerken, komşularınız açlıktan ızdırap içinde gecelerler.

Nâfi : ***** **«..işledikleri suçu işlemeye devam etsinler..»** (Enam, 113.) âyetindeki ***** ne demektir?

İbn-i Abbâs: ***** : kazanacaklarını kazansınlar, demektir. Lebid'in şu beytini duymadın mı?

***** Ben elde ettiğimle geliyorum; ben nefsimin bana kazandırmaya çalıştığı şeylerden uzağım.

Nâfi b. Ezrak'ın soruları bunlardır. Bunlar arasından on küsur meşhur soruyu almadım. Bazı âlimler, muhtelif senetlerle ayrı ayrı İbn-i Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

Ebû Bekri'l-Enbâri «K i t a b u' l - V a k f v e' l - İ b t i d a» adlı eserinde bunlardan bir kısmını rivâyet etmiştir: Bunlar «kef» harfiyle işaretlenmiştir. İbnul Enbari şöyle rivâyet etmiştir: Bize Bişr b. Enes, o da bize Muhammed b. Ali b. Hasen b. Şekik, o da bize Ebû Salih Hudye b. Mucahid, o da bize Mücahid b. Şuca, bize Muhammed b. Ziyad Yeşkuri, o da Meymûn b. Mihrân'dan rivâyet. etmiştir. Meymûn b. Mihrân şöyle demiştir Nâfi b. Ezrak Mescide girdi ve bunları sordu.

Taberânî «M u c e m u' l - K e b î r»inde bunlardan bir kısmını nakletmiştir. Bunlar «tı» harfiyle işaretlenmiştir. Bu rivâyeti, Cuveybir tariki ile Dahhak b. Muzahim'den yapmış, Dahhak şöyle demiştir: Nâfi b. Ezrak çıktı... ve şunları sordu, şeklinde nakletmiştir.

37 - HÎCÂZ LÜGATI DIŞINDAKİ KELİMELERLE NAZİL OLAN ÂYETLER

2439 Bu konudaki ihtilaf, On Altıncı Bahiste zikredilmişti. Burada, bunlardan bazı misaller vereceğiz. Bu bahisle ilgili müstakil bir eser yazıldığını gördüm.

Ebû Ubeyd, İkrime tarikiyle ***** **«siz işi eğlenceye alıyorsunuz»** (Necm, 61.) âyetinde İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: ***** Yemen lügatında şarkı söyleyip eğlenenler demektir.

İbn-i Ebî Hâtim, İkrime'den yaptığı bir rivâyette bu kelimenin Himyeri lügatından olduğunu söyler.

Ebû Ubeyd, Hasenu'l-Basri'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Biz, Yemenli biriyle karşılaşıncaya kadar, ***** kelimesinin mânasını bilmiyorduk. O bize ***** nün, kendi dillerinde gelin odası anlamına geldiğini, içinde divan bulunduğunu söyleyince, kelimeyi öğrenmiş olduk.

Ebû Ubeyd Dahhak'tan yaptığı rivâyette; ***** Bir takım özür ortaya atsalar da..» (Kıyame, 15.) âyetindeki ***** kelimesinin Yemen lügatında perde mânasına geldiğini

nakleder. İbn-i Ebî Hâtim, ***** (Kıyame, 11.) âyetinde, Dahhak'ın bu kelimeye Yemen lügatında sığınak dendiğini rivâyet eder.

İbn-i Ebî Hâtim ***** **«iri gözlü hurilerle de evlendirmişizdir.»** (Duhan, 54.) âyetinin mânasında İkrime'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Bu kelime Yemen lügatındandır. Çünkü Yemenliler: ***** Biz falan erkeği falan kadınla evlendirdik, derler.

Râgıb «M ü f r e d a t» adlı eserinde: Örfte ***** denildiği gibi, Kur'an'da ***** şeklinde ifade edilmemiştir. Çünkü Kur'an, aramızda cari olan nikahla ilgili ifade şekli kullanmamıştır, der.

İbn-i Ebî Hâtim; ***** **«Eğer bir eğlence edinmek isteseydik..»** (Enbiya, 17.) âyetindeki lehven kelimesi hakkında el-Hasen'in şöyle dediğini rivâyet eder: el-Lehv Yemen dilinde kadın demektir.

İbn-i Ebî Hâtim; ***** **«..Nuh oğluna seslendi..»** (Hûd, 42.) âyetindeki ***** kelimesi hakkında Muhammed b. Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Bu kelime, Tayy lügatında, karısının oğlu demektir.

***** şeklinde bir kıraat olduğunu da belirtmek isterim.

İbn-i Ebî Hâtim, ***** **«şarap sıktığımı görüyorum»** (Yûsuf, 36.) âyetindeki ***** kelimesi hakkında Dahhâk'dan şu rivâyette bulunur: Bu kelime, Umman dilinde üzüm demektir, üzüme hamr derlerdi.

İbn-i Ebî Hâtim; ***** **«Ba'l'e yalvarıp..»** (Sâffât, 125.) âyetindeki ***** kelimesi hakkında İbn-i Abbâs'dan şöyle rivâyet eder: Bu kelime, Yemen dilinde Rab demektir. Katâde'den bir rivâyete göre de Ezd Şenûe dilinde bu kelime, aynı mânada kullanılmıştır.

Ebû Bekri'l-Enbâri, «K i t a b u' l - V a k f» adlı eserinde İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: ***** kelimesi Huzeyl dilinde, oğlunun oğlu demektir. Aynı eserde, İbnu'l-Kelbi'nin ***** kelimesini, Yemen dilinde, küçük inci mânasında kullanıldığını belirtir.

Ebû Bekri'l-Enbâri, «K i t a b u ' r - R e d d a l â m e n H a l e f e M u s h a f i O s m a n» adlı eserinde Mücahid'in ***** kelimesinin Himyer dilinde, su kabı mânasına geldiği sözünü nakleder.

Aynı kitabda; *****... **«inanlar hâlâ anlamadılar mı ki..»** (Ra'd, 31.) âyetinde ***** fiilinde, Ebû Sâlih'den yaptığı rivâyette bu kelimeye Hevazin dilinde bilmediler mi mânası verildiğini nakleder. Ferrâ, Kelbi'den yaptığı bir rivâyette, bu kelimenin Neha dilinde mevcut olduğunu söyler.

Nâfi b. Ezrak'ın İbn-i Abbâs'a sorduğu bir soruda ***** (Nisâ, 101.) âyetindeki kelimeye İbn-i Abbâs, Hevazin dilinde sizi sapıtan, ***** (Furkân, 18.) kelimesine Umman dilinde helak olan, ***** (Kaf, 36.) kelimesine Yemen dilinde kaçtılar, ***** (Hucurât, 14.) kelimesine, Beni Abbâs dilinde eksiltmez, ***** (Nisâ, 100.) kelimesine de Huzeyl dilinde genişlik mânasında olduğunu, söyler.

Said b. Masur, «e s - S ü n e n» adlı eserinde Amr b. Şurahbil'in ***** (Sebe, 16.) kelimesinin Yemen dilinde, su arığının iki yanı, mânasına geldiği sözünü nakleder.

Cuveybir «T e f s i r»inde, İbn-i Abbâs'ın ***** (İsrâ, 58.) âyetinde geçen ***** kelimesinin Himyer dilinde yazılmış mânasında kullanıldığı şeklindeki ifadesini nakleder. Çünkü Himyeriler kitab'a, ustur derlerdi.

2465 Ebû'l-Kasım, Kur'an'da mevcut Hîcâz dili dışındaki kelimelerle ilgili telif ettiği kitabında şöyle der:

1- Kinane Dilindeki Kelimeler

***** **«..beyinsizlerin..»** (Bakara, 13); cahil

***** **«..aşağılık..»** (Bakara, 65.); hor ve zelil

***** **«..o yöne..»** (Bakara, 144.); yönü, tarafı

***** **«..bir payı yok..»** (Âli imrân, 77.); nasipsiz

***** **«..sizi krallar yaptı..»** (Mâide, 20.); hür kimseler

***** **«karşımıza»** (İsrâ, 92); açıkça

*****«**önüne geçemezsiniz»** (Enam, 134); ileri geçenler

***** **«..kaçamaz..»** (Yûnus, 61); kaybolur

***** **«en ufak bir meyil duymayın»**; (Hûd, 113); meyletmeyin

***** **«geniş bir açıklık içindedirler»** (Kehf, 17); geniş yer

***** **«sığınılacak bir yer»** (Kehf, 58); sığınak

***** **«bütün umutlarını yitirdiler»** (Enam, 44); ümitleri kırılmış

***** **«kovulmuşlar»** (Sâffât, 9); kovularak

***** **«yalancılar»** (Zariyat, 10); yalancılar

***** **«kitaplar»** (Cuma, 5); kitaplar

***** **«getirildiği»** (Mürselât, 11); toplandı

***** **«pek nankör»** (Âdiyât, 6); nimeti inkâr eden

2- Huzeyl Dilindeki Kelimeler

***** **«kötü şeyler»** (Müddessir, 5); azap

***** **«sattıkları»** (Bakara, 102); sattıkları

***** **«boşanmaya kararlı iseler»** (Bakara, 227); kararlı iseler

***** **«cascavlak»** (Bakara, 264); temiz

***** **«gece saatleri»** (Tâhâ, 130); gece saatleri

***** **«hemen»** (Âli İmrân, 125); taraflarından

***** **«bol yağmur»** (Enam, 6); ardı ardına .

***** **«eğriyi doğrudan ayıran»** (Enfal, 29); kurtuluş yolu

***** **«coştur»** (Enfâl, 65); teşvik et

***** **«fakirlikten»** (Tevbe, 28); fakirlik

***** **«sırdaş»** (Tevbe, 16); yoldaş

***** **«savaşa çıkın»** (Tevbe, 41); savaşın

***** **«Allah için seyahat edenler»** (Tevbe, 112); oruçlular

***** **«günah»** (Nisâ, 25); günah

***** **«cesedini»** (Yûnus, 92); zırhını

***** **«tasa»** (Yûnus, 71); kuşku

***** **«güneşin... yönelmesinden »**(İsrâ, 78); güneşin batışı

***** **«yaradılışına göre»** (İsrâ, 84); kendine göre

***** **«taş atar gibi»** (Kehf, 27); zannederek

***** **«sığınılacak yer»** (Kehf, 22); sığınak

***** **«umar»** (Kehf, 110); korkar

***** **«hakkının yeneceğinden»** (Tâhâ, 112); eksik, noksan

***** **«kupkuru»** (Hac, 5); susuz, kuru

***** **«yürüyüşünde tabii ol»** (Lukman, 19); daha hızlı

***** **«kabirler»** (Yâsin, 51); kabirler

***** **«delici»** (Sâffât, 10); ışık verici

***** **«durumlarını»** (Kıtal, 2); halleri

***** **«uyuyanlar»** (Zariyat, 17); uyurlar

***** **«azab»** (Zariyat, 59); azab

***** **«mıhla çakılmış»** (Kamer, 13); çiviler

***** **«düzensizlik»** (Mülk, 3); ayıp, kusur

***** **«çevresinde»** (Hâkka, 17); çevresi

***** **«merhalelerden»** (Nuh, 14); renkler

***** **«serinlik»** (Nebe, 24); uyku

***** **«titrer»** (Nâziât, 8); korkarak

***** **«açlık»** (Beled, 14); açlık

***** **«saçıp savuranlar»** (İsrâ, 27); müsrifler

3- Himyer Dilindeki Kelimeler

***** **«..takım bozulmak üzere»** (Âl-i İmrân, 122); korkmayınız

***** **«ortaya çıkarsa»** (Mâide, 107); bilgi edindi

***** **«beyinsiz»** (A'raf, 66); delilik

***** **«ayırırız»** (Yûnus, 28); ayırdık

***** **«iyilik beklenir bir kimse idin»** (Hûd, 62); değersiz

***** **«su kabını»** (Yûsuf, 70); kap

***** **«işlenebilen»** (Hicr, 26); bozulmuş

***** **«önderleriyle»** (İsrâ, 71); kitap

***** **«alayla başlarını sallayarak»** (İsrâ, 51); sallarlar

***** **«bir felaket»** (Kehf, 40); soğuk

***** **«son derece kocamışken»** (Meryem, 8); yaşlı

***** **«daha bir çok işlerde»** (Tâhâ, 18); ihtiyaçlarda

***** **«vergi»** (Kehf, 94); vergi

***** **«sürekli»** (Furkân, 65); bela

***** **«köşk»** (Neml, 44); ev

***** **«seslerin en çirkini»** (Lokman, 19); çirkin ses

***** **«sizden eksiltmez»** (Muhammed, 35); sizden eksiltmez

***** **«hesap veremeyeceksiniz»** (Vâkıa, 86); hesap verenler

***** **«arttıkça artan»** (Hâkka, 10); şiddetli

***** **«çok ağır bir şekilde»** (Müzzemmil, 16); şiddet

4- Cürhüm Dilindeki Kelimeler

***** **«uğradılar»** (Bakara 90); lâyık oldular

***** **«mal»** (Bakara, 137) dalâlet

***** **«mal»** (Bakara, 180); mal

***** **«tutumu»** (Âl-i imrân, 11); benzeri

***** **«adil hareket etmeye»** (Nisâ, 129); meylederler

***** **«hiç yaşamamışlar»** (A'raf, 92); faydalanmadılar

***** **«darmadağın et»** (Enfâl, 57); cezalandır

***** **«ayak takımımız»** (Hûd, 27); sefihlerimiz

***** **«çetin»** (Hûd, 77); şiddetli

***** **«bir araya»** (İsrâ, 104); hepsi, toptan

***** **«açıkta kalırsın»** (İsrâ, 29); ortada kalırsın

***** **«her dere ve tepeden»** (Enbiya, 96); yön, taraf

***** **«onların arasından»** (Nur, 43); bulut

***** **«yağmur»** (Nur, 43); yağmur

***** **«döküntü»** (Şuarâ, 54); küçük grup

***** **«her yüksek tepeye»** (Şuarâ, 128); yol

***** **«boşanırlar»** (Enbiya, 96); çıkarlar

***** **«katılmış içki»** (Sâffât, 67); karışık

***** **«yörüngeler»** (Zariyat, 7); yollar

***** **«bir sûr»** (Hadîd, 13); duvar

5- Ezdşenûe Dilindeki Kelimeler

***** **«alacasız»** (Bakara, 71); kapalı tarafı yok

***** **«engel olmayın»** (Bakara, 232); hapsetmek

***** **«nice zaman»** (Yûsuf, 45); seneler

***** **«Res'lileri»** (Furkân, 38); kuyu

***** **«...yutkunacakları»** (Mü'min, 18); musibete uğrayanlar

***** **«kanlı irin»**(Hâkka, 36); son derece sıcak

***** **«devamlı kavurur»** (Müddessir, 29); yakıcı

6- Muzhic Dilindeki Kelimeler

***** **«kadına yaklaşmak»** Bakara, 197); cima

***** **«her şeyi görüp gözeten»** (Nisâ, 85); güçlü

***** **«kuru sözlere»** (Ra'd, 33); yalan

***** **«giriş»** (Kehf, 18); avlu

***** **«yıllarca»** (Kehf, 60); zaman

***** **«burnunu»** (Kalem, 16); burun

7- Haş'am Dilindeki Kelimeler

***** **«..otlatırsınız..»** (Nahl, 10); güdersiniz

***** **«..kararsızlık..»** (Kaf, 5); yayılmış

***** **«..kaymış olan..»** (Tahrim, 4); meyletti

***** **«huysuz..»** (Meâric, 19); öfkeli

***** **«..saçma..»** (Kehf, 14); yalan

8- Kaysu Gaylan Dilindeki Kelimeler

***** **«..cömertce..»** (Nisa, 4); farîza, vecibe

***** **«..sıkıntı..»** (Nisa, 65); darlık

***** **«..kaybedersiniz..»** (Araf, 90); kaybedenler

***** **«..ne olur bana bunak demeyin..»** (Yûsuf, 94); alay edersiniz

***** **«..kaleleri..»** (Ahzâb, 26); kaleleri

***** **«..ağırlanmış olarak..»** (Zuhruf, 70); nimetlenirsiniz

***** **«..kovulmuş..»** (Hicr, 17); melun

***** **«..sizden eksiltmez..»** (Hucurât, 14); sizden eksiltir

9- Sa'du'l-Aşîra Dilindeki Kelimeler

***** **«..torunlar..»** (Nahl, 72); damatlar

***** **«..yüktür..»** (Nahl, 76); evlatlar

10- Kinde Dilindeki Kelimeler

***** **«..geniş yollar..»** (Enbiya, 31); yollar

***** **«..ufalandıkça..»** (Vâkı'a, 5); parçalandı

***** **«..üzülme..»** (Hud, 36); üzülme

11- Uzra Dilindeki Kelimeler

***** **«..kesin sesinizi..»** (Mü'minûn, 108); utanın

12- Hadramevt Dilindeki Kelimeler

***** **«..mücahidler..»** (Âl-i İmrân, 146); erkekler, adamlar

***** **«..mahvettik..»** (Araf, 137); helak ettik

***** **«..usanç..»** (Fâtır, 35); yorgunluk, usanç

***** **«..değneği..»** (Sebe, 14); asası

13- Ğassân Dilindeki Kelimeler

***** **«..koyuldular..»** (Araf, 22); kastettiler

***** **«..şiddetli..»** (Araf, 165); şiddetli

***** **«..onun fenasına gitti..»** (Hûd, 77); Onlardan hoşlanmadı

14- Muzeyne Dilindeki Kelimeler

***** **«..taşkınlık etmeyin..»** (Nisa, 171); artırmayın

15- Lahm Dilindeki Kelimeler

***** **«..açlık..»** (Enam, 151); açlık

***** **«serkeşlik yapacaksınız..»** (İsrâ, 4) galip geleceksiniz

16- Cuzzâm Dilindeki Kelimeler

***** **«..her köşeyi kontrollerine alacaklar..»** (İsrâ, 5); sokaklara dağıldılar

17- Benu Hanife Dilindeki Kelimeler

***** **«..akidleri..»** (Mâide, 1); antlaşmalar

***** **«..kanat..»** (İsrâ, 24); el

***** **«..korku..»** (Kasas, 32); şiddetli korku

18- Yemâme Dilindeki Kelimeler

***** **«..bıkarak..»** (Nisa, 90); dar geldi

19- Sebe Dilindeki Kelimeler

***** **«..sizin büyük bir sapıklığa girmenizi..»** (Nisa, 27); açık bir hata işlemenizi

***** **«..kırıp geçirdik..»** (Furkân, 39); helak ettik

20- Suleym Dilindeki Kelimeler

***** **«..geri dönüp..»** (Enfâl, 48); döndü

21- Umare Dilindeki Kelimeler

***** **«..yıldırım..»** (Bakara, 55); ölüm

.....

22- Huzaa Dilindeki Kelimeler

***** **«akın edin»** (Bakara, 199); yürüyünüz, cima

23- Uman Dilindeki Kelimeler

***** **«..şer ve fesat..»** (Âl-i İmrân, 118); azgınlık

***** **«..tünel..»** (Enam, 35); yol

***** **«..istediği yere..»** (Sâd, 36); istediği yere

24- Temim Dilindeki Kelimeler

***** **«..gaye..»** (Âl-i İmrân, 30); unutma

***** **«..ihtiras yüzünden..»** (Bakara, 213); haset

25- Enmâr Dilindeki Kelimeler

***** **«..amelini..»** (İsrâ, 13); yaptığı işini, amelini

***** **«..kararttı..»** (Nâziât, 29); karanlık çöktü.

26- Eş'arlılar Dilindeki Kelimeler

***** **«..andolsun... buyruğum altına alacağım..»** (isrâ, 62); kökünü keseceğim.

***** **«..tekrar..»** (Tâhâ, 55); bir kere

***** **«..nefretle çarpar..»** (Zümer, 45); tiksinip kaçınmak

27- Evs Dilindeki Kelimeler

***** **«..hurma..»** (Haşr, 5); hurma

28- Hazrec Dilindeki Kelimeler.

***** **«..dağılıp gitsinler..»** (Münfikûn, 7); gitsinler

29- Medyen Dilindeki Kelimeler

***** **«..ayır..»** (Mâide, 25); hükmet

Ebû'l-Kasım, hülasa olarak bunları zikretmiştir.

2625 Ebû Bekir el-Vâsıtî «e l - İ r ş â d f i' l - k ı r â' â t i' l - 'a ş r» adlı eserinde, Kur'an'da mevcut olan lehçe sayısının **ELLİ** olduğunu söyler ve şunları sıralar:

Kureyş, Huzeyl, Kinâne, Haş'am, Hazrec, Eş'ar, Numir, Kays, 'Aylan, Curhüm, el-Yemen, Ezdeşenûe, Kinde, Temim, Himyer, Medyen, Lahm, Sa'du'l'Aşira, Hadramevt, Sedûs, Amâlika, Enmâr, Gassân, Mezhac, Huza'a, Gatfân, Sebe', Ammân, Benû Hanîfe, Sa'lebe, Tayy, Âmir b. Sa'sa'a, Evs, Muzeyne, Sakîf, Cuzzâm, Belîyy, 'Uzrâ, Hevâzin, Nemir ve Yemâme.

Arap olmayan lehçler de şunlardır

Fars, Rûm, Nebat, Habeşe, Berber, Suryan, İbrâniye, Kıbt.

Ebû Bekr el-Vâsiti, bu lehçelerin pek çoğuna, Ebû'l-Kasım'ın verdiği misallerden, misal getirmiş ve şunları ilâve etmiştir:

Beliyy Dilindeki Kelimeler

***** **«..azabı..»** (A'raf, 134); azap

Sakîf Dilindeki Kelimeler

***** **«..şeytan tarafından bir vesvese..»** (A'raf, 201); şeytan çarpması

Sa'lebe Dilindeki Kelimeler

***** **«..Ahkâf bölgesindeki..»** (Ahkâf, 21); kumlar

İbnu'l-Cevzî «F u n ü n u' l - E f n â n» adlı eserinde, Kur'an-ı Kerim'de şu lehçelerin de mevcut olduğunu zikreder:

Hemezân Dilindeki Kelimeler

***** **«hoşluk..»** (Vâkıa, 89); rızık

***** **«..iri gözlü..»** (Duhân, 54); beyaz

***** **«..harikulade işlemeli..»** (Rahmân, 76); hasır

Nasr bin Muâviye Dilindeki Kelimeler

***** **«..hain..»** (Lokman, 32); gaddar

Âmir bin Sa'sa'a Dilindeki Kelimeler

***** **«..torunlar..»** (Nahl, 72); hizmetçiler

Sakîf Dilindeki Kelimeler

***** **«..sapmanız..»** (Nisa, 3); meyil

Akke Dilindeki Kelimeler

***** **«...sur'a..»** (Enâm, 73); boynuz

2636 İbn-i Abdi'l-Ber, «e t - T e m h î d» adlı eserinde şöyle der Şayet Kur'an-ı Kerim Kureyş Diliyle indi diyen olursa, bana göre bunun mânası, Kur'an'ın çoğu bu Dille inmiştir, demektir. Hemze ve benzeri harfleri açıktan okuma bakımından bütün kıraatlerde Kureyş Dili dışında kelimeler mevcuttur. Zira Kureyşliler hemzeyi açıktan okumazlar.

Şeyh Cemaleddin b. Mâlik şöyle der: Cenâb-ı Hak pek azı hariç Kur'an-ı Kerim'i Hîcâz Diliyle indirmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim

***** **«..Allah'a karşı koymalarından...»** (Enfâl, 13) ve

***** **«..sizden kim dininden dönerse..»** (Mâide, 54.) âyetlerinde idgam edildiği gibi Temim Dilinde nâzil olmuştur. Çünkü cezmedilen kelimeler Temim Dilinde bulunur. Bu bakımdan Temim Diliyle olan kelimeler azdır. Cezmedilen kelimeleri çözmek Hîcâz Dilin mahsustur. Bu bakımdan çokça kullanılmıştır. Buna misal ***** **«..yazdırsın..»** (Bakara, 282.), ***** **«..Allah da sizi sevsin..»** (Âl-i imrân, 31.), ***** **«..beni onunla destekle..»** (Tâhâ, 31.) ve ***** **«..gazabımı hakeden..»** (Tâhâ, 81.) âyetleridir.

Şeyh Cemâluddin: Bütün Kurra ***** **«..bu hususta bilgileri zandan ibarettir..»** (Nisa, 157.) âyetinde geçen (*****) kelimesini mensub okumada ittifak etmişlerdir. Çünkü Hîcâz Dilinde munkati müstesna, mensub okunmuştur. Nitekim, ***** (Yûsuf, 31.) âyetinde (*****) kelimesinin mensub okunmasında ittifak etmişlerdir.

Zemahşerî ***** **«De ki: Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı (görünmeyeni, Allah'ın gizli ilmini) bilemez..»** (Neml, 65.) âyetinde geçen istisnanın Beni Temim Diline uygun olarak munkatı olduğu görüşündedir.

Vâsiti şöyle der: Üç kelime dışında Kur'an'da Kureyş lehçesiyle hiçbir garip kelime mevcut değildir. Çünkü Kureyş kelamı kolay, yumuşak ve açıktır. Diğer Arap lehçeleri ise kaba

ve gariptir. Kur'an'da sadece üç garip kelime vardır. Bunlar; kafa sallama mânasına gelen ***** (İsrâ, 51.), güçlü mânasına gelen ***** (Nisa, 85.). onların cemiyetini dağıt mânasına gelen ***** (Enfâl, 57.) âyetlerindeki kelimelerdir.

38 - KUR'AN'DA ARAP LÜGATI DIŞINDAKİ KELİMELERLE NAZİL OLAN ÂYETLER

2641 Bu konuda bir kitap yazdım, «el-Muhezzeb fi mâ vaka'a fi'l-Kur'âni mine'l-mu'arreb» adını verdim. Kitabımın önemli bahislerinden Bazılarını, burada zikredeceğim.

Ulemâ, Kur'an'da Arap lugatı dışında kelimeler bulunup bulunmadığı konusunda, farklı görüşlere sahiptir. Aralarında; Şafiî, İbn-i Cerîr, Ebû Ubeyde, Kadi Ebû Bekr ve İbn-i Faris olmak üzere birçok ulema; ***** '... Arapça Kur'an ...' (Yusuf, 2.), ***** **«Eğer biz onu yabancı -dilden- bir Kur'an yapsaydık muhakkak ki, âyetleri açıklanmalı değil miydi? Araba mensup, Arapça olmayan -bir Kur'an- mı?' diyeceklerdi ...»** (Fussilet, 44.) âyetlerine dayanarak, Kur'an'da yabancı asıllı kelimelerin bulunmadığı görüşündedirler. Şâfiî, aksi görüşte olanlara, şiddetle karşı çıkmıştır.

Ebû Ubeyde şöyle der: Kur'an'ı Kerim; açık bir dille, Arapça olarak nâzil olmuştur. O'nda, Arapça olmayan kelimelerin varlığını kabul edenler, ağır bir iddiada bulunurlar. Şu kelime Nebat dilinden gelmedir gibi görüş ileri sürenler daha da ileri gitmiş olurlar.

İbn-i Faris şöyle der: Şayet Kur'an'da Arapça dışında kelimeler bulunsaydı Arapların, bunların benzerlerini bulmaktan aciz kaldıkları, dolayısiyle bilmedikleri lügatları kullandıkları şüphesi doğardı.

İbn-i Cerîr şöyle der: Kur'an'da; Farsça, Habeşce, Nebatca ve benzeri dillerden alınan kelimelerin tefsirine dair İbn-i Abbâs ve diğer Sahâbeden varid olduğuna göre bu kelimeler, esasen Arap diline yerleşmiş, Araplar, iranlılar ve Habeşliler arasında müşterek kelimeler olmuştur.

Diğerleri şöyle der: Kur'an'ın kendi dilleriyle nâzil olduğu halis Araplar, seyahatlarında diğer dillerden muhtelif kelimeler almış, bunların bazı harflerini çıkartmak suretiyle kelime yapısını değiştirmiş, sonra da şiirlerinde ve konuşma dillerinde kullanmışlardır. Hatta bu kelimeler, fasih Arapçadan sayılmış ve dilde yerleşmiştir. İşte bu bakımdan başka dillerden gelen kelimeler, Kur'an'da yer almıştır.

Başkaları da şöyle der: Bu kelimeler, gerçek Arapçadır. Fakat Arap dili son derece geniş olduğundan bunlar, birçok Sahâbenin gözünden kaçmış olabilir. Nitekim İbn-i Abbâs ***** ve ***** kelimelerinin mânasını kavrayamamıştır, «e r - R i s a l e» adlı eserinde Şafî, bir dili bütünüyle ancak peygamberler bilir, demiştir.

Ebû'l-Meâli Uzeyzî b. Abdilmelik şöyle der: Bu kelimelerin Arap dilinde mevcut olması, dilin genişliğine ve kelime yönünden zenginliğine bağlıdır. Esasen Arapçada mevcut olan bu kelimelerin diğer dillere mensup olanlarca eskidenberi kullanılmış olmaları da mümkündür.

Kur'an'da yabancı asıllı kelimelerin bulunduğu görüşünde olanlar; ***** **«.. Arapça Kur'an ...»** (Yusuf, 2.) âyetini, nasıl Farsça kasidede bir tek Arapça kelimenin bulunması,

kasideyi Farsça olmaktan çıkarmıyorsa, Arapça olmayan bazı kelimelerin Kur'an'da bulunması, Kur'an'ı Arapça olmaktan çıkarmayacağı şeklinde te'vile çalışmışlardır.

***** (Fussilet, 44.) âyetine ise; siyaktan anlaşıldığına göre «kelâm a'cemî, muhatap Arap mıdır?» manasını vermişler, nahivcilerin İbrahim kelimesindeki gayri munsarıflık illetini, alemlik ve ucmelikte kabul etmelerini, kendilerine delil olarak kullanmışlardır.

İleri sürülen bu delil, kabul edilmemiştir. Çünkü alem olan özel isimler, ihtilaf konusu değildir. Alem olan isimler dışında söylenecek söz, Kur'an'da alem isimlerin mevcudiyeti kabul edildiğine göre, cins isimlerin de mevcudiyetine hiç bir engel yoktur, şeklindedir. Bana göre Kur'an'da muarreb kelimelerin bulunduğunu gösteren en kuvvetli delil, İbn-i Cerîr'in sahih bir senedle, tâbi'ûnun ileri gelenlerinden biri olan Ebû Meysere'den yaptığı şu rivâyettir. Ebû Meysere şöyle demiştin Kur'an'da her dilden kelimeler mevcuttur. Bu rivâyetin benzerleri, Said b Cübeyr ile Vehb b. Munebbih'den de yapılmıştır.

Bu da gösterir ki, Kur'an'da bu gibi kelimelerin kullanılmasındaki hikmet, önceki ve sonraki kavimlerin ilimlerini, her konudaki bilgiyi ihtiva etmesidir. Kur'an'ın her şeyi ihata etmesi bakımından, değişik dil ve lügatlara yer vermesi de zaruri idi. Bu yüzden Arapların çokça kullandığı, kulağa hoş gelen ve dile hafif düşen her lügattan kelimeler, Kur'an diline girmiştir. Ibnu'n-Nakîb'in bu hu susu açıklayarak şöyle dediğini gördüm: Kur'an'ın diğer semavi kitaplara nazaran özelliklerinden biri de, bu kitaplarda, kendilerine nâzil olduğu kavmin dili dışında yabancı kelimelerin bulunmaması, Kur'an'da ise bütün Arap lehçelerine ait kelimeler bulunduğu gibi Arapça olmayan Rum, Acem ve Habeş gibi dillerden de pek çok kelime ihtiva etmesidir. ***** **«Hiç bir peygamberi kendi kavminin dilinden başkasıyla göndermedik ki ...»**(ibrahim, 4.) âyetinden anlaşıldığına göre Cenabı Hak, her kavme, kendi dilini konuşan bir elçi göndermiştir. Halbuki Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bütün ümmetlere Peygamber olarak gönderilmiştir. Bu yüzden, kendisine indirilen Kitab'da, kavminin dili asıl olmakla beraber, her kavmin dilinden kelimeler bulunmaktadır.

Cüveynî'nin, Kur'an'daki muarreb kelimelerin mevcudiyetine dair, başka bir fayda zikrettiğini gördüm. Cuveynî şöyle der: ***** «... astarı atlas...» kelimesi Arapça değildir. Arapça olmayan bir kelime, fesahat ve belâgat bakımından, Arapça kelimeler seviyesinde olamaz, denilirse, şu cevabı veririz: Dünyanın bütün fasih dilcileri bir araya toplansalar, Kur'an'da geçen bu gibi kelimeleri kaldırıp yerlerine, fesahatta aynı değerde kelimeler koymaya çalışsalar, bu konuda aciz olduklarını anlarlar. Zira Allahü teâlâ, kullarını tâate teşvik ettiğinde şayet onlara güzel bir mükâfat vaadinde bulunmazsa, şiddetli azabla korkutmazsa, bu teşvikinde bir hikmet bulunmaz.

Fesahat bakımından vaad ve vaîd, gereklidir. Allah'ın vereceği mükâfata, akıllılar rağbet eder. Bu da; temiz bir mekân, iştah açıcı yiyecek, doyum olmayan içecek, değerli bir giyecek, en güzelinden bir eş ile kişilerin zevklerine göre değişen hususlara bağlıdır. Şu halde temiz yerlerin zikri ve bunun mükâfat olarak vaadedilmesi, her fasih olanın yapması gereken husustur. Şayet bu gibi vaadde bulunulmazsa, ibadetle emrolunan kimse, ibadeti karşılığında

sadece yeme-içme ile vaadolunduğu takdirde, hapiste veya kötü bir yerde, bu yeyip içme bana lezzet vermez der. işte bu yüzden Allahü teâlâ, cennet ve ondaki güzel yerlerden söz etmiştir. Bunun yanısıra, giyeceklerin en değerli olanını zikretmesi de gerekiyordu. Dünyadaki elbiselerin en değerlisi ipektir. Fakat altın, değerine rağmen elbise yapımında kullanılmaz, ipekten yapılmamış bir elbisenin, ölçü ve tartıda bir değeri yoktur. Bazan yükte hafif olan, ağır olandan daha değerlidir. İpek giyecekler ise, ağırlığı kadar değer taşır. Bu yüzden fasih olan kimsenin vaadettiği şeyde, tartı ve pahanın en yüksek olanını zikretmesi, teşvik ve duada kusur etmemesi gerekir.

Yapılması zaruri olan bu husus ya sarih bir ifade ile zikredilir, ya da kapalı olarak. Şüphesiz sarih bir kelimeyle ifade etmek, daha veciz ve daha câhiridir. Meselâ fasih olan bir kimse ***** kelimesini kaldırıp, yerine başka bir kelime koyacak olursa, aynısını bulması imkânsızdır. Çünkü, bu kelimenin yerini tutacak kelime, ya tek, ya da birkaç kelimeden müteşekkil olacaktır. Aslen Arap olan bile, bunun yerini tutacak, tek kelime bulamaz. Zira Araplar, daha önce bilmedikleri ipek elbise giymesini, İran'lılardan öğrenmişlerdir. Kalın dokunmuş ipek kumaş manasına gelen ***** kelimesinin yerini tutan bir kelime, Arap dilinde mevcut değildir. Araplar, Acemlerden duydukları bu kelimeyi dillerine almışlar, ipeğin kendilerinde az bulunması ve bu kelimeyi nadiren kullanmaları sebebiyle, karşılığında yeni bir kelime arama lüzumu hissetmemişlerdir.

Şayet bu kelimenin karşılığı, iki veya daha fazla kelime ile ifade edilecek olursa, belâgat esasları ihlâl edilmiş olur. Bir tek kelime ile ifadesi mümkün olan bir mânayı, iki kelime ile ifade etmek sözü uzatmak demektir. Buradan da anlaşılıyor ki, fasih dile sahip herkes, ***** «atlas astar» kelimesinin karşılığını bulamayacağından, aynen kullanma mecburiyetindedir. Benzeri bulunmayan fasih kelimeden daha beliğ olan bir kelime düşünülebilir mi?

Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm, fukahanın Kur'anda muarreb kelimelerin varlığını kabul ettiklerine, dilcilerin de buna karşı çıktıklarına dair görüşlerini açıkladıktan sonra, kendi görüşünü şöyle ifade eder Bana göre doğru olan, iki görüşü de beraberce kabul etmektir. Şöyle ki; fukahanın dediği gibi Kur'an'daki bu kelimelerin aslı, başka dillerden gelmiş olmasına rağmen, Araplar bu kelimeleri kullanmış, kendi kelime kalıplarına çevirerek Arapçalaştırmışlar, böylece Arapça bir kelime haline getirmişlerdir. Bu kelimeler Arap diline yerleştiğinden Kur'an'ı Kerim de, aynı kelimeleri kullanmıştır. Kur'an'daki bu kelimelerin Arapça olduğunu söyleyenlerin sözü nasıl doğru ise, Arapça değildir diyenlerin sözü de o derece doğrudur. Cevâlikî İbnu'l-Cevzî ve Bazı ulema, bu görüşü benimsemişlerdir.

Alfabetik sıraya göre Kur'an'ı Kerimde mevcut olan bu kelimeler şunlardır:

***** Seâlibî «F ı k h u' l - L u g a» adlı eserinde bu kelimenin Farsça, Cevâlikî kökünden muarrab olduğunu «su yolu» veya «suyu kolayca boşaltmak» mânasına geldiğini ifade ederler.

*****: Şeyzele'nin naklettiğine göre Mağrib dilinde bu kelime «ot» mânasındadır.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, ***** mânası: **«Ey yer, suyunu çek.»** (Hûd, 44.) âyetinde, Vehb b. Munebbih'den rivâyet ettiğine göre bu kelime, Habeşcedeki ***** kökünden gelmektedir. Ebû'ş-Şeyh, Cafer b. Muhammed tarikiyle babasından naklettiğine göre bu kelime Hind dilinde ***** «suyu iç» mânasındadır.

*****: Vasıtî «e l - i r ş a d», adlı eserinde göre bu kelime ibrani dilinde ***** mânasında «Toprağa bağlandı» demektir.

*****: İbnu'l-Cevzî «Funûn'ul - Efnan » adlı eserinde, Habeş dilinde bu kelimenin «sevinç, sürur» mânasına geldiğini söyler.

***** Bu kelimeyi muarreb sayanın sözüne göre, ve Hazret-i ibrahim'in babasının adı, ne de bir putun adıdır. İbn-i Ebî Hâtim, Mu'temir b. Süleyman'ın babası: ***** (En'âm, 74.) âyetindeki bu kelimeyi merfû okuduğunu ve şöyle dediğini nakleder; Duyduğuma göre bu kelimenin mânası «topal» demektir, Hazret-i İbrahim'in babasına söylediği en ağır bir kelimedir. Bazıları da kendi dillerinde bu kelimenin «ey hata eden» mânasına geldiğini söylerler.

*****: Ebû'l-Leys, Tefsirinde ifade ettiği üzere bu kelime başka dillerde Arapçadaki *****(kabileler) kelimesi gibidir.

*****: İbn-i Ebî Hâtim'in Dahhâk'dan rivâyetine göre bu kelime Acem dilinde «ipekten dokunmuş kalın kumaş» manasına gelir.

*****: Vasıtî «e l - i r ş â d» adlı eserinde belirttiği gibi bu kelime Süryani dilinde «kitaplar» demektir. İbn-i Ebî Hâtim'in Dahhak'tan rivâyet ettiğine göre Nebat dilinde bu kelime, aynı manada kullanılmaktadır.

*****: Ebû'l-Kasım «L u g a t u' l - K u r' a n» adlı eserinde, kelimenin «verdiğim söz» manasına geldiğini belirtir.

*****; İbnu'l-Cevzî bu kelimenin Nebat dilinde «bardaklar» mânasına geldiğini söyler. İbn-i Cerîr'in Dahhâk'dan rivâyetine göre bu kelime «kulpu bulunmayan testi» demektir.

*****: İbn-i Cinnî'nin ifadesine göre bu kelime Nebat dilinde Allah'ın adıdır.

*****: İbnu'l-Cevzi'nin belirttiğine göre bu kelimenin manası Zenci dilinde «incitici» demektir. Şeyzele de aynı kelimenin İbrani dilinden geldiğini söyler.

*****: Şeyzele'nin zikrettiğine göre bu kelime Mağrib dilinde «bir şeyin ermesi ve pişmesi» demektir. Ebû'l-Kasım bu kelimenin Berberi dilinden geldiğini ***** (Rahmân, 44.) âyetinde «sıcaklığın son derecesi» mânasında ***** (Gâşiye, 5.) âyetinde ise «sıcaklık» mânasında kullanıldığını söyler.

*****: Ebû'ş-Şeyh b. Hibbân, İkrime tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Bu kelime Habeş dilinde «kavrayan, anlayan, inanan» demektir. İbn-i Ebî Hâtim benzer rivâyeti, Mucahid ve İkrime'den yapmıştır. Amr b. Şurahbilden yaptığı bir rivâyette ise bu kelimenin Habeş dilinde merhametli mânasına geldiğini söyler. Vasıtî ise kelimenin İbrani dilinde «dua» manasında olduğunu söyler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, Amr b. Şurahbil'den yaptığı rivâyette bu kelimenin Habeş dilinde «tesbih eden» mânasına geldiğini söyler. İbn-i Cerîr, Şurahbil'den yaptığı bir rivâyette ***** (Sebe', 10.) âyetinin tefsirinde bu kelimeye Habeş dilinde «tesbih et» mânasının verildiğini söyler.

*****: Şeyzele bunun «başka millet» mânasına geldiğini söyler. Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında Kıbtî dilinde bu kelimenin «başka» mânasına geldiğini çünkü Kıbtîler ***** kelimesini ***** kelimesini de ***** şeklinde kullandığını söyler.

*****: Zerkeşî'nin belirttiğine göre Şeyzele ***** (Rahmân, 54.) âyetinde bu kelimenin Kıbtî dilinde «dış görünüşü» mânasına geldiğini söyler.

*****: Firyabi'nin Mücâhid'den rivâyet ettiğine göre ***** (Yusuf, 65.) âyetini «bir merkep yükü» şeklinde mâna vermiştir. Mukatil'den yaptığı bir rivâyette, Mukâtil bu kelimenin ibrani dilinde «sırtına yük yüklenen her hayvan» mânasına geldiğini söyler

*****: Cevalikî «K i t a b u' l - M u a r r e b» adlı eserinde bu kelimenin «biat ve kilise» mânasına geldiğini söyler. Bazı ulema, biat ve kilise kelimelerinin de Farsça' dan Arapça'ya geçmiş kelimeler olduğunu söylerler.

*****; Cevaliki bu kelimenin Farsça'dan muarreb olduğunu zikreder. *****: İbn-i Ebî Hâtim, Said b. Cübeyr'den ***** **«ve mahvettikçe etsinler diye»** (isrâ, 7.) âyetindeki bu kelimenin Nebat dilinde «helak» mânasında olan ***** kökünden geldiğini söyler.

*****: Ebû'l-Kasım «L u g a t u' l - K u r' a n» adlı eserinde ***** (Meryem, 24.) âyetindeki bu kelimenin Nebat dilinde «karın» mânasına geldiğini zikreder Kirmani «el-Acâib» adlı eserinde, bir tarihçiden benzerini nakleder. *****: İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder Bu kelime Habeş dilinde «Şeytana» verilen addır. Abd b. Humeyd'in İkrime'den yaptığı bir rivâyette de bu kelime, Habeş dilinde «şeytan» demektir. İbn-i Cerîr, Saîd b. Cübeyr'den rivâyet ederek kelimenin Habeş dilinde «sihir yapan sihirbaz» mânasına geldiğini söyler.

*****: Kelimenin Arabça olmadığı, Farsça veya İbranî dilinden geldiği, aslının ***** olduğu söylenir.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, İkrime'den yaptığı bir rivâyette bu kelimenin Habeş dilinde «vacib oldu, gerekti» mânasına geldiğini söyler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Abbâs'dan yaptığı bir rivâyette ***** (Enbiya, 98.) âyetindeki bu kelimeye Zenci dilinde «cehennem odunu» şeklinde mâna verir.

*****: Bu kelimenin Arabça olmadığı, «doğru söyleyin»mânasına geldiği ifade edilir.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, Dahhak'ın şöyle dediğini rivâyet eden Bu kelime Nebat dilinde «yıkayıcılar» demektir. Aslı ***** dir.

*****: Nâfi b. Ezrak'ın İbn-i Abbâs'a sorduğu sorular arasında geçmişti. Mânası Habeş dilinde «günah» demektir.

***** (*): Mânası Yahudi dilinde «okudun» demektir.

* - Mushaf-ı Osmani'deki hattı ***** şeklindedir. Suyûti kelimeyi bu şekliyle, İbnu Kesir ve Ebû Amr'ın kıraatına dayanarak almıştır. Bkz. ed-Dani, et-Teysir fi Kıraâti's-Seb', 105.

***** Cevalikî ve diğer ulemanın belirttiğine göre bu kelime Farsçadır.

*****: Ebû Naim «D e l â i l u 'n - N u b ü v v e» adlı eserinde İbn-i Abbâs' dan naklettiğine göre bu kelime Yahudi lisanında «sövmek» tir.

*****; Cevalikî ve Ebû Ubeyde'nin belirttiklerine göre Araplar bu kelimeyi bilmiyorlardı. Bunu ancak fukaha ve ilim erbabı bilir ve kullanırdı. Ebû Ubeyd: Öyle zannediyorum ki bu kelime Arapça değildir, ibrani veya Süryânî dilinden gelmiştir derken, Ebû'l-Kasım da Süryanî bir kelime olduğunu belirtir.

***** Lugatçı Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdan «K i t â b u' z - Z i n e» adlı eserinde bu kelimenin Süryanî dilinden geldiğini söyler.

***** Muberred ve Sa'lebî, kelimenin İbrani dilinden geldiğini, aslının ***** şeklinde noktalı ***** ile yazıldığını söyler.

***** Kirmânî «el-Acâib» adlı eserinde kelimenin «kuyu» mânasında Acem dilinden alınmış bir kelime olduğunu söyler.

***** Şâzeli'nin ifadesine göre bu kelime Rumcada «tahta parçası, levha» demektir. Ebû'l-Kasım «üzerinde yazı bulunan levha» olduğunu, Vâsıtî de «üzerinde divit bulunan levha» olduğunu söyler.

***** İbnu'l-Cevzî «F ü n u n u' l - E f n â n» adlı kitabında bu kelimeyi muarreb kabul eder. Vasıtî ise ibrani dilinde «dudağın kımıldaması» mânasında olduğunu söyler.

*****: Ebû'l-Kasım ***** **«Denizi durgun ve açık bırak...»**(Duhan, 24.) âyetindeki bu kelimenin Nabat dilinde «sakin ve durgun», Vasıtî ise Süryani dilinde «sakin» mânasına geldiğini söyler.

***** Cevaliki, insanların bir nesline verilen, Arapça olmayan bir kelimedir, der.

*****: Cevalikî ve Sealibî, bunun Farsça bir kelime olduğunu söylerler.

*****: İbn-i Merdeveyh, Ebû'l-Cevzâ tarkiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleden Bu kelime Habeş dilinde «adam» demektir. İbnu'l-Cinnî «e l - Muhteseb fî İ'rabi'ş-Şeyvaz» adlı eserinde «kitab» mânasına geldiğini, Bazı ulema da Farsçadan muarreb olduğunu söyler.

*****: Firyabi'nin Mücâhid'den rivâyetine göre kelimenin mânası Farsçada «önceleri çamur, sonradan taş olan madde» demektir.

*****: Ebû Hâtim «K i t a b u' z - Z i n e» adlı eserinde bu kelimenin Arapça olmadığını söyler.

*****: Cevaliki; bu kelime Farsçadan muarrebtir. Aslı ***** dir. «dehliz» mânasına gelir, der. Diğerleri de; Farsçada ***** kelimesinden geldiğini «evi çevreleyen duvar» mânası taşıdığını söyler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, Mücâhid'den (Meryem, 24.) âyetindeki ***** kelimesinin Süryani dilindeki «nehir» mânasına geldiğini söyler. Said b. Cübeyr, kelimenin Nabat dilinden, Şeyzele de Yunancadan geldiğini söylerler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Cüreyc tarikiyle İbn-i Abbâs'dan ***** (Abese, 15.) âyetindeki bu kelimenin Nabat dilinde «kurra» mânasına geldiğini nakleder.

*****: Cevaliki, kelimenin Arapça olmadığını söyler.

*****; Vasıtî ***** **«... kapısından hepiniz secde edici olarak girin ...»** (Araf, 161.) âyetindeki bu kelimelerin Süryani dilinde «boyun eğmek» mânasına geldiğini söyler.

*****: İbn-i Merdeveyh, Avfî tarikiyle İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre . bu kelime Habeş dilinde «sirke» demektir.

*****: Cevalikî kelimenin Arapça olmadığını söyler.

*****: İbn-i Hacer bu kelimeyi bir şiirinde kullanır. Diğer ulemanın bu kelimeyi kullandığını görmedim.

*****: Cevalikî bu kelimenin Farsçada «ince atlas» mânasına geldiğini, Ebû'l-Leys ise; Lugatçılar ve müfessirler bu kelimenin ittifakla muarreb olduğunu söylediklerini nakleder. Şeyzele ise kelimenin Hind dilinden geldiğini söyler.

*****: Vasıtî ***** **«... kapının yanında kocasına rastgeldi ...»** (Yusuf, 25.) âyetindeki bu kelimenin Kıbti lisanında «kocası» mânasına geldiğini, Ebû Amr ise Arapçada böyle bir kelime tanımadığını söyler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim ve İbn-i Cerîr, İkrime'den yaptıkları rivâyette kelimenin Habeş dilinde «güzel» mânasına geldiğini söylerler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, Dahhâk'dan yaptığı rivâyette kelimenin Nabat dilinde «güzel» mânasına geldiğini söyler.

*****: Cevalikî; bazı lugatçıların ifadesine göre bu kelimenin Süryani asıllı olduğunu söyler.

*****: Nakkaş ve İbn-i Cevzî'nin belirttiklerine göre bu kelime, Rumcada «yol» mânasına gelir. Böyle bir ifadeyi Ebî Hâtim'in «e z - Z i n e» adlı kitabında da gördüm.

*****: İbn-i Cerîr (Bakara, 260.) âyetindeki bu kelime hakkında İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyete göre Nabat dilinde «parçala» mânasına geldiğini söyler. İbn-i Cerîr, benzer rivâyeti Dahhâk'dan da yapmıştır. İbn-i Münzir, Vehb. b. Munebbih'den yaptığı rivâyette, Kur'an'da bütün dillerden kelimelerin bulunduğunu söyler. Kendisine, Rumcadan bir kelime var mıdır denildiğinde; «onları parça parça kes» mânasında ***** kelimesinin Rumca olduğu cevabını verir.

*****; Cevalikî bu kelimenin İbrani dilinde «Yahudi kiliseleri» mânasına geldiğini, aslı ***** olduğunu söyler. İbn-i Ebî Hâtim, Dahhâk'dan, benzeri bir rivâyette bulunmuştur.

***** Hâkim «M u s t e d r e k»inde İkrime tarikiyle İbn-i Abbâs'ın bu kelime hakkında, Habeş dilinde «Ya Muhammed» mânasına geldiğini rivâyet eder. İbn-i Ebî Hâtim, Said b. Cübeyr tarikiyle İbn-i Abbâs'ın bu kelimenin Nabat dilinden geldiği sözünü nakleder. Said b. Cübeyr'den yaptığı diğer rivâyette ise bu kelimenin Nebat dilinde «ey adam» mânasına İkrime'den yaptığı bir rivâyette ise kelimenin, aynı mânada fakat, Habeş dilinden geldiğini söyler. *****: Habeş dilinde «kâhin» demektir.

***** Şeyzele'nin ifadesine göre bu kelime Rumca'da «bir şeye yönelmek, kasdetmek» manasınadır.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyete göre bu kelime Habeş dilinde «cennet» demektir. Ebû'ş-Şeyh, Said b. Cübeyr'den yaptığı rivâyette kelimenin Hind dilinde bulunduğunu söyler.

*****; Firyabi, Mücâhid'den yaptığı rivâyette bu kelimenin Süryani dilinde «dağ» mânasına geldiğini, İbn-i Ebî Hâtim'in Dahhâk'dan yaptığı rivâyette ise Nebat dilinden alındığını söyler. Ayrıca İbrani dilinde «adam, erkek» mânasına geldiği söylenir.

*****; Ebû'l-Kasım ***** **«... 'İsrâil oğullarını köleleştirmen karşısında, o başıma kaktığın da bir nimet midir'? dedi»** (Şuarâ, 22.) âyetindeki bu kelimenin Nebat dilinde «öldürücü» mânasına geldiğini söyler.

*****: İbn-i Cerîr, İbn-i Abbâs'ın Ka'b'a ***** (Tevbe, 72.) âyetini sorduğunda bu kelimenin Süryani dilinde «bağ-bahçe» mânasına geldiğini, Cuveybir Tefsirinde ise bu kelimenin Rumca olduğunu söyler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, Mücahid'in bu kelimeyi Habeş dilinde «içinde suyun biriktirildiği sonra da akıtıldığı set (baraj)» mânasına geldiğini söyler.

*****; Cevalikî ve Vasıtî'nin ifadesine göre bu kelime Türkçe'de «kirli soğuk su» demektir. İbn-i Cerîr'in, Abdullah b. Bureyde'den rivâyetine göre Tahâri dilinde bu kelime «kirli» demektir.

***** Ebû'l-Kasım bu kelimenin Habeş dilinde «eksildi» mânasına geldiğini söyler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, Mücâhid'den yaptığı rivâyette bu kelime Rumcada «bahçe» demektir. Suddi'den yaptığı rivâyete göre Nebat dilinde bu kelime «bağ» demektir. Aslı ***** dir.

*****: Vasıtî, bu kelimenin ibrani dilinde «buğday» mânasına geldiğini söyler.

*****: Cevalikî bu kelimenin Arapça olmadığı söylenir, der. *****; İbn-i Ebî Hâtim, Mücâhid'den yaptığı rivâyette bu kelimenin Rumcada «adalet» mânasına geldiğini söyler.

*****: Firyabi, Mücâhid'den gelen bir rivâyette bu kelimenin Rumcada «adalet» mânasına geldiğini söyler. İbn-i Ebî Hâtim ise Said b. Cübeyr'den yaptığı bir rivâyette kelimenin Rumcada «ölçü, mizan» mânasına geldiğini söyler.

*****: İbn-i Cerîr, İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyette bu kelimenin Habeş dilinde «aslan» mânasına geldiğini söyler.

*****: Ebû'l-Kasım bu kelimenin Nebat dilinde «kitabımız» mânasına geldiğini söyler.

*****: Cevalikî'nin Bazı ulemadan naklettiğine göre bu kelime, Farsça'dan muarrebtir.

*****: Vasıtî'nin dediğine göre bu kelime ibrani ve Süryanicede «çekirge türünden bir böcek» manasınadır. Ebû Amr ise, Arap dilinin hiçbir lehçesinde böyle bir kelime duymadım, Farsçadan muarreb olabilir, der.

*****: Sealibî «F ı k h u' l - L u g a» adlı eserinde bu kelimenin Rumcada «on iki bin ûkiye (okka)» olduğunu el-Halil'in ifadesine göre bu kelime Süryani dilinde «bir öküz derisi

dolusu altın veya gümüş» mânasına geldiğini söyler. Bazı ulema da bu kelimenin Berberi dilinde «bir miskal» olduğunu söyler. İbn-i Kuteybe şöyle der: İfrıkıyye dilinde bu kelime «sekiz bin miskal» dir.

*****; Vasıtî bu kelimenin Süryani dilinde «uyumayan» mânasına geldiğini söyler.

*****: Cevalikî ve diğer ulema, kelimenin Farsçadan muarreb olduğunu söyler.

*****: İbnu'l-Cezerî, bu kelimenin Nebat dilinde «bizden kaldır, sil» mânasına geldiğini söyler. İbn-i Ebî Hâtim, Ebû İmran el-Cevni'den ***** **«..Rabbimiz, günahlarımızı bağışla..»** (Âli İmrân, 193.) âyetindeki bu kelimenin Süryani dilinden geldiğini söyler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Musa'l-Eş'arî'den yaptığı bir rivâyette bu kelimenin Habeş dilinde «iki kat» mânasına geldiğini söyler.

***** Cevalikî bu kelimenin Farsçadan muarreb olduğunu zikreder.

*****; İbn-i Cerîr, Said b. Cübeyr'den yaptığı bir rivâyette bu kelimenin Farsçadan geldiği «battı, kayboldu» mânasında kullanıldığını söyler.

*****: Vasıti «e l - İ r ş â d»ında bu kelimenin «hurma ağacı» mânasına geldiği, Kelbî de, sadece Medine Yahudilerinin dilinde kullanıldığını söyler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim, Selemetu'bnu Temmâm eş-Şakrî'den yaptığı bir rivâyette bu kalimenin Habeş dilinde «dayanmak» mânasına geldiğini söyler.

***** Cevalikî bu kelimenin Arapça olmadığını zikreder.

***** Cevalikî, bazı lugat ulemasından naklettiğine göre kelimenin Arapça olmadığını söyler.

*****: Sealibî, kelimenin Farsçadan geldiğini söyler. *****; İbn-i Ebî Hâtim, Mücâhid'den rivâyetle kelimenin Habeş dilinde «fener» mânasına geldiğini söyler.

*****: Firyâbî, Mücâhid'den yaptığı rivâyette kelimenin Farsça da «anahtarlar» mânasına geldiğini söyler. İbn-i Durayd ve Cevalikî ***** ve ***** kelimelerinin anahtar mânasında, Farsça'dan muarreb olduğunu söylerler.

***** Vasıtî ***** **«yazılmış bir kitap»** (Mutaffifîn, 9.) âyetindeki bu kelimenin İbrani dilinde «yazılmış» mânasına kullanıldığını söyler.

***** Vasıti bu kelimenin Acem, bir rivâyette de Kıbt dilinde az mânasında kullanıldığını söyler.

*****: İbn-i Ebî Hâtim ***** (Enam, 75.) âyetindeki bu kelime hakkında İkrime'den yaptığı bir rivâyette bunun melek mânasına geldiğini, fakat Nebat dilinde ***** şeklinde kullanıldığını söyler. Ebû'ş-Şeyh bunu İbn-i Abbasdan rivâyet etmiştir. Vasıtî «e l- İ r ş â d» adlı eserinde kelimenin Nebat dilinde melek mânasına geldiğini belirtmiştir.

***** : Ebû'l-Kasım kelimenin Nebat dilinde firar mânasına geldiğini söyler.

***** İbn-i Cerîr, Suddi'den yaptığı rivâyette kelimenin Habeş dilinde asa mânasında kullanıldığını söyler.

***** : İbn-i Cerîr, İbn-i Abbâs'dan yaptığı bir rivâyette ***** (Müzzemmil, 18.) âyetindeki bu kelimenin Habeş dilinde dolu mânasına geldiğini söyler.

*****: Şeyzele'nin ifade ettiğine göre bu kelime Mağrib dilinde zeytinyağı tortusu mânasına geldiğini, Ebû'l-Kasım ise kelimenin aynı mânada Berber dilinden alındığını söyler.

*****: Hâkim «M ü s t e d r e k»inde İbn-i Mesûd'dan naklettiği bir rivâyette bu kelimenin Habeş dilinde geceleyin yapılan ibadet mânasına geldiğini söyler. Beyhaki benzeri rivâyeti İbn-i Abbâs'dan nakleder.

*****: Kirmânî «el-Acâib» adlı eserinde Dahhak'tan yaptığı rivâyete göre bu kelimenin Farçadan geldiği, aslının ***** olduğu, dilediğini yap mânasını taşıdığını söyler.

***** : Şeyzele ve başkalarının ifadesine göre bu kelimenin tevbe ettik mânasında ibranî dilinden alındığı söylenir.

***** : Cevalikî bu kelimenin Yehûd mânasına geldiğini, Arapça dışında bir kelime olduğunu söyler.

***** : İbn-i Ebî Hâtim, Meymûn b. -Mihrân'dan (Furkan, 63.) ***** âyetinde yaptığı bir rivâyette bu kelimenin Süryanî dilinde olgun, hikmetli kimseler mânasına geldiğini söyler. Ebû imrân el-Cevnî'den yaptığı bir rivâyette de kelimenin İbrani dilinden, geldiğini nakleder.

***** İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Abbâs'dan yaptığı bir rivâyette bu kelimenin Kıbtî dilinde haydi gel mânasına geldiğini, İbn-i Cerîr'in el-Hasen'den yaptığı rivâyete göre de Süryânî dilinde aynı mânada kullanıldığını söyler. Ebû'ş-Şeyh'in İkrime'den rivâyetine göre bu kelime Hûran dilinden alınmıştır. Ebû Zeydi'l-Ensârî kelimenin İbranî dilinden geldiğini aslının ***** olduğunu ona gel mânası taşıdığını söyler.

*****: Şeyzele ve Ebû'l-Kasım'ın naklettiğine göre kelimenin Nebat dilinde ön mânasına geldiği söylenir. Cevalikî bu kelimenin Arapça olmadığını zikreder.

*****: Cevalikî bu kelimenin Arapça olmadığını söyler. *****: Ebû'l-Kasım, kelimenin Nebat dilinde ip ve sığınak mânasına geldiğini söyler.

***** ; Cevalikî, Seâlibi ve diğerleri kelimenin Farsça olduğunu zikrederler.

***** fonu Ebî Hâtim, Dâvud b. Hind'den yaptığı bir rivâyette ***** ***** (inşikak, 14.) âyetindeki bu kelimenin Habeş dilinde geri döner mânasına geldiğini söyler. İbn-i Ebî Hâtim, benzer rivâyeti İkrime'den de nakleder. Bu rivâyet Nâfi b. Ezrak'ın İbn-i Abbâs'a sorduğu sorular arasında geçmişti.

*****: İbn-i Merdeveyh, İbn-i Abbâs'dan yaptığı bir rivâyette ***** nin Habeş dilinde ey insan, İbn-i Ebî Hâtim'in de Said b. Cübeyr'den yaptığı rivâyete göre de bu kelimenin Habeş dilinde ey adam mânasına geldiğini söyler.

***** : İbnu'l-Cevzî, mânasının Habeş dilinde alayla gülerler olduğunu söyler.

***** : Bu kelimenin Mağrib dilinde pişti, olgunlaştı mânasına geldiği söylenir. Şeyzele bu kelimenin Kıbti dilinden geldiğini nakleder.

*****: İbn-i Kuteybe, kelimenin Süryani dilinde deniz mânasına geldiğini, İbn-i Cevzî bunun, ibrani dilinden, Şeyzele ise Kıbtî dilinden alındığını söyler.

***** : Cevalikî, kelimenin Arapça olmadığını, Yehûz b. Yakub'a mensup olanlara verilen bir ad olduğunu, Arapçaya ze yerine de harfi ile geçtiğini söyler.

Benim, senelerce süren uzun araştırmalarımdan sonra Kur'andaki muarreb kelimeler hakkında derlediklerim bunlardır. Benden önce hiçbir kitapta bu kelimeleri derleyen olmamıştır.

Buna rağmen Tacuddin b. Subki bu kelimelerden yirmi yedi tanesini yazdığı bir şiirinde zikretmiş, Ebû'l-Fadl b. Hacer yazdığı bir manzumede bunlara yirmi dört kelime ilâve etmiş, ben de geri kalan altmış küsür kelimeyi, her ikisinin zikrettiği kelimelere ilâve ettim. Böylece tamamı yüz kelimeyi geçmiştir.

Tacuddin b. Subki'nin nazmettiği beytler şunlardır

*****

*****

Bu konuda İbn-i Hacer'in nazmettiği beyitler de şunlardır:

*****

Bu konuda benim nazmettiğim beyitler ise şunlardır:

39 – EL- VUCÛH VE'N - NEZÂİR

2832 Bu konuda önceki Ulema'dan Mukâtil b. Süleyman, sonraları da İbnu'l-Cevzî, İbn-i'd-Damğanî, Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Abdussamed el-Mısrî, İbn-i Fâris ve başkaları müstakil eser yazmışlardır.

Vücuh; değişik mânalarda kullanılan tek kelimeye verilen addır. Ümmet kelimesi buna misaldir. Bu konuda müstakil bir kitap yazdım. «M u' t e r a k u ' l - E k r â n F î M ü ş t a r a k i ' l - K u r ' a n» adını verdim.

Nezâir; Birbirine benzeyen kelimeler demektir. Nezâirin kelimelerde, vücuhun, mânada kullanıldığı söylenir. Bu görüş zayıf kabul edilmiştir. Şayet bu tarif kabul edilseydi aynı mânadaki kelimeler, tek kelime kabul edilmiş olurdu. Halbuki bu görüşte olanlar kitaplarında ayrı bir nevi olarak değerlendirmişlerdir.

Bazı ulema da bunu, Kur'an'ın mucize olduğuna işaret eden nevilerden biri saymıştır. Öyle ki Kur'an'da bir kelime, yirmi mânaya geldiği gibi, daha az veya daha çok mânaya da gelmekte, beşer kelamında ise böylesine mâna zenginliği bulunmamaktadır.

Mukâtil, yazdığı kitabın başlangıcında şu merfu hadisi zikreder ***** **«Bir kimse Kur'an'daki bütün vecihleri bilmedikçe, gerçek mânada fakih olamaz.»** Bu rivâyeti, İbnu's-Sa'd ve diğerleri, Ebû'd-Derda'dan mevkufen şu lafızla nakletmişlerdir. ***** bir kimse gerçek mânada Kur'an'ı anlayamaz. Bazıları bu hadisi şöyle açıklamışlardır: Kur'an'ı tam mânasiyle anlamak isteyen kimse, önce bir kelimenin değişik mânalar taşıdığını bilmesi, aralarında bir tezat olmadıkça bunlardan birini seçmesidir. Diğerleri de şöyle açıklan Kelimenin zâhiri tefsirine bağlı kalmaksızın, batınî mânalardan birini kullanmaktır.

2838 İbn-i Asâkir «T e v a r i h u' d - D i m e ş k» adlı eserinde, Hammâd b. Zeyd tarikiyle Eyyub'dan, o Ebû Kilâbe'den o da Ebû'd-Derda'dan şöyle dediğini rivâyet eden Kur'an'daki bütün vecihleri bilmedikçe Kur'an'ı tam mânasıyla anlamazsınız. Hammâd Eyyub'a:

«Kur'an'daki bütün vecihleri bilmedikçe» sözünden ne anlarsın? Acaba bu, vecihleri gördükten sonra mânasına yönelmek midir? diye sorduğunda, Eyyub: Evet bu demektir, cevabını verir.

İbn-i Sa'd, İkrime tarikiyle İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunur: Ali b. Ebî Talib, İbn-i Abbâs'ı Haricilere gönderirken şu tavsiyede bulundu: «Onlara git kendileriyle münakaşada bulunurken sakın Kur'an'ı onlara karşı delil olarak kullanma; çünkü Kur'an'ın âyetlerinde çeşitli vecihler vardır. Buna karşılık münakaşada hadisi nebeviden delil getirebilirsin.»

İbn-i Sa'd bir başka rivâyette İbn-i Abbâs'ın Hazret-i Ali'ye şöyle dediğini rivâyet eder: «Ya Emire'l-Mü'minîn, ben Allah'ın Kitabını onlardan daha iyi bilirim, çünkü Kur'an'ın nüzûlüne bizler şahid olduk, deyince, Hazret-i Ali: «Doğru söylüyorsun, Kur'anda muhtelif vecihler vardır, sen bir vecih ileri sürerken onlar da diğerlerini ileri sürerler. Fakat sen gene sünnetle mukabelede bulun; çünkü onlar hadisde aynı şeyi yapamıyacaklardır.» Bu konuşmadan sonra İbn-i Abbâs Haricilere gitti, yaptığı münakaşada hadislerden delil getirdi, Hariciler İbn-i Abbâs'ın karşısında delilsiz kaldılar.

1- Önemli Misaller

2841 Bu konuda en önemli misaller şunlardır

Hüda : Kelimesinin Kur'anda Değişik Mânalarda Kullanılışına Dair Misaller:

***** **«Bizi doğru yolda sebat ettir.»** (Fatiha, 6.) âyette sebat mânasında,

***** **«Onlar, Rablerinden (gelen) açıklık (hidayet) üzerindedirler.»** (Bakara, 5.) âyette beyan mânasında,

***** **«Şüphesiz din (doğru yol) Allahın dini (yolu) dur..»** (Âli İmran, 73.) âyetinde din mânasında,

***** **«Allah hidayet edenlerin feyzini artırır.»** (Meryem, 76.) âyetinde feyz mânasında,

***** **«Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık..»** (Enbiya, 73.) âyetinde önder mânasında

***** **«..her toplumun bir yol göstericisi vardır.»** (Ra'd, 7.) âyetinde önder mânasında

***** **«..Benden size bir hidayet (ci rehber) gelir de..»** (Bakara, 38.) âyette elçi ve kitaplar mânasında

***** **«..onlar yıldız (lar) la da yol bulurlar.»** (Nahl, 16.) âyetinde ulaşırlar mânasında

***** **«İndirdiğimiz açık delilleri ve sünneti saklayanlar yok mu..»** (Bakara, 159.) sünnet mânasında

***** **«andolsun onlara Rablerinden bir (hidayet) Kur'an gelmiştir.»** (Necm, 23.) âyetinde Kur'an mânasında

***** **«Andolsun ki biz Musa'ya hidayeti (Tevratı) verdik.»** (Gâfir, 53.) âyetinde Tevrat mânasında,

***** **«...ve onlar doğru yola erenlerin ta kendileridir.»** (Bakara, 157.) âyetinde hakka rücû mânasında,

***** **«...Allah kâfirler gürûhunu muvaffak etmez.»** (Bakara, 258.) âyette muvaffak kılmak mânasına,

***** **«Biz, eğer senin maiyetinde tevhid (doğru yol)unu tutup sana uyarsak..»** (Kasas, 57.) âyetinde tevhid mânasına,

***** **«...biz de hakikaten onların izlerine uymuşlarız..»** (Zuhruf, 22.) âyetinde uymak mânasında,

***** **«...Onların gittiği doğru yolu tutup ona uy..»** (Enâm, 90.) âyetinde yol mânasına,

***** **«..Muhakkak Allah hainleri hilesinde muvaffak etmez.»** (Yusuf, 52.) âyette ıslah mânasına,

***** **«Her şeye hilkatini veren, sonra da doğru yolu gösterendir...»** (Tâhâ, 50.) âyetinde yol göstermek mânasında,

***** **«Biz (tevbe ederek) sana döndük»** (Araf, 156.) âyette tevbe mânasında,

***** **«..umarım Rabbim beni doğru yola irşad eder, dedi.»** (Kasas, 22.) âyetinde irşad mânasında kullanılmıştır.

***** : Kelimesinin Kur'an'da Değişik Mânalarda Kullanılışına Dair Misaller

*****; **«...Onlar ki size azabın şiddetlisini uyguluyorlardı.»** (Araf, 141.) âyetinde şiddet mânasında,

***** **«...Senin baban zâni bir adam değildi..»** (Meryem, 28.) âyetinde, zani mânasına,

***** **«Zevcene kötülük etmek isteyenin cezası..»** (Yusuf, 25.) âyetinde zina mânasında,

***** **«..Ona fenalıkla dokunmayın..»** (Araf, 73.) âyetinede kesmek mânasında,

***** **«Afetsiz bembeyaz olarak..»** (Kasas, 32.) âyetinde alaca hastalığı mânasında,

***** **«Bugün, hakikat rüsvaylık, zillet ve azab Kâfirlerin üstünedir.»** (Nahl, 27.) âyette azab mânasında,

***** **«..Biz hiç bir şirk koşmazdık..»** (Nahl, 28.) âyetinde şirk mânasında,

***** **«..size ellerini dillerini şiddetle uzatırlar.»** (Mümtehine, 2.) âyette şiddet mânasına,

***** **«günahı ancak cehalet sebebiyle yapacakların»** (Nisa, 17.) âyette günah mânasında,

***** **«..yer yüzünü fesada verenler..»** (Ra'd, 25.) âyette kötülük mânasında,

***** **«..Bana kötülük dokunmazdı..»** (Araf, 188.) âyette zarar mânasında,

***** **«..Fenalığı gideren..»** (Neml 62.) âyette zarar mânasında,

*****«..kendilerine hezimet dokunmadı.» (Âli İmrân, 174.) âyetinde savaş ve hezimet mânasında kullanılmıştır.

***** : Kelimesinin Kur'an'da Değişik Mânalarda Kullanılışına Dair Misaller

*****; **«..Namazı dosdoğru kılarlar..»** (Bakara, 3.) âyetinde beş vakit namaz mânasında,

***** **«namazdan sonra alıkoyarsınız da..»** (Mâide, 106.) âyette ikindi namazı mânasına,

***** **«..namaza çağrıldığınızda...»** (Cuma, 9.) âyette cuma namazı mânasına,

*****«..onların hiç birinin namazına durma..» (Tevbe, 84.) âyetinde cenaze namazı mânasına,

***** **«..onlara dua et...»** (Tevbe, 103.) âyetinde dua mânasında,

***** **«..Dinin mi emrediyor..»** (Hûd, 87.) âyetinde Din mânasında,

***** **«..kıraatında pek bağırma...»** (İsra, 110.) âyette kıraat mânasında,

***** **«..şüphesiz ki Allah ve melekleri o Peygambere çok salât ederler..»** (Ahzâb, 56.) âyetinde rahmet ve istiğfar mânasında,

***** **«sarhoş iken namaza yaklaşmayın..»** (Nisâ, 43.) âyetinde namaz kılınan yerler mânasında,

***** **«..Allahın adı zikredilen ve namaz kılınan mescidler.»** (Hac, 40.) âyetinde namaz kılınan yerler mânasında,

***** : Kelimesinin Kur'an'da Değişik Mânalarda Kullanılışına Dair Misaller

***** **«..O, kimi dilerse İslam diniyle, ona imtiyaz verir..»** (Âli imrân, 74.) âyette İslâm mânasında,

***** **«o, bana kendi katından bir rahmet vermiş de»** (Hûd, 28.) âyette imân mânasında,

***** **«Allah'ın cenneti içindedirler. Onlar bunun içerisinde ebedî kalacaklardır.»** (Âli İmrân, 107.) âyette cennet mânasına,

***** **«O, yağmurunun önünde rüzgarı müjdeci olarak gönderendir..»** (Araf, 57.) âyette yağmur mânasına

***** **«Ya üzerinizde Allahın fazl-ı rahmeti olmasaydı...»** (Nur, 10.) âyetinde nimet mânasında,

***** **«Onların nezdinde o yegane galip, ihsan eden Rabbinin rahmet hazineleri mi var?»** (Sâd, 9.) âyetinde nübüvvet mânâsında,

***** **«Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar?...»** (Zuhruf, 32.) âyette nübüvvet mânasına,

***** **«De ki: «Rabbimin rahmet hazinelerine siz malik olsaydınız...»** (İsra, 100.) âyette rızık mânasında,

***** **«De ki: «Size bir kötülük istese, veya size rahmet dilese sizi Allah'tan kim korur?»** (Allah'ın azabından sizi kim kurtarır, onun rahmetine kim engel olur. (Ahzab, 17.) âyette yardım ve zafer mânasında,

***** **«..yahut bana bir zafer vermeyi dilerse..»** (Zümer, 38.) âyette yardım ve zafer mânasında,

***** **«Muhammed Allah'ın Resulüdür. Onun beraberinde bulunanlar, kâfirlere karşı sert; birbirlerine karşı merhametlidirler.»** (Fetih, 29.) âyetinde sevgi mânasına

***** **«..Kendisine tabi olanların yüreklerine bir şefkat ve merhamet koyduk..»** (Hadid, 27.) âyetinde sevgi mânasına,

***** **«..Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bolluktur.»** (Bakara, 178.) âyetinde bolluk mânasına,

***** **«..O, bağışlamayı kendi üzerine yazmıştır..»** (Enâm, 12.) âyetinde mağfiret mânasına,

***** **«...Bugün Allahın esirgediği hariç, O'nun hükmünden koruyacak hiçbir şey yoktur..»** (Hûd, 43.) âyetinde korumak mânasına,

***** ; Kelimesinin Kur'an'da Değişik Mânalarda Kullanılışına Dair Misaller

***** **«..yeryüzünde şirk kalmayıncaya kadar..»** (Enfâl, 39:) âyetinde şirk mânasında,

***** **«..Allah'a ortak koşmak, katiden daha şiddetlidir..»** (Bakara, 191.) âyette şirk mânasına,

***** **«..Kalplerinde eğrilik bulunanlar sırf saptırmak ve onun te'viline yeltenmek için onun müteşabih olanına tabi olurlar..»** (Âli imrân, 7.) âyette saptırma mânasına,

***** **«eğer Kâfirlerin sizi öldürmesinden..»** (Nisa, 101,) âyetinde öldürme mânasında,

***** **«..Allahın sana indirdiği şeylerin bir kısmından seni şaşırtmalarından sakın...»** (Maide, 49.) âyetinde şaşırtma mânasına,

***** **«..Allah, kimin sapıklığını irade ederse..»** (Maide, 41.) âyette sapıklık mânasına,.

***** **«Sonra onların: 'Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz ortak koşanlardan değildik.' demelerinden başka özürleri kalmadığı (gün).»** (Enâm, 23.) âyetinde özür mânasına,

***** **«..zaten o da senin imtihanından başka bir şey değildir..»** (Araf, 155.) âyette imtihan mânasına,

***** **«..iyi bilin ki onlar zaten fitneye düşmüşlerdir.»** (Tevbe, 49.) âyetinde günah mânasında,

***** **«..onlar her yıl ya bir kere, ya iki kere (çeşitli belalarla) sınanıyorlar..»** (Tevbe, 126.) âyetinde hastalık mânasında,

***** **«..Ey Rabbimiz, bizi zalimlere tecrübe (konusu) yapma..»** (Yunus, 85.) âyetinde tecrübe mânasında,

***** **«..Peygamberin emrine aykırı davrananlar, kendilerine bir belanın çarpmasından sakınsınlar.»** (Nûr, 63.) âyette ceza mânasında,

***** **«Andolsun biz onlardan evvelkileri de imtihan etmişizdir..»** (Ankebût, 3.) âyetinde denemek mânasına,

***** **«..eziyete (duçar) edildiği zaman insanların (kendi hakkındaki) fitnesini Allah'ın azabı imiş gibi tanır.»** (Ankebut, 10.) âyetinde azab mânasında,

***** **«(O gün) kendilerinin ateş üzerinde azaba uğratılacakları gündür.»** (Zariyat, 13.) âyetinde yakmak mânasındadır.

***** **«Delilik hanginizde imiş?»** (Kalem, 6.) âyette delilik mânasına,

*****: Kelimesinin Kur'an'da Değişik Mânalarda Kullanılışına Dair Misaller

« ki onu Meryeme bırakmıştır. O Allah tarafından (gelen) bir ruhtur (emirdir)..» (Nisâ, 171.) âyette emir mânasına,

***** **«O, kendi emriyle kullarından kimi dilerse ona (Peygamberine) vahiy ile melekleri indirir...»** (Nahl, 2.) âyetinde vahiy mânasında,

***** **«..İşte biz sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik...»** (Şura, 52.) âyetinde Kur'an mânasında,

***** **«..Onu Ruhu'l-kuds ile destekledik...»** (Bakara, 87.) âyetinde rahmet mânasına,

***** **«Artık rahatlık güzel rızık ve Naîm cenneti (onundur).»** (Vâkıa, 89.) âyetinde hayat mânasına,

***** **«Onu kalbine ruhu'l-emin indirmiştir.»** (Şuarâ, 193.) âyetinde Cibril mânasında,

***** **«..Biz de ruhumuzu (Cebrâîl'i) ona gönderdik..»** (Meryem, 17.) âyetinde Cibril mânasında,

***** **«O gün ruh ve melekler saf saf dururlar...»** (Nebe, 39.) âyette büyük melek mânasına,

***** **«Onda melekler ve ruh, Rablerinin izniyle, herbir iş için iner de iner...»** (Kadr, 4.) âyette melekler ordusu mânasına,

***** **«Sana ruhtan sorarlar. De ki: 'Ruh Rabbimin emrindendir..»** (İsra, 85.) âyetinde beden ruhu mânasına,

***** : Kelimesinin Kur'an'da Değişik Mânalarda Kullanılışına Dair Misaller

***** **«Hac ibadetlerini bitirince (cahiliyetde) atalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın...»** (Bakara, 200.) âyetinde tamamlamak mânasına,

***** **«..O, bir şeye hükmetti mi ona ancak 'ol' der, o da oluverir.»** (Bakara, 117.) âyetinde bir iş mânasına,

***** **«Mü'minler içinde nice erler var ki, Allah'a verdikleri sözde dururlar, onların kimi adağını yerine getirdi.»** (Ahzâb, 23.) âyette ecel mânasında,

***** **«iş sizinle benim aramda bitirilmiş olurdu..»** (Enâm, 58.) âyette ayırmak mânasında,

***** **«..fakat Allah, zaten yapılması kararlaştırılan bir işi yerine getirmek için..»** (Enfâl, 42.) âyette hükmetmiş olmak mânasına,

***** **«..Allah da onlara (şerri) acele verseydi...»** (Yunus, 11.) âyette helak mânasında,

***** **«..sorduğunuz iş (bu şekilde) kesinleşmiştir.»** (Yusûf, 41.) âyetinde vucubiyyet mânasına,

***** **«..yalnız Yakûb, içindeki bir dileği açığa vurmuştu.»** (Yusuf, 68.) âyetinde gerçekleştirmek mânasına,

***** **«Kitab'da İsrâil oğullarına şu hükmü bildirdik..»** (İsra, 4.) âyetinde bildirmek mânasına,

*****«**Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve ana babaya iyilik etmenizi emretti...»** (İsra, 23.) âyetinde vasiyyet mânasına,

***** **«..Musa onu öldürdü..»** (Kasas, 15.) âyetinde ölüm mânasına,

***** **«(Süleyman'ın) ölümüne hükmettiğimiz zaman...»** (Sebe, 14.) âyetinde hükmetmek mânasına,

***** **«Böylece onları iki günde yedi gök yaptı..»** (Fussilet, 12.) âyetinde yaratmak mânasına,

***** **« Hayır, (insan, Allah'ın) emrettiğini yapmadı.»** (Abese, 23.) âyetinde iş, yani gerçekten yapmadı mânasına kullanılmıştır.

***** **«..Musa ile o işi ahitleştiğimiz vakit..»** (Kasas, 44.) âyette ahid mânasında,

*****: Kelimesinin Kur'an'da Değişik Mânalarda Kullanılışına Dair Misaller

***** **«..atalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın..»** (Bakara, 200.) âyette dil ile zikir mânasına,

***** **«..Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler..»** (Âli İmrân, 135.) âyette kalb ile zikir mânasında,

***** **«..içinde olanı hatırlayın ki..»** (Bakara, 63.) âyette ezberlemek mânasına,

***** **«Öyle ise beni anın ki ben de sizi anayım..»** (Bakara, 152.) âyette taat ve mükâfat mânasında,

***** **«..Güvene kavuştuğunuzda Allah'ı anın...»** (Bakara, 239.) âyette beş vakit namaz mânasında,

***** **«Ama yine de hatırlat, çünkü hatırlatmak Mü'minlere fayda verir.»** (Zariyat, 55.) âyette öğüt mânasında,

***** **«Ne zaman ki onlar, kendilerine hatırlatılanı unuttular...»** (Araf, 165.) âyetinde öğüt mânasına,

***** **«Rabbinizden bir zikir gelmesine şaştınız mı?»** (Araf, 63.) âyette beyan mânasında,

***** **«..Beni efendin (kralın) yanında an...»** (Yusuf, 42.) âyetinde söyle mânasına,

***** **«Kendilerine Rabblerinden gelen zikri..»** (Enbiya, 2.) âyetinde Kur'an mânasına,

***** **«Ama kim benim zikrimden yüz çevirirse.»** (Tâhâ, 124.) âyetinde Kur'an mânasına,

***** **«..Tevrat ehlinden sorun...»** (Nahl, 43.) âyette Tevrat mânasına

***** **«De ki: size ondan bir haber okuyacağım..»** (Kehf, 83.) âyette haber mânasına,

***** **«O (yol) sana ve kavmine bir şereftir...»** (Zuhruf, 44.) âyette şeref mânasına,

***** **«..Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu?»** (Enbiya, 36.) âyetinde ayıplama mânasında,

***** **«Andolsun Tevrattan sonra Zebur'da da 'Arza mutlaka iyi kullarım varis olacak diye' yazmıştık.»** (Enbiya, 105.) âyetinde Levhi mahfuz mânasına

*****, **«Andolsun sun Allah'ın elçisinde sizin için Allah'ı ve âhireti arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için (uyulacak) en güzel bir örnek vardır.»** (Ahzâb, 21.) âyette sena mânasında,

***** **«Zikir okuyanlara.»** (Saffât, 3.) âyetinde zikir mânasına,

***** **«..Allah'ı zikretmek elbette en büyük (bir ibadetdir.)»** (Ankebût, 45.) âyetinde namaz mânasına,

***** **«..cuma namazına koşun..»** (Cum'a, 9.) âyette cuma namazı mânasında,

***** **«Süleyman: 'Doğrusu ben bu iyi malları, Rabbimi anmayı sağladıkları için severim' demişti..»** (Sâd, 32.) âyetinde, ikindi namazı mânasına,

*****: Kelimesinin Kur'an'da Değişik Mânalarda Kullanılışına Dair Misaller

***** **«..Allah'dan başkasına, sana ne fayda, ne de zarar vermeyecek olan şeylere yalvarma!..»** (Yunus, 106.) âyette ibadet mânasında,

***** **«..Allah'dan başka şahitlerinizi çağırın..»** (Bakara, 23.) âyette yardım istemek mânasında,

***** **«Rabbiniz buyurdu ki; 'Bana dua edin, duanızı kabul edeyim'...»** (Gâfir, 60.) âyetinde istemek mânasına,

***** **«Onların orada duası: Allahım sen her türlü eksiklikten uzaksın'...»** (Yunus, 10.) âyetinde söz mânasına.

***** **«Sizi çağırdığı gün O'na hemdederek çağrısına uyarsınız.»** (İsra, 52.) âyette nida, seslenme mânasına,

***** **«Peygamberin çağırmasını, aranızda herhangi birinizin diğerini çağırması gibi tutmayın..»** (Nur, 63.) âyette ad verme mânasında,

***** : Kelimesinin Kur'an'da Değişik Mânalarda Kullanılışına

*****«**Namuslu kadınlara zina suçu atıp da sonra (bu suçlarını isbat için) dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun...»** (Nur, 4.) âyette iffet mânasında,

***** **«..evlendikden sonra bir fuhuş yaparlarsa..»** (Nisa, 25.) âyette evlenme mânasında,

***** **«Onlara, hür kadınlara yapılan cezanın yarısını uygulayın.»** (Nisâ, 25.) âyette hürriyet mânasında kullanılmıştır.

2- İstisnaları Bulunan Vûcuhla İlgili Bazı Kelimeler / İbn-i Fâris

2851 İbn-i Faris, «K i t a b u' l - E f r â d» adlı eserinde şöyle der:

***** (Zuhruf, 55.) âyetinde bizi öfkelendirdiler mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri **hüzün** mânası ifade eder.

***** (Nisa, 78.) âyetinde geniş surla çevrilmiş saraylar mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri **yıldızlar** mânasındadır.

***** **«...karada ve denizde fesad çıktı...»** (Rûm, 41.) âyetinde toprak parçası, meskûn yerler mânasına gelen bu iki kelime hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** ve ***** kelimeleri **kuru toprak ve su** manasınadır.

***** **«Nihayet onu (Mısır'a varınca) haram paraya sattılar...»** (Yusuf, 20.) âyetinde haram mânasına gelen hariç, Kur'an'daki bütün *****kelimeleri, **eksiklik** mânasındadır.

***** **«Ba'l'a yalvarıp...»** (Saffât, 125.) âyetinde put mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri zevc mânasındadır.

***** **«...kıyamet günü onları, yüzükoyun, kör, dilsiz ve sağır bir halde süreriz...»** (İsra, 97.) âyeti hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri, **imanı telaffuz etmeyen** manasınadır.

***** (Nahl, 76.) âyetindeki ***** kelimesi, mutlak kelâma kadir olmayan mânasındadır. Yani hiç konuşamayan demektir.

***** (Câsiye, 28.) âyetinde diz çökerek oturmuşlar mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri hepsi manasınadır.

***** **«...ve O (senin bağı)nın üzerine de gökten yıldırımlar gönderir de...»** (Kehf, 40.) âyetinde, azab mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri aded mânasındadır.

***** **«Allah onların bu sözlerini kalplerine bir hüzün olarak koyacaktır.»** (Âli İmrân, 156.) âyetinde hüzün mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut diğer ***** kelimeleri, pişmanlık mânasındadır.

***** **«Kur'a çekti yenilenlerden oldu.»** (Saffât, 141.) âyetinde mağluplardan mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut diğer ***** kelimeleri bâtıl mânasındadır.

***** **«Pislikten kaçın.»** (Müddessir, 5.) âyetinde put mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri azap mânasındadır.

***** (Tûr, 30.) âyetinde, zamanın felâketleri mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut diğer ***** kelimeleri şek, şüphe mânasındadır.

***** (Meryem, 46.) âyetinde sana küfrederim mânasına gelen ile

***** (Kehf, 22.) âyetindeki zan mânasına gelen iki kelime hariç, Kur'an'da mevcut diğer ***** kelimeleri, katletmek, öldürmek mânasındadır.

***** **«...Muhakkak ki onlar çirkin ve yalan söz söylüyorlar..»** (Mücadele, 2.) âyetinde şirke saplanmadan yalan söyleme mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut diğer ***** kelimeleri, şirke saplanarak yalan söyleme mânasındadır.

***** **«Ayrıca Biz ona yumuşak kalplilik ve safiyetverdik...»** (Meryem, 13.) âyetinde, temizlik mânasına gelen hariç, Kur'an'daki diğer ***** kelimeleri, mal mânasındadır.

***** **«...o zaman gözler ümitsizlikten kaymış...»** (Ahzâb, 10.) âyetinde belirli yöne baktı mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut diğer ***** kelimeleri meyletmek manasınadır.

***** (Zuhruf, 32.) âyetinde hizmetine ve emrine verme mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut diğer ***** kelimeleri alay etme mânasındadır.

***** **«..Onun içinde Rabbinizden bir sekîne.»** (Bakara, 248.) âyetinde iki kanatlı bir yaratık mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut diğer ***** kelimeleri güven mânasındadır.

***** **«... O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz' dediler.»** (Kamer, 24.) âyetinde çılgınlık mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut diğer ***** kelimeleri, cehennem ve yakacağı mânasındadır.

***** **«...Fakat arkadaşlarıyla (yandaşlarıyla) yalnız kaldıkları zaman..»** (Bakara, 14.) âyetinde arkadaş, yandaş mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri iblis ve yolunda gidenler mânasındadır.

***** **«..Allah'tan başka bütün yardımcılarınızı da çağrın...»** (Bakara 23.) âyetinde, yardımcı mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri şehid edilenler ve yapılan bir işe şahid olan manasınadır.

***** **«Biz cehennemin bekçilerini hep melekler yaptık.»** (Müddessir, 31.) âyetinde bekçi mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri cehennemlikler mânasındadır.

***** **«...manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler...»**(Hac, 40.) âyetinde mekânlar (havralar) mânasına gelen hariç, Kur'an'daki bütün ***** kelimeleri ibadet ve rahmet mânasındadır.

***** **«...Kıyamet günü onları, yüzükoyun, kör, dilsiz ve sağir bir halde toplayacağız...»** (İsra, 97.) âyetinde kör, dilsiz ve sağir mânasına gelen hariç, Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri imana, özellikle Kur'an'a kulak vermeyen mânasındadır.

***** **«...Mü'minlerden bir grup da onlara yapılan azaba 'atılan dayağa' şahit olsun.»** (Nur, 2.) âyetinde dayak atma mânasına gelen hariç, Kur'anda mevcut bütün *****

kelimeleri azab manasınadır. ***** (Bakara, 116.) âyetinde yaklaşanlar mânasına gelen hariç, Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri taât manasınadır.

***** (Kehf, 82.) âyetinde ilim sahifesi mânasına gelen hariç, Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri mal, define manasınadır.

***** **«..O'nun nuru, içinde lamba bulunan, penceresiz bir oyuğa benzer.»** (Nur, 35.) âyetinde kandil mânasına gelen hariç Kur'an'daki diğer iki ***** kelimesi yıldız manasınadır.

***** **«Nikah çağına varıncaya kadar öksüzleri deneyin..»** (Nisa, 6.) âyetinde evlenme çağı mânasına gelen hariç, Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri, evlenme mânasındadır.

***** (Kasas, 66.) âyetinde, deliller mânasına gelen ***** hariç, Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri haber mânasındadır.

***** **«Medyen suyuna varınca o 'kuyu'nun başında birçok insanların, 'hayvanlarını' suladıklarını gördü...»** (Kasas, 23.) âyetinde, üzerine yürüdü fakat içeri girmedi mânasına gelen hariç. Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri içeri girme mânasındadır.

***** (Talak, 7.) âyetinde, nafaka mânasına gelen hariç ***** (Bakara, 286.) âyetindeki ***** kelimesi amel manasınadır.

***** **«..inananlar hâlâ anlamadılar mı ki, Allah dileseydi bütün insanları doğru yola iletirdi?...»** (Ra'd, 31.) âyetinde bilmek mânasına gelen hariç, Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri ümit kesme mânasındadır.

***** **«Eğer biz onlara 'inanmakta' ısrar etmeseydik, neredeyse bizi tanrılarımızdan saptıracaktı.»** (Furkan, 42.) âyeti ile

***** **«Onların elebaşılarından bir güruh 'birbirine': Yürüyün, mabudlarınıza 'ibadette' sebat edin...»**(Sâd, 6.) âyetinde direnin mânasına gelen hariç, Kur'anda mevcut ***** kelimeleri övülmüş mânasındadır.

İbn-i Faris'in zikrettikleri bunlardır.

3- Bazı ulema

2885 Bu konuda Bazı ulema şu kelimeleri de zikreden

***** **«..Ben Rahmân için (susma) orucu adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım, de.»** (Meryem, 26.) âyetinde, konuşmamak, susmak mânasına gelen hariç, Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri ibadet kasdiyle tutulan oruç mânasındadır.

***** **«..karanlıkları ve aydınlığı var etti..»** (Enâm, 1.) âyetinde gecenin karanlığı, gündüzün aydınlığı mânasına gelen kelimeler hariç, Kur'anda mevcut bütün ***** ve ***** kelimeleri küfür ve îman mânasındadır.

***** **«...eşleri giden 'Mü'minlere', harcadıklarının mislini verin...»** (Mümtehine, 11.) âyetinde mehir mânasına gelen hariç, Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri sadaka mânasındadır.

Bu konda ed-Dânî şu kelimeleri zikreder:

(*****) ile ***** (Kamer, 31.) âyetinde men etmek mânasına gelen ***** hariç, Kur'anda mevcut bütün ***** ile gelen ***** kelimeleri, müşahade mânasındadır.

İbn-i Hâleveyh şöyle der:

Kur'anda ***** mânasına gelen ***** kelimesi sadece ***** **«Andolsun Tevrattan sonra Zebur'da da: 'yer yüzüne mutlaka iyi kullarım varis olacak 'bu yer onların eline geçecek' diye yazmıştık.»** (Enbiya, 105.) âyetinde ***** kelimesidir.

Moğoltay, Kitabu'l - Meysir adlı eserinde şöyle der:

Biz ***** mânasına gelen ***** kelimesinin başka misalini ***** **«Bundan sonra yeryüzünü düzgün bir şekle koydu.»** (Nâziât, 30.) âyetinde gördük

Ebû Musa da, «K i t a b u' l - M u ğ î s» adlı eserinde Moğoltay'ın bu sözüne katılarak şöyle der: Allahü teâlâ yeri iki günde yarattı sonra semaya yöneldi. Bu durumda yerin yaratılışı, semanın yaratılışından önce olmuştur.

Resulullah, Sahâbe ve tâbi'ûn'un, bu neviden sözlere temas ettiklerini söylemek isterim.

Ahmed b. Hanbel «M u s n e d»inde, İbn-i Ebî Hâtim ve diğer muhaddisler Derrâc tarikiyle Ebû Heysem'in Ebû Saidi'l-Hudri'den yapılan şu rivâyeti naklederler; Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştun Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri, taat mânasındadır. Bu rivâyetin senedi, sağlamdır. İbn-i Hibbân bunu sahih kabul eder.

İbn-i Ebî Hâtim İkrime tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eden Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri, can yakıcı manasınadır.

İbn-i Ebî Hâtim, Ali b. Ebî Talha tarikiyle yaptığı bir rivâyette İbn-i Abbâs' ın şu sözünü nakleden Kur'an'da mevcut bütün ***** kelimeleri lanet manasınadır.

Dahhak tarikiyle İbn-i Abbâs'ın yaptığı bir rivâyette: Kur'anda mevcut bütün ***** kelimelerinin azab mânasına geldiğini söyler.

Firyâbî şöyle der; Bize Kays, o Ammar ed-Duhnî, o Saîd b. Cübeyr, o da İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri namaz, bütün ***** kelimeleri de hüccet mânasındadır.

İbn-i Ebî Hâtim; İkrime tarikiyle İbn-i Abbâs'dan şu rivâyeti nakleder: Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri hesap manasınadır.

İbnu'l-Enbârî «K i t a b u' l - V a k f v e' i - i b t i d â» adlı kitabında Suddî tarikiyle Ebû Mâlik'ten İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Kur'an'daki bütün ***** kelimeleri, şek (şüphe) mânasındadır. Ancak ***** **«Yoksa, onlar (senin hakkında): 'Bir şairdir, zamanın felâketlerine çarpılmasını gözetliyoruz' mu diyorlar?»** (Tûr, 30.) âyetinde, zamanın felâketleri mânasında kullanılır.

İbn-i Ebî Hâtim ve diğer muhaddisler Ubeyyub'nu Kâb'ın şöyle dediğini naklederler: Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri rahmet, ***** kelimeleri ise azab mânasındadır.

Dahhâk'dan yaptığı bir rivâyette ise şunu nakleder: Kur'anda Allah'ın zikrettiği bütün ***** kelimeleri şarap mânasındadır. Yine Dahhâk'dan yaptığı bir rivâyete göre: Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri, halik manasınadır. Said b. Cübeyr'den yaptığı bir rivâyete göre, Kur'andaki bütün ***** kelimeleri yalan, iftira mânasındadır.

Ebû Aliye'den yaptığı bir rivâyete göre; Kur'anda mevcut ***** kelimeleri islâmı tebliğ, ***** kelimeleri de küfürden sakındırma mânasına geldiğini söyler.

Ebû Aliye'den yaptığı bir diğer rivâyete göre, ***** **«Mü'minlere söyle: 'Gözlerini harama bakmaktan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar..»** (Nur, 30.) âyetindeki, Kimsenin görmemesi gereken mânasına gelen ***** cümlesi hariç, Kur'anda diğer yerlerde fercin muhafazası şeklinde geçen bütün âyetlerde bu ifade zina mânasındadır.

Mücâhid'den yaptığı rivâyete göre, Kur'anda mevcut her ***** ifadesinden kâfirler anlaşılır.

Ömer b. Abdülaziz'den yaptığı rivâyete göre: Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri tevbesi olmayan günahkâr mânasındadır.

AbdurRahmân b. Zeyd b. Eslem'den yaptığı rivâyete göre: Kur'anda mevcut bütün Allah'a izafe edilen ***** kelimeleri azaltır, daraltır mânasındadır. Yine AbdurRahmân'dan yaptığı rivâyete göre: Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri İslam mânasındadır.

Ebû Mâlik'ten yaptığı rivâyete göre, ***** (Mü'minûn, 7.) âyeti ile ***** (Nisâ, 24.) âyetinde geçen istisna mânasına gelen ***** kelimeleri hariç, Kur'an'da mevcut diğer .***** kelimeleri ön manasınadır.

Ebû Bekr b. Ayyâş'dan yaptığı rivâyete göre, Kur'anda mevcut ***** kelimesi azab ***** kelimeleri de bulut mânasındadır.

İkrime'den yaptığı bir rivâyete göre, Allah'ın yaptığı her işte ***** kelimesi, kulların yaptığı her işte ise, ***** kelimesi kullanılır.

İbn-i Cerîr, Ebû Ravk'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'anda mevcut her ***** kelimesi yarattı mânasındadır.

Mücâhid'den yaptığı rivâyete göre, Kur'anda geçen ***** kelimesi cima mânasındadır.

İbn-i Cerîr, İbn-i Zeyd'den yaptığı rivâyete göre, Kur'anda mevcut ***** kelimeleri, Bazıları müstesna, yalancı mânasındadır.

İbnu'l-Munzir, Suddi'den yaptığı rivâyete göre, Kur'anda mevcut ***** ile ***** kelimeleri hüccâc mânasındadır.

Said b. Cübeyr'den yaptığı bir rivâyete göre: Kur'anda geçen ***** kelimesi üç ayrı mânaya gelmektedir. Birinci mâna, günahları bağışlamak. İkinci mâna ***** **«..Ve yine Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar, De ki; af (yani ihtiyaçlarınızdan fazlasını veya helâl ve güzel olan şeyleri verin)..»** (Bakara, 219.) âyetinde olduğu gibi nafaka vermek. Üçüncü mâna, ***** **«Ancak kadınların haklarından vazgeçmesi veya**

nikâh akdi elinde bulunan erkeğin lütufkâr davranması müstesnadır...» (Bakara, 237.) âyetinde olduğu gibi insanlar arasında iyilik yapmak mânasındadır.

Buhârî'nin Süfyan b. Uyeyne'den rivâyetine göre, Allah'ın Kur'anda zikrettiği ***** kelimesi azab manasınadır. Araplar bu kelimeye karşılık ***** kelimesini kullanırlar. ***** **«...eğer yağmur size bir eziyet verirse...»** (Nisa, 102.) âyetinde geçen ***** kelimesini bu mânadan istisna ederim. Çünkü bu âyetteki mânası, kesinlikle yağmur mânasındadır.

Ebû Ubeyde; bu kelimenin azab mânasına geldiğinde ***** rahmet mânasına geldiğinde ***** şeklinde geçtiğini söyler.

4- Diğer Bazı Özellikler

Ebû'ş-Şeyh, Dahhâk'dan yaptığı rivâyette İbn-i Abbâs bana şöyle dedi, der: Bilesin ki Kur'anda geçen ***** âyetlerinden müşrikler kastolunur. Mü'minlerin ise, yardımcıları ve şefaatçileri çoktur.

Said b. Mansûr'un Mücâhid'den yaptığı rivâyete göre; Kur'anda geçen her ***** kelimesi yarım ölçek mânasındadır.

İbn-i Ebî Hâtim, Vehb b. Munebbih'den yaptığı rivâyete göre, Kur'anda ***** **«Namazlarını korurlar.»** (Meâric, 34.) ve ***** *****I **«Namazları ve orta namazı koruyun, gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzuruna durun.»** (Bakara, 238.) şeklinde geçen âyetlerdeki mâna, namaz vakitlerinin geçirilmemesidir.

Süfyan b. Uyeyne'den yaptığı rivâyete göre, ***** şeklindeki âyetlerin mânası, sorulan şeyden haber verilmiyeceği, ***** şeklindeki âyetlerin mânası da, sorulan şey ne olduğu açıklanacaktır, demektir.

Yine Sufyân'dan yaptığı rivâyete göre, Kur'anda geçen ***** kelimesi amel mânasındadır.

Mücâhid'den yaptığı rivâyete göre, Kur'anda geçen ***** ve ***** kelimeleri ile, kâfirler kastedilmiştir.

Râgıb «M ü f r e d a t»ında şöyle der: Denilir ki; Allahu Tealâ Kur'anda ***** yi zikrettiği zaman, bunu açıklar, ***** yi zikrettiğinde ise, bir açıklama getirmez.

***** **«-Siccîn'in ne olduğunu nereden bileceksin?»** (Mutaffifîn, 8.) ile,***** **«-illiyyîn'in ne olduğunu nereden bileceksin?»**

(Mutaffifîn, 19.) âyetlerinde ***** ve ***** kelimelerini açıklamadan ***** kelimesini açıklamıştır. İki âyetin bu şekilde nâzil olmasında, ince bir nükte mevcuttur, fakat Râgıb bunu açıklamamıştır.

Bu konu ile ilgili bazı hususlar bundan sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

40 - MÜFESSİRİN MUHTAÇ OLDUĞU HARF, İSİM, FİİL ve ZARF OLARAK KULLANILAN EDATLARIN MÂNALARI

Aralarındaki farklar bakımından bu konunun iyice öğrenilmesi, zaruridir. Çünkü cümlenin mânası ve bundan çıkarılacak hüküm, edatlara göre değişmektedir.

Meselâ; ***** **«...0 halde ya biz veya siz (ikimizden biri) doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindeyiz.»** (Sebe, 23.) âyetinde ***** edatı, ***** nin önünde, ***** edatı ***** in önüne getirilmiştir. Çünkü hidayette olanın mevkii yücedir, her yöne istediği şekilde bakabilir. Dalette olan kimse ise, sanki karanlıklara dalmış, nereye döneceğini bilmediğinden şaşkınlıklar içindedir.

Meselâ şu âyette birkaç cümle birbirine atfedilmiştir. ***** **«..'birinizi şu gümüş para ile şehre gönderin baksın, hangi yiyecek daha temiz ise ondan size bir azık getirsin, fakat çok dikkatli davransın, fakat sizi birisine sezdirmesin.»** (Kehf, 19.) ilk cümlelerin atfı ***** ile, sonuncusu da cümledeki bağın kesildiğinden ***** ile yapılmıştır. Çünkü, yiyeceği getirmenin seçmekle, seçmenin yiyecek satılan yere gitmekle, yiyecek almak için dolaşırken mağarada kalma müddeti konusunda münakaşa etmemekle, bu hususu Allah'ın ilmine bırakmakla alâkalı olduğu halde, dikkatli davranmanın yiyeceği getirmekle her hangi bir alâkası yoktur.

***** **«Zekâtı Allah'dan bir farz olarak fakirlere, yoksullara, zekâtı toplayan memurlara kalbleri (islâm)a ısındırılmak istenenlere, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihad edenlere ve yolda kalmışlara verilir. Şüphesiz Allah, 'Alimdir, Hakimdir' her şeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.»** (Tevbe, 60.) âyeti de buna misaldir. Bu âyette zekât verilecek gruplardan ilk dördü için J, son dördü için de ***** edatı kullanılmıştır. Bunun sebebi, ***** edatı ile zikredilenlerin zekât almada, ***** edatı ile zikredilenlerden daha lâyık olmasıdır. Çünkü ***** edatında, bir şeyi içine alma mânası vardır. Bunu kullanmakla Allahü teâlâ bu kimselerin, bir şeyin kaba konularak korunduğu gibi, kendilerine zekât verilmekle haklarının korunacağına işaret etmiştir.

el-Farisi şöyle der: Allahü teâlâ bu âyette ***** şeklini kullanmadan ***** demiştir. Çünkü köle, mülk edinme hakkına sahip değildir. İbn-i Abbâs: Allaha hamdolsun ki ***** **«ki onlar kıldıkları namazlarından yanılmaktadırlar»** (Maun, 5.) âyetinde ***** edatını kullanmış da ***** adatını kullanmamıştır, der.

Buna benzer misaller ileride gelecektir. Bunlar, alfabetik sıraya göre verilecektir. Bu konuda mütekaddimînden Herevi «e l - E z h i y e», müteâhhirinden İbn-i Ümmî Kasım, «Cene'd-Dânî fi Hurufi'l-Meânî» adlı eserleri tasnif etmişlerdir.

1- Hemze Harfi

Bu harf, iki şekilde kullanılır.

Birincisi: istifhamı belirtir. Cümledeki gerçek vazifesi, bilgi istemektir. Bu yüzden çeşitli özellikleri vardır.

a- Elli Altıncı Bölümde anlatılacağı gibi, hazfi caizdir.

b- Bir şeyin tasavvur ve tasdikini istemek için kullanılır. Aynı mânada olan ***** edatı, sadece tasdik, diğer istifham edatları da sadece tasavvur içindir.

c- Hemze müsbet cümlelere dahil olur. ***** **«İnsanları (hakkın ukubiyetiyle) korkut...»** (Yunus, 2.), ***** **«...de ki iki erkeği mi haram etti...»** (Enâm, 143.) âyetleri buna misaldir. Aynı zamanda menfi cümlelere de dahil olur. ***** **«Biz senin göğsünü açmadık mı?»** (inşirah, 1.) âyeti buna misaldir. Bu durumda iki ayrı mânaya gelir. Birisi önceki misallerde görüldüğü ve ***** **«Görmedin mi Rabbin gölgeyi nasıl uzattı?..,»** (Furkan, 45.) âyetinde olduğu gibi, hatırlatma ve uyarma maksadiyle, diğeri de: ***** **«Şu binlerce kişi iken ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara 'ölün' dedi ve sonra da kendilerini diriltti...»** (Bakara, 243.) âyetinde olduğu gibi, önemli bir konuda taaccüp maksadı ile kullanılır. Her iki durumda da ***** **«Biz öncekileri helak etmedik mi?»** (Mürselât, 16.) âyetinde olduğu gibi, ihtar mânası ifade eder.

d- ***** **«Onlar her ne zaman bir ahitte bulunmuşlarsa içlerinden bir kısmı onu bozmamış mıdır?...»** (Bakara, 100.), ***** **«Ya da o ülkelerin halkı kendilerini kuşluk vakti eğlenirlerken, azabımızın onlara gelmeyeceğinden emin midirler?»** (Araf, 98.), ***** **«Azab başınıza geldikten sonra mı ona inanacaksınız...»** (Yunus, 51.). âyetlerinde olduğu gib, atıf edatından önce gelir. Diğer edatlar ise, atıf harfinden sonra gelir. Nitekim***** **«...nasıl kurtulacaksınız?..»** (Müzzemmil, 17.) ***** **«O halde nereye gidiyorsunuz?..»** (Tekvîr, 26.) ***** **«...o halde nasıl çevriliyorsunuz?»** (Enâm, 95.) ***** **«..Bu iki topluluktan hangisi emniyet içinde olmaya daha lâyıktır...»** (Enâm, 81.), ***** **«..Dinden ayrılan bir topluluktan başka kim helak edilir?»** (Ahkâf, 35.) ***** **«Size ne oldu ki münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız?...»** (Nisa, 88.) âyetlerinde olduğu gibi, matuf cümlelerde uygulanan kıyas budur.

e- Hemze ile yapılan istifham, soranın düşüncesinde sorulan konu hakkında müsbet bir duygu uyandırır. ***** edatı, bunun aksinedir. Çünkü bu edat, soru soran kimsede ne müsbet, ne de menfi bir duygu uyandırır. Bunu, Ebû Hayyân nakletmiştir.

f- Hemze, diğerlerinin hilâfına: ***** **«...şimdi sen ölürsen (sanki) onlar ebedi mi kalacaklar.»** (Enbiya, 34.), ***** **«..şimdi o ölür veya öldürülürse siz ökçelerinizin üzerinde geriye mi döneceksiniz?»** (Âl-i imrân, 144.) âyetlerinde olduğu gibi, şart edatından önce gelir. Hemze bazan gerçek istifhamlıktan çıkar, Elli Yedinci Bölümde anlatılacağı gibi, başka mânalara da gelir.

***** fiilinden önce gelince, fiilin mânası gözle görmek ve akılla idrak etmek mânasından çıkar, bana haber ver mânasına gelir. Hemze bazan ***** ya ibdal edilir, ***** (Âli İmrân, 119.) âyetinde olduğu gibi, Kunbul'un kıraati üzere, kasr'la okunur. Hemze bazan da kasem cümlesinde kullanılır. ***** (Maide, 106.) âyetinde ***** tenvinle, ***** kelimesinin de med'le okunması, bu kabildendir.

İkincisi: Hemze, yakın olan bir şeyi çağırmada kullanılan nida harfidir. Ferrâ; ***** harfinin tahfifi ile okunan kıraata göre ***** (Zümer, 9.) âyetini, bu kabilden saymıştır. Böylece mâna «ey bu sıfatların sahibi kimse» demek olur.

İbn-i Hişam şöyle der: Kur'anda ***** nın dışında nida harfinin bulunmadığı iddiası kabul edilemez. Bunu, nidanın mecâzî mânada kullanılmadığı gerçeği doğrular. Zira Cenabı Hak, bir şeyin mahiyetini öğrenmek maksadiyle soru sormaz. Ayrıca, nidanın çokça hazfedildiği de söylenemez. Yukarıdaki âyete hemzeyi istifham kabul edene göre, ***** takdiri, ***** (Zümer, 9.) âyetinde muhatab olan kâfire aittir. Bu ifade de, hemze ve haberin yerini tutan iki kelime hazfedilmiştir.

2- *** Kelimesi**

Ebû Hâtim, «K i t a b u' z - Z î n e» adlı eserinde şöyle der: Bu kelime ***** kelimesinden daha mükemmel olan bir isimdir. Dildeki kullanış şekline dikkat edilecek olursa falancanın yerini, biri dolduramaz ifadesinde ***** kelimesi kullanıldığından, bu kimsenin yerini, iki veya ikiden fazla kimseler doldurabilir, mânası çıkar. Halbuki, ***** kelimesi kullanılarak kimse onun yerini dolduramaz şeklinde ifade edilirse, bu iki kelimenin kullanılışındaki mâna farklılığı, kendiliğinden görülür.

***** kelimesinde, ***** kelimesinde olmayan bazı özellikler mevcuttur. ***** evde bir kimse yoktur ifadesindeki ***** kelimesinden; hayvanlar, kuşlar, yırtıcı hayvanlar ve insanlar akla gelebilir. Böylece hem insanları, hem de diğer mahlûkatı içine alan bir mâna taşır. Halbuki ***** evde hiçbir kimse yoktur ifadesi, bunun tam tersidir. Çünkü ***** kelimesi, sadece insan için kullanılan bir kelimedir.

Arap dilinde ***** kelimesi, ***** ilk ve ***** bir mânasına da gelebilir. Müsbet cümlede olduğu kadar, menfi cümlelerde de kullanılır. Meselâ ***** ***** **«De ki: O Allah birdir.»** (ihlâs, 1.) âyetinde ***** kelimesi bir mânasındadır. ***** **«..birinizi şu gümüşle şehre gönderin..»** (Kefh, 19.) âyetinde ise ***** mânasındadır. Bu iki âyet dışında, sadece nefiy mânasında da kullanılır. ***** bana hiç bir kimse gelmedi cümlesi buna misal olduğu gibi, ***** **«İnsan, hiç kimsenin kendisine güç yetiremiyeceğini mi sanıyor?»** (Beled, 5.),. ***** **«Kimse kendisini görmedi mi sanıyor?»** (Beled, 7.) ***** **«Sizden hiç kimse buna engel olamazdı.»** (Hakka, 47.) ***** **«onlardan ölen hiçbirine namaz kılma...»** (Tevbe, 84.) âyetleri de buna misaldir.

***** kelimesi ise, mutlak olarak hem menfi, hem müsbet cümlelerde kullanılır, ***** kelimesi, müzekker ve müennes olarak müştereken kullanılır. ***** **«..siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz..»**(Ahzâb, 32.) âyeti buna misaldir. ***** kelimesi ise bu özelliği taşımaz. Mesela: ***** denilmez, aksine ***** denilir. ***** kelimesi, hem müfred, hem cemi olarak kullanılır.

Bu konuda şunu ilâve etmek isterim: ***** **«Sizden hiç kimse buna engel olamazdı.»** (Hâkka, 47.) âyetinde Cenâb-ı Hak ***** yerine, ***** kelimesini kullanmıştır. ***** kelimesi, kendi lâfzından gelen cemi' kelimelere sahibtir. ***** ve ***** buna misaldir. ***** kelimesinin ise, kendi lâfzından cemisi yoktur. ***** denmez, bunun yerine ***** ve ***** denilir.

***** kelimesi ***** kelimesinin aksine çarpmada, toplamada, bölmede ve hesapla ilgili herhangi bir işlemde kullanılmaz.

İbn-i Hişam'ın özetle naklettiğimiz sözleri bunlardır. İfadelerinden anlaşıldığına göre, bu iki kelime arasında yedi ayrı fark bulunmaktadır.

Barizi «E s r â r u' t- T e n z î l» adlı eserinde, İhlâs sûresini tefsir ederken şöyle der: Arab dilinde ***** kelimesi nefiy edatından sonra, ***** kelimesi de müsbet cümlede kullanıldığı meşhur olduğu halde, bu sûrede ***** kelimesi de müsbet cümlede nasıl kullanılmıştır? denilecek olursa, şu cevabı veririz: Ebû Ubeyde; iki kelimenin aynı mânada olduğu görüşündedir. Buna göre ***** kelimesi, çoğunlukla menfi cümlelerde kullanılmış olsa bile, ikisi arasında bir fark yoktur. İhlâs süresinde, fasılalardan dolayı, ***** kelimesi, müsbet cümlede kullanılmıştır.

Râgıb «M ü f r e d â t u' l - K u r' a n» adlı eserinde şöyle der: ***** kelimesi, yalnız menfi ve yalnız müsbet cümlede olmak üzere iki şekilde kullanılır. Menfilik, insan cinsinin umumiliğini ifade eder, az veya çokluğu içine alır. Bu yüzden ***** demek caiz olur. ***** **«Sizden hiç kimse buna engel olamazdı.»** (Hâkka, 47.) âyeti, bu kabildendir. Müsbetlik üçe ayrılır. Birincisi: Sayılarda ***** ve ***** misallerinde olduğu gibi, onluklarla beraber kullanılır, ikincisi: ***** mânasında sayıya muzaf olarak kullanılır. ***** **«..biriniz yine efendisine şarap sunacak..»** (Yûsuf, 41) âyeti buna misaldir. Üçüncüsü: Mutlak vasıf olarak sadece Allah'ın vasfında kullanılır. ***** **«De ki: O Allah birdir.»** buna misaldir. Aslı ***** dir, ancak bu şekli, Allah'ın vasfı dışında kullanılır.

3- ***** Kelimesi

İz kelimesi, iki şekilde kullanılır;

a- Ekseriyetle geçmiş zaman için kullanılan bir isimdir. Fakat çoğu ulema ***** **«Eğer siz o (elçimiz Muhammed)e yardım etmezseniz, iyi bilin ki, Allah ona yardım etmişti..»** (Tevbe, 40.) âyetinde olduğu gibi sadece zarf, ***** **«...bizi doğru yola ilettikten sonra..»** (Âli İmrân, 8.), ***** **«İşte o gün (yer) haberlerini söyler.»** (Zilzâl, 4.), ***** **«ki o zaman siz (o can çekişen kimseye) bakar durursunuz.»** (Vakıa, 84.) âyetlerinde olduğu gibi, kendisine zarf izafe edilerek kullanıldığını da söyler.

Bazıları da ***** **«...düşününüz, siz az idiniz Allah sizi çoğalttı..»** (Araf, 86.) âyetinde olduğu gibi mefulü bih olduğunu söyler. Keza Kur'anda her kıssanın evvelinde geçen ***** kelimeleri, ***** takdiriyle mefûlün bih makamındadır. Bir de mefulden bedel olarak gelir. .***** **«Kitapta Meryem'i de an. Bir zaman o ailesinden ayrılıp..»** (Meryem, 16.) âyetinde ***** kelimesi, meful olan Meryem kelimesinden, bedel-i iştimaldir.

Bu aynen: ***** **«Ey Muhammed, sana mukaddes olan haram ayda savaş etmekten soruyorlar..»** (Bakara, 217.) âyetindeki bedel-i iştimal gibidir. ***** **«Ey kavmim, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın, zira (O) aranızda peygamberler var etti..»** (Mâide, 20.) âyetinde bedel-i kül mine'l-kül olarak gelmiştir. Yani zikredilen nimeti

hatırlayın demektir. Cumhur, Araf sûresinin 86. âyetindeki il kelimesini, mahzûf bir mefule zarf olarak kabul eder. Bu da: ***** demektir. Meryem sûresinin 16. âyetinde ise, mahzûf mefule muzaf olan kelimeye zarf kabul eder. Bu da ***** «Meryem kıssasını an..» demektir. ***** **«Allah'ın size olan nimeti hatırlayın, hani siz birbirinize düşman idiniz..»** (Âl-i İmrân, 103.) âyetinde bu hususun açıkça belirtilmesi, bunu teyid eder.

Zemahşerî, Âl-i İmrân sûresinin 164. âyetinde ***** şeklindeki kıraata dayanarak, bu âyette geçen il kelimesinin mübteda olduğunu söyler. Bunu ***** şeklinde takdir eder ki bu durumda il, mahallen merfudur. Nitekim ***** liderin en etkili konuşma şekli, ayaktaki konuşmasıdır, cümlesindeki ***** zarfı da mübtedadır, mahallen merfudur. Böylece bu âyetin takdiri ***** **«Allahu Teâlâ Peygamberini gönderdiği zaman Mü'minlere ihsanda bulunmuş oldu.»** şeklinde olur. İbn-i Hişam bu âyet hakkında böyle bir ifadede bulunanı görmedik, der.

Çoğu âlimler, **** kelimesinin, mazi mânasından çıkıp istikbal ifade ettiğini söylerler. ***** **«İşte o gün (yer) haberlerini söyler.»** (Zilzâl, 4.) âyeti buna misaldir. Oysa cumhur, bu görüşü reddeder, âyeti ***** âyetinde olduğu gibi, istikbalde vukuu vacib olanın, geçmişi ifade eden mazi sigasında kullanıldığını kabul eder. Aralarında İbn-i Mâlik olmak üzere il kelimesinin istikbal mânasına kullanıldığını kabul edenler ***** **«...Yakında bileceklerdir. Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde sürükleneceklerdir.»** (Gâfir, 70-71.) âyetlerini, delil getirirler. Çünkü âyette ***** fiilinin başına, istikbâle delalet eden ***** geldiğinden, lâfzan ve manen istikbale delalet eder. ***** fiili *****kelimesinin âmili durumunda olduğuna göre ***** kelimesi burada ***** mânası taşıması gerekir.

Bazı ulema, ***** kelimesinin ***** **«siz ne iş yapsanız mutlaka biz, içine daldığınız an üzerinizde şahidiz..»**(Yunus, 61.) âyetinde olduğu gibi, hal olarak geldiğini zikreder. Âyetteki takdir: ***** şeklindedir.

İbn-i Ebî Hâtim, Süddi tarikiyle Ebû Mâlik'in şöyle dediğini zikreder: Kur'an'da elifin kesresiyle gelen ***** harfi, henüz vukubulmadı, ***** harfi de vukubuldu mânasındadır.

b- ***** harfi: ***** **«..(böyle temenni etmeniz), bugün size bir fayda sağlamaz; çünkü zulmettiniz, siz azap (çekme)de ortaksınız.»** (Zuhruf, 39.) âyetinde olduğu gibi, sebep bildirir. Bu durumda âyetin takdiri, ***** dir. ***** harfi, lâm-ı tâlil menzilesinde bir harf midir veya vakit mânasında kullanılan bir zarf mıdır? Sebeb mânası, lafızdan ziyade kelâmın yapısından mı gelmektedir? Bu konuda iki görüş mevcuttur. Sibeveyh sebebin, kelâmın yapısından geldiği görüşündedir. Diğerleri ise, âyetin tefsirindeki zorluktur. Çünkü, zaman bakımından değişik olduklarından il kelimesi ***** kelimesi yerini tutmadığı gibi, âyette geçen ***** fiiline de zarf olamaz. Zira bu fiil, iki ayrı zarfa birden amel edemez. Ayrıca âyetteki ***** kelimesine de zarf olamaz. Çünkü ***** ve benzerlerine haber olan kelimenin ma'mülü ***** harfinden önce gelemez. Sılanın ma'mülü, mevsûle tekaddüm etmez. Zira azabda müşterek olmaları, zulmü işledikleri zamanda değil, âhiretteki hesaptan sonraki zamandadır.

il harfinin sebeb bildirme mânasına geldiğini gösteren diğer âyetler de şunlardır: ***** **«..fakat onlar, onunla hidayete erişemediklerinden: Bu eski bir yalandır, diyecekler.»** (Ahkâf, 11.) ***** **«İçlerinden biri: 'Mademki siz onlardan ve Allahdan başka taptıkları şeylerden ayrıldınız, o halde mağaraya sığının ki..»** (Kehf, 16.). Cumhur, Zuhruf sûresinin 39. âyetindeki il kelimesiyle ilgili tefsiri kabul etmeyip takdirin ***** şeklinde olacağı görüşündedir.

İbn-i Cinnî şöyle der: Ebû Âli'ye: ***** **«-bugün size bir fayda sağlamaz..»** âyetinin tefsiri hakkında defalarca müracatta bulunup ***** kelimesinin ***** kelimesi yerinde kullanılıp kullanılmayacağını sordum. Kendisinden şu cevabı aldım: Dünya ile âhiret birbirine bağlıdır, Allah'ın hükmünde her ikisi de eşittir, ***** kelimesi, geçmiş zamanı gösterir.

c- Ebû Ubeyde'ye göre ***** harfi, ziyade olmak üzere, tekid ifade eder. Buna, İbn-i Kuteybe de katılır. Delil olarak ***** **«Bir zamanlar Rabbin meleklere...»** (Bakara, 30.) âyetini gösterirler.

d- ***** harfi gibi, tahkik ifade eder. Yukarıda geçen âyet, buna misaldir. Suheylî, ***** **«...siz Müslüman olduktan sonra...»** (Âli İmrân, 80.) âyetini, ayrı bir misal olarak ileri sürmüştür. İbn-i Hişam, bu iki görüşün yerinde olmadığını söyler.

***** Harfinin Bazı Özellikleri

***** harfi, isim veya fiil cümlelerine muzaf olur. ***** **«Düşünün ki siz bir zaman azdınız..»** (Enfal, 26.) âyeti, isim cümlesine misaldir. Fiil cümlesine muzaf olduğunda fiil, ya ***** **«Bir zamanlar Rabbin meleklere..»** (Bakara, 30.), ***** **«Rabbin bir zamanlar ibrahim'i..»** (Bakara, 124.) âyetlerinde olduğu gibi, lâfzan ve manen mazi, olur, veya ***** **«Allah'ın kendisine nimet verdiği kimseye şöyle diyordun..»** (Ahzâb, 37.) âyetinde olduğu gibi manen mazi, lâfzan muzari, ***** **«Eğer siz o (elçimiz Muhammed'e) yardım etmezseniz iyi bilin ki Allah ona yardım etmişti. Hani yalnız iki kişiden biri olduğu halde inkâr edenler, kendisini Mekke'den çıkardıkları sırada ikisi mağarada iken arkadaşına diyordu ki..»** (Tevbe, 40.) âyetinde ise, her üç özellik bir arada bulunur.

Bilindiği için, cümle bazen hazfedilir, yerine tenvin getirilir, sakinin bir araya gelmesinden dolayı ***** harfinin ***** si, kesre ile harekelenir, ***** **«..o gün Mü'minler sevinirler..»** (Rum, 4.) ile ***** **«ki o zaman siz (o can çekişen kimseye) bakar durursunuz.»** Vakıa, 84.) âyetleri buna misaldir.

Ahfeş'e göre, cümlesi hazfolunan *****, cümleye ihtiyacı kalmadığından murabdır. ***** harfinin aldığı kesre, irabıdır. Çünkü ***** ve ***** kelimeleri, il harfine muzaftır. Ahfeş'in bu görüşü, kelimenin iki harf üzerine kuruluşu, muzafolacağı cümleye sılası hazfedilen mevsûf gibi, manen muhtaç oluşu sebebiyle, geçerli kabul edilmemiştir.

4- ***** Edatı

Bu edatın iki özelliği vardır.

a- Ansızın mânasında, sadece isim cümlelerinin başında gelir. Cevaba ihtiyaç duymaz, ibtidai kelâm olarak cümlede yer almaz. Mânası istikbale değil, hâle delalet eder. ***** **«(Musa) attı, bir de ne görsün. O, koşan kocaman bir yılan!»** (Tâhâ, 20.), ***** **«Ama (Allah) onları kurtarınca hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlık yaparlar..»** (Yunus, 23.) ***** **«Kendilerine dokunan bir darlıktan sonra insanlara bir rahmet (sağlık ve bolluk zevkini) tattırdığımız zaman bakarsın ki, yine âyetlerimiz hakkında bir tuzak düşünürler..»** (Yunus, 21.) âyetleri buna misaldir. İbnu'l-Hâcib şöyle der il edatındaki ansızın mânası, bir şeyin, senin hareketinle, aynı zamanda vukû bulmasıdır. ***** evden çıkarken bir de ne göreyim, kapıda aslan!!., cümlesinin mânası, evden çıkacağım yerde veya sırada, aslanın kapıda bulunması, aslanın çıkacağım yerde bulunması, çıkışıma tam tesadüf etmesidir. Çünkü aslanla karşılaştığı. zaman dışında bu yer, bana ait olan bir yerdir. Karşılaşma hâli ne kadar birbirine yakın olursa, ansızın karşılaşma durumu da o kadar kuvvetli olur.

Bu mânada kullanılan ***** edatı hakkında ihtilaf mevcuttur. Ahfeş'e göre bu mânadaki *****, harftir. İbn-i Mâlik de, bunu tercih eder. Muberred'e göre, zarf-ı mekândır. Zemahşerî'nin tercihi de budur. Zemhşerî'ye göre ***** edatının â, mili mufacee lâfzından müştak, mukadder bir fiildir. Takdiri; ***** dir. Bu husus Zemahşerî dışında, başkalarından duyulmamıştır. İbn-i Hişam, nahviyyûna göre bu edatı nesbeden, cümlede mevcut olan haber veya mukadder âmildir, Kur'anda ***** edatının âmili, daima açık haber olarak gelmiştir, der.

b- ***** edatı, ansızın mânası dışında başka mânalara da gelebilir. Umumiyetle, şart mânasını içine alarak, istikbal için zarf edatı şeklinde kullanılır, sadece fiil cümlelerinin başına gelir, cevab cümlesine muhtaç olur, ansızın mânasına gelen ***** edatının aksine, cümlenin başında bulunur. Kendisinden sonra gelen fiil ***** **«Allahın yardımı geldiği zaman»** (Nasr, 1) âyetinde olduğu gibi, ya açıkca zikredilir veya ***** **«Gök yarıldığı zaman»** (İnşikak, 1.) âyetinde olduğu gibi, takdir edilir. Cevap cümlesi: ***** **«..Allah'ın emri geldiği zaman hak yerine getirilir..»** (Gâfir, 78.) âyetindeki gibi ya fiil cümlesi, ***** **«O sura üflenildiği zaman işte o gün çetin bir gündür.»** (Müddessir, 8-9.),***** **«Sur'a üfürüldüğü zaman, artık o gün aralarında soylar yoktur ve (birbirlerine soylarını) soramazlar.»** (Mü'minûn, 101.) âyetlerinde olduğu gibi ya, başında ***** harfi bulunan isim cümlesi, ***** **«Sen Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol.»** (Hicr, 98.) âyetinde olduğu gibi, ya da talep ifade eden fiil cümlesi: ***** ***** **«...sonra sizi yerden bir tek davetle çağırdığı zaman bir de bakarsın ki (diriltilmiş olarak yerden) çıkarılıyorsunuz.»** (Rum, 25.), ***** *****. **«...derken onu kullarından dilediğine uğratınca hemen sevinirler.»** (Rum, 48.) âyetlerinde olduğu gibi, ya da başına ansızın mânasına gelen ***** edatının bulunduğu isim cümlesi olur.

Hazfin çeşitleri bahsinde görüleceği gibi, ***** nın cevabı bazan makablinin (kendinden öncekinin) veya siyak-sibakın delaletiyle mukadder olur.

Ahfeş'e göre ***** kelimesi, ***** **«..oraya geldikleri zaman.»** (Zümer, 71.) âyetinde olduğu gibi zarf mânasında değildir. Çünkü âyetteki ***** ile mecrurdur. İbn-i Cinnî, *****. **«O alçaltıcı yükselticidir.»** (Vakıa, 3.) âyeti, ***** **«Olacak vakıa olduğu zaman.»** (Vakıa, 1.) âyetini mansub okuyana göre, birinci ***** mübteda, ikincisi de haberidir. Mansub okunan âyet de hâl makamındadır. Aynı şekilde: ***** **«Onun oluşunu yalanlıyacak kimse çıkmaz.»** (Vâkıa, 2.) âyetinde geçen ***** ve iki mamulü, hal makamında olur, der. Buna göre âyetin mânası: Kıyamet, bir kavmi alçaltarak, diğerini de yükselterek koptu, bu yeryüzünün sarsıldığı vakittir, şeklinde olur.

Cumhur-i ulema, ***** nın, zarfiyet mânası dışında kullanılışını kabul etmemiş, Zümer sûresinin 71. âyetinde geçen ***** kelimesini ameli olmaksızın, cümlenin tamamına dahil olan ibtida harfi olduğunu, Vakıa sûresinin 4. âyetinde geçen ***** nın, birinci âyetteki ***** dan bedel yapıldığını, birinci ***** nın, zarf olup cevabının, mânası anlaşıldığından, mahzuf olduğunu söylemiştir.. Âyetlerin mâna bakımından birbirine bağlı olarak devam edişi, cevabın yerinde hazfedildiğini gösterir, ikinci ***** dan sonra hazfedilen cümlenin takdiri ***** üç kısma ayrılarak bölündünüz, şeklinde olur.

***** **«Örttüğü zaman geceye andolsun.»** (Leyl, 1.) âyetinde olduğu gibi, ***** edatı, bazan istikbal mânasından çıkar, hâl mânasını alır. Bu âyetteki bürüyüp örtünme durumu gece ile alâkalıdır. ***** **«Ortaya çıkıp göründüğü zaman gündüze andolsun.»** (Leyl, 2.), ***** **«İnmekte olan yıldıza andolsun ki.»** (Necm, 1.) âyetleri de bu kabildendir.

Bazan da, ***** **«Bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman...»** Cuma, 11.) âyetinde olduğu gibi mazi mânası alır. Çünkü bu âyet, Eshâbın kervanı görüp mescidden dağılmalarından sonra nâzil olmuştır. ***** **«Kendilerini (binek sağlayıp) bindirmen için sana geldikleri zaman sen; 'sizi bindirecek bir şey bulamıyorum' deyince...»** (Tevbe, 92.) ***** **«Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca...»** (Kehf, 90.) ***** **«...iki dağın arasını (demir kütükleriyle doldurup dağlarla) aynı seviyeye getirince 'üfleyin' dedi...»** (Kehf, 96.) âyetleri de buna misaldir. ***** **«...kızdıkları zaman onlar affederler.»** (Şûra, 37.) ***** **«Bir zulüm ve saldırıya uğradıkları zaman (kahramanca birbirlerine yardım ederek) kendilerini savunurlar.»** (Şûra, 39.) âyetlerinde olduğu gibi ***** edatı, bazan şart edatı olmaktan çıkar. Bu iki âyetteki ***** , kendisinden sonraki mübtedanın haberine zarftır. Şayet şart mânasına gelse, cevabı da isim cümlesi olsaydı, bu cümlenin ***** harfiyle başlaması gerekirdi. Bazı ulemanın ***** harfi takdiridir sözü, merduddur. Zira ***** harfinin hazfi sadece zaruret halinde yapılır. Bazılarının Şûra sûresinin 37. âyetindeki ***** zamirinin mübteda olmayıp te'kid için geldiği veya zamirden sonra gelen cümlenin şarta cevap olduğu sözünü kabul etmek, mümkün değildir. Bazı ulemanın, şartın cevabı, kendisinden sonra gelen cümlenin delaletiyle mahzuftur sözü de, makbul değildir. Çünkü, zaruret olmaksızın, bir zorlama mevcuttur.

***** Edatının Bazı Özellikleri

a- Nahviyyûna göre ***** edatını nasbeden amil, şart cümlesidir. Cumhura göre de ***** edatını nasbeden, fiil veya fiile benzeyen cümle şeklinde gelen cevaptır.

b- ****** edatı, muzari fiilde olduğu gibi, mazi, hâl ve istikbal ifade eden durumlarda, istimrar için kullanılır. ****** **«inanmış olanlara rastladıkları zaman: 'İnandık' derler. Fakat şeytanlarıyla yalnız kaldıkları zaman: 'Biz sizinle beraberiz, sadece (onlarla) alay ediyoruz' derler.»** (Bakara, 14.) âyeti, buna misaldir. Yani onlar daima bu haldedir, demektir. ****** **«Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar...»** (Nisa, 142.) âyeti de bu kabildendir.

c- İbn-i Hişam, «M u ğ n i' l - L e b i b» adlı eserinde ***** edatını zikrettiği halde, ****** edatını zikretmemiştir. Behauddîn es-Subkî ise «A r u s u' l - E f r a h» adlı eserinde, şart edatlarını sıralarken ****** edatına yer vermiştir. ****** edatı Kur'anda mevcut değildir. Sibeveyh'e göre ****** harftir. Muberred ve diğer ulema, ****** nın, zarf olarak kaldığını söyler, ****** edatı ise, ****** (Şûra, 37.) ile ****** **«..Bindirmen için sana geldiklerinde...»** (Tevbe, 92.) âyetlerinde görüldüğü gibi Kur'anda mevcuttur. Zarf mânasını koruduğu veya . harf olduğunu söyleyene rastlamadım. ***** hakkında söylenenlerin, ****** hakkında da söylenmesi muhtemel olduğu gibi, zarf olarak kalmasının kesinliği de muhtemeldir. ****** nın aksine ******, terkip halinde bulunamaz.

d- ****** edatı, ****** edatının aksine, kesinlik, zan ve vukuu çokça olan cümlelerde bulunma özelliğine sahiptir. Çünkü ****** edatı, şüphe, vehim ve vukuu nadir olan cümlelerde bulunur. Bu yüzden Allahu Tealâ: ****** buyurmuş, sonra da ****** (Maide, 6.) demiştir. Âyetin abdestle ilgili bölümünde, tekrarı ve sebeplerin çokluğundan ****** edatını, abdestsizliğe nazaran cünüblüğün nadiren vukû bulması sebebiyle cünüblükle ilgili bölümünde ****** edatını getirmiştir. ****** **«Onlara bir iyilik geldiği zaman: 'Bu bizimdir' derler. Kendilerine bir kötülük ulaşırsa...»** (Araf, 131.) ****** **«Biz insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman onunla sevinirler. Elleriyle yapıp öne sürdüklerinden dolayı onlara bir kötülük erişince de derhal umutsuzluğa düşerler.»** (Rum, 36.) âyetlerinde,****** edatı ****** kelimesiyle birlikte gelmiştir. Çünkü Allah'ın kullarına olan nimetleri pek çok ve kesindir, ****** edatı da ****** kelimesiyle birlikte gelmiştir. Çünkü kötülüğün vukuu nadir ve şüphelidir. Evet, bu kaideye göre şu âyetlerin izahı güçtür. ****** (Âli İmrân, 158.) ile ****** (Âli imrân, 144.) âyetlerinde ölümün vukuu muhakkak olmasına rağmen, ****** edatı ile gelmiştir. ****** **«insanlara bir zarar dokundu mu Rablerine yönelerek Ona yalvarırlar. Sonra (Rableri) onlara kendinden bir rahmet tattırınca, bir de bakarsın ki bir grup, Rablerine ortaklar koşmaya başlar.»** (Rûm, 33.) âyetinde ise her iki ifadede de ****** edatı gelmiştir. Zemahşerî birincileri şöyle cevaplandırır Ölümün ne zaman geleceği belli olmadığı için, vukuu kesin olmayan mesabesinde tutulmuştur. Sekkâkî, Rûm sûresinin 33. âyeti olan ikinci misale şu açıklamayı getirmiştir: Cenabı Hak bu âyette azarlama ve ders verme gayesini güttüğünden, onları korkutmak ve azabın kendilerine muhakkak dokunacağını haber vermek için ***** edatını kullanmıştır. Azlık, ****** lâfzı ile

****** kelimesinin nekre oluşundan çıkarılmıştır. ****** **«İnsana bir nimet verdik mi yüz çevirir; yan çizer...»** (Fussilet, 51.) âyetindeki müşkil, şöyle açıklanmıştır. ****** fiilindeki ****** zamiri, mutlak insana değil, böbürlenip yüz çeviren insana aittir. Burada ***** lâfzı, böbürlenip yüz çeviren kimsenin yaptığı kötülüğü karşılığında cezalandırmasının kesin olduğunu tenbih için gelmiştir.

Huveyyî şöyle der: Kanaatımca ***** edatının kesinlik ve şüphe ifade eden cümlelerin başına gelmesi, caizdir. Çünkü, ******, zarf ve şart edatıdır. Şart edatı olması bakımından şüphe ifade eden cümlelerin başına, zarf olması bakımından da diğer zarflarda olduğu gibi, kesinlik ifade eden cümlelerin başına gelir.

e- Umumilik ifade etme bakımından ****** ile ****** arasında fark vardır. İbn-i Usfûr şöyle der: ****** Zeyd kalkınca Amr da kalkar dediğin zaman, Zeyd'in her kalkışında Amr'ın da kalkacağı anlaşılır. Doğru olan da budur. ****** ile yapılan şart menfi olursa, cezası vaki olur. ****** edatında ise, varlığından ümit kesilinceye kadar, ceza vaki olmaz, ****** nın cezası ise, şartını takip eder, ne önce, ne de sonra gelir. ****** ise, bunun aksinedir, ***** edatı, dahil olduğu kelimeyi cezmetmez, çünkü sadece şart edatı değildir.

****** edatı bazan, ziyade olarak bulunur. ****** **«Gök yarıldığı zaman»** (İnşikak, 1.) âyetindeki ****** edatı ziyade olduğundan ****** (Kamer, 1.) âyetindeki gibi ******şeklinde anlaşılır.

5- ****** Edatı

Sibeveyh şöyle der: Bu edat cümlede, cevap ve ceza ifade eder. Şelûbîn'de: Bu edatın her zaman, cevap ve ceza mânası taşıdığını söyler. el-Farisî ise: Ekseriyetle bu mânada kullanıldığını, açık veya mukadder ****** veya ****** e cevap olarak geldiğini belirtir. el-Ferrâ da: Bu edattan sonra ****** gelir. Açık olmasa bile, kendinden önce mukadder ****** bulunursa cevap mânasında olduğunu, söyler. Buna: ****** **«...o takdirde her tanrı yarattığını (alıp) götürürdü...»** (Mü'minûn, 91.) âyetini misal olarak getirir.

****** edatı, muzari fiili nasbeden bir harftir. Bu fiili nasbetmesi, fiilin önünde bulunması, fiilin istikbal mânasını ifade etmesi, fiilde arasına kasem veya nefiy edatı olan ****** dışında, her hangi bir kelime girmemesiyle mümkün olur.

Nahivciler şöyle der: Bu edat ******yeya ****** harflerinden sonra gelirse iki vecih caiz olur. Buna: ***** **«...o takdirde kendileri de senin ardından pek az (bir süre) kalabilirler.»** (İsra, 76.) ile ***** **«..eğer öyle olsaydı insanlara bir çekirdek parçası bile vermezlerdi.»**(Nisa, 53.) âyetleri misaldir. Bu iki âyetteki muzari fiiller, şâz olarak mansub okunmuştur. İbn-i Hişam da şöyle der: Gerçek şudur ki, şart ve ceza cümlesi kendisinden önce gelir ve atfedilir, bu atıf şart cümlesinin cevabına yapılırsa, fiil meczûm olur, araya girmiş olmasından dolayı da ***** nin ameli ortadan kalkar. Yahut, şart ve ceza cümlelerine atfedilirse, fiilin merfû ve mensub olması caiz olur. Aynı şekilde, haberi merfû fiil

olan müpteda bu edattan önce gelir fiil cümlesine atfedilirse, fiii merfû olur. Yahut, haberi isim cümlesi olan mübteda önce gelirse, bu durumda her iki vecih de caiz olur.

Bazı nahivciler bu edatı ikiye ayırırlar:

a- iki cümle arasındaki mâna irtibatını sağlamak için, sebep ve şart ifade etmesidir. Meselâ; yarın ziyaretine geleceğim, sözüne karşılık ***** o halde size ikramda bulunurum denilir. Bu cümledeki ***** , fiilin önüne gelerek istikbal mânasında olan muzariyi mansub kılmıştır.

b- Önceki cümleye bağlı bir cevabı te'kid eder veya o anda vukû bulan bir müsebbibi gösterir. Bu durumda ***** edatı, amel etmez. Çünkü tekid durumunda olan kelimeler, amel etme gücüne sahip değildir, ancak âmil durumunda olanlar amel eder. ***** cümleleri, buna misaldir. Görüldüğü gibi bu cümlelerdeki ***** edatı kaldırıldığı takdirde, her iki cümle arasındaki bağ kolaylıkla anlaşılır.

Te'kid durumunda olan (*****) : ***** misalinde olduğu gibi isim cümlesine dahil olur, cümle ortasına veya sonuna gelmesi caizdir. Buna ***** **«...Sana gelen ilimden sonra onların keyiflerine uyarsan, o takdirde sen, mutlaka zalimlerden olursun.»** (Bakara, 145.) âyeti misaldir. Âyetteki ***** edatı, önceki cümleye bağlı olarak cevap cümlesini te'kid eder.

***** Edatı ile İlgili İki Açıklama

a- Hocamız Kâfiyeci'nin şu âyet hakkında şöyle dediğini işittim. ***** **«Eğer sizin gibi bir insana uyarsanız o takdirde siz, mutlaka ziyana uğrayanlarsınız demektir.»** (Mü'minun, 34.). Âyetteki ***** kelimesi, bildiğimiz nâsb edatı değil, şart edatı olan ***** dir. Kendisine muzaf olan cümle hazfedilmiş, ***** kelimesinde olduğu gibi, yerine tenvin getirilmiştir. Bana göre en iyi açıklama şekli budur. Zannederim ki hocamızdan önce böyle bir açıklamada bulunan olmamıştır. el-Burhan'da gördüğüm bir ibarede ise Zerkeşî; ***** nin bu iki mânasını zikrettikten sonra şöyle der: Müteahhirin ulemasından Bazıları, bu iki mânaya bir üçüncüsünü ilâve eder. Bu da geçmiş zaman zarfı olan ***** ile, kendisinden sonra açıkça, veya mukadder olarak gelen cümleden meydana gelmiştir. Fakat bu cümle, ifadede hafiflik sağlamak için hazfedilmiş, ***** kelimesinde olduğu gibi, yerine tenvin gelmiştir. Bu mânada kullanılan *****, muzari fiili nasbetmez. Çünkü nasbeden *****, muzari fiiline mahsustur, ancak bu fiilde amel eder. Cümleden ivaz olarak tenvin alan ***** ise, mazi fiile dahil olduğu gibi, ***** **«O zaman elbette kendilerine...»** (Nisa, 67.) ***** **«..o zaman sarfetmekle..»** (İsra, 100.) ***** **«..o zaman sana tattırırdık..»** (İsra 75.) âyetleri buna misal teşkil etmektedir. İsme de dahil olabilir. ***** **«..hem o takdirde siz (bana) yakın olacaksınız.»** (Şuara,42.) âyeti buna misaldir. Zerkeşî; Bu mânayı, nahiv uleması zikretmemiştir, fakat, ***** hakkında söylediklerine kıyasla çıkarılmıştır, der.

Ebû Hayyân, «e t - T e z k i r a» adlı eserinde şöyle der: Alemuddin Kumnî'nin bana anlattığına göre Kâdî Takiyuddîn b. Zerrin'nin ***** edatındaki tenvin mahzuf cümleden ivazdır, şeklindeki sözü, bir nahiv âliminin sözü değildir.

Huveyyi de şöyle der: Öyle zannediyorum ki ***** ifadesi, ***** 'bana gelirsen sana ikramda bulunurum' mânasında olmak üzere, ***** fiili merfû okunmuştur. Böylece ***** fiili hazfedilmiş, cümleden bedel olarak yerine tenvin getirilmişir. iki sakin bir araya geldiğinden elif düşmüştür. Bu durumdaki fiilin ***** ile mensub olduğu konusunda nahiv ulemasının ittifak etmiş olması mümkündür. Çünkü nahviyyûn bu edatın fiili nasbeden harf olduğu görüşündedir. Bu görüş, zarf-ı zaman mânasına gelen ***** murâd edilir ve hazfedilen cümleden ivaz olarak tenvin getirilirse ***** den sonra fiilin merfû olmasını engellemez, mânasındadır. Nitekim bazı nahiv uleması ***** kelimesi şart mânasında ise, kendisinden sonra gelene muzari fiilini cezmettiği ismi mevsûl mânasında olursa, fiilin merfû okunduğunu söyler.

Bu ulema, şeyhimiz Kâfiyeci'nin sözünden farklı bir görüş getirmemişler, üstelik aralarında, nahivde şöhrete ulaşmış ve sözüne güvenilir biri de mevcut değildir. Evet, bazı nahivciler nasbeden ***** nin aslı isimdir görüşündedirler. ***** cümlesinin takdiri, ***** şeklindedir. Bu cümle hazfedilmiş, bunun yerine ***** tenvin almış, gizli bir ***** getirilmiştir. Diğer Bazıları ise bunun, ***** ve ***** den mürekkep bir harf olduğunu söylemişlerdir. Bu iki görüşü «e l - M u ğ n î» adlı eserinde İbn-i Hişam zikretmiştir.

b- Cumhura göre *****, nun harfinden bedel olan elif üzerine vakf edilir. Kurrânın icmâı da budur. Aralarında Muberred ve Mâzeni'nin de bulunduğu bir grup ulema, Kur'an'ı Kerim dışında ***** ve ***** edatlarında olduğu gibi, nûn üzerine vakfedilebileceğini caiz görürler. Bu edatın yazılış şekli, üzerinde nasıl vakfedileceğine dair ihtilafa dayanır. Şirinciye göre Mushaflarda yazıldığı gibi ***** şeklinde eliflidir, ikinciye göre de ***** şeklinde «nun» iledir.

Buna şu ilâvede bulunmak isterim: Kur'an'da ***** üzerinde vakfedileceği, elif ile yazılacağına dair icmâın varlığı, bu edatın tenvinli bir isim olduğu, sonu da «nun» bulunan bir harf olmadığına bir delildir. Özellikle bu edatın, Kur'anda muzari fiili nasbettiğine dair misali yoktur. Doğru olan; şeyhimiz Kâfiyeci'nin benimsediği ve kendisinden nakledenlerin kabul ettiği gibi, kendisinde bu mânanın mevcut olmasıdır.

6- ***** Kelimesi

Nefret ve öfke anında kullanılan bir kelimedir.

Ebû'l-Bekâ, ***** (İsra, 23.) âyetindeki bu kelimeyi iki türlü açıklamıştır

a- Emir ifade eden isim fiildir. Mânası; yeter, bırak demektir.

b- Mazi ifade eden isim fiildir. Mânası; bıktım, usandım, demektir.

Bir üçüncü açıklama da şudur: Muzari ifade eden, isim fiildir. Mânası; size kızıyorum, öfkeleniyorum, demektir.

Enbiya sûresindeki ***** 67. âyeti Ebû'l-Bekâ, isrâ sûresinde geçen kelimeyle aynı tutar, mâna yönünden müsavi olduklarını, aralarında fark bulunmadığını belirtir.

Uzeyzî «G a r i b» adlı eserinde bu kelimeyi; size yazıklar olsun, mânasında kullanır. «S a h a h» adlı eserin müellifi bu kelimeyi pis şeklinde tefsir eder. «e l - İ r t i s â f» adlı eserde

bu kelime öfkeleniyorum şeklinde açıklanır. Vasıtî «e l - B a s i t» adlı eserinde bu kelimeyi öfkelenmek mânasında kullanır. Öfke ve öfkelendim mânasına geldiği de söylenir. Bu kelimenin ayrıca otuz dokuz mânaya geldiği de ifade edilir.

Kıraati seb'ada ***** kelimesi, tenvinsiz olarak *****şeklinde kesre ile, kesre ile tenvinli olarak ***** şeklinde, tenvinsiz olarak fetha ile ***** şekillerinde okunur. Şâz kıraatlarda ise tenvinli ve tenvinsiz olarak ***** şeklinde, zamme ile, bir de ***** şeklinde, şeddesiz okunmuştur. .

İbn-i Ebî Hâtim, Mücâhid'den yaptığı rivâyette; ***** **«...onlara 'üf' bile deme...»** (İsra, 23.) âyetindeki bu kelimeyi Mucahid: onlara pis demeyin' şeklinde tefsir ettiğini söyler. Ebû Mâlik'den yaptığı rivâyette ise bu kelimenin, adi bir söz mânasına geldiğini nakleder.

7- ***** Kelimesi

Bu kelime üç ayrı mânada kullanılır.

a- ***** ve benzerleri mânasına gelen ismi-i mevsûldür, ism-i fâil ve ism-i mef'ullere dahil olur. ***** **«Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar...»** (Ahzâb, 35.), ***** **«...tevbe eden ve ibadet edenler...»** (Tevbe, 112.) âyetleri buna misaldir. Bu durumda harf-i tarif veya harf olarak mevsûl olduğu söylenir.

b- Harf-i tariftir. Âhdiyye ve cinsiyye olmak üzere iki nev'e ayrılır. Bunlar da kendi arasında üç kısma bölünür.

Ahdiyye: Ya bitiştiği kelime aynı ifadede önceden zikredilmiştir;***** ***** **«..nasıl ki Firavun'a da bir elçi göndermiştik. Firavun, elçiye karşı geldi..»** (Müzemmil, 15-16.),***** ***** **«..içinde lamba bulunan penceresiz bir oyuğa benzer. Lamba, cam içerisindedir...»** (Nur, 35.) âyetleri, buna misaldir. Bunun kaidesi; bitiştiği kelime ile birlikte zamirin, bu kelime yerine kullanılabilmesidir. Yahut, zihnî ahid olmasıdır. ***** **«..mağarada oldukları sırada..»** (Tevbe, 40.) ile ***** **«..ağacın altında sana beyat ediyorlardı..»** (Feth, 18.) âyetleri buna misaldir. Veya, bilinen belli ahid olmasıdır ***** ***** **«..bugün sizin dininizi kemâle erdirdim (tamamladım)..»** (Maide, 3.) ile ***** **«Bugün size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı..»** (Maide, 5.) âyetleri buna misaldir.

İbn-i Usfûr: ism-i işaretten, nidada kullanılan ***** den, ansızın mânasında kullanılan ***** dan, ***** mânasındaki ism-i zamandan sonra gelen ***** takısı da, aynen böyledir, der.

Cinsiyye: Ya cinsin bütün fertlerine şâmildir. Bu da hakikat olarak bütün, hepsi mânasına gelir. ***** **«..insan zayıf yaratılmıştır.»** (Nisa, 28.) ve ***** **«..(O) gizliyi ve aşikâreyi bilendir..»** (Ra'd, 9.) âyetleri buna misaldir. Bu mânaya geldiğini gösteren delil, cins mânasına gelen isimden istisnanın yapılabilmesidir. ***** **«insan ziyan içindedir. Ancak inananlar...»** (Asr, 2-3.) âyetleri buna misaldir. Veya bu ismin cemi olarak vasıflanmasıdır. ***** **«..ve çocuklara ki onlar müzahir değillerdir...»** (Nur, 31.) âyeti buna misaldir. Ya da fertlerin özelliklerine şâmil olmasıdır. Bu da, mecâz olarak bütün, hepsi

mânasına gelir. *****«İşte o kitap...»(Bakara, 2.) âyeti buna misaldir. Yani; hidayette mükemmel, bütün semavî Kitap'ların özelliklerini ve vasıflarını bir araya toplayan Kitap demektir. Veya, bir şeyin mahiyeti, hakikati ve cinsini tarif için kullanılır. Bu da ne hakikat, ne de mecâz olarak cinsin fertlerinden biri diğeri yerine kaim olabilir.

***** **«..her canlıyı sudan yarattık..»** (Enbiya, 30.) ve ***** **«İşte, onlar kendilerine kitap, hüküm ve nübüvvet verdiğimiz.»** (Enâm, 89.) âyetleri buna misaldir. Denilir ki, başına lâm-ı tarif gelen cins isim, varlığı zihinde tutulmak kaydiyle, hakikati ifade eder. Nekre olarak gelen cins isim, ise, bir kayıt şartı olmadan, hakikati mutlak olarak ifade eder.

c- Zâid olarak gelmesidir. Bu da, lâzım ve gayri lâzım olarak iki nevidir. Lâzım olan, ism-i mevsûllerdeki ***** takısıdır. Bir kavle göre, ism-i mevsûlleri belirleyen sıla cümlesidir. Ayrıca ***** ve ***** kelimelerinde olduğu gibi, bir mânadan başka bir mânaya nakil için veya Kâbe'ye karşılık ***** Tibâ şehrine karşılık ***** Süreyya yıldızına karşılık ***** denildiği gibi, şöhreti galip gelen isimlere bitişen lâm-ı tariftir. Esasen bu takı, ahd içindir.

İbn-i Ebî Hâtim, Mücâhid'den yaptığı rivâyette ***** **«İnmekte olan yıldıza andolsun ki..»** (Necm, 1.)âyetindeki ***** kelimesini, Süreyya yıldızı olarak tefsir etmiştir.

Gayri lâzım, duruma göre vaki olan ***** takısıdır. Bazı kurrânın: ***** **«...daha üstün olan daha alçak olanı...»** (Münafikun, 8.) âyetindeki ***** fiilinin muzariat harfi fetha ile okumaları, buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, ***** şeklinde nekredir. Çünkü durum, bu kelimenin nekre olmasını gerektirir, ancak bu kıraat, fesih değildir. Doğru olan, muzafı hazfedilmiş, muzafun ileyh olarak kabul etmektir. Yani,***** şeklinde takdir edilmesidir. Nitekim Zemahşerî, aynı takdiri yapmıştır.

Allah ismindeki *****hakkında ihtilaf edilmiştir. Sibeveyh: Aslı ***** olmak üzere, mahzuf hemzenin yerine geldiğini, buna ***** dahil olduğunu, hemzenin harekesi lâma verilip, sonra da idgam edildiğini söyler. el-Farisi de bu görüşe katılır, ***** kelimesindeki hemzenin, hemze-i katı' olması ve kelimenin bir parçası haline gelmesi, bunun bir delilidir, der. Diğer ulema; tefhim ve ta'zim maksadı ile marifelik için getirilen ziyade bir harf olduğunu, ***** kelimesinin aslı ***** olduğunu söyler. Bir kısım ulema da bunun, marifelik için değil, mevcudiyeti zaruri olan bir ziyade olduğunu belirtir.

Bazı Ulemaya göre ***** kelimesinin aslı, ***** harfidir. Buna, mülkiyet lamı ilâve edilerek ***** olmuş, ta'zim için de ***** ilâve edilmiştir. Bununla ***** isminin yüceliğini te'kid etmişlerdir. el-Halil ve Bazı ulema ***** takısının, ***** kelimesinin aslında mevcud olduğu, hiçbir kelimeden türemediği, bunun Allah'a mahsus bir alem olduğunu söyler.

Kûfe ve bazı Basra uleması ile müteahhirinden biri çoğu ***** takısının, muzafun ileyh durumunda olan zamirin yerine geldiğini söyler, buna ***** **«(Onun için) gidilecek yer cennettir.»** (Nâziat, 41.) âyetini delil gösterirler. Bu görüşe katılmayanlar ise, zamiri tekrar ederler. Zemahşerî de bunun, zamirin dışında isimlerin yerine geleceğini kabul eder. Delil

olarak da; ***** **«Adem'e isimlerin hepsini öğretti..»** (Bakara, 31.) âyetini gösterir. Çünkü âyetteki ***** aslında ***** dır.

8- ***** Kelimesi

Hemzenin fethası, lamın tahfifi ile okunan bu kelime, Kur'an'da bir kaç mânada kullanılmıştır

a- Bu kelime, tenbih için kullanılır. Kendinden sonraki ifadenin tahkikini gösterir. Zemahşerî: Bu yüzden, kendisinden sonraki, kasem mânasında olabilecek kelimelerle başlayan cümleler gelir, isim cümlesine olduğu kadar) fiil cümlesine de dahil olur, der. ***** **«..iyi bilin ki asıl sefihler kendileridir..»** (Bakara, 13.) ve ***** **«..iyi bilinki o (azab) başlarına geldiği gün..»** (Hûd, 8.) âyetleri buna misaldir.

İbnu'l-Hişâm, «M u ğ n î' l - L e b i b» adlı eserinde: Bu kelimeyi İrab edenler, bunun istifham harfi olduğunu söyler, irabdaki yerini belirtmelerine rağmen, mânasını ihmal ederler. Bu kelimenin tahkik ifade etmesi, hemze ve lâmın terkibinden doğmuştur. Çünkü istifham hemzesi, nefiy edatına dahil olunca, tahkik ifade eder. ***** **«Şimdi bunların gücü yetmez..»** (Kıyame, 40.) âyeti buna misaldir.

b ve c- Bir şeyi talep etmek mânasına tehdid ve arz için kullanılır. Birincisi ısrarla talep, ikincisi de yumuşak bir eda ile talep mânası taşır. Bu iki mânadaki *****, fiil cümlelerinde kullanılır. ***** **«(Savaşa başlamış) kavimle savaşmayacak mısınız..»** (Tevbe, 13.), ***** **«(git) «..Firavn' ın kavmine., korunmuyorlar mı (azabımız)dan»** (Şuarâ, 11.) ***** **«..yemez misiniz? (dedi)»** (Zariyat, 27.) ve ***** **«Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz?..»** (Nur, 22.) âyetleri buna misaldir.

9- ***** Kelimesi

Hemzenin fethası ve lâmın şeddesi ile okunan bu kelime, bir şeyi ısrarla talep etme mânasına gelen bir harftir. Bildiğim kadarıyla Kur'an'da bu mânada mevcut değildir. Ancak***** **«...Allah'a secde etmeleri gerekmez miydi?...»** (Neml, 25.) âyetindeki ***** harfini bu mânada kabul etmemiz mümkündür. Fakat ***** **«Bana karşı büyüklük taslamayın ve bana teslim olarak girin (diye yazıyor.)»** (Neml, 31.) âyetindeki ***** böyle değildir. Bu kelime, nevasıbtan olan ***** ile nefy edatı olan ***** dan veya tefsir için kullanılan ***** ile nehiy edatı olan ***** dan mürekkep bir kelimedir.

10- ***** Kelimesi

Hemzenin kesresi, lâmın şeddesiyle okunan bu kelime, birkaç mânaya gelir.

a- İstisnâ-i muttasıl mânasına gelir; ***** **«içlerinden pek azı hariç ondan içtiler.»** (Bakara, 249.) ve ***** **«..içlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı..»** (Nisa, 66.) âyetleri buna misaldir. Veya, istisnâ-i munkatı' mânasına gelir; ***** **«'Buna karşı sizden bir ücret değil, Rabbine doğru bir yol tutmak isteyen kimseler istiyorum' de.»** (Furkan, 57.) âyeti ile ***** **«O, yaptığı iyiliği birinden karşılık görmek için değil,**

ancak yüce Rabbinin hoşnudluğuna ermek için verir.» (Leyl, 19-20.) âyetleri buna misaldir.

b- ***** mânasına gelir. Bunun bütün özelliklerini alır, kendisinden sonra gelen kelime, nekre olarak cemi veya benzeri olur. Kendisinden sonra gelen kelimenin irabı, ***** kelimesiyle yapılan İrab gibidir. ***** **«Eğer (yerde ve gökte) Allah'dan başka tanrılar olsaydı ikisi de bozulup gitmişti-»** (Enbiya, 22.) âyeti buna misaldir. Bu âyette, istisna caiz değildir. Çünkü ***** kelimesi, müsbet mânada nekre olan cemidir, kelimede umumilik mânası yoktur, dolayısiyle kendisinden istisna mümkün değildir. Şayet istisna olsaydı, âyetin mânası: 'Eğer yerde ve göklerde ilâhlar olsaydı, Allah onlar arasında bulunmasaydı, yerle gök fesada uğrardı' şeklinde olurdu. Mefhum olarak âyetin mânasını böyle düşünmek, yanlıştır.

c- Cümleleri birbirine bağlayan atıf vâvı gibi, atıf harfidir. Bunu Ahfeş, Ferrâ ve Ebû Ubeyde zikretmiş, ***** **«..insanların aleyhinizde (kullanabilecekleri) bir delil(leri) olmasın. Yalnız haksızlık edenler başka»** (Bakara 150.) ***** **«..korkma; çünkü ben (evet) benim huzurumda Peygamberler korkmaz. Ancak zulmeden, sonra yaptığı kötülüğün yerine iyilik yapan olursa..»** (Neml, 10-11.) âyetlerini buna misal getirmişlerdir. Yani, birinci âyetteki takdir ***** «..yalnız haksızlık edenler başka.» ikinci âyetteki takdir ise ***** «..ancak kim zulmederse..» şeklindedir. Cumhur bu iki âyeti, istisnâ-i munkatı' olarak mâna vermişlerdir.

d- Bazı ulemanın zikrettiğine göre, ***** mânasına gelir. ***** **«Biz bu Kur'anı sana güçlük çekesin diye indirmedik, Ancak bir öğüt.»** (Tâhâ, 2-3.) âyetleri buna misaldir, yanı ***** demektir.

e- İbn-i Saiğ'in belirttiğine göre, bedel mânasına gelir. ***** **«Allah'dan başka ilahlar...»** (Enbiya, 22.) âyetini buna misal getirir. Yani, ***** 'Allah'a karşılık' veya ***** 'Allah yerine' demektir. Bu açıklama ile istisnada, mefhum bakımından ***** ile vasıflandırmada zorluk ortadan kalkmış olur. İbn-i Mâlik; ***** **«Eğer siz yardım etmezseniz, iyi bilin ki Allah ona yardım etmiştir...»** (Tevbe, 40.) âyetindeki ***** yı istisnanın kısımlarından saymakla, hataya düşmüştür. Aksine bu kelime, şart edatı olan ***** ile nefiy edatı olan ***** nın gerektirdiği mâna, kendisinden sonra geleni, önce gelenin hükmünden çıkarmaktır. Şayet; ***** Zeyd'den başka herkes geldi. dersen, Zeydin gelenler içinde olmadığını belirtmiş olursun, şayet; ***** Bana Zeyd'den başka hiç kimse gelmedi, dersen, Zeydin geldiğini belirtmiş olursun. Şayet; ***** 'Zeyd bana binekle geldi.' dersen, koşarak veya yürüyerek gelmediğini, özellikle binmiş olarak geldiğini belirtmiş olursun.

11- ***** Kelimesi

Şimdiki zamanı gösteren bir isimdir. Mecâzen mazinin dışında da kullanılabilir. Bazı ulema; bu kelimenin iki zaman için bir sınır, yani mazi ile müstakbel için bir zarftır; birinden diğerine geçiş zamanı olarak kullanılır, der.

İbn-i Mâlik de şöyle der: Bu kelime, inşâ fiiliyle başlayan ifadenin tamamı veya bir Kısmının vakti gibi, o anın bütününü içine alan bir vakti gösterir.

***** **«Şimdi Allah sizden (yükü) hafifletti..»** (Enfâl, 66.) âyeti ile ***** **«...artık kim de dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir alev parçası bulur.»** (Cin, 9.) âyetini buna misal getirerek, kelimenin genellikle zarfiyet ifade ettiği, fakat her zaman bu mânaya gelmediğini söyler. Kelimedeki ***** hakkında, belli bir zamanı tarif veya gerekli olan ziyade mânasında olduğu söylenir.

12- ***** Kelimesi

Bu kelime, harfi cerdir. Çeşitli mânalar taşır. Bunlardan en meşhuru, ***** **«..sonra ta gece oluncaya kadar orucu tamamlayın..»** (Bakara, 187.) âyetinde olduğu gibi, zaman bakımından bir şeyin son bulduğunu veya ***** **«..Mescidi Aksa'ya..»** (İsra, 1.) âyetinde olduğu gibi, mekân bakımından bir şeyin sona erdiğini gösterir. Bu iki mâna dışında: Bu iş, sana bağlıdır, demek olan ***** **«..ben, siz olmadıkça hiç bir şeyi (kendi başıma) kesip atamam.»** (Neml, 33.) âyetinde olduğu gibi, ayrı bir mânası vardır. Ulemanın çoğu, sadece bu mânalan zikretmişlerdir.

İbn-i Mâlik ve diğerleri, Kûfe ulemasına uyarak, buna başka mânalar da ilâve etmişlerdir. Maiyye mânası, bunlardan biridir. Lehte ve aleyhte olan bir hükmün veya ilgili bir hususun, diğer bir hükme katılması, maiyye manasıdır. ***** **«..Allah yolunda kim bana yardımcı olur..»** (Âli İmrân, 52.), ***** **«..dirseklere kadar ellerinizi..»** (Mâide, 6.)

***** **«..onların mallarını sizin mallarınıza katarak yemeyin..»** (Nisa, 2.) âyetleri buna misaldir.

Radiyy şöyle der: Gerçek şudur ki, bu harfi cer, intihâ mânasına gelir. Buna göre âyetler; elleri dirseklere kadar yıkayınız ve onların mallarını, mallarınıza katarak yemeyiniz mânasına gelir. Başkaları da; buna benzer durumlarda, âmil takdir edilerek tevil cihetine gidilmiş, ***** harfi cerri, aslı üzere bırakılmıştır. Buna göre birinci âyetin mânası; Allah yolunda bana kim yardım edebilir şeklinde olur, demişlerdir.

***** harfi cerri, ***** harfi cerri gibi zarfiyet mânasındadır.***** **«..sizi mutlaka kıyamet gününde bir araya toplayacaktır..»** (Nisa, 87.) âyeti buna misaldir. Buradaki ***** mânasındadır. ***** **«De ki: '(nasıl), arınmaya gönlün var mı?'»** (Nâziat, 18.) âyetindeki ***** ise, ***** mânasındadır.

***** harfi cerri J harfi cerri mânasındadır. Yukarıda intiha için getirilen ***** **«..söz hakkı sizin..»** âyeti, ***** «..söz sizin..» mânasındadır.

***** harfi cerri, beyân mânasına gelir. İbn-i Mâlik; bunun, fâili beyan ettiğini söyler. Bu durumda mecrûru, taaccüb fiilinden veya ismi tafdilden, sevgi veya buğz ifade eden kelimelerdir. ***** **«(Yusûf), Rabbim, dedi bana göre zindan bunların beni davet ettiği şeyden iyidir..»** (Yusuf, 33.) âyeti, buna misaldir.

***** harfi cerri, ziyade olarak te'kid mânasına gelir. ***** **«..artık sen de insanlardan bir takım gönülleri onları sever (onlara) koşar (yap)..»** (İbrahim, 37.) âyeti buna misaldir. Ferrâ'ya göre ***** fiilindeki ***** ın kurrâdan Bazıları ***** mânasında olduğunu söylemiştir.

İbn-i Usfûr, İbn-i Enbârî'nin «Ş e r h u E b y â t i' l - i d â h» adlı eserinden naklen şöyle der: ***** harfi cerri, isim olarak kullanılır.***** 'Sabahleyin ondan ayrıldım.' denildiği gibi, ***** 'Senden ayrıldım' da denilebilir. ***** **«Hurma dalını sana doğru silkele, üzerine taze, olmuş hurma dökülsün.»** (Meryem, .25.) âyetini buna misal göstermiştir. Bu açıklama ile Ebû Hayyân'ın belirttiği zorluk, ortadan kalkmış olur. Bu zorluk, fiil, doğrudan doğruya veya harfi ile bitişen zamire müteaddi olduğunda, muttasılı ref eder şeklindeki meşhûr kaideye dayanır. Bu iki hal, ***** bâbı dışında, aynı mânada kullanılır.

13- ***** Kelimesi

Meşhur olan kavle göre, bu kelimenin mânası; Ya Allah'dır. Nida ya'sı hazfedilmiş, yerine kelime sonundaki şeddeli mim harfi getirilmiştir. Aslı; ***** Ey Allah'ımız, bizi emniyete ulaştır, ve ***** terkiplerinde olduğu gibi terkib-i mezci yapıldığı söylenir.

Ebû Racâli'l-Utâridî şöyle der: Buradaki mim harfi, Allah'ın isimlerinden yetmişini içine alır. İbn-i Zafer şöyle der: Denilir ki, bu kelime Allah'ın ism-i âzamidir. Lâfzatullah'ın «Allah'»a, kelimede mevcut mim'in de doksan dokuz ismine delâlet ettiği ileri sürülür. Bu yüzden Hasanu'l-Basri; «Allahumme» kelimesi, bütün duaları cemeder, demiştir. Nadr b. Şumeyl; Allahumme, diyen kimse, Allahu Teâlâ'ya bütün isimleriyle dua etmiş olur, der.

14- ***** Kelimesi

Bu kelime, atıf harfidir. İki nevidir. Bu iki neviden biri, muttasıldır. Bu da ikiye ayrılır:

a- Eşitlik ifade eden hemzenin, kendinden önce gelmesidir. İ ***** **«Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir..»** (Bakara, 6.) âyeti ile ***** **«..Artık biz sızlansak da, sabretsek de birdir.»** (İbrahim, 21.), ***** **«onlara mağfiret dilesen de, dilemesen de onlar için birdir..»** (Münâfikûn, 6.) âyetleri buna misaldir.

b- Kendisinden önce hemze gelir. Hemze ve ***** harfleriyle bir husunun tayini istenir. ***** **«..De ki: (Allah), iki erkeği mi haram etti, iki dişiyi mi..»** (Enam, 144.) âyeti buna misaldir.

Bu iki kısma da, muttasıl denilir. Çünkü ***** harfinden önce ve sonra gelen kelimeler, birbirinden ayrı olmaz. Buna aynı zamanda, birinci kısımda eşitlik, ikinci kısımda da istifham olması bakımından hemzeye muadeletinden dolayı, muâdile adı verilir.

Bu iki kısım da kendi arasında dörde ayrılır:

a ve b- Eşitlik hemzesinden sonra gelen ***** harfine cevap gerekmez. Çünkü eşitlik hemzesiyle geldiğinde, istifham mânası taşımaz. Sonra gelen kelam da haber olduğundan, tasdik ve tekzibe müsaittir. İstifham hemzesiyle geldiğinde durum, böyle değildir. Çünkü buradaki istifham, gerçek mânasındadır.

c ve d- Eşitlik hemzesinden sonra gelen ***** harfi ancak, iki cümle arasına girer. Bu kelime ile birlikte iki cümle, ancak iki müfret şeklinde tevil edilir. Bu iki cümle, birbirinden farklı olarak fiil veya isim cümlesi olabilir.***** **«..Ha onları çağırmışsınız, ha susmuşsunuz, sizin için birdir.»** (Araf, 193.) âyeti buna misaldir. İstifham ***** ise, çoğunlukla iki müfret kelime arasında bulunur. ***** **«Yaradılışça siz mi daha çetinsiniz, yoksa gök mü (Allah) onu yaptı.»** (Nâziât, 27.) âyeti buna misaldir. Bazen de, müfrede tevil edilmeksizin iki cümle arasında bulunur.

Diğer ikinci nevi de, munkatı'dır; bu da üç kısımdır

a- Haberin kendisinden önce gelmesidir. ***** **«Şüphe yok ki, bu Kitabın indirilişi, alemlerin Rabbi tarafındandır. Yoksa onu uydurdu mu sanıyorlar?..»** (Secde, 2-3.) âyetleri buna misaldir.

b- İstifham mânasında olmayan hemzenin, kendisinden önce gelmesidir. ***** **«Onların yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa tutacak elleri mi var?..»** (Araf, 195.) âyeti buna misaldir. Âyetteki hemze, hemze-i inkârîdir, nefiy ifade eder, kendisinden sonra muttasıl olan ***** harfi gelmez.

c- Kendisinden önce, hemze dışında, başka bir istifham harfinin gelmesidir. ***** **«..De ki, körle gören, yahut karanlıkla nur bir olur mu?..»** (Rad, 16.) âyeti buna misaldir.

Hemzeden ayrılmayan munkatı ***** in mânası, ıdrab'dır. Bu kelime bazan, sadece istifham ifade eder, bazan da istifham manasıyla birlikte, inkâr ifade eder. Birinciye misâl; ***** **«..yoksa karanlıkla nur bir olur mu?..»** âyetidir. Çünkü iki istifham, ardarda gelmez. İkinciye misal; ***** **«Yoksa kızlar ona, oğullar size mi?»** (Tur, 39.) âyetidir. Takdiri; ***** şeklindedir. Şayet burada, sadece idrab mânasında kullanılmış olsaydı, muhal olan bir şeyin var olması gerekirdi.

***** kelimesinin bunlardan başka, iki ayrı özelliği de vardır;

a- ***** kelimesi, aynı anda hem muttasıl, hem de munkatı olması muhtemeldir. ***** **«De ki; Allah'dan (bu hususta) bir söz mü aldınız?-şayet öyle ise Allah verdiği sözden dönmez - yoksa Allah hakkında bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz..»** (Bakara, 80.) âyeti buna misaldir. Zemahşerî şöyle der: ***** kelimesi, iki şeyden birinin meydana gelişi bilindiği için, takrir olmak üzere bunlardan hangisidir, mânasına muadil olduğu gibi munkatı mânasında da olabilir.

b- Ebû Zeyd'in belirttiğine göre ***** kelimesi, zâid olarak da gelir. ***** **«..'görmüyor musunuz' yahut ben, zavallı ve neredeyse konuşamayan bu kimseden daha üstün değilmiyim.»** (Zuhruf, 51-52.) âyetlerini buna misal getirerek ***** görmüyor musunuz ben üstünüm şeklinde takdirini yapar.

15- ***** Kelimesi

Hemzenin fethası, mim'in şeddesiyle okunan bu kelime; şart, tafsil ve tekid harfi olarak kullanılır. Şart harfi olması, kendisinden sonra ***** nin zaruri olarak gelmesidir. *****

«...îman edenler onun Rableri tarafından bir gerçek olduğunu bilirler. Onlar (Kâfirler) ise 'Allah bu misalle ne demek istedi' derler..» (Bakara, 26.) âyeti buna misaldir. ***** **«Yüzleri kararanlara, inanmanızdan sonra inkâr ettiniz ha!..»** (Âl-i imrân, 106.) âyetine ***** sözü takdir edilir. Makulü'l-kavlin delaletinden dolayı takdiri olan bu kavil ***** ile birlikte hazfedilmiştir. ***** **«Ama inkâr edenlere gelince (onlara şöyle denir) 'Âyetlerim size okunurdu (değil mi?)..»** (Câsiye, 31.) âyeti de bu kabildendir.

Tafsil harfi olması, yukarıda geçtiği gibi, ***** kelimesinin en çok kullanılan şeklidir. ***** **«O gemi denizde çalışan yoksullarındı...»** (Kehf, 79.), ***** **«O çocuğa gelince...»** (Kehf, 80.) ***** **«O duvar ise..»** (Kehf, 82.) âyetleri buna misaldir. Bunlardan biri diğerinin yerini tuttuğunda, tekrarından kaçınıldığı da olur. Bunu, hazfin nevileri konusunda ele alacağız.

Te'kid harfi olması konusunda Zemahşerî şöyle der: Bir cümlede ***** nın faydası, o cümleye te'kid kazandırmasıdır. *****Zeyd gidiyor cümlesinde te'kid kastediliyor kesinlikle gittiği ifade edilmek isteniyorsa, gitmede kararlı ve azimli ise, ***** Zeyd'e gelince mutlaka gidecek, cümlesiyle ifade edilir. Bu yüzden Sibeveyh bu cümlenin tefsirinde ***** Her şeye rağmen Zeyd mutlaka gidecek ibaresin kullanmıştır.

***** ile ***** arası, ya yukarıdaki âyetleri gibi mübteda ile, ya ***** cümlesinde olduğu gibi haber ile, ya ***** **«(Ölen kişi Allah'a) yaklaştırılanlardan ise..»** (Vakıa, 88-89.) âyetlerinde olduğu gibi şart cümlesiyle, ya ***** **«Öyle ise sakın öksüzü ezme.»** (Duhâ, 9.) âyetinde olduğu gibi cevap cümlesiyle mensûb olan bir isim ile, ya da ***** kelimesini mansub okuyan kıraata göre ***** **«Semûd (kavmine) gelince onlara yol gösterdik..»** (Fussilet, 17.) âyetinde olduğu gibi ***** harfinden sonrakini tefsir eden mahzuf âmilin mamulü olan isim ile ayrılır. ***** **«..yoksa ne yaptınız?»** (Neml, 84.) âyetindeki ***** kelimesi, yukarıdakilerden farklıdır. Çünkü âyetteki bu kelime, munkatı mânasındaki ***** ile, istifham mânasında olan ***** dan meydana gelmiştir.

16- ***** Kelimesi

Hemzenin kesresi, mim'in şeddesi ile okunan bu kelimenin birkaç mânası vardır. ***** **«Başka bir takımları da var ki Allah'ın emrine bırakılmışlardır. (Allah) ya onlara azap eder, ya da onları affeder..»** (Tevbe, 106.) âyetinde olduğu gibi, müphemlik ifade eder. ***** **«..ya azap edersin ya kendilerine güzel davranırsın..»** (Kehf, 86.), *****.....***** **«..'ya sen at, yahut önce atan biz olalım..»** (Tâhâ, 65.), .***** **«..ya lütfen bırakır yahut karşılığında fidye alırsınız...»** (Muhammed, 4.) âyetlerinde olduğu gibi, muhayyerlik ifade eder. ***** **«..ya şükredici veya nankör olur..»** (insan, 3.) âyetinde olduğu gibi, mufassallık ifade eder.

***** kelimesinin üç ayrı özelliğini gösteren bu misallerden birincisindeki ***** da, kesinlikle atıf mânası yoktur. Ancak ikinci ***** da, ihtilaf edilmiştir. Ulemanın çoğu, bunun da atıf mânası taşıdığı görüşündedir. Aralarında İbn-i Mâlik'in bulunduğu bir kısım ulemâ,

beraberinde devamlı olarak atıf vav'ı geldiğinden, buna karşı çıkmışlardır. İbn-i Usfûr'un iddiasına göre, bu konuda icma vardır, atıf harfiyle beraber geldiğinden ulema bunu atıf konusu içinde mütaala etmiştir, der. Bazı ulema da ***** nın, bir ismi diğerine, atıf vav'ı da ***** yı diğer ***** ya atfettiği görüşündedir ki bu görüş, kabule şayan değildir.

Bu harfin taşıdığı mânaları ***** harfinin de taşıdığını ilerde göreceğiz. Ancak ***** ile ***** arasındaki fark; ***** cümlede hangi gaye ile kullanılmış ise cümle bu gaye üzerinde kurulur, bu yüzden ***** tekrar eder. Fakat ***** bundan farklıdır. ***** ile başlayan cümle kesinlik ifade eder, sonra da mübhemlik gibi haller arız dur. Bu yüzden tekrarı gerekmez. ***** (Meryem, 26.) âyetindeki ***** kelimesi, yukarıdakilerden farklıdır. Çünkü âyetteki bu kelime, şart mânasında olan ***** ile ziyade olan ***** dan meydâna gelmiştir.

17- ***** Kelimesi

Hemzenin kesresi, nun'un sükunu ile okunan bu kelime, çeşitli mânalara gelir.

a- Şu âyetlerde olduğu gibi, şart ifade eder. ***** **«..Eğer vazgeçerlerse, geçmişteki (günahları) kendilerine bağışlanır..»** (Enfal, 38.), ***** **«..yok yine dönerlerse, öncekilerin kanunu geçmiştir.»** (Enfâl, 38.). ***** harfiyle bitiştiği zaman cezm, ***** harfiyle değil, ***** harfiyle yapılır. ***** **«Yok eğer yapamadınızsa...»** (Bakara, 24.) âyeti buna misaldir. Yahut ***** harfiyle bitiştiği zaman cezm, ***** ile değil ***** harfiyle yapılır. ***** **«..eğer beni bağışlamazsan..»** (Hud, 47.), ***** **«...eğer ona yardım etmezseniz..»** (Tevbe, 40.) âyetleri buna misaldir. Bunlar arasındaki fark, ***** âmildir, mamulüyle birlikte gelir, aralarına herhangi bir kelime girmez, ***** kelimesinde ise, kendisiyle mamulü arasına, fiilin mamulü girebilir. ***** kelimesi, nefiy ***** sı olursa cezmetmez, cümledeki amel, ***** harfine izafe edilir.

b- Bu kelime nefiy mânası ifade eder, isim ve fiil cümlelerinin başına gelir, ***** **«..Kâfirler derin bir gaflet ve aldanma içindedirler.»** (Mülk, 20.), ***** **«onların anaları, ancak kendilerini doğuranlardır.»** (Mücâdele, 2.), ***** **«iyilikten başka bir niyetimiz yoktu»** (Tevbe, 107.) ***** **«Onu bırakıp bir takım dişilerden başkasına çağırmıyorlar..»** (Nisa, 117.) âyetleri buna misaldir. Bu misallerde görüldüğü gibi ***** den sonra ancak, istisna edatı olan ***** veya mim'in şeddesi ile ***** gelir. Mim'i şeddeli okuyan kıraata göre; ***** **«Hiç bir can yoktur ki, başında bir koruyucu (gözetleyen) olmasın.»** (Tarık, 4.) âyeti buna misaldir. ***** **«..bu hususda hiç bir deliliniz yok..»** (Yunus, 68.), ***** **«Bilmem, belki de o (azabın ertelenmesi) sizi denemek ve bir süreye kadar yaşatmak içindir.»** (Enbiya, 111.) âyetleri, ***** den sonra her zaman istisna edatının gelmeyeceğine bir delildir.

***** den sonra her zaman nefiy ***** sının gelmediğini ***** **«..yapacak olsaydık, böyle yapardık.»** (Enbiya, 17.), ***** **«Ey Peygamberim, sana 'Allah'ın bir oğlu var' derlerse, 'onu inkâr edenlerin ilki benim' de.»** (1) (Zuhruf, 81.) âyetleri gösterir. Bu durumda; ***** **«Onlara, size vermediğimiz servet ve kuvveti vermiştik...»** (Ahkâf,

26.) âyetlerinde biraz düşünmek gerekir, Âyetin takdiri; ***** «Size vermediğimiz kuvveti.» şeklindedir. Âyetteki, ***** nin zâid olduğu söylenir. Birinci görüşü; ***** **«..hem onlara yeryüzünde size vermediğimiz şeyleri vermiştik..»** (Enâm, 6.) âyeti teyid eder. ***** nın tekrarından ve cümlenin ağırlığından kaçınmak için âyetteki U nın yerine ***** kelimesinin nefiy mânasında kullanılması, Garibu'l-Kur'an Bahsinde geçen İbn-i Ebî Talha tariki ile İbn-i Abbâs'dan yapılan bir rivâyete dayanmaktadır. ***** **«..andolsun, zeval bulsalar, kendisinden sonra artık onları kimse tutamaz..»** (Fatır, 41.) âyetinde şart ve nefiy mânası, bir arada gelmiştir.

Nefiy edatı isim cümlesinin başına geldiğinde, cumhura göre ***** amel etmez. Kisâî ve Muberred, bunun ***** gibi amel ettiğine inanırlar. Said b. Cubeyr'in kıraatına göre okunan şu âyet; ***** **«Allah'tan başka çağırdıklarınız (dua edip yalvardıklarmız) da sizin gibi kullardır.»** (Araf, 194.) âyetini buna misal getirirler. İbn-i Ebî Hâtim, Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'anda mevcut bütün ***** harfleri, inkâr mânasındadır.

c- ***** şeddeden tahfif edilmiş olarak, muhaffefe şeklinde gelir. İsim ve fiil 'cümlelerine dahil olur. İsim cümlesinin başına geldiğinde, umumilik ifade etmez. ***** **«ve (nice) süsler verdik. Bütün bunlar, sadece (geçici) dünya metaindan ibarettir..»** (Zuhruf, 35.), ***** **«Ancak hepsi toplandığı zaman huzurumuza getirileceklerdir.»** (Yâsin, .32.), Hafs ve İbn-i Kesir kıraatına göre ***** **«..bunlar iki büyücüden başka bir şey değil..»** (Tâhâ, 63.) âyetleri buna misaldir.

Bazan da amel eder. Mekke ve Medine kurrâsının kıraatına göre, ***** **«Şüphesiz ki Rabbin, hepsinin işlerini(n karşılığını) tam verecektir..»** (Hud, 111.) âyeti buna misaldir.

***** kelimesi, fiil cümlesinin başına geldiğinde, fiil çoğunlukla nevasıb fiillerinden, mazi sigasiyle gelir. ***** **«Şüphesiz bu saygı gösterenlerden başkasına ağır gelir.»** (Bakara, 45.) ***** **«Az daha onlar seni, sana vahyettiğimizden ayıracak..»** (isrâ, 73.) âyetleri buna misaldir. ***** **«O inkâr edenler, zikri (Kur'anı) işittikleri zaman neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi.»** (Kalem, 51.) ve ***** **«'biz seni mutlaka yalancılardan sanıyoruz'»** (Şuarâ, 186.) âyetlerinde olduğu gibi, bazan da muzari sigasıyle gelir. Cümlede ***** bulunur. Kendisinden sonra meftuh olan ***** gelirse, şeddeli***** den muhaffeftir.

d- Bazan da ziyade olarak gelir. ***** **«..size vermediğimiz kuvveti vermiştik..»** (Ahkâf, 26.) âyeti buna misaldir.

e- Kûfelilere göre, bazan da talil için gelir, ***** **«..inanıyorsanız Allah'dan korkun.»** (Maide, 57.), ***** **«..Allah dilerse güven içinde Mescidi Harama gireceksiniz..»** (Fetih, 27.) ***** **«..eğer (gerçekten) inanıyorsanız mutlaka siz üstün geleceksiniz.»** (Âl-i İmrân, 139.) âyetlerini buna misal göstermişlerdir. Kesinlik ifade eden cümleler de, bu kabildendir.

Cumhur, Fetih sûresi 27. âyetini bu misallerin dışında mütalâa ederek, gayenin kullara, istikbalden söz ettiklerinde nasıl konuşacaklarını öğretmek olduğunu, bu kelime aslında şart edatı olmasına rağmen, teberrük için kullanıldığını, âyetteki mânanın; hepiniz Mescidi Harama gireceksiniz, inşaâllah hiç biriniz oraya girmeden ölmezsiniz olduğunu, bazı âyetlerde şart edatı olduğu halde, heyecan ve korku verme maksadiyle kullanıldığını, nitekim insan, oğluna: Eğer oğlum isen bana itaat et dediğini söyler.

f- Kutrub'un zikrettiğine göre bu kelime bazan ***** mânasında kullanılır. ***** **«O halde eğer hatırlatmak fayda verirse hatırlat.»** (A'lâ, 9.) âyeti buna misaldir. ***** in mânası, ***** dir. Burada şart mânası doğru olmaz. Çünkü her hal ü kârda, hatırlatmakla mükelleftir.

Bir kısım ulema da şöyle der: ***** kelimesi, bu âyette şart ifade eder. Mânası; Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) muhatabı olanları zemmetmek, hatırlatmanın kendilerine fayda vermeyeceğini bildirmektir. Bir kavle göre de ***** **«..ve sizi sıcaktan koruyan (elbiseler) var eyledi.»** (Nahl, 81.) âyetine benzetilerek ***** şeklinde takdir yapılır.

Bazı ulema da şu görüştedir ***** kelimesi, Kur'an-ı Kerimde şart sigası ile gelir. Ancak şu altı âyette, şart mânası mevcut değildir. ***** **«..namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın...»** (Nur, 33.), ***** **«Allah'ın nimetine şükredin, eğer kulluk ediyorsanız.»** (Nahl, 114.), ***** **«ve eğer seferde olur da yazacak birini bulamazsanız alınan rehinler (yeter)..»** (Bakara, 283.), ***** **«..şüphe ederseniz (bilin ki) onların bekleme süresi üç aydır..»** (Talâk, 4.), ***** **«..korkarsanız namazı kısaltmanızda..»** (Nisa, 101.) ve ***** **«..kocaları da bu arada barışmak isterlerse onları geri almaya daha çok hak sahibidirler..»** (Bakara, 228.)

18- ***** Kelimesi

Hemzenin fethası, nun'un sükûnu ile okunan bu kelime, çeşitli şekil ve mânalarda kullanılır.

a- Muzari fiili nasbeden masdar harfi olur. İki yerde kullanılır. İbtida olarak kullanılışında; ***** **«..oruç tutmanız sizin için (daha) hayırlıdır..»** (Bakara, 184.) ile ***** **«..böyle yapmanız takvaya daha yakındır..»** (Bakara, 237.) âyetlerinde olduğu gibi, mahallen merfu olur.

Zan ifade eden kelimeden sonra kullanılışında ***** **«inananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki kalpleri Allah'ın zikrine ve inen hakka saygı duysun..»** (Hadid, 16.) ile ***** **«..bazan hoşunuza gitmeyen şey hakkınızda iyi olabilir..»** (Bakara, 21 6.) âyetlerinde olduğu gibi mahallen merfu, ***** **«Bize bir felâket gelmesinden korkuyoruz..»** (Maide, 52.), ***** **«..Bu Kur'an Allah'dan başkası tarafından uydurulacak bir şey değildir..»** (Yunus, 57.) ***** **«..onu kusurlu yapmak istedim..»** (Kehf, 79.) âyetlerinde olduğu gibi mahallen mensub, ***** **«..sen gelmezden önce de**

sen geldikten sonra da bize işkence edildi..» (Araf, 129.), ***** **«..birinize ölüm gelmeden önce..»** (Münafikun, 10.) âyetlerinde olduğu gibi, mahallen mecrur olur.

Bu kelime, mevsûl harfidir. Sıla cümlesi, yukarıda geçtiği gibi, muzari fiil olarak gelir. ***** **«..Allah bize lütfetmiş olmasaydı bizi yere batırırdı..»** (Kasas, 82.), ***** **«..Seni sabitleştirmeseydik..»** (İsrâ, 74.) âyetinde olduğu gibi, mazi fiil olarak da gelir. Bazan, İbn-i Muhaysın'ın kıraatına göre; ***** **«..emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için..»** (Bakara, 233.) âyetinde olduğu gibi, benzeri kelime olan ***** ya hamledilerek ameli ihmal edilir, kendisinden sonra gelen muzari fiili, merfu olur.

b- Bu kelime bazan, şeddeli ***** den tahfifle gelir, yakîn ifade eden kelime ve benzerlerinden sonra vaki olur. ***** **«Onlar görmüyorlar mı ki o (buzağı) kendilerine söz söyleyemez..»** (Tâhâ, 89.), ***** **«..(Allah) içinizdeki hastaları bilir..»** (Müzemmil, 20.) merfu kıraata göre, ***** **«Bir fitne kopmayacak sandılar...»** (Maide, 71.) âyetleri buna misal teşkil eder.

c- ***** Kelimesi gibi tefsir ifade eden harf olur. ***** **«Biz ona vahyettik ki; 'Gözlerimizin önünde ve vahyimizle (öğrettiğimiz) le o gemiyi yap.»** (Mü'minûn, 27.), ***** **«..onlara 'işte size cennet; yaptıklarınıza karşılık o size miras verildi' diye seslenildi.»** (Araf, 43.) âyetleri buna misaldir. Bu mânada kullanılan ***** nin şartı kendisinden önce bir cümlenin gelmesidir. Bu yüzden; ***** **«..dualarının sonu da: 'Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun' sözleridir..»** (Yunus, 10.) âyetindeki ***** kelimesini bu kabilden sayanlar hataya düşmüşlerdir. Diğer bir şart da, kendisinden sonra cümlenin gelmesi ve kendisinden önceki cümlede kavil mânasının bulunmasıdır. *****«Onlardan bir grup fırladı: 'yürüyün, tanrılarınıza bağlı kalın..»** (Sâd, 6.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesinden murad, bilinen yürümek değil, söyledikleri sözdür. Nitekim ***** kelimesinden, bilinen yürümek değil, yürümeğe devam etmek mânası anlaşılır.

Zemahşerî'ye göre; ***** **«Dağlardan, ağaçlardan ve kurdukları çardaklardan evler edin!»** (Nahl, 68.) âyetindeki ***** kelimesi, tefsir harfidir. Çünkü bu âyetteki ***** den önce, ***** **«Rabbin bal arısına (şöyle) vahyetti..»** âyeti gelmiştir. Âyetteki vahiyden maksat, ittifakla, ilham mânasındadır. İlhamda ise te'vil mânası mevcut değildir, ancak masdar harfi mânasındadır. Yani; ***** dağlan edinmekle demektir.

***** kelimesinin bir diğer şartı da, kendisinden önce gelen cümlede, kavil harflerinden birinin bulunmamasıdır. ***** **«Ben onlara: Benim ve sizin Rabbınız olan Allah'a kulluk edin, diye senin bana emretmiş olduğundan başka bir şey söylemedim..»** (Maide, 117.) âyetinde Zemahşerî, emir sigasına te'vil etmek suretiyle âyetteki kavli, tefsir eden kelime olabileceğini söyler. İbn-i Hişam da bunun doğru olduğunu ifade eder. Buna göre kaide; kendisinde kavil harflerinden birinin bulunması, bulunduğu takdirde başkasıyla te'vil edilmesidir.

Burada şunu ilâve etmek isterim: Nahiv uleması bu kelimede kavil mânasını şart koştukları halde, kavil mânası geldiğinde, açıkça zikredilmesine rağmen bunu te'vil etmeleri,

gerçekten gariptir. Yukarıda da görüldüğü üzere bu husus aynen ***** kelimesindeki ***** mânasını tazammun etmiştir, demelerine rağmen bunu ziyade kabul etmeleri gibidir. Şartlardan biri de, başına harfi cer gelmemesidir.

d- Bu kelime bazan, ziyade olarak gelir. Çoğu zaman vakit bildiren ***** dan sonra bulunur. ***** **«Elçilerimiz Lut'a gelince..»** (Ankebût, 33.) âyeti buna misaldir.

Ahfeş bu kelimenin, ziyade kelime olarak muzari fiili nasbettiği görüşündedir, ***** **«..Bizler neden Allah yolunda savaşmıyalım ki..»** (Bakara, 246.) ile ***** **«Bize yollarımızı göstermişken neden biz Allah'a dayanmıyalım?..»** (ibrahim, 12.) âyetlerini buna misal gösterir, ***** **«Allah'a neden îman etmeyelim ki»** (Maide, 84.) âyetini de, bu kelimenin ziyade kelime olduğuna delildir, der.

e- Kûfe uleması bu kelimenin hemzenin kesriyle okunan ***** kelimesi gibi şart edatı olduğunu söyler. ***** **«..Ta ki (kadınlardan) biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatsın..»** (Bakara, 282.) ***** **«..Mescidi Haramdan çevirdiklerinden dolayı..»** (Maide, 2.), ***** **«Siz, haddi aşan bir kavim oldunuz diye..»** (Zuhruf, 5.) âyetlerini buna misal olarak gösterirler. İbn-i Hişam: ***** ve ***** kelimelerinin aynı cümlede gelmeleri, bana göre mümkündür. Burada asıl olan, birbirine uygunluğu, kendisinden sonra gelen kelimeye ***** **«hatırlatır»** (Bakara, 282.) âyetinde olduğu gibi ***** nin dahil olmasıdır. Yukarıdaki âyetler de bu iki vecih üzere okunmuştur.

f- ***** kelimesi bazan da nefiy harfi olur. Bazı ulema: ***** **«..Birine size verilenin misli veriliyor.»** (Âl-i İmrân, 73.) âyetini buna misal göstermişlerdir. Yani; ***** verilmez mânasındadır. Doğru olan, bu kelimenin masdar mânasında olmasıdır. Yani; ***** kimseye verilene inanmayın, demektir. Bu da ***** bir kimseye verilmekle mânasındadır. .

g- Bazı ulemanın ifadesine göre bu kelime J gibi, sebep mânası taşır. ***** **«İçlerinden bir uyananın gelmesine şaştılar da..»** (Kaf, 2.), ***** **«..Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı Resulü ve sizi (yurdunuzdan) çıkardıkları halde..»** (Mümtehine, 1.) âyetleri buna misaldir, doğru olan, bu kelimenin masdar mânası taşıması, kendisinden önce sebep bildiren ***** ın takdir edilmesidir.

h- Bazı ulemanın ifadesine göre bu kelime, ***** mânasını taşır. ***** **«..şaşırmamanız için Allah size (hükmünü) açıklıyor..»** (Nisa, 176.) âyeti buna misaldir. Doğru olan, masdar mânasını taşımasıdır. Bu durumda âyetin takdiri; ***** şeklindedir.

19- ***** Kelimesi

Hemzenin kesresi, nunun şeddesi ile okunan bu kelime üç mânaya gelir.

a- Ekseriyetle, te'kid ve tahkik mânasında kullanılır, ***** **«..Muhakkak ki Allah çok bağışlayandır, çok affedendir.»** (Bakara, 173.) ile ***** **«..ki biz size gönderilmiş elçileriz..»** (Yâsin, 16.) âyetleri buna misaldir. Abdulkahir el-Curcani: Bu harflerle yapılan tekid ***** harfi ile yapılan tekidden daha kuvvetlidir. Yapılan incelemeye göre bu kelime

ekseriyetle, soran kimsenin sorusunda zan bulunduğunda açık veya gizli sorunun cevabı olarak gelir, der.

b- İkinci mânası, sebep bildirir. Bunu, İbn-i Cinnî ve İlm-i Beyân uleması ifade etmişlerdir, ***** **«..Allah'dan, mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah çok esirgeyen çok bağışlayandır.»** (Müzzemmil, 20.) ***** **«..ve onlara dua et çünkü senin duan onları yatıştırır..»** (Tevbe, 103.) ve ***** (Yusuf, 53.) âyetlerini buna delil olarak göstermişlerdir. Bu mânada kullanılışı, te'kid nevilerinden biri olur.

c- Ekser ulemanın belirttiğine göre ***** evet mânasına da gelir. ***** **«..bunlar iki büyücü..»** (Tâhâ, 63.) âyetini bu kabilden saymışlardır. Aralarında Muberred olmak üzere Bazı ulema da buna karşı çıkmışlardır.

20- ***** Kelimesi

Hemzenin fethası, nun'un şeddesi ile okunan bu kelime, iki mânaya gelir.

a- Te'kid harfidir. Doğru olan, hemzenin kesresi ile okunan ***** nin bir benzeri olup mevsûl harfidir. İsmi ve haberiyle birlikte, masdar mânası verilir. Şayet haberi müştak kelime olursa, te'vil edilen masdar kendi lâfzından alınır. ***** **«..Allah'ın bilgisinin her şeye kadir olduğunu..»** (Talak, 12.) âyeti buna misaldir. Yani; ***** onun kudreti demektir, kelime camid ise, umumilik ifade eden ***** masdarı takdir edilir. Bu durumda te'kid mânası taşıması biraz zordur. Zira, kendisiyle yapılan masdar açıkça zikredildiğinde, te'kid ifade etmez. Buna şu cevabı veririm: Buradaki te'kid, cümleden çevrilen masdara aittir. Bu yüzden, kendisiyle, meksur okunan ***** arasındaki fark ortaya çıkar. Çünkü meksur ***** ile yapılan te'kid, cümlenin hükmüne aittir. Halbuki ***** cümleyi meydana getiren unsurlardan birini te'kid etmektedir.

b- ***** mânasında kullanılmasıdır. Hemzenin fethası ile okunan kıraata göre; ***** **«...Hem bilir misiniz. O (mucize) gelmiş olsa da onlar yine inanmazlar.»** (Enâm, 109.) âyeti buna misaldir. Yani, ***** demektir.

21- ***** Kelimesi

Bu kelime, istifham ve şart mânasında müşterek olarak kullanılan bir isimdir. istifham olarak, ***** nasıl? mânasını taşır, ***** **«..Allah bunu öldükten sonra nasıl diriltecek?..»** (Bakara, 259.), ***** **«..nasıl da (hakdân batıla) çevriliyorlar?..»** (Tevbe, 30.) âyetleri buna misaldir. Aynca, ***** nereden mânasına da kullanılır. ***** (Âli İmrân, 37.) âyeti buna misaldir. Mânası «..'Ey Meryem bu sana nereden geldi..» yani «o bize nereden geldi» demektir.

Kazvini, «A r u s u' l - E f r â h» adlı eserinde şöyle der: ***** ile ***** arasındaki fark şudur; ***** neresi? bir şeyin bulunduğu yeri,***** nereden de bir şeyin çıktığı yeri sormada kullanılır. Bu mânadan dolayı ***** **«(nasıl) biz suyu döktükçe döktük.»** (Abese, 25.) âyeti şâz olarak okunmuştur.

Bundan başka, ***** ne zaman mânasına da gelir. Zikredilen bu üç mâna, ***** **«..o halde tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın..»** (Bakara, 223.) âyetinde bir arada bulunur. İbn-i Cerîr; bunlardan birinci mânayı İbn-i Abbâs tariki ile, ikinci mânayı Rabi' b. Enes tariki ile, (ki kendi tercihi de budur.) üçüncü mânayı Dahhâk tariki ile nakleder. Aynca; İbn-i Ömer tariki ile ***** dilediğiniz gibi mânasında bir dördüncü rivâyette bulunmuştur. Ebû Hayyân ve diğer ulema, âyetteki bu kelimenin şart mânasında olduğunu, kendisinden önceki kelimenin delaletiyle cevabının hazfedildiğini, şayet istifham mânasında olsaydı, istifham ifade eden durumlarda olduğu gibi, kendisinden sonra gelen kelime ile yetinilirdi, der. Yani bu kelimeden sonra isim veya fiil olsun, dinleyenin bir başka kelime beklemesine hacet bırakmaz.

22- ***** Kelimesi

Bu kelime atıf harfidir, bazı mânaları vardın

a- Konuşanın şüphede olduğunu gösterir, ***** **«(Her halde) bir gün yahut günün bir kısmı kadar kaldık...»** (Mu'minûn, 113.) âyeti buna misaldir.

b- Dinleyende müphemlik bırakır. ***** **«..O halde ya siz veya biz (ikimizden biri) doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindeyiz.»** (Sebe' 24.) âyeti buna misaldir.

c- Aralarını birleştirme imkânı olmayan, birbirine atfedilen iki mânadan birini seçmede kullanılır.***** **«Allah ve Resulüne (Mü'minlere) harp açanların, yer yüzünde (yol kesmek suretiyle) fesatçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvarî kesilmesi, yahut da (bulundukları) yerden sürülmeleridir.»** (Maide, 33.) âyeti buna misaldir. Ölüm, asılma veya sürgün cezalarından ancak birini uygulamak mümkündür. İkisi aynı anda uygulanamaz mutlaka biri tercih edilecektin

d- Aralarına birleştirme imkânı bulunan, birbirine atfedilen iki mânayı mubah kılmada kullanılır, ***** **«..size kendi evlerinizden, yahut babalarınızın evlerinden yemenizde bir günah yok»** (Nur, 61.) âyeti buna misaldir.

e- Bu kelime, icmalden sonra tafsil ifade eder. ***** **«Kitap ehli: Yahudi ve Hıristiyanlar olun ki doğru yolu bulaşınız, dediler..»** (Bakara, 135.) ***** **«..mutlaka büyücü ve cinlenmiş, dediler..»** (Zâriât, 52.) âyetleri buna misaldir. Yani; bazısı şöyle, bazısı böyle dedi, demektir.

f- Bu kelime, ***** kelimesi gibi ıdrab (kendinden öncekinin hükmü hilafına hüküm getirmek) mânası ifade eder. ***** **«ve onu yüz bin insana, ya da daha fazla olanlara peygamber gönderdik.»** (Sâffât, 147.) ***** **«Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar yahut daha az kaldı.»** (Necm, 9.) bazı kıraata göre Vav'ın sükûnu ile ***** **«Ne zaman bir ahit (anlaşma) yaptılarsa onlardan bir grup o ahdi bozup atmadı mı?»** (Bakara, 100.) âyetleri buna misaldir.

g- ***** kelimesi, ***** gibi mutlak cem' mânasına gelir. ***** **«..belki öğüt alır da korkar.»** (Tâhâ, 44.), ***** **«..ki (günahlarından) korunsunlar, yahut (Kur'an) onlara bir hatırlama yaptırsın.»** (Tâhâ, 113.) âyetleri buna misaldir.

h- *****kelimesi, Harîrî ve Ebû'l-Bekâ'nın ifadesine göre, yakınlık mânası ifade eder. ***** **«..o (kıyamet) saatinin işi, bir göz açıp yumma gibi, yahut daha yakın (kısa)dır..»** (Nahl, 77.) âyeti buna misaldir. Yakınlık mânasının ***** kelimesinden değil, başka bir kelimeden geldiği ileri sürülerek, bu görüş kabul edilmemiştir.

ı- ***** kelimesi, istisna edatı olan ***** ile ***** mânasında kullanılır. Bu iki mânaya gelen ***** kelimesinden sonraki muzari fiil gizli ***** ile mensûb olur. ***** **«Henüz dokunmadan, ya da mehir kesmeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur.»**(Bakara, 236.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** mehir kesmek fiili, mensûbdur, ***** onlara dokunmak fiiline atıfla, meczûm değildir. Şayet böyle olsaydı mâna; bu iki hususdan birinin sona erme müddetinde kadınları boşarsanız, mehirleriyle ilgili hususlarda size bir günah yoktur, olurdu. Halbuki, temas olmaksızın mehir tayin edilmemişse, mehri misil gerekir. Eğer mehir tayin edilmemiş, temas gerçekleşmemişse, takdir edilen mehrin yarısını vermek gerekir. Bu durumda, iki halden birinin kalkması ile günah olmaması ve ***** **«..onları boşamışsanız..»** (Bakara, 237.) âyetinde mehir tayin edilerek boşanmış kadınların durumu tekrar zikredilmesine, âyetin mefhumunda geçtiği üzere temas edilmiş kadınlardan söz edilmemesine rağmen nasıl doğru olur? Şayet âyetteki ***** mehir kesmek fiili meczûm olsaydı, temas edilen ve kendilerine mehir takdir edilen kadınların zikri, eşit olurdu. Eğer ***** mânasında kullanılsaydı, kendilerine mehir takdir edilen kadınlar zikirde, temas edilenlerden ayrılırdı.***** kelimesi ***** mânasında kullanılsaydı, durum aynı olurdu. gaye, teması nefyetmek değil, günahı kaldırmaktır.

Birinci durumu İbni Hacib şöyle cevaplandırır İki durumdan birinin sona erme mânasında değil, bilâkis her ikisinin nefyedilmesi mânasındadır. Çünkü açıkça ifade edilen nefiyden sonra, kelime nekre olarak gelirse umum ifade eder.

İkinci durum da, Bazıları şöyle cevaplandırır Kendilerine mehir takdir edilenlerin zikredilmesi, mehrin yarısının kendilerine verilmesidir, yoksa, genel mânada kendilerine mehir verilmesini beyan etmek için değildir. Ubey b. Kâbın ***** **«..onlarla (ya) dövüşürsünüz, yahut (onlar) müslüman olurlar..»** (Fetih, 16.) âyetindeki kıraat, bu mânada olduğuna misal getirilmiştir.

***** Kelimesiyle İlgili Diğer Görüşler

a- Mütekaddimûn uleması ***** kelimesindeki bu mânaları zikretmemişler, aksine, kelimenin iki veya daha fazla ihtimalden birinin seçiminde kullanılır demişlerdir. İbn-i Hişam: Gerçek de budur, zikredilen mânalar karine ile çıkarılmıştır, der.

b- Ebû'l-Bekâ şöyle der: Nehiy mânasında kullanılan *****, mübah mânasında kullanılan ***** in zıddıdır. Bu iki hususu, dikkate almak gerekir. Buna; ***** **«..ve onlardan hiç bir günahkâra yahut nanköre itaat etme..»** (İnsan, 24.) âyeti misaldir. Âyetteki iki fiilden

birini işlemek caiz değildir. Şayet ikisi de yapılmış olursa, yasak edilen bir işi, üst üste işlemek olurdu. Çünkü bu iki fiilden her biri, diğerinin aynıdır. Bazıları da: Bu durumdaki ***** kelimesi mutlak cemi' ifade eden *****mânasındadır, derler.

Tibi şöyle der: ***** kelimesinin en uygun mânası, sadece atıf edatı olmasıdır. Kendisinde umumilik mânasının bulunması, nefiy mânasında olan nehiyden gelmektedir. Çünkü bu nehiyden sonra gelen nekre kelime, umumilik ifade eder, nehiyden önceki mâna günahkâr veya Kâfirden birine itaat edersin olur. Eğer başına nehiy edatı gelirse, daha önce müsbet durumda olanı etkiler hiçbirine itaat etme mânasına gelir. Bu durumda umumilik, nehiy edatından gelmektedir. ***** kelimesi, asıl mânasında kullanılmıştır.

c- ***** kelimesi, kendisinden sonra geleni, önceden gelene ortak etmediği için, ***** ın aksine, her iki kelimeye müstakil zamir gönderilir, fakat ***** **«..zengin veya fakir de olsalar..»** (Nisâ, 135.) âyetinde durum, farklıdır. Âyetteki ***** in, ***** mânasında olduğu söylendiği gibi, âyetin mânasının 'zengin olsun, fakir olsun, iki hasım' olduğu da söylenir.

İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Abbâs'dan şöyle rivâyet eder Kur'an'da mevcut bütün ***** ler, tercih mânasındadır. Şayet âyette ***** ibaresi bulunursa tercih, sırasıyla yapılır. Beyhaki «e s - S u n e n» adlı eserinde İbn-i Cureycin şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'an'da geçen her ***** kelimesi, ***** **«..(ya) öldürülmeleri, ya asılmaları..»** (Maide, 33.) âyeti hariç, tercih mânasında kullanılır, bu âyette tercih mânası mevcut değildir. İmâm Şâfiî de, aynı görüşte olduğunu ifade eder.

23- ***** Kelimesi

Bu kelime Kur'anı Kerim'de***** **«Yine gerektir sana belâ gerek...»** (Kıyame, 35.) ile ***** (Muhammed, 20.) âyetlerinde geçmektedir. Cevheri «e s - S a h a h»ında şöyle der: ***** kelimesi, tehdid ve vaîd mânasındadır. Bunu, şairin şu sözü de desteklemektedir

***** Yazıklar olsun ona, yazıklar!!..

el-Esmaî şöyle der: Bu kelimenin mânası kendisini helak edecek felâket günü yaklaştı, yani felakete uğradı, demektir. Cevheri; el-Esmai'nin verdiği mânadan daha güzelini kimse söylememiştir, der. Bazı ulema Kelimenin mebni bir isim-fiil olduğunu, şerden kurtulamayasın, mânasına geldiğini, ***** ise, şerre uğrayanı belirtmek için kullanıldığını söyler. Bu kelimenin vaîd için kullanıldığı, gayri munsarif olduğu, bu yüzden tenvin almadığı, mübteda olarak mahallen merfu, ***** nin haberi olduğu söylenir. Bu görüşe göre vezni, ***** ölçüsündedir, sonundaki elif, ilhak elifidir. ***** vezninde de geldiği söylenir. Kelimenin ayrıca yazıklar olsun sana mânasına geldiği söylenir. Esasen ***** kelimesinden maklûbdur, aslı ***** dir, illetli harf yer değiştirerek sona gelmiştir. el-Hansâ'nın beyti de bu mânadadır

*****

Bir takım düşüncelere daldım nefsim hakkında;

Ancak, nefsim layık olduğu şeye kavuşacaktır kendi hakkında

Dendi ***** nin mânası: Seni yermek, övmekten daha iyidir. Müpteda, konuşurken çokça tekrar edildiği için, hazfolunmuştur.

Sa'leb şöyle der Arab'ın konuşmasında geçen ***** kelimesi, helakin yakındır, mânasındadır. Bu, helak oldun veya helak olmak üzeresin demek gibidir. Kelimenin aslı, yakınlık mânasında ***** masdarından gelmektedir. ***** **«..Kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın...»** (Tevbe, 123.) âyeti, buna misaldir. Yani; size yaklaşanlarla mânasındadır. Nahhâs şöyle der ***** ifadesini Araplar, helak olayazdın mânasında kullanırlar, takdiri; ***** helak oldun şeklindedir.

24- ***** Kelimesi

Hemzenin kesri, ya'nın sükunuyla okunan bu kelime evet mânasında kullanılan cevap harfidir. Bu yüzden söylenen sözü doğrulamak, öğrenilmek istenen şeyi öğrenmek isteyene bildirmek mânasını taşır. Nahiv uleması; kelimenin ancak kasemden önce geldiğini söylerken İbn-i Hacib de istifham'dan sonra geldiğini söyler. Buna ***** **«Sahiden (bize söylediğin) gerçek midir?...»** (Yunus, 53.) âyetini delil getirir.

25- ***** Kelimesi

Hemzenin fethası, ya'nın şeddesiyle okunan bu kelime, çeşitli mânalara gelir.

a- ***** **«..Demek hangi süreyi yerine getirsem bana düşmanlık yok..»** (Kasas, 28.), ***** **«..Hangisiyle çağırırsanız, nihayet en güzel isimler O'nundur...»** (isrâ, 110.) âyetlerinde olduğu gibi şart mânasındadır.

b- ***** **«...'Bu hanginizin imanını artırdı?'...»** (Tevbe, 124.) âyetinde olduğu gibi, istifham mânasındadır. Bu kelime, aynı işde ortak yönü bulunan iki kişiden birinin, diğerinden temyiz edilmesi için kullanılır. ***** **«..'iki topluluktan hanginizin makamı daha hayırlı?..»** (Meryem, 73.) âyeti buna misaldir. Yani; biz mi yoksa Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) in ashabı mı? demektir.

c- ***** **«Sonra her milletten Rahmâna en çok karşı geleni ayıracağız.»** (Meryem, 69.) âyetinde olduğu gibi, ism-i mevsûldür. Bu kelime, her üç durumda mu'rabdır. Üçüncü durumda, aidi hazfedilip muzaf olduğunda, zamme üzere mebni olur. Ahfeş'de irabını bu şekilde yapmıştır. Bazı kurrânın mensub kıraatini buna misal getirmiş, zamme ile okunan kıraati da hikaye olarak te'vil etmiştir. Zemahşerî ise, mahzuf mübtedanın haberi olarak te'vil etmiştir. Bu durumda âyetin takdiri: ***** 'her milletten bir kısmını ayıracağız.' şeklindedir. Bu sanki; Bazıları dediğiniz kimdir? denildiğinde, en şiddetli olandır, demek gibidir. Sonra da ***** kelimesinin iki gizli mübtedası hazfolunmuştur.

İbn-i't-Tarava, Meryem sûresi 69. âyetindeki bu kelimenin izafet terkibinden çıktığı, mebni olduğu görüşündedir. Âyetteki ***** terkibi ise, mübteda ve haberdir. ***** zamiri ***** kelimesine bitişmiştir, muzaf olmadığı zamanda da bu şekildeki irabı, icmâen kabul edilmiştir.

d- ***** 'Ey insanlar...' ve ***** 'Ey Nebi...' ifadelerinde olduğu gibi, kendisinde lamı tarif bulunan münadaya köprü vazifesi görür.

26- ***** Kelimesi

Zeccâc'a göre bu kelime, gerçek isimdir. Cumhura göre de, zamirdir. Bu konuda ulema arasında farklı görüşler mevcuttur.

a- Bitiştiği kelime ile birlikte, zamir olur.

b- Tek başına zamirdir, sonraki isim kendisine izafe edilmiştir. İzafe edilen bu isim, mütekellim veya gaib veya muhatabı belirler. ***** **«...Yalnız benden korkun.»** (Nahl, 51.), ***** **«..Hayır, yalnız Ona yalvarırsınız..»** (Enâm, 41.) ***** **«Yalnız Sana ibadet ederiz...»** (Fatiha, 4.) âyetleri buna misaldir.

c -Tek başına zamirdir, kendisinden sonraki kelime, murad edileni açıklayan bir harftir.

d- Kendisinden sonra gelen zamire destek olur. Bu kelimenin müştak olduğunu iddia edenler, hataya düşmüştür. Yedi türlü okunması caizdir. Bunlar; hemze ile beraber ya'nın şeddesi ve tahfifi ile dört, hemzenin ***** ya ibdâli ile birlikte ***** nın kesri ve fethi ile dört olmak üzere, sekiz vecihtir. Ancak ***** nın fethi, ***** nın şeddesi ile okunan şekli bundan istisna edilince, geride yedi vecih kalır.

27- ***** Kelimesi

İstifham için kullanılan kelimedir. Bu kelime ile, İbn-i Mâlik ve Ebû Hayyân'ın dediğine göre, sadece gelecek zamana ait soru sorulur. Mânası hakkında, ihtilaf edilmemiştir.

«e l - M a â n î» adlı eserde, mazi sigasında da kullanıldığı belirtilmiştir. Sekkâki ise; ***** **«..gelip çatması ne zaman?..»** (Araf, 187.), ***** **«Din günü ne zaman.»** (Zariyat, 12.) âyetlerinde olduğu gibi, yüceltme (tefhim) mevkiinde kullanılır. Nahviyyuna göre meşhur olan; kelimenin ***** gibi tefhim ve başka maksatla da kullanılmasıdır. Nahviyyundan Ali b. İsa er-Rabai, birinci görüştedir. Bunu «e l - B a s î t» adlı eserin müellifi de kabul etmiş, şânı yüce olan bir şey hakkında soru sormak için kullanılmıştır, demiştir.

Zemahşerî «K e ş ş â f»ında şöyle der: Bu kelime, ***** kelimesinden müştak olup, ***** vezninde gelmiştir, mânası ***** 'hangi vakit' demektir. Aynı zamanda ***** fiilinden müştak olduğu da söylenir, ***** 'hangi iş' mânasına gelir. Çünkü parça, bütüne bağlıdır ve ona dayanır. Bu görüş kabule şayan değildir. Kelimenin aslı ***** veya ***** olduğu söylenir. *****kelimesindeki hemze ile ***** kelimesindeki ***** hazfedilmiş vav ya'ya kalbolunmuş, sakin ya'da buna idgam edilmiştir. Bu kelime, ***** şeklinde hemzenin kesri ile de okunmuştur.

28- ***** Kelimesi

***** **«...nereye gidiyorsunuz?»** (Tekvîr, 26.) âyetinde görüldüğü gibi, mekân belirten sorudur. Mekân'da umumi şart olarak da kullanılır. ***** kelimesi, ***** **«...onu**

nereye gönderse bir hayır getirmez.» (Nahl, 76.) âyetinde görüldüğü gibi ***** den daha umumi mânadadır.

29- ***** Kelimesi

Harfi cerrdir, çeşitli mânaları vardır.

a- Bunların en meşhuru, İlsak mânâsıdır. Sibeveyh buna sadece, İlsak mânası vermiştir. Başka mânalar verilirse bile, İlsak mânasından ayrılmayacağı söylenmiştir. «Ş e r h u' l - L u b b» adlı eserde müellif şöyle der İlsak, fiilin mefulü bihe isalidir (bitişmesidir). İlsak bazen hakiki olur; ***** «elimi mendile sildim», ***** «..ve başınızı meshedin..» (Yani elinizle başınızı iyice meshedin.) **«...ellerinizi ve yüzünüzü meshedin..»** (Mâide, 6.) örneklerinde olduğu gibi. Bazen de mecâzi olur. ***** **«Onların yanlarından geçtikleri zaman bibirine kaş göz eder (ek onları küçümserlerdi»**. (Mutaffifîn, 30.) âyetinde olduğu gibi; yani onların yanlarından demektir.

b- Hemze gibi, lâzım fiili müteaddi yapmak için kullanılır, ***** **«Allah onların (gözlerinin) nurlarını giderdi.»** (Bakara, 17.) ***** **«..Allah dileseydi elbette işitmelerini ve görmelerini de (alıp) götürürdü..»** (Bakara, 20.) âyetleri buna misaldir. ***** **«Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister.»** (Ahzâb, 33.) âyetinde olduğu gibi ***** fiili giderdi, kaldırdı demektir.

Muberred ve Suheylî; ***** ile yapılan müteaddi ile, » ***** « ile yapılan müteaddi arasında fark olduğu görüşündedir. ***** denildiğinde, beraber gittiniz mânası anlaşılır. Bu görüş, âyetle reddedilmiştir.

c- Yardım dileme mânasında kullanılır. Besmele'deki ***** gibi, yapılacak bir işde kullanılan alete dahil olur. ***** kalemle yazdım, gibi

d- Sebeb bildirmede kullanılır.***** **«Hepsini günahlarıyla yakaladık..»**, (Ankebût, 40.) ***** **«..sizler buzağıyı (tanrı edinmekle kendinize) zulmettiniz»** (Bakara, 54.) âyetlerinde olduğu gibi, bir işin sebebini bildiren kelimeye dahil olur. Buna, bâ-i ta'lil adı da verilir.

e- ***** gibi beraberlik mânasında kullanılır. ***** **«..esenlik ve bereketlerle (gemiden) in..»** (Hud, 48.) ***** **«..Resûl size Rabbinizden gerçeği getirdi..»** (Nisâ, 170.) ***** **«Sen Rabbini hamd ile tesbih et..»** (Hicr, 98.) âyetleri buna misaldir.

f- ***** gibi zaman ve mekân olarak, zarf mânasında kullanılır. *****

***** **«yalnız Lût ailesini seher vakti kurtardık»** (Kamer, 34.) ***** **«Nitekim Allah size Bedir'de de yardım etmişti..»** (Âl-i İmrân, 123:) âyetleri buna misaldir.

g- ***** gibi, istilâ mânasında kullanılır. ***** **«..yüklerle emanet bıraksan..»** (Âl-i İmrân, 75.) âyeti buna misaldir. Yani; ***** demektir. Bu mânaya geldiğine delil, ***** **«Yakûb dedi ki: Daha önce kardeşini size inandığım gibi onu da size inanayım, öyle mi?.»** (Yûsuf, 64.) âyetidir.

h- ***** gibi mücaveze mânasında kullanılır. ***** **«..bunu, bir bilene sor.»** (Furkan, 59.) âyeti buna misaldir. Yani, ***** demektir. Bu manaya geldiğine delil, ***** **«..sizin haberlerinizi sorsunlar.»** (Ahzâb, 20.) âyetidir. Bu harfin sadece istek için kullanıldığı da söylenir. Ayrıca bu mânaya gelmeyeceği de ifade edilir. ***** **«..onların nuru, önlerinden ve yanlarından koşar..»** (Tahrim, 8.), *****«**O gün ki gök beyaz bulutlarla parçalanır..»** (Furkan, 25.) âyetleri buna misaldir, âyetlerdeki takdir; ***** ve ***** demektir.

ı- ***** gibi teb'îz mânasında kullanılır. ***** **«bir kaynak ki Allah'ın kulları ondan içerler..»** (İnsan, 6.) âyeti buna misaldir. Yani, ***** demektir.

i- ***** gibi gaye mânasında kullanılır, ***** **«..bana iyilik yaptı..»** (Yusuf, 100.) âyeti buna misaldir. Yani; ***** demektir.

j- Mukabele mânasında kullanılır ve ivaz olan kelimelerin başına gelir. ***** **«..yaptıklarınıza karşılık cennete girin..»** (Nahl, 32.) âyeti buna misaldir. Mutezilenin dediği gibi bunu, sebebiyet mânasına almadık. Çünkü ivaz olarak veren meccanen de verebilir. Müsebbib ise, sebebsiz gerçekleşmez.

k- Tevkîd mânasında kullanılır, ziyade harf olarak gelir, ***** **«..ne güzel işitir, ne güzel görürler..»** (Meryem, 38.) âyetinde olduğu gibi, fâilde vucuben zâid olur. ***** **«..Allah'ın şahadeti kâfidir.»** (Nisa, 79.) âyetinde olduğu gibi, çoğunlukla caiz olarak gelir. Çünkü bu âyette lâfza-i Celâl fâil, ***** kelimesi ise hal veya temyiz olarak mansub, ***** harfi ise zâiddir, cümledeki bağı kuvvetlendirmek için dahil olmuştur. ***** âyetinde ***** kelimesi, fâil olarak fiile bağlıdır.

İbn-i'ş-Şecerî şöyle der: Âyetteki ***** harfinin ziyade olarak gelmesi; Allah'ın destek olmasının, yücelik bakımından başkasının destek olmasına benzemediğini gösterir. Bu yüzden mânayı dikkate olarak, lâfzı takviye edilmiştir. Zeccâc ise; ***** harfinin ***** fiiline dahil olması, ***** mânasını kazandırmak için getirilmiştir, der.

İbn-i Hişam; âyetteki bu harfin cümlede bir güzellik sağladığını ifade eder. Denilir ki; âyetteki fâil mukadderdir. Takdiri: ***** Yeterlilik bakımından Allah kâfidir, şeklindedir. Masdar hazfedilmiş, hazfedilene delâlet olmak üzere, mamulü kalmıştır, ***** mânasında ***** fiilinin fâiline harf ilâve edilmez. ***** **«..onlara karşı Allah sana yeterlidir..»** (Bakara, 137.), ***** **«..Allah savaşta Mü'minlere (yardımıyla) yetti..»** (Ahzâb, 25.) âyetleri buna misaldir.

***** harfi zâid olarak mefulün önüne ***** **«..kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız..»**(Bakara, 195.), ***** **«Hurma dallarını sana doğru silkele.»** (Meryem, 25.), .***** **«..tavana bir ip uzatsın..»** (Hac, 15.), ***** **«..kim orada zulüm ile haktan sapmak isterse..»** (Hac, 25.) âyetleri buna misaldir.

Ayrıca, zâid olarak mübtedanın önüne gelir. ***** **«Hanginizin fitnelenmiş olduğunu...»** (Kalem, 6.) âyeti buna misaldir. Yani ***** Hanginizin? demektir. Âyetteki ***** nin zarf olduğu söylenir. Yani; ***** siz hangi taifedensiniz? demektir. .

***** fiilinin ismine, ***** harfi dahil olur. ***** kelimesini mansub okuyan kurrâya göre, ***** **«Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir..»** (Bakara, 177.) âyeti buna misaldir.

***** harfi, menfi haberin önüne, zâid olarak' gelir. ***** **«..Allah bilmez değildir..»** (Bakara, 74.) âyeti buna misaldir. Muceb (olumlu) haberin önüne geldiği de söylenir. ***** **«..(yaptıkları) kötülüğün cezası aynen verilir..»** (Yunus, 27.) âyeti, buna misal getirilmiştir.

***** harfi te'kid lâfzına da dahil olur. ***** **«..üç temizlik süresi kendilerini gözetenler..»** (Bakara, 228.) âyeti buna misal olarak gösterilmiştir. ***** **«..başınızı meshedin..»** (Maide, 6.) âyetindeki ***** harfinde ihtilaf edilmiştir, **İlsak, teb'îz, ziyade ve istiane** mânasına geldiği, kelâmda, hazif ve kalb olduğu söylenmiştir. Çünkü ***** fiili, kendisinden izale edilene vasıtasız, izale edene ise ***** harfi vasıtasıyla müteaddi olur. Bunun aslı,***** ***** **başınızı da meshedin** şeklindeki takdirledir.

30- ***** Kelimesi

Kendisinden sonra cümle geldiğinde **idrab** mânasında olur.

***** **«Rahmân çocuk edindi, dediler. O, (böyle şeylerden) yüce (münezzeh)tir. Hayır, onlar (melekler) ikram edilmiş kullardır.»** (Enbiya, 26.) ***** **«Yoksa onda bir delilik var mı, diyorlar? Hayır O hakkı getirdi..»** (Mü'minûn, 70.) ***** **«...katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır. Herkesin yaptığı onda tesbit edilmiştir.) Onlara asla haksızlık edilmez.»** (Mü'minûn, 62.) âyetlerinde olduğu gibi, idrabın mânası bazan, makablinin (kendinden öncekinin) hükmünü ibdal için, bazan da ***** **«Fakat onların (inkârcıların) kalbleri, bundan gaflet içindedir..»** (Mü'minûn, 63.) âyetinde olduğu gibi, bir mânadan diğer mânaya intikal için gelir, kendisinden önceki cümle, eski halini korur. ***** **«Doğrusu mutluluğa ermiştir arınan; Rabbinin adını anan ve namaz kılan. Ama siz dünya hayatını üstün tutuyorsunuz.»** (A'lâ, 14-16.) âyetleri de buna misaldir.

İbn-i Mâlik, «K â f i y e Ş e r h i n»de şöyle der ***** harfi, Kur'anda sadece bu mânada kullanılır. İbn-i Hişam, bunu şüphe ile karşılar. Bu konuda İbn-i Mâlik «e l - B a s î t» adlı eserin sahibinden önce, açıklamada bulunmuştur. İbn-i Hacib, İbn-i Mâlik'in görüşüne katılarak, «Ş e r h u' l - M u f a s s a l» adlı eserinde şöyle der: Müsbet cümlelerde birincinin ibdâli, ikincinin isbatını düşünmek yanlıştır. Buna dair Kur'anda herhangi bir misal mevcut değildir. Eğer ***** harfinden sonra müfred kelime gelirse *****, atıf harfi olur. Bunun da Kur'anda bir misali yoktur.

31- ***** Kelimesi

Elifi, aslından olan bir harftir. Aslının ***** olduğu, ziyade bir elif ilâve edildiği, imalesinden dolayı, müennes olduğu da söylenir.

Cümle içinde iki yerde kullanılır.

a- Kendisinden önceki nefyi reddeder. ***** **«..Biz hiç bir kötülük yapmıyorduk, (Melekler cevap olarak): Hayır, Allah sizin yaptıklarınızı biliyor.»** (Nahl, 28.) Yani, kötülüğü işlediniz, demektir. ***** **«..Allah ölen kimseyi diriltmez diye yemin ederler. Hayır diriltecektir, (bu) O'nun gerçek olarak üzerine vaittir..»** (Nahl 38.) Yarti onlara yeniden can verir, demektir. ***** **«İnkâr edenler, katiyen diriltilmeyeceklerini sandılar. De ki, Rabbim hakkı için mutlaka dirileceksiniz..»** (Teğâbûn, 7.), ***** **«..'ümmilere karşı bize bir sorumluluk yoktur' dedikleri için..»**, **«Hayır, kim sözünü yerine getirir ve (günahtan) korunursa..»** (Âli imrân, 75-76.), ***** **«Yahudi ve Hıristiyan olandan başkası cennete girmeyecek, dediler. Hayır, kim işini güzel yaparak özünü Allah'a teslim ederse..»** (Bakara, 111-112.) ***** **«Bir de dediler ki: Sayılı bir kaç günün dışında bize asla ateş dokunmayacaktır.. Hayır, kim kötülük kazanır da..»** (Bakara, 80-81.) âyetleri buna misaldir.

b- Nefye dahil olan istifhama dahil olur. Bu durumda nefyin ibdalini ifade eder. Ya: ***** Zeyd ayakta mıdır? sorusuna ***** ile cevap verilen misalde olduğu gibi hakiki istifham olur veya ***** **«Yoksa biz onların sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmez miyiz sanıyorlar? Hayır, işitiriz ve yanlarında bulunan elçilerimiz de her yaptıklarını yazarlar.»** (Zuhruf, 80.), ***** **«insan bizim kendisinin kemiklerini bir araya toplamıyacağımızı mı sanıyor? Evet, toplarız..»** (Kıyame, 3-4.) âyetlerinde olduğu gibi, tevbihi istifham olur, veya ***** **«..Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (demişti) 'Evet, (buna) şahidiz' dediler..»** (Araf, 172.) âyetinde olduğu gibi, takriri istifham olur. İbn-i Abbâs ve diğer sahâbe şöyle der: Şayet bu âyetteki soruya ***** ile cevap verselerdi, Kâfir olurlardı. Şöyle ki: ***** kelimesi, haber verilen bir şeyin, menfi veya müsbet tasdik etmek için kullanılır. ***** kelimesini kullanmayıp ***** deselerdi, ***** Hayır, Rabbimiz değilsin, demiş olacaklardı. Çünkü, ***** kelimesi nefyi iptal içindir. ***** cümlesindeki takdir, ***** Sen Rabbımızsın şeklinde olur.

Suheylî ve diğer ulema, takriri istifhamın muceb (olumlu) bir haber olup olmadığı hususunda tereddüde düşmüşlerdir. Bu yüzden Sibeveyh, ***** **«..Görmüyor musunuz? Ben hayırlı değil miyim?»** (Zuhruf, 51-52.) âyetlerindeki ***** kelimesini, bir önceki kelimeye bağlamaktan kaçınmıştır. Çünkü bu ***** , müsbet ifadeden sonra gelmemiştir. Şâyet müsbet cümleden sonra gelseydi, müsbeti tasdik bakımından ***** ile cevap verilirdi.

İbn-i Hişam; müsbet cümleye ittifaken ***** ile cevap verilmez, sözü ulemayı müşkil durumda bırakmıştır, der.

32- ***** Kelimesi

Çekimi olmayan zem fiilidir.

33- ***** Kelimesi

Râgıb: Bu kelime, iki şey arasındaki mesafeyi belirtmek için kullanılır, der. ***** **«..ortalarında da ekin bitirmiştik.»** (Kehf, 32.) âyeti buna misaldir. Bazan zarf, bazan da

isim olarak kullanılır, ***** **«..Allah'ın ve Resulünün huzurunda öne geçmeyin..»** (Hucurât, 1.) ***** **«..gizli konuşmanızdan önce sadaka verin..»** (Mücadele, 12.) ***** **«..Sen aramızda hak ile hükmet..»** (Sâd, 22.) âyetleri, zarf olarak geldiğine misaldir,

,Bu kelime ancak, ***** 'iki belde arasında' misalinde olduğu gibi, mesafede, ***** 'iki adam arasında' ve ***** iki kavim arasında misallerinde olduğu gibi, sayısı iki veya daha yukarı olanlarda kullanılır. *****

***** **«..ve seninle bizim aramızda bir perde var..»** (Fussilet, 5.)

***** **«..seninle bizim aramızda bir buluşma yeri ve zamanı tayin et..»** (Tâhâ, 58.) âyetlerinde olduğu gibi, tekrar ettiği takdirde, vahdet mânasını gerektiren kelimeye izafe edilir. ***** **«..aranızdaki bağlar kesilmiş..»** (Enâm, 94.) âyetindeki ***** kelimesi, zarf olarak mansub okunduğu gibi birleştirme mânasında, masdar ismi olarak merfû da okunur. ***** **«..aranızı düzeltin..»** (Enfâl, 1.), ***** **«..iki denizin birleştiği yere varınca..»** (Kehf, 61.) âyetlerinde olduğu gibi mertu veya mensup olarak okunması muhtemeldir.

34- ***** Kelimesi

Kasem mânasında kullanılan, harfi cerdir. Sadece taaccüb ifade eder, ***** lâfzının önüne gelir. Zemahşerî «K e ş ş â f»ında; ***** **«Allah'a yemin ederim ki, putlarınıza tuzak kuracağım..»** (Enbiya, 57.) âyetinin tefsirinde şöyle der: Kasem harflerinde asıl olan ***** harfidir. ***** nin yerine ***** ise ***** ın yerine kasem maksadiyle kullanılır. Âyetteki ***** ise taaccüb mânasında ziyade harftir. Sanki; Hazret-i !brahim(aleyhisselâm)'in ***** ifadesi, Nemrud'un kuvveti zorbalığı karşısında söylenmiş çok cesaretli, insanı hayrete sürükleyen bir söz olmuş oluyor.

35- ***** kelimesi

***** kutludur, mazi sigasında kullanılan bir fiildir. Ancak, ***** lâfzıyla birlikte gelir.

36- ***** Kelimesi

Çekimi de yapılmaz. Bu yüzden isim-fiil olduğu söylenir.

37- ***** Kelimesi

Hükümde ortaklık, tertib ve mühlet gibi üç hususu kendinde toplayan bir harftir. Bunların herbirinde ihtilaflı yönler vardır.

Hükümde ortak olma hususunda Kûfe uleması ve Ahfeş, bu kelimenin bazen ortaklık mânasına gelmeyip, ziyade olduğu inancındadır. Bu yüzden asla atıf edatı olmaz.*****

***** **«...tevbelerini kabul buyurdu. Bütün genişliğiyle beraber arz başlarına dar gelmiş ve canlan kendilerini sıktıkça sıkmış ve Allah'dan, yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı..»** (Tevbe, 118.) âyeti buna misaldir. Kûfelilerin bu görüşüne karşılık âyetteki ***** nın cevabı, mukadderdir şeklinde cevap verilir.

Tertib ve mühlet ifade etme özelliği konusunda, Bir kısım ulema şu âyetlere dayanarak ***** kelimesinin sadece bu iki özelliği taşımadığı inancındadırlar: *****«**Sizi bir tek candan yarattı, sonra ondan eşini meydana getirdi...**» (Zümer, 6.), ***** «**..ve insanı yaratmağa çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir özden, hakir bir sudan yaptı. Sonra onu düzeltti..**» (Secde, 7-9.), ***** «**ve Ben, tevbe eden, îman eden ve yararlı iş yapan, sonra da yola gelen kimseyi elbette çok bağışlayanımdır.**» (Tâhâ, 82.) ***** «**Korunmanız için size böyle tavsiye etti. Sonra Musa'ya kitap verdik ki.;**» (Enâm, 153-154.)

Bu âyetlerdeki ***** kelimesi hüküm tertibi için değil, âyetlerde mevcut haberleri sıralamak için geldiği şeklinde cevap verilmiştir.

İbn-i Hişam şöyle der: Buna başka türlü cevap vermek, daha uygun olur. Çünkü bu cevap, sadece tertibde geçerli olup, mühlet için geçerlilik yönü yoktur. Bu durumda iki haber arasında mühlet mevcut değildir. Tertib ve mühletin uygunluğunu doğrulayan cevap, birinci âyette ise ***** kelimesinin ikinciye değil birinci cümleye atfedildiğini, üçüncü âyette ise, hidayete devamın murad edildiğini belirten görüşlerdir.

Kûfe uleması, ***** kelimesinin şart fiilinden sonraki muzari fiilinin önüne gelip nasbetmesinin cevazına dayanarak ***** ve ***** harfleri hükmünde kabul ederler. el-Hasan'ın kıraatına göre okunan şu âyeti, buna misal gösterirler ***** «**...Kim Allah ve Resulü için göç etmek amacıyla evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse..**» (Nisâ, 100.) Bu âyetteki ***** fiili, mensûb olarak okunmuştur.

38- ***** Kelimesi

***** harfinin fethasıyla okunan bu kelime, uzaklık ifade eden bir isimdir. ***** «**Ötekileri de buraya yaklaştırdık.**» (Şuara, 64.) âyeti buna misaldir. Bu kelime aynı zamanda çekimi yapılmayan bir harftir. Bu yüzden ***** «**Nereye bakarsın (ki) görürsün.**» (Dehr, 20.) âyetindeki ***** kelimesini fiilinin mefulü olarak İrab eden hataya düşmüştür. ***** «**...nihayet bize dönecekler. Sonra da Allah onların yaptıklarına şahittir.**» (Yunus, 46.) âyetindeki ***** kelimesi, bir kıraata göre ***** şeklinde ***** nin fethasıyla okunmuştur. Buna göre mâna; orada Allah şahid olacaktır demektir. Bu mânaya geldiğine delil ***** «**İşte böyle bir durumda hakimiyet, varlığından şüphe olmayan Allah'ındır..**»(Kehf, 44.) âyetidir. Taberi; ***** «**..(azab) başınıza geldikten sonra mı inanacaksınız?**» (Yunus, 51.) âyetindeki p ye, ***** mânasını verir, atıf edatı olmadığını söyler. Taberi burada, zamme ile okunan ***** ile, fetha ile okunan ***** yi birbirine karıştırmıştır. Hattab; «T e r ş î h» adlı eserinde şöyle der ***** kelimesi, ***** nereye kadar? mânasında bir zarftır.

39- ***** Kelimesi

Râgıb şöyle der: ***** bütün fiillerde, umumi mâna taşıyan bir lafızdır.

***** ve benzeri fiillerden daha umumidir. Cümlede beş ayn şekilde kullanılır:

a- ***** ve ***** fiilleri gibi lâzım olur, müteadi olmaz.***** Zeyd şöyle demeye başladı, cümlesi buna misaldir.

b- ***** fiili yerinde kullanılır.***** **«..karanlıkları ve aydınlığı var etti..»** (Enâm, 1.) âyetinde olduğu gibi, yalnız bir meful alır.

c- ***** **«..size kendi nefislerinizden eşler yarattı.»** (Nahl, 72.), ***** **«..Dağlarda sizin için barınaklar yarattı..»** (Nahl, 81.) âyetlerinde olduğu gibi, bir şeyden başka bir şey meydana getirmek için kullanılır.

d- ***** **«O (Rab) ki, yeri sizin için döşek yaptı..»** (Bakara, 22.), ***** **«Ve ayı bunların içinde bir nur yaptı..»** (Nuh, 16.) âyetlerinde olduğu gibi, bir halden diğerine geçişte kullanılır.

e- Bir şeyle başka bir şeye hükmetmekte kullanılır. Bu; ***** **«..onu Peygamberlerden yapacağız..»** (Kasas, 7.) âyetinde olduğu gibi ya hakikidir, ***** **«..Allah'a kızlar mal ediyorlar..»** (Nahl, 57.), ***** ***** **«Onlar Kur'an'ı bölük bölük ettiler.»** (Hicr, 91.) âyetlerinde olduğu. gibi ya da batıldır.

40- ***** Kelimesi

*****«..Allah için, hâşâ bu insan değildir..» (Yusûf, 314) ***** ***** **«Hâşâ, Allah için (doğru söylemek lâzım) biz ondan hiçbir kötülük görmedik..»** (Yusuf, 51.) âyetlerinde olduğu gibi, tenzih mânasını taşıyan bir isimdir. Bu kelime; tenvinle okunan ***** kıraatına göre, ***** **«Allah'dan bir savaş ilanıdır..»** (Tevbe, 1.) âyetinde olduğu gibi ne fiil, ne harftir. İbn-i Mes'ud bu kelimeyi ***** ve ***** gibi ***** şeklinde izafetle okumuştur. Kıraati seb'aya göre ***** a dahil olur. Halbuki cer harfi, başka cer harfinin önüne gelmez. Kıraati seb'aya göre bu kelimenin tenvinsiz okunması, lafız bakımından harfi cer olan ***** ya benzediği için, mebni olmasındandır. Bazı ulema bu kelimenin mebniliğinden dolayı isim-fiil olduğunu, ***** çekiliyorum ve ***** (o kadın) çekindi, mânasına geldiği kanaatindadır. Bazı lehçelerde irabı yapıldığından, mebni oluşu reddedilmiştir.

Muberred ve İbn-i Cinnî; ***** kelimesinin fiil olduğunu, yukardaki âyetin mânası; 'Yusûf (aleyhisselâm) Allah rızası için günah işlemekten uzak kaldı' şeklinde olduğunu söylerler. Bu şekildeki tefsir, diğer âyet için geçerli değildir.

el-Farisi şöyle der ***** kelimesi, cihet mânasında olan ***** kökünden gelen bir fiildir. Mânası; Yusuf (aleyhisselâm) bîr köşeye çekilerek kendisinden istenileni yapmadı, mâsiyetten korunmuş oldu, demektir. Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri, ancak istisna mânasında kullanılmıştır.

41- ***** Kelimesi

***** gibi, bir şeyin son noktasını gösteren harftir. Fakat ikisi arasında bazı farklar vardır. ***** kelimesi ancak gerçek ismi, parçaları bulunan bir şeyin sonunu veya ona bitişik olan kelimeyi cer eder. ***** **«O gece, ta tan yeri ağarıncaya kadar, emniyetlidir ve**

esenliktir.» (Kadr, 5.) âyeti buna misaldir. Kendinden önceki fiil, yavaş yavaş gerçekleşir. ***** kelimesi, bir şeyin başlangıcına dayanmaksızın sonunu bildirir. Kendisinden sonra mukadder ***** ile, mansub muzari gelir, her ikisi birden mecrûr masdar ile te'vil edilir. Bu durumda *****, üç mânada kullanılır.

a- ***** harfine müradif olur. ***** **«(Hayır) dediler: Musa bize dönünceye kadar buna tapmaktan vazgeçmiyeceğiz!»** (Tâhâ, 91.) âyeti buna misaldir. Yani; dönünceye kadar, demektir.

b- Sebep bildiren ***** harfine müradif olur. ***** **«..onlar yapabilseler sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşırlar..»** (Bakara, 217.), ***** **«..Allah'ın elçisinin yanında bulunanlara infak etmeyin ki dağılıp gitsinler..»** (Münafikûn, 7.) âyetleri veya her iki mânayı ihtiva eden, ***** **«..Allahın buyurduğuna dönünceye kadar saldıran tarafla vuruşun..»** (Hucurât, 9.) âyeti buna misaldir.

c- İstisna edatı olan ***** ya müradif olur. İbn-i Mâlik ve diğer ulema; ***** **«..Biz bir fitneyeyiz, küfre gitmeyin, demedikçe kimseye bir şey öğretmiyorlardı..»** (Bakara, 102.) âyetini buna misal gösterirler.

***** ve ***** dan sonra gelen kelimenin, önceki kelimenin hükmüne girip girmediğini gösteren bir delil bulunursa, onunla amel edilir. Birinciye misal; ***** **«..dirseklere kadar ellerinizi..»** (Maide, 6.) ***** **«..topuklara kadar ayaklarınızı..»** (Maide, 6.) âyetidir. Çünkü sünneti nebeviyye, abdest alırken dirseklerle topukların abdest uzvuna dahil olduğunu beyan etmiştir. İkinciye misal: ***** **«..Sonra ta gece oluncaya dek orucu tamamlayın..»** (Bakara, 187) âyetidir. Çünkü oruçta müddet, gecenin başlaması vaktine kadardır. ***** **«...bir kolaylığa çıkıncaya kadar beklemek..»** (Bakara, 280.) âyeti de buna misaldir. Şâyet gaye olan ***** kelimesi hükme dahil olsaydı, bolluk anında da beklemek gerekirdi. Bu durum, alınacak meblağın istenmesine, alacaklının hakkının zayi olmasına sebeb olurdu.

Bu iki hususdan birine delâlet eden herhangi bir durum bulunmazsa, şu dört ihtimal ortaya çıkar.

a- Her iki durumda galip olanı dikkate alarak ***** ile gelen gaye, makablinin hükmüne dahil olur. Çoğunlukla karine, ***** dan sonra gelen gayenin önceki hükme dahil olmadığını, ***** dan sonra gelen gayenin, önceki hükme dahil olduğunu gösterir. Bu yüzden tereddüd anında hükmü buna hamletmek gerekir. Doğru olan da budur.

b- Gaye, her ikisinde de hükme dahil olur.

c- Gaye, her ikisinde de hükme dahil olmaz.

Bu iki durumun birbirine eşit olduğunun delili ***** **«..ve onları bir süre daha yaşatmıştık..»** (Yunus, 98.) âyetidir. İbn-i Mes'ud bunu ***** şeklinde okumuştur.

d- ***** harfi, ibtida-i kelamda (sözün başlangıcında) vaki olur, kendisinden sonra cümle gelir. Bu cümle isim cümlesi olduğu gibi, mazi veya muzari olmak üzere fiil cümlesi de olabilir. Merfû kıraata göre:***** **«..Öyle sarsılmışlardı ki, nihayet peygamberle**

demişlerdi..» (Bakara, 214.) ***** **«Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik de (insanlar) çoğaldılar.»** (Araf, 95.) ***** **«..Ne zaman ki, başarısızlığa düştünüz, savaş hususunda münakaşa ettiniz..»** (Âli İmrân, 152.) âyetleri buna misaldir.

İbn-i Mâlik'e göre ***** yukarıdaki âyetlerde harfi cer'dir. Son iki âyette muzmer ***** ile ***** yı cer etmiştir. Diğer ulema, bu görüşe karşıdır. ***** bazan atıf edatı olarak da gelir. Ancak, Kur'anda bunun örnekleri yoktur. Bununla çok az atıf yapılır. Bu bakımdan Kûfe uleması ***** ile yapılan atfı kesinlikle reddederler. Huzeyl lehçesinde ***** nın ***** sı ***** na ibdal edilir. İbn-i Mes'ud da harfi bu şekilde okumuştur.

42- ***** Kelimesi

Zarf-ı mekândır. Ahfeş şöyle der: Gaye ifade eden kelimelere benzetilmek suretiyle, zamme üzere mebni olarak zaman zarfı mânasında kullanılır. Cümlelere izafe edilmesi, izafet olmamış gibidir. Bu yüzden Zeccâc: ***** **«..sizin onları göremediğiniz yerden.,»** (Araf, 27.) âyetinin irabını yaparken ***** dan sonra gelen cümlenin muzafun ileyh olmayıp, ***** ya sıla cümlesi olduğunu söyler. Yani ***** kelimesi, kendisinden sonra gelen cümleye muzaf da değildir, sıladır; cümle onun bir parçası da sayılmaz. el-Farisi, Zeccâc'ın bu sözünden, cümlenin ***** ye sıla cümlesi olduğunu anlamışsa da, bu görüşü kabul edilmemiştir.

Bazı dilciler bu kelimeyi mureb kabul ederken, Bazıları da iki sakinin bir arada bulunmasından dolayı kesre üzerine, metni tahfif için de fetha üzerine mebni kılarlar. ***** **«..bilmedikleri yerden..»** (Araf, 182.) âyetindeki ***** yü kesre, ***** **«Allah elçiliğini nereye koyacağını (elçilik görevini kime vereceğini) bilir..»** (Enâm, 124.) âyetindeki ***** yü fetha okuyan kıraatlara göre bu âyetler, her iki görüşe misaldir. Meşhur olan ***** kelimesinin tasrif edilmemesidir.

Bir kısım ulema son âyetteki ***** kelimesinin mefulü bih olabileceğine cevaz vermişler, zarf olamayacağını söylemişlerdir. Zira Cenâb-ı Hak'kın bilgisi, şu veya bu mekâna göre değişmez. Bu yüzden âyetin mânası Allahu Tealâ emir ve yasaklarını, göndereceği uygun yeri bilir, şeklindedir. Bu bakımdan ***** yü nasbeden ***** değil, onun delaletiyle gizli olan ***** fiilidir. Çünkü ism-i tafdil, alim sigasıyla te'vil edilmedikçe mefûlün bih olamaz.

Ebû Hayyân şöyle der. Zâhir olan, âyetteki ***** kelimesini mecâzi zarf olarak kabul etmek, ***** kelimesini zarfa müteaddi olan âmil değerinde tutmaktır. Buna göre âyetin takdiri; ***** şeklindedir. Yani; Allah emir ve yasaklarını nereye indireceğini bilir, demektir.

43- ***** Kelimesi

Bu kelime, ***** kelimesine zıd mânada, zarf olarak kullanılır. Meşhur kavle göre, fiil gibi çekimi yapılmaz. Bir rivâyete göre de çekimi yapılır, ***** ***** **«...ve bizden bunun dışında olan da var...»** (Cin, 11.) âyetinde merfû ve mansub olarak iki şekilde okunur. Bu kelime bazan, ***** mânasında isim olarak da gelir. ***** **«...yoksa Ondan başka tanrılar mı edindiler?...»** (Enbiya, 24.) âyeti buna misaldir. Burada ***** mânasındadır. Zemahşerî; bir şeyin altında bulunan, mânasına geldiğini söyler.***** kelimesi bazen,

durumda mevcut farklılık için kullanılır. Meselâ; ***** Zeyd değil Amr, denildiğinde, şeref ve ilim bakımından aralarında fark olduğu anlaşılır. Kelime aynı zamanda daha geniş mânada kabul edilerek, haddi aşma, mânasında kullanılır. ***** **«Mü'minleri bırakıp da Kâfirleri dost edinmeyin..»** (Nisa, 144.) âyeti buna misaldir.

44- ***** Kelimesi

Sahip mânasında bir isimdir, Marife isimleri cümlelerle nitelendirmek için ***** kullanıldığı gibi, cins isimlerle zevatı nitelemek için de ***** kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime, zamir ve müştak isimler dışında, sadece muzaf olarak kullanılır. Bazı ulema buna cevaz vermiş, İbn-i Mesûd'un kıraati üzere okunan ***** (Yûsuf, 76.) âyetini buna misal getirmişlerdir. Ulemanın çoğu, âyetteki ***** kelimesini ***** kelimesi gibi masdar veya ***** kelimesinin, ziyade kelime olduğunu söylemişlerdir.

Suheylî şöyle der: ***** ile izafe, ***** ile izafeden daha şereflidir. Çünkü ***** kelimesi tâbie, ***** kelimesi ise metbûa muzaf olur.***** Ebû Hureyre, Peygamberin sahâbesidir, denildiği halde, ***** Peygamber, Ebû Hureyre'nin arkadaşıdır denilmez, ***** kelimesinde ***** mal sahibi, ***** arşın sahibi, denildiğinde, birinci ismin tâbi değil, metbu olduğunu görürüz. Böylece fark, kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Allahü teâlâ Enbiya sûresinde ***** **«..Balık sahibi..»** (87.) buyurmuştur. Bu âyette ***** kelimesi, balık mânasındaki ***** kelimesine izafe edilirken, Nûn sûresinde ***** **«..Balık sahibi gibi olma..»** (48.) buyurmuştur. Her ikisinde de mâna aynıdır. Fakat her iki âyetteki ifadenin güzelliğine bakılırsa, ***** ile ***** arasındaki farkın büyüklüğü ortaya çıkar. Çünkü Cenâb-ı Hak balığı överken, izafeti daha şerefli olan ***** yı, ***** yerine de ***** u kullanmıştır. Çünkü bu kelime, sûrelerin evvelinde bulunuşundan dolayı, diğerinden daha şereflidir. ***** kelimesinde ise bu özellik mevcut değildir. Bu yüzden Allahü teâlâ Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) Yunus aleyhisselâma benzemeyi yasakladığında ***** ve ***** kelimelerini kullanmıştır.

45- ***** Kelimesi

***** fiilinden, mühlet mânasında, ancak ism-i tasgir olarak kutlanılan bir isimdir.

46- ***** Kelimesi

Bu kelime, harftir, hakkında sekiz ayrı görüş vardır.

a- Çoğu ulemanın benimsediğine göre, daima taklîl (azlık) mânasında kullanılır.

b- Daima teksîr (çokluk) mânasında kullanılır. ***** **«Bir zaman gelir ki inkâr edenler, 'keşke müslüman olsaydık' derler.»** (Hicr, 2.) âyeti buna misaldir. Çünkü kâfirler, çoğu zaman Müslüman olmayı temenni ederler. Birinci görüşte olanlar, kâfirlerin dünyevî güzelliklere dalarak böyle bir temennide pek az bulunduklarını söylerler.

c- Çokluk ve azlıkta kullanılması müsavidir.

d- Çoğu zaman azlık, bazan da çokluk için kullanılır. Ben de bu görüşteyim.

e- Çoğu zaman çokluk, bazan da azlık için kullanılır.

f- Bu kelime, ne çokluk; ne de azlık için kullanılmıştır, aksine isbat harfidir, mânası ifadeden anlaşılır.

g- İftihar mevzûunda kullanıldığı zaman çokluk, onun dışındakilerde ise, taklîl (azlık) ifade eder.

h- Belirsiz sayılarda taklîl veya teksîr mânasında kullanılır. Bu durumda önüne ***** gelerek cer ameline engel olur ve cümlenin başında bulunur. Bu takdirde, lafız ve mâna bakımından, çoğunlukla mazi fiillere dahil olur. Bazan de Hicr sûresi 2. âyetinde olduğu gibi, muzari fiile dahil olur. Bir rivâyete göre; ***** **«..sûra da üflenmiştir..»** (Kehf, 99.) âyetinde mazi sigası muzari mânasına, Hicr sûresindeki âyette de, muzari sigası mazi mânasında olduğu söylenir.

47- ***** Kelimesi

Muzari fiile hâs, mânasını isikbale çeviren, onun bir parçası sayılan harftir. Bu yüzden fiile amil olma yönünden tesiri olmaz. Basra uleması; ***** harfinin istikbale delaleti ***** ye göre daha yakın zaman ifade ettiği görüşündedir, irabla uğraşanlar buna tenfis harfi derler. Mânası geleceğe ait olduğundan genişleme harfidir. Zira bu harf muzari fiilini zaman bakımından hâle bağlılıktan çıkarıp, geniş zamanı içine alan istikbale aktarır.

Bazı ulema da istikbale değil, devamlılık ifade ettiğini söylemiştir. *****«**Başka bir takım insanlar da bulacaksın...»** (Nisâ, 91.), ***** ***** **«..bazı beyinsizler diyecekler..»** (Bakara, 142.) âyetleri buna misaldir. Çünkü bu son âyet, ***** kavlinden sonra nâzil olmuştur. Bu yüzden âyetteki ***** harfi istikbale değil, devamlılığı işaret için gelmiştir.

İbn-i Hişam şöyle der Nahivciler bu görüşe katılmazlar. Devamlılığın bilakis muzariden geldiğini,***** harfinin istikbal mânasını koruduğunu, devamlılığın ancak istikbalde gerçekleştiğini söylerler.

İbn-i Hişam ayrıca; Zemahşerî'nin şöyle dediğini nakleder: Bu harf arzu veya nefret edilen işde kullanılırsa, bu işin muhakkak gerçekleşeceğini ifade eder. Fakat, bunu bu şekilde anlayana rastlamadım. Bu şöyle izah edilebilir. ***** harfi fiilin husule gelmesinde vaad ifade eder. Vaad veya vaîd ifade eden fiile dahil oluşu; fiilin kuvvetlenmesini, mânasının gerçekleşmesini sağlar. Cenâb-ı Hak Bakara süresinde ***** **«..Onlara karşı Allah sana yeter..»** (137.) âyetiyle buna işaret etmiştir. Ayetteki ***** nin mânası, bir müddet tehir edilse bile mutlaka gerçekleşeceğini ifade eder. Bunu Tevbe sûresinde açıklayarak ***** **«..Onlara Allah rahmet edecektir..»** (âyet, 710) buyurmuştur. Bu âyetteki ***** mutlak olarak rahmetin gerçekleşeceğini ifade eder. Bu kelime; ***** ifadesinde vaidi tekit ettiği gibi, vaadi de tekid eder.

48- ***** Kelimesi

Basra ulemasına göre ***** gibidir. Ancak zaman bakımından daha geniş bir mâna taşır. Çünkü bir kelimede harfin çokluğu, mânanın genişliğine delalet eder. Bazı Ulemaya göre de, birbirine müradiftir. *****kelimesi, başına ***** harfi almakla ***** den ayrılır. ***** **«Sana elbette verecek..»** (Duhâ, 5.) âyeti buna misaldir.

Ebû Hayyân şöyle der: ***** harfinin ***** harfine dahil olması,***** misalinde olduğu gibi harekelerin ardarda gelmesiyle telaffuz ağırlığı hissedileceğinden mahzurlu görülmüştür.

İbn-i Bâşbâz: ***** kelimesi çoğunlukla, tehdid ve vaîd ifade eden sözlerde, ***** de vaad ifade eden cümlelerde kullanılır, ***** bazan vaad ifade eden cümlelerde, ***** de vaid ifade eden cümlelerde bazan kullanılır, der.

49- ***** Kelimesi

Eşit mânasında kullanılan bir kelimedir. ***** **«..uygun bir yerde olsun.»** (Tâhâ, 58.) âyetinde olduğu gibi ***** kesre ile okuyan kıraata göre meksur, ***** **«..onları korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir..»** (Bakara, 6.) âyetinde olduğu gibi fetha ile memdûd olur.

Vasıl mânasında kullanılır. ***** **«..cehennemin ortasında.»** (Saffât, 55.) âyetinde olduğu gibi ***** nin fethası ile memdûd okunur. ***** nin fethası ile aynı şekilde tamam mânasına gelir. ***** **«..tam dört günde takdir etti.»** (Fussilet, 10.) âyeti buna misaldir, yani tam dört günde demektir. ***** **«..Bizi yolun ortasına (adalete) götür..»** (Sâd, 22.) âyeti de buna misaldir.

Kur'anı Kerim'de bu kelime, ***** mânasında kullanılmamıştır. Bir rivâyete göre kullanıldığı da söylenir. «e l - B u r h â n» sahibi Zerkeşî; ***** **«..düz yolu sapıtmış olur.»** (Maide, 12.) âyetini buna misal getirmiştir. Bu görüş, vehimden ibarettir. Kelbî'nin ***** **«..ne senin ne de bizim caymıyacağımız uygun bir yerde olsun.»** (Tâhâ, 58. âyetindeki bu kelimenin istisna edatı olduğu, müstesnanın mahzuf bulunduğu şeklindeki sözü, bundan daha makbuldür. Âyetin takdiri; ***** Bu mekândan başka bir mekân, şeklindedir. Kirmani bunu «e l - A c â i b» adlı eserinde zikrederek bu ihtimalin uzak olduğunu, kelimenin izafetsiz kullanılmadığını belirtir.

50- ***** Kelimesi

Bu kelime, çekimi yapılmayan, zem için kullanılan bir fiildir.

51- ***** Kelimesi

Cenâb-ı Hak'ka tesbih mânasında, masdardır. Daima mansub olur, ya zâhir müfred bir isme izafe edilir; ***** **«Allah'ı tenzih ederim, ben müşriklerden değilim.»** (Yusuf, 108.), ***** **«Eksiklikten uzaktır O (Allah)..»** (İsra, 1.) âyetleri buna misaldir. Ya da zamire izafe edilir. ***** **«..Haşa o çocuk sahibi olmaktan uzaktır..»** (Nisâ, 171.), ***** **«..bir bilgimiz yoktur, şüphesiz sen bilensin..»** (Bakara, 32.) âyetleri buna misaldir.

***** kelimesi, fiili bulunmayan kelimelerdendir. Kirmani «e l - A c â i b» adlı eserinde; Mufaddal'ın sesi yükselterek dua ve zikirde kullanıldığında ***** fiilinden masdar olduğunu söylemesi, gariptir, der ve şu beyti nakleder.

*****

Hacıların her tesbih, tekbir, tehlil getirişlerinde Allah Taglib kabilesinin yüzünü karartsın.

İbn-i Ebî Hâtim; ***** âyetinin mânasında İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Allahü teâlâ zatını, kötülükten tenzih eder.

52- *** Kelimesi**

***** **«..Allah'ın sınırları içinde duracaklarına inandıkları takdirde..»** (Bakara, 230.) âyetinde olduğu gibi asıl mânası, tercihe dayanan itikattır, ***** **«onlar ki, Rablerine kavuşacaklarını ve gerçekten ona döneceklerini bilirler.»** (Bakara, 46.) âyetinde olduğu gibi, kesinlik mânasında da kullanılır.

İbn-i Ebî Hâtim, Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder. Kur'anda mevcut her zan kelimesi, yakîn ifade eder.

Yukarıdaki birinci âyette olduğu gibi her zaman yakîn mânasında kullanılmaması, bu kelimenin geçtiği bir çok âyette müşkilât çıkarmaktadır. Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında şöyle der Kur'anda bu iki mânayı birbirinden ayırmak için iki yol vardır;

a- Zan kelimesi, şükür ve sevap ifade eden cümlelerde yakîn, zem ve vaîd ifade eden cümlelerde şek mânasını taşır.

b- Kendisinden sonra ***** i muhaffefe gelen her zan kelimesi, şek mânasındadır. ***** **«Her halde siz zannettiniz ki resûl dönmeyecek..»** (Fetih, 12.) âyeti buna misaldir. Kendisinden sonra ***** i müşeddede gelen her zan kelimesi de yakîn mânasındadır. ***** **«Ben hesabımla karşılaşacağımı sezmiştim zaten.»** (Hâkka, 20.), ***** **«ve kendisi bunun ayrılık saati olduğunu anlar.»** (Kıyame, 28.) âyetleri buna misaldir. Bu âyet; ***** Bunun ayrılık olduğunu yakîn kesbeder, şeklinde de okunur. Bunun izahı şöyledir ***** yi müşeddede tekit ifade eder. yakîn mânasına gelen kelimelere dahil olur; ***** i muhaffefe ise bunun aksinedir, şek mânasına gelen kelimelere dahil olur. Bu yüzden ***** i müşeddede ***** fiilinden sonra gelmiştir. ***** **«Bilin ki Allah'dan başka (gerçek) ilâh yoktur.»** (Muhammed, 19.), ***** **«..sizde zaaf olduğunu bildi...»** (Enfal, 66.) âyetleri buna misaldir. ***** i muhaffefe ise, zan ifade eden fiilden sonra gelmiştir. ***** **«Bir fitne kopmayacak sandılar...»** (Maide, 71.) âyeti buna misaldir. Bunu Râgıb «M ü f r e d a t»ında zikreder. Bu kaideye uygun düşen ***** **«..yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı..»** (Tevbe, 118.) âyetini misal getirir.

Bu âyette ***** i muhaffefe ismin önüne, diğer âyetlerde ise fiilin önüne geldiği şeklinde cevap verilmiştir. Bunu Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında zikreder ve «Kur'anın esrarından olan bu kaideyi unutma» şeklinde tavsiyede bulunur.

İbnu'l-Enbârî, Sa'leb'in şöyle dediğini nakleden Araplar zan kelimesini; ilim, şek ve kizb mânasında kullanırlar. Şayet ilim ifade eden deliller, şek ifade eden delillerden kuvvetli ise zan kelimesi, aynen yakîn mânasını taşır, şek ifade eden deliller, yakîn ifade eden delillerden kuvvetli ise zan kelimesi, kizb mânasındadır, ***** **«..onlar sadece zannediyorlar.»** (Câsiye, 24.) âyetinde olduğu gibi ***** fiili, ***** 'yalancılar' mânasındadır.

53- *** Kelimesi**

Bu kelime harf-i cerrdir, muhtelif mânalar taşır;

a- Bunların en meşhuru, maddî ve manevî yönden istilâ mânasını taşımasıdır. ***** **«O (hayvanların) üzerinde ve gemilerin üzerinde taşınırsınız.»** (Mü'minûn, 22.), ***** **«(yer) üzerinde bulunan her şey yok olacaktır.»** (Rahmân, 26.), ***** **«..kimini kiminden üstün kıldık..»** (Bakara, 253.) ***** **«Hem benim üzerimde onlara karşı işlediğim bir günah vardır..»** (Şuarâ, 14.) âyetleri buna misaldir.

b- ***** kelimesi gibi beraberlik mânası taşır. ***** **«...sevdiği malından verdi...»** (Bakara, 177.), ***** **«...şüphesiz Rabbin, o (insan)ların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir.»** (Ra'd, 6.) âyetleri buna misaldir.

c- ***** kelimesi gibi ibtida mânası taşır. ***** **«..İnsanlardan bir şey ölçüp aldıkları zaman..»** (Mutaffifîn, 2.)***** **«..ırzlarını korurlar, ancak eşleri..»** (Mü'minûn, 5-6.) âyetleri buna misaldir. Bu iki âyetteki ***** kelimeleri ***** mânasındadır. ***** Eşinden başkasına yaklaşma, sözü son âyetteki ***** nın ***** mânasına geldiğine bir delildir.

d- ***** gibi, ta'lil mânasına gelir. ***** **«..size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı tekbir etmenizi..»** (Bakara, 185.) âyeti buna misaldir. Buradaki ***** mânasında kullanıldığından ***** demektir.

e- ***** gibi zarfiyet mânası taşır. ***** **«Halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi..»** (Kasas, 15.), ***** **«Süleyman'ın hükümranlığı hakkında onlar şeytanların uydurdukları sözlere uydular...»** (Bakara, 102.) âyetleri buna misaldir. Âyetteki ***** hükümranlığına ifadesi, ***** hükümranlığı zamanında, demektir.

f- Bu kelime, ***** mânasını taşır. Ubeyy'in kıraatında olduğu gibi, ***** **«Allah'a karşı gerçekten başkasını söylemek benim üzerime borçtur.»** (Araf, 105.) âyeti, ***** şeklinde ***** nın ***** mânasına geldiğine bir delildir.

***** kelimesi; ***** **«ve ölmeyene (diriye) tevekkül et..»** (Furkan, 58.) âyetinde izafet ve isnad mânasındadır. Yani tevekkülünü Allah'a bağla ve O'na isnad et' demektir. Buna göre âyetteki ***** istisna için kullanılan ***** mânasındadır. ***** **«...O rahmet etmeyi kendi üstüne yazmıştır..»** (Enâm, 12.) âyetindeki ***** kelimesi, icab ve istihkakı değil, Cenâb-ı Hak'ın fad-lü keremini te'kid mânasında kullanılmıştır. ***** **«Sonra onların hesabını görmek bize düşer..»** (Gâşiye, 26.) âyetinde de cezalandırma, te'kid mânasında kullanılmıştır.

Bazı ulema şöyle der Şayet nimet ile hamd birlikte zikredilirse, böyle bir cümlede ***** kelimesi kullanılmaz. Şayet yalnız nimet zikredilirse cümlede ***** kelimesi kullanılır. Bu yüzden Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hoşuna giden bir şeyle karşılaştığında ***** hoşuna gitmeyen bir şeyle karşılaştığında ise ***** şeklinde niyazda bulunurdu.

Ahfeş'in belirttiğine göre ***** kelimesi, cerr ettiği zamir ile müteallikinin fâili olan her iki zamir, aynı şahsa dönüyorsa, ***** **«..eşini yanında tut..»** (Ahzâb, 37.) âyetinde olduğu gibi isim olarak gelir. Bu konuya ***** bahsinde, yukarıda temas edilmişti. ***** **«Firavun o yerde ululandı..»** (Kasas, 4) âyetinde görüldüğü üzere büyüklük mânasında kullanıldığında fiil olur.

54- ***** Kelimesi

Harf-i cerdir, çeşitli mânalan vardır.

a- ***** (Nur, 63.) âyetinde olduğu gibi en meşhur mânası, mücavezedir. Buna göre âyetin mânası; Allah'ın emrine uymayıp ondan uzaklaştılar, şeklindedir.

b- ***** **«..o gün hiç kimse kimsenin yerine bir şey ödeyemez..»** (Bakara, 48.) âyetinde olduğu gibi bedel mânasındadır.

c- ***** **«ibrahimin babasına dua etmesi, sadece ona yaptığı bir vaadden ötürü idi..»** (Tevbe, 114.), ***** **«..Biz senin sözünle tanırlarımızı terk edecek değiliz...»** (Hud, 53.) âyetlerinde olduğu gibi, sebep mânasındadır. Birinci âyette ***** 'vaad edilen vakit.' ikinci âyette ***** 'sözünle' yerine geçmektedir.

d- ***** **«..o ancak kendi nefsine cimrilik eder.»** (Muhammed, 38.) âyetinde olduğu gibi ***** mânasındadır.

e- ***** **«..kullarından tevbeyi kabul eden..»** (Tevbe, 104.) âyetinde olduğu gibi ***** mânasındadır. ***** **«..birinden kabul edilmiş...»** (Maide, 27.) âyeti, kelimenin bu mânaya geldiğine delildir.

f- ***** **«..kelimeleri yerlerinden değiştiriyorlar..»** (Maide, 13.) âyetinde olduğu gibi ***** mânasındadır. ***** **«..yerlerinden..»** (Maide, 41.) âyeti, kelimenin bu mânaya geldiğine delildir. ***** **«Siz mutlaka tabakadan tabakaya gireceksiniz.»** (inşikak, 19.) âyeti de ***** kelimesinin ***** mânasına geldiğine dair başka bir misaldir.

***** kelimesinin önüne ***** harfi geldiğinde, isim olur. İbn-i Hişam ***** **«Sonra (onların) önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım...»** (Araf, 17.) âyetini buna misal getirir ve âyetteki ***** harflerinin ***** nin kendisine değil, mecruruna atfedilmiştir, der.

55- ***** Kelimesi

Camid fiildir, çekimi yapılmaz. Bu yüzden Bazı ulema bunun harf olduğunu iddia etmişlerdir. Mânası; sevilen bir şeyde temenni, sevilmeyen bir şeyde ise şefkat ifade eder. Şu âyette her iki mâna bir arada kullanılmıştır. *****«..Bazan hoşunuza gitmeyen şey

hakkınızda iyi olabilir ve hoşunuza giden şeyde hakkınızda kötü olabilir..» (Bakara, 216.)

İbn-i Faris şöyle der ***** **«De ki; Belki de acele ettiğinizden bir kısmı ardınıza takılmıştır..»** (Neml, 72.) âyetinde olduğu gibi yakınlık ifade eder.

Kisâî ise; Kur'anda geçen haber durumundaki her ***** kelimesi, yukarıdaki âyette olduğu gibi tek başına gelir, umulur ki durum şöyle olur, mânasını taşır, istifham mevkiinde olursa ***** **«Demek iş başına gelecek olursa..»** (Muhammed, 22.) âyetinde olduğu gibi müfred olarak gelmez, der. Ebû Ubeyde; bu durumda âyet bunu öğrendiniz, başkalarına duyurdunuz mu, mânasına gelir, der

İbn-i Ebî Hâtim ve Beyhaki, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler:

Kur'anda geçen her ***** kelimesi, gereklilik ifade eder. İmâm Şafiî ise; Allah ile ilgili olduğunda, gereklilik ifade eder denildiğini belirtir.

İbnu'l Enbari; Kur'an'daki ***** kelimeleri iki yer hariç, gereklilik ifade ettiğini söyler. Birincisi ***** **«..belki Rabbınız size acır..»** (İsra, 8.) âyetidir. Âyette, Beni Nadr kabilesi kastedilmektedir ki Allahü teâlâ onlara merhamette bulunmadı, bilakis Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendileriyle savaşarak layık oldukları cezayı verdi, şeklindedir. İkincisi; ***** **«O sizi boşarsa, Rabbi ona sizden hayırlı, zevceler verir.»** (Tahrim, 5.) âyetidir. Fakat ifade edilen tebdil vaki olmamıştır. Bazı ulema, iki yerde yapılan bu istisnayı yersiz bularak, kaideyi umum mânada kabul etmişlerdir. Çünkü İsra âyetinde geçen merhamet tevbelerinden dönmemeleri şartına bağlanmıştır. Nitekim aynı ayette: ***** **«..Ama siz (bozgunculuk yapmaya) dönerseniz, biz de (sizi cezalandırmaya) döneriz..»** (İsra, 8.) buyurulmuştur. Tevbelerinden döndükleri için, Allah'ın azabını hak ettiler.

Tahrim suresindeki âyette geçen tebdil ise, boşanma haline bağlı idi. Oysa talâk vaki olmadı, bu yüzden tebdil gerekmedi.

«K e ş ş â f», Tahrim sûresindeki***** kelimesinin tefsirinde şöyle der: Bu kelimenin mânası; Allah'ın kullarını imrendirmesidir. Burada iki vecih vardır. Birincisi; zorbaların adeti üzere verdikleri cevaptır; belki, umulur ki gibi ifadeleri kullanmalarıdır. Onların bu gibi sözleri kesinlik ve katiyyet ifade eder. İkincisi ***** kelimesi, kulların ümitle korku arasında olmalarını öğretmek için kullanır.

Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında şöyle der ***** ve ***** kelimeleri, Allahü teâlâ'nın kelamında gereklilik, kulların kelamında ise ümit ve arzu ifade eder. Çünkü şek ve zan, kullarda görülen bir vasıftır. Halbuki Allahü teâlâ bu gibi vasıflardan münezzehtir. Bu gibi lafızların kullanılma şekli nisbidir. Vukuu mümkün işlerde kullar şüpheye düştükleri, gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini kesinlikle ifade edemediklerinden, Allahü teâlâ ise vukuu mümkün olan şeylerin vuku bulacağını kesinlikle bildiğinden, bu lafızlar iki ayrı mânaya nisbet edilirler. Bunlar. Allah'a nisbeti, kesin ve kafi nisbettir. Kullara nisbeti ise, şek ve zanna dayanan nisbettir. Bu yüzden ***** mânasındaki kelimeler bazan Allah katında mevcut gerçeklere göre, kesinlik mânası taşır. ***** **«..Allah yakında bir kavim getirir ki (O)**

onları sever, onlar da O'nu severler..» (Mâide, 54.) âyeti buna misaldir. Bazen de kulların durumuna göre, şek mânasını taşır. ***** **«...Belki Allah fethi getirir ya da kendi katından bir azab...»** (Maide, 52.) ***** **«Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar.»** (Tâhâ, 44.) âyetleri buna misaldir.

Allahü teâlâ, Hazret-i Musa ve Harun'u elçi olarak gönderdiğinde. Fıravun'un takınacağı tavrı biliyordu. Fakat âyet, Hazret-i Musa ile Harun'un içinden geçen ümit ve tamaha uygun olarak nâzil olmuştur. Kur'an, Arap diliyle nâzil olduğundan, onların diline uygun ifadelerle gelmiştir. Araplar bazan kesinlik ifade eden sözleri, belirli maksatlar için şek ifade eden lafızlarla birlikte kullanırlar.

İbn-i Dahhâk şöyle der: ***** lafız ve mâna olarak mazi fiildir. Çünkü ilerde gerçekleşecek olan bir arzu, fiilen mevcuttur. Bazı ulema ise lâfzan mazi, manen müstakbel olduğunu söyler. Zira bu, gerçekleşmesi istenilen bir arzuyu dile getirir.

***** kelimesi Kur'anda iki şekilde kullanılmıştır.

Birincisi açık ismi ref eder, bu isimden sonra ***** ile birlikte, muzari fiil gelir. Bu durumda meşhur olan irabı, ***** gibi amel eden nakıs mazi fiilin irabıdır. Ref ettiği kelime ismi, sonraki de haberi olur. Amel ve mâna bakımından ***** fiiline benzetilerek müteaddi veya ***** terkibi menzilesinde ise, lazım fiil olduğunu, Sibeveyh ve Muberred ifade ederler. ***** menzilesinde lazım fiil olduğu ***** ise fâilinden bedel-i istimal yapıldığı da söylenir.

İkincisi; kendisinden sonra ***** ile birlikte fiil gelir. Bu durumda olan ***** Arapçada tam fiildir, ***** ve sılası ***** **«insanlar inandık demekle bırakılacaklarını mı sandılar?...»** (Ankebût, 2.) âyetinde olduğu gibi, ***** nın isim ve haberi yerine geçer.

56- ***** Kelimesi

Zarf-ı mekândır. Bir yerde hazır olma ve kurbiyet mânasında kullanılır. Hazır olma ve yakınlık (kurbiyet) ***** **«(Süleymân) tahtı yanına yerleşmiş görünce dedi; 'Bu, Rabbimin lutfundandır.'..»** (Neml, 40.) ***** **«Sidretü'l-Müntehada ki barınılacak cennet, onun yanındadır.»** (Necm, 14-15.) âyetlerinde görüldüğü gibi ya hissî olur, veya ***** **«Güçlü padişahın huzurunda doğruluk koltuklarında (memnunluk içinde) dirler.»** (Kamer, 55.), ***** **«Yanında kitabdan bir ilim bulunan kimse de ... dedi...»** (Neml, 40.) ***** **«Onlar bizim yanımızda seçkin ve hayırlı kimselerdir.»** (Sâd, 47.) ***** **«...bilâkis onlar diridirler. Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar.»** (Âli imrân, 169.) ***** **«..o şöyle demişti: 'Rabbim, bana yanında cennetin içinde bir ev yap'...»** (Tahrim, 11.) âyetlerinde görüldüğü gibi, mânevi olur. Bu âyetlerdeki ***** kelimesinden murad; teşrifin yakınlığı, makamın yüceliğidir.

Bu kelime ayrıca zarf veya özellikle ***** ile mecrur olarak, kullanılır. ***** (Kasas, 27.) ***** **«Ne zaman ki onlara Allah katından, yanlarında bulunan (Tevrat)ı doğrulayan bir kitab geldi..»** (Bakara, 89.) âyetleri buna misaldir. ***** **«..yürekler, gırtlaklara dayanmıştır.»** (Mü'min, 18.), ***** **«kapının yanında..»** (Yusûf, 25.), *****

«...Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atıp kur' a çekerlerken sen onların yanında değildin..»(Âl-i imrân, 44.) ***** **«..çekiştikleri zaman da sen yanlarında değildin.»** (Âl-i imrân, 44.) âyetlerinde olduğu gibi ***** ve ***** kelimeleri, ***** kelimesi yerine kullanılır ***** **«...biz ona katımızdan bir rahmet vermiştik ve ona katımızdan bir ilim öğretmiştik.»** (Kehf, 65.) âyetinde olduğu gibi, müştereken kullanılmıştır. Şayet âyetteki bu kelimeler ***** yahut ***** ile gelmiş olsalardı gene de doğru olurdu. Fakat tekrardan kaçınmak için aynı lafızla gelmiştir. ***** **«...yanlarında değildin..»** (Âl-i imrân, 44.) âyetinde aralarındaki mesafenin uzaklığından dolayı ***** nin tekerrür etmesi uygun düşmüştür.

***** ve ***** arasında, kullanıldıkları yer ve mâna bakımından altı yönden birbirlerinden ayrılırlar.

***** ve ***** kelimeleri, ibtidai gaye için kullanıldıkları gibi başka mânada da kullanılır, ***** kelimesi ise, sadece ibtidai gaye için kullanılır. ***** .***** ve ***** kelimeleri, cümlede bazan fazla olarak gelir. ***** **«..yanımızda zapteden (tescil eden) bir kitap vardır.»** (Kaf, 4.) ***** ***** **«...Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır.»** (Mü'minûn, 62.) âyetleri buna misaldir. Fakat ***** kelimesi cümlede fazla olarak gelmez.

***** kelimesinin ***** ile cerri, nasbından daha çoktur. Hatta Kur'an'da mansub olarak gelmemiştir, ***** kelimesinin mecrûr olarak gelmesi çok görüldüğü halde, ***** kelimesi asla cer kabul etmez. ***** ve ***** kelimeleri murab olurken, ***** kelimesi çoğu lehçelerde mebni olur.

***** kelimesi, ***** ve ***** kelimelerinin aksine cümleye bazan ilâve edilir, bazan da ilâve edilmez.

Râgıb şöyle der: ***** kelimesi, ***** kelimesinden daha manalı ve daha beliğdir. Zira bu, bir işin son bulmak üzere olduğuna delalet eder. *****kelimesi iki yönden ***** kelimesinden daha kuvvetlidir.***** nin aksine, zât ve mânalara zarf olur. ***** kelimesi, şimdiki zaman ile geçmiş zamanda kullanılır.***** ise ancak şimdiki zamanda kullanılır. Bunu İbn-i'ş-Şecerî ve başkaları zikretmiştir.

57- ***** Kelimesi

Devamlı olarak muzaf hâlinde gelen, müphem bir isimdir. İki zıt arasına girmedikçe marife olarak gelmez. Bu yüzden ***** **«Kendilerine gazap edilmişlerin...»** (Fâtiha, 7.) âyetinde marife isme sıfat olması caiz olmuştur. Halbuki aslında, nekre kelimeye sıfat olarak kullanılır, ***** **«(orada eski) yaptıklarımızdan başkasını yapalım.»** (Araf, 53.) âyeti buna misaldir.

Eğer yerine ***** harfinin gelmesi uygun düşerse, hâl mevkiinde olur, yerine ***** nın gelmesi uygun düşerse, istisna mevkiinde olur. Bu durumda ***** dan sonra gelen ismin irabı gibi İrab edilir,***** kelimesi, ***** nun sıfatı olduğu için; ***** **«İnananlardan**

özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile bir olmaz...» (Nisâ, 95.) âyetinde merfu okunmuştur. Veya;

***** **«...pek azı hariç bunu yapmazlardı..;»** (Nisa, 66.) âyetinde olduğu gibi istisna kabul edilerek bedel olmak üzere merfu okunmuştur. Veya bedel olmaksızın, istisna edatı ile mensûb, veya ***** kelimesinin sıfatı olarak mecrur okunmuştur.

Râgıb «M ü f r e d a t»ında ***** kelimesinin değişik mânalarda kullanıldığını söylen

a- Müsbet mâna ifade etmeksizin, sadece menfi mânada kullanılır. ***** cümlesi buna misaldir. Yani; ***** demektir. ***** **«...Allah'dan bir yol gösterici olmadan yalnız kendi keyfine uyandan daha sapık kim olabilir?..»** (Kasas, 50.) ***** **«...mücadelede, açık olmayan,...»** (Zuhruf, 18.) âyetleri buna dair misallerdir.

b- ***** kelimesi ***** mânasında kullanılır, kendisiyle istisna yapılır, nekreye sıfat olur. ***** **«...sizin ondan başka tanrınız yoktur...»** (Araf, 85.) ***** **«...Allah'dan başka size rızık verecek bir yaratıcı var mı?...»** (Fatır, 3.) âyetleri buna misaldir.

c- Bir şeyin maddesini değil, şeklini nefiy için kullanılır. ***** Sıcak su, vasfı itibariyle soğuk suyun aynı değildir, cümlesi ile ***** ***** **«..derileri piştikçe onlara başka deriler vereceğiz ki...»** (Nisa, 56.) âyeti buna misaldir.

d- Zatı ilgilendiren mânalarda kullanılır. ***** **«...Allah'a gerçek olmayanı söylemenizden... ötürü...»** (Enâm, 93.), **«...Ondan başka Rabb mı arayayım?...»** (Enâm, 1 64.),***** **«...'Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir'...»** (Yunus, 15.) ***** **«...yerinize başka bir kavim getirir de...»** (Muhammed, 38.) âyetleri buna misaldir.

58- ***** Kelimesi

Bu kelime değişik şekillerde kullanılır.

a-Atıf edatıdır.

Bu da üç mânaya gelir.

1- Tertib içindir. ***** **«...Musa' da ötekine bir yumruk indirip işini bitirdi...»** (Kasas, 15.) âyetinde olduğu gibi ya manevi olur, ya da ***** **«Derken şeytan onları(n ayağını) oradan kaydırdı, içinde bulundukları (nimet yurdu)ndan çıkardı..»** (Bakara, 36.), ***** **«..Musa'dan, bundan daha büyüğünü isteyip, 'Allah'ı bize açıkca göster'.»** (Nisâ, 153.), ***** **«seslendi: 'Rabbim' dedi..»** (Hud, 45.) âyetlerinde olduğu gibi, mufassal cümleyi mücmele atfetmek üzere zikri olur. el-Ferrâ, ***** kelimesinin tertib mânasına geldiğini kabul etmez, ***** **«Nice kent(ler) helak ettik, gece yatarlarken...»** (Araf, 4.) âyetini buna delil getirir. el-Ferrâ'nın bu itirazına, âyetin; «Onun helakini murad ettik» mânasında olduğu şeklinde cevap verilir.

2- Takip içindir. Bu, her cümlenin özelliğine göre değişir. Bu yönüyle ***** **«...gökten su indirdi de arz yeşeriyor..»** (Hac 63.), *****«...nutfeyi alakaya çevirdik, alakayı da

bir çiğnemlik ete çevirdik...» (Mü'minûn, 14.) âyetlerinde olduğu gibi, terâhî (zaman farkı) nazarı itibara alınmaz.

3- Ekseriyetle sebep bildirir. ***** **«...Musa da ötekine bir yumruk indirip işini bitirdi...»** (Kasas, 15.) ***** **«Adem, Rabbından bir takım kelimeler aldı, bunun üzerine onun tevbesini kabul etti.»** (Bakara, 37.) ***** ***** **«Elbette, bir ağaçtan, bir zakkum ağacından yiyeceksiniz. Onunla karınları dolduracaksınız üzerine de kaynar su içeceksiniz.»** (Vâkıa, 52-54) âyetleri buna misaldir.***** **«..gizlice ailesinin yanına gitti, semiz bir buzağı getirdi. Onu önlerine yaklaştırdı.»**(Zariyat 26-27) ***** **«Karısı çığlık içinde geldi. Yüzüne vurarak:..»** (Zariyat, 29.),***** **«Bağırıp sürenlere... Zikir okuyanlara»** (Sâffât, 2-3.) âyetlerinde olduğu gibi bazen, yalnız tertib için kullanılır.

b- Atıf kastedilmeksizin, sadece sebep bildirmek için kullanılır. ***** **«Sana Kevseri vermedik mi, namaz kıl..»** (Kevser, 1-2.) âyetlerî buna misaldir. Zira inşâi cümle haber cümlesine veya bunun aksi, birbirine atfedilmez.

c- Şart cümlesi olarak gelmesi uygun olmadığından, cevap cümlesini şarta bağlamak için kullanılır. Bu da; ***** **«Eğer onlara azab edersen, onlar senin kullarındır...»** (Maide, 118.) *****

***** **«...eğer sana bir hayır dokunursa, şüphesiz o, her şeyi yapabilendir.»** (Enâm, 17.) âyetlerinde olduğu gibi ya isim cümlesi, ***** ***** **«...Gerçi sen beni malca ve evlatça senden az görüyorsun ama Rabbim bana senin bağından daha iyisini verebilir.»** (Kehf, 39-40) ***** ***** **«...Kim böyle yaparsa Allah'dan bir şeyi kalmaz...»** (Âli İmrân, 28.), ***** **«Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel»** (Bakara, 271.), ***** **«kimin arkadaşı şeytan olursa, arkadaş bakımından hali çok yamandır.»** (Nisa, 38.) âyetlerinde olduğu gibi fiili camid olan fiil cümlesi veya ***** **«De ki, Allahı seviyorsanız bana tabi olun ki..»** (Âli İmrân, 31.), ***** **«...eğer (onlar) şahitlik ederlerse sen onlarla beraber şahitlik etme..»** (Enâm, 150.) âyetlerinde olduğu gibi inşâî cümle, ***** **«..eğer suyunuz çekilirse, size kim bir akarsu getirebilir?..»** (Mülk, 30.) âyetinde hem isim, hem de inşâî cümle bir araya gelmiştir, veya: ***** **«...eğer çaldıysa bundan önce de kardeşi çalmıştı»** (Yusuf, 77.) âyetinde olduğu gibi lâfzan ve manen mazi fiili, veya ***** **«..sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah yakında öyle bir kavim getirecek ki...»** (Maide, 54.) ***** **«Yaptıkları hiç bir iyilik inkâr edilmeyecektir.-»** (Âli İmrân, 115.) âyetlerinde olduğu gibi istikbal harfi bulunan cümle olur.

***** Kelimesi, cevabı şarta bağladığı gibi, cevaba benzeyen cümleyi, şarta benzeyen cümleye de bağlar. ***** **«O, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler haksız yere Peygamberleri öldürenler...»** (Âl-i İmrân, 21.) âyeti buna misaldir.

d- ***** Kelimesi, ziyade olarak gelir. Zeccâc, ***** **«İşte onu tadsınlar: (O) kaynar su ve irindir!»** (Sâd, 57.) âyetini bu kabilden sayar. Âyetteki ***** kelimesinin haber olduğu, mübteda ile arasındaki cümlenin mutarıza cümlesi durumunda bulunduğundan

Zeccâc'ın bu görüşü reddedilmiştir. el-Farisi; ***** **«Hayır, yalnız Allah'a kulluk et...»** (Zümer, 66.) âyetini, başkaları da ***** **«Ne zaman ki onlara Allah katından, yanlarında bulunanı (Tevrat'ı) doğrulayıcı bir kitap geldi... o bildikleri (Kur'an) kendilerine gelince..»** (Bakara, 89.) âyeti buna misal getirirler.

e- ***** Kelimesi, isti'naf için gelir. ***** **«...o da hemen oluverir.»** (Bakara, 117.) âyeti nun'un ref'i ile buna misaldir.

59- ***** Kelimesi

Harfi cer'dir. Çeşitli mânaları vardır.

En meşhuru, mekân veya zaman zarfı olmasıdır. ***** **«Rum(lar) yenildi; en yakın bir yerde. Onlar, (bu) yenilgiden sonra yeneceklerdir. Bir kaç yıl içinde...»** (Rum, 2-3.) âyetlerinde olduğu gibi hakiki zarf, veya ***** **«...kısasta sizin için hayat vardır...»** (Bakara, 179.), ***** **«Andolsun, Yusûf ve kardeşlerinde ibretler vardır...»** (Yusuf, 7.), ***** **«...Bîz seni açık bir sapıklık içinde görüyoruz.»** (Araf, 60.) âyetlerinde olduğu gibi mecâzi zarf olur.

b- ***** kelimesi gibi beraberlik mânasında kullanılır. ***** **«..sizden önce geçenlerle girin...»** (Araf, 38.) ***** **«...dokuz mucize içindedir...»** (Neml, 12.) âyetleri buna misaldir.

c- Sebep mânasında kullanılır. ***** **«...işte siz beni bunun için kınamıştınız!»** (Yusuf,32.) ***** âyetleri buna misaldir,

d- istilâ mânasında kullanılır. ***** **«...ve sizi hurma dallarına asacağım...»** (Tâhâ, 71.) âyeti buna misaldir.

e- Sebep bildiren ***** mânasında kullanılır. ***** **«..Bu (düzen içi)nde sizi üretiyor.»** (Şura, 11.) âyeti buna misaldir.

f- ***** mânasında kullanılır. ***** **«..(öfkelerinden) ellerini ağızlarına koydular.»** (İbrahim, 9.) âyeti buna misaldir.

g- ***** mânasında kullanılır. ***** **«Her ümmet içinde, kendilerinden kendi üzerlerine bir şahit getirdiğimiz gün..»** (Nahl, 89.) âyeti, diğer bir âyetin delaletiyle buna misaldir.

h- ***** mânasında kullanılır. ***** **«...ve o, ahirette de kördür...»** (isrâ, 72.) âyeti buna misaldir. Yani, ahiret ve güzelliklerinden demektir.

ı- Mukayese mânasında kullanılır. Bu durumda ***** harf-i cerri tercih edilenle, kendisine tercih olunan iki kelime arasına girer. ***** **«...Ama dünya hayatının geçimi, ahiretin yanında pek azdır.»** (Tevbe, 38.) âyeti buna misaldir.

i- Ziyade harf olarak te'kid için kullanılır. ***** **«'Haydi, (geminin içine) binin' dedi...»** (Hud, 41.) âyeti buna misaldir, yani ***** 'ona binin' demektir.

60- ***** Kelimesi

İster mazi, ister muzari olsun önüne nâsb, cezm ve istikbal ifade eden harflerden mücerred, müsbet, haberi ve mutasarrıf fiillere mahsus bir harftir. Bu harfin çeşitli mânaları vardır.

a- Mazi fiil ile kullanıldığında, **tahkik** ifade eder. ***** **«Felaha ulaştı o Mü'minler.»** (Mü'minûn, 1.), ***** **«Nefsini temizleyen iflah olmuş.»** (Şems, 9.) âyetleri buna misaldir. Bu mânada kullanılan ***** kaseme cevap olarak vaki olan fiil cümlelerinde, te'kid yönünden cevap olarak kullanılan isim cümlelerindeki ***** ve ***** gibidir.

b- Ayrıca mazi fiil ile geldiğinde, yapılacak işin yaklaştığını göstermek üzere, **takrîb** mânasında kullanılır. Meselâ; ***** denildiğinde Zeydin kalkışının yakın veya uzak maziye delaleti muhtemeldir. Şâyet; ***** denilecek olursa, Zeyd'in yakında kalktığı anlaşılır.

Nahiv uleması: Bazı hükümler, harfin bu özelliğine dayanır, elemiştir. *****

***** ve ***** fiillerine dahil olmaması, bu özelliklerinden biridir. Çünkü bu fiiller, durum bildirir. Hasıl olan bir şeyin yaklaştığını zikretmenin lüzumu yoktur. Ayrıca bu fiiller, zaman mefhumu taşımazlar.

Hâl mevkiinde olan mazi fiile dahil olmasının vucubiyeti de diğer bir özelliğidir. Bu, ***** **«Dediler: Bizler neden Allah yolunda savaşmıyalım ki, oysa biz yurtlarımızdan sürüldük...»** (Bakara 246.) âyetinde olduğu gibi ya zâhiridir veya ***** **«...işte sermayemiz de bize geri verilmiş...»** (Yusuf, 65.), ***** **«...yürekleri sıkılarak size gelenler...»** (Nisa, 90.) âyetlerinde olduğu gibi, mukadderdir. Kûfe uleması ile Ahfeş, bunu kabul etmeyerek şöyle demişlerdir, ***** harfi olmaksızın, ekseriyetle hâl vaki olduğundan buna ihtiyaç yoktur.

Seyyid Cürcani ve hocamız Kâfiyeci, Basra ulemasının bu konudaki görüşlerinin yanlış olduğunu söyler. Bunun sebebi; hâl lâfzının mahiyetini ayırt edememeleridir. Çünkü ***** ile ifade edilen yakınlık durumu, zamanla ilgilidir. Bir şeyin durumunu bildiren hâl ise, sıfatla ilgilidir. Bu iki mâna, bu -yüzden birbirinden farklıdır.

c- Muzari fiili ile birlikte, azlık ifade eder. İbn-i Hişam, «e l - M u ğ n î» adlı eserinde bunun ikiye ayrıldığını ***** Yalancılar bazen doğru söyler misalinde olduğu gibi fiilin az vuku bulduğunu, ***** **«O, sizin ne üzerinde bulunduğunuzu bilir...»** (Nur, 64.) âyetinde olduğu gibi, müteallikin azlığını belirtir. Buna göre âyetin mânası; «onların içinde bulundukları durumla ilgili malumatı, Allah'ın ilmine nazaran azdır» demektir. İbn-i Hişam'a göre Bazıları, bu ve benzeri âyetlerde geçen ***** kelimesinin tahkik için olduğu kanaatindadır. Bu görüşte olanlardan biri de Zemahşerî'dir. O şöyle der: ***** harfi, bu âyette ilmi te'kid için getirilmiştir, bu aynı zamanda vaid'in te'kidini ifade eder.

d- Sibeveyh ve diğer Ulemaya göre bu harf, çokluk ifade eder. Zemahşerî; ***** **«(Ey Muhammed) biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu (gökten haber beklediğini) görüyoruz.»** (Bakara, 144.) âyetini buna misal getirir, «çoğu kez görürüz» şeklinde tefsir eder.

e- Bir işin vukuunu beklemek mânasına gelir. Gelmesi beklenen ve yolu gözlenen kimse için ***** 'Kaybolmuş kişi bazan çıkagelir.' cümlesi, cemaatın namaza durmayı gözlediği için ***** 'Namaz başlıyor' cümlesi buna misaldir. Bazıları ***** **«Allah, seninle tartışanın sözünü işitti...»** (Mücadele, 1.) âyetini bu kabilden saymışlardır. Çünkü mücadele hâlinde olan kadın, Allah'dan duasının kabulünü beklemiştir.

61- ***** Kelimesi

Harfi cerr'dir, çeşitli mânaları vardır.

a- En meşhuru, teşbih içindir, ***** **«Denizde koca dağlar gibi giden yüksek gemiler de onundur.»** (Rahmân, 24.) âyeti buna misaldir.

b- Sebep mânasında kullanılmasıdır. ***** **«Nitekim kendi içinizden, size âyetlerimizi okuyan bir Resul gönderdik...»** (Bakara, 151.) âyeti buna misaldir. Ahfeş bu âyeti şöyle tefsir eder: «aranızdan birini size elçi gönderdiğimiz için...» ***** **«...Onun size gösterdiği biçimde Onu anın.»** (Bakara, 198.) yani «size hidayeti verdiği için...» ***** **«..'Demek gerçekten Kâfirler iflah olmaz' demeye başladılar.»** (Kasas, 82.) yani «kurtulamadıkları için taaccüb ederim» ***** **«...bunların nasıl tanrıları var, bize de öyle bir tanrı yap...»** (Araf, 138.) âyetleri buna misaldir.

c- Ziyade olarak te'kid için kullanılır. Çoğu ulema ***** **«...Zatına benzer hiçbir şey yoktur...»** (Şura, 11.) âyetini bu kabilden sayar. Yani «O'nun benzeri yoktur.» Şayet ziyade kabul edilmeseydi, Allah'ın bir benzeri olması gerekirdi ki, bu da muhaldir. Bu ifadeden maksat; benzeri nefyetmektir.

İbn-i Cinnî şöyle der: Âyetteki ***** harfi, misli nefyetmeyi te'kid için gelmiştir. Çünkü harfin ziyadesi, cümlenin tekrar zikredilmesi demektir. Ragıp el-İsfahanî de şöyle der: ***** ve ***** kelimelerini kullanmanın doğru olmadığını belirtmek üzere Cenâb-ı Hak, nefyi te'kid için ***** ve ***** kelimelerini birlikte kullanarak, her ikisini birden ***** fiili ile nefyetmiştir.

İbn-i Furak da şöyle der: Âyette geçen ***** ziyade değildir. Âyetin mânası; «Allah'ın mislinin misli olan bir şey yoktur.» Misille benzeyiş nefyedilince, hakikatte Allah'ın misli yoktur demek olur.

İzzüddîn b. Abdisselâm ise şöyle der: ***** kelimesi söylendiğinde bundan zât kastedilir, mesela; ***** cümlesinde 'sen bu işi yapmazsın' anlaşılır. Şairin şu beyti, buna misaldir.

Ey benzeri olmayan, ulûhiyette Tek olan Allahım, Senden başkasına yalvarmam

Allahü teâlâ şöyle buyurun ***** **«Sizin inandığınız gibi inanırlarsa, doğru yolu bulmuş olurlar..»** (Bakara, 137.) yani, «bizzat kendisine inandığınız» demektir. Çünkü îman etmelerinin bir benzeri yoktur. Bu durumda âyetin takdir; ***** «O'nun zatının bir benzeri yoktur.» şeklinde olur.

Ragıp lsfahanı şöyle der: Bu âyetteki ***** kelimesi, sıfat mânasındadır. Buna göre âyetin mânası; «Allah'ın sıfatı gibi bir sıfat yoktur.» şeklindedir. Bu ifadenin inceliği şudur Her

ne kadar beşerin vasıflandırıldığı birçok sıfatlarla Allah (celle celalüh) da vasıflandı nisa bite, bu sıfatları beşerde kullanıldığı şekliyle değildir, çünkü en yüce vasıflar Allah'ındır.

***** harfi bazan ***** mânasında isim olarak gelir, irabdan mahalli olur ve kendisine zamir döner. Zemahşerî; ***** **«...kuş yapar, ona üflerim.»** (Âl-i İmrân, 49.) âyetinin tefsirinde şöyle der: Âyette geçen ***** kelimesindeki zamir ***** kelimesindeki ***** ye döner. Yani; benzer olan o şeye üflerim, böylece o da diğer kuşlar gibi olur.

İsmi işaret olan ***** ve benzeri ismi işaretlerdeki ***** muhatabı belirleyen harftir, irabdan mahalli yoktur. ***** kelimesindeki ***** nin ise harf veya muzafun ileyh olan bir isim olduğu söylenir, ***** kelimesindeki ***** nin ise, harf veya mahallen merfu veya mahallen mansûb bir isim olduğu söylenir. Bunlardan doğru olanı, birincisidir.

62- ***** kelimesi

Nakıs fiildir. Yalnız mazi ve ***** muzari sigalarının çekimi yapılır. Bu fiil, merfû . isim alır, haberi ***** den mücerred olan muzari fiili gelir. Mânası; yakın oldu, şeklindedir. Nefiy halinde yakınlık mânası kalkar, müsbet halinde ise yakınlık mânasını taşır. Birçok lehçelerde meşhur olan, nefiy haline müsbet mâna, müsbet halinde menfi mâna taşımasıdır. Mesela; ***** Zeyd bunu yapamayayazdı, denildiğinde cümlenin mânası, «yapmadı» demek olur. ***** **«Az daha onlar seni ayırarak...»** (İsra, 73.) âyeti ile ***** 'yapmaya da yaklaşmadı' cümlesi, bunun bir delilidir.***** **«...mutlaka yol buluruz (yaparız)..»** (Bakara, 71.) âyetinden anlaşılacağı üzere mânası 'yaptı, işledi' demektir,

İbn-i Ebî Hâtim, Dahhâk tariki ile İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'anda mevcut her ***** ve ***** fiili, 'asla olmadı' mânasındadır. Bir işin zorlukla elde edildiğini ifade ettiği de söylenir. ***** **«...mutlaka yol buluruz, (yaparız).»** (Bakara, 71.) âyetine dayanarak mazi sigasında menfi oluşu, mânasını müsbete çevirmiş, ***** **«nerdeyse onu dahi göremez.»** (Nur, 40.) âyetine dayanarak muzari sigasında menfi oluşu ise hiçbir şeyi görmediğinden, mânası menfi olarak kalmıştır. Doğru olan, birincisidir. Çünkü bu kelime, diğerlerinden farksızdır. Menfi halinde menfi, müsbet halinde müsbettir. ***** cümlesinin mânası, 'bir işi neredeyse yapıyordu, fakat yapmadı şeklindedir. ***** cümlesi ise, yapması şöyle dursun, yapmaya yaklaşmadı, demektir. Fiilin menfi oluşu, aklen yaklaşmanın menfi oluşunu gerektirir. ***** **«..ineği boğazladılar; az daha yapamayacaklardı.»** (Bakara, 71.) âyeti, Yahudilerin buzağıyı kesmeden önceki tutumlarını bildirir. Zira onlar, başlangıçta buzağıyı kesme niyetinde değillerdi. Kesme fiilinin gerçekleşmesi ***** 'onu kestiler' kelimesiyle anlaşılmıştır. ***** **«Eğer biz seni sağlamlaştırmamış olsaydık, onlara bir parça meyledecektin.»** (İsra, 74.) âyeti ise, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ne az, ne de çok meyletmediği halde, müsbet şeklinde gelmiş, ***** kelimesinden dolayı, mânası menfi olmuştur.

***** fiili bazan ***** mânasında kullanılır. ***** **«İşte Yusuf'a böyle bir çare öğrettik..»** (Yusuf, 76.), ***** **«...nerdeyse onu gizleyeceğim.»** (Tâhâ, 15.) âyetleri

buna misaldir. Bazan da ***** fiili ***** mânasına gelir. ***** **«...yıkılmak isteyen bir duvar (yıkılmak üzere olan)..»** (Kehf, 77.) âyeti buna misaldir.

63- ***** Kelimesi

Çekimi yapılan nakıs fiildir, ismini ref, haberini nasbeden Asıl mânası; hâl ve istikbalden munkatı' olarak, geçmiş zamanı ifade etmesidir. ***** **«..onlar kuvvetçe sizden daha yaman, mal ve evlatça sizden daha çok idiler..»** (Tevbe, 69.) âyeti buna misaldir. Bazan da devamlılık ve süreklilik mânasında kullanılır. ***** **«..Allah bağışlayıcı, esirgeyicidir.»** (Nisâ, 96.) ***** **«Biz her şeyi (yapmasını) biliriz.»** (Enbiya, 81.) âyeti buna misaldir. Yani; 'halen de böyleyiz' demektir. Bu mâya göre Allah'ın bütün zati sıfatları ile birlikte gelen ***** devamlılık ve süreklilik ifade eder.

Ebû Bekr er-Râzi; Kur'an'da mevcut ***** fiilinin beş mânaya geldiğini söyler

***** **«..Allah bilendir, hikmet sahibidir.»** (Nisa, 17.) âyetinde olduğu gibi ezel ve ebed, ***** **«Şehirde dokuz kişi vardı ki..»** (Neml, 48.) âyetinde olduğu gibi sadece geçmiş zaman mânasındadır, ki asl olan da budur,

***** **«Siz, insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmet oldunuz.»** (Âl-i imrân, 110.) ***** **«..Çünkü namaz, Mü'minlere vakitli olarak farz kılınmıştır.»** (Nisa, 103.) âyetlerinde olduğu gibi sadece hal mânasında,

***** **«..şerri salgın olan bir günden korkarlar.»** (İnsan, 7.) âyetinde olduğu gibi, sadece istikbal mânasında, ***** **«...inkârcılardan oldu.»** (Bakara, 34.) âyetinde olduğu gibi ***** oldu mânasında kullanılır.

İbn-i Ebî Hâtim, Suddî tarikiyle Ömer b. Hattab'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Âl-i imrân sûresinin 110. âyetinde Allah (celle celalüh) dileseydi ***** derdi, hepimiz muhatap olurduk. Fakat Cenâb-ı Hak, Eshâbın özelliğini göstermek için ***** şeklinde hitap buyurmuştur.

***** fiili bazan ***** gerekir mânasında kullanılır. *****

«..bir ağacını dahi bitiremeyeceğiniz..» (Neml, 60.) ***** **«..bunu konuşmamız bize yakışmaz..»** (Nur, 16.) âyetleri buna misaldir.

***** fiili bazan da ***** hazır olmak veya ***** bulmak mânasında kullanılır. ***** **«Eğer (borçlu) darlık içindeyse..»** (Bakara, 280.), ***** ****** **«..peşin ticaret olursa..»** (Bakara, 282.) ****** **«..zerre miktar bir iyilik olsa..»** (Nisa, 40.) âyetleri buna misaldir. Bazan da ziyade olarak te'kid için gelir. ****** **«Dedi ki: 'Ben onların yaptıklalarının (iç yüzünü) bilmem.»** (Şuarâ, 112.) âyeti buna misaldir.

64- ***** Kelimesi

Nun'un şeddesiyle okunan bu kelime, te'kid ve teşbih için kullanılan bir harftir. Çoğu Ulemaya göre bu kelime, teşbih edatı olan ****** ile, te'kid edatı olan ****** den meydana gelmiştir. ****** 'Zeyd aslan gibidir' cümlesinin aslı, ****** 'muhakkak Zeyd aslan gibidir.' şeklindedir, önemine binaen teşbih harfi başa alınmış, önüne harfi cer geldiği için ****** nin hemzesi fetha kılınmıştır.

Hâzim: Bu kelime, benzeme kuvvetli olduğunda kullanılır. Şöyle ki benzeyen ile kendisine benzetilene bakan kimse, aradaki farkı ayırt edilemiyecek kadar şüpheye düşer. Bu yüzden Belkıs, Süleyman (aleyhisselâm) için ****** **«..tıpkı o..»** (Neml, 42.) sözünü kullanmıştır, der.

Haberi camid kelime olmadığı zaman ****** nin, zan ve şek ifade ettiği söylenir. ****** **«.. .kendisine dokunan bir darlıktan ötürü hiç yal varmamış gibi (hareket eder).»** (Yunus, 12.) âyetinde olduğu gibi bazan da, nun'u şeddesiz okunur.

65- ***** Kelimesi

Bu kelime, teşbih edatı ****** ile, sayıda çokluk ifade eden tenvinli ****** kelimesinden meydana gelmiştir. ****** **«Nice peygamber var ki, kendileriyle beraber bir çok mücahidler çarpıştılar.»**(Âl-i İmrân, 146.) âyeti buna misaldir.

Bu kelime değişik şekillerde kullanılır. ****** vezninde ***** şeklinde okunuşu bunlardan biridir. İbn-i Kesir bunu daima böyle okumuştur. Bazan da ****** vezninde ****** şeklinde okunur. Yukarıdaki âyet; ****** şeklinde de okunmuştur. Bu kelime; devamlı cümle başında bulunan, temyize muhtaç olarak müphem halde gelen, temyizi çoğunlukla ****** harfi cerri ile yapılan, mebni bir kelimedir. İbn-i Usfûr; temyizin ****** harfi cerri ile yapılması zaruridir, der.

66- ***** Kelimesi

Kur'anda sadece işaret mânasında kullanılır. ***** (Neml, 42.) âyeti buna misaldir.

67- ***** Kelimesi

Kendisine muzaf olan ismin bütün fertlerini içine alan bir isimdir. ***** **«Her nefis ölümü tadacaktır.»** (Âl-i İmrân, 185.) âyeti buna misaldir.

Aynca cemi olarak muarref olan isme muzaftır. ***** **«Onların hepsi, kıyamet günü O'na tek başına gelecektir.»** (Meryem, 95.) ***** **«..bütün yiyecekler helaldi..»** (Âl-i İmrân, 93.) âyetleri buna misaldir. Bir de, muarraf olan müfredin parçalarına muzaftır. ***** **«..İşte Allah, her kibirli zorbanın kalbini böyle mühürler.»** (Gâfir, 35.) âyeti buna misaldir. Bu âyetteki ***** kelimesi ***** kelimesine izafe edilmiştir. Buna göre mâna 'kalbin her tarafı' demektir. ***** ve ***** kelimelerinin tenvinle okunması, kalbin tamamını ifade etmek içindir.

Makabli (kendinden öncekine) ve maba'dine (kendinden sonrakine) nazaran bu kelime üç şekilde kullanılır.

a- Nekre veya marife bir isme sıfat olarak gelir, bunun kemâline işaret eder. Bu durumda lafız ve mâna bakımından kendisine benzeyen zâhir bir isme izafesi gerekir. ***** (İsra, 29.) ayeti buna misaldir, **«tam olarak açıp saçma»** yine ***** **«...tamamen yönelip te ötekini muallakta (kocasız gibi) bırakmayın..»** (Nisa, 129.) âyeti de buna bir başka misaldir.

b- Marife bir kelimeyi te'kid için kullanılır, umumilik ifade eder. Bu durumda, te'kid edilen kelimeye dönen bir zamire izafe edilmesi gerekir. ***** **«Meleklerin hepsi topluca secde ettiler.»** (Hicr, 30.) âyeti buna misaldir. Ferrâ ve Zemahşerî, bu durumda ***** kelimesinin lâfzan izafetten kesilmesine cevaz verirler. Bazılarının kıraatına göre; ***** **«Şüphesiz Rabbin, hepsinin işlerini(n karşılığını) tam verecektir.»** (Hud, 111.) âyeti, buna misaldir.

c- Bu kelime, tabi olarak gelmez, aksine, amilin tesirinde kalır. Buna göre, ism-i zahire muzaf olduğu gibi, olmayabilir. ***** **«Her can kazandığıyla (Allah katında) rehin alınmıştır.»** (Müddessir, 38.), ***** **«Hepsine de (uyarmak için) misaller anlattık..»** (Furkan, 39.) âyetleri buna misaldir. Nekre bir isme muzaf olduğunda, kendisine dönen zamirde, mânanın dikkate alınması gerekir.***** **«işledikleri her şey..»** (Kamer, 52.) ***** **«Her insanın (amel) kuşunu boynuna doladık..»** (İsra, 13.) ***** **«Her nefis ölümü tadacaktır...»** (Âli İmrân, 135.) ***** **«Her can kazandığıyla (Allah katında) rehin alınmıştır.»** (Müddessir, 38.), ***** **«..gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde..»** (Hac, 27.) âyetleri buna misaldir. Veya marife bir isme muzaf olduğunda, müfred ve müzekkerlikte lâfzın mânasına rivâyeti caiz olur. Her ikisi de şu âyette bir arada bulunur. ***** **«Göklerde ve yerde bulunan herkes Rahmâna kul olarak gelecektir, Onların hepsini kuşatmış ve onları saymıştır.' Onların hepsi, kıyamet günü ona tek başına gelecektir.»** (Meryem, 93-95.) Veya izafet terkibine girmeden gelir. ***** **«..herkes kendi (hali)ne uygun hareket eder..»** (İsra, 84.) ***** **«Hepsini günahlarıyla yakaladık..»** (Ankebût, 40.) ***** **«..hepsi boyun bükerek ona gelir.»** (Neml, 87.), ***** **«..Hepsi de zulmedicilerdi.»** (Enfâl, 54.) âyetleri buna misaldir.

***** kelimesinin önüne nefiy edatı veya menfi bir fiil geldiğinde, menfilik özellikle umum mânaya yönelir, mefhumundan, bazı fertleri için fiilin, müsbet mânaya geldiği anlaşılır. Şayet menfilik kendisinden sonra gelirse, bu defa, hüküm bütün fertlere yönelik olur. İlmi beyân ulemasının ifadesi, aynen böyledir. Bu kaideye göre ***** **«..Zira Allah kendini beğenip övünen kimseyi sevmez..»** (Lokman, 18.) âyetinin mânasını anlamak güçleşir. Zira, âyetteki bu iki vasıftan birine sahip olan kimsede Allah'ın sevgisi mevcuttur mânası ortaya çıkar. Bu görüşe şöyle cevap verilir: Mefhumun delaleti ile çıkarılan mâna, ancak engel bulunmadığı takdirde gerçekleşir. Oysa ki bu engel, burada mevcuttur. Zira, âyetteki kibir ve övünmenin, mutlak surette haram olduğuna dair deliller mevcuttur.

***** **«Onlardaki her hangi bir rızıktan rızıklandırıldıklarında:..»** (Bakara, 25.) âyetinde olduğu gibi ***** kelimesine ***** harfi bitişebilir. Bu harf, masdariyet ifade eder, gerçek masdarın yerini tuttuğu gibi, sılasıyla birlikte zaman zarfının yerini tutar. Buna göre âyetin mânası; '**her zaman**' şeklinde anlaşılır. Bu yüzden adı geçen. ***** harfine, zarfın yerini tutan zarf masdarı adı verilir. Gerçekte bu, bizatihi değildir. Her ***** kelimesi, kendi yerine kaim olduğu kelimeye izafetinden dolayı, zarfiyet üzere mansûb olur. Kendisini nasbeden fiil, mânada cevabı olan fiildir.

Fukaha ve usûlcüler, ***** kelimesinin **tekrar** mânası ifade ettiğini söylerler. Ebû Hayyân; tekrar mânasına gelmesi, ***** nın umumilik ifade etmesindendir. Çünkü zarfiyetten murad, umumiliktir. ***** kelimesi de bunu tekid eder.

68- ***** ve ***** Kelimeleri

Bu kelilmeler; lâfzan müfred, manen tesniye olan birer isimdir. Tesniye ifade eden, marife olan her kelimeye lâfzan ve manen daima muzaftırlar Râgıb el-İsfahanî: Bu iki kelimenin tesniyelerde kullanılması aynen, cemi mânasında ***** kelimesi gibidir. ***** **«Her bağ, yemişini vermiş...»** (Kehf, 33.) ***** **«..ikisinden birisi, yahut her ikisi..»** (İsra, 23.) âyetleri buna misaldir.

69- ***** Kelimesi

Sa'lebe göre bu kelime; teşbih edatı olan ***** ile, nefiy edatı olan ***** dan meydana gelmiştir. Mânayı takviye, her iki edatın asıl mânalarını taşıdığı vehmini kaldırmak için ***** edatı, şeddelenmiştir. Diğer Ulemaya göre, mürekkeb değildir. Sibeveyh ve çoğu Ulemaya göre bu kelime, harftir, **azarlama ve tehdid** mânasındadır. Bunun dışında başka mânası yoktur. Sibeveyh ve onun görüşünde olanlar, ***** üzerinde daima vakf edilmesini, kendisinden sonraki kelime ile ibtidayı, caiz görürler. Bunlardan Bazıları; bir sûrede ***** mevcutsa o sûrenin Mekkî olduğuna hükmedilir, çünkü bu kelimede tehdid ve vaid mevcuttur, bu kelimenin bulunduğu âyetler ekseriyetle Mekke'de nâzil olmuştur, azgınlık ve sapıklık daha ziyade Mekke'de zuhur etmiştir, derler.

İbn-i Hişam; bu görüşe katılmayarak, üzerinde durulması gerektiğini söyler. Zira; ***** **«..Seni terkib etti, hayır siz yalanlıyorsunuz...»** (İnfitar, 8-9.) ***** **«O gün insanlar, alemlerin Rabbi huzurunda dururlar, hayır...»** (Mutaffifîn, 6.) ***** **«Sonra onu açıklamak bize düşer.. Hayır...»** (Kıyame, 19-20.) âyetlerinde zecr mânası açıkca görülmemektedir. İnsanların Allah'ın istediği şekilde yarattığı surette öldükten sonra dirilmeye, imanı bırakma, Kur'anı okurken acele etme! şeklindeki sözleri zecr değil, doğru olanı kabul etmemektir. Zira ilk iki âyette sözü edilen bu hususlar, kimseye yasaklanmamıştır. Üçüncü âyette ise, acele kelimesiyle ***** arasında uzun bir fasıla mevcuttur. Aynı zamanda Alak sûresinin ilk beş âyeti önce nâzil olmuş, sonra da ***** **«Hayır (muhakkak okumaz ise) insan azar.»** (Alak, 6.) âyeti inmiştir. Böylece ***** kelimesi, ayn bir âyet grubunun başında yer almıştır, der.

Diğer ulema ise; azarlama ve zecr mânasının bu âyetlerde devam etmediğini söyler buna, kendinden önceki kelimede vakf, kendisiyle de ibtidanın câiz olabileceği ikinci bir mâna ilâve etmişlerdir. Fakat bu mânanın tayininde görüş birliğine varamamışlardır, der. Kisâî, kelimenin ***** **gerçekten**, Ebû Hâtim ise başlangıç için kullanılan ***** mânasında olduğunu söyler. Ebû Hayyân: Ebû Hâtim'den önce, kimse bu hususa temas etmemiştir. Aralarında Zeccâc'ın bulunduğu Bazı ulema bunu, sonradan ele almışlardır, der. Nadr b. Şumeyl;***** nın, *****

ve ***** mânasında cevap harfi olduğunu söyler, ***** **«Hayır, andolsun aya.»** (Müddessir, 32.) âyetini buna misal getirir.

Ferrâ ve İbn-i Sa'dân; kelimenin *****mânasında olduğunu söylerler. Bunları, «e t - T e z k i r a» adlı eserinde Ebû Hayyân zikretmiştir.

Mekki'nin belirttiğine göre ***** kelimesi ***** mânasında kullanıldığında isim olur. ***** **«Hayır, bunların tapmalarını inkâr edecekler...»** (Meryem, 82.) âyetindeki *****, tenvinle okunmuştur. Bu kelime ile ilgili bir husus da, **'yorulmak ve bıkmak'** mânasında kullanılan ***** fiilinin masdarından geldiği, **'davalarında bıkıp usandıkları'** mânasında olduğu veya **'ağırlık'** mânasında ***** masdarından geldiği, **'ağır yük yüklendiler'** mânasında olduğudur.

Zemahşerî bu kelimenin **'tehdîd'** ifade ettiğini ***** **«demir halkalar»** (İnsan, 4.) âyeti gibi, tenvinlenmesinin caiz olduğunu söyler. Ebû Hayyân bu görüşü reddeder. ***** kelimesinin tenvin alması doğrudur. Zira aslı tenvinli olan bir isimdir. Bu yüzden uygunluk sağlamak için aslına dönülmüştür, der. İbn-i Hişam da; Zemahşerî, ***** kelimesinin tenvin alması caizdir demekle kalmamış, ayrıca bu tenvinin, âyetin önünde, ziyade mutlak bir harfin yerine geldiğini, sonra da vakf kasdiyle birleştirildiğini söylemiştir, der.

70- ***** Kelimesi

Mebni bir isimdir, daima cümle başında bulunur. Müphemdir, temyize muhtaçtır, istifham mânasını taşır, fakat Kur'an'da bu mânada kullanılmamıştır. 'Pek çok' mânasında, haber olarak gelir, ekseriyetle **'iftihar'** makamında kullanılır. ***** **«Göklerde nice melek vardır ki...»** (Necm, 26.) ***** ***** **«Nice kentler helak ettik...»** (Araf, 4.), ***** **«(Halkı) zulmeden nice şehirleri kırıp geçirdik.»** (Enbiya, 11.) âyetleri buna misaldir.

Kisâî'nin ifadesine göre ***** in aslı, ***** dir, ***** ve ***** gibi elifi hazfedilmiştir. Bunu Zeccâc rivâyet etmiştir, ancak kendisi bu görüşe katılmayarak, eğer böyle olsaydı kelimenin ***** in mimi, meftuh olurdu, demiştir.

71- ***** Kelimesi

Harftir, iki mânası vardır.

a- ***** **«Ta ki (o mallar) içinizden.. zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın.»** (Haşr, 7.) âyetinde olduğu gibi sebep mânasında kullanılır

b- ***** **«(Allah bunu) elinizden çıkana üzülmeyesiniz...»** (Hadid, 23.) âyetinde olduğu gibi, masdariyet ifade eden ***** mânasında kullanılır. Çünkü âyetteki ***** yerine ***** in gelmesi doğrudur. Şayet sebebiyet bildirmiş olsaydı, önüne sebep bildiren ***** harfi gelmezdi.

72- ***** Kelimesi

İsimdir, iki mânada kullanılır.

a- Şart mânasını taşır. ***** **«..dilediği gibi verir..»** (Mâide, 64.), ***** **«Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O dur..»** (Âl-i İmrân, 6.) ***** **«..onu gökte dilediği gibi yayar...»** (Rum, 48.) âyetleri buna misaldir. Bu âyetlerdeki şartın cevabı, makablinin delaletinden dolayı mahzuftur.

b- İstifham mânasını taşır. Ekseriyetle kullanılan da budur. Bununla bir şeyin zatından değil, durumundan sual edilir. Râgıb şöyle der: ***** ile sorulan sual ancak, kendisinde benzeri vardır, veya yoktur denilebilecek hususlarda yapılır. Bu yüzden Allah'ın zatı hakkında ***** ile soru sorulmaz. Cenab-ı Hak, kendi zatından ***** lâfzıyla ifade buyurduğunda, muhatabı uyarmak veya onu azabla korkutmak istemiştir. ***** **«Allah'ı nasıl inkâr edersiniz ki..»** (Bakara, 28.), ***** **«inkâr eden kavme Allah nasıl yol gösterir.»** (Âl-i İmrân, 86.) âyetleri buna misaldir.

73- ***** Kelimesi

Cer, nasb, cezm etmek ve amelsiz olmak üzere, dört kısma ayrılır.

Cer eden *****, zâhir isimle meksur olarak gelir. Bazı kurrânın ***** şeklindeki kıraatında bu harfin zamme ile okunuşu, önceki kelimenin harekesine uyarak, arızîdir. ***** nın dışında, zamirle birlikte fetha ile okunur. Cer durumuna göre bu harf, çeşitli mânalar alır.

a- İstihkak içindir. Mâna ile zat arasında vaki olur. . ***** (Rum, 4.), ***** **«Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline.»** (Mutaffifîn, 1.) ***** **«..bunlar için dünyada rezillik ..(vardır)»** (Bakara, 114.) âyetleri buna misaldir.

b- İhtisas içindir. ***** **«..onun yaşlı bir babası var..»,** (Yusûf, 78.), ***** **«..eğer onun kardeşleri varsa..»** (Nisa, 11.) âyetleri buna misaldir. .

c- Mülkiyet içindir. ***** **«...Göklerde ve yerde olanların hepsi onundur..»** (Bakara, 255.) âyeti buna misaldir.

d- Sebep içindir. ***** **«Mal sevgisinden dolayı cimridir.»** (Âdiyat, 8.) âyeti buna misaldir. ***** **«Allah Peygamberlerden söz almıştı: 'Bakın size kitap ve hikmet verdim..»** (Âl-i imrân, 81.) âyeti de Hamza'nın kıraatına göre, buna misaldir. Yani,**'size Kitap ve Hikmetin bir kısmını verdiğim, kendisine inanasınız diye nezdinizdeki Kitabı tasdik eden Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)i gönderdiğim için'** demektir. Ayetteki *****, masdariyet, ***** da sebebiyet içindir. ***** **«Kureyş'in (güvenini sağlayıp) onları alıştırdığı için.»** (Kureyş, 1.) âyetinde geçen ***** ın müteallikî ise ***** fiilidir. Ya da kendisinden önceki bir kelimedir. Yani ***** şeklinde takdir edilir. Zaten Ubeyy b. Kâb'ın Mushaf'ında fil sûresinin son âyeti Kureyş sûresinin ilk âyeti olarak tercih edilmiştir.

e- ***** mânasındadır, ***** **«Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir.»** (Zilzâl, 5.) ***** **«..Hepsi belli bir süre için akıp gitmektedir..»** (Ra'd, 2.) âyetleri buna misaldir.

f- ***** mânasındadır. ***** **«Ağlıyarak çeneleri üstüne kapanırlar..»** (İsra, 109.), ***** **«..yanı üstü yatarken..»** (Yunus, 12.) ***** ***** **«..onu alnı üzerine yıktı..»**

(Saffât, 103.) ***** **«..kötülük ederseniz o da kendi aleyhinizedir..»** (İsra, 7.) ***** **«..işte lanet onlara..»** (Ra'd, 25.) âyetleri buna misaldir. Şafiî'ye göre son âyet, ***** 'onlara lanet olsun..' şeklindedir.

g- ***** mânasındadır. ***** **«Kıyamet günü için adalet terazileri kurarız...»** (Enbiya, 47.) ***** **«..onu tam zamanında açığa çıkaracak olan, yalnız O'dur...»** (Araf, l87.) ***** **«..Ah keşke ben bu hayatım için (iyi şeyler) gönderseydim...»** (Fecr, 24.) âyetleri buna misaldir. Bu âyetteki ***** kelimesinin ***** ı sebebiyet bildirdiği, 'ahiretteki hayatım için' mânasına geldiği söylenir.

h- ***** mânasındadır. Cuhterî'nin kıraatına göre; ***** **«Doğrusu onlar, hak kendilerine gelince onu yalanladılar...»** (Kâf, 5.) âyeti buna misaldir.

ı- ***** mânasındadır. ***** **«Güneşin kaymasından gecenin kararmasına kadar namaz kıl...»** (İsra, 78.) âyeti buna misaldir.

i- ***** mânasındadır. ***** **«inkâr edenler inananlar için dediler ki: 'iyi bir şey olsaydı, onlar ona gitmede bizi geçmezlerdi...»** (Ahkâf, 11.) âyeti buna misaldir. Bu âyetteki ***** mânasındadır. Çünkü Kâfirler mü'minlere hitab etmemektedir, şayet hitab etmiş olsalardı ***** denilirdi.

j- **Tebliğ** mânasındadır. Kulak gibi, söz veya sesleri duyan aza ismini cer eder.

k- Sayrûret mânasındadır. Buna akıbet lâmı da denilir. ***** **«Nihayet onu Firavun ailesi aldı ki kendilerine bir düşman ve başlarına derd olsun..»** (Kasas, 8.) âyeti buna misaldir.

Bu âyetteki ***** **'olsun'** nin ***** ı, evlad edinme sebebini bildirmek için değil, ileride vukû bulacak akıbeti bildirmek içindir. Bazı ulema, harfin bu mânaya geldiğini kabul etmezler, mecâzî olarak sebep bildirmek için geldiğini söylerler. Çünkü Hazret-i Musa'nın onlara düşman oluşu, kendisini evlad edinmelerinden dolayı değildir. Her ne kadar gayeleri bu olmasa bile, mecâz yoluyla gaye kabul edilmiştir, Ebû Hayyân şöyle der: Bana göre bu harf, gerçekten sebep mânasındadır. Firavun ailesi onu, kendilerine düşman olması için yanlarına aldılar. Bu durumda, muzaf hazfedilmiş, takdiri: ***** **'onlara korku sebebi olsun diye..»** şeklinde yapılmıştır. Bu tıpkı; ***** **«..Allah, sapıklığa düşmemeniz için size bunları açıklar..»** (Nisâ, 176.) âyetinde olduğu gibidir.

J- Te'kid mânasındadır. Ya ziyade bir harftir, ya zayıflığından veya te'hirinden dolayı amilini takviye için kullanılır, ***** **«..bir kısmı ardınıza takılmıştır..»** (Neml, 72.), ***** **«..Allah size açıklamak istiyor ki..»** (Nisa, 26.), ***** **«..teslim olmanız emredildi..»** (Enâm, 71.) ***** **«..istediğini yapandır.»** (Hud, 107.) ***** **«..rüyamın tabirini bana anlatın.»** (Yusuf, 42.) ***** **«..biz de onların hükümlerine şahit idik.»** (Enbiya, 78.) âyetleri buna misaldir.

m- Fâil veya mefulü beyan mânasındadır. ***** **«..yıkım onlara!...»** (Muhammed, 8.), ***** **«Heyhat, o size vaadolunan şey ne kadar uzak!...»** (Mü'minûn, 36.) ***** **«..haydi gelsene..»** (Yusuf, 23.) âyetleri buna misaldir.

Nasbetmesi halinde, sebep bildiren ***** dır. Kûfe ulemasına göre fiilin nasbi ***** iledir. Fakat başkaları, fiil mukadder ***** ile mansubtur, takdir edilen ***** ile mahallen mecrurdur, derler.

Cezmetmesi halinde, talep bildiren ***** dir, harekesi kesredir. Suleym, harekesinin fetha olduğunu söyler. Vav ve fâ harflerinden sonra umumiyetle hareke almadan, sakin olarak gelir. ***** **«..bana karşılık versinler, bana inansınlar ki..»** (Bakara, 186.) âyeti buna misaldir. Bazan; ***** den sonra sakin olarak gelir. ***** **«Sonra kirlerini gidersinler..»** (Hac, 29.) âyeti buna misaldir. Taleb,.***** **«Eli geniş olan genişliğine göre nafaka versin..»** (Talak, 7.) âyetinde olduğu gibi ya emir şeklindedir, ***** **«..Rabbin işimizi bitirsin..»** (Zuhruf, 77.) âyetinde olduğu gibi ya dua şeklinde gelir, ***** **«..Rahmân ona mühlet versin..»** (Meryem, 75.) ***** **«..sizin hatalarınızı biz taşırız..»** (Ankebût, 12.) âyetlerinde olduğu gibi emir sigası ile haber cümlesi durumunda olursa, ***** **«..dileyen inkâr etsin.»** (Kehf, 29.) âyetinde olduğu gibi, tehdid şeklinde gelirse, ***** sakin olur.

***** , ekseriyetle gaib fiilleri cezmeder.***** **«...Silahlarını da yanlarına alsınlar. (Namazdakiler,) secdeye vardıklarında arkanıza geçsinler, bu kez namaz kılmayan öteki bölük gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar..»** (Nisâ, 102.) âyeti buna misaldir. Muhatab fiilini cezmetmesi, nadiren vukubulur. Bir kıraata göre ***** ***** **«..onunla ferahlansınlar.»** (Yûnus, 58.) âyeti, buna misaldir.

Amel etmeyen ***** ise dörde ayrılır;

a- İbtida lâmıdır, iki faydası vardır. Cümlenin mânasını kuvvetlendirir. Bu yüzden iki te'kid edatının arka arkaya gelmesinden kaçınmak için, ***** ile te'kid edilen cümlelerde, cümle başında kullanılmamıştır. Diğer faydası ise: muzari filini zaman bakımından hale bağlar. ***** **«Onların kalblerinde sizin korkunuz, Allah'ınkinden fazladır...»** (Haşr, 13.) âyetinde olduğu gibi mübtedanın başına, ***** **«..şüphesiz Rabbim duayı işitendir.»** (ibrahim, 39.) *****«...Rabbim elbette aralarında hükmünü verecektir..» (Nahl, 124.), ***** **«Ve sen, büyük bir ahlâk üzerindesin.»** (Kalem, 4.) âyetlerinde olduğu gibi ***** nin haberi başına ***** **«Doğru yola iletmek bize aittir. Son da ilk de elbette bizimdir.»** (Leyl, 12-13.) âyetinde olduğu gibi ***** nin muahhar isminin başına gelir.

b- Ziyade olarak gelen lamdır. Said b. Cubeyr'in kıraatına göre ***** **«Ey Muhammed, biz senden önce hiç bir peygamber göndermedik ki, yemek yememiş..»** (Furkan, 20.) âyetinde olduğu gibi hemzenin fethasıyla ***** nin haberi başına gelir. ***** **«Zararı, faydasından yakın olana yalvarır...»** (Hacc, 13.) âyetinde olduğu gibi, mefulün başına gelir.

c- Cevap olarak gelen lamdır. Bu; kasemin, ***** in veya ***** nın cevabı başına gelir. ***** **«'vallahi, dediler Allah seni bizden üstün kıldı...»** (Yusuf, 91.) ***** **«Allah'a and içerim putlarınıza bir tuzak kuracağım...»** (Enbiya, 57.), ***** **«...şayet ayrılsalardı azaplandırırdık...»** (Fetih, 25.) ***** **«..Eğer Allah, insanların bir kısmıyla diğerlerini savmasaydı, dünya bozulurdu..»** (Bakara, 251.) âyetleri buna misaldir.

d- Muvattıe olarak gelen lâmdır. Buna lâm-ı müezzine adı da verilir. Lâmı müezzine; şart cümlesinin edatına ***** e dahil olup cümlenin şarta değil, kasem bina edilmiş olduğunu açıklayan lamdır. ***** **«Andolsun, eğer onlar çıkarılsalar, (bunlar) onlarla beraber çıkmazlar, eğer onlarla savaşılsa onlara yardım etmezler, yardım etseler bile arkalarını dönüp kaçarlar..»** (Haşr, 12.) âyeti buna misaldir. ***** **«..Bakın size kitap ve hikmet verdim..»** (Âli İmrân, 81.) âyeti de bu kabildendir.

74- ***** Kelimesi

Bu kelimenin çeşitli mânalan vardır, a- Nefiy ifade eder. Bu da çeşitli neviler ayrılır. b- Tahsis olmak **üzere, cinsin** nefyi murad edildiğinde ***** gibi **amel** eder.

Bu durumda kendisine tebrie lâ'sı adı verilir. Ancak nasbi, ismi muzaf veya şibh-i muzaf olduğunda ortaya çıkar, aksi halde ismiyle birlikte mürekkeb olur. ***** **«..Ondan başka ilâh yok.»** (Bakara, 255.), ***** **«..kendisinde hiç şüphe yoktur.»** (Bakara, 2.), ***** **«..hacda kadına yaklaşmak, günaha sapmak kavga etmek yoktur..»** (Bakara, 197.), ***** **«..ne dostluğun, ne de iltimasın olmadığı..»** (Bakara, 254.) ***** ***** **«..orada ne saçmalama var, ne de günaha sokma..»** (Tûr, 23.) âyetlerinde olduğu gibi, caizdir.

2- ***** gibi amel eder. ***** **«Ne bundan küçük, ne de büyük hiç bir şey yoktur ki, hepsi apaçık bir kitapta olmasın.»** (Yunus, 61.) âyeti, buna misaldir.

3-4- Atıf veya cevap edatıdır. Fakat Kur'an'da bunun misali yoktur.

5- Yukarıdaki özellikler dışında kullanılır. Şayet kendisinden sonra gelen cümle isim cümlesi olur, cümle başında marife veya nekre isim bulunur ve amel etmezse, lâfzan veya takdiren mazi fiil gelirse, lâ'nın tekrarı vacip olur. ***** **«Onda ne sersemletme var, ne de onunla sarhoş olurlar..»** (Saffât, 47.) ***** **«ne doğruladı, ne de namaz kıldı.»** (Kıyame, 31.) âyetleri buna misaldir. Veya kendisinden sonra muzari fiil gelirse, tekrarı vacib olmaz. ***** **«Allah kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez..»** (Nisa, 148.) ***** **«..De ki: Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum.»** (Şura, 23.) âyetleri buna misaldir.

Lâ harfi bazan ***** **«Allah'a karşı bahaneleri kalmasın»** (Nisâ, 165.) âyetinde olduğu gibi, nasb edatı ile mensubu arasında, bazan da ***** **«..eğer bunu yapamazsanız..»** (Enfâl, 73.) âyetinde olduğu gibi, cezm edatı ile meczûm arasına girer.

b- Bir şeyi terketme talebi için kullanılır, sadece muzari fiilin önüne gelir. ***** **«..benim de düşmanım (olanı dost) edinmeyin..»** (Mümtehine, 1) ***** **«Mü'minler Kâfirleri dost edinmesin..»** (Âl-i İmrân 28.) ***** **«...aranızda birbirinize iyilik etmeyi unutmayın..»** (Bakara, 237.) âyetlerinde olduğu gibi gerek nehiy, ***** **«..bizi sorumlu tutma..»** (Bakara, 286.) âyetinde olduğu gibi gerek dua olsun, fiilin cezmini ve istikbal mânasını gerektirir.

c- Ziyade olarak te'kid için kullanılır. ***** **«..Sana emrettiğim zaman seni secde etmekten alıkoyan nedir?..»** (Araf, 12.) ***** **«..onların sapıklıklarını gördüğün**

zaman sana ne engel oldu. Neden bana uymadın?..» (Tâhâ, 92-93.) ***** **«Böylece kitap ehli bilsin ki.»** (Hadid, 29.) âyetleri buna misaldir. Son âyetin takdiri ***** şeklindedir. İbn-i Cinnî; bu âyetteki la, tekid lâ'sıdır, cümlenin takrarı yerindedir, der.

***** **«Yoo, kıyamet gününe and içerim.»** (Kıyame, 1.) âyetindeki lâ'da ihtilaf edilmiştir. Bir rivâyete göre, ziyade olduğu söylenir. Te'kidle birlikte faydası, cevabın nefyedileceğini göstermektedir. Âyetin takdiri; ***** ***** **«Kıyamet gününe and, içerim ki başıboş bırakılmazlar.»** şeklindedir. ***** **«Hayır, Rabbin hakkı için onlar, seni hakem yapıp..»** (Nisa, 65.) âyeti de aynen bunun gibidir. ***** kıraati da bunu doğrulamaktadır. Bir rivâyete göre de, nefiy mânasındadır. Önceden nâzil olan âyetlerde, tekrar dirilmeyi inkâr ettiklerinden dolayı kendilerine: Gerçek böyle değildir, denilir. Bundan dolayı âyetteki kasem tekrar edilmiştir. Bunu kabul edenler şöyle demiştir: Bu izah doğrudur. Çünkü Kur'anı Kerim'in tamamı bir tek sûre gibidir. Bu yüzden, bir sûrede zikredilen bir hususun cevabı, diğer bir sûrede bulunur. ***** **«Dediler ki: 'Ey kendisine zikir indirilmiş olan, sen mutlaka cinlenmişsin.»** (Hicr, 6.), ***** **«Sen Rabbin nimetiyle cinlenmiş değilsin.»** (Kalem, 2.) âyetleri buna misaldir.

Cümlenin inşâî olmayıp haberi olmasından dolayı, ***** deki lâ'nın menfiliği, **'iddia ettiğiniz gibi olmadığına yemin ederim'** şeklinden gelmektedir. Zemahşerî bu görüşe katılarak şöyle der: Bunun mânası; 'Allahu Tealâ bir şeye ancak, büyüklüğünden dolayı yemin eder' demektir. ***** **«Yoo, yıldızların yerlerine yemin ederim. Bilirseniz, bu, büyük bir yemindir.»** (Vâkıa, 75-76.) âyeti bunun delilidir. Bu âyette şu denilmek istenmiştin Allah'ın bunu yeminle tazimi, tazimin yokluğu gibidir. Çünkü Cenabı Hak, yeminin ifade ettiği ta'zimin fevkinde bir tazime lâyıktır. ***** **«De ki: Gelin, Rabbinizin size (neleri) haram kıldığını okuyayım; Ona hiç bir şeyi ortak koşmayın..»** (Enâm, 151.) âyetindeki lâ'nın nefiy nehiy yeya ziyade olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir, ***** **«Helak ettiğimiz bir ülkeye, artık (dünya hayatı) haramdır. Onlar bir daha hayata dönemezler.»** (Enbiya, 95.) âyetindeki lâ'nın, ziyade yahud nefiy lâ'sı olup olmadığı hususunda ihtilâf edilmiştir. Nefiy kabul edildiği takdirde mânası; **'âhirete dönmeleri imkânsızdır'** şeklindedir.

Lâ, gayr mânasında isim olarak gelir, irabı, önünde bulunduğu kelimede görülür. ***** **«Gazab edilmiş olanların ve sapıkların yoluna değil.»** (Fâtiha, 7.) ***** **«Tükenmeyen ve yasaklanmayan.»** (Vâkıa, 33.), ***** **«..ne yaşlı ne de körpe..»** (Bakara, 68.) âyetleri buna misaldir. Bazan bu harfteki elif hazfedilir. İbn-i Cinnî; ***** **«..(Öyle) bir fitneden sakının ki, aranızdan yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmaz..»** (Enfâl, 25.) âyetini buna misal gösterir.

75- ***** Kelimesi

Bu kelimenin aslı hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre;***** mânasında mazi fiildir. Bir görüşe göre de aslı, ***** dir. Yâ harfine hareke verilmiş, makabli meftûh olduğundan elife kalbolunmuştur. Sin harfi de te harfine ibdal edilmiştir. Bir görüşe göre, iki

kelimeden meydana gelmiştir. Nefiy lâ'sına müenneslik te'si ilâve edilmiş, iki sakin bir araya geldiğinden, ilâve edilen te harfi harekelenmiştir. Cumhur bu görüştedir. Bir görüşe göre de, lâ nefiy edatı, te harfi de ***** kelimesinden önce ziyade olarak gelmiştir. Ebû Ubeyde; Hazret-i Osman'ın Mushafında te harfinin ***** kelimesiyle yazıda birleşmiş olarak gördüğünü, buna delil getirir.

Bu kelimenin ameli hususunda ihtilaf edilmiştir. Ahfeş: ameli yoktur, kendisinden sonraki kelime merfu olursa, mübteda ya da haber olur. Mansûb olursa, mahzuf bir fiilin mefulüdür. ***** **«..fakat artık kurtuluş zamanı değildi.»** (Sâd, 3.) âyetindeki ***** merfu okunursa, takdiri; ***** olur Eğer mansûb okunursa takdiri; ***** **«kurtuluş zamanını göremiyorum.»** şeklindedir, der.

***** gibi amel ettiği de söylenir.

Cumhurun ifadesine göre, ***** gibi amel eder.

Bütün bu görüşlere rağmen, kendisinden sonra ancak, iki mamulden biri zikredilir. Sadece ***** lâfzında amel eder. Ayrıca, buna müradif olan kelimelerde de amel ettiği söylenir. Ferrâ şöyle der: Özellikle ism-i zamanı cer eden harf olarak kullanılır. ***** kelimesinin cerri ile ***** âyetini buna misal getirir.

76- ***** Kelimesi

Bu kelime Kur'anı Kerimde ***** ve ismiyle birlikte beş yerde geçer. Kendisinden sonra fiil gelmez. Kelimenin aslı hakkında ihtilaf edilmiştir.

Bir görüşe göre yukarıda geçtiği gibi, kelimedeki lâ'nın nefiy için olduğu; cümlesiyle birlikte fâili mahallen merfu olduğu söylenir. Bir görüşe göre; lâ'nın ziyade harf, ***** nin de ***** mânasında olduğu, **yaptıkları iş kendilerine pişmanlık kazandırdı,** mânasını taşıdığı, ***** nin cümlesiyle birlikte nâsb mevkiinde olduğu söylenir. Bir diğer görüşe göre, iki ayrı kelimeden meydana geldiği, **gerçekten** mânasını taşıdığı söylenir: Bir diğer görüşe göre de, **elbette** mânasında olduğu, kendisinden sonraki cümlenin, harfi ceninin düşmesiyle mahallen mansûb olduğu söylenir.

77- ***** Kelimesi

Nun'un şeddesiyle okunan bu kelime, ismini nasb, haberini raf eden bir harftir, istidrak mânasında kullanılır. Kendisinden sonra gelen cümleye, önceki cümlenin hükmüne muhalif bir hüküm kazandırır. Bu yüzden kendisinden önce, sonradan gelecek cümleye muhalif veya mütenakız bir sözün geçmesi lazımdır. ***** (Bakara, 102.) âyeti buna misaldir

«e l - B a s i t» adlı eserin müellifi, kelimenin bazan istidrak mânasını taşımaksızın te'kid için kullanıldığını söyler, (stidrakin, bir şeyin vuku bulacağı vehmini ortadan kaldıran bir mâna ifade ettiğini açıklar. Buna, ***** ***** **'Zeyd cesaretli değildir, ama kerimdir.'** cümlesini misal getirir, şecaat ve keremin birbirine yakın sıfatlar olduğunu, birini nefyetmekle, diğerinin de nefyi anlaşılacağını belirtir. Te'kide misal olarak şu cümleyi verir: ***** **'Şâyet o**

bana gelseydi kendisine ikramda bulunurdum, ama gelmedi.' Bu cümlede ***** in ifade ettiği imtina mânasını te'kid etmiştir, der.

İbn-i Usfûr'a göre bu kelimede her iki mâna mevcuttur. ***** kelimesinin teşbihi te'kid ettiği gibi, bu kelimede de muhtar olan bu görüştür. Bu yüzden Bazı ulema ***** kelimesini ***** ve ***** den meydana geldiğini, tahfif için hemzenin, iki sakinden dolayı da ***** deki nun'un hazfedildiğini söyler.

78- ***** Kelimesi

Nun'un sükunu ile okunan bu kelime, iki kısma ayrılır.

a- Şeddeden muhaffeftir, ibtida harfidir, amel etmez. Sadece istidrak ifade eder. ***** **«..fakat onlar kendileri zalim idiler.»** (Zuhruf, 76.) âyetinde olduğu gibi, kendisinden önce atıf edatı geldiğinden, atıf harfi olamaz.

b- Kendisinden sonra müfred kelime geldiğinde, atıf edatı olmakla beraber, istidrak mânasını da korur. ***** **«..Allah'ın şahitliğini..»** (Nisa, 166.), ***** **«Fakat resûl...»** (Tevbe, 88.), ***** **«Fakat Rablerinden korkanlar için...»** (Âli İmrân, 198.) âyetleri buna misaldir.

79- ***** ve *****Kelimeleri

Bu iki kelime ***** bahsinde anlatılmıştır.

80- ***** Kelimesi

İsmini nâsb, haberini raf eder. Çeşitli mânaları vardır.

a- Bunların en meşhuru, temennide bulunarak, arzu edilen bir şeyi beklemek mânâsıdır, ***** **«...umduğunuzu bulaşınız.»** (Bakara, 189.) âyeti buna misaldir. Vukuu kerih görülen bir şeyde şefkat ifade eder. ***** **«...ne bitirsin, belki (kıyamet) saati yakındır.»** (Şura, 17.) âyeti buna misaldir. et-Tenûhi; ***** nin, vukuu umulan bir şeyi te'kid ettiğini söyler.

b- Sebebiyet mânası taşır, ***** **«Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar..»** (Tâhâ, 44.) âyeti buna misaldir.

c- istifham mânası taşır; ***** **«Bilmezsin belki Allah, bundan sonra yeni bir iş ortaya çıkarır.»** (Talâk, 1.), ***** **«Ne bilirsin belki o arınacak?»** (Abese, 3.) âyetleri buna misaldir. Bu yüzden iki âyette de müteallakı ***** fiili olmuştur.

Zerkeşî «e l - B u r h â n»ında şöyle der: Beğavî, Vâkidî'den; Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri ***** **«..belki ebedî yaşarsınız..»** (Şuarâ, 129.) âyeti dışında sebebiyet ifade ettiğini, bu âyet ise, teşbih olarak kullanıldığını naklederek teşbih mânasında kullanmanın garib olduğunu, nahiv ulemasının böyle bir şey zikretmediğini söyler. Sahihu'l-Buhârî; ***** âyetindeki ***** nin, teşbih mânasında vaki olduğunu, bir başka kaynakta da kelimenin kendilerine nisbetle yalnız recâ mânasını taşıdığını zikreder.

Burada şunu ilâve etmek isterim: İbn-i Ebî Hâtim, Suddî tarikiyle Ebû Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet eder: Şuarâ sûresindeki ***** âyeti hariç, Kur'andaki bütün ***** kelimeleri, ***** mânasındadır. Hariç tutulan bu âyetteki ***** kelimesi, ***** mânasındadır. İbn-i Ebî Hâtim'in Katâde'den yaptığı rivâyette, bazı kıraatlara göre bu âyet, ***** **'Sanki ebedî yaşayacakmış gibi sağlam köşkler ediniyorsunuz.'** şeklinde okunmuştur.

81- ***** Kelimesi

Muzari fiili nefyeden, mânasını mazi fiile çeviren, cezm harfidir. ***** **«Ne doğurmuş ve ne de doğmuştur.»** (İhlâs, 3.) âyeti buna misaldir. Lihyani'nin rivâyet ettiğine göre, muzari fiili nasbettiğine dair bir görüş mevcuttur,

***** kıraati buna misaldir.

82- ***** Kelimesi

Bu kelime birkaç şekilde kullanılır.

a- Cezim harfi olur. Sadece muzari fiilin önüne gelerek ***** gibi nefyeden mânasını maziye çevirir. Fakat aralarındâ su yönlerden fark vardır, ***** kelimesi, şart edatıyla gelmez, taşıdığı menfilik hale yakın bir zamana kadar devam eder, sübutu beklenir. İbn-i Mâlik; ***** **«...Hayır, onlar henüz azabımı tatmadılar...»** (Sâd, 8.) âyetine **'azabı tatmadılar, fakat tatmaları beklenir.'** şeklinde mâna verir. Zemahşerî; ***** **«...fakat henüz îman kalbinize girmedi...»** (Hucurât, 1 4.) âyetinin tefsirinde şöyle der: ***** kelimesinde tevakku mânasının bulunması, bu kimselerin daha sonra îman ettiklerini gösterir. ***** ile yapılan nefiy, ***** ile yapılan nefiyden daha kuvvetlidir.

***** harfi **'yaptı'** mânasını, ***** de **'yapıldı'** mânasını nefyetmek için kullanılır. Bu yüzden Zemahşerî «e l - F a i k» adlı eserinde İbn-i Cinnî'nin görüşüne katılarak ***** kelimesi, ***** ve ***** dan mürekkep olduğunu müsbet cümleleri te'kid için ***** getirdikleri gibi, menfi cümleleri te'kid için de ***** yı getirmişlerdir, der.

***** harfi ile nefyedilen kelimenin hazfi, caizdir. ***** in nefyettiği kelimenin hazfi ise, bunun hilafınadır. ***** (Hud, 111.) âyeti bunun en canlı misalidir. Âyetin takdiri ***** şeklindedir. Bu, İbn-i Hacib'in sözüdür.

İbn-i Hişam şöyle der: Her ne kadar Kur'an'da benzeri bulunmadığından Bazıları bu ihtimali uzak görseler bile, bu âyette, bu görüşten daha uygununu düşünemedim. Doğru olan, bu ihtimalin uzak tutulmasıdır. Âyette, yerinde olan takdir; ***** takdiridir. Mânası: **'Onlar bu ana kadar görevlerini yerine getirmediler fakat, ilerde yerine getireceklerdir'** şeklindedir.

b- Mazi fiile dahil olur, iki ayn cümlenin varlığını gerektirir. Birinci cümlenin bulunması, ikinci cümlenin bulunmasını gerektirir. ***** **«..fakat sizi kurtarıp karaya çıkarınca yine yüz çevirirsiniz..»** (İsra, 67.) âyeti buna misaldir. ***** harfi var olan bir şeyden dolayı, var olmayı gerektiren harftir. Bazı ulema, bu takdirde ***** nın, ***** mânasında zarf olduğunu kabul eder.

İbn-i Mâlik şöyle der: ***** harfi, il mânasındadır. Mazi fiilinin önüne gelir ve cümleye izafe edilir. Cevabı da önceden geçtiği gibi ya mazi fiili ya fâ harfi veya ***** yı fücaiyye ile başlayan isim cümlesi olur. ***** **«..onları kurtarıp karaya çıkarınca..»** (Lokman, 32.), ***** **«..onları salimen karaya çıkarınca ortak koşmaya başlarlar.»** (Ankebût, 65.) âyetleri buna misaldir.

İbn-i Usfûr; cevap cümlesinin muzari fiille başlamasını caiz görür, ***** **«...İbrahim'den korku gidip, kendisine müjde gelince...»** (Hûd, ,74.) âyetini buna misal getirir. İbn-i Usfûr dışındakiler ***** kelimesini, ***** mazi olarak tevil etmişlerdir.

c- istisna harfi mânasını taşır. Bu durumda isim cümlesi veya mazi fiille başlayan cümleye dahil olur. ***** nın şeddesi ile okunan; ***** **«Hiçbir can yok ki başında bir koruyucu olmasın..»** (Tarık, 4.), ***** ***** **«Bütün bunlar, sadece dünya metandan ibarettir...»** (Zuhruf, 35.) âyetleri bunun, ***** mânasına geldiğine misal teşkil eder.

83- ***** Kelimesi

. Bu kelime; nefiy, nâsb ve istikbal ifade eden bir harftir. Bununla yapılan nefiy lâ ile yapılan nefiyden daha kuvvetlidir. Zemahşerî İbnu'l-Habbâz'ın ifade ettiğine göre bu harf, nefyi te'kid için kullanılır, öyle ki Bazı ulema; bu harfin nefyedişi, mükabere içindir, ***** harfi,***** gibi müekked cümleyi nefyeder. Halbuki ***** ve ***** harfleri ***** leri ***** ile, şüphe mânası taşıyan cümleleri de lâ harfi ile nefyederler.

Zemahşerî bu harfin; ***** **«...bir sinek dahi yaratamazlar...»** (Hacc, 73.) ***** **«..yapamazsınız...»** (Bakara, 24.) âyetlerinde olduğu gibi, nefyin devamlılığını göstermek için kullanıldığını iddia eder.

İbn-i Mâlik; Zemahşerî'nin harfi bu mânaya hamli, ***** **«...göremezsin.»** (Araf, 143.) âyetindeki, Allah'ın görülemeyeceği itikadına dayanır, der. Başkaları bunu şöyle reddeder Şayet, âyet bu mânaya gelseydi ***** **«...hiçbir insanla konuşmayacağım.»** (Meryem, 26.) âyetinde olduğu gibi nefyetmesi bugün kelimesi ile kayıtlanamaz, ***** **«..Musa bize dönünceye kadar buna tapmaktan vazgeçmeyeceğiz..»** (Tâhâ, 91.) âyetinde olduğu gibi, vakit tayin etmek de doğru olmazdı. Aynca; ***** **«...(ölümü) asla istemezler.»** (Bakara, 95.) âyetindeki ***** kelimesinin zikri, tekrar kabul edilirdi. Halbuki gerçek, bunun aksinedir. ***** **«..bir sinek dahi yaratamazlar...»** âyeti ile benzerlerindeki ebedîlik, harfin kendisinden gelmemiştir.

İbn-i Atiyye, Zemahşerî'nin ***** âyetindeki ***** nin ebedilik ifade ettiği görüşüne katılır ve ***** (Araf, 143.) âyetinin tefsirinde şöyle der Şayet bu âyetteki menfiliği aynı mânada kabul edecek olursak, Hazret-i Musa'nın Cenâb-ı Hak'kı, ne dünyada, ne de ahirette göremeyeceği anlaşılır. Fakat mütevatir bir hadisde sabit olduğuna göre cennet ehli, Allah'ı görecektir.

İbnu'z-Zemlekâni, Zemahşerî'nin görüşünü reddederek, aksini söyler. ***** harfi, yakın mânayı nefyettiği halde, uzak mânayı nefyetmez. ***** ile yapılan nefiyde ise, menfilik uzar.

Bunun sırrı şudur. Mânalar lafızlara uygun olur. Halbuki ***** nın sonunda elif vardır. Elifle sesi uzatmak mümkün olduğu halde, nûn harfiyle uzatılmaz. Böylece her lafız, mânasına uygun düşmüş olur. Bu yüzden Cenâb-ı Hak mutlak nefyi murad etmediğinden, nefyin sadece dünyada olmasından dolayı ***** göremezsin âyetinde *****, idrakin mutlak olarak nefyi murad edildiğinden ***** **«...gözler onu görmez...»** (Enâm, 103.) âyetinde ***** harfi gelmiştir, idrak, ru'yete mugayirdir.

***** harfinin ***** **«...Rabbim bana lütfettiğin nimetler hakkı için..»** (Kasas, 17.) âyetinde olduğu gibi dua için kullanıldığı dâ söylenir.

84- ***** Kelimesi

Bu kelime; mazi mânasında, şart harfidir. Şart edatı olan ***** nin aksine, muzari fiili maziye çevirir.

İmtina mânası ifade etmesi ye bu mânayı taşımasında, şu noktalarda ihtilaf edilmiştir.

a- Bu harf, hiçbir surette imtina mânası ifade etmediği gibi ne şart, ne de cevabın imtinaını ifade eder. İcmâen; imtina ve sübut ifade etmeyen***** harfinin, mânayı müstakbele çevirdiği gibi, ***** harfi de mânayı maziye çevirerek cevap cümlesini şart cümlesine bağlar.

İbn-i Hişam; Bu görüş, zaruri olanı inkâr etmek gibidir. Çünkü bu harften imtina mânasını anlamak, gayet basittir. ***** sözünü duyan herkes, tereddütsüz bu fiilin henüz gerçekleşmediğini anlar. Bu yüzden önüne ***** gelen cümleye istidrak caiz olur. ***** **'Şâyet Zeyd bana gelseydi, kendisine ikramda bulunurdum, ama gelmedi.'** cümlesi, buna misaldir, der.

b- Sibeveyh'e göre bu harf, başka bir işin vukuuna bağlı olarak, ileride vukuu bulacak bir işde kullanılan harftir. Yani; bir başka işin geçmişte vukû bulmasıyle, vukû bulması gerekli olan fakat vukû bulmayan bir iş demektir. Sibevyh şunu demek ister: Sübutu başka bir şeye bağlı olanın imtina edilmesine bağlı olarak, bir işi meneden harftir.

c- Nahiv ulemasınca meşhur olan, aynı zamanda İrab ulemasınca benimsenen görüşe göre ***** kelimesi, imtinadan dolayı imtinadır. Yani; şartın imtinasından dolayı cevabın imtinasına delalet eden harftir. Meselâ; ***** cümlesi, gelme işi gerçekleşmediğinden, ikramın da gerçekleşmediğini gösterir. Gelme işinin gerçekleşmemesi ile, pek çok cümlede cevabın şarta bağlı olarak gelmesine itiraz edilmiştir. Meselâ; ***** **«Yer yüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa denizler de (mürekkeb) arkasından yedi deniz ona yardım etse de yine Allah'ın kelimeleri tükenmez.»** (Lokman, 27.) ve ***** **«..onlara işittirseydi de yine aldırış etmezlerdi..»** (Enfâl, 23.) âyetlerinde, zikri geçen deniz ve kalemlerin tükenmesiyle, Allah kelamının tükenmemesi; kendilerine haber verilmeden önce dönmeleri mânası, âyetlerin ihtiva ettiği en uygun mânadır.

d- İbn-i Mâlik'e göre ***** kelimesi, önünde bulunduğu cümlenin imtinaına ve cevap cümlesinin nefyine taarruz etmeksizin bu cümleyi kendine bağlayan harftir. Meselâ;*****

Zeyd ayağa kalksaydı, Amr da kalkardı, cümlesinde Zeyd'in ayağa kalkması, Zeyd'in henüz ayağa kalkmadığını, Zeyd'in ayağa kalkmasiyle Amr'ın da ayağa kalkması gerekeceğini gösterir. Acaba Amr, Zeyde bağlı olarak ayağa kalkmanın dışında, kendiliğinden ayağa kalkmış mıdır? Cümleden kastedilen bu değildir. İbn-i Hişam, ***** ile ilgili ifadenin en sağlamı budur, der.

İbn-i Ebî Hâtim, Dahhâk tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder Kur'anda ***** harfiyle başlayan her cümlenin mânasında, gerçekleşme ihtimali yoktur.

***** harfi, daima fiilin önüne gelir, ***** **«Eğer siz sahib olsaydınız..»** (isrâ, 100.) âyetinde fiil takdiridir. Zemahşerî; ***** den sonra ***** gelirse, mahzuf olan fiilin yerini tutması için haberin fiili olması gerektiğini söyler. İbnu'l-Hâcib bunu ***** **«yeryüzünde bulunan ne varsa..»** (Lokman, 27.) âyetiyle reddederek, bu sadece camid isimler dışında, müştak isim olduğunda gerçekleşir, der. İbn-i Mâlik de şu beytiyle Zemahşerî'nin görüşünü reddeder.

*****

İbn-i Hişam şöyle der: Kur'anı Kerim'de ***** den sonra ***** nin haberi müştak isim olarak gelen bir âyet gördüm. Zemahşerî, Lokman sûresindeki âyeti görmediği gibi, bu âyeti de görmemiştir. İbn-i Hacib de görmemiştir. Şayet görseydi bunu menetmezdi. Aynı şekilde İbn-i Mâlik'de görmemiş olacak ki, şiirle delil getirmiştir. Gördüğüm âyet şudur; ***** **«..İsterlerdi ki.. kendileri çölde bedevi Araplar arasında olsunlar...»** (Ahzâb, 20.). Gördüğüm bir başka âyette ***** nin haberi zarf olarak gelmiştir. Bu ***** **«Eğer yanımızda evvelkilerden bir kitab olsaydı.»** (Sâffât, 168.) âyetidir.

ed-Demâmînî gibi Zerkeşî de «e l - B u r h â n»ında bu görüşü reddederek şöyle der: Birinci âyetteki ***** temenni içindir, imtina mânası taşır. Zemahşerî'den önce bu sözü Sirafî'nin söylemiş olması daha garibtir. Sonradan söylenen bu söz, İbn-i Habbaz'ın Şerhi'l-izah'ında daha önce nakledilmiş, fakat başka bir mevzu içinde söylenmiş bir sözdür. İbn-i Habbaz, Sîrafi'nin ***** ve benzerleri babında şöyle dediğini nakleder. ***** **'Keşke Zeyd hazır bulunsaydı kendisine ikramda bulunurdum.'** sözü doğru olduğu halde, ***** **'Şâyet Zeyd ikamet etseydi kendisine ikramda bulunurdum.'** sözü doğru değildir. Çünkü bu cümlede mukadder fiilin yerini tutacak bir fiil gelmemiştir. Halbuki Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: ***** (Ahzâb, 20.) Bu âyette ***** nin haberi, müştak isim olarak gelmiştir. Bu konuda görüş beyan edenler bilmelidirler ki, âyetteki ***** temenni içindir.***** **'keşke onlar çölde bedeviler içinde olsalardı'** sözünde olduğu gibi, ***** mevkiinde kullanılmıştır.

***** harfinin cevabı; ya ***** ile menfi muzari olur, ya müsbet mazi veya ***** ile menfi mazi olur. Müsbet mazi olduğunda ekseriyetle önüne ***** gelir. ***** ***** **«Dileseydik, onu kuru bir çöp yapardık...»** (Vakıa, 65.) âyeti buna misaldir. Bazan da ***** almadan gelir;***** **«Dileseydik onu tuzlu yapardık...»** (Vakıa, 70.) âyeti buna misaldir. Menfi mazide umumiyetle ***** sız gelir. ***** **«Rabbin dileseydi onu yapamazlardı...»** (Enâm, 112.) âyeti de buna misaldir.

Zemahşerî şöyle der: ***** **'Zeyd bana gelseydi, onu giydirip kuşandırırdırm ve** ***** **'Bana Zeyd gelseydi, onu giydirirdim'** sözleri ile ***** sözü arasındaki fark şudur. Birinci cümlede ***** in vazifesi, iki fiili birbirine bağlamak, birinin gerçekleşmesini başka bir mâna aramadan diğerine hamletmektir. İkinci cümlede ***** in vazifesi, iki fiili birbirine bağlamanın dışında ya, elbise giydirme söz konusu olduğunda şek ***** şüpheyi nefyeder, ya da giydirilecek olanın sadece Zeyd olduğunu beyan eder. ***** **«De ki: Eğer Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız»** (İsra, 100.) âyeti buna misal getirilmiştir. Üçüncü cümle, ikinci cümlede mevcut özelliklerle birlikte ***** nin sağladığı te'kid mânasını, Zeyd'in gelmesini, gelmediği takdirde hakkını kaybedeceğini ifade eder. ***** **«Onlar, sen kendilerinin yanına çıkıncaya kadar bekleselerdi»** (Hucurât, 5.) âyeti ve benzerî âyetler buna misal getirilmiştir. Bu hususları gözönünde tutarak her üç misale dair Kur'andan âyetler bulmaya çalış.

***** harfi, müstakbel mânasında şart olarak gelir. Yerine şart edatı ***** nin de gelmesi mümkündür.***** **«...müşrikler istemeseler de...»** (Tevbe, 33.) ***** **«...onların güzelliği senin hoşuna gitse bile...»** (Ahzâb, 52.) âyetleri buna misaldir.

Bu harf, masdariyet mânası taşır, yerine, hemzenin fethası ile, masdariyet ***** nin gelmesi de mümkündür. Bu mânadaki *****, en çok ***** ve benzeri fiillerden sonra kullanılır. *****

«Sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler...» (Bakara, 109.) ***** **«...her biri ister ki bin yıl yaşatılsın...»** (Bakara, 96.) ***** (Meâric, 11.) âyetleri buna misaldir.

Ayrıca temenni mânası da taşır, yerine, ***** nin gelmesi mümkündür, ***** **«Ah keşke bir kere daha olsa da...»** (Şuarâ, 102.) âyeti buna misaldir. Bu yüzden cevabı, mansub olarak gelmiştir.

Bir de sebebiyet mânası taşır.***** **«...nefsinize de olsa...»** (Nisa, 135.) âyeti buna misaldir.

85- ***** Kelimesi

Bu kelimenin çeşitli mânaları vardır;

a- Bir şeyin mevcudiyetinden dolayı, imtina harfi olur. İsim cümlesine dahil olur. Şayet müsbet mâna taşıyorsa cevabı önünde ***** bulunan fiil olarak gelir. ***** **«Eğer tesbih edenlerden olmasaydı, yeniden dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı.»** (Saffât, 143-144.) âyetleri buna misaldir. Şayet fiil menfi mâna taşıyorsa cevabı ***** sız gelir.

***** **«Siz olmasaydınız elbette biz inananlar olurduk...»** (Sebe, 31.) âyeti buna misaldir.

b- Muzari ve muzariye te'vil edilmiş fiillerde, arz ve tahdid için kullanılan ***** mânasını taşır. ***** **«...Allah'dan mağfiret dilemelisiniz...»** (Neml, 46.), ***** **«...yakîn bir**

süreye kadar erteleseydin de...» (Münafikun, 10.) âyetleri buna misaldir. Azarlama ve nedamet mânasında kullanılır. ***** **«...ona dört şahit getirmeleri gerekmez miydi?..»** (Nur, 13.), ***** **«Allah'tan başka, kendilerine yakınlık sağlamak için tanrı edindikleri şeyler...»** (Ahkâf, 28.), ***** **«Onu işittiğiniz zaman demeliydiniz ki...»** (Nûr, 16.) ***** ***** **«Hiç olmazsa kendilerine böyle baskınımız geldiği zaman.»** (Enâm, 43.), ***** **«Eğer cezalandırılmayacak iseniz o canı geri döndürsenize!»** (Vâkıa, 86-87.) âyetleri buna misaldir.

c- Herevi'nin zikrettiğine göre, istifham mânasında kullanılır. ***** **«..erteleseydiniz ya..»** (Münafikûn, 10.) .....***** **«O'na bir melek indirilmeli değil miydi?»** (Enâm, 8.) âyetlerini buna misal getirir. Bu iki âyette ***** mânası mevcuttur.

d- Gene Herevî'nin zikrettiğine göre, nefiy mânasında kullanılır. ***** **«...Keşke îman eden bir belde olsaydı...»** (Yûnus, 98.) âyetini buna misal getirir. Yani, **'azab geldiğinde şehir halkı îman etmedi'** demektir, îman etselerdi, menfaatlarına olurdu. Fakat cumhur bu mânayı uygun bulmayarak âyette, azabın gelişinden önce îman etmeyişlerine ihtar olduğunu belirtir. Ubey, b. Kâb'ın ***** kıraati da, bunu doğrulamaktadır. Bu durumda âyetteki istisna, munkatıdır.

el-Halil'den nakledildiğine göre, Kur'anda mevcut bütün ***** kelimeleri ***** mânasındadır. Ancak ***** **«eğer tesbih edenlerden olmasaydı..»** (Saffât, 143.) âyeti, müstesnadır. Yukarıda geçen âyetlerden dolayı, üzerinde düşünmek gerekir. Aynı şekilde ***** **«...eğer Rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi..»** (Yusuf, 24.) âyeti de bu istisnalar arasındadır. Burada ***** imtina mânasındadır, ***** **«O da onu istemiş gitmişti...»** veya ***** takdiri ile cevabı mahzuftur. ***** **«...Allah bize lütfetmemiş olsaydı, bizi yere batırırdı...»** (Kasas, 82.) ***** **«.Onun kalbini iyice pekiştirmemiş olsaydık...»** (Kasas, 10.) âyetleri de bu kabildendir. Âyetin takdiri; ***** şeklindedir.

İbn-i Ebî Hâtim; bize Musa el-Hutami, ona Harun b. Ebî Hâtim, **ona** AbdurRahmân b. Hammâd, o Esbat'dan, o da Suddi'den naklen Ebû Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet eden Yûnus sûresindeki; *****

«Keşke inanıp da, inanması kendisine fayda veren bir belde olsaydı.» (98.) âyeti hariç, Kur'anda mevcut bütün ***** harfleri ***** mânasındadır. Ancak bu âyetteki ***** **«Hiç bir belde halkı olmadı:»** mânasındadır. İstisna edilen diğer âyet de ***** âyetidir. Bu açıklamalarla, el-Halil'in, önünde ***** bulunan ***** yı murad ettiği ortaya çıkar.

86- ***** Kelimesi

Bu kelime, ***** **«Bize melekler getirmeli değil miydin?»** (Hicr, 7.) âyetinde olduğu gibi ***** mânasındadır. el-Mâlikî'nin ifadesine göre ancak tahdîd mânasına gelir.

87- ***** Kelimesi

İsmini nâsb, haberini ref eden bir harftir, **temenni** mânasını taşır. Tenûrâ, cümleyi te'kid ettiğini söyler.

88- *** Kelimesi**

Camid fiildir. Bu yüzden Bazı ulema harf olduğunu iddia eder. Mânası; şimdiki zamanda cümlenin mefhumunu nefyetmektir. Diğer zamanlardaki nefyi karine ile anlaşılır. Hal'i nefyettiği gibi, başka zamanlan da nefyeder. İbnu'l-Hâcib bunu, ***** **«..o başlarına geldiği gün, bir daha onlardan geri çevrilmez..»** (Hûd, 8.) âyetiyle doğrular. Zira, buradaki *****, gelecek zamanı nefiy içindir.

İbn-i Mâlik; tebrie ***** sında olduğu gibi, bu kelimenin bazan cins murad edilen umumî mânayı nefy için kullanıldığını, çoklarının bu mânaya dikkat etmediğini söyler. Buna; ***** **«Onlar için kuru dikenden başka yiyecek de yoktur.»** (Gâşiye, 6.) âyetini misal getirir.

89- *** Kelimesi**

Bu kelime; hem isim, hem de harftir.

İsim olduğunda ***** mânasında mevsûldür. ***** **«Sizin yanınızdakiler tükenir, Allah'ın yanındakiler bakidir..»** (Nahl, 96.) âyeti buna misaldir. Bu mânada kullanılan ***** da; müzekkerlik - müenneslik, müfret, tesniye ve Cemilik müsavidir. Ekseriyetle, bilinmeyen şeylerde kullanılır. Bazan **da** ***** **«Göğe ve onu yapana andolsun.»** (Şems, 5.) ***** **«Siz de benim taptığıma tapıcılar değilsiniz.»** (Kâfirûn, 3.) âyetlerinde olduğu gibi, bilinen şeylerde kullanılır. Kendisine dönen zamirde, lafız ve mâna uygunluğu caizdir. Şu âyette ikisi de beraberce bulunur, ***** **«Allah'ı bırakıp göklerden ve yerden kendileri için hiç bir rızık vermeyecek ve bunu asla yapamayacak olan şeylere mi tapıyorlar?»** (Nahl, 73.). İsm-i mevsûl mânasındaki ***** , marifedir.

***** mânasında, istifham edatı olarak kullanılır. Bu edatla gayrı âkillerin cinsleri ve sıfatları, âkillerin de nevileri, cinsleri ve sıfatlan sorulur. ***** **«...ne olduğunu...»** (Bakara, 68.),***** **«...renginin ne olduğunu...»** (Bakara, 69.) ***** **«...çeviren nedir?»** (Bakara, 142.), ***** **«sağ elindeki nedir?...»** (Tâhâ, 17.) ***** **«..Rahmân nedir?..»** (Furkan, 60.) âyetleri buna misaldir.

Bu harfle, bilinen şeylerden sual edilmez. Fakat bunu caiz görenler vardır. Firavn'ın ***** **«..âlemlerin Rabbi nedir?»** (Şuarâ, 23.) sözü, cehaletinden dolayı söylediği bir sözdür. Bu yüzden Hazret-i Musa, kendisine sıfatlarla cevap vermiştir.

Önüne harfi cer geldiğinde, ism-i mevsûl mânasında olan ***** ile, istifham mânasındaki ***** yı, birbirinden ayırmak için elifi hazfedilir, buna delil olarak fetha kalır. ***** **«Birbirlerine hangi şeyden soruyorlar?»** (Nebe, 1.) ***** ***** **«Sen nerede onun vaktini söylemek nerede?»** (Nâziât, 43.) ***** **«...niçin yapamıyacağınız şeyi söylüyorsunuz?»** (Saf, 2.) ***** **«...elçiler ne ile dönecekler...»** (Neml, 35.) âyetleri buna misaldir. Bu isim, şart mânasında da kullanılır. ***** **«Yürürlükten kaldırmaz veya onu unutturmayız ki...»** (Bakara, 106.),***** **«..siz ne iyilik ederseniz Allah onu bilir...»** (Bakara, 197.) ***** ***** **«...onlar size dürüst davrandıkça siz de onlara**

dürüst davranın.»(Tevbe, 7.) âyetleri buna misaldir. Şart mânasında olan bu *****, kendisinden sonraki fiille mansûbtur.

Bu isim, taaccüb mânasında kullanılır. ***** **«..onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!»** (Bakara, 175.), ***** (Abese, 17.) âyetleri buna misaldir. Kur'an'da bu iki misalin dışında, bir üçüncüsü yoktur. Ancak, Said b. Cubeyr'in kıraatına göre ***** **«..seni engin kerem sahibi Rabbine karşı ne aldatıp isyana sürükledi?..»** (İnfitar, 6.) âyeti bundan müstesnadır. Bu âyetteki ***** mübteda olduğundan mahallen merfu, kendisinden sonra gelen de haberidir. Bu mânadaki ***** tâm nekredir.

***** **«..hatta onun da üstünde olan..»** (Bakara, 26.), ***** **«...ne güzel öğüt veriyor.»** (Nisâ, 58.) âyetlerindeki ***** ise, mevsûf nekredir. Yani; «**size verdiği öğüt, ne güzel öğüttür»** demektir.

***** **«..o ne güzel..»** (Bakara, 271.) âyetindeki ***** ise, gayr-i mevsûf nekredir. Harf olarak kullanılan *****.masdariyet için kullanılır. Bu da ya; ***** ***** **«O halde gücünüz yettiği kadar Allah'dan korkun..»** (Teğâbûn, 16.) âyetinde olduğu gibi zaman ifade eder. Buna göre âyetin mânası: «**gücünüz yettiği müddetçe»** demektir. Ya da zaman ifade etmez. ***** (Secde, 14.) âyeti buna misaldir. Âyetin mânası: 'nisyanınızdan dolayı' demektir.

Harf olarak kullanılan *****, nefiy mânasında da kullanılır. Bu; ***** **«...bu insan değildir!..»** (Yusuf, 31.), ***** **«..onların anaları değildirler..»** (Mücadele, 2.), ***** **«Sizden hiç kimse buna engel olamazdı.»** (Hâkka, 47.) âyetlerinde olduğu gibi, ya *****gibi amel eder (ki Kur'an'da bir dördüncü misali yoktur), ya da ***** **«..yalnız Allah'ın rızasını kazınmak maksadiyle verirseniz..»** (Bakara, 272.) ***** **«ticaretleri kâr etmedi..»** (Bakara, 16.) âyetlerinde olduğu gibi, amel etmez.

İbnu'l-Hâcib; bu kelime, şimdiki zamanı nefiy için kullanılır. Sibeveyhin ifadesine göre, bunda te'kid mânası mevcuttur. Çünkü Sibeveyh bu kelimeyi müsbet cümlelerdeki ***** e, menfilikte cevap olarak getirmiştir. Müsbet cümlede ***** te'kid ifade ettiğine göre, kendisine cevap olarak gelen ***** da, aynı şekilde te'kid ifade eder, der.

Bu kelime, te'kid mânasında, ziyade kelime olarak Kullanılır. Bu; ***** **«O ancak tek bir tanrıdır.»** (Enâm, 19.), ***** **«Tanrının bir tek tanrı olduğu bana vahyediliyor.»** (Kehf, 110.), ***** **«sanki yüzleri karanlık geceden parçalara bürünmüştür..»** (Yunus, 27.), ***** **«bir zaman gelir, Kâfirler arzu ederler ki..»** (Hicr, 2.) âyetlerinde olduğu gibi, ya amele engel olur, ya da ***** **«gözün aydın»** (Meryem, 26.), ***** **«hangisiyle çağırırsanız.»** (İsra, 110.), ***** **«..demek hangi süreyi yerine getirsem»** (Kasas, 28.) ***** **«Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki.»** (Âl-i imrân, 159.) ***** **«..hatalarından dolayı...»** (Nuh, 25.) ***** **«..başka misali vermekten..»** (Bakara, 26.) âyetlerinde olduğu gibi, amele engel olmaz.

el-Farisî şöyle der: Kur'an-ı Kerimde ***** (dan sonra gelen bütün şartlar, nûni te'kid alır. Bunun sebebi, ***** nın kasemde ***** gibi te'kid ifade etmesi ve kasem cümlesinin

önüne gelmesiyle, şart. fiiline benzemesidir. Ebû'l-Bekâ da şöyle der: *****nın ziyade olarak gelmesi, şiddetli bir te'kid istenildiğini gösterir.

***** harfi;***** ve ***** dan önce veya ***** dan sonra gelirse, mevsûl olur. ***** **«..hak olmayan bir şeyi..»** (Maide, 116.), ***** **«..bilmediği bir şeyi..»** (Alak, 5.) ***** **«..bilmediklerinizi..»** (Bakara, 30.), ***** **«..başka bir bilgimiz yoktur...»** (Bakara, 32.) âyetleri buna misaldir. Şayet teşbih ***** dan sonra gelirse, masdariyet ifade eder. ***** den sonra gelirse, hem masdariyet, hem de teşbih ifade eder. ***** **«zulmetmeleri sebebiyle...»** âyeti buna misaldir. Şayet iki fiil arasına gelir, birinci fiil ilim, dirayet veya nazar ifade ederse, ***** nın mevsul ve istifham ifade etmesi muhtemeldir. ***** **«..sizin açıkladığınızı ve içinizde gizlediğinizi bilirim..»** (Bakara, 33.), ***** **«...Bana ve size ne yapılacağını da bilmem.»** (Ahkâf, 9.) ***** **«ve kişi, yarın için ne 'yapıp' gönderdiğine baksın..»** (Haşr, 18.) âyetleri buna misaldir. Kur'anda ***** dan önce gelen bütün ***** lar, aşağıdaki on üç âyet hariç, nefyedici ***** dır.

***** **«Onlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız size helal değildir.»**(Bakara, 229.)

***** **«..kestiğinizin yarısını (verin). Ancak kadınlar vazgeçerlerse başka..»** (Bakara, 237.)

***** **«Onlara verdiklerinizin bir kısmını 'onlardan' alıp götürmek için onları sıkıştırmayın. Şayet açık bir edepsizlikle gelirlerse başka..»** (Nisâ, 19.)

***** **«Geçmişte olanlar hariç, 'bundan böyle' babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin.»** (Nisa, 22.)

***** **«..ve canavar parçalayarak ölmüş olan hayvanlar (henüz canları çıkmadan kesmeniz hariç)..»** (Maide, 3.)

***** **«..Ben, sizin ortak koştuğunuz şeylerden korkmam»** (Enâm, 80.)

***** **«Çaresiz yemek zorunda kaldıklarınız dışında, size haram kıldığı şeyleri, (Allah) size açıklamıştır.»** (Enâm, 119.)

***** **«Gökler ve yer durdukça orada sürekli kalacaklardır.»** (Hud, 107-108.)

***** **«...Biçtiğinizi başında bırakırsınız...»** (Yusuf, 47.)

***** **«..sakladığınız az miktar dışında., önceden biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek.»** (Yusûf, 48.)

***** **«Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları hak olarak yarattık.»** (Hicr. 85)

***** **«Madem ki siz onlardan ve Allah'dan başka taptıkları şeylerden ayrıldınız.»** (Kehf, 16.)

90- ***** Kelimesi

Bu kelime, değişik mânalara gelir.

a- *****harfi istifhamı, ***** da ismi mevsulü bildirir. ***** **«ve sana Allah yolunda ne vereceklerini. soruyorlar. De ki, af...»** (Bakara, 219.) âyetinde, iki kıraattan biri olan ***** kelimesindeki merfû kıraat, ***** kelimesinin bu mânada kullanılışının müraccah olduğunu gösterir. Bu durumda âyetin mânası; ***** şeklindedir. Zira isim cümlesine karşılık isimle, fiil cümlesine karşılık fiille verilir.

b- ***** harfi istifhamı, 13 da işaret zamirini belirtir.

c- ***** kelimesi terkib olarak istifham harfidir. ***** (Bakara, 219.) âyetinde ***** kelimesini mansûb okuyan kıraata göre iki vecihten tercih edileni budur.

d- ***** kelimesi **'şey'** mânasında cins isim veya ***** mânasında ismi mevsuldür.

e- ***** harfi ziyade, 13 da işaret zamiridir,

f- ***** harfi, istifham, ***** da ziyade harftir.

91- ***** Kelimesi

Zaman tayininde istifham olarak gelir ***** **«Allah'ın yardımı ne zaman?»** (Bakara, 214.) âyeti buna misaldir. Aynı zamanda şart olarak da gelir.

92- ***** Kelimesi

Bu kelimenin ***** harfi ile cerr edilmesi, isim olduğunu gösterir. Bazı kurrânın kıraatına göre ***** **«..işte benimle olanların öğütü..»** (Enbiya, 24.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi ***** mânasındadır. Kelimenin aslı, toplantı yeri veya vakti mânasındadır. ***** **«Onunla beraber iki delikanlı daha zindana girdi...»** (Yusuf, 36.) ***** **«...onu da bizimle beraber gönder..»** (Yusuf, 12.), ***** **«...onu asla sizinle gönderemem...»** (Yusûf, 66.) âyetleri buna misaldir.

Mekân ve zaman düşünülmeden, sadece içtima ve iştirak mânasına gelir. ***** **«...doğrularla beraber olun...»** (Tevbe, 119.) ***** **«...rükû edenlerle beraber rüku edin...»**(Bakara, 43.) âyetleri buna misaldir. Fakat; ***** **«...Ben sizinle beraberim...»** (Maide,) ***** **«...çünkü Allah korunanlarla beraberdir...»** (Nahl, 128.) ***** **«...nerede olsanız o sizinle beraberdir...»** (Hadid, 4.) ***** **«...Rabbim benimle beraberdir. Bana yol gösterecektir.»** (Şuarâ, 62.) âyetlerinde mecâzî olarak ilim, hıfz ve yardım murad edilir.

Râgıb şöyle der: Mezkûr âyetlerde olduğu gibi, ****** kelimesi, bulunduğu cümlede, kendisine yardım edilenlerle ilgili kelimeye muzaf olur.

93- ***** Kelimesi

Harfi cer'dir, çeşitli mânaları vardır.

a- En meşhur olan; **mekân ve zaman** bakımından olduğu gibi, bunların dışında da ibtida-i gaye mânası taşımasıdır. ***** **«..Mescidi Haramdan...»** (İsra, 1.), ***** **«...ilk gününde...»** (Tevbe, 108.), ***** **«O, Süleyman'dan (geliyor)..»** (Neml, 30.) âyetleri buna misaldir.

b- ***** mânasında olmak üzere kısmiyet mânası taşır, ***** **«sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz.»** (Âl-i imrân, 92.) âyeti buna misaldir. İbn-i Mesûd bu âyeti ***** şeklinde okumuştur.

c- Ekseriyetle ***** ve ***** kelimelerinden sonra gelerek tebyîn mânasını taşır. ***** **«Allah insanlara bir rahmet açtı mı..»** (Fatır, 2.) ***** **«Bir âyeti yürürlükten kaldırmaz...»** (Bakara, 106.) ***** **«..ne kadar mucize getirirsen getir»** (Araf, 132.) âyetleri buna misaldir. Ayrıca bu iki kelime dışında başka bir kelimeden sonra da gelebilir, ***** **«...artık o pis putlardan kaçının...»** (Hac, 30.) ***** **«...altın bileziklerle bezenirler...»** (Kehf, 31.) âyetleri buna misaldir.

d- ***** **«Hatalarından dolayı boğuldular...»** (Nuh, 25.) ***** **«...yıldırımlardan ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar...»** (Bakara, 19.) âyetlerinde olduğu gibi sebep mânası taşır.

e- ***** **«...bozanı düzeltenden ayırır.»** (Bakara, 220.) ***** **«...pisi temizden ayıklayacaktır...»** (Âl-i İmrân, 179.) âyetlerinde olduğu gibi, birbirine zıt iki şeyden ikincisine dahil olur, fasl (ayırmak) mânasını taşır.

f- ***** **«..ahirettense dünya hayatına mı razı oldunuz?...»** (Tevbe, 38.), ***** **«Eğer dileseydik, sizden melekler yapardık, sizden sonra dünyada yerinize geçerlerdi.»** (Zuhruf, 60.) âyetlerinde olduğu gibi yerine mânasını taşır. Yani; 'ahiret yerine', 'sizin yerinize' mânasına gelir.

g- ***** **«Allah'dan başka tanrı yoktur.»** (Âl-i İmrân, 62.) âyetinde olduğu gibi umumî manayı tahsis için kullanılır. Zemahşerî «e l - K e ş ş â f»ında ***** sözünde, istiğrak mânasını ifade etme bakımından fetha üzere mebni olma mesabesindedir, der.

h- ***** **«...göz ucuyla gizli gizli bakarlar...»** (Şûra, 45.) âyetinde olduğu gibi, ***** harfi cer'ri mânasındadır.

ı- ***** **«Âyetlerimizi yalanlayan kavme karşı biz ona yardım etmiştik...»** (Enbiya, 77.) âyetinde olduğu gibi, ***** harfi cerri mânasındadır.

i- ***** **«..cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman...»** (Cuma, 9.) âyetinde olduğu gibi ***** harfi cerri mânasın taşıdığı zikredilir,

j- ***** **«...biz bunda gaflet içinde idik...»** (Enbiya, 97.) âyetinde olduğu gibi, ***** mânasındadır

k- ***** **«..ne malları, ne çocukları onlara Allah'a karşı hiç bir fayda sağlamaz...»** (Âli İmrân, 10.) âyetinde olduğu gibi, ***** mânası taşır.

l- Nefiy, nehiy veya istifham cümlelerinde, ziyade harf olarak te'kid mânasını taşır. ***** **«...düşen bir yaprakki ancak mutlaka onu bilir...»** (Enâm, 59.), ***** **«...Rahmân'ın yaratmasında bir aykırılık (göremezsin)..»** (Mülk, 3.), ***** **«...gözünü döndür de bak, bir bozukluk görüyor musun?»** (Mülk, 3.) âyetleri buna misaldir.

Bazı ulema bunun müsbet cümlelerde de ziyade olarak geldiğine cevaz vermiş, ***** **«..Sana da Resullerin haberinden bir parça geldi.»** (Enâm, 34.) ***** **«...orada altın bileziklerle bezenirler...»** (Kehf, 31.) ***** **«...oradaki dağlardan bir dolu (indirir)..»** (Nur, 43.), ***** **«...gözlerini (haramdan) sakınsınlar...»** (Nur, 30.) âyetlerini buna misal getirmiştir.

İbn-i Ebî Hâtim, Suddî tarikiyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eden Şayet Hazret-i ibrahim dua ederken ***** **'Ya Rabbi, insanların kalplerini onlara meylettir'** şeklinde bir ifade kullansaydı, Yahudi ve Hıristiyanlar akın akın Kâbe'ye dolarlardı. Fakat O, ***** **«...insanlardan bir kısmının kalplerini...»** (İbrahim, 37.) şeklinde dua ettiğinden bunu sadece Mü'minlere tahsis etmiş oldu.

İbn-i Ebî Hâtim, Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eden Şayet Hazret-i ibrahim, insanların kalplerini onlara meylettir, diye dua etmiş olsaydı, Rumlar ve iranlılar sizi, ziyarette sıkışık duruma sokarlardı. Bu rivâyetler, sahâbe ve tâbi'ûnun ***** harfini **tebîz** mânasında kullandıklarına dair, açık bir misal teşkil eder.

Bazı ulema şöyle der: Mü'minlere hitaben *****ifadesi bulunduğunda, ***** harfi zikredilmez. *****«...Ey îman edenler, Allah'dan korkun ve doğru söz söyleyin ki, Allah işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın...» (Ahzâb, 70-71.), ***** **«Ey îman edenler, size, sizi acı azabdan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi? .... sizi bağışlar...»** (Saf, 10 ve 12.) âyetleri buna misaldir. Küffara hitaben ise,***** **«...günahlardan sizi bağışlar...»** (Nun, 4.) âyetiyle, İbrahim ve Ahkâf sûrelerinde geçen âyetlerde olduğu gibi, ***** harfi zikredilir. Zemahşerî'nin «e l - K e ş ş â f»da belirttiğine göre; bu durum ancak vaadde, her iki zümreyi eşit tutmayıp birbirinden ayırt etmek için âyetlerde yer almıştır.

94- ***** Kelimesi

Bu kelime cümlede ancak isim olarak vaki olur.

***** **«...O'nun yanında büyüklenmezler...»** (Enbiya, 19.) âyetinde olduğu gibi ismi mevsul,***** **«...kötülük yapan cezasını çeker...»** (Nisâ, 123.) âyetinde olduğu gibi şart edatı, ***** **«...bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?»** (Yâsin, 52.) âyetinde olduğu gibi istifham edatı, ***** **«insanlardan kimi derler ki...»** (Bakara, 8.) âyetinde olduğu gibi mevsûf nekre olarak gelir.

Bu kelime, müfred - müzekkerlik ve diğer hallerde müsavi olduğu gibi, ***** nın aksine, çoğunlukla âkiller için kullanılır. Bunun sırrı; ***** harfinin cümlede ***** harfinden daha çok kullanılması, gayr-ı âkillerin âkillerden daha çok olmasıdır. Bu yüzden daha çok yerde kullanılan, sayıca daha çok olana, az kullanılan da sayıca az olana verilmiştir.

İbnu'l-Enbari şöyle der; ***** in âkillere, ***** nın gayr-i âkillere tahsisi, şart mânası dışında ismi mevsul olmasına bağlıdır. Çünkü şart, isme değil, fiile dahil olur.

95- ***** Kelimesi

***** **«...ne kadar getirirsen getir...»** (Araf, 132.) âyetinde olduğu gibi, zamir kendisine döndüğünde isimdir. Zemahşerî şöyle der Lafız ve mâna dikkate alınarak kendisine, hem müzekker hem de müennes zamir döner. Mezkûr âyette olduğu gibi, zaman dışında gayr-ı âkiller için şart edatı olur.

***** kelimesinde ayrıca, te'kid mânası vardır. Bu yüzden Bazı ulema aslının, şart edatı olan ***** ile, ziyade harf olan *****dir. Birinci elif tekrarı kaldırmak için ***** ya ibdal edilmiştir, der.

96- ***** Kelimesi

Cümlede çeşitli şekillerde gelir. ***** **«...Onu görünce, onu (gözlerinde) büyüttüler, ellerini kestiler ve dediler ki:...»** (Yûsuf, 31.) âyetinde olduğu gibi, **nûn-i nisve zamiridir.** Aynca harf de olur, hafife ve sakile olmak üzere nûn-i tekîd'dir. ***** **«...zindana atılacak...»** (Yusuf, 32.) ***** **«...perçeminden yakalarız...»** (Alak, 15.) âyetleri buna misaldir. Kur'anda bu iki âyet dışında hafife olarak başka misali mevcut değildir. Şâz kıraat olarak bir üçüncü misal, ***** **«...sonuncunuzun zamanı gelince yüzlerinizi kötü duruma soksunlar...»** (İsra, 7.) âyetidir. el-Hasan'ın kıraatına göre bir dördüncüsü***** **«Haydi ikiniz atın cehenneme her inatçı nankörü...»** (Kâf, 24.) âyetidir. Bunu İbn-i Cinnî «e l - M u h t e s i b» adlı eserinde zikretmiştir.

Harf olarak bir diğer şekli de nûn-i vikayedir. Ya fiile, mansûb olan mütekellim ya'sına bitişir, ***** **«...bana kulluk et...»** (Tâhâ, **14.)** ***** **«...beni üzer...»** (Yusûf, 13.) âyetleri buna misaldir. Ya harfe bitişir. ***** **«...keşke onlarla beraber olsaydım...»** (Nisa, 73.),***** **«...muhakkak ben Allahım...»** (Tâhâ, 14.) âyetleri buna misaldir. Veya ***** kelimesiyle mecrûr olan zamire bitişir. ***** **«...tarafımdan sana özür ulaşmıştır...»** (Kehf, 76.) âyeti buna misaldir. Veyahut ***** veya *****harfleriyle mecrûr olan zamire bitişir. ***** **«Malım bana fayda vermedi...»** (Hâkka, 28.) ***** **«...Senin üzerine benden bir sevgi koydum.»** (Tâhâ, 39.) âyetleri buna misaldir.

97- Tenvin

Yazıda değil, telaffuzda sabit olan nûn harfidir. Çeşitli kısımları vardır.

a- Mu'reb isimlerin sonuna gelen, İrab tenvinidir. ***** (Enâm, 154.) ***** **«Ad (kavmin)e de kardeşleri Hud'u gönderdik...»** (Hud, 50.), ***** **«Biz Nuh'u kavmine gönderdik»** (Nuh, **1.)** âyetleri buna misaldir.

b- Marifeliği ve nekreliğini ayırmak için, isim - fiillerin sonuna gelen nekre tenvinidir. Tenvinli okuyan kıraata göre ***** kelimesindeki tenvin ile, tenvinli okuyan kıraata göre ***** kelimesindeki tenvin buna misaldir.

c- Cemi müennes salimlerin sonuna gelen mukabele tenvinidir. ***** ***** **«Kendisini (Allah'a) teslim eden, inanan, gönülden itaat eden, tevbe eden, ibadet eden...»** (Tahrim, 5.) âyeti buna misaldir.

d- İvaz tenvinidir. Bu, ya ***** **«Andolsun fecre on geceye.»** (Fecr, 1.), *****«...üstlerinde (ateş) örtüler vardır...» (Araf, **41.)** âyetlerinde olduğu gibi, illetli fiillerden ***** vezninde gelen kelimelerin sonundan hazfedilen illetli harfin yerine gelen tenvindir. Ya da ***** kelimelerine muzafun ileyh olup da hazfedilen ismin yerine geçen tenvindir. ***** **«...hepsi bir felekde yüzerler.»** (Yasin, 40.) ***** **«...bazısını bazısına efdal kıldık...»** (Bakara, 253.), ***** **«...hangisiyle çağırırsanız...»** (İsra, 110.) âyetleri buna misaldir. Veya ***** in muzaf olduğu cümlenin yerine gelen tenvindir. ***** **«Ki o zaman siz bakar dursunuz...»** (Vakıa, 84.) âyeti buna misaldir. Yani; ***** **'can boğaza dayandığında'** demektir. Veyahut, hocamız Kâfiyeci ve onun görüşünde olanlardan, yukarıda naklettiğimiz üzere ***** daki tenvindir. ***** **«...siz yakınlarımdan olacaksınız...»** (Şuara, 42.) âyeti buna misaldir yani, ***** ***** **'eğer galip gelirlerse'** demektir.

e- Kur'anı Kerim dışında, terennüm diye adlandırılan âyetlerin sonuna gelen, fasıla tenvinidir. Bu tenvin; isim, fiil ve harflerde olur. Zemahşerî ve başkalarının belirttiğine göre ***** **«..gümüşten..»** (İnsan, 15.) ***** **«Yürüyüp gitmeye yüz tutan geceye.»** (Fecr, **4.)** ***** **«Hayır inkâr edecekler...»** (Meryem, 82.) âyetleri, her üçüne misaldir.

98- ***** Kelimesi

Cevap harfidir. Söyleneni tasdik, istekde bulunana vaad, bir şey sorana müsbet cevap verme halinde kullanılır. Kelimenin aynel fiili (ortadaki harfi) ***** ya ibdal edilerek kesre okunması, nun'un da buna bağlı olarak kesre olması, ***** in bir başka lehçede okunuş şeklidir.

99- ***** Kelimesi

Medih etme (övme) ifade eden fiildir, çekimi yapılmaz.

100- ***** Harfi

Gaib zamirin ismidir. Cer ve nâsb halinde kullanılır. ***** ***** **«...Arkadaşıyla konuşurken dedi ki...»** (Kehf, 34.) âyeti buna misaldir, ***** ya bitişen ve sekte için kelime sonuna gelen harftir. ***** **«...onun ne olduğunu...»** (Kâria, 10.) ***** **«..kitabımı okurmusunuz?»** (Hakka, 19.) ***** ***** **«Şu hesabımı hiç görmemiş olsaydım.»** (Hakka, 26.) ***** **«Gücüm benden yok olup gitti...»** (Hakka, 29.) ***** **«...bozulmamış...»** (Bakara, 259.) ***** **«Malım bana hiç fayda vermedi.»** (Hâkka, 28.) âyetleri buna misaldir. Daha önceden geçtiği gibi vakf halinde cem' âyetlerinin sonunda okunur.

101- ***** Harfi

***** **'al'** mânasına gelen isim - fiildir. Elifini med ile okumak caizdir. Bu durumda tesniye ve cemi sigaları yapılır. ***** **«...alın kitabımı okuyun.»** (Hâkka, 19.) âyeti buna

misaldir. Müennes zamirin ismi olur. ***** **«Ona bozukluğunu, korunmasını ilham edene andolsun ki.»** (Şems, 8.) âyeti buna misaldir. ***** ve ***** kelimelerinde olduğu gibi, tenbih harfi olarak ismi işaretin önüne gelir. ***** misalinde olduğu gibi kendisinden söz edilen merfû zamirin önüne işaret olarak gelir. ***** misalinde olduğu gibi nidada ***** nin sıfatına dahil olur.

Benî Esed lûgatında bu harfteki elifi hazfetmek, ***** (Rahmân, 31.) âyetindeki kıraatta olduğu gibi, ***** nin zammesine uyarak ötre okunmak caizdir.

102- ***** Kelimesi

Emir fiilidir, çekimi yoktur. Bu yüzden Bazı ulema, isim - fiil olduğunu iddia eder.

103- ***** Kelimesi

Tasavvur yapılmadan tasdiki arzulanan bir cümlede istifham harfi olur.

Menfi ve şart cümlelerine, ***** ye, kendisinden sonra ekseriyetle fiil gelen isme ve atıf edatı önüne gelmez. İbn-i Side şöyle der: Kendisinden sonra gelen fiil ancak müstakbel fiil olur. Fakat bu ***** **«...siz de Rabbinizin size vaadettiğini gerçek buldunuz mu?..»** (Araf, 44.) âyetiyle reddedilmiştir, ***** mânasında kullanılır, ***** **«Uzun süre geçmedi mi insan üzerinden ki...»** (İnsan, 1.) âyetindeki ***** bununla tefsir edilir. ***** ***** **«iyiliğin karşılığı yalnız iyilik değil midir?.»** (Rahmân, 60.) âyetinde olduğu gibi, nefiy mânasında kullanılır. Bu harfin diğer mânalan, istifham bahsinde verilecektir.

104- ***** Kelimesi

Bir işe çağırmada kullanılır, hakkında iki görüş vardır;

a- Aslı; ***** dir, **'düzelttim, Islah ettim'** mânasına gelen ***** cümlesinden alınarak ***** nın elifi hazfedilmiş, ***** ile terkib haline getirilmiştir.

b- Aslı; ***** olduğu söylenir. Bu sanki; bu konuda bir diyeceğin var mı? cümlesi gibidir. Bu cümle, ***** mânasındadır. Bu da **'kasdetti'** demektir. Bu yüzden ***** ile ***** kelimesi tertib edilmiştir. Hîcâz lügatına göre, tesniye ve cemi kelimelerde terkib edilmeden kendi haline bırakılmıştır. Kur'anda, bu şekilde nâzil olmuştur. Temim lügatına göre bu kelimeye, bazı alâmetler ilhak edilir.

105- *****Kelimesi

Yakın bir yer işaret eden isimdir, ***** **«...biz burada oturuyoruz.»** (Maide, 24.) âyeti buna misaldir, ***** **«işte orada Mü'minler denenmiş...»** (Ahzâb, 11.) âyetinde olduğu gibi kendisine ***** ve ***** harfleri ilâve edilerek uzaklık ifade eder. ***** **«işte orada her can, geçmişte (yaptıklarını) dener...»** (Yunus, 30.) ***** **«Orada Zekeriyya Rabbine dua etmişti...»** (Âli İmrân, 38.) âyetlerinde olduğu gibi umumi mânada zamana işaret eder.

106- ***** Kelimesi

Acele et, mânasında isim - fiildir, «e l - M u h t e s i b» adlı eserin müellifi şöyle der Bu kelimenin değişik okunuşları vardır. Bunlar; ***** ve ***** nın fethiyle ***** nın kesri ***** nın fethiyle ***** nın fethi ***** nın kesri ile ***** nın zammı ile ***** okunuşlarıdır. Ayrıca; ***** vezninde ***** şeklinde okunur, ***** mânasına gelir. Bir başka kıraatta da ***** (Yusuf, 23.) şeklinde okunur, **Islah edildim** mânasını taşır.

107- ***** Kelimesi

Uzak oldu, mânasında isim - fiildir. ***** **«Heyhat, o size vaadedilen ne kadar uzak!»** (Mü'minûn, 36.) âyeti buna misaldir. Zeccâc bu âyeti ***** **O size vaadedilen ne kadar uzaktır!** şeklinde tefsir eder. Bu tefsirin yanlış olduğu, ***** kelimesine lâm-ı tarif getirdiği söylenir. Zira âyetin takdiri; ***** **'size vaad olunan ne kadar uzaktır.'** şeklindedir. ***** daki ***** sebep mânasındadır. Bunun daha güzeli, bu ***** ın fâili beyan eden ***** olmasıdır. ***** kelimesinde, tenvinli tenvinsiz olarak fetha, zamme ve kesre kıraatları mevcuttur.

108- ***** Harfi

Cer ve nâsb etmesi yanında, amel etmeyen bir harf olarak üç özelliği vardır.

Cerri, kasem vavında olur. ***** **«...Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz ortak koşanlardan değildik...»** (Enâm, 23.) âyeti buna misaldir.

Nasbi, ***** mânasındaki vav'la olur. Bazı Ulemaya göre bu harf, mefulü maa'yı nasbeden ***** **«...siz de ortaklarınızla beraber toplanınız da...»** (Yunus, 71.) âyeti buna misaldir. Kur'anda bir ikinci misali yoktur. Kûfe ulemasına göre, nefiy veya talebden sonra cevap olarak gelen muzari fili nasbeden ***** **«...Allah içinizden cihad edenleri (sınayıp) bilmeden, sabredenleri (sınayıp) bilmeden...»** (Âli imrân, 142.) ***** **«...keşke biz dünyaya geri çevrilseydik de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık..»** (Enâm, 27.) âyetleri buna misaldir. Yine Kûfe ulemasına göre sarf vav'ıdır. Bu harf, fiilin başka bir İrab alması gerekirken onu mansûb hale çevirmiştir. Mansûb okunan kıraata göre; ***** ***** **«...orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek...»** (Bakara, 30.) âyeti buna misaldir.

Amel etmeyen vav da bölümlere ayrılır.

a- Mutlak cem' için gelen atıf vav'ıdır. ***** **«onu ve gemi halkını kurtardık...»** (Ankebût, 15.) âyetinde olduğu gibi, beraber olanların birbirine affedilmesini sağlar. (Hadid, 26.),***** **«Andolsun Nuh'u ve İbrahim'i elçi gönderdik...»** âyetinde olduğu gibi, sonrakini öncekine atfeder. ***** **«...Sana ve senden öncekilere böyle vahyeder..»** (Şûra, 3.) âyetinde olduğu gibi öncekini sonrakine atfeder.

Bu harf, diğer atıf harflerinden ***** **«...ister şükredici, ister Kâfir...»** (insan, 3.) âyetinde olduğu gibi, kendisinden sonra ***** nın gelmesi ile, ***** **«Ne mallarınız, ne de evlatlarınız, size huzurumuzda bir yakınlık sağlamaz...»** (Sebe', 37.) âyetinde olduğu gibi **nefiyden** sonra gelen ***** ile, ***** **«...fakat Allah'ın Resulüdür...»** (Ahzâb, 40.)

âyetinde olduğu gibi ***** ile, ***** **«...meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîle ve Mikaile...»** (Bakara, 98.) ***** **«Rabbim, beni, anamı, babamı, inanarak evime gireni, îman eden erkek ve kadınları bağışla...»** (Nuh, 28.) âyetlerinde olduğu gibi tam sayıyı küsura, umumu hususa veya bunun aksine atıfla, ***** ***** **«İşte Rabblerinden bağışlanmalar ve rahmet hep onlaradır...»** (Bakara, 157) ***** **«Ben üzüntümü ve tasamı yalnız Allaha şikayet ederim.»** (Yusuf, 86.) âyetlerinde olduğu gibi, bir şeyin müradifine atıfla, ***** **«...başlarınızı meshedin ve ayaklarınızı da topuklara kadar...»** (Maide,.6.) âyetinde olduğu gibi, mecruru yakınına atıfla ayrılır.

Vav harfinin ***** mânasına geldiği söylenir. İbn-i Mâlik; ***** ***** **«...fakirlere ve miskinlere...»** (Tevbe, 60.) âyetini buna misal getirir.

Talîl için geldiği de söylenir. Harzencî, mansûb fiillerin önüne gelen vâvın sebep bildirdiğini ifade eder.

b- İsti'naf vavıdır. ***** **«...sonra (da hayatınıza) belli bir süre koymuştur. Belli bir (kıyamet süresi) de kendi katında vardır..»** (Enâm, 2.) ***** **«Dilediğimizi belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz...»** (Hacc, 5.) ***** **«Allah'tan korkun Allah size öğretiyor...»** (Bakara, 282.) ***** ***** **«Allah kimi saptırırsa artık onun için yol gösteren olmaz. Ve bırakır onları, azgınlıkları içinde bocalayıp dururlar...»** (Araf, 186.) âyetleri buna misaldir. Bu misallerde vavdan sonra gelen fiiller, merfu olarak okunmuştur. Şayet bu harf atıf edatı olsaydı, '***** fiili mansûb, sonraki fiiller meczûm, ***** kelimesi de mansub olurdu.

c- İsim cümlesine dahil olan hâl vavıdır. ***** **«Dediler ki: 'Bizler topluluk olduğumuz halde onu kurt yerse...»** (Yusuf, 14.) âyeti buna misaldir. .

Zemahşerî'ye göre bu harf, hal cümlesine dahil olduğu gibi sıfatla mevsûf arasındaki bazı te'kid etmek için sıfat olan cümlelere dahil olur.***** ***** **«yedidir, sekizincileri köpekleridir, diyecekler...»** (Kehf, 22.) âyetini buna misal getirir.

d- Sekiz sayısından önce gelen vavdır. Aralarında Hariri, İbn-i Hâleveyh ve Sa'lebî'nin bulunduğu Bazı Ulemaya göre, Araplar, sayı sayarken adedin tamamlandığını belirtmek üzere yedi sayısından sonra vav harfi getirirler. Bundan sonraki sayıyı isti'naf sayar ***** Buna, ***** **«Onlar üç (kişidir) dördüncüleri köpekleridir... (Hayır) yedidir, sekizincileri köpekleridir, diyecekler..»** (Kehf, 22.) ***** **«Tevbe eden, ibadet eden... kötülükten men eden...»**(Tevbe, 112.) *****

«Müslüman... bakire kadınlar...» (Tahrim, 5.) âyetlerini buna misal getirirler.

Doğru olan bu değildir, âyetlerdeki bütün vavlar, atıf vavıdır.

e- Ziyade vavıdır. Kur'anda mevcut bir tek misali ***** **«..ve (İbrahim, kurban etmek için) onu alnı üzerine yıktı. Biz ona: 'İbrahim' diye seslendik.»** (Saffât, 103-104.) âyetleridir.

f- ***** **«Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler...»** (Kasas, 55.) ***** **«Mü'min kullarıma söyle: Namazı kılsınlar...»** (İbrahim, 31.) âyetlerinde olduğu gibi, isim veya fiillerde bulunan cemi mûzekkerlik vavıdır.

g- ***** **«O zulmedenler, aralarında şu konuşmayı gizlediler...»** (Enbiya, 3.) ***** **«...sonra yine çokları kör, sağır kesildiler...»** (Maide, 71.) âyetlerinde olduğu gibi Tayy lügatında sözü edilenlere alâmet olarak gelen vavdır.

h- Makabli (kendinden önceki) mazmum olan istifham hemzesinden ibdal edilen vavdır. Kunbul'un kıraatına göre ***** (Mülk, 15.) ***** (Araf, 123.) âyetleri buna misaldir.

109- ***** Kelimesi

Kisâî; nedamet ve taaccüb ifade ettiğini, aslının ***** olduğunu, ***** ın da mecrur zamir olarak bulunduğunu söyler. Ahfeş; ***** in, ***** mânasında isim - fiil, ***** ın da hitap harfi olduğunu ve ***** den önce mukadder bir lâm bulunduğunu, ***** mânasına geldiğini söyler. el-Halil; ***** in ayn, ***** nin de teşbih için değil, tahkik mânasında müstakil bir kelime olduğunu söyler. İbnu'l Enbari ise şunu belirtir: ***** kelimesinde üç vecih vardır. Bunlar; ***** bir harf ***** başka bir harftir. Mânası **'görmedin mi'** demektir, ikincisi; birincinin aynıdır, fakat mânası **'yazıklar olsun sana'** demektir. Üçüncüsü; ***** in taaccüp mânasında bir harf, ***** nin de başka bir harf olmasıdır. Bu iki harf ***** misalinde olduğu gibi fazla kullanıldığında yazıda birleştirilmiştir.

110- ***** Kelimesi

el-Asma'î, kelimenin takbih mânasına geldiğini,***** **«...Allah'a yakıştırdığınız niteliklerden ötürü de vay siz(in haliniz)e»** (Enbiya, 18.) âyetinin buna misal olduğunu **söyler.**

***** **«...yazık bana...» (Kehf,** 49.) ***** **«...yazık bana acizmiyim (ben)...»** (Maide, 31.) âyetlerinde olduğu gibi, keder ve üzüntü ifade eden cümlelerde kullanılır.

el-Harbî «F e v a i d» adlı eserinde İsmail b. Ayyaş tarikiyle Hişam b. Urve'den, o da babasından rivâyet ettiğine göre Hazret-i Âişe şöyle demiştir Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bana ***** **'yazıklar olsun'** demişti. Bu sözden ürperdiğimi görünce, Ya Hümeyrâ,***** veya ***** kelimeleri rahmet ifade eder. Bunlar seni ürkütmesin; fakat, ***** kelimesinden kork

111- ***** Harfi

Hakiki veya hükmi olarak uzaktakini seslemek için kullanılan nida harfidir. Nidada en çok bu harf kullanılır. Bu yüzden hazfedilecek olursa, yerine bir başka nida harfi takdir edilmez. ***** **«...Rabbim beni bağışla...»** (Nuh, 28.) ***** (Yusuf, 29.) âyetleri buna misaldir. Lâfzatullah, ***** ve ***** kelimeleri, ancak bu harfle nida edilir.

Zemahşerî şöyle der: Bu harf, hitaptan sonra gelen sözün, gerçekten önemli olduğunu belirtmek üzere te'kid olarak kullanılır. Veya tenbih mânasında gelir. Bu durumda fiil veya

harfe dahil olur.***** **«..Allah'a secde etmeleri gerekmez miydi?...»** (Neml, 25.) ***** **«Ne olurdu, kavmim bilseydi...»** (Yâsin, 26.) âyetleri buna misaldir.

Buraya kadar Kur'an'da bulunan bazı edatların mânalarını, gayeye cevap verecek şekilde, kısa ve özlü olarak şerhe çalıştım. Bu konuda genişlikten kaçındım. Çünkü teferruatlı bilgiyi Arap dili ve Nahivle ilgili eserlerimizde verdik Bu kitapta geçen konulardaki gayemiz, fer'î ve cüz'î meseleleri ele almaktan çok, kaide ve usûle ait meseleleri zikretmekten ibarettir.

41 - İ'RÂBU'L-KUR'ÂN

3437 Bu mevzuya dair Bazı ulema müstakil eserler yazmıştır. Bunlar; Mekkînin, Havfi'nin, Ebû'l-Bekâ el-Ukberi'nin ve es-Semîn'in eserleridir. Bunlar arasında Havfî'ninki en vazıh, Ebû'l-Beka'nınki en meşhur, es-Semî'ninki geniş ve teferruatlı olması bakımından en değerlisidir. es-Semî'nin bu eserini es-Sefakûsi, telhis ederek yeniden yazmıştır. Ebû Hayyân'ın tefsiri de bu mevzuyu genişçe ele alan misallerle doludur.

Kur'anın irabını öğrenmenin faydası, Kur'anın mânasına kavramaktır. Çünkü İrab, mânayı açıklığa kavuşturur konuşanın maksadını anlamaya yardımcı olur.

Ebû Ubeyde «F e d â i l» adlı eserinde Ömer b. Hattab'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'an okumasını öğrendiğiniz gibi lügatini, farzların ve sünnetlerini de öğreniniz.

Yahyâ b. Atik'in şöyle dediğini de rivâyet eder: Yahya b Atik, Hasanu'l-Basri'ye: Ya Ebâ Said, bir kimse Arap dilini öğrense, telaffuzunu en iyi şekilde yapsa, kıraatini düzgünce okusa, ne dersin? deyince, Hasenu'l-Basri iyi olur derim; bu sebeble onu sen de öğren; çünkü bir kimse Kur'an okurken yalnış bir vecihle okursa, bundan dolayı helak olur.

Kur'anı okuyan, ondaki esrarı ortaya çıkarmak isteyen **müfessir**in, kelimeye, sigasına, mübteda veya haber, fâil veya meful olup olmadığına, cümlenin kuruluşuna veya cevap cümlesi olup olmadığına dikkat eder.

3442 Bunun için şu hususlara riayet etmesi gerekir.

1- **Müfessir**in yapacağı ilk iş, i'rabına geçmeden önce kelime veya cümlenin mânasını kavramaktır. Çünkü i'rab, mânanın bir parçasıdır. Bu yüzden bazı sûrelerin başında bulunan, Allah'ın, ilmini kendisine sakladığı, müteşabihattan saydığımız huruf-i mukattaanın i'rabı, caiz değildir.

İ'raba geçmeden önce mânayı kavramanın önemi şu misallerde açıkça görülür:

*****«...eğer (ölen) erkek veya kadının mirasçısı, evladı ve ana babası olmayıp...»** (Nisâ, 12.) âyetinde geçen ***** kelimesinin mansub okunuşu hakkında Bazı ulema şöyle der: Kelimenin mansub okunması, kendisinden murad edilenin ne olduğuna bağlıdır. Şayet ölen kimsenin adı ise, hâl makamında olur, ***** cümlesi de ***** nin haberidir. Veya sıfatı ise, ***** tam fiildir, ***** nakıs fiil ise, ***** kelimesi onun haberidir. Şayet veresenin ismi ise, muzaf takdir edilir. Yani ***** demektir. Bu durumda kelime yukandaki gibi hâl veya haber olur. Şayet akraba kasdediliyorsa, kelime, mefulun lieclih durumundadır.

***** **«ikişerlerden yedi...»** (Hicr, 87.) âyetindeki ***** kelimesinden Kur'an murad edildiği düşünülürse, ***** harfi cerri teb'iz mânasını taşır. Veya Fatiha sûresi murad edilirse bu harf, cinsi beyan mânasını taşır.

***** **«...ancak onlardan korunmanız başka...»** (Âli İmrân, 28.) âyetindeki ***** kelimesi, ittika mânasında ise, masdar, mutteka mânasında ise mefulün bih; ***** kelimesi gibi cemi ise, hâl olur.

***** **«Kupkuru siyah bir çöpe çevirdi.»** (Ala, 5.) âyetindeki ***** kelimesinden **'kuru siyah'** murad edilirse, *****. kelimesinin sıfatı; 'koyu yeşillik' murad edilirse ***** kelimesinin hali olur.

3443 İbn-i Hişam şöyle der l'rabda mânayı dikkate almaksızın lâfzın zâhirine riayet eden pek çok i'rab erbabı, hataya düşmüştür. ***** ***** **«...senin namazın mı, babalarımızın taptığı şeylerden, yahut mallarımız üzerinde dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi emrediyor...»** (Hûd, 87.) âyeti bu kabildendir. Çünkü ilk bakışta, ***** cümlesinin ***** cümlesine atfı akla gelir. Bu ise doğru değildir. Çünkü Cenab-ı Hak âyette muhatap olanlara, mallarında dilediklerini yapmayı emretmemiştir? Doğru olan, ***** fiilinin mamulü durumundaki ***** ya atfedilmesidir. Bu durumda âyetin mânası **'yapmayı terketmemize'** şeklindedir. Yapılan yalnış atfın sebebi, i'rab yapanın ***** ile fiilin tekrar ettiğini görmesi, aralarında atıf harfinin bulunmasıdır.

2- Edebî sanatın gereğine riayet etmesi gerekir, i'rab eden i'rabın sahih yönüne riayet etse bile, edebi sanatın inceliğine dikkat etmezse, hataya düşmüş olur.

***** **«Semudu koymadı (onları)...»** (Necm, 51.) âyetindeki ***** kelimesini bazı i'rab ehlinin mukaddem meful kabul etmesi, bu kabildendir. Halbuki bu i'rab şekli yalnıştır. Çünkü âyetteki nefiy edatı olan ***** nin sadaret hakkı vardır. Mabadı makabline amel etmez, aksine ***** kelimesine matuf olur, veya ***** **'Semudu helak etti'** şeklinde takdiri yapılır.

***** **«...bugün Allah'ın emrinden koruyacak bir şey yoktur...»** (Hud, 43.) ***** **«...Bugün size kınama yok...»** (Yusuf, 92.) âyetlerindeki ***** nın ismine atfedilmesi doğru değildir. Şayet böyle olsaydı,***** nin ismi mansub ve tenvinli olurdu. Doğru olan, zarfın mahzuf olan bir müteallaka bağlı olmasıdır.

*****«...bakayım elçiler ne ile dönecekler...» (Neml, 35.) âyetinde el-Havfî, ***** nın ***** kelimesine müteallik olduğunu söyler. Bu söz doğru değildir. Çünkü istifham mânasında'olan edatların sadaret hakkı vardır. Doğru olan, X, harfinin kendisinden sonraki kelimeye müteallik olmasıdır.

***** **«Lanetliler, nerede rastlansalar, yakalanır...»** (Ahzab, 61.) âyetindeki ***** kelimesini ***** veya l***** fiilinin mamutundan hal mevkiinde olduğu sözü, doğru değildir. Çünkü şart edatının sadaret hakkı vardır. Halbuki doğru olan ***** kelimesinin zem üzere mansub olmasıdır.

3- Kaide dışı bir hataya düşmemek için Arapçayı iyi bilmesi gerekir. Ebû Ubeyde'nin ***** **«Nitekim hak uğruna Rabbin seni evinden çıkardığı zaman...»** (Enfal, 5.) âyetindeki ***** ı kasem olarak kabul etmesi, bu kabildendir. Bu sözü Mekkî rivâyet etmiş, her hangi bir tenkitte bulunmamıştır. İbn-i'ş-Şecerî, Mekki'nin bu konudaki sükûtunu şiddetle tenkid etmiş, ***** ın kasem vavı mânasında kullanılmayacağını belirtmiştir. Âyetteki Ui mevsulenin Allah'a ıtlakı, mevsulun ***** fiilinin fâili olan açık isimle bağlanması gibi hususlar, ancak şiirde geçerlidir, demiştir.

Bu âyetin i'rabında en makul olan, mecruru ile birlikte mahzuf mübtedanın haber olmasıdır. Bu durumda âyetin mânası; 'Savaşanların savaşa karşı isteksiz olduklarını gördükten sonra, teşvik için kendilerine bolca ganimet vaadetme durumu, savaşı kerih görmelerine rağmen kendilerini savaşa sevketmen' şeklindedir.

İbn-i Mihran'ın ***** **«...Zira inek bize (başka ineklere) benzer geldi..:»** (Bakara, 70.) âyetini, mazi fiilinin önündeki ***** yi ziyade kabul ederek, ***** yi şeddeli okuması, buna ayrı bir misaldir. Çünkü böyle bir kaide mevcut değildir. Bu kıraatin aslı ***** şeklindedir. Bakara kelimesindeki bir sayısını ifade eden ***** fiilindeki ***** ya idgam edilmiştir.

4- Uzak ihtimallerden, zayıf vecihlerden, şaz lügatlardan kaçınmalı, yakın, kuvvetli ve fasih mânalara bağlı kalmalıdır, ibarede sadece uzak vecih mevcutsa, bunu nakletmekte mazurdur. İfadeyi açıklığa kavuşturmak maksadiyle bütün vecihleri zikretmesi, oldukça güçtür. Âyetler dışında muhtemel manayı beyan ve talebeyi aydınlatma gayesiyle, bütün vecihierin zikri, yerinde olur. Fakat murad edilen, zann-ı galibe dayanıyorsa, bunu Kur'an âyetlerine tatbik edebilir.

Şayet, zannı galip mevcut değilse, gerçekten uzaklaşmadan muhtemel vecihleri zikreder. Bu yüzden mansub veya mecrur olarak ***** (Zuhruf, 88.) âyetini okuyan, hatadadır. Çünkü birbirine yakın olmamasına rağmen bu kelimeyi önceki âyette geçen ***** kelimesinin lâfzı ve mahalline atfetmiştir. Doğru olan bu kelimenin kasem veya mukadder ***** fiilinin masdarı olmasıdır.

***** **«O (yanlış yola sapan)lar kendilerine gelen Kuranı inkâr ettiler...»** (Fussilet, 41.) âyetindeki ***** nin haberi ***** **«...Onlar uzak bir yerden çağrılıyorlar...»** (Fussilet, 44.) âyeti olduğunu söyleyen, hatadadır. Doğru olan, haberin mahzuf olmasıdır.

***** **«Sâd. (Öğüt veren) şerefli Kur'ana andolsunki...»** (Sâd, 1.) âyetindeki kasemin cevabı, aynı surenin ***** (64.) âyetidir diyen de, hataya düşmüştür. Doğru olan, cevabın mahzuf olmasıdır. Yani 'dururri iddia ettikleri gibi değildir.' veya 'Kuran muciz bir kitabtır.' veya 'Sen gönderilen elçilerdensin' şeklinde takdiridir.

***** **«...tavaf etmesinde bir günah yoktur...»** (Bakara, 158.) âyetinde, ***** ve ***** üzerinde vakf etmek, iğra sayılır. Gaib'in iğrası ise zayıftır. Fakat ***** ...***** **«De ki, 'Gelin Rabbinizin size (neleri) haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak**

koşmayın..» (Enam, 151.) âyetindeki ***** üzerinde vakf, muhatabın iğrası fasih olduğundan uygundur. ***** **«Ey Ehli Beyt Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.»** (Ahzab, 33.) âyetindeki ***** kelimesinin ihtisas üzere mansub olması, uygun değildir, çünkü zamirden sonra ihtisas olarak gelmesi zayıftır. Doğru olan, münada olmasıdır.

***** **«Sonra iyilik edenlere (nimetlerimizi) tamamlamak.»** (Enam, 154.) âyetindeki ***** kelimesinin aslını ***** şeklinde kabul edip, vavı hazfettikten sonra, yerine geçmek üzere zamme ile okumak, hatadır. Bu ancak şiirde caizdir. Doğru olan, ***** şeklinde mübteda takdir etmektir.

***** **«...eğer sabreder, Allah'dan korkarsanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez...»** (Âli İmran, 120.) âyetinde ***** kelimesindeki şeddeli râ'nın merfû okunuşu hatalıdır. Bu ancak ***** ***** 'Kardeşinin yenilmesi senin de yenilmen demektir, mısraında olduğu gibi, sâdece şiire hâs bir özelliktir. Doğru olan, ***** kelimesindeki zammenin bir önceki kelimeye bağlı olarak meczum halinde gelen zamme olduğudur

*****(Mâide, 6.) âyetinde en yakına bağlı olarak mecrurdur demek yanlıştır. Çünkü cerri en yakın mecrura atfetmek, esasen zayıf ve şazdır. Bu durum pek nadir görülür. Doğru olan, bu kelimeyi aynı âyette geçen, mes üzerine mesh etme mânasını kasdetmek suretiyle ***** kelimesine atfetmekdir.

İbn-i Hişam şöyle der: Cümlede öyle durumlar vardır ki bunlardan ancak, tercih edilmemesi gerekenin tercih zarureti ortaya çıkar. ***** **«...İşte biz inananları böyle kurtarırız.»** (Enbiya, 88.) âyetinde olduğu gibi bu tercihi yapan mazur karşılanır. Bu âyetteki fiilin mazi fiil olduğu söylenir. Fiilin sonu sakin olması, mefulu bihin mevcudiyetine rağmen fâilin yerine masdara ait zamirin gelmesi, bu görüşün zayıf olduğunu gösterir. Ayrıca fiilin muzari, aslının, ikinci nunun sükunu ile ***** olduğu söylenir. Nunun cime idgam edilmeyişi, bu görüşün de zayıflığını ortaya koyar. Bir rivâyete göre de aslının, ikinci nunun fethası, üçüncü harfin şeddesiyle olduğu, ikinci nunun hazfedildiği söylenir. Bunun sadece tâ harfinde caiz olması yüzünden, zayıflığı ortadadır.

5- Lafızda muhtemel olan bütün vecihleri ihtiva edecek şekilde düşünmelidir. ***** **«Rabbının yüce adını teşbih et.»** (Alâ, 1.) âyetindeki ***** kelimesi, ***** kelimesine sıfat olabildiği gibi, ***** kelimesinin de sıfatı olabilir.

***** **«...yol göstericidir, onlar ki..:»** (Bakara, 2-3.) âyetlerindeki ***** ismi mevsulü, bir önceki kelimeye tabi olabildiği gibi, müstakil olması da caizdir. Bu durumda ***** veya ***** fiillerinin takdiri ile mansub, ***** takdiri ile de merfudur.

6- Bablara göre muhtelif şartlara riayet etmesi gerekir. Bu hususlara dikkat etmezse, bab ve şartları karıştırabilir. Bu yüzden Zemahşerî ***** ***** **«İnsanların melikine, inananların ilahına...»** (Nas, 2-3.) âyetinde, her iki kelimeyi atf-i beyan kabul etmekle hataya düşmüştür. Halbuki doğrusu, bu iki kelimenin sıfat olmasıdır. Çünkü sıfatlarda isim müştak, atf-ı beyanda ise camid olması şarttır. ***** **«Bu mutlaka gerçektir, ateş**

halkının tartışmasıdır.» (Sâd, 64.) âyetinde ***** kelimesinin, işaret zamirine sıfat olmak üzere mansub okunması yanlıştır. Çünkü ismi işaretin aldığı sıfat, cins ifade eder. ***** almalıdır. Doğru olan bu kelimenin, bedel olarak gelmesidir. ***** **«...yola dökülürlerdi, ama nereden bilecekler?»** (Yasin, 66.) ***** **«...biz onu, yine ilk durumuna sokacağız.»** (Tâhâ, 21.) âyetlerindeki her iki kelimenin zarf olarak mansub okunması doğru değildir. Çünkü zarf-i mekânın müphem olması gerekir. Doğru olan; her ikisindede ***** harfinin hazfedilmesidir.

***** **«Ben onlara; benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, diye senin bana emretmiş olduğundan başka bir şey söylemedim..»** (Maide, 117.) âyetindeki ***** masdariye ile sıla cümlesini zamire atf-ı beyan yapmak, doğru değildir. Çünkü, zamirin sıfatında olduğu gibi. Atfı beyanın zamir üzerine atfı mümtenidir. Bu hususu İbn-i Hişam, «e l - M u ğ n î» adlı eserinde zikretmiş, bunun 2. hususa da dahil edilmesi mümkündür, demiştir.

7- Her terkibde, benzeri terkiblere riayet etmesi gerekir. Aksi halde, cümleyi bir mânada alır, benzeri diğer bir cümlede bunun aksi olan başka bir mâna kullandığına şahid olur. Bu bakımdan Zemahşerî, ismin isme atfı evlâ olduğundan ***** **«...diriden de ölüyü çıkarır...»** (Enam, 95.) âyetini ***** **«...taneyi ve çekirdeği yaran...»** âyetine atfettiği halde ***** ***** **«...ölüden diriyi çıkarır...»** âyetine affetmemekle, hataya düşmüştür. Fakat ***** **«...(Allah) ölüden, diri çıkarır, diriden de ölü çıkarır...»** (Rum, 19.) âyetine atıfla matufun fiil olarak gelmesi, yukarıda yapılan atfın aksini gösterir. Bu yüzden ***** **«işte o kitap, kendisinde hiç şüphe yoktur.»** (Bakara, 2.) âyetinde, ***** yi ***** kelimesinin haberi kabul edip ***** kelimesinde vakf eden de, hatalıdır. ***** ***** **«Şüphe yok ki, bu kitabın indirilişi alemlerin Rabbı tarafındandır.»** (Secde, 2.) âyeti bunun aksini gösterir.

***** **«Fakat kim sabreder, affederse, şüphesiz bu, çok önemli işlerden biridir.»** (Şûra, 43.) âyetinde ***** yi rabıt kabul eden, sabreden ve bağışlayanı mübalağa olarak azimli işlerden sayan, hataya düşmüştür. Bu âyette doğru olan; işaret zamirinin sabır ve gufran kelimelerine dönmesidir.***** **«...Ama sabreder korunursanız, işte bunlar, yapmaya değerli işlerdendir.»** (Âl-i İmrân, 186.) âyeti bunun delilidir. Çünkü Cenab-ı Hak ***** yerine ***** buyurrnamıştır.

***** **«...Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.»** (Enam, 132.) âyetinde, mecrur kelimeyi merfu mahallinde kabul etmek, doğru değildir. Doğrusu, mansub mahallinde olmasıdır. Çünkü Kur'anı Kerimde ***** ile mecrur olarak gelen haber, ancak, nasb rnahallinde olur.

***** **«Andolsun onlara, "Kendilerini kim yarattı?" diye sorsan "Allah" derler.»** (Zuhruf, 87.) âyetinde ***** kelimesinin mübteda olduğunu söyleyen hatalıdır. Doğrusu, ***** **«...diyecekler ki: "Onları çok üstün çok bilen (Allah) yarattı."»** (Zuhruf, 9.) âyetinin delaletiyle, fâil olarak gelmesidir.

İ'rabında iki vecih bulunan bir âyette, diğer bir kıraat bunlardan birini destekliyorsa, desteklenen i'rab vechinin tercih edilmesi gerekir. ***** ***** **«...Asıl iyilik, o (kimsenin iyiliği)dir ki, Allah'a îman...»** (Bakara, 177.) âyeti buna misaldir. Bu âyetin ***** "asıl iyilik odur ki" ve ***** "asıl iyilik o iyiliktir ki" şeklide iki takdiri yapılmıştır.***** kıraati, birinci takdiri teyid eder.

Bir âyette, bazan muhtemel vecihlerden herbirini tercih ettirecek bir husus bulunabilir. Bu durumda, aralarında en uygun olanı tercih edilir.

***** **«...şimdi sen, seninle bizim aramızda bir buluşma zamanı ve yeri tayin et...»** (Tâhâ, 58.) âyetindeki ***** kelimesinin ***** ***** **«...ne senin, ne de bizim caymıyacağımız uygun yerde olsun.»** (Tâhâ, 58-59.) âyetinin delaletiyle masdar olması, ***** **«...süs günü...»** (Tâhâ, 59.) âyetinin delaletiyle zaman ifade etmesi, ***** **«...uygun bir yerde...»** (Tâhâ, 59.) âyetinin delaletiyle, mekân ifade etmesi muhtemeldir. ***** 'ondan caymıyacağımız' fiilinde zarf olarak değil de ***** 'yerde' kelimesinden bedel olarak i'rab edilirse, bu vechin kesinlik kazandığı ortaya çıkar.

8- Kelimenin yazılışına riayet etmesi gerekir. Bundan dolayı ***** **«...adına 'selsebil' (denir)...»** (İnsan, 18.) âyetini emir cümlesi, yani ***** **'Oraya ulaştıran bir yolu sor'** şeklinde kabul eden, hataya düşmüştür. Şayet böyle olsaydı, her iki kelime ayn yazılırdı.

***** **«...bunlar iki büyücü...»** (Tâhâ, 63.) âyetinde ***** okuyan kıraata göre kıssa'ya dönen ***** zamiri ***** in ismi, ***** da ikinci mübteda, ***** de ikinci mübtedanın haberidir. Böylece cümleyi ***** nin haberidir diyen, hataya düşmüştür. Çünkü âyette ***** ayrı, ***** ise bitişik yazılmıştır.

***** **«...Kâfir olarak ölenlere tevbe yoktur...»** (Nisa, 18.) âyetindeki ***** yı ibtida, ***** yi mübteda, bundan sonraki cümleyi de haberi kabul eden hataya düşmüştür. Çünkü âyetin yazılışı ***** şeklinde ayrıdır.

***** **«...en çok karşı geleni...»** (Meryem, 69.) âyetindeki ***** 'onlar en çok karşı gelenler.' terkibini mübteda - haber, ***** kelimesini de izafetten ayn düşünen, hatadadır. Çünkü âyetin yazılışı ***** şeklinde bitişiktir.

***** **«Kendileri onlara bir şey ölçtükleri veya tarttıkları zaman eksik yaparlar...»** (Mutaffifîn, 3.) âyetindeki ***** zamirini cemîlik vavını tekit eden merfu zamir olarak kabul eden, hatalıdır. Çünkü her iki zamirden önce yer alan vav, elifsiz olarak gelmiştir. Doğru olan, bu zamirlerin meful olmasıdır.

9- Hem isim, nemde fiil kabul edilebilecek kelimelerde, dikkatli olması gerekir. Bu bakımdan ***** **«...kaldıkları süreyi daha iyi hesabedeceğini bilelim.»** (Kehf, 12.) âyetinde ***** kelimesini ismi tafdil kabul ederek ***** kelimesini temyiz olmak üzere mansûb okuyan, hataya düşmüştür. Çünkü ***** kelimesi, sayan değil, sayılandır. ***** veznindeki ismi tafdilden sonra gelen mansub olan temyizin şartı, mânada fâil olmasıdır. Doğru olan ***** **«...her şeyi bir bir saymıştır.»** (Cin, 28.) âyetinde olduğu gibi,***** nın fiil, ***** nın da meful olmasıdır.

10- Aslın veya gerekli bir sebep olmaksızın zâhirin dışına çıkmaması gerekir. Bu yüzden Mekkî'nin ***** **«..insanlara gösteriş için malını verip Allah'a ve âhiret gününe inanmayan adam gibi, başa kakmak ve eziyet etmekle sadakalarınızı boşa çıkarmayın.»** (Bakara, 264.) âyetindeki ***** ı masdara sıfat kabul etmesi yani ***** şeklinde takdirde bulunması, hatalıdır. Doğru olan; bunun vavdan hâl olmasıdır. Yani ***** «O kimseye benzeyerek sadakanızı boşa çıkarmayın.» şeklinde olmasıdır. Bu durumda cümlede hazif yoktur.

11 - Asıı ve ziyadeli kelimeleri ayırması gerekir. ***** **«...ancak kadınlar vazgeçer yahut nikah bağı elinde olan erkek vazgeçerse başka...»** (Bakara, 237.) âyetindeki ***** fiilinin vavı, cemi müzekkerlik zamiri olduğu zannına götürebilir. Bu durumda nunun tesbitini zorlaştırır. Halbuki, bu yanlıştır. Doğrusu bu vav, kelimenin aslında mevcut olan lâme'l-fiildir, nun ise nun-i nisvedir. Kendisiyle birlikte fiil, mebni olup, vezin ***** dir. ***** âyetinde ise vav, fiilin aslından değil, cemi müzekker vavıdır.

12- Kur'an-i Kerim'de ziyade kelime olduğunu söylemekten kaçınması gerekir. Çünkü ziyade kelimeden, lüzumsuz kelime olduğu anlaşılabilir. Allah'ın Kitabı bundan münezzehtir. Bu yüzden bazı müfessirler bu tabirden sakınarak yerine tekid, sıla ve mukham (siyaka uymayan ziyade lafız) gibi tabirler kullanır. İbn-i Haşşâb şöyle der. Ekseriyet, Kur'anın Arapça ve Arapların bildiği bir dille nâzil olmasından dolayı, ziyade kelime bulunduğunu söylemenin caiz olduğu görüşündedir. Zira ziyadelik Arapçada, hazfın karşılığında kullandır. Hazif; ifadede ihtisar ve hafiflik, ziyade ise tekid demektir. Bazı ulema da bundan kaçınarak: Ziyadeliğe hamledilen bu harflerin belirli faide ve mânaları vardır, ziyadeliğine hükmedemeyiz, derler.

3477 İbn-i Haşşâb şu açıklamada bulunur. Ziyadeden, ihtiyaç olmayan bir mânanın varlığı murad ediliyorsa, bu doğru değildir, böyle bir tevile gitmek abestir. Böyle bir şey olmayacağına göre, ziyade kelimeye olan ihtiyaç, kesinlik kazanır. Fakat bu ihtiyaç, gayelere göre değişir. Bazılarının ziyade saydığı kelimeye duyulan ihtiyaç, kelimenin mezid şekle sokülmasındaki ihtiyaç gibi değildir.

3479 Buna şu ilâvede bulunmak isterim: Fesahat ve belâgat açısından ziyade kelimeye duyulan ihtiyaçla, mezid kelimeye duyulan ihtiyaç aynıdır. Şayet ziyade kabul edilen kelime terkedilirse cümle, maksud olan mânayı ifade etmekle birlikte, edebî güzelliğini kaybedeceğinde şüphe yoktur. Bunu, üstün kalem sahiplerinin eserlerini okuyan, kullandığı ifadenin yerini bilen, kelimenin zevkine eren ilm-i Beyan ehli bilir. Bu zevkten uzak nahiv uleması, bu inceliği kavrayamaz.

1- Mâna - İrab Münasebeti

Bu konuda şu görüşler ileri sürülür:

a- Aynı kelimede, mâna ve irab birbirine ters düşebilir. Meselâ bir cümlede mâna belirli bir durum gerektirirken, irab buna engel olduğu gibi, iraba bağlı kalmak da, mânanın sıhhatına engel olur. Bu durumda mâna sıhhatini sağlamak için, irabın teviline gidilir. *****

«O (Allah) onu tekrar döndürmeğe kadirdir. Gizlilerin (ortaya dökülüp) yoklanacağı gün.» (Tank, 8-9.) âyeti buna misaldin Âyetteki ***** zarfı, mâna yönünden masdar olan ***** kelimesine bağlı olması gerekir. Bu da ***** 'O günde Allah onu tekrar döndürülüp yaratmaya kadirdir.' demektir. Fakat, masdarla mamulü arasını ayırmak caiz olmadığından, irab buna engel olur. Bu yüzden masdarın delaletiyle amil durumunda olan bir fiil takdir edilir.***** ***** **«Allah'ın (size) kızması, sizin kendi kendinize kızmanızdan daha büyüktür.»** (Gâfir, 10.) âyeti de bu kabildendir. Mâna, ***** in masdar olan ***** kelimesine bağlanmasını gerektirir, irab ise, aynı sebepten dolayı buna mani olur. Bu durumda yukarıdaki gibi, masdarın delaletiyle bir fiil takdir edilir.

3481 b- Müfessirler arasında: Bu 'mâna yönünden tefsir', bu da 'irab yönünden tefsir' şeklinde ifade kullanılır. Bu iki ifade arasındaki fark şudur: İrabla tefsirde nahiv kaideleri dikkate alınır, mâna tefsirinde ise bu kaidelere uyulmaz.

c- Ebû Ubeyd «F e d â i l u' l - K u r' a n» adlı eserinde şöyle der Bize Ebû Muaviye, o Hişam b. Urve, o da babasının şöyle dediğini rivâyet eden Hazret-i Âişe'ye: ***** **«Bunlar iki büyücü, başka bir şey değil...»** (Tahâ, 63.) *****«...o namazı kılanlar, zekâtı verenler...» (Nisa, 162.) ***** **«...inananlar, Yahudiler, sabiiler...»** (Maide, 69.) âyetlerinin yazılışındaki hatayı sordu. O da şu cevabı verdi: Bu, kâtiblerin hatasıdır, Kur'an-ı yazarken hata etmişlerdir. Bu isnad, Buharî ve Müslimin şartlarına göre sahihtir.

Ebû Ubeyd, başka bir tarikle şu nakilde bulunun Bize Haccâc, ona Harun b. Musa, ona Zubeyr b. Hirrit o da lkrime'den rivâyetle şöyle dediğini nakleder. Mushaflar yazılınca, Hazret-i osman'a arzedildi, içinde bazı harf hataları bulundu. Bunun üzerine Hazret-i Osman: Kur'an harflerini değiştirmeyin. Çünkü Araplar, gelecekte bunları dillerine göre değiştirecek, (bir rivâyete göre de) irab edeceklerdir, cevabını verir. Şayet katip Sakif kabilesinden, imla ettiren de, Huzeyl kabilesinden olsaydı, Mushaf'da bu hatalı harfler bulunmazdı, der. Bu rivâyeti İbnu'l-Enbari «K i t a b u' r - R e d d i Â l â M e n H a l e f e M u s h a f e O s m a n» adlı eserinde, İbn-i Eşte ise «K i t a b u' l - M e s a h i f»in de nakletmiş!erdir.

3484 İbnu'l-Enbari; Abdu'l-Âla b. Abdillah b. Amir tarikiyle, İbn-i Eşte de Yahya b. Yamer tarikiyle benzeri bir rivâyette bulunmuşlardır.

İbnu'l-Enbari, Ebû Bişr tarikiyle Said b. Cubeyr'in ***** 'namazı kılanlar' âyetini okuyup: 'bu, katibin hatasıdır' dediğini rivâyet eder.

Bu rivâyetlerde bazı müşkiller vardır. Bunlar

1- Arapçayı en fasih konuşan, ashab-ı kiramın Kur'anı Kerim'de hata etmesi şöyle dursun, kendi dillerinde hata ettikleri nasıl düşünülür?

2- Kur'anı Kerim'i Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'dan, nâzil olduğu gibi öğrenen, O'nu ezberleyen, O'nu aynen koruyan ve üzerinde titizlikle duran sahâbe-i kiramın Kur'anda hata ettikleri nasıl söylenir?

3- Bütün sahâbenin, Kur'anın okunuş ve yazılışında aynı hatada birleştikleri nasıl düşünülebilir?

4- Böyle bir hatanın farkına varmamaları, bu hatadan dönmemeleri, nasıl söylenebilir?

5- Hazret-i Osman'ın görülen hatayı düzeltmek isteyenlere mâni olduğu, nasıl söylenebilir?

6- Seleften halefe tevatüren rivâyet edildiği halde, hatalı kıraatin sürüp gittiği, nasıl söylenebilir?

Bütün bunlar ashabı kiram için aklen, şer'an ve örfen muhaldir. Ulema buna üç şekilde cevap vermiştir:

a- Yukarıda, İkirime'den yapılan rivâyette, Hazret-i Osman'a izafe edilen sözler, doğru değildir. Bu rivâyetin senedi, zayıf, muztarib ve munkatı'dır. Hazret-i Osman, kendisine uyulan bir imam olarak tayin edilmişti. O nasıl olur da, Kur'anda gördüğü bir hatayı düzeltmek üzere, Arapların dil maharetine terkedebilir? Kur'anın cem'ini ve yazma işini üzerine alan seçkin kimseler bu hatayı düzeltmemişse, başkaları bunu nasıl düzeltebilir? Aynca bir tek mushaf değil, belli sayıda mushaflar yazılmıştır. Şayet bu mushaflarda hata vaki olduğu söylense bile, hepsinin aynı hataya düşmeleri, uzak bir ihtimal olur. Şayet mushaflardan bazlarında hata vaki olduğu söylense bile bu, diğerlerinin hatasız olduğunu itiraf etmektir, Hazret-i Osman'ın istinsah ettirdiği mushafların bir kısmı hatalı, bir kısmı da hatasız diyen bir sahâbe yoktur. Kıraat vecihleri dışında mushaflarda hiçbir ihtilaf da mevcut değildir. Kıraatlar ise, hata cinsinden sayılmaz.

b- İkrime'den yapılan rivâyetin sıhhati kabul edilecek olursa, bunun ***** ve benzeri kelimelerde olduğu gibi, hazif, işaret ve remz olduğuna hamledilir.

c- Ebû Bişr tarikiyle yapılan rivâyette, okunuşu yazılışına uymayan bazı kelimeler, tevil edilmiştir. Mesela ***** (Tevbe, 47.) ***** (Neml, 21.) âyetlerinde ***** dan sonra elif, ***** **«bu zalimlerin cezasıdır.»** (Mâide, 29.) âyetinde vavla birlikte elif, ***** (Zâriyat, 47.) âyetinde iki ye harfinin yazılışı, bu kabildendir. Şayet kelimeler yazıldığı gibi okunsaydı, hata sayılırdı. İbn-i Eşte, «K i t a b u' l - M e s a h i f» adlı eserinde, bu ve önceki cevaplara yer vermiştir.

3487 İbnu'l-Enbari, «K i t a b u' r - R a d d i â l â M e n H a l e f e M u s h a f e O s m a n e» adlı eserinde bu konuda Hazret-i Osman'dan rivâyet edilen haber hakkında şöyle der: Bu haber hüccet (delil) olamaz. Zira muttasıl değil, munkatı'dır. Zamanında Müslümanların İmâmı ve önderi, devletin reisi olan, imam mushafı ortaya koyan, Hazret-i Osman'ın, bu mushafta bazı hataları görmesi, yanlış yazıldığı halde bunları düzeltmemesi, akıl ve mantığa sığacak bir şey değildir. Asla Yemin ederim ki, akıl ve insaf sahibi bir kimse, Hazret-i Osman hakkında böyle bir vehme kapılamaz, Kur'anda mevcut hatanın sonradan gelenlerce düzeltilmek üzere geciktirdiğine, inanamaz. Hazret-i Osman'ın 'Mushafta bazı hatalar gördüm' sözünden, yazısında bazı hatalar gördüm. Şeklinde murad ettiğini, şayet bunu dilimize uygularsak yazıdaki hata, irabı bozacak, kelimeleri tahrif edecek derecede hata sayılmadığını iddia eden, görüşünde haklı ve isabetli değildir. Çünkü yazı, telaffuza bağlıdır. Yazıda hata eden, telaffuzda da hata eder. Hazret-i Osman'ın Kur'anın yazılışı ve okunuşunda ifsad

derecesindeki hataları tehir etmesi, imkânsızdır. Bilindiği gibi o, Kur'anı devamlı okur beldelere gönderilen mushaflardaki yazı şekline uyar, âyetlerdeki mânayı yeterince kavrardı.

Ebû Ubeyd'in rivâyet ettiği de bunu doğrular. Ebû Ubeyd, bize AbdurRahmân b. Mekkî, ona Abdullah b. Mübarek, bize Yemen şeyhi Ebû Vail, ona Hazret-i Osman'ın mevlası Hani el-Berberi rivâyet ederek şöyle der: Hazret-i Osman'ın yanında bulunduğum bir sırada, sahâbe mushafları karşılaştırıyordu. Bu arada Hazret-i Osman beni, üzerinde ***** (Bakara, 259.) ***** **«yaratmak değiştirilemez.»** (Rum, 30.) ***** **«Kâfirleri bırak»** (Tarık, 17.) âyetleri yazılı bulunan koyunun kürek kemiği ile, Ubey b. Kab'a gönderdi. Kendisine bu âyetleri gösterdiğimde kalemi istedi,***** kelimesindeki J harflerinden birini silerek ***** «Allah'ın yaratması değiştirilemez.» ***** kelimesini silerek ***** şeklinde yazdı, ***** kelimesinin sonuna da *****, ilâve etti.

İbnu'l-Enbari şöyle der. Yazılan mushaflar kendisine arzedilen müstensihler arasında vuku bulan ihtilafı kaldırmak için kendisine müracaat edilen, onlardan doğru olanı ortaya koymayı isteyen Hazret-i Osman'ın, hatayı görüp de buna göz yumduğu, nasıl iddia edilebilir?

Buna, İbn-i Eşte'nin «K i t a b u' l - M e s a h i f»teki şu rivâyetini de ilâve etmek isterim: Bize el-Hasan b. Osman, ona Rabi b. Bedr, ona da Sevvâr b. Şebîb rivâyet ederek şöyle dedi: Abdullah b. Zubeyr'e mushaflar hakkında soru sordum. Bana şöyle cevap verdi. Bir kimse Hazret-i Ömer'e giderek ya emire'l-mü'minîn, bazı kimseler Kur'an hakkında ihtilafa düştüler dedi. Hazret-i Ömer o sırada Kur'anı, tek bir kıraat üzere toplama hazırlığı içinde iken ölümüne sebep olan bıçaklama olayı cereyan etti. Aynı şahıs, Hazret-i Osman'ın hilafeti sırasında, bu durumu kendilerine arz etti. Hazret-i Osman da mushafların cem'ine başladı. Beni, sahifelerle birlikte Hazret-i Âişe'ye gönderdi. Bunları kendisine arzederek tahkikini yaptık. Sonra geri kalanları da aynı şekilde Hazret-i Âişe'ye göstererek karşılaştırdık. Bu da gösteriyor ki sahâbe, Kur'anın cem'inde büyük bir titizlik göstermiş, vahyi aynen zaptetmişler, tashih ve ıslaha muhtaç olacak durumda bırakmamışlardır.

3489 Ayrıca İbn-i Eşte şöyle der Bize Muhammed b. Yakub, ona Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as, ona Ahmed b. Mes'ade, ona İsmail, ona Haris b. AbdirRahmân, ona da Abdu'l-Elâ b. Abdillah b. Amir rivâyet ederek, şöyle demiştin Mushaf'ın cem'i tamamlandığında Hazret-i Osman'a arzedildi. Hazret-i Osman elindeki nüshaya bakarak: Aman ne güzel, ne hoş yapmışsınız! Küçük bir yanlışlık gördüm ki bunu ilerde düzeltiriz, şeklinde mukabelede bulundu. Bu rivâyette, herhangi bir güçlük yoktur, yukarıda geçeni açıklığa kavuşturmaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki, mushaflar yazılır yazılmaz kendisine sunulunca Kureyş lehçesi dışında yazılan ***** ve ***** kelimelerini görmüş, bunları ilerde bu lehçeye göre düzeltileciğini vaadetmiştir. Sonra da bu vaadi yerine getirerek. Mushafta herhangi bir hatalı kelime bırakmamıştır. Bu rivâyetleri nakleden, Hazret-i Osman'ın sözünü tam olarak anlamadan, muhtemelen yanlış bir şekilde aktarmıştır. Bu durum, görülen zorluklara sebep olmuştur. Bu konuda verilen en uygun ve kuvvetli cevap, budur.

Yukarıda verilen bu cevaplar Hazret-i Aişe'den rivâyet edilen hadislerle uzaktan - Yakından bir ilgisi yoktur. Bu hadisin zayıf olduğu iddiası doğru değildir, görüldüğü gibi rivâyet senedi, sahihtir. Remz, hazif ve işaret şeklinde verilen cevap da, yerinde değildir. Çünkü Urve'nin mezkur harfler hakkında sorusu, mevzu ile alakalı değildir. Buna İbn-i Eşte cevap vermiş, «Ş e r h u' r - R â i y e» adlı eserinde İbn-i Cubara bu görüşe katılarak Hazret-i Aişe'nin 'hata ettiler' sözü, sahâbenin üzerinde ittifak ettiği ahruf's-Seb'adan evla olanı seçmede hata ettiler mânasındadır, yoksa bu harflerle yazdıkları kelimelerdeki hata, bağışlanmayacak derecede değildir. Bunun delili; aradan zaman geçse bile bağışlanmayacak derecede olan hatalar, icmaen merdûd olmuştur.

Said b. Cubeyr, 'katibin hatasıdır' sözüyle, kıraat ve lügat hatasını kasdeder. Yani; yazanın lehçesi ve kıraati budur, burada başka bir kıraat da vardır demektir.

3491 İbn-i Cubara, İbrahim en-Nehaî'nin şöyle dediğini rivâyet eder ***** **'Bunlar ancak iki sihirbazdır'** âyetinin ***** **'Bunlar iki büyücü, başka bir şey değil,'** şeklinde yazılması, arasında bir fark yoktur. Muhtemelen katibler ***** harfi yerine elif, ***** âyetinde ise .*****yerine ***** koymuşlardır. İbn-i Eşte şöyle der Bu; ***** ve***** kelimelerinde olduğu gibi, bir harfi diğer harfin yerine ibdal etmektir.

Buna şu cevabı vermek isterim: Verilen bu cevap, yazının aksine kıraatin ***** ile olması halinde uygun olur. Fakat kıraat, yazıya uygunsa, cevap yerinde değildir. Dil uleması bu harfler üzerinde durmuş, en güzel bir şekilde tevcihatta bulunmuşlardır.

***** 'Bunlar iki büyücü başka bir şey değil.' âyetinde değişik vecihler vardın

a- Âyetin bu şekilde yazılışı, irabın üç halinde tesniye kelimeleri elifle yazan lügata göredir. Bu, Kinane kabilesinin meşhur lügatidir. Bunun, haris lügati olduğu da söylenir.

b- ***** nin ismi, mahzuf şân zamiridir. Cümle, mübteda haber olarak, ***** nin haberidir.

c- Bu da, görüşün aynısıdır. Ancak ***** kelimesi, mahzuf mübtedanın haberidir. Takdiri: ***** 'o ikisinin sihirbazları' şeklindedir.

d- Âyetteki ***** mânasındadır.

e- Âyetteki ***** kıssaya dönen zamir olarak ***** nin ismi, ***** 'bu iki sihirbaz' ise, mübteda ve haberdir, ***** nin ayn, ***** nın ***** ile bitişik yazılmış olması sonucu ortaya çıkan durumun reddedildiği, yukarıda geçmişti.

Bu konuda başka bir izah şekli aklıma geldi. ***** **'zincirler'** (İnsan, 4.) âyetine uyarak ***** kelimesi tenvinli, ***** (Neml, 22.) âyetine uyarak ***** kelimesi esre okunduğu gibi, ***** kelimesi de ***** **'o iki sihirbaz istiyorlar.'** âyetine uyarak, elifle okunmuştur.

***** **«namaz kılanlar...»** âyetinde de değişik vecihler vardın

a- ***** fiilinin takdiriyle medih olmak üzere mansubdur. Zira bu takdir, daha uygundur.

b- *****«Sana indirilene inanıyorlar» âyetindeki mecrur olan ***** ya matuftur. Yani ***** **'Namaz kılanlara inanırlar.'** demektir. İnananların, enbiya veya melaike olduğu söylenir. Bu durumda takdir: ***** **'Namaz kılanların dinine inanırlar.'** şeklinde olur,

bunlardan da Müslümanlar anlaşılır. Ayrıca, ***** **'Namaz kılanların duasına icabet olunacağı'** takdiri yapılabileceği de söylenir.

c- ***** kelimesi, ***** kelimesine matuftur, yani: ***** demektir. ***** kelimesi hazfedilmiş, muzafun ileyh olan ***** kelimesi yerine ikame edilmiştir.

d- ***** kelimesindeki ***** a matuftur.

e- ***** kelimesindeki ***** a matuftur.

f-***** kelimesindeki zamire matuftur.

Bu vecihleri Ebû'l-Bekâ el-Ukberî zikretmiştir.

***** **'Sabiîler...'** kelimesinde bazı vecihler vardır.

a- Haberi mahzuf olan mübtedadır. ***** **'Sabiîler de böyledir.'** şeklindedir.

b- ismiyle birlikte, ***** nin mahalline matuftur, çünkü ***** ve isminin mahalli, mübteda olarak merfudur.

c- ***** fiilinin fâiline matuftur.

d- Âyetteki ***** kelimesi ***** mânasındadır, ***** **'îman edenler'** ve bundan sonraki cümle, merfu makamındadır. ***** **'Sabiîler'** kelimesi de buna matuftur.

e- Kelimenin cem'i olan siygası, müfred yerinde tutularak, sonundaki nun'un İrab harfi olduğu kabul edilmiştir.

3496 Yukarıda geçen Hazret-i Âişe'den yapılan rivâyetlere benzer, bazı rivâyetler, de vardır. Bunları Ahmed b. Hanbel «M u s n e d»inde İbn-i Eşte «K i t a b u' l - M e s a h i f»inde, İsmail el-Mekkî tarikiyle, Beni Cumah'ın mevlası Ebû Halefden şöyle rivâyet etmiştir: Ebû Halef Ubeyd b. Umeyr'le birlikte Hazret-i Âişe'ye geldi ve ona Kur'andaki bir âyeti Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ın nasıl okuduğunu size sormak istiyorum, dedi. Hazret-i Âişe bunun hangi âyet olduğunu sorunca ***** ***** **«Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalbleri korku ile ürpererek verirler.»** veya ***** (Mu'minûn, 60.) âyetidir, dedi. Hazret-i Aişe'nin: Bu iki âyetten hangisi hoşunuza gidiyor? sorusuna: Yemin ederim ki bunlardan biri, bana dünyada mevcut olan bütün şeylerden daha sevimlidir, dedim. Bunun üzerine Hazret-i Âişe: Peki bu hangisidir diye sordu: Ben de: ***** şeklinde . olanı dedim. Bu sözüme karşılık Hazret-i Âişe: Şahedet ederim ki âyet böyle nâzil olmuş, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de böyle okumuştur. Fakat kelimenin bir hecesi değiştirilmiştir, dedi.

Taberi, «T e f s i r»inde, Said b. Mansûr da «Sünen»inde, Said b. Cübeyr tarikiyle, ***** **«Ey îman edenler, kendi evlerinizden başka evlere, izin alıp halkına selam vermeden girmeyin...»** (Nur, 27.) âyeti hakkında İbn-i Abbâs'ın şöyle elediğini rivâyet ederler: Bu, katibin yaptığı bir hatadır. Âyet: ***** **'izin alıp selâm vermeden'** şeklindedir. İbn-i Ebî Hâtim aynı rivâyeti 'tahminime göre bu katiplerin hatasıdır' şeklinde farklı bir ifadeyle nakletmiştir.

İbnu'l-Enbari, İkrime tarikiyle İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunur: İbn-i Abbâs: ***** **«inananlar bilmediler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi.»** (Ra'd,

31.) âyetini bu şekilde okuyunca kendisine, Mushafta, ***** **"bilmediler mi"** şeklinde yazılıdır diye soruldu. O da: Zannedersem bunu yazan katib, uykulu iken yazmış olabilir, cevabım verdi.

Said b. Mansûr Said b. Cübeyr tarikiyle İbn-i Abbâs'ın ***** **«Rabbin hükmetti...»** (İsra, 23.) âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Bu âyet ***** şeklindedir, vav harfi sad harfiyle birleşmiştir. İbn-i Eşte bu rivâyeti: "katip mürekkebi hokkadan çokça çektiğinden, yazıda vav harfi sad harfine birleşmiştir" şeklindeki ifadeyle nakletmiştir.

Said b. Mansûr, Dahhak tarikiyle İbn-i Abbâs'dan naklettiği bir rivâyette İbn-i Abbâs âyeti ***** şeklinde okumuş, ***** **"Rabbin emretti"** diye tefsir etmiş, bunlar iki vavdır, birisi sad harfine bitiştirildi, demiştir.

Said b. Mansûr, başka bir tarikle Dahhâk'dan yaptığı rivâyette kendisine: Şu âyetteki harfi nasıl okursun? diye sorulunca ***** şeklinde okurum dedi. Kendisine soru tevcih eden kimse de: Ne biz, ne de İbn-i Abbâs âyeti, böyle okumuyoruz şekli ***** dir. Âyet böyle okunuyor ve yazılıyordu. Katibiniz kalemini hokkaya çokça batırdığından kalem bol mürekkeb aldı. Bu yüzden yazı esnasında vav harfi sad harfine bitişti, diyerek ***** **«..sizden önce kitap verilenlere de, size de "Allah dan korkun" diye tavsiye ettik.»** (Nisâ, 131.) âyetini okudu. Şayet âyet ***** fiiliyle emretti şeklinde olsaydı, Allah'ın emrini kimse reddedemezdi. Fakat bu, Allah'ın kullarına yaptığı bir vasiyettir, demiştir.

Said b. Mansûr ve diğer sünen sahiplerinin Amr b. Dinar tarikiyle İkrime' nin, İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyette İbn-i Abbâs ***** ***** (Enbiya 48.) âyetinin başındaki vav harfini alıp ***** (Âl-i imrân, 173.) âyetindeki ***** ismi mevsulünün başına koyunuz, demiştir.

3503 İbn-i Ebî Hâtim, Zübeyr b. Himit tarikiyle İkrime'nin, İbn-i Abbâs'dan şöyle dediğini rivâyet eder: Bu vavı alın, ***** **«Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar..»** (Gâfir, 7.) âyetindeki ***** nin önüne koyun İbn-i Eşte ve İbn-i Ebî Hâtim Ata tarikiyle, İbn-i Abbâs'ın ***** (Nur, 35.) âyetinde şöyle dediğini rivâyet ederler Âyetin bu şekilde yazılış, katibin hatasıdır. Allahu Tealânın nuru, kandilin nuruna benzetilmekten daha yücedir. Bu ancak, ***** **"Mü'minin nuru penceresiz oyuğa benzer"** şekliyle mümkün olabilir.

İbn-i Eşte bu rivâyetlerin hepsine şu cevabı verin Katipler **ehrufu's-Seba'dan,** sahâbenin üzerinde ittifak ettiği harflerden en layık olanı seçmede hata ettiler. Yoksa bu, Kur'an'a hariçten ilâve edilen bir hata değildir. Hazret-i Aişe'nin "hecelerdeki harfin" sözü ise, katibe, ehrufu's-Seb'a'dan olan harflerin dışında başka harflerin yazdırılması mânasındadır. Aynı şekilde İbn-i Abbâs'ın 'onu uykulu iken yazmış olabilir' sözü, 'daha uygun olan vechi düşünmeden yazdı', mânasındadır. Diğerleri de böyledir.

İbnu'l-Enbari, ehrufu's-Seb'a'nın kıraatta sabit olmasından dolayı, nakledilen rivâyetlerin, İbn-i Abbâs ve diğer sahâbeden gelen rivâyetleri muarız ve zayıf olduğuna kanidir. İbn-i Eşte'nin verdiği ilk cevap, bunların en uygun ve en sağlamıdır. .

İbn-i Eşte şöyle der: Bize, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yakûb, ona Ebû Dâvud, ona İbnu'l-Esved, ona Yahyâ b. Adem, o AbdurRahmân b. Ebî Zinad, o babasından, o da Harice b. Zeyd'den rivâyet ederek şöyle dediğini nakleden Harice b. Zeyd'e: Ya Ebâ Said: ***** **«Sekiz çift (hayvan): Koyundan ikişer ikişer, keçiden ikişer ikişer, deveden ikişer ikişer, sığırdan ikişer ikişer».**(Enâm, 143.) âyetini bu şekilde okuduğunu sanarak mı böyle okudun denilince o da: Cenabı Hak: ***** **«ondan iki çifti, erkeği ve dişiyi var etti.»** (Kıyame, 39.) buyurmuştur. Âyette zikredilen kadın ve erkekten her biri eşdir. Erkek ayrı bir eş, kadın ayrı bir eşdir, cevabını vermiştir.

İbn-i Eşte: Bu haber, Arapların mâna bakımından harflerin en zengin, lisana en kolay, aslına en yakîn olanı seçtikleri gibi, mushafları yazanların da Araplarca en meşhur harfleri seçtiklerini gösterin Aynca diğer harflerle yapılan kıraat, bunlarca bilinmekteydi. Benzeri hususlar da aynen böyleydi.

2- Üç Şekilde İrab Edilen Âyetler

3509 Ahmed b. Yusûf b. Mâlik er-Ruaynî'nin «T u h f e t u' l - A k r â n f î M â K u r i h e b i' t -T e s l i s i M i n H u r û f i'l- K u r' a n»adlı kıymetli eserinde, bazı âyetlerin mebni veya murab olmaları bakımından, üç şekilde okunduklarını gördüm. Bu eserden naklettiğim misaller şunlardır.

***** (Fâtiha, 1.) âyeti, müpteda olmak üzere merfu, masdar olmak üzere mensup harekede lâm'a uyarak dal harfinin kesresiyle okunur.

***** **«Alemlerin Rabbi » (**Fatiha, 2.) âyeti, sıfat olarak mecrur, önceki âyetten ayırıp, mübteda takdir ederek merfu, gizli fiil veya nida edatı takdir ederek mansub okunur.

***** **«Rahmân ve Rahimdir»** (Fatiha, 3.) âyeti, aynı şekilde üç türlü İrab edilir.

***** **«on iki pınar»** (Bakara, 60.) âyeti, Temim Lügatına göre, Şîn harfinin sükûnu, Hîcâz Lügatına göre kesresi, başka lügata göre de fethasiyle okunur.

***** **«kişi ile kalbi arası»** (Enfal, 24.) âyeti, değişik lügatlarde Mim harfinin üstün, esre ve ötresiyle üç şekilde okunur.

***** **«o Kâfir kişi şaşırıp kaldı»** (Bakarâ,258.) âyeti, cumhurun kıraatında meçhul, bir kıraata göre de ***** vezninde malum olarak okunur.

***** **«birbirinden türeyen bir nesildir.»** (Âli İmran, 34.) âyetindeki ***** harfinin üstün, esre ve ötresiyle üç şekilde okunur.

***** **« ..adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının..»** (Nisa, 1.) âyetindeki ***** kelimesi, Lâfza-i Celâl'e atfen mansub, ***** zamirine atfen mecrur, haberi mahzuf mübteda olmak üzere merfu okunur. Yani; ***** **'Kendi hakkınızda akrabalarınıza karşı uyanık ve ihtiyatlı olmanız gereklidir.'** şeklindedir.

***** **«inananlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile, mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz.»** (Nisa, 95.) âyetindeki ***** kelimesi

***** kelimesinin sıfatı olarak merfu, ***** kelimesinin sıfatı olarak mecrur, istisna olmak üzere mansub okunur.

***** **«...başınızı meshedin, ayaklarınızı yıkayın...»** (Maide, 6.) âyetindeki ***** kelimesi, ***** kelimesine atfen mansub, yakınına yeya uzağına atfen mecrur, makablinin delaletiyle haberi mahzuf mübteda olmak üzere merfu okunur.

***** **«...öldürdüğünün dengi olan bir hayvan cezası vardır ki...»** (Maide, 95.) âyetindeki ***** kelimesi, ***** kelimesine muzafun ileyh olarak mecrur, ***** kelimesine sıfat olarak tenvinle merfu, ***** kelimesinin mefulü olmak üzere mansub okunur.

***** **«..vallahi Rabbimiz biz şirk koşanlardan değildik..»** (Enam, 23.) âyetindeki ***** kelimesi sıfat veya bedel olarak mecrur, nida veya ***** fiilinin takdiri ile mensup, Lâfzatullah'ın da rafi ile müpteda haber olarak merfu okunur.

***** **«seni ve senin ilahlarını terkedecek»** (Araf, 127.) âyetin deki ***** fiili merfu, mansub ve tahfif için meczûm okunur.

***** **«...siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınız işi (iyice) kararlaştırın...»** (Yunus, 71.) âyetindeki ***** kelimesi, mefulü maah veya matuf veyahut ***** fiilini takdir ederek mansub, ***** fiiline bitişen zamire atfen veya haberi mahzuf mübteda olmak üzere merfu, ***** kelimesindeki zamire atfen mecrur okunur.

***** **«Göklerde ve yerde nice âyet(ler) varki onların yanından yüzlerini çevirerek geçerler.»** (Yusuf, 105.) âyetindeki ***** kelimesi, makabline atfen mecrur, iştigal olmak üzere mansub, kendisinden sonra gelen habere de mübteda olmak üzere merfu okunur.

***** **«Dediler ki: 'Sana verdiğimiz sözden kendi başımıza caymadık...»** (Tâhâ, 87.) âyetindeki ***** kelimesinin ***** harfi zamme, fetha ve kesre ile üç şekilde okunur.

***** **«Helak ettiğimiz bir ülkeye artık (dünya hayatı) haramdır.»** (Enbiya, 95.) âyetindeki***** kelimesi, mazi sigasıyle ***** nın fethi, kesri ve zammiyle, ismi fâil sigasında ise ***** nın fethasıyla birlikte ***** nın kesri ve sükunu, ***** kesri ile birlikte ***** nın sükunu ile okunur. ***** şekli de elifle birlikte ***** nın fethasiyle okunur. Bunların hepsi, kıraati Seb'a'dandır.

***** **«Cam sanki inciden bir yıldız.»** (Nur, 35.) âyetindeki ***** kelimesinin ***** harfi, zamme, fetha ve kesre ile üç şekilde okunur.

***** (Yasin, 1.) âyetindeki ***** meşhur kıraata göre sakin, şâz kıraata göre tahfif için mansub, iltikai's-sakineyn'den dolayı meksur, münada olmak üzere de mazmum okunur.

***** **«bütün araştıranlar için müsavi.»** (Fussilet, 10.) âyetindeki ***** kelimesi, hâl olarak mansub, ***** takdiriyle şâz olarak merfu, ***** kelimesine hamledilerek mecrur okunur.

***** **«zaman kurtuluş zamanı değildi.»** (Sâd, 3.) âyetinde ***** kelimesi, zamme, fetha ve kesre ile üç şekilde okunur.

***** **«kıyametin ne zaman kocağı ilmi ona aittir. Resûlün, (kıyamet günü) 'Ya Rab, bunlar inanmayan bir kavimdi' demesini de (Allah biliyor).»** (Zuhruf, 85 ve 88.) âyetindeki ***** kelimesi masdar olarak mansub, tevcihi daha önce geçtiği üzere mecrur, ***** âyetine atfen şâz olarak merfu okunur.

***** (Kâf, 1.)ın meşhur kıraata göre okunuşu sükun iledir, önceden geçtiği gibi şaz olarak meftuh veya meksur okunur.

***** (Zariyat, 7.) âyeti, bu kelimede yedi kıraat mevcuttur.***** ve ***** harflerinin zammı, fethi ve kesresiyle, ***** nın zammı, ***** nın sükunu, ve zammesi ile, *****nın fethi ve kesri ile, ***** nın sükunu ve kesri ile ve ***** nın zammı ile okunur.

***** **«Yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler var.»** (Rahmân, 12.) âyetindeki her üç kelime, merfu, mansub ve mecrur olarak okunur.

***** **«İri gözlü huriler, saklı inciler gibi.»** (Vakıa, 22-23.) âyetindeki ***** kelimeleri merfu, mecrur ve ***** **'evlendirilirler'** fiilinin takdiriyle mansub okunur.

Bazı ulema, Kur'anda mansubatla ilgili pek çok kelime bulunduğu halde, aralarında mefulü maah olmadığını söyler. Kur'anın çeşitle âyetlerinde, mef'ulü maah olarak İrab edilen kelimeler vardır. Bunlar:

a- ***** **«...sizin ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınız işi (iyice) kararlaştırın da...»** (Yunus, 71.) âyeti bu misallerin en meşhurudur. Yani ***** '...siz ve ortaklarınız toplanıp işinizi kararlaştırın...' şeklindedir. Bu misali, onlardan bir kısmı zikretmiştir.

b- ***** **«...kendinizi ve çoluk çocuğunuzu ateşten koruyun...»** (Tahrim, 6.) âyetinde Kirmânî, «G a r a i b» adlı tefsirinde ***** **'ehlinizle beraber'** şeklinde mefulü maah olduğunu zikreder.

c- ***** **«Kitap ehlinden ve puta tapanlardan (Hakkı) tanımayanlar, kendilerine açık delil gelinceye kadar (bulundukları halden) ayrılacak değillerdi.»** (Beyyine, 1.) âyetinde Kirmani, ***** kelimesinin ***** veya ***** fiilindeki ***** dan mefulü maah olması muhtemeldir, der.

42 - MÜFESSİRİN BİLMESİ GEREKEN ÖNEMLİ KAİDELER

1- Zamirlerle İlgili Kaideler

İbnu'l-Enbari, Kur'anda mevcut zamirlerle ilgili iki ciltlik bir eser telif etmiştir. Cümlede zamir kullanmanın asıl sebebi, cümleyi kısaltmaktır. Mesela, ***** **«...Allah bunlar için bağış ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.»** (Ahzâb, 35.) âyetindeki ***** zamirinin ifade ettiği kimseleri Cenab-ı Hak açıkça zikretmiş olsaydı, bunun yerine yirmi beş isim vermesi gerekecekti. ***** **«Mü'min kadınlara söyle: 'Gözlerini haramdan sakınsınlar...»** (Nur, 31.) âyeti de bunun gibidir. Mekkî şöyle der Kur'anı Kerimde bu âyette olduğu kadar hiçbir âyette yirmi beş zamir bir arada bulunmamıştır. Bu yüzden mazeret olmadıkça muttasıl zamirden munfasıl zamire dönülmez. Mesela zamirin ***** **«Ancak Sana ibadet ederiz»**

(Fâtiha, 5.) âyetinde olduğu gibi ibtida veya ***** **«Rabbin yalnız kendisine ibadet etmenizi emretti...»** (İsra, 23.) âyetinde olduğu gibi ***** istisna edatından sonra munfasıl olarak gelmesi, mazeretten dolayıdır.

2- Zamirlerin Mercii

Her zamirin mutlaka bir mercii vardır, ***** **«...Nuh oğluna seslendi...»** (Hud, 42.) ***** **«...Adem, Rabbinin buyruğuna karşı geldi...»** (Tâhâ, 121.) ***** **«...elini çıkarsa nerdeyse onu dahi göremez...»** (Nur, 40.) âyetlerinde olduğu gibi zamir, kendisinden önceki kelimeye,

Veya ***** **«...adil davranın takvaya yakışan budur...»** (Maide, 8.) âyetinde olduğu gibi, muhtevaya uygun olarak gelmiştir. Bu âyetteki ***** zamiri, ***** mânasını ihtiva ettiğinden ***** kelimesinin yerini tutmaktadır.. ***** **«...akrabalar, öksüzler, yoksullarda (miras) taksiminde hazır bulunursa bir şeyler vererek onları da ondan rızıklandırın...»** (Nisâ, 8.) âyetindeki ***** kelimesinin .zamiri, yapılan taksimin delaletiyle taksim edilenin yerini tutmaktadır.

***** **«Muhakkak ki onu biz indirdik.»** (Kadr, 1.) âyetinde olduğu gibi zamir, zaruri olarak merciine delalet eder. Bu da Kur'an kelimesidir. Âyetteki inzal zamirinin, zaruri olarak Kur'an kelimesinin yerine geçtiğini gösterir. ***** ***** **«..Ama kim (yani katil) kardeşi tarafından affedilirse, o zaman uygun olanı yapması güzelce onu (diyeti) ödemesi gerekir...»** (Bakara, 178.) âyetindeki ***** fiili, affedenin varlığını gerektirir. Bu yüzden ***** deki zamir, zaruri olarak bu fiile rücû eder.

***** **«Bu yüzden Musa içinden bir korku duydu.»** (Tâhâ, 67.) ***** **«...suçlulara günahlarından sorulmaz.»** (Kasas, 78.) ***** **«O gün ne insana ne de cinne günahından sorulmaz.»** (Rahmân, 39.) âyetinde olduğu gibi zamirler, cümledeki yerine göre değil, lâfzan müteahhir olan kelimeye uygun olarak gelmiştir

Şan ve kıssa zamiri, ***** ve ***** fiilleri ile tenazu babında, hem lâfzan hem de cümledeki yerine göre sonra gelen kelimeye uygun şekilde kullanılmıştır.

***** **«Ya can boğaza dayandığı zaman?»** (Vâkıa, 83.) ***** ***** **«Hayır, ne zaman ki canı köprücük kemiklerine dayanır»** (Kıyame, 26.) âyetlerinde olduğu gibi, zaruri olarak müteahhir kelimeye delalet etmek üzere gelmiştir. Bu iki âyette ruh veya nefis kelimeleri, ***** ve ***** kelimelerinin delaletiyle gizlenmiştir. ***** **«..nihayet atlar perdenin arkasında gizlendi.»** (Sâd, 32.) âyetinde ise ***** kelimesinin, delaletiyle, ***** kelimesi muzmar olmuştur.

***** **«(yer) üzerinde bulunun her şey yok olacaktır.»** (Rahmân 26.) ***** **«...yer yüzünde hiçbir canlı varlık bırakmazdı...»** (Fâtır, 45.) âyetlerinde görüldüğü gibi zamir, dinleyenin, anlayabileceği düşüncesiyle, zâhir ismin yerine getirilmiştir. Bu âyetlerde arz ve dünya kelimeleri gizlenmiştir. ***** (Nisa, 11.) âyetindeki' zamir, önceden zikri geçmeyen ***** **"ölenin"** kelimesinin yerine gelmiştir.

Zamir bazan mânâsı dışında, mezkur olan lâfza raci olur. ***** **«Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen kısaltılması da mutlaka bir kitapta yazılıdır.»** (Fâtır, 11.) âyeti buna misaldir. Yani, bir başkasına verilen ömür, uzun ömür verilenin ömründen eksiltmez demektir.

Zamir bazan önceden geçen kelimenin bir kısmına raci olur. ***** ***** **«Allah size, çocuklarınızın (alacağı miras) hakkında, erkeğe kadının payının iki mislini tavsiye eder...»** (Nisa, 11.), ***** dan sonra ***** **«kocaları da bu arada barışmak isterlerse, onları geri almaya daha çok hak sahibidirler.»** (Bakara, 228.) âyetleri buna misaldir. Bu son âyetteki ***** kelimesi, rici' talak ile boşanan kadınlara mahsustur, halbuki bu kelimeye dönen zamir, hem bunlar, hem de diğerlerine racidir.

Zamir bazan mânaya döner. ***** **«ölenin iki kız kardeşi varsa.»** (Nisâ, 176.) kelâle âyeti buna misaldir. Âyetteki tesniye, zamirin kendisine döneceği kelime, önceden geçmemiştir. Ahfeş burada şu açıklamada bulunur Âyetteki kelâle kelimesi, müfred, tesniye ve cemi mânasındadır. Bu yüzden, mânaya hamledilerek ***** ismi mevsulü, yerini tutan cemi zamiri geldiği gibi, aynı şekilde kelâle'nin mânasına hamledilerek âyetteki zamir, tesniye gelmiştir

Zamir bazan bir şeyin lâfzına döner, bu şeyden de cins murad edilir. Zemahşerî; ***** **«...(şahitlik ettiğiniz kimseler) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah, ikisine de daha yakındır.»** (Nisa, 135.) âyetini buna misal getirir. Âyetteki ***** **'ister zengin ister fakir olsun'** kelimelerinin delaletiyle zamir, zengin ve fakir cinsine racidir. Eğer, sözü söyleyene dönmüş olsaydı, zamir müfred olurdu.

Cümlede bazan iki şey zikredilir, zamir bunlardan birine döner. Bu durumda zamirin mercii, ekseriyetle ikinci kelime olur. ***** **«Sabırla, namazla yardım dileyin, şüphesiz bu (Allah'a) saygı gösterenlerden başkasına ağır gelir.»** (Bakara, 45.) âyeti buna misaldir. Âyetteki zamir ***** kelimesine racidir. ***** fiilinin mefhumundan hareketle ***** kelimesine raci olduğu da söylenir. ***** **«Güneşi ışık, ayı nur yapan, yılların sayısını ve (vakitlerin) hesabını bilmeniz için ay(a dolaşma) konaklar(ı) düzenleyen O'dur.»** (Yunus, 5.) âyeti de buna misaldir. Âyetteki zamir ***** kelimesine racidir. Çünkü aylar, ayın menzili ile bilinir. ***** **«...Halbuki inanmış olsalardı, Allah'ı ve Resulünün hoşnud etmeleri daha uygundu.»** (Tevbe, 62.) âyetinde ***** fiiline bitişen zamir, tesniye olması gerekirken müfred halde gelmiştir. Çünkü Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kullan imana davet ettiği, onlara doğrudan muhatab olduğundan, Resulün rızası Allah'ın rızasını gerektirir.

Zamir bazan, tesniye olarak gelir, zikredilen iki hususdan birine rücu eder. ***** **«ikisinden de inci ve mercan çıkar.»** (Rahmân, 22.) âyeti buna misaldir. Lu'lu' ve mercan bunların birinden çıkar.

Zamir bazan bir kelimeye bitişik olarak gelir, fakat başka kelimeye ait olur. ***** **«Andolsun biz insanı çamurdan (meydana gelen) bir süzmeden yarattık.»** (Mü'minûn,

12.) âyetindeki insandan **Hazret-i** Adem kasdedilmişken ***** **«Sonra onu bir nutfe (sperm) olarak sağlam bir karar yerine koyduk.»** (Mü'minûn, 13.) âyetindeki zamirden de, adem oğlu kasdedilmiştir. Çünkü Hazret-i Adem, meniden yaratılmamıştır.

Buraya kadar verilen misallerde istihdam sanatı görülür. *****

***** **«Ey îman edenler, açıklandığında hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın.»** (Maide, 101.) âyetinden sonra ***** âyetindeki zamir, önceki âyetteki ***** lâfzının mefhumundan anlaşılan başka şeylere de racidir.

Zamir bazan birbirine yakîn iki mânadan birine döner. ***** (Nâziat, 46.) âyeti buna misaldir. Âyetteki zamir, akşamın kuşluğu olmadığından o günün kuşluğuna racidir.

Zamir bazan, görülmeyen hissî bir mânaya bağlı olur. Halbuki gerçek, bunun aksidir. ***** **«..Bir şeyi yaratmak istedi mi, ona sadece 'ol' der, o da hemen oluverir.»** (Bakara, 117.) âyetindeki ***** zamiri ***** kelimesine racidir, halbuki bu durum henüz gerçekleşmiş değildir. Fakat zuhuru Allah'ın ilminde malûm olduğundan, mevcudiyeti müşahede edilen bir gerçek mesabesindedir.

3- Zamirle ilgili Önemli İki Kaide

a- Zamirde esas olan, en yakın kelimeye bağlı olmasıdır. Bu yüzden ***** **«Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar.»** (Enam, 112.) âyetindeki zamirin en yakına dönmesi için, birinci meful tehir edilmiştir, ancak meful, muzaf - muzafun ileyh durumunuda olursa, zamir en yakın kelimeye dönmez. Bu durumda zamirde asıl olan, muzafa dönmesidir; çünkü söz konusu olan kelime, muzaftır, ***** ***** **«Allah'ın nimetlerini saymakla bitiremezsiniz..»** (İbrahim, 34.) âyeti buna misaldir. Zamir bazan da muzafun ileyh'e döner. ***** ***** **«..Musa'nın tanrısına çıkıp bakayım; çünkü ben onu (Musa'yı peygamberlik davasında) yalancı sanıyorum.»** (Gâfir, 37.) âyeti buna misaldir.

***** **«..yahut domuz eti ki pistir..»** (Enam, 145.) âyetindeki zamirde ihtilaf edilmiştir. Bunu Bazıları muzaf'a Bazıları da muzafun İleyh durumundaki kelimeye bağlamıştır.

3561 b- Dağınıklıktan sakınmak için zamirin, merciine uygun olması gerekir. Bu yüzden Bazı ulema ***** **«Onu sandığa koy, suya at; su onu sahile bıraksın..»** (Tâhâ, 39.) âyetindeki ikinci ***** fiilinin zamirini Tâbut'a birinci fiildekini ise Hazret-i Musa'ya göndermiştir. Zemahşerî bu görüşe, Kur'an'ın îcâzına ters düştüğünden katılmamış, âyetteki zamirlerin Hazret-i Musa'ya döndüğünü söylemiş, zamirlerden birinin Hazret-i Musaya, diğerinin Tâbut'a gönderilmesini, nazmıyle muciz olan Kur'an'a ters düştüğünden büyük **hata** saymıştır. Zamirlerin gerçek merciini tesbit etmek müfessirin en önemli vazifelerinden biridir, demiştir.

***** **«Allaha ve Resulüne inanasınız, O'nun (dinini) destekleyesiniz. Ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam 0nu tesbih ed(ip şanını yücelmesiniz...»** (Fetih, 9.) âyetinde Zemahşerî, zamirlerin Allahu Teâlâ'ya raci olduğunu, Allah'a destek olmanın, dinine

ve Resulüne destek olma mânasına geldiğini, âyetteki zamirleri ayıranın, bu mânadan oldukça uzaklaşacağını ifade eder.

***** **«...ve onlar hakkında bunlardan hiç birine bir şey sorma.»** (Kehf, 22.) âyetindeki ***** in Asahab-ı Kehf'e ***** un da, Yahudilere ai t olduğunu söylemiştir. ***** **«Elçilerimiz Luta gelince onlar yüzünden kaygılandı...»** (Hud, 77.) âyeti de aynen böyledir.

İbn-i Abbâs hazretleri bu âyetin tefsirinde: Lût (aleyhisselâm) kavminin kötülük yapmasından endişelendi; misafirleri sebebiyle kalbi daraldı, mânasını vermiştir.

Süheylî'nin ulemadan yaptığı nakle göre ***** (Tevbe, 40.) âyetinde geçen on iki zamirden, Hazret-i Ebû Bekir'e aid olan biri müstesna, hepside Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) racidir. Çünkü sekinet Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) değil, Hazret-i Ebû Bekire gelmiştir. Âyetteki ***** fiilinin zamiri, Allah'a racidir.

***** **«...bunlardan dördü haram (ay) lardır.»** (Tevbe, 36.) âyetinde görüldüğü gibi, zıddiyetten sakınmak için zamirler değişik gelebilir. Bu âyetteki zamir, on iki sayısına, ***** **«...0 aylar içinde kendinize zulmetmeyin...»** (Tevbe, 36.) âyetindeki ise, dört sayısına racidir. Zamirin bu âyette cemi sigasıyla gelişi, önceki zamirin merciine muhaliftir.

4- Fasıl Zamiri

Mütekellim, muhatab, gaib, müfred ve benzeri sigalarda, önceki kelimeye uygun olarak merfu sigasıyla gelen zamirdir. ***** **«işte bunlar felaha kavuşanlardır.»** (Bakara, 5.), ***** **«Biziz o saf saf dizilenler biz.»** (Saffât, 165.) ***** **«...fakat Sen beni vefat ettirince onları gözetleyen sen oldun.»** (Maide, 117.), ***** ***** **«Kendiniz için verdiğiniz hayırları, Allah katında verdiğinizden daha hayırlı ve mükâfatça daha büyük bulacaksınız.»** (Müzzemmil, 20.) ***** **«..gerçi sen beni malca ve evlatça senden az görüyorsun ama...»** (Kehf, 39.) ***** **«...işte kızlarım, onlar sizin için daha temiz...»** (Hud, 78.) âyetlerinde görüldüğü gibi, mübtedadan sonra, **veya** aslı mübteda olan kelimeden sonra veya haberden önce gelir.

Ahfeş, bu zamirin hal ile sahib-i hal arasına gelebileceğini söyler, mansub kıraata göre okunan ***** âyetini buna misal getirir.

el- Cürcani bu zamirin muzari fiilden önce gelebileceğini söyler, buna ***** **«İlkin var eden, sonra geri çevirip yeniden yaratan O'dur.»** (Burûc, 13.) âyetini misal getirir. Ebû'l-Bekâ ise ***** **«...ve onların tuzağı bozulacaktır.»** (Fatır, 10.) âyetinin buna ayn bir misal olduğunu söylemiştir. .

Fasıl zamirinin irabda mahalli yoktur; cümlede üç ayrı vazifesi vardır.

a- Kendisinden sonraki kelimenin tâbi değil, haber olduğunu bildirir.

b- Cümleyi tekid eder. Bu yüzden Kûfe uleması buna, sözü kuvvetlendirdiği için ***** adını vermişlerdir. Buna dayanarak Bazıları, mübtedaya bağlı zamirle, fasıl zamirinin birlikte

gelemiyeceğini söylemişlerdir. Bu bakımdan ***** **'Faziletli olan Zeyd'in kendisidir.'** denemez.

c- İhtisas ifade eder.

Zemahşerî ***** **'Felaha kavuşanlar işte onlardır'** âyetinde bu üç mânanın mevcut olduğunu zikrederek ***** zamiri, sonraki kelimenin sıfatı değil, haber olduğunu, cümleyi tekid ettiğini, haberi mübtedaya tahsis ettiğini ifade eder.

5- Kıssa ve Şân Zamirleri

Bu zamire meçhul zamiri adı da verilir. İbn-i Hişam «e l - M u ğ n i» adlı eserinde, bu zamirin beş yönden kıyasa muhalif olduğunu söyler:

a- Kendinden sonraki ifadeye zarurî olarak dönmesidir. Bu yüzden, kendisini tefsir eden cümle veya bir kısmının, önceden gelmesi gerekir.

b- Kendisini tefsir eden ifade, ancak cümle olur.

c- Bu zamir herhangi bir tabiye bağlı kalmaz. Ne tekid eder, ne kendisine atf edilir, ne de kendisinden bedel yapılır.

d- Bu zamirin amili, ya mübteda, ya da mübtedanın önüne gelen amillerdir.

e- Zamir sadece müfred olarak gelir. ***** **«De ki: O Allah birdir.»** (İhlâs, 1.) ***** **«...inkâr edenlerin gözü birden donup kalır...»** (Enbiya, 97.) ***** **«...zira gözler kör olmaz...»** (Hac, 46.) âyetleri bunlara misaldir.

Bu zamirin vazifesi, önceden mübhem olarak zikredilip sonra da açıklanan bir sözün yüceliğini ve değerini göstermektir.

İbn-i Hişam şöyle der: Zamirin, şan zamiri dışında bir zamire hamli mümkün olduğunda, bu zamirin şan zamiri olması gerekmez. Bu yüzden Zemahşerînin ***** **«...O sizi görür...»** (Araf, 27.) âyetinde ***** nin ismini şân zamiri olarak kabul etmesi, zayıf görülmüştür. En doğrusu bu zamiri, âyetteki şeytan kelimesine göndermektir. Bu esası, aynı âyette geçen ***** kelimesinin mansub okunuşu teyid eder. Bu bakımdan şan zamirine atıf yapılmaz.

6- Âkıl ve Gayrı Âkıl Cemî Kelimelere Ait Zamirler

Akil olan cemi müennes kelimelerin zamiri, ister cemi killet, ister cemi kesret olsun umumiyetle cemi sigasıyla gelir. ***** **«Anneler, çocuklarını (emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için) tam iki yıl emzirirler...»** (Bakara, 233.) ***** **«Boşanmış kadınlar, üç hayız müddeti kendilerini gözetlerler..»** (Bakara, 228.) âyetlerinde cemi sigasiyle, ***** **«temiz zevceler.»** (Bakara, 25.) âyetinde ise ***** **«temiz hanımlar»** şekli kullanılmadan müfred sigasıyla gelmiştir.

Âkil olmayan cemi müenneslere ait olan zamir, ekseriyetle cemi kesretlerde müfret, cemi kılletlerde de cemi sigasiyle gelir. Bu iki özellik ***** **«...Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır...»** (Tevbe, 36.) âyetinde bir arada bulunmaktadır. ***** daki müfred zamir, cemi kesret kelime olan aylara ***** **«...o aylarda kendinize**

haksızlık etmeyin...» âyetinde ise, cemi sigasiyle gelen zamir, cerri killet kelime olan ***** terkibine döner.

Ferrâ bu kaide ile ilgili şu latif açıklamada bulunur. On ve onun üstündeki sayılarda temyiz müfred geldiğinden, cemi kesretlerde de müfred, on sayısından önceki sayılarda temyiz cemi sigasıyla geldiğinden, cemi kılletlerde de zamir, cemi sigasiyle gelir.

7- Lafız ve Mânaya Göre Kullanılan Zamirler

Lafız ve mânaya uygunluğu olan cümlelerde zamirler, önce lâfza sonra mânaya hamlolunur. Kur'an'da mevcut olan da budur. ***** **«İnsanlardan bir kısmı şöyle der... halbuki onlar îman etmemişlerdir.»** (Bakara, 8.) âyetinde zamirler, lâfza bağlı olarak önce müfred, sonra da bağlı olarak cemi sigasıyle gelmiştir. ***** **«İçlerinden Seni dinleyenler vardır. Fakat, biz onu anlamalarına engel olmak için kalblerinin üstüne örtüler ...koyduk...»** (Enâm, 25.), ***** **«İçlerinden öylesi var ki: 'Bana izin ver, beni fitneye düşürme der' iyi bilin ki onlar zaten fitneye düşmüşlerdir...»** (Tevbe, 49.) âyetleri de bunun gibidir.

Şeyh Alemuddin el-lraki şöyle der: Kur'an-ı Kerim'de zamirin önce mâna sonra da lâfza hamledildiği ancak bir âyette görülür. Bu, ***** **«Dediler ki: 'Bu hayvanların karınlarında olanlar, yalnız erkeklerimize aittir..»** (Enam, 139.) âyetidir. Bu âyette ***** nın mânasına hamlen ***** kelimesi müennes gelmiş, sonra da lâfzına uyularak ***** kelimesi müzekker gelmiştir.

3579 İbnu'l-Hâcib, «E m â l i» adlı eserinde şöyle der: Zamir lâfza hamledilirse bundan sonra mânaya hamli caiz olur. Mânaya hamledilirse, bundan sonra lâfza hamledilmesi zayıf düşer. Çünkü mâna lafızdan daha kuvvetlidir. Lafız dikkate alındıktan sonra, zamirin mânaya hamledilmesi mümkün olduğu halde kuvvetli mânayı dikkate aldıktan sonra zamirin zayıf lâfza hamledilmesi, mümkün görülmemektedir.

İbn-i Cinnî «e l - M u h t e s i b» adlı eserinde şöyle der: Zamirin lâfza hamlinden sonra mânaya hamli caizdir. ***** **«Kim Rahmânın zikrini görmezlikten gelirse, ona bir şeytanı sardırırız;' artık o, onun arkadaşı olur. O (şeytan)lar, bunları doğru yoldan çıkardıkları halde bunlar doğru yolda olduklarını sanırlar.»** (Zuhruf, 36-37.) âyetleri ile ***** **«Kıyamet günü bize geldiği zaman.»** (Zuhruf, 37.) âyetini buna misal getirmiştir. Birinci âyetteki zamirler lâfza, ikincidekiler mânaya, ûçüncüdekiler ise tekrar lâfza hamledilmiştir.

Mahmud b. Hamza, «K i t a b u' l - A c a i b» adlı eserinde şöyle der: Bazı nahiv uleması, zamirin lâfza hamlinden sonra mânaya hamlinin caiz olmadığı görüşündedir. Fakat Kur'an-ı Kerim'de bunun aksini gösteren âyet mevcuttur. Bu: ***** **«orada ebedi kalacaklardır. Allah ona gerçekten ne güzel rızık vermiştir.»** (Talak, 11.) âyetidir. İbn-i Hâleveyh, «K i t a b u L e y s e» adlı eserinde şöyle der:***** ve benzerlerine ait zamirlerdeki kaide, lafızdan mânaya, müfredden cem'e, müzekkerden müennese, geçiş yapmaktır. *****

«Fakat sizden kim Allah'a ve Resulüne itaate devam eder ve yararlı iş yaparsa ona da mükâfatını iki defa veririz..» (Ahzâb, 31.), ***** **«Hayır, kim işini güzel yaparak özünü Allah'a teslim ederse onun mükâfatı, Rabbi yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.»** (Bakara, 112.) âyetleri buna misaldir. Nahiv ulemasının üzerinde ittifak ettiği görüş budur.

İbn-i Hâleveyh şunu da ilâve eder: Ne Arapların sözünde, ne Arap dilinde İbn-i Mücahid'in misal getirdiği: ***** (Talak, 11.) âyet hariç, zamirin mânaya hamlinden sonra, lâfza hamli görülmemiştir.***** ve ***** fiillerindeki zamir müfred iken, ***** kelimesinde cemi olarak gelmiş, sonra da ***** **'Allah ona gerçekten ne güzel rızık vermiştir.'** âyetinde müfrede dönmüştür.

8- Müzekkerlik ve Müenneslik

3584 Müennes, hakiki ve gayri hakiki olmak üzere iki kısımdır

a- Hakiki müennes kelimenin fiiline bitişen müenneslik tâ'sı, fasıl olmadıkça hazfedilmez. Fasıl olduğunda hazfi caizdir, fasıllar çoğaldıkça hazif de buna bağlı olarak çoğalır. Cemi hâli olmadıkça, hakiki müennesle birlikte fiildeki müenneslik ta'sının sabit kalması evladır.

b- Gayri hakiki müennes kelimenin fiildeki müenneslik ta'sının fasıl halinde hazfı yerinde olur. ***** **«...kime Rabbinden bir öğüt gelirde..»** (Bakara, 275.), ***** **«..sizin için ibret vardı..»** (Âl-i imrân, 13.) âyetleri buna misaldir. Fasıl çoğaldıkça hazfin de çoğalması, cümleye akıcılık kazandırır. ***** **«Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı...»** (Hud, 67.) âyeti buna misaldir. Fiilde müenneslik ta'sının kalması da uygundur. ***** **«...o zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı..»** (Hud, 94.) âyeti buna misaldir. Her iki özellik aynı sûrede birlikte gelmiştir. Bazı ulema hazfi tercih etmiş, her iki âyetin aynı sûrede bulunması ve Allahu Tealânın önceki âyetteki bu ta'yı hazfetmesini delil göstermişlerdir.

Zâhirine isnad etmek suretiyle fasıl olmaksızın hazfi de caizdir. Şayet zamirine isnad edilmişse, caiz olmaz.

Mübteda ile haber arasında zamir veya ismi işaret gelir, biri müzekker diğeri müennes olursa zamir ve ismi işarette müzekkerlik veya müenneslik caiz olur. ***** **«...dedi: "Bu Rabbimden (kullarına) bir rahmettir."..»** (Kehf, 98.) âyeti buna misaldir. Bu âyette, haber müennes olmasına rağmen mübteda takaddüm ettiğinden, ism-i işaret müzekker gelmiştir. ***** **«...Rabbinden sana (verilen) iki delildir...»** (Kasas, 32.) âyetinde, müşarun ileyh olan ***** ve ***** müennes kelimelerine rağmen, haber durumundaki ***** kelimesinin müzekkerliği sebebiyle, ismi işaret müzekker olarak gelmiştir.

Bütün cins isimler, cinsine hamlen müzekker, çokluğa hamlen müennes gelmesi caizdir. ***** **«...hurma kütükleri gibi yere serilmiş...»** (Hakka, 7.), ***** **«...sökülmüş hurma kütükleri gibi...»** (Kamer, 20.) ***** **«...zira o inek bize benzettiğimiz gibi geldi...»** (Bakara, 70.) bir kıraata göre bu kelime ***** şeklinde okunmuştur.***** **«Gök onun dehşetinden yarılır...»** (Müzzemmil, 18.), ***** **«Gök yarıldığı zaman.» (infitar,**

1.) âyetleri buna misaldir. Bazı ulema ***** **«...hoş bir rüzgarla alıp götürdüğü...»** (Yunus, 22.) ***** **«Süleyman'ın emriyle de fırtına akıp giderdi...»** (Enbiya, 81.) âyetlerini bu kabilden saymışlardır.

***** **«...onlardan kimine Allah hidayet etti, onlardan kimine de sapıklık hak oldu...»** (Nahl, 36.) âyeti ile ***** **«(O), bir topluluğu doğru yola iletti, bir topluluğa da sapıklık müstahak oldu...»** (Araf, 30.) âyeti arasındaki farkın ne olduğu sorulduğunda, buna lafzî ve manevi olmak üzere iki yönden cevap verilmiştir. Birinci cevap, lafzidir. Lafzilik, ikinci âyette fasıla harfleri olan ***** in çokluğudur. Fasıla harfleri fazla olursa, hazif çoğunlukla yapılır. lkincisi de manevidir.

***** cümlesindeki ***** cemaat mânasındadır. Bu da lafzen müennestir. Delili de ***** **«Andolsun, biz her millet içinde: "Allaha kulluk edin tagûta itaatten kaçının" diye bir elçi gönderdik.»** (Nahl, 36.) âyetindeki ***** lâfzıdır Cenabı Hak bu cümleden sonra ***** buyurmuştur **o ümmetlerden** demektir. Şayet Cenab-ı Hak âyette ***** yerine ***** buyursaydı, fiil müennes olarak gelirdi. Çünkü bu iki fiil, aynı mânadadır. Her iki mâna aynı olunca, müenneslik ta'sının varlığı yokluğundan daha uygun olur. Zira müenneslik tâ'sı, bu mânada olan her kelimede mevcuttur. Fakat, ***** (Araf, 30.) âyetindeki ***** kelimesi müzekkerdir. Şayet Allahu Tealâ, ***** buyursaydı, fiil, müenneslik alâmeti almazdı, ***** âyeti de bu durumda olduğundan, fiili müzekker gelmiştir.

Bu özellik, Arap dilinin inceliklerinden biridir. Eğer bir kelimenin lazımi bir hükmü yoksa Araplar lâfzın gereği olan hükmü, dillerinin yapısına bırakmışlardır.

9- İsimlerde Marife ve Nekrelik

3592 İsimlerdeki bu iki özellikten her birinin, farklı yerleri vardır. Kelimenin nekre oluşu, değişik sebeplere dayanır.

a- Vahdet bildirir. ***** **«Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi.»** (Kasas, 20.) ***** **«Allah, bir misal getirdi: Birbiriyle çekişen bir çok ortakların sahip olduğu bir adam ile yalnız bir kişiye bağlı bir adam...»** (Zümer, 29.) âyetlerinde olduğu gibi ***** kelimesinin bir tek kişi mânasına geldiği görülür. .

b- Nev'i bildirir. ***** **«Bu bir hatırlatmadır...»** (Sâd, 49.) ***** **«...gözlerinde de perde vardır...»** (Bakara, 7.) ***** ***** **«Onları insanların hayata en düşükünü... bulacaksın...»** (Bakara, 96.) âyetleri buna misaldir. Birinci âyette zikrin bir nevi, ikinci âyette gözleri her hangi bir perdenin örtmediği bir perde ile insanlarca bilinmeyen garip bir perde nevi, üçüncü âyette ise hayatın bir nevi murad edilir. Hayatın nevilerinden biri demek, ilerisi için devamlı bir artış istemektir. Bu istek, ne geçmişe, ne de şimdiki zamana bağlıdır.

***** **«Allah her canlıyı sudan yarattı...»** (Nur, 45.) âyeti, hem vahdet, hem de nevi mânasında olması muhtemeldir. Yani, hayvan nevilerinden her birini su nevilerinden her biriyle, hayvanlardan her birini de, nutfelerden her biriyle yarattık, demektir.

c- Tayin ve tarifi mümkün olmayan bir azamet bildirir, ***** **«...Allaha harb ilan edin...»** (Bakara, 279.) ***** **«...onlara can yakıcı bir azap vardır.»** (Bakara, 10.) ***** **«Doğduğu günde ona selam olsun...»** (Meryem, 15.) ***** **«ibrahim'e selam olsun..»** (Sâffât, 109.),

***** (Bakara, 25.) âyetleri buna misaldir.

d- Çokluk bildirir. ***** **«...bize mutlaka bir ücret var mı?...»** (Şuarâ, 41.) âyeti buna misaldir, yani çokca mükâfat demektir. ***** **«Eğer seni yalanlıyorlarsa (üzülme) senden önceki elçiler de yalanlandı...»** (Fatır, 4.) âyetinde, hem ta'zim hem de çokluk mânasında alınabilir. Yani, çok sayıda yüce peygamberler, demektir.

e- Tarifi mümkün olmayacak derecede kişiliğini alçaltma mânasında, tahkir bildirir. ***** **«...Saat nedir, bilmiyoruz, (onu) sadece (bir kuruntu) sanıyoruz, biz ona inanmıyoruz.»** (Câsiye, 32.) âyeti buna misaldir. Yani, değeri olmayan hakir bir zandır. Şayet değeri olsaydı, ona uyarlardı. ***** **«...onlar ancak zana uyarlar...»** (Enâm, 116.) âyetinin delaletiyle bu tutum, onların huyu olduğunu gösterir, ***** **«(Allah) onu hangi şeyden yarattı.»** (Abese, 18.) âyeti de buna misaldir. Yani hakir bir şeyden demektir. ***** **«Nutfeden onu yarattı...»** (Abese, 19.) âyeti, bu şeyin ne olduğunu açıklamıştır.

f- Azlık bildirir, ***** **«Allahın (onlardan) razı olması ise hepsinden büyüktür...»** (Tevbe, 72.) âyeti buna misaldir. Yani Allah'ın azıcık rızası, cennetten daha değerlidir. Çünkü Allah'ın rızası, her saadetin temelidir. Şairin şu beyti buna işaret etmektedir

***** Senden gelen azıcık bir şey bana yeter, ama senin azına az denmez.'

Zemahşerî ***** **«Eksiklikten uzaktır O (Allah) ki geceleyin kulunu Mescidi Haram'dan, ...Mescid'i Aksa'ya yürüttü...»** (İsra, 1.) âyetini bu kabilden sayar. ***** kelimesine, gecenin çok az bir kısmı mânasını verir.

Bu konuda Zemahşerî'ye; azlığın eksiltmek değil, cinsin kısımlarından birine hamletmektir; böylece, parçalardan birine hamletmek mânası anlaşılır şeklinde, itiraz edilmiştir. «A r u s u' l - E f r a h» adlı eserin sahibi Şeyh Bahauddîn buna şu cevabı vermiştin Âyette geçen gece kelimesinden, gecenin bütünü kasdedildiğini kabul edemeyiz. Aksine, gecenin saatlerinden her birine gece adı verilir.

Sekkâkî, hakikati bildiği halde bilmemezlikten gelmeyi, nekreliğin sebeplerinden sayar. İnsan suretindeki hayvanın size şöyle dediğini duydunuz mu? cümlesinde olduğu gibi, şahsen tanıdığın halde tanımamazlıktan gelmeyi, bu kabilden sayar. Hazret-i Peygamberi tanımıyorlarmış gibi Kâfirlere: Size haber verilecek birini gösterelim mi? sözünde de, tecâhu'l-i arif vardır.

Diğer ulema, ***** **«...kendisinde hiç şüphe yoktur...»** (Bakara, 2.) ***** **«..hacda kadına yaklaşmak yoktur...»** (Bakara, 197.) âyetlerinde olduğu gibi, nefyin siyakında bulunan kelimeden umumilik kasdını, ***** **«Eğer müşriklerden biri senden aman dilerse...»** (Tevbe, 6.) âyetinde olduğu gibi şart durumunda olmasını, *****

«gökten tertemiz bir su indirdik.» (Furkan, 48.) âyetinde olduğu gibi nimetlendirmeyi, nekreliğin sebeplerinden sayarlar.

Kelimenin Marife Oluşunun da Çeşitli Sebepler Vardır:

a- Mütekellim, muhatab ve gaib sigasında gelen zamirler marifedir.

b- İlk bakışta dinleyenin zihninde bizzat kendisi olduğunu hatırlatan alem isimler de marifedir. ***** **«De ki: O Allah birdir.»** (İhlâs, 1.) ***** **«Muhammed Allahın elçisidir...»** (Fetih, 29.) âyetleri bu kabildendir.

c- Kişilere göre ta'zim veya ihanet kabul edilen kelimeler de marifedir. Yakûb (aleyhisselâm)'ı İsrail lakabıyla zikretmek, ta'zimdir. Bu da, lakablar bahsinde mânası verileceği gibi, Allah'ın sırrı ve mümtaz kulu olması bakımından, ta'zim ve medih ifade eder.

***** **«Ebû Leheb'in eli kurusun.»** (Tebbet, 1.) âyeti, ihanete misaldir. Âyette Ebû Leheb'in cehennemlik olduğunu gösteren ayrı bir nükte mevcuttur.

d- Dinleyenin zihninde canlı olarak belirmesi bakımından daha mükemmel temyizi sağlayan ismi işaretler de marifedir. ***** **«İşte Allah'ın yarattıkları bu(nlar). Görelim bana, O'ndan başka (tanrı dedik) leriniz ne yarattı?...»** (Lokman, 11.) âyeti buna misaldir.

e- Dinleyenin ancak hissi bir işaretle temyiz edebileceğini göstermek için kullanılan kelimeler de, marifedir. Yukarıdaki Lokman sûresinin 11. âyeti, buna uygun bir misaldir. Yakınlık ve uzaklık durumunu belirtmek için, birinde ***** 'işte bu', diğerinde de ***** **'şunlar'** ***** **'şu'** kelimeleri kullanılır.

f- Yakına işaret ederek tahkir mânası ifade eden kelimeler de, marifedir. Küffarın sözleriyle nâzil olan şu âyetler buna misaldir. ***** **«...sizin ilahlarınızı diline dolayan bu mu?..»** (Enbiya, 36.) ***** **«...Allah'ın Peygamber olarak gönderdiği bu mu?»** (Furkan, 41.) ***** **«Allah bu misalle ne demek istedi?»** (Bakara, 26.). Keza ***** **«Bu dünya hayatı oyun ve oyuncakdan başka bir şey değildir.»** (Ankebût, 64.) âyeti de buna misaldir.

g- Tazim kasdıyla uzağı işaret eden kelimeler de, marifedir. ***** (Bakara, 2.) âyeti buna misaldin Âyetteki Kitab, derecesi yüce olması bakımından, uzağı ifade eden ismi işaretle gelmiştir.

h- Kendinden önce vasfedilenleri zikrettikten sonra buna bağlı olarak gelen ifadenin değer kazandığını gösteren müşarun ileyh de, marifedir. *****

***** **«işte onlar, Rablerinden bir hidayet üzeredirler ve umduklarına erenler, işte onlardır.»** (Bakara, 5.) âyeti buna misaldir.

ı- Kusurunu örtmek, ihanet etmek veya başka sebeplerden dolayı ismini açıkca zikretmekten kaçınmak için, ismi mevsule ifade edilen isimler de, marifedir. Marifelik kendisinden sadır olan fiil veya sözle, ***** ve benzeri ismi mevsullerle gelir. ***** **«Fakat o kimse ki anasına babasına öf size...»** (Ahkâf, 17.) ***** **«Yusuf'un evinde kaldığı kadın, onun nefsinden murad almak istedi...»** (Yusuf, 23.) âyetleri buna misaldir.

İsmi mevsuller bazan umumilik ifade etmek için gelir. ***** **«Rabbimiz Allahdır deyip sonra dosdoğru hareket edenler...»** (Fussilet, 30.) ***** **«Bizim uğrumuzda mücadele verenleri yollarımıza ulaştırırız...»** (Ankebût, 69.) ***** **«...bana ibadet etmeye tenezzül etmeyenler aşağılık olarak cehenneme gireceklerdir.»** (Gâfir, 60.) âyetleri buna misaldir.

İsmi mevsuller bazan ihtisar için gelir. ***** **«..Şu kimseler gibi olmayın ki, Musa'ya eziyet ettiler de Allah O'nu onların iftiralarından temize çıkardı...»** (Ahzâb, 69.) âyeti buna misaldir. Yani, Hazret-i Musa'ya uzvî bir arızası var diyen Yahudiler demektir. Şayet Cenab-ı Hak bunların isimlerini saymış olsaydı, söz uzardı. Âyetteki ismi mevsul umumilik ifade etmez. Çünkü Beni israil'in hepsi, Hazret-i Musa'ya bu sözü söylememiştir.

i- İsim, harici, zihni veya hudûrî, ahd'e işaret için, elif lâm'la geldiğinde, marife olur. Hakiki veya mecâzi olarak istiğrak ifade eder veya mahiyetini belirtir. Buna dair misaller, edatlar bahsinde geçmişti.

j- İsimler izafetle marife olur. Bu, muzafın değerini artırdığı gibi, marif eliğini en kısa yoldan sağlar. ***** **«Senin, benim kullarım üzerinde bir etkinliğin yoktur.»** (Hicr, 42.) ***** **«...(Allah) kullarının küfrüne razı olmaz...»** (Zümer, 7.) âyetleri buna misaldir. ***** kelimesi her iki âyette temiz kullar mânasındadır.

İzafetten, umumilik de İbn-i Abbâs ve sahâbenin dediği gibi, kasdedilir. ***** **«...O(Allah Resulü) nun emrine aykırı davrananlar ...korksunlar.»** (Nur, 63.) âyeti buna misaldir. Yani Allah'ın her emrine demektir.

Ehad Kelimesinin Nekre, Samed Kelimesinin Marife Oluşu ***** **«De ki: 'O Allah birdir. Allah Sameddir.»** (İhlâs, 1-2.) âyetlerindeki ***** kelimesinin nekre, ***** kelimesinin marife oluşunun hikmeti, benden sorulmuştu, «e l - F e t e v â» adlı eserimde buna cevap olarak genişce yer verdim. Bu cevaplardan özetle buraya aldığım Bazıları şunlardır.

Âyette ***** kelimesinin nekre gelmesi, ta'zim için olduğu kadar, tarifi veya ihatası mümkün olmayan Cenab-ı Hak'kın zatına işaret içindir.

b- ***** ve ***** kelimeleri gibi ***** kelimesine ***** in dahil olması, caiz değildir. Bunun dahil olması, dil kaidelerine aykırıdır. Ebû Hâtim'in «K i t a b' u z - Z î n e» adlı eserinde, Cafer b. Muhammed'den yaptığı (naklettiği) bir kıraatta âyet, ***** **«De ki: 'O Allah birdir. Allah Sameddir.»** şeklinde şâz olarak okunmuştur.

c- Bildiğim kadarıyla ***** kelimesi mübteda, ***** kelimesi de haberdir. Her iki kelime marifedir, hasr-ı gerektirir. Hasr ifade etmesi, birinci cümleye uygun düşmesi için ***** ifadesinde her iki kelime, marife olarak gelmiştir. ***** sız hasr ifade etmesi için âyetteki ***** kelimesi, marife olmamış, ***** nin ikinci haberi durumunda, aslına uygun olarak nekre gelmiştir. Şâyet Lâfzatullah mübteda, ***** kelimesi de haber kabul edilseydi, ***** şân zamiri olur, tefhim ve ta'zim ifade ederdi. Bu yüzden, tefhim ve ta'zim yönünden birinci cümleye benzemesi için, ikinci cümlenin her. iki kelimesi marife gelmiştir.

10- Marife ve Nekrelikle İlgili Diğer Kaide

Bir cümlede isim iki kere geçerse, bu ismin dört hali bulunur. Bu iki isim: Ya her ikisi marifedir veya nekredir, veya birincisi nekre ikincisi marifedir Veya bunun aksidir.

a- Şayet her iki isim marife olursa, aslında lâm veya izafet bulunduğunu göstermek üzere, ekseriyetle ikinci isim, birinci ismin aynı olur. ***** ***** **«Bizi doğru yola ilet, nimet verdiğin kimselerin yoluna.»** (Fatiha, 6-7.) ***** **«Dini Allah'a tahsis ederek O'na kullukta bulun, iyi bilin ki katışıksız din yalnız Allah'ındır...»** (Zümer, 2-3.) ***** **«O'nunla (Allah ile) cinler arasında bir nesep (soy birliği) uydurdular, şüphesiz cinlerde bilir..»** (Saffât, 158.) ***** **«Onları kötülükten koru. O gün sen, kimi kötülükten korumuşsan ona rahmet etmişsindir...»** (Gâfir, 9.) ***** ***** **«..o sebeplere erişeyim: (Hani) göklerin yollarına...»** (Gâfir, 36-37.) âyetleri buna misaldir.

b- Şayet her iki isim nekre olursa, ekseriyetle ikincisi birincisinden değişik olur. Aksi takdirde, ikincisi marife gelirdi. ***** **«(O) Allah'dır ki sizi zaaftan yarattı. Sonra zayıflığın ardından (size) bir kuvvet verdi. Sonra kuvvetin ardından zayıflık ve ihtiyarlık verdi...»** (Rum, 54.) âyeti buna misaldir. Âyetteki birinci ***** nutfeye, ikincisi çocukluk, üçüncüsü de ihtiyarlık devresine işarettir.

İbn-i Hacib ***** **«..sabah gidişi bir aylık, akşam dönüşü bir aylık...»** (Sebe', 12.) âyetinde ***** kelimesinin iki kere tekrarının faydası, gidiş - dönüş müddetini belirlemektir. Mikdarı açıklanmak üzere gelen lafızların izmarı, uygun değildir. Şayet izmar yapılacak olursa, özelliği dolayısıyla, zamir, makabline raci olur. Kendisine döneceği kelime mevcut değilse, zamir getirilmeden, tekrar isim gelmesi gerekir.

***** **«Muhakkak her güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Evet, her güçlükle beraber bir kolaylık vardır.»** (İnşirah, 5-6.) âyetinde, her ikisi bir arada bulunmaktadır. Âyetteki ikinci ***** kelimesi birincinin aynı değildir. Bu yüzden Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem): **"Bir zorluk iki kolaylığı yenemeyecektir"** buyurmuşlardır.

c- Şayet birinci isim nekre, ikincisi marife olursa, ikincisi, aralarında bir irtibat bulunduğundan birincisinin aynıdır, ***** **«...nasıl ki Firavn'a da bir elçi göndermiştik, Firavn elçiye karşı geldi..»** (Müzzemmil, 15-16.) ***** **«O'nun nuru, içinde lamba bulunan, penceresiz bir oyuğa benzer. Lamba cam içerisindedir...»** (Nur, 35.), ***** **«...dosdoğru bir yolu gösteriyorsun.. O yol.. Allah'ın yoludur.»** (Şura, 52- 53.), ***** **«...onlar için ne bir kınama, ne de bir cezalandırma vardır. Kınama ve cezalandırma...»** (Şura, 41-42.) âyetleri buna misaldir.

d- Şayet birinci isim marife, ikincisi nekre olursa, ikinci ismin tayini, cümledeki karineye bağlıdır. ***** **«(Kıyamet) saati, koptuğu ..gün, suçlular (dünyada) bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler..»** (Rum, 55.), ***** **«Kitap ehli senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar...»** (Nisa, 153.), ***** ***** **«Andolsun biz Musa'ya hidayet verdik ve israil oğullarına o kitabı miras kıldık.»** (Gâfir, 53-54.) âyetlerinde olduğu gibi bazan birbirinden: farklı olarak gelir. Zemahşerî; bu son âyette Hazret-i Musa'ya verilen din, mucize, şeriat ve hidayet, bütünüyle irşad olarak verilmiştir, der.

Karine bazan, ***** **«Andolsun biz, bu Kur'an'da insanlara öğüt almaları için her temsili anlattık. Arapça bir Kur'an indirdik...»** (Zümer, 27-28.) âyetinde olduğu gibi, ikincisinin, birincinin aynı olduğunu gösterir.

3617 Şeyh Bahauddîn «A r u s u' l - E f r a h» adlı eserinde: Gerçek şudur ki bu kaide sağlam değildir. Çünkü pek çok âyetler bunun zıddını göstermektedir. Birinci kısma getirilen misallerin aksi şunlardır ***** **«İyiliğin karşılığı yalnız iyilik değil midir?»** (Rahmân, 60.) âyetinde olduğu gibi marife olarak gelen ***** kelimelerinden ikincisi mâna bakımından birincisinden farklıdır. Çünkü birinci ***** kelimesinde amel, ikincisinde ise sevap murad edilmektedir. ***** **«..cana can...»** (Mâide 45.) âyetinde de durum aynıdır. Birinci ***** kelimesinden; öldüren kimse, ikincisinden ise öldürülen kimse kastedilir. ***** **«...hür insana hür...»** (Bakara, 178.) âyeti bu kabildendir. ***** **«İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan birşey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?»** (İnsan, 1.) âyeti ile ***** **«Doğrusu biz insanı halden hale geçirdiğimiz bir nutfeden yarattık...»** (İnsan, 2.) âyeti buna misaldir. İlk âyetteki insandan maksat Âdem (aleyhisselâm) ikinci âyettekinden maksat da insanoğludur.

***** **«sana böyle bir kitap indirdik. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona inanırlar...»** (Ankebût, 47.) âyeti ***** «Sana haram ayından, onda savaştan soruse Tevrat ve incil'dir.

İkinci kısma misal olarak getirilen âyetlerin aksi, ***** **«O (Allah) gökte de ilahtır, yerde de...»** (Zuhruf, 84.) ***** ***** **«Sana haram ayından, onda savaştan soruyolar. De ki: 'onda savaş büyük günahtır...»** (Bakara, 217.) âyetleridir. Bu âyetlerde tekrar eden her iki isim nekre olduğu halde, ikinci isim birincinin aynıdır.

Üçüncü kısma misal olarak getirilen âyetlerin aksi: ***** **«..anlaşma ile aralarını düzeltmelerinde ikisine de günah yoktur. Barış daha iyidir.»** (Nisâ, 128.) ***** **«...ve her lütuf sahibine lütuf (ve kerem)ini verirsin...»** (Hud, 3.), ***** **«(Allah) gücünüze güç katar.»** (Hud, 52.) ***** **«O imanlarına îman katsınlar diye Mü'minlerin kalplerine huzur indirdi.»** (Fetih, 4.), ***** **«...onlara azab üstüne azab artırdı ki.»** (Nahl, 88.), ***** **«Onların çoğu zandan başka şeye uymuyorlar. Zan ise gerçekten bir şey Kazandırmaz...»** (Yunus, 36.) âyetleridir. Bu âyetlerde tekrar eden ikinci isim marife, birincisi nekre olduğu halde, ikin ci isim, birincinin aynı değildir.

Derim ki; Bu misaller üzerinde düşünülecek olursa, bir tenakuz bulunmadığı görülür. Çünkü ***** kelimesinde *****, görüldüğü kâdariyle cins ifade eder. Bu durumda, mâna bakımından nekre olur. Aynı şekilde tekrarlanan ***** ve ***** kelimeleri, İnşirah, 5. ve 6. âyetlerde geçen***** kelimesinin hilafınadır. Çünkü bu kelimedeki ***** takısı hadis'in ifade ettiği gibi, ya ahd, ya da istiğrak içindir. Yunus sûresinin 36. âyeti aynen böyledir. Bu âyette geçen ikinci zan kelimesi, birinciden farklı değil, kesinlikle birincinin aynıdır. Çünkü her zan, mazmum olamaz. Şeriat ahkâmı zannî olmasına rağmen, bütün zanlar nasıl mazmum olabilir? Yukarda geçen sulh âyeti de aynıdır. Bu âyetteki ikinci sulh kelimesinden, karı - koca

arasındaki sulh anlaşılmaktadır. Başka şeylerde sulh istemek; sünnet ve kıyas yoluyla bu âyetten alınmıştır. Aksine âyeti umumi mânada alıp, her sulh, bir hayırdır demek doğru değildir. Sulhta haram olanın helâl kılınması, helâl olanın haram kılınması, memnudur. Yukarıdaki kıtal âyeti de böyledir. Bu âyetteki ikinci ***** kelimesi, birincinin aynısı değildir. Âyetteki birinci kıtal kelimesinden murad, hicretin ikinci yılında vuku bulan İbnu'l-Hadremî seriyyesindeki kıtaldir, âyetin sebeb-i nüzûlü budur. Âyetteki ikinci kıtal kelimesinden murad, birincinin aynısı değil, her hangi bir kıtaldir.

***** **«(yalnız) O'dur ki gökte de tanrıdır..»** (Zuhruf, 84.) âyetinde et-Tibî, bundan iki âyet önceki ***** **«Göklerin ve yerin Rabbi, Arşın Rabbi...»** (Zuhruf, 82.) âyette ***** kelimesinin tekrarını delil göstererek, bu âyette de ziyade bir husus ifade etmek için, kelimenin tekrar ettiğini söylemiştir. Âyetteki bu tekrarın sebebi, Cenab-ı Hakka evlad isnadından tenzih etmede, sözü uzatmadır. Halbuki kaidedeki şart, kelimenin tekrarı kasdıyla kullanılmamasıydı

Şeyh Bahauddîn sözünün sonunda şöyle der: Bir isimin cümlede iki kere tekrarı, bir veya birbirine bağlı iki ayrı cümlede bulunuşudur. İki cümle arasındaki bağ ya atıfla sağlanır veya iki cümlenin birbirine açık bir taalluku ve tenasübü vardır. Veya ikisi de bir kişiden sadır olmuştur. Bu açıklama, kıtal âyetinden murad edileni ortaya koyar. Bu âyetteki birinci kıtal kelimesi soru soranın sözünden, ikincisi Peygamberi Zişan'ın sözünden alınmıştır.

11- Bazı Kelimelerde Müfred ve Cemilik

***** **'Yer'** ve ***** **'semalar'** kelimelerinin müfred ve cemi şekilleri buna bir misaldir. ***** kelimesi Kur'anı Kerim'de daima müfred olarak gelmiş, ***** 'yerler' şeklindeki cem'i, dile ağır geldiğinden ***** kelimesi gibi cem'i kullanılmamıştır. Bu yüzden ***** kelimesinin cem'i ***** **«..yerden de (sayıca) onlar kadarını...»** (Talak, 12.) âyetinde olduğu şekliyle gelmiştir. Fakat ***** kelimesi, «E s r a r u' t - T e n z i l» adlı eserimde izah ettiğim gibi yerine göre bazan cemi sigası, bazan da müfred sigasiyle kullanılır. Bu kelime ile sayı kasdedilirse, çokluk ve azamet sınırını göstermek üzere, cemi sigası kullanılır. ***** **«Göklerdekilerin ve yerdekilerin hepsi Allah'ı tesbih etmiştir...»** (Saf, 1.) âyetinde, semada mevcut bütün varlıklar,.***** **«...Göklerde ...olanların hepsi Allah'ı tesbih etmektedir.»** (Cum'a, 1.) âyetinde sayılarının çokluğuna rağmen bu varlıklardan her biri, ***** **«De ki: Göklerde ve yerde Allah'dan başka kimse gaybı bilmez...»** (Neml, 65.) âyetinde ise, her gök tabakasında mevcut olan canlıya ait gaybı, ancak Allah'ın bildiği murad edilmektedir.

Cihet kasdedildiğinde ***** kelimesi, daima müfred siygası ile gelmiştir.

***** **«Göklerde rızkınız ve size söz verilen var.»** (Zariyat, 22.) ***** **«Göklerde olanın sizi yere batırmayacağından emin misiniz?...»** (Mülk, 16.) âyetleri buna misaldir. Bu kelimeden kasdedilen; yukarıdan üstünüzden manasınadır.

***** **'rüzgar'** kelimesi de Kur'anda hem müfred hem de cemi olarak kullanılır. Şayet Allah'ın rahmetini ifade ediyorsa cem, azabını ifade ediyorsa müfred gelir. İbn-i Ebî Hâtim Ubeyy b. Kâb'ın şöyle dediğini rivâyet eder. Kuranı Kerim'de ***** şeklinde geçen her kelime rahmet, ***** şeklindeki her kelime de azab'dır. Bu yüzden hadisde ***** **'Allahım, bize Rahmetini gönder, azabını gönderme.'** şeklinde dua vaki olmuştur.

Kelimenin bu iki şekilde kullanılışındaki hikmet, rahmet rüzgarlarının değişik vasıflarda, değişik yönlerden, değişik faydalar için esmesidir. Bir yerde şiddetli bir rüzgar esmeğe başladığında, karşısına mukabil bir rüzgar çıkarak hızını keser. Bu iki rüzgarın karşılaşmasından, hayvan ve nebatata büyük faydası dokunan üçüncü bir rüzgar hasıl olur. Böylece ***** kelimesi rahmet mânasında kullanılınca, ***** şeklini alır.

Kelimenin azab mânasında kullanılışı ise, tek yönde esen karşısına ikinci bir rüzgar yeya engel çıkmayan rüzgar olur. Fakat ***** **«...hoş bir rüzgarla alıp götürdüğü...»** (Yunus, 22.) âyeti iki yönden bu kaidenin dışındadır.

a- Lafız itibariyle aynı 'âyetteki ***** **«...şiddetli bir kasırga gelip de...»** (Yunus, 22.) âyetin mukabili olmasıdır. Mukabili caiz olan her şeyin, müstakil olabilmesi bazan mümkün değildir. ***** **«...Allah da onların tuzaklarına karşılık verdi...»** (Âli imrân, 54.) âyeti buna misaldir.

b- Mâna itibariyle bu âyette rahmetin tamamlanması, rüzgarın tek yönlü esmesine bağlıdır, çünkü gemiler tek yönde esen rüzgarla seyreder. Şayet değişik yöndeki rüzgarla karşılaşırsa, bu hal batmasına sebep olur. Âyette matlup olan, rüzgarın tek yönde esmesidir. Bu yüzden rüzgarın ***** sıfatıyla vasfı, mânayı kuvvetlendirmiştir ***** **«Dilerse rüzgarı durdurur. Gemiler denizin sırtında durakalır.»** (Şura, 33.) âyeti de bu kabildendir.

İbnu'l-Muneyyir şöyle der Bu âyet de kaideye uygundur. Zira, rüzgarın esmemesi gemidekiler için sıkıntı ve azabdır. Âyetlerde ***** kelimesinin müfred, ***** kelimesinin cemi, gelmesi de bu kabildendir. ***** **«(başka) yollara uymayın ki sizi onun yolundan ayırmasın...»** (Enâm, 153.) âyetinde ***** kelimesi müfred gelerek hak'kı, ***** şeklinde cemi gelerek bâtılı ifade etmiştir. Çünkü hak yolu tektir bâtılın yolları ise değişik ve çok sayıdadır. Zulumât bâtıl yollar, nur da hak yolu menzilesindedir, hatta menzile değil, bizzat kendisidir. Bu yüzden ***** **«Allah, inananların dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin dostu da tağutdur. (O'da) onları aydınlıktan karanlığa götürür.»** (Bakara, 257.) âyetinde Mü'minlere izafe edilen ***** kelimesi müfred, Kâfirlere izafe edilen ***** kelimesi, ***** şeklinde cemi gelmiştir.

***** kelimesi Kur'anda daima müfred olarak gelirken, ***** kelimesi ise müfred geldiği kadar cemi de gelmiştir. Çünkü cennetin çeşitli nevileri vardır, cemi gelmesi uygundur, cehennemin ateşi ise tek bir maddeden ibarettir. Cennet rahmeti, ateş ise azabı gerektirir. ***** ve ***** kelimelerinde olduğu gibi, ***** kelimesinin cemi, ***** kelimesinin müfred gelmesi uygundur.

Kur'anda ***** kelimesinin müfred, ***** kelimesinin cemi olarak gelmesi de buna ayrı bir misaldir. ***** kelimesi ekseriyetle masdar olarak kullanılır. Bu yüzden ***** kelimesinin hilafına, müfred gelir. Zira bu kelime, uzuvlarla ilgili iken ***** de, tek bir hakikat olan seslerle ilgilidir. Görme, değişik renkler ve yaratıklarla ilgilidir. Bu yüzden her iki kelime, ilgili olduğu gerçeklere göre müfred veya cemi olmuştur. ***** **«Şimdi artık bizim ne şefaatçimiz var. Ne de samimi bir dostumuz.»** (Şuara, 100-101.) âyetindeki ***** kelimesi müfred, ***** kelimesi ise cemi olarak gelmiştir. Bunun hikmeti, acıyanın umumiyetle çok, gerçek dostun az olmasıdır. Zemahşerî şöyle der: Bir kimse zalimin zulmüne uğradığında, tanısın tanımasın kendisine acıdığından belde halkı yardıma koşar. Fakat böyle bir durumda gerçek dost, yardımına koşanlardan daha candan davranır.

***** kelimesi Kur'anda, müfredinin telaffuzu sakin olduğundan, ancak, cemi olarak kullanılır.

***** ve *****kelimelerinin müfred, tesniye ve cemi olarak gelmeleri de bu kabildendir. Müfred olduklarında yön, tesniye olduklarında yaz ve kış günlerinde güneşin doğup battığı yer, cemi olduklarında, iki mevsimde de güneşin değişik yerden doğup battığına işaret eder.

***** ve ***** kelimeleri, bulundukları yere göre şu özel durumları alırlar. Bu iki kelime. Rahmân sûresinde tesniye gelmişlerdir. Çünkü sûrenin akışı, sûrede zikredilen her şeyin çift olarak zikrini gerektirmişti. Cenbab-ı Hak bu sûrede önce; icad'ın nevi olan yaratma ve öğretmeyi, sonra dünyayı aydınlatan güneş ve ayı, sonra gövdeli ve gövdesiz bütün nebatat nevilerini, sonra yeri ve göğü, adalet ve zulmü, yerden biten hoş kokulu bitki ve taneli nebatat nevilerini, ins ve cinden meydana gelen mükellefleri, doğuyu batıyı, tatlı ve tuzlu sulan zikretmiştir. Bu yüzden sûredeki ***** ve ***** kelimelerinin tesniye gelmesi uygun düşmüştür. ***** **«Yoo, doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki bizim gücümüz yeter.»** (Meâric, 40.) âyeti ile ***** **«Göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunanların Rabbi doğuların da Rabbidir.»** (Saffât. 5.) âyetinde, kudret ve azametin genişliğine delalet etmesi için, her iki kelime cemi olarak gelmiştir.

Râgıb «M ü f r e d a t»ında zikrettiğine göre ***** kelimesi insana sıfat olarak kullanıldığında ***** melaikeye sıfat olarak kullanıldığında ***** şeklinde cemi sigasında gelir. ***** kelimesi ***** kelimesinden daha beliğdir. Çünkü bu ***** kelimesinden daha beliğ olan ***** kelimesinin cemidir.

İbn-i Faris'in belirttiğine göre ***** kelimesi nesebde kullanıldığında ***** sadakatda kullanıldığında ***** şeklinde gelir. Sadakate misal ***** **«Ancak Mü'minler kardeştirler..»** (Hucurât, 10.) âyeti, nesebe misal: ***** ***** **«..yahut kardeşlerine, yahut kardeşlerinin oğullarına, yahut kız kardeşlerinin oğullarına...»** (Nur, 31.) âyetidir.

12- Bazı Kelimelerin Müfred ve Cemi Şekilleri

3636 Ebû el-Hasan el-Ahfeş «M ü f r e d ve C e m i» kelimelerle ilgili bit eser telif etmiş, burada Kur'anda mevcut cemi sigasında müfred, müfred sigasında gelen cemi kelimeleri ele almıştır. Bu kelimelerin çoğu, izahı gerektirmeyen kelimelerdir. İzahı gerektiren Bazıları şunlardır:

***** **«kudret helvası»** kelimesinin müfredi yoktur. ***** **«bıldırcın»** kelimesinin müfredi duyulmamıştır. ***** **«Hıristiyan»** kelimesi, ***** veya ***** ve ***** vezninde olan ***** kelimesinin cemi olduğu söylenir.

***** **«orta»** kelimesinin cemi ***** dur. ***** **«hidayet»** kelimesinin müfredi yoktur.

***** **«kasırga»** kelimesinin cemi ***** dir.

***** **«yardımcılar»** kelimesinin müfredi ***** vezninde olduğu gibi ***** dir.

***** **«şans oku»** kelimesinin müfredi ***** dir, zânın zammı ile ***** olduğu da söylenir.

***** **«bol yağmur»** kelimesinin cemi. ***** dir.

***** **«masallar»** kelimesinin müfredi ***** dir. ***** rın. cemi **olan** ***** olduğu da söylenir.

***** **«tek olarak»** kelimesinin müfredi, ***** dir; cemi ***** olarak gelir.

***** **«salkımlar»** kelimesinin müfredi. ***** dur.

***** **«çatallı»** kelimesinin müfredi, ***** dur. Lügatte ancak tek sigada. Tesniye ve cemi olarak, bu iki kelimede gelir. Kur'an-ı Kerimde bir üçüncüsü mevcut değildir. Bunu İbn-i Hâleveyh, «K i t â b u n L e y s e F î K e l â m i l A r a b»da söylemiştir.

***** **«bağırsakların taşıdığı»** kelimesinin müfredi, ***** dir. ***** şeklinde kullanıldığı da söylenir.

***** **«yayılanlar»** kelimesinin müfredi, ***** dur.

***** **«bölük bölük»** **ve** ***** **«ayrı ayrı gruplar halinde»** kelimelerinin müfredi, ***** ve ***** dur.

***** **«karşılıklı, ikişerli»** kelimesinin müfredi, ***** dir.

***** **«bir kez»** kelimesinin cemi, ***** ve ***** dur.

***** **«uyuklayanlar»** kelimesinin müfredi, ***** dur.

***** **«koltuklar»** kelimesinin müfredi, ***** dir.

***** **«büyük önder»** kelimesinin cemi, ***** vezninde olduğu gibi ***** dir.

***** **«gece saatleri»** kelimesinin müfredi, ***** gibi kasırla ***** dir. ***** gibi ***** gibi ***** olduğu da söylenir.

***** **«kaleler»** kelimesinin müfredi, ***** dir.

***** **«değnek»** kelimesinin cemi, ***** dur.

***** **«hararet»** kelimesinin cemi, hanın zammesiyle ***** dur.

***** **«simsiyah»** kelimesinin müfredi, ***** dir.

***** **«yaşıt kızlar»** kelimesinin müfredi, ***** dur.

***** **«nimetler»** kelimesinin müfredi, ***** gibi ***** dir. ***** gibi ***** gibi ***** ve ***** olduğu da söylenir.

***** **«köprücük kemiği»** kelimesinin müfredi tâ'nın fethasıyla ***** dir.

***** **«karışıklar»** kelimesinin müfredi, ***** dur.

***** **«birbirine sarmaş dolaş»** kelimesinin müfredi, lâm'ın kesriyle ***** dur.

***** **«on aylık gebe develer»** kelimesinin müfredi, .***** dir. ***** **«geri dünüp ışık verenler»** müfredi, ***** dir, ***** de böyledir, ***** **«zebaniler»** kelimesinin müfredi, ***** dir. ***** ve ***** olduğu da söylenir.

***** **«ayrı ayrı»** kelimesinin müfredi, ***** ve ***** **dır.** ***** **«sürü sürü kuşlar»** kelimesinin müfredi yoktur. Bu kelimenin ***** kelimesi gibi ***** kelimesi gibi ***** olduğu da söylenir.

13- Kur'anda Ma'dul Kelimeler

Kur'an-ı Kerimde ma'dul kelimelerden ancak, sayı bildiren ***** **ve** ***** kelimeleri mevcuttur. Ahfeşin yukarıda adı geçen kitabında zikrettiğine göre ***** kelimesiyle ***** **«..diğerleri de birbirine benzer....»** (Âli İmran, 7.) âyetindeki ***** kelimesi sıfat olarak ma'dülden sayılır.

Râgıb ve diğer ulema şöyle der: Bu kelime, elif-lâm takdir edilen kelimeden ma'dûldür. Arapçada bunun diğer bir misali yoktur.

***** vezni, lâfzan veya takdiren ***** ile birlikte geldiğinde ne tesniye, ne cemi, ne de müennesi yapılır. ***** harfi cerri hazfedilirse kelimeye elif-lâm dahil olur. Bu durumda tesniyesi ve cemi yapılır. Benzerleri arasında bu kelimenin, elif-lâmsız olarak gelmesine cevaz verilir.

Aynı âyette Kirmani şöyle der: Nekre kelimeye sıfat olmakla beraber, kelimenin elif-lamlı olarak ma'dûl gelmesi mümkündür. Çünkü elif-lâm bir bakıma mukadder, bir bakıma da mukadder değildir.

14- Cem'e Mukabil Cem'in Gelmesi

Cem'e mukabil Cem'in gelmesi, her cemideki sayıya mukabil, diğer cemide bazan aynı sayının bulunmasıdır. Aşağıdaki âyetler buna misaldir.

***** **«...örtülerini başlarına çektiler...»** (Nuh, 7.) âyeti, herkes kendi elbisesine büründü mânasındadır.

***** **«Size (şunlarla evlenmek) haram kılındı: Analarınız...»** (Nisa, 23.) âyeti, muhatablardan her birinin annesi, kendisine haram kılınmıştır, mânasındadır.

***** **«Allah size çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe kadının payının iki katını tavsiye eder...»** (Nisa, 11.) âyeti herkesin kendi evladına vasiyet eder, mânasındadır.

***** **«Analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler...»** (Bakara, 233.) âyeti her anne kendi çocuğunu emzirir, mânasındadır. Bazan da, hüküm giyen fertlerden herbiri için Cem'in

sübutu gerekir. ***** **«Dört şahit getiremeyenlere, seksen değnek vurun..-.»** (Nur, 4.) âyeti buna misaldir. Şeyh izzüddîn, ***** **«İman edip gereğini yerine getirenlere, içlerinden ırmaklar akan cennetlerin kendilerinin olduğunu müjdele...»** (Bakara, 25.) âyetini, bu kabilden saymıştır.

Bazan da her iki hal, muhtemel olur. Bu durumda ikisinden birini tayin için delil gerekir.

Cem'e karşılık müfred gelmesi ise, çoğunlukla müfredin umumiliğini gerektirmez. ***** **«oruca güçlükle dayananların fidye vermesi bir yoksulu doyurması lazımdır...»** (Bakara, 184.) âyetinde olduğu gibi bazan umumiliği, gerekebilir. Bu durumda âyetin mânası; sözü edilen kişilerden herbirinin hergün bir fakiri yedirmesi gerekir demektir. *****

***** **«Namuslu kadınlara iftira edip, sonra dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun...»** (Nur, 4.) âyeti de buna bir misaldir. Âyetin mânası; iffetli kadınlara iftira edenlerin herbirine seksen değnek vurulur, demektir.

15- Müteradif Zannedilen, Aslında Müteradif Olmayan Kelimeler

Müteradif zannedilen, fakat müteradif olmayan kelimelerden Bazıları şunlardır:

***** ve ***** : Dilciler, bu iki kelimeyi mâna bakımından ayırmakta güçlük çekerler. Şüphe yok ki ***** kelimesi korku ifade etmede ***** kelimesinden daha kuvvetlidir. Zira bu kelime Arapların ***** sözlerinden alınmıştır, mânası tamamiyle kurumuş, canlılık alâmetini tamamen kaybetmiş ağaç demektir. ***** kelimesi ise ***** sözlerinden alınmıştır, mânası hastalıklı deve demektir. Bu durum bir eksikliktir, aslında tamamiyle ümit kesilmiş değildir. Bu yüzden ***** **«Rablerine karşı saygılı ve en kötü hesaptan korkarlar.»** (Ra'd, 21.) âyetinde Allah korkusu ***** kelimesiyle ifade edilmiştir.

Aynca aralarında şu fark vardır. ***** kelimesiyle ifade edilen korku, korkan kimse kuvvetli olsa bile, korkulan şeyin gerçekten büyük olduğunu gösterir. ***** kelimesi ile ifade edilen korku, korkulan, küçük bir şey olsa bile, korkan kişinin zayıflığını gösterir. Bu yüzden ***** ve ***** harflerinin yer değiştirmesi, azameti ifade eder. Büyük öndere ***** kalın yünden yapılan elbiseye ***** denilmesi buna misaldir. Bu bakımdan Allahu Tealâ hakkında ekseriyetle ***** kelimesi kullanılmıştır. ***** **«Allah korkusundan.»** (Bakara, 74.) ***** **«...kulları içinden ancak bilginler, Allah'tan (gereğince) korkar...»** (Fatır, 28.) âyetleri buna misaldir, ***** **«Kadir olan Rabblerinden devamlı korkarlar...»** (Nahl, 50.) âyetinde Allahu Tealâ hakkında ***** kelimesinin kullanılmasında, ince bir nükte vardır. Çünkü bu kelime, meleklerin tavsiyesinde kullanılmıştır. Melekler yaratılış itibariyle güçlü ve şiddetli olsalar bile Cenab-ı Hak onların kuvvet ve yaratılışlarındaki şiddeti zikrederken, kendi kudreti karşısında zayıf olduklarını belirtmek için, ***** kelimesini kullanmış, âyette azametini gösteren fevkaniyeti hemen akabinde getirmiştir. Böylece kelimelerdeki her iki özelliği bir arada toplamıştır. İnsanın zayıf yaratılışta olduğu bilindiği için, ayrıca bunu hatırlatma ihtiyacım duymamıştır.

***** ve *****: Bu iki kelimeden birincisi, cimriliği ifade etmede diğerinden daha kuvvetlidir. Râgıb, ***** kelimesinin hırsla birlikte cimrilik olduğunu söyler. Ebû Hilâl el-Askerî ***** ve ***** kelimelerini mâna bakımından ayırarak söyle der: ***** kelimesi aslında istifade edilen şeylerde, ***** ise hibelerde kullanılır. Bu bakımdan ilmini sakladı denir, cimrilik yaptı denmez. Çünkü ilim hibeden ziyade, istifadeye dayanır. Hibe eden, istifadenin ötesinde hibe ettiği şeyi, kendi mülkünden çıkarır. Bu yüzden Cenab-ı Hak ***** **«O (peygamber) gayba ait haberlerde cimrilik etmez.»** (Tekvîr, 24.) âyetinde ***** kelimesini değil, ***** kelimesini kullanmıştır.

***** ve ***** Bu iki kelimeden birincisi, daha ziyade hayır işlerinde kullanılır. ***** kelimesinden hayır murad edilmesi ancak, bu kelime ile hayır kasdedildiğini gösteren vasıf veya izafetin bulunması gerekir. ***** **«...Hâkka ve doğru yola götüren...»** (Ahkâf, 30.) âyeti buna misaldir. Râgıb, ***** kelimesini, içinde kolaylık bulunan yol olarak tarif eder ki ***** kelimesi, ***** kelimesinden mânaca daha hususidir.

***** ve ***** :Bu iki kelimeden birincisi, madde ve cevherde, ikincisi ise mâna ve zamanda kullanılır. Bu yüzden ***** **«Onu getirene bir deve yükü (mükâfat) var...»** (Yusuf, 72.) ***** **«(Yusuf'un) gömleğinin üstünde yalan kan getirdiler...»** (Yusuf, 18.), ***** **«İşte o gün cehennem getirilecek...»** (Fecr, 23.) âyetlerinde .***** **«Allahın emri geldi...»** (Nahl, 1.), ***** **«...birden emrimiz ona gece veya gündüz geldi...»** (Yunus, 24.) âyetlerinde ise ***** fiili gelmiştir.

***** **«Rabbin geldi...»** (Fecr, 22.) âyetinin mânası, Rabbin emri geldi demektir. Bu âyette geçen emirden murad, müşahade edilen Kıyamet ahvalidir. ***** **«Ecelleri geldiğinde...»** (Araf, 35.) âyeti de bu kabildendir. Çünkü ecel, görülen bir şeydir. Arapların ***** **«Ona ölüm (hali) geldi...»** sözü ile ölümü ifade etmeleri, ecelin görülen bir şey olduğunu gösterir. Bu yüzden Cenab-ı Hak ***** **«Hayır, biz onların hakkında şüphe ettikleri şeyi sana getirdik...»** (Hicr, 63-64.) âyetlerinde her iki kelimeyi ayrı mânada kullanmıştır.***** kelimesiyle gözle görülen azabı, ***** kelimesiyle de bunun hilafına, gözle görülmeyen hakkı ifade etmiştir.

Râgıb şöyle der: ***** rahatlıkla gelmektir. Bu kelime, mutlak gelme fiilinden daha hususidir. Gelip geçen dilenciye ***** ve ***** denilir.

***** ve ***** : Râgıb; hoşa giden şeylerden ekseriya ***** fiili kullanılır ***** ***** **«ve onlara canlarının istediği meyveden ve etten bol bol vermişizdir.»** (Tûr, 22.) âyeti buna misaldir. Sevilmeyen şeylerde de ***** fiili kullanılır, der. ***** **«..ve onun azabını uzattıkça uzatacağız.»** (Meryem, 79.) âyeti buna misaldir.

***** : Bu iki kelimeden birincisi, külfeti olmayan şeylerde kullanılır. ***** **«...Rableri, onlara tertemiz bir İçki içilmiştir.»**(İnsan, 21.) âyetinde olduğu gibi fiili, cennet şarabı için kullanılmıştır, ikincisi ise, külfetli olan şeylerde kullanılmıştır. ***** **«...onlara bol su verirdik.»** (Cin, 16.) âyetinde olduğu gibi ***** fiili, dünyadaki sular için kullanılmıştır.

Râgıb, ***** kelimesinin ***** kelimesinden daha beliğ olduğunu söyler. ***** kelimesi içirilip doyurulan, ***** kelimesi ise içilecek suyu verme mânasındadır.

***** ve ***** : Birinci fiil, zaman isteyen işlerde kullanılır. ***** **«Ona dilediği gibi kaleler... yaparlardı.»** (Sebe, 13.) ***** **«..ellerimizin yaptıklarından...»** (Yasin, 71.) âyetleri buna misaldir. Zira, çeşitli hayvanların, meyvelerin, bitkilerin meydana gelişi, zamana bağlı şeylerdir, bunlarda ***** fiili kullanılır, ***** fiili bunun aksine, zamana bağlı olmayan şeylerde kullanılır. ***** **«Görmedin mi, Rabbin fil sahiplerine ne yaptı.»** (Fil, 1.) ***** **«Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Ad (kavmin)e.»** (Fecr, 6.) ***** **«...onlara nasıl yaptığımız...»** (İbrahim, 45.) âyetleri buna misaldir. Bu âyetlerdeki bütün fiiller, aniden meydana gelen helaki ifade eder. ***** **«...emrolunduklarını hemen yerine getirirler.»**(Nahl, 50.) âyetinin mânası, verilen emri göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir zamanda yerine getirirler, demektir. Bu yüzden iyi ameller hemen veya süratle yapılamadığından, sabır ve metanet gerektirdiğinden ***** **«...salih amel işleyenlere...»** (Bakara, 25.) âyetinde, ***** fiili kullanılmıştır. Acele ediniz mânasını taşıması bakımından ***** **«...hayır işleyin...»** (Hacc, 77.) âyetinde ***** 148.) ve ***** **«...onlar zekatı verirler...»** (Mü'minûn, 4.) âyetleri de bu mânadadır. Âyetlerde emredilen işin, beklemeden süratle yapılması istenmektedir.

***** ve ***** : Birinci kelime, ikincinin aksine uzun zaman bekleme mânasındadır. Bu yüzden kalıcı ve lüzumlu olması bakımından ***** **'evin temelleri'** denir, ***** denmez. Aynı şekilde ***** **'hükümdarın meclis arkadaşı'** denilir, ***** **'hükümdarla devamlı oturan'** denilmez. Çünkü padişahın meclisinde az oturmak makbuldür. Bu yüzden devamlılığına işaret için ***** **«..doğruluk koltuklarında»** (Kamer, 55.) âyetinde ***** kökünden gelen kelime kullanılmıştır. ***** **«...meclislerde yer açın...»** (Mücadele, 11.) âyeti bunun hilafınadır. Zira meclislerde geçirilen zaman kısadır.

***** ve ***** : Bu iki kelime, *****

***** **«...Bu gün size, dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım...»** (Maide, 3.) âyetinde, beraberce kullanılmıştır. ***** kelimesi temelde mevcut eksikliği gidermek, ***** kelimesi ise, asıl olan şeyin tamamlanmasından sonra meydana gelen eksikliği kaldırmak için kullanılır. ***** **«...tam on gün...»** (Bakara, 196.) âyetindeki ***** kelimesi, ***** kelimesinden mânaca daha uygundur. Çünkü sayının tamamlanması, bilinen bir şeydir. Burada sadece sayının vasfında görülen muhtemel eksiklik nefyedilmiştir. ***** fiili, kendinden önceki noksanlığın meydana gelişini bildirir. ***** fiilinde ise bu husus, söz konusu değildir. Ebû Hilâl el-Askerî: ***** kelimesi, vasfedilen şeylerin bütününü cemeden bir isim, ***** ise, vasfedileni tamamlayan parçalara verilen bir isimdir, der. Bu yüzden kafiyeye, beytin tamamı denilirken, beytin kemali denilmez. Araplar, bir arada bulunduğundan dolayı, ***** **'beytin tamamı'** tabirini kullanırlar.

***** ve ***** : el-Cüveyni şöyle der: Dil uleması bu iki kelimeyi mâna bakımından birbirinden ayırmada güçlük çekmişlerdir. Bana göre aralarında, Kitabullahın belâgatına

dayanan bir fark mevcuttur. Bu fark, ***** kelimesinin aldığı meful, ***** kelimesinin mefulunden daha kuvvetlidir. Zira ***** kelimesinin mefulü mutavaat içindir. ***** **'o bana ihsanda bulundu ben de kabul ettim' denilir, fakat** ***** **'O bana verdi ben de gittim'** denilmez. Ancak ***** '**o verdi ben de aldım'** şekli kullanılır. Mefulü mutavaat ifade eden fiil, mefulü mutavaat ifade etmeyen fiilden zayıftır. Sözgelimi ***** **'ben onu kestim o da kesildi'** denildiğinde, fâilin yaptığı iş, yapılan işin kabulüne bağlıdır. Şayet yapılan iş mevcut olsaydı, mefulün varlığından söz edilemezdi. Bu yüzden ***** kesmeye çalıştım, fakat kesilmedi sözü doğru olmaz ***** **'dövdüm fakat dövülmedi'** veya ***** veya ***** demek doğru değildir. Bu fiiller fâil tarafından işlendiğinde, mefulü cümledeki yerini alır, fâil ise mutavaatı bulunmayan fiilleri yapmakta müstakildir. Bu yüzden ***** kelimesi, ***** kelimesinden mânaca daha kuvvetli olur. Meseleyi iyice düşündüm, Kur'anda buna uygun olan şu âyetleri buldum. ***** ***** **«...mülkü dilediğine verirsin...»** (Âl-i İmrân, 26.) âyetindeki mülk, ancak kuvvetli olana verilen kıymetli bir şeydir. Kur'an'ın sânını ve azametini gösteren ***** **«...hikmeti istediğine verir...»** (Bakara, 269.) ve ***** ***** **«Andolsun sana ikişerlerden yediyi...verdik...»** (Hicr, 87.) âyetleri, buna ayrı bir misaldir. ***** **«Biz sana kevseri verdik.»** (Kevser, 1.) âyeti ise, ***** kelimesine misaldir. Mahşerde havzı kevsere kavuşulduktan sonra cennetteki yüce mevkilere geçileceğinden, âyette ***** fiili kullanılmış, bu kısa süre terkedilerek, bundan daha yüce mevkilere ulaşılacağı ifade edilmiştir. Keza, Allahın rızası tamamiyle gerçekleşinceye kadar, i'tâ ve ziyadelik tekrarlandığı için Cenab-ı Hak ***** **«Rabbin sana verecek ve sen razı olacaksın (üzülme).»** (Duhâ, 5.) âyetini buyurmuştur. Bu âyetteki Allah' ın i'tası, aynı zamanda şefaatiyle tefsir edilmiştir. Şefaat ise, kevserden yeterince istifade ettikten sonra, başka bir makama geçişte, kevsere benzetilmiştir. ***** (Tâhâ, 50.) âyeti, bu fiilin kullanılışına dair başka bir misaldir. Bu âyette mevcudat, üzerlerine düşeni yerine getirinceye kadar, Allahın hilkati tekrar etmiştir. Ancak mevcudat bunu istemiyerek kabul ederken, yerine getirilmesi gereken bu vazife, biz insanların kabulüne kalmıştır.

Râgıb şöyle der Kur'anı Kerimde zekatın verilmesinde özellikle ***** kelimesi kullanılır. ***** **«...namazı kılın, zekatı verin...»** Müzemmil, 20.) ***** **«..namazı kılar, zekatı verir.»** (Bakara, 177.) âyetleri buna misaldir. Kitabın vasfı geçen her âyette ***** fiili, ***** şeklinde gelen fiilden daha beliğdir. Zira ***** fiilli, Kur'anı Kitab olarak kabul etmeyenlere, ***** fiili ise, Kur'anı Kitab olarak kabul edenlere hitabda kullanılır.

***** ve ***** : Râgıb şöyle der: Sene kelimesi umumiyetle kıtlık ve sıkıntı içinde geçen seneler için kullanılır. Bu yüzden kıtlık görülen yıllar, ***** kelimesiyle ifade edilir, bolluk ve refahlı seneler için ***** kelimesi kullanılır. Bu bakımdan ***** **«...dokuz yüz elli sene...»** (Ankebût, 14.) âyetindeki incelik, kendiliğinden ortaya çıkar. Bu âyette müstesna ***** kelimesi, müstesna minh de ***** kelimesiyle ifade edilmiştir.

16- Sual ve Cevapda Kaide

Şayet soru sorulmuşsa, cevabın soruya uygun olması gerekir. Sorulan soruya gerekli cevap verilmediğinde, soru şu şekilde olmalıydı diye hatırlatılarak soruya uygun cevap verilmez. Sekkâki, dildeki bu özelliğe, uslubu'l-hakim adını verir.

Sorunun muhtevası gereği cevap, sorudan daha umumi olabildiği gibi, yerine göre daha da kısa olabilir.

Soruya uygun olarak verilmeyen cevaba misal: ***** ***** **«Sana doğan aylardan soruyarlar De ki: 'Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir...»** (Bakara, 189.) âyetidir. Bu âyette ayın durumu ile ilgili: Niçin ay önce iplik gibi ince görünür, niçin yavaş yavaş büyüyerek dolunay olur. niçin yavaş yavaş küçülerek ilk haline döner? diye soru soranlara, sorunun bu şekilde sorulmaması gereği hatırlatılarak, aynı değişik hallerindeki hikmeti belirten bir cevap verilmiştir. Bu, Sekkâkî ve aynı görüşte olanların cevabıdır. Taftazânî bunu biraz daha açarak şöyle demiştir: Bu soruyu soranlar, ayın değişik hallerindeki inceliği, kolaylıkla kavrayacak güçte olmayan kimselerdir.

Ben burada şu açıklamada bulunmak isterim: Âyeti böyle izah edenler, cevabın soruya uygun düşmediğini, acaba neye dayanarak söylemişlerdir? Bu soruyu soranlar, ayın değişik hallerindeki hikmeti öğrenmek için, sormuş olamazlar mıydı? Âyetin nazmı, hem buna, hem de izahda bulunanların dediklerine uygundur. Aydaki bu hikmeti açıklamak için verilen cevap, ileri sürdüğümüz ihtimalin tercihine bir delil, buna işaret eden bir karinedir. Şu halde Cevapda asl olan, suale uygun olmaktır. Şayet asıldan uzaklaşılacaksa, buna delil gerekir.

Oysa Sekkâki ve Taftazânî gibi ulemanın ileri sürdüğü görüşü destekleyecek, sahih veya gayri sahih bir sened mevcud değildir. Aksine, ileri sürdüğümüz ihtimali destekleyen deliller mevcuttur.

İbn-i Cerîr, Ebû'l-Âliyye'nin şöyle dediğini rivâyet eder. Bildiğimiz kadariyle bu kimseler Resûlüllah'a: Ay, niçin böyle yaratıldı diye sorduklarında *****«sana doğan aylardan soruyorlar» âyeti nâzil olmuştur. Burada açıkça görülüyor ki soru soranları, ayın bu şekilde yaratılış keyfiyetini değil, aydaki bu hikmeti sormuşlardır. İman sahibi olanlar, geniş bir ilim, kuvvetli bir zekaya sahip olan sahâbe hakkında bu soruyu soranlar, ayın değişik hallerindeki inceliği, kolaylıkla kavrayacak güçte olmayan kimselerdi diyemez. Halbuki Araplardan daha zeki olmadıkları herkesçe kabul edilen diğer milletlerden olanlar bile, ayın bu durumuna muttali olmuşlardır. Ayın durumuyla ilgili muteber olan asıl bu olduğuna göre, ekserisi asılsız ve delilsiz olan görüşlere ne denir?

Sual-cevapla ilgili birçok meseleyi tenkid eden bir kitab telif ettim Semaya yükseldiğinde melekût âlemini yakinen gören bunları bizzat müşahede ederek sema âleminin sırrına vakıf olan, Rabbinden vahyi alan Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sözlerini, bu kitabımda delil olarak kullandım. Şayet sorulan sual, onların dediği şekilde vaki olsaydı, soranların anlayacağı bir ifade ile cevap verilebilirdi. Nitekim felekiyatla ilgili Samanyolu ve benzeri konularda soru sorduklarında, sorularına uygun cevap almışlardır. ***** **«(Ey Musa) Âlemlerin Rabbi nedir? (Musa) "Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin**

Rabbidir...» (Şuarâ, 23-24.) âyetlerinde Hazret-i Musa'nın Firavn'a verdiği cevap, buna verilen en güzel bir misaldir! Âyetteki ***** harfi, mahiyet veya cinsten sual edildiğini gösterir. Cinsi olmayan Allahu Tealâ hakkında, bu şekilde soru sormak hata olduğundan, adından söz edilip Zat-ı ilahisi idrak edilmediğinden, Hazret-i Musa, Allahı tanıtan vasfım beyanla, doğru olan cevabı vermiştir. Firavn, Hazret-i Musa'dan aldığı cevabın sorduğu soruya uygun düşmemesine şaşarak çevresindekilere: ***** (Şuarâ, 25.) işittiniz değil mi, soruma uygun cevap vermedi, deyince Hazret-i Musa Firavn'un rububiyetine inananların inancını bizzat iptal eden ***** **«O sizin de Rabbiniz, evvelki atalarınızın da Rabbidir.»** (Şuarâ, 26.) âyetiyle cevap vermiştir. Firavn, bu cevap karşısında alayını artırınca Hazret-i Musa, Firavn'a inananların meseleyi kavrayamadıklarını görmüş, üçüncü **cevabın** ***** **«'Eğer düşünürseniz...»** (Şuarâ, 28.) âyetiyle daha ağır bir şekilde cevap vermiştir.

Cevaptaki ziyadeliğe misal ***** **«Sizi kara ve denizin karanlıklarından kim kurtarıyor?.»** (Enâm, 63.) âyetine ***** **« De ki: "Ondan ve bütün sıkıntılardan sizi Allah kurtarıyor...»** (Enâm, 64.) âyetinin cevap olarak gelmesidir.

***** **«Sağ elindeki nedir ey Musa.»** (Tâhâ, 17.) âyetine

***** **«o, asamdır. Ona dayanıyorum ve onunla davarıma yaprak silkeliyorum...»** (Tâhâ, 18.) âyetinin cevap olarak gelmesidir. Hazret-i Musa'nın soruya karşılık cevabı uzatması, Allahu Tealâ'nın hitabından zevk almasıdır.

Hazret-i ibrahim'in kavmine ***** **«neye kulluk ediyorsunuz.»** (Şuarâ, 70.) sorusuna karşılık kavminin ***** **«putlara tapıyoruz, onlara kulluk ediyoruz...»** (Şuarâ, 71.) şeklinde cevap vermesidir. Kavmin cevabı uzatması, putlara ibadetten gurur duyduklarını, Hazret-i İbrahim'i daha çok kızdırmak için putlara ibadette devam edeceklerini bildirmektir.

Cevabın sorudan kısa olduğuna misal, ***** **«Bundan başka Kur'an getir, yahut bunu değiştir...»** (Yunus, 15.) âyetindeki soruya ***** **«De ki, 'Onu kendi tarafımdan değiştirmem imkânsızdır...»** (Yunus, 15.) âyetiyle cevap verilmesidir. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisine tevcih edilen sorudan sadece Kur'anı tebdile dair olana cevap vermiş, kendiliğinden uydurmayı cevapsız bırakmıştır. Bu âyetin tefsirinde Zemahşerî şöyle der: Beşerin, bir âyet uydurması imkânsız olduğu halde bir âyeti tebdil etmesi mümkündür. Resulün uydurma ile ilgili soruyu cevapsız bırakması, böyle bir sorunun sorulamıyacağını hatırlatmasıdır. Diğer müfessirler de: Âyetin tebdili, benzerini uydurmaktan daha kolaydır. Resulullah; beşer için mümkün olanı nefyetmekle, âyet uydurmanın nefyini de zimnen ifade etmiştir.

Soru soranın sorusunda isnad ve kasıd olduğunda, cevap tamamiyle sorunun dışında olur. ***** **«Sana ruhtan sorarlar. De ki: 'Ruh, Rabbimin emrindedir...»** (İsra, 85.) âyeti buna misaldir, «e l - **i** f s a h» adlı eserin müellifi bu konuda şu açıklamada bulunun Yahudiler bu soruyu, Resûlüllahı ta'ciz etmek ve kendisini zor durumda bırakmak için sormuşlardı. Ruh denilince insan ruhu, Kur'an, Isa, (aleyhisselâm), Cebrâîl, (aleyhisselâm) başka bir melek veya meleklerden bir sınıf akla gelebilir. Yahudilerin maksadı, bunlardan hangisi olduğunu

öğrenmekti. Resulullah bunlardan hangisini söyledi ise, bu değildir, dediler. Bu yüzden sorularının cevabı mücmel olarak verildi. Cevabın mücmel olması, Yahudilerin hilelerine karşılık vermektir.

Verilen cevapta asıl olan, soruya uygun düşmesi için, cevapta sorunun aynen tekrar edilmesidir. ***** **«'Aa, yoksa, sen, sen Yusuf musun?' dediler. Ben Yusuf'um... dedi.»** (Yusuf, 90.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** zamiri, sorularındaki **'o sen misin'** ifadesine cevaptır. ***** **«Bunu kabul ettiniz mi? ve bu hususda ağır ahdimi üzerinize aldınız mı?' demişti.»** (Âli İmrân, 81.) âyeti, buna ayn misaldir. Sorunun aslı budur, cevap verenler tekrardan kaçınarak kısa cevap vermişlerdir.

Muhatabın anlayış ve takdirine güvenerek sual, bazan hazfedilir. ***** **«De ki: 'Sizin koştuğunuz ortaklarınızdan ilk defa yaratacak, sonra yarattığını çevirip yeniden yaratacak olan var mı?' De ki: 'Allah ilk defa yaratır, sonra onu çevirip yeniden yaratır...»** (Yunus, 34.) âyeti buna misaldir. Sual ve cevabın aynı kişiden olması, uygun değildir. Âyetteki ***** ifadesi, sorunun cevabıdır. Muhatap olanlar sanki bu cevabı duyduktan sonra, ilkin yaratan sonra eski haline iade eden kimdir? sorusunu sormuşlardır.

Verilen cevabta aranan bir diğer husus, soruya uygun olmasıdır. Soru şayet isim cümlesi ise, cevap da aynı şekilde isim cümlesi olur. Cevap, mukadder olarak gelirse, soru da buna uygun olarak gelir. Ancak İbn-i Mâlik buna katılmayarak şu açıklamada bulunur. 'Kim okudu?' diye sorulduğunda 'Zeyd' şeklinde cevap verilir. Bu durum . cevabı fiil cümlesi kabul ederek fiilin hazfedilmesinden ibarettir. Mübteda takdir etme ihtimali olmakla beraber fiil takdir edilmesi, cevabın tamamını kasdettiklerinde Arapların cevap verme usulüne uygundur. ***** **«'Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek,' dedi. De ki: 'onları ilk defa yaratan diriltecek..»** (Yasin, 78-79.). ***** **«Andolsun onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan elbette diyecekler ki: 'Onları çok üstün, çok bilen (Allah) yarattı'.»** (Zuhruf, 9.) ***** **«Sana kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: 'Size iyi ve temiz şeyler helal kılındı..»** (Mâide, 4.) âyetleri buna misaldir. Suale uygun olmamakla birlikte cevap fiil cümlesiyle gelince, suale fiil takdir edilmesinin evla olacağı anlaşılır.

İbnu'z-Zemlekâni «e l - B u r h â n» adlı eserinde şöyle der. Nahiv uleması 'kim kalktı?' sorusuna cevap olarak 'Zeyd' demekle, 'Zeyd kalktı' şeklinde takdir ederek, Zeyd'in fâil olduğuna işaret ederler. İlm-i Beyan kaidesine göre, cevap durumunda olan Zeyd kelimesinin, iki yönden mübteda olması gerekir.

a- ***** **«Allah'ın azabından korunanlara da: Rabbiniz ne indirdi? dendi.»** (Nahl, 30.) âyetinde fiil cümlesiyle gelen ***** uya fiil cümlesiyle cevap verildiği gibi Zeyd ile ilgili cümlede de isim cümlesiyle gelen soruya, isim cümlesiyle cevap verilmiştir. Fakat: ***** **«Onlara: 'Rabbiniz ne indirdi?' dendiği zaman, 'Evvelkilerin masalları' derler.»** (Nahl, 24.) âyetinde, bu uygunluk mevcut değildir. Çünkü soru soranlar buna uysalardı, Allah'ın indirdiğini kabul etmiş olurlardı. Halbuki onlar, **bunu** kabul etmekten kaçmışlardır.

Karşılık, soruyu soranda değil, fiili işleyende görülür. Bu yüzden **soru** soranın gayesi buna bağlı olduğundan mânaca fâilin tekaddüm etmesi gerekir. Yapılan iş ise, soru soranca malumdur, tekrar soru sormasına hacet yoktu. İfadeyi tamamlayıcı durumda olan mefulün cümle sonunda gelmesi, daha uygundur.

***** **«...tanrılarımıza sen mi yaptın bunu...»** (Enbiya, 62.) sorusuna karşılık ***** **«Hayır, işte şu büyükleri yapmış...»** (Enbiya, 62.) âyetiyle verilen cevapta bir müşkil mevcuttur. Âyetteki sual, işin kendisine değil, işi yapan fâile aittir.

Müşrikler bu âyette, kırılan putlardan değil, bunları kıranın kim olduğunu sormaktadır. Buna rağmen cevap, fiille gelmiştir. Bu müşkile şöyle cevap yerebilirim: Âyetteki cevap, siyakın delaletiyle mukadder cevaptır. Burada geçen ***** kelimesinin cümle başında bulunması, uygun değildir. Bu durumda âyetin takdiri ***** **'Bu işi ben yapmadım, doğrusu bu iş o büyük putun marifetidir.'** şeklindedir.

Şeyh Abdulkadir şöyle der. Soruda cevap bulunduğunda, cevapta fiil ekseriyetle terkedilir, sadece isim zikredilir. Cevap muzmer olduğunda, kendisine delaletin zayıflığından dolayı, ekseriyetle tasrih edilir. Meçhul okuyan kıraata göre ***** **«...o evlerin içinde sabah akşam O (Allah) tesbih olunur...»** (Nur, 36-37.) âyeti cevabın tasrih edilmediğine misaldir.

Bezzâr, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) ashabından daha hayırlı bir kavim görmedim. Şu on iki meselede sordukları her soru, Kur'anda yer almıştır.

Fahruddin Razi bu sayıyı, on dört soruya çıkarmış, bunları şöyle sıralamıştır.:

1- ***** **«Kullarım, sana benden sorarlarsa.»** (Bakara, 186.)

2- ***** **«Sana doğan aylardan soruyorlar...»** (Bakara, 189.)

3- ***** **«Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Verdiğiniz hayır (mal)...»** (Bakara, 215.)

4- ***** **«...Sana haram aylardan... soruyorlar...»** (Bakara, 217.)

5- ***** **«Sana içki ve kumardan soruyorlar...»** (Bakara, 219.) .

6- ***** **«Sana yetimlerden... soruyorlar...»** (Bakara, 220.)

7- ***** **«Sana (Allah yolunda) ne vereceklerini soruyorlar. De ki: 'Af...»** (Bakara, 219.)

8- ***** **«Sana kadınların hayız halinden soruyorlar...»** (Bakara, 222.)

9- ***** **«Sana kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar...»** (Maide, 4.)

10- ***** **«Sana savaş ganimetlerinden soruyorlar...»** (Enfal, 1.)

11- ***** **«Sana (kıyamet) saat(in)den soruyorlar...»** (Nâziat, 42.)

12- ***** **«Sana dağlardan soruyorlar...»** (Tâhâ, 105.)

13- ***** **«Sana ruhtan soruyorlar..»** (İsra, 85.)

14- ***** **«Sana Zülkarneyn'den sorarlar...»** (Kehf, 83.) Verilen bu âyet sayısı hakkında şunu söylemek isterim: Ruh ve Zülkarneyn'den soru soranlar, bu âyetlerin sebebi

nüzûlünden anlaşıldığına göre, sahâbe-i kiram değil, Mekke Müşrikleri veya Yahudilerdir. Bezzâr'ın rivâyetinde ifade edildiği gibi doğru olan, sahâbeden varid olan soru sayısının, Kur'anı Kerimde on iki yerde bulunmasıdır.

Râgıb şöyle der: Şayet soru, bir şeyin tarifini gerektiriyorsa fiil, ikinci mefulünü, ya bizzat kendisi, ya da ***** harfi cerri ile alır. ***** harfi cerri ile alması, daha çok görülür. ***** **«Sana ruhtan sorarlar...»** (İsra, 85.) âyeti buna misaldir. Eğer soruda mal talebi varsa, bu durumda fiil, ikinci mefulünü ya bizzat kendisi, ya da ***** harfi cerri ile alır. Bizzat kendisinin alması, daha çok görülür. ***** **«onlardan (yani Peygamberin hanımlarından) bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin...»** (Ahzâb, 53.) ***** **«...harcadığınız (mehr)i isteyin...»** (Mümtehine, 10.) ***** **«...Allahın lütfunu isteyin...»** (Nisa, 32.) âyetleri buna misaldir.

17- İsim veya Fiille Hitab

İsimle hitab, sükut ve istimrarı, fiille hitab ise, teheccüd ve hüdusu gösterir. Bunlardan birinin diğeri yerine kullanılması, doğru değildir. ***** **«..köpekleri de girişte iki kolunu (ön ayaklarını) uzatmıştır...»** (Kehf, 18.) âyeti buna misaldir. Şayet âyetteki ***** kelimesi yerine ***** fiili kullanılsaydı, istenilen gaye gerçekleşmezdi. Çünkü, kelimenin âyette isim olarak gelmesi, köpeğin ayaklarını uzatarak yattığını ve ayaklarını sık sık değiştirdiğini gösterir. Bu bakımdan ***** şeklinde isim olarak gelmesi, köpekteki bu vasfın devamlı olduğunu ifade etmede, fiille gelmesinden daha manalıdır.

Hal makamında olan kelime, muzari fiili sigasında gelmiştir. Şu halde âyetten murad, oğulların babalarına geldikleri andaki durumlarını, devamlı ağlamaktı olduklarını, ifade etmektir. Bu şekildeki cümleye, geçmiş zamanın hikayesi adı verilir. Âyette, ismi fâil ve mefulden dönüşün sırrı, burada yatmaktadır.

Aynı sır, ***** **'harcıyorlar'** âyetinde de mevcuttur. ***** ve ***** denildiği gibi, bu âyette ***** yerine ***** denilmemiştir. Çünkü nafaka, fiili bir iştir, bazan kesilir bazan devam eder. İman ise bunun aksidir. Hakikat olarak kalpte bulunur ve buna bağlı ameller devam eder. Takva, Müslüman olma, sabır, şükür, hidayet, körlük, dalalet ve görme gibi hallerin tamamı, hakiki veya mecâzi isimlerdir. Bunlarda bir devamlılık vardır, fiilleri, devamlı olduğu gibi olmayabilir de. bu yüzden her iki halde de kullanılırlar.

***** **«..(O), ölüden diriyi çıkarır, diriden ölüyü çıkarır...»** (Enâm, 95.) âyetinin tefsirinde Fahruddin Razi şöyle der: Ölüden dirinin çıkarılması, önemli ve zor olduğundan fiil, ***** **«Allah'da kendileriyle alay eder...»** (Bakara, 15.) âyetinde olduğu gibi, teceddüde işaret etmek için muzari sigasıyla gelmiştir.

18- Fiilin Teceddüd İfade Etmesine Dair Bazı Esaslar

a- Mazi fiilde teceddüdden murad, bir şeyin meydana gelmiş olmasıdır. Muzaride ise bu iş devamlılığını korur, ard arda tekrar eder. Aralarında Zemahşerî'nin de bulunduğu bazı müfessirler.***** âyetinde bunu açıkca ifade etmişlerdir.

Şeyh Bahauddîn es-Subkî bu konuda şöyle der: Mazi fiildeki teceddüd vasfı ile, ***** **'Allah bilir'** cümlesinde varid olabilecek sorunun cevabı açıkça bilinir. Çünkü Allah'ın ilminde olduğu kadar, fiili sıfatlarında da teceddüd mevcut değildir. ***** cümlesinin mânası, mazide Cenab-ı Hak bunu bildi demektir. Bu, bundan önce bilmezdi mânasını gerektirmez. Bir şeyin geçmişte bilinmesi, bunun daha, önce veya daha sonra devam etmesinden daha umumidir. Bu bakımdan Allahu Tealâ, İbrahim (aleyhisselâm) dan bahsederken ***** **«..Beni yaratan ve bana yol gösteren O'dur...»** (Şuarâ, 79.) buyurmuştur.

b- Yukarıda zikredildiği üzere fiilin muzmer olması, zâhir olarak gelmesi gibidir. Bu yüzden, İbrahim (aleyhisselâm)'ın selamı, melaikenin selamından daha beliğ olduğu söylenir. ***** **«Selâm dediler: O da selam dedi...»** (Hud. 69.) âyetinde meleklerin selamı mansub, Hazret-i İbrahim'in selamı ise merfu olarak gelmiştir. ***** kelimesinin mansub olarak gelmesi, muzmer bir fiili gerektirir, bu da ***** fiilinin takdiriyle olur. Bu İfade, selamın melaikeden geldiğini gösterir. Bu durumda fiil. Hazret-i İbrahim'in selamı hilafına, fâilden sonra gelmiştir. Hazret-i İbrahimin selamında ***** kelimesi, mübteda olarak merfu şekilde gelmiştir. Bu da selamın mutlak olarak sübutunu gerektirir. Cümlenin selamla başlaması, cümle içinde geçen selamdan daha üstündür. Sanki Hazret-i ibrahim meleklerin selamına mukabelede bulunurken, onların selamından daha güzel bir selamla onları selamlamayı kasdetmiştir.

c- Yukarıda zikrettiğimiz gibi isim, bir şeyin subutuna, fiil ise bir şeyin teceddüd ve hudusuna delalet eder. İlmi beyan ulemasınca meşhur olan da budur. Bu görüşe Ebû'l-Mutarrif b. Umeyre, İbn-i Zemlekani'nin «e t - T ı b y a n» adlı eserine yazdığı «et-Tenbihat alâ mâ fi't-Tibyan mine't T e m v i h a t»ında katılmadığını ifade ederek şöyle der: Bu, mesnedi olmayan garib bir iddiadır. Çünkü isim, sadece kendi mânasına delalet eder, başkasının mânasını tesbit etmesi mümkün değildir. Bu görüşünü şu âyetlerle isbat eder. *****«**Sonra siz, bunun ardından öleceksiniz. Sonra siz kıyamet günü muhakkak diriltileceksiniz.»** (Mü'minûn, 15-16.) **** **«Onlar ki Rablerinin korkusundan titrerler. Onlar ki, Rablerinin âyetlerine inanırlar.»** (Mü'minûn, 57-58.) İbnu'l-Muneyyir ise şöyle der: Kelamı değişik ifadelerle kullanmak, bir tekellüf olmaksızın bazan fiil, bazan da isim cümlesiyle ifade etmek, Arap dilinin özelliklerindendir. Arap diline hakim olan dilcilerin, maksudun tekit olmaksızın hasıl olacağına dayanarak fiil cümlesi kullandıklarını görürüz. ***** **«Rabbimiz inandık»** (Âli İmrân, 53.) ile ***** **«Resul inandı...»** (Bakara, 285.) âyetlerinde tekit mevcud değildir. Fakat ***** **«biz ancak düzelticiyiz...»** (Bakara, 11.) âyetinde olduğu gibi, münafıkların sözünde tekit mevcuttur.

19- Masdarla ilgili Kaide

İbn-i Atiyye bu konuda şöyle der: Vacib olan emirler, merfu olarak gelen masdarla ifade edilir. ***** **«...ya iyilikle tutmak, ya da güzelce salıvermek (lazımdır)..»** (Bakara, 229.) ***** **«...o zaman (affedenin, örfe göre) uygun olanı yapma(sı uygun diyeti**

istemesi, affedileninde) güzelce onu ödemesi gerekir.;.» (Bakara, 178.) âyetleri buna misaldir. Mendup emirler ise, mansub masdarla ifade edilir. ***** **«...boyunlarını vurun...»** (Muhammed, 4.) âyeti buna misaldir. Buna rağmen, mansub veya merfu okuyan kıraatlara göre ***** **«..(erkekler)eşleri ...için vasiyet etsinler...»** (Bakara, 240.) âyetinde, zevcelere yapılan vasiyetin vacip olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Ebû'l-Hayyân şöyle der: İsim ve fiil cümlesindeki farkın esası ***** ***** **«'Selam' dediler. O'da 'selam' dedi.»** (Zariyat, 25.) âyetine dayanmaktadır. Âyetteki birinci selam, mendup ikincisi ise vaciptir. Bundaki incelik, isim cümlesinin fiil cümlesinden daha kuvvetli ve daha sağlam olmasıdır:

20- Atıfla ilgili Kaide

Atıf üç kısımdın

a- Lâfza atıftır. Atıfta esas olan da budur. Şartı, amilin matufa tevcih edilebilmesidir.

b- Mahalle atıftır. Bunun üç şartı vardır:

Gerçekte bu mahallin zâhirine atfın yapılabilmesidir. Mesela ***** «Zeyd'e ve Amr'e uğradım» denilmesi doğru değildir. Çünkü ***** «Zeyd'e uğradım» demek caiz değildir.

Gerçekte bu mahallin, asalet hakkı olmalıdır. Mesela ***** «Bu Zeyd'i ve kardeşini döven adamdır.' demek doğru değildir. Çünkü amel etme şartına haiz olan ismi fâilin ameli izafet yapılmadan olur.

Bu mahalle talib olan bir esasın bulunmasıdır. Mesela: ********** «Zeyd ve Amr ayaktadırlar.» demek doğru değildir. Çünkü Amr'ın merfu okunması, mübtedalık durumunda olmasındandır. Halbuki cümle ***** ile başladığından, mübtedalık kalkmıştır. Kisâî, ***** **«inananlar, Yahudiler, Sabiîler...»** (Maide, 69.) âyetini delil göstererek bu kaideye muhalefet etmiştir.

Kisâî'ye şu cevabı vermek isterim: Âyetteki ***** nin haberi mahzuftur. ***** veya ***** şeklinde takdiri yapılabilir. Amilin lâfzında zâid olması, mahalline uymayı gerektirmez. Fakat Ebû Ali el-Farisi;***** **«Böylece hem dünyada, hem de ahirette peşlerine lanet takıldı...»** (Hûd, 60.) âyetine dayanarak, mahalle atfın caiz olduğunu söyler. Bu âyetteki ***** kelimesi, ***** kelimesine atfedilmiştir.

c- Tevehhüm atfıdır. ***** «Zeyd ne ayakta ne de oturuyor.» cümlesinde ***** kelimesi, ***** fiilinin haberine ***** harfi ceninin dahil olma tevehhümüne dayanarak, mecrur okunmuştur. Bunun caiz olma şartı, amilin mütevehhem olan kelimeye dahil olabilmesidir. Tevehhüm atfındaki şartın yerinde oluşu, (***** nin haberine çoğu zaman harfi cerrin dahil olmasıdır. Zuheyrin şu beytinde bu atıf, mecrur halinde vaki olmuştur.

«Anladım ki, geçmişe ulaşamam, geleni de geçemem.» el-Halil ve Sibeveyh'in, tevehhüme atıf olarak misal getirdikleri ***** **«...Rabbim, (ne olur) beni yakın süreye kadar erteleseydin de sadaka verip salihlerden olsaydım.»** (Münafikun, 10.) âyetinde, Ebû Amr dışındaki kıraata göre, atıf meczum'a yapılmıştır. Çünkü ***** cümlesinin mânası ile

***** cümlesinin mânası aynıdır., el-Farisi, Kunbul'un kıraatına göre okunan ***** **«Kim (Allah'dan) korkar ve sabrederse...»** (Yusuf, 90.) âyetini buna misal getirmiştir. Âyetteki

***** **«İshak'ın ardından da (torunu) Yakub'u...»** (Hud, 71.) âyetinde atıf, mansub kelimeye yapılmıştır. Çünkü âyetin mânası ***** «Biz ona İshak'ı onun ardından da (torunu) Yakub'u armağan ettik.» şeklindedir.

Bazı müfessirler, ***** **«(Göğü) itaat dışına çıkan her türlü şeytandan korumak için (yıldızlarla donattık).»** (Saffât, 7.) âyetini ***** (Saffât, 6.) âyetinin mânasına atfedildiğini söyler. Âyetin mânası, «Biz azimüşşan dünya semasındaki yıldızları, gökyüzünü süslemek için yarattık» demektir.

Bazı müfessirler ***** **«Onlar isterler ki sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar.»** (Kalem, 9.) şeklindeki kıraate göre âyetin mânası ***** şeklinde kabul etmişlerdir. Hafsın kıraatına göre ***** **«o sebeple yollara erişeyim: (Yani) göklerin yollarına...»** (Mü'min, 36-37.) âyetinde ***** **«ihtimal erişirim»** nun mânasına atfetmek üzere ikinci ***** kelimesi, mansub okunmuştur. Çünkü ***** nin haberi ekseriyetle ***** ile gelir. ***** *****«..Rüzgarları (yağmurun) müjdecileri olarak gönderir ki, size rahmetinden biraz tattırsın...»** (Rum, 46.) âyetindeki ***** kıraati, ***** takdirine göre mansub okunmuştur.

İbn-i Mâlik yukarıda zikredilen tevehhüm, galat mânasına geldiğini zannetmiştir. Ebû Hayyân ve İbn-i Hişam'ın işaret ettikleri gibi tevehhüm, bu mânada değildir. Bilakis tevehhüm; kelimenin mânaya atfıdır. Araplar zihinlerinde bu mânanın matufun aleyhde var olduğunu tasavvur ederek, hata ettiğinden dolayı değil, bu mânayı düşündüğünden atfetmişlerdir. Bu yüzden Kur'anı Kerim'de bu gibi atıflarda söylenecek söz, atfın mânaya yapılmasıdır.

Haber cümlesinin, inşa cümlesine, inşa cümlesinin haber cümlesine atfedilmesinin caiz olup olmayacağı hususunda, ulema arasında ihtilaf mevcuttur. İlmi Beyan uleması yanında, İbn-i Mâlik ve İbn-i Usfûr, böyle bir atfın yapılamıyacağını söylemiştir, bu .görüşlerini cumhurun görüşü olarak nakletmişlerdir. es-Saffâr ve Bir kısım ulema ***** **«Mü'minleri müjdele...»** (Bakara, 25.) ***** **«Mü'minleri müjdele...»** (Saf, 13.) âyetlerini delil göstererek, buna cevaz vermişlerdir. Zemahşerî, Bakara süresindeki bu âyetin tefsirinde şöyle der Karşılığı talep edilmediğinden âyetteki atıf, emir sigasına dayanmaz. Bilakis âyetten murad, Mü'minlerin bütün sevabının, kâfirlerin cezasına atfedilmesidir.

İkinci âyette ise **atıf,** aynı sûrenin 11. âyetindeki ***** fiiline yapılmıştır.

Bu fiil, ***** mânasındadır. Zemahşerî'nin bu görüşü reddedilerek, âyetteki ***** ile hitap Mü'minlere, ***** fiiliyle hitap da, Resûlüllah'adır. ***** **fiili** ise, talep mânasında değil, ticareti tefsir etmek için gelmiştir.

21- İsim veya Fiil Cümlesinde Atıf

İsim cümlesinin fiil cümlesine, fiil cümlesinin isim cümlesine atıf edilmesinin caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Cumhur buna cevaz verirken Bazıları da karşı çıkmıştır.

Razi tefsirinde bunu çokça kullanmıştır. ***** ***** **«(Kesilirken) üzerine Allah'ın adı anılmayan (hayvanlardan yemeyin. Çünkü o(nu yemek) yoldan çıkmadır...»** (Enâm, 121.) âyetine dayanarak, Allah'ın ismi anılmadan kesilen hayvanların tahrimine inanan hanefiye ulemasını bununla reddetmiş ve şöyle demiştir Âyet, tahrime değil, cevaza bir delildir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: ***** cümlesindeki *** harfi âyetteki cümlelerin isim ve fiil cümlesi olması bakımından, birbirine muhalefetinden dolayı, atıf edatı değildir. Aslında vav, sonraki cümleyi önceki cümleye bağladığından, isti'naf vavı da değildir. Şu halde âyetteki vav, vav-ı haliyedir. Bu durumda hal cümlesi, nehye bağlı cümle olmuştur. Buna göre âyetin mânası; **«Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanların etinden fısk durumunda olanını yemeyiniz.»** demektir. Bundan, fısk durumunda olmayan etlerin yenileceği anlaşılır. Cenâb-ı Hak fıskı ***** **«...ya da Allah'dan başkası adına bir fısk (hayvan) olursa başka...»** (Enâm, 145.) âyetiyle tefsir etmiştir. Buna göre, mâna, **«Allah'dan başkasının adı anıldığında, bu etlerden yemeyiniz,»** olur. Bu da: Allah'dan başkasının adı anılmadığı takdirde yeyiniz, mânasındadır.

İbn-i Hişam şöyle der: İnşa ve Haber cümlelerinin birbirine muhalif olmasıyla atıf iptal edilecek olursa, bu iptal yerinde olur.

22- İki Amilin Mamulü Üzerine Atfı

İki amilin mamulleri üzerine atfının caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Sibeveyh'in meşhur kavline göre bu atıf caiz değildir. Muberred, İbnu's-Serrâc ve Hişam bu görüştedirler. Ahfeş, Kisâî, Ferrâ ve Zeccâc buna cevaz vermişlerdir. **Zeccâc** buna son ***** kelimesini mansub okuyan kıraata göre

«Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için, (Allah'ın varlığına birliğine) işaretler vardır. Sizin yaratılışınızda ve (yeryüzünde) yaydığı canlılarda, kesin olarak inananlar için âyetler vardır. Gecenin ve gündüzün değişmesinde Allah'ın gökten rızık (sebep) indirip onunla ölümden sonra yeri diriltilmesinde, rüzgarları, yönetmesinde aklı başında bir toplum için işaretler vardır,» (Câsiye, 3-5.) âyetlerini delil getirmiştir

23- Mecrur Zamire Atıf

Mecrur zamire, harfi cer iade edilmeksizin atıf yapılıp yapılamıyacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Basra ulemasının çoğu bunun yapılamıyacağı görüşündedir. Küfe uleması, Hamza'nın kıraatına göre okunan ***** **«...adına birbirinize dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının...»** (Nisa, 1.) âyetini buna misal getirmişlerdir. Ebû Hayyân, ***** **«...Fakat (insanları) Allah yolundan çevirmek, Allah'a ve Mescidi Haram'a karşı nankörlük etmek...»** (Bakara, 217.) âyetinin tefsirinde şöyle demiştir. Âyetteki ***** kelimesi, harfi cer iade edilmemekle beraber, ***** ye matuftur. Tercihimiz, Arap dilinin nazım ve nesrinde çokça kullanıldığından, bunun caiz olduğu

şeklindedir. Basra ulemasının görüşüne katılmaktan ziyade, delillere bağlı kalmayı tercih ederiz.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

2. CİLT

43 - MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH

***** **«Kitabı sana O indirdi. Onun bazı âyetleri muhkemdir; bunlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir (birbirine benzer).»** (Âli İmrân, 7.) İbn-i Habib en-Nisâburi, bu âyet hakkında muhkem müteşâbihlikle ilgili üç görüş ileri sürer:

a- ***** **«..âyetleri kesin anlamlı Kitab..»** (Hûd, 1.) âyetine göre, Kur'ân'ın tamamı muhkemdir.

b- ***** **«...birbirine benzer, ikişerli bir kitap halinde..»** (Zümer, 23.) âyetine göre de, tamamı müteşâbihtir.

c- En doğrusu, Âli İmrân 7. âyetinde ifade edildiği gibi Kur'ân'ın, muhkem ve müteşâbih olarak iki kısma ayrılmasıdır.

Kur'ân'ın muhkem olduğunu belirten âyetten murad, mükemmelliği ve herhangi bir eksik yönünün bulunmamasıdır. Müteşâbih olduğunu belirten âyetten murad ise, Kur'ân'ın Hak kelamı olması, içinde şüphe bulunmaması, i'cazı yönüyle âyetlerin birbirine benzemesidir.

Bazı ulema; yukarıdaki Âli İmrân âyetinin muhkem ve müteşâbihlik konusunda bir tahsis ifade etmediğini, âyette buna işaret eden bir yön bulunmadığını söyler. Çünkü Cenâbı Hak ***** **«kendilerine indirileni insanlara açıklayasın diye..»** (Nahl, 44.) buyurmuştur. Âyetin muhkem olması, herhangi bir izah ve tefsire muhtaç olmamasıdır. Müteşâbih olması ise, izah ve tefsirinin açıkça yapılmamasıdır. Bu yüzden, muhkem ve müteşâbihin tayininde bazı görüşler ileri sürülmüştür

Muhkem; ister tefsir, ister tevil yoluyla olsun, âyetteki mânanın kolayca anlaşılmasıdır. Müteşâbih; kıyametin vukuu, Ye'cuc Me'cuc, sûre başlarında bulunan hurûfu mukattaa gibi konularda bilginin, ancak Allah'a ait olmasıdır.

Muhkem; mânası açık olan âyetler; müteşâbih ise, mânası kapalı olan âyetlerdir.

Muhkem; ancak bir yönüyle tefsir edilebilen âyetlerdir; müteşâbih ise, çeşitli yönleriyle tefsir edilebilen âyetlerdir.

Muhkem, mânası açıkça bilinen âyetlerdir; müteşâbih ise, namaz vakitleri, orucun Şaban ayına tahsis edilmeyip, Ramazan ayına tahsisi gibi, mânası akıl yoluyla bilinemeyen âyetlerdir. Bu tarif Mâverdi'nindir.

Muhkem; kendi başına anlaşılan âyetlerdir. Müteşâbih ise, doğrudan doğruya anlaşılamayıp başka bir âyetle tefsir edilen âyetlerdir.

Muhkem, âyetin bizzat nâzil olduğu şeklidir; müteşâbih ise, ancak tevil edilerek anlaşılan âyetlerdir. Muhkem, lâfzı tekrar edilmeyen âyetlerdir. Müteşâbih ise, lâfzı tekrar edilen

âyetlerdir. Muhkem, farzları, vaad ve vaîdi;müteşâbih ise kıssa ve darbı meselleri ihtiva eden âyetlerdir.

İbn-i Ebî Hâtim. Ali b. Talha tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Muhkem âyetler; nâsihi, helali, haramı belirten âyetlerdir. Müteşâbihler ise, âyetlerin mensûhu, önce ve sonra nâzil olanları, darb-ı meselleri, yeminleri gibi îman edilip ameli gerektirmeyen âyetlerdir.

Firyabi, Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder: Muhkem âyetler, helal ve haramı ihtiva eden âyetlerdir. Müteşâbih ise, bunların dışında birbirlerini tasdik eden âyetlerdir.

İbn-i Ebî Hâtim, Rabî'in şöyle dediğini rivâyet eder*. Muhkem âyetler, kesin emir ihtiva eden âyetlerdir.

İbn-i Ebî Hâtim, İshak b. Suveyd'in şöyle dediğini rivâyet eder: Yahya b. Yamer ve Ebû Fâhite, Âli İmrân sûresinin 7. âyeti hakkında şöyle dediler: Ebû Fâhite, âyetteki müteşâbih'in fevâtihi suvere; Yahya b. Yamer de muhkemin mânasını farzlar, emir, nehiy ve helallara hamletmiştir.

Hâkim ve diğer ulema, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: ***** (En'am, 151.) âyeti ile kendinden sonraki iki âyet muhkem âyetlerdir.

İbn-i Ebî Hâtim, başka bir tarikle İbn-i Abbâs'ın ***** **«..onun bazı âyetleri muhkemdir..»** (Âli İmrân, 7.), ***** kendinden sonraki üç âyetle birlikte, ***** **«Rabbin yalnız kendisine kulluk edilmesini emretmiştir..»** (İsrâ, 23.) âyetlerinden itibaren üç âyet, muhkem âyetlerdir.

İbn-i Ebî Hâtim, Abd b. Humeyd tarikıyle Dahhak'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Muhkem âyetler, nesh edilmeyen, müteşâbihler ise nesh edilen âyetlerdir.

İbn-i Ebî Hâtim, Mukatil b. Hayyân'ın şöyle dediğini rivâyet eder.

Bildiğimiz kadarıyla müteşâbih âyetler ***** ve ***** dır.

İbn-i Ebî Hâtim, İkrime ve Katade'den rivâyetle, muhkemin amel edilen âyetler, müteşâbih'in ise îman edilip kendisiyle amel edilmeyen âyetler olduğunu söyler.

1. Müteşâbih Âyetlerin Mânası

Müteşâbih âyetin mânasını kavramak mümkün müdür, yoksa bunu ancak Allah mı bilir? konusunda iki görüş mevcuttur. Bu görüşlerin kaynağı, ***** **«..ilimde ileri gidenler..»** (Âl-i İmrân, 7.) âyetine dayanmaktadır. Âyetin bu cümlesi matuf, ***** cümlesi de hal, veya ***** cümlesi mübteda, *****de haberi; vav ise istinaf içindir. Birinci şıkkı destekleyenler azdır. Bunlar arasında, Mücahid bulunmaktadır. Bu görüş İbn-i Abbâs'dan rivâyet olunmuştur. İbnu'l-Münzir, Mücahid tarikiyle İbn-i Abbâs'ın; ***** **«..onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez. İlimde ileri gidenler ise..»** âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Ben, bu tevili bilenlerdenim.

Abd b. Humeyd, Mücahid'in ***** âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: İlim sahibi olanlar bu tevili bilir, ona inandık derler.

İbn-i Ebî Hâtim, Dahhak'ın şöyle dediğini naklederler: İlim sahibi olanlar, müteşâbih âyetlerin tevilini bilenlerdir. Eğer bilmeselerdi, nâsih ve mensûhu, helal ve haramı, muhkem ve müteşâbihi bilmezlerdi. Nevevî bu görüşe katılarak «M ü s l i m Ş e r h i»nde şöyle diyor: En doğrusu budur. Çünkü kimsenin bilmeyeceği tarzda Allah'ın kullarını muhatap kılması düşünülemez.

Bu konuda İbn-i Hâcib şöyle der: Zâhir olan kavil budur. Fakat Sahâbe, tâbiun, tebei tâbiun ve özellikle ehl-i sünnet uleması ikinci görüşü benimsemişlerdir. İbn-i Abbâs'dan gelen rivâyetlerin en doğrusu da budur.

İbnu's-Semânî ise şöyle der: Birinci görüşü benimseyenler çok azdır. Utbî bu sözü tenkid ederek şöyle der: İbnu's-Semânî, Ehl-i sünnetten ise de bu konuda yanılıyor; zira her atın kendine hâs bir sürçmesi olduğu gibi, her âlimin de kendine hâs bir hatası olur.

Ben bu konuda şunu ilâve etmek isterim: Ekseriyetin görüşünü destekleyen Abdurrazzak b. Hemmam'ın Tefsirinde Hâkim'in «M ü s t e d r e k»inde İbn-i Abbâs'dan yaptıkları şu nakildir: İbn-i Abbâs âyeti şöyle okurdu; ***** **«..onun tevilini Allah' tan başka kimse bilmez; derinlemesine bilgisi olanlar ise, biz buna inandık, derler..»** Bu kıraata göre vav, istinaf vavıdır. Âyetin bu şekildeki kıraati sâbit olmamakla beraber bu rivâyet, en azından İbn-i Abbâs'a isnad edilen sahih bir rivâyettir. Bu konuda İbn-i Abbâs'ın sözü, diğerlerine tercih edilir. Âyetin, müteşâbihlere uyanları zemmetmesi, onları kötülemesi, onları kötülükle ve fitneyi aramakla vasıflaması, Allah'ın gayba inanları methetmesi, İbn-i Abbâs'ın sözünü doğrulamaktadır. Kurra, Ubeyy b. Ka'b'ın ***** şeklindeki kıraatı olduğunu nakleder.

İbn-i Ebî Davud, «K i t a b u' l - M e s â h i f»inde yaptığı rivâyete göre A'meş, İbn-i Mesûd'un şu kıraatini nakleder: ***** **«şüphesiz ki onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde rüsûh sahibi olanlar ise, buna inandık, derler.»**

Buhârî-Müslim ve diğer hadis uleması, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ***** **«Kitabı sana indiren..»** âyetini ***** kadar okur ve şöyle derdi: Müteşâbih âyetler üzerinde duranları gördüğünde onlardan sakın. Çünkü bunlar, Allah'ın zemmettiği kimselerdir.

Taberânî, «S ü n e n u' l - K e b î r»inde, Ebû Mâlik el-Eşari'nin Resûlüllahtan (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle duyduğunu rivâyet eder. Ümmetimin şu üç hususta yapacağı hatadan korkarım. Çokça mala sahip olup hased ederek birbirini öldürmeleri, Kur'ân açılıp okunduğunda , mânasını ancak Allah'ın bildiği âyetleri Mü'minin tevile kalkışmasıdır...

İbn-i Merdeveyh, Amr b. Şuayb'ın, babası tarikıyle dedesinden yaptığı rivâyette Resûlüllah şöyle buyurmuştur: Kur'ân âyetleri, birbirini tekzib için inmemiştir. Öğrendiklerinizle amel edip müteşâbih olanlarına îman ediniz.

Hâkim, İbn-i Mesûd tarikıyle gelen bir rivâyette Resûlüllah'ın şöyle dediğini nakleder: Allah katından inen ilk Kitap bir kapıdan, bir harf üzere inmiştir. Kur'ân ise; yedi kapıdan yedi harf üzere inmiştir. Bunlar; zecr, emir, helal, haram, muhkem, müteşâbih ve emsal dir. Helâli helal, haramı haram olarak kabul ediniz. Emrolunduklarınızı yapınız, yasaklandıklarınızdan

sakınınız. Emsalinden ibret alınız, muhkemiyle amel edip, müteşâbih olanlarına inanınız. Bunların hepsi Rabbimizdendir, ona inandık, deyiniz.

Beyhaki, «Ş u a b u' l - İ m a n» adlı eserinde, benzer rivâyeti Ebû Hureyre'den nakleder.

İbn-i Cerîr, İbn-i Abbâs'dan merfuan şöyle rivâyet eder: Kur'ân-ı Kerim dört harf üzere nâzil olmuştur. Bunlar; helal ve haramdır. Bunları bilmeyen kimsenin mazereti kabul değildir. Üçüncüsü, tefsirini ancak Arab'ın ve tefsir ulemasının bileceği âyetler. Dördüncüsü de, mânasını ancak Allah'ın bildiği müteşâbih âyetlerdir. Bunların mânasını bildiğini iddia edenler yalancının ta kendisidir. İbn-i Cerîr bunun benzerini, başka bir tarikle İbn-i Abbâs'dan mevkuten rivâyet etmiştir.

İbn-i Ebî Hâtim, Avfî tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eden Biz, muhkem âyetlere inanır, bunlarla amel ederiz. Müteşâbih âyetlere ise sadece inanır, bunlarla sorumlu tutulmayız. Bunların hepsi Allah katındadır deriz.

İbn-i Ebî Hâtim, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: İlimde rüsûh sahibi olmaları, müteşâbih âyetleri bilmeleri değil, inanmalarıdır. Ebû'ş-Şa'sa ve Ebû Nâhik'in şöyle dediklerini de rivâyet eder: Siz bu âyeti, (yani Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetini) birbirine vaslediyorsunuz; halbuki âyet, birbirine matuf değildir.

Dârimi «M u s n e d»inde Süleyman b. Yesar'dan şöyle rivâyet eder: Sabig adlı biri Medine'ye gelir, müteşâbih âyetler hakkında soru sormaya başlar. Hazret-i Ömer, adamı yanına çağırtır; onun için hurma dalından sopalar hazırlar. İbn-i Sabig huzuruna çıkınca; sen kimsin, diye sorar. Adam, Abdullah b. Sabigim diye cevap verir. Hazret-i Ömer, hazırladığı hurma dallarından birini alır, başından kanlar akıncaya kadar döver. Bir başka rivâyette ise: Hazret-i Ömer, sırtını yara içinde bırakıncaya kadar, döver. Yine dövüp bırakır, sonra yine çağırır adam şöyle der: Beni öldüreceksenız, bari güzel bir şekilde öldürünüz. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, adamın geldiği yere dönmesine izin verir, Ebû Musa'l-Eşariye de bir mektup yazarak, hiçbir Müslümanın bununla konuşmamasını ister.

Dârimi, Ömer b. Hattab'ın şöyle dediğini nakleder: Öyle bir zaman gelecek ki insanlar, Kur'ân'ın müteşâbihleri hakkında sizinle münakaşa edeceklerdir. O zaman Resûlün sünnetiyle mukabelede bulunun. Zira Resûlün sünnetini nakledenler, Kur'ân'ı en iyi bilenlerdir.

Bu ve benzeri hadisler gösteriyor ki, müteşâbih âyetlerin mânasını Allah'tan başka kimse bilmiyor. Bu konuda fikir beyan etmek, çirkin sayılmıştır. Bu hususta daha etraflı bilgiyi, aşağıda sunacağız.

2. Kur'ân'da Muhkem Âyetler

Muhkem ve müteşâbih hakkında et-Tibî şöyle der: Muhkem âyetten murad, mânası açık olan âyet demektir. Müteşâbih bunun aksidir. Bir kelime ya lafzîdir, ya da başka manası vardır. Lafzî olması, kelimenin asıl mânasıdır. Başka mânaya gelmesi ise, lâfzın diğer mânasına delaletinin tercih edilip edilmeyeceğine bağlıdır. Doğru olan tercih edilmesidir. Tercih edilmediği takdirde lafız, ya mânaya müsavidir, ya da değildir. Mânaya müsavi olan mücmel,

müsavi olmayan müevveldir. Lafızla zâhiri mâna arasında müştereklik varsa muhkem, mücmel ile müevvel arasında müştereklik varsa müteşâbihtir. Cenâbı Hak'kın, müteşâbihin yanı sıra muhkemi zikretmesi, yapılan bu taksimin doğruluğunu gösterir. Usul uleması, muhkemin mukabili ile tefsir edilmesi gerektiğini söyler. Şu âyette cem ve taksim şeklinde gelen uslup, bu görüşü desteklemektedir. Çünkü Cenâbı Hak; ***** demekle ***** kelimesinin mânasında cemettiği ifadeyi hemen ayırmıştır. Bununla, her ikisine dilediği mânayı izafe etmeyi murad etmiş, önce ***** **«..kalplerinde eğrilik olanlar..»** demekle, kalplerinde kötülük olanların müteşâbih âyetler üzerinde durduklarını, sonra da ***** **«..ilimde rüsûh sahibi olanlar, bunlara inandık, derler..»** âyetiyle ilim erbabının bunlara doğrudan doğruya îman ettiklerini belirtmiştir. Kalplerinde kötülük olanlarla ilgili âyetin «kalplerinde doğruluk olanlar, muhkem âyetlere tabi olurlar» şeklinde ifadesi de mümkündü. Fakat Cenâbı Hak bu ifade yerine ***** kelimesini kullanarak ***** buyurmuştur. Zira ilimde rüsûh mertebesine ermek ancak geniş bir tetebbu ve azami bir gayretle mümkün olur. Bir kimse, aklı irşad yolunda kullanır, İlimde derinleşirse, daima hak sözü söyleme alışkanlığını kazanır. İlimde rüsûh mertebesine erenlerin ***** **«Rabbimiz, kalbimizi eğriltme..»** demeleri, Allah'ın ***** **«..kalplerinde eğrilik olanlar..»** âyetine karşılık ***** demesi, buna yeterli bir delildir. Bu delil, âyetteki ***** lâfzında yapılan vakfın, vakfı tam, müteşâbih mânanın bilinmesinin Allah'a mahsus olduğunu; tevile yeltenenlerin ise, Buhârî ve Müslim'in Hazret-i Âişe'den rivâyet ettikleri hadisteki; 'Bunlardan sakının ibaresine muhatab kişilerdir.

Bazıları meseleyi şöyle açıklar: Beden, ibadet yapmakla imtihan edildiği gibi, akıl da müteşâbihteki hakikata inanmakla imtihan edilir. Bu tıpkı, kuvvetli bir alimin yazdığı bir eserde, bazı konuları talebenin hocaya muhtaç kılacak şekilde mücmel bırakması; bir melikin, herhangi bir meselede sadece kendisinin bileceği bir sırrı başkalarına vermemesi gibidir. Bedenin en şerefli yeri olan akıl, imtihan edilmeyecek olsaydı, âlim kimse, sahip olduğu ilimle büyüklenmeye devam edecekti. Halbuki bu imtihan neticesinde kulluk şerefini takınarak boyun eğmeye alışacaktır. Bu açıdan bakılacak olursa müteşâbih âyetleri anlamaya çalışmak, akıl sahiplerini, Yaratanına boyun eğdirmek, acizliğini itiraf ettirmek, demek olur. Âyetin ***** **«..bunu, aklı selim sahiblerinden başkası düşünemez.»** şeklinde son bulması, kalplerinde kötülük olanların kınamaya mukabil, ilim sahibi olanların metholunduğunu gösterir. Yani Allah'ı hatırlamayan, kendini doğru yola sevketmeyen, arzularına karşı koyamayan kimse akıllı sayılamaz. Bu sebeple akıl sahibi olanlar ***** **«Ya Rabbi, kalplerimizi kaydırma..»** demişler, nefsani kötülüklerden Allah'a sığındıktan sonra, ledünni ilmin yüceliği karşısında Yaratanlarına boyun eğmişlerdir.

Hattabî, müteşâbihin iki kısma ayrıldığını söyler. Birisi, muhkem bir âyete müracaat edildiğinde mânası anlaşılan müteşâbihtir, ikincisi, kalplerinde kötülük olanların tabi olduğu, teviline gittiği, fakat gerçek mânasını kavrayamayıp fitneye sebeb olan şüpheye düştükleri müteşâbihi bu kısımdaki müteşâbihtir.

İbnu'l-Hassar şöyle der: Cenâbı Hak, âyetleri, muhkem ve müteşâbih olarak ikiye ayırmış, muhkem âyetleri «ummu'l-Kitap» olarak vasıflandırmıştır. Çünkü müteşâbih âyetlerin mânası, muhkem âyetlerle izah edilir. Muhkem âyetler, kulların her türlü ibadetlerinde, Allah'ı tanımalarında, peygamberlerini tasdikte, emirlerine uyup yasaklarından sakınmada, Allah'ın muradını anlamak üzere müracaat ettikleri âyetlerdir. Bu yüzden muhkem âyetlere «ummuhat» âdı verilmiştir. Kalplerinde kötülük olanları zikretmekle, onların müteşâbih âyetlere uyduklarını belirtmiştir. Bu, muhkem âyetleri yakinen bilmeyen, kalbinde şek ve şüphe bulunan kimselerin, müteşâbih ve müşkil âyetlerin mânalarını araştırmada zevk duyan kalpler olduğu mânasındadır. Şâriin muradı, muhkem âyetlere öncelik tanıyıp mânasını kavramaktır. Böylece yakin hasıl olur, ilimde rüsûh mertebesi gerçekleşir, müşkil olan hususlar ortadan kalkar. Kalbinde kötülük olanlar ise muhkem âyetlerin mânasını kavramadan önce, müşkil ve müteşâbih âyetlerin kavranmasına öncelik vermişlerdir. Bu davranış, makul, mutad, ve meşru olanın aksine bir davranıştır. Bu gibilerin durumu, kendilerine gönderilen âyetlerden başka âyetlerin gelmesini peygamberlerinden isteyen müşriklerin durumu gibidir. Bu anlayışsız adamlar sanki başka âyet gelse îman edecekmiş gibi konuşuyorlar. Halbuki imana ancak Allah'ın izniyle sahip olunur.

3. Müteşâbih Âyetlerin Kısımları

Râgıb Isfahani, «M ü f r e d â t u' l - K u r' a n» adlı eserinde, âyetleri üç kısma ayırır.

Bir kısmı, mutlak mânada muhkem, bir kısmı mutlak mânada müteşâbih, bir kısmı da bir yönüyle muhkem, diğer yönüyle müteşâbih âyetlerdir. Müteşâbih âyetler, umumiyetle üç kısımdır. Bunlar; sadece lafız yönüyle müteşâbih, sadece mâna yönüyle müteşâbih, hem lafız, hem de mâna yönüyle müteşâbih olan âyetlerdir. Sadece lafız yönüyle müteşâbih olanlar da iki kısımdır. Bunlardan biri, ya ***** ve ***** kelimelerinde olduğu gibi garip, veya ***** ve ***** kelimelerinde olduğu gibi lafızda ortaklığı bulunan müfred kelimelerdir. İkincisi; kelamın tamamına ait olan müteşâbihtir. Bu da üç kısımdır: Birincisi; ***** **«Şayet, öksüz (kadınlarla evlendiğiniz takdirde on)lar hakkında adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız, size helal olan (başka) kadınlardan, nikahlayınız..»** (Nisâ, 3.) âyetinde olduğu gibi, sözü kısaltmak içindir. İkincisi; ***** **«..zatına benzer hiçbir şey yoktur..»** (Şûra, 11.) âyetinde olduğu gibi sözü genişletmek içindir. Şayet ***** şeklinde buyrulsaydı, daha kolay anlaşılırdı. Üçüncüsü de; ***** **«O Allah'a hamdolsun ki, kuluna Kitabı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı. (Onu) dosdoğru (bir Kitap) olarak..»** (Kehf, 1-2.) âyetlerinde olduğu gibi cümlenin üslubuna uymak içindir. Bu âyetin takdiri: ***** **«O Allah'a hamdolsun ki kuluna dosdoğru olan ve hiç eğrilik olmayan kitabı indirdi.»** şeklindedir.

Mâna yönünden müteşâbihlik, Allah'ın ve kıyametin vasıflarındaki müteşâbihliktir.

Bu vasıflar şeklen kendimizde bulunmadığı ve onları hissetmediğimiz veya hissedilir cinsten olmadıkları için, bizce tasavvuru mümkün olmayan vasıflardır.

Allah'ın ve kıyametin vasıflarıyla ilgili müteşâbihler beş kısımdır:

a- Umum ve hususlukta olduğu gibi, kemiyet yönüyle müteşâbihliktir. ***** **«..müşrikleri öldürün..»** (Tevbe, 5.) âyeti buna misaldir.

b- Vacip ve menduplukta olduğu gibi, keyfiyet yönüyle müteşâbihliktir. ***** **«..sizin için helal olan kadınlardan ..nikah edin..»** (Nisâ, 3.) âyeti buna misaldir.

c- Nâsih ve mensûhta olduğu gibi, zaman yönüyle müteşâbihliktir ***** **«..Allah'tan, sakınılması gerektiği gibi sakının..»** (Âl-i İmrân, 102.) âyeti buna misaldir.

d- Âyetin nâzil olduğu gaye ve mekan yönüyle beliren müteşâbihliktir. ***** **«Evlere arkasından girmek iyilik değildir.»** (Bakara, 189.) ve ***** **«(haram ayını başka bir aya) Ertelemek küfürde daha ileri gitmektir..»** (Tevbe, 37.) âyetleri buna misaldir. Cahiliye devri Arab âdetlerini bilmeyenin, bu âyetleri tefsir etmesi zordur.

e- Namaz ve nikahın şartları gibi, yapılan fiilin doğru veya yanlışlığını gösteren şartlar yönüyle müteşâbihliktir. Râgıb lsfehâni şöyle der: Yukarıdan beri açıkladığımız hususlar gözönüne getirildiğinde, müfessirin müteşâbih âyetlerde zikrettiği, bu taksimin dışına çıkmadığı görülür.

Bütün bu müteşâbih çeşitleri, üç kısımda toplanır:

Birincisi; kıyametin vukuu, dâbbetu'l-ard'ın çıkışı ve benzeri hususlar gibi vukufu imkânsız olan müteşâbihtir.

İkincisi; garip kelimeler ve kapalı hükümler gibi, insan tarafından öğrenilmesi mümkün olan müteşâbihtir.

Üçüncüsü; muhkem ve müteşâbih olma yönüyle, tereddüd edilen müteşâbihtir. Bu çeşit müteşâbihin mânasını, ancak ilimde râsih olanlar bilir. Bunların dışındakilere kapalı kalmıştır. Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) İbn-i Abbâs'a söylediği ***** **Allahım, bu genci dinde anlayış sahibi yap ve ona tevili öğret,** sözü buna işaret etmektedir.

Muhkem ve müteşâbihle ilgili bu bilgiler ışığında ***** âyetindeki vakf ile ***** âyetinin, bir öncekine vaslının caiz olduğunu ortaya çıkarır.

Fahruddin Râzi bu konuda şöyle der: Lâfzın tercih edilen mânasının, tercih edilmeyen mânasında kullanılması için müstakil bir delilin bulunması gerekir. Bu delil, ya lafzîdir, ya da aklîdir.

Lafzî olursa, usulle ilgili meselelerde dikkate alınması mümkün değildir.

Zira bu delil kesin olamaz, bilinen on ihtimalin kalkmasına bağlıdır. Bu ihtimallerin kalkıp kalkmayacağı ise şüphelidir. Şüpheli olan bir şeye dayanmak, şüphede kalmaktır. Şüpheli deliller, usul ilminde yeterli değildir.

Akli olursa, kelimenin zâhir mânası muhal olduğundan, başka mânaya hamledilir. Murad edilen mânayı bulmak, aklen mümkün değildir. Çünkü akıl, mecâzi bir mânayı diğer mecâzi mânaya, bir tevili diğer bir tevile tercih etme gücüne sahiptir. Aklın yaptığı bu tercih, mutlaka lafzî bir delile dayanmalıdır. Tercihte, lafzî delil olarak kullanmak zayıftır; ancak zan ifade eder. Zan ise kesinlik ifade eden usul meselelerinde kullanılamaz. Bu yüzden selef ve halef imamları,

kesin delil bulunduktan sonra lâfzı zâhirine hamletmenin muhal olduğunu, tevile gidilemeyeceğini tercih etmişlerdir. Râzinin bu açıklaması, konuyu aydınlatması bakımından yeterli olacağı kanaatındayız.

4. Allah'ın Sıfatları Olan Müteşâbih Âyetler

Allah'ın sıfatlarıyla ilgili âyetler, müteşâbih âyetlerdendir. Bu konuda İbn-i Lebban müstakil bir eser yazmıştır. ***** **«O Rahmân, Arşa istiva etmiştir.»** (Tâhâ, 5.) ***** **«..O'nun yüzünden başka herşey yok olacaktır.»** (Kasas, 88.), ***** **«Ancak, yüce ve cömert olan Rabbinin varlığı bakidir.»** (Rahmân, 27.), ***** **«..gözümün önünde yetişesin diye..»** (Tâhâ, 39.), ***** **«..Allah'ın eli onların elinin üstündedir.»** (Fetih, 10.), ***** **«..gökler de sağ elinde dürülmüştür.»** (Zümer, 67.) gibi âyetler, Allah'ın sıfatıyla ilgili müteşâbih âyetlerden Bazılarıdır.

Selef uleması ve ehli hadis dahil, ehl-i sünnetin cumhuru bu âyetlere îman eder, murad edilen mânalarını Allah'a bırakır, bunların zâhiri mânalarından Allah'ı tenzih ederek tefsirinden kaçınır.

Ebû'l-Kasım el-Lalkâî, «K i t a b u' s – S u n e n»inde Kurratu'bnu Hâlid tarikıyle Hasenu'l-Basri'den, o da annesinden, o da Ummu Seleme'den yaptığı rivâyette ***** **«O Rahmân Arşa istiva etti..»** âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: İstivanın keyfiyetini idrak etmek, mahiyetini bilmek imkânsızdır. İstivanın olduğu gibi kabulü, îman gereğidir. İnkarı ise küfre götürür.

Aynı müellif, Rabia b. AbdirRahmân'dan yaptığı rivâyette, adı geçen âyet hakkında kendisine sorulan bir soruya şöyle cevap verdiğini nakleder: İstivaya îman; bilinen, keyfiyeti idrak edilemeyen husustur. Risalet, Allah tarafından verilmiştir. Resûlün vazifesi, bunu açıkça beyan etmektir. Bize düşen de buna îman etmektir.

Aynı müellif, Mâlik b. Enes'den yaptığı rivâyette bu âyet hakkında kendisine sorulan bir soruya şöyle cevap verdiğini nakleder: İstivanın keyfiyetini idrak etmek, mahiyetini bilmek imkânsızdır. Fakat buna inanmak vacip, bu hususta soru sormak bid'attır.

Beyhaki, Mâlik b. Enes'den yaptığı rivâyette şöyle dediğini nakleden Allah, kendisini vasfettiği gibidir. Nasıl olduğuna dair soru sorulmaz. Lâlkâi, Muhammed b. Hasan'ın şöyle dediğini nakleder. Bütün fukaha, tefsir ve teşbihe gitmeksizin, Allah'ın sıfatlarına imanda ittifak etmişlerdir.

Tirmizî, ruyet hadisini açıklarken şunu belirtir: Sufyan's-Sevrî, Mâlik b. Uyeyne, Vaki ve diğer ulemanın, Allah'ın sıfatları ile ilgili hadislere dair görüşlerini şöyle ifade ederler: Bu hadisleri olduğu gibi rivâyet eder, onlara inanırız. Ne keyfiyetini sorar, ne de mânasını tefsir eder, ne de şüphe ederiz.

Ehl-i sünnet uleması, bu hadisleri Allah'ın celaline layık bir şekilde tevil edileceği görüşündedirler. Bu görüş, halef ulemasının görüşüdür. İmâmu'l-Harameyn, önceleri bu görüşte iken, sonradan rucu etmiş, «e r - R i s a l e t u' n N i z a m i y y e» adlı eserinde;

dinen kabul ettiğimiz, Allah'a olan imanımızın gereği saydığımız husus, bu konuda selef ulemasına tabi olmaktır. Zira onlar, sıfatlarla ilgili müteşâbih âyetlerin mânasını vermeden kaçınmışlardır.

İbn-i Salâh bu hususta şunu söyler. Sahâbe-i Kirâm'ın ileri gelenleri bu yolu seçmiş, fukaha bunu tercih etmiş, muhaddisler bunu savunmuştur. Mezhebimize bağlı mütekelliminden hiçbiri bu yoldan sapmamıştır.

İbn-i Berran, müteşâbih âyetleri tevil eden görüşü tercih ederek şöyle demiştir: İki görüş arasındaki ihtilaf, şuradan kaynaklanmaktadır. Kur'ân'da mânasını bilmediğimiz âyetler var mıdır, yok mudur? varsa, bunları sadece ilimde râsih olanlar mı bilmektedir.

İbn-i Dakik bu konuda orta yolu seçerek şöyle demiştir: Şayet tevil Arab diline uygun düşüyorsa caizdir. Şayet uygun değilse, tevile gitmeden Allah'ı tenzih kaydıyle murad edilen mânaya îman ederiz. Müteşâbih kelimelerin mânası konuşma dilinde zahiren biliniyorsa, ***** **«Allah'a karşı aşırı gitmemden ötürü bana yazıklar olsun..»** (Zümer, 56.) âyetinde olduğu gibi, teviline gider, Allah'ın şanına uygun olan mânaya hamlederiz.

5. İstiva Kelimesi Hakkında Ehl-i sünnet'in Görüşleri

İstiva kelimesinin vasfı hakkında tesbit ettiğim ifadeler şunlardır.

a- Mukatil ve Kelbi, İbn-i Abbâs'dan rivâyetle bu kelimenin ***** mânasına geldiğini naklederler. Şayet bu mânaya geldiği doğru ise, tevili gerekir. Çünkü istikrar kelimesinde, tecsim mânası mevcuttur.

b- İstiva kelimesi, ***** mânasında kabul edilirse, iki yönden reddi gerekir.

aa- Allahü teâlâ, dünya ve ahireti, cennet ve cehennemi ve bunlarda bulunanları hükmü altında tutmaktadır. Bu durumda istivayı arşa tahsis etmesinin gayesi ne olduğu sorusu akla gelir.

bb- İstila etmek, zor kullanarak galip gelmektir. Fakat Allahü teâlâ bundan münezzehtir.

Lâlkâî, «S u n e n»inde, İbnu'l-Arabi'ye istiva hakkında sorulan bir soruya şöyle cevap verdiğini nakleder: Cenabı Hak, kendini, arşında nasıl bildirmişse öyledir. Kendisine bu kelime istila mânasında mıdır? diye sorulunca, Ebû Abdillah b. A'rabi soru sahibine: Sus, diyerek cevap vermiş, Allah'ın karşısında bir gücün bulunması ve buna galip gelmesi gerekirdi, demiştir.

c- Ebû Ubeyd'in ifadesine göre istiva kelimesi, ***** mânasındadır. Allah bir yere suud etmekten münezzeh olduğundan, bu da reddedilmiştir.

d- İsmail ed-Darir, «T e f s i r»inde bu âyete ***** takdiriyle mâna vermiştir. Buna göre mâna; **Allah, arş seviyesine çıktı,** demek olur ki, bunun da iki yönden reddi gerekir:

aa- Âyetteki ***** kelimesi, ittifaken harf olduğu halde, müfessir bunu fiil mânasında almıştır. Halbuki fiil mânasında olsaydı, ***** **«Firavn, yeryüzünde büyüklük tasladı..»** (Kasas, 4.) âyetinde olduğu gibi, elif ile yazılırdı.

bb- Müfessir, kurradan hiçbiri arş kelimesini merfu okumadığı halde, merfu okuyarak hataya düşmüştür.

e- Bir görüşe göre âyet, ***** cümlesiyle bitmekte, ***** cümlesi, ayrı bir âyet olmaktadır. Bu durumda âyetin nazmı ve ifade ettiği mânası değiştiğinden, bu görüş de reddedilmiştir. ***** **«..sonra arşa istiva etti..»** (A'raf, 54.) âyetinde ***** fiili, arş kelimesinden ayrılmamıştır. Bu âyetin de reddedilen görüşü desteklediğini belirtmek isterim.

f- ***** **«..sonra duman halinde olan göğe yöneldi.»** (Fussilet, 11.) âyetinde olduğu gibi istivanın mânası, arşı yaratmayı kastetti ve ona yöneldi, şeklindedir. Bunu, Ferra, Eşari ve ilmi meânî ulemasından Bazıları söylemiştir. İsmail ed-Darir de bunu doğru kabul etmiştir.

***** fiilinin ***** harfi cem ile müteaddi oluşu, bu görüşün doğru olmadığını gösterir. Şayet mâna dedikleri gibi olsaydı, ***** âyetinde olduğu gibi, ***** fiilinin ***** harfi cem ile müteaddi olması gerekirdi.

g- İbn-i Lebban şöyle der: Allah'a nisbet edilen istiva kelimesi, ***** **«..adaleti ayakta tutarak..»** (Âl-i İmrân, 18.) âyetinde olduğu gibi ***** adaletli oldu, mânasındadır. Allah'ın adli, istivasıdır. Bunun da mânası; ilahi hikmetin ölçüleri içinde, izzetinin gereği olarak, yarattığı herşeyde adalette ihsanda bulunmuştur, demektir.

***** **«..Sen benim nefsimde olanı bilirsin, ben Senin nefsinde olanı bilmem..»** (Mâide, 116.) âyetindeki nefis kelimesi de, müteşâbih kelimelerdendir. Bu âyetteki ikinci nefis kelimesi ile gayb murad edilerek, birinci nefis kelimesiyle uygunluk sağlanmıştır. Çünkü gayb, nefis gibi mahiyeti bilinmeyen bir gerçektir. ***** **«..Allah size kendisinden korkmanızı emrediyor..»** (Âl-i İmrân, 28.) âyetindeki nefisten murad, vereceği cezadır. Aynı zamanda «zatı ilahi»si mânasına geldiği de söylenir.

Süheyli şöyle der: Nefis, zâid mânası olmaksızın, varlığın hakikatından ibarettir. Bu lafız bazan nefis ve nefaset mânasında kullanılır. Bu yüzden Allah'ın zatı mânasını da ifade eder.

İbn-i Lebban şöyle der: Ulema, bu kelimeyi birkaç şekilde tevil etmiştir. Bunlardan birisi, zat'tır. Bu mâna, lügat yönünden doğru olsa bile, zarfiyet ifade eden ***** harfi cerri ile müteaddi olduğundan, Allah'a göre muhaldir. **Bir diğeri de, gaybdir. Yani; Sendeki sırrı ve gaybi bilmem demektir.** Âyete verilen bu mâna, sonundaki ***** **«..çünkü gaybleri yalnız sen bilirsin.»** (Mâide, 116.) ifadesine uygun düşmektedir.

6. Bazı Müteşâbih Kelimeler

***** kelimesi de müteşâbih kelimelerdendir. Zatı İlahî mânasında kullanılmaktadır. İbn-i Lebban **«..sırf Onun Cemalini dileyerek..»** (En'am, 52.), ***** **«Biz ancak Allah'ın yüzü (suyu) için yediriyoruz..»** (İnsan, 9.), ***** **«yalnız Rabbının rızasına ermek için verir.»** (Leyi, 20.) âyetlerindeki vech kelimesinden halis niyet murad edildiğini söyler.

***** kelimesi de müteşâbih kelimelerdendir. Bu kelime, **basar,** veya **idrak** kelimeleriyle tevil edilir. Bazı ulemanın bu kelimeyi mecâzi mânada kabul etmelerine karşılık,

Bazıları hakiki mânasında kullanır. Bu kelimedeki mecâzilik, insan uzvuna ad olarak verilişindendir.

İbn-i Lebban şöyle der: Allah'a ayn kelimesinin nisbeti, gözle görülen âyetlerine verilen isimdir. Allahü teâlâ bunlarla Mü'minlere, Mü'minler de zatına nazar ederler. ***** **«Onlara açıkça görünen âyetlerimiz gelince..»** (Neml, 13.) âyetindeki **basar** kelimesi, mecâzi yolla âyetlerine nisbet edilmiştir. Çünkü Allah'a nisbet edilen **ayn** kelimesinin mânası da budur. ***** **«Doğrusu size Rabbinizden basiretler geldi. Artık kim (hakkı) görürse yararı kendisine, kim kör olursa zararı kendisinedir»** (Enam, 104.) âyeti buna misaldir. ***** **«Rabbînin hükmüne sabret, çünkü sen gözlerimizin önündesin.»** (Tûr, 48.) âyetinin takdiri: **Sen âyetlerimizle bize, biz de sana onunla nazar ederiz.** demektir. Bu âyetteki ayn kelimesinden âyetler murad edilmesi ***** **«Muhakkak biziz, biz ki sana Kur'ân'ı peyderpey indirdik. O halde Rabbinin hükmüne sabret.»** ifadesi ile sebeb gösterilmesi hususu, bunu açıkça teyit eder.

Nuh'un (aleyhisselâm) gemisi ile ilgili ***** **«..gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.»** (Kamer, 14.) âyetindeki ***** kelimesi, ***** **«Haydi (geminin) içine binin, dediğini. Onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır..»** (Hûd, 41.) âyetinin delaletiyle âyetlerimiz mânasındadır. ***** **«..gözümün önünde büyüyesin diye..»** (Tâhâ, 39.) âyetindeki ***** kelimesi, ***** **«..onu denize (Nile bir sandık içinde) bırak..»** (Kasas, 7.) âyetinin delaletiyle; annene vahyettiğim âyetlerimle, mânasındadır. Bazı ulema da âyetlerden muradın, Allah'ın Musa'yı (aleyhisselâm) koruması olduğunu söylemişlerdir.

***** kelimesi de müteşâbih kelimelerdendir. ***** **«..iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?..»** (Sâd, 75.), ***** **«..Allah'ın eli onların elinin üstündedir..»** (Fetih, 10.), **«..ellerimizin yaptıklarından..»** (Yâsin, 71.), ***** **«...lütuf Allah'ın elindedir.»** (Hadid, 29.) âyetlerindeki ***** kelimesi, Allah'ın kudreti şeklinde tevil edilmiştir.

Suheyli şöyle der: ***** kelimesi, aslında kelimesi gibi, mevsufun sıfatıdır. Bu yüzden Allahü teâlâ ***** **«..kuvvetli ve basiretli kullarımız..»** (Sâd, 45.) âyetinde olduğu gibi ***** kelimesini uzuvla değil ***** kelimesiyle birlikte methetmiştir. Çünkü âyetteki medih, kuvvet ve basirete işaret ettiği için cevhere değil, sıfata müteallaktır. Bu bakımdan Eş'ari; ***** kelimesi Kur'ân'da mevcut olan bir sıfattır. Bu kelimenin sıfat mânasında olması, kudret ve kuvvet mânasında olduğunu gösterir. Ancak ***** kelimesi, irade ve meşiyyet kelimeleri karşılığında, muhabbet kelimesinde olduğu gibi tahsis, kudret kelimesi ise umum ifade eder. Zira ***** kelimesinde bir üstünlük mevcuttur, der.

Begavî, Sâd sûresinin 75. âyetindeki ***** kelimesi; **kudret ve kuvvet ve nimet** mânası taşımadığına bir delil olarak tesniye şeklinde geldiğini, Allah'ın zati sıfatlarından iki sıfat olduğunu söyler. Mücahid, bu âyetteki ***** kelimesi, ***** **«Ancak, yüce Rabbinin varlığı bakidir.»** (Rahmân, 27.) âyetinde olduğu gibi sıla ve tekid ifade ettiğini söylediğinden Begavî, bu tefsirin zayıf olduğunu, ***** kelimesinin sıla olması halinde İblis'in **'Adem'i**

yarattığın gibi beni de yarattın' diyebileceğini, aynı şekilde kudret ve nimet mânasına geldiği takdirde yaratılışta Hazret-i Adem'le İblis arasında bir üstünlük olamayacağını belirtir.

Bu konuda İbn-i Lebban şunları söyler: Hazret-i Adem'in yaratılışında ***** kelimesinin tesniye gelişindeki hikmeti ancak Allahü teâlâ'nın bileceğini fakat Kitabını iyice tetkik ettikten sonra vardığım kanaata göre, bu âyetteki tesniye olarak gelen ***** kelimesinin, Allah'ın lütüf sıfatı ile adl sıfatı yerine kaim olan kudret nurundan istiare olduğunu, Cenâb-ı Hakk'ın Hazret-i Adem'i yaratırken lütuf ve adl sıfatlarını cemetmekle Adem'in değer ve üstünlüğünü belirttiğini anladım. Allah'ın fadl sıfatı; ***** **«..gökler de sağ eline dürülmüştür..»** (Zümer, 67.) âyetinde zikrettiği kuvvet ve kudretini temsil eden sağ el mânasındaki ***** kelimesidir.

***** kelimesi de müteşâbih kelimelerdendir. ***** **«Baldırların açılacağı gün..»** (Kalem, 42.) âyetinde ***** kelimesi, **harb bütün şiddetiyle başladı,** mânasına gelen ***** cümlesinde olduğu gibi, şiddet ve büyük sıkıntı mânasındadır.

Hâkim «M ü s t e d r e k»inde, İkrime tarikıyle ***** âyeti hakkında sorulan suale İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Kur'ân'da mânası kapalı olan bir âyetle karşılaştığınızda bunu şiirde arayınız. Zira şiir, Arab'ın divanıdır. Şâirin şu beytini işitmedin mi?

*****

*****

Ey Anak, sabırlı ol; çünkü o, bitip tükenmeyen kötülüklerdir; bu boyunları vurma işinde bana yol gösterici senin kavmin olmuştur. (Yani bu çığırı onlar açmıştır.)

Harp bütün şiddetiyle başımıza koptu...

İbn-i Abbâs, buradaki ***** kelimesini, harbin müsibet ve şiddeti olarak açıklar.

***** kelimesi de müteşâbihattandır. ***** **«..Allah'a karşı kusur işlediğimden..»** (Zümer, 56.) âyetindeki bu kelime Allah'a itaat ve kulluk mânasındadır. Zira tefrit, Allah'a itaat ve kullukta vaki olur, bilinen «yan» mânasına gelen kelimeyle kullanılmaz.

***** kelimesi de müteşâbih kelimelerdendir. ***** **«..Ben yakınım.»** (Bakara, 186.), ***** **«Biz ona şah damarından daha yakınız..»** (Kâf, 16.) âyetlerindeki yakınlık, bir şeyi bilme yakınlığıdır.

***** kelimesi de müteşâbih kelimelerdendir. ***** **«O kullarının üstünde tam hakimdir..»** (En'am, 18.), ***** **«Fevklerinde olan Rablerinden korkarlar..»** (Nahl, 50.) âyetlerindeki fevkaniyet, bir cihet ifade etmeksizin **yükseklik** mânasındadır. ***** **«..elbette biz onları ezecek güçteyiz..»** (A'raf, 127.) âyetindeki Firavn'ın sözüyle, mekan yüksekliği kastetmediği açıkça ortadadır.

***** ve ***** fiilleri de müteşâbihtendir. ***** **«..Rabbin geldiği zaman..»** (Fecr, 22.), ***** **«..yahut Rabbinin gelmesini..»** (En'am, 158.) âyetlerindeki gelme, **ilahi emrin gelmesi** mânasındadır. Bu emri getiren de, melek demektir. Çünkü ***** **«..onlar O'nun emriyle hareket ederler..»** (Enbiya, 27.) âyetinde buyurduğu gibi melek, Allah'ın

emri ve izni ile amel eder. ***** **«..Sen ve Rabbin gidin savaşın..»** (Mâide, 24.) âyetindeki ***** fiili, **Rabbinin tevfiki ve kuvvetiyle git**, mânasındadır.

***** **«..(O) onları sever, onlar da Onu severler..»** (Mâide, 54.), ***** **«Bana uyun ki Allah da sizi sevsin..»** (Âl-i İmrân, 31.) âyetlerindeki sevgi, ***** **«..Allah onlara gazab etmiş.»** (Fetih, 6.) âyetindeki gazap, ***** **«..Allah onlardan razıdır..»** (Mâide, 119.) âyetindeki rıza, ***** **«..hayran kaldın..»** (Sâffât, 12.) ve ***** **«Eğer şaşacaksan onların şu sözüne şaşmak lazım..»** (Ra'd, 5.) âyetlerindeki taaccüb ve birçok âyette rahmet sıfatları da, müteşâbih kelimelerdendir. Ulema, lafız itibarıyla Allah'a isnadı mümkün olmayan her sıfatın, uygun mânaları ile tefsir edilmesi görüşündedir.

Fahreddin Razi bu konuda şöyle der: Rahmet, ferahlık, sürur, gadap, haya, hile ve istihza gibi nefsani arazlar, bir başlangıç ve gayeye dayanır. Mesela; gadabın başlangıcı, kan deveranının artması, gayesi, gadap edilene zararın ulaşmasıdır. Haya bu kabildendir. Başlangıcı, nefiste meydana gelen bir çöküş, gayesi de, fiilin terkidir. Bu mânada Allah hakkındaki haya, nefsin çöküşü değil fiilin terkidir.

Huseyn b . Fadl şöyle der: Allah'ın taaccübü, yapılan işin kötülüğü veya yüceliğini belirtmektir. Cüneyd'e: ***** **«Eğer şaşacaksan onların şu sözüne şaşmak lazım..»** âyetinin mânası sorulduğunda; Allah bir şeye taaccüp etmez. Fakat bu âyette görüldüğü gibi Resûlünün taaccübünü uygun bulmuştur. Yani bu, aynen taaccüb gibidir, demiştir.

***** lâfzı da müteşâbih kelimelerdendir. ***** **«Rabbinin indinde..»** (A'raf, 206.), ***** **«..kendi katından..»** (Mâide, 52.) âyetlerindeki ***** lâfzının mânası, mümkün kılma, yükselme ve yaklaşmaya işaret etmektir. ***** **«..Nerede olursanız, o sizinle beraberdir..»** (Hadid, 4.) âyetindeki lâfzından, **ilmiyle beraberliği** kastedilmektedir.

***** **«O, göklerde de, yerde de tek Allah'tır, gizlinizi de .. bilir..»** (En'am, 3.) âyeti hakkında Beyhaki şöyle der: Âyetin doğru olan mânası ***** **«yer ve gök halkının idarecisi yalnız O'dur..»** (Zuhruf, 84.) âyetinde olduğu gibi, yerde ve gökte sözü tutulacak olan yalnız O'dur, mânasındadır. Eşari; bu âyetteki zarf, ***** fiiline müteallıktır. Yani; yerde ve göklerde olanı bilen, mânasındadır, der.

***** **«Ey iki toplum, sizin hesabınızı görmek için de boş zamanımız olacaktır..»** (Rahmân, 31.) âyetinin mânası, cezanızı vereceğiz, demektir.

İbn-i Lebban şöyle der: ***** **«Şüphesiz Rabbinin yakalayışı şiddetlidir.»** (Burûc, 12.) âyetindeki ***** kelimesi, müteşâbih kelimelerden değildir. Zira kelimeyi Allah, ***** âyeti ile tefsir etmiş, ***** kelimesiyle, yaratıklarını meydana getirme ve iade etme gibi hususlarda, her türlü tasarrufu elinde tuttuğuna işaret buyurmuştur.

7. Hurûfu Mukattaa Müteşâbih Ayetlerdendir

Muhtar olan kavle göre hurûfu mukattaa, müteşâbih âyetlerdendir. Bunlar, mânasını ancak Allahü teâlâ'nın bildiği sırlardır. İbn-i Münzir ve diğer ulema, fevatihu suver hakkında

sorulan bir suale, Şabi'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Her Kitab'ın bir sırrı vardır, Kur'ân'ın sırrı da fevatihi suverdir.

Bazı ulema, bu harflere mâna vermeğe çalışmışlardır. İbn-i Ebî Hâtim, Ebû'd-Duha tarikı ile İbn-i Abbâs'ın ***** şeklinde mâna verdiğini rivâyet eder. İbn-i Ebî Hâtim, Said b. Cubeyr tarikıyle İbn-i Abbâs'ın, harflerinin, birer mukattaa isim olduğuna dair sözünü rivâyet eder. Yine İbn-i Ebî Hâtim, İkrime tarikı ile İbn-i Abbâs'ın ***** ve ***** harflerinin ***** daki harflerinin dağınık şekli olduğuna dair sözünü rivâyet eder.

Ebû'ş-Şeyh Muhammed b. Ka'bi'l-Kurazi'nin ***** harflerinin ***** dan geldiğine dair sözünü rivâyet eder. Ebû'ş-Şeyh gene aynı şahıstan ***** daki elifin Allah, mim'in Rahmân, sâd harfinin de Samed'den geldiğine dair sözünü rivâyet eder. Dahhak'dan yaptığı bir rivâyette ise, ***** ın; ***** mânasına geldiğini söyler. Bir rivâyete göre ***** el-Musavvir mânasına, ***** mânasına geldiğini Kirmânî «e l - G a r i b» adlı eserinde nakleder.

Hâkim ve diğer hadis uleması ***** harfleri hakkında, Said b. Cubeyr tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Kef harfi ***** e, he harfi ***** ne, ye harfi ***** e, ayn harfi ***** e, sad harfi ***** sıfatına delalet eder. Hâkim, bir başka rivâyetinde Said b. Cubeyr tarikı ile İbn-i Abbâs'ın ***** harflerine, ***** mânasını verdiğini nakleder.

İbn-i Ebî Hâtim, Suddi tarikı ile Ebû Mâlik ve Ebû Salih'in İbn-i Abbâs'dan, Murre'nin de İbn-i Mesûd ve bazı Sahâbeden ***** harfleri hakkında şöyle dediklerini rivâyet eder: Bu harfler, mukattaa harfleridir. Kef harfi ***** den, he harfi ***** dan, ye ve ayn harfleri ***** den alınmıştır. İbn-i Ebî Hâtim, benzer bir rivâyeti, Muhammed b. Ka'b'dan yapmış, ancak Muhammed b. Ka'b, sad harfinin ***** den alındığını söylemiştir.

Said b. Mansur ve İbn-i Merdeveyh, başka bir tarikle Said b. Cubeyr, İbn-i Abbâs'ın ***** harfleri hakkında şöyle dediğini nakletmişlerdir:

İbn-i Merdeveyh, Kelbi tarikıyle Ebû Salih'den İbn-i Abbâs'ın ***** harfleri hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Kef harfi ***** , he harfi ***** , ayn harfi ***** , sad harfi ***** mânasındadır. İbn-i Merdeveyh, Yûsuf b. Atıyye'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Kelbi'ye ***** harflerinin mânası sorulduğunda Ebû Salih, Hazret-i Aişe ve Resûlüllah'dan yaptığı rivâyete dayanarak şöyle demiştir: ***** mânasındadır.

İbn-i Ebî Hâtim, İkrime'nin ***** hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Bunlar, mânasındadır.

İbn-i Ebî Hâtim, Muhammed b. Ka'b'ın ***** harfleri hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Ta harfi, ***** mânasındadır. İbn-i Ebî Hâtim, Muhammed b. Ka'b'ın harfleri hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: ***** harfi ***** harfi ***** harfi mânasındadır. İbn-i Ebî Hâtim, Said b. Cubeyr'in hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: ***** harfi *****, ***** harfi ***** den alınmıştır. Muhammed b. Ka'b'den yaptığı rivâyette hakkında şöyle dediğini nakleder: ***** ve ***** harfleri ***** dan, ayn harfi ***** den, sin harfi ***** den, kaf harfi ***** den alınmıştır.

İbn-i Ebî Hâtim, Mücahid'den yaptığı rivâyette şöyle dediğini nakleder:

Fevatihi suver'in hepsi kelimelerden alınmış heca harfleridir. Salim b. Abdillah'dan yaptığı rivâyette ise, ***** ve benzeri harfler hakkında şöyle dediğini nakleder: Bunlar, ayrı ayrı harfler halinde Allah'ın ismidir. Suddi'den yaptığı rivâyette şöyle dediğini nakleder: Fevatihi suver, Allah'ın isimlerinden, Kur'ân'da dağınık vaziyetteki harfler şeklinde birer isimdir.

Kirmânî; kaf harfinin Allah'ın Kadîr ve Kâhir isminden alınmış bir harf olduğunu söyler. Nun harfi ise, Allah'ın Nur ve Nâsır isimlerinin ilk harfi olduğu söylenir.

Bu rivâyetlerin hepsi hurûfu mukattaa olarak bir noktada toplanmaktadır. Bunların her biri, Allahü Teâlâ'nın isimlerinden alınmış birer harftir. Arabçada, kelimenin herhangi bir harfiyle tamamını ifade etmek, adet halini almıştır. Mesela şâirin:

***** **O kadına dur, dedim. Kadın işte durdum, dedi.** sözündeki ***** harfi ***** yerinde kullanılmıştır.

*****

İyiliğe iyilikle mukabele edilir; kötülüğe de kötülükle mukabele edilir. Ben kötülük yapmak istemem, sen istersen başka.. beytinde şâir, ***** demek istemiştir.

*****

Onlara şöyle seslendi: Hayvanlarınızı eğerleyip binmez misiniz? Onlar da birbirlerine şöyle dediler: Evet binmez misiniz? beytinde ise, ***** demek istemiştir.

Zeccâc bu sözü tercih etmiş, şöyle demiştir: Araplar kelimenin bir harfini telaffuz ettiğinde, bununla kelimenin tamamını telaffuz etmiş olurlar. İbn-i Atiyye'ye göre bu harfler, nasıl meydana geldiğini bilemediğimiz ismi âzamdır.

İbn-i Cerîr, sahih bir senedle İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Bu harfler, Allah'ın ismi âzamıdır. İbn-i Ebî Hâtim, Suddi tarikıyle kendisine İbn-i Abbâs'dan ulaşan rivâyete göre, şöyle dediğini nakleder: ***** , Allah'ın ismi azamından bir isimdir.

İbn-i Cerîr ve diğer ulema, Ali b. Ebî Talha tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: ***** ve benzeri harfler, Allah'ın kendileriyle yemin ettiği ve isimlerinden biri olan harflerdir. Bu sözün, üçüncü bir kavil olması uygundur. Yani bunların hepsi, Allah'a ait isimlerdir. Bu durumda, birinci ve ikinci kaviller de aynı mânadadır. İbn-i Atiyye ve diğer ulema, İbn-i Mesûd'dan gelen kavli benimsemişlerdir. İbn-i Mâce'nin, Nâfi b. Ebî Nuaym tarikı ile Hazret-i Ali'nin kızı Fâtıma'dan, o da, babası Ali'den naklen Hazret-i Ali'nin: ***** beni bağışla, şeklindeki sözü bunu teyit ettiği gibi, İbn-i Ebî Hâtim'in Rabi b. Enes'den ***** hakkında söylediği: ***** **Ey kendisi mükafaat verip başkası tarafından mukafatlandırılmayan Allahım,** sözü de bunu teyid etmektedir.

İbn-i Ebî Hâtim, Eşheb'in şöyle dediğini rivâyet eder: Mâlik Enes'e, bir kimseye **Yâsin** adı verilmesi doğru mudur, diye sordum. O da ***** âyetine göre doğru olacağını sanmıyorum, cevabını verdi. Sanki bu âyetle Allahü teâlâ: Bu isim, zatıma ait bir isimdir, demiştir.

Abdurrazzak'ın Katade'den rivâyet ettiğine göre bu harfler, el-Furkan ve ez-Zikr gibi Kur'ân'ın isimlerindendir. İbn-i Ebî Hâtim bunun: Kur'ân'da mevcut her heca harfi, Kur'ân'ın isimlerinden biridir, şeklinde rivâyet etmiştir.

Maferdi'nin Zeyd b. Eslem'den naklettiğine göre bu harfler, sûrelerin adıdır. Zemahşerî bu rivâyeti, daha çok kimselere nisbet etmiştir.

Araplar kasidelerinin başında ***** veya ***** dedikleri gibi, bu harflerin sûrelerin başlangıcı olduğu söylenir.

İbn-i Cerîr, Sevri tarikı ile İbn-i Ebî Necih'den Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder: ***** ve benzeri harfler, Allah'ın sûrelere başlangıç yaptığı harflerdir.

Ebû'ş-Şeyh, İbn-i Cureyc tarikı ile Mücahid'in : ***** gibi harfler hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Bunlar, Allah'ın sûrelere başlangıç yaptığı harflerdir. Ebû'ş-Şeyh İbn-i Cureyc'e; Mücahid bu harflerin bir isim olduğunu söylemiş miydi? diye sorunca, hayır söylememişti, cevabını vermiştir. Bu harflerin, ümmeti Muhammed'in yeryüzünde kalacağı müddeti ifade eden **ebced** hesabı olduğu da söylenir.

İbn-i İshak, Kelbi'den, o Ebû Salih'den, o da İbn-i Abbâs ve Câbir b. Abdullah'dan naklen Câbir'in şöyle dediğini rivâyet eder: Yâsir b. Ahtab, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) le birlikte, bir grup Yahudi cemaatı arasından geçerken Resûlüllah, Bakara sûresinin ***** **«Elif, Lam, Mim işte o kitap, kendisinde hiç şüphe yoktur.»** âyetini okudu. Yâsir'in kardeşi Huyey b. Ahtab, Yahudi cemaatına gelerek: Duydunuz mu? Yemin ederim ki Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisine nâzil olan ***** âyetini okudu. Onlar: Gerçekten bu âyeti duydun mu deyince, evet duydum, cevabını verdi. Huyey, yanındaki Yahudilerle birlikte Resûlüllah'a gelerek: Size ***** âyeti nâzil oldu mu, diye sordular. Bunun üzerine Resûlüllah evet, nâzil oldu, deyince onlar: Allah sizden önce gönderdiği peygamberlere, peygamberlik müddeti ile ümmetinin müddetini belirttiğini duymadık. Âyetteki elif bir'e, lam otuza, mim de kırka tekabül ettiğinden bunların toplamı yetmiş bir sene yapar. Peygamberlik müddeti ve ümmetinin ömrü sadece 71 sene olan bir peygamberin dinini kabul edelim mi, yoksa, bir başka müddete işaret eden benzeri âyet var mıdır diye sordular. Resûlüllah; evet, ***** âyeti vardır. Onlar; bu öncekinden daha uzundur. Elif 1 e, lam 30 a, mim 40 a, sad ise 90 a tekabül eder ki toplam 161 sene eder dediler. Daha başka var mıdır diye sorduklarında; evet ***** vardır, cevabını verdiler. Onlar; bu müddet öncekinden daha uzundur. Elif 1 e, lam 30 a, ra 200 e tekabül eder ki toplamı 231 sene yapar dediler. Daha başka var mı diye sorduklarında; evet ***** vardır, cevabını verdi. Onlar; bu müddet, diğerinden daha uzundur. Elif 1 e, lam 30 a, mim 40 a, ra da 200 e tekabül eder ki toplamı 271 sene yapar, dediler. Deyecek bir şey bulamayınca; durumunuz bize biraz karışık geldi, size verilen müddetin az mı çok mu olduğunu bilemeyiz. Bu söz üzerine Huyey, haydi gidelim, deyince Yâsir, kardeşi ve yanındakilere: Durun bakalım, ne biliyorsunuz? Belki bu müddetin hepsi de Muhammed'e verilmiş olamaz mı? Ayrı ayrı hesap ettiğiniz bu müddetin tamamı 734 sene yapar, deyince onlar; Muhammed'in peygamberlik müddeti bize pek açık görünmedi, dediler. Bunun üzerine Yahudiler: ***** **«Kitab'ı sana o indirdi. Onun bazı âyetleri muhkemdir, bunlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir.»** (Âl-i İmrân, 7.) âyetinin tamamı kendi hakların da nâzil oldu zannettiler.

İbn-i Cerîr bu rivâyeti, aynı tarikle nakletmiştir. İbn-i Münzir de bunu, başka bir tarikle İbn-i Cureyc'den **mu'dil** olarak rivâyet etmiştir.

İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtim, ***** hakkında Ebû'l-Âliyye'nin şöyle dediğini naklederler: 29 harften biri olan bu üç harf, Allahü teâlâ'nın isimlerinin, nimet ve belalarının, milletlerin müddetini belirleyen kelimelerin ilk harfleridir. Elif harfi Allah isminin, lem harfi latif sıfatının, mim harfi Mecid sıfatının ilk harfi olduğu gibi, elif harfi ***** kelimesinin, lem ***** kelimesinin, mim de ***** kelimesinin ilk harfleridir. Aynı şekilde elif bir sene, lem 30 sene, mim 40 seneye tekabül eder.

Huveyyi; Bazı ulema ***** **«Elif, lam, mim, Rumlar yenildi.»** âyetinden, Beyti Makdis'in 583 yılında Müslümanlar tarafından fethedileceğini söylemişler ve dedikleri gibi de olmuştur, der.

Suheyli; sûre evvelinde bulunan harflerin mükerrer olanlarının hazfinden sonraki sayısı, bu ümmetin beka müddetine işaret ettiğini söyler.

İbn-i Hacer şöyle der: Bu görüş batıldır, itimada şayan değildir. İbn-i Abbâs'dan sahih olarak rivâyet edildiğine göre, ebced hesabını kesinlikle reddetmiş, bunun sihir kabilinden olduğuna işaret buyurmuştur. İbn-i Abbâs'ın bu sözü gerçekten doğrudur, çünkü İslamiyette bunun yeri yoktur.

«F e v a i d u' r - R i h l e» adlı eserinde Kadı Ebû b. Arabi şöyle der: Sûre başlarındaki hurûfu mukattaa'dan ebced hesabına göre mâna çıkarmak, batıldır. Bu harflerle ilgili 20 den fazla görüş tesbit ettim. Bu görüş sahiplerinin, hiçbirinin kesin bir ifade kullandığına, bunları tam mânası ile anlayana rastlamadım. Bu hususta diyeceğim şudur ki; şayet Arablar bu harflerin, aralarında devamlı kullandıkları böyle bir özelliği olduğunu bilselerdi, Resûlüllah'a ilk karşı gelen kendileri olurdu. Halbuki Resûlüllah onlara ***** ve ***** gibi harfleri okuduğunda, hiçbiri buna karşı çıkmadılar. Hazret-i Peygamberi zillete düşürme, risaletine karşı gelme gayreti içinde olmalarına rağmen, bu harflerin fesahat ve belâgatini kabul edip, teslimiyetlerini ifade ettiler. Bu da gösteriyor ki hurûfu mukattaanın ebced hesabını ifade etmediği kesinlikle biliniyordu.

Bu harflerin nida mânasında tenbih harfleri olduğu söylenmiştir. İbn-i Atıyye bunun, sûre başlarında bulunan harfler olduğu kavline ters düştüğünü, ancak nida mânasında kullanılmalarının daha doğru olduğunu belirtir.

Ebû Ubeyde; ***** in, söze başlama harfleri olduğunu söyler. Huveyyi ise, bu harflerin tenbih harfleri olduğu görüşüne katılarak şöyle der: Kur'ân, yüce bir kelamdır, faydaları da yücedir. Böyle bir kelamın son derece dikkatli olan bir kimseye okunması gerekir: Resûlüllah'ın bazı hallerde beşeri meşguliyetleri sırasında dalgın olduğunu bilen Allahü teâlâ, Resûlünü uyarmak, Cebrâîl'in gelişini haber vermek için Cebrâîl'e ***** gibi harflerle hitapda bulunmasını emreder. Böylece Resûl, vahyi ciddiyetle telakkiye hazırlanır. Tenbih maksadıyla, âyetlerin nüzûlü arasında ***** ve ***** gibi kelimeler kullanmaz. Çünkü bunlar, insanlar arasında yaygın olan kelimelerdir. Halbuki Kur'ân, beşer kelamına benzemeyen bir kelamdır.

Bu yüzden Cenabı Hak, Resûlün dikkatini daha fazla çekmek için, insan kelamında meşhur olmayan tenbih kelimelerini kullanmayı uygun bulmuştur.

Araplar, Kur'ân okunurken kulak vermek istemezlerdi. Cenabı Hak, bu bedi' kelamı indirerek onların dikkatini çekmiş, dinlemelerini sağlamıştır. Tenbih ifadesi taşıyan bu kelamı dinlemeleri, müteakip âyetleri dinlemeye, kalplerinin incelip yumuşamasına sebeb olmuştur.

Bazı ulema bu harfleri müstakil birer kelam saymışlarsa da, gerçek bunun aksinedir. Doğru olan bu harflerin, sözün tamamı değil, bir parçası olduğudur. Çünkü tam bir mâna ifade etmemektedirler.

Bu harfler Kur'ân'ın; ***** harflerden teşekkül ettiğini gösterir. Kur'ân'da bu harflerin Bazıları kesik (mukattaa), Bazıları da bir arada kullanılmıştır. Bu durum, Arapların, Kur'ân'ı bildikleri harflerden müteşekkil bir dil ile nâzil olduğunu gösterir. Kur'ân'ın bu özelliği kendilerini zor durumda bırakmış, benzerini getirmedeki acizliklerini göstermiştir. Bunu kavradıktan sonra Kur'ân'ın bildikleri harflerle indiğini, konuştukları dilin bu harflerden meydana geldiğini anlamışlardır.

Bu harflerin Kur'ân'da yer almasının gayesi, kelamın bu harflerden meydana geldiğini göstermektedir. Mukattaa harfleri, Arap alfabesinin yarısı olan on dört harftir. Her harf grubunun da yarısıdır. Mesela; boğaz harflerinden ***** ve *****, damak harflerinden ***** ve *****, dudak harflerinden *****, mehmuse harflerinden *****, şiddet olan harflerden; *****, mutbaka harflerden ***** ve *****, mechure harflerden; ***** ve *****, münfetiha harflerden; ***** ve *****, mustaliye harflerden; ***** ve *****, munhafide harflerden; ***** ve *****, kalkale harflerinden ***** ve ***** harfleri bunlardandır. Allahü teâlâ bu harfleri; birer, ikişer, üçer, dörder ve beşer harf olarak zikretmiştir. Kelamın terkibi de, beşden fazla olmamak üzere bu şekildedir.

Allahü teâlâ bu harfleri ehli Kitaba bir delil yapmış, peygamberine, sûrelerin başında, hurûfu mukattaa bulunan bir Kitap indireceğini bildirmiştir.

Sûre başlarında bulunan hurûfu mukattaa hakkında, bazı kaynaklardan topladığım kaviller bunlardır. Başka eserlerde, farklı kaviller mevcuttur.

Tâhâ ve Yâsin kelimelerinin, muarrab kelimeler bahsinde geçtiği gibi, ***** veya ***** mânasına geldiği söylenir. Bu iki kelimenin, Peygamberin isimlerinden olduğu söylenir. Kirmânî, «e l - G a r i b» adlı eserinde bunu, nun'un fethiyle ***** şeklindeki kırâat ile ***** kavlinin de bunu takviye ettiğini söyler. Tâhâ kelimesinin ***** **ayağını yere bas,** veya ***** **mutmain ol** mânasına geldiği söylenir. Bu durum ***** harfi emir fiili, ***** harfi de meful, sekte veya hemzeden ibdal edilmiş bir harf olur.

Kirmânî, «e l - G a r a i b» adlı eserinde şöyle der: İbn-i Ebî Hâtim, Said b. Cubeyr tariki ile İbn-i Abbâs'ın Tâhâ kelimesine ***** mânası veya ***** mânası verdiğini rivâyet eder. Tâ harfi 9, ne harfi 5 e tekabül ettiğine göre, toplam 14 yapar ki bu da ayın on dördüncü gününe verilen bedr adına tekabül eder. Yasin kelimesinin ***** sad harfi ise ***** veya ***** mânasına geldiği söylenir.

Ayrıca sad harfi, ***** **Ey Muhammed, işlerini Kur'ân'a göre düzenle,** demektir. ***** kelimesi, ***** masdarından emirdir. el-Huseyn'den rivâyet edildiğine göre ***** in mânası ***** **Kur'ân'a bak** demektir. Sufyan b. Huseyn el-Hasen'in bunu, ***** şeklinde okuduğunu ***** **Kur'ân'la karşılaştır.** Mânasına geldiğini rivâyet eder. Sad'ın, üzerinde Allah'ın arşı bulunan bir deniz veya ölüleri dirilttiği bir deniz adı olduğu söylenir. Bir rivâyete göre de mânası; ey Muhammed, kulların kalplerine hitabet, demektir. Bunların hepsini Kirmânî rivâyet etmiştir.

Abdurrazzak'ın Mücahid'den rivâyet ettiğine göre ***** in mânası, ***** **«göğüsünü yarmadık mı?»** demektir. ***** ise Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)in adıdır. ***** **var olan herşey,** mânasında olduğu söylenir, ***** ın Kaf dağı olduğu, ***** ın ise yeryüzünü kaplayan dağ olduğu rivâyet edilir. Ayrıca Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) kalbinin kuvvetli olduğuna yemin ederim, mânasına da geldiği söylenir. ***** âyetinin tamamını ifade eden ***** harfidir. Dendi ki bunun mânası: **Ey Muhammed, risaletini ifada ve emrolunduğunu yerine getirmekte sabırlı ol,** demektir. Bunu Kirmânî nakleder.

***** harfi, büyük balık demektir. Taberânî, İbn-i Abbâs'dan merfuan rivâyet ettiğine göre; Allahü teâlâ ilk olarak kalem ile balığı yaratmış, ona **yaz** emrini vermiştir. Kalem, ne yazayım, deyince, kıyamete kadar kainatta olacak şeyleri yaz diye Allah'dan emir almıştır. İbn-i Abbâs, ***** âyetini okumuş, ***** un büyük balık, kaf'ın da kalem olduğunu söylemiştir. Bunun, levhi mahfuz olduğu da söylenir. Bu rivâyeti İbn-i Cerîr de, Mursel b. Kurra'dan merfu olarak nakletmiştir.

el-Hasen ve Katade'den rivâyet edildiğine göre kalem, hokka mânasındadır. İbn-i Kuteybe «G a r i b u' l - K u r' a n» adlı eserinde bunun, mürekkep mânasında olduğunu söyler. Kirmânî, Cahiz'dan naklettiğine göre bu kelimenin kalem mânasına geldiğini belirtir. İbn-i Asakir «M u b h e m a t» adlı eserinde bu kelimenin, Resûlün isimlerinden biri olduğunu söyler. İbn-i Cinni «e l - M u h t e s e b» adlı eserinde İbn-i Abbâs'ın ayn harfini çıkararak ***** şeklinde okuduğunu, sin harfinin, meydana gelen her fırka, kaf harfinin, meydana gelen her cemaat olduğunu söyler.

İbn-i Cinni; İbn-i Abbâs'ın bu kıraati, hurûfu mukattaa'nın sûreler arasında fasıla olduğuna bir delildir. Şayet Allah'ın isimlerinden biri olsaydı, bunlardan bir harfin tahrifi caiz olmazdı. Tahrif edildiği takdirde, alem isim olmaması gerekirdi.

Çünkü alem isimler olduğu gibi korunur, herhangi bir harfi değiştirilemez, der. Kirmânî «e l - G a r â i b» adlı eserinde ***** **«İnsanlar sanıyorlar mı..»** âyetini tefsir ederken şöyle der: Ayetteki istifham elifi, bu ve diğer sûrelerdeki hurûfu mukattaa'nın, kendisinden sonra gelen âyetle ilgisi bulunmadığını gösterir, der.

8. Muhkem ve Müteşâbihle İlgili Meseleler

Bazı ulema; muhkem'in müteşâbihe göre üstünlüğü olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Üstünlüğü olmadığı söylenecek olursa ulemanın icmaına ters düşer; üstün olduğu

söylenecek olursa, Allah kelamının bir bütün olduğu, her âyetin bir hikmete göre indiği esasına ters düşer.

Ebû Abdillah el-Bekrabazi bu konuda şu cevabı verir: Muhkem, bir bakıma müteşâbihe benzer, bir bakıma da muhalif düşer. Her ikisinin de delil olarak kullanılması ancak Allah'ın bu âyeti indirmedeki hikmetinin bilinmesiyle mümkün olur. Çünkü Allahü teâlâ, kabih olanı seçmez. Ayrıldıkları nokta, muhkemin lügat bakımından ancak bir mânaya gelmiş olmasıdır. Herkes muhkem âyetle, üzerinde düşünmeden istidlale gidilebilir. Fakat müteşâbih âyette, muhtemel mânalardan uygun olanı seçmek için tefekküre muhtaçtır. Muhkem âyetler, diğerine nazaran esası teşkil eder. Esası teşkil eden ilmin, bir önceliği vardır. Muhkem, tafsilatlı olarak bilinirken müteşâbih, mücmel olarak bilinir.

Bu konuda tevcih edilen diğer bir soru da şudur: Kullarına beyan ve hidayeti murad eden Allah'ın, müteşâbih âyetleri indirmedeki hikmeti nedir? sorusuna, hikmetini bilme imkanı olan müteşâbih âyetler şu faydaları sağlar, şeklinde cevap verilebilir:

Birincisi: Müteşâbihin kapalı yönlerini ortaya çıkaracak ulemayı tefekküre, inceliklerini araştırmaya teşviktir. Çünkü müteşâbih âyetlerin mânasını kavramaya çalışmak, ibadetin en yücesidir.

İkincisi: Ulema arasında ilmi üstünlük ve derece farkını ortaya çıkmasıdır. Şayet Kur'ân'ın tamamı muhkem olsaydı, tefekkür ve tefsire ihtiyaç duyulmaz, herkes aynı seviyede olurdu. Alimin, alim olmayana üstünlüğü ortaya çıkmazdı.

Hikmetini bilme imkanı olmayan âyetlerin de bazı faydaları vardır. Bu faydalardan biri şudur: Bu âyetler üzerinde durmakla insan imtihan edilir, acizliği karşısında kavrayamadığı mânayı Allah'a bırakarak teslim olur, kendisiyle amel edilmeyen, delil olarak kullanılmayan mensûh âyetler gibi, tilâvetiyle iştigal ederek ibadette bulunur. Konuştukları dille nâzil olan müteşâbih âyetlerin mânasını, fesahat ve belâgat erbabı olmalarına rağmen anlamaktan aciz kalmaları, bu âyetlerin Allah katından indiğini, bu yüzden mânasını kavrayamadıklarını gösterir.

Fahruddin Razi bu konuda şöyle der: Kur'ân-ı Kerimdeki müteşâbih âyetlerden dolayı bazı dinsizler Kur'ân'a dil uzatmışlar ve şöyle demişlerdir: Diyorsunuz ki insanların kıyamete kadar yapmakla mükellef olduğu işler, bu Kur'ân'a bağlıdır. Halbuki biz, her mezhebin kendine hâs bir itikadı olduğunu müşahede ediyoruz. Mesela, Cebriyye mezhebinden olanlar ***** **«..fakat biz onu anlamalarına engel olmak için kalblerin üstüne örtüler, kulaklarının içine de ağırlık koyduk..»** (En'am, 25.) âyetinde olduğu gibi cebir ifade eden âyetlere dayanırlar. Kaderiyye ise bunları küfürle itham ederek Allah'ın bu düşüncede olanları zemmettiği (Fussilet, 5.) âyet ***** **«Dediler ki: 'Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır, kulaklarımızda ağırlık, bizimle senin aranda anlaşmamıza engel vardır..»** ile ***** **«kalplerimiz perdelidir..»** (Bakara, 88.) âyetlerini delil getirirler. Ru'yetullahı inkâr edenler, ***** **«..gözler Onu göremez..»** âyetini, Allah'a cihet izafe edenler ***** **«..üstlerinde olan Rablerinden korkarlar..»** (Nahl, 50.), ***** **«O Rahmân, arşa istiva**

etmiştir.» (Tâhâ, 5.) âyetlerini delil gösterirler. Bu mezheplerin her biri, görüşlerine uygun düşen âyetlere muhkem, muhalif olan âyetlere de müteşâbih âyet adını verirler.

Âyetler arasında tercihte bulunanlar, zayıf ve kapalı ifadelere dayanırlar. Kıyamete kadar dini meselelerde müracaat kaynağı olan Kur'ân'ı Kerim, Allah'ın böyle yapması nasıl izah edilir?

Ulema, Kur'ân'da müteşâbih âyetlerin bulunmasında bir takım faydalar olduğunu belirtmişlerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a- Allah'ın murad ettiği mânayı kavramak, fazlasıyla meşakkati gerektirir. Buna karşılık sevap da artar.

b- Şayet Kur'ân'ın tamamı muhkem olsaydı, ancak bir kelami mezhebin görüşüne uygun düşer, bu mezhebin dışındaki mezhepleri açıkça iptal etmiş olurdu. Bu durum, diğer kelami mezheb erbabını Kur'ân'ı kabulden, Onu okumak ve O'ndan istifade etmekten alıkoyardı. Kur'ân'da muhkem ve müteşâbih âyetler bulunmakla, her mezheb sahibi mezhebini tayin edecek, görüşlerini destekleyecek âyetleri bulma arzusuna kapılır. Bu yüzden, her mezheb erbabı Kur'ân'ı okur, mânası üzerinde ciddiyetle düşünür. Bu şekildeki gayretleri artınca, muhkem âyetlerin müteşâbih âyetleri tefsir etmek üzere nâzil olduğu ortaya çıkar. Bu yolla, hatada olanlar hatadan kurtulacak, hakikati anlayacaklardır.

c- Kur'ân'da müteşâbih âyetlerin bulunması, ilmin tevile dayalı kalması ile âyetlerin birbirine tercih edilme mecburiyetini ortaya çıkarır. Bu tevil ve tercihler; lügat, nahiv, meânî, beyan ve usulü fıkıh gibi pek çok ilmin öğrenilmesini gerektirir. Şayet müteşâbih âyetler olmasaydı; bu ilimlerin tahsiline ihtiyaç duyulmazdı. Kur'ân'da müteşâbih âyetlerin bulunması, bu faydaları sağlamıştır.

d- Kur'ân'da, avam ve havassı hidayete davet eden âyetler mevcuttur. Avamdan olanların tabiatında umumiyetle hakikatleri idrak etmekten kaçınma mevcuttur. Avamdan biri, cismi olmayan, bir yer işgal etmeyen ve gözle görülmeyen bir varlığın mevcudiyetini ilk defa işittiğinde bunun mevcut olmadığını zanneder, yanlış düşünceye kapılır. Doğru olan; bu gibi kimselere tahayyül ettikleri şeylere uygun bazı kelimelerle hitap edilmesidir. Bu şekilde hitap, avamın mânasını ilk bakışta kavrayamadığı âyetler müteşâbih, kendilerine bu mânayı açıklayan âyetler de muhkem âyetlerdir.

44 - ÂYETLERDE TAKDİM-TEHİR

Bu konu, lâfzan mânasını anlamakta zorluk çekilen ve çekilmeyen âyetler olmak üzere iki kısma ayrılır:

1. Mânasını Anlamakta Zorluk Çekilen Âyetler

Bu gibi âyetlerde takdim-tehir olduğu anlaşılınca, zorluk ortadan kalkar. Bu konu, başlı başına bir eser yazmaya değer bir konudur. Selef uleması bazı âyetlerde bu konuya temas etmiştir.

İbn-i Ebî Hâtim; ***** **«Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah onlara dünyada azabetmek istemiştir.»** (Tevbe, 85.) âyetinde Katade'nin şöyle dediğini

rivâyet eder: Bu âyette takdim-tehir vardır. Âyette takdim-tehir olmasaydı: ***** **«Onların bu dünya hayatındaki malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah onlara ahirette bununla azabetmek istiyor..»** şeklinde olurdu.

***** **«Eğer Rabbin tarafından geçmiş bir söz ve belirtilmiş bir süre olmasaydı (bunların da mahvı) gerekli olurdu.»** (Tâhâ, 129.) âyetinde İbn-i Ebî Hâtim, Katade'den yaptığı rivâyette şöyle dediğini nakleder: Bu âyette takdim-tehir vardır. Âyette takdim-tehir olmasaydı ***** **«Bir söz ve bir süre olmasaydı (bunların da mahvı) gerekli olurdu.** şeklinde olurdu.

***** **«..kuluna Kitab'ı indirdi ve ona hiç bir eğrilik koymadı. (Onu) dosdoğru bir Kitap (olarak)..»** (Kehf, 1-2.) âyetinde Mücahid'den yaptığı rivâyette Mücahid şöyle demiştir. Bu âyette takdim-tehir vardır. Eğer olmasaydı ***** **«Kitabı dosdoğru olarak indirdi ve ona hiçbir eğrilik katmadı.»** şeklinde olurdu.

***** **«..seni öldüreceğim ve bana yükselteceğim..»** (Âl-i İmrân, 55.) âyetinde Katade'den yaptığı rivâyette, bu âyette takdim-tehir olduğunu, eğer takdim-tehir olmasaydı âyetin, ***** **«bana yükselteceğim ve öldüreceğim.»** şeklinde olacağını söyler.

***** **«..hesap gününü unuttuklarından dolayı onlara çetin bir azap vardır.»** (Sâd, 26.) âyetinde İkrime'den yaptığı rivâyette İkrime'nin şöyle dediğini nakleder: Bu âyette takdim-tehir vardır. Takdim-tehir olmasaydı âyet, ***** **«Onlara, unutmalarından dolayı hesap gününde çetin bir azap vardır.»** şeklinde olurdu.

İbn-i Cerîr ***** **«..Eğer size Allah'ın lütfü ve rahmeti olmasaydı, pek azınız hariç şeytana uyardınız..»** (Nisâ, 83.) âyetinde İbn-i Zeyd'den yaptığı rivâyette şöyle dediğini nakleder: Bu âyette takdim-tehir vardır. Takdim-tehir olmasaydı âyet ***** **«..kendilerine güven veya korku hususunda bir haber geldiğinde pek azı hariç onu yayarlardı. Allah'ın lütfü olmasaydı ne azınız, ne de çoğunuz kurtulamazdı.»** şeklinde olurdu.

İbn-i Cerîr ***** **«..'Allah'ı bize açıkça göster' demişlerdi..»** (Nisâ, 153.) âyetinde İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Âyette takdim tehir var. Takdim tehir olmasaydı, ***** **«onlar açıkça Allah'ı görmek istediklerini söylediler.»** şeklinde olurdu.

***** **«Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız..»** (Bakara, 72.) âyeti de bu kabildendir. Begavî, âyetin tefsirinde şöyle der: Bu âyet tilâvette muahhar olmakla beraber kıssanın başlangıcıdır. Vâhidî de şöyle der: Katilin kim olduğu hakkında ithilaf, sığırın kesilmesinden önce mevcuttu. Fakat âyetin bu kısmını tehir etmiştir. Allahü teâlâ ***** **«Allah size bir sığır boğazlamanızı emreder..»** (Bakara, 67.) buyurunca, âyete muhatap olanlar sığırın ancak kaybolan katili bulmak için kesildiğini anlamışlardır. Sığırın kesilmesindeki hikmeti öğrendiklerinde Allah, ***** **«Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız..»** kavmi Musa (aleyhisselâm)a meseleyi sorduklarında ***** **«..Allah size bir inek kesmenizi emrediyor..»** (Bakara, 67.) şeklinde cevap vermiştir.

***** **«..Hevesini kendine tanrı edineni gördün mü?..»** (Furkan, 43.) âyeti de bu kabildendir. Âyette takdim-tehir olmasaydı ***** şeklinde olurdu. Âyetin ***** **«arzusunu ilâh edinen kimseyi..»** şekli mezmum değildir. Burada ikinci meful, önemine binaen tekaddüm etmiştir. ***** **«O (Rab) ki otlağı çıkardı. (Yeşillendirdikten) sonra da onu kupkuru, siyah bir çöpe çevirdi. (Petrole dönüştürdü.)»** (A'la, 4-5.) âyetleri de bu kabildendir. Âyetteki ***** kelimesi ***** kelimesiyle tefsir edilmiş, ***** kelimesine sıfat yapılmıştır. Bu durumda âyet ***** **«Allah onu yeşillendirdikten sonra kupkuru yaptı.»** şeklini almıştır. ***** kelimesini tehir etmesi, fasılaya riayettendir.

***** **«..ve simsiyah (yollar yarattık)..»** (Fatır, 27.) âyeti de bu kabildendir. Takdim-tehir olmasaydı ***** şeklinde olurdu. Çünkü ***** kelimesi, koyu siyah mânasındadır.

***** **«..güldü, biz de ona İshak'ı müjdeledik..»** (Hûd, 71.) âyeti, takdim-tehir olmasaydı ***** «biz onu müjdeledik, o da güldü.» şeklinde olurdu.

***** **«O, (kadın) andolsun ona niyeti kurmuştu. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı, o da onu arzu etmişti.»** (Yûsuf, 24.) âyeti, takdim-tehir olmasaydı ***** şeklinde olurdu. Böylece Yûsuf (aleyhisselâm)ın şehvetine kapılması önlenmiştir.

2. Mânasını Anlamakta Zorluk Çekilmeyen Âyetler

Bu konuda Şemsuddin b. Sâig «el-Mukaddimetu fî Sırrı elfâzı'l Muhkaddimeti» adlı eseri kaleme almıştır. Müellif bu şekildeki takdim-tehirdeki hikmet, takdim edilenin önem kazanmasıdır. Araplar, açıklanması önemli olan ifadeyi takdim ederler, sözlerinde bunun ne ölçüde beyan edileceğini çok iyi bilirler, bundaki hikmeti anlarlar. Bu hikmet, icmali olan hikmettir. Takdimin sebep ve sırlarındaki tafsili hikmet, Kur'ân-ı Kerim'de on şekilde tezahür eder:

a- Önemli konularda teberrüken Allah ismi takaddüm etmiştir. ***** **«Allah, kendisinden başka (gerçek) tanrı bulunmadığına şahitlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de..»** (Âl-i İmrân, 18.) ile ***** **«Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin mutlaka beşte biri Allah'ın, Resûlünün...»** (Enfâl, 41.) âyetlerinde teberrük vardır.

b- ***** **«Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse..»** (Nisâ, 69.), ***** **«Allah ve melekleri Peygambere salât etmekte..»** (Ahzâb, 56.) ***** **«..Allah'ı ve Resûlünü hoşnut etmeleri..»** (Tevbe, 62.) âyetlerinde Allah lâfzının tekaddüm etmesi, tazim ifade eder.

c- ***** **«Müslüman erkek ve Müslüman kadınlar..»** (Ahzâb, 35.) âyetinde erkeğin kadına takdimi teşrif ifade eder: ***** **«..Hüre hür, köleye köle, kadına kadın..»** (Bakara, 178.) âyetinde ***** lâfzı, ***** **«..ölüden diriyi çıkarır..»** (En'am, 95.), ***** **«Dirilerle ölüler bir olmaz..»** (Fâtır, 22.) âyetlerinde ***** lâfzı, ***** **«Sizin için atları, katırları, merkebleri binek hayvanı..»** (Nahl, 8.) âyetinde ***** lâfzı, *****

«..gözlerinde ve kulaklarında..» (Bakara, 7.), ***** **«..çünkü kulak, göz, gönül..»** (İsrâ, 36.) ve ***** **«Allah işitmenizi ve gözlerinizi (elinizden) alsa..»** (En'am, 46.) âyetlerinde ***** kelimeleri de böyledir. İbn-i Atiyye, Nakkaş'ın; bu âyetlerde işitmenin görmeden daha üstün olduğunu, Allah'ın sıfatlarından olan Semi' ve Basîr terkibinde Semi' sıfatının bu yüzden takdim ettiğine dair sözünü nakleder.

***** **«Peygamberlerden söz almıştık. Ey Muhammed, senden, Nuh'dan..»** (Ahzâb, 7.) âyetinde Resûlüllah'ın Nuh (aleyhisselâm)a, ***** **«Resullerden ve nebilerden..»** (Hac, 52.) âyetinde resûlün nebiye, ***** **«Muhacir ve Ensâr'dan (İslam'a girmekte) ilk öne geçenler ile..»** (Tevbe, 100.) âyetinde Muhacirin Ensâr'a, bazı âyetlerde ins'in cin'ne, Nisâ sûresindeki âyette enbiyanın sıddık'a, sıddık'ın şehid'e, şehidin salih kullara, İsmail (aleyhisselâm)ın İshak'a, Allah'ın kelimi olması dolayısıyla Musa (aleyhisselâm)ın Harun (aleyhisselâm)a (Tâhâ sûresindeki fasıladan dolayı Hazret-i Harun'un Hazret-i Musa'ya takaddümü hariç), Bakara sûresindeki âyette, efdaliyetinden dolayı Cebrâîl (aleyhisselâm)ın Mikail (aleyhisselâm)a, ***** **«Sizin ve hayvanlarınızın geçimi için.»** (Abese, 32.) ile ***** **«..göklerde ve yerlerde olan kimseler, kanatlarını çırparak uçan kuşlar Allah'ı tesbih ederler..»** (Nur, 41.) âyetlerindeki âkilin gayrı âkile takdimi de, teşrifinden dolayıdır.

***** **«..ondan kendilerinin de hayvanlarının da yediği ekini çıkarıyoruz.»** (Secde, 27.) âyetinde ***** kelimesinin ***** den önce gelmesi ***** kelimesinin daha önce cümlede geçmiş olmasındandır. Bu yüzden ***** ın önce gelmesi, uygun olmuştur. Abese sûresinde ise durum bunun tersidir, ***** **«İnsan yediğine şöyle bir baksın..»** (Abese, 24.) çünkü burada önce ***** kelimesi geçtiği için âyet, ***** şeklinde siyaka uygun bir biçimde geliyor.

Pek çok âyette Mü'min kelimesi, küffar kelimesine, ashabı yemin, ashabı şimale, sema kelimesi arza, güneş kelimesi ***** **«Allah yedi göğü birbiri üstünde tabaka tabaka yarattı. Ve ayı bunların içinde bir nur, güneşi de bir lamba yaptı.»** (Nuh, 15-16.) âyetleri hariç, aya takaddüm etmiştir. Buradaki takaddüm, fasılaya riayet için olduğu kadar, âyetteki zamirinin kendilerine dönmesi hasebiyle, semavat ehlinin aydan daha çok faydalandığı için geldiği de söylenir.

İbnu'l-Enbari şöyle der: Denilir ki ayın yeryüzüne bakan kısmı yeryüzündekilere, diğer kısmı da sema ehline ışık saçar. Bu yüzden Cenab-ı Hak, ayın sema ehline daha çok ışık verdiğinden, Nuh sûresinin 16. âyetinde ***** zamirini, sema ehline ait kılmıştır.

*****«..görülmeyeni ve görüleni bilen..» (Zümer, 46.) âyetinde olduğu gibi gayb kelimesi, şehadet kelimesinden önce gelmiştir. Çünkü gaybı bilmenin derecesi daha üstündür. ***** **«..O gizliyi de, ondan daha gizlisini de bilir..»** (Tâhâ, 7.) âyetinde ise fasılaya riayet edilerek gayb daha sonraya bırakılmıştır.

d- Dördüncüsü, münasebet ifade etmesidir. Bu da iki şekilde olur. Ya, ***** **«Akşamleyin meradan getirdiğiniz, sabahleyin de meraya saldığınız zaman onlardan**

zevk alırsınız..» (Nahl, 6.) âyetinde olduğu gibi, siyakı kelamdan dolayı tekaddüm eden ifade ile münasebetin bulunmasındandır. Âyette hayvanların meraya gidiş-dönüşlerindeki güzellik, her iki durumun aynı güzellikte olmasından dolayı değil, siyakdan dolayıdır. Hayvanların tok karnına akşam vakti meradan dönüşlerindeki güzellik, aç karnına meraya gidişlerindeki güzellikten daha farklıdır. Buna benzer bir diğer âyet de: ***** **«Onlar ki harcadıklarında, ne israf ederler, ne de cimrilik eder..»** (Furkan, 67.) âyetidir. Bu âyette israfın nefyi takdim edilmiştir. Çünkü şeref infaktadır.

***** **«..size korku ve umut veren şimşeği göstermesi.»** (Rûm, 24.) âyeti de bu kabildendir. Yıldırım; şimşeğin ilk çakmasıyla meydana gelir. Fakat yağmur, ardarda şimşek çakmasından sonra yağmağa başlar ki beklenen yağmur, korku veren şimşekten sonra gelir.

***** **«Onu ve oğlunu âlemlere bir işaret yaptık.»** (Enbiya, 91.) âyetinde Hazret-i Meryem'in ismi oğlunun ismine tekaddüm etmesi, ***** **«..O ki ırzını korudu..»** cümlesinde geçmesinden dolayıdır. ***** **«Meryem oğlunu ve annesini bir işaret kıldık..»** (Mü'minûn, 50.) âyetinde, aynı sebebten dolayı Hazret-i İsa'nın ismi, annesinin isminden önce geçmiştir. Bir önceki 49. âyette Hazret-i Musa'nın isminin geçmesi bunu münasip kılmıştır. ***** **«..onların hepsine hükümdarlık ve bilgi verdik..»** (Enbiya, 79.) âyetinde geçen ***** kelimesi, bir önceki âyette ***** **«..hani onlar,..bir ekin hakkında hükmediyorlardı..»** şeklinde geçmesinden dolayı, ***** kelimesinden önce gelmiştir.

Ya da takdim veya tehirden ibaret olan lâfzın münasebetidir. ***** (Hadid, 3.), ***** **«Andolsun sizden önce gelenleri de bildik, sonra gelenleri de bildik.»** (Hicr, 24.), ***** **«Sizden (hayırda) ileri gitmek veya geri kalmak isteyen kimse için (uyarıcıdır).»** (Müddessir, 37.), ***** **«..önde veya sonda ne yaptığı..»** (Kıyame, 13.), ***** **«Bir çoğu önceki (ümmetlerdendir). Bir çoğu da sonrakilerden.»** (Vakıa, 39-40.), ***** **«iş eninde sonunda Allah'a aittir..»** (Rum, 4.), ***** **«..ilkte de sonda da hamd Allah'a mahsustur..»** (Kasas, 70.) âyetleri buna misaldir. ***** **«Son da ilk de Allah'ındır.»** (Necm, 25.) ve ***** **«..sizi ve önce gelenleri bir araya topladığımız..»** (Mürselât, 38.) âyetlerinde ise, fasılaya riayet edilerek takdim-tehir, lafız münasebetine aykırı olarak gelmiştir.

e- Kelimeyi takdim etmek sûretiyle, kelimenin önemini belirtmektir, ***** **«..yapacağı vasiyetten, ya da borcundan sonradır.»** (Nisâ, 11.) âyetinde olduğu gibi vasiyet kelimesi, borç kelimesine takdim edilmiştir. Halbuki borç, dini yönden vasiyetten daha önemlidir.

f- Takdimin, önceliğe sahip olmasındadır. Bu öncelik; ya gecenin gündüze, karanlığın aydınlığa, Hazret-i Adem'in Hazret-i Nuh'a, Hazret-i Nuh'un Hazret-i İbrahim'e, Hazret-i İbrahim'in Hazret-i Musa'ya, Hazret-i Musa'nın Hazret-i İsa'ya, Hazret-i Davud'un Hazret-i Süleyman'a, ***** **«Allah meleklerden de insanlardan da elçiler seçer..»** (Hac, 75.) âyetinde olduğu gibi melâikenin beşere, Ad kavminin Semud kavmine, ***** **«..hanımlarına ve kızlarına söyle..»** (Ahzâb, 59.) âyetinde olduğu gibi kadınların

çocuklara, ***** **«..O'nu ne uyuklama, ne de uyku tutar..»** (Bakara, 255.) âyetinde olduğu gibi, uyuklamanın uykuya takdimi, var olma yönüyle zamana bağlıdır.

Ya, ***** **«İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde»** (A'la, 19.), ***** **«..Bundan önce de insanlara doğru yolu göstermek için Tevrat ve İncil'i indirmişti..»** (Âl-i İmrân, 3.) âyetlerinde olduğu gibi nüzûl sırasına bağlıdır. Ya da ***** **«..rüku ve secde edin..»** (Hac, 77.), ***** **«..yüzünüzü ve ellerinizi yıkayınız..»** (Mâide, 6.), ***** **«..safa ile merve Allah'ın nişanelerindendir.»** (Bakara, 158.) âyetlerinde olduğu gibi, teklif ve vucubiyetindeki tertibe bağlıdır. Bu yüzden Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem): Allah nasıl başlamışsa biz de öyle başlarız, buyurmuştur. Ya da ***** **«..ikişer, üçer, dörder..»** (Nisâ, 3.), ***** **«üç kişi gizli konuşsa mutlaka dördüncüleri O'dur. Beş kişi konuşsa mutlaka altıncıları O'dur..»** (Mücâdele, 7.) âyetlerinde olduğu gibi, bizzat sayı ve tertibe bağlıdır. Bütün sayıların tertibi de böyledir. Bu tertibin, kendinden sonraki sayıya nazaran bir önceliği vardır. ***** **«..Allah için ikişer ikişer ve tek tek kalkınız..»** (Sebe, 46.) âyetinde ise, cemaata ve hayırlı işlerde beraberliğe teşvik olduğundan, bu tertibe uyulmamıştır.

g- Takdimin, sebebe bağlı olmasıdır. Aziz kelimesinin Hâkim kelimesine takdimi buna misaldir. Çünkü Allahü teâlâ Aziz'dir, bundan dolayı da Hâkim'dir. Alim sıfatı da Hâkim sıfatına tekaddüm etmiştir. Çünkü Hâkim olmak, ilme bağlıdır. En'am sûresinde Hâkim sıfatının Alim sıfatına takdimi, teşri makamında olmasından dolayıdır. Fatiha sûresinde ibadetin, yardım dilemeye takdimi, yardımın gerçekleşmesine sebeb olmasındandır. ***** **«..Allah, tevbe edenleri ve temizlenmek isteyenleri sever..»** (Bakara, 222.) âyetinde tevbe temizliğe sebeb olduğundan, ***** **«..her günahkar iftiracıya..»** (Câsiye, 7.) âyetinde iftira, günaha sebeb olduğundan, ***** **«..Mü'min erkekler gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler..»** (Nur, 30.) âyetinde bakmak, kadının fercine bakmağa yönelik olduğundan, tekaddüm etmiştir.

h- Takdimin, kesrete bağlı olmasıdır. ***** **«..sizin bir kısmınız kâfir, bir kısmınız da Mü'min'dir..»** (Tegâbun, 2.) âyetinde, küfür ehlinin çokluğu sebebiyle kâfir kelimesi, Mü'min kelimesinden önce gelmiştir, ***** **«..onların bir kısmı kendine yazık eden..»** (Fâtır, 32.) âyetinde zalimler, muktesıd ve hayırda yarışanlara oranla çoğunlukta olduğundan tekaddüm etmiştir. Erkek hırsız çoğunlukta olduğundan kadın hırsıza, zina eden kadın çoğunlukta olduğundan zina eden erkeğe tekaddüm etmiştir. Pek çok âyette görüldüğü üzere rahmet, azab kelimesinden önce gelmiştir. Rahmetim gadabımı geçti, hadisi kudsisi, buna işaret etmektedir.

İbnu'l-Hâcib, «el-Emâli» adlı eserinde ***** **«..eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının..»** (Tegâbun, 14.) âyeti hakkında şöyle der: Bu âyette zevceler, tekaddüm etmiştir. Âyetteki gaye, aile fertleri arasında düşmanların var olduğunu haber vermektir. Düşmanlık, evlattan ziyade zevcelerden geldiği daha çok görüldüğünden, tekaddüm etmiştir. ***** **«Mallarınız ve evlatlarınız sizin için bir**

imtihan vesilesidir..» (Tegâbun, 15.) âyetinde, malın evlada tekaddümü de bu kabildendir. Çünkü mal, fitnenin başlıca sebebidir, ***** **«Hayır, (Rabbinin bu kadar iyiliğine rağmen yine) insan azar; kendini zengin (kendine yeterli) gördüğü için.»** ('Alak, 6-7.) âyetleri bunun bir delilidir. Fitnenin meydana gelmesinde evladın rolü, mal gibi değildir. Bu yüzden mal, evlada takdim edilmiştir.

ı- Takdim, az önemliden çok önemliye doğru bir terakkiye göre yapılır, ***** **«Onların yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa tutacak elleri mi var?...»** (A'raf, 195.) âyetinde, değere göre terakki gayesi görülür. Çünkü el, ayaktan, göz elden, duyma görmeden üstündür. Daha değerli olanın tehir etmesi, bu nevidendir. Rahmân ve Rauf sıfatlarının Rahim sıfatına, ***** **«..Resûl bir Nebi idi..»** (Meryem, 51.) âyetinde olduğu gibi Resûlün Nebiye takdimi, buna misaldir. Bu hususta bazı görüşler ileri sürülmüştür, bunların en meşhuru, fasılaya riayet edilmesi görüşüdür.

i- Takdim, çok önemliden az önemliye doğru gerileme şeklinde yapılır. ***** **«..kendisini ne bir uyuklama, ne de uyku tutmaz..»** (Bakara, 255.), ***** **«..ne küçük, ne de büyük hiçbir şey bırakmıyor herşeyi sayıp döküyor..»** (Kehf, 49.),

***** **«Ne Mesih, Allah'a kul olmaktan çekinir, ne de gözde melekler Allah'a kul olmaktan çekinmezler..»** (Nisâ, 172.) âyetleri buna misal getirilmiştir.

İbn-i Sâig'in bu konuda ileri sürdüğü sebebler, bunlardan ibarettir. Bazı ulema, başka sebebler de ileri sürmüşlerdir.

Allah'ın kudretini en bariz şekilde ifade eden (yılanın karnı üzerine yürümesi) kelimesinin tekaddümû, bunlardan biridir. ***** **«Onlardan kimisi karnı üzerinde yürür.»** (Nûr, 45.) âyeti ile ***** **«..Dâvud'a dağları ve kuşları boyun eğdirdik..»** (Enbiya, 79.) âyeti buna misaldir. Zemahşerî, son âyetin tefsirinde şöyle der: Dağların zikri, kuşlara tekaddüm etmiştir. Çünkü dağların Hazret-i Davud'un emrine verilmesi ve Allah'ı teşbih etmeleri, Allah'ın kudretine delâlet bakımından gerçekten hayret vericidir. Bu yönüyle, Kur'ân'ın îcâzını en mükemmel şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü cansız olan dağlar, bunu yapmaktadır. Oysa kuşlar, öten canlılardır.

Fasılaya riayet de, bu sebebler arasında sayılmıştır, ileri de buna dair bolca misal verilecektir.

Elli Beşinci Bölümde görüleceği gibi, ihtisas için hasr ifade etmesi de bu sebeplerden biri sayılmıştır.

Bazan bir kelime, bir âyette takdim, diğer âyette tehir edilebilir. Bunun sebebi ya, daha önce görüldüğü gibi, kelimenin siyaka uygun düşmesi bakımından takdim-tehir yapılmasıdır, ya da, kelimenin kendisine verilen önem bakımından, âyetin bu kelime ile başlayıp bitmesidir. ***** **«O gün bazı yüzler ağarır..»** (Âl-i İmrân, 106.) âyeti buna misaldir. Ya da ***** **«..secde ederek kapıdan girin ve 'hitta' (ya Rabbi bizi affet) deyin..»** (Bakara, 58.), **«..(Allah'a niyaz edip bizi) affet deyin ve secde ederek kapıdan girin..»** (A'raf, 161.), ***** **«Gerçekten Tevrat'ı biz indirdik, onda yol gösterme ve nur vardır...»** (Mâide,

44.), ***** **«,.De ki: 'Öyleyse Musa'nın, insanlara nur ve yol gösterici olarak getirdiği..»** (En'am, 91.) âyetlerinde olduğu gibi, fesahat sanatını göstermek, sözü değişik üslupda kullanmak gayesi ile yapılan, takdim-tehirdir.

45 - UMUM VE HUSUS İFADE EDEN ÂYETLER

Kelimede umumilik, tahsise gitmeksizin, uygun olan bütün mânayı ihtiva etmesidir. Umumiliği ifade eden çeşitli kelimeler vardır. Bunlardan biri ***** kelimesidir. Bu kelime ***** **«(Yer) üzerinde bulunan herşey yok olacaktır.»** (Rahmân, 26.) âyetinde görüldüğü gibi mübteda, veya ***** **«Meleklerin hepsi topluca secde ettiler..»** (Hicr, 30.) âyetinde görüldüğü gibi, tâbi'dir.

Tesniye ve cemi sigalarıyla birlikte ***** ve ***** kelimeleri de umum ifade eder. ***** **«..fakat o kimse ki anasına babasına: 'Öf size' dedi..»** (Ahkâf, 17.) âyeti buna misaldir. Âyette ki ismi mevsul olan ***** den, kendinden sonra gelen ***** **«İşte bunlar da kendilerine (azab) sözü gerçek olmuş kimselerdir..»** (Ahkâf, 18.) âyetinin delaletiyle ebeveynine, bu sözü söyleyen herkes kastedilmiştir. ***** **«İnanıp yararlı işler yapanlara gelince onlar da cennet halkıdır..»** (Bakara, 82.), ***** **«Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası var..»** (Yûnus, 26.), ***** **«..Allah'tan korkanlar için.. Rableri katında cennetler vardır..»** (Âl-i İmrân, 15.), ***** **«..adetten kesilen kadınlar..»** (Talak, 4.), ***** **«Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı..şahit getirin..»** (Nisâ, 15.), ***** **«içinizden iki kişi, fuhuş yaparsa, onlara eziyet edin..»** (Nisâ, 16.) âyetleri, bununla ilgili diğer misallerdir.

Şart, istifham ve ismi mevsul olarak kullanılan ***** ve ***** kelimeleri, umum ifade eden kelimelerdendir. ***** **«..hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler onundur..»** (İsrâ, 110.), ***** **«Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennemin odunusunuz..»** (Enbiya, 98.), ***** **«..kötülüğü yapan cezasını çeker..»** (Nisâ, 123.) âyetleri bunlara misaldir.

Muzaf olan çoğul kelimelerle, ***** ile muarraf olan çoğul kelimeler, umum ifade eden kelimelerdendir. ***** **«Allah size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında ...tavsiye eder..»** (Nisâ, 11.), ***** **«Felaha ulaştı o Mü'minler.»** (Mü'minûn, 1.),

***** **«..müşrikleri öldürün..»** (Tevbe, 5.) âyetleri bunlara misaldir.

Muzaf olan cins kelimelerle, ***** ile muarraf olan cins kelimeler, umum ifade eden kelimelerdendir. Allah'ın bütün emirlerine ***** **«..Allah'ın buyruklarına karşı gelenler..sakınsınlar..»** (Nûr, 63.) âyeti, her türlü alış-veriş ifade eden ***** **«Allah alış verişi helal kıldı.»** (Bakara, 275.) âyeti, ***** **«..ancak îman edip..»** âyetinin delaletiyle her insana şâmil olan ***** **«İnsan ziyan içindedir.»** (Asr, 2-3.) âyetleri buna misaldir.

Nefiy ve nehiy ifade eden edatlardan sonra gelen nekre isimler, umum ifade eden kelimelerdendir. ***** **«..sakın ana ve babana 'öf bile deme..»** (İsrâ, 23.), ***** **«Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri bizim yanımızda olmasın.»** (Hicr, 21.), *****

«İşte o Kitap kendisinde hiç şüphe yoktur.» (Bakara, 2.), ***** **«..bilsin ki hacda kadına yaklaşmak, günaha sapmak, kavga yoktur..»** (Bakara, 197.) âyetleri buna misaldir.

Şarttan sonra gelen nekre isimler de umum ifade ederler, ***** **«..müşriklerden biri sana sığınırsa, onu güvene al; ta ki Allah'ın sözünü dinlesin..»** (Tevbe, 6.) âyeti buna misaldir.

Nimet ve ihsanı ifade eden kelimelerden sonra gelen nekre isimler de umum ifade ederler. ***** **«Gökten tertemiz bir su indirdik...»** (Furkan, 48.) âyeti buna misaldir.

1- Umum İfade Eden Âyetler

Bunlar üçe ayrılır:

a- Umumiliği değişmeyenler. Kadı Celaleddin el-Bulkini buna dair misallerin ender olduğunu söyler. Her umumi kelimenin, muhakkak bir tahsis yönü vardır. ***** **«Ey insanlar, Rabbinizden korkun..»** (Lokman, 33.) âyetinde mükellef olmayanlar tahsis edilmiştir. ***** **«Leş..size..haram kılındı..»** (Mâide, 3,) âyetinde ise, zaruret hali tahsis edilmiştir, balık ve çekirge ölüsünde zaruret hali, aynen böyledir. ***** **«..faizi haram kılmıştır..»** (Bakara, 275.) âyetini, mahsulünden istifade etmek için verilen hurmalıkla ilgili hadis tahsis etmiştir.

Zerkeşî «el-Burhan»ında, Kur'ân'da buna dair pek çok misal olduğunu zikrederek şu âyetleri misal getirir: ***** **«..Allah herşeyi bilir..»** (Mâide, 97.), ***** **«Allah insanlara hiç zulmetmez..»** (Yûnus, 44.), ***** **«Rabbin kimseye zulmetmez..»** (Kehf, 49.), ***** **«Allah sizi topraktan, sonra nutfeden...yarattı.»** (Fâtır, 11.), ***** **«Allah yeri size yerleşme yeri yaptı..»** (Gâfir, 64.).

Zerkeşî'nin verdiği bu misaller hakkında şunu söylemek isterim: Bu âyetler, feri hükümler taşımayan âyetlerdir. Kur'ân'da tahsis ifade etmeyen şu âyeti gördüm: ***** **«Analarınız...size haram kılındı..»** (Nisa, 23.)

b- Kendisiyle husus murad edilen umumilik.

c- Hususilik ifade eden umumilik.

Ulema, bu ikisi arasında şu farkları tesbit etmiştir: Kendisiyle hususilik murad edilen umumi kelime, ne lafız, ne de hüküm bakımından bütün fertlere şamil değildir. Bu ancak, fertlerden biri hakkında geçerlidir. Husus ifade eden umumilikten ise, hüküm yönü hariç, lafız bakımından bütün fertleri içine alan umumilik anlaşılır. Bu hususun birincisi, ikincisinin hilafına, lâfzın asıl mânası başka bir mânaya nakledildiğinden, tamamen mecâzidir. Fakat bu konuda ulemanın farklı görüşleri vardır. Doğru olan, mecâzi mâna değil, hakiki mânadır. İmâmu'l-Haremeyn'in fukahadan naklettiğine göre Hanbelilerin tamamı Şâfiî ve Hanefiyye'nin ekserisi bu görüştedirler. Ebû Hâmid el-Gazâlî, bu görüşün şafii mezhebine ait olduğunu söyler. Subki de, bunu doğrular. Bir kelimede mevcut mânanın bir kısmı tahsis edildikten

sonra, diğer kısmının umumi mânada kalması, hiç tahsis yapılmamış gibidir. Bu da ittifakla mecâzi mânada umumilik değil, hakiki mânadaki umumiliktir.

Birincisinde yapılan tahsisin karinesi akli, ikincisinde ise lafzîdir. Birincisinde yapılan tahsisin karinesi daimi, diğerinde ise daimi değildir. Birincisinde ittifakla bir kişi kastedilirken, ikicisinde ise ihtilaf vardır.

Kendisiyle hususilik murad edilen umumiliğe misal; ***** **«Onlar ki, halk kendilerine: 'İnsanlar size karşı ordu toplamışlar..»** (Âl-i İmrân, 173.) âyetidir. Âyette sözü edilen; ya Nuaym b. Mesûd el-Eşcaî, veya Huzaa kabilesinden biridir. İbn-i Merdeveyh bunu, Ebû Râfi'den rivâyet etmiştir. Zira adı geçen bu iki kişiden biri, Mü'minleri Ebû Sufyan'la karşılaşmadan alıkoymada, çok sayıda kişiyi temsil etmektedir.

el-Fârisi; umumi lafızlardan bir kişinin murad edildiğini gösteren âyetin ***** **«O şeytan sizi kendi dostlarıyla korkutuyor..»** (Âl-i İmrân, 175.) âyeti olduğunu, âyetteki ***** ismi işareti ile bizatihi şeytan kastedildiğini, şayet mâna umumi olsaydı, âyet ***** **«işte onlar şeytanlardır.»** şeklinde olacağını, bu bakımdan bu âyetin umumilikte, bir kişinin kastedildiğini gösteren açık bir delil olduğunu söyler.

Bu misallerden biri de ***** **«..yoksa insanları kıskanıyorlar mı?..»** (Nisâ, 54.) âyetidir. Bu âyetteki ***** kelimesinden, bütün güzel huyları kendisinde topladığından, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) kastedilmektedir.

***** **«Sonra, insanların akın ettiği yerden siz de akın edin..»** (Bakara, 199.) âyetinde İbn-i Cerîr, Dahhak tarikıyle İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyette, ***** **«..insanların döndüğü yerden..»** maksadın İbrahim (aleyhisselâm) olduğunu söyler.

İbn-i Cinni «el-Muhteseb» adlı eserinde Said b. Cubeyr'den gelen ***** **«Unutkanın (Adem aleyhisselâm) akın edip döndüğü yerden..»** şeklindeki garip kıraata göre bunun, ***** **«(bizim tavsiyemizi) unuttu. Biz onda bir azim (ve sebat) bulmadık.»** (Tâhâ, 115.) âyetine dayanarak, Adem (aleyhisselâm) olduğunu söyler.

***** **«Zekeriyya Mabedde durmuş namaz kılarken melekler ona..diye seslendiler.»** (Âl-i İmrân, 39.) âyetinde, İbn-i Mesûd'un kıraatında olduğu gibi, ***** kelimesinden Cebrâîl kasdedilmiştir.

Hususilik ifade eden umumun, Kur'ân'da pek çok misali vardır. Bu gibi âyetler, mensûh âyetlerden daha çoktur. Zira her umumi lâfzın, bir tahsis yönü vardır. Umumi mânayı tahsis eden ifade ya muttasıldır, ya da munfasıldır.

Muttasıl olanlar, Kur'ân'da beş ayrı şekilde bulunur:

a- istisna şeklinde gelir. ***** **«Namuslu kadınlara (zina suçu) atıp da sonra (bu suçlamalarını ispat için) dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun ve artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir. Ancak bundan sonra tevbe edip uslananlar hariç..»** (Nûr, 4-5.), ***** **«şairler(e gelince) onlara da azgınlar uyar..Ancak inananlar, yararlı işler yapanlar..»** (Şuara, 224-227.), ***** **«..kim bunları yaparsa günahı(nın cezasını) bulur. Ancak tevbe edip..»** (Furkan,

68,70.), ***** **«Ellerinize geçen (cariye)ler müstesna, evli kadınlar (la evlenmeniz) de (yasaklandı.)»** (Nisâ, 24.), ***** **«..Allah'tan başka herşey yok olacaktır..»** (Kasas, 88.) âyetleri buna misaldir.

b- Vasıf şeklinde gelir.

***** **«..kendileriyle gerdeğe girdiğiniz kadınlarınızın yanınızda bulunan üvey kızlarınız..»** (Nisâ, 23.) âyeti buna misaldir.

c- Şart şeklinde gelir.

***** **«Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyelerden, mükatebe (akdi) yapmak isteyenlerle -eğer kendilerinde bir iyilik görürseniz- mükatebe yapın..»** (Nûr, 33.) ile ***** **«Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir (mal) bırakacaksa..vasiyet de bulunmak farz kılındı..»** (Bakara, 180.) âyetleri buna misaldir.

d- Gaye olarak gelir.

***** **«Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün kanunlarını tanımayanlarla.. cizye verinceye kadar savaşın.»** (Tevbe, 29.), ***** **«temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın..»** (Bakara, 222.), ***** **«..Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin..»** (Bakara, 196.), ***** **«şafağın beyaz ipliği siyah iplikten ayırdedilinceye kadar yeyin, için.»** (Bakara, 187.) âyetleri buna misaldir.

e- Bedelu'l-ba'z mine'l-kül şeklinde gelir.

***** **«..oraya yol bulabilen insana, Allah için Kabe'yi haccetmesi gerekir..»** (Âl-i İmrân, 97.) âyeti buna misaldir.

Umum mânayı tahsis eden munfasıl âyetlere misal şunlardır. ***** **«Boşanmış kadınlar üç kur' kendilerini gözetlerler..»** (Bakara, 228.) âyeti, ***** **«.. îman eden kadınları nikahlayıp da, henüz onlara dokunmadan boşarsanız..»** (Ahzâb, 49.) âyeti ve ***** **«..Gebe olanların bekleme süresi, yüklerini bırakmalarına kadardır..»** (Talak, 4.) âyetiyle tahsis edilmiştir. ***** **«Leş, kan..size haram kılındı..»** (Mâide, 3.) âyeti, ***** **«Deniz avı ve onu yemek size de, yolculara da, geçimlik olarak helal kılınmıştır..»** (Mâide, 96.) âyetiyle ölüden balığın ölüsü, ***** **«akıcı kan»** (En'am, 145.) âyetiyle de pıhtılaşmış kan, tahsis edilmiştir. ***** **«..onlardan birine milyonlarca lira (mehir) verseniz bile verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayınız..»** (Nisâ, 20.) âyeti, ***** **«..kadının hakkından vazgeçmesinde, karı kocaya bir günah yoktur..»** (Bakara, 229.) âyetiyle tahsis edilmiştir. ***** **«Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz değnek vurun..»** (Nûr, 2.) âyeti ***** **«..onlara hür kadınlara uygulananın yarısı (uygulanır).»** (Nisâ, 25.) âyetiyle tahsis edilmiştir. ***** **«..size helal olan (başka) kadınlardan..alın..»** (Nisâ, 3.) âyeti, ***** **«Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: Analarınız..»** (Nisâ, 23.) âyetiyle tahsis edilmiştir.

Hadisle tahsis edilen âyetlere misal; ***** **«Allah alış verişi helal kıldı..»** (Bakara, 275.) âyetidir. Bu âyeti, gayrı meşru alış verişle ilgili pek çok hadis tahsis etmektedir. *****

«..faizi haram kıldı» (Bakara, 275.) âyetini, mahsulünden istifade etmek için verilen hurmalıkla ilgili hadis, tahsis etmiştir.

Mirasla ilgili âyetleri, katil ile dinsiz vereseleri hariç tutan hadis tahsis etmiştir. ***** **«..üç hayız müddeti..»** (Bakara, 228.) âyetini, cariyenin durumunu belirten hadisi nebevi tahsis etmiştir. ***** **«..tertemiz bir su..»** (Furkan, 48.) âyetini, hadisi nebevi tayin ederek tahsis etmiştir. ***** **«Erkek hırsız ve kadın hırsızın..ellerini kesin..»** (Mâide, 38.) âyetini, çeyrek dinar çalanın hırsız olmayacağını belirten hadisi nebevi tahsis etmiştir.

İcma'ın tahsis ettiği âyetlere misal, miras âyetleridir. Mekki'nin zikrettiğine göre köle icmaen mirasa dahil olmaz.

Kıyasın tahsis ettiği âyetlere misal ***** **«..onlardan her birine yüzer değnek vurun..»** (Nûr, 2.) âyetidir. Bu âyeti ***** **«..onlara hür kadınlara edilen ezanın yarısı edilir..»** (Nisâ, 25.) âyetindeki, cariyenin durumuna kıyasla, kölenin durumunu tayin eden kıyas, tahsis etmiştir. Bunu da Mekki zikretmiştir.

2- Umum Mânadaki Hadislerin Âyetle Tahsisi

Umum mânadaki hadisleri tahsis eden âyetler çok azdır.

***** **«..cizye verene kadar..»** (Tevbe, 29.) âyeti bunlardandır. Bu âyet ***** **«İnsanlar Allah'tan başka (gerçek) tanrı yoktur, deyinceye kadar, onlarla savaşmakla emrolundum.»** hadisini tahsis etmiştir.

***** **«Namazlara, özellikle orta namaza devam edin..»** (Bakara, 238.) âyeti, Resûlüllah'ın mekruh vakitlerde namaz kılmayı yasaklamasındaki umumiliği, tahsis etmiştir.

***** **«..yünlerinden, tüy ve kıllarından..»** (Nahl, 80.) âyeti, ***** Diriden ayrılan şey ölü hükmündedir. hadisindeki umumiliği tahsis etmiştir.

***** **«..zekat memurlarına ve müellefei kuluba..»** (Tevbe, 60.) âyeti, ***** Sadakalar, zengine ve gücü kuvveti yerinde olanlara helal değildir. Hadisinin umumiliğini tahsis etmiştir. ***** **«..saldıranla savaşınız..»** (Hucurat, 9.) âyeti, ***** İki Müslüman kılıçlarıyla karşılaşırsa, katil de maktül de cehennemdedir, hadisinin umumiliğini tahsis etmiştir.

3- Umum ve Hususla İlgili Bazı Meseleler

Umumilik, medih veya zemle ilgili olduğunda, devamlı olur mu? Bu hususta şu görüşler ileri sürülmüştür.

a- Evet, umumilik devamlıdır. Çünkü onu umumilikten ayıracak bir sebeb olmadığı gibi, umumilikle medih veya zem arasında ters düşen bir husus mevcut değildir.

b- Umumilik devamlı olmaz. Çünkü umumi mânada değil, medih veya zem mânasında kullanılmıştır.

c- En doğrusu, bu iki şıkka açıklık getirmektir. Lafızdaki umumilik, umumilik mânası taşımayan diğer umumi bir lafızla nakzedilmedikçe umumi, nakzedilirse tahsis olur. Böylece her iki görüş, birleştirilmiştir. Umumiliği baki olana misal; ***** **«..iyiler, şüphesiz nimet**

içindedirler. Allah'ın buyruğundan çıkanlar, cehennemdedirler.» (İnfitar, 13-14.) âyetleridir.

Umumiliği baki kalmayana misal; ***** **«Onlar, eşleri ve cariyeleri dışında, mahrem yerlerini herkesten korurlar..»** (Mü'minûn, 5-6.) âyetlerdir. Âyetteki gaye medihtir. Halbuki âyetin zâhiri, cariye iki kızkardeşi de müştereken içine almaktadır. ***** **«..geçenler müstesna iki kızkardeşi bir arada almak..»** (Nisâ, 23.) âyeti, buradaki umumiliği nakzetmektedir. Çünkü medih mânası taşımayan bu âyetin hükmü, cariyeye de şamildir. Bu yüzden ***** **«..cariyeleri dışında..»** âyetindeki zâhiri mâna, tahsis edilmiştir.

Zemme misal; ***** **«..altın ve gümüşü biriktirip..»** (Tevbe, 34.) âyetidir. Âyetteki gaye, zemdir. Âyetin zâhiri, mubah olan ziynet eşyasına şamildir. Cabir'in rivâyet ettiği, ***** **Ziynet eşyasında zekat yoktur, hadisi, umumiliği nakzetmektedir. Bu yüzden âyetin mânası, hususiliğe hamledilir.**

***** **Ey Peygamber**, ***** **Ey Resûl,** gibi ifadelerle Resûlüllah'a mahsus hitabın, ümmetine şamil olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu hitabın, ümmetine şamil olduğu söylenir. Çünkü bir büyüğe yapılan emir, örf ve adete göre, etbaına da emir sayılır. Usulde sahih olan hükme göre hitap hususi olduğundan, ümmetine şamil olmaması gerekir.

***** **Ey insanlar,** gibi hitapların Resûle şamil olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu hususdaki görüşler şunlardır: Ekseriyetin de kabul ettiği en doğru görüş; hitabın umumiliğinden, Resûle de şamil olmasıdır. İbn-i Ebî Hâtim, Zuhri'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Allahü teâlâ; **ey İman edenler, şöyle şöyle yapın,** buyurduğu zaman Resûl de bu hitaba dahil olur. Bir diğer görüşe göre, dahil olmaz. Kendisindeki bazı hususiyetlerden dolayı, tebliğ etmekle vazifeli olduğundan, bu hitap kendisi tarafından yapılmaktadır. Eğer âyette ***** kelimesi mevcutsa, bunu tebliğ etmekle vazifeli olduğundan, hitap Resûle şamil olmaz. ***** kelimesi, kendisinin, muhataplar arasına girmediğine bir karinedir.. Şayet ***** kelimesi mevcut değilse, yapılan hitaba kendileri de muhatap olur.

Usulde essah olan kavle göre, ***** **Ey insanlar,** hitabı, lâfzı umumi olduğundan, kâfire ve köleye şamildir. Fer'i hükümlere muhatap olmadığından dolayı Kâfire, seran menfaati efendisine ait olduğundan dolayı köleye şamil olmadığı söylenir.

Âyetlerde geçen ***** lâfzının, kadını da içine alıp almadığı, ihtilaf konusu olmuştur. Doğru olan, bu lâfza kadının dahil olmasıdır. Hanefiyye, bunun hilafınadır. ***** **«Erkek ve kadın, Mü'min olarak, kim yararlı iş işlerse..»** (Nisâ, 124.) âyetindeki ***** lâfzı, kadın ve erkeğe delalet ettiğini göstermektedir.

***** **«Sizlerden kim, Allah'a ve Resûlüne boyun eğerse..»** (Ahzâb, 31.) âyeti de böyledir.

Cemi müzekker salim sigasına kadınların dahil olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Doğru olan, karine bulunmadıkça, dahil olmamasıdır. Fakat cemi mükesser sigasına, ihtilafsız dahil olur.

***** **Ey Kitap ehli,** şeklindeki hitabın Mü'minlere şamil olup olmadığı konusunda da ihtilaf edilmiştir. Doğru olan, bu lâfzın sadece ehli Kitab'a hitap ettiğinden, Mü'minlerin buna dahil olmamasıdır. Şayet Mü'minler âyetin mânasında ehli Kitap ortak olmuşlarsa, hitap kendilerine de şamildir. Aksi takdirde şamil olmazlar, denilmiştir.

***** **Ey Mü'minler,** hitabının, ehli Kitab'a şamil olup olmadığı konusunda da ihtilaf edilmiştir. Ehli Kitap, feri hükümlere muhatab olmadıklarından, hitaba dahil değillerdir, denildiği gibi, dahil oldukları da söylenir. İbnu's-Semânî bu görüşü benimsemiş, ***** **Ey Mü'minler,** hitabının tahsis için değil, Mü'minlerin şerefini belirtmek için geldiğini söylemiştir.

46 - ÂYETLERDE MÜCMEL VE MÜBEYYEN

4015 Mücmel; delalet ettiği mânası açık olmayan kelimelerdir. Mücmel kelimeler, Kur'ân-ı Kerim'de mevcuttur; ancak Davud ez-Zâhiri buna katılmamaktadır. Mücmel kelimelerin daimi olarak mücmel kalıp kalmayacağı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bunların en doğrusu mükellefin, mücmel kelimelerle amel etme zorunda bulunmayışıdır.

Kelimenin mücmel olmasını gerektiren şu sebebler vardır:

a- Müşterek olması; ***** **«Kararmaya başlayan geceye andolsun.»** (Tekvir, 17.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, müştereken gecenin başlaması ve bitişi mânasında kullanılır. ***** **«..üç hayız müddeti..»** (Bakara, 228.) âyetinde ***** kelimesi, hem hayız, hem temizlik mânasında kullanılır. ***** **«..veya nikah akdi elinde olan erkeğin bağışlaması..»** (Bakara, 237.) âyetinde ***** kelimesi, hem zevc, hem de veli'ye şamildir. Çünkü her ikisi de nikah akdine bulunmaya yetkilidir.

b- Hazif yapılması; ***** **«..kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız..»** (Nisâ, 127.) âyetinde ***** fiili, ***** ve ***** harfleriyle kullanılır. Âyette bu harfler mahzuf olduğundan, iki türlü mâna takdirinde bulunmak mümkündür.

c- Zamirin merciinde farklılık olması; ***** **«..güzel sözler (***** = Allah'dan başka gerçek ilâh yoktur.) O sözleri (Kelimei tevhidi) de salih ameller Allah'a yükseltir..»** (Fâtır, 10.) âyetindeki ***** fiilinde mevcut zamirin, Allah'a ait olan ***** deki zamirin yerini tuttuğu kelimeye bağlanması mümkün olduğu gibi, âyetteki salih amele bağlanması da mümkündür. Bu durumda âyetin mânası şudur: Güzel sözü yükselten, salih ameldir. Ayrıca zamirin âyetteki ***** kelimesine bağlı olması da mümkündür. Buna göre mâna; **kelimei tevhid, salih ameli yükseltir.** Çünkü îman olmadan salih amel makbul değildir.

d- Atıf veya istinaf ihtimalinin bulunması; ***** **«..Oysa onların yorumunu ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar..derler..»** (Âl-i İmrân, 7.) âyeti buna misaldir.

e- Kelimenin garip olması; ***** **«..onlara engel olmayın..»** (Bakara, 232.) ayeti buna misaldir.

f- Kelimenin az kullanılır olması; ***** **«..kulak verirler..»** (Şuarâ, 223.) âyeti, ***** **dinlerler** mânasındadır. ***** **«..büyüklük taslayarak..»** (Hac, 9.) âyeti, kibir

mânasındadır. ***** **«..ellerini oğuşturuyordu..»** (Kehf, 42.) âyeti, pişmanlık mânasındadır.

h- Takdim veya tehir yapılması; ***** **«Eğer Rabbinin verilmiş bir sözü ve tayin ettiği bir zaman olmasaydı, hemen azaba uğrarlardı.»** (Tâhâ,129.) âyetinde takdim-tehir olmasaydı, ***** Eğer bir söz ve tayin edilmiş bir süre olmasaydı hemen yakalanırlardı, şeklinde olurdu. ***** «..Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar..» ***** Sanki onu sen biliyormuşsun gibi, şeklinde olurdu.

ı- Harfleri değişen kelimelerin, başka kelimeye kalbeldilmesi; ***** (Tin, 2.) âyetindeki kelimenin aslı, ***** dir. ***** (Sâffât, 130.) âyetindeki kelimenin aslı ***** dir.

i- Sözü zahiren bir cümleye bağlamak için, tekrar etmek; ***** **«..içlerinden îman eden, zayıf gördükleri Mü'minlere..»** (Araf, 75.) âyeti buna misaldir.

1- Mübeyyen Kelimenin Özellikleri

4025 Mübeyyen kelimeler, muttasıl veya munfasıl olmak üzere iki kısımda mütalaa edilir. Mübeyyen olan ***** **«..beyaz iplik siyah iplikten..»** (Bakara, 187.) âyeti, buna muttasıl olan ***** ibaresiyle beyan edilmiştir. Munfasıl ise, diğer bir âyetle beyan edilmesidir. ***** **«..Bundan sonra kadını boşarsa, kadın başka birisiyle evlenmedikçe bir daha kendisine helal olmaz..»** (Bakara 230.) âyeti ***** **«..boşanma iki defadadır..»** (Bakara, 229.) âyetiyle beyan edilmiştir. Âyetteki talaktan murad, ikinci talakdan sonraki talaktır. ***** **«..eğer boşarsa..»** âyeti olmasaydı, talak sayısı ikide kalacaktı.

Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud, Said b. Mansur tariki ile Ebû Razini'l-Esdi'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Eshâbdan biri Resûlüllah'a ***** âyetinde, talakın sayısı iki olarak ifade edilmektedir. Üçüncüsü nerededir? şeklinde sorunca Resûlüllah; ***** **«..güzellikle boşamak..»** cümlesiyle cevap verir.

İbn-i Merdeveyh, Enes'den şöyle rivâyet eder: Eshâbdan biri Resûlüllah'a: 'Cenâbı Hak talakın iki olduğunu zikretmiştir, üçüncüsü hangisidir, diye sorar. Resûlüllah buna; ***** **«..ya iyilikle tutma, ya da iyilik yaparak bırakma..»** (Bakara, 229.) âyetiyle cevap verir.

***** **«O gün bir takım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır.»** (Kıyame, 22-23.) âyeti, ***** **«Gözler O'nu göremez.»** (Enam, 103.) âyetini açıklıyor. Buradaki görememenin, ihata edememek mânasında olduğunu açıklamış oluyor.

İbn-i Cerîr, Avfî tariki ile İbn-i Abbâs'ın ***** **«Gözler O'nu göremez.»** âyetini, **gözler O'nu ihata edemez,** şeklinde tefsir ettiğini nakleder. Gene İbn-i Cerîr İkrime'den yaptığı rivâyette, ruyetullahın zikri geçtiği yerde; Cenabı Hak ***** **gözler O'nu göremez,** buyurmamış mıydı? diye sorulur. İkrime buna cevap olarak; semaya bakınca tamamını görebiliyor musun? dediğini nakleder.

***** **«..size bildirilecek olanlar dışında, hayvanlar helal kılındı..»** (Mâide, 1.) âyetini ***** **«..leş...size haram kılındı..»** (Mâide, 3.) âyeti, ***** **«Din gününün sahibi»** (Fatiha, 4.) âyetini, *****«**Ceza gününün ne olduğunu sen nereden bilirsin?**

Evet, ceza gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin..» (İnfitar, 17-18) âyetleri, ***** **«Adem Rabbinden kelimeler aldı; onları yerine getirdi..»** (Bakara, 37.) âyetini ***** **«Her ikisi Rabbimiz, kendimize yazık ettik..dediler..»** ('Araf, 23.) âyetiyle, ***** **«Ama Rahmân olan Allah'a isnad ettikleri kız kendilerinden birine müjdelenince..»** (Zuhruf, 17.) âyetini ***** **«Aralarından birine bir kızı olduğu müjdelenince..»** (Nahl, 58.) âyetiyle tefsir ve beyan etmiştir.

***** **«..ahdimi yerine getirin ki, ben de ahdimi yerine getireyim..»** (Bakara, 40.) âyetindeki ahdi ulema, ***** **«..eğer namazı kılar, zekatı verir, peygamberlerime inanırsanız..»** (Mâide, 12.) âyetinin tefsir ettiğini söylemiştir. Allah'ın onlara karşı ahdini ***** **«..sizin günahlarınızı bağışlarım..»** (Mâide, 12.) cümlesi tefsir ve beyan etmiştir. ***** **«nimet verdiklerinin yoluna..»** (Fatiha, 3.) âyetini, ***** **«..işte onlar Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerle beraberdir..»** (Nisâ, 69.) âyeti tefsir ve beyan etmiştir.

Âyeti bazen, sünnet de tefsir ve beyan etmiştir. ***** **«Namazı kılın, zekatı verin..»** (Bakara, 43.) âyeti ile ***** **«..insana Allah için Kabeyi haccetmesi gerekir..»** (Âli İmrân, 97.) âyeti gibi hükümler ihtiva eden diğer âyetleri, sünneti nebevi beyan ve tefsir etmiştir. Bunlar; namazın nasıl kılınacağı, haccın nasıl ifa edileceği, zekatın nevileri ve miktarı hakkında hüküm beyan eden hadislerdendir.

2- Âyetlerin mücmel olup olmaması

4039 Bazı âyetlerin mücmel olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Hırsızlık hakkındaki âyet bunlardan biridir. Bazı ulema, mücmelliğin ***** kelimesiyle ***** fiilinde olduğunu söyler. Çünkü el denildiğinde; bilek, dirsek ve omuzu içine alan bir uzuv akla gelir. Kesmek ise, yaralamak veya koparıp ayırmak mânasındadır. Âyette, bu hususları açıklayan bir ifade mevcut değildir. Şâri'in kesme işini bileğe uygulaması, âyetteki kesmeden muradın bu olduğunu gösterir. Âyette, mücmellik olmadığı da söylenir. Çünkü kesmek, aynı zamanda iki şeyi koparıp birbirinden ayırmak demektir.

***** **«..başınızı meshedin..»** (Mâide, 6.) âyeti bu kabildendir. Bu âyetin, başın tamamı veya bir kısmının meshinde tereddüd edildiğinden mücmel olduğu, şâri'in meshi, başın ön kısmına uygulamasıyla, mesihteki mücmelliğin beyan edildiği söylenir. Bir başka görüşe göre, âyet mücmel değildir. Çünkü mesh kelimesi, meshe uygun az veya çok miktarı ifade eden mutlak bir mâna taşır.

***** **«Size analarınız...haram kılındı..»** (Nisâ, 23.) âyeti de bunlardandır. Bir kavle göre âyet, mücmeldir. Çünkü haramın, annenin zatına isnadı doğru değildir. Haram kılınması, bir fiile bağlıdır. Bunun da takdiri gerekir. Bu takdir, çeşitli sebeblere bağlıdır ki bunların hepsini sıralamak gerekmez. Aralarında hangisinin müraccah olduğu da bilinmemektedir. Bir görüşe göre, örf ve âdet tercih sebebi olduğundan, mücmel değildir. Örf ve âdete göre, annenin haram kılınması, onunla cinsi temas veya benzeri fiillerde bulunmak suretiyle, nefsani

arzuların tatmini yasaklamaktadır. Kişilere isnad edilen bütün haram ve helallerin durumu da böyledir.

***** **«Allah alış verişi helal, faizi haram kıldı..»** (Bakara, 275.) âyeti de bunlardandır. Bir görüşe göre âyet mücmeldir. Çünkü riba, bir ziyadeliktir. Yapılan her alış verişte mutlaka bir ziyadelik mevcuttur. Bu ziyadelikte neyin helal, neyin haram olduğunun açıklanması gerekir. Bir görüşe göre de âyet mücmel değildir. Özel bir durum olmadıkça alış veriş, meşru olan umum mânasına hamledilir.

Mâverdi, İmâm Şâfiî'nin bu âyetle ilgili dört ihtimal ileri sürdüğünü açıklar.

a- Âyet, umumi mânadadır. Alış veriş kelimesi, her türlü alış verişi içine alan umumi bir kelimedir. Başka bir delilin tahsis ettiği durum hariç, her türlü alış veriş mubahtır. İmâm Şafi ve ashabınca en sahih olan ifade budur. Çünkü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Eshâbın âdet haline getirdiği alış-verişleri yasaklamış, bunlar arasında hangisinin caiz olduğunu beyan etmemiştir. Bu da gösterir ki âyet, yasak konanlar hariç, her türlü alış-verişin mübah olduğunu ifade eder. Resûlüllah, yasaklanan alış-veriş nevilerini açıklamıştır.

Bu açıklamaya göre Mâverdi, âyetin umumiliğinde iki görüş olduğunu söyler. Birincisi; tahsis olsa bile, umum ifade eden umumiliktir. İkincisi; hususilik ifade eden umumiliktir. Aralarındaki fark, husus ifade eden umumilikteki beyanın lâfzından önce gelmesi, umum ifade eden umumilikte ise, lafızdan sonra gelmesi ve lâfza mukterin olmasıdır. Bu iki kavle göre, tahsis ifade eden bir delil bulunmadıkça, ihtilaf edilen meselelerde bu âyetle istidlalde bulunmak caizdir.

b- Âyet, mücmeldir. Alış-verişin helal veya haram olanı, ancak Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)in beyanıyla bilinir.

Mâverdi burada şu soruyu tevcih eder: Âyetin mücmelliği bizatihi midir? yoksa alış-verişi yasaklayan bir arız'ın bulunması mıdır? Âyetin mücmelliği lâfzında değil, murad edilen mânada mıdır? Alış-veriş lâfzı, lügatta mevcut olan mânayı ifade eder. Fakat karşısına, kendisine zıt olan bir mâna çıkınca, iki umumi kelime arasında tenakuz belirir. Bu durumda, murad edilen mânayı ancak hadisi şerif açıklar. Buna göre âyetin lâfzan değil, manen mücmel olduğu veya lâfzan mücmel olduğu anlaşılır. Böylece bu kelimeden, lügat mânası kastedilmediği, kendisine hâs, lügatta bulunmayan bazı şartlar taşıdığı anlaşılınca, bu kelime gene müşkil olarak kalır mı?

Bu iki duruma göre âyet, alış-verişin helal olduğuna delalet etse bile, âyetten hareket ederek alış-verişin helal veya haram olanını tayin etmek imkânsızdır. İşte, mücmelle umum arasıdaki fark da böyledir. Umum zâhiri ile istidlal caiz iken, mücmelin zâhiri ile istidlal caiz değildir.

c- Âyet; hem umum, hem de mücmel mânadadır. Bu konuda şu noktalarda ihtilaf edilmiştir;

Birincisi: Umumilik âyetin lâfzında, mücmellik de mânasındadır. Buna göre lafız, umum ve hususi, mâna da tefsire muhtaç olan mücmel olur.

İkincisi: Âyetin ***** kısmı umum, ***** kısmı da mücmel olur.

Üçüncüsü: Âyet, aslında mücmel olduğu halde, Resûlüllah'ın beyanıyla umumi olmuştur. Buna göre âyet, beyan edilmeden önce mücmel, beyan edildikten sonra umum mânaya dahil olmuştur. Bu durumda, ihtilaf edilen alış-verişlerde âyetin zâhiri ile istidlalde bulunmak caiz olur.

d- Âyet, meşru alış-verişleri tayin eden âyettir. Resûlüllah'ın helal ve haram olan alış-verişleri belirtmesinden sonra nâzil olmuştur. Bu bakımdan ***** kelimesindeki lam'ı tarif, ahd mânasındadır. Buna göre âyetin zâhiri ile istidlalde bulunmak caiz değildir.

***** **«Namazı kılın, zekatı verin..»** (Bakara, 43.), ***** **«..Ramazan ayına erişen oruç tutsun..»** (Bakara, 185.), ***** **«..Kabeyi tavaf etmek...insanlara Allah'ın hakkıdır..»** (Âli İmrân, 97.) âyetleri de, ihtiva ettikleri şeri kelimelerden dolayı, mücmel olup olmama yönünde ihtilaf edilen âyetlerdendir. Bir kavle göre bu âyetler mücmeldir. Çünkü salât kelimesi; her türlü duayı, savm kelimesi, her türlü imsakı, hac kelimesi, her türlü kasdı ifade etmektedirler. Bu yüzden murat edilen mânayı lügatta bulmak imkânsız olduğundan, şeri mânalarının beyanı gerekir. Bir görüşe göre de mücmel değildir. Şeri bir delille tahsis edilenler hariç, herbiri zikredilen mânaları taşımaktadır.

İbnu'l-Hassar şöyle der: Bazı ulema, mücmel ile muhtemel mânadaki kelimeleri, aynı kelimeler saymıştır. Fakat aralarında fark vardır. Mücmel; mânasının anlaşılmadığı müphem kelimelerdir. Muhtemel ise; ister mecâzi, ister hakiki olsun, kelimenin yapısında iki veya ikiden fazla mefhum ve mânası bulunan kelimelerdir. Bu tarife göre, ikisi arasında şu fark vardır: Muhtemel kelime; bilinen bazı mânalar taşır, kelime, bu mânalar arasında müştereken kullanılır. Mücmel kelime ise; belli bir mânası olmayan kelimedir. Şâri, muhtemel kelimelerin mânasını beyana izin verdiği halde, mücmel kelimelerin beyanına izin vermemiştir.

47 - ÂYETLERDE NÂSİH ve MENSÛH

Bu konuda pek çok kitap yazılmıştır. Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam, Ebû Dâvud es-Sicistani, Ebû Cafer en-Nehhas, İbnu'l-Enbari, Mekkî, İbnu'l-Arabi ve diğer ulema, bu konuda eser yazanlar arasındadır.

Ulema; nâsih ve mensûhu bilmedikçe, bir müfessirin Kur'ân'ı tefsir etmesinin caiz olmadığını söyler. Hazret-i Ali bir kadıya: Nâsih ve mensûhu bilir misin? diye sorduğunda kadı; hayır, cevabını verir. Bunun üzerine Hazret-i Ali; kendini de, başkalarını da helak ettin, şeklinde mukabelede bulunur.

1. Nesihle İlgili Meseleler

4050 Kur'ân'da nesih ile ilgili bir takım meseleler vardır.

a- Neshin lügat mânası

Nesih; ***** **«..Allah şeytanın karıştırdığını giderir, sonra Allah kendi âyetlerini tahkim eder..»** (Hac, 52.) âyetinde olduğu gibi **izale**, ***** **«..Bir âyetin yerini başka bir âyetle değiştirdiğimizde..»** (Nahl, 101.) âyetinde olduğu gibi **tebdil** mânasındadır.

Mirasın, birinden diğerine intikalinde kullanılan «tenâsülü'l-mevaris» tabirinde olduğu gibi, **tahvil** veya **intikal** mânası da vardır. Bir yerden diğer bir yere **nakil** mânasına da gelir. ***** kitabı istinsah ettim, ifadesinde olduğu gibi, bir kitapda bulunan yazıyı, bir başka yere nakletmek mânasını taşır.

Mekki, neshin bu mânasının Kur'ân için geçerli olamayacağını söyler. Kur'ân'da nâsih, mensûhun lâfzıyla değil, başka bir lafızla geldiğini ileri sürerek, en-Nehhâs'ın bu konudaki cevazına karşı çıkar. Buna karşılık Saîdî, en-Nehhâs'ın bu görüşüne ***** **«..Biz yaptıklarınızı şüphesiz bir bir kaydediyorduk..»** (Câsiye, 29.), ***** **«Şüphesiz o, bizim katımızda Ana kitapta mevcut, yüce ve hikmet dolu bir kitapdır..»** (Zuhruf, 4.) âyetlerinin delil olduğunu söyler. Bilindiği üzere, ***** **«..sadece arınmış olanların dokunabileceği saklı bir kitapta mevcutken..»** (Vâkıa, 78-79.) âyetlerinde görüldüğü gibi, levhi mahfuz'da bulunan bütün âyetler, bölüm bölüm nâzil olmuştur.

b- Neshin Faydaları

Allahü teâlâ neshi, bazı hikmetlerinden ve sağladığı kolaylıklarından dolayı, bu ümmete bahşetmiştir. Bütün İslam uleması, neshin cevazını kabul ederken, Yahudiler neshin, beda mânasına geldiğini zannederek karşı çıkmışlardır.

Halbuki beda, önceden kararlaştırılan bir fikri bırakıp, akla gelen başka bir fikri kabul etmektir. Beda'nın Allah'a isnadı, muhaldir. Çünkü Yahudilerin «beda» kabul ettikleri şey; öldürdükten sonra diriltmek, dirilttikten sonra öldürmek, sıhhatli iken hasta olmak, fakir iken zengin olmak gibi hususlarda verilen hükmün müddetini tayin etmek demek olur ki, bu hususlara beda denmez. Bütün emir ve nehiyler de böyledir.

Kur'ân'ın neshi hususunda ulema, farklı görüşlere sahiptir. Bir kısmı ***** **«Herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır, veya unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz.»** (Bakara, 106.) âyetine dayanarak Kur'ân'ın ancak Kur'ân'la neshedileceğini, Kur'ân'ın misli ve Kur'ân'dan daha hayırlı olanın gene Kur'ân olacağını ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı da ***** **«O, kendiliğinden konuşmaz.»** (Necm, 3.) âyetine dayanarak, sünnetin Allah katından geldiği gerçeğini düşünerek, Kur'ân'ın sünnetle neshedileceğini kabul etmişlerdir. Vasiyet âyetinin neshi, bu kabildendir.

Bir kısım ulemanın görüşü de şu noktada toplanır.

Şayet sünnet, vahiy yoluyla gelmişse âyeti neshedebilir. Şayet bu, Resûlün içtihadı ise, neshedemez. Bunu İbn-i Habib en-Nisâburi, «Tefsir»inde zikretmiştir. Bu konuda İmâm Şâfiî şöyle der: Kur'ân'ı sünnet neshederken, mutlaka bu neshi destekleyen bir başka Kur'ân âyeti mevcuttur. Sünneti Kuran neshederken, Kur'ân'ı destekleyen mutlaka bir sünnet mevcuttur. Bu durum Kur'ân ve sünnet'in birbirine uygunluğunu gösterir. Bu konunun teferruatını, «Cemu'l-Cevami» adlı eserin şerhinde zikrettim.

c- Neshin Cari Olduğu Yerler

Nesih ancak; cümle haberi olsa bile, emir ve nehiylerde vaki olur. Talep ifade etmeyen cümlelere, nesih dahil olmaz. Vaad ve vaid ifade eden cümleler bu kabildendir. Bu gerçek

kavranılınca, nesihle ilgili kitaplara çok sayıda vaad ve vaidle ilgili haberî âyetlerin alınmasındaki yanlışlık açıkça görülür.

d- Neshin Bazı Kısımları

1 - Amel edilmeden önce neshedilen âyet; hakikatte nesih budur. (Mücadele sûresinin 12. âyeti olan) necva âyeti, buna misaldir.

2- Önceki ümmetlerin şeriatında bulunan bazı ahkâmın, bu ümmette neshedilmesidir. Kısas ve diyetle ilgili âyetler buna misaldir. Veya, bir süre uygulanması emredilmiş olan âyetlerdir. Kıblenin Beyti Makdis'den Kabe'ye, aşure orucunun Ramazan ayına çevrilmesindeki nesih, buna misaldir. Bu yüzden bu nevi neshe, hafifletme neshi denilir.

3- Belli bir sebebe bağlı olarak emredilen, sebebin kalkması ile emrin kalkmasını gerektiren hükümler de, neshin kısımlarındandır. Zayıflık ve sayıca azlık durumunda sabır ve teenni ile davranma emri, buna misaldir. Bu durum, kıtalin farz kılınmasıyla neshedilmiştir. Böyle bir nesih, hakikatte nesih değildir. Bu, ***** (Bakara, 106.) âyetinde olduğu gibi, hükmün tehir edilen kısmıdır. Tehir edilen hüküm, Müslümanların kuvvetlendiği anda, savaşla emrolunmalarıdır. Zayıflık anında ise hüküm, eza karşısında sabredilmesidir. Bu bakımdan sabır hakkında inen âyetin seyf âyeti ile neshedildiğini kabul eden ulemanın görüşü zayıf düşmüştür. Halbuki gerçek, âyetin mensûh olmayıp, hükmü tehir edilen âyet olmasıdır. Şöyle ki, bu durumda varid olan her emrin, hükmünü gerektiren bazı sebeplerden dolayı muayyen bir zamanda uygulanması gerekir. Sonra hükmün sebebleri değişince, hüküm de değişir ki buna nesh denmez. Gerçek nesih, uygulanmamak üzere hükmün kalkmasıdır.

Mekkî şöyle der: Bazı ulema ***** **«Allah'ın emri gelene kadar onları affedin, geçin.»** (Bakara, 109.) âyetinde görüldüğü gibi, gaye ve zamana işaret eden bir emrin mensûh olmayıp muhkem olduğunu söyler. Çünkü bu emir belli bir zamana bağlıdır. Belli bir zamana bağlı olan emirde, nesih mümkün değildir.

4065 e- Alimlerden bir grup, içinde nâsih veya mensûh âyetler ihtiva eden sûreleri, şu kısımlara ayırırlar:

1- İçinde nâsih veya mensûh âyet bulunmayan sûreler, 43 tanedir. Bunlar: Fatiha, Yûsuf, Yâsin, Hucurât, Rahmân, Hadid, Saff, Cuma, Tahrim, Mülk, Hâkka, Nuh, Cin, Mürselât, Nebe, Nâziat, İnfitar, Mutaffifîn, İnşikâk, Burûc, Fecr, Tîn, Asr ve Kâfirûn sûreleri hariç, Fecr'den sonra, Nas sûresine kadar olan bütün sûreler.

2- İçinde nâsih veya mensûh âyet bulunan sûreler, 25 tanedir. Bunlar: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Hac, Nûr, Furkan, Şuarâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokman, Ahzâb, Sebe, Mü'min, Şûrâ, Zâriyat, Tûr, Vâkıa, Mücâdele, Müzzemmil, Müddessir, Tekvir ve Asr.

3- İçinde sadece nâsih âyetler bulunan sûreler 6 tanedir. Bunlar: Fetih, Haşr, Münafikûn, Tegâbûn, Talak ve A'lâ.

4- İçinde sadece mensûh âyetler bulunan sûreler de geriye kalan sûrelerdir.

Bu taksim, şüphelidir. Bu da, aşağıda verilecek bilgilerden anlaşılacaktır.

4066 f- Mekkî, nâsihi şu kısımlara ayırır:

Birincisi; farzın farzı neshidir. Neshedilen âyetle amel caiz değildir. Had cezası verilen zaninin hapsi, bu nevi neshe bir misaldir.

İkincisi; farzın farzı neshidir. Neshedilen âyetle amel caizdir. Müsabere âyeti buna misaldir.

Üçüncüsü; mendup olanı nesheden farzdır. Kıtal âyeti buna misaldir. Kıtal, önceleri mendup iken, sonradan farz kılınmıştır.

Dördüncüsü; farzın mendup ile neshedilmesidir. Gece namazının neshi buna misaldir. Bu namaz; ***** **«..Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun..»** (Müzzemmil, 20.) âyetinde geçen kıraatla neshedilmiştir.

2. Kur'ân'ı Kerim'de nesih

4067 Kur'ân'ı Kerim'de nesih üç kısımdır:

1) Hükmü ve tilâveti mensûh olan âyetler

Hazret-i Âişe şöyle demiştir. Evliliği haram kılan on emzirme, beş emzirme ile neshedilmiştir. Resûlüllah vefat ettiğinde bunlar, Kur'ân'da okunan âyetlerdendi. Bu hadisi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir. Ulema, hadisde geçen «bunlar Kur'ân'da okunan âyetlerdendi» sözünü şüphe ile karşılamıştır. Çünkü bu sözden, on emzirmenin tilâveti neshedilmediği anlaşılır ki, gerçek bu değildir.

Bu sözden anlaşılanı şöyle belirtmek isterim; Peygamberin vefatından murat, vefatına yakın bir zamana kadar demektir. Veya âyetin tilâveti de neshedilmişti. Fakat bu haber, ancak Resûlün vefatından sonra duyulmuştu. Bu yüzden Resûlün vefatı günlerinde bazı sahâbe âyetin neshini duymadıklarından tilâvetine devam etmekteydiler. Ebû Musa el-Eşari ise şöyle der. Âyet nâzil olur olmaz neshedilmiştir. Mekkî şöyle der: Hazret-i Âişe'den rivâyet edilen bu hadis'de mensûh olan âyet de nâsih olan âyet de, tilâvet edilmemiştir. Bunun dışında benzeri bir neshi bilmiyorum.

2) Hükmü mensûh, tilâveti baki olan âyetler.

4068 Neshin bu kısmı ile ilgili bazı eserler mevcuttur. Bazı ulema bu nevi âyetlerin sayıca çokluğundan bahsetseler bile, hakikatte cidden azdır. Kadı Ebû Bekr b. Arabi gibi muhakkik ulema, bu hususu inceleyip vuzuha kavuşturmuşlardır.

Bu konuda şunu ilâve etmek isterim: Bu nevi âyetlerin sayıca çokluğundan söz edenlerin ileri sürdükleri mensûh âyetler birkaç kısımdır.

Bunlardan biri; ne nesih, ne tahsis, ne de bunlarla ilgili bir yönü bulunmayan âyetlerdir. ***** **«..kendilerine rızık olarak verdiğimizden yerli yerince sarfederler.»** (Enfal, 3.) ve ***** **«..sizi rızıklandırdığımızdan hayra sarfedin.»** (Bakara, 254.) âyetleri buna misaldir.

Bu nevi âyetlerin sayısını çoğaltan ulema, bu iki âyetin zekat âyetiyle mensûh olduğunu söylerler. Fakat bu doğru değildir. Enfal sûresinin âyeti, infakta bulunanları öven bir haberdir.

Bu infakı; zekat verme, aile efradına infakta bulunma ile tefsir etmek mümkündür. Halbuki bu âyette, zekatın dışında farz nafakaya işaret bulunmamaktadır. Bakara sûresinin âyetinde ise, infakın zekata hamli mümkündür, tefsiri bu şekilde yapılmıştır.

***** **«Allah hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?»** (Tin, 8.) âyeti de bu nevidendir. Bu âyetin Seyf âyetiyle mensûh olduğu söylenirse de bu doğru değildir. Çünkü Allah her zaman «ahkemu'l-hâkimindir», bu âyet cezalandırmayı terkedip neticeyi Allah'a bırakma mânasına gelse bile neshi kabul etmez.

Bazı ulema ***** **«..insanlara güzel söz söyleyin..»** (Bakara, 83.) âyetinin seyf âyeti ile neshedildiğini kabul ederler. İbnu'l-Hassar; bu görüşün hatalı olduğunu, âyetin Beni İsrail'den alınan misakı ifade eden bir haber olduğunu, böyle bir habere nesih giremeyeceğini söyler. Benzeri âyetlerde aynı şeyi söylemek mümkündür.

4072 Mensûh değil, tahsis ifade eden âyetler

İbn-i Arabi bu nevi âyetleri mükemmel tesbit etmiştir.

***** **«İnsan hiç şüphesiz hüsran içindedir. Ancak inanıp..»** (Asr, 2-3.), ***** **«Şairlere ancak azgınlar uyar.»** (Şuarâ, 224.) ***** **«Ancak inanıp..»** (Şuarâ, 227.), ***** **«Allah'ın emri gelinceye kadar onları affedin, geçin..»** (Bakara, 109.) âyetleri bu kabildendir. Bu ve benzeri âyetler, istisna ve gaye ifade eden edatlarla tahsis edilmiştir. Bunları mensûh saymak, hatadır.

***** **«Müşrik kadınlar Mü'min oluncaya kadar onlarla evlenmeyin..»** (Bakara. 221.) âyetinin ***** **«..ehli Kitab'ın hür ve iffetli kadınlarını..»** (Mâide, 5.) âyeti ile mensûh olduğu söylenir. Halbuki ikinci âyet, birincisini tahsis etmiştir.

Diğer bir kısmı da; câhiliye devrinde İslam'dan önceki dinlerde veya üvey anne ile nikahın iptali, kısasın ve diyetin meşruiyeti, talakın üç sayıda sınırlı kalması gibi hususlarla ilgili âyetlerin henüz nâzil olmadığı, İslam'ın ilk günlerindeki âdetlerin kaldırılması ile ilgilidir. Bunların nâsih kısmında mütalaa edilmesi, uygun ise de, edilmemesi daha uygundur. Bu görüşü, Mekkî ve diğer ulema tercih etmiş, şayet bunlar nâsihden sayılsa idi, Kur'ân'ın tamamı nâsih olurdu. Halbuki Kur'ân'ın tamamı veya tamamına yakın bir kısmı, küffar ve Ehl-i Kitab'ın durumunu neshetmektedir, şeklinde tevcihte bulunmuşlar, nâsih ve mensûhun hakkı, bir âyetin diğer bir âyeti neshetmesidir, demişlerdir.

Evet, İslam'ın ilk günlerinde yaşanan âdetlerin neshi olan bu son kısmın, neshe dahil olması, diğer iki kısmdan daha uygundur.

Bu konu aydınlığa kavuşmuşsa, nâsih-mensûh âyetlerin sayıca çokluğunu ileri sürenlerin misal olarak getirdikleri çok sayıdaki âyetler, nâsih-mensûh olmaktan çıkar. Hatta, affetme ve vazgeçme ile ilgili âyetlerin seyf âyeti ile nesh edilmediğini söyleyecek olursak, geride nâsih mensûhla ilgili pek az âyet kalır. Bunları delilleriyle tesbit ettim, aşağıda ayrı ayrı gösteriyorum.

a- Sûrelerde Mensûh Âyetler

Bakara sûresinde bulunanlar:

4076 ***** **«Birinize ölüm geldiği zaman...size farz kılındı..»** (Bakara, 180.) âyeti, İbn-i Arabi'nin ifadesine göre, miras âyeti ile veya ***** **«varise vasiyyet yoktur.»** hadisi ile veya icma ile mensûhtur. ***** **«Orucu güçlükle tutanlara bir fidye vardır..»** (Bakara, 184.) âyeti, ***** **«Ramazan'a erişen orucunu tutsun..»** (Bakara, 185.) âyetiyle mensûh olduğu söylenir. ***** **«Oruç gecesi kadınlara yaklaşmak size helal kılındı..»** (Bakara, 187.) âyet, ***** **«..sizden öncekilere yazıldığı gibi.»** (Bakara, 183.) âyetini neshetmiştir. Zira bu son âyetin hükmü uyarınca, uyandıktan sonra cinsi temasda bulunmanın ve yeyip içmenin haram olduğuna inanıyorladı. Bunu İbn-i Arabi zikretmiştir. Başka bir rivâyette ise, bunun sünnet ile yapılan nesih olduğunu söylemiştir.

***** **«Sana haram ayından, onda savaştan soruyorlar..»** (Bakara, 217.) âyeti, ***** **«..müşrikler nasıl sizinle topyekün savsıyorlarsa, siz de onlarla topyekün savaşın..»** (Tevbe, 36.) âyetiyle neshedilmiştir. Bunu İbn-i Cerîr, Ata b. Meysere'den rivâyet etmiştir. ***** **«İçinizden ölüp, geriye eşler bırakanlar eşlerinin (evlerinden) çıkarılmadan bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyyet etsinler..»** (Bakara, 240.) âyeti, ***** **«..dört ay on gün kendilerini beklerler..»** (Bakara, 234.) âyetiyle neshedilmiştir. Vasiyet âyeti, miras âyeti ile neshedilmiştir. Nisâ 15. âyetindeki sükna müsadesi Bir kısım Ulemaya göre mensûh değilken, diğer bir kısmına göre ***** hadisi ile mensûh sayılmıştır. ***** **«..içlerinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker..»** (Bakara, 284.) âyeti, akabinde gelen ***** **«Allah kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez..»** (Bakara, 286.) âyetiyle neshedilmiştir.

Âl-i İmrân sûresinde bulunanlar:

***** **«..Allah'tan ona yakışır biçimde korkun..»** (102) âyeti ***** **«Gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun..»** (Tegâbun, 16.) âyetiyle neshedildiği söylenirse de, muhkem olduğundan neshedilmediği de söylenir. Bu sûrede, bu âyet dışında, neshi ileri sürülen başka bir âyet yoktur.

Nisâ sûresinde bulunanlar:

***** **«..Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin..»** (33.) âyeti, ***** **«..Rahim sahipleri (akraba olanlar), Allah'ın Kitabına göre birbirlerine (vâris olmağa) daha yakındırlar..»** (Enfal, 75.) âyetiyle neshedilmiştir. ***** (Nisâ, 8.) âyetinin mensûh olduğu söylendiği kadar, mensûh olmadığı da söylenir. Fakat bu âyetle fazla amel edilmemiştir. ***** **«..fuhuş yapanlara karşı.»** (Nisâ, 15.) âyeti, Nûr, 2. âyetiyle neshedilmiştir.

Mâide sûresinde bulunanlar:

***** **«..ne haram aya..»** (2.) âyeti, aynı aydaki kıtali mubah kılan âyetle mensûhtur. ***** **«..Sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir..»** (42.) âyeti, aynı sûredeki ***** **«Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet..»** (49.) âyetiyle neshedilmiştir. ***** **«..sizin dışınızdan iki kişi..»** (106.) âyeti, ***** **«..sizden adaletli iki kişiyi şahit tutun..»** (Talak, 2.) âyetiyle neshedilmiştir.

Enfal sûresinde bulunanlar:

***** **«..eğer sizden sabırlı yirmi kişi olursa..»** (65.) âyeti, kendinden sonraki 66. âyetle neshedilmiştir.

Tevbe sûresinde bulunanlar:

***** **«Gerek hafif, gerek ağır olarak (isteyerek veya istemeyerek) savaşa çıkın..»** (41.) âyeti, ***** **«Köre güçlük yoktur..»** (Nûr, 61.) âyetiyle, ***** **«Düşkünlere güçlük (günah) yoktur..»** (91.) âyeti, aynı sûredeki ***** **«Bütün Müslümanların toptan harbe iştirakleri doğru değildir..»** (122.) âyetiyle neshedilmiştir.

Nûr sûresinde bulunanlar:

***** **«Zina eden erkek, zina eden kadından.. başkası ile evlenemez..»** (3.) âyeti, ***** **«İçinizden bekarları.. evlendirin..»** âyeti ile neshedilmiştir. ***** **«..köleleriniz.. sizden izin alsınlar..»** (58.) âyetini Bazı ulema mensûh sayarken, Bazıları da mensûh değildir, demişlerdir. Fakat fukaha, bununla fazla amel etmemiştir.

Ahzâb sûresinde bulunanlar:

***** **«..sana..kadınlar helal değildir..»** (52.) âyeti ***** **«..biz ücretlerini verdiğin eşlerini.. sana helal kıldık.»** âyetiyle neshedilmiştir.

Mücadele sûresinde bulunanlar:

***** **«..Peygamberle hususi olarak konuşacağınızda.. verin..»** (12.) âyeti, kendisinden sonraki 13. âyetle neshedilmiştir.

Mümtehine sûresinde bulunanlar:

***** **«..ganimetten, eşleri giden Mü'min erkeklere harcadıklarının mislini verin..»** (Mümtehine, 11.) âyetinin seyf âyeti veya ganimet âyetiyle mensûh olduğu söylenirse de, bir görüşe göre mensûh değil, muhkem âyettir.

Müzzemmil sûresinde ise, ***** **«Geceleyin kalk (namaz kıl); yalnız birazında (uyu)»** âyeti, sûrenin son âyeti ile neshedilmiştir, denirken bu son âyetin de beş vakit namazla ilgili âyetle neshedildiği söylenir.

Bazılarında ihtilaf edilmekle beraber, yukarıda verdiğimiz mensûh âyetlerin sayısı 21 dir. Bunlar dışında mensûh âyetler bulunduğunu iddia etmek doğru değildir. İstizan ve ganimet taksimi ile ilgili âyetlerde nesih olmadığına dair sahih kavle bakılırsa, mensûh âyet sayısı 19 olur. İbn-i Abbâs'ın ***** **«..Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır..»** (Bakara, 115.) âyetinin ***** **«..(Bundan böyle) yüzünü Mescidi Haram tarafına çevir..»** (Bakara, 144.) âyetiyle mensûh olduğuna dair rivâyeti dikkate alınacak olursa, mensûh âyet sayısı 20 de kalmış olur.

Bunları beyitler halinde, aynen aşağıdaki gibi nazmettim:

وقد أكثر الناس في المنسوخ من عدد وأدخلوا فيه آياً ليس تنحصر

وهاك تحريرآي لا مزيد لها عشرين حررها الحذاق والكبَرُ

آي التوجه حيث المرء كان وأنْ يوصي لأهليه عند الموت محتضرُ

Tilâvetin baki kalıp, hükmün kaldırılması iki şekilde açıklanabilir.

a- Kur'ân-ı Kerîm, hükümleri öğrenip onlarla amel etmek için okunduğu gibi, Allah kelâmı olduğundan, sevaba nail olmak için de okunur. Bu yüzden, mensûh ayetin hükmü kaldırılmasına rağmen, tilâveti baki kalmıştır.

b- Nesihde umumiyetle kullara kolaylık sağlama gayesi bulunduğundan, zor olan hükümler kaldırılmış, Allah'ın bu nimetini hatırlamak üzere, neshedilen ayetin tilâveti baki kalmıştır.

Kur'ân'da mevcut nâsih ayetler, cahiliye devrinde İslâm'dan önceki dinlerde veya İslâm'ın ilk günlerindeki bazı hükümlerle ilgilidir. Bu yüzden, nâsih ayetlerin sayısı da azdır. Bunlar; kıblenin değiştirilmesi, aşûra orucu yerine ramazan orucu tutulması gibi hususlardır. Bunları **Cem'ul-Cevâmi** adlı esere yazdığım şerhde ayrı ayrı ele aldım.

b- Nâsih-Mensûhla İlgili Bazl Meseleler

4099 Bazı ulema; Kur'ân'da mevcut nâsih ayetler tertipte, mensûh ayetlerden sonra nâzil olduğunu, ancak Bakara süresindeki iddet ayeti ile, Ahzab sûresi 52. ayetinin böyle olmadığını söyler. Bazıları buna üçüncü bir âyet ilâve etmişlerdir. Bu âyet, Haşr sûresinin 7. ayetidir. Bazı Ulemaya göre Enfal sûresinin 41. ayeti, bu ayeti neshetmiştir. Bazıları buna bir dördüncüsünü ilâve etmişlerdir ki bu da "onların mallarından artanı al" mealindeki A'raf sûresi 199. ayetidir. Bu ayetin, zekât ayeti ile neshedildiği söylenir.

İbnu'l-Arabî şöyle der: Kur'ân-ı Kerîm'de, küffârdan sakınmayı, kaçmayı, uzaklaşmayı, onlarla münasebette bulunmayı emreden bütün ayetler, seyf âyetiyle neshedilmiştir. Bu âyet, Tevbe sûresi 5. âyettir. Kur'ân'ın 124 âyeti bu seyf âyetiyle neshedilmişse de, âyetin son kısmı ile, ilk kısmı da neshedilmiştir.

İbnu'l-Arabî, yukarıdaki sözüne şunu da ilâve eder: A'raf Sûresinin 199. ayeti, "Sen af yolunu tut." ile "Ve cahillere aldırış etme." kısmına nesh girdiği halde, âyetin ortasındaki "İyiliği emret." kısmının muhkem âyet hükmünde olması, neshin dikkate değer yönlerinden biridir. Dikkate değer yönlere bir başka misal de Mâide Sûresi 105. âyettir. Bu âyetin son kısmı nâsih, ilk kısmı da mensûhtur. Bunun bir benzeri, Kur'ân'da mevcut değildir. Emri bi'l-ma'rûf, nehyi ani'l-münker mânasını taşıyan "Siz doğru yolda olursanız" kısmı, "Siz kendinizi koruyun" kısmını neshetmiştir.

Saîdî şöyle der: Ahkâf sûresinin 9. ayeti nüzûlünden 16 sene sonra Hudeybiye Müsâlahası sırasında nâzil olan Fetih sûresinin ilk ayetiyle neshedilmiştir. Hiç bir âyet, bu kadar uzun süreden sonra neshedilmemiştir.

Hibetullah b. Selâme ed-Darir ***** (İnsan, 8.) âyetinde şöyle der: 'Bu âyette neshedilen ***** kelimesidir. Bununla, müşriklerden alınan esirler kasdedilmektedir. A'ma olan bu zat, ***** kelimesinin «müşrikleri kapsamadığını yani, âyetin mensûh olduğunu» ifade edince kızı bu görüşün hatalı olduğunu söyledi. Babası neden yanlış, diye sorunca kızı Müslümanlar, kimseyi acından öldürmez, diye cevap verdi.

Şeyzele, «el-Burhan» adlı eserinde şöyle der: Nâsih âyetin neshi caizdir. Bu durumda nâsih âyet mensûh olur. ***** **«Sizin dininiz size, benim ki bana.»** (Kâfirûn, 6.) âyetini,

***** **«..müşrikleri öldürün..»** (Tevbe, 5.) âyetinin neshetmesi, bu âyeti de ***** **«..kendi elleriyle cizye verene kadar..»** (Tevbe, 29.) âyetiyle neshedilmesi, buna misaldir.

Bu ifadeyi iki yönden değerlendirmemiz gerekir.

Birincisi; bu konuda önceden bilgi vermiştik.

İkincisi; ***** âyeti, ***** âyetini tahsis etmiş mensûh kılmamıştır. Buna misal, Müzzemmil sûresinin son âyetidir. Bu âyet, sûrenin ilk kısmını neshetmiştir, kendisi de, namazların farziyetini belirten âyetle neshedilmiştir. Buna bir diğer misal de ***** (Tevbe, 41.) âyetidir. Bu âyet, müşriklerle münasebette bulunmayı yasaklayan âyetleri neshetmiş, özür ifade eden âyetlerle de neshedilmiştir.

Ebû Ubeyd, Hasanu'l-Basri ve Ebû Meysere'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Mâide sûresinde mensûh âyet yoktur. Buna rağmen «Mustedrek» sahibinin İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyette bir müşkil bulunmaktadır. İbn-i Abbâs'a göre ***** **«..ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir..»** (Mâide, 42.) âyeti, ***** **«..aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet..»** (Mâide, 49.) âyeti ile neshedilmiştir.

Ebû Ubeyd ve diğer ulema, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da neshedilen ilk âyet, kıblenin tahvili âyetidir. Ebû Dâvud, başka bir tarik ile İbn-i Abbâs'dan şu rivâyeti nakleder: Kur'ân'da neshedilen ilk âyet, kıble âyetidir. Sonrada aşura orucudur.

el-Mekki ise şunları söyler: Bu durumda, Mekke'de nâzil olan âyetlerde nâsih vaki olmamıştır. Fakat bir rivâyete göre, nâsih âyetler mevcuttur. Gâfir sûresinin ***** **«Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar, Rablerini överek tesbih ederler, O'na inanırlar ve Mü'minler için (şöyle) mağfiret dilerler:..»** (Mü'min, 7.) âyeti, ***** **«Melekler ise Rablerini överek tesbih eder ve yeryüzünde bulunanlar için O'ndan bağışlanma dilerler..»** (Şûrâ, 5.) âyetini neshetmiştir. Bu konuya en uygun olan nesih, Müzzemmil sûresinin ilk âyetlerinin, son âyetleriyle, son âyetlerin de beş vakit namazın farziyetini getiren âyetle neshedilmesidir. Bu sûreler, ittifakla Mekke'de nâzil olan sûrelerdir.

c- Nâsih-Mensûh'un şartları

4112 İbnu'l-Hassar şöyle der: Neshin kabul edilebilmesi için ya Resûlün, ya da Sahâbe'nin ***** **bu âyet, şu âyeti neshetti,** şeklindeki açık ifadesi bulunmalıdır. Fakat bir âyetin nâsih-mensûh oluşunda ihtilaf mevcutsa, bu âyetin nüzûl sırasına bakılır, buna göre hüküm verilir. **Nesih konusunda sahih bir nakil, iki âyet arasında açık bir zıtlık bulunmadıkça, ne müfessirlerin kavline, ne de müçtehidlerin içtihadına itimad edilir. Çünkü nesih, bir hükmün kalkması, yerine Resûlüllah'ın zamanında takarrür eden bir hükmün gelmesi demektir. Bu da, rey ve içtihaddan ziyade, sahih nakil ve nüzûl sırasına bağlıdır.** Ulema bu konuda farklı görüşlere sahiptir. Bir kısmı, udul vasfını taşıyan birinin nesih konusunda verdiği haberi kabul etmezken, diğer bir kısmı, müfessir veya müçtehidin haberini yeterli görür. Fakat gerçek olan, her iki görüşün hilafıdır.

3) Hükmü baki, tilâveti mensûh olan âyetler

4116 Neshin kısımlarından üçüncüsü; hükmü baki, tilâveti mensûh olan âyetlerdir.

Bazı ulema, hükmün baki kalmasına karşılık, tilâvetin kaldırılmasındaki hikmetin ne olduğu, âyetin hükmüyle amel edip tilâvetinden hasıl olan sevabı birleştirmek gayesi ile, tilâvetin baki kalmasının daha iyi olup olmayacağı konusunda bazı sorular yöneltmişlerdir.

«Funun'l-Efnan» müellifi İbnu'l-Cevzi, bunu şöyle cevaplandırır. Bundaki hikmet; Müslümanların kendilerine emredilen hususlarda herhangi araştırmaya gitmeksizin, zan yoluyla, hayırlı işlerde ne ölçüde yapışıp itaat edeceklerini ortaya çıkarmaktır, İbrahim (aleyhisselâm)ın, vahyin en alt mertebesi olan, uykuda oğlunu kurban ettiğini görmesi üzerine, bunu derhal uygulamaya koyması gibi, Müslümanlar da emredildikleri şeyleri derhal uygularlar. Bu hikmeti gösteren misaller pek çoktur.

Ebû Ubeyd, İsmail b. İbrahim'den, o Eyyub'den, o Nafi'den, o da İbn-i Ömer'den, şöyle dediğini rivâyet eder: Sizden biriniz Kur'ân'ı bütünüyle biliyorum demesin..Kur'ân'ın bazı âyetleri neshedildiğinden, tamamını nasıl bilebilir? Bu yüzden, Kur'ân'da mevcut olanın hepsini biliyorum demesi, daha uygundur.

Ebû Ubeyd; İbn-i Ebî Meryem, o Ebû Lehia'dan o Ebû'l-Esved'den, o Urvetu'bnu'z-Zubeyr'den, o da Hz Âişe'den, şöyle dediğini rivâyet eder: Ahzab sûresi nâzil olunca, Resûlün sağlığında 200 âyetten ibaretti. Bu sûreden pek çok âyetin neshedilmesi sonucu, Hazret-i Osman zamanındaki Kur'ân'ın teksiri sırasında, bugün mevcut olan âyet sayısı kadarıyla yazılmıştır.

Ebû Ubeyd; İsmail b. Cafer'den, o Mübarek b. Fudale'den, o Asım b. Ebî Necud'dan, o da Zerru'bnu Hubeyş'den, şöyle dediğini rivâyet eder. Ubeyy b. Ka'b bana şöyle dedi; Ahzâb sûresi kaç âyettir? Ben de, 72 veya 73 âyettir, cevabını verdim. Ubeyy: Bu sûre, Bakara sûresine muadildi, recm âyetini bile bu sûrede okurduk, deyince, recm âyeti nedir, diye sordum. Ubeyy bu âyeti ***** **Evli erkek ve evli kadın zina ederlerse, Allah'tan bir ceza olmak üzere onları recmedin. Allah aziz ve hakimdir,** şeklinde okudu.

Ebû Ubeyd; Abdullah b. Salih'den, o Leys'den, o Halid b. Yezid'den, o Said b. Ebî Hilal'den, o Mervan b. Osman'dan, o Ebû Umame b. Sehl'den, o da teyzesinden, şöyle dediğini rivâyet eder. Resûlüllah bize recm âyetini; ***** **Yaşlı erkek ve kadını tattıkları lezzetten dolayı cezalandırın,** şeklinde okumuştu.

Ebû Ubeyd; Abdullah b. Salih'den, o Hişam b. Sa'd'dan o Zeyd b. Eşlem' den, o Ata b. Yesar'dan, o da Ebû Vâkıd Leysi'den, şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a vahiy indiğinde kendisine uğrar, inen vahyi öğrenirdik. Bir gün aynı maksatla yanına uğradığımda bana: Allah şöyle buyuruyor diyerek: ***** **Biz malı insanoğluna namazını kılması, zekatı vermesi için verdik; ama ademoğlunun bir dere dolusu malı** (kasası kesesi dolu) **olsa ikincisini ister, onu da elde etse üçüncüsünü elde etmeye bakar. Ademoğlunun** (muhteris) **gönlünü topraktan başka birşey doldurmaz. Şu kadar ki** (ihtirastan nefret edip) **tevbe eden kişinin tevbesini Allah kabul eder,** şeklinde okudu.

Hâkim, Müstedrek'inde, Ubeyy b. Ka'b'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah bana şöyle dedi: Allahü teâlâ bana, Kur'ân'ı sana okumamı emretti. Sonra ***** **«Kitap ehlinden ve putperestlerden olan inkârcılar ...vazgeçecek değillerdi.»** (Beyyine, 1.) ile başlayan sûreyi okuyarak şunları ilâve etti: ***** **İnsanoğlu bir dere dolusu mal mülk isteyip bu isteğini elde etse, bir ikincisini ister, onu da elde etse, üçüncüsünü ister. İnsanoğlunun aç gözünü topraktan başka bir şey doyurmaz. Şu kadar ki** (bu ihtirası bırakıp) **tevbe eden kişinin tevbesini Allah kabul eder. Allah yanında değeri olan kişi, ne Yahudi, ne de Hıristiyan'dır; ancak muvahhid kişidir.**

Ebû Ubeyd, Haccac'dan, o Hammad b. Seleme'den, o Ali b. Zeyd'den, o Ebû Harb b. Ebî'l-Esved'den, o da Ebû Musa'l-Eşari'den rivâyetle, şöyle dediğini nakleder: Tevbe sûresi uzunluğunda bir sûre nâzil olduysa da sonradan neshedildi. Ondan şu âyetler ezberlenmişti:

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Musa'l-Eşari'nin şöyle dediğini nakleder: biz ***** ile başlayan sûrelerden birine benzer miktarda bir sûre okumuşsak da, bundan ancak şu âyet aklımızda kaldı:

Ey Mü'minler, yapmayacağınız şeyleri söylemeyin, bu tür işleriniz şahit olarak boynunuza (amel defterinize) yazılır da kıyamet gününde bundan dolayı hesap vermek zorunda kalırsınız.

Ebû Ubeyd; Haccac'dan, o Said'den, o Hakem b. Uteybe'den. o da Adiy b. Adiy'den şöyle dediğini rivâyet eder: Adiy, Hazret-i Ömer bize ***** **Babalarınıza özenti duymayın, onlara özenti duyarsanız kâfir olursunuz**, âyetini okumuştu. Bunu Zeyd b. Sabite sordum. O da âyetin böyle olduğunu doğruladı.

Ebû Ubeyd, İbn-i Meryem'den, o Nâfi b. Ömer el-Cumahi'den, o İbn-i Ebî Muleyk'den, o Misver b. Mahreme'den rivâyetle, şöyle dediğini nakleder: Hazret-i Ömer, AbdurRahmân b. Avfa; ***** **Önceki cihadınız gibi cihad edin**, âyetini biz duymadık, acaba sen duydun mu? diye sorar. O da; bu âyet, Kur'ân'da neshedilen âyetlerden biriydi, cevabını verir.

Ebû Ubeyd; İbn-i Ebî Meryem'den, o İbn-i Lehia'dan, o Yezid b . Âmiri'l-Mugâferi'den, o Ebû Sufyani'l-Kelali'den rivâyetle, Mesleme b. Mahled el-Ensârî'nin şöyle dediğini nakleder: Bana, Mushaf'da yazılmayan iki âyeti söyler misiniz? diye sordu. Yanlarında Ebû Kennud Said b. Mâlik olduğu halde, buna cevap vermediler. Bunun üzerine Mesleme şunları okudu:

İman edip, hicret eden, mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimseleri; sizsiniz saadete, mutluluğa erecek olanlar, diye müjdeleyin. Hicret eden bu Müslümanları barındıran, onlara yardımcı olan, Allah'ın sevmediği bir topluluğa karşı onlarla beraber mücadele eden bu topluluğa, yaptıklarına karşılık olmak üzere saklanan (hazırlanan) müjdeyi hiç kimse bilemez.

Taberânî «es-Sünenu'l-Kebir»inde İbn-i Ömer'den şöyle dediğini rivâyet eder: Sahâbe'den iki kişi Resûlüllah'tan bir sûre ezberlemişlerdi. Aradan bir süre geçtikten sonra, bir gece namaz kılarken, bu sûreyi okumak istediler. Fakat sûreyi tam olarak okuyamadılar. Sabahleyin Resûl'e uğrayıp durumu anlatınca Resûlüllah; bu sûre, neshedilen sûrelerdendir, üzerinde durmayınız buyurdu.

Buhârî ve Müslim, Bi'ri Maune vak'ası ile ilgili Enes'den, bu vak'ada ölenlerin katillerine Resûlüllah'ın beddua etmesi ve buna dair bir rivâyeti nakleder. Bu rivâyete göre Enes; bunlar hakkında âyet nâzil olmuş, biz de bunu neshedilinceye kadar okumuştuk, demiş, neshedilen âyetin şu şekilde olduğunu söylemiştir.

Kavmimize haber verin ki biz Rabbimize kavuştuk; O bizden razı oldu, ve bizi mükâfatlandırdı.

Hâkim «Müstedrek»inde Huzeyfe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Okuduğunuz nedir? diye sorduğumda bana; Tevbe sûresinin dörtte birini okuyoruz, dediler.

Huseyn b. Munadi, «en-Nâsih ve'l-Mensûh» adlı eserinde şöyle der: Kur'ân'da metni neshedilip mânası hâlâ akıllarda kalan iki sûre vardır ki bunlar; vitr namazında okunan iki Kunut sûreleridir. Bu iki sûreye Hal' ve Hafd sûreleri denilir.

3- Yukarıdaki Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

4133 Kadı Ebû Bekr İbnu'l-Arabi, «el-İntisar» adlı eserinde, bu nevi neshe itiraz eden Bazı ulemanın görüşlerini nakleder. Bu konuda rivâyet edilen haberler, âhâdi haberlerdir, Kur'ân'ın nüzûlü veya neshinde kesin delil sayılamazlar.

Ebû Bekri'r-Razi meseleyi bir başka yönden alarak şunları söyler: Metnin ve tilâvetin neshi, Allah'ın ancak, insanlara bunu unutturması, zihinlerden silinmesi, Mushafa yazılıp tilâvetinden kaçınılmasını emretmesi ile mümkündür. Böylece; ***** **«Doğrusu bu hükümler ilk sahifelerde, İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde de vardır.»** (A'la, 18-19.) âyetlerinde zikri geçen önceki semavi Kitaplarda olduğu gibi, metinle birlikte tilâveti de zamanla unutulur gider. Böyle bir nesih, ya Resûlüllah zamanında zihinlerden silinmiş, ya da vefatlarından sonra kıraatı devam etmiş, zamanla Allahü teâlâ insanlara bunu unutturmuştur. Resûlün vefatından sonra Kur'ân'dan herhangi bir âyetin neshi, caiz değildir.

Zerkeşî «el-Burhân» adlı eserinde Hazret-i Ömer'in: Eğer insanlar Ömer, Allah'ın Kitab'ına ilâvede bulundu diye konuşmayacaklarını bilseydim, recm âyetini Kur'ân'a yazardım, sözünü şöyle açıklar, recm âyetinin Kur'ân'a yazılması caizdir, fakat dedikodudan korkması bunu engellemiştir. Esasta caiz olan, bazı dış tesirlerden dolayı, caiz olmaktan çıkar. Kitabet caiz olsaydı, âyetin yazılması gerekirdi. Çünkü âyetler bu şekilde yazılırdı.

Denilir ki; mensûh olan bu âyetin tilâveti baki kalsaydı Hazret-i Ömer, insanların sözünü dikkate almaksızın bunu yazardı. Zira insanların sözü bir mani teşkil etmez. Kısacası bu husus, müşkil bir mesele olarak kalmıştır. Hazret-i Ömer bu haberin, âhâdi haber olacağı inancındaydı. Bu nevi haberle hüküm sâbit olsa bile, Kur'ân metninin sabit olduğu söylenemez. Bu bakımdan İbn-i Zafer «el-Yenbu' fi'tefsir» adlı esrinde böyle bir görüşü reddetmiş, bunu tilâveti neshedilen âyetlerden saymış, haberi vâhidle Kur'ân'ın tesbit edilemeyeceğini söylemiştir. Aynca bunun, nesih değil, münse (unutturulmuş âyet) olduğunu, her ikisinin aynı mânada zannedildiğini, halbuki aralarında fark olduğunu, hükmü bilinip tatbiki tehir edilen lâfza münse dendiğini belirtir.

«Belki Hazret-i Ömer bu haberin âhâdi olduğu inancındaydı» sözü, doğru değildir. Şurası kesin olarak bilinmektedir ki Hazret-i Ömer bunu Resûlüllah'dan öğrenmiştir.

Hâkim, Kesir b. Sâmid'den yaptığı rivâyette, şöyle dediğini nakleder: Zeyd b. Sabit ve Said b. Âs, Mushaf'ın tertibi sırasında recm âyeti ile karşılaşınca Zeyd; Resûlüllah'ın ***** **Evli erkek ile evli kadın zina ederlerse, onları recmedin,** dediğini işittim cevabını verir. Hazret-i Ömer ise; bu âyet nâzil olunca Resûlüllah'a geldim. Bunu âyet olarak yazayım mı deyince Resûlüllah Ömer'in bu teklifini pek hoş karşılamadı. Bunun üzerine Ömer; yaşlı ve evli olmayan bir erkek zina ederse kırbaçlanır, genç ve evli olan bir erkek zina ederse recm edilir, demiştir.

İbn-i Hacer «Şerhu'l-Minhac»ında şöyle der: Bu hadisden anlaşıldığına göre, âyetin tilâvetindeki neshin sebebi, zâhirine bakmaksızın umum manasıyla amel edilmesidir.

Bu hususla ilgili şu açıklamada bulunmak isterim: Hatırıma güzel bir fikir geldi. Tilâvetin neshindeki sebeb, neshedilen âyetin hükmü baki kalmakla beraber, Mushafta yer almayışı ve tilâvetinin şöhret bulmayışı sebebiyle, Müslümanlara kolaylıktır. Çünkü neshedilen âyetin taşıdığı hüküm, Kur'ân'da mevcut olan hükümlerin en zoru, en şiddetlisi ve cezaların en ağırıdır. Mensûh olan bu âyette, kusurları kapatmanın mendup olduğuna işaret edilmektedir.

Nesâî'nin rivâyet ettiğine göre Mervan b. Hâkim, Zeyd b. Sabit'e şöyle demiştir: Bu âyeti Mushaf'a yazmadın mı? Bunun üzerine Zeyd; iki evli gencin recmedildiklerini duymadın mı? Biz önceden söylediğimizde Hazret-i Ömer; bu hususta gerçeği size bildiririm, demişti. Hazret-i Ömer meseleyi Resûlüllah'a açıp, ya Resûlüllah, recm âyetini yazabilir miyim? diye sordu. Resûlüllah da, yazamazsın cevabını verdi. Hazret-i Ömer'in bu âyeti yazabilir miyim sözü, âyeti yazmama müsaade et, veya bu imkanı bana tanı, mânasındadır.

İbn-i'd-Durays «Fedâilu'l-Kur'ân» adlı eserinde Ya'la b. Hâkim tarikıyla

Zeyd b. Eslem'den yaptığı rivâyette Hazret-i Ömer'in, bir hutbesinde şöyle dediğini nakleder: Recm hususunda şikayette bulunmayın. Çünkü o bir gerçektir. Bu âyeti Mushaf'a yazmayı arzuladığımda Ubey b. Ka'b'a sordum ondan şu cevabı aldım; Resûlüllah'dan bu âyeti okumasını istediğim zaman, sen bana geldin, göğsümü iterek; bunlar merkepler gibi birleşirken Resûlüllah'a recm âyetini mi okutacaksın, dememiş miydin!

Bu haberin şerhinde İbn-i Hacer şöyle der. Burada üzerinde ihtilaf edilen tilâvetin neshindeki sebebin izahına işaret vardır.

İbnu'l-Hassar, bu nevi nesih hakkında şöyle der: ***** **«Herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır, veya unutturursak, onun yerine daha hayırlısını, veya onun benzerini getiririz.»** (Bakara, 106.) âyetine rağmen, mukabili olmaksızın nesih nasıl mümkün olur? Halbuki bu âyet, ihtilaf kabul etmeyen kesin bir haberdir, şeklinde sorulacak olursa, buna şu karşılık verilir, Kur'ân'da mevcut olup neshedilmeyen her âyet, tilâveti neshedilen âyetlerin yerini tutmaktadır. Şu anda bilmediğimiz, Allah'ın neshettiği her âyet, bildiğimiz, lâfzı ve manasıyla bize mütevatiren ulaşan bir âyetle değiştirilmiştir.

48 - İHTİLAF VE TENAKUZ VEHMİ VEREN MÜŞKİL ÂYETLER

4144 Bu konuda Kutrup, müstakil eser yazmıştır.

İhtilaf ve tenakuz vehminden anlaşılan, âyetler arasında birbirine zıd mânalar olduğu vehmine kapılmaktır. Halbuki ***** **«..Eğer (o) Allah'dan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onda biribirini tutmaz çok şeyler bulurlardı.»** (Nisâ, 82.) âyetinde görüldüğü gibi, Allah kelamı bundan münezzehtir. Hakikatte ihtilaf olmasa bile, Kur'ân hakkında geniş bilgisi olmayanlar bu vehme kolayca kapılabileceklerinden, bu şüpheyi izale etmek gerekir. Bu konu aynen, hadis ilminde birbirine zıt görünen hadisleri telif eden muhtelefu'l-hadis ilmine benzer. İbn-i Abbâs bu konuya genişçe temas etmesine rağmen, Bazılarını telif edemediği rivâyet edilmiştir.

Abdurrazzak Tefsirinde şöyle der: Mamer, bir kimseden, o Minhal b. Amr'dan, o da Said b. Cubeyr'den şöyle dediğini nakleder: Sahâbe'den biri İbn-i Abbâs'a gelerek: Kur'ân'da, bana ihtilaflı gibi görünen bazı âyetlerle karşılaştım, der. İbn-i Abbâs: Bunlar hangi âyetlerdir, yoksa şüpheye mi düştün deyince, Sahabi: Hayır, şüphe değil, fakat ihtilaf gibi görünmektedir, cevabını verir. Bunun üzerine İbn-i Abbâs: İhtilaflı gördüğün âyetleri söyler misin, deyince Sahabi âyetleri söyle sıralar: ***** **«Sonra onlar: 'Ey Rabbimiz, vallahi biz müşrik değildik' demelerinden başka çareleri kalmadığı gün.»** (Enam, 23.) ile, ***** **«..Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler.»** (Nisâ, 42.) âyetlerine rağmen gene de sözlerini gizlemişlerdir. ***** **«..artık o gün aralarında soylar yoktur ve insanlar (birbirini soylarını) soramazlar.»** (Mü'minun, 101.), ***** **«Birbirine dönmüş soruyorlar.»** (Tûr, 25.), ***** **«De ki: 'Siz mi arzı iki günde yaratanı tanımıyorsunuz?.. isteyerek geldiler.»** (Fussilet, 9-11.), ***** **«..yoksa göğü mü (ki onu Allah) bina kılmıştır.» ile,** ***** **«Bundan sonra da yeri yuvarlattı.»** (Nâziât, 30.) âyeti.

İbn-i Abbâs, sorulan bu âyetleri Allah Allah! diyerek şöyle açıklar ***** âyetinde sözü edilen müşrikler, kıyamet gününde, Müslümanların şirk dışındaki günahlarının bağışlandığını, Allah katında şirkin büyük bir suç olduğunu gördüklerinde, kendilerinin de bağışlanmasını dileyerek şirkte bulunduklarını inkâr ederler ve ey Rabbimiz, yemin ederiz ki biz şirk koşanlardan değildik, derler. Bunun üzerine Allah ağızlarını mühürler, elleri ve ayakları, yaptıkları bütün işleri itiraf etmek zorunda kalırlar. Bu durumda küfre saplanıp Resûle karşı gelenler, o gün yerin dibine geçmeyi isterler ve Allah'dan hiçbir söz gizleyemezler.

***** **«Artık o gün aralarında soylar yoktur ve insanlar (birbirlerinin soylarını) soramazlar.»** (Mü'minûn, 101.) âyetindeki mâna şudur: İlk sûr üfrüldüğünde, Allah'ın diledikleri hariç, göklerde ve yeryüzünde bulunan herkes korkudan düşüp bayılır. O günde aralarında soy-sop aranmaz, birbirlerinin hallerini de soramazlar. Sonra ikinci sur üfrülünce, kabirlerinden kalkıp birbirlerini görüp hallerini sorarlar.

***** **«..yeri iki günde yaratan (mı?)»** âyetindeki mâna şudur: Yeryüzü, gökyüzünden önce yaratılmıştır. Duman halinde olan yeryüzünün iki günde yaratılışından sonra yedi kat göğü de, iki günde meydana getirmiştir.

***** **«Bundan sonra da yeri yuvarlattı.»** âyetindeki mâna, şudur: Allahü teâlâ yeryüzünde dağları, nehirleri, ağaçları ve denizleri yerleştirdi.

***** **Allah'ın varlığı bütün zamanları kaplar,** âyeti ise şu mânadadır: Allahü teâlâ vardır, varlığı ezeli ve ebedidir. Aynı şekilde ezeli ve ebedi olarak Aziz, Hâkim, Alim ve Kadîr'dir. Bu yüzden Kur'ân'da ihtilaf gibi görünen hususlar, bu anlattıklarımın benzeridir. Cenabı Hak herşeyi, iradesine uygun şekilde meydana getirmiştir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.

Esas metni Buhârî'de bulunan bu rivâyeti Hâkim, Müstedrek'inde uzunca nakletmiştir. Buhârî Şerhinde İbn-i Hacer, bu sorular, esasında şu dört noktada toplanmaktadır, der. Bunlar:

1- Kıyamet gününde insanların birbirleriyle konuşup konuşmayacakları,

2- Müşriklerin durumlarını gizlemek isteyecekleri, ancak Allah'ın onların durumlarını açığa çıkaracağı,

3- Gökyüzü veya yeryüzünden hangisinin önce yaratıldığı,

4- Allah'ın sıfatları ezeli ve ebedi olmakla beraber, geçmiş zaman mânasında olan kelimeyle, ifade edilip edilemiyeceği.

İbn-i Abbâs'ın bunlara verdiği cevap şöyle özetlenebilir:

1- İkinci nefhadan önce insanların biribirleriyle konuşmalarının mümkün olmadığı halde, ikinci nefhadan sonra bunun mümkün olması,

2- Müşrikler, gerçeği dilleriyle ifadeden kaçındıkları halde, elleri ve dilleriyle ifadeden kaçındıkları halde, elleri ve diğer azalarının bunu ifade etmesi,

3- Allahü teâlâ yeryüzünü iki günde, döşeyip yaymaksızın halketti. Sonra gökleri yarattı ve iki günde katlara ayırarak düzene koydu, bundan sonra yeryüzünü yayıp döşedi, dağları ve diğer mevcudatı iki günde yerli yerince yerleştirdi. Böylece yeryüzünün yaratılışı, dört günde tamamlandı.

***** fiili, mazi sigasında olmasına rağmen, mânasında bir devamlılık vardır, bu yüzden Allah'a isnad edildiğinde, devamlılık arzeder.

Birinci meselede, şu farklı tefsir mevcuttur;

İlk sur üfrüldüğünde insanların birbirleriyle konuşmaması, sûrun tesiriyle bayılıp düşmeleri, hesaba çekilmeleri ve sıratdan geçme endişesiyle meşgul olmalarındandır. Bundan sonraki durumda, birbirleriyle konuşmalarının mümkün olmasıdır. Bu rivâyet, Süddi'den nakledilmiştir. İbn-i Cerîr bunu, Ali b. Ebî Talha tarikıyle İbn-i Abbâs'dan rivâyet etmiştir ki ilk nefha konuşmanın mümkün olmadığı, bunun ikinci nefhadan sonra gerçekleştiği anlaşılır.

İbn-i Mesûd, konuşmanın nefyini başka bir mânada birbirlerinden af talebinde bulunamazlar şeklinde tefsir eder. İbn-i Cerîr, Zâdân tarikıyle yaptığı bir rivâyette, onun şöyle dediğini nakleder: İbn-i Mesûd'a gelerek bir soru sordum, bana şu cevabı verdi: Kıyamet günü kulun elinden tutulur, yüksek sesle bu falan kimsedir diye tanıtılır. Bunda alacağı olan gelsin alsın, denilir. Böyle bir günde bir kadın babasından, oğlundan, kardeşinden veya kocasından

alabileceği bir hak olmasını ister. Fakat aralarında soy-sop yakınlığı olmadığı gibi, birbirleriyle bugün konuşmaları da imkânsızdır.

Başka bir tarikle şöyle rivâyet eder: O gün hiç kimse, neseble ilgili bir şeyden sual olunmadığı gibi, aralarında bu konuda bir konuşma da geçmez, akrabalık durumunda konuşulmaz.

İkinci meselede ise şu farklı görüş mevcuttur:

İbn-i Cerîr, daha geniş mânada, Dahhak b. Muzahim'den rivâyetle Nâfi b. Ezrak'tan şunu nakleder: Nâfi, İbn-i Abbâs'a gelerek ***** **Allaha andolsun ki müşrik değildik,** ***** **«..Allah'dan hiçbir söz gizleyemezler.»** âyetleri hakkında ne düşündüğünü sorar. İbn-i Abbâs bana şu cevabı verdi: Öyle zannediyorum ki, arkadaşların arasında bu hususu konuştunuz. Onlara, 'şimdi gider İbn-i Abbâs'a sorarım, onun bu hususta bilgisi vardır' deyip bana geldiniz. O halde arkadaşlarına şunu söyle: Allahü teâlâ kıyamet gününde insanları bir arada topladığı zaman, müşrikler şöyle der. Allah ancak kendini tevhid edenin duasını kabul eder. Bunun üzerine Allah onlara kendisine îman edip etmediklerini sorar, onlar da Rabbimiz, Sana yemin ederiz ki bizler müşriklerden değildik, derler. Bu asılsız sözlerinden sonra Cenabı Hak, ağızlarını mühürler, sadece organları konuşur.

Bu hususu Müslim'in, Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği hadis tekid eder. Hadisin bir yerinde; üçüncü soru sorulur, müşrik: Ya Rabbi, Sana Kitabına ve Resûlüne inandım, gücüm yettiği kadar senada bulundum, der. Müşriğin bu ifadesi üzerine Cenabı Hak: Şimdi, aleyhinde şahitlik yapacak olanı getireceğiz, deyince, müşrik kendi kendine 'aleyhimde kim şahitlik yapabilir' diye düşünürken Allahü teâlâ ağzını mühürler, azaları konuşmaya başlar.

Üçüncü meselede ise şu farklı görüş mevcuttur:

Said b. Cübeyr'in ifadesinde geçen ***** kelimesi, atıf edatı olan vav mânasındadır, asıl mânasında değildir. ***** **«Sonra inanıp..olmak..»** (Beled, 17.) âyetinde olduğu gibi, asıl mânasında olduğu da söylenir. Ancak tertip, haber verilenle ilgili değil, haberin kendisindedir. Bir görüşe göre de asıl mânasındadır, ancak zaman bakımından, muhtelif için değil, iki grup insan arasındaki farktan dolayıdır. Ayette geçen ***** fiili, ***** mânasına gelmektedir.

Dördüncü meselede ise şu farklı görüş mevcuttur:

İbn-i Abbâs'ın buna verdiği cevapta, Allah'ın kendini Gafûr ve Rahim olarak isimlendirdiği ihtimali mevcuttur. Bu isimlendirme, geçmiş zamanla ilgilidir, tealluk ettiği mesele olup bitmiştir. Fakat Allah'ın bu iki sıfatı, ezeli ve ebedidir, zamana bağlı değildir. Zira Allah, halde ve istikbalde mağfiret ve rahmet dileyecek olursa, bu dileği mutlaka gerçekleşir. Bu söz, Şemsüddin Kirmani'ye aittir. Kirmani'ye göre İbn-i Abbâs'ın, iki şekilde cevap verme ihtimali de mevcuttur. Birincisi, Allah'ın kendini bu sıfatlarla tesmiyesidir. Bu itibarla geçmiş zamana bağlıdır. Fakat sıfatlar sonsuzdur. Diğeri ise ***** fiilinin mânasındaki devamlılıktır. Çünkü Cenabı Hak, ilelebed Gafûr ve Rahimdir.

Bu konuda, sualin iki şekle hamli ihtimal dahilinde olsa bile verilecek cevap her ikisinin kabul edilmemesi şeklindedir. Mesela ***** lâfzı bağışlanacak ve merhamet edilecek kimse

yokken, Allah'ın geçmiş zamanda Gafûr ve Rahim olduğuna işaret etmekte ise de, hal'de ***** fiili buna işaret etmediğinden, durum, böyle değildir. Birinci şıkka verilecek cevap, ***** fiili mazi sığasında, sıfatı adlandırmak üzere kullanılmıştır, ikinci şıkka verilecek cevap ise, ***** fiili sıfatla birlikte devamlılık ifade ettiğidir. Nahiv uleması ***** nin haberi, mazi mânasındadır veya munkatıdır, demişlerdir.

İbn-i Ebî Hâtim bir başka tarikle İbn-i Abbâs'dan şöyle rivâyette bulunmuştur: Bir Yahudi İbn-i Abbâs'a, Allah'ın Aziz ve Hâkim olduğunu iddia ediyorsunuz, acaba bugün de aynı mıdır? diye sorunca İbn-i Abbâs: O bizatihi Aziz ve Hâkim'dir, cevabını vermiştir.

İbn-i Abbâs'ın telifinde güçlük çektiği meselelerden birini de Ebû Ubeyd nakleder: Ebû Ubeyd; İsmail b. İbrahim'den, o Eyyub'dan, o da İbn-i Ebî Müleyke'den, şöyle dediğini rivâyet eder: Sahâbeden biri İbn-i Abbâs'a ***** **«..süresi bin yıl olan bir günde..»** (Secde, 5.) ile **«..Mikdarı elli bin yıl süren bir günde..»** (Meâric, 4.) âyetlerinin mânasını sorar. İbn-i Abbâs cevaben: Bunlar Allah'ın kitabında zikrettiği iki gündür, bunlarla ilgili gerçeği gene Allah bilir, demiştir.

Aynı tarikle İbn-i Ebî Hâtim benzer bir rivâyette bulunmuş, İbn-i Abbâs'ın sözüne şunu ilâve etmiştir Bu iki günün, mahiyetini bilmiyorum. Bilmediğim bu iki gün hakkında bir şey söylemekten sakınırım. İbn-i Muleyke şöyle der: Deveme binerek acele Said b. Museyyeb'e gittim. Yanında bulunanlardan biri bu konuda Said'e soru sordu, fakat sorusunu cevaplayamadı. Bunun üzerine İbn-i Muleyke bu konuda İbn-i Abbâs'dan duyduğumu söyleyeyim mi? diye söze karıştı ve duyduğunu aynen anlattı. Said, soru sorana dönerek; benden daha bilgili olmasına rağmen İbn-i Abbâs, bu konuda fikir beyan etmekten kaçınmıştır, şeklinde hitapta bulundu.

Gene İbn-i Abbâs'dan rivâyet edildiğine göre; bir işin Allah'a yöneliş ve yükseliş miktarıdır. Hac sûresinde geçen bin yıllık gün, Allah'ın gökleri yarattığı altı günden bir gündür. Elli bin yıllık gün ise kıyamet günüdür.

İbn-i Ebî Hâtim, Simak tarikıyle İkrime'den, o da İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunur Sahâbeden biri İbn-i Abbâs'a şu âyetlerdeki günler nedir, diye sorar: ***** **«..süresi bin yıl olan bir günde..»** (Meâric, 4.), ***** **«Gökten yere kadar her işi O, tedbir eder. Sonra sizin saydığınızdan bin yıl kadar süren bir günde O'na yükselir..»** (Secde, 5.), ***** **«Rabbinin yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir.»** (Hac, 47.) İbn-i Abbâs bu soruyu şöyle cevaplar: Kıyamet gününün müddeti, elli bin senedir. Semavatın yaratılışı ise altı gündedir. Her gün, bin seneye tekabül etmektedir. Bu âyetteki bin sene meleklerin yeryüzündeki vazifelerini bitirip Allah katına yükseliş müddetini gösterir. Bazı ulema, bu iki âyette mevcut sene ile kıyamet günü kastedildiği, ***** **«..çetin bir gündür. Kâfirler için kolay değildir.»** (Müddessir, 9-10.) âyetinin delaletiyle bunun, Mü'minle Kâfirin kıyametteki hallerinin itibara alındığı görüşündedirler.

1- İhtilaf Vehmi Veren Müşkil Âyetler

4160 Zerkeşî «el-Burhan» adlı eserinde, âyetlerde ihtilaf gibi görünen sebepleri şöyle açıklar:

a- İhtilaf, âyette mevcut bir ifadenin muhtelif nevileri ve safhalarından ileri gelir. Mesela Âdem (aleyhisselâm)ın yaratılışı ile ilgili olarak bir âyette, ***** **«topraktan»** (Âl-i İmrân, 59.), bir âyette, ***** **«işlenebilen balçıktan»** (Hicr, 26,28,33.), bir âyette ***** **«yapışkan bir çamurdan»** (Sâffât, 11.), bir âyette ***** **«..pişmiş gibi kuru çamurdan..»** (Rahmân, 14.) şeklinde gelmektedir. Bunlar; muhtelif lafızlardır, her birinin durumlarına göre farklı mânaları mevcuttur. «Sâlsâl» kelimesi, «hame» kelimesinden, «hame» kelimesi «turab» kelimesinden farklı mânadadır. Ancak bunların aslı, topraktır. Bu değişik hallerden herbiri, toprağın özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Mesela, yılandan söz edilirken bir âyette ***** **«..O apaçık bir ejderha!..»** (Şuarâ, 32.), diğer âyette ise ***** **«..küçük bir yılan gibi titreşti..»** (Kasas, 31.) buyrulmaktadır. ***** kelimesi yılanın küçüğüne, ***** kelimesi ise yılanın büyüğüne verilen addır. Zira küçük yılanın yaratılışı, büyük yılanınkine benzer. Büyük yılanın kımıldanışı, hareketleri ve süratle yol alışı, aynen küçük yılanın hareketleri ve yol alışı gibidir.

b- İhtilaf, konunun değişikliğinden ileri gelir.

Buna misal; ***** **«Durdurun onları, çünkü sorguya çekileceklerdir!»** (Sâffât, 24.) ve ***** **«Kendilerine elçi gönderilmiş olanlara soracağız ve elbette gönderilen elçilere de soracağız..»** (Araf, 6.) âyetleriyle ***** **«O gün ne insana, ne de cinne günahından sorulmaz.»** (Rahmân, 39.) âyetleridir. Bu konuda Halimi şöyle der: Birinci âyet, tevhid ve peygamberlerin tasdiki ile ilgili soruya, ikinci âyet de nübüvvetin tasdik ve ikrarıyla, dinin usul ve furuuna ait soruya hamledilir.

Bazı ulema, ihtilafı, yer ihtilafına hamleder. Zira kıyamette, değişik mevkiler bulunmaktadır. Bunlardan Bazılarında insanlar sorguya çekilirken, Bazılarında sorguya çekilmezler. Kıyamette sorulan sorular, ağlatan ve kusurları ortaya çıkaran sorulardır. Sorulmayacak sorular ise âyette geçen mazeret ve hüccetle ilgili sorulardır. ***** **«Allah'tan O'na yaraşır biçimde korkun..»** (Âl-i İmrân, 102.) âyetiyle, ***** **«Gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun..»** (Tegâbun, 16.) âyeti buna misaldir. Şeyh Ebû'l-Hasen eş-Şazeli birinci âyeti, akabindeki ***** **«..ancak Müslüman olarak can verin.»** âyetini delil getirerek tevhide, ikinci âyeti de amele hamleder. Bir rivâyete göre, ikinci âyet, birinci âyeti neshetmiştir.

***** **«..adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, bir tane alınız..»** (Nisâ, 3.) âyeti ile ***** **«..kadınlar arasında tam adalet yapmak elinizden gelemez..»** (Nisâ,129.) âyeti buna misaldir. Birinci âyette adaletin mümkün olacağı, ikincisinde ise mümkün olamayacağı anlaşılır. Buna şöyle cevap verilebilir: Birinci âyet hukukun ifasıyle ilgilidir, ikinci âyette ise insan gücünü aşan kalbî meyille ilgilidir.

***** **«..Allah kötülüğü emretmez..»** (Araf, 28.) âyeti ile ***** **«..şımarık varlıklarına yola gelmelerini emrederiz, ama onlar yoldan çıkarlar..»** (İsrâ, 16.) âyeti

de buna bir misaldir. Birinci âyette şeri meseleye, ikinci âyette ise kaza ve kader mânasına gelen kevni meseleye işaret vardır.

c- İhtilaf, fiilleri yönüyle kendisinden bahsedilen ile, bahse konu olan haberden gelen ihtilaftır.

***** **«Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman sen atmadın..»** (Enfal, 17.) âyeti buna misaldir. Bu âyette kesb ve faaliyete geçme bakımından öldürme işi Sahâbeye, atma işi de Peygambere izafe edilmiştir; ancak tesiri her ikisinden de nefyedilmiştir.

d- İhtilaf, mecâz ve hakikat bakımından, kendisinden bahsedilen ile bahse konu olan haberden gelen ihtilaftır.

***** **«..insanları sarhoş görürsün, oysa onlar sarhoş değildirler..»** (Hac, 2.) âyeti buna bir misaldir. Âyetteki sarhoşluk, kıyamet'in kopuşunda ortaya çıkan korkudan dolayı, mecâzi sarhoşluktur. Yoksa, içki içmenin sonucu olan hakiki sarhoşluk değildir.

e- İhtilaf, kelimeye iki şekilde mâna verilmesinden ileri gelen ihtilaftır.

***** **«Bugün artık gözün keskindir.»** (Kâf, 22.), ***** **«Aşağılıktan başları öne eğmiş vaziyette...göz ucuyla gizli gizli bakarlar..»** (Şûra, 45.) âyeti buna misaldir. Kutrub; âyetteki, ***** kelimesinin mânasını, sahip olduğun ilim, görerek sağladığın bilgi, kuvvetli bir bilgidir, şeklinde açıklar. Arapların ***** sözü, bildi mânasındadır, yoksa gözle görmek mânasında değildir. Fârisi: ***** âyetini, bu mânaya geldiğine delil gösterir.

***** **«Onlar ki, inanmışlar, kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşmuştur..»** (Ra'd, 28.) âyeti ile ***** **«Mü'minler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir..»** (Enfâl, 2.) âyeti, buna ayrı misaldir. İkinci âyetteki kalplerin titreyişi ile birinci âyetteki kalplerin mutmain olması, birbirinin hilafı sanılmaktadır. Bu söze verilecek cevap şudur: Mutmain olma, tevhidin kabuliyle kalbin inşirah bulmasıdır. Kalblerin titreyişi ise doğruluktan ayrılma ve hidayetten sapma korkusundandır.

***** **«..Rablerinden korkanların, bu kitaptan tüyleri ürperir, sonra hem derileri, hem de kalpleri Allah'ın zikrine yumuşar..»** (Zümer, 23.) âyetinde bu iki husus, bir arada zikredilmiştir.

İzahı güç olan âyetlerden biri de ***** **«Kendilerine hidayet geldiği zaman insanları inanmaktan ve Rablerine istiğfar etmekten alıkoyan şey, ancak evvelkilere (ait) âdetin kendilerine de gelmesini yahut azabın açıkça karşılarına gelmesidir.»** (Kehf, 55.) âyetidir, bu âyet, kendilerinden öncekilere gönderilen azapla gözleri önündeki azapdan birinin îman etmelerine mani olduğuna delalet eder. Halbuki ***** **«Zaten kendilerine hidayet geldiği zaman insanları doğru yola gelmekten alıkoyan şey hep: 'Allah bir insanı elçi mi gönderdi?' demeleridir.»** (İsrâ, 94.) âyetinde ise, bu iki sebeb dışında başka bir mâni bulunmaktadır.

Bu hususu İbn-i Abdisselam şöyle açıklamaktadır: Birinci âyet şu mânadadır: İnsanların îman etmelerine engel olan ancak, öncekilerin yere batırılmaları, veya benzeri şekillerde helak

edilmeleri gibi azabı, şimdiden beklemeleridir. Allahü teâlâ âyette onları, iki durumdan biriyle cezalandırmayı murad ettiğini bildirir. Şüphe yok ki Allah'ın iradesi, iradesine ters düşen şeyin vuku bulmasını engeller. İşte, imanlarına engel olan gerçek sebeb budur. Çünkü gerçek sebeb Allah'tır.

İkinci âyetin mânası şudur: İnsanları îman etmekten alıkoyan ancak Allah'ın, insanlar arasında bir resûl göndermesini garib karşılamalarıdır. Gerçekten söyledikleri söz, garip karşılamanın bir ifadesidir: Bu da, îman etmemelerine engel uygun bir sebeptir. Halbuki beşerden bir resûl gönderilmesini garip karşılamaları hakiki bir engel değil, basit bir engeldir. İkinci âyetteki bu durum basit bir engele münhasır olduğu halde birinci âyetteki engel, hakiki bir engeldir. Böylece iki âyet arasında bir ihtilaf mevcut değildir.

Mânasında zorluk hissedilen âyetlerden Bazıları da şunlardır: ***** **«Allah'a yalan uyduran, ya da O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir..»** (Enam, 21.) ve ***** **«Allah hakkında yalan uydurandan...daha zalim kim olabilir..»** (Zümer, 32.) âyetleriyle ***** **«Rabbinin âyetleri kendisine hatırlatılmışken onlardan yüz çevirenden daha zalim kimdir..»** (Kehf, 57.) ve ***** **«Allah'ın mescidlerinde adının anılmasına engel olandan daha zalim kim olabilir..»** (Bakara, 114.) âyetleridir. Bu âyetlerde mevcut istifham edatı, nefiy mânasındadır. Şu halde mânası, «daha zalim kimse yoktur», demektir. Bu durumda cümle, inşai değil, haberi cümledir. Cümle haberi olur, âyetler de zâhiri mânasında olursa, aralarında tenakuz olduğu anlaşılır.

c- İhtilaf, fiilleri yönüyle kendisinden bahsedilen ile, bahse konu olan haberden gelen ihtilaftır.

Buna şu şekilde cevap verilebilir:

a- Yukarıdaki âyetlerde ifade edilen her bir zulüm, kendisiyle ilgili hususu tahsis etmektedir. Yani Allah'ın emirlerini engelleyenler arasında, Allah'ın mescitlerine girmeyi engelleyenlerden, iftira edenler arasında, Allah'a yalan iftira edenlerden daha zalim bir kimse yoktur, demektir. Bu durumda âyette ifade edilen ilgili hususlar tahsis edildiğinde, tenakuz izale edilmiş olur.

b- Âyetlerde ifade edilen zulüm, bunu ilk önce yapanları tahsis eden bir zulümdür. Bu kimseler, kendilerinden sonra aynı yolda gidenlerden daha zâlimdirler. Şu halde daha zâlim olan, zulmü ilk önce işleyendir. Âyetlerde ifade edilen zulüm, engellemekte ve iftira etmede, öncelik taşıyan zulümdür.

c- Daha zalim olmamak, zalim olmamayı gerektirmez. Ebû Hayyân, bu cevabın daha doğru olduğuna inanır. Çünkü mukayyed olanı nefyetmek, mutlak olanın nefyini gerektirmez. Mukayyed olan zulüm, mutlak olan zulmü nefyetmediğine göre, âyetler arasında tenakuz olduğu söylenemez. Çünkü yukarıdaki âyetlerde, daha zalim olanla vasfı eşit tutulmuştur. Daha zalim olmada eşitlik olduğuna göre, bu vasıfla vasfedilenler arasında, birinin diğerine nazaran, ziyade veya noksanlığı yoktur. Bunların herbiri daha zalim olmada eşittirler, bu açıklamanın ışığı altında mâna şu olur: **İftira edenlerle, menedenlerden daha zalim**

kimse yoktur. Bu gibilerin zalim olmada eşit tutulmalarında, herhangi bir zorluk olmadığı gibi, bunlardan birinin diğerinden daha zalim olduğunu gösteren bir alâmet de mevcut değildir. Bu tıpkı; onlardan daha bilgili kimse yoktur, sözü gibidir.

Bu cevaplar şöyle özetlenebilir:

Zulümde aşırılığı nefyetmek, zulmetmedeki eşitliğin nefyini gerektirmez.

Muteahhirin ulemasından Bazıları şöyle demiştir: Âyetlerdeki istifhamdan maksat, zikredilen hususlarda, gerçek mânada daha zalim olma değil, kalplere korku ve dehşet vermektir.

Hattabî şöyle der: İbn-i Ebî Hureyre'den işittiğime göre Ebû'l-Abbâs b. Sureyc'in şöyle dediğini nakletmiştir: Bir adam, ulemadan birine ***** **«Yoo, and içerim bu şehre..»** (Beled, 1.) âyetinde Allahü teâlâ burada adı geçen beldeye yemin etmediği halde ***** **«Bu güvenilir şehre andolsun ki.»** (Tin, 3.) âyetinde yemin etmektedir. Sizce, hangisi doğrudur? diye sorar. Bunun üzerine alim; önce sorunu cevaplayıp sonra mı döveyim, yoksa önce dövüp sonra mı cevaplayayım, diye sorunca soru sahibi, önce dövün, sonra cevaplandırın şeklinde mukabelede bulunur. Bunun üzerine alim şöyle der: Şurasını iyi bil ki Kur'ân'ı Kerim, Resûlüllah'a, Sahâbenin gözü önünde ve Kur'ân'a düşman insanlar arasında nâzil olmuştur. Bu zalim insanlar, Kur'ân'ı tenkit etmek için fırsat kolluyorlardı; şayet böyle bir fırsat ellerine geçseydi, hemen ona sarılır tenkide yeltenirlerdi. Fakat onlar Kur'ân'da böyle bir tenakuz göremediler. Ama sen bir Müslüman olarak bu durumu kavrayamadın!. Onların şüpheye düşmedikleri bir konuda sen şüpheye düştün. Şunu da iyi bil ki Araplar, konuşma esnasında ***** harfini kullanırlar, fakat mânasını dikkate almazlar, deyip, delil sadedinde bazı beyitler gösterdi.

2- İhtilaf veya Tenakuzun Çözümü

4173 Üstad Ebû İshak el-İsferayini şöyle der: Âyetler arasında tenakuz görüldüğünde, tertip ve telifinde güçlük ortaya çıktığında takip edilecek yol, âyetlerin nüzûl sırasına bakmaktır. Sonradan nâzil olan âyetler, önceden nâzil olanlara tercih edilir ki buna nesih denilir. Şayet âyetlerin nüzûl sırası bilinmez ve icma da bu iki âyetten biriyle amel edilme yolunda ise, ameli üzerinde ima edilen âyetin, nâsih olduğu anlaşılır. Kur'ân-ı Kerimde birbirine zıt görünen iki âyetin lâfzı mutlaka bu iki yoldan biriyle olur.

Diğer ulema da şöyle der: İki kıraatin birbirine, zıtlığı iki âyetin biribirine zıtlığı gibidir. ***** (Mâide, 6.) âyetinde mansub ve mecrur kıraatin bulunması, buna misaldir. Bu bakımdan iki kıraatin cemi, mansub kıraatı ayakları yıkamaya, mecrur kıraatı da mesh üzerine meshetmeğe hamletmek suretiyle mümkün olur.

Sayrafi şöyle der: İhtilaf ve tenakuz, şöyle telif edilir: Bir cümle, ifade ettiği mânalardan birine izafe edilebiliyorsa, izafe edilen bu mânada tenakuz yoktur, tenakuz sadece birbirine zıd düşen kelimelerdedir. Kitap ve sünnette bu neviden bir tenakuz asla mevcut değildir. Kur'ân'da ancak nesih mevcuttur.

Kadi Ebû Bekr şöyle der: Kur'ân âyetleri ve hadislerde tenakuz aramak caiz değildir. Bunu, akıl da kabul etmez. Bu yüzden ***** **«Allah her şeyin yaratıcısıdır.»** (Zümer, 62.) âyeti, ***** **«..yalan uyduruyorsunuz.»** (Ankebut, 17.) âyeti ile ***** **«..çamurdan yaratıyordun..»** (Mâide, 110.) âyetlerinde akli delilin mevcudiyetinden dolayı çelişki yoktur. Çünkü Allah'tan başka, yaratıcı yoktur. Bu bakımdan birbirine zıt görünen kelimelerin tevili gerekir, ***** fiili ***** ile, ***** fiili de ***** fiiliyle tevil edilir.

Kirmani; ***** **«..Eğer (o), Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardı..»** (Nisâ, 82.) âyetinin tefsirinde şu açıklamayı getirir: Âyette geçen ihtilaf, iki kısımdır. Birisi, tenakuz şeklindeki ihtilaftır. Bu ise, iki kelimeden birinin diğerine ters düşmesidir ki böyle bir ihtilaf, Kur'ân'da mevcut değildir. Diğeri de lüzumlu ihtilaftır ki kelimenin her iki yönde değerlendirilmesi uygundur. Bu ihtilafa misal, kırâat vecihleri, âyet ve sûrelerin miktarı, nâsih ve mensûh âyetlerin hükmü, emir-nehiy, vaad ve vaid gibi konulardaki ihtilaftır.

49 - MUTLAK VE MUKAYYED ÂYETLER

4178 Mutlak; kayıtsız olarak kelimenin mahiyetini gösterir. Mukayyedle birlikte mutlak kelime, hususiyle birlikte umumi kelime gibidir.

Mutlak kelimenin mukayyed olmasına delil bulunursa mukayyed olur, aksi halde mutlak, mutlak olarak, mukayyed de mukayyed olarak kalır. Çünkü Cenabı Hak bize, Arap diliyle hitap etmiştir.

Mutlak ve mukayyed'in tayininde ölçü şudur: Allahü teâlâ, belli bir durum veya şartla, bir konuda hüküm verir, sonra da aynı konuda mutlak olarak başka bir hüküm getirirse, bu iki durum ayrı ayrı incelenir. Şayet mutlak olan bu hükmü, mukayyed olan hükmün dışında başka bir temele dayamak mümkün değilse, bu hüküm mukayyed olur. Şayet dayandığı bir temel varsa ve yine bir başka temele dayanıyorsa, bu hükmün iki temelden birine dayatılmasında tercih yapılmaz.

Mutlak kelimenin delile dayanarak mukayyed olmasına misal; ricat, firak ve vasiyet konusunda şahidlerde adaletin şart olmasıdır. Şu âyetler bunun delilidir. ***** **«..içinizden adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun..»** (Talâk, 2.), ***** **«..Herhangi birinize ölüm gelip çattığı zaman (edeceğiniz) vasiyyet vaktinde içinizden adalet sahibi iki kişi(yi) şahit (tutun).»** (Mâide, 106.). Alış-veriş ve buna benzer hususlarda şahadet, mukayyed değil mutlaktır. Şu âyetler de bunun delilidir: ***** **«..Alış-veriş yaptığınız zaman da şahid tutun..»** (Bakara, 282.), ***** **«..onlara mallarını geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun..»** (Nisâ, 6.) âyet. Şu halde adalet, her iki durumda da şarttır.

Hükmün takyidine misal, karı-kocanın mirasıdır. ***** **«..yapacağı vasiyyetten ya da borcundan sonradır..»** (Nisâ, 11.) âyetindeki miras belli şartlara bağlanırken diğer miraslarda hüküm, mutlak olmakla beraber, vasiyyet ve borç ödeme şartına bağlanmıştır. Aynı şekilde katil keffaretinde Mü'min bir kadın köle azat edilmesi şart koşulurken, zıhar ve

yemin gibi hususlarda verilecek keffarette şart yoktur, mutlaktır. Bu mutlak keffaret, kadın kölede olduğu gibi, mukayyed keffarettir.

Abdestte ***** **«..dirseklere kadar..»** (Mâide,6.) âyetinde olduğu gibi, dirseklere kadar kolların yıkanması mukayyed iken, teyemmümde bu hususun mutlak olması da bu kabildendir.

***** **«..sizden kim dininden dönüp Kâfir olarak ölürse..»** (Bakara, 217.) âyetinde, mürted olarak küfür üzere ölenin amelinin yok olması mukayyed iken, ***** **«..kim inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa çıkmıştır..»** (Mâide, 5.) âyetinde amelin yok olması mutlak gelmiştir.

Dört ayaklı hayvanlardan akan kanın haramlığı mukayyed olarak gelmişken bunların dışındakilerde haramlılık, mutlak gelmiştir.

Şâfiî mezhebine göre, yukarıda geçen bütün âyetlerdeki mutlak, mukayyed üzerine hamledilir. Fakat Bazı ulema, mutlağı mukayyede hamletmezler. Zıhar ve yemin keffaretinde, Kâfir kadın kölenin azad edilmesi ile teyemmümde kolların dirseklere kadar meshedilmesine cevaz verirler ve mürted olanın işlediği bütün amellerinin kayıtsız-şartsız yok olacağını belirtirler.

Tercih yapılmayan kısma misal ise, katil ve zıhar keffaretinde orucun aralıksız tutulması, temettü orucunun aralıklı tutulması mukayyed kılınmıştır. Yemin keffareti için tutulan, Ramazan için kaza edilen oruç, mutlaktır. Bu orucun aralıklı veya aralıksız tutulmasının cevazı da mutlak olarak kalır. Bu mutlak hükmü, birbirine ters düşen her iki kayda hamletmek mümkün olmadığı gibi, aralarında tercih bulunmadığından bunlardan birine de hamletmek mümkün değildir.

Mutlak-Mukayyed ile İlgili Açıklamalar

Mutlağın mukayyede hamli mümkündür, diyecek olursak bu, lügat bakımından mı, yoksa kıyasla mı sorusunu aklımıza getirir. Bunu iki şekilde izah etmek mümkündür:

a- Araplar, umumiyetle sözü kısa ve veciz söylemek istediklerinden, mukayyedle iktifa ederek mutlak sözü tercih ederler.

b- İki hüküm aynı mânada olur, fakat mutlak ve mukayyed olmasa da aralarında bir fark bulunursa hüküm, yukarıda geçtiği gibi verilir. Fakat bu konuda bazı hükümler bulunur, başka bir konuda bunların bir kısmı zikredilir, bir kısmı zikredilmezse, zikredilmeyenlerin diğerlerine ilhakı gerekmez. Mesela, abdestte dört azanın yıkanması emredilmişken teyemmümde bunlardan sadece ikisi zikredilmiştir. Bunu abdestte zikredilen azalara hamlederek teyemmümde de baş ve ayakların toprakla meshedilebileceği söylenemez. Keza, zıhar keffaretinde; fakirlere yemek yedirmek, oruç tutmak ve köle azad etme gibi şartlar zikredilirken, katil keffaretinde sadece ikisi zikredilmiş, fakirlere yemek yedirme şartı konulmamıştır. Bunu birincisine hamletmenin veya fakire yemek yedirme yerine oruç tutmanın mümkün olacağı mânasında almamak gerekir.

50 - MANTUK VE MEFHUM ÂYETLER

1- Mantuk

4191 Mantuk; konuşma sırasında, cümleden anlaşılan mânadır. Eğer cümle bir tek mâna ifade ederse, nas olur. Buna misal; ***** **«..üç gün hacda, yedi gün de döndüğünüz zaman olmak üzere tam on gün oruç tutar..»** (Bakara, 196.) âyetidir. Bazı mütekellimin Kur'ân ve Sünnet'te bu çeşit nassın pek nadir olduğunu söylemişlerdir. İmâmu'l-Haremeyn ve müntesipleri bu görüşü reddederek, şöyle demişlerdir: Nasdan murad başka bir tevil ciheti bulunmaksızın, cümlenin müstakilen kesin bir mâna ifade etmesidir. Her ne kadar lügatlere bakmakla cümlede geçen kelimelerin mânasını bulmak zor olsa bile, siyak ve sibaktan hareket ederek, bunlara pek çok misal bulmak mümkündür.

Veya eğer cümle, tercih edilen başka bir mâna ifade ederse, zâhir olur. Buna misal ***** **«..Ama kim mecbur kalırsa saldırmadan ve sınırı aşmadan.»** (Bakara, 173.) âyetidir. Âyette geçen ***** kelimesi, hem cahil, hem de zalim mânasına gelmekle beraber zalim mânası daha açık ve daha uygun gelmektedir. Buna misal; ***** **«..temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın..»** (Bakara, 222.) âyetidir. Bu âyette geçen **tuhr** kelimesi hayzın kesilmesi sonucu meydana gelen temizlik mânasına geldiği gibi abdest ve gusül ile yapılan temizlik mânasına da gelmektedir. Fakat burada tercih edilen mâna, ikincisidir.

Bu durumda olan bir kelime, delile dayanarak, tercih edilmeyen mânaya hamledilirse, buna tevil denilir, kelime de müevvel olur. ***** **«..Nerede olursanız O sizinle beraberdir..»** (Hadid, 4.) âyeti buna misaldir. Bu âyetteki beraberliği, bizzat kurbiyet mânasındaki beraberliğe hamletmek imkânsızdır. Âyetin bu mânadan uzak tutulması, Allah'ın kudretine, ilmine veya himayesine hamledilmesi gerekir. ***** **«..onlara acıyarak tevazu kanadını indir..»** (İsrâ, 24.) âyeti bunun bir misalidir. Bu âyetin mânasını, insanın kanadı olmadığından zâhirine hamletmek imkânsızdır. Ancak tevazu ve iyi muameleye hamledilir.

Mantuk kelimedeki mâna, ya iki hakiki mâna arasında veya biri hakiki, diğeri mecâzi mânada müşterek olur. Kelimenin mânasının aynı zamanda müştereken her iki mânaya hamli de doğru olur. Kelimenin iki ayrı mânada kullanılması caizdir, veya değildir, desek bile, bu iki mânaya hamli mümkündür. Şöyle ki, iki mânası bulunan bu kelimenin bir kere bir mânada, bir kere de bir mânada, iki ayrı cümlede kullanılması mümkündür. ***** **«..yazana da, şahide de asla zarar verilmesin..»** (Bakara, 282.) âyeti buna misaldir. Bu âyetteki ***** fiili, malum sigasıyle okunursa, katiple şahidin, yazdığı senet ve yaptığı şahadette haddi aşarak hak sahibine zarar vermedikleri mânası anlaşılabileceği gibi, meçhul olmadıkları halde katipliğe ve şahidliğe zorlamakla kendilerine zarar vermediği mânası da anlaşılabilir.

Ayrıca, kelimenin delalet ettiği mâna, takdiri bir mânaya dayanırsa buna zaruri delalet denilir. ***** **«..şehirdekilere sor..»** (Yûsuf, 82.) âyeti buna misaldir. Yani o şehrin sakinlerine sor, demektir. Eğer kelimenin delalet ettiği mâna takdiri bir mânaya dayanmıyor ve kastedilmeyen bir mânaya delalet ediyorsa, buna işari delalet denilir. ***** **«Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı..»** (Bakara, 187.) âyeti buna misaldir. Bu âyet, cünüb olarak sabahlayan bir kimsenin tuttuğu orucun sıhhatına delalet etmektedir.

İmsak vaktine kadar cimaya müsaade edilmesi, orucun sıhhati bozulmaksızın imsakten sonra kısa bir müddet cünüp kalınabileceğine işarettir. Âyetten böyle bir hükmü, Muhammed b. Ka'bi'l-Kurazi çıkarmıştır.

2- Mefhum

4196 Mefhum; telaffuz durumu olmadan, kelimeden anlaşılan mânadır. Bu da, mânaya uygun düşen mefhum ve muhalif olan mefhum olmak üzere ikiye ayrılır.

Birincisi: Hükmü, mantuk lâfza uygun olan mefhumdur.

Bu mefhum mâna, mantuk mânadan üstün olursa buna, fehve'l-hitap adı verilir. ***** **«..sakın onlara 'öf!' bile deme..»** (İsrâ, 23.) âyeti buna misaldir. Bu âyet, ebeveyni dövmenin haram olduğuna işaret etmektedir. Çünkü dövmek, öf demekten daha şiddetlidir. Mefhum mâna, mantuk mâna ile müsavi olursa buna, lahnu'l-hitap adı verilir. ***** **«..yetim malını haksız olarak yiyenler karınlarına sadece ateş doldurmaktadırlar.»** (Nisâ, 10.) âyeti buna misaldir. Bu âyet, malı yakmanın haram olduğuna işaret etmektedir. Çünkü yakmak yetim malını telef etme bakımından, yemekle müsavidir.

Bu delaletin kıyasi mi, lafzi mi, mecâzi mi, yoksa hakiki mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu hususstaki görüşleri, usulle ilgili kitabımızda açıklamış bulunuyoruz.

İkincisi; hükmü, mantuk lâfza muhalif olan mefhumdur. Bu da çeşitli kısımlara ayrılmaktadır.

1- Naat, hal, zarf veya sayı durumunda olan sıfatın mefhumudur. ***** **«..size fasıkın biri bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın..»** (Hucurat, 6.) âyeti buna bir misaldir. Âyetin mefhumu, fasık olmayan kimseden duyulan haberin araştırılmaması, adil bir kimseden duyulan haberin kabul edilmesidir. ***** **«..mescidlerde ibadete çekilmişken kadınlara yaklaşmayın..»** (Bakara, 187.) âyeti buna ayrı bir misaldir. ***** **«..hac ibadeti bilinen aylardadır..»** (Bakara, 197.) Bu son âyetin mefhumu, bu aylar dışında ihramın giyilmeyeceğidir. ***** **«Meşari Haramda Allah'ı anın..»** (Bakara, 198.) âyetinin mefhumu, bu aylar dışında yapılan zikrin, matlup olan zikrin yerini tutmayacağına işarettir. ***** **«..onlara seksen değnek vurun..»** (Nûr, 4.) âyetinin mefhumu ise, bu sayıdan ne az ne de çok olmayacağıdır.

2- Şartın mefhumudur. ***** **«..şayet hamile iseler, yüklerini bırakıncaya kadar onları besleyin..»** (Talak, 6.) âyeti buna misaldir. Âyetin mefhumu, hâmile olmayan kadınlara infakın gerekmediği mânasındadır.

3- Gayenin mefhumudur. ***** **«..artık bundan sonra kadın başka bir kocaya varmadan kendisine helal olmaz..»** (Bakara, 230.) âyeti buna misaldir. Âyetin mefhumu, kadının bir başka erkekle nikahlanmak kaydıyla ilk zevcesine yeniden nikah hakkına sahip olduğudur.

4- Hasr'ın mefhumudur. ***** **«Allah'tan başka (gerçek) tanrı yoktur.»** (Sâffât, 35.) âyeti ile ***** **«..tanrınız ancak kendisinden başka (gerçek) ilâh olmayan**

Allah'tır..» (Tâhâ, 98.) âyeti buna misaldir. Bunların mefhumu; Allah'ın dışında (gerçek) ilâh olamayacağıdır. ***** **«..veli yalnız Allah'tır..»** (Şûrâ, 9.) âyetinin mefhumu ise, Allah'tan başkasının veli olamayacağıdır, ***** **«..Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız..»** (Âl-i İmrân,158.) âyetinin mefhumu ise, Allah'dan başkasına değil, mânasınadır. ***** **«Ancak Sana kulluk ederiz..»** (Fatiha, 4.) âyetinin mefhumu, Senden başkasına değil, mânasındadır.

Bu mefhum mânaları delil olarak kullanma hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunların en doğrusu, aşağıda zikredilen şartlarla, hepsinin hüccet olarak kullanılabilmesidir.

Birincisi; mefhum mânanın, galip mânayı aşmamasıdır. Bu yüzden çoğu ulema ***** **«..yanınızda kalan üvey kızlarınız..»** (Nisâ, 23.) âyetindeki mefhum mânaya itibar etmemişlerdir. Çünkü âyetin galip olan mânası, üvey kız çocuğunun zevcin odasında olmasıdır. Burada üvey kız çocuğunun zikredilmesi onun odada bulunmasının akla daha çok gelmesindendir.

Diğeri ise; mefhum mânanın gerçeğe uygun düşmemesidir. Bu yüzden ***** **«Kim Allah ile beraber varlığını kanıtlayacak hiçbir delil bulunmayan bir tanrıya taparsa..»** (Mü'minûn, 117.), ***** **«Mü'minler, Müslümanları bırakıp, Kâfirleri dost edinmesinler..»** (Âl-i İmrân, 28.), ***** **«..iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın..»** (Nûr, 33.) âyetlerinin mefhum mânası olamaz.

Bu hususu daha iyi kavramak, esbabı nüzûlü bilmekle sağlanır.

İbnu'l-Hassar'ın naklettiğine göre Bazı ulema, kelimeler ya mantuk, ya mefhum, ya zaruret veya kendisinde bulunan makul bir mâna ifade eder, demişlerdir. İbnu'l-Hassar bu sözün doğruluğuna inanır.

51 - KUR'ÂN'DA HİTAP ŞEKİLLERİ

4203 İbnu'l-Cevzi, «en-Nefis» adlı kitabında, **Kur'ân'da on beş hitap şeklinin** mevcut olduğunu söyler. Bazı ulema da **bu sayıyı 30 un üstüne** çıkarırlar. Bu hitap şekilleri şunlardır:

1 - Umumi hitaptır; ***** **«Allah'dır ki sizi zaaftan yarattı..»** (Rûm, 54.) âyetinde olduğu gibi hitap, bütün insanlaradır.

2- Hususi hitaptır; ***** **«..inanmanızdan sonra inkâr mı edersiniz..»** (Âl-i İmrân, 106.) âyetiyle ***** **«Ey Resûl, Rabbinden sana indirileni duyur..»** (Mâide, 67.) âyetinde olduğu gibi hitap, hususidir.

3- Hususilik ifade eden umumi hitabdır; ***** **«Ey insanlar, Rabbinizden korkun..»** (Hac, 1.) âyeti buna misaldir. Âyetin mânasında çocuklara ve delilere hitap yoktur.

4- Umum ifade eden hususi hitaptır; ***** **«Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman..»** (Talak, 1.) âyeti buna misaldir. Âyetteki hitap, Resûlüllah'a olmasına rağmen, talak hakkına sahip herkese şamildir. ***** **«Ey Peygamber, biz..zevcelerini sana helal kıldık..»** (Ahzâb, 50.) âyetinde Ebû Bekri's-Sayrafi şöyle der: Âyetin ibtidasındaki hitap Resûle ait olmasına rağmen, nefsini Resûle hibe eden kadınla ilgili aynı âyetin *****

ifadesinden anlaşıldığına göre, âyetin bu hitaptan önceki kısmı, Resûlüllah'a olduğu kadar başkalarıyla da ilgilidir.

5- Cinse hitaptır; ***** âyeti buna misaldir.

6- Neve hitaptır; ***** âyeti buna misaldir.

7- Bizzat isim tasrih edilen hitaptır; ***** **«Dedik ki ey Adem, oturun..»** (Bakara, 35.), ***** **«..Ya Nûh, in..»** (Hûd, 48.), ***** **«Ey İbrahim,..sen doğruladın..»** (Sâffât, 104.), ***** **«Ey Musa, korkma..»** (Neml, 10.), ***** **«Ya İsa, ben seni öldüreceğim..»** (Âl-i İmrân, 55.) âyetleri buna misaldir. Kur'ân'ı Kerim'de Hazret-i Peygambere ***** şeklinde doğrudan hitap vaki olmamıştır. Bunun yerine ***** şeklinde hitap edilmiştir. Bu hitapla Resûlüllah tazim edilmekte, diğer peygamberler arasındaki yüksek mevkii gösterilmekte, Mü'minlerin Peygamberlerine adıyla hitap etmemeleri öğretilmektedir.

8- Medih hitabıdır; ***** (Nisâ, 136.) âyeti buna misaldir. Bu yüzden Mekkelilere ***** **«Onlar ki inandılar, hicret ettiler..»** (Enfal, 74.) şeklinde hitab edilmiştir.

İbn-i Ebî Hâtim, Haysame'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir; Kur'ân'da ***** şeklinde okuduğunuz her âyet, Tevrat'ta ***** şeklindedir.

Beyhaki, Ebû Ubeyd ve diğer hadis uleması İbn-i Mesûd'dan, şöyle dediğini rivâyet ederler: ***** hitabıyla karşılaştığınızda, buna dikkatle kulak veriniz. Çünkü bu hitabın peşinde Allah'ın emrettiği bir hayır veya yasakladığı bir şey vardır.

9- Zem hitabıdır; ***** **«Ey Kâfirler bugün özür dilemeyin..»** (Tahrim, 7.) âyeti ile ***** **«De ki: 'Ey Kâfirler..»** (Kâfirun, 1.) âyeti buna misaldir. Bu çeşit hitab, ihanet mânasında olduğundan Kur'ân'da sadece iki yerde mevcuttur. Mü'minlere hitap çoğunlukla ***** âyetinde olduğu gibi vicahiye yapılırken, Kâfirlere ise ***** **«..inkâr edenlere gelince..»** (Bakara, 6.), ***** **«inkâr edenlere söyle:..»** (Enfal, 38.) âyetlerinde olduğu gibi, iltifat etmemek bakımından gaib sigasiyle yapılır.

10- Liyakat hitabıdır; ***** ve ***** gibi âyetler buna misaldir. Bir kısım ulema ise; Resûle uygun olmayan yerlerde «Ey Nebi», Resûle uygun olan yerlerde ise, «Ey Resûl» diye hitab edildiğini görmekteyiz, demektedirler. Mesela; umumi bir teşri ifade eden âyetlerde ***** **«Ey Resûl, Rabbinden sana indirileni duyur..»** (Mâide, 67.) şeklinde hususilik ifade eden âyetlerde ise, ***** **«Ey Nebi, Allah'ın helal kıldığını niçin haram ediyorsun..»** (Tahrim, 1.) şeklinde gelir, derler. Ancak ***** **«Ey Nebi, kadınları boşadığınız zaman..»** (Talak, 1.) âyetinde görüldüğü gibi karine olursa, hususi hitabdan umumi teşri mânası anlaşılabilir, çünkü ***** fiili, cemi şeklinde gelmiştir.

11- İhanet hitabıdır; ***** **«Öyleyse çık oradan çünkü sen kovuldun..»** (Hicr, 34.), ***** **«Sinin orada! Benimle konuşmayın..»** (Mü'minûn, 108.) âyetleri buna misaldir.

12- Gadab hitabıdır; ***** **«..Tad bakalım, hani sen şerefli olan, değerli olan yalnız sendin..»** (Duhan, 49.) âyeti buna misaldir.

13- Bir kelime ile umuma hitaptır: ***** **«Ey insan, seni engin kerem sahibi Rabbine karşı ne aldatıp isyana sürükledi?»** (İnfitar, 6.) âyeti buna misaldir.

14- Umumi bir kelime ile bir kişiye hitaptır; *****

«Ey elçiler, güzel şeylerden yiyin..» (Mü'minûn, 51.) âyetinden ***** (Mü'minûn, 54.) kadarki âyetler buna misaldir.

***** deki hitap Peygamber (aleyhisselâm)dır; çünkü kendinden sonra peygamber gelmeyecektir.

***** **«Eğer azab edecekseniz, size edilenin misliyle azab ediniz..»** (Nahl, 126.) âyeti de buna ayrı bir misaldir. Bu âyetteki hitap, ***** **«Sabret, sabrın ancak Allah'ın yardımıyladır..»** (Nahl, 127.) âyetinin delaletiyle sadece Resûle yapılmaktadır. ***** **«Eğer size cevap veremedilerse bilin ki..»** (Hûd, 14.) âyetindeki hitap, ***** **«De ki: 'Getirin.. »** (Hûd, 13.) âyetinin delaletiyle sadece Resûle yapılmaktadır. Bazı ulema ***** **«..'Rabbim' der 'beni geri döndürünüz'..»** (Mü'minûn, 99.) âyetini de bu kabilden saymıştır. Yani ***** beni geri döndür, demektir. Âyetteki ***** kelimesinin Allah'a ***** kelimesinin de meleklere hitab olduğu söylenir.

Suheyli bu konuda şu açıklamada bulunur: Bu âyetteki söz, şeytana çarpılan, cehennem zebanilerinin eline düşenlerin söyleyecekleri sözdür. Bu gibiler şaşkına döner, ne söylediklerini bilmezler, dünyada iken mahlûkata söylediklerini, cehennemde de ifade etmek isterler.

15- İki kişiye hitap eden kelimeyle bir kişiye hitaptır. ***** **«..atın cehenneme!..»** (Kâf, 24.) âyeti buna misaldir. Âyetteki hitap, cehennemde vazifeli Mâlik adlı meleğedir. Veya cehennem bekçileri ile zebanilere hitap olduğu da söylenir. İki kişiye hitap, aynı zamanda umuma hitap da sayılabilir. ***** **«Her can, yanında bir sürücü ve şahitle gelir.»** (Kâf, 21.) âyetinin delaletiyle bunun müvekkel iki melek olduğu da söylenir. Bu durumda hitap, lâfza uygun bir hitap olur. Mehdevi, ***** **«(Allah): 'Duanız kabul olundu' dedi..»** (Yûnus, 89.) âyetindeki hitabı bu kabilden sayar. Bu hitabın davet eden kişi olması hasebiyle sadece Hazret-i Musa'ya ait olduğunu söyler. Âyetteki tesniye şeklindeki hitabın, Hazret-i Musa ile ağabeyi Harun'adır. Çünkü Harun, Hazret-i Musa'ya yardımcı olduğundan, davette müşterektirler.

16- Bir kişiye hitap eden kelimeyle, iki kişiye yapılan hitaptır. ***** **«Rabbiniz kim ya Musa..»** (Tâhâ, 49.) âyeti buna misaldir. Âyetteki diğer şahıs Hazret-i Harun'dur. İbn-i Atıyye âyetteki zamirin merciini, iki yönden izah eder;

a- Allahü teâlâ'nın Hazret-i Musa'yı terbiye ettiğine delalet olmak üzere âyetteki nida, sadece Hazret-i Musa'yadır.

b- Risalet ve mucizelerin sahibi Musa'dır. Harun bu noktada Musa'ya tabi olmuştur. Zemahşerî, Keşşaf'ında şu görüşe yer verir: Hazret-i Harun ifadede Hazret-i Musa'dan daha fasih olduğundan, Firavn'la münakaşada galip gelmiştir.

***** **«..sakın sizi cennetten çıkarmasın sonra sıkıntıya düşersiniz.»** (Tâhâ, 117.) âyeti buna ayrı bir misaldir. İbn-i Atıyye, âyete şu açıklamayı getirir: Cenabı Hak, Hazret-i Adem'i sıkıntıya düşen kişi olarak ferden hitap etmiştir. Çünkü âyette kastedilen ilk muhatap odur. Bir rivâyete göre Cenabı Hak, dünyadaki geçim sıkıntısını erkelere yüklediğinden, hitap

Hazret-i Adem'e dir, denilir. Kadınların adını gizlemek fazilet sayıldığından, âyette Hazret-i Havva ismen zikredilmemiş, hitap Adem'e yapılmıştır, şeklinde bir başka açıklama getirilmiştir.

17- Umum ifade eden bir kelime ile, iki kişiye yapılan hitaptır. ***** **«..Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın, evlerinizi de namazgah edinin..»** (Yûnus, 87.) âyeti buna misaldir.

18- İki kişiye hitap eden kelime ile, umuma yapılan hitaptır. Yukarıda geçen ***** (Kâf, 24.) âyeti buna misaldir.

19- Bir kişiye yapılan hitaptan sonra umuma hitaptır; ***** **«Ne işte bulunsan, Kur'ân'dan ne okusan ve siz ne iş yapsanız..»** (Yûnus, 61.) âyeti buna misaldir. İbnu'l-Enbari, âyeti şu şekilde açıklar: Âyetteki üçüncü fiilin cemi sıgasıyla gelmesi, Müslümanların Resûlüllah'a yapılan hitaba dahil olduklarını ifade etmektedir. ***** **«Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman..»** (Talak, 1.) âyeti buna ayrı bir misaldir.

20- Umuma hitabdan sonra, bir kişiye yapılan hitabdır; ***** **«Namazı kılın..»** (Bakara, 43.) âyeti ile, ***** **«..Mü'minleri müjdele..»** (Yûnus, 87.) âyetleri buna misaldir.

21- Bir kişiye yapılan hitaptan sonra, iki kişiye yapılan hitaptır. ***** **«Dediler ki: Sen bizi babalarımızı üzerinde bulduğumuz düzenden çevirsin de yeryüzünde büyüklük yalnız ikinize kalsın diye mi bize geldin?..»** (Yûnus, 78.) âyeti buna misaldir.

22- İki kişiye yapılan hitapdan sonra, bir kişiye yapılan hitaptır; ***** (Tâhâ, 49.) âyeti buna misaldir.

23- Belirli birine yapılan hitaptan, bir başkasının murad edilmesidir; ***** **«Ey Peygamber, Allah'dan kork, Kâfirlere ve münafıklara itaat etme..»** (Ahzab, 1.) âyeti buna misaldir. Âyetteki hitap, Resûl'ün şahsına olmakla beraber, esasen ümmetine yapılan hitaptır. Resûlüllah zaten muttaki olduğundan, küffara itaati asla düşünülemez. ***** **«Eğer sen, sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce Kitap okuyanlara sor..»** (Yûnus, 94.) âyeti de buna ayrı bir misaldir. Resûlüllah'a gelen vahiyde, kendisinin şüphe etmesi asla düşünülemez. Âyetteki hitap, küffara imadır.

İbn-i Ebî Hâtim bu âyet hakkında İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah hiçbir zaman şüphe etmemiş, teredüde düşerek soru sormamıştır.

***** **«Senden önce gönderdiğimiz elçilerimizden sor..»** (Zuhruf, 45.) âyeti ile ***** **«.. o halde sakın cahillerden olma.»** (Enam, 35.) âyeti buna ayrı birer misaldir.

24- Bir başkasına yapılan hitabtan, belirli birinin murad edilmesidir. ***** **«Andolsun ki, size şerefiniz bulunan bir kitap indirdik..»** (Enbiya, 10.) âyeti buna misaldir.

25- Belirli bir muhatap kastedilmeyen, umuma şamil hitaptır; ***** **«..görmedin mi hep Allah'a secde ediyorlar..»** (Hac, 18.), ***** **«Bir görsen onların ateşin başında durdurulmuş halini..»** (Enam, 27.), ***** **«Rablerinin huzurunda başlarını öne eğmiş (olarak) suçluları bir görsen..»** (Secde, 12.) âyetleri buna misaldir. Bu âyetlerde muayyen bir muhatap değil, muhatap olabilecek herkese yapılan bir hitap mevcuttur. Âyette umum

mâna kastedildiğinden ifade hitap şeklinde gelmiştir. Cenabı Hak bununla, durumları açıkça belli olan, görme imkanı bulunan herkese hitabı kastetmiştir.

26- Önce şahsa hitap edip sonra da başkasına çevrilen hitaptır; ***** âyeti buna misaldir. Âyetteki hitap Resûlüllah'a dır. Sonra ***** **«..Artık Müslüman oldunuz mu?.»** (Hûd, 14.) âyetinin delaletiyle ***** **«..bilin ki Allah'ın bilgisiyle indirilmiştir.»** âyeti, kâfirlere hitap etmiştir. ***** **«..seni şahit olarak gönderdik..»** (Fetih, 8.), ***** (Fetih, 9.) kıraatına göre, buna ayrı bir misaldir.

27- İltifat sanatıyla hitaptır;

28- Akıllara yapılan hitap gibi, cemadata yapılan hitaptır; ***** **«..göğe ve yere: 'İsteyerek veya istemeyerek gelin' dedi..»** (Fussilet, 11.) âyeti buna misaldir.

29- Teşvik ifade eden hitaptır; ***** **«haydi eğer Mü'minseniz Allah'a dayanın..»** (Mâide, 23.) âyeti buna misaldir.

30- Şefkat ve acıma hissiyle yapılan hitaptır; ***** **«..Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım..»** (Zümer, 53.) âyeti buna misaldir.

31- Sevgi ifade eden hitaptır; ***** **«..Babacığım, niçin tapıyorsun işitmeyene..»** (Meryem, 42.), ***** **«Ey oğulcuğum..»** (Lokman, 16.), ***** **«..Ey anamın oğlu, sakalımı, başımı tutma..»** (Tâhâ, 94.) âyetleri buna misaldir.

32- Acze düşüren hitaptır; ***** **«..bir sûre getirin..»** (Bakara, 25.) âyeti buna misaldir.

33- Şeref ifade eden hitaptır; Kur'ân'ı Kerim'de ***** lâfzıyla hitap edilen bütün âyetler buna misaldir. Bu âyetlerde Resûlüllah'ın ümmetine, vasıtasız olarak hitab etmekle üstün bir şeref bahşetmektedir.

34- Yok olan bir şeye hitaptır; bu hitap, mevcut olana tabi olarak yapılan hitabdır. ***** **Ey Adem oğulları!** buna misaldir. Bu hitab, zamanın insanlarına olduğu kadar, sonrakilere de şamil olan bir hitaptır.

Hitabın Kısımları

4241 Bazı Ulemaya göre Kur'ân'daki hitaplar üç kısma ayrılır. Bunlar,

a. Sadece Resûle hitap,

b. Sadece Resûlün dışındakilere hitap,

c. Hem Resûle hem de diğerlerine hitaptır.

****

****

52 - KUR'ÂN'DA HAKİKAT VE MECÂZ

4259 Kur'ân'ın edebi üslubunda lafızlar, hakiki ve mecâzi mânalarıyla değerlendirilir. Hakiki mânada kullanılan lafızların Kur'ân'da mevcudiyeti hakkında herhangi bir ihtilaf yoktur. Bunlar, asıl mânaları dışında mâna taşımayan, âyetteki yerlerinde takdim ve tehir olmayan lafızlardır. Kur'ân'ın büyük kısmını bu lafızlar teşkil etmektedir.

Kur’ân'da mecâzi mânadaki lafızların mevcudiyetini ekseri ulema kabul ederken, zâhiriye uleması, Şâfiî'den İbnu'l-Kass, Mâliki'den İbn-i Huveyz Mindad bu görüşe katılmamışlardır. Bunların şüpheleri, Mecâzın, yalana yakın oluşundan gelmektedir. Halbuki Kur’ân, yalandan münezzehtir. Kur’ân lafızlarını inceleyen mecâzi mânayı ancak, hakiki mânayı bulamadığı anda kabul eder ve lâfzı istiare olarak kullanır. Bu durum, Allah'a nazaran muhaldir. İleri sürülen bu şüphe yersizdir. Çünkü Kur’ân'da mecâzi mânadaki lafızlar olmasaydı edebi güzelliği ortadan kalkmış olacaktı. Belâgat ulemasının ittifaken kabul ettiğine göre mecâz, hakikatten daha beliğdir. Eğer Kur’ân'da mecâz bulunmasaydı hazif, tekid, kıssaların tekrarı gibi, diğer belagî özellikler olmazdı.

4261 Bu mevzuda İzzeddin b. Abdisselam Müstakil bir eser yazmıştır. Bu eseri, bazı ilâvelerde bulunarak özetledim buna «Mecâzu'l-Fursan ilâ Mecâzi'l-Kur’ân» adını verdim.

Mecâz, iki kısma ayrılır:

1- Cümlede mecâz

Buna, mecâzu'l-isnad, mecâzu'l-akli adı verilir. Mecâzın bunlarla alakası, bunlara yakınlığından dolayıdır. Mecâz, bir fiil veya benzeri kelimenin, aralarında mâna yakınlığı bulunması sebebiyle, asıl olmayan mânasına hamledilmesidir. ***** **«..kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman (o âyetler onların) imanlarını artırır..»** (Enfal, 2.) âyeti buna misaldir. Çünkü Allah'ın âyetleri, imanın artmasına sebeb olmuştur. ***** **«..oğullarını kesiyor..»** (Kasas, 4.) ve ***** **«Ey Haman, bana bir kule yap..»** (Gâfir, 36.) âyetleri de buna misaldir. Amir durumunda olmaları sebebiyle birinci âyetteki Firavn'ın yardımcıları tarafından gerçekleştirilen zebih işinin Firavn'a, ikinci âyetteki amele tarafından gerçekleştirilen bina inşasının Haman'a nisbet edilmesi, mecâzdır. ***** **«..kavimlerini de helâk yurduna kondurdular.»** (İbrahim, 28.) âyeti de bu kabildendir. Bu âyette Mekkelilerin cehenneme girmeleri, küfre sebep olduklarından dolayı Mekke müşriklerine nisbet edilmiştir. ***** **«..çocukları ihtiyarlatan o günde..»** (Müzzemmil, 17.) âyeti de bu kabildendir. Çocukların ak saçlı duruma gelme işi, kıyamet azabının ortaya çıkmasıyla meydana geleceğinden, bu fiili, zaman zarfı olan kıyamet gününe nisbet edilmiştir. ***** **«Artık o memnun edici bir hayat içindedir.»** (Hakka, 21.) âyetindeki ***** kelimesi, memnun kalan mânasında değil, memnun kalınan bir yaşayış demektir. ***** **«..iş ciddiye bindiği zaman..»** (Muhammed, 21.) âyeti, ***** **«bir kere de azmettin mi..»** (Âl-i İmrân, 159.) âyetinin delaletiyle ***** mânasınadır.

Bu kısım mecâz, kendi arasında dörde ayrılır;

a- Mecâz olan lafız ile, mecâza delalet eden lâfzın hakiki olmasıdır. Yukarıda zikredilen Enfal sûresinin 2. âyeti ile ***** **«Yer ağırlıklarını çıkardığı zaman..»** (Zilzal, 2.) âyeti buna misaldir.

b- Bunların her ikisi de mecâzi olur; ***** **«..ticaretleri kar etmedi..»** (Bakara, 16.) âyeti buna misaldir. Yani, ticarette kazanç sağlayamadılar, demektir. Bu âyetteki kazanç ve ticaret kelimelerinin ikisi de, mecâzi mânadadır.

c-ve d- İki taraftan birinin hakiki diğerinin mecâz, birinin mecâz diğerinin hakiki olmasıdır; ***** **«..yoksa onlara bir delil mi indirmişiz de?..»** (Rûm, 35.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi ***** mânasındadır. ***** **«Hayır! O, alevlenen bir ateştir. Derileri soyar kavurur, (kendine) çağırır..»** (Meâric, 15-16-17.) âyetinde ateşin daveti, mecâzi mânadadır. ***** **«..harp ağırlıklarını bırakıncaya kadar..»** (Muhammed, 4.), ***** **«..Rabbinin izniyle her zaman meyve veren..»** (İbrahim, 25.), ***** **«Onun anası haviyedir.»** (Kâria, 9.) âyetleri de bu kabildendir. Son âyetteki cehennemin anası kelimesi, mecâzi mânadadır. Yani ana, çocuğuna kefil ve sığınak olduğu gibi, cehennem de Kâfirlere kefil ve sığınak demektir.

2- Kelimede mecâz

4266 Buna lugavi mecâz adı da verilir. Bu çeşit mecâz kelimenin asıl mânası dışında başka bir mânada kullanılmasıdır. Çeşitli şekilleri vardır;

a- Hazif yoluyla yapılan mecâzdır. Mecâz bahsinde bu husus daha geniş olarak açıklanacaktır. Zaten bu nevi mecâzın yeri, mecâz bahsidir.

b- Ziyade yoluyla yapılan mecâzdır. Buna dair malumat, irabla ilgili bahisde verilmiştir.

c- Külli ismin cüzi isme itlakıdır; ***** **«..parmaklarını kulaklarına tıkarlar..»** (Bakara, 19.) âyeti buna misaldir. Âyetteki parmaklardan maksat, parmak uçlarıdır. Bu âyetteki parmak uçları yerine parmakları zikretmekteki beliğ nükte, gerçeklerden kaçmadaki mübalağayı göstermek üzere parmakların mutat olmayan şekilde kulağa sokulmasıdır. ***** **«Onları gördüğün zaman görünüşleri hoşuna gider..»** (Münafikûn, 4.) âyetindeki vücutlar kelimesinden, yüzleri kasdedilmektedir. Çünkü Resûlüllah onları bütünüyle görmemişti.

***** **«..sizden kim hilali görürse oruç tutsun..»** (Bakara, 185.) âyetindeki ***** kelimesi, otuz geceye verilen isimdir. Cenabı Hak burada, ayın bir cüzünü kastetmiştir. Fahruddin Razi; cümledeki ceza, şartın tamamlanmasından sonra gerçekleşir, şeklindeki kaideden doğan müşkili şöyle çözer: Âyetteki şart, ayın görülmesidir ki bu da otuz günlük tamamı demektir. Şayet ayın tamamı kabul edilecek olursa, Ramazan ayının geçmesinden sonra oruç emredilmiş demek olur ki bu da doğru olmaz. Hazret-i Ali, İbn-i Abbâs ve İbn-i Ömer; sizden biriniz Ramazan ayının evvelini görürse, sefere çıkılsa bile, tamamını tutsun şeklinde mâna vermişlerdir. Bunu, İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtim rivâyet etmişlerdir. Bu husus, mecâzın bu nevine misal olduğu gibi, hazif yoluyla yapılan mecâza da misal olabilir.

d- Cüzi ismin külli isme itlakıdır; ***** **«Yalnız Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü kalacaktır..»** (Rahmân, 27.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, Allah'ın zatı mânasındadır. ***** **«..yüzünüzü Mescidi Haram tarafına çevirin..»** (Bakara, 144.)

âyeti, yönelmenin bütün vücutla yapılmasını gerektirdiğinden, yüzünüzü çevirin ifadesi, kendinizi çevirin manasınadır. ***** **«Yüzler var ki o gün mutlu..»** (Gâşiye, 2-8.) âyetlerindeki yüzden maksat, vücudun tamamıdır. Çünkü saadet ve yorgunluk sadece yüzde değil, bütün vücuda şamildir.

***** **«(Ey insan,) işte bu senin ellerinin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir..»** (Hac, 10.), ***** **«İşte bu sizin ellerinizin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir.»** (Enfâl, 51.) âyetleri de bu kabildendir. ***** ve ***** fiillerinin ele nisbet edilmesi mecâzidir. Çünkü yapılan şeylerin çoğu elle gerçekleşir. ***** **«Geceleyin kalk..»** (Müzzemmil, 2.), ***** **«..Sabah'ın Kur'ân'ını..»** (İsrâ, 78.), ***** **«..rüku edenlerle beraber eğilin..»** (Bakara, 43.), ***** **«Gecenin bir bölümünde O'na secde et..»** (İnsan, 26.) âyetlerindeki kıyam, kırâat, rüku ve sücud, namaza ıtlak olunmuştur ki bunların herbiri namazın cüzüdür. ***** **«..Kabeye varacak bir kurban..»** (Mâide, 95.) âyetinde Kabeden, içinde kurban kesilemeyeceğinden dolayı, Haremi Şerif kasdedilmiştir.

Yukarıdaki son iki neve, iki husus daha ilâve edilir;

Birincisi; bütünün sıfatıyla, kısmın vasıflanmasıdır. ***** **«o yalancı günahkâr perçeminden..»** (Alak, 16.) âyeti buna misaldir. Âyetteki hata bütün vücudun sıfatıdır, nasiyenin vasfı olarak kullanılmıştır. Bunun aksi, ***** **«..biz sizden korkuyoruz..»** (Hicr, 52.) âyetidir. Âyetteki endişe etme, kalbin sıfatıdır. ***** **«..onlardan içine korku dolardı..»** (Kehf, 18.) âyetindeki korku da sadece kalbe ait bir sıfattır.

İkincisi; ***** kelimesini kullanarak bütünü murad etmektir. Bunu Ebû Ubeyd zikretmiş, misal olarak ***** **«..ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için (geldim)..»** (Zuhruf, 63.) âyetini getirmiştir. Âyetteki bazı kelimesinden murat, bütündür. ***** **«..ve eğer doğru söylüyorsa size vaad ettiklerinin bir kısmı başınıza gelir..»** (Mü'min, 28.) âyeti de bu kabildendir. Kıyamet ve ruhun delaletiyle, hakkında ihtilaf edilen herşeyi Nebi'nin açıklaması gerekmez. Zira Hazret-i Musa onlara, dünya ve ahiret azabını haber vermiş, bu azap dünyada uğrayacağınız azaptır, demiştir. Hazret-i Musa'nın bu sözü, ahiret azabını nefyetmeden, karşılaşacakları azabın bir kısmını belirtmektedir. Bu açıklamayı Saleb yapmıştır.

Zerkeşî bu konuda şöyle der: Vaidin tamamını terketmek olduğuna göre, bir kısmını terketmek nasıl mümkün olmasın! Bunu Saleb'in delil olarak getirdiği şu âyet teyid eder: ***** **«Onlara söylediğimizin bir kısmını sana göstersek de veya seni alsak da.. Nihayet bize dönecekler..»** (Yûnus, 46.)

e- Hususi bir ismin umumi bir isme ıtlakıdır; ***** **«..biz alemlerin Rabbinin elçisiyiz..»** (Şuarâ, 16.) âyeti buna misaldir. Âyette hususi mânada olan ***** kelimesi, umumi mânada, ***** demektir.

f- Umumi bir ismin hususi bir isme ıtlakıdır; ***** **«..yerdekiler için mağfiret dilerler.»** (Şûra, 5.) âyeti buna misaldir. Bu âyette, ***** **«..Mü'minler için mağfiret dilerler..»** (Gâfir, 7.) âyetinin delaletiyle, Mü'minler kastedilmektedir.

g- Melzum ismin lazım isme ıtlakıdır;

h- Lazım ismin malzum isme ıtlakıdır, ***** **«..Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?..»** (Mâide, 112.) âyeti buna misaldir. Yani ***** **yapar mı,** demektir. İstitaat fiile ıtlak olunur, çünkü fiilin lazimesidir.

ı- Müsebbebin sebebe ıtlakıdır; ***** **«..ve sizin için gökten rızık indiriyor..»** (Gâfir, 13.), ***** **«..size elbiseler gönderdik..»** (Araf, 26.) âyetleri buna misaldir. Birinci âyetteki ***** kelimesi ile ikinci âyetteki ***** kelimesi, yağmur sebebiyle bitkilerden elde edildiği için, ***** yerine bu iki kelime kullanılmıştır. ***** **«..evlenecek imkanı bulamayanlar..»** (Nûr, 33.) âyetinde ise, her evlenecek kimse için gerekli görülen mehir ve nafaka yükü yerine, ***** kelimesi kullanılmıştır.

i- Sebebin müsebbebe ıtlakıdır; ***** **«..hakkı işitmeğe tahammül edemezlerdi..»** (Hûd, 20.) âyetindeki ***** kelimesi, bir şeyi kabul etme ve yapma mânasındadır. Çünkü bunlar, duymaya bağlı bir sebeptir. Sebebin sebebe nisbeti olan fiil de bu kabildendir. ***** **«..içinde bulunduktan nimet..»** (Bakara, 36.) ve ***** **«..ana babanızı cennetten çıkardığı gibi..»** (Araf, 27.) âyetleri buna misaldir. Hakikatte cennetten çıkaran Cenabı Hak'dır. Cennetten çıkmaya sebep olan, yasak ağaçtan yemektir. Yemeğe sebep olan da şeytanın vesvesesidir.

j- Bir şeyi içinde bulunduğu duruma göre isim vermektir; ***** **«..öksüzlere mallarını verin..»** (Nisâ, 2.) âyetinde, bulûğdan sonra yetimlik durumu kalkacağından bu durumdan önceki yetimlik kasdedilmektedir. ***** **«..kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın..»** (Bakara, 232.) âyetinde, daha önce zevce durumunda olanlar kasdedilmektedir. ***** **«Kim Rabbine suçlu olarak gelirse..»** (Tâhâ, 74.) âyetinde Cenabı Hak, dünyada işledikleri cürümden dolayı ahirette bu durumda gelenlere, bu adı vermiştir.

k- Dönüşeceği yeni duruma göre bir şeye ad vermektir; ***** **«..ben şarap sıktığımı görüyorum..»** (Yûsuf, 36.) âyetindeki ***** kelimesi, üzüm mânasındadır. Çünkü üzüm sıkılınca şaraba dönüşür. ***** **«..ve yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) doğurmaktadırlar..»** (Nûh, 27.) âyetindeki mâna, facir ve Kâfir olacak çocuklar dünyaya getirirler demektir. ***** **«..başka kocaya varmadan..»** (Bakara 230.) âyetinde Cenabı Hak, nikah akdinin zevç olma durumunu sağlayacağından bunlara zevç adıyla hitab etmiştir. Çünkü kadın ancak, zevç durumunda olan erkekle nikahlanır. ***** **«Ona halim bir erkek çocuğu müjdeledik.»** (Sâffat, 101.) ***** **«..biz sana bir çocuk müjdeleriz..»** (Hicr, 53.) âyetlerinde Cenabı Hak doğacak çocuğu müjdelerken, onu ilerde sahip olacağı ilim ve iyi huyu ile vasıflandırmıştır.

l- Hal durumunda olan bir mahal'le ıtlakıdır; ***** **«..Allah'ın rahmeti içindedirler. Orada ebedi kalacaklardır.»** (Âl-i İmrân, 107.) âyetindeki ***** cennet mânasındadır. Çünkü cennet, rahmetin bol olduğu yerdir. ***** **«..hayır, gece (gündüz) hile (kurar)..»** (Sebe, 33.) âyetindeki ***** kelimesinin mahalli, gecedir. ***** **«Allah, sana onları**

uykuda az gösteriyordu..» (Enfal, 43.) âyetindeki ***** hali, Hasanu'l-Basriye göre uyku mahalli olan gözdür.

m- Mahal durumunda olan bir hal'e ıtlakıdır; ***** **«O zaman da meclisini çağırsın.»** (Alak, 17.) âyetindeki ***** kelimesi, mecliste bulunanlar mânasındadır. ***** **«Mülk (mutlak hükümdarlık) elinde bulunan..»** (Mülk, 1.) âyetindeki ***** kelimesinin kudret mânasında olması, ***** **«..kalpleri var fakat fıkhetmezler..»** (Araf, 179.) âyetindeki kalbin akıl mânasında olması ***** **«..ağızlariyle kalplerinde olmayanı söylüyorlar..»** (Âl-i İmrân 167.) âyetindeki ağzın dil mânasında olması, ***** **«..şehre sor..»** (Yûsuf, 82.) âyetindeki karyenin, sakinleri mânasında olması buna ayrı bir misaldir.

Bu ve bundan önceki nevilerin misalini ***** **«..mescidlere güzel elbiselerinizi giyinerek gidin..»** (Araf, 31.) âyetinde bir arada görmek mümkündür. Masdar olması bakımından ziynet kelimesini, gerçek mânada kabul etmek imkânsızdır. Bundan, zinet mahalli kasdedilmektedir. Bu yüzden, zinet mahalline hâl ıtlak olunmuştur. Zinetin sadece mescide giderken takınılması gerekmez. Mescidden murad, aslında namazdır, namaz mahalli namaza ıtlak olunmuştur.

n- Bir şeyin aleti olduğu isimle adlandırılmasıdır; ***** **«(Benden) sonra gelenler arasında bana bir doğruluk dili nasip eyle.»** (Şuarâ, 84.) âyetindeki ***** kelimesinin mânası, güzelce medih demektir. Çünkü dil, medih için bir alettir. ***** **«Biz her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki..»** (İbrahim, 4.) âyetindeki lisan kavmin konuştuğu dil mânasındadır.

o- Bir şeyin zıddı olan isimle adlandırılmasıdır; ***** **«..onları elim bir azap ile müjdele..»** (Âl-i İmrân, 21.) müjde, gerçek mânada sevindirici haberde kullanılan bir kelimedir; bu kelime aynı zamanda davetçiye müsbet cevap vermeyene de kullanılır. ***** **«seni secde etmekten alıkoyan nedir?..»** (Araf, 12.) âyeti buna misal getirilmiştir. Âyetin mânası, seni secde etmemeye sevkeden şey nedir, demektir. Bu mânaya göre âyetteki ***** nın ziyade olma ihtimali ortadan kalkmıştır.

ö- Bir fiilin, isnadı sahih olmayan bir şeye teşbihen izafesidir; ***** **«..yıkılmak üzere olan bir duvar buldular, hemen onu doğrulttu..»** (Kehf, 77.) âyeti buna misaldir. Cenabı Hak duvarı, kendi iradesiyle yıkılması mümkünmüş gibi bir teşbihde bulunarak, canlıların vasfı olan irade ile vasıflandırmıştır.

p- Vukuu yakın ve yapılması istenen bir işin, bir fiile ıtlakıdır; ***** **«..bekleme süreleri bitince ya onları güzellikle tutun..»** (Bakara, 231.) âyeti buna misaldir. Âyetin mânası, iddetlerinin bitimine yaklaştıklarında, yani iddetlerinin bitiminde demektir; çünkü iddetin bitiminden sonra kadınlar tutulamazlar. Bu husus ***** **«..Bekleme sürelerini bitirdiklerinde..»** (Bakara, 232.) âyetinde açıkça ifade edilmiştir. ***** **«..süreleri gelince ne bir an geri kalırlar, ne de öne geçerler..»** (Araf, 34.) âyeti de bunun gibidir. Âyetin mânası, ecelin gelişi yaklaştığında, demektir. Böylece ecel geldiğinde, takdim veya tehir yapılmayacağı şeklindeki sorunun cevabı verilmiş olur.

***** **«Kendileri, geriye zayıf çocuk bıraktıkları takdirde (halleri nice olur) diye korkanlar..korksunlar..»** (Nisâ, 9.) âyeti de bu kabildendir. Âyetin mânası, geride bırakma zamanları yaklaştıkça, korkuya kapılırlar, demektir. Çünkü âyetteki hitap, yetim çocuklara bakma durumunda olan vasileridir. Bu hitap, kendilerine ölümlerinden önce yapılan hitaptır. ***** **«..namaz kılmayı murat ettiğiniz zaman yüzünüzü yıkayın..»** (Mâide, 6.) âyetindeki namazı kılmaktan maksat, namaz kılmayı murat ettiğiniz zaman demektir. ***** **«Kur'ân okuyacağın zaman «euzu billah..» de..»** (Nahl, 98.) âyetinin mânası, istiaze kıraattan önce yapıldığından kıraatı murat ettiğinizde demektir. ***** **«Nice kentler helak ettik.. azabımız geliverdi..»** (Araf, 4.) âyetinin mânası, karye sakinlerinin helakini murat ettiğimizde demektir. Aksi halde, fa ile atıf caiz olmaz.

Bazı ulema ***** **«..Allah kimi doğru yola iletirse o yolu bulmuştur..»** (Kehf, 17.) âyetini bu kabilden saymıştır. Âyetin mânası, Allah hidayeti istediği kimseye verir, demektir. Âyetteki şart ve cezanın birbirine karışmaması için verilen bu mâna, gerçekten yerinde bir mânadır.

r- Kelimenin cümlede yer değiştirmesidir. Bu değişiklik ya isnat yoluyla olur. Buna misal, ***** **«..onun anahtarlarını (taşımak) güçlü bir topluluğa ağır geliyordu..»** (Kasas, 76.) âyetidir. Yani ***** topluluk anahtarları taşırken ağırlaşıyordu, demektir. ***** **«..her sürenin bir kitabı vardır..»** (Ra'd, 38.) âyetindeki değişiklik, ***** **her kitabın bir süresi vardır,** şeklindedir. ***** **«..süt verenleri haram etmiştik..»** (Kasas, 12.) âyetindeki değişiklik ***** **onu süt verenlere haram etmiştik,** şeklindedir. ***** **«inkâr edenler ateşe sunuldukları gün..»** (Ahkaf, 20.) âyetindeki değişiklik, ***** **Kâfirlere ateş sunulduğu gün,** şeklindedir. Bu âyetteki arz, seçim hakkı olanlara yapılır. ***** **«Doğrusu o, malı çok sever.»** (Âdiyât, 8.) âyetindeki takdim tehir, ***** **onun sevgisi maladır,** şeklindedir. ***** **«senin için hayır dilerse..»** (Yûnus, 107.) âyetindeki takdim tehir, ***** **sana hayır diler,** şeklindedir. ***** **«Adem Rabbinden bir takım kelimeler aldı..»** (Bakara, 37.) âyetinin mânası, bu âyetteki ***** kelimesini meftun okuyan kıraate göre, hakikatte telakki olunan Adem (aleyhisselâm) demektir.

Ya da atıf yoluyla yapılan değişikliktir; ***** **«..sonra onlardan çekil de bak, neye başvuruyorlar..»** (Neml, 28.) âyeti buna misaldir. Âyetteki değişiklik, ***** **bak, sonra çekil,** şeklindedir. ***** **«Sonra yaklaşıp sarktı.»** (Necm, 8.) âyetindeki değişiklik ise ***** **sarktı ve yaklaştı,** şeklindedir. Çünkü yaklaşmak, sarkma sonucu gerçekleşir.

Veya teşbih yoluyla yapılan değişikliktir. Bu konu ileride ele alınacaktır.

s- Bir siganın bir başkası yerine kullanılmasıdır. Bunun çeşitli nevileri vardır.

ş- Masdarın ya fâile ıtlakıdır; ***** **«onlar benim düşmanımdır..»** (Şuarâ, 77.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, masdar olduğundan müfred sigasında kullanılmıştır. Ya mefula ıtlakıdır, ***** **«..Onun ilminden ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar..»** (Bakara, 255.) âyeti buna misaldir. Ayetteki ***** kelimesi, ***** mânasında ismi meful sigasındadır. ***** **«Üzerine başka bir kan**

bulaşmış gömleğini getirdiler..» (Yûsuf, 18.) âyetindeki ***** masdarı, ***** mânasında ismi mefuldür. Çünkü yalan, cismin değil, konuşanın bir sıfatıdır.

Müjdenin müjdelenene, sevginin sevilene, sözün söylenene ıtlakıdır;

İsmi fâil ve ismi mefulün, masdara ıtlakıdır; ***** **«onun oluşunu yalanlayacak kimse çıkamaz.»** (Vakıa, 2.) âyeti buna misaldir, ismi fâil olan ***** kelimesi, ***** mânasındadır. ***** **«Hanginizin fitnelenmiş olduğunu..»** (Kalem, 6.) âyeti de buna misaldir. Âyetteki ***** harfi cerri ziyade olmamak kaydıyle ***** ismi mefulü, masdar sigasında ***** mânasındadır.

İsmi fâilin, ismi mefule ıtlakıdır; ***** **«..atılan bir su..»** (Tarik, 6.) âyetteki ismi fâil olan ***** kelimesi, ismi meful sigasındaki ***** mânasındadır. ***** **«..Bugün Allah'ın buyruğundan - Onun acıdıklarının dışında - kurtulacak yoktur..»** (Hûd, 43.) âyetindeki ismi fâil sigasında olan ***** kelimesi, ismi meful sigasındaki ***** manasındadır. ***** **«..güvenli, dokunulmaz bir bölge yaptık..»** (Ankebut, 67.) âyetindeki ismi fâil sigasındaki ***** kelimesi, ismi meful sigasındaki ***** mânasındadır.

İsmi mefulün ismi fâile ıtlakıdır; ***** **«..şüphesiz onun vaadi yerine gelecektir.»** (Meryem, 61.) âyetindeki ismi meful olan ***** kelimesi, ismi fâil sigasında olan ***** mânasındadır. ***** **«..kapalı perde..»** (İsrâ, 45.) âyetindeki ***** kelimesi, ***** mânasındadır. Bu kelime gerçek sigası olan, ismi meful sigasındadır. Hiç kimsenin hissedemediği ve gözle görmediği gizli şeyler mânasına geldiği söylenir.

***** vezninin ***** veznine ıtlakıdır. ***** **«..kâfir, Rabbine karşı (gelen şeytana) yardımcıdır.»** (Furkan, 55.) âyeti buna misaldir.

Müfred, tesniye veya cemi kelimelerin, bir diğerine ıtlakıdır. Müfredin tesniyeye ıtlakına misal ***** **«..Allah'ı ve Resûlünü hoşnut etmeleri daha uygundur.»** (Tevbe, 62.) âyetidir. Yani ***** mânasındadır. Allah ve Resûlünün rızası birbirine bağlı olduğundan âyetteki zamir, müfret olarak gelmiştir. Müfredin cemi kelimeye ıtlakına misal, ***** **«İnsan ziyan içindedir.»** (Asr, 2.) âyetidir. Bu âyetteki insan kelimesi, müteakip âyetle istisna edildiğinden insanlar mânasındadır. ***** **«Doğrusu insan hırslı yaratılmıştır.»** (Meâric, 19.) âyetindeki insan kelimesi, ***** **«Ancak namaz kılanlar bunun dışındadır.»** (Meâric, 22.) âyetiyle istisna edildiğinden insanlar mânasındadır.

Tesniyenin müfrede ıtlakına misal ***** **«Haydi, atın cehenneme..»** (Kâf, 24.) âyetidir. Âyetteki tesniye sıgasından gelen ***** fiili, müfred sıgasındaki ***** mânasındadır.

İki şeye nisbet olunan her fiil de bu kabildendir. Fiil, sadece bu iki şeyden birine nisbet edilmiştir. ***** **«İkisinden de inci ve mercan çıkar.»** (Rahmân, 22.) âyeti buna misaldir. Âyetteki inci ve mercan, ancak tuzlu denizlerden çıkarılır. Halbuki âyetteki zamir, hem tatlı hem tuzlu sulara racidir. Bunun bir benzeri ***** **«..Hepsinden de taze et yersiniz; takındığınız süsler çıkarırsınız..»** (Fâtır, 12.) âyetidir. Takınılan süs eşyası, sadece tuzlu sulardan çıkarılır.

***** **«ve ayı bunların içinde bir nur yaptı..»** (Nûh, 16.) âyetindeki ayın nuru, yedi kat gökten birinde parlar demektir. ***** **«..balıklarını unuttular..»** (Kehf, 61.) âyetindeki tesniye zamiri, ***** **«..balığı unuttum..»** (Kehf, 63.) âyetinin delaletiyle unutanın, yalnız Yûşa olduğunu gösterir. Unutmanın ikisine birden izafe edilmesi, Musa (aleyhisselâm)ın bu konuda susmasındandır. ***** **«..kim hemen iki gün içinde Mekke'den Medine'ye dönerse..»** (Bakara, 203.) âyetindeki acele etme mânası, ikinci günde acele etme mânasındadır. ***** **«..iki kentin birinden büyük bir adama..»** (Zuhruf, 31.) âyetini Farisi, iki şehrin birinden mânasını vermiştir. ***** **«Rabbine karşı gelmekten korkan kimseye iki cennet vardır.»** (Rahmân, 46.) âyeti, Ferra'nın görüşü hilafına, bu kabilden değildir. Âyetteki iki cennetten maksat, bir cennettir. İbnu'l-Cinni'nin «Za'l-Kadd» adlı kitabında ***** **«..sen mi insanlara Allah'ı bırakıp beni annemi ilâh edinin, dedin..»** (Mâide, 116.) âyeti, buna misal getirilir. Âyette ilâh ittihaz olunan, Hazret-i Meryem değil, Hazret-i İsa'dır.

Tesniyenin cemi kelimeye ıtlakına misal, ***** **«Sonra gözü iki kere daha döndür..»** (Mülk, 4.) âyetidir. Âyetteki iki kere mânası, çok kere mânasındadır. Çünkü göz iki kere bakmakla değil, çokça bakmakla yorulur.

Bazı ulema ***** **«Boşanma iki defadadır..»** (Bakara, 229.) âyetini bu kabilden saymışlardır.

Cemi kelimenin müfrede ıtlakına misal, ***** **«..Rabbim, beni geri döndürünüz, der..»** (Mü'minûn, 99.) âyetidir. Yani ***** mânasındadır. İbn-i Faris ***** **«..bakayım elçiler ne ile dönecekler..»** (Neml, 35.) âyetini bu kabilden saymıştır. ***** **«Onlara dön..»** (Neml, 37.) âyetinin delaletiyle buradaki hitab, sadece bir tek elçiyedir. Bu görüş, tenkide açıktır. Zira, âyetteki hitap, elçilerin reislerinedir. Hükümdarlar arasında cari olan adet, bir elçi değil, bir kaç elçi göndermektir. ***** **«Melekler ona seslendiler..»** (Âl-i İmrân, 37.), ***** **«Melekleri ruh ile indirir..»** (Nahl, 2.), ***** **«Hani bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında biribirinizle atışmıştınız..»** (Bakara, 72.) âyetini buna misal getirmiştir. İlk iki âyetteki meleklerden Cebrâîl, son âyetteki öldürenlerin de, sadece bir katil mânası kastedilmektedir.

Cemi sigasının tesniyeye ıtlakına misal, ***** **«..isteyerek geldik dediler..»** (Fussilet, 11.), ***** **«..korkma dediler, biz iki davacıyız..»** (Sâd, 22.), ***** **«Eğer kardeşleri varsa anasının payı altıda birdir..»** (Nisa, 11.), ***** **«..kalbiniz gerçekten yönelmişti..»** (Tahrim, 4.), ***** **«Davut ile Süleyman'a da (lütfettik) hani onlar, toplumun davarlarının yayıldığı bir ekin hakkında hükmediyorlardı.»** (Enbiya, 78.) âyetidir.

Vukuu kesin olduğundan, mazi sıgasının istikbal sıgası yerine kullanılmasıdır. Buna misal, şu âyetlerdir; ***** **«Allah'ın emri geldi..»** (Nahl, 1.) cümlesi, aynı âyetteki ***** **«..artık onu acele etmeyin..»** cümlesinin delaletiyle kıyamet günü mânasındadır. ***** **«Sura üflendi, göklerde olanlar..(korkudan) düşüp bayıldılar..»** (Zümer, 68.), *****

«Allah demişti ki: 'Ey Meryem oğlu İsa, sen mi insanlara dedin ki..» (Mâide, 116.), ***** **«İnsanların hepsi Allah'ın huzuruna çıkarlar..»** (İbrahim, 21.), ***** **«Araf ehli seslenirler..»** (Araf, 48.) âyetleri bu kabildendir.

Devamlılık ifade ettiğinden istikbal sıgasının mazi sıgası yerine kullanılmasıdır. Sanki bu vuku bulmuş ve devam etmektedir, demektir. Buna misal, ***** **«İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?..»** (Bakara, 44.), ***** **«Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurdukları sözlere uydular..»** (Bakara, 102.) âyetleridir. ***** fiili, ***** mânasındadır. ***** **«Biz biliyoruz..»** (Nahl, 103.) âyetindeki fiil, ***** mânasındadır. ***** (Nûr, 64.) âyetindeki fiil, ***** mânasındadır. ***** (Bakara, 87.), *****

***** (Ra'd, 43.) âyetlerindeki fiiller, ***** ve ***** mânasınadır.

İsmi fâil ve ismi meful sigalarının istikbal mânasına gelmesi de bu nevidendir. Çünkü bu iki siga, istikbal mânasında değil, hal mânasındadır. ***** **«Hesap mutlaka sorulacaktır.»** (Zâriyat, 6.), ***** **«Bu, insanların toplanacağı gündür..»** (Hûd, 103.) âyetleri buna misaldir.

Haber cümlesinin emir, nehiy veya dua şeklinde teşvikte mübalağa yönüyle talep cümlesine ıtlakı da bu kabildendir. Şöyle ki bu talep, vuku bulan ve haber verilen bir talep olsun. Bu konuda Zemahşerî şöyle der: Cümlenin haber şeklinde gelmesi, bundan emir veya nehiy murat edilmesi, sarih olan emir veya nehiyden daha beliğdir. Bu durum talebi, süratle uygulamaya sevk etmektedir. ***** **«Anneler çocuklarını..tam iki yıl emzirirler..»** (Bakara, 233.), ***** **«..boşanmış kadınlar gözetlerler..»** (Bakara, 228.), merfu okunan kıraata göre ***** **«Hacda kadına yaklaşmak, günaha sapmak, kavga etmek yoktur..»** (Bakara, 197.), ***** **«..yalnız Allah'ın rızasını kazanmak gayesiyle verirseniz..»** (Bakara, 272.) âyetleri de bu kabildendir. Yani ancak Allah'ın rızasını talep ederek infak ediniz, demektir. ***** **«Ona temizlerden başkası el süremez.»** (Vakıa, 79.) yani Kur'ân'a temiz olmadan el sürülmesin, demektir.

***** **«Biz İsrail oğullarından söz almıştık: 'Allah'tan başkasına tapmayacaksınız..»** (Bakara, 83.) yani âyetteki ***** **«cümlenin delaletiyle, Allah'tan başkasına ibadet etmeyin mânasındadır. ***** «Bugün size kınama yok, Allah sizi bağışlar..»** (Yûsuf, 92.) yani, Allah'ım onları bağışla, mânasındadır.

Cümlenin talep sigasında haberi cümle olarak gelmesi de bu kabildendir, buna misal şu âyetlerdir:

***** **«Rahmân ona mühlet versin..»** (Meryem, 75.) âyetindeki fiil, ***** mânasındadır. ***** **«..siz bizim yolumuza uyun, sizin hatalarınızı biz taşırız..»** (Ankebut, 12.) âyetindeki ***** fiili, aynı âyetteki ***** cümlesinin delaletiyle ihbaridir. Çünkü yalan, ancak haberi cümlede gelir. ***** **«Artık kazandıkları işlere karşılık az gülsünler çok ağlasınlar.»** (Tevbe, 82.) âyeti de bu kabildendir.

Bu konuda Kevaşi şöyle der: Birinci âyette haber mânasında olan emir, lüzumluluk ifade ettiğinden haberi cümleden daha beliğdir. ***** **Bizi ziyaret edersen sana ikramda bulunuruz,** cümlesi buna misaldir. Bu ifadeden, ziyaret edenlere ikramın lüzumunu tekid anlaşılmaktadır. İbn-i Abdisselam şunu ilâve eder; Çünkü emir, icab ifade eder. Haber cümlesi icabda, talep cümlesi gibidir.

Nida ifade eden cümlenin, taaccub ifade eden cümle yerine kullanılması, bu kabildendir. ***** **«Yazık şu kullara..»** (Yasin, 30.) âyeti buna misaldir. Ferra, bu âyete; **ey hüsrana uğrayanlar,** şeklinde mâna vermiştir. İbn-i Hâlveyeh ise: Bu mesele, Kur'ân'ın en zor meselelerinden biridir. Çünkü hasret kelimesine doğrudan hitab edilmez. Hitab ancak şahıslara yapılır, bundaki fayda tenbihtir. Fakat âyette taaccub mânası vardır, der.

Cemi kılletin, cemi kesret yerine kullanılması da bu kabildendir. ***** **«..onlar odalarında güven içindedirler..»** (Sebe, 37.) âyeti buna misaldir. Halbuki cennetteki odalar sayılmayacak kadar çoktur. ***** **«..onlara Rablerinin katında dereceler vardır..»** (Enfal, 4.) âyeti de böyledir. Allah katında insanların dereceleri, şüphesiz on sayısını aşmaktadır. ***** **«Allah öldükleri sırada canlarını alır..»** (Zümer, 42.) ve ***** **«..sayılı günler olarak..»** (Bakara, 184.) âyetleri de buna misaldir. Son âyetteki cemi kılletin hikmeti, mükelleflere sağlanan kolaylıktır.

Cemi kesretin, cemi kıllet yerine kullanılması da bu kabildendir. ***** **«..üç kur kendilerini gözetlerler..»** (Bakara, 228.) âyeti buna misaldir.

Tevil etmek suretiyle müennes bir kelimenin müzekker mânada kullanılması da bu kabildendir: ***** **«..kime Rabbinden bir öğüt gelir de..»** (Bakara, 275.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, ***** öğüt mânasındadır. ***** **«..ölü bir memlekete can verdik..»** (Kâf, 11.) âyetindeki ***** kelimesi, tevil suretiyle mekan olarak kullanılmıştır.

***** **«Güneşi doğarken görünce: 'Budur Rabbim..dedi..»** (Enam, 78.) âyetindeki ***** kelimesi, ***** mânasındadır. ***** **«..Muhakkak ki Allah'ın rahmeti iyilik edenlere yakındır..»** (Araf, 56.) âyetindeki ***** kelimesini, Cevheri; ihsan mânasında kabul ederek müzekker olduğunu ifade eder.

Şerif el-Murteda ***** **«..Ama ihtilaf edip durmaktadırlar. Yalnız Rabbinin acıdıkları (bu ihtilafın dışındadır). Zaten onları (Allah) bunun için yaratmıştır..»** (Hûd, 118-119.) âyetinin tefsirinde şöyle der: Âyetteki işaret zamiri, ***** kelimesinin yerini almıştır. Cenabı Hak bu yüzden ***** buyurmamıştır; zira ***** kelimesinin müennesliği hakiki değildir, şeklinde tevili caizdir.

Müzekker bir kelimenin müennes olarak kullanılması da bu kabildendir. ***** **«Onlar Firdevs cennetine varis olacaklar, orda ebedi kalacaklardır.»** (Mü'minûn, 11.) âyeti buna misaldir. Âyette, cennet, müennes olarak kullanılmıştır. ***** **«Kim iyilik getirirse ona o getirdiğinin on katı vardır..»** (Enam, 160.) âyetindeki ***** kelimesi, aslı müzekker olan ***** kelimesine izafetinden dolayı sonundaki ***** zamiri hazfedilmiştir. Bir

görüşe göre de, ***** kelimesi ***** yerini tutan zamire izafetinden dolayı müennes olmuştur. Bir başka görüşe göre de, mânaya riayet edilerek müennes olmuştur. Çünkü ***** kelimesi, ***** kelimesinin benzeri gene ***** olduğundan, mânaca müennestir. Bu duruma göre âyetin takdiri; ***** **ona on hasenenin benzeri vardır,** şeklindedir. Müennes ve müzekkerle ilgili önemli kaideleri önceden zikretmiştik.

«Taglib» de bu kabildendir. Taglib, bir şeye başkasının hükmünü vermektir. Bir rivâyete göre taglib, gelen iki hükümden birinin diğerine tercihidir. Taglib ifade eden kelimenin iki hükümden birinin yerine kullanılması, mânaca muhtelif iki kelimenin, aynı mânada kullanılmasıdır.

***** **«..gönülden itaat edenlerden oldu..»** (Tahrim, 12.), ***** **«..yalnız karısı(nı kurtarmadık) çünkü o, geride kalanlardan oldu.»** (Araf, 83.) âyetleri buna misaldir. Bu âyetlerdeki ***** ve ***** kelimelerinin aslı, ***** ve ***** olarak gelmesiydi; ancak Taglib kaidesine göre müenneslik, müzekkerlik içinde mütalaa edilmiştir. ***** **«..siz, gerçekten cahil bir toplumsunuz.»** (Neml, 55.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki ***** fiili, ***** zamirinin ***** kelimesine taglibinden dolayı muhatab ***** ile gelmiştir. Halbuki kaideye göre bu fiil, ***** un sıfatı olduğundan, ***** şeklinde gelmesi gerekirdi. Fakat mevsufun ***** zamirine haber olması, gaib sıgasından muhatab sıgasına geçişi güzelleştirmiştir.

***** **«(Allah) defol git, dedi; onlardan kim sana uyarsa cezanız cehennemdir..»** (İsrâ, 63.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki ***** ifadesi, gaib zamiri gerektirmesine rağmen muhatab zamiri ile taglib edilmiştir. Gaib mâna, masiyet ve ukubette muhataba tabi olmakla, lafızda da muhataba tabi olmuştur. Bu durum, lâfzın mânaya irtibatını güzelleştiren bir husus olmaktadır.

***** **«Göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez Allah'a secde ederler..»** (Ra'd, 15.) âyetinde, gayrı akil olanlar taglib edildiğinden ***** ile gelmiştir. Bir başka âyette de, sahip olduğu şereften dolayı akilin taglibi sebebiyle ***** harfiyle gelmiştir. ***** **«..Ey Şuayb, ya mutlaka seni ve seninle beraber olanları kentimizden çıkaracağız, ya da dinimize döndüreceğiz..»** (Araf. 88.) âyetinde Şuayb (aleyhisselâm) taglib hükmüyle ***** fiiline dahil edilmiştir. **«..eğer sizin dininize dönersek..»** (Araf, 89.), ***** **«Meleklerin hepsi topluca secde ettiler; ancak iblis (etmedi).»** (Hicr. 30-31.) âyetleri de bu kabildendir. Son âyette geçen İblis yaratıldığı sırada meleklerden biri olduğundan istisna edatıyla melaikeden sayılmıştır. Taglib yoluyla onlar arasına girmiştir. ***** **«..keşke benimle senin aranda iki doğu arası kadar uzaklık olsaydı..»** (Zuhruf, 38.) âyetindeki ***** kelimesi, meşrik ve magrib mânasındadır. Bu âyetin tefsirinde İbn-i'ş-Şeceri, iki cihetten en meşhuru olduğundan meşrik kelimesinin taglib edildiğini söyler. ***** **«iki denizi salıverdi..»** (Rahmân, 19.) âyetinde iki denizden maksad, tatlı ve tuzlu iki denizdir. Halbuki deniz, tuzlu suya verilen addır. Tatlı suya nazaran tuzlu suya sahip denizlerin çokluğundan, âyette taglib edilmiştir. ***** **«Herbirinin yaptıkları işlere göre dereceleri**

vardır..» (Enam, 132.) âyetinde Mü'min ve Kâfirin dereceleri söz konusudur. Dereceler ulvi makamları, derekat ise sufli makamı gösterir. Âyetteki derece, Mü'minin daha şerefli olmasından dolayı, taglib yoluyla her iki kısım için kullanılmıştır.

4319 Zerkeşî, «Burhan»ında bu konuda şöyle der: Taglibin mecâz sanatından sayılması, kelimenin asıl mânasında kullanılmamasından ileri gelmektedir. Mesela, ***** kelimesi, bu vasıfla vasıflandırılan cemi müzekker mânasındadır. Bu kelimenin, müzekker ve müennes olarak kullanılması, asıl mânasının dışındadır. Diğer kelimeler de bunun gibidir.

Kırkıncı bahiste geçtiği gibi, harfi cerlerin, kendi mânaları dışında kullanılması da bu kabildendir.

İlerde inşa kelimesinde görüleceği gibi emir sigası olan *****, nehiy sigası olan ***** sigası, tasdik ve tasavvur ifade eden istifham edatları, temenni, teraccî ve nida edatlarının asıl mânalarının dışında kullanılışı, bu kabildendir.

Bir kelimenin başka bir kelime mânasında kullanılması demek olan takdim de, bu kabildendir. Takdim; harf, fiil ve isimlerde görülür. Harflerle ilgili husus, harfi cer bahsinde açıklanmıştır. Fiillerde ise durum şöyledir: Bir fiilin mânası, diğer bir fiilin mânasında kullanıldığında bu fiil, aynı anda iki fiil mânasına gelmiş olur. Buna göre harfi cerle müteaddi olmaması gereken bir fiil, harfi cerle müteaddi olur. Harfi cerle müteaddi olan fiilin mânası doğru olabilmesi için ya fiilin ya da harfin tevili gerekir. Bunlardan birincisi fiilin tazmini, ikincisi de harfin tazminidir.

Ulema, bunlardan hangisinin daha doğru olduğu hususunda ihtilaf etmiş, bu durumun fiillerde daha sık görüldüğünü belirtmiştir. Buna, ***** **«Bir kaynak ki Allah'ın kulları ondan içerler..»** (İnsan, 6.) âyeti misaldir. Âyetteki ***** fiili ***** harfi cerriyle müteaddi olması gerekirken ***** harfi cerriyle müteaddi olmuştur. Bu durumda ***** fiili, ***** ve ***** mânasında kullanılır, ya da ***** harfi cerri, ***** harfi cerri mânasını alır. ***** **«Oruç gecesi kadınlara yaklaşmak size helal kılındı..»** (Bakara, 187.) âyeti buna misaldir. Bu âyetteki ***** kelimesi, ancak cinsi münasebet mânasına geldiğinden ***** harfi cerriyle müteaddi olur. ***** **«..arınmağa gönlün var mı?..»** (Nâziat, 18.) âyeti de bu kabildendir. Âyetin aslı, ***** şeklindedir, mânası tazmin ettirilmiştir. ***** **«O'dur kullarından tevbeyi kabul eden..»** (Şûrâ, 25.) âyetindeki ***** fiili, af mânasında kullanmak gayesiyle ***** harfi cerriyle müteaddi olmuştur. İsimlerde ise durum şöyledir. Bir ismin mânası, iki ismin mânasını birlikte ifade etmek için, diğer bir ismin mânasında kullanılmasıdır. ***** **«Bana Allah'a karşı ancak gerçeği söylemek yaraşır..»** (Araf, 105.) âyetindeki ***** kelimesi, söylenenin hak olduğu ve bu hususta haris davranıldığını ifade etmektedir. Tazminin mecâzi olması, kelimenin ne hakiki ne de mecâzi mânasında kullanılmasındadır. Buradaki mecâzlık, her iki mânanın birleştirilmesindendir.

3- Mecâz Kabul Edilen Kelimelerin Nevileri

4326 Bunlar altı kısımdır.

1- Hazif; meşhur kavle göre hazif, mecâz nevilerinden biridir. Bazı ulema bu görüşe katılmamışlardır; çünkü mecâz, bir kelimenin asıl mânası dışında bir mânada kullanılmasıdır, hazif ise böyle değildir. İbn-i Atıyye: Muzafın hazfi, çoğunlukla mecâzın kendisidir, fakat her hazif mecâz değildir, der.

Karafi, hazfi dört kısma ayırır;

a- İsnad bakımından kelimenin, sahip olduğu mânaya uygunluğudur. ***** **«..şehre sor..»** (Yûsuf, 82.) âyeti buna misaldir. Karye kelimesinden murad, karye sakinleri demektir. Çünkü karyeye soru tevcih edilmez,

b- İsnad yapılmaksızın hazfin uygun olmasıdır. Fakat bu hazif, şeri bir delile dayanmalıdır. ***** **«..sizden kim hasta veya seferde olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutar)...»** (Bakara, 184.) âyeti buna misaldir. Âyette ***** fiili hazfedilmiştir.

c- Hazfedilen kelimenin, şeri delilden ziyade örf ve âdete dayanmasıdır. ***** **«..Değneğinle denize vur (vurunca deniz) yarıldı..»** (Şuârâ, 63.) âyeti buna misaldir. Âyette ***** **değneğiyle denize vurunca deniz yarıldı,** ifadesi hazfedilmiştir.

d- Hazfedilen kelimenin ne şeri delile, ne de örf âdete dayanmamasıdır. ***** **«..elçinin ayak bastığı yerden bir avuç (toprak) aldım (attım)..»** (Tâhâ, 96.) âyeti buna misaldir. Bu âyette, Musa (aleyhisselâm)ın bindiği atın ayak izinden bir avuç toprak alıp atmasının, şeri veya örfi bir delile dayanmadığı görülür. Bu dört kısımdan ancak birincisi mecâzidir.

Zencanî «Miyar» adlı eserinde şöyle der. Bir kelimenin mecâz oluşu hükmün değişmesine bağlıdır. Fakat bir cümleye matuf olan müptedanın hazfedildiği gibi, cümlede hüküm değişmezse bu hazif mecâz olmaz. Çünkü haziften sonra geri kalan ifadenin hükmü değişmemektedir.

Kazvini, «el-İzah» adlı eserinde şöyle der: Hazif veya ziyade yoluyla kelimenin irabı değişirse, bu değişiklik mecâz olur. ***** **«..şehre sor..»** (Yûsuf, 82.), ***** **«Zatına benzer hiçbir şey yoktur..»** (Şûra, 11.) âyetleri buna misaldir. Şayet bu hazif veya ziyadelik irabın değişmesini gerektirmiyorsa, kelimenin, mecâzi kelime olduğu söylenemez. ***** **«ya da gökten boşanan yağmur gibi..»** (Bakara, 19.), ***** **«Allah'ın rahmetiyledir ki sen onlara yumuşak davrandın..»** (Âl-i İmrân, 159.) âyetleri buna misaldir.

2- Tekiddir; Bazı ulema, ikinci kelimenin mânası birincinin aynısını ifade ettiğinde, bunun mecâz olduğunu kabul ederler. Halbuki tekid mecâz değil, hakikattir.

Tarsusi, «el-Umde» adlı eserinde şöyle der: Tekid durumunda olan kelimeyi mecâz kabul edenlere şu cevabı verilir ***** **çabuk ol, çabuk ol!** sözünde olduğu gibi, tekid birincinin aynı, ikincinin de mecâz olması caiz olursa, birinci kelimenin de mecâz olması caiz olur. Çünkü her iki kelime, aynıdır. Birinci kelimenin mecâza hamli mümkün olduğuna göre, birincinin aynısı olacağından, ikicisinin de mecâza hamli mümkün değildir.

3- Teşbihtir; Bazı ulema bunu mecâz kabul ederler. Fakat teşbih mecâz değil, hakikattir.

Zencani, «Miyar» adlı eserinde şöyle der: Teşbih, belirli kelimelerle ifade edilen bir mânadır. Bu mânayı taşıyan bir kelime, başka bir mânaya nakledilmez.

Şeyh İzzüddin b. Abdisselam ise şöyle der: Eğer teşbih edatı zikredilmişse; bu hakiki teşbihtir. Eğer mahzuf ise, hazif mecâz sayıldığından, mecâzi teşbihtir.

4- Kinayedir; kinayede dört farklı görüş vardır;

a- Hakiki kinayedir. İbn-i Abdisselam'a göre doğru olan da budur, çünkü asıl mânasında kullanılmış, fakat bir başka mânaya delaleti murad edilmiştir.

b- Mecâzi kinayedir;

c- Ne hakiki, ne de mecâzi kinayedir. Bunu Kazvini, «Telhis» adlı eserinde ifade eder. Mecâzda hakiki mâna ile mecâzi mânanın bir arada olmasını kabul etmediğinden, kinayede, mecâzın varlığını da kabul etmemiştir.

d-Takiyyuddin Subki'nin tercihine göre, **hakikat ve mecâz** olmak üzere ikiye ayrılır. Eğer kelime, kendi lazım mânası kastedilerek ifade ettiği mânada kullanılırsa, bu kelime hakikidir. Eğer kelimenin mânası kastedilmez, buna karşılık lazım mânadan melzum mâna kastedilirse, kelime asıl mânası dışında kullanılacağından mecâz olur. Kısacası kinayede hakikat, kelimenin, asıl mânası dışında bir mâna taşıması için gerçek mânasında kullanılmasıdır. Mecâz ise, ifade ve kullanış yönüyle kelimenin, asıl mânası dışında kullanılmasıdır.

5- Takdim-tehirdir; Bazı ulema bunu da mecâz olarak kabul etmişlerdir. Cümlede mefulun yeri gibi sonradan gelmesi gereken kelimenin tekaddüm etmesi, fâil gibi önce gelmesi gerekenin tehir etmesi, cümledeki gerçek yerinin değişmesidir. Zerkeşî, «Burhan»ında bunun mecâzdan sayılmasının doğru olmadığını ifade ederek, mecâz, asıl mânasında kullanılan bir kelimenin, bu mâna dışındaki bir mânada kullanılmasıdır, der.

6- İltifattır; Bahauddin Subki, iltifatın, hakikat veya mecâz olduğunu söyleyeni görmedim. Bana göre bu, iltifat olmaktan çıkarılmadığı sürece, hakikidir, der.

Hakikat ve mecâz olarak vasıflandırılan kelimeler, iki yönden değerlendirilir. Namaz, zekat, oruç ve hac gibi dini konular, şeri açıdan hakiki mânasında, lügat açısından da mecâzi mânasında değerlendirilir.

4340 Hakikat ve mecâz arasındaki vasıtanın üç noktada toplandığı söylenir. Bunlar:

a- Cümlede kullanılmadan önce mücerred halde bulunan lafızdır. Bu kısma dair Kur'ân'da bir misal yoktur. Ancak bunların, bir kavle göre, kelamı meydana getiren harflere işaret etmek üzere, hurûfu mukattaa olmaları mümkündür.

b- İlamdır;

c- Şekil bakımından benzerlik sağlamada kullanılan kelimelerdir; ***** **«Tuzak kurdular, Allah da onların tuzaklarına karşılık verdi..»** (Âl-i İmrân, 54.), ***** **«kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür..»** (Şûra, 40.) âyetleri buna misaldir. Bazı ulema bu kelimelerin hakikatle mecâz arasında vasıta olduklarını söyler. İbn-i Câbir'in bir

arkadaşına ithaf ettiği «Şerhu Bedia» adlı risalesinde naklettiğine göre bunun, dilde kullanılış gayesine uymadığından hakiki, aralarında yakın bir mâna bağı bulunduğundan mecâzi olmadığı söylenir. Buna göre, şekil bakımından benzerliği olan (müşakele) kelimeler mecâzdır, aralarındaki alaka ise birbirine yakın olmalarıdır.

4- Mecâzdan Yapılan Mecâz

4341 Bu, kelimenin hakiki mânasından alınan mecâzın diğer bir mecâza nisbetle hakiki mânada kabul edilmesidir. Aralarındaki yakın alakadan dolayı, birinci mecâz dikkate alınmadan, ikinci mecâzın kabul edilmesidir. ***** **«..Sakın (meşru sözler dışında) onlarla sözleşmeyin..»** (Bakara, 235.) âyeti buna misaldir. Âyette mecâzdan yapılan mecâz vardır. Cinsi münasebet, çoğunlukla gizli olarak yapıldığından mecâzi mânada **sır** kelimesiyle ifade edilmiş, bu mâna hakiki kabul edilerek, nikah akdi mânasında ikinci mecâz olarak kullanılmıştır. Çünkü nikah, cinsi münasebetin meşruluğuna sebeptir. Birinci mecâz mülazemet, ikinci mecâz da sebebiyet ifade eder. Buna göre âyetin mânası: ***** **Nikah akdi yapmaya kalkışmayın,** şeklinde olur.

***** **«..Kim inanmayı kabul etmezse, onun ameli boşa çıkmıştır..»** (Mâide, 5.) âyeti buna misaldir. Çünkü ***** **«..onlara Allah'dan başka (gerçek) ilâh yoktur, denince büyüklük taslarlardı.»** (Sâffât, 35.) âyeti, yukarıdaki âyetin delaletiyle kalben tasdikten mecâzdır. Aralarındaki alaka, sebebiyettir. Lisanla tevhidde bulunmak, kalben tevhidin sebebidir. Vahdaniyet ifade eden ***** Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur, düsturu, lisanla yapılan tevhidden mecâzdır.

İbnu's-Sîd ***** **«..Sizin için elbiseler indirdik..»** (Araf, 26.) âyetini bu kabilden saymıştır. İnsanlara indirilen libasın kendisi değil, kumaşın kumaş haline gelmesine sebeb olan yağmurdur.

53 - TEŞBİH VE İSTİARE

1- Teşbih

4344 Teşbih, belâgat ilminin en önemli konularından biridir. Müberrid «el-Kâmil»inde: Şayet bir kimse; Araplar sözlerinde ekseriyetle teşbih kullanır derse, bu söz doğrudur, der. Teşbihatu'l-Kur'ân mevzuunda çeşitli eserler yazılmıştır. Ebû'l-Kasım b. Bendar el-Bağdadî'nin «Kitabu'l-Cuman fi Teşbihatı'l-Kur'ân» adlı eseri bunlardan biridir.

Sekkaki teşbihi şöyle tarif eder: İki ayrı kelimenin bir mânada müşterek olduğunu göstermektir.

İbn-i Ebî'l-İsba ise; kapalı olan bir mânayı açık hale getirmektir, şeklinde tarif eder. Bir başka tarifte; bir şeyin, vasfı bulunan başka bir şeye ilhakı olduğu söylenir. Bazı ulema teşbihi; müşebbehe, müşebbehun bihe ait hükümlerin birini vermektir, şeklinde tarif ederler. Teşbihin gayesi, kapalı olan bir hususu açıklığa kavuşturmakla kişiyi aydınlatmak, ifadeyi vuzuha

kavuşturmak üzere uzak mânayı yakın mânaya çekmektir. Bir başka tarife göre de; kastedilen mânayı kısaltarak açıklamaktır.

4352 Teşbih edatları; harf, isim ve fiildir.

Harf olan teşbih edatları; ***** deki ***** **«Tomurcukları şeytanların başları gibidir.»** (Sâffât, 65.) âyetindeki ***** dir.

İsim olan teşbih edatları; ***** ve ***** kelimeleri ile teşbih ve benzerlik ifade eden diğer kelimelerdir.

Tîbî şöyle der: ***** kelimesi ancak, hal ve kendine hâs bir durum ifade eden sıfatta kullanılır. Fakat sıfat olarak kullanılması gariptir. ***** **«Bu dünya hayatında kazandıklarının durumu, şu dondurucu rüzgara benzer ki..»** (Âl-i İmrân, 117.) âyeti buna misaldir.

Fiillerden Bazıları da şunlardır: ***** **«..susayan onu su sanır..»** (Nûr, 39.), ***** **«..değnekleri Musa'ya sanki yürüyorlarmış gibi geldi..»** (Tâhâ, 66.) âyetleri buna misaldir.

Sekkaki'nin görüşlerine uyarak Kazvini Telhis'inde şöyle der: Fiil bazen teşbih mânasında zikredilir, ***** **Zeyd'i aslana benzetiyorum,** cümlesinde olduğu gibi, zanna delalet ederek uzak teşbih olarak kullanılır.

Başta Tîbî olmak üzere Bazı ulema bu görüşe karşı çıkarak şu cevabı verirler: Bu fiillerin teşbih mânası taşımalarında kapalılık vardır. Doğru olan, fiilin yakınlık ve uzaklıkta teşbihin durumunu belirtmesidir. Teşbih edatını nazarı itibare almaksızın uygun mâna verilmeyeceğinden, bu edat, mahzuf ve mukadder olabilir.

1) Teşbihin Kısımları

4355 Değişik yönleriyle teşbih, kısımlara ayrılır:

1- Müşebbeh ve müşebbehün bih yönüyledir. Bu da dört kısma ayrılır.

a- Müşebbeh ile müşebbehün bihin hissi olmasıdır.

b- Müşebbeh ile müşebbehün bihin akli olmasıdır.

c- Müşebbehün bih hissi, müşebbeh ise aklîdir.

d- Müşebbehün bih akli, müşebbeh ise hissidir. Müşebbeh ile müşebbehün bih'in hissi olduğuna misal; ***** **«Ayada konaklar tayin ettik. Nihayet o, eski urcun haline döndü.»** (Yâsin, 39.) ve ***** **«..insanları sanki koparılmış hurma kütükleri gibi..»** (Kamer, 20.) âyetleridir.

Müşebbeh ile müşebbehün bihin akli olduğuna misal, ***** **«..bundan sonra onlar taş gibi, hatta daha da katıdır..»** (Bakara, 74.) âyetidir. Zerkeşî'nin «Burhan»da getirdiği misal budur. Zerkeşî, teşbihi ***** kelimesinde olduğunu zannederse de bu doğru değildir. Âyette teşbih ***** kelimesi ile ***** kelimesi arasındadır. Bu durumda âyetteki teşbih, hissi teşbihten sayılır.

Müşebbehün bih hissi, müşebbeh ise akli olduğuna misal; ***** **«Rablerini inkâr edenlerin işleri, tıpkı fırtınalı bir günde rüzgarın savurduğu küle benzer.»** (İbrahim, 18.) âyetidir. Müşebbehün bih akli, müşebbehin hissi olduğuna dair misal, Kur'ân'da mevcut değildir. Fahruddin Razi buna karşıdır. Çünkü akıl, hisse dayanır. Hissedilen şeyler, düşünülen şeylerin aslını teşkil eder. Hissin akla teşbihi, asıl olanın feri olmasını, feri olanın da asıl olmasını gerektirdiğinden bu görüş doğru olmaz. ***** **«..onlar sizin elbisenizdir. Siz de onlara elbisesiniz..»** (Bakara, 187.) âyetinde bu tür teşbihin olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir.

2- Teşbih, müfred veya mürekkep olma yönüyle ikiye ayrılır. Mürekkep teşbih, bir çok yönlerin birleşmesiyle meydana gelen teşbihtir. ***** **«..kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir..»** (Cuma, 5.) âyeti buna misaldir. Âyetteki teşbih, merkebin kitapları yüklenip taşıma yorgunluğu karşılığında bu kitaplardan istifade edemeyişinden dolayı, mürekkep teşbih olur. ***** **«Dünya hayatı, tıpkı gökten indirdiğimiz bir suya benzer..»** (Yûnus, 24.) âyeti ***** **«..sanki bir gün önce bir şey yokmuş gibi..»** cümlesine kadar olan kısmıyla buna bir misaldir. Bu âyette on cümle vardır. Terkip, bu cümlelerin tamamındadır. Bunlardan biri çıkarılacak olursa, teşbih bozulmuş olur. Âyetteki teşbihten maksad, dünya hayatının süratle geçişi, nimetlerinin yok oluşu, insanların buna aldanmaları, gökten inen yağmur sebebiyle, süslü elbiselerle donanmış bir gelin gibi, yeryüzünün çeşitli bitkilerle donanıp bütün güzelliği ile süslenmesi, bu güzelliğe bakanların sanki bunların ebediyen kalacağını zannetmesi, bütün bu güzellikler, sanki dün yokmuş gibi bir duruma dönüşmüştür. Bu durum, mürekkep teşbihe misaldir.

Bir kısım ulema, dünya hayatının gökten inen yağmura benzetilişini, iki şekilde açıklar:

a- Eğer su ihtiyaç fazlası içilirse, zarar verir. Şayet ihtiyaç miktarı içilecek olursa faydalı olur; dünya hayatı da böyledir.

b- Eğer suya elini batırıp avuçlayacak olursan, avucunda bir şey kalmaz. Dünya hayatı da aynen böyledir.

***** **«..O'nun nuru, içinde lamba bulunan penceresiz bir oyuğa benzer..»** (Nûr, 35.) âyeti de bu kabildendir. Âyette, Allah'ın Mü'minin kalbine akıttığı nur, içinde aydınlatıcı sebeplerin toplandığı kandile benzetilmiştir. Durmadan yanan bu kandilde yanan maddenin bitmeyişi, gözün daima bu parlaklığı görebilmesini sağlar. Âyette kandilin fenere konuluşu, parıldayan yıldızlara benzetilmiştir. Lambadaki yağ ise, yağlar en safi, yakıcılıkta en kuvvetli olanıdır. Çünkü kandildeki bu yağ, ne şarkta ne de garbda yetişen zeytin yağına benzer. Güneş ışıkları bu ağaca sadece, sabah-akşam değil, bütün gün isabet etmektedir. İşte bu Allah'ın, Mü'minlerin durumunu ortaya koymak için getirdiği bir meseldir. Kâfire ise iki mesel getirmiştir. Bunlardan biri düz arazideki serab, diğeri de derin denizlerdeki karanlıklardır. Bu teşbih de, aynı şekilde mürekkep teşbihtir.

3- Müşebbeh ile müşebbehün bihden biri dikkate alınarak yapılan teşbih, kısımlara ayrılır:

a- Gözle görülen bir şeyin, karşıtı ve zıddının bilinmesiyle, akli olan teşbihtir. Karşıt ve zıddı kavramak, gözle görüleni kavramaktan daha beliğdir. ***** (Sâffât, 65.) âyeti buna misaldir. Âyette meyveler, müşahhas olarak görülmese bile, insanlara çirkin ve kötü bir şekilde tanıtılan, çirkinliği gözlerinde büyütülen şeytana benzetilmiştir.

b- Gözle görülmeyen bir şeyin, gözle görülene teşbihidir. ***** **«İnkar edenlere gelince: Onların işleri, düz arazideki serap gibidir..»** (Nûr, 39.) âyeti buna misaldir. Âyette, gözle görülmeyen îman, gözle görülen seraba benzetilmiştir. Müşebbeh ile müşebbehün bihin müşterek mânası, şiddetli ihtiyaç ve çaresizlik içinde iken vehme düşmenin yersizliğidir.

c- Mutad olmayan bir şeyin, mutad bir şekilde cereyanıdır. ***** **«..dağı bir gölge gibi kaldırmıştık..»** (Araf, 171.) âyeti buna misaldir. Müşebbeh ile müşebbehün bihin müşterek mânası, görünüşte yükseklikliktir.

d- Kolaylıkla bilinmeyen bir şeyin, kolayca bilinmesidir, ***** **«..gökle yerin genişliği gibi..»** (Hadid, 21.) âyeti buna misaldir. Benzeyenle benzetilenin müşterek mânası, üstünlüktür. Âyette, vasfının güzelliği, son derece geniş sathı ile cennete teşvik vardır.

e- Vasfında kuvvetli olmayanın, kuvvetli olana benzetilmesidir. ***** **«..Denizde koca dağlar gibi akıp giden yüksek gemiler de O'nundur..»** (Rahmân, 24.) âyeti buna misaldir. Âyette, benzeyenle benzetilenin müşterek mânası, üstünlüktür. Âyetin ifade ettiği mâna, suda yüzen, ağır yükleri taşıyan, uzun mesafeleri kısa zamanda katederek insanlara faydalı olan büyük gemilerin sağladığı hizmette, Allah'ın kudretini göstermektir. Bu kudret aynı zamanda rüzgarın insan emrine verilmesiyle kendini gösterir. Bu yönüyle âyet, nimetlerin çokluğu, Allah'ın kudretindeki üstünlüğü ihtiva etmektedir. Kur'ân'ı Kerim'deki teşbihler, bu beş şekilde görülen teşbihlerdir.

f- Teşbih, müekked ve mürsel olmak üzere kısımlara ayrılır. Teşbih edatı hazfedilen teşbihe müekked teşbih denir. ***** **«..onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedir..»** (Neml, 88.) âyeti ***** demektir. ***** **«..onun eşleri de onların anneleridir..»** (Ahzâb, 6.), ***** **«..genişliği yerle gök arası kadar olan cennetlere.»** (Âl-i İmrân, 133.) âyetleri buna misaldir.

Teşbih edatı hazfedilmeyen teşbihe, mürsel teşbih denir. Buna dair misaller, yukarıdaki âyetlerde geçmiştir. Edatı hazfedilen teşbih, hazfedilmeyenden daha beliğdir. Çünkü teşbih edilen (müşebbeh), teşbih olunanın (müşebbehün bih) seviyesinde kullanılmıştır.

2) Teşbihde Kaide

4370 Teşbihde asıl olan, teşbih edatının müşebbehün bihe dahil olmasıdır. Teşbih edatı bazan müşebbehe de dahil olabilir. Bunun üç gayesi vardır:

a- Ya mübalağa kasdedilir. Bu durumda teşbih kalbolunur, müşebbehün bih yerine müşebbeh esas olur. ***** **«..Alış-veriş de faiz gibidir demelerinden..»** (Bakara, 275.) âyeti buna misaldir. Âyette, sözü edilenin, ***** **faiz de alış veriş gibidir,** demeleri

gerekirdi. Çünkü âyetteki ifade, alış-verişi değil, ribayı hedef almaktadır. Fakat sözü söyleyenler bu ifadeden kaçmışlar, caiz olma yönüyle alış-verişi ribaya ilhak ederek ribayı esas almışlardır.

***** **«yaratan yaratmayan gibi midir?..»** (Nahl, 17.) âyeti de buna misaldir. Âyetteki teşbih, aksine olması gerekirdi. Çünkü hitap putlarını Allah'a benzeterek ilâh adını veren putperestleredir. Onlar yaratmayanı, yaratan yerine koymuşlardır. Âyette onların bu şekildeki hitaplarına muhalefet vardır. Zira putperestler putlara ibadet etmede aşırı gitmişlerdir, bunu ibadetlerine esas almışlardır. Âyet onların uygun gördüğü ibadet şekline cevap için gelmiştir.

b- Ya da durumu açıklığa kavuşturmak kasdedilir; ***** **«..erkek kız gibi değildir..»** (Âl-i İmrân, 36.) âyeti buna misaldir. Halbuki âyetin aslı, ***** **kız erkek gibi değildir,** şeklindedir. Fakat âyette, bu asıldan dönülmüştür. Çünkü mâna; **talep ettiğim erkek, hibe ettiğim kız gibi değildir,** şeklindedir. Âyetteki fasılaya uyarak, bu şekilde nâzil olduğu söylenir. Çünkü ***** **«..onu kız doğurdum..»** ibaresi, âyette önce gelmiştir.

c- Teşbih edatı, muhatabın anlayışına dayanarak bu iki hususun dışında da gelebilir. ***** **«Ey Mü'minler, Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa dedi ki..»** (Saff, 14.) âyeti buna misaldir.

3) Teşbihte Diğer Bir Kaide

4373 Medih için yapılan teşbihteki esas, az değerde olanın değerli olana, zem yapılan teşbihte ise değerli olanın az değerde olana teşbihidir. Çünkü zem, değer derecesinin en düşüğüne, değerli olanın da az değerliye hamlidir. Medih için yapılan teşbihe misal; yakut gibi çakıl taşı, zem için yapılan teşbihe misal; cam gibi yakuttur.

Teşbih, menfi bir değer için de yapılır.

***** **«Ey peygamber hanımları, siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz..»** (Ahzab, 32.) âyeti buna misaldir. Âyetteki teşbih, peygamber zevcelerini övmede değil, onları diğer kadınların durumuna benzetmedir. ***** **«..yoksa muttekileri yoldan çıkanlar gibi mi tutacağız..»** (Sâd, 28.) âyeti de buna misaldir. Âyetin mânası, Müslümanlarla, kâfirlere eşit muamele etmeyiz, demektir. ***** **«..O'nun nuru penceresiz oyuğa benzer..»** (Nur, 35.) âyetinde değerli olan, az değerli olana benzetilmiştir. Sebebi muhataplara meseleyi kolayca anlatmak içindir; yoksa Allah'ın nurundan daha üstün bir şey düşünülemez. İbn-i Ebî'l-İsba; Kur'ân'da ne iki şeyin, ne de daha çoğun, birbirine teşbihi mevcut değildir. Kur'ân'da olan teşbihler, bir şeyin diğer birine teşbihi şeklindedir.

2- İstiare

4377 Mecâzın teşbihle karışmasından istiare meydana gelir. İstiare de mecâz nevindendir, aralarındaki yakınlık, mecâzın istiareye benzeyişidir. İstiarenin asli mânasıyla teşbih olarak kullanılan kelime, şeklinde tarifi yapılır. Doğru olan, istiarenin lügavî mecâz olmasıdır. Çünkü istiare, müşebbeh, müşebbeh yerine değil, müşebbehün bih yerine kullanılır.

Bunlardan daha umumi olan mânada kullanılmaz. Mesela ***** **ok atan bir aslan gördüm,** ifadesinde burada yırtıcı hayvan mânasında değil, cesur bir insan mânasındadır.

İstiareye lügavî tasarruf değil, akli tasarruf mânası verildiğinden, mecâzı akli de denilir. İstiare ancak, müşebbehün bih cinsine dahil olduğu iddiasından sonra, müşebbehe verilen addır. Gerçek mânada istiarenin kullanılışı, lügavidir. Burada sadece, ismin nakli yapılmıştır. Halbuki sadece ismin nakli ile istiare olmaz. Böyle bir nakilde belâgat olmaz. Özel isimlerin naklinde belâgatin olmayışı da, buna bir delildir. Bu yüzden istiare, mecâzı akliden başka bir şey değildir.

Bir kısım Ulemaya göre istiare, bilinen bir mânada kullanılan kelimeyi, bilinmeyen bir mânada kullanmaktır. Bunun gayesi, gizli olanı ortaya çıkarmaktır, açık olmayan zâhiri mânayı açıklamak, mübalağa sağlamak veya hepsini bir arada düşünmektir. Gizli olanı ortaya çıkarmaya misal, ***** **«O, katımızda bulunan ana kitaptadır..»** (Zuhruf, 4.) âyetidir. Bu âyetin hakiki ifadesi, ***** **O katımızda bulunan asıl kitaptadır,** şeklindedir. Âyetteki ***** kelimesi, ***** kelimesinden istiaredir. Ferin aslından neşet ettiği gibi, evlad da anadan neşet etmiştir. İstiaredeki hikmet, meri olmayan bir şeyin, mer'iymiş gibi temsil edilmesidir. Böyle bir sözü işiten kimse, işitme durumundan kurtulur, görme durumuna geçer. Bu ifade tarzı, ilmi beyanda daha beliğ durumdadır.

Açık olmayan mânanın açıklığa kavuşturulmasına misal, ***** **«..onlara şefkat kanatlarını ger..»** (İsrâ, 24.) âyetidir. Âyetin mânası, evladın ana-babaya merhamet göstererek alçak gönüllü davranmasıdır. Âyetteki alçak gönüllülük, önce, **bir yöne meyletme** ile, sonra da **kanat** ile istiare yapılmıştır. Buradaki istiarenin takdiri, ***** **ana-babana merhamet duygusuyla (yönüyle) muamele et,** şeklindedir. Bu istiarenin hikmeti, daha iyi ifade edilerek görünmeyeni, görünür hale getirmektir. Âyette, evladın ebeveyne karşı son derece mütevazi davranması istenildiğinden, bu mânayı en beliğ bir şekilde ifade edebilmek için, istiareye ihtiyaç duyulmuştur. Bu yüzden bir yöne meyletme tabirinde bulunmayan mânayı ifade ettiği için, cenah kelimesi, istiare olarak kullanılmıştır. Yönünü aşağıya doğru birazcık eğen kimseye eğildi denilebilir. Halbuki âyetteki eğilmekten maksat, yere kapanırcasına eğilmektir.

Bu durum ancak, kuşlardaki gibi kanatla hasıl olur.

Mübalağa için yapılan istiareye misal, ***** **«yeri kaynaklar halinde fışkırttık..»** (Kamer, 12.) âyetidir. Bu ifadenin aslı, ***** **yerin kaynaklarını fışkırttık,** şeklindedir. Âyet bu şekilde ifade edilseydi, yeryüzünün her tarafında pınar fışkırır mânasına gelen âyetteki ifade kadar mübalağa olmazdı.

1) İstiarenin Unsurları

4382 İstiarenin üç unsuru vardır. Bunlar; müşebbehün bih yerine müstear, müşebbeh yerine müstearun minh, vechu şebeh yerine müstearun leh'in kullanılmasıdır.

İstiarenin, değişik yönlerinden pek çok kısımları vardır.

Bu üç unsur da beş kısma ayrılır;

1 - İstiarei mahsusadır. Bu istiarei mahsusa (gözle görülen, elle tutulan) bir şeyin mahsus olma yönüyle mahsus olana yapılan istiaredir. ***** **«..saçlarım ağardı..»** (Meryem, 4.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesinden anlaşılan alev, müstearun minh, saçların ağarması müstearun leh, beyazlığın yayılması, alevden çıkan ziyâ, saçlarda görülen beyazlığa benzetilmesi de vechu şebehtir. Bunların hepsi gözle görülen ve elle tutulan mahsus şeylerdir. Âyetteki bu ifade, ağarma, saçların tamamını içine aldığından, ***** **saçlar beyazlanmaya başladı,** ifadesinden daha beliğdir. ***** **«Biz o gün bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler.,»** (Kehf, 99.) âyeti de bu kabildendir. Dalganın aslı, suyun hareketidir. Dalga, insanların hareketini göstermek üzere, istiare olarak kullanılmıştır. Vechu şebeh de, kıyamet gününde insanların karşılaşacağı devamlı sıkıntılardır. ***** **«nefes almaya başlayan sabaha..»** (Tekvir, 18.) âyeti de istiareye dair bir misaldir. Nefesin çıkışı, güneşin ufuktan yavaş yavaş doğuşu sırasında yaydığı ışığa istiare edilmiştir. Vechu şebeh de, aydınlanmanın tedrici olarak artmasıdır. Bunların hepsi, mahsus olan şeylerdir.

2- İstiarei mahsusadır. Bu istiare hissi olan bir şeye nazaran yapılan istiare şeklidir. İbn-i Ebî'l-İsba, bu istiarenin öncekinden daha latif olduğunu söyler. ***** **«Gece de onlar için bir âyettir. Gündüzü ondan soyup alırız..»** (Yâsin, 37.) âyeti buna misaldir. Âyetteki müstearun minh, koyunun derisini yüzme mânasında olan ***** kelimesi, müstearun leh ise gecenin içinden çıkışıdır. Bunlardan ikisi de hissidir. Vechu şebeh ise, etin deriden sıyrılıp çıkması gibi, gündüzün geceden muntazaman sıyrılıp çıkmasıdır. Bu durum, tasavvur etme bakımından aklîdir. İstiaredeki bu tertip, aklîdir. ***** **«..kökünden biçilmiş gibi yaptık..»** (Yûnus, 24.) âyeti de buna misaldir. ***** kelimesi, aslında nebat için kullanılır. Vechu şebeh, bunların helak olmasıdır. Bu da, aklîdir.

3- İstiarei makul, akli olan bir şeyin akli olma yönüyle akli olan lâfza yapılan istiare şeklidir. İbn-i Ebî'l-İsba bunun, diğer istiarelerden daha latif olduğunu söyler. ***** **«..Bizi yattığımız yerden kim kaldırdı..»** (Yâsin, 52.) âyeti buna misaldir. Âyette müstearun minh uyku, müstearun leh ölüm, vechu şebeh de hareketsizliktir. Bunların hepsi, aklîdir. ***** **«..Musa'nın öfkesi dinince..»** (Araf, 154.) âyeti de bu kabildendir. Âyette müstear sessizlik, müstearun minh Hazret-i Musa, müstearun leh de gadabdır.

4- Akli mânada olan lafızla yapılan hissi istiaredir. ***** **«..Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntı dokunmuştu ki..»** (Bakara, 214.) âyeti buna misaldir. Cisimlerde hakikat olan ***** kelimesi müstear, şiddetli sıkıntı müstearun leh, vechu şebeh de, akli olan ***** ve ***** kelimeleridir. Bunlar da aklîdir. ***** **«Hayır, biz hakkı batılın üstüne atarız da onun beynini parçalar..»** (Enbiya, 18.) âyeti de bu kabildendir. Muhsus olana ***** **ve** ***** **kelimeleri müstear, akli olan** ***** **ve** ***** **kelimeleri müstearun lehdir.**

***** **«Nerede olsalar, onlara alçaklık (damgası) vurulmuştur. (Ezilmeğe mahkumdurlar), meğer ki ahdime ve inananların ahdine sığınmış olsunlar.»** (Âl-i

İmrân, 112.) âyeti de buna ayrı bir misaldir. Bu âyette mahsus olan ***** kelimesi müsteardır, Allah'la kulları arasında mevcut olan ahid, müstearun lehdir; bu da aklîdir.

***** **«Ey Peygamber sana buyrulanı açıkça ortaya koy..»** (Hicr, 94.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki mahsus olan, camın kırılması mânasında kullanılan ***** kelimesi müstear, Allah'ın emirlerini tebliğ mânası da müstearun lehdir, bu da aklîdir. Vechu şebeh ise, her ikisinde görülen tesirdir. Aynı mânaya gelmekle beraber, âyetteki ***** fiili, aynı mânadaki ***** fiilinden daha beliğdir. İfade ettiği tesir, ***** kelimesinin ifade ettiği tesirden daha beliğdir. Tebliğ her zaman müessir olmayabilirse de, ***** kelimesinin ifade ettiği mâna, kesinlikle müessir olur.

***** (İsrâ, 24.) âyeti bu kabildendir. Râgıb, bu âyetin tefsirinde şöyle der: Zül kelimesinin, insanı hem yükselten, hem de alçaltan iki mânası vardır. Bu âyetteki mânası yüceltmedir. Bu bakımdan ***** kelimesi müsteardır. Âyetin mânası sanki; Seni Allah katında yüceltecek zilleti seç, demektir. ***** **«Âyetlerimiz hakkında dalanları..»** (Enam, 68.), ***** **«..verdikleri sözü arkalarına attılar..»** (Âl-i İmrân, 187.), ***** **«Yapısını Allah'dan korku üzerine kuran mı?..»** (Tevbe, 109.), ***** **«..onu eğriltmek isterler..»** (Araf, 45:), ***** **«..inanıp faydalı iş yapanları karanlıktan aydınlığa çıkarır..»** (Talak, 11.), ***** **«..onu saçılmış toz zerreleri haline getirdik..»** (Furkân, 23.), ***** **«..her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar..»** (Şuarâ, 225.), ***** **«Ellerini boynuna bağlanmış yapma.»** (İsrâ, 29.) âyetleri de bu nevi istiareye misaldir.

5- Akli olan bir mânanın, akli yönden hissi mânada bir lâfza yapılan istiaredir. ***** **«Hakikat su bastığı zaman..»** (Hakka, 11.) âyeti buna misaldir. Âyetteki akli olan, ***** fiilinin ifade ettiği tekebbür müstearun minh, mahsus olan suyun çokluğu da müstearun lehtir. Vechu şebeh ise, aynı şekilde akli olan istiladır. ***** **«Az daha öfkeden çatlayacak..»** (Mülk, 8.), ***** **«..gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık..»** (İsrâ, 12.) âyetleri de buna misaldir.

2) Lafız Bakımından İstiare Çeşitleri

4392 Bu nevi istiare, iki kısma ayrılır:

1- İstiare-i asliyyedir. Bu da, müstear olan kelimenin cins isim olmasıdır. ***** (Âl-i İmrân, 103.), ***** (Talak, 11.), ***** (Şuarâ, 225.) âyetleri buna misaldir.

2- İstiare-i tebeiyye'dir. Bu istiare, müstear olan kelime cins isim olmamalıdır. Geçen âyetlerde görüldüğü gibi, fiil veya müştak isimler ile ***** **«Nihayet onu Firavn ailesi aldı ki kendilerine bir düşman ve başlarına derd olsun..»** (Kasas, 8.) âyetinde olduğu gibi harfler, cins isim değildirler. Kasas süresindeki bu âyette düşmanlık ve hüzün, Musa (aleyhisselâm)ın sudan çıkarılmasına bağlanması, kendisinin evlad edinilme gayesine teşbih edilmiş, sonra da, müşebbehun bih yerine kullanılan lamı ta'lilden, müşebbeh mânasında istiare yapılmıştır.

3) İstiarenin Başka Yönlerden Çeşitleri

4394 İstiare; muraşşaha, mücerrede ve mutlaka olmak üzere üçe ayrılır:

1- İstiarei muraşşaha, müstearun minhe en uygun ve en yakın olan kelime ile yapılan istiaredir. ***** **«İşte onlar o kimselerdir ki, hidayet karşılığında sapıklığı satın aldılar da ticaretleri kâr etmedi..»** (Bakara, 16.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** fiili, hidayet yerine dalaleti seçmeden dolayı istiare edilmiş, buna uygun olarak alış-veriş ve ticaret ifade eden kelimeler kullanılmıştır.

2- İstiarei mücerrede, müstearun lehe uygun olan kelime ile yapılan istiaredir. ***** **«Allah ona açlık ve korku belasını tattırdı.»** (Nahl, 112.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, açlık kelimesinden istiaredir. Sonra tattırmak fiilinden müstearun lehe uygun bir kelime ile kullanılmıştır. Eğer Cenabı Hakk teşbihi murad etseydi, ***** buyururdu. Fakat burada istiarenin mücerrede olarak gelmesi, tattırma ifadesinde ruhi sıkıntının mübalağa edilmesinden dolayı daha beliğdir.

3- İstiare-i mutlaka, yukarıdaki iki istiare durumunda olmayan istiaredir.

b- Başka bir yönüyle istiare; tahkikiyye, tahyiliyye mekniyye ve tasrihiyye olmak üzere dörde ayrılır:

1- İstiarei tahkikiyye, ya mânası hissi olan istiaredir, ***** **«..Allah onlara tattırdı..»** (Nahl, 112.) âyeti buna misaldir; ya akli olan istiaredir. ***** **«..size apaçık bir nur indirdik..»** (Nisa, 174.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, açık-seçik hüccet mânasındadır. ***** **«Bizi doğru yola ilet.»** (Fatiha, 5.) âyeti de buna misaldir. Âyetteki ***** sıfat tamlaması, Hak Dini mânasındadır. Bu iki kelimenin ifade ettiği mâna da, aklîdir.

2- İstiarei tahyiliyye, müşebbehin dışında, teşbihin rükünlerinden biri zikredilmeksizin teşbihin nefiste gizlenmesidir. Gizli tutulan bu teşbih, müşebbehun bihe ait olan bir hususu, müşebbehe bağlamakla ifade edilir. Muzmer olan bu teşbihe, kinayeden istiare ve mekniyye adı verilir. Çünkü burada istiare açıklanmamış, ancak ona ait özelliklerden birinin zikredilmesiyle varlığına işaret edilmiştir.

Bunun mukabili, istiarei tasrihiyye'dir. Müşebbehun bihe ait olan bir özelliğin müşebbehe verilmesine, istiarei tahyiliyye adı verilir. Bu istiarede, müşebbehun bihe ait olan husus, müşebbeh için istiare edilmiştir. Böyle bir istiarede müşebbeh, müşebbehun bih cinsinden kabul edildiği için, müşebbehun bihin kemali, vechi şebehdeki sağlamlığı ortaya çıkarır. Şu âyetler buna misaldir. ***** **«Onlar ki, söz verip bağlandıktan sonra Allah'a verdikleri sözü bozarlar..»** (Bakara, 27.). Bu âyette ***** kelimesi, ***** kelimesine teşbih edilmiş, müşebbeh olan ***** kelimesi dışında, teşbih rükünlerinden biri tercih edilmeksizin, gizli tutulmuştur. Buna, müşebbehun bihin özelliklerinden biri olan Allah'ın ahdini bozma durumu delalet eder. Bu da hablullahdır. ***** **«..saçlarım ağarmaya yüz tuttu..»** (Meryem, 4.) âyeti de buna bir misaldir. Bu âyette müşebbehun bih olan ***** kelimesi zikredilmemiştir. Buna, ateşin gereği olan alevlenme durumu delalet etmektedir.

***** (Nahl, 112.) âyeti de bu kabildendir. Bu âyette ifâde edilen zarar ve elem neticesinde idrak edilen, açlığı bizzat tadılana teşbih edilmiştir. Bu yüzden âyette, tatma

ifadesi kullanılmıştır. ***** **«Allah onların kalblerini mühürlemiştir..»** (Bakara, 7.) âyetindeki kalpler kelimesi, Hakkı kabul etmede, mühürlenmiş mevsuk bir şeye teşbih edilmiş, bu yüzden kalpler için mühürleme ifadesi kullanılmıştır. ***** **«..yıkılmak üzere olan bir duvar..»** (Kehf, 77.) âyetinde duvarın yıkılacak derecede meyillenmesi, bu semtte yaşayanların doğru yoldan saptıklarına teşbih edilmiş, insanların özelliği olan irade, duvar için kullanılmıştır.

İstiarei tasrihiyyeye misal, ***** **«..onlara öyle yoksulluk ve sıkıntı dokunmuştu ki..»** (Bakara, 214.) ve ***** **«..bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?..»** (Yâsin, 52.) âyetleridir.

Başka bir yönüyle istiare, vifakiyye ve inadiyye olmak üzere ikiye ayrılır:

a- İstiarei vifakiyye; müstear ile müstearun minhin mümkün olan bir hususda birleşmeleridir. ***** **«Ölü iken kendisini dirilttiğimiz..»** (Enam, 122.) âyeti buna misaldir, yani dalalette iken onu hidayete erdirdik, demektir. Âyetteki dirilme kelimesi, bir kimseyi canlı kılma bakımından hidayete istiare edilmiştir. Bu hidayet, istenilen şeye kavuşma mânasındadır. Diriltme ve hidayet, bir hususta birleşmeleri mümkün olan kelimelerdir.

b- İstiarei inadiyye; müstear ile müstarun minhin bir hususta birleşmelerinin mümkün olmasıdır. Bu istiare şekli, faydası bulunmadığından, mevcut olmayanın mevcut olana istiaresi gibidir. Zira, mevcut olanla olmayanın, bir hususta, bir arada bulunması mümkün değildir.

Bu istiare şekli, tehekkumiyye ve temlihiyye olmak üzere ikiye ayrılır. İkisi de zıt mânada kullanılır.

***** **«..onları, acı bir azab ile müjdele..»** (Âl-i İmrân, 21.) âyeti buna misaldir. Âyetteki **onları müjdele** sözü, onları korkut mânasındadır. Sevindirici bir haberde kullanılan müjdeleme kelimesi, istihza ve öfke ile kendi cinsinden bir kelimeye dahil edilerek bunun zıddı olan korkutma kelimesine istiare edilmiştir. ***** **«..çünkü sen, yumuşak huylu akıllısın.»** (Hûd, 87.) âyetinde Şuayb (aleyhisselâm)ın kavmi, kendi peygamberlerini öfke içinde, sefih ve azgınlıkla itham etmiştir.

***** **«..Tad, zira sen kendince üstündün, şerefliydin..»** (Duhan, 49.) âyeti de bu nevi istiareye misaldir.

İstiare, bir başka yönden de temsiliyye ve gayri temsiliyye şeklinde ikiye ayrılır: İstiarei temsiliyye, vechu şebehin değişik yönlerden olmasıdır. ***** **«..topluca Allah'ın ipine yapışın..»** (Âl-i İmrân, 103.) âyeti buna misaldir. Âyette kulun Allah'a teslimiyeti, himayesine güveni ve kötülüklerden kurtarışını izhar etmesi; uçuruma düşenin, kopma ihtimali olmayan yukarıdan sarkıtılan sağlam bir ipe yapışmasına istiare edilmiştir. (1)

(1) Metinde, İstiarei gayri temsiliyye şekli zikredilmemiştir.

4) İstiare ile ilgili Diğer Özellikler

4403 İstiare bazan, iki kelime ile gelebilir; ***** **«..kadehler, kadehler ki, gümüşten..»** (İnsan, 15-16.) âyeti buna misaldir. Yani bu kaplar, ne gümüşten, ne de

camdandır, fakat cam gibi parlak, gümüş gibi beyaz mânasındadır. ***** **«Bu yüzden Rabbin onlara azab kırbacını çarptı.»** (Fecr, 13.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki ***** kelimesi, daimi olmaktan, ***** kelimesi de elemden kinayedir. Buna göre âyetin mânası, Allah onları, daimi ve elemli bir azabla cezalandırır, demektir.

Kur'ân'da mecâzın varlığını kabul etmeyenler, istiarenin varlığını da kabul etmemişlerdir. Fakat Bir kısım ulema Kur'ân'da mevcudiyetini ifade etmişlerse de, ihtiyaç yönünden istiareyi şüpheyle karşılamışlardır. Zira bu konuda Dinin müsaadesi varid değildir.

Kadı Abdulvehhab el-Mâliki, bu görüşte olanlardandır.

Tarsusi bu konuda şöyle der: İslam uleması istiarenin mevcudiyetini kabul ederlerse, biz de kabul ederiz. Eğer bundan imtina ederlerse, biz de imtina ederiz. Bu husus, ***** kabilinden bir şeydir. Burada **bilmek** kelimesi; anlamak, kavramak mânasındadır. Tevkifi bir durum bulunmadığından, bununla vasıflandırmamız mümkün değildir.

Yukarıda geçtiği gibi teşbih, belâgat ilminin en önemli nevilerinden biridir. Belâgat uleması, istiarenin teşbihten daha beliğ olduğunu, istiarenin mecâz, teşbihin ise hakikat olduğunu kabul ederler. Mecâz ise hakikate nazaran daha beliğdir. Bu durumda istiare, fesahatin en üst derecesi sayılır. Kinaye tasrihden istiare de kinayeden daha beliğdir. «Arusu'l-Efrah» adlı eserinde Ahmed b. es-Subki'nin dediği gibi; doğru olan da budur, çünkü istiare, kesinlikle mecâz olduğundan kinaye ile aralarında toplayıcı bir özellik bulunmaktadır. Halbuki kinayede ihtilaf mevcuttur.

Keşşaf şarihi et-Tibi'nin ifade ettiğine göre; istiarenin en beliğ nevi, akli mecâzı da ihtiva ettiğinden istiarei temsiliyyedir, bunu mekniyye takip eder. İstiarei terşihiyye ise, istiarei mücerrede ve mutlakadan, tahyiliyye ise, istiarei tahkikiyyeden daha beliğdir. Bu ifadelerde geçen **daha beliğ** olma durumu mânada ziyadelik değil, teşbihin kemalinde mübalağa ve tekidin ziyadeliğini göstermektedir.

4408 Belağat ilmindeki önemli konulardan biri de istiare ile edatı muhzuf olan teşbih arasındaki farkı bilmektir. ***** **Zeyd aslandır!** cümlesi buna misaldir.

Zemahşerî, ***** **«sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler..»** (Bakara, 18.) âyetinin tefsirinde şöyle der: Âyette istiare var mıdır, diye sorulacak olursa, bu konuda ihtilaf olduğunu söylerim, muhakkik belâgat uleması, âyette istiare olmadığını, beliğ bir teşbihin bulunduğunu söylemiştir. Çünkü âyette müstearun leh olan münafıkların adı geçmektedir. Halbuki istiarede, müstearun leh hazfedilir, cümlede müstearun leh bulunmaz, şayet hal veya cümlenin delaleti olmasaydı, müstearun anh ve müstearun lehin murad edilmesi uygun düşerdi. Bu yüzden sihirbazlara karşı çıkanlar, teşbihin varlığını unutup kabul etmezler.

Sekkaki bu görüşü tenkid ederek şöyle der: İstiarenin bir şartı da, zahirde kelamı hakikate hamletme ve teşbihi unutma imkanının bulunmasıdır. Mesela, ***** cümlesinin hakikat olması nasıl imkânsızsa, istiare olması da mümkün değildir, «el-İzah fî'l-maânî ve'l-Beyan» müellifi Kazvini bu konuda Sekkaki'nin görüşüne katılır.

«Arusu'l-Efrah» müellifi ise şöyle der: Bu iki müellifin ifadeleri doğru değildir. Çünkü, zahirde kelamın hakikate hamledilmesi, istiarenin şartlarından değildir. Bilakis bunun aksi düşünülecek olur ve kelamın hakikate hamli mümkün değildir, denilecek olursa, gerçeğe daha yakın düşer. Çünkü istiare bir mecâzdır, bir karine bulunmalıdır. Şayet karine mevcut değilse, sözü istiareye hamletmek mümkün olmaz, hakikate hamledilmesi gerekir. Zira kelamı istiareye hamletmemiz, ancak lafzi veya mecâzi karine ile mümkün olur. ***** cümlesi mânada aslan olmadığını gösteren bir karinedir. Bu yüzden ***** cümlesindeki tercihimiz, iki noktada toplanır. Bu ifade ile ya teşbih edatı mukadder olan bir teşbih kasdedilir, ya da teşbih edatı takdir edilmeyen istiare kasdedilir. Bu durumda aslan kelimesi hakiki mânada kullanılmış olur. Zeyd'in bizatihi kendisi, hakikatte kendisine uygun olmayan bir isme isnad edilmesi, istiareye yönelen bir karinedir. Şayet edatın hazfedildiğine dair bir karine varsa, teşbihe hamlederiz. Şayet karine yoksa, ikisi arasında muhayyer kalırız. Bu durumda, istarenin evla olması gerekir.

Abdullatif el-Bağdadi, «Kavaninu'l-Belâga» adlı eserinde bu farkı açıkça belirtir. «Kitabu minhaci'l-Belâga» müellifi Ebû'l-Hasan Hâzim de şöyle der: Teşbihle istiare arasındaki fark şudur; kendisinde teşbih mânası bulunsa bile istiareye, teşbih harfinin takdiri caiz olmaz. Teşbih olmadan yapılan teşbih, bunun aksinedir. Çünkü, teşbih harfinin takdiri mecburidir.

54 - ÂYETLERDE KİNAYE VE TA'RİZ

4413 Kinaye ve tariz, belağat ve fesahatin bir nevidir. Yukarıda ifade edildiği gibi kinaye, tasrih'den daha beliğdir. Beyan ulemasının tarifine göre kinaye, kelimenin ifade ettiği lüzumlu mânanın kasdedilmesidir.

et-Tibî şöyle der: Kinaye, kelimenin kendi mânasına eşit bir başka mânada kullanılması, bunun melzum mânaya intikal ettirilmesidir. Kur’ân'da mecâzın varlığını kabul etmeyenler, kinayenin de mecâz sayılmasından dolayı, Kur’an'da varlığını kabul etmemişlerdir. Bu konudaki ihtilaf önceki bahiste ele alınmıştı.

1- Kinayenin Kullanıldığı Yerler

4415 a- Kudretin yüceliğini göstermek üzere kullanılır. ***** **«Odur ki sizi bir tek nefisten yarattı..»** (Araf, 189.) âyetinde bir nefisten Hazret-i Adem (aleyhisselâm) kinaye edilmiştir.

b- Bir kelimeyi, daha güzeliyle ifade etmek üzere kullanılır; ***** **«Şu benim biraderimdir. Onun doksan dokuz dişi koyunu var benimse bir tek dişi koyunum var..»** (Sâd, 23.) âyetinde, Araplarda âdet olduğu üzere, ***** kelimesiyle, kadın kinaye edilmiştir. Çünkü kadının adını açıkça zikretmemek, onu açıkça zikretmekten daha güzeldir. Bu yüzden Hazret-i Meryem hariç, Kur’ân'da hiçbir kadın, adıyla zikredilmemiştir. Su-heyli, fesahat ulemasının âdeti hilafına, Kur’ân'da Hazret-i Meryem'in adıyla zikredilmesinin özel bir sebebi olduğunu söyler. Sultanlar ve yüksek mevkide bulunanlar eşlerini, topluluk içinde adlanyla çağırmazlar. Bunun yerine ***** ve ***** kelimelerini kullanırlar. Cariyelerini

çağıracaklan zaman, bu yola başvurmadan, doğrudan doğruya adlarıyla çağırırlar. Nasraniler Hazret-i Meryem hakkında kötü sözler söylediklerinden, Cenabı Hak Kur'ân'da isimini açıkça zikretmiştir. Hazret-i Meryem'in ismen zikredilmesi, kendisine sıfat olan ubudiyeti tekid, değil, Hazret-i İsa'nın babasız dünyaya geldiğini göstermek içindir. Yoksa Hazret-i İsa'ya da bir baba nisbet edilirdi.

c- Açıkça ifadesi kabih olan kelimeyi, başka bir kelime ile kullanmaktır.

Bu bakımdan Cenabı Hak, cima kelimesi yerine, mülamese, mübaşeret, ifşa, rafes, duhul, ***** **«..onlarla bir gizliye sözleşmeyin..»** (Bakara 235.) âyetindeki sirr, ***** **«..eşine yaklaşınca..»** (Araf, 189.) âyetindeki gişyan kelimelerini, kinaye olarak kullanmıştır.

Gene İbn-i Abbâs'dan rivâyetin de şöyle der: Allahü teâlâ Kerimdir, istediği ismi kinaye olarak kullanır. Refes kelimesi, cimadan kinayedir.

Allahü teâlâ, Yûsuf (aleyhisselâm)a karşı, kadının talebini ***** **«(Yûsuf'un) evinde kaldığı kadın, onun nefsinden murat almak istedi..»** (Yûsuf, 23.) âyetinde muravede, ***** **«..onlar sizin elbisenizdir, siz de onların elbisesiniz..»** (Bakara, 187.) âyetinde cima veya kucaklaşmadan kinaye olarak libas, ***** **«Kadınlar sizin, tarlanızdır..»** (Bakara, 223.) âyetinde cimadan kinaye olarak hars, ***** **«..yahut biriniz tuvaletten gelmişse..»** (Mâide, 6.) âyetinde bevlden kinaye olarak gâit kelimelerini kullanmıştır. Gâit kelimesi aslında, güven duyulan yer mânasınadır.

***** **«..ikisi de yemek yerlerdi..»** (Mâide, 75.) âyetinde, Hazret-i Meryem ve oğlunun kazai hacetinden kinaye olarak, yemek yeme ile, ***** **«..yüzlerini ve sırtlarını dövmeğe başladıkları zaman nasıl!.»** (Muhammed, 27.) âyetinde, makad kelimesinden kinaye olarak dübür kelimesini kullanmıştır. İbn-i Ebî Hâtim, bu âyetin tefsirinde Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder: Âyetteki dübür, makad demektir, Cenabı Hak bunu kinaye olarak kullanmıştır.

Bunun yanında, ***** **«O ki ırzını korudu..»** (Tahrim, 12.) âyetinde ise, ferci açıkça zikretmiştir. Bunun izahı şöyle yapılır: Âyette ferc, gömlek yırtığı mânasındadır. Bu ifade, kinayenin en latif ve en güzelidir. Âyetin mânası; Hazret-i Meryem'in elbisesine bir şüphe bulaşmadı, çünkü o, elbisesi temiz olan bir kadındı, demektir. Nitekim, iffetten kinaye olarak elbisesi temiz, eteği iffetli tabirleri, Araplar arasında kullanılan meşhur tabirlerdir. ***** **«Elbiseni temizle.»** (Müddessir, 4.) âyeti, bu kabildendir. Cebrâîl (aleyhisselâm)ın, Hazret-i Meryem'in fercine üflemesi nasıl vaki olabilir? Aslında bu üfürme, elbisenin cebine yapılan üfürmedir.

***** **«elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemeleri..»** (Mümtehine, 12.) âyeti de bunun bir benzeridir. Bu durumda âyette, kinaye üstüne kinaye vardır. Benzeri durum, mecâzın mecâzında geçmiştir.

d- Belâgat ve mübalağa kastının bulunmasıdır.

***** **«Süs içinde yetiştirilip de çekişmeyi beceremiyecek olanı mı?..»** (Zuhruf, 18.) âyetinde ciddi meseleleri düşünme, ince mânaları kavramadan uzak kalarak süslü ve

zarif bir hayat içinde büyüyenler, kadın kelimesiyle kinaye edilmiştir. Şayet âyette kadın kelimesi kullanılsaydı, aynı mânayı kavramak mümkün olmazdı. Ayette murad edilen, meleklerin bu durumdan uzak tutulmasıdır.

***** **«..Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır, dilediği gibi verir..»** (Mâide, 64.) âyeti, Cenabı Hakkın cömertliğinin genişliği, kereminin çokluğundan kinayedir.

e- Kısıltma kasdının bulunmasıdır. Birkaç kelime yerine, ***** kelimesiyle yapılan kinayeler bu kabildendir. ***** **«..Ne kötü şey yapıyorlardı!»** (Mâide, 79.), ***** **«Yok eğer yapamadınızsa ki asla yapamıyacaksınız..»** (Bakara, 24.) âyetleri buna misaldir. Son âyetin mânası, benzeri sûreyi getiremezsiniz, demektir.

f- Uğrayacağı akibeti bildirmektir. ***** **«Ebû Leheb'in iki eli kurusun (yokolsun)»** (Tebbet, 1.) âyetinin mânası, cehennemlik olan Ebû Leheb'in gideceği yer, cehennem ateşidir. ***** **«boynunda hurma lifinden bir ip olarak.»** (Tebbet, 5.) âyetinin mânası ise, **nemime yapan Ebû Leheb'in karısının akibeti, boynuna zincir vurulmuş vaziyette, cehennemde yakılacak,** demek olur.

Bedruddin b. Mâlik, «el-Misbah fi Telhisi'l-Miftah» adlı eserinde şöyle der: Tasrih'den kinayeye dönüş; izah, mevsuf kelimenin durumu veya mikdarını beyan, medih veya zemme kasıt, ihtisar, sert, siyanet, tamiye ve elgaz, zor olanı kolayla, çirkin bir mânayı güzel olanla ifade etme gibi maksatlarla yapılır.

4430 Zemahşerî, kinayenin garib bir nevini ortaya çıkarmıştır. Bu da, cümlenin zâhir mânası dışında ayrı bir mânaya gelmesi, kelimenin hakikat ve mecâz yönü aranmaksızın, maksadın kısaca ifade edilmesidir. ***** **«Rahmân, arşa istiva etmiştir.»** (Taha, 5.) âyeti bu kabildendir. Ayetteki arş kelimesi, mülkden kinayedir.

Bir şeye istiva ancak o şeye sahip olmakla gerçekleşir. Bu yüzden arş, mülkden kinaye olarak gelmiştir. *****

«..Halbuki kıyamet günü yer, tamamen avucunun içindedir, gökler de sağ eline dürülmüştür..» (Zümer, 67.) âyeti de bu kabildendir. Ayetteki kabza ve yemin kelimelerinde, hakikat veya mecâz aranmaksızın Allah'ın azameti ve Celali kinaye edilmiştir.

4431 Kinayeye benzeyen müradif kelimeler, bedi' ilminin bir nevidir. Konuşan, bununla bir mâna murad eder. Bu mânayı işaretle bile olsa, aynı mânadaki kelimeyle değil, müradifi olan başka bir kelimeyle ifade eder. ***** **«İş bitirildi..»** (Hûd, 44.) âyeti, bu kabildendir. Âyetin asıl mânası; **Allah'ın, helakini emrettiği kimseler helak oldu, kurtuluşunu emrettikleri de kurtuldu,** şeklindedir. Âyetin mânasında mevcut bu uzun ifade daha veciz olan, müradif kelime kullanılmıştır. Bu da, helak olacak olanın helaki, kurtulacak olanın kurtuluşu, kendisine itaat edilen amirin emriyle, hükmün mecburen icra edildiğini gösterir. Zira emir verebilmek için bir amir gerekir. Amirin cezalandırmasından korkmak, mükâfatına ümit bağlamak, amire itaati teşvik eder. Bütün bunlar, ancak müradif kelimelerle ifade edilir.

***** **«Nihayet gemi Cudiye oturdu..»** (Hûd, 44.) âyetindeki ***** kelimesi, gerçekte ***** mânasınadır. Özel mânası olan bu kelime yerine müradifi bir kelimenin

kullanılması, istivada sağa sola kımıldamadan oturma mânasının bulunmasındadır. Bu da, ***** fiili ile ifade edilmez.

***** **«Onlarda bakışlarını (yalnız eşlerine) diken (başka kimseye bakmayan öyle dilber)ler de vardır ki..»** (Rahmân, 56.) âyetindeki ***** kelimesi, aslında ***** **iffetli kadınlar** mânasındadır. Cennette, iffetlerinden dolayı gözlerini kocalarının dışında başka erkeklere çevirmeyen, ancak onlara bağlı kalan kadınlara delalet etmek üzere müradifi ***** kelimesi kullanılmıştır.

Ulemadan bir kısmı şöyle der: Kinaye ile müradif arasındaki fark şudur; Kinaye, lazım mânadan melzum mânaya intikaldir. Müradif ise, mezkur mânadan metruk mânaya intikaldir. ***** **«..ki kötülük edenleri, yaptıklarıyla cezalandırsın, güzel davrananları da güzellikle mükâfatlandırsın.»** (Necm, 31.) âyeti müradif mânaya bir misaldir. Âyetin, ikinci cümlesinde yer alan ***** fiili ile ***** arasında mutabakat gibi, birinci cümlede aynı mutabakat bulunduğu halde, Allahü teâlâ edebi bakımdan uygun olmayan ***** kelimesinin yerine onun müradifi olan ***** kelimesini kullanmıştır.

2- Kinaye ve Tariz Arasındaki Fark

Belâgat ulemasına göre, kinaye ile tariz arasındaki farkı göstermek üzere, birbirine yakın bazı tarifler yapılmıştır.

Zemahşerî bunları şöyle tarif eder: Kinaye, bir kelimeyi, esas mânası dışındaki bir kelime ile ifade etmektir. Tariz ise, kelimenin zikredilen mâna dışında, zikredilmeyen bir mânada kullanılmasıdır.

İbnu'l-Esir de şöyle der: Kinaye, aralarında birleştirici bir vasıf olma kaydıyla, hakiki veya mecâzi bir mânaya hamli mümkün bulunmayan, mutlak bir mânaya delalet eden kelimedir. Yardım bekleyen bir kimsenin ***** **Vallahi, ben muhtacım,** demesi, buna misaldir. Bu ifade, hakiki veya mecâzi olarak bu mânada kullanılmadığı halde, yardım talebini ortaya koymaktadır. Bu cümledeki yardım talebi, ifadenin dolaylı mânasından anlaşılmaktadır.

Subki, **«Kitabu'l-İgrid fî'l-Farkı Beyne'l-Kinayeti ve't-Tariz»** adlı eserinde şöyle der: Kinaye, lüzumlu mânası kasdedilerek, kelimenin kendi mânasında kullanılmasıdır. Kinaye, kelimenin kendi mânasında kullanılması yönüyle hakikattir; bu mânayı aşarak, başka bir mâna kastetme de tarizdir. Kinayeden başka bir mâna kasdedilmeden, melzum mâna ile lazım mâna ifade edildiği takdirde kinaye, mecâz olur. ***** **«De ki: 'Cehennem ateşi daha sıcaktır..»** (Tevbe, 81.) âyeti buna misaldir. Âyette, cehennemin şiddetli sıcağı kasdedilmemektedir. Çünkü bu husus bilinen bir gerçektir. Aksine âyette ifade edilen, cehenneme girecek olanlardır. Dünyada Allah'ın emirlerini yerine getirmek için gayret göstermeyenler, cehenneme girecekler, şiddetli sıcağıyla karşılaşacaklardır. Tariz ise, başkasına ima etmek üzere, kelimenin kendi mânasında kullanılmasıdır. ***** **«Hayır, dedi, işte şu büyükleri yapmış..»** (Enbiya, 63.) âyeti buna misaldir. Âyetteki fiil, ilâh ittihaz edilen putların büyüğüne isnad edilmiştir. Güya büyük put, küçük putların kendisiyle birlikte

ibadet edildiğine kızmış görünmektedir. Bu âyette, putların, ilâh olarak kendilerine ibadet edilmesinin doğru olmayacağına dair putperestlere ima vardır. Bu yüzden onlar, büyük putun bu fiili yapamayacağını, gerçek ilahın asla aciz ka-lamayacağını bizzat görerek anlamışlardır.

Sekkaki de şöyle der: Tariz; sözü edilmeyen bir kimse için kullanılan kelimedir. Bir kimseye söylenen sözle, bir başkasının kasdedilmesi, bu kabildendir. Buna tariz adı verilmesi, sözün bir başkasına söylendiğini göstermek üzere dolaylı ifadesidir. Arapların kullandığı ***** **ona göz ucuyla baktı,** mânasındadır.

et-Tibi ise tarizi aşağıdaki şıklarda görüldüğü gibi tarif eder:

a- Tariz; sözü edileni bir yönüyle yüceltmek için kullanılır. ***** **«..kimini de derecelerle yükseltti..»** (Bakara, 253.) âyeti buna misaldir. Âyette, kadrini yüceltmek için Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) kasdedilmiştir. Çünkü o, şüphe götürmeyen bir şahsiyettir.

Ya, sertlikten kaçıp yumuşak davranmak için kullanılır. ***** **«Ben niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim?..»** (Yâsin, 22.) âyeti buna misaldir. Âyetin mânası, sonundaki ***** ifadesinin delaletiyle, **Size ne oluyor da Allaha ibadet etmiyorsunuz?** demektir. ***** **«Ondan başka tanrılar edinir miyim hiç?..»** (Yâsin, 23.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki hitabın güzelliği, hitap edilen kimseye, öfkelenmesini engellemek üzere hakkı duyurmaktır. Şöyle ki hitap eden, muhatabın batıla saplandığını açıkça belirtmemiş, bunu kabulde yardımcı olmadığını ifade ederek kendi iradesine bırakmıştır.

b- Hasmı tedrici bir şekilde kendi anlayış ve teslimiyetine bırakmak için kullanılır. *****«..eğer şirke düşersen amelin boşa gider..» (Zümer 65) âyeti buna misaldir. Âyette muhatap Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) olduğu halde, başkaları kasdedilmiştir. Çünkü Resûlüllah'ın şirkte olması, dinen mümkün değildir.

c- Zemmetmek için kullanılır.***** **«..Ancak sağduyu sahipleri öğüt alır.»** (Ra'd, 19.) âyeti buna misaldir. Bu âyette kâfirleri zemmetmek üzere tariz vardır. Çünkü onlar, düşünemeyen hayvanlar gibidir.

d- Kötülemek ve azarlamak için kullanılır; ***** **«Kız çocuğunun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman »** (Tekvir 9-10.) âyetleri buna misaldir. Bu âyetlerde, diri diri gömülen kız çocuklarına soru tevcih edilmesi, bunları diri diri gömenlerin kötülenmesi ve azarlanmasını gösterir.

Subki tarizi iki kısma ayırır:

a- Hakiki mânası murad edilerek, yukarıda geçtiği gibi kastedilen başka bir mânaya işaret etmektedir.

b- Hakiki mânası murad edilmeksizin, tarizden kastedilen manayı darb-ı mesel şekline getirmektir. ***** **«Hayır dedi, işte şu büyükleri yapmış..»** (Enbiya, 63.) âyetindeki Hazret-i İbrahim'in sözü buna misaldir.

55 - ÂYETLERDE HASR VE İHTİSAR

4446 Kasr adı da verilen hasr, hususi bir şekilde, bir şeyin diğerine tahsisidir. Ayrıca, bir hükmü zikredilen bir şey için sabit kılıp, bunun dışındakilerden nefyetmek şeklinde tarifi yapılmıştır.

Hasr; mevsufun sıfata, sıfatın mevsufa kasrı olmak üzere ikiye ayrılır:

a- Kasr-ı hakiki; misal, ***** **Zeyd sadece katiptir,** cümlesidir. Yani; Zeyd'in bu sıfatı dışında başka bir özelliği yoktur, mânasındadır. Böyle bir hasr çeşidine ender rastlanır. Bir şeyin bütün sıfatlarını ihata etmek, hemen hemen mümkün olmadığından, bunlardan birini sıfat kılıp diğerini tamamen nefyetmek de mümkün değildir. İhata imkânının bulunmayışı, bir kimsenin sadece bir sıfatı olduğu, bunun dışında başka sıfatları bulunmadığı ihtimalini ortadan kaldırır. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim'de, bu nevi kasr mevcut değildir.

b- Mevsufun sıfata kasredildiğinin mecâzi örneği, ***** **«Muhammed, sadece bir elçidir..»** (Âl-i İmrân, 144.) âyetidir. Yani; Hazret-i Muhammed sadece risaletle görevlendirilmiştir. Onun risalet sahibi olması, Sahâbenin gözünde büyüttüğü, ölümsüzlüğü mânasına gelmez, ölümsüzlük, sadece Allah'a muhsustur.

Sıfatın mevsufa hakiki olarak kasredildiğine misal, ***** **«İyi bil ki; Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur..»** (Muhammed, 19.) âyetidir.

Sıfatın mevsufa kasredildiğinin mecâzi örneği, ***** **«De ki: Bana vahyolunanda (bu haram dediklerinizi) yiyen kimse için haram edilmiş birşey bulamıyorum. Ancak leş..»** (Enam, 145.) âyetidir, önceki bahislerde geçtiği üzere İmâm Şâfiî bu âyetin sebebi nüzûlünde şöyle demiştir: Kâfirler bir taraftan; ölü eti, kan, domuz eti ve üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanları helal sayarken, diğer taraftan helal olan pekçok şeyleri de, haram saymışlardır. Bu tutumları, dini esaslara ters düştüğünden, kulağı yarılıp salıverilen, putlara adak yapılan develer, putlar adına kesilen erkek koyunlar, yük sarılmayan develerin kesilmesi hakkındaki şüphelerini izale etmek üzere bu âyet nâzil olmuştur. Âyet Kâfirlerin yalanını açığa çıkarmak gayesiyle inmiştir. Cenabı Hak bu âyetle, Kâfirelere hitabederek; sizin helal saydığınız şeyler haramdır, demek istemiştir. Bu durumda âyetin gayesi, hakiki hasr değil, Allah'ın emrine zıd davranışlarını reddetmektedir. Bu âyetle ilgili geniş bilgi, önceki bahislerde geçmişti.

4452 Kasr, başka bir değerlendirmeye göre üçe ayrılır.

1 – Kasr-ı ifrad, şirk koşanlara yapılan hitaptır; ***** **«..O, ancak tek tanrıdır..»** (Nahl, 51.) âyeti buna misaldir. Bu âyetle, putlarla Allah'ın uluhiyette müşterek olduğuna inananlara hitap edilmiştir.

2- Söz söyleyenin isbata çalıştığı hükmün dışında, başka hükme inanan kimseye yapılan hitaptır. ***** **«..Benim Rabbim yaşatır, diriltir..»** (Bakara, 258.) âyeti buna misaldir. Âyetle, Allah'ın dışında, dirilten ve öldürenin kendisi olduğuna inan Nemrud'a hitabedilmiştir. ***** **«..iyi bilin ki asıl beyinsiz olan kendileridir..»** (Bakara, 13.) Mü'minlerin sefih olduğuna inanan bazı münafıklara hitap edilmiştir.

***** **«..seni insanlara elçi gönderdik..»** (Nisâ, 79.) âyetiyle Muhammed (aleyhisselâm)ın peygamberliğinin Araplara ait olduğuna inanan Yahudilere hitabedilmiştir.

3- İki ayrı hususu müsavi gören kimseye yapılan hitaptır. Bu kimse, müsavi saydığı bu sıfatlardan birini, belirli bir kimseye vermediği gibi, bu iki sıfattan birini, aynen bir başkasına da veremez.

1- Hasr'ın Çeşitleri

4456 Hasr sanatı, çeşitli şekillerde yapılır.

a- Nefiy ve istisna edatı ile yapılan hasrdır. Bu hasr nevinde ***** ve ***** veya başka edatlar kullanılır. İstisnada ise, ***** veya başka edatlar kullanılır. ***** **«..Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur..»** (Sâffât, 35.), ***** **«..Allah'tan başka hiçbir (gerçek) ilâh yoktur..»** (Âl-i İmrân, 62.), ***** **«..bana emretmiş olduğundan başka bir şey söylemedim..»** (Mâide,117.) âyetleri buna misaldir..

Nefy ile istisnanın hasr ifade etmesi, müferrag istisnanın, müstesna minh durumunda olan mukadder kelimeye, nefiy edatının getirilmesiyle olur. Çünkü istisna, bir şeyi hariç tutmak demektir. Bu durumda, kendisinden hariç tutulan şeye ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyacın takdiri, sinai değil, mânevi bir takdirle olur. Bu da, hariç tulan şeyin umum mânasından alınması gerektiğinden, mutlaka umum mânada olmalıdır.

***** **Zeyd'den başka kimse ayağa kalkmadı,** misalinde olduğu gibi müstesna, müstesna minh cinsinden olmalıdır. ***** **Hurmadan başka bir şey yemedim,** cümlesi bu kabildendir. Birinci cümlenin mânası; Zeyd dışında, hiç kimse kalkmadı, ikinci cümlenin ise, hurma dışında, hiçbir şey yemedim, demektir. Buna ilâve olarak müstesna, müstesna minhin irabına uymak zorundadır. Bütün bunlar yerine getirildikten sonra, kasr gerçekleşir. ***** ile yapılan müstesna zaruri olarak müstesna olduğundan, müstesna minh de menfilik vasfını korumuş olur.

Bu yolla yapılan kasr, aslında, meselenin gerçek yönünden haberi olmayan bir muhataba yapılan kasrdır. Kasr bazan, haberi olan bir muhataba yapılır. Bu durumda, aralarındaki bir münasebetten dolayı, malum olan bir şey, meçhul gibi kabul edilir. ***** **«Muhammed ancak bir elçidir..»** (Âl-i İmrân, 144.) âyeti buna misaldir. Âyetteki hitab, Resûlüllah'ın risaletini yakından bilen, Sahâbe-i Kirâm'adır. Resûlüllah'ın irtihalini kabul etmemek, risaletini bilmemek durumuna düşmek demektir. Halbuki her resulün irtihali, mukadderdir. İrtihaline inanmayan, risaletine de inanmamış, demektir.

b- ***** ile yapılan kasrdır. Cumhur, bu kelimenin kasr için değil, hasr için kullanıldığı görüşündedir. Bu edatla yapılan, lafızla olduğu kadar, mefhumu ile de yapıldığı söylenir. Aralarında Ebû Hayyân'ın da bulunduğu Bazı ulema, bu edatın kasr ifade ettiğini kabul etmemişlerdi. Kabul edenler, şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

aa- ***** kelimesini mensub okuyan kıraata göre ***** **«..size leşi...haram kıldı..»** (Bakara, 173.) âyeti, bunlardan biridir. Âyetin mânası; Allah size ancak ölü etini haram kıldı,

demektir. Âyetin kasr ifade edecek mânasına uygun düşen, ***** kelimesinin merfu okunuşudur. Keza mensub kıraata da uygun düşer. Aslında her iki kıraata göre mâna, aynıdır.

bb- ***** edatındaki ***** müsbet, ***** da menfi mânaya delalet eder. Müsbet mâna ile menfi mânanın ceminden, zaruri olarak kasr meydana gelir. Fakat, ***** edatındaki ***** , ziyade harf kabul edilirse, menfi mânaya gelmeksizin amel etme durumu ortadan kalmış olur.

cc- ***** edatındaki ***** ve ***** harfleri, müştereken tekid ifade ederler. Böylece Sekkaki'ye göre iki tekid bir araya gelerek, hasr ifade ederler. Eğer tekid'in bir araya gelmesi hasr ifade etseydi, ***** cümlesi de, hasr ifade ederdi, şeklinde itiraz edilmiştir. Buna, şu cevabı veririm: Sekkaki'nin bundan kasdı, ardarda gelen iki tekid harfi, ancak kasr ifade eder, şeklindedir.

dd- ***** **«De ki: Bilgi, ancak Allah katındadır..»** (Ahkaf, 23.), ***** **«De ki: Onu, ancak Allah dilerse size getirir..»** (Hûd, 33.), ***** **«De ki: Onun bilgisi, ancak Rabbimin yanındadır..»** (Araf, 187.) âyetleri de, ileri sürülen delillerdendir. Bu âyetlerde mâna; azabı ben değil, ancak Allah getirir, kıyametin ne zaman kopacağını ben değil, ancak Allah bilir, şeklinde olması ve cevaba uygun düşmesi için, ***** edatının ancak kasr ifade etmesi gerekir.

***** **«Kim zulme uğradıktan, sonra kendini savunursa böyle hareket edenlerin aleyhine yol yoktur..»** (Şûra, 41-42.), ***** **«Ancak şu kimselerin kınanmasına yol vardır ki, zengin oldukları halde senden izin isterler.»** (Tevbe, 91-93.), ***** **«Onlara bir âyet getirmediğin zaman, "sen bir tane yapsaydın ya" derler. De ki: Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyuyorum..»** (Araf, 203.), ***** **«..yok eğer aldırış etmezlerse sana düşen yalnız duyurmaktır..»** (Âl-i İmrân, 20.) âyetleri de bu kabiledendir. Bu ve benzeri âyetlerin mânası, ancak kasr ifade etmekle doğru olarak anlaşılabilir.

***** **«..ancak sağduyu sahipleri öğüt alır..»** (Ra'd, 19.) âyetinde olduğu gibi, ***** edatının kullanıldığı mâna, tariz ifade etmesidir.

c- Hemzenin fethası ile okunan ***** edatı, Zemahşerî ve Beydavi'ye göre hasr edatıdır. ***** **«De ki: İlahınızın tek tanrı olduğu bana vahyediliyor..»** (Enbiya, 108.) âyetinde bu iki müfessir, şu tefsirde bulunurlar: ***** edatı, ya bir hükmün bir şeye kasrı, ya da bir şeyin bir hükme kasrı için kullanılır. ***** **Ancak Zeyd ayaktadır** ve ***** **Ayağa kalkacak olan ancak Zeyd'dir,** cümleleri buna misaldir.

Yukarıdaki âyette bu iki kasr şekli, bir arada bulunmaktadır. Çünkü âyetin ***** cümlesi, ***** cümlesine, ***** cümlesi de ***** cümlesine denk düşmektedir. Âyette her iki edatın birlikte bulunması, Resûlullah'a gelen vahyin, vahdaniyetin sadece Allah'a aid olduğunu göstermek içindir.

4464 et-Tennuhi, «el-Aksa'l-Karib» adlı eserinde ***** edatının hasr ifade ettiğini belirterek şöyle der:

Hemzenin kesri ile okunan ***** edatı, hasr ifade ettiği gibi, hemzenin fethi ile okunan ***** edatı da gene hasr ifade eder. Çünkü fetha ile okunan bu edat, kesre ile okunanın benzeridir. Aslında sâbit olan durum buna mani olan bir sebep olmadıkça benzeri için de sâbit olur. Fakat, benzeri için ileri sürülen durum aslında mevcut değildir.

Ebû Hayyân, Zemahşerînin, vahyin vahdaniyete inhisar ettiği şeklindeki görüşünü reddetmiştir. Ben buna, vahyin vahdaniyete hasrı, makam itibariyle mecâzi hasr olduğu şeklinde cevap vermek isterim.

d- İlmi beyan ulemasının ittifaken zikrettiğine göre ***** veya ***** edatı ile yapılan atf da, kasr ifade eder. Fakat Şeyh Behauddin, «Arusu'l-Efrah» adlı eserinde bu görüşü kabul etmeyerek şöyle demiştir: ***** edatı ile yapılan atıftaki kasr, nefiy ve isbatı gösterir. ***** **Zeyd şairdir, katip değildir.** cümlesinde, Zeyd'e ait olan üçüncü bir sıfatın nefyi cihetine gidilmemiştir. Halbuki kasr, hakiki veya mecâzi olarak, müsbet mâna dışındaki bütün sıfatları nefyederek yapılır. Bu durumda kasr, muhatabın kabul ettiği mânadaki sıfatın nefyine mahsus değildir.

***** edatı ile yapılan atıf ise, ***** edatı ile yapılan atıftaki kasr'dan daha zayıftır. Çünkü ***** edatındaki menfilik ve müsbetlik, sürekli değildir.

e- Mamulun, amiline tekaddümü de kasr ifade eden ***** **«Yalnız Sana kulluk eder..»** (Fatiha, 4.), ***** **«..elbette Allah'ın (huzuruna) çıkarılacaksınız..»** (Âl-i İmrân, 158.) âyetleri buna misaldir. Aşağıda genişçe ele alınacağı üzere, bazı beyan uleması, buna muhaliftir.

f- Fasıl zamiri de kasr ifade eder. Veli ancak Allah'tır, mânasındaki ***** **«..işte Allah (asıl) dost O'dur.»** (Şûra, 9.), ***** **«..umduklarına erenler işte onlardır..»** (Bakara, 5.), ***** **«İşte (İsa hakkındaki) gerçek kıssa budur..»** (Âl-i İmrân, 62.), ***** **«Sana buğzeden, zürriyetsiz olan (asıl) odur.»** (Kevser, 3.) âyetleri bu kabildendir. Beyan uleması bunun hasr ifade ettiğini, müsnedün ileyh bahsinde zikretmişlerdir. Suheyli fasıl zamirinin, uluhiyetin Allah'dan başkasına nisbet edildiği durumlarda getirildiği, nisbet edilmediği durumlarda getirilmediğine delil olarak ileri sürer. ***** **«Güldüren de Odur, ağlatan da odur.»** (Necm, 43.), ***** **«O helak etti önce gelen Âd'ı.»** (Necm, 50.) âyetlerinin ise, nisbet edilmediği durumlarda getirilmediğine nisbettir. Çünkü bu âyetlerde helak etme işini Allah'tan gayrisine nisbet iddiası mevcut değildir. Bunlar dışındaki âyetlerde ise Allah'ın gayrisine nisbet iddiası mevcut olduğundan, fasıl zamiri getirilmiştir. Şey Behauddin, «Arusu'l-Efrah» adlı eserinde şöyle der: Fasl zamirinin hasr ifade ettiğini, ***** **«..Sen beni vefat ettirince onları gözetleyen Sen oldun..»** (Mâide, 117.) âyetinden çıkardım. Şayet âyette hasr olmasaydı, mâna doğru olmazdı. Çünkü Allah'ın kulları üzerindeki murakabesi, daimidir. Allah'ın Hazret-i İsa'yı katına çekmesinden sonra, Allah'dan başka kulları murakabe edecek kimse kalmaz.

***** **«Ateş halkıyla cennet halkı bir olmaz. Kurtulanlar, ancak cennet halkıdır.»** (Haşr, 20.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki fasıl zamiri, cennet ehli ile cehennem

ehlinin eşit olmadığını beyan etmek için zikredilmiştir. Bu husus, fasıl zamirinin, ancak cennet ehlinin kurtulanlardan olduğunu tahsis etmesiyle, âyete uygun bir mâna kazandırır.

g- Şeyh Abdulkahir Cürcani'nin ifadesine göre, müsnedün ileyhin takdimi de kasr ifade eder. Fiili haberin tahsisini göstermek için, müsnedün ilehy tekaddüm eder. Şeyh Abdulkahir, müsnedün ileyh'in takdimindeki esasları şu şekilde açıklar.

aa- Müsnedün ileyh marife, müsned de müsbet mânada olur. ***** **Ben kalktım,** ***** **Senin ihtiyaçlarını ben gördüm!,** cümlesinde görüldüğü gibi, tahsis ifade eder. Müsnedün ileyh'in takdiminden kasrı ifrad kasdedilirse, ***** kelimesiyle, şayet kasrı kalb kastedilirse ***** kelimesiyle tekid edilir. ***** **«..Hediyelerinizle siz sevinirsiniz..»** (Neml, 36.) âyeti bu kabildendir. Âyetin başında bulunan ***** **«..Beni mal ile mi kandırmak istiyorsunuz..»** cümlesi ile, âyette idrab mânası taşıyan ***** lâfzından ***** **sadece siz, başkası değil,** şeklindeki ifadenin murad edildiği anlaşılır. Bu âyette kasdedilen mâna, hediye getirenlerin, getirdikleri hediyelerden dolayı sevindiklerini göstermek değil, Süleyman (aleyhisselâm)ın, getirilen hediyelerden sevinmediğini ifade etmektir. Bu görüşü «Arusu'l-Efrah» müellifi ileri sürmüş, ***** **«..sen onları bilmezsin, onları biz biliriz..»** (Tevbe, 101.) âyetini buna ayrı bir misal getirmiş, âyetin: Onları siz değil, ancak biz biliriz, mânasında olduğunu söylemiştir.

Bazı hallerde müsnedün ileyh tahsis değil, tekid ve takviye mânasında kullanılır. Şeyh Behauddin'e göre bu durum ancak, ifade şekli ve sözün gelişinden çıkarılır.

bb- Müsnedün ileyh marife, müsnedin menfi olmasıdır. ***** **Sen yalan söyleme!** cümlesi buna misaldir. Bu ifade yalanı nefyetmede, ***** **yalan söyleme,** ve ***** **yalan söyleme sen!** ifadelerinden daha beliğdir. ***** **«..onlar birbirlerine de soramazlar.»** (Kasas, 66.) âyetinde olduğu gibi, bazan da tahsis ifade eder.

cc- Müsnedün ileyhin müsbet nekre olmasıdır. ***** **Bir adam geldi bana,** cümlesi buna misaldir. Müsnedün ileyh'in tekaddümü ya cins, ya da sayı kasdedilerek, tahsis ifade eder. Buna göre cümle, **gelen kadın değil erkek, veya iki kişi değil sadece bir kişi,** mânasındadır.

dd- Müsnedün ileyh'in önüne nefiy edatının gelmesi de tahsis ifade eder. ***** **Ben söylemedim bunu,** cümlesi buna misaldir. Yani; bir başkası söylemiş olabilir, ancak ben söylemedim, demektir. ***** **«..Senin bize karşı bir üstünlüğün yoktur..»** (Hûd, 91.) âyeti, bize aziz olan sen değil, kavmindir, mânasındadır. Bu yüzden müteakip âyet *****«..Size göre kabilem Allah'tan daha mı üstün ki?..»** (Hûd, 92.) şeklindedir. '

Bunlar, Şeyh Abdulkahir'in özetle sunduğumuz görüşleridir. Sekkaki bu görüşe katılmıştır. «Şerhu Elfiyeti'l-Meani» adlı eserimizde, ilâve ettiğimiz bazı şartlarla geniş bir biçimde anlattık.

h- Müsned'in takdimi kasr ifade eder. İbnu'l-Esir, İbn-i'n-Nefis gibi Bazı Ulemaya göre haberin mübtedaya takdimi tahsis ifade eder. Izziddün Abdulhamid, «el-Feleku'd-Dair» adlı eserinde bu görüşü reddederek; beyan ulemasından hiçbiri söylememiştir, der. Sekkaki'ye

göre, cümlede sonradan gelmesi gereken kelimenin öne geçmesi kasr ifade eder. ***** **Temimliyim ben,** cümlesi buna misaldir.

ı- Müsnedün ileyh'in zikri, hasr ifade eder. Sekkaki ise bunun tahsis ifade ettiği görüşündedir. «el-İzah» müellifi Ebû Ali el-Farisi Sekkaki'ye bu hususta katılmıştır. Zemahşerî ise: ***** **«Allah dilediğine rızkı açar..»** (Ra'd, 26.), ***** **«Allah sözün en güzelini indirdi..»** (Zümer, 23.), ***** **«Allah, gerçeği söyler ve O, doğru yola iletir.»** (Ahzab, 4.) âyetinde olduğu gibi müsnedin zikri tahsis ifade ettiğini açıklar. Zemahşerî bu sözüyle müsnedin takdimini murad etmiş olabilir. Bu durumda yukarıdaki âyetler bu kısma değil, müsnedün ileyhin takdimine ait misaller olur.

k- Hem müsned, hem de müsnedün ileyh'in marife olması, hasr ifade eder. Fahruddin Razi «Nihayetu'l-Îcâz» adlı eserinde, müsned ve müsnedün ileyh'in marife olması, hakikat veya mübalağa yönüyle hasr ifade ettiğini söyler, ***** **giden Zeyd'dir,** cümlesini buna misal getirir. Zemlekani, «Esraru't-Tenzil» adlı eserinde ***** **«hamd Allah'adır,»** (Fatiha, 1-4.) âyetleri buna misal göstererek ***** **«Ancak Sana kulluk ederiz,»** cümlesinde olduğu gibi, bu âyet de hasr ifade eder, demiştir. Yani âyetin mânası, hamd başkasına değil, sadece Allah'a mahsustur, demektir.

l- Bazı «et-Telhis» şarihleri arasında yapılan nakillerden anlaşıldığına göre ***** **Zeyd'in kendisi geldi,** cümlesindeki tekidi manevi olan ***** kelimesi hasr ifade eder.

m- Aynı şarihlerin naklettiğine göre ***** **emin ol ki Zeyd ayaktadır,** cümlesinde hasr vardır.

n- et-Tibî, «et-Tibyan fi Meani ve'l-Beyan» adlı eserinde zikrettiğine göre, Zeyd ayakta mı, yoksa oturuyor mu? sorusuna cevap olarak verilen **ayaktadır** sözü, hasr ifade eden sözdür.

o- Kelimenin bazı harflerindeki yer değişikliği, hasr ifade eder. Keşşafın ifadesine göre ***** **«Tâguta tapmaktan tevbe edenler..»** (Zümer, 17.) âyetinde, hasr mevcuttur. Âyette ihtisas ifade eden yer değişikliği, ***** kelimesine nisbetledir. Çünkü bu kelimenin vezni, ***** ve ***** gibi, tugyanı gösteren ***** veznidir. Bu vezinde ***** harfi ***** harfiyle yer değiştirmişse de, veznin aslı ***** şeklindedir. ***** vezninde masdarla tesmiye edilmesinde mübalağa olduğu gibi, sigasında da mübalağa vardır. ***** kelimesindeki harflerin yer değiştirmesi, Tağut'un (insan ve cin şeytanlarından) başka bir şey olmadığından, ihtisas içindir.

2- Hasr ve İhtisasa Ait Bazı Özellikler

4477 Beyan uleması mamulün takdiminin hasr ifade ettiğini neredeyse bir kaide haline getireceklerdi. Takdim edilen mamul, meful, zarf veya mecrur olabilir. Bu bakımdan ***** âyetine, **Senden başkasına kullukta bulunmayız ve yine Senden başkasından yardım talebinde bulunmayız,** ***** **«Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız.»** (Âl-i İmrân, 158.) âyetine, **ancak Sana, Senden başkasına değil,** şeklinde mâna verildiği söylenmiştir.

***** **«..insanlara şahit olasınız, Peygamber de size şahit olsun diye..»** (Bakara, 143.) âyetinde birinci şehadet kelimesindeki sıla ***** tehir etmiş, ikincisinde ise, ***** tekaddüm etmiştir. Bunun hikmeti, birincisinde Müslümanların bütün insanlara şehadeti, ikincisinde ise Resûlüllah'ın sadece Müslümanlara şahid olduğu ifade edilmektedir.

İbnu'l-Hacip bu görüşe muhalefet ederek «Şerhu'l-Mufassal» adlı eserinde şöyle der: Mamulün tekaddümüyle ihtisas meydana geleceğine inanan ulemanın görüşü, bir vehimden ibarettir.

Bu görüşünü ***** **«..öyleyse sen de dini yalnız kendisine halis kılarak Allaha kulluk et.»** (Zümer, 2.) âyetinden sonra aynı sûrede bulunan ***** **«Hayır, yalnız Allah'a kulluk et..»** (Zümer, 66.) âyetiyle delillendirir. Onun bu deliline şu cevap verilmiştir.

***** **«..dini yalnız kendisine halis kılarak..»** âyetinde hasr edatı bulunmakla beraber, hasrın mevcudiyetine bir mâni yoktur. Nitekim ***** **«Rabbinize kulluk edin!.»** (Hac, 77.) âyetinde hasr'ın mevcut olduğu görülür. Oysa ***** **«Hayır, yalnız Allah'a kulluk et.»** âyetinin ***** **«Ortak koşarsan amelin boşa çıkar.»** (Zümer, 65.) âyetinden sonra hasr edatı ile gelmesi, ihtisasın mevcudiyetini gösteren en kuvvetli delildir. Şayet âyet ihtisas ifade etmeseydi, ***** **Allah'a kulluk et,** mânasında bulunsaydı, ***** âyetine, idrab ifade eden ***** edatı gelmezdi.

4479 Ebû Hayyân ***** **«..Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi istiyorsunuz?..»** (Zümer, 64.) âyeti gibi âyetlerde ihtisas olduğu iddiasında bulunanlara karşı çıkar. Ebû Hayyân'ın bu görüşüne şu cevap verilmiştir: Allah'a şirk koşan Allah'a ibadet etmemiş olacağından, şirk koşma durumu, ibadeti Allah'ın dışındakilere tahsis etme durumuna düşmüş olacaktır.

«el-Feleku'd-Dâir» müellifi, mamulün tekaddümünden dolayı meydana gelen ihtisası ***** **«Hepsine yol gösterdik. Nitekim daha önce Nuh'a da yol göstermiştik..»** (Enam, 84.) âyetini misal göstererek reddeder. İleri sürülen bu görüş, bu konuda en kuvvetli delildir. «el-Fe leku'd-Dâir» müellifi, mamulün tekaddümü ile ihtisas'ın lüzumunu iddiadan ziyade, çoğunlukla böyle olabileceğini ifade etse bile, olmaması da muhtemeldir.

Şeyh Behauddin şöyle der: ***** **«..Allah'dan başkasına mı yalvarırsınız? Doğru iseniz söyleyin.. Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız..»** (Enam, 40-41.) âyetlerinde ihtisas'ın mevcudiyeti ile ademi mevcudiyeti bir arada bulunmaktadır. Birinci âyette ihtisas mevcut değilken, ikincisinde ise kesin olarak bulunmaktadır.

4482 Behauddin'in babası Takiyyuddin. «Kitabu'l-Iktinas fi' farki beyne'l-Hasrı ve'l-İhtisas» adlı esrinde şöyle der:

Ulema arasında şöhret bulan görüşe göre mamulün tekaddümü ihtisas ifade ederken, Bazı ulema bunu kabul etmeyerek bu tekaddümün öneme binaen yapıldığını söylemişlerdir. Sibeveyh «el-Kitab»ında nahiv uleması, önemli gördükleri mamulleri, önemine binaen tekaddüm ettirirken beyan uleması bu tekaddümün ihtisas ifade ettiği görüşündedir.

Ekseri ulema ihtisas'ın, hasr ile aynı değerde olduğunu kabul eder. Halbuki bu doğru değildir. Çünkü ihtisas ve hasr, biribirinden farklıdır. Beyan uleması dışındakiler hasrı, ihtisasla ifade etmişlerdir. Hasr'la ihtisas arasındaki fark şudur:

Hasr. mezkur olmayanı nefy, olanı da isbat eder.

İhtisas ise, bir şeyin özelliğinden dolayı, bunu tahsis etmektir.

Şöyle ki ihtisas, mahsusun iftial babında kullanılışıdır. Mahsus ise, iki ayrı şeyden mürekkepdir.

Birincisi; iki veya ikiden fazla şeyin umumilikte müşterekliğini ifade ederken ikincisi; birini diğerinden ayıran bir mananın diğerine izafe edilmesidir. ***** terkibi buna misaldir. Bu terkipde dövme fiili, mutlak mânadaki dövmeden daha hususidir. ***** cümlesinde ise durum farklıdır. Bu cümledeki dövme fiili, belli bir şahsa ait olduğundan, umumi mânada dövme fiilini gerçekleştirdiği anlaşılır. Bu durumda gerçekleşen dövme fiili, döven ile dövülenin birbirine izafesinden dolayı, hususidir. Dövmenin mutlak oluşu, dövenin fiili, dövülene vaki olmasından meydana gelen bu üç mâna, mütekellim tarafından aynı manada kullanılabileceği gibi, birinin diğerine tercihi şeklinde de kullanılabilir. Bu durum mütekellimin söze başladığı kelimeyle anlaşılır. Çünkü mü-tekellimin önceden kullandığı kelime, sonradan kullandığı kelimeye nazaran önem taşıdığını ve tercihinin bu olduğunu gösterir. İfade ***** **Sadece Zeyd'i dövdüm,** şeklinde olursa, dövmenin özellikle Zeyd'e tahsis edildiği bilinir. Şüphe yok ki; hususilik ve umumilikten meydana gelen her terkibin iki yönü vardır. Birinde umumi yön kasdedilirken, diğerinde hususi yön kastedilir. İşte bu ikincisi, ihtisastır. Mütekellime göre önemli olan da budur. Bu durumda mütekellim, müsbet veya menfilikte bir başkasını kastetmeden, herhangi bir tarizde bulunmadan muhataba meramını anlatmış olur. Hasr'da. ihtisasa nazaran ziyade bir mâna mevcuttur. Bu mâna. hasredilenin dışında kalanı nefyeder. Bu durum, ***** **«ancak Sana kulluk ederiz.»** âyetinde açıkça görülür. Bu âyeti okuyanın, Allah'ın gayrısına ibadet etmeyen bir kimse olduğu bir gerçektir. Bu bakımdan diğer âyetlerde kasrın bulunması zaruri değildir. Zira ***** **«Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?..»** (Âl-i İmrân, 83.) âyetinin mânası, ***** **Ancak Allah'ın dininden başkasını arıyorlar, şeklinde olsaydı, önünde hemzei inkâriyye bulunsaydı, hasr sadece Allah'ın dini dışındaki arzularına bağlı kalmaz, inkâr edilene de şamil olurdu. Fakat âyetten murad edilen mâna bu değildir,** ***** **«Allah'tan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz?.»** (Sâffât, 86.) âyeti de bu kabildendir. Âyette kasr olmaksızın müşriklerin Allah'ın dışında ilâh edinme istekleridir.

Zemahşerî ***** **«..Ahirete de kesinlikle îman ederler..»** (Bakara, 4.) âyetinin tefsirinde ahiret kelimesinin tekaddüm etmesi, ***** kelimesinin de ***** zamirine bina edilmesi, ehli kitaba ve ahiretle ilgili hakikat dışı görüşlerine tarizdir. Onların bu sözleri, inanarak sadır olmuş değildir. Bu konudaki yakini inanç, sana ve senden önceki peygamberlere indirilen ilahi emirlere inananların inancıdır. Zemahşerî'nin bu sözü, son derece makuldür. Buna rağmen Bir kısım ulema, bu görüşüne karşı çıkarak şöyle demişlerdir:

Ahiret kelimesinin tekaddüm etmesi, Ehli Kitab'ın ahiret hakkındaki inançlarının yanlışlarla dolu olmasındandır. Zemahşerî'nin bu görüşüne itirazda bulunanlar mamulün takdiminin kasr ifade etmesine bağlarlar; halbuki gerçek böyle değildir. Zemahşerî'ye karşı çıkanlar, ***** zamirinin tekaddümü, Ehli Kitab'a mahsus kasr ifade ettiği görüşündedirler. Ehli Kitabın ahiret inancı, ***** **«..Dediler ki bize asla ateş dokunmaz..»** (Bakara, 80.) âyetinde ifade ettikleri gibi, ahiret inancını tahrif etmeleridir. İtirazcının bu şekildeki düşüncesi, hasırda ısrarla durduğunu gösterir. Bu anlayışın sebebi de, Müslümanlar sadece ahirete inanır, Ehli kitap ise hem ahirete inanırlar, hem de bu inançlarına bir takım yanlış şeyler katarlar. Muterizin tekaddümün mutlaka hasr ifade ettiğini kabul etmesi onu bu olumsuz görüşe sevketmiştir. Bu görüşün doğruluğu kabul edilmez; doğru görüş şöyle olmalıdır:

a- ***** **Sadece Zeyd kalktı,** cümlesinde olduğu gibi, ***** ve ***** ile yapılan hasr'dır. Bu cümlede Zeyd dışındakilerin ayağa kalkması açıkça nefyedilirken, Zeyd'in ayağa kalkması gerekli olmaktadır. Bunu; mantuk kadar, mefhum mânanın da ifade ettiği söylenir. Bu görüş doğrudur, ancak mantuk mâna, mefhum mânadan daha kuvvetlidir. Çünkü, ihraç mânasında olan ***** edatı, istisna için kullanılır. Bu edatın ihraç mânasına gelmesi, mefhum mâna ile değil, mantuk mâna iledir. Fakat ayağa kalkmayı, kalkmamaktan hariç tutmak aynı şey değildir bilakis ifadenin gereğidir. Bu yüzden hasrın mefhum mânada olduğunu tercih ettik. Bazı ulema bu iki mânayı birbirine karıştırmış, hasrın mantuk mânada olduğu söylenmiştir.

b- ***** ile yapılan hasr'dır. Bu ikincisi, müsbet olma yönü daha açık olmakla beraber, yukarıda açıkladığımız birinci şıkka yakın mânadadır. ***** **Sadece Zeyd kalktı,** denildiğinde Zeyd'in ayağa kalkması, mantuk mânada müsbet olurken, Zeyd dışındakilerin ayağa kalkmaması, mefhum mânada olur.

c- Mamul'un tekaddüm etmesiyle ifade edilen kasr'dır. Bu kasr yukarıda geçen iki kasr nevinde takdir edilen mânaların doğruluğu kabul edilse bile, bunlara benzemez. Bilakis bu nevi kasr, iki ayrı cümle kuvvetindedir. Bu cümlelerden birisi, müsbet veya menfi hükmünde olsun, mantuk'dur. Diğer cümle ise, tekaddümden anlaşılan hükümdür. Hasr, mefhum mânanın delaleti olmaksızın, sadece mantuk mânanın nefyini gerektirir. Çünkü mefhum mânanın, ikinci bir mefhum mânası yoktur.

***** **Senden başkasına ikram etmem,** cümlesi tariz ifade eder. Yani, senin dışındakiler başkalarına yardım ederler, ama senin başkalarına yardım etmen gerekmez!, demektir. ***** **«Zina eden erkek, zina eden kadından başkasıyla evlenemez.»** (Nur, 3.) âyeti bu kabildendir. Bu âyet, iffetli bir erkeğin ancak, zina etmemiş olan bir kadınla evleneceğini ifade eder. Âyet, iffetli bir erkeğin, zâniye ile nikahlanacağından söz etmemiştir. Allahü teâlâ aynı âyette; ***** **«Zina eden kadın da zina eden veya puta tapan adamdan başkasıyla evlenemez.»** buyurmuştur. Bu âyette ise, âyetin birinci kısmında sukut edilen hususu beyan etmiştir.

***** **«..Mü'minler ahirete kesinlikle inanırlar..»** (Bakara, 4.) âyeti, ***** **ahirete inanırlar,** şeklinde olsaydı, Ehli Kitab'ın ahirete imanını, âyetin mantuk manasıyla ifade

ederdi. Oysa Ehli Kitab'ın, ahiretten başka şeye inanmadıklarını iddia edenlere göre inançları, mânaya bağlı kalmış olurdu. Halbuki âyetin maksudu aslında bu değildir. Asıl gaye, onların âhirete kuvvetle inandıklarıdır. Şöyleki onlara göre âhiretin dışında birşeye inanmak, batıla inanmak gibidir. Bu mâna, mecâzi bir kasr'dır. Bu mecâzi kasr, **âhirete inananlar, başkasına inanmazlar** şeklindeki ifade derecesinde değildir. Bunu iyice kavramak **onlar, ancak âhirete inanırlar** şeklindeki takdirden sakınmak gerekir. Bu durum anlaşılınca, âyetteki ***** zamirinin tekaddümüyle Ehl-i Kitab dışındakilerin bu inançta olmadığı anlaşılmış olur. Şayet **Ehl-i Kitap ancak ahirete inanırlar** şeklinde bir takdir yapılırsa, âyetin üzerinde önemle durulan mânası, menfi mâna olurdu. Bu da, âyetin mefhum mânasına bağlı kalındığını gösterirdi. Bu mâna, itiraz edenin iddiasında olduğu gibi, Ehl-i Kitap dışındakilerin, âhiretten başka bir şeye inandığını ifade ederdi. Neticede, Ehl-i Kitap dışındakilerin âhirete inanmadıkları anlaşılırdı. Şüphesiz âyetten murad edilen mâna bu değildir. Âyetin asıl muradı, Ehl-i Kitap dışındakilerin, âhirete inanmadıklarını belirtmektir. Bu yüzden mefhum mânayı korumak üzere âyetteki asıl gayenin, âhirete inanç olduğunu, mefhum mânanın hasr ifade etmeyeceğini göstermeye çalıştık. Esasen mutlak mânadaki hasr, ***** ve ***** gibi edatlarla yapılan, hasr gibi olamaz. Bu hasr ancak, mantuk mânadan istifade ile yapılan, mefhum mânadaki hasr'a delalet eder. Mantuk ve mefhum mâna, birbirine bağlı değildir ki mefhum mâna, âhirete imanın nefyini ifade etmiş olsun. Bilakis bu, Ehl-i Kitap dışındakilerden, mutlak imanın nefyini ifade eder. Bütün bu izahat, hasr'ın varlığına karşı çıkarak, bunun bir ihtisas olduğunu, aralarında bir fark bulunduğunu söylemek isteriz. Subki'den yaptığımız nakil budur.

56 - ÎCÂZ VE İTNAB

4484 Îcâz ve itnab, belâgat ilminin en önemli nevilerindendir. «Şırru'l-Fesâha» adlı eserin müellifi Hafaci'nin Bazı ulemadan yaptığı nakle göre belâgat, îcâz ve itnab demektir. Keşşaf müellifi Zemahşerî, belâgat yapan bir kimsenin sözü, yerine göre kısaltması, yerine göre de uzatması gerekir, der. Cahiz bu konuda şu beyti söylemiştir:

*****

Kabile hatipleri, bazen uzunca hitabeleriyle açıktan açığa karşı tarafa saldırırlarken, bazen de rakiplerinden korkup, saldırılarını gizliden gizliye yaparlardı.

Îcâz ile itnab arasında bir vasıta olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu vasıta, belâgat ilminde, îcâza dahil olan «müsavattır.» Sekkakî ve bir kısım belâgat uleması müsavatın varlığını kabul ederlerse de, makbul saymamışlardır. Bunlar müsavat'ı, belâgat ilmini bilmeyenlerin sözlerinden alınan ifadeler olduğu, şeklinde belirtmişlerdir.

Îcâz ise; maksudu en az kelime ile ifade etme sanatıdır.

İtnab ise; kastedilen mânayı daha çok kelime ile ifade etmektir. İbnu'l-Esir ve Bazı ulema da, müsavatın îcâz ve itnab arasında bir vasıta olmadığı görüşündedirler. Bunlara

göre îcâz, ifade edilmek istenen mânanın fazla kelime kullanmadan verilmesi, itnab ise fazla kelime kullanarak ifade edilmesidir.

Kazvini şöyle der. Bu konuda en uygun olan şudur; kastedilen mânayı ifade etmenin başlıca yolu, ya mâna ile lâfzın müsavi olması, ya lâfzın mânadan az, fakat yeterli olması, ya da duyulan ihtiyaçtan dolayı, lâfzın mânadan çok olmasıdır. Bunlardan birincisi müsavat, ikincisi îcâz, üçüncüsü de itnabdır. Bu tarifteki «yeterlilik» ifadesi mânayı bozmadan, «duyulan ihtiyaç» ifadesi de lüzumsuz yere uzatmadan kaçınmak için kullanılmıştır.

Kazvini'ye göre müsavat, bir vasıtadır. Belâgat ilminde makbul olan bir nevidir, «el-İzah» adlı eserinde: Kazvini'ye neden müsavatı zikretmedin? Bu müsavatın mevcut olmadığını gösteren bir tercih midir, yoksa kabul edilmediği veya bir başka sebeple midir? diye sorulunca şu cevabı vermiştir; müsavat, Kur'ân'da hemen hemen yok gibidir. Ancak Kazvini müsavat'a «et-Telhis» adlı eserinde; ***** **«..kötü tuzak ancak sahibine dolanır..»** (Fatır, 43.) âyetiyle, «el-İzah» adlı eserinde; ***** **«Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşanları gördüğün zaman, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir.»** (Enam, 68.) âyetiyle misal vermiş, ikinci âyetteki ***** nin mevsufu hazfedildiğini, birinci âyette ise ***** kelimesinde itnab olduğunu söylemiştir. Çünkü hile'nin kötülükten başka bir şey olmadığını, âyetteki istisna gayri müferrag veya istisnada kasr olduğu takdirde ***** kelimesinin hazfiyle müstesnada îcâz olduğunu belirtmiştir. Âyet; bütün insanları ezadan koruma gayesi güttüğünden, insana eza veren bütün kötülüklerden onu korumaktır. Âyette; ***** **Arkadaşına en kötü zararı verir,** şeklinde takdir yapılırsa, ifade temsil yoluyla meydana gelen istiareyi tebeiyye şekline girmiş olur. Zira âyetteki ***** fiili, ***** mânasındadır. Bu da ancak cisimlerde kullanılır.

Sekkaki, «el-Miftah» adlı eserinde belirttiğine göre, belâgat ilminde îcâz ve ihtisar, aynı mânadadır. et-Tibî de bunu aynen benimsemiştir. Bazı Ulemaya göre ihtisar, îcâzın hilafına, sadece cümlelerin hazfedilmesiyle yapılır. Şeyh Bahauddin, ihtisar'ın itnab'la hiçbir ilgisi olmadığını söyler. İtnab'ın ishab (çok söyleme) mânasına geldiği de söylenir. Tennuhi ve diğer belâgat ulemasının zikrettiğine göre itnab, ishab'dan daha hususidir. İshab, bir fayda sağlasın veya sağlamasın, sözü uzatmaktır.

1- Îcâz

4493 Îcâz; icâzu'l-kasr ve icâzu'l-hazf olmak üzere ikiye ayrılır.

İcâzu'l-kasr, lâfzı veciz olan îcâzdır.

1) İcâz-ı Kasr

4493 Şeyh Bahauddin; az söz, eğer uzun sözün bir parçası ise buna icâzu'l-hazf, az söz eğer daha geniş bir mâna ifade ederse, buna icâzu'l-kasr adı verilir, der. Bir kısım ulema; îcâzı kısar'ın, az kelime ile çok mâna ifade etmek olduğunu söyler. Diğerleri ise, mânaya nazaran, kelimenin herkesçe bilinen şeklinden daha az olmasıdır, derler. Îcâzı kısar'ın belâgat

sanatındaki güzelliğinin sebebi, fesahattaki üstünlüğüdür. Bu sebeble Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem); kelimelerin en güzeli bana verildi, buyurmuştur.

et-Tibî, «et-Tibyan» adlı eserinde hazifsiz yapılan îcâzı üç kısma ayırır. Bunlar; îcâzu'l-kasr, îcâzu't-takdîr ve el-îcâzu'l-câmi'dir:

a- İcâz-ı kasr, lâfzın mânaya göre kısalmasıdır; ***** (Neml, 30-31.) âyetleri buna misaldir. Bu âyette Cenabı Hak, mektubun başlığını, muhtevasını ve gayesini, birkaç kelime ile ifade etmiştir. Bir rivâyete göre; kelimeleri, mânaya denk bir şekilde beliğ bir vasıfla getirdiği söylenir.

Bu görüş, müsavatı îcâz'a dahil edenlerin görüşü olduğunu söylemek isterim.

b- İcâz-ı takdir, söylenen söze, ziyade mâna takdir edilmesidir. Bedruddin b. Mâlik «el-Misbah» adlı eserinde bu nevi îcâza, îcâzı tadyik adını vermiştir. Bu nevi îcâz, lâfzı mânadan daha az olduğundan, ifadede bir eksikliktir. ***** **«Kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizcilikten) vazgeçerse, geçmişi kendisinedir..»** (Bakara, 275.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** cümlesi; hataları affolunmuş, bu hatalar aleyhine değil, lehine dönmüştür. ***** **«..muttekilere yol göstericidir..»** (Bakara, 2.) âyeti de buna misaldir. Âyet, dalaletten sonra takvaya yönelen kimseler için, mânasındadır.

c- İcâz-ı câmi, bir kelimenin çeşitli mânalar ihtiva etmesidir. ***** **«Allah adaleti ve ihsanı emreder..»** (Nahl, 90.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi; itikad, ahlâk ve ubudiyette bütün vecibelere işaret eden ifrat ve tefrit arasında bulunan, mutavassıt olan, doğru yol mânasındadır. ***** kelimesi ise, Allah'a kulluk vecibelerindeki ihlas mânasındadır. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ***** **«Allah'ı görür gibi O'na kulluk etmendir»**, hadisi, kelimenin bu mânaya geldiğine bir delildir. Hadis'in mânası; Allah'a halisane niyetle, huzu ve huşu ile her an korku içinde ibadet etme ve yakınlara yardımda bulunma şeklindedir. İşte bu mâna, nâfile ibadetlerdeki ziyadeliktir. Bunlar, Allah'ın emirleri ile ilgili olanlarıdır. Nehiylerle ilgili olanlar, şehevani kuvvetlere işaret eden kötülükler, .***** kelimesi, öfkeden veya dinen haram olan şeylerden hasıl olan ifratlardır. ***** kelimesi, vehimden doğan taşkınlıklar, ***** kelimesiyle ifade edilmiştir.

4497 Bu konuda yapılan bazı rivâyetleri nakletmek isterim.

Hâkim, «Müstedrek»inde rivâyet ettiğine göre, İbn-i Mesûd şöyle demiştir: Kur'ân'da bu âyetten başka hayır ile şerri bir arada toplayan başka bir âyet yoktur. Beyhaki «Şuabu'l-İman» adlı eserinde Haseni Basri'nin, bu âyeti, okuduktan sonra şöyle dediğini nakleder: Allah size, hayrın ve şerrin tamamını, bu âyette toplamıştır. Yemin ederim ki Allah adl ve ihsan kelimeleriyle hiçbir şeyi terketmeden kendisine itaati bir arada toplamıştır. Fahşa, münker ve bagy kelimeleriyle de, kendisine karşı isyanın her nevisini ifade etmiştir.

Beyhaki, İbn-i Şihab'dan rivâyetle Buhârî ve Müslim'de mevcut: **Kelimelerin en güzeli ile gönderildim,** hadisinin mânası hakkında şöyle dediğini nakleder: Bildiğim kadarı ile **kelimelerin en güzeli** sözündeki mâna şudur; Allah, Resûlüne, bir veya birkaç konuda, önceki Kitaplarda farz kılınan pek çok hususları bir arada toplamıştır.

***** **«Affetme yolunu tut..»** (Araf, 199.) âyeti de bu kabildendir. Çünkü bu âyet, güzel ahlâkın her türlüsünü bir arada toplamıştır. Affetme, insanlar arasındaki karşılıklı haklarda kolaylık ve müsamaha göstermek, dine davette yumuşak ve merhametli davranmak, emri maruf ise, ezadan, harama bakmaktan ve benzeri yasaklardan kaçınmak; sakınmak ise, sabırlı olmak, iyi huy ve sevgi ile muamele etmektir.

Îcâzın bedii değerine misal, ihlas sûresidir. Bu sûre, Allah'a şirk koşmayı tenzih eden en kuvvetli sûredir. Sûre, ehli küfürden kırk kadar fırkanın iddialarını reddetmektedir. Bahauddin b. Şeddad, bu konuda müstakil bir eser yazmıştır.

***** **«Ondan suyunu ve otlağını çıkardı.»** (Nâziât, 31.) âyeti de buna misaldir. Âyetteki iki kelime, Allah'ın yeryüzünde kulları için yiyecek olarak bitirdiği bütün şeylere delalet etmektedir. Bunlar; ot, ağaç, hububat, meyve, ekin, odun, elbise, ateş ve tuzdur. Ateş, odun parçalarından, tuz da sudan elde edilir.

Aynı konuda misal olan ***** **«Orada ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir.»** (Vakıa, 19.) âyeti;.başağrısı, akli dengenin kaybolması, mal-mülkün elden gitmesi, içilecek şeylerin tükenmesi ve içkinin meydana getirdiği bütün ayıpları bir arada toplamaktadır.

***** **«Ey arz, suyunu yut, dendi..»** (Hûd, 44.) âyetinde Cenabı Hak; emrediyor, yasaklıyor, haber veriyor, sesleniyor, vasfediyor, ad veriyor, helak ediyor, hayat veriyor, cennet ve cehennemle müjdeliyor ve önceki kavimlerin halini anlatıyor. Şayet bu âyetin ihtiva ettiği kelimelerdeki güzellik, belâgat, îcâz ve beyan hakkıyla şerhedilecek olsaydı, kalemlerin mürekkebi tükenirdi. Bu âyetteki belâgatı açıklamak üzere müstakil eserler yazılmıştır. Kirmani «el-Acâib» adlı eserinde, bu âyet hakkında şunları söyler: İslâm'a karşı olanlar, bu âyetin benzerini getirmenin insan gücünü aştığını ittifakla kabul etmişlerdir. Bunlar, beşer sözünü incelemişler, îcâzla birlikte ifadeyi bozmadan, âyetteki mevcud olan tasvirin lâfzındaki yüceliği, nazmındaki güzelliği, mânasındaki sağlamlığı ile, bu âyetin mislini getirememişlerdir.

***** **«Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman'ın ordusu farkına varmadan sizi çiğnemesin..»** (Neml, 18.) âyetinde Cenabı Hak on bir çeşit sözü bir arada toplamıştır. Bunlar; nida, kinaye, uyarmak, ad verme, emretme, anlatmak, sakındırmak, tahsis etmek, umumileştirmek, işaret etmek, özür beyan etmek, şeklinde sıralanmıştır. Âyetteki nida ***** harfi, kinaye ***** kelimesi, uyarma ***** kelimesi, ad verme kelimesi emretme, ***** fiili anlatma, ***** kelimesi sakındırma, ***** fiili tahsis etme, ***** kelimesi umumileştirme, ***** kelimesi işaret etme, özür beyan etme ***** kelimesiyle ifade edilmiştir. Âyet, beş ayrı hukuku da göstermiştir. Bunlar; Allah'ın hukuku, Resûlü'nün hukuku, karıncanın hukuku, raiyyetin hukuku ile Hazret-i Süleyman'ın ordusunun hukukudur.

***** **«Ey Adem oğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin..»** (Araf, 31.) âyetinde Allah, sözün ana unsurlarını bir arada toplamıştır. Bunlar; nida, umum, husus, emir, nehiy, mubah ve haberdir. Bazı ulema, âyetin devamı olan ***** **«..yiyin için fakat israf etmeyin..»** kısmında, Allah'ın bazı hikmetleri bir araya getirdiğini söyler.

***** **«Musa'nın annesine bildirdik ki O'nu emzir..»** (Kasas, 7.) âyetinde İbnu'l-Arabi şöyle der: Bu âyet, fesahat yönünden Kur'ân âyetlerinin en güzelidir. Âyette; iki emir, iki nehiy, iki haber ve iki müjde vardır.

***** **«O halde sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklere aldırma.»** (Hicr, 94.) âyetinde İbn-i Ebî İşba şöyle der: Âyetin işaret ettiği mâna; sana vahyedilenin tamamını açıkla, bir kısmı Bazılarına ağır gelse bile, beyanı ile emrolunduğun âyetleri tebliğ et, şeklindedir. ***** ile ***** arasındaki benzerlik, tasrihin kalplerdeki tesirinde görülür. Tıpkı parçalanan camda olduğu gibi, âyetlerin tasrihi neticesinde, insan yüzünde burukluk ve sevinç, inkâr ve memnuniyet alâmetleri belirir. Âyetteki bu istiare'nin güzelliğine, îcâzın büyüklüğüne, ihtiva ettiği zengin mânaya bakın... Rivâyet edildiğine göre bazı Bedeviler bu âyeti işittiklerinde secde etmişlerdi. Niçin secde ettikleri sorulduğunda: 'Bu sözün fesahatından dolayı secde ettik' cevabını vermişlerdi.

***** **«..orada canlarının çektiği, gözlerinin hoşlandığı her şey var..»** (Zuhruf, 71.) âyetinin tefsirinde Bazı ulema şöyle demiştir: Bu iki lafızda büyük hikmetler toplanmıştır. Şayet, bütün insanlar bir araya gelerek âyette vasfedilen hususları açıklamağa çalışsalar, bundan daha iyisini bulamazlardı.

***** **«..sizin için kısasta hayat vardır..»** (Bakara, 179.) âyetindeki kelimeler az olmakla beraber, mânası oldukça geniştir. İnsan bir başkasını öldürdüğünde, kendisinin de buna karşılık öldürüleceğini bilirse, başkasını öldürmeğe teşebbüs edemez. Kısasın uygulanması ile, insanların birbirini öldürmesi kalkmış olur. Öldürmenin ortadan kalkması ile, insanlara hayat sağlanmış olur. Bu âyet, veciz olma bakımından, aynı mânada Arabların kullandığı ***** **Ölüm, öldürmeyi önler,** sözünden **yirmi kat** üstünlüğe sahiptir.

İbnul-Esir, bu iki söz arasındaki üstünlük mukayesesini reddederek şöyle der:

Allah kelamı ile, kul kelamı arasında bir benzerlik olamaz. Bununla beraber ulema, düşünebildikleri mânalar üzerinde zihinlerini yormuşlardır. Âyetteki ifade ile, Arapların ifadesi arasındaki farkları şöyle sıralamışlardır:

1 - Arapların sözüne karşılık olan ***** **kısas hayattır,** âyeti, harf sayısı bakımından daha azdır. Âyette on harf olmasına karşılık, ***** **ölüm öldürmeyi önler,** sözünde on dört harf bulunmaktadır.

2- Öldürmenin yasaklanması, hayatı getirmeyebilir. Halbuki âyet, hayat sağlamaktadır. İstenilen de budur.

3- Âyetteki ***** nekre olarak gelişi, tazim ifade eder. Kısasda ***** **«Onları, insanların hayata en düşkünü bulacaksın..»** (Bakara, 96.) âyetinde olduğu gibi, yaşanmak istenen hayat vardır.

Halbuki Arapların sözünde, bu mâna mevcut değildir. ***** kelimesindeki ***** harfi, cins içindir. Bu yüzden hayatı ebedilikle tefsir etmişlerdir.

4- Âyette, Arapların sözü hilafına hayatın sağlanması vardır. Her öldürülen, başka birinin öldürülmesini engellemez. Aksine, daha çok teşvik eder. Böyle öldürme işi zulümdür. Katli önleyecek tek yol, kısastır. Çünkü kısasda, daimi bir hayat vardır.

5- Arapların sözünde mevcut olan ***** kelimesi tekrar ettiği halde, âyette böyle bir tekrar mevcut değildir. Tekrarın olmayışı, fesahati ihlal etmezse tekrar edilenden daha üstündür.

6- Âyette, Arapların sözü hilafına mahzuf bir takdire ihtiyaç yoktur. Halbuki Arapların sözünde ismi tafdil ve ondan sonra gelen kelimeyi takip eden ***** harfi cerri, birinci ***** kelimesinden sonra *****, ikinci ***** kelimesinden sonra da ***** kelimesi hazfedilmiştir. Böylece sözün takdiri şekli şöyledir: ***** **Kısası infaz etmek, haksızlık ederek terketmekten daha iyidir.**

7- Âyette tıbak sanatı vardır. Çünkü kısas'dan hayatın zıddı anlaşılır. Arapların sözünde bu sanat mevcut değildir.

8- Âyette bedi sanatı vardır. Bu sanat, iki zıddan biri olan ölümün, buna zıd olan hayata mahal ve mekan yapılmasıdır. Hayatın, kısas yoluyla yapılan ölümde istikrar bulması, sözün en mübalağalı şekilde ifade edilmesidir. Bu görüşü, Zemahşerî zikretmiştir. «el-İzah» adlı eserin müellifi Kazvini, Zemahşerî' nin Keşşaf'daki bu sözünü; kısas kelimesinden önce zarfiyet ifade eden ***** harfinin gelmesi, kısası sanki bu sözün menbaı yapmıştır, şeklinde açıklamıştır.

9- Arapların sözünde, harekeden sonra sükun gelmesi gibi, hoş olmayan bir takım hafiflikler mevcuttur. Halbuki harekesi kesintisiz olarak gelen kelimelerin telaffuzu kolay olduğundan, ifadede her harekeden sonra sükun gelen kelimelerin aksine, fesahat hissedilir. Bu aynen, hareket halinde olan bir şeyin durmasiyle, hareketinin kesilmesine benzer. Mesela, bir hayvan bir an kımıldar, hemen durdurulur, tekrar kımıldar tekrar durdurulursa, ne hareket etmiş ne de durmuş sayılır. Bu durumda, devamlı bağlı gibidir.

10- Arapların sözü, görünürde çelişkili gibidir. Çünkü bir şey, kendi kendini nefyetmez.

11- Âyette, dile zorluk ve ağırlık veren kaf harfinin tekrarı ve nun'un gunnesi yoktur.

12- Âyet, kaf harfinden sad'a geçişi sağlayan, telaffuz bakımından birbirine uygun harfler ihtiva eder. Âyetteki kaf harfi isti'la, sad da isti'la ve itbak harfleridir. Halbuki kaf harfinden, dil ucu ve boğazın son tarafına nazaran uzaklığından dolayı, lam'dan hemzeye geçişten daha rahattır.

13- Sad, ha ve ta harfleri ile telaffuzda ses güzelliği varken, kaf ve tanın tekrarında bu güzellik yoktur.

14- Âyette, hayat kelimesinin zıddı olan, vahşet ifadesi taşıyan katl kelimesi yoktur. İnsan tabiatı, katl kelimesinden çok, hayat kelimesine mütemayildir.

15- Kısas kelimesi, katl kelimesi hilafına, adaletin gereği olan eşitlik ifade eder.

16- Âyet, hayatın devamlılığına, Arapların sözü ise, hayatın yokluğuna dayanır. Hayatta kalmak, öldürülmekten daha şereflidir. Çünkü hayatın, ölüme nazaran önceliği vardır.

17- Arabın sözündeki hayat mânası, kısastaki hayat mânası anlaşıldıktan sonra ortaya çıkar. Halbuki **«Kısasta hayat vardır»** âyetinin mânası hemen anlaşılmaktadır.

18- Arapların sözünde ismi tafdil sigasında müteaddi bir fiilden alınmışken, âyette böyle bir durum yoktur.

19- İsmi tafdil sigası, umumiyetle müştereklik ifade eder; bu yüzden kısasın terki, katlin terki demek olur. Fakat aslında kısas, katlin tamamen nefyidir. Halbuki Arapların sözünde durum böyle değildir.

20- Âyet, kısasın şumulüne girdiğinden, öldürme ve yaralamayı şiddetle engellemektedir. Hayat, aynı zamanda bazı azanın kısasına bağlıdır. Çünkü bir uzvun kesilmesi, hayatın normal seyrini azaltır, hatta insanın ölümüne sebeb olur. Arapların sözünde bu incelik yoktur. Âyetin ***** lâfzıyla başlamasında, özellikle Mü'minlerin korunduğuna işaret eden bir letafet mevcuttur. Âyette ifade edilen hayattan murat, sadece Müslümanların hayatıdır. Çünkü kendilerinin dışında kalan insanlar olmasına rağmen hitap, kendilerine tahsis edilmiştir.

Îcâz'ın Nevileri Hakkında Bazı Görüşler

4534

1- İbn-i Kudame, ismi işaretleri, bedi sanatı içinde mütalaa ederek bunları, az kelime ile çok mâna ifade eden lafızlar şeklinde tefsir eder. Bu tarif, îcâz-ı kısar'ın tarifinden başka bir şey değildir. Fakat İbn-i Ebî'l-İsba, bununla îcâz arasında fark olduğunu belirterek, îcâzın delaleti mutabakat, işaretin delaleti ise, tazammun veya iltizam olduğunu söyler. Bundan anlaşılır ki, işaretten murat, Ellinci Bahiste izah edilen Mantuk başlığındaki bilgilerdir.

2- Kadı Ebû Bekr, «Îcâzu'l-Kur'ân» adlı eserinde, îcâz nevilerinden birine tadmin adı verildiğini zikreder. Tadmin; isim zikredilmeksizin, bir kelimede meydana gelen mânadır. İki kısma ayrılır. Birincisi, malum kelimesinde görüldüğü gibi, kelimenin yapısından anlaşılır. Çünkü her malum'un mutlaka bir alimi bulunur. İkincisi, Besmele'de oluduğu gibi, ibareden anlaşılır. Çünkü Besmele, tazim ve teberrük kasdiyle, her işe Allah'ın adı ile başlamayı öğreten bir ifadedir.

3- İbnu'l-Esir ve «Arusu'l-Efrah» müellifi Bahauddun Subki ile diğer Ulemaya göre hasr, gerek *****, gerek ***** veya benzeri edatlarla olsun, i'cazı kasr'ın bir nevidir. Bu edatlarla yapılan cümle, iki cümlenin yerini tutmaktadır. Aşağıdaki hususlar da aynen böyledir;

Atıf harfleri, amil'in yerini, aslında meful olan naibi fâil, fâilin yerini, zamir de, kısaltmak maksadiyle ismin yerini tutar. Muttasıl zamiri kullanma imkanı varken, munfasıl zamirin kullanılmaması da bu kabildendir.

***** **Biliyorum ki sen ayaktasın,** misalinde olduğu gibi, ***** babı aynen böyledir. Bu misalde bir isim, hazif olmaksızın iki meful yerine geçmektedir.

Ferra'nın görüşüne göre, takdir yapılmayan tenazu konusu, ileride anlatılacağı üzere, kısaltmak gayesi ile, müteaddi fiilin lazım fiil gibi kullanılarak mefufün kaldırılması, **Malın yirmi mi, yoksa otuz mudur?,** sorusuna mahal bırakmayan ***** istifham cümlesinde olduğu gibi, istifham ve şart edatları, ***** kelimesi gibi umum ifade eden kelimeler,

müfredin tekrarını gerektirmeyen, kı-. saltma gayesi ile yerine bir harf getirilen tesniye ye cemi isimler, bu kabildendir. Bedi sanatının nevilerinden olduğu söylenebilecek diğer neviler de bu kabildendir. Bu, fevatihi's-Suver'de olduğu gibi, bir kelimenin birkaç mânaya gelmesiyle tevil imkanı bulunan kelimelerde görülür. Yukarıdan beri verilen bilgiler, İbn-i Ebî'l-Isba'dan alınmıştır.

2) Îcâz-ı Hazf

4543 Îcâz nevilerinden ikincisi olan îcâz'ı hazf'in zikre değer bazı faydaları vardır. Bunlar:

a- Mânası açıkça bilindiğinden, abes şeylere mahal bırakmamak veya sözü kısaltmaktır.

b- Mahzuf kelimeyi zikretmeğe zaman kalmadığına, zikredildiği takdirde, mühim olanın yapılmayacağına tenbihtir. Bu aynen, tahzir ve igradaki faydaya benzer. Her ikisi, ***** **«..Allah'ın devesine ve onun su içme hakkına dokunmayın.»** (Şems, 13.) âyetinde mevcuttur. Âyetteki ***** ifadesi, ***** fiilinin takdiriyle tahzir, ***** terkibi de ***** fiilinin takdiriyle igradır.

c- Haziften dolayı müphemlik görüldüğünden, tazim ve tefhim ifade eder.

«Minhacu'l-Bulega» adlı eserinde Hazim şöyle der: Hazif ancak, mahzufu gösteren kuvvetli bir delil bulunduğunda veya sayımı, uzun ve sıkıcı olan bazı şeyler sayılmak istendiğinde yapılırsa, yerinde olur. Bu gaye ile hazif yapılır, mevcut karine ile iktifa edilir. Karineye dayanarak terkedilen şeylerin düşünülmesi, insana bırakılır. Bu maksatladır ki, hayret ve korku veren hususlar insanı tesir altında bulundurur.

Cennet ehlinin durumuna işaret eden ***** **«..oraya varıp da kapıları açıldığında..»** (Zümer, 73.) âyeti buna misaldir. Âyette cevap mahzuftur. Çünkü cennet ehli, karşılaştığı bolca nimetleri sayamamış, bunları vasfetmekten aciz kalmışlardır. Bu durumda cennet nimetlerinin takdiri kendilerine bırakılmış, buna rağmen herbirine erişememişlerdir. ***** **«..Bir görsen ateşin başında duruşlarını..»** (Enam, 27.) âyeti de bu kabildendir. Âyette takdir edilen cevap, **ifadeye sığmayacak şekilde feci bir durumla karşılaşırsın,** şeklindedir.

4548

d- Nida harfinin hazfinde olduğu gibi, konuşmada sık sık tekrarından dolayı yapılan tahfiftir. ***** **«Yûsuf, vazgeç..»** (Yûsuf, 29.) âyeti buna misaldir. ***** deki nun ile, cemi salimdeki nun'un hazfi, bu kabildendir. Bir kıraata göre ***** (Hac, 35.) âyetindeki nun'un hazfi, ***** **«Yürüyüp gitmeye yüz tutan geceye..»** (Fecr, 4.) âyetindeki ya'nın hazfi, aynen böyledir. Bu âyet hakkında Sedusi, Ahfeş'e sorduğu soruya şu cevabı almıştır: Araplarda âdet olduğu üzere mânasında değişiklik yapmak istedikleri kelimenin harflerini azaltırlar. Gece, bizatihi yürümez; fakat geceleyin yürünülür. Bu yüzden, fiildeki ya harfi hazfedilmiştir. Nitekim ***** **«Annen de fahişe değildi..»** (Meryem, 28.) âyeti de böyledir. Âyetteki ***** kelimesi, aslında ***** şeklindedir. Taşkınlıkta bulunan, gerçek fâil olmadığından, bu kelimenin son harfi hazfedilmiştir.

e- Hazfedilen kelime ile, ancak Allah kastedilmektedir. ***** **«..gizliyi ve açığı bilendir..»** (Enam, 73.) ve ***** **«Her dilediğini mutlaka yapandır.»** (Burûc, 16.) âyetleri buna misaldir.

f- Zikredilsin veya edilmesin, herhâl ü kârda hazfedilen kelimenin, bilinen bir kelime olmasıdır. Zemahşerî bunun açıkça ifade edilen kelimeden daha iyi anlaşılan karinenin bir nevi olduğunu söyler. Hamza'nın kıraatına göre: ***** **«..adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz ..»**(Nisâ, 1.) âyeti buna misaldir. Bu âyette, harfi cerrin tekrarı gerekirken, şöhretinden dolayı zikredilmemiş, şöhret zikrin yerine geçmiştir.

g- Saygıdan dolayı, hazfedileni korumaktır. ***** **«Firavn dedi ki: Âlemlerin Rabbi de kim oluyor?»** (Şuarâ, 23-24.) âyetleri buna misaldir. Bu âyetlerde mübteda, Rab kelimesinden önce hazfedilmiştir. Bunlar; ***** şeklindeki haziflerdir.

Musa (aleyhisselâm), Firavn'ın davranışını, Allah hakkında soru sorma cüretini yadırgadığından, tazim ve tefhim ifadesi olarak, Allah kelimesini gizlemiştir. «Arusu'l-Efrah» adlı eserde; ***** **«Rabbim, bana kendini göster, Sana bakayım..»** (Araf, 143.) âyeti, buna misal getirilmiştir. Âyetteki ***** kelimesi, ***** mânasındadır.

h- Hakaret mânası taşıması için, dile getirmekten sakınılmasıdır. ***** **«sağırdırlar, dilsizdirler...»** (Bakara, 18.) âyeti buna misaldir. Âyette mahzuf olan ***** zamiri ile ***** kelimesidir.

ı- Umum mâna kastedilmesidir. ***** **«Yalnız Senden yardım dileriz.»** (Fatiha, 4.) âyeti buna misaldir. Yani; ibadette ve yaşayışımızda, demektir. ***** **«Allah esenlik evine çağırır..»** (Yûnus, 25.) âyetindeki mahzuf, ***** herkesi, terkibidir.

k- Fâsılaya riayetten dolayı hazfedilmesidir. ***** **«Rabbin seni bırakmadı.....»**(Duha, 3.) âyeti buna misaldir. Mahzuf olan zamir ***** dır.

l- Dilemek mânasındaki ***** fiilinde olduğu gibi, müphem bir kelimeden sonra, beyan kastedilmesidir. ***** **«Allah dileseydi hepinizi doğru yola getirirdi.»** (Nahl, 9.) âyeti buna misaldir. Yani; hidayetinizi dileseydi, size hidayet, verirdi, demektir. Zira; **eğer dileseydi** sözünü işiten, Allah'ın ne dilediğini bilemediğinden, haklarında Allah'ın dileyeceği şeyi merak ederler. Âyetteki şartın cevabı zikredilince, Allah'ın dilemesi ortaya çıkar. Bu durum, ekseriyetle şart edatından sonra görülür. Çünkü meşietin mefulu, cevabında mezkurdur.

m- Dilemek kelimesi, şart edatı olmadan, istidlal yoluyla cevabsız da gelebilir. ***** **«Onun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar..»** (Bakara, 255.) âyeti buna misaldir. Beyan uleması, meşiet ve irade kelimelerinin mefulu, ancak garip veya büyüklük ifade ettiğinde zikredileceğini beyan ederler. ***** **«Aranızdan doğru hareket etmek isteyenler için..»** (Tekvir, 28.) ve ***** **«Eğer bir eğlence edinmek isteseydik..»** (Enbiya, 17.) âyetleri buna misaldir. Diğer fiiller dışında, meşiet fiilindeki mefulün mecburen veya çoğu kez hazfedilmesi, meşiet'in varlığı istenenin varlığını gerekli kılmasındandır. Cevabın mazmunu gerektiren meşiet ancak, meşiet fiilinin

cevabı olmakla mümkündür. Bu yüzden meşiete benzeyen irade fiilinin mefulu de mecburen hazfedilerek, şöyle demişlerdir: ***** edatından sonra meşiet fiilinin mefulu hazfedildiğinde bu meful, şartın cevabında mutlaka zikredilir. Bahauddin b. Subki «Arusu'l-Efrah» adlı eserinde buna şu âyeti misal getirir: ***** **«Rabbimiz dileseydi melekler indirirdi.»**(Fussilet, 14.) âyetindeki meşiet fiilinin mahzuf mefulü, ***** **peygamberleri göndermeyi,** terkibidir. Buna göre âyetin mânası: Eğer Rabbimiz elçiler göndermeyi dileseydi, melaikeyi gönderirdi, şeklinde olur. Zaten âyetin mânası da bunu gerektirmektedir.

4557 Şeyh Abdulkahir, hazfin faydaları arasında şunu da zikreder; hazfi gerekli olan hallerde bir ismin hazfedilmesi, zikredilmesinden daha güzeldir.

İbn-i Cinni, böyle bir hazfe, Arap dilinin kuvveti adını vermiştir. Zira hazif, dile kuvvet kazandırır.

3) İhtisar Gayesiyle Mefulün Hazfi

4558 İbn-i Hişam eserinde; nahiv ulemasınca âdet olduğu üzere, mefulün ihtisar ve iktisaren hazfini kabul ederek, ihtisarın bir delille, iktisarın da delilsiz hazfedildiğini söyler. Buna; ***** (Tûr, 19.) âyetini delil gösterir. Âyetin mânası; her iki fiili yerine getiriniz, şeklindedir. Beyan ulemasının dediği gibi, bu konudaki hakikat şudur:

Hazfin gayesi:

Bazen, bir işi yapanla yaptıranı tayin etmeksizin, sadece o işin vukuunu bildirmektedir. Bu durumda fiilin masdarı, umumi mâna ifade eden bir fiile isnad edilir. ***** **Yangın çıktı, veya yağma edildi,** cümlesi buna misaldir.

Bazan da fiilin sadece fâil tarafından işlendiğini bildirmeğe bağlıdır. Bu durumda meful zikredilmediği gibi, varlığı da aranmaz. Fâilin işlediği fiille iktifa edilir. Şayet hazfedilen mefulu var kabul edilecek olunursa buna mahzuf meful denmez. Bu durumda fiil, hazif maksadıyla meful almayan fiil kabul edilmiş olur. Şu âyetler buna misaldir. ***** **«Benim Rabbim Odur ki öldürür, diriltir..»** (Bakara, 258.), ***** **«..Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?..»** (Zümer, 9.), ***** **«..yiyiniz, içiniz, israf etmeyiniz..»** (Araf, 31.), ***** **«Nereye baksan, bir nimet ve büyük bir mülk görürsün!»** (İnsan, 20.) Âyetlerin sırası ile mânası; öldüren ve dirilten Rabbimdir!, ilim sahipleriyle ilimden nasibi olmayanlar eşit olabilir mi?, yiyiniz, içiniz, ancak israfı terkediniz, nereye baksan!..

***** **«Medyen suyuna varınca..»** (Kasas, 23.) âyeti buna misaldir. Musa (aleyhisselâm) hayvanlarını sularken, kavminin erkekleri arasına girmek istemeyen iki kıza acıdığından, yardıma koşmuştur. Yoksa onların, erkekler de-velerini sularken koyunlarını sulamaları mümkün olmadığından değildir. Âyetteki ***** den murad, sulamaktır, sulananlar değildir. Bunu iyice kavrayamayanlar, âyetin mânasına **develerini sularlar, koyunlarını tutarlar, koyunlarını sulamıyoruz,** gibi takdirler yaparlar.

Hazfin gayesi bazan da, fiili fâiline isnad etmek, mefulüne bağlamaktır. Bu yüzden her ikisi de zikredilir. ***** **«..faiz yemeyin..»** (Âl-i İmrân, 130.), ***** **«..Zinaya**

yaklaşmayın..» (İsrâ, 32.) âyetleri buna misaldir. Buna, mahzufu zikredilmeyen hazif nevi de denilir.

Bazan da lâfzın hazfi gerekir. Bu durumda takdirin bulunması kesinlik kazanır. ***** **«..Allah bunu Peygamber mi göndermiş?..»**(Furkan, 41.), ***** **«..gerçi Allah hepsine de güzellik vaadetmiştir.»** (Nisâ, 95.) âyetleri buna misaldir. Bazan da hazif olup olmadığı şüphe edilir. ***** **«De ki: 'İster Allah diye çağırın, ister Rahmân diye, çağırın..»** (İsrâ, 110.) âyetindeki durum böyledir. Âyetteki ***** fiilinin mânası ***** şeklinde düşünülürse, hazif yoktur. ***** şeklinde düşünülürse, hazif mevcuttur.

4) Hazfin Şartları

4562 Hazfin şartlan sekizdir:

a- Mahzufu gösteren bir delil bulunduğunda yapılan haziftir. Bu da ***** **«..selam dediler..»** (Hûd, 69.) âyetinde olduğu gibi, ya sözün gelişinden anlaşılır, bu durumda âyetin mânası ***** şeklinde olur; ya da kavl kelimesinin delaletiyle anlaşılır. ***** **«Sakınan kimselere: 'Rabbiniz ne indirdi' denince, 'iyilik' derler..»** (Nahl, 30.), ***** **«'Selam' dedi, 'siz tanınmamış bir topluluksunuz..»** (Zâriyat, 25.) âyetleri buna misaldir. Son âyetin mânası, ***** şeklindedir.

Bir sözün aklen doğruluğu ancak mahzufun takdiriyle mümkün olduğundan, bu takdir aklîdir.

Bazan mahzuf kelime, akli delille değil, başka bir delilden istifade edilerek tayin edilir. ***** **«Size leş...haram edildi..»** (Mâide, 3.) âyetindeki durum böyledir. Akıl, ölü etinin haram olmadığını kabul eder. Bir şeyin haram olması, her ölüyle ilgili değildir. Haram ve helal, işlenen fiillere bağlıdır. Bu du-rumda bir şeyin hazfedildiği aklen anlaşılır. Hangi ölü etinin yeneceğini tayin, şeri delille bilinir. Bu delil, Resûlüllah'ın şu hadisidir: ***** **Leşi yemek haramdır.** Akıl burada neyin helal, neyin haram olduğunu idrak edemez. «Telhis» adlı eserin müellifi, bu hususun akılla bilindiğini kabul eder. Sekkaki de bu kaidenin Mutezile'ye ait olduğunu düşünmeksizin, «Telhis» müellifine tabi olur.

Mahzuf kelimeyi, bazan akıl tayin eder; ***** **«Rabbinin emri geldiği zaman..»** (Fecr, 22.) âyetinde durum böyledir. Âyette Allah'ın gelişi değil, azap emrinin gelişi anlaşılır. Çünkü akıl gelme işini, mahlûkatın bir vasfı olarak bildiğinden, Allah'ın gelişini, mümkün bir iş gibi kabul edemez. Bu bakımdan gelen, Allah'ın kendisi değil, emridir.

***** **«..akitleri yerine getirin..»** (Mâide, 1.), ***** **«Anlaşma yaptığınız zaman Allah'ın ahdini yerine getirin..»** (Nahl. 91.) âyetleri de buna misaldir. Mânası; verilen söz gereği, Allah'ın ahdi gereği, demektir. Zira verilen söz ve ahid, insanın yerine getirdiği veya bozduğu, iki kelimedir. Vefa ile adem-i vefa, bu iki kelimede tasavvur edilmez. Vefa ile adem-i vefa, ancak bunların gereği ve kendileriyle ilgili olan hükümlerle gerçekleşir.

Mahzuf kelimenin tayini bazan, örf ve âdetle bilinir; ***** **«..işte siz beni bunun için kınamıştınız.»** (Yûsuf, 32.) âyetinde durum böyledir. Akıl, âyette bir hazif olduğunu kabul

eder. Çünkü Yûsuf (aleyhisselâm), kınama fiiline hedef değildir. Âyetin, ***** **«Sevda onun bağrını yakmış..»** (Yûsuf, 30.) âyetine dayanarak ***** **Siz beni onun sevgisinden ötürü kınamıştınız,** şeklinde takdir edilmesi mümkündür. ***** **«uşağından murat almak istemiş.»** (Yûsuf, 30.) âyetine dayanarak kadın, Yûsuf (aleyhisselâm)ın sevgisi ile dolup taşmıştır. Âdet olduğu üzere, gerçek budur. Aşırı sevgiden dolayı, kimse kınanmaz. Çünkü sevgi, engellenmesi mümkün olmayan bir duygudur.

Hazfın bazan, mahzuf kelimenin bir başka yerde açıkça zikredilmesi ile tayin edilir. Böyle bir tayin şekli, hazfin şartlarından en kuvvetlisidir. ***** **«Onlar Allah'ın gelmesini mi bekliyorlar?»** (Bakara, 210.) âyeti buna misaldir. ***** **«Yoksa Rabbinin azap emrinin gelmesini?..»** (Nahl, 33.) âyetinin delaletiyle mânası, bizatihi Allah'ın değil, emrinin geldiği şeklindedir. ***** **«ve genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete..»** (Âl-i İmrân, 133.) âyeti, Hadid süresindeki 21. âyetinin delaletiyle ***** **«..genişliği gökle yerin genişliği gibi olup..»** mânasındadır. ***** **«Allah tarafından bir elçidir.»** (Beyyine, 2.) âyeti ***** **«Allah tarafından kendilerine bir elçi gelince..»** (Bakara 101.) âyetinin delaletiyle ***** **Allah tarafından,** mânasındadır.

Hazfedilen kelimenin aslına delalet eden şartlardan biri, hazif yapılmadan önce, kelimenin cümledeki zâhiri mânasına, akli delil mâni olmaksızın âdete dayanmasıdır. ***** **«..eğer savaş...bilseydik, sizinle gelirdik..»** (Âl-i İmrân, 167.)âyetinde bu durum görülmektedir. Âyette hazfedilen kelime, savaş yeri mânasında olan mekan kelimesidir. Bundan da, savaşa elverişli mekan kastedilmektedir. Âyetin bu şekilde tefsir edilmesi, münafıkların savaşı herkesden iyi bilmelerindendir. Aksi takdirde, savaşmayı bilmiyoruz, demeleri kendileri için bir utanç vesilesi olurdu. Fakat örf ve. âdet, savaşın hakikatini bilseydik şeklindeki sözlerine meydan bırakmazdı. Bu yüzden Mücahid, âyete ***** takdirinde bulunmuştur. Mücahid'in böyle bir takdirde bulunması, münafıkların Medine'den çıkmak istemediklerini Resûlüllah'a bildirmelerine işarettir.

Diğer bir şartı da, bir işe başlamayı ifade etmesidir. Besmele, buna misaldir. Yapılacak takdir, Besmele ile başlanacak işe göre yapılır. Başlanacak iş şayet Kur'ân kıraati ise ***** yemeğe başlama arzusu ise ***** fiileri takdir edilir. Beyan ulemasının ittifak ettikleri görüş budur. Nahiv uleması bu görüşe katılmamışlardır. Beyan ulemasının görüşünü, ***** **«Haydi (geminin) içine binin, dedi. Onun akıp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır..»** (Hûd, 41.) âyeti ile ***** **Rabbim, Senin adınla yatıyorum,** hadisi doğrulamaktadır.

Diğer bir şartı da nahiv kaideleridir. ***** (Kıyame, 1.) âyetinin takdiri ***** şeklindedir. Çünkü şimdiki zamanı bildiren fiille yemin edilmez. ***** (Yûsuf, 85.) âyetinin takdiri ise ***** şeklindedir. Eğer fiilin cevabı müsbet olsaydı ***** **«Vallahi tuzak kuracağım putlarınıza..»** (Enbiya, 57.) âyetinde olduğu gibi, fiile lam ve nun harfleri dahil olurdu. Eğer mânada ittifak mevcut değilse, nahiv kaidesine göre bir takdir gerekir, ***** **Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur,** cümlesinde haber, mahzuftur. Bu da, **mevcudun** kelimesidir. Fahruddin Razi bu görüşü reddederek şöyle der: Bu sözde, takdire ihtiyaç yoktur.

Nahiv ulemasının böyle bir takdirde bulunması yanlıştır. Çünkü, mutlak olarak hakikatin nefyi, mukayyed nefyinden daha umumidir. Uluhiyet, mutlak olarak bir başkasından nefyedildiği zaman, mukayyed olarak mâhiyetin selbini gösterir. Hususi bir kayıdla mukayyed olan nefyedildiği zaman, başka bir kayıtla nefyi gerekmez. Nahiv ulemasının **mevcud'un** şeklindeki takdiri, Allah'tan başka her ilâh'ın kesinlikle nefyini gerektirir. Halbuki, yok olan bir şey hakkında söz söylenmez. Hakikatta yokluk, mukayyed olarak değil, mutlak surette nefyedilir. Zâhiri veya takdiri haberi bulunmayan mübteda düşünülemeyeceğinden, mutlaka bir haber takdiri gerekir. Mâna anlaşılsa bile, nahiv uleması nahvin hakkını vermek için takdirde bulunur.

İbn-i Hişam şöyle der: Mahzuf olan ibare, tam cümle veya cümleyi tamamlayan unsurlardan biri olduğu veya cümleye bağlı bir mâna ifade ettiği zaman, delilin şart koşulması gerekir. ***** **«Vallahi, Yûsufu anıp durman..»** (Yûsuf, 85.) âyeti bunun misalidir. Bunlar dışında olanların hazfi için delil aranmaz. Bilakis, mânevi kaidelere zarar vermemesi istenir. İbn-i Hişam, lafzi delilin, mahzufa aynen uyması şartını ileri sürer. Ferra'nın ***** **«İnsan, bizim kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor? Evet, toplarız, onun parmak uçlarını bile..»** (Kıyame, 3-4) âyetlerinde ***** **Hayır, o bizim gücümüzün yeteceğini sanıyor,** şeklindeki takdirini reddeder. Çünkü âyetteki ***** fiili zan, takdir edilen ibarede ise ilim mânasındadır. Tekrar dirilme konusundaki tereddüd küfürdür. İnsan böyle bir tereddüdle emredilmemiştir. İbn-i Hişam bu konuda Si-beveyh'in şu sözünü tercih eder: Âyetteki ***** kelimesi, hal makamındadır. Mânası; kemikleri mutlak olarak toplamaya kadiriz, şeklindedir. Çünkü bir arada toplama işi, bunun böyle olacağını sanmaya nazaran, akla daha yakındır. Âyetteki ***** harfi, menfi cümlenin cevabında geldiğinden, âyetin cevabına ***** fiili takdir edilmiştir.

b- Hazfin şartlarından ikincisi, hazfedilen kelimenin, cümlenin bir cüzü olmamasıdır. Bundan dolayı fâil, naibi fâil, kâne ve benzerlerinin ismi hazfedilemez. İbn-i Hişam ***** **«..Allah'ın âyetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür!..»** (Cuma, 5.) âyetinde İbn-i Atıyye'nin ***** **Kavmin örneği, ne kötü örnektir,** şeklindeki takdirini ele alarak şöyle der: İbn-i Atıyye bununla irabi tefsiri kastetmişse fâil, mahzuf olan ***** kelimesidir. Bu ise merduddur. Şayet mâna tefsiri kastetmişse ***** fiilindeki ***** kelimesine ait olan zamir, müstetir sayılır. O zaman, bu takdir doğru olur.

c- Hazfin şartlarından üçüncüsü, mahzufun tekid edilmemesidir. Hazif aslında, tekide ters düşer. Çünkü hazif, cümlede ihtisar gayesiyle yapılır. Tekid ise, cümleyi uzatır. Bu yüzden el-Farisi ***** **«..bunlar iki büyücü..»** (Tâhâ, 63.) âyetinde Zeccâc'ın ***** **Bu ikisi, sihirbazdan başka bir şey değildir,** şeklindeki takdirini reddederek şöyle der: Lam harfi ile hazif ve tekid, birbirine zıd şeylerdir. Fakat, delile dayalı hazif ve bunun tekidi meselesinde bir tezat yoktur. Çünkü delile dayalı olan mahzuf, zâhir kelime gibidir.

d- Dördüncü şart, mahzuf kelimenin ifadeyi kısaltmamasıdır. Bu bakımdan isim fiil, fiilin ihtisarı olduğundan hazfedilemez.

e- Beşinci şart, mahzuf kelimenin, zayıf bir amil olmamasıdır. Harfi cer ile fiili nasb ve cezmeden edatlar hazfedilemez. Bunlar ancak, hazfedildiğini gösteren kuvvetli delil bulunduğunda veya çokça kullanıldığı yerlerde hazfedilir.

f- Altıncı şart, mahzuf kelimenin bir başka kelime yerine kullanılmamasıdır. Bu konuda İbn-i Mâlik şöyle demiştir: Araplar, nida harfini ***** fiilinden ivaz olarak kabul etmezler, çünkü nida harfinin hazfine cevaz verirler. Bu sebebledir ki, ***** ve ***** masdarlarından ***** lar hazfedilmez çünkü bu ***** lar kelimenin aslında mevcut ***** harflerinin yerine gelmiştir, bu sebeble de hazfedilemezler. Ancak ***** **«..namaz kılmayı..»** (Enbiya, 73.) âyeti bununla kıyaslanamaz. ***** fiilinin haberi de hazfedilemez. Çünkü haber, fiilin masdarı yerine geçmiştir,

g- Yedinci şart, hazfedilen kelimenin, kuvvetli bir amilin mevcudiyetine meydan vermemelidir. Bu yüzden ***** **«Allah hepsine de güzel sonucu vaadetmiştir..»** (Hadid, 10.) âyetindeki kırâat, bununla kıyas edilmemelidir.

5) Hazifle İlgili Diğer Hususlar

4580 Ahfeş, mümkün olduğu takdirde, hazifte tedricilik olduğunu dikkate alarak ***** **«ve öyle bir günden korkun ki hiç kimse kimsenin yerine bir şey ödeyemez..»** (Bakara. 48.) âyetinde şöyle demiştir; ***** nin aslı, ***** dir. Önce harfi cerrin hazfiyle fiil ***** olmuş, zamir de hazfedilince ***** şekline girmiştir. Böyle bir kaide, nahiv ilminin latif bir yönüdür. Sibeveyh'e göre, her iki hazif aynı anda yapılmıştır. İbn-i Cinni, Ahfeşin görüşünü makbul sayarak, aynı anda iki harfin hazfi yerine, ayrı haziflerin uygunluğunu kabul etmiştir.

4581 Hazifde asıl olan, kelimenin cümle içindeki yerinde takdir edilmesidir. Hem hazif yapılıp, hem de hazfedilen kelimenin cümledeki yeri dışında bir yerde takdir edilmesi, aslına muhalif olmamasıdır. Bu yüzden ***** **Sadece Zeyd'i gördüm,** cümlesinde olduğu gibi, tekaddüm eden müfesser bir kelime takdir edilir. Beyan uleması, ihtisas ifade etmesi için, müfesser kelimenin muahhar olarak takdirine cevaz vermişlerdir. Nahiv uleması da, aynı görüştedir. Bu durum ancak ***** **«Semud (kavmine) gelince, onlara yol gösterdik.»** (Fussilet, 17.) âyetinde olduğu gibi, müfesser kelimenin öne geçmesine engel olduğunda mümkün olur. Âyetteki bu engel, ***** dan sonra fiilin gelmeyişidir.

Asla muhalefeti azaltmak için, mümkün mertebe az sayıda hazif yapılması gerekir. Bu esasa göre ***** **«..henüz âdet görmeyenler de böyledir..»** (Talak, 4.) âyetinde el-Farisi'nin ***** **Bekleme süresi üç aydır,** şeklindeki takdiri zayıf kabul edilmiştir. Buna ***** kelimesinin takdir edilmesi daha uygundur. Şeyh İzzeddin şöyle demiştir: Hazfedilen kelimeler, gayeye en uygun ve en fasih kelimelerle takdir edilmelidir. Esasen Araplar konuştukları dilde, nasıl en uygun ve en güzel kelimeleri seçerek telaffuz etmişlerse, takdirde kullandıkları kelimeleri de aynı nitelikte seçerek takdir etmişlerdir. ***** **«Allah Kabeyi insanlar için kıyam yeri yaptı..»** (Mâide, 97.) âyetinde Ebû Ali el-Farisi; ***** **Allah Kabe'yi mevki yaptı,** takdirinde bulunurken, başkaları ***** **hürmet yeri** takdirinde

bulunmuşlardır. İkinci takdir, âyetin mânasına daha uygundur. Çünkü bu kelimenin takdiri, âyetteki ***** ve ***** kelimelerine fesahat bakımından daha uygundur. Âyete ***** kelimesinin takdiri ise, fesahattan uzaktır. İzzeddin b. Abdisselam; mahzuf kelimenin tadirinde güzel ile, en güzeli seçme konusunda tereddüd edildiğinde, en güzelin seçilmesi gerektiğini söyler. Çünkü Cenabı Hak Kur'ân'ı **en güzel söz** ifadesiyle vasıflandırmıştır. Kur'ân'ın telaffuz edilen kelimeleri nasıl en güzeli ise, mahzufunun da en güzel olması gerekir. Aynı şekilde, mücmel ile mübeyyen arasında tereddüd edildiğinde, mübeyyenin takdir edilmesi daha uygundur. ***** **«Davud ve Süleyman'a da (lütfettik). Hani onlar bir ekin hakkında hükmediyorlardı..»** (Enbiya, 78.) âyetinde ***** veya ***** şeklinde iki türlü takdir yapılabilir. İkinci takdir mübeyyen olduğundan, birinciye nazaran daha uygundur.

Bir cümlede fiil mahzuf, fâil baki veya mübteda mahzuf haberi baki ise, bu durumda ikinci şık tercih edilir. Çünkü mübteda, haberin aynıdır. Mahzuf kelime de, sabit kalan kelimenin aynıdır. Bu şekilde yapılan hazif, hazfedilmemiş gibidir. Fiilin durumu, mübtedaya göre farklıdır. Bu yüzden fâilin aynı sayılamaz. Ancak fiil hazfedildiği yerde veya benzeri başka bir yerde, ayrı bir rivâyet kendisini kuvvetlendiriyorsa, fiil hazfedilebilir. Birinci şıkka misal, ba harfinin fethi ile okunan kıraata göre ***** **«O evlerde O'nu tesbih ederler..»** (Nûr, 36.) he harfinin fethi ile okunan kıraata göre de ***** **«..sana da, senden öncekilere de şöylece vahyolunur..»** (Şûra, 3.) âyetleridir. Birinci âyetteki takdir ***** ikinci âyette ise ***** şeklindedir. Bu iki âyetteki fiilleri meçhul okuyan kıraata göre, takdir edilen isimler, fâil durumunda olduğundan, haberi mahzuf birer mübteda olarak takdir edilemez. İkinci şıkka misal, ***** **«Onlara: 'Kendilerini kimin yarattığını?' sorsan, 'Allahtır' derler,»** (Zuhruf, 87.) cümlesinde ***** takdiri, ***** takdirinden daha uygundur.

Bir kelimede mahzuf, birinci veya ikinci harfler arasında olursa, ikincinin tercihi daha uygun olur. Bu yüzden ***** **«..benimle tartışıyor musunuz?.»** (Enam, 80.) âyetinde mahzuf, nunu vikayedir, merfu alâmeti olan nun değildir. ***** **«..alev saçan bir ateşe..»** (Leyl, 14.) âyetinde mahzuf olan müzariat ta'sı değil, bu harften sonraki ta'dır. ***** **«..Allah ve Resûlünü hoşnut etmeleri daha uygundu..»** (Tevbe, 62.) âyetinde mahzuf, birinci haber değil, ikinci haberdir. ***** **«..Hac bilinen aylardadır..»** (Bakara, 197.) âyetindeki mahzuf, birinci kelimeye değil, ikinciye muzaf olandır. Yani; ***** değil, ***** şeklindekidir. Bazen mahzufun, birinci kelimenin haberi şeklinde gelmesi gerekir. ***** kelimesini merfu okuyan kıraata göre ***** **«Allah ve melekleri Peygambere salat etmektedirler..»** (Ahzab, 56.) âyeti buna misaldir. Bu âyette haber, cemi sigası ile geldiğinden, melaike, kelimesine tahsis edilmiştir. Bazan da mahzufun, ikinci kelimenin haberi şeklinde gelmesi vaciptir. ***** **«Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır..»** (Tevbe, 3.) âyeti buna misaldir. Bu âyette haber, ikinci kelimeye tekaddüm ettiğinden, ikinci kelimenin haberi de aynen, birincisindeki gibi olur. Yani ***** demektir.

6) Hazfin Nevileri

4486 Hazfin bazı nevileri vardır:

a- Hazfu'l-iktita' adı verilen haziftir, kelimenin bazı harflerini hazfetmekle yapılır. İbnu'l-Esir, Kur'ân'da bu nevi hazfin bulunduğunu kabul etmez. Bazı ulema, hurûfu mukattaayı buna misal kabul ettiğinden, İbnu'l-Esir'in bu görüşünü, hurûfu mukattaa'dan her harfin, Kur'ân'ın isimlerinden biri olduğu görüşüne dayandığından, reddedilmiştir. Bazı ulema ***** **«..başınızı meshedin.»** (Mâide, 6.) âyetinde ba harfinin ***** kelimesinin ilk harfi olduğunu, diğer iki harfin hazfedildiğini iddia etmişlerdir. Bir kısım ulema da ***** **«Ey Mâlik, diye seslendiler..»** (Zuhruf, 77.) âyetini ***** şeklinde okumuşlar, bunu işiten bir kısım selef, terhim yapmak cehennem ehline ne sağlayacak, demiştir. Buna Bazıları şöyle cevap vermişlerdir; cehennem ehli mecalsizlikten dolayı kelimeyi tamamlayamamışladır.

***** kelimesindeki hemzenin hazfi, bu neve dahil olan haziftir; ***** **«Fakat O Allah benim Rabbim'dir..»** (Kehf, 38.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesinin aslı, ***** dir. ***** nin hemzesi, tahfif için hazfedilmiş, nun nun'a idgam edilmiştir. Bazı kıraatlara, şu âyetler misal teşkil ederler.

***** **«..yer üzerine düşmesin diye göğü tutuyor..»** (Hac, 65.), ***** **«..sana indirilene..»** (Bakara, 4.), ***** **«Kim hemen iki gün içinde dönerse ona günah yoktur..»** (Bakara, 203.), ***** **«O (cehennem) büyük (belalar)dan biridir.»** (Müddessir, 35.) âyet.

b- Hazfu'l-İktifa adı verilen haziftir. Bu nevi hazif, cümlenin mânasına göre aralarında telazüm ve irtibat bulunan iki kelimenin beraberce zikri gerekirken, bir nükteden dolayı, birinin zikriyle yetinilmesidir. Mahzuf kelime çoğunlukla, atıfla irtibat kurularak tahsis edilir. ***** **«..sıcaktan sizi koruyacak elbiseler..»** (Nahl, 81.) âyeti buna misaldir. Mahzuf olan ***** kelimesidir. Âyette ***** kelimesi zikredilmiştir. Çünkü hitab, ülkeleri sıcak olan Araplaradır. Onlara göre sıcaktan korunmak, soğuktan korunmaktan daha önemlidir. Bir kavle göre şöyle denilmiştir: Soğuktan korunmak ***** **«..yün, tüy ve kıllarından bir süre kullanacağınız giyimlikler..»** (Nahl, 80.), ***** **«..sığınacağınız barınaklar varetmiş..»** (Nahl, 81.), ***** **«Hayvanları da yaratmıştır. Onlarda sizi ısıtacak bir çok faydalar vardır..»** (Nahl, 5.) âyetlerinde önceden zikredilmiştir. Bu sebeple burada tekrar edilmemiştir.

***** **«..iyilik Senin elindedir..»** (Âl-i İmrân, 26.) âyeti de bu kabildendir. Burada mahzuf kelime, ***** kelimesidir. Hayır kelimesinin sarahaten zikredilmesi, kulların buna talep ve rağbette bulunmasındandır. Veya dünyada hayrın daha çok bulunması veyahut şerrin Allah'a izafesi edebe mugayir olmasındandır. Nitekim Resûlüllah ***** **Ya Rabbi, şer Senden sadır olmaz,** buyurmuşlardır.

***** **«Gece ve gündüzde barınan herşey O'nundur..»** (Enam, 13.) âyeti de bu neve bir misaldir. Âyette mahzuf olan, ***** ibaresidir. Canlı ve cansız varlıkların iki halinden en çoğu, sükûn hali olduğundan, âyette özellikle sükûn zikredilmiştir. Çünkü her hareket halinde olan, mutlaka sükûn bulur.

***** **«Onlar ki gaybe inanırlar..»** (Bakara, 3.) âyeti de bu neve bir misaldir. Âyette ***** kelimesi mahzuftur. Çünkü bunların her ikisine îman, vaciptir. Âyette gaybın zikredilmesi, övgüye daha layık olduğundan, gaybe imanın, şuhudi imanı gerektirdiğindendir.

***** (Sâffât, 5.) âyetindeki mahzuf, ***** kelimesidir. ***** (Bakara, 2.) âyetindeki mahzuf kelime, ***** kelimesidir. Bunu İbnu'l-Enbari söylemiştir. ***** (Bakara, 185.) âyeti bunu teyid etmektedir.

***** **«..çocuğu olmayan bir kimse ölürse..»** (Nisâ, 176.) âyetindeki mahzuf, ***** kelimesidir. Bunun delili, kız kardeşe, mirasın yarısının vacib olmasıdır. Kız kardeşe düşen miras, babanın önceden vefat etmiş olmasıdır. Aksi takdirde, kıza miras düşmezdi.

c- Hazfu'l-İhtibak adı verilen haziftir. Bu hazif, belâgat ilminin en latif ve en bedii bir nevidir. Belâgat uleması içinde, bu nevi hazfi bilen veya başkasına öğreten, yok denecek kadar azdır. Ahmed b. Yûsuf er-Ruayni el-Endelusi, «Şerhu'l-Bediiyye» adlı eserinde buna yer vermediğini, böyle bir ismi bile kullanmadan Hazfu'l-Makali diye bahsettiğini, Zerkeşî «el-Burhan»ında zikreder. Bu konuda ilk eseri yazan, zamanımız ulemasından Burhanuddin el-Bikai'dir. «Şerhu'l-Bediiyye» adlı eserinde Ruayni şöyle der: İhtibak, Bedi' ilminin çok önemli bir nevidir.

İhtibak, cümlenin ilk kısmından, benzeri diğer kısmında bulunan kelimeler ile, ikinci kısmında bulunandan, benzeri birinci kısmında bulunan kelimelerin hazfedilmesine denir. Bunun misali; ***** **«İnkar edenler (i çağıran)ın durumu tıpkı bağırıp çağırmadan başka birşey işitmeyene haykıranın durumu gibidir..»** (Bakara, 171.) âyetidir. Bu âyette takdir; ***** **Kâfirleri hakka çağıran peygamberlerin durumu tıpkı hayvanlara seslenen kimsenin durumu gibidir.** Burada mahzuf olan ***** kelimesine, ***** cümlesi, ***** ye de ***** cümlesi delalet etmektedir.

***** **«Elini koynuna sok, kusursuz olarak bembeyaz çıksın.»** (Neml, 12.) âyetinde takdir, ***** **elini beyaz olmayarak sok,** ile ***** **beyaz olarak çıkar,** ifadeleridir. Âyetin birinci kısmından ***** ikinci kısmından ise ***** kelimeleri hazfedilmiştir.

Zerkeşî, ihtibak'ı şöyle tarif eder: İhtibak, bir cümlede birbirine benzer iki ifadenin beraberce gelmesidir. Bu iki ifadeden biri, diğerinin delaletiyle hazfedilir. ***** **«Yoksa 'Kur'ân'ı uydurdu mu, diyorlar? De ki: 'Eğer O'nu uydurmuşsam, suçum banadır. Ama ben sizin işlediğiniz suçlardan uzağım.'»** (Hûd, 35.) âyetinde ihtibak'dan dolayı takdir; ***** **Eğer onu uydurmuşsam günahı bana ait, siz bundan sorumlu değilsiniz, sizin vebaliniz de size, ben de sizin işlediklerinizden sorumlu değilim,** şeklindedir.

***** **«..iki yüzlülere de dilerse azab etsin, yahut tevbelerini kabul buyursun..»** (Ahzab, 24.) âyetindeki takdir; ***** ***** O dilerse münafıklara tevbe nasib etmeyip, onlara azab eder, dilerse de onlara tevbe nasib edip azabetmez, şeklindedir.

***** **«..temizlenınceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlenince de onlara Allah'ın emrettiği yerden varın..»** (Bakara, 222.) âyetindeki takdir; ***** Hayızdan

kesilip gusledinceye kadar, onlara yaklaşmayın. Hayızdan kesilip yıkandıklarında onlara varın, şeklindedir.

***** **«..iyi işle kötü işi birbirine karıştırdılar..»** (Tevbe, 102.) âyetindeki takdir; ***** iyi işlerini kötü işlerine, kötü işlerini de iyi işlerine karıştırdılar, şeklindedir.

***** **«Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki de inkârcı..»** (Âl-i İmrân, 13.) âyetindeki takdir; ***** Mü'min bir topluluk Allah yolunda çarpışır, Kâfir bir toplum ise Tagût'un yolunda çarpışır, şeklindedir.

Kirmânî «el-Garaib» adlı eserinde, birinci âyetin takdirini şöyle yapar; ***** **Ya Muhammed! Kâfirler çobanın güttüğü davara benzer.** Âyetin her iki kısmından, diğerine delalet eden kısım hazfedilmiştir. Bunların Kur'ân'da benzerleri pek çoktur. Cümlenin en beliğ şekli, ihtibak bulunan cümledir.

İhtibak kelimesi, ***** kelimesinden türemiştir. Bu da; bir şeyi kuvvetlice sıkıp sağlamlaştırmak, elbiseyi en iyi şekilde dikmektir. Elbisenin en iyi şekilde dikilmesi, ipliği sıkıca çekip, herhangi bir iz bırakmadan sağlam bir hale getirmekle mümkündür.

İhtibak'ın ***** kelimesinden alınması, şöyle açıklanabilir: Cümledeki hazif yerleri, atılan dikişler arasındaki boşluğa benzetilmiştir. Cümleyi büyük bir ustalıkla kurmasını bilen kudretli kalem sahibi müellif, cümledeki her inceliği bildiğinden, hazfedilen kelimelerin yerine, ifadeyi bozmadan, cümlenin güzelliği ve akıcılığını değiştirmeden, uygun kelimeler kullanır.

d- Hazfu'l-İhtizal adı verilen haziftir. Bu hazif, önceki hazif nevilerinden farklıdır, kendi arasında kısımlara ayrılır; bunlar: Bir ismin hazfi, fiilin hazfi, harfin hazfi veya birden fazla kelimenin hazfidir.

İsmin Hazfedildiği Yerler:

4604

1- Muzaf'ın hazfi; Kur'ân'da bunun misali cidden fazladır. Hatta İbn-i Cinni, bunun bin kadar âyette olduğunu söyler. Şeyh İzzeddin, «Kitabu'l-Mecâz» adlı eserinde, muzaf'ın hazfedildiği sûre ve âyetleri sırasına göre tertib etmiştir. Bazıları şunlardır: ***** (Bakara, 197.) âyetinde hazfedilen muzaf ***** veya ***** şeklindedir.

***** **«..Asıl iyilik, Allah'a ve ahiret gününe îman..»** (Bakara, 177.) âyetinde hazfedilen muzaf, ***** veya ***** şeklindedir. ***** **«Size haram kılındı: Analarınız..»** (Nisâ, 23.) âyetinde hazfedilen muzaf, ***** **analarınızın nihakı,** şeklindedir. ***** **«..sana hayatın da, ölümün de kat kat azabını tattırırdık..»** (İsrâ, 75.) âyetindeki hazfedilen muzaf, ***** **kat kat azabı,** şeklindedir. ***** **kölelere,** (Bakara, 177.) âyetindeki hazif ise, ***** **köleleri hürriyete kavuşturma,** şeklindedir.

3605

2- Muzafun İleyh'in hazfi; bu hazif, ***** **«Rabbim beni bağışla!..»** (Araf, 151.) âyetinde oluduğu gibi, mütekellim «ya»sında, ***** **«Bundan önce de, bundan sonra da iş tamamen Allah'a aittir.»** (Rum, 4.) âyetinde olduğu gibi, gaye bildiren yerlerde, çokça kullanılır. Son âyetteki mahzuf cümle ***** **Galibiyetten önce de, ondan sonra da,**

şeklindedir. Ayrıca; ***** kelimeleri de çokça kullanılır. ***** **«..onlara korku yoktur..»** (Bakara, 38.) âyetinde ***** kelimesi, bir kıraata göre tenvinsiz zamme ile okunmuştur. Bu âyette mahzuf ibare ***** **onlara herhangi bir şeyin korkusu yok (onlar herhangi bir şeyden korkmazlar),** şeklindedir.

4608

3- Müptedanın hazfi; bu hazif, istifham'ın cevabında olur: ***** **«Onun ne olduğunu sen nereden bileceksin, (o) kızgın bir ateştir.»** (Kâria, 10-11.) âyetleri buna misaldir. Âyetteki mahzuf mübteda, ***** şeklindedir. Fa harfinin cevabından sonra da mübteda hazfedilir. ***** **«Kim iyi bir iş yaparsa faydası kendisinedir..»** (Câsiye, 15.) âyeti buna misaldir. Âyetteki mahzuf müpteda ***** **onun yaptığı kendisinedir,** şeklindedir. ***** **«..ve kim kötülük yaparsa zararı kendisinedir..»** (Câsiye, 15.) âyetindeki mahzuf müpteda da ***** **yaptığı kötülük kendisine aittir,** şeklindedir. Makûl-i kavl'den sonra da müpteda hazfedilir. ***** **«..(bu Kur'ân) öncekilerin masalları derler..»** (Furkân, 5.), ***** **«..(Bu), karışık hayallerden ibarettir..»** (Yûsuf, 44.) âyetleri buna misaldir.

4609

4- Haberi, mânaca sıfatı olan müptedanın hazfi; bu nevi hazfe misal: ***** **«Tevbe eden, ibadet eden..»** (Tevbe, 112.) ve ***** **«sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler..»** (Bakara, 18.) âyetleridir.

Bunların dışında da müpteda hazfedilir. Buna misal; ***** **«İnkar edenlerin, öyle (bolluk içinde) şehirlerde dolaşması seni aldatmasın.»** (Âl-i İmrân, 196.) ile ***** **«..sanki sadece gündüzün bir saati gibi kalmış olurlar..»** (Ahkâf, 35.) âyetlerinde mahzuf müpteda ***** (Nur, 1.) ***** âyette ise ***** kelimesidir.

Merfu na't'ın haberi, hazfedilir; ***** **«..yemişi de süreklidir, gölgesi de..»** (Ra'd, 35.) âyeti buna misaldir. Hazfedilen haber, ***** kelimesidir. Haber hazfedildiği gibi, müptedanın da hazfi yapılabilir.

***** **«..güzelce sabretmektir..»** (Yûsuf, 18.) âyetindeki takdir; ***** veya ***** **yapacağım iş sabretmektir,** şeklindedir; ***** (Nisâ, 92.) âyetindeki takdir, ***** veya ***** şeklindedir.

4613

5- Mevsuf'un hazfi; buna misal: ***** **«yanlarında da yalnız kendilerine göz dikmiş güzel gözlü eşler vardır.»** (Sâffât, 48.) âyetidir. Hazfedilen mevsuf ***** şeklindedir. ***** **«Geniş zırhlar yap..»** (Sebe, 11.) âyetindeki mahzuf ***** şeklindedir. ***** (Nur, 31.) âyetindeki mahzuf da ***** şeklindedir.

4614

6- Sıfatın hazfi; buna misal: ***** **«..her gemiyi zorla alırdı.»** (Kehf, 79.) âyetidir. Âyette mahzuf olan sıfat ***** kelimesidir. Bu kelime, bir kıraata göre sıfat olarak okunmuştur. ***** **«..işte şimdi gerçeği getirdin..»** (Bakara, 71.) âyetinde mahzuf ojan sıfat ***** kelimesidir. Kur'ân, vazıh bir Kitap olmasaydı, mânasını inkâr ederlerdi. *****

«..kıyamet günü onlar için bir terazi kurmayız.» (Kehf, 105.) âyetinde mahzuf sıfat, ***** kelimesidir.

7- Matufun aleyh'in hazfi; buna misal: ***** **«..değneğinle denize vur.. deniz yarıldı.»,** (Şuarâ, 63.) âyetidir. Hazfedilen kelime ***** **vurunca,** kelimesidir. Atıf vavı, talil «lam»ından önce geldiğinde, iki durum ortaya çıkar; birincisi: Mualleli mahzuf olan talil'dir. ***** **«Mü'minleri güzel bir imtihandan geçirmek için..»** (Enfâl, 17.) âyeti buna misaldir. Âyette mahzuf olan muallel ***** **Mü'minlere ihsanda bulunmak için bunu böyle yaptı,** ibaresidir. İkincisi: Atfın sıhhati açıkça görünmesi için talilin, muzmer olan başka bir illete atfedilmesidir. Buna göre âyetin takdiri; ***** **Kâfirlere azabını tattırmak, Mü'minlere de ihsanda bulunmak için bunu böyle yaptı,** şeklinde olur.

8- Atıf harfleriyle birlikte matufun hazfi; buna misal: ***** **«Elbette içinizden fetihden önce harcayan ve savaşanlar bir olmaz..»** (Hadid, 10.) âyetidir. Mahzuf olan da ***** sonradan savaşan ve harcayanla, ibaresidir. ***** **«.iyilik senin elindedir..»** (Âl-i İmrân, 26.) âyetindeki mahzuf ise ***** kelimesidir.

9- Mübdel-i minh'in hazfi; buna misal: ***** **«..dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü..»** (Nahl, 116.) âyetidir. Yani; ***** demektir. Âyetteki ***** kelimesi, mahzuf olan ha harfinden bedeldir.

10- Fâilin hazfi; bu hazif, masdarın fâili olması halinde caiz olur. ***** **«İnsan hayır istemekten usanmaz..»** (Fussilet, 49.) âyetinde mahzuf fâil ***** ibaresidir. Kisai buna, bir delil bulunduğunda, mutlak olarak cevaz vermiş, ***** **«..can boğaza dayandığı zaman?.»** (Vakıa, 83.) ve ***** **«..nihayet bu atlar gözden kaybolduğu zaman..»** (Sâd, 32.) âyetlerini buna misal getirmiştir. Birinci âyetteki ***** ikinci âyette ise ***** kelimeleridir.

4619

11 - Mefulün hazfi; Daha önce ifade ettiğimiz gibi, meşiet ve irade fiillerinin hazfedilen mefullerine dair pek çok misal vardır. Bu iki fiil dışındaki fiillerde de mefulün hazfi mevcuttur. ***** **«..Buzağıyı (tanrı diye) benimseyenlere muhakkak Rablerinden bir öfke erişecektir..»** (Araf, 152.) âyetinde mahzuf ***** kelimesi, ***** **«Hayır (olmaz bu) yakında bileceksiniz.»** âyetinde ise mahzuf, ***** **yaptıklarının sonucunu,** kelimesidir.

12- Hal'in hazfi; eğer hal, kavil olarak gelmişse, Kur'ân'da pek çok misali mevcuttur. ***** **«..Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar: Selam size,(derler)»** (Ra'd, 23-24.) âyetleri buna misaldir. Mahzuf olan hal bu âyette ***** kelimesidir.

13- Münada'nın hazfi; bir kıraata göre okunan; ***** **«(Ey millet) secde etmeniz gerekmez miydi?»** (Neml, 25.) âyetinde ***** ibaresi mahzuftur. ***** (Kasas, 79.) âyetinde ise ***** ibaresi hazfedilmiştir.

4622

14- Âid'in hazfi; bu hazif dört yerde yapılır:

a- Sıla cümlesinde yapılana misal: ***** **«Allah bunu mu peygamber göndermiş!?..»** (Furkan, 41.) âyetidir. Âyette mahzuf kelime ***** deki he zamiridir.

b- Sıfatta yapılana misal: ***** **«öyle bir günden korkun ki, o gün hiç kimse kimsenin yerine bir şey ödeyemez..»** (Bakara, 48.) âyetidir. Âyette hazfedilen ***** kelimesidir.

c- Haber'de yapılana misal: ***** **«..Gerçi Allah hepsine de güzellik vadetmiştir..»** (Hadid, 10.) âyetidir. Âyetteki mahzuf ***** kelimesidir.

d- Hal'de yapılan hazif.

4623

15- Nime fiilindeki mahsusun hazfi; bu nevi hazfe misal: ***** **«Gerçekten biz onu sabreden (bir kul) bulmuştuk. Ne güzel kuldu o»** (Sâd, 44.) âyetidir. Âyette mahzuf kelime Eyyub kelimesidir. ***** **«Ölçtük, biçtik.. Ne güzel ölçüp biçenleriz biz.»** (Mürselât, 23.) âyetindeki mahzuf kelime ***** kelimesidir. ***** **«..Takva sahiplerinin yurdu ne güzeldir.»** (Nahl, 30.) âyetinde mahzuf kelime, ***** kelimesidir.

16- Mevsul'ün hazfi; buna misal: *****«..Bize indirilene de, size indirilene de inandık..» (Ankebut, 46.) âyetidir. Buradaki hazif ikinci ***** den önceki ***** ismi mevsulüdür. Çünkü bize inen kitab, bizden öncekilere inen kitabın aynısı değildir. Bu sebeple mâ-i mevsul ***** **«..Allah'a bize indirilene, İbrahim'e indirilene inanırız.»** (Bakara, 136.) âyetinde ***** tekrar etmiştir.

7) Fiilin Hazfedildiği Yerler

4625 Fiil müfesser olursa, hazfi mecburidir; ***** **«Eğer müşriklerden biri eman dileyip yanınıza gelmek isterse..»** (Tevbe, 6.) ***** **«Gök yarıldığı zaman..»** (İnşikak, 1.), ***** **«De ki: Eğer sahip olsaydınız..»** (İsrâ, 100.) âyetlerinde müfesser fiiller hazfedilmiştir.

İstifham cevabında fiilin hazfi çokça yapılır; ***** **«(Allah'ın azabından) korunanlara da Rabbınız ne indirdi, denildiğinde 'Hayır' dediler.»** (Nahl, 30.) âyetinde ***** kelimesinden önceki müfesser ***** fiili, hazfedilmiştir.

Kavil'de fiilin hazfi de çokça yapılır; ***** **«İbrahim, İsmail'le beraber evin temellerini yükseltiyor. 'Rabbimiz,..»** (Bakara, 127.) âyetinde ***** ibaresi hazfedilmiştir.

Bunların dışındaki durumlarda da fiil hazfedilir. ***** **«Kendi yararınıza olarak buna son veriniz..»** (Nisâ, 171.) âyetinde ***** kelimesinden önce ***** fiili hazfedilmiştir.

***** **«Onlardan önce o yurda yerleşen, imana ısınanlar..»** (Haşr, 9.) âyetinde ***** dan önce ***** veya ***** fiili hazfedilmiştir. ***** **«..sen ve zevcen cennette oturun..»** (Bakara; 35.) âyetinde ***** kelimesinden önce ***** fiili hazfedilmiştir. ***** **«Karısı da odun hammalı olarak.»** (Tebbet, 5.) âyetinde ***** kelimesinden önce ***** fiili hazfedilmiştir. ***** **«O namazı kılanlar..»** (Nisâ, 162.) âyetinde ***** kelimesinden önce ***** fiili hazfedilmiştir. ***** **«..fakat Allah'ın Resûlüdür..»** (Ahzab, 40.) âyetinde

***** kelimesinden önce ***** fiili hazfediimiştir. ***** **«Şüphesiz Rabbin, hepsinin işlerinin karşılığını verecektir..»** (Hûd, 111.) âyetinde ***** kelimesinden önce ***** fiili hazfedilmiştir.

8) Harfin Hazfedildiği Yerler

4629 İbn-i Cinni «el-Muhteseb» adlı eserinde şöyle der: Bize Ebû Ali naklederek Ebû Bekr'in şöyle dediğini rivâyet etti: Harfin hazfi, kıyasi değildir. Çünkü harfler, bir bakıma ihtisar gayesi ile kelimelere dahil olmuştur. Eğer harfler, kelimeden çıkarılacak olursa, ikinci bir ihtisar yapılmış olur ki, muhtasarın ihtisarı, hiçbir mâna ifade etmez.

İstifham hemzesinin hazfi, harfin hazfindendir.

İbn-i Muhaysın; ***** **«..onları uyarsan da.. birdir..»** (Bakara, 6.) âyetini, hemzenin hazfi ile okumuştur. Üç ayrı âyette geçen ***** **«..budur Rabbim..»** (Enam, 76, 77, 78.) âyetlerinde istifham hemzelerinin hazfini, buna misal kabul etmiştir. ***** **«O başıma kaktığın nimet de..»** (Şuarâ, 22.) âyetinde ***** ibaresindeki hemze hazfedilmiştir.

Harfi mevsufun hazfi, harfin hazfindendir. İbn-i Mâlik, bunun ancak ***** ile caiz olduğunu söyler. ***** **«Onun âyetlerinden biri de, size korku ve ümit vermek için şimşeği göstermesi..»** (Rûm, 24.) âyetinde ***** harfi hazfedilmiştir.

Harf-i cerr'in hazfi de bu kabildendir. Bu hazif, ***** veya ***** ile yapılır, ***** **«Ey Muhammed!. Müslüman oldular diye seni minnet altında bırakmak isterler; de ki: Müslüman olmanızla beni minnet altında tutmayın, hayır;...sizi imana eriştirmekle Allah sizi minnet altında bırakır.»** (Hucurat, 17.), ***** **«..bağışlayacağını umduğum..»** (Şuarâ, 82.), ***** **«Siz öldüğünüz zaman...size vaadediyor..»** (Mü'minûn, 35.) ayetlerindeki harfi cerler, hazfedilmiştir.

Harfin hazfi, bunların dışındaki harflerle de yapılır. ***** **«..konaklar tayin ettik..»** (Yâsin, 39.) âyetinde ***** takdiri, ***** **«..onu eğriltmek isterler..»** (Araf, 45.) âyetinde ***** takdiri, ***** **«..dostlarından korkutuyor.»** (Âl-i İmrân, 175.) âyetinde ***** **Sizi dostlarıyla korkutuyor.** ***** **«Musa kavminden seçti..»** (Araf, 155.) âyetinde ***** kavminden, ***** **«(iddet süresi dolmadan) nikah bağını bağlamağa kalkışmayın..»** (Bakara, 235.) âyetinde ***** şeklinde, harflerin hazfi yapılmıştır.

Atıf Harfinin hazfi, bu kabildendir. Ebû Ali el-Farisi, şu âyetleri buna misal göstermiştir.

***** **«Binek vermen için sana geldiklerinde, 'Size binek bulamıyorum' dediğin zaman...üzüntüden göz yaşı dökerek geri dönenlere de bir şey yok.»** (Tevbe, 92.) âyetinde ***** fiilinden önce vav harfi hazfedilmiştir. ***** **«İnanmış olanların yüzleri, o gün, pırıl pırıldır.»** (Gâşiye, 8.) âyeti, ***** **«O gün bir takım yüzler zillete bürünmüştür.»** (Gâşiye, 2.) âyetine atfen ***** kelimesinden önceki vav harfi hazfedilmiştir.

Cevap durumunda olan fa harfinin hazfi, bu kabildendir. Ahfeş buna ***** **«..eğer bir hayır bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyyet etmek..»** (Bakara, 180.) âyetini misal göstermiştir.

Nida edatının hazfi, bu kabildendir. Bu harfin misali Kur'ân'da çoktur. ***** **«İşte siz öyle kimselersiniz ki.»** (Âl-i İmrân, 119.), ***** **«Yusuf, sen bundan vazgeç..»** (Yûsuf, 29.), ***** **«Şöyle demişti: Rabbim, kemiklerim zayıfladı..»** (Meryem, 4.), ***** **«..Ey göklerin ve yerin yaratanı!.»** (Yûsuf, 101.) âyetleri buna misaldir.

4636 Kirmânî «el-Acaib» adlı eserinde; Kur'ân'da mevcut ***** kelimesinden önce, nida harfi olan ***** edatı, tazim ve tenzih gayesi ile çokça hazfedilmiştir. Çünkü nida'da bir bakıma emretme ifadesi vardır, der.

Hal durumunda olan mazi fiilin önündeki ***** harfinin hazfi de, bu kabildendir. ***** **«..yahut göğüsleri daralıp size gelenler..»** (Nisâ, 90.), ***** **«..sana bir sürü bayağı kimseler uymuşken biz sana inanır mıyız?..»** (Şuarâ, 111.) âyetleri buna misaldir.

***** i nafiyenin hazfi, bu kabildendir. Bu hazif, nefyedilen kelime muzari ise, kasemin cevabında zaruri olarak hazfedilir. ***** **«Allah'a yemin ederiz ki, anıp durman..»** (Yûsuf, 85.) âyeti buna misaldir. Bundan başka durumlarda da hazfedilir. ***** **«..Oruca dayanamayanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir..»** (Bakara, 184.) âyetindeki hazif, ***** şeklindedir.

***** **«Sizi sarsar diye arza ağır baskılar attı..»** (Nahl, 15.) âyetindeki hazif ***** ibaresidir.

Tevtıe lam'ının hazfi de bundandır. ***** **«..Bu dediklerinden vazgeçmezlerse.. uğrayacaklardır.»** (Mâide, 73.), ***** **«..Eğer onlara uyarsanız, şüphesiz müşrik olursunuz.»** (Enam, 121.) âyetleri buna misaldir.

Emir "lam"ı da bunlardandır. Buna ***** **«İnan kullarıma söyle namazlarını kılsınlar..»** (İbrahim, 31.) âyeti misal getirilmiştir. Âyetteki hazif, ***** şeklindedir.

***** kelimesindeki lam'ın hazfi, uzun cümlede hafiflik getirir. ***** **«Nefsini temizleyen iflah olmuştur.»** (Şems, 9.) âyetindeki hazif buna misaldir.

4642 Tevkid nunu'nun hazfi de bu kabildendir. Ha harfini mensub okuyan kıraata göre ***** **«Biz senin göğüsünü açmadık mı?»** (İnşirah, 1.) âyeti buna misaldir.

Cemi nun'unun hazfi de bu kabildendir. Bir kıraata göre ***** **«..Ama onlar büyü ile hiç kimseye zarar veremezler..»** (Bakara, 102.) âyeti buna misaldir.

Tenvin'in hazfi de bu kabildendir. Bir kıraata göre ***** **«De ki: O Allah birdir. Allah Sameddir.»** (İhlâs, 1-2.) âyetinde ***** kelimesindeki tenvin ile, ***** kelimesini mensub okuyan kıraata göre de ***** **«..ne de gece, gündüzün önüne geçebilir..»** (Yâsin, 40.) âyeti buna misal getirilmiştir.

Murab ve mebni kelimelerdeki harekenin hazfi, bu kabildendir. Farklı kı-raatlara göre aşağıdaki âyetler buna misal getirilmiştir. ***** **«..yaratıcınıza tevbe ediniz..»** (Bakara, 54.), ***** (Bakara, 67.), ***** **«..kocaları daha çok hak sahibidirler..»** (Bakara, 228.),

***** **«..yahut nikah bağı elinde bulunan erkek vazgeçerse..»** (Bakara, 237.), ***** **«..kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim?.»** (Mâide, 31.)

9) Birden Fazla Kelimenin Hazfi

4646 Bir cümlede iki muzaf, beraberce hazfedilir. ***** **«Şüphesiz bu kalplerin takvasındandır..»** (Hac, 32.) âyeti buna misaldir. Âyetteki hazif ***** **«Allah'ın nişanelerine saygı göstermek, saygılı kalp sahiplerinin işidir.»,** şeklindedir. ***** **«..elçinin ayak bastığı yerden bir avuç toprak aldım..»** (Tâhâ, 96.) âyeti de mahzuf muzaf ***** Elçinin atının ayağını bastığı yerden, şeklindedir. ***** **«..ölüm baygınlığı çökmüş insan gibi, gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün..»** (Ahzab, 19.) âyetinde mahzuf muzaf, ***** üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimsenin gözünün dönmesi gibi, şeklindedir.

***** **«Onunla arasındaki mesafe iki yay kadar.»** (Necm, 9.) âyetinde ***** fiilinin üç ismi ile, bir haberi hazfedilmiştir. Âyetin takdiri; ***** **Yakınlık mesafesinin miktarı iki yay kadardır,** şeklindedir.

***** babındaki fiillerin aldığı iki mefulün hazfi, bu kabildendir. ***** **«..Hani aklınız sıra bana koştuğunuz ortaklarınız nerede?.»** (Enam, 22.) âyetindeki hazif ***** **Onları bana ortak kabul ediyordunuz,** şeklindedir. Harfi cer'le birlikte mecrur kelimenin hazfi, bu kabildendir, ***** **«..iyi işle kötü işi birbirine karıştırdılar..»** (Tevbe, 102.) âyetinde ***** kelimesinden sonra ***** kelimesinden sonra da ***** kelimeleri hazfedilmiştir. Atıfla birlikte (atıf harfi) atfedilen kelimenin hazfi, daha önce geçmişti.

4651 Şart edatı ile fiilin hazfi, talep ifade eden fiillerden sonra mecburidir. ***** **«..bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin..»** (Âl-i İmrân, 31.) âyeti buna misaldir. Bu âyette hazif ***** **eğer bana uyarsanız,** şeklindedir. ***** **«İman eden kullarıma söyle: Namazı kılsınlar..»** (İbrahim, 31.) âyetindeki hazif ***** **eğer sen söylersen onlara kılarlar,** şeklindedir. Zemahşerî; ***** **«..öyleyse Allah verdiği sözden dönmez..»** (Bakara, 80.) âyetini bu kabilden saymıştır. Âyetteki hazif, ***** **eğer siz Allah ile bir sözleşmeye girerseniz, Allah sözünden caymaz,** şeklindedir. Ebû Hayyân; ***** **«De ki: Neden daha önce peygamberleri öldürüyordunuz?..»** (Bakara, 91.) âyetinde, şart edatı ile fiilin hazfini, bu kabilden saymıştır. Âyetteki hazif ***** **Eğer size indirilene inanıyor idiyseniz, niçin öldürüyordunuz.** şeklindedir.

4654 Şart edatındaki cevabın hazfi, bu kısımdandır; ***** **«..haydi yapabilirsen yerin içine (inebileceğin) bir delik, ya da göğe (çıkabileceğin) bir merdiven ara ki..»** (Enam, 35.) âyeti bu kabildendir. Âyetteki mahzuf cevap ***** şeklindedir. ***** **«Onlara: 'Önünüzdeki ve arkanızdaki (geçmiş ve gelecek) olaylardan sakının ki esirgenesiniz' dendiği zaman (yüz çevirirler).»** (Yâsin, 45.) âyetindeki mahzuf cevap kendinden sonra gelen âyetteki ***** kelimesinin delaletiyle ***** şeklindedir. ***** **«..yardım için bir o kadarını daha getirsek (yine yetmez).»** (Kehf, 109.) âyetindeki mahzuf cevap; *****

fiilidir. ***** **«Suçluları bir görsen; Rablerinin huzurunda (utançtan) başlarını öne eğmiş..»** (Secde, 12.) âyetinde mahzuf cevap; ***** **Çok feci bir manzara görürdün,** şeklindedir. ***** **«Eğer size Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı ve Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı..»** (Nûr, 20.) âyetindeki mahzuf cevap ***** fiilidir. ***** **«..Eğer biz onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık..»** (Kasas, 10.) âyetindeki mahzuf cevap ***** şeklindedir.

***** **«..eğer, oradaki henüz kendilerini tanımadığınız Mü'min erkek ve kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı..»** (Feth, 25.) âyetindeki mahzuf cevap ***** Ehli Mekke'yi size kırdırırdı, şeklindedir.

Kasem cümlesinin hazfi de bu kabildendir. ***** **«Ona çetin bir azap edeceğim..»** (Neml, 21.) âyetideki mahzuf kasem cümlesi ***** kelimesidir. Kasem cümlesi hazfedildiği gibi, cevab da hazfedilir. ***** **«Andolsun söküp çıkaranlara.»** (Nâziât, 1.) âyetindeki kasemin mahzuf cevabı ***** şeklindedir. ***** **«Sâd. Şerefli Kur'ân'a Andolsun ki..»** (Sâd, 1.) âyetinde ***** **O Kur'ân mutlaka mucizedir,** kelimesi, ***** **«Kâf. Şerefli Kur'ân'a andolsun ki..»** (Kâf, 1.) âyetinde ise ***** **İş onların sandığı gibi değil,** cümlesi, kasemin mahzuf cevabıdır.

Zikredilen bir şeye, sebeb olan cümlenin hazfedilmesi, bu kabildendir. ***** **«..hakkı gerçekleştirsin, batılı da ortadan kaldırsın diye..»** (Enfâl, 8.) âyetinde hazfedilen cümle; ***** cümlesidir.

Birçok cümlenin hazfi de bu kabildendir. ***** **«..Hemen beni gönderin. Yusuf! Ey doğru sözlü..»** (Yûsuf, 45-46.) âyetlerinde hazfedilen ***** Beni Yûsuf'a gönderin, ona rüyayı yo-rumlattırayım, (dedi). ***** onun dediğini yapıp gönderdiler, elçi ona gelince ey Yûsuf, dedi, cümleleridir.

4658 Yukarıda misalleri görüldüğü gibi, mahzuf cümle yerine, bazen bir başka cümle takdir edilmez, bazen de buna delalet eden bir cümle takdir edilir. ***** **«Eğer yüz çevirirseniz, artık ben, size gönderildiğim şeyi duyurdum..»** (Hûd, 57.) âyetinde olduğu gibi, ancak bu âyette şartın cevabı ***** fiili değildir; çünkü tebliğ işi, tebliği kabul etmeden öncedir. Âyetin takdiri şöyledir: ***** **Eğer siz Allah'ın emirlerine kulak asmazsanız, bundan sorumlu olacak olan ben değilim,** veya ***** **Boşuna mazeret beyan etmeyin, çünkü ben risalet görevimi yerine getirdim,** şeklindedir. ***** **«Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden öncekileri de yalanlamışlardı..»** (Fâtır, 4.) âyetinde mahzufa delalet eden cümle ***** **Üzülme, sabret,** cümlesidir. ***** **«..tekrar başlarlarsa evvelkilerin hükmünün uygulanacağını..»** (Enfâl, 38.) âyetinde mahzufa delalet eden cümle de ***** **Onlara isabet eden kendilerine de isabet eder,** cümlesidir.

2- İtnab

4659 Îcâz; îcâzı kasr ve îcâzı hazif şeklinde ikiye ayrıldığı gibi, itnab da best ve ziyade olmak üzere ikiye ayrılır.

B- İtnab-ı Best

4660 Bu nevi itnab, cümleleri çoğaltmak suretiyle yapılır.

***** **«Şübhesiz göklerin ve yerin yaratılışında..»** (Bakara, 164.) âyetinde; her asır ve zamanda insan ve cinlerin alimi ve cahiline, îman edeni veya etmeyenine hitap edildiğinden itnab, en beliğ bir şekilde yapılmıştır. ***** **«Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar, Rablerini överek tesbih ederler, O'na inanırlar..»** (Gâfir, 7.) âyetinde itnab, ***** cümlesidir, çünkü hamele-i arşın imanı malumdur. Âyetteki itnab, imanın değeri gösterilerek, daima teşvik edilmesindendir. ***** **«..müşriklerin vay haline, onlar ki zekatı vermezler..»** (Fussilet, 6-7.) âyetlerinde itnab vardır. Çünkü müşriklerin zekat vermeleri düşünülemez. Âyetteki nükte Mü'minleri zekat vermeğe teşvik, vermemekten sakındırmaktır. Yüce Allah zekat vermemeyi müşriklerin vasıflarından biri olarak göstermiştir.

B- İtnab-ı Ziyade

1) Cümleye Bazı Harfler ve Edatların Dahil Olması

4662 Bu nevi itnabın da çeşitleri vardır:

Cümleye Bazı Harfler ve Edatların Dahil Olması. Bunlar; ***** lamu'l-ibtida, lamu'l-kasem, istiftah edatı ***** tenbih ha'sı teşbihin tekidinde kullanılan *****, istidrakin tekidinde kullanılan ***** , te-menni'yi tekidde kullanılan ***** , terecciyi tekidde kullanılan *****, şan ve fasl zamirleri, şartı tekid için kullanılan ***** , istikbale delalet eden ***** ve ***** harfleri, fiili tekid eden nun'lar, lamu't-tebriye, nefyi tekid için kullanılan ***** ve ***** harfleridir. Bu harflere sözün tekid edilmesi, muhatabın münkir veya müteredditolması halinde, ayrı bir değer kazanır.

Tekid, muhatabın inkâr derecesine göre değişir. Bunun misali; Hazret-i İsa tarafından gönderilen elçilerin yalanlanmalarıdır. Elçiler ilk yalanlandıklarında ***** **«..Biz size gönderilen elçileriz.»** (Yâsin, 14.) şeklinde ifade kullanmışlardır. Bu âyette cümle, tekid ifade ***** ile isim cümlesi şeklinde gelmiştir. Elçiler ikinci sefer aynı durumla karşılaşınca ***** **«Dediler ki: Rabbimiz bilir ki biz size gönderilmiş elçileriz..»** (Yâsin, 16.) şeklinde ifade kullanmışlardır. Elçilere muhatap olanlar; ***** **«Dediler ki: "Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz. Rahmân bir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz".»** (Yâsin, 15.) sözleriyle, inkârda son derece aşırı gittikleri için âyet; kasem, ***** lam'ı tekid ve isim cümlesiyle tekid edilmiştir.

Bazen cümle, muhatap münkir olsa bile, ikrar ettiği gibi amelde bulunmadığından, inkâr edenin durumuna düştüğü için bu harflerle tekid edilir. Bazen de muhatap münkir olmasına rağmen, düşündüğü takdirde, inkârdan dönebileceğine dair elinde açık deliller bulunduğundan, cümlede tekid yapılmaz. Buna ***** **«Sonra siz, bunun ardından öleceksiniz. Sonra siz kıyamet günü muhakkak diriltileceksiniz.»** (Mü'minûn, 15-16.) âyetleri delil getirilmiştir. Âyetin muhatabı olanlar, ölümü inkâr etmedikleri halde gafletlerinden dolayı, inkâr edenler durumuna düştüklerinden, âyetteki ***** kelimesi iki, şiddetli inkâra rağmen, baas kelimesi

de, bir tekid harfi olmuştur. Kıyamette tekrar dirilme ile ilgili açık delillerin bulunması, inkâra mahal bırakmamasına rağmen, muhatapların bu delilleri dikkate almalarını teşvik için, kendileri inkâr etmeyenler durumunda kabul edilmiştir. ***** (Bakara, 2.) âyeti de bu kabildendir. Kur'ân hakkında şüpheye düşenler olmamasına rağmen şüphe, umumi mânada la ***** harfi ile nefyedilmiştir. Fakat Kur'ân hakkında şüpheyi izale eden açık deliller bulunduğundan şüphe, yokmuş gibi kabul edilir. Bu aynen, inkâr edenlerin, etmeyenler durumuna düşmelerine benzer.

Zemahşerî şöyle der: Mü'minûn sûresi 15. âyetinde sözü edilen ölümün şiddetle tekidi, insanın bunu daima göz önünde bulundurması, hiçbir zaman aklından çıkarmamasını tenbih gayesiyle yapılmıştır. İnsan, er-geç ölümü tadacaktır. Bu mânayı sağlamak üzere âyette, üç ayrı tekid mevcuttur. Dünya hayatında insan, güya baki kalacakmış gibi, bütün gücü ile dünyaya sarılır. Aynı sûrenin 16. âyetinde baas, sadece inne harfi ile tekid edilmiştir. Çünkü bunun, münakaşa ve inkan yapılmayacak şekilde açık delilleri bulunmaktadır.

et-Tac b. Firkah şöyle der: Âyette geçen ölüm kelimesi, insan nevi'nin halef-selef olarak baki kalacağını iddia eden Dehriyye'yi red etmek için tekid edilmiştir. ***** **«De ki: 'Rabbim hakkı için mutlaka diriltileceksiniz..»** (Tegâbun, 7.) âyetinde olduğu gibi, Kur'ân'ın bazı âyetlerinde baası inkâr edenlere cevap verilerek tekidde bulunulduğu için, bu âyette tekide lüzum görülmemiştir.

Başkaları da şöyle demiştir: Atıf harfi, matuf ile matufun aleyh arasında müşterekliğinden, tekid lamı bu âyette tekrar zikredilmemiştir.

Lam'ı tekid bazan, kendisine bir şey anlatılan kimseye merakını gidermek üzere söylenen sözde kullanılır. ***** **«..zulmedenler hakkında bana söz söyleme..»** (Hûd, 37.) âyeti buna misaldir. Âyetin mânası: **Ey Nuh, bana kavminin durumundan söz etme,** şeklindedir. Bu mâna, Nuh kavminin azaba layık olduğuna işaret eder. Bu durumda muhatap, onların gerçekten azaba mahkum olup olmadıkları hususunda tereddüd eden kimse durumuna düşer. Bu tereddüd, âyetin sonunda mevcut ***** cümlesindeki te-kidle giderilmiştir.

***** **«Ey insanlar, Rabbinizden korkun.»** (Hac, 1.) âyeti, bu konuda ayrı bir misaldir. Bu âyette Allahü teâlâ insanlara, semeresi ahirette görülecek olan takvayı emrettiğinden onlar, kıyametin vasfını merakla öğrenmek istediler. Bu merakı ***** **«çünkü zelzelenin saati cidden korkunç bir şeydir.»** (Hac, 1.) âyeti tekid ile gelerek şüphe giderilmiş, takvanın lüzumuna işaret edilmiştir.

***** **«Ben kendimi temize çıkarmıyorum..»** (Yûsuf, 53.) âyeti de buna ayrı bir misaldir. Âyette, muhatabı hayrette bırakan, masum ve suçsuz olduğu halde, nefsini tebriye edemeyen Yûsuf (aleyhisselâm) sözü hakkında tereddüde sevkeden bir durum mevcuttur. Bu yüzden âyetin devamı olan ***** **«..çünkü nefis, daima kötülüğü emredicidir..»** (Yûsuf, 53.) cümlesiyle tekid edilmiştir.

Cümle bazan, tergib maksadıyla tekid edilir. ***** **«..onun tevbesini kabul etti. O, tevbeyi çok kabul edendir..»** (Bakara, 37.) âyetinde bu durum mevcuttur. Allahü teâlâ bu âyette, kulları tevbeye rağbet ettirmek için dört ayrı tekidde bulunmuştur.

Bahiste geçen edatların mânası ve kullandığı yerler hakkında geniş bilgi, Kırkıncı Bölümde verilmiştir.

Yukarıda ifade edilen tekid edatları ile ilgili bilgilere, şunları da ilâve etmek isterim: İnne ve lam'ı tekid, cümlede beraberce bulunursa bu cümle, üç kez tekrar edilen cümle gibi olur. Çünkü inne kelimesi, cümlede iki kez tekrar gücünü taşır, buna lam'ı tekid de ilâve edilince, üçüncü tekrar sağlanmış olur. Bu konuda Kisai'nin şöyle dediği rivâyet edilir: Lam, haberi tekid eder, inne ise, ismi tekid eder. Bu sözde gerçek payı yoktur. Çünkü tekid edilen, inne'nin ismi ve haberinden ziyade, cümlenin taşıdığı hükmüdür. Fiillerin sonuna gelen müşedded tekid nun'u, fiilin üç kez tekrarını, nun-u muhaffefe de iki kez tekrarını gösterir. Sibeveyh: ***** ifadesindeki elif ve ha, tekid ifade etmek üzere eyyu kelimesine ilâve edilmiştir. Böylece ya edatı iki kez tekrar edilmiş, ismi de tenbih durumuna girmiştir, der. Sibeveyh'in bu görüşüne, Zemahşerî de katılmıştır.

***** **«İnsan: 'Öldüğüm zaman mı diri olarak çıkarılacağım, diyor.»** (Meryem, 66.) âyetinin tefsirinde Curcâni, «Nazmu'l-Kur'ân»ında şunları söyler: Sevfe kelimesine bitişen lam, tekid lam'ı değildir. Âyetteki ifadeyi kullanan insan, münkirdir, inkâr ettiği şeyi nasıl doğrular? Münkir bunu ancak, ifadeyi tekid edatı ile söyleyen Resûlüllahın sözünü aktararak söylemiş, âyet de aynı ifade ile nâzil olmuştur.

2) Cümleye Bazı Ziyade Harflerin Dahil Olması İle Yapılan İtnab

4676 İbn-i Cinni; Arapça'da ziyade olarak kullanılan her harf, o cümleyi iki kere tekrarlanan cümle durumuna getirir, der.

Zemahşerî, «Keşşaf»ında şöyle der: Lam harfi müsbet cümlede tekid ifade ettiği gibi, ma ve leyse'nin haberine dahil olan ba harfi de, menfi cümlede tekid ifade eder.

Bir grup ulemaya, ıskatı halinde mânası bozulmadığı halde, harf ile yapılan tekid'in faydası nedir? diye sorulduğunda, şu cevabı vermişlerdir: Bunu, edebi zevki olanlar bilir. Bunlar, harf ilâvesiyle cümlenin bir mâna kazandığını, ıskatı halinde ise, bu mânanın kaybolduğunu kolayca anlarlar. Bu durum aynen tabiatında şairlik ruhu bulunanın, karşılaştığı beytte bir değişiklik hissettiğinde, vezinden hareket ederek eksikliğini bulup çıkarması gibidir. Ziyade harflerin durumu da böyledir. Arapça cümlenin her türlü inceliğini bilen, bir harfin eksikliği ile cümlenin değiştiğini anlar, bir harf eksikliği ile mâna nasıl değişirse, ilâvesiyle ayrı bir mâna kazandığını farkeder.

Harf ve fiille yapılan ziyadelik az olduğu gibi, isimlerde yapılan ziyadelik ise daha azdır. Ziyade olarak kullanılan harfler şunlardır: ***** ***** ve ***** dir. Bunlarla igili açıklama, Kırkıncı Bahis'de geçmiştir.

Ziyade olarak kullanılan fiiller; ***** ve ***** fiilleridir.

***** **«..Beşikteki çocukla nasıl konuşuruz?..»** (Meryem, 29.) âyeti ***** ye, ***** **«..kaybedenlerden olmuşlardır.»** (Mâide, 53.) âyeti de ***** fiiline misaldir. Rummani bu âyette ***** fiilinin kullanılışına dair şu açıklamada bulunur: Hasta olanın hastalığı daha ziyade geceleyin arttığından, bir an evvel sabah olmasını diler. Bu yüzden ***** fiili kullanılmıştır. Âyette hüsrana uğrayanlar, kurtulmayı umdukları bir sırada hüsrana duçar olmuşlardır ki, âyetteki ***** fiili, ziyade fiil sayılmaz.

Nahiv ulemasının çoğu, isimlerin ziyade olarak kullanılmadığı görüşündedirler. Müfessirler ise, ***** **«Eğer sizin inandığınız gibi inanırlarsa..»** (Bakara, 137.) âyetindeki ***** kelimesinin ***** mânasında ziyade olarak geldiğini misal göstererek, isimlerin nadiren ziyadeliğini kabul etmişlerdir.

3) Sınai Tekid'le Yapılan İtnab

4683 Bu da dört kısma ayrılır:

a- Tekidi mânevidir, Bu tekid; ***** kelimeleri ile yapılır.

***** **«Meleklerin hepsi topluca secde ettiler..»** (Hicr, 30.) âyeti buna misaldir. Âyetteki tekid'in faydası, mecâz olma tevehhümünü gidermek, secde etmenin, hepsine şamil olduğunu göstermektir. Ferra; âyetteki ***** kelimesinin, vehmi tamamen kaldırdığını, ***** lâfzının ise, meleklerin ayrı ayrı değil, birlikte secde ettiklerini gösterir, der.

b- Tekidi lafzidir; bu kısım, ya birinci kelimenin müradifinin tekrarı ile yapılır; misali şunlardır: Ra'nın kesri ile okunan ***** **«..dar ve tıkanık..»** (Enam, 125.) âyeti, ***** **«..simsiyah yollar..»** (Fâtır, 27.) âyeti ve ***** **«..size vermediğimiz servet ve kuvveti..»** (Ahkaf, 26.) âyetindeki ***** ve ***** kelimelerini Saffar; nefiy kabul eder, Ahkaf, âyetini buna misal getirir. ***** **«..onlara arkanıza dönün de nur arayın, denilir..»** (Hadid, 13.) âyetinde Bazı ulema, ***** kelimesinin zarf olmadığını, ***** fiilinde aynı mânanın bulunduğunu, bilakis ***** kelimesinin ***** mânasında isim-fiil olduğunu kabul ederek âyeti, bu kabilden saymıştır. Buna göre âyet, ***** mânasındadır. Ya da, lâfzının tekrarıyla yapılır. Bu tekrar; isim, fiil, harf ve cümlede bulunur. İsmin tekrarı ile yapılan tekidi lâfzıye misal: ***** **«..gümüşten kaplar; gümüş kaplar ki..»** (İnsan, 15-16.), ***** **«çarpılıp parçalandığı..»** (Fecr, 21.) âyetleridir. Fiilin tekrarı ile yapılana misal: ***** **«Hele sen o Kâfirlere mühlet ver, biraz bırak onları.»** (Târik, 17.) âyeti, isim-fiille yapılana misal: ***** **«Heyhat, o size vaadolunan şey ne kadar uzak..»** (Mü'minûn, 36.) âyeti; harfle yapılana misal: ***** **«Siz öldüğünüz, toprak ve kemik haline geldiğiniz zaman size, mutlaka çıkarılacağınızı mı vaadediyor.»** (Mü'minûn, 35.) âyetleridir. Cümlenin tekrarı ile yapılan tekidde, tekid eden cümlenin ***** ile başlaması daha uygundur. Buna misal ***** **«Ceza gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin.. yine ceza gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin.»** (İnfitar, 17-18.), ***** **«Hayır, yakında bileceksiniz (hatanızı). Yine bileceksiniz (hatanızı)!»** (Tekâsür, 3-4.) âyetleridir.

Muttasıl zamirin munfasıl zamirle tekid edilmesi, bu nevi tekidden sayılır. ***** **«..sen ve eşin cennette oturun..»** (Bakara, 35.), ***** **«..sen ve Rabbin gidin..»** (Mâide, 24.), ***** **«..yoksa önce atanlar biz mi olalım?.»** (Araf, 115.) âyetleri buna misaldir. Munfasıl zamirin diğer munfasıl zamirle tekidi de bu kabildendir. ***** **«..onlardır ahireti inkâr edenler.»** (Yûsuf, 37.) âyeti buna misaldir.

c- Fiilin Masdarıyla Yapılan Tekiddir.

Fiilin masdarıyla tekidi, bu fiilin iki kere tekrarı yerine geçer. Böyle bir tekrarın faydası, yukarıda ikinci nevide geçen fiilin tekidi hilafına, fiildeki mecâz tevehhümünü ortadan kaldırır. Halbuki ikinci nevide geçen tekid, fiildeki mecâzı değil, fâilindeki mecâz tevehhümünü kaldırmıştır. İbn-i Usfur ile Bazı ulema, aynı farka işaret etmişlerdir. Buna dayanarak bazı Ehl-i sünnet uleması, Mutezilenin ***** **«Allah, Musa ile konuştu.»** (Nisâ, 164.) âyetinden hareket ederek Allah'ın Hazret-i Musa ile, hakikaten tekellüm etmediği iddiasını reddetmişlerdir. Zira âyetteki tekid, fiildeki mecâziliği kaldırmıştır. ***** **«..içtenlikle selam edin.»** (Ahzâb, 56.), ***** **«O gün dağlar bir çalkanış çalkalanır; dağlar bir yürüyüş yürür.»** ***** (Tûr, 9-10.), ***** **«cezanız cehennemdir, mükemmel bir ceza..»** (İsrâ, 63.) âyetleri de buna ayrı misaldir. Yalnız ***** **«..Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz..»** (Ahzâb, 10.) âyeti, bunun dışındadır. Çünkü ***** kelimesi, değişik nevileri bulunan «zan» kelimesinin çoğuludur. Fakat ***** **«..Rabbim ne dilerse o olur..»** (Enam, 80.) âyeti, fiilin masdarıyla tekid edildiğine misal olma ihtimalini taşıdığı gibi, âyetteki ***** kelimesi **hal veya durum** mânasına geldiğinden, fiilin masdarıyla tekid edilmeme ihtimalini taşımaktadır.

Bu nevi tekidde esas olan, masdarın murad edilen vasfı olmasıdır. ***** **«..Allah'ı çok anın..»** (Ahzâb, 41.), ***** **«..ve onları güzellikle serbest bırakın.»** (Ahzâb, 49.) âyetleri buna misaldir. Bazen de, murad edilen vasıf, masdarın muzafı olur. ***** **«..(inanç konusunda) Allah'tan gereği gibi korkun..»** (Âl-i İmrân, 102.) âyeti bu kabildendir. Bazen de başka bir fiilin masdarıyla veya masdarın yerini tutan muayyen bir isimle tekidi yapılır. Birinciye misal: ***** **«..yalnız Ona yönel.»** (Müzzemmil, 8.) âyetidir. Âyetteki ***** fiilinin masdarı ***** dir. Oysa ***** kelimesi, ***** fiilinin masdarıdır. İkinciye misal: ***** **«Allah sizi yerden bitirir gibi bitirmiştir.»** (Nuh, 17.) âyetidir. Âyetteki ***** kelimesi, muayyen bir isimdir. ***** fiilinin masdarı olan ***** nin yerine kullanılmıştır.

d- Hal'in Tekididir

***** **«..diri olarak kaldırılacağım gün de..»** (Meryem, 33.), ***** **«..yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın..»** (Bakara, 60.), ***** **«..seni insanlara elçi gönderdik.»** (Nisâ, 79.), ***** **«..Sonra siz pek azınız hariç döndünüz; hâlâ da yüz çevirip duruyorsunuz.»** (Bakara, 83.), ***** **«Cennet müttekilere yaklaştırılmıştır. Uzak değildir.»** (Kâf, 31.) âyetlerinde hâl makamında olan kelimeler, tekid edilmiştir.

***** **«..arkasını dönerek kaçtı..»** (Neml, 10.) âyeti, bu kabilden değildir. Çünkü âyetteki tevelli, ***** **«..yüzünü Mescidi Haram tarafına çevir..»** (Bakara, 144.) âyetinin delaletiyle her zaman geri dönerek gitmek mânasını taşımaz. ***** **«Onun sözüne gülümseyerek..»** (Neml, 19.) âyeti de bu neviden değildir. Çünkü tebessüm, her zaman gülerek yapılmaz. ***** **«..kendi yanlarında bulunanı doğrulayıcı bir gerçektir.»** (Bakara, 91.) âyeti de bu neviden değildir. Âyet, Kur'ân'ın kendinden önceki Kitap'ları tasdik etmesiyle hak olması değil, bizatihi hak olması gibi muhtelif iki mâna taşımaktadır.

4) Sözün Tekrarı İle Yapılan İtnab

4699 Tekrar, tekidden daha beliğdir. Bazı yanlış anlayanların hilafına tekrar, fesahatin en yüksek derecesidir. Tekrarın pek çok faydaları vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

Tekrar'ın faydası, kesinlik bildirmesidir. Nitekim, söz ne kadar tekrar ederse, o kadar kesinlik kazanır. Allahü teâlâ ***** **«..Ona tehditleri türlü biçimlere çevirip açıkladık ki (günahlarından) korunsunlar. Yahut (Kur'ân) onlara bir hatırlatma yaptırsın.»** (Tâhâ, 113.) âyetiyle Kur'ân'da geçen kıssalar ve inzarın tekrar ediliş sebebine dikkati çekmektedir.

Tekrar'ın faydası, tekid bildirmesidir. Sözün daha kolay kabul edilmesi için, töhmeti ortadan kaldıracak hususa, daha çok dikkati çekmedir. Buna misal: ***** **«İnanan dedi ki: 'Ey kavmim, bana uyun, sizi doğru yola götüreyim. Ey kavmim, dünya hayatı geçicidir..»** (Mü'min, 38-39.) âyetidir. Bu maksatla îman eden kimsenin ***** şeklindeki nidası, âyette tekrar edilerek, ziyadesi ile dikkat çekilmiştir.

Tekrar'ın faydası, söz uzadığında, ilk söylenenin unutulma korkusu olduğunda, bu sözün bir kere daha tekrar edilmesidir. Şu âyetler buna misaldir: ***** **«Sonra doğrusu Rabbin, bilmeyerek kötülük işleyip ardından tevbe eden ve ıslah olanlardan yanadır. Rabbin bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder.»** (Nahl, 119.), ***** **«Rabbin, türlü işkenceye uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder.»** (Nahl, 110.), ***** **«Ne zaman ki, onlara Allah katından, yanlarında bulunanı doğrulayıcı bir kitap geldi..»** âyetinin ***** **«..O bildikleri (Kur'ân) kendilerine gelince Onu inkâr ettiler.»** âyetine kadar olan (Bakara, 89.) âyeti buna misaldir; ***** **«Ettiklerine sevinen, yapmadıklarıyle övülmekten hoşlananların, sakın sakın onların azabdan kurtulacaklarını sanma!..»** (Âl-i İmrân, 188.), ***** **«..ben rüyamda on bir yıldız, güneş ve ayı gördüm, bunların bana secde ettiklerini gördüm.»** (Yûsuf, 4.) âyetleridir.

Tekrar'ın faydası, tazim ve korku ifade etmesidir. ***** **«Gerçekleşen! Nedir o gerçekleşen?.»** (Hâkka, 1-2.), ***** **«Gürültü koparacak olan, nedir o gürültü koparacak olan?.»** (Kâria, 1-2.), *****

«Sağın adamları, kimdir o sağın adamları?.» (Vâkıa, 27.) âyetleri bu kabildendir.

Sözün tekrarı, kelimenin tekran ile tekid edilen, tekidi sınai nevinin kısımlarından biridir. Bunu, müstakil bir nevi şeklinde kabul etmek yersizdir, denilecek olursa, şu cevap verilebilir: Bu nevinin diğerine nazaran, benzer veya farklı yönleri kadar, eksik veya fazla yönleri mevcuttur. Bu yüzden, başlıbaşına bir nevi yapılmıştır. Tekid, daha önceki misallerde görüldüğü üzere, sözün tekrarı nevinden sayıldığı gibi, sayılmayabilir de; çünkü tekrar, mâna bakımından tekid ifade etse bile, tekidi sınai olmayabilir.

Mükerrer iki lâfzın arası ayrılırsa, bu durum tekidi değil, tekrarı gösterir. Çünkü tekid eden kelime ile, tekid edilen kelimenin arası fasl olunmaz. Aşağıdaki iki âyet, tekidi lafzi değil, sözün tekrarıdır: ***** **«..Allah'tan korkun ve kişi, yarın için ne gönderdiğine baksın. Allah'tan korkun..»** (Haşr, 18.), ***** **«..Allah seni seçti, temizledi ve seni dünyaların kadınlarına üstün kıldı.»** (Âl-i İmrân, 42.). Söz uzadığında yapılan tekrarla ilgili, yukarıda geçen âyetler de, bu nevidendir.

Tekrar edilen ikinci lâfzın müteallakı başka, birinci lâfzın müteallakı da başka olması halinde, müteallakı'ın farklılığı, tekidi gerektirmez. Bu nevi tekrara, terdid adı verilir. ***** **«Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru, içinde lamba bulunan, penceresiz bir oyuğa benzer. Lamba cam içindedir. Cam sanki inciden bir yıldız..»** (Nur, 35.) âyeti buna misaldir. Bu âyette dört ayrı tekrar mevcuttur.

İbn-i Abdisselam ve diğer ulema ***** **«Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz.»** (Rahmân, 13, 16, 18...) âyetlerini bu kabilden saymışlar ve şöyle demişlerdir. Bu âyet, sûrede otuzdan fazla tekerrür etse bile, her biri mâkabline bağlıdır. Bu bakımdan âyet, üçten fazla tekrar edilmiştir. Şayet, tekrar eden bu âyet, bir müteallaka bağlı olsaydı, üçden fazla tekrar edilmezdi. Çünkü tekid, üç tekrardan fazla olmaz.

Bu âyetin müteallakı, bir nimet olsa bile, nimeti inkârdan dolayı uyarmak da bir nimet sayılır. ***** **«Yer üzerinde bulunan her şey yok olacaktır.»** (Rahmân, 26.) âyetinde hangi nimet vardır diye sorulduğunda, muhtelif cevaplar verilebilir. Bunların en güzeli, gam ve kederle dolu bu dünyadan, saadet kaynağı olan ahirete intikal, Mü'min'in facirden kurtulmasıdır.

Mürselât sûresindeki ***** **«(Hakkı) yalanlayanların vay haline o gün.»** (Mürselât, 19, 24.) âyeti de bu kabildendir. Allahü teâlâ bu sûrede, muhtelif kıssaları zikretmiştir, her kıssanın akabinde, bu âyeti tekrarlamıştır. Her birinde: **O gün bu kıssayı yalanlayanların vay haline..** demek istemiştir.

Şuarâ sûresindeki ***** **«Şüphesiz bunda bir işaret vardır. Ama çokları inanmazlar. Ve şüphesiz Rabbin, işte üstün Odur, merhamet eden Odur.»** (8, 9; 67, 68; 103, 104.) âyeti de bu kabildendir. Âyet, bu sûrede, her kıssanın sonunda, sekiz kere tekrar etmiştir. Bu âyetin tekranyla, zikredilen Nebi'nin kıssasına, bu kıssada ibret ve delillerin bulunduğuna işaret edilmektedir.

***** **«Ama çokları inanmazlar.»** (Şuarâ, 8, 67, 103,..) âyeti, her nebinin kavmine mahsus bir ifadedir. Bu âyetin mefhumunda, her kavim içinde îman edenlerin sayıca azlığı

mânası mevcut olduğundan, **izzeti,** içlerinden îman etmeyenlere, **rahmeti** de îman edenlere işaret olmak üzere, müteakip âyette ***** ve ***** gibi iki sıfatla zikredilmiştir.

Kamer sûresindeki ***** **«Andolsun biz Kur'a-nı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?»** (17, 22, 32, 40.) âyetleri de bunun gibidir. Zemahşerî, âyetin tefsirinde şöyle der: Bu âyet, her kavme ait kıssayı duyanların, ibret almaları ve dikkatli olmaları için tekrar edilmiştir. Çünkü bu kıssaların her biri, kendine mahsus bir değer taşımakta, sevinç ve gafletlerine mağlup olmamaları için, uyanık bulunmalarına işaret etmektedir.

Bahauddin Subki, «Arusu'l-Efrah» adlı eserinde şöyle der: Kur' an'da tekrar edilen âyet ile, makablindeki âyet murat ediliyorsa bu, itnab değil, ayrı gayelere bağlı olan lafızlar olmaz mı? diye sorulursa, şöyle cevap verilir: Eğer muteber olan lâfzın umumiliği ise, tekrar eden bu âyetlerin her biri, aynı gayeye bağlı âyetlerdir. Fakat bu tekrar, kendinden sonraki âyete nass olduğu kadar, önceki âyetlerle de vuzuh kazanarak nass olur. Bu durumda, âyetin te-kid ifade etmesi gerekmez mi? denilirse, şu cevap verilir: Gerçek olan, tekid ifade etmesidir. Fakat, tekidin üçten fazla âyetin tekrarıyla yapılmayacağı hususu da bir gerçektir. Bu durum, tabi şeklinde gelen tekidde söz konusudur. Ama bir âyetin değişik sûrelerde, üçten fazla tekrarlanması, buna mani teşkil etmez.

İbn-i Cerîr: ***** **«Göklerde, olanların hepsi Allah'ındır...Allah, zengindir, övgüye layıktır.»** (Nisâ, 131.) âyetiyle, ***** **«Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter.»** (Nisâ, 132.) âyetinin tefsirinde zikrettiği hususlar, buna yakındır. İbn-i Cerîr şöyle demiştir: ***** âyetinin, her iki âyette ardarda tekrar etmesinin hikmeti nedir? diye sorulsa. Şu cevabı veririz: Bu durum, gökler ve yerle ilgili bilgilerin, değişik mânada olmasındandır. Bu da şuna dayanmaktadır: Birinci âyet; kul Allah'a muhtaç olduğu halde, Allah'ın kula muhtaç olmadığını gösterirken ikinci âyet, Allahın kulunu koruduğu, yaptığı her işi eksiksiz bildiğini gösterir. ***** «Allah, zengindir, övülmeye layıktır. Vekil olarak Allah yeter.» şeklinde dense, daha iyi olmaz mıydı? diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: Birinci âyette, Allah'ın kulunu koruyup gözetmesi gibi bir vasıf mevcut değildir.

Râgıb el-İsfahani; ***** **«Onlardan bir grup var ki, Kitapta olmayan bir şeyi, siz kitaptan sanasınız diye dillerini eğip bükerler.»** (Âl-i İmrân, 78.) âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: Âyetteki birinci Kitap ***** **«Vay haline o kimselerin ki, Kitab'ı elleriyle yazıp..»** (Bakara, 79.) âyetinde zikredilen, kendilerinin yazdığı kitabı, ikincisi Tevrat, üçüncüsü de Allah'ın indirdiği bütün semavi Kitaplardır. Allah kelamını tahrif edenlerin söylediği sözler, Allah'ın Kitab'ı ve kelamından olmayan sözlerdir.

Tekrar gibi zannedilen, fakat aslında tekrar olmayan âyetlere misal, Kâfirun sûresidir. Bu sûrenin ***** **«Ben sizin taptıklarınıza tapmam.»** âyeti istikbale, ***** **«Siz de tapmıyorsunuz..»** âyeti hale, ***** **«taptığıma»** âyeti istikbale, ***** **«Ben asla tapacak değilim..»** âyeti hâl'e ***** **«sizin taptığınıza»** âyeti mâziye, ***** **«Siz de tapacak değilsiniz.»** âyeti istikbale, ***** **«benim tapmakta olduğuma»** âyeti hale

delalet etmektedir. Neticede sûre, her üç zamanda da Kâfirlerin ilâh kabul ettikleri putlara ibadeti nefyetmektedir.

***** **«..Meşari Harama akın ettiğinizde Allah'ı anın, Onun size gösterdiği biçimde Onu anın..»** (Bakara, 200.) ve ***** **«Sayılı günlerde Allah'ı anın..»** (Bakara, 203.) âyetleri buna misaldir. Bu âyetlerde geçen her zikir, diğerinden farklıdır. Birinci âyetteki zikr, şeytan taşlama yeri olan Müzdelife'deki vakfe sırasında yapılan zikirdir. ***** âyeti, zikrin ikinci ve üçüncü defa tekrarlandığına işarettir. ***** **«Hac ibadetini bitirince»** âyetinin delaleti ile Arafat dönüşünde yapılan tavafın, bu âyetle de murad edilmesi muhtemeldir. Üçüncü zikir, Akabe'de yapılan taşlamaya işarettir. Âyetlerde geçen son zikir ise teşrik günlerinde, şeytan taşlama esnasında geçen zikirdir.

İdrab harfi olan ***** kelimesinin tekrarı, yukarıdaki tekrara benzer. ***** **«Hayır, dediler, karmakarışık rüyalar; hayır, onu uydurmuş; hayır, o şairdir..»** (Enbiya, 5.), ***** **«Doğrusu onların ahiret hakkındaki bilgileri, ardarda gelip bir araya toplandı. Fakat onlar ondan bir kuşku içindedirler; hayır onlar ondan yana kördürler.»** (Neml, 66.) Âyetleri buna misaldir. ***** **«..Onları faydalandırın. Eli geniş olan da kendi gücü nisbetinde, eli dar olan da kendi kaderince güzel bir şekilde faydalandırmalıdır. Bu, iyilik edenlerin üzerine bir borçtur.»** (Bakara, 236.) âyetinden sonra ***** **«Boşanmış olan kadınların uygun olan geçimlerini sağlamak korunanlar üzerine bir borçtur.»** (Bakara, 241.) âyetinin gelmesi de, bu kabildendir. Bu âyetlerdeki ikinci tekrar, boşanan her kadına şamil olan tekrarlardır. Birinci âyetteki boşanma, özellikle mehir takdirinden ve cinsi temastan önceki boşanmadır. Bir rivâyete göre birinci âyet, vucubiyete işaret etmemektedir. Bu yüzden âyetin nüzûlünden sonra bazı Sahâbe: İstersen iyilikte bulunursun, istersen bulunmazsın, demişlerdir. İkinci âyet, Sahâbenin bu sözü üzerine nâzil olmuştur. Bunları, İbn-i Cerîr rivâyet etmiştir.

Kur'ân'daki darbı mesellerin tekrarı da bu nevidendir. *****

«Kör ile gören, karanlıklar ile ışık ve gölgelikle sıcaklık bir değildir.» (Fâtır, 19-22.) âyetleri buna misaldir. Bakara sûresi 17. âyetinde münafıkların durumu, ateşi yakıp çevresini aydınlatan kimsenin durumu, gökten boşanan yağmura tutulmuşların durumuna benzetilmesi, bu kabildendir. Zemahşerî, âyetin tefsirinde şöyle demiştir: İkinci teşbih; aşırı hayret, şiddetli sıkıntı ve korkunç duruma delalet etmesiyle, birincisinden daha beliğdir. Bu yüzden ikinci teşbih, birinciden sonra gelmiş, münafıkların durumu da tedrici olarak, ehvenden başlayıp daha şiddetli hallerle anlatılmıştır.

Kur'ân'daki Kıssaların Tekrarı

4721 Kıssaların tekrarı da bu nevidendir. Adem, Nuh, Musa, (aleyhisselâm) gibi bazı peygamberlerin kıssası buna misaldir. Bazı ulema, Allah'ın Musa'yı Kur'ân'da yüz yirmi yerde zikrettiğini, İbnu'l-Arabi de «el-Kavasım» adlı eserinde; Allah'ın Nuh (aleyhisselâm) kıssasını yirmi beş âyette, Musa (aleyhisselâm) kıssasını da doksan âyette zikrettiğini söyler.

Bedr b. Cemaa, «el-Muktenıs fî Fevaidi Tekrar'l-Kı sas» adında müstakil bir eser telif etmiştir. Bu eserde müellif, kıssaların tekrarındaki faydaları zikretmiştir. Bunlardan Bazıları şunlardır:

Önceki kıssada zikredilmeyen bir kelimenin, sonraki kıssada ziyade olarak gelmesi veya kelimenin, bir nükteden dolayı başka bir kelime ile yer değiştirmesi, kıssanın tekrarı sayılmaz. Belâgat uleması, Kur'ân'ın bu uslubunu çokça kullanır.

Bir kimse, Kur'ân'dan bir kıssa duyar, evine dönerek duyduğunu anlatır, sonra da bir yere gidip, gittiği yerlerde bunu tekrar eder, bir başkası da önceki kavimlerin kıssalarını ayrıca tekrar ederse, bu anlatılanlar, fazla tekrar sayılmaz. Şayet kıssalar Kur'ân'da tekrar etmemiş olsaydı, Musa (aleyhisselâm) kıssası bir başka kavimde, İsa (aleyhisselâm) kıssası da diğer bir kavimde kalırdı. Kur'ân'daki bütün kıssalar da aynen böyledir. Halbuki Allahü teâlâ her kavmin, bu kıssalarda iştirakini murad etmiştir. Bu sayede kıssalar, duymayanlara duyurulmuş, duyanlara ise tekid edilmiş olur.

Bir sözün, değişik edebi sanat ve uslubda kullanılması da, tekrardan sayılmaz. Bunun fesahattaki değeri açıkça ortadadır.

Kıssaların naklindeki sebepler, hükümlerin naklindeki sebeplerden az olduğundan, kıssaların tekrarı, ahkâm âyetlerinin tekrarından daha çoktur. Allahü teâlâ Kur'ân'ı inzal buyurduğunda, buna karşı gelenler, nazmın hangi şeklinde olursa olsun, benzerini getirmede aciz kalmışlardır. Bunun üzerine Allahü teâlâ, kıssaları değişik sûrelerde tekrar etmekle, karşı gelenlerin acizliklerini açıkça ortaya koymuştur. Allahü teâlâ onlara: ***** **«Haydi bir sûrenin benzerini getirin..»** (Bakara, 23.) âyetiyle mislini getirmeğe davet etmiştir. Eğer Kur'ân'daki bir kıssa, sadece bir sûrede zikredilseydi Araplar; sûrenin benzerini siz getirin derlerdi. Bu yüzden Cenabı Hak, iddialarını her yönden çürütmek için aynı kıssayı, değişik sûrelerde tekrarlamıştır.

Bir kıssa, değişik sûrelerde tekrar edildiğinden, kelimelerindeki ziyadelik-noksanlık, takdim-tehir olmuş, her biri, bir başka üslupla ifade edilmiştir. Bu ifade şekli, nazmındaki değişiklikten, aynı mânayı çıkarmadaki fevkaladeliği ortaya koyduğu gibi, insan tabiatında yeniliklere karşı meyletme zevki ve sevgisi bulunduğundan, kalplerin bu kıssaları dinleme arzusunu da ortaya koyar. Ayrıca tekrarlanması ile, lafızdaki bir bozukluk dinlenilmesi halinde bir bıkkınlık husule getirmeyecek şekilde, Kur'ân'ın ayrı bir özelliği ortaya çıkar. Böylece Kur'ân, insan kelamından tamamen ayrılmış olur, Yûsuf (aleyhisselâm) kıssasının, diğer kıssalardan farklı olarak sadece bir sûrede zikredilmesindeki hikmet, nedir? şeklindeki soruya şu cevaplar verilebilir:

1- Bu sûrede yer alan kıssada, kadınların Hazret-i Yûsuf'a karşı aşırı sevgiye kapılmaları, erkeklerin en güzeline meftun olan kadın ile, diğer kadınların durumları yer almaktadır. Gözü haramdan sakındırmak ve işlenen kusurları örtmek bakımından, kıssanın bir başka sûrede tekrar edilmeyişi buna uygun düşmüştür. Hâkim, «Müstedrek»inde sahih olarak rivâyet ettiğine göre Resûlüllah kadınları, Yûsuf sûresini öğretmekten menetmiştir.

2- Bu kıssa, diğer kıssaların hilafına, büyük bir sıkıntı sonunda feraha kavuşmayı ihtiva etmektedir. Çünkü; İblis, Nuh kavmi, Hûd kavmi, Salih (aleyhisselâm)ın kavmi ile diğer kavimlerin kıssaları, neticede helake dayanmaktadır. Yûsuf kıssasında feraha kavuşma özelliği olduğundan, naklindeki sebepler, onun diğer kıssalardan ayrılmasında ittifak etmiştir.

3- Ebû İshak el-İsferayini şöyle der: Allahü teâlâ, Kur'ân'ı Kerim'de Yûsuf kıssasını bir kere, diğer peygamber kıssalarını da çeşitli sûrelerde birden fazla tekrar etmesi, sanki Resûlüllah'ın Araplara; şayet Kur'ân benim sözüm ise, diğer kıssaların tekrarlandığı gibi, siz de Yûsuf kıssasında aynı tekrarı yapınız, demesi gibi, onların benzerini getirmedeki aczine işaret etmektedir.

4- Suyûtî, burada şunu ilâve etmek isterim der: Bu sûre ile ilgili dördüncü cevap, bana göre şu olabilir: Yûsuf sûresi, Hâkim'in «Müstedrek»inde zikrettiği gibi, mahiyetini öğrenmek isteyen Sahâbe'nin talebi üzerine nâzil olmuştur. Bu yüzden sûre, Sahâbe'nin arzusuna uygun, kıssanın maksudunu ortaya koyacak şekilde, nefsi rahatlatıcı, bütün teferruatı ihtiva eden bir özellikle, tam ve geniş olarak nâzil olmuştur.

5- Verilen cevapların en kuvvetlisi bence, bu beşinci cevaptır. Yûsuf (aleyhisselâm) kıssası dışında, diğer peygamber kıssalarının tekrarlanmasındaki gaye, peygamberlerini yalanlayan kavimlerin helakini ifade etmektir. Kıssaların tekrarındaki ihtiyaç, küffarın Resûlüllah'ı tekzib etmesinin sürekli olarak tekrarına bağlıdır. Küffann Resûlüllah'ı her yalanlayışında, önceki peygamberleri yalanlayanların karşılaştığı azap gibi, azabın geleceğini haber veren bir kıssa nâzil olmuştur. Bu yüzden Allahü teâlâ; ***** **«..öncekilerin kanunu geçmiştir.»** (Enfâl, 38.), ***** **«Görmediler mi onlardan önce nice nesiller yok ettik..»** (Enam, 6.) âyetleri inzâl buyurmuştur. Halbuki, Yûsuf (aleyhisselâm) kıssasında bu durum mevcut değildir.

Yûsuf kıssasıyla ilgili bu cevaplar, Eshâbı Kehf, Zülkarneyn, Musa (aleyhisselâm)la Hızır (aleyhisselâm) ve Hazret-i İbrahim'in oğlunu kurban etmesi kıssalarının tekrar etmeyişindeki hikmet için de geçerlidir.

Tekrarı yapılan kıssalardan olmadığı halde, Yahya ve İsa (aleyhisselâm)ın doğumları Kur'ân'da niye iki kere zikredilmiştir? diye sorulacak olursa, buna şu cevap verilir: Bu iki peygamber önce Mekki olan Meryem sûresinde zikredilmiştir. Bu sûre, Mekke ehline hitaben nâzil olmuştur. Sonra da Medeni olan Âl-i İmrân sûresinde zikredilmiştir. Bu sûre Yahudiler ve Hiristiyanlara hitaben nâzil olmuştur. Bu yüzden Yahudi ve Hristiyanların karşı koymaları ve yalanlamaları, bu kıssayı takiben gelmiştir.

5) Sıfatla Yapılan İtnab

4732 Sıfat, cümlede çeşitli sebeplerle kullanılır:

a- Nekre kelimeyi tahsis eder; ***** **«..Mü'min bir köle azat etmesi..»** (Nisâ, 92.) âyeti buna misaldir.

b- Marife kelimeyi açıklar; ***** **«..Onun ümmi peygamberi olan elçisine..»** (Araf, 158.) âyeti buna misaldir.

c- Medih ve sena gayesi ile kullanılır. Allah'ın sıfatları bu kabildendir; ***** **«Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. O Rahmân ve Rahimdir, din günün sahibidir.»** (Fatiha, 1-4.) ve ***** **«O yaratan, var eden, şekil veren Allahtır.»** (Haşr, 24.) âyetleri buna misaldir. ***** **«Allah'a teslim olmuş peygamberler, onunla hükmederlerdi.»** (Mâide, 44.) âyeti de bu kabildendir. Zemahşerî'nin ifadesine göre âyetteki bu vasıf medih bildirmek, İslam'ın şerefini göstermek, Yahudilere tarizde bulunmak için gelmiştir. Çünkü onlar, bütün peygamberlerin dini olan İslamiyetten uzaklaşmışlardır.

d- Zemmetmek gayesiyle gelir, ***** **«..kovulmuş şeytandan Allah'a sığın..»** (Nahl, 98.) âyeti buna misaldir.

e- Vehmi kaldıran tekid olarak gelir; ***** **«..iki ilâh edinmeyin..»** (Nahl, 51.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, tesniye ifade eder. Bundan sonraki ***** kelimesi, şirki nefyetmek üzere tekid eden bir sıfat olarak gelmiştir. Aynca bu, acizlik veya başka bir mânaya gelmeksizin, sadece uluhiyetteki ikiliğin nefyini ifade için gelmiştir. Birlik ifadesinden Resûlüllah'ın: **Biz ve Benu Muttalip, aynı kabileyiz,** sözünde görüleceği üzere, neviyet anlaşıldığı gibi, bazen de sayının nefyi anlaşılır. Tesniye de bunu ifade eder. Âyette sadece ***** dense idi, bir neviden birçok ilâh ittihazı ihtimal dahilinde olsa bile, iki ilâh cinsinin nefyedildiği vehmi ortaya çıkardı. Bu yüzden ***** **«..O ancak tek bir ilahtır..»** (Nahl, 51.) âyetinde ilâh kelimesi, vahid sıfatıyla tekid edilmiştir.

***** kelimesini tenvinli okuyan kıraata göre *****

«her cinsten ikişer çift...alıp..» (Mü'minûn, 27.) âyeti ile ***** **«Sûra birinci defa üflendiği zaman..»** (Hâkka, 13.) âyeti, bu kabildendir. İkinci âyetteki ***** kelimesi, nefha sayısındaki tevehhümü kaldırmak üzere gelen tekittir. Çünkü bu siga, ***** **«..Eğer Allah'ın nimetini saymağa kalkışsanız sayamazsınız..»** (İbrahim, 34.) âyetinin delaleti ile kesret ifade eder.

***** **«..eğer iki kız kardeşi varsa..»** (Nisâ, 176.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki ***** lâfzı, tesniye ifade eder. Böylece ***** lâfzıyla tefsiri, ***** kelimesi üzerine ziyadelik ifade etmez.

Ahfeş ve el-Farisi, bu hususu şöyle açıklarlar: ***** kelimesi sıfat olmaktan ziyade, başlıbaşına sayı ifade eder. Eğer ***** kelimesi sıfat olsaydı, bu durumda ***** veya ***** veya ***** veyahut diğer sıfatlardan herhangi birini getirmek mümkün olurdu. Âyette ***** gelince, bunun sadece iki sayısına taalluk ettiği anlatılmak istenmiştir. Bu kelimenin sağladığı fayda, tesniye zamirinde mevcut değildir. Bu âyette Cenab-ı Hakkın ***** **Eğer iki veya ikiden fazlaysa..** şeklinde murat ettiği söylenir. Bununla, iki veya ikiden çok olanı ***** ile ifade ederek yetinmiştir. Bunun benzeri, ***** **«..eğer iki erkek yoksa..»** (Bakara, 282.) âyetidir. Âyetteki tesniye zamirinin mutlaka iki şahide ait olması daha uygundur.

«..iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki..» (Enam,38.) âyeti, tekid ifade eden sıfata ait misallerdendir, Âyetteki ***** kelimesi, ***** kelimesinden kuşun kendisi murad edildiğini tekid etmektedir. ***** kelimesi, bazan mecâzi olarak başka mânaya da gelir. Âyetteki ***** kelimesi, gerçek mânada uçmayı tekid için gelmiştir. Kelime, bazan mecâzi olarak; hızlı adımlarla koşmak mânasına da gelir.

***** **«Onlar kalplerinde olmayan şeyi söylüyorlar..»** (Fetih, 11.) âyeti de bu kabildendir. Söylemek, ***** **«..kendi içlerinde de...diyorlar..»** (Mücadele, 8.) âyetinin delaletiyle mecâzi olarak dille söyleme dışındaki ifadelerde de kullanılır. ***** **«..fakat göğüslerdeki kalbler kör olur.»** (Hac, 46.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki kalp kelimesi mecâzi olarak göz yerine kullanıldığı gibi, ***** **«Onlar ki beni anmağa karşı gözleri perde içinde idi..»** (Kehf, 101.) âyetinde görüldüğü üzere göz kelimesi, mecâzi olarak, kalp yerine de kullanılmıştır.

Sıfatla ilgili önemli kaidelerden Bazıları şunlardır: Umumi mânadaki sıfat, hususi mânadaki sıfattan sonra gelmez. ***** **düzgün konuşan adam,** yerine ***** denilir. Bu kaideye göre, Musa (aleyhisselâm)la ilgili ***** **«..ve gönderilmiş bir peygamberdi..»** (Meryem, 51.) âyetinde, çözülmesi müşkil bir husus vardır. Bu müşkil, nebi kelimesinin sıfat olmayıp, hal olduğu şeklinde izah edilmiştir. Buna âyetin mânası: Nebi durumunda iken resûl olarak gönderildi, şeklindedir. Takdim-tehir bahsinde bununla ilgili misaller verilmiştir.

Eğer sıfat, isim tamlamasından sonra gelir, muzaf sayı olursa, bu sıfatın muzafa veya muzafun ileyh üzerine icrası caiz olur. Birinciye misal: ***** **«..yedi göğü tabaka tabaka..»** (Mülk, 3.) âyeti, ikinciye misal de: ***** **«..yedi semiz inek..» (Yûsuf, 43.)** âyetidir.

Bir isim, birden fazla sıfat alırsa, en doğru olan, mânaları birbirinden farklı olan sıfatların atıf edatıyla birbirine bağlanmasıdır. ***** **«O ilktir, sondur, zahirdir, batındır..»** (Hadid, 3.) âyeti buna misaldir. Aksi halde atıf edatının terki gerekir. ***** **«Şunların hiçbirine itaat etme: Yemin edip duran, aşağılık, kınayan, söz götürüp getiren, hayra engel olan, saldırgan, günahkâr, kaba, sonra da kötülükle ?soysuzlukla? damgalı..»** (Kalem, 10-13.) âyetleri buna misaldir.

Sıfatların medih ve zem makamında irapdan kesilmesi, icrasından daha beliğdir. el-Farisi bu konuda şöyle der: Sıfatlar medih veya zem makamında zikredildiğinde doğru olan, irabında mevsufuna muhalefet etmesidir. Cümledeki yeri, itnabı gerektirir. İrabında muhalefet edilirse, sıfattan beklenen gaye daha mükemmel olur. Çünkü ihtilaf durumunda, mânalar çeşitli ve değişik, ittihat durumunda ise, sadece bir nevi olur. Sıfatlardaki medihe misal: ***** **«..ve Mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar. O namazı kılanlar, zekatı verenler..»** (Nisâ, 162.) ile ***** **«Asıl iyilik odur ki, Allah'a inandı...Anlaşma yaptıkları zaman anlaşmalarını yerine getirenler, sabredenler..»** (Bakara 177.) âyetleridir.

***** kelimesinin raf'ı ve nasbi ile okunan şaz kıraata göre ***** **«Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.»** (Fatiha, 2.) âyeti buna misaldir. Zemme misal ise; ***** **«Karısı da odun hammalı olarak..»** (Leheb, 4.) âyetidir.

6) Bedelle Yapılan İtnab

4751 Bu itnabın gayesi, müphemi izah etmektir. Faydası ise, beyan ve tekiddir. Beyan'ın faydası; ***** **Kardeşin Zeyd'i gördüm,** cümlesinde açıkça görülmektedir. Bu cümlede Zeyd'den, sadece kardeşi olan Zeyd anlaşılır. Tekidin faydası, amilin tekrarı niyetiyle yapılmasıdır. Bu tekid, görünürde iki cümle gücündedir, birinci cümlenin ifade ettiği mânayı ihtiva eder. Bu tekid; ya mutabakat sağlamakla bedeli küll mine'l-küll, ya da iltizam yolu ile bedeli istimal şeklinde olur.

Bedeli kül'e misal: ***** **«..Bizi doğru yola ilet. Nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazab edilmiş olanların yoluna değil.»** (Fatiha, 6-7.), ***** **«doğru yola götürüyorsun, Allah'ın yoluna..»** (Şûra, 52, 53.), ***** **«..onu perçeminden yakalarız. O yalancı, günahkar perçeminden..»** (Alak, 15, 16.) âyetleridir.

Bedeli ba'z mine'l-küll'e misal: ***** **«..yoluna gücü yeten herkesin o eve (gidip) haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır..»** (Âl-i İmrân, 97.), ***** **«..Eğer Allah, insanların bir kısmıyla diğerini savmasaydı..»** (Bakara, 251.) âyetleridir.

Bedeli iştimal'e misal: ***** **«..Onu söylememi bana ancak şeytan unutturdu..»** (Kehf, 63.), ***** **«Sana haram ayından, onda savaştan soruyorlar. De ki: Onda savaş büyük bir günahtır..»** (Bakara, 217.), ***** **«Öldürüldü hendeğin adamları...ateş..»** (Burûc, 4-5.) ve ***** **«..Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve binip çıkacakları merdivenler yapardık..»** (Zuhruf, 33.) âyetleridir.

Bazı ulema, bu üç bedele; bedel-i küll mine'l-ba'zı da ilâve ederler. Buna misal olarak, Kur'ân'da şu âyete rastladım. ***** **«..Cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğratılmayacaklar. Adn cennetleri..»** (Meryem, 60, 61.). Âyetteki ***** kelimesi, cennet kelimesinden bedel'dir. Bu nevi bedel'in faydası, cennetin bir olduğunu değil, çokluğunu belirtmesidir. İbn-i Sîd bu konuda şöyle der: Her bedel, mübdel-i minh'de görülen müşkili kaldırma gayesini gütmez. Belki, mübdeli minh'in bedele ihtiyacı olmasa bile, bedel'le tekid edildiğini gösterir. ***** **«..ve şüphesiz sen, doğru yola götürüyorsun. Allah'ın yoluna..»** (Şûrâ, 52, 53.) âyetinde ikinci sırat kelimesi zikredilmeseydi, sıratı mûstakim'den, sıratullah anlaşıldığını herkes kabul ederdi. Buna rağmen Sibeveyh, bedelden tekit yapılamayacağını savunmuştur.

İbn-i Abdisselam; ***** **«İbrahim babası Âzer'e demişti ki..»** (Enam, 74.) âyetinde bedelin sadece tekit için gelmediğini ifade ederek şöyle der: Âyetteki bedel, beyan ifade etmez. Çünkü bir babanın, başka bir baba ile karıştırılmasına imkan yoktur. Fakat bu görüş;

dedeye, baba da denildiğinden reddedilmiş, âyette hakiki babanın kastedildiğini belirtmek için, bedel yapılmıştır.

7) Atf-ı Beyan'la Yapılan İtnab

4757 Atf-ı Beyan, izah bakımından aynen sıfat gibidir. Fakat, bedel'le aralarında bazı farklar mevcuttur. Bedel, bağlı olduğu mübdel-i minh'i izah ederken atfı beyan, bağlı olduğu ifadedeki mânayı izah eder.

İbn-i Keysan; atf-ı Beyan'la bedel arasındaki farkı şöyle açıklar: Bedel cümlede, mübdelün minh'in bir tekrarı kabul edildiğinden, müstakil bir değere sahip iken atf-ı beyan, matufun aleyh'le birlikte, aynı değere sahiptir.

İbn-i Mâlik, «Şerhu'l-Kifaye» adlı eserinde, bu konuda şu açıklamada bulunur: Atf-ı beyan, metbuunu tamamlama bakımından sıfata benzer. Yalnız atf-ı beyan, şerh ve beyan etmek suretiyle metbuunu tamamlarken, sıfat metbuunda mevcut olan mânanın veya sebebin delaletiyle mevsufunu tamamlar. Ayrıca atfı beyan, delalet ettiği mânayı takviye etmede, tekide benzer. Aralarındaki fark, tekidin, mecâz olma tevehhümünü kaldırmasıdır. Atfı beyan ay-rıca, müstakil bir değere sahip olma bakımından bedele benzer. Fakat aralarındaki fark, bedel'deki tekrarın, niyete bağlı olmasıdır. ***** **«Onda açık deliller, İbrahim'in makamı vardır.»** (Âl-i İmrân, 97.), ***** **«..mübarek bir zeytin ağacından..»** (Nur, 35.) âyetleri buna misaldir. Atfı beyan bazan, izah yönü olmaksızın, yalnız medih için gelir. ***** **«Allah, Kabe'yi, o saygı değer evi..»** (Mâide, 97.) âyeti buna misaldir. Âyetteki beytu'l-Haram, Kabeyi izah için değil, medih için gelen atfı beyandır.

8) İki Müteradif Kelimeden Birinin Diğerine Atfı İle Yapılan İtnab

4761 Bu itnabın gayesi, tekid'dir. ***** **«Ben üzüntümü ve tasamı yalnız Allah'a şikayet ederim..»** (Yûsuf, 86.), ***** **«..Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zayıflık da göstermediler.»** (Âl-i İmrân, 146.), ***** **«ne zulümden, ne de hakkının çiğnenmesinden korkmaz..»** (Tâhâ, 112.), ***** **«..yetişilmekten korkma, (boğulmaktan) endişelenme..»** (Tâhâ, 77.), *****«**Orada ne bir eğrilik, ne de bir tümsek göremiyeceksin..»** (Tâhâ, 107.). el-Halil b. Ahmed; ***** ve ***** kelimelerinin aynı mânada olduğunu söyler. ***** **«onların sırlarını ve gizli konuşmalarını..»** (Tevbe, 78.), ***** **«..bir şeriat ve yol..»** (Mâide, 48.), ***** **«(Geride bir şey) komaz, bırakmaz (her şeyi yakıp yok eder).»** (Müddessir, 28.), ***** **«..bağırıp çağırmadan başka..»** (Bakara, 171.), ***** **«..biz beylerimize büyüklerimize uyduk..»** (Ahzab, 67.), ***** **«..orada bize ne bir yorgunluk, ne de bir usanç dokunur..»** (Fatır, 35.) âyetteki ***** kelimesi, ***** kelimesinin vezin ve mânasındadır. ***** **«..Rablerinden bağışlanmalar ve rahmet hep onlaradır..»** (Bakara, 157.), ***** **«Özür yahut uyarmak için.»** (Mürselât, 6.) âyetleri buna misaldir. Sa'leb; son âyetteki iki kelimenin aynı mânada olduğunu söyler.

el-Müberrid, Kur'ân'da bu nevi atfın mevcut olmadığını söyleyerek yukarıda zikredilen âyetlerdeki müteradif kelimelerin aynı mânada olmadığı şeklinde tevilde bulunmuştur. Diğer ulema da şöyle der: Bu hususta doğru olan, müteradif kelimelerin bir arada bulunmasıyla hasıl olan mânanın, münferid halde iken bu mânayı taşımadığıdır. Ziyade harf, kelimeye ziyade mâna kazandırdığından, ziyade kelime de, cümleye ziyade mâna kazandırır.

9) Hususi Mânanın Umumi Mânaya Atfı İle Yapılan İtnab

4764 Bu nevi atfın faydası, hususi mânadaki kelimenin faziletini gösterir. Hatta bu kelime, vasfındaki değişiklik zatındaki değişikliği meydana getirdiğinden, umumi mânadaki kelime cinsinden sayılmamıştır.

Ebû Hayyân, hocası Ebû Cafer b. Zubeyr'in şöyle dediğini nakleder: Bu nevi atfa, tecrid adı da verilir. Güya bu atıf, cümleden tecrid edilmiş faziletinden dolayı, münferiden zikredilmiş bir atıftır. ***** **«Namazları ve orta namazı koruyun..»** (Bakara, 238.), ***** ***** **«..Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebraile ve Mikaile düşman olursa.»** (Bakara, 98), ***** **«İçinizden hayra çağıran, iyiliği buyurup, kötülükten men eden bir topluluk olsun..»** (Âl-i İmrân, 104.), ***** **«Onlar ki Kitab'a sımsıkı sarılırlar ve namazı dosdoğru kılarlar..»** (Araf, 170.) âyetleri buna misaldir. Namazı dosdoğru kılmak, Kur'ân'a temessük cümlesindendir. Namazın ayrıca zikri, dinin direği olması bakımından, önemini göstermektedir. Cebrâîl ve Mikaii (aleyhisselâm)ın ayrıca zikri, bunlara karşı düşmanlık iddiasında bulunan Yahudilerin sözüne cevap vermektedir. Mikail'in Cebrâîl ile birlikte zikredilmesi, Cebrâîlin, kalplere ve ruhlara hayat veren vahiy meleği, Mikail'in de insana hayat veren, rızık meleği olmasından dolayıdır. Kirmani, «el-Acaib» adlı eserinde ifade ettiği gibi; Cebrâîl ve Mikail, meleklerin emiridir. Emir nasıl orduya dahil değilse, Cebrâîl ve Mikail, başlangıçta melaikeye dahil değillerdi.

***** **«Kim bir kötülük yapar, yahut nefsine zulmeder de»** (Nisa, 110.) ***** **«Allah'a karşı yalan uydurandan, ya da kendisine bir şey vahyedilmemişken 'Bana da vahyolunuyordu' diyenden daha zalim kim olur?..»** (Enam, 93.) âyetleri de bu neve misaldir. İbn-i Mâlik'in, bu ve bundan önceki âyetlerdeki görüşüne göre atıf, vav harfine tahsis edilmemiştir. Âyetlerin ikinci kısmında matufun bizzat zikri, söylenen ve yapılana işin son derece çirkin olduğuna işaret etmektedir. Bu nevi atıfta, sözü edilen hususilik ve umumilik, usul ıstılahının aksine, umumi mânanın hususi mânaya şamil olduğunu gösterir.

10) Umumi Mânanın Hususi Mânaya Atfı ile Yapılan İtnab

4770 Bazı ulema, bu nevi atfın Kur'ân'da mevcut olmadığını söylemekle hataya düşmüşlerdir. Faydası açıkça görüldüğü üzere, mânayı umumileştirmektedir. Önemini göstermek üzere, birinci kelimesi münferid zikredilene misal ***** **«..benim namazım, ibadetim..»** (Enam, 162.) âyetidir. Âyetteki nusuk kelimesi, umumi mânada, ibadet demektir. ***** **«Andolsun, sana ikişerlerden yedi ve bu büyük Kur'ân'ı verdik.»**

(Hicr, 87.), ***** **«Rabbim, beni, anamı-babamı, inanarak evime gireni, îman eden erkek ve kadınları bağışla..»** (Nuh, 28.), ***** **«..Onun dostu ve yardımcısı Allah, Cibril ve Mü'minlerin iyileridir. Bunun ardından melekler de ona arkadır.»** (Tahrim, 4.) âyetleri bu neve dair misallerdir.

Zemahşerî; ***** **«De ki: 'Sizi kim rızıklandırıyor?'»** (Yûnus, 31.) âyetine ***** **«..ve düzenleyip yönetiyor..»** âyetinin atfını, bu neviye misal olarak göstermiştir.

11) Mübhemlikten Sonra İzah Edilen İtnab

4773 Beyan uleması şöyle der: Bir kelimeyi önce müphem mânada kullanıp sonra izahını getirmek, itnabdır. Bu nevi itnab'ın faydası, ya mânayı müphem veya izah gibi iki ayrı şekilde anlamak ya da üzerinde iyice düşündükten sonra talep edilen mânanın akla gelmesini sağlamaktır. Mânayı bu şekilde kavramak, zihni yormadan kavranılan mânadan daha değerlidir. Veyahut, müphemi düşünerek, izahını öğrenme zevkine ermektir. Çünkü, bir şey, bir yönüyle bilindiğinden nefis, diğer yönlerini öğrenme şevkine kapılır, kendini düşünceye sevkeder. Bunların da bilinmesi, düşünülen bu şeyin, birden bilinmesinden daha zevklidir.

***** **«Dedi ki: 'Rabbim benim göğüsümü aç'.»** (Tâhâ, 25.) âyeti bu nevi itnaba misaldir. Âyetteki ***** fiili, herhangi bir şeyin şerhini talep ifade eder. ***** kelimesi de, talep edilen şeyin tefsir ve beyanını ifade eder. ***** **«Bana işimi kolaylaştır.»** âyeti de bu kabildendir. Âyetin mânası, tekid ifade eder. Çünkü gönderilen her peygamber, bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. ***** **«Biz senin göğsünü açmadık mı?»** (İnşirah, 1.) âyeti de buna ayrı bir misaldir. Bu âyet, Resûlüllah'ın içinde bulunduğu nimet ve mevkii ifade ettiğinden, tekid mânası taşır.

İcmalden sonra tafsil de bu nevidendir.

***** **«..Allah katında ayların sayısı on ikidir...Bunlardan dördü haram aylardır..»** (Tevbe, 36.) âyeti buna misaldir. Tafsilden sonra icmale misal de: *****«..üç gün hacda, yedi gün de döndüğünüz zaman olmak üzere tam on gün oruç tutar..» (Bakara, 196.) âyetidir. Bu âyette ***** kelimesi ***** kelimesindeki vav harfinin ***** mânasında olma tevehhümünü kaldırmak için, yeniden zikredilmiş, ***** kelimesi de ***** kelimesindeki icmali mânaya dahil olmuştur. *****

«..arzı iki günde yaratanı...Onun üstünden ağır baskılar yaptı. Onda bereketler yarattı ve onda gıdalarını tam dört günde takdir etti..» (Fussilet, 9-10.) âyetleri de buna misaldir. Bu âyette zikredilen iki gün, sonradan gelen dört günün dışında değildir. Zemahşerî'nin, Tefsirinde işaret ettiği, İbn-i Abdisselam'ın da tercihe şayan bulduğu görüşe göre, âyetin en güzel tefsiri budur.

Zemlekani, «Esraru't-Tenzil»inde Zemahşerî'nin bu görüşünü kabul ederek, şunu ilâve eder: ***** **«Musa ile otuz gece sözleştik ve buna on gece daha kattık..»** (Araf, 142.) âyeti bunun benzeridir. Âyet, on gecenin, vaadedilen otuz gecenin dışında olma ihtimalini kaldırmaktadır.

İbn-i Asker şöyle der: Âyette; önce otuz, sonra on gecenin zikrindeki fayda, Hazret-i Musa'nın zihnen ve bedenen hazır bulunması için, vaadedilen gecelerin sonuna yaklaştığını hatırlatmaktır. Şayet Hazret-i Musa, başlangıçta kırk gün ile vaad edilseydi, vaadedilen günler arasında bir fark olmayacaktı. Bu müddet ikiye bölününce, Hazret-i Musa vaadedilen günlerin sonuna yaklaşıldığını hissetmiş, azmi daha da artmıştır.

Kirmani, «el-Acaib» adlı eserinde ***** **«tam on gün»** (Bakara, 196.) âyetiyle ilgili sekiz husus tesbit ettim, der. Bunlardan ikisi tefsir, biri fıkıh, biri nahiv, biri mâna, ikisi de hesapla ilgilidir. Ben bunları, «Esraru't-Tenzil» adlı eserime dercettim.

12) Tefsir Yoluyla Yapılan İtnab

4779 Beyan uleması şöyle der: Bu nevi itnab, bir cümledeki gizlilik veya karışıklığı izale ve tefsir etmek için yapılır. ***** **«Doğrusu insan hırslı yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokundumu sızlanır. Kendisine hayır dokundu mu vermez.»** (Meâric, 19-21.) âyetleri buna misaldir. Ebû'l-Âliyye ve diğer müfessirlerin dediği gibi, âyetteki ***** ile devam eden cümle, ***** kelimesini tefsir etmektedir.

Beyhaki, «Şerhu Esmai'l-Husna» adlı eserinde ***** **«..Diri, yaratıklarını koruyup yönetici. Kendini ne bir uyku, ne bir uyuklama tutmaz..»** (Bakara, 255.) âyetine ***** cümlesi, ***** kelimesini, ***** **«Size azabın en kötüsünü reva görüp, oğullarınızı boğazlayan..»** (Bakara, 49.) âyetinde ***** cümlesinin ***** cümlesini, ***** **«..Allah katında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı..»** (Âl-i İmrân, 59.) âyetinde ***** cümlesinin ***** kelimesini, ***** **«..benim de sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin..»** (Mümtehine, 1.) âyetinde ***** cümlesinin ***** cümlesini tefsir ettiğini söyler. Muhammed b. Ka'bi'l-Kurazi ***** **«..Sameddir. Kendisi do ğurmamış ve doğmamıştır..»** (İhlas, 2-3.) âyetinde ***** cümlesinin ***** keli mesini tefsir ettiğini söyler.

Kur'ân'da bu neve dair misaller pek çoktur.

İbn-i Cinni ise şunları zikreder: Cümle ne zaman tefsiri olarak gelirse, müfesser cümlenin parçası, mütemmimi ve cümlenin bir kısmı gibidir.

13) Zâhiri Bir İsmin Zamir Yerine Getirilmesi ile Yapılan İtnab

Bu konuda sadece İbn-i Saig'ın bir eserini gördüm. Bu çeşit itnabın sağladığı bir takım faydalar vardır. Bunlar, sırası ile şöyledir:

1- Beyan ve kudrette ziyadelik ifade eder; ***** **«De ki: Allah birdir. Allah Sameddir.»** (İhlas, 1-2.), ***** **«Biz onu hak olarak indirdik, o da hak olarak inmiştir..»** (İsrâ, 105.), ***** **«..Şüphesiz Allah insanlara lütufkârdır. Fakat insanların çoğu şükretmezler..»** (Mü'min, 61.),

***** **«..Kitabta olmadığı halde Kitaptan zannedesiniz diye dillerini eğip bükerler. O, Allah katından olmadığı halde: 'Allah katındadır' derler..»** (Âl-i İmrân, 78.) âyetleri buna misaldir.

2- Tazim ifade eder: ***** **«Allah'tan korkun Allah, size öğretiyor. Allah herşeyi bilir.»** (Bakara, 282), ***** **«İşte onlar Allah'ın grubudur. İyi bilin ki kurtuluşa ulaşacak olanlar Allah'ın taraftarlarıdır.»** (Mücadele, 22.), *****

«..sabahın Kur'ân'ını da. Çünkü sabah namazı görülür.» (İsrâ, 78.), *****«..Takva elbisesi daha hayırlıdır.» (Araf, 26.) âyetleri buna misaldir.

3- İhanet ve tahkir ifade eder; ***** **«..Onlar şeytanın grubudur. İyi bilin ki şeytanın taraftarları kaybedecektir.»** (Mücadele, 19.), ***** **«Çünkü şeytan aralarına girer..»** (İsrâ, 53.) âyetleri buna misaldir.

4- Zamirin mercii olan birinci ismin dışında, başka bir isme raci olma vehminden dolayı beliren karışıklığı izale etmesidir. İbnu'l-Haşşab'ın ifadesine göre: ***** **«De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, Sen mülkü dilediğine verirsin..»** (Âl-i İmrân, 26.) âyetinde ***** denilse idi, zamirin birinci isme ait olduğu vehmi ortaya çıkardı. ***** **«..Allah'a kötü zanda bulunan müşriklerin...kötü hezimetleri başlarına gelsin..»** (Fetih, 6.) âyetinde Cenab-ı Hak ***** buyursa idi, zamirin Allah'a ait olduğu vehmi ortaya çıkardı. ***** **«Bunun üzerine kardeşinin kabından önce onların kaplarını aramağa başladı. Sonra tası kardeşinin kabından çıkardı..»** (Yûsuf, 76.) âyetinde Cenab-ı Hak, zamirin kardeş kelimesine avdet vehmini kaldırmak için, ***** şeklinde buyurmadı. Zamir kardeşe avdet etseydi, su kabının kardeşinde çıkmasını arzular duruma düşerdi. Böyle bir davranış, iyi niyetli kimseleri ezaya sevkedeceğinden meydana gelmemiştir. Bu yüzden zâhiri isim, zamir yerine kullanılmıştır. Yüce Allah âyette, zamirin Yûsuf (aleyhisselâm)'a raci olma vehmini kaldırmak için ***** şeklinde buyurmamıştır. Çünkü Yûsuf (aleyhisselâm)'a ait zamir, ***** fiilinde müstetirdir.

5- Hürmeti gerektiren bir ismin zikriyle, dinleyenin kalbinde korku hissi uyandırmayı ifade eder. ***** **Halife hazretleri size şöyle emrediyor..** şeklindeki söz, buna misaldir. ***** **«Allah size emanetleri ehline vermenizi emrediyor..»** (Nisâ, 58.), ***** **«Allah, adaleti emreder..»** (Nahl, 90.) âyetleri bu kabildendir.

6- Yapılması istenen bazı şeylerin takviyesini ifade eder. *****

***** **«Bir kere azmettin mi artık Allah'a dayan. Çünkü Allah kendine güvenip.... sever.»** (Âl-i İmrân, 159.) âyeti bu kabildendir.

7- Bir işin yüceliğini ifade eder; ***** **«Görmedin mi Allah nasıl yaratmayı başlatıyor, sonra onu iade ediyor, dönüp yeniden yaratıyor; bu Allah'a göre kolaydır.»** (Ankebut, 19.), ***** **«..bakın yaratmaya nasıl başladı..»** (Ankebût, 20.), ***** **«İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz, uzun bir zaman geçmemiş midir?. Doğrusu biz insanı halden hale geçirdiğimiz karışık bir nutfeden yarattık..»** (İnsan, 1 -2.) âyetleri buna misaldir.

8- Bir şeyin zikriyle hoşlanmayı ifade eder; ***** **«bizi dilediğimiz yerde oturacağımız bu cennet yurduna varis kılan»** (Zümer, 74.) âyeti buna misaldir. Yüce Allah âyette, ***** buyurmadı. Bu yüzden zamir yerine, lezzet kaynağı olan cennet kelimesini ifade buyurdu.

9- Zâhir bir isim kullanarak, vasfedilene ulaşmayı ifade eder. ***** **«Allah'ın elçisiyim.»** (Araf, 158.) cümlesinden sonra gelen *****

«Gelin, Allah'a ve Onun ümmi peygemberi olan elçisine inanın..» (Araf, 158.) âyeti, buna misaldir. Yüce Allah âyette ***** **Allaha ve bana inanın..** buyurmamıştır. Çünkü Resûlüne verdiği sıfatları yerleştirmek, bu sıfatlarla vasıflanmış olan Resûl'e, îman ve ittibanın vacip olduğunu bildirmek istemiştir. Şayet, âyette zamir gelmemiş olsaydı, zamir bu vasıfları alamayacağından, bu mâna mümkün olmazdı.

10- Hükmün sebebine dikkati çekmektir; ***** **«Derken o zalimler, onu kendilerine söylenenden başka bir sözle değiştirdiler. Biz de yaptıkları kötülüklerden dolayı o zulmedenlerin üzerine gökten bir azap indirdik.»** (Bakara, 59.), ***** **«..Allah da o inkâr edenlerin düşmanıdır.»** (Bakara, 98.) âyetleri buna misaldir. Bu son âyette Yüce Allah, ***** buyurmadı. Çünkü; Allah'a meleklere, resûllerine, Cebrâîl ve Mikail'e düşman olanlar da Kâfir olduğundan, Allah da Kâfire, küfründen dolayı düşmanlığını bildirmiştir. ***** **«Allah'a yalan uydurup atan, yahut Onun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz suçlular asla felah bulmazlar.»** (Yûnus, 17.), ***** **«Onlar ki Kitaba sımsıkı sarılırlar ve namazı kılarlar, elbette biz iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz.»** (Araf, 170.), ***** **«Onlar ki inandılar ve iyi işler yaptılar, elbette biz işi güzel yapanın ecrini zayi etmeyiz.»** (Kehf, 30.) âyetleri de bu neve misaldir.

11- Umumilik gayesi ile kullanılmasıdır; ***** **«Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis daima kötülüğü emredicidir..»** (Yûsuf, 53.) âyeti bu kabildendir. Bu âyette Yüce Allah, Yûsuf (aleyhisselâm)ın bizzat tahsis edildiği anlaşılmaması için, ***** şeklinde buyurmamıştır. ***** **«İşte onlar gerçek Kâfirlerdir..»** (Nisâ, 151.), ***** **«..o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.»** (Nisâ, 37.) âyetleri de bu kabildendir.

12- Hususilik gayesiyle kullanılmasıdır; ***** **«Bir de kendisini Peygambere hibe eden kadını..»** (Ahzâb, 50.) âyetinde Yüce Allah nefsini hibe etme işinin sadece Nebi'ye ait olduğunu açıklamak için ***** buyurmamıştır.

13- İkinci cümlenin, birinci cümle hükmüne dahil olmadığına işaret etmesidir; ***** **«..Allah dilerse senin kalbine mühür basar, batılı mahveder..»** (Şûra, 24.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** cümlesi, istinaf cümlesidir, birinci cümledeki şartın hükmüne dahil değildir.

14- Cinasa riayet etmektir. Şeyh İzzeddin b. Abdisselam'ın zikrettiğine göre, nas sûresi buna misaldir. İbn-i Saig da, ***** **«O, insanı alaktan yarattı. İnsana bilmediğini öğretti. Hayır, (Rabbının Kitabını okumayan) insan azar..»** (Alak, 2, 5 ve 6.) âyetlerini buna misal getirerek, âyetteki birinci insan kelimesinden insan cinsi, ikincisinden Adem

(aleyhisselâm) veya okuma-yazma öğretenler veya İdris (aleyhisselâm), üçüncüsünden de Ebu Cehil murad edildiğini söyler.

15- Cümle kuruluşunda, kelimelerin uygun ve güzel bir şekilde, yerinde kullanılmasıdır. Bazı belâgat uleması; ***** **«..ta ki kadınlardan biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatsın..»** (Bakara, 282.) âyetini buna misal getirmişlerdir.

16- Cümlenin, zaruri olan zamiri bulundurmasıdır; ***** **«..nihayet bir köye varıp, köyün halkından yemek istediler..»** (Kehf, 77.) âyeti buna misaldir. Şayet Yüce Allah ***** buyursaydı, doğru olmazdı. Çünkü Musa ve Hızır (aleyhisselâm) yiyeceklerini, köyün kendisinden istemediler; şayet ***** buyursaydı, yine doğru olmazdı. Çünkü ***** cümlesi, köy halkının değil, nekre olan karye kelimesinin sıfatıdır. Bu yüzden **karye** kelimesine avdet eden, bir zamir gereklidir Bu zamir ancak, zâhir ismin açıkça zikredilmesi ile mümkündür.

Salahu's-Safedi'nin bu konuda sorduğu bir soruya Subki, şu beyitle cevap vermiştir:

Bu konuda ayrıca şu açıklamayı ilâve etmek gerekir.

Zâhir kelimeyi lâfzıyla iade etmek, mânası ile iade etmekten daha güzeldir. Şu âyetler buna misaldir: ***** **«..elbette biz iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz.»** (Araf, 170.), ***** **«..elbette biz işi güzel yapanın ecrini zayi etmeyiz.»** (Kehf, 30.), ***** **«Ehli Kitaptan olan Kâfirler de, puta tapanlar da size Rabbinizden bir hayır indirilmesini istemezler..»** (Bakara, 105.). Bu âyette hayr'ın indirilişi, Rububiyete uygundur. Bu bakımdan âyette, ***** kelimesinden sonra ***** lâfzı gelmiştir. Hayrın sadece insanlara tahsisi, uluhiyete uygundur. Çünkü rububiyetin sınırı, uluhiyete nazaran daha geniştir. ***** **«Gökleri ve yeri yaratan Allah'a hamdolsun.. Yine de Kâfirler Rablerine (başkalarını) denk tutuyorlar.»** (Enam, 1.) âyeti de bu kabildendir.

Zâhir ismin, aralarında fasıla bulunduğundan bir başka cümlede iadesi, aynı cümlede iadesinden daha güzel olduğu gibi, uzun cümlede, zamirin ait olduğu mercii bulma zorluğu karşısında zihni yormamak için, zamir yerine zâhir ismin gelmesi de güzel olur. ***** **«İbrahim babası Âzere demişti ki...İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetlerdendir..»** (Enam, 74-83.) âyetleri buna misaldir.

14) İgal İle Yapılan İtnab

4807 İgal; Sözü nükte ifade eden bir cümle ile bitirmektir; ama mâna nüktesiz de tamam oluyor. Bazı belâgat uleması, igal'in sadece şiirde kullanıldığı kanaatındadırlar. Bu görüş, Kur'ân'da misalleri bulunduğundan, reddedilmiştir. ***** **«..'Ey kavmim, elçilere uyun' dedi. Sizden bir ücret istemeyenlere uyun. Onlar doğru yoldadırlar.»** (Yâsin, 20-21.) âyetleri buna misaldir. Âyetteki ***** cümlesi, igaldir. Çünkü her resûl, şüphesiz hidayet üzere olduğundan, igal cümlesi gelmese bile, âyetin mânası tamamlanmaktadır. Fakat âyetteki bu igal'de, resûllere îman ve ittibaya fazlasıyla teşvik söz konusudur.

İbn-i Ebî'İsba ***** **«arkalarını dönmüş kaçarlarken sağırlara da çağrıyı işittiremezsin.»** (Neml, 80.) âyetinde igal olduğunu söyleyerek ***** cümlesi, Resûlün

avdetinden istifade etmemeleri bakımından, âyetin mânasını takviye eden bir ziyadelik olduğunu belirtir. ***** **«..iyice bilen bir toplum için Allah'dan daha güzel hüküm veren kim olabilir?»** (Mâide, 50.) âyetinde ***** **düşünen bir millet için,** cümlesi, Mü'minleri methedip, anlayış göstermekten uzak olan Yahudileri zemmeden mânaya, ziyade olarak gelmiştir. ***** **«..bu iş, sizin konuştuğunuz gibi bir gerçektir.»** (Zâriyat, 23.) âyetinde ***** cümlesi, bu vaadi gerçekleştirmek için, âyetin mânasına ziyade olarak gelen igal'dir. Çünkü vaadedilen şey, üzerinde kimsenin şüphe edemiyeceği, zaruri olarak bilinen bir olaydır.

15) Tezyil ile Yapılan İtnab

4809 Tezyil; iki cümleyi ardarda getirmektir. Bu maksatla getirilen ikinci cümle mantuk veya mefhumunu tekid için, birinci cümlenin mânasını taşır. Bu durum, birinci cümleyi anlamayana anlamasını, anlayanın da bilgisini pekiştirmesini sağlar. ***** **«Nankörlük ettiklerinden ötürü onları böyle cezalandırdık, biz nankörden başkasını cezalandırmayız.»** (Sebe, 17.), ***** **«De ki: 'Hak geldi, batıl yıkılıp gitti; zaten batıl yok olmaya mahkumdur.»** (İsrâ, 81.), ***** **«Senden önce hiç bir insana ebedi yaşam vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedi mi kalacaklar?»** (Enbiya, 34.), ***** **«Her can ölümü tadacaktır..»** (Enbiya, 35.), ***** **«..Kıyamet günü de sizin (onları Allah'a) ortak koşmanızı inkâr ederler. (Bu gerçeği) sana herşeyden haberi olan (Allah) gibi hiçbir kimse haber veremez.»** (Fâtır, 14.) âyetleri buna misaldir.

16) Tard ve Aksi ile Yapılan İtnab

4810 et-Tibî şöyle der: Tard; iki cümlenin birlikte gelmesi, birinci cümledeki mefhumu kuvvetlendirmesidir. Aksi ise, ikinci cümledeki mantukun, birinci cümledeki mefhumu kuvvetlendirmesidir. ***** **«..elleriniz altında bulunanlar ve sizden henüz erginliğe ermemişler üç vakitte izin istesinler., bunların dışında ne size ne onlara bir günah yoktur..»** (Nur, 58.) âyeti buna misaldir. Âyette, özellikle belli vakitlerde izin istemenin mantuku, bu vakitler dışında günahı kaldıran mefhum mânayı kuvvetlendirmiştir. Âyette, bu hükmün aksi de mevcuttur. ***** **«..Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildikleri şeyi yapan melekler vardır.»** (Tahrim, 6.) âyeti.

Şunu belirtmek isterim ki bu nevi, îcâzın ihtibak nevinin aynıdır.

17) Tekmil ile Yapılan İtnab

4812 Buna ihtiras adı da verilir. Tekmil; istenilen mânanın aksi anlaşılma ihtimali olan bir cümlede, bu ihtimali kaldıran bir ifadenin ilâve edilmesidir. ***** **«..Mü'minlere karşı alçak gönüllü, Kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler..»** (Mâide, 54.) âyeti buna misaldir. Şayet âyette sadece ***** kelimesi mevcut olsaydı, Mü'minlerin zilleti, zaaflarından geldiği ihtimali belirirdi. Fakat ***** kelimesiyle bu ihtimal ortadan kalkmıştır. *****

«..Kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler..» (Fetih, 29.) âyeti de bu kabildendir. Âyette sadece ***** kelimesine bağlı kalınsaydı, Mü'minlerin şiddeti, kabalıklarından ileri geldiği ihtimali belirirdi. ***** **«..kusursuz olarak bembeyaz çıksın..»** (Neml, 12.) âyeti de bu kabildendir. ***** **«..Süleyman ve orduları, farkında olmayarak sizi ezmesinler.»** (Neml, 18.) âyetinde Hazret-i Süleyman'a zulüm nisbet edilme ihtimalini kaldırmak için, ihtiras sanatı mevcuttur. ***** **«..bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız..»** (Fetih, 25.), ***** **«Derler ki: 'Şahitlik ederiz ki sen muhakkak Allah'ın elçisisin.' Senin mutlaka kendisinin elçisi olduğunu Allah bilir ve Allah, münafıkların yalancı olduklarına şahitlik eder.»** (Munafikûn, 1.) âyetleri buna ayrı misallerdir. Bu âyetin orta cümlesi, ihtiras ifade eder. Çünkü tekzibin de aynı şey olduğu ihtimalini kaldırmaktadır.

«Arusu'l-Efrah» adlı eserinde müellif şöyle der: Bu nevilerden her biri, yeni bir mâna ifade ediyorsa, itnabdan sayılmaz, şeklindeki bir görüşe, şu cevabı veririz: Bütün bu neviler, müstakil mâna taşısalar bile, önceki cümlede mevcut vehmi kaldırdığından, itnab sayılırlar.

18) Tetmim İle Yapılan İtnab

4813 Tetmim; murad edilen mâna dışında başka bir mâna ihtimali bulunmayan cümleye, mübalağa gibi bir nükte getiren fazlalıktır.

***** **«Onlar kendi içleri çektiği halde yemeklerini yoksula, yetime ve esire yedirirler.»** (İnsan, 8.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, tetmim ifade eder. Çünkü insanın yemeği sevmesi, iştahının olmasına rağmen yedirmesi, sevabını daha da artırır. ***** **«..(Allah rızası için) malını veren..»** (Bakara, 177.), ***** **«Kim inanarak iyi olan işlerden yaparsa artık o, ne zulümden ne de hakkının çiğnenmesinden korkmaz.»** (Tâhâ, 112.) âyetleri buna misaldir. Son âyetteki ***** cümlesi, en güzel şekliyle tetmim ifade eder.

19) İstiksa İle Yapılan İtnab

4814 İstiksa; hitabda bulunanın bir mânayı bütün yönleriyle düşünmesi, başkasına söz hakkı bırakmaksızın düşündüğü şeyin bütün ana vasıflarını iyice tetkik ettikten sonra bu şeyin, arizi veya lüzumlu diğer yönlerini ortaya koymasıdır. ***** **«Biriniz ister mi ki (şöylece) bir bahçesi olsun..»** (Bakara, 266.) âyeti buna misaldir. Bu âyette Yüce Allah şayet ***** kelimesinin zikri ile yetinse idi, âyetin mânası tam olurdu. Fakat bununla kalmamış, ***** kelimeleri ile bahçede bulunan nimetleri açıklamıştır. Bahçe sahibinin kavuştuğu bu nimetler, gerçekte çok büyük nimetlerdir. Âyete ***** ***** cümlesini ilâve etmekle, bahçenin vasıflarını göstermiş, bu vasfı ***** **orada kendisine her çeşit meyveleri bulunsun** âyetiyle tamamlamış, bahçenin bahçe özelliğini kaybetmesi ile ortaya çıkan üzüntüyü artırmak için, bahçedeki bütün nimetleri zikretmiştir. ***** **ona ihtiyarlık çöksün,** âyetiyle de, bahçe sahibinin durumunu dile getirmiş, ihtiyarlığın verdiği büyük sıkıntıdan dolayı ***** **aciz ve**

küçük çocukları olsun, cümlesiyle, mânayı derinleştirmiştir. Âyet ayrıca zürriyyetini hiçbir şeye gücü yetmeyen zayıflıkla vasıflandırmış, sonra da elindeki tek varlığı olan bahçenin ansızın helakini zikrederek ***** **bir bora isabet etsin,** buyurmuştur. Bununla da kalmayıp ***** **içinde ateş bulunan,** demek suretiyle, bahçeyi alevler sardığını belirtmiştir. Alevlerin zayıflığı, bahçede bulunan suyun ve ağaçların verdiği rutubetin varlığı, bahçenin yanmasına yeterli olmama ihtimalini kaldırmak için ***** cümlesini getirmiştir. Âyetteki bu istiksa, bir cümlede bulunabilecek istiksanın en güzeli ve en mükemmelidir.

İbn-i Ebî'l-İsba şöyle der: İstiksa ile, tetmim ve teklil arasındaki fark şudur; tetmim, cümlede eksik mânayı tamamlamak, tekmil; cümlede mevcut mânanın vasıflanmasını mükemmelleştirmek, istiksa ise; tam ve kamil mânayı kavramada kimseye bir ihtimal bırakmamak, hatıra gelecek bütün yönleri içine alacak şekilde, bu mânayı teferruatıyla tetkik etmektir.

20) İtiraz İle Yapılan İtnab

4817 Kudame b. Cafer; itiraz'a, iltifat adını verir. İtiraz; bir veya birkaç cümleden meydana gelen, arasında irabdan mahalli olmayan bir veya birkaç cümle giren, müphemliği kaldırmaktan ziyade, bir nükteden dolayı mâna yakınlığı taşıyan cümledir. ***** **«şanı yüce Allah'a kızlar mal ediyorlar da kendilerine hoşlandıklarını..»** (Nahl, 57.) âyetindeki ***** cümlesi, Allahü teâlâ'yı kız evlad edinmekten tenzih, bu sözü söyleyenleri de takbih için itirazi cümle olarak gelmiştir. ***** **«Allah dilerse güven içinde Mescidi Harama gireceksiniz..»** (Fetih, 27.) âyetinde te-berrük bildiren ***** cümlesi, itirazi cümledir.

Birden fazla itirazi cümle ihtiva eden âyetler şunlardır: ***** **«..Allah'ın emrettiği yerden onlara varın. Allah tevbe edenleri sever.»** (Bakara, 222.) Âyetteki ***** kelimesi, ***** cümlesini beyan ettiği için, mânaca birbirine bağlıdır. Temizliğe teşvik, arkadan yaklaşmaktan tahzir için, bu iki kelime arasına giren cümleler, itirazi olur. ***** **«Ey arz, suyunu yut... yok olsun denildi..»** (Hûd, 44.) âyeti de bu kabildendir. Âyette üç ayrı itirazi cümle mevcuttur. Bu cümleler; ***** **«..su azaldı. İş bitirildi. (Gemi) Cudiye oturdu..»** âyetleridir.

Tennuhi, «Aksa'l-Karib» adlı eserinde, bu âyetle ilgili şu açıklamada bulunur: Âyetin taşıdığı nükte, baş ve son kısmı arasında ifade edilen cümlelerdir. Bu cümleler âyetin sonunda gelmiş olsaydı, vuku bulması gerekli olan durumların, tehiri gerekecekti. Bunların cümle arasına gelmesi, tehir etmediklerini gösterir. Bu âyette ayrıca, itiraz içinde itiraz vardır. Çünkü ***** cümlesi, ***** ile ***** cümleleri arasında, muteriza cümlesidir. Âyette; geminin dağa oturması, suların çekilmesinden sonra gerçekleşmiştir.

***** **«Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.»** (Rahmân, 46-54.) âyetleri de buna ayrı bir misaldir. Bu âyetler arasında ***** cümlesinin hâl olması durumunda, yedi âyet, itirazi cümle durumunda bulunur.

***** **«Yoo, yıldızların yerine yemin ederim. Bilesiniz, bu büyük bir yemindir. O, elbette şerefli bir Kur'ân'dır.»** (Vakıa, 75-77.) âyetlerinde, itiraz içinde itiraz cümlesi mevcuttur.

Birincisi; ***** kasem cümlesiyle, kasemin cevabı olan ***** cümlesi arasındaki ***** cümlesidir, ikincisi ise; ***** cümlesi arasındaki ***** itiraz cümlesidir. Kasem ile sıfat arasındaki bu itiraz, muksemin bih'in yüceliğini gösterir, Kur'ân'ın azametini bilmediklerini öğretir. et-Tibî, «et-Tibyan» adlı eserinde şöyle der: İtirazi cümlenin güzelliği, beklenmedik bir anda gelmesinden dolayı ifadede güzellik sağlamasıdır. Muteriza cümle, aynen, beklenmedik bir anda gelen iyilik gibidir.

21) Ta'lil İle Yapılan İtnab

4820 Ta'lilin faydası; takrir ve .belâgat ifade etmesidir. Çünkü insanın meyli, illeti bilinmeyen hükümlerden çok, illeti bilinen hükümleri kabule daha yatkındır. Kur'ân'da mevcut olan illetlerin çoğu, birinci cümlenin gerektirdiği sorunun ce-vabındadır.

Talil ifade eden harfler şunlardır ***** ve ***** bunlara ait misaller, Edevat Bölümünde geçmişti.

Talili gerektiren kelimelerden biri de ***** kelimesidir. ***** **«Bunlar üstün bir hikmettir..»** (Kamer, 5.) âyeti buna misaldir. Allah'ın, mahlûkatı yaratışındaki gayeyi zikretmesi de, bu kabildendir. ***** **«O, (Rab) ki yeri sizin için döşek, göğü de bina yaptı..»** (Bakara, 22.), ***** **«Biz yeryüzünü bir beşik, dağları da onun için birer direk yapmadık mı?.»** (Nebe, 6-7.) âyetleri buna misaldir.

57 - KUR'ÂN'DA HABER VE İNŞA CÜMLESİ

4823 Nahiv ulemasının ileri gelenleri ile beyan ulemasının tamamı, cümlenin bu iki şekle inhisar ettiği, üçüncü bir şekli olmadığı görüşündedirler.

Bazı ulema da cümlenin; nida, mesele, emr, teşeffu, taacüb, kasem, şart, vaad, şek ve istifham olmak üzere, on kısma ayrıldığı görüşündedirler.

Sual nevine dahil olduğundan istifham'ın düşmesi ile cümle çeşitlerindeki sayının dokuz, suale dahil olduğu için istifhamın düşmesi ile sekiz, habere dahil olduğundan şek'kin düşmesi ile de, yedi kısım olduğu söylenir. Ahfeş bunları; haber, istihbar, emir ve nehiy, nida ve temenni olmak üzere altı kısımda toplar. Bir görüşe göre; haber, emir, tasrih, taleb ve nida olmak üzere beş, diğer bir görüşe göre de; haber, istihbar, taleb ve nida olmak üzere dört, ekseri Ulemaya göre de; haber, taleb ve inşa olmak üzere üç kısma ayrılır.

Bunlar cümlenin; ya tasdik ve tekzib, ya da hiçbirini ifade etmediğini, birinciye haberi cümle, ikinciye de mânası kelimeye yakın olmasından dolayı in-şaî cümle, eğer mânası kelimeye yakın olmayıp tehir ediyorsa, talep cümlesi olduğunu söylerler. İleri gelen ulema; talep cümlesinin, inşai cümleye dahil olduğu görüşündedirler. Mesela; ***** fiilinin

mânasında dövme talebi bulunduğundan, lâfzına yakındır. Bu talepden sonra gelen dövme işi, lâfzın kendisine değil, taleb'e. aittir.

Bazı ulema, haber cümlesinin tarifinde ihtilaf etmiştir. Bunlardan bir kısmı, zorluğundan dolayı tarif edilemez, derken; bir kısmı da tarifin zaruri olduğu görüşündedir. Çünkü, inşai cümle ile haberi cümle arasındaki farkı herkes bilir. Fahruddin Razi, «el-Mahsul» adlı eserinde bunu tercih eder. Fakat ulemanın çoğu, haberi cümlenin tarif edilebileceği görüşündedir.

Kadı Ebû Bekr ve mutezile uleması, haberi cümleyi şöyle tarif ederler Sıdk ve kizb ihtimali taşıyan her cümleye, haberi cümle adı verilir. Allah kelamı, buna dahil edilmemiştir; çünkü içinde asla kizb mevcut değildir. Kadı Ebû Bekr buna, Allah kelamı yönüyle değil, dil yönüyle kizb dahil olabileceği şeklinde cevap verir.

Tasdik ve tekzib ihtimali taşıyan her cümle, haberi cümledir. Yalnız Allah kelamı bundan beridir, diye tarifi yapılır.

Ebû'l-Hasani'l Basri şu tarifi verir: Haberi cümle, başlıbaşına bir hüküm ifade eden cümledir. Bu tarife dahil olduğundan ***** fiilinin buna misal getirerek, fiildeki ayağa kalkma bir hüküm, ayağa kalkma talebinde bulunma da ayrı bir hüküm ifade ettiğini söyler.

Bir tarife göre haberi cümle; müsbet olsun, menfi olsun, bir işin diğer bir işe izafesi ile, başlıbaşına bir mâna ifade eden cümledir. Bir başka tarif de şöyledir: Müsbet olsun, menfi olsun, bilinen bir şeyin, diğer bilinene açıkça nisbet edilmesidir.

Muteahhirun uleması **inşayı** şöyle tarif ederler: **İnşa**, bir cümlede ifade edilen mânanın, cümlenin teleffuzundan sonra meydana gelmesidir. Haber ise, bunun aksinedir.

Cümleyi üçe ayıran ulemanın bir kısmı şöyle der:

İnşai cümle,

ya mahiyeti,

ya mahiyetin meydana gelmesini,

ya da mahiyetin nefyini talep etmekle olur.

Bunlardan

birincisi istifham,

ikincisi emir,

üçüncüsü de nehiydir.

Şayet inşai cümle aslında talep ifade etmiyor, sıdk ve kizb ihtimalini taşımıyorsa buna, tenbih ve inşa adı da verilir. Zira, istenilen bir şeye tenbihde bulunmak, onu inşa etmektir. Yani; lüzumlu bir talep ifade etsin veya etmesin, kastedilen şeyin, hariçte mevcut olmaksızın, süratle yapılmasıdır. Lüzumlu bir talep ifade eden kelimeler; temenni, terecci, nida ve kasem kelimeleridir. Lüzumlu bir talep ifade etmeyen cümle, ***** cümlesinde olduğu gibi sıdk ve kizb ihtimalini taşıyorsa, haber cümlesidir.

1- Haber Cümlesinin Kullanılışı

4840 Haber cümlesinin gayesi, muhataba bir haberi duyurmaktır. Bu haber; bazen emir mânası taşır ***** **«Anneler emzirirler..»** (Bakara, 233.), ***** **«Boşanmış kadınlar gözetlerler..»** (Bakara, 228.) âyetleri buna misaldir. Bazan nehiy mânası taşır; ***** **«Ona temiz olan (melek)lardan başkası dokunamaz.»** (Vakıa, 79.) âyeti buna misaldir. Bazan da dua mânası taşır; ***** **«..ancak senden yardım dileriz.»** (Fatiha, 5.) âyeti buna misaldir. Âyetin mânası; bize yardım et demektir. ***** **«Ebû Leheb'in iki eli kurusun; kurudu.»** (Leheb, 1.) âyeti de bu kabildendir. Bu âyette Ebû Leheb aleyhinde dua mevcuttur.. ***** **«..kendi elleri bağlandı ve söylediklerinden ötürü lanetlendiler..»** (Mâide, 64.) âyeti bu kabildendir. Bazı ulema ***** **«..yürekleri sıkılarak..»** (Nisâ, 90.) âyetini bu kabilden saymışlar, Uhud muharebesinde Kâfirlerin içinde bulunduğu sıkıntıyı ifade ettiğini söylemişlerdir.

Ebû Bekr b. Arabi, haber cümlesinin emir veya nehiy mânası taşıdığına karşı çıkarak ***** **«..kadına yaklaşmak yoktur..»** (Bakara, 197.) âyetinin tefsirinde şöyle der: Âyetteki menfilik, cinsi temasın yapılmasını değil, Hac esnasında bunun meşru olmadığını göstermektir. Çünkü bazı kimseler, böyle bir temasda bulunmuş olabilirler. Allah'ın kelamı, emredilenin dışında tahakkuk etmesi caiz değildir. Âyetteki nefiy, cinsi temasın hissen varlığını değil, şeri yönden varlığını nefyeder. ***** (Bakara, 228.) âyetinde de durum böyledir. Boşanan kadınların, iddeti beklemediklerine de şahit oluruz. Bu durumda menfilik, hissi varlığa değil, şeri bir hükme bağlı kalır. ***** (Vakıa, 79.) âyeti de bu kabildendir. Âyetin mânası; abdestsiz olarak Kur'ân'a hiçbir kimse dokunamaz, demektir. Şayet dokunulmuşsa, şeri hüküm hilafına hareket edilmiş olur. Bütün bunlar, ulemanın gözünden kaçan hususlardır. Ulema, haber cümlesinin, nehiy mânasında olduğunu söylemişlerdir. Oysa böyle şey asla mevcut olmadığı gibi, mevcut olması da mümkün değildir. Çünkü haberi cümle ile inşai cümle, esas itibari ile birbirinden farklı cümlelerdir.

2- Haber Cümlesinden Sayılan Taaccüb

4845 Sahih kavle göre taaccüb, haber cümlesinin kısımlarındandır. İbn-i Faris taaccüb'ü şöyle tarif eder: Taaccüb; bir şeyin benzerlerine nazaran üstünlüğüdür. İbn-i Saig de: Beğenilen bir şeyin benzerleri arasında temayüz ettiği vasfıyla büyüklüğünü göstermektir, şeklinde tarif eder.

Zemahşerî ise şöyle der: Taaccüb bir şeyin büyüklüğünü dinleyenlere göstermektir. Bu ancak, bir şeyin benzerlerinden farklı bir vasıfla meydana gelir.

Rummani şöyle der: Taaccübde matlup olan müphemliktir. İnsanın bir özelliği, sebebini bilmediği şeylere karşı taaccüb etmesidir. Sebeb ne kadar müphem olursa, taaccüp de o derece fazla olur. Taaccübün aslı, sebebi gizli olan mânadır. Buna delalet eden sigaya, mecâzi taaccüb adı verilir. Taaccübde müphemlik olduğundan, ***** fiilinin tefhim ifade etmesi için, cins isimlerde amel eder. Fiilden sonraki övülen kelimenin önünde, gizli bir zamir takdiri yapılır.

Arap dili uleması, taaccüp ifade eden ***** ve ***** kendi lâfzından si-galar yanında, ***** gibi, bu iki sigaya benzemeyen, ayrı sigalar vazetmişlerdir.

***** **«..Ağızlarından ne büyük söz çıkıyor!..»** (Kehf, 5.), **«Allah indinde en sevilmeyen şey..»** (Saff, 3.), ***** **«Allah'ı nasıl inkâr edersiniz ki..»** (Bakara, 28.) âyetleri buna misaldir.

İleri gelen ulema, taaccübde kaide olarak şunu vazetmişlerdir: Taaccüb ifadesi Allah tarafından kullanılmışsa bu taaccüb muhataba mal edilir. ***** **«Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdırlar(!).»** (Bakara, 175.) âyeti buna misaldir. Âyetin mânası; taaccüb edilmesi gereken kimseler bunlardır, şeklindedir. Zira Allahü teâlâ, taaccüble vasıflandırılmaz. Taaccüb, cehaletle birlikte büyüksemek ifade eder ki Allah bundan münezzehtir. Bu yüzden Bazı ulema, bu kelime yerine, ta'cib kelimesini kullanır. Yani; Allah'ın muhatabı acaib karşılamasıdır. Allah'ın dua ve temenniyi kullanması, bunun benzeridir. Bu gibi ifadeler, Arapların anlayışına uygun biçimde kullanıldığından, Allah kelamında da yer almıştır. Yani Araplara, ifade şekliniz işte budur, denilmek istenmiştir. Sibeveyh bu kaideye bağlı kalarak ***** **«..belki öğüt alır veya korkar.»** (Tâhâ, 44.) âyetinde: İkiniz de içinizdeki istek ve arzuya uyarak gidiniz, mânasını vermiştir. ***** **«Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline!»** (Mutaffifîn, 1.), ***** **«(Hakkı) yalanlayanların vay haline!»** (Mutaffifîn, 10.) âyetlerinde Sibeveyh: Bu kelimelere dua demeyiz, cümlede bunları kullanmak kabalıktır. Fakat Araplar kullandığından Kur'ân-ı Kerim de onların dili ve kastettikleri mânaya göre nâzil olmuştur. ***** denildiğinde sanki onlar bu söze layıktırlar mânası anlaşılır. Bu gibi ifadeler, kötülükleri bilinen, helak olması istenen kimseler için kullanılır. Bu kimseler, zaten helake uğramış kimselerdir, der.

Vaad ve vaid ifade eden âyetler, haber cümlesinden sayılır. ***** **«Biz onlara ufuklarda ve kendi canlarında âyetlerimizi göstereceğiz ki..»** (Fussilet, 53.), ***** **«Zulmedenler, yakında nasıl bir inkilaba uğrayıp devrileceklerini bileceklerdir..»** (Şuarâ, 227.) âyetleri buna misaldir.

İbn-i Kuteybe, vaad ve vaid ifade eden âyetlerin, inşai cümle olabileceğini söylemiştir.

3- Haber Cümlesinde Menfilik

4853 İfadenin bir yönü olan menfilik de, haber cümlesinin kısımlarındandır. Nefiy ile inkâr arasındaki fark şudur: Nefyeden kimse sözünde sadık ise sözü inkâr değil, menfi kabul edilir. Eğer yalan söylemişse sözü, hem inkâr, hem de menfi sayılır. Zira her inkâr menfi, fakat her menfi, inkâr değildir. Ebû Cafer en-Nehhâs, İbn-i'ş-Şeceri ve diğer ulema, bu görüştedirler.

Menfi olan söze misal, ***** **«Muhammed sizin erkeklerinizden birinin babası değil..»** (Ahzâb, 40.) âyetidir. İnkar'a misal, Firavn ve kavminin, Hazret-i Musa'nın getirdiği delilleri reddetmeleridir. ***** **«Onlara açıkça görünen âyetlerimiz gelince: 'Bu, apaçık bir büyüdür* dediler. Gönülleri onların doğruluğuna kesin olarak kanaat**

getirmelerine rağmen, sırf haksızlık ve böbürlenme yüzünden onları inkâr ettiler..» (Neml, 13-14.) âyetleri buna ayrı bir misaldir.

Nefiy edatları şunlardır ***** ve ***** Bunların mânaları ve aralarındaki farklar, Edevat Bahsinde verilmiştir.

Burada, nefiy edatları ile ilgili şu ilâvede bulunmak isteriz. Asıl nefiy edatları; ***** ve ***** dir. Menfilik; ya mazi veya istikbal sigasında bulunur. Fakat istikbal sigasında kullanılışı, maziye nazaran daha çoktur. La-i nafiye, ma-i nafiyeden hafif olduğu için, hafif olan daha çok kullanılır. Mazi sigasındaki menfilik, ya devamlı bir menfiyi, ya da müteaddid hükümlerin menfiliğini gösterir. İstikbal sigasındaki menfilik de aynen böyledir. Bu yüzden menfilik dört kısma ayrılır. Ulema; ***** ve ***** edatlarını, nefiy edatı olarak seçmişlerdir. ***** ve ***** edatları, aslında nefiy edatları değildir. ***** ve ***** edatları, mazi ve istikbalde, müşterek kullanılırlar. ***** edatı, aslında, ***** ve ***** dan alınmıştır. ***** edatı, lâfzan istikbal, manen de maziyi nefyeder. Bu edattaki ***** harfi, istikbali nefyeden ***** harfinden, e harifi de maziyi nefyeden ***** dan alınmıştır. Araları cemedilmek suretiyle meydana gelen ***** , hem maziyi, hem de müstakbeli nefyeden edat olmuştur. ***** harfinin ***** harfine tekaddüm etmesi, ***** nın nefilikte esas, olduğunu gösterir. Bu yüzden sadece mazi ve müstakbelde değil, şimdiki zamanda da menfilik ifade eder. ***** **Ne Zeyd yaptı, ne de Amr,** cümlesi, buna misaldir. ***** edatındaki terkip daha başkadır. Bu harfin terkibinde bulunan ***** ve ***** harfleri, mazi sigasında nefiy mânasını tekid ettiği gibi, istikbalde de nefiy mânası ifade eder. Bu yüzden ***** da, devamlılık mânası bulunmaktadır.

4- Menfi Cümlenin Özellikleri

4859

a- Bazı ulema, bir şeyi sahih olarak nefyetmenin şartı, o şeyin menfiliği kabul etmesidir, der. Bu görüş ***** **«Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.»** (Enam, 132.), ***** **«..Rabbin asla unutkan değildir.»** (Meryem, 64.), ***** **«..kendisini ne bir uyuklama, ne bir uyku tutmaz..»** (Bakara, 255.) âyetleri gibi, benzeri âyetlerle reddedilmiştir. Bu konuda doğru olan, bir şeyden diğer bir şeyin nefyedilmesi aklen mümkün olmadığı gibi, nefiy imkanı bulunduğu halde, nefyin yapılmamasıdır.

b- Vasfedilen bir kimsenin, nefyini ifade eder. Bu nefiy, zatın dışında, bazan sıfatı nefyeder, bazan da hem zatı, hem de sıfatı nefyeder. Birinciye misal: ***** **«Biz onları yemek yemeyen ceset yapmadık..»** (Enbiya. 8.) âyetidir. Âyetin mânası; **bilakis onlar, yemek yiyen bir cesettir,** şeklindedir. ***** **«Zalimlerin ne bir dostu, ne de bir sözü tutulur bir aracıları yoktur.»** (Mü'min, 18.) âyeti; onlara asla şefaat eden yoktur, mânasındadır. ***** **«Artık onlara şefaatçıların şe-faatları fayda vermez.»** (Müddessir, 48.) âyeti ise ***** **«Şimdi artık bizim ne şefaatçimiz var.»** (Şuarâ, 100.) âyetinin

delaletiyle; kendilerine fayda veren şefaatçıları yoktur, mânasındadır. İlmi beyan uleması bu nevi nefye, bir şeyin mucibi ile nefyi, adını vermişlerdir.

İbn-i Raşik, Tefsirin'de şu ibareyi kullanır: Bir sözün zâhiri icab, batını da nefiydir. Bu nefiy, vasfı gibi nefyine sebeb olan şeyle yapılır, bu da batini menfiliktir.

Bir başka müfessire göre, ibare şu şekildedir: Bir sözün mukayyed olarak nefyinden murad, o sözün mutlak ve müekked olarak nefyidir. ***** **«Kim Allah ile beraber, varlığını isbat edecek hiçbir delil bulunmayan bir tanrıya taparsa..»** (Muminûn, 117.) âyeti bu kabildendir. Çünkü Allah'la birlikte bir ilâh sözü, delili olmayan bir sözdür. ***** **«haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı.»** (Bakara, 61.) âyeti, onların katli, haksız olarak yapılan katilden başka bir şey değildir, mânasındadır.

***** **«..gökleri, görebileceğiniz bir direk olmadan yükseltti..»** (Ra'd, 2.) âyeti ise, göklerin asla direği yoktur, mânasındadır.

c- Bir şeyin tam olarak vasfedilmeyişi kesin sonuç alınamayışı sebebi ile bu şey, doğrudan doğruya nefiy sayılır. ***** **«Sonra onun içinde ne ölür, ne de yaşar.»** (A'la, 13.) âyeti, cehennemliklerin vasfını göstermektedir. Cehennem ehlinden ölüm nefyedilmiştir. Zira bu ölüm bilinen ölüm değildir. Hayat da nefyedilmiştir, zira bu hayat da yaşanılacak faydalı bir hayat değildir. ***** **«..Onların sana baktıklarını sanırsın, oysa onlar göremezler.»** (Araf, 198.) âyetini Mutezile, ruyetullah'ın nefyine delil, olarak kullanmışlardır. ***** **«Rablerine bakıyorlar.»** (Kıyame, 23.) âyetindeki bakış, gözle görmeyi gerektiren bir bakış değildir. Mutezilenin bu görüşü; gözlerin hiçbir şeyi görmeden, Allah'a yönelerek Zatına bakmaları, şeklindeki cevapla reddedilmiştir.

***** **«..Andolsun onu sat(ıp onunla çıkar sağlay)anın ahirette bir nasibi olmadığını gayet iyi biliyorlardı..»** (Bakara, 102.) âyeti de bu çeşit nefye misaldir. Âyetin tefsirinde Sekkaki şöyle der: Allahü teâlâ Kâfirleri önce tekidi bir kasemle, ahirette karşılaşacakları durumu bildiklerini ifade etti, sonra bildikleri şeylere göre amel etmediklerinden, onları cehaletle vasıflandırdı.

d- Beyan uleması, hakikatin hilafına, mecâzın nefyi sahihtir, demişlerdir. Buna göre, ***** **«..attığın zaman sen atmadın. Fakat Allah attı..»** (Enfâl, 17.) âyetinde, atma işindeki menfilik hakikidir, şeklinde bir müşkil bulunmaktadır. Bu müşkile şu cevap verilir: Âyetteki, küffara ulaşan atma işi, Resûlüllah'a ait olan bir iştir. Resûlüllah'dan sadır olan atma işi, burada hakiki değil, mecâzidir. Buna göre takdiri mâna şöyle olur: Sen attığını kendi gücünle hedefe ulaştırmadın; ancak başlatma işini sen yaptın.

e- İstitaatın nefyidir. Bu nevi nefiyle, kudret ve imkanın nefyi, imkânsız olanın nefyi veya meşakkat ve külfetle vukubulan şeyin nefyi murad edilir. Birinciye misal ***** **«Artık ne bir tavsiye yapabilirler..»** (Yâsin, 50.) ***** **«..ne onu reddedebilecekler..» (Enbiya, 40.),** ***** **«Artık onu ne aşabilirler, ne de delebilirler.»** (Kehf, 97.) âyetleridir. İkinciye misal: ***** **«Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?..»** (Mâide, 112.) âyetidir. Âyetteki fiilin müzariat harflerini muhatap veya gaip sigası ile okuyanlara göre mânası şöyle

olur: Allah bunu yapar mı? veya bu isteğimizi Rabbine ulaştırır mısın? Bu soruyu soranlar, Allah'ın gökten sofra indirmeğe kâdir olduğunu, Hazret-i İsa'nın da bunu Allah'tan isteyeceğini biliyorlardı. Üçüncüye misal: ***** **«Sen benimle sabredemezsin.»** (Kehf, 67.) âyetidir.

Nefiyle ilgili bir başka kaide de şudur: Umumi mânanın nefyi, hususi mânanın nefyine delalet ederken, umumi mânanın sübutu, hususi mânanın sübutuna delalet etmez. Halbuki hususi mânanın sübutu, umumi mânanın sübutuna delalet eder. Hususi mânanın nefyi, umumi mânanın nefyine delalet etmez. Şüphe yok ki lâfzın mefhumundaki ziyadelik, letafetini artırır. Bu bakımdan umumi mânadaki bir lâfzın nefyi, hususi mânanınkinden, hususi mânadaki bir lâfzın sübutu, umumi mânadakinden daha güzeldir.

Birinciye misal, ***** **«..Çevresini aydınlatır aydınlatmaz, Allah onların (gözlerinin) nurunu giderdi..»** (Bakara, 17.) âyetidir. Bu âyette Allahü teâlâ ***** fiilinden sonra ***** buyurmadı. Çünkü, nur kelimesinin mânası, ziya kelimesindeki mânadan daha umumidir. Nur kelimesi, ziyanın az veya çoğunu ifade ederken, ziya kelimesi, nurun çokluğunu ifade eder. Bu yüzden Allahü teâlâ, ***** **«Güneşi ışık, ayı nur yapan O'dur..»** (Yûnus, 5.) buyurmuştur. Âyetteki ziyada, ay'ın nuruna delalet vardır. Ziya, nurdan daha hususidir. Nur'un yokluğu, ziyanın yokluğunu gerektirirken, bunun aksi olan ziyanın yokluğu, nur'un yokluğunu gerektirmez. Buna göre Bakara, 17. âyetinin gayesi, onların üzerinden nuru tamamen kaldırmaktır ki, âyetin devamında ***** **«..onları karanlıklar içinde bıraktı..»** buyurmuştur.

***** **«..bende bir sapıklık yoktur..»** (Araf, 61.) âyeti de bu nevi nefye misaldir. ***** **«seni bir sapıklık içinde görüyoruz.»** (Araf, 60.) âyetinde kavminin, cins olan ***** sözünü, Hûd (aleyhisselâm) bu âyette ***** olarak kullanmayıp, müfred mânadaki ***** kelimesiyle menfi olarak cevaplamıştır. Çünkü ***** kelimesinin menfiliği, ***** kelimesinin menfiliğinden daha beliğdir. Bu yüzden bir sayısını nefyetmek, kesinlikle sayı cinsini nefyetmeyi, en azı nefyetmek de, en çoğunu nefyetmeyi gerektirir.

Hususi mânadaki bir lâfzın sübutu, umumi mânadakinden daha güzel olduğuna misal, ***** **«..genişliği göklerle yer arası olan cennete..»** (Âl-i İmrân, 133.) âyetidir. Bu âyette Yüce Allah ***** buyurmadı. Çünkü arz kelimesi daha hususidir. Her genişliği olanın, uzunluğu vardır. Bunun aksi mümkün değildir. Bu kaidenin benzeri, fiilde yapılan mübalağanın nefyi, fiilin aslının nefyini gerektirmez, kaidesidir. Buna göre, şu iki âyetin mânasında zorluk çekilmiştir. ***** **«..Rabbin kullarına asla zulmetmez.»** (Fussilet, 46.), ***** **«..Rabbin asla unutkan değildir..»** (Meryem, 64.) Birinci âyetin tefsirinde şu mânalar verilmiştir:

a- ***** kelimesi, kesret ifade etse bile, bu siga ile gelmesinin sebebi mukabilindeki ***** kelimesinin çoğul olmasıdır. ***** **«..gizlileri bilen..»** (Mâide, 109.) âyetini de, ***** **«..görülmeyeni bilen..»** (Zümer, 46.) âyeti açıklıyor. Bu âyette, fiilin aslını gösteren ***** sigasını, müfred olan ***** mukabilinde getirmiştir.

b- Allah, zulmün çokluğunu nefyettiğinden, zaruri olarak azını da nefyet, miştir. Çünkü, zulmeden kimse, zulmünden menfaat beklediği için zulmeder. Faydanın çokluğuna rağmen, çoğu terkeden, kolaylıkla azını da terkeder.

c- İbn-i Mâlik'in Bazı ulemadan naklettiğine göre, âyetteki mübalağa sığasından, nisbet anlaşılır. Yani; Allah zulüm sahibi değil, demektir. (Doğru olan görüş de budur.)

d- Âyetteki mübalağa sigası, kesret ifade etmekten ziyade, mübalağasız ismi fâil mânasındadır.

e- Allah'tan azın azı varid olması, çokluk mânasındadır. Alimin en küçük hatası büyüktür, sözü bu mânadadır.

f- Allah bu âyette, nefyi tekid ederek ***** ifadesini üç kere tekrarlamayı murad etmiştir ki, bu da ***** cümlesinin karşılığıdır.

g- Allah'a ***** diyene karşı, cevap olarak gelmiştir. Tekrar, hususi bir lâfza cevap olarak gelirse, bu lâfzın ifade ettiği mâna kalkmış olur.

h- Allah'ın sıfatları hakkında kullanılan mübalağa sigası, bu sıfatların is-batında eşit olduğu gibi, nefyinde de eşittir.

k- Allah bu âyetle, kölesine zulmeden zalim hükümdarın zulmüne tarizde bulunmuştur.

İkinci âyete de aynı cevaplar verilebilir. Bu cevaplara, iki âyetteki ilk kelimelerin birine benzemesinden dolayı, onuncu bir cevap ilâve edilebilir.

Ebû Hafs en-Nesefî, «el-Yakuta» adlı eserinde, Saleb ve Müber red'in şöyle dediğini nakleder: Arabça'da iki cümle arasında iki inkâr gelirse, bu cümle haber cümlesi olur; ***** **«Biz onları yemek yemeyen cesetler yapmadık..»** (Enbiya, 8.) âyeti buna misaldir. Âyetin mânası; biz onları yemek yiyen cesetler yaptık, demektir. Eğer inkâr ilk cümlede olursa buna, hakiki inkâr denilir. ***** **Zeyd asla çıkmadı,** cümlesi buna misaldir. Cümlede iki inkâr bulunursa, bunlardan biri ziyadedir. Bir kavle göre ***** **«..onlara size vermediğimiz servet ve nimeti vermiştik..»** (Ahkaf, 26.) âyeti buna misaldir.

5- İnşai Cümlenin Kısımları

4868 İstifham, inşai cümlenin kısımlarından biridir. **İstifham; bir şeyi öğrenme isteğinde bulunmaktır.** İstifham aynı zamanda istihbar mânasındadır. İbn-i Fa-ris «Fıkhu'l-Luga» adlı eserinde belirttiğine göre istihbar, mânası hakkıyla bilinmeyen, önceden geçen bir mevzuda bilgi toplamaktır. İstifhamda anlaşılmayan hususu, tekrar sormaktır.

İstifham için kullanılan edatlar şunlardır: ***** ***** ve ***** Bunlara ait bilgi Edevat Bölümünde geçmiştir.

İbn-i Mâlik, «el-Misbah» adlı eserinde şöyle der: Hemze dışındaki istifham edatları, hemze yerine kullanılır. Çünkü istifham, bilinmeyen bir şeyin zihinde cevabı arandığından, samimi olarak şüphe edenlerden sadır olursa, hakiki istifham olur. Şüphe etmeyenden sadır olursa, bildiğini sormuş olacağından, hakiki istifham değildir. Sorduğunu öğrenme imkanı bulunduğu halde, verilen cevabı tasdik etmezse, istifhamın faydası ortadan kalkar.

Bazı ulema şöyle demiştir: Kur'ân'da istifham şeklinde gelen âyetlerdeki mânayı Allah müsbet olsun, menfi olsun bilmektedir.

İstifham edatları, istifham dışında mecâzi olarak kullanılır. Bu konuda Şemseddin b. Saig, yazdığı «Ravdu'l-Efham fî Ahkâmi'l-lstif ham» adlı eserinde şöyle demiştir: Araplar, istifham mevzuunu geniş tutmuşlar, hakiki mânasından çıkararak bir takım mânalar vermişlerdir. Seffar'ın sözü hilafına, bu husus sadece hemzeye tahsis edilmiştir.

İstifham edatının mecâzi olarak kullanıldığı yerler şunlardır:

4873

1) İnkar için kullanılır. Bu durumda menfi mânadadır, önünde bulunduğu cümle de menfi olur, ***** edatı ile beraber gelir. ***** **«..yoldan çıkmış topluluktan başkası cezalandırılır mı?.»** (Ahkaf, 35.), ***** **«..biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız?.»** (Sebe, 17.) âyetleri buna misaldir. ***** **«Allah'ın saptırdığını kim yola getirebilir? Onların hiçbir yardımcıları yoktur.»** (Rum, 29.) âyetinde istifham edatına menfi olan; ***** **onların hiç yardımcıları yoktur,** cümlesi at-fedilmiştir. Âyetin mânası; ***** şeklindedir, ***** **«..Sana bir sürü bayağı kimseler uymuşken biz sana inanır mıyız?.»** (Şuarâ, 111.), ***** **«Milleti bizim kölelerimiz olan, bizim gibi iki insana mı inanacağız?»** (Mü'minûn, 47.) Yani; inanmayız, *****

***** **«Yoksa kızlar O'na, oğullar size mi?»** (Tûr, 39.), ***** **«Demek erkek size, kadın Allah'a mı?»** (Necm, 21.) Yani; mümkün değildir. ***** **«..yaratılışlarına mı şahit oldular ki?»** (Zuhruf, 19.) Yani; buna şahid olmadılar, mealindeki âyetler buna misaldir. İnkar ifade eden istifham, çoğu zaman tekzib ifade eder. Bu ise, mazi fiillerde ***** mânasına, istikbal sigasında ise ***** mânasına gelir. ***** **«Rabbınız oğulları size seçti de..»** (İsrâ, 40.) âyeti buna misaldir, bunu yapmadı mânasındadır. ***** **«..biz sizi O(Allah'ın rahmeti)ne zorla mı sokacağız?.»** (Hûd, 28.) âyeti de ayrı bir misaldir, böyle bir zorlama olmadı, mânasındadır.

4874

2) Tevbih için kullanılır. Bazı ulema, tevbihi inkâr'dan sayar. Ancak yukarıda geçen inkâr, batıl olan bir şeyin inkârıdır. Buradaki inkâr ise, tevbih mânasına gelen inkârdır. Tevbihin ifade ettiği mâna, istifham edatından sonraki fiilin ifade ettiği şeyin yapılmasıdır. Halbuki layık olan, yapılmaması idi. Bu yüzden, tevbih'de kullanılan istifham cümlesinin mânası menfi değil müsbettir. Tevbih ifade eden istifham'ın aksi, inkâri istifhamdır. Tevbih'e takri' adı da verilir. ***** **«..emrime karşı geldin?..»** (Tâhâ, 93.), ***** **«..yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?.»** (Sâffât, 95.), ***** **«Ba'l'e yalvarıp, yaratıcıların en güzelini bırakıyor musunuz?»** (Sâffât, 125.) âyetleri buna misaldir.

Tevbih ekseriyetle olup biten işlerde yapılır; bu yüzden de kınanır. Ba-zan yapılması gereken bir fiilin terkinden dolayı tevbih yapılır. ***** **«'Öğüt alacak olanın öğüt alacağı kadar bir süre yaşatmadık mı sizi?..»** (Fâtır, 37.), ***** **«..Peki, Allah'ın yeri geniş**

değil miydi ki onda göç ed(ip İslamı yaşayabileceğiniz bir yere gid)eydiniz.» (Nisâ, 97.) âyetleri buna misaldir.

4875

3) Takrir için kullanılır. Takrir; bildiği bir konuda muhatabı, ikrar ve itirafa çekmektir. İbn-i Cinni şöyle der: ***** edatı, diğerleri gibi, takrirde kullanılmaz. el-Kindi şöyle der: Çoğu ulema, ***** **«..Siz dua ettiğiniz zaman onlar işitiyorlar mı? Yahut size faydaları varmı?..»** (Şuarâ, 72-73.) âyetlerindeki ***** edatını, takrir veya tevbih ifade eden hemzeye benzetir. Ancak Ebû Ali'nin bunu kabul etmediğini gördüm. Bence, görüşünde haklîdir. Çünkü ***** edatı, inkâri istifham mânasındadır.

4876 Ebû Hayyân, Sibeveyh'den şu nakilde bulunur: Takriri istifham ***** edatı ile değil, sadece hemze ile yapılır. Diğer ulemadan yaptığı nakle göre, ***** edatı, ***** **«Bunda akıl sahibi için bir yemin var değil mi?»** (Fecr, 5.) âyetinde görüldüğü gibi, takrir mânasındadır.

Takrir mânası ile birlikte söz, mûcebdir yani müsbet mânadadır. Bu yüzden edata müsbet bir cümle atfedildiği gibi, edat da müsbet olan başka bir cümle atfedildiği gibi, edat da müsbet olan başka bir cümleye atfedilir. Birinciye misal: ***** **«Biz senin göğsünü açmadık mı? Belini büken yükünü üzerinden almadık mı?»** (İnşirah, 1-2.), ***** **«Seni şaşırmış bulup, doğru yola eriştirmedi mi?»** (Duha, 7.), ***** **«Onların tuzaklarını boşa çıkarıp üzerlerine Ebabil kuşlarını göndermedi mi?»** (Fîl, 2-3.) âyetleridir.

İkinciye misal ise: ***** **«..Âyetleri mi anlamadığınız halde yalanladınız mı?»** (Neml, 84.) âyetidir. Curcani'nin tesbitine göre ***** **«Vicdanları, onların doğruluğuna kanaat getirdikleri halde, sırf haksızlık ve böbürlenme yüzünden onları inkâr ettiler.»** (Neml, 14.) âyeti de buna misaldir.

Takriri istifham aslında, inkâri istifhamdır. İnkar ise, nefiy mânasındadır. Bu durumda nefyeden şey nefye dahil olmuştur. Nefyin nefye dahil olması, müsbet mânayı verir. ***** **«Allah kuluna kafi değil mi?»** (Zümer, 36.), ***** **«Rabbiniz değil miyim?»** (Araf, 172.) âyetleri buna misaldir.

Zemahşerî ***** **«..Allah'ın herşeye gücü yeter olduğunu bilmedin mi?»** (Bakara, 106.) âyetini de bu kabilden sayar.

4878

4) Taaccüb bildirmek için kullanılır. ***** **«Allah'ı nasıl inkâr edersiniz..»** (Bakara, 28.), ***** **«Neden Hüdhüd'ü göremiyorum?»** âyetleri buna misaldir. Bu ve bundan önceki 2. ve 3. kısımlar, ***** **«..insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?»** (Bakara, 44.) âyetinde birleşmiş, bu üç mânayı da ifade etmiştir. Zemahşerî bu âyetin tefsirinde şöyle der: Hemze, emredenlerin halini, tevbih de taaccüple birlikte takrir ifade eder. ***** **«..Onları üzerinde bulundukları kıbleden çeviren nedir?..»** (Bakara,142.) âyeti, taaccüb ve istifhamı hakikiyi ifade eder.

5) İtab bildirmek için kullanılır. ***** **«inananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki kalpleri Allah'ın zikrine ve inen hakka saygı duysun..»** (Hadid, 16.) âyeti buna misaldir. Hâkim'in rivâyetine göre İbn-i Mesûd, âyetin tefsirinde şöyle demiştir: Bu âyette kınananlar sadece dört senelik Müslüman olanlardı. İtab'in en güzel misali, Allah'ın Resûlüne: ***** **«..niçin onlara izin verdin..»** (Tevbe, 43.) âyetiyle yaptığı hitabdır. Zemahşerî adeti üzere, bu âyetin tefsirinde edep dışı ifadeler kullanmış, âyete mâna verirken, Allah'ın edebi ile edeplenmemiştir.

6) İhtisar mânasında da gelen, tezkir için kullanılır. ***** **«Ey Ademoğulları, ben size and vermedim mi: Şeytana tapmayın..»** (Yâsin, 60.), ***** **«.. Ben size 'ben göklerin ve yerin gayblerini bilirim' dememiş miydim?.»** (Bakara 33.), ***** **«..Yûsuf'a ve kardeşine yaptığınızı bildiniz mi?»** (Yûsuf, 89.) âyetleri tezkire misaldir.

7) İftihar bildirmek için kullanılır. ***** **«..Mısır mülkü benim değil mi?»** (Zuhruf, 51.) âyeti buna misaldir.

8) Tefhim için kullanılır. ***** **«..bu kitaba ne oluyor, ne küçük ne büyük hiçbir şey bırakmıyor..»** (Kehf, 49.) âyeti buna misaldir.

9) Korkutmak maksadıyla kullanılır. ***** **«Çarpan hadise; nedir o çarpan hadise?»** (Kâria, 1-2.) ve ***** **«Gerçekleşen nedir o gerçekleşen?»** (Hakka, 1-2.) âyetleri buna misaldir.

10) Kolaylık maksadıyla kullanılır. ***** **«Onlara ne olurdu sanki Allah'a inansalardı.»** (Nisâ, 39.) âyeti buna misaldir.

11) Tehdid ve vaid gayesiyle kullanılır. ***** **«Biz öncekileri helak etmedik mi?»** (Mürselât, 16.) âyeti buna misaldir.

12) Çokluk maksadıyla kullanılır. ***** **«Nice kentleri helak ettik..»** (Araf, 4.) âyeti buna misaldir.

13) Eşitlik maksadıyla kullanılır. Bu istifham, masdarın yerini tutabileceği bir cümleye dahil olan istifham'dır. ***** **«..uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir; onlar inanmazlar.»** (Bakara, 6.) âyeti bu kabildendir.

14) Emir ifade etme maksadıyla kullanılır. ***** mânasında ***** (Âl-i İmrân, 20.), ***** mânasında ***** **«..Artık vazgeçtiniz değilmi?»** (Mâide, 91.), ***** mânasında ***** (Furkân, 20.) âyetleri buna misaldir.

15) Emir sigasının kısımlarından olan, tenbih maksadıyla kullanılır. ***** mânasına gelen, ***** **«Görmedin mi Rabbin gölgeyi nasıl uzattı..»** (Furkân, 45.) âyeti buna misaldir. Zemahşerî, Sibeveyh'den naklen, ***** **«Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi de arz yeşeriyor..»** (Hac, 63.) âyetini buna misal getirmiş, istifhama cevap olarak gelen fiili, merfu okumuştur. ***** **«O halde nereye gidiyorsunuz?»** (Tekvir, 26.) âyetini, delalete işaret için misal getirmiştir. ***** **«Nefsini aşağılık yapandan başka kim İbrahim'in dininden yüzçevirir?.»** (Bakara, 130.) âyeti de buna ayrı bir misaldir.

16) Tergib için kullanılır; ***** **«Kimdir o adam ki, Allah'a güzel bir borç versin de..»** (Bakara, 245.), ***** **«..sizi acı azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?..»** (Saf, 10.) âyetleri buna bir misaldir.

17) Nehiy için kullanılır; ***** **«..insanlardan korkmayın benden korkun..»** (Mâide, 44.) âyetinin delaletiyle ***** **«..Yoksa onlardan korkuyor musunuz, kendisinden korkmanıza en layık Allah'tır..»** (Tevbe, 13.) ve ***** mânasında ***** **«..Seni engin ke-rem sahibi Rabbine karşı ne aldatıp isyana sürükledi?»** (İnfitar, 6.) âyetleri buna misaldir.

18) Dua gayesiyle kullanılır. Bu istifham, nehiy gibidir. Ancak dua, derece bakımından, küçükten büyüğe doğru yapılır. ***** mânasında ***** **«..içimizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi helak mı edeceksin?.»** (Araf, 155.) âyeti buna misaldir.

19) İstirşad gayesiyle kullanılır; ***** **«..Orada bozgunculuk yapacak birisini mi yaratacaksın?.»** (Bakara, 30.) âyeti buna misaldir.

20) Temenni gayesi ile kullanılır, ***** **«..Şimdi bizim şefaatçılarımız var mı ki?»** (Araf, 53.) âyeti buna misaldir.

21) İstibta' (beklemek) gayesiyle kullanılır; ***** **«Allah'ın yardımı ne zaman?..»** (Bakara, 214.) âyeti buna misaldir.

22) Arz gayesiyle kullanılır; ***** **«..Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?..»** (Nur, 22.) âyeti buna misaldir.

23) Tahsis gayesiyle kullanılır; ***** **«..Andlarını bozan bir kavimle savaşmayacak mısınız?.»** (Tevbe, 13.) âyeti buna misaldir.

24) Tecahül gayesiyle kullanılır, ***** **«O ihtar (Kur'ân) aramızdan ona mı indirildi?»** (Sâd, 8.) âyeti buna misaldir.

25) Tazim gayesiyle kullanılır; ***** Onun izni olmadan katnda kim şefaat edebilir? (Bakara, 255.)

26) Tahkir için kullanılır; **«..Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu?..»** (Enbiya, 36.), ***** **«Allah bunu mu peygamber göndermiş?..»** (Furkan, 41.) âyetleri buna misaldir. ***** şeklinde okuyan kıraata göre, bu ve bundan öncekine misal teşkil eder.

27) İktifa gayesiyle kullanılır; ***** **«..kibirlenenler için cehennemde yer yok mu?.»** (Zümer, 60.) âyeti buna misaldir.

28) İstib'ad gayesiyle kullanılır; ***** **«..artık anlamanın kendisine ne faydası var?»** (Fecr, 23.) âyeti buna misaldir.

29) Ünsiyet gayesiyle kullanılır; ***** **«Sağ elindeki nedir ey Musa?»** (Tâhâ, 17.) âyeti buna misaldir.

30) İstihza gayesiyle kullanılır; ***** **«..namazın mı emrediyor?»** (Hûd, 87.), ***** **«...yemez misiniz. Neyiniz var ki konuşmuyor musunuz?»** (Sâffât, 91-92.) âyetleri buna misaldir.

31) Kendinden önceki istifham edatının mânasını tekid gayesi ile kullanılır; ***** **«Üzerine azap kelimesi hak olanı mı, sen ateşte bulunanı mı kurtaracaksın?.»** (Zümer, 19.) âyetinin tefsirinde Muvaffak Abdullatif el-Bağdadi şöyle der: Azabı hak edeni, çekeceği azaptan kurtaramazsın. Âyetteki ***** şart edat, ***** ise şartın cevabıdır. ***** kelimesindeki ifade tarzı uzadığından, tekrarlanmıştır. İstifham hemzesinin mecâzi mânalarından biri de budur. Âyetin tefsirinde Zemahşerî, şöyle der: İkinci hemze, birincinin aynıdır. İnkar ve istib'ad mânasını tekid için tekrarlanmıştır.

32) İhbar gayesiyle kullanılır; ***** **«Kalplerinde bir hastalık mı var? yoksa şüphe mi ettiler?.»** (Nur, 50.), ***** **«İnsanın üzerinden uzun bir süre geçmedi mi?..»** (İnsan, 1.) âyetleri buna misaldir.

6- İstifham Edatının Mecâzi Mânada Kullanılmasına Dair Bazı Açıklalamalar. 4907

a- Yukarıda, otuz iki kısımda zikredilen hususlarda: İstifham mânası mevcut mudur? İstifham dışında başka mânaları olabilir mi? Yoksa, istifhamdan tamamen farklı mânalar mıdır? şeklinde soru sorulabilir. Bahauddin Subki, «Arusu'l-Efrah» adlı eserinde bunu şöyle cevaplandırır. Bu konu, üzerinde durmağa değer bir konudur. Bana göre doğrusu, sorunun birinci şıkkıdır.

Tennuhi'nin «Aksa'l-Karib» adlı eserinde belirttiği şu sözü, bunu doğrulamaktadır; ***** edatı, teracci mânasını muhafaza etmek suretiyle, istifham ifade eder. İstibta' ifade eden ***** **Seni ne kadar çağırdım,** sözü, bu görüşü kuvvetlendirir. Mânası; seni o kadar davet ettim ki, sayısını bilemiyorum, bunu gerçekten öğrenmek istiyorum, şeklindedir. Bir kimse, kendinden sâdır olan bir işin çokluğu yüzünden sayısını bilemiyorsa, o kimsenin bu sayıyı sorması âdettendir. Bu âdeti öğrenme arzusunda bulunması, istibtâ'ı andırır. Taaccübde, istifhamın devamlılığı vardır. Bir şeye taaccüb eden kimse, haliyle o şeyin sebebini soracaktır. Neml sûresinin 20. âyetinde Hazret-i Süleyman sanki: Bana ne oldu da Hüdhüd kuşunu göremiyorum, demişti. Keşşaf, bu âyetin tefsirinde; taaccübdeki istifhamın devamlı olduğuna işaret etmiştir. Dalaleti haber veren Tekvir sûresinin 26. âyetindeki istifham ise, hakiki istifhamdır. Çünkü âyetin mânası; nereye gittiğini söyle, bunu bilmiyorum, şeklindedir. Zira dalaletin hangi ölçülere varacağı bilinmez.

Tahkir için yapılan istifhamdan hükmün varlığı murat ediliyorsa bu cümle, haber cümlesidir. Çünkü hüküm, istifham edatından sonra gelmiştir. Soruyu soran gerçeği bildiği halde, muhatabın ikrarını talep ediyorsa, takrir için yapılan istifham, ikrarı talep eden bir istifham olur. Belâgat ulemasına göre her iki ihtimal de muteberdir, fakat ikincisi tercihe şayandır. Kazvini, «el-İzah» adlı eserinde, ikinci görüşü tercih eder. Soruyu bilenin soru sorması, mümkün değildir, çünkü öğrenme arzusu mevcuttur. Fakat sorulan sorunun bilinmesi veya anlaşılması, kim olursa olsun, bilmeyene aittir. Bu açıklama sayesinde, istifhamla ilgili bazı problemler çözülmüş, yukarıda zikredilen mecâzi anlamlarla birlikte,

istifham mânasının da mevcut olduğu açıkça görülmektedir. Kazvini'nin sözleri, özetle bundan ibarettir.

b- İnkar edilen söz, istifham edatı hemzeden hemen sonra gelir kaidesi, ***** **«Rabbiniz oğulları size mi seçti?.»** (İsrâ, 40.) âyetinde bazı zorluklar çıkarır. Âyette, hemzeden sonra gelen cümlenin mânası; Allah erkek evladı sizlere mi bıraktı? şeklindedir. Âyette inkâr edilen husus, bu mâna değil, **Allah kendine melaikeden kız evladı edinmiştir,** sözüdür. Bu müşkile şu cevap verilir: Evlad edinme kelimesi, kanaatlarınca kız evladının başkalarına veya kız ile erkeğin Allah'a ait olduğuna işaret etmektedir. Bu iki mâna, bir söz hükmündedir. Bu durumda âyetin takdiri; Allah erkek evladla kız evladı kendisine mi cemetti? şeklinde olur. ***** **«..insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?»** (Bakara, 44.) âyetinde de bir müşkil mevcuttur. Yukarıdaki kaideye göre, âyette ortaya çıkan müşkil şöyle çözülür: İnkar edilen husus, insanlara sadece iyiliği emretmek veya kendini unutmak değildir. İyiliği emretmek, inkârı gereken şeylerden az olamaz. Kendini unutmak da, başlıbaşına inkâr sayılamaz. İnsana iyiliğin emredilmesi, inkâr olamayacağı gibi, başkasına iyiliği emredip kendini unutmak da inkâr sayılmaz. Bu iki husus, inkâr sayılsaydı, ibadet de inkârın bir cüzü olması gerekirdi. İnsanın kendini unutması, başkasına iyiliği emretmesine bağlı değildir. Çünkü unutmak, mutlak inkârdır. Başkasına iyiliği emrederken insanın kendini unutması, iyiliği emretmeme halinden daha kötü değildir. Günahın ağırlığı, itaata teşvik etmekle artmaz. Ulemanın çoğu, iyiliği emretmenin vacip olduğu, şayet insan kendini unutup başkasına iyiliği emrederse, kendini unutmadaki günahın artmayacağı görüşündedirler.

«Arusu'l-Efrah» müellifi bu konuda şöyle der: Kendisi günah işlerken, başkasını bundan alıkoymak, günahtır. Çünkü günah, insanı tenakuza götürür, söylediği söz ile, yaptığı birbirine ters düşer; bu yüzden bilerek masiyette bulunmak, bilmeden masiyette bulunmaktan daha kötüdür. Fakat, sadece itaate davet, nasıl olur da itaatla birlikte gelen masiyeti artırır, şeklindeki cevapta, bir incelik mevcuttur.

7- İnşâi Cümlenin Kısımlarından Olan Emir Sigası

4912 Emir, bir işin yapılmasını istemektir. ***** ve ***** şeklinde, vucubiyet ifade eden iki sigası vardır. ***** **«Namazı kılın..»** (Bakara, 43.), ***** **«Seninle beraber namazı kılsınlar..»** (Nisâ, 102.) âyetleri buna misaldir. Bu sigalar, mecâzi olarak farklı mânalar alır. Bunlar sırası ile söyledir:

1) Mendub bir emri ifade eder. ***** **«Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki..»** (Araf, 204.) âyeti buna misaldir.

2) Mübah bir emri ifade eder. ***** **«..mükatebe akdi yapın..»** (Nur, 33.) âyeti buna misaldir. İmâm Şafiî, âyetteki emir sigasının mübahlık ifade ettiğini söylemiştir. ***** **«..ihramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz..»** (Mâide, 2.) âyeti de bu kabildendir.

3) Alt mertebede olanın, üst mertebede olandan duada bulunmasıdır. ***** **«..Rabbim beni bağışla..»** (Araf, 151.) âyeti buna misaldir.

4) Tehdid mânası ifade eder. ***** **«..dilediğinizi yapın..»** (Fussilet, 40.) âyeti buna misaldir. Âyette, istedikleri her şeyi yapmaları emredilmerniştir.

5) İhanet mânası ifade eder. ***** **«Tad, zira sen üstündün, şerefliydin.»** (Duhan, 49.) âyeti buna misaldir.

6) Zillet mânası ifade eder. ***** **«..aşağılık maymunlar olun.»** (Bakara, 65.) âyeti buna misaldir. Bu âyette Yahudilerin, bir durumdan diğer duruma, son derece zelil bir şekilde girdikleri ifade edilmiştir. Bu mâna, ihanet mânasından daha hususidir.

7) Aciz bırakma mânası ifade eder. ***** **«..haydi onun gibi bir sûre getirin..»** (Bakara, 23.) âyeti buna misaldir. Âyette, onlardan istenen bu değil, bilakis bu noktada acizliklerini göstermektir.

8) İhsanda bulunmak mânası ifade eder. ***** **«..meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin.»** (Enam, 141.) âyeti buna misaldir.

9) Hayret mânası ifade eder. ***** **«Bak sana nasıl misaller verdiler..»** (İsrâ, 48.) âyeti buna misaldir.

10) Eşitlik mânası ifade eder. ***** **«..ister dayanın, ister dayanmayın..»** (Tür, 16.) âyeti buna misaldir.

11) İrşad mânası ifade eder. ***** **«..Alış-veriş yaptığınız zaman da şahit tutun..»** (Bakara, 282.) âyeti buna misaldir.

12) Tahkir mânası ifade eder. ***** **«..atacağınızı atın..»** (Yûnus, 80.) âyeti buna misaldir.

13) Korkutma mânası ifade eder. ***** **«De ki: 'Eğlenin..»** (İbrahim, 30.) âyeti buna misaldir.

14) İkram mânası ifade eder. ***** **«..oraya esenlikle girin..»** (Hicr, 46.) âyeti buna misaldir.

15) Meydana getirme mânasına gelir. ***** **«..'ol' der, o da hemen oluverir..»** (Bakara, 117.) âyeti buna misaldir. Âyetin bu mânası, emre âmade kılmak, mânasından daha umumidir.

16) Nimet mânası ifade eder. ***** **«Allah'ın size verdiği nzıklardan helal olarak yiyin..»** (Maide, 88.) âyeti buna misaldir.

17) Tekzib mânası ifade eder. ***** **«De ki: Doğru iseniz Tevrat'ı getirip okuyun..»** (Âl-i İmrân, 93.), *****

«De ki: 'Haydi, Allah bunu yasak etti diye, şahitlik edecek şahitlerinizi getirin..» (Enam, 150.) âyetleri buna misaldir.

18) istişarede bulunma mânası ifade eder. ***** **«..bak ne dersin?.»** (Sâffât, 102.) âyeti buna misaldir.

19) İbret alma mânası ifade eder. ***** **«..meyve verirken her birinin meyvesine bakın...»** (Enam, 99.) âyeti buna misaldir.

20) Taaccüp mânası ifade eder. ***** **«..ne güzel işitir, ne güzel görürler..»** (Meryem, 38.) âyeti buna misaldir. Sekkaki bu âyeti, inşai cümlenin haber cümlesi mânasında kullanıldığına misal getirmiştir.

8- İnşâi Cümlenin Kısımlarından Olan Nehiy Sigası

4933 Nehiy, bir işin yapılmamasını istemektir. ***** sigasında gelir, bir şeyin yasaklanmasında kullanılır. Mecâzi olarak şu farklı mânalara gelir:

a- Kerahet mânası ifade eder. ***** **«yeryüzünde kabara kabara yürüme..»** (İsrâ, 37.) âyeti buna misaldir.

b- Dua mânası ifade eder. ***** **«..Rabbimiz kalplerimizi eğriltme..»** (Âl-i İmrân, 8.) âyeti buna misaldir.

c- İrşad mânası ifade eder. ***** **«..açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın..»** (Mâide, 101.) âyeti buna misaldir.

d- Eşitlik mânası ifade eder. ***** (Tûr, 16.) âyeti buna misaldir.

e- Hakir görme ve küçüklük mânası ifade eder. ***** **«..gözlerini dikme..»** (Hicr, 88.) âyeti buna misaldir. Yani; Kâfirlere verilenler, az ve hakir şeylerdir.

f- Akibet mânası ifade eder. ***** **«Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma; hayır, (onlar) diridirler..»** (Âl-i İmrân, 169.) âyeti buna misaldir. Yani cihadın sonu ölüm değil, hayattır.

g- Yeis mânası ifade eder. ***** **«Hiç özür dilemeyin..»** (Tevbe, 66.) âyeti buna misaldir.

h- İhanet mânası ifade eder. ***** **«..sinin orada benimle konuşmayın..»** (Mü'minûn, 108.) âyeti buna misaldir.

9- İnşai Cümlenin Kısımlarından Olan Temenni

4942 Temenni; severek arzu edilen bir şeyin yapılmasını istemektir. Teraccinin aksine, temennide arzu edilen şeyin gerçekleşme imkanı şart koşulmamıştır. Fakat, muhal olan bir şeyi temenniye, talep adının verilmesi konusunda görüş ayrılığı mevcuttur. Çünkü, gerçekleşme imkanı olmayan bir şey nasıl talep edilir? «Arusu'l-Efrah» müellifi şöyle der. Bu konuda en güzel cevabı Fahruddin Razi ve görüşünde olanlar vermiştir. Temenni; terecci, nida ve kasemde, talebden ziyade tenbih mevcuttur. Bunlara inşai cümle adı verilmesi, yanlış değildir. Bazı ulema bu konuda daha ileri giderek, temenniyi nefiy mânasında, haber cümlesinden saymışlardır. Zemahşerî ise bunların, haber cümlesi olmayacağı görüşündedir. *****«**Ah ne olurdu keşke biz (dünyaya) geri çevrilseydik de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık...çünkü onlar yalancıdırlar.»** (Enam, 27-28.) âyetinde, temenni edatından sonra tekzib'in cevap olarak gelmesinden bir müşkil bulunmaktadır. Zemehşerî bunu, vaad mânasına geldiğinden tekzibe bağlamıştır, şeklinde cevaplandırır. Bir kısım ulema da şöyle açıklar: Temenni'de yalan bulunmaz. Yalan, temennide bulunanın gerçekleşmesini

tercih ettiği şeyde varid olur. Bu durumda yalan, zanna bağlı olarak gelmiştir ki bu da, haberi sahihtir.

Zemahşerî şöyle der: ***** âyetinin mânası; temenni ettikleri şeylerin gerçekleşmiyeceği mânasındadır. Âyetteki hitap, onları zemmetme gayesini taşımaktadır. Temenni edilen husus, zemmi değil bilakis onların yalan söylemeyeceklerini ve îman edeceklerini ifade eden sözlerinin, yalan olduğunu göstermektedir.

Temenni ifade eden edat ***** edatıdır. ***** **«Ah ne olurdu keşke çevrilseydik..»** (Enam, 27.), ***** **«..Ne olurdu kavmim bilseydi..»** (Yâsin, 26.), ***** **«..keşke ben de onlarla beraber olsaydım da başarsaydım.»** (Nisâ, 73.) âyetleri buna misaldir.

Ümit bulunmadığı bilinen cümlelerde ***** edatı, temenni maksadıyla kullanılır. ***** **«..Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler..»** (Araf, 53.) âyeti buna misaldir. ***** edatı da aynı maksatla kullanılır. ***** **«Ah! Keşke bir daha (dünyaya dönüşümüz) olsa da..»** (Şuara, 102.) âyeti buna misaldir. Âyette ***** edatının cevabı olarak gelen fiilin mensub olması da bu yüzdendir. Gerçekleşmesi uzak olan temenni, ***** edatıyla yapılır, cevabın mensub olmasında ***** edatının hükmü uygulanır. ***** **«..o sebeplere erişeyim. (Yani) göklerin yoluna..»** (Mü'min, 36-37.) âyetleri buna misaldir.

10- İnşai Cümlenin Kısımlarından Olan Teracci

Karafi «el-Furuk» adlı eserinde teraccinin, inşai cümleden olduğuna dair bir icmaı naklederek, teracci ile temenni arasındaki farkı belirtir. Bu fark, teraccinin sadece vukuu mümkün olan cümlelerde kullanılması; temenninin ise vukuu mümkün olan ve olmayan cümlelerde kullanlmasında görülür. Ayrıca teracci yakın geleceği, temenni ise ileride gerçekleşecek olanı; teracci vukuu muhtemel olanı; temenni vukuu muhtemel olanı ve olmayanı; teracci ise bunun dışındaki duyguları ifade etmekle, birbirinden farklıdırlar.

Şeyhim Kâfiyeci'den bu konuda şunları duydum: Temenni ile arz arasındaki fark, teracci ile temenni arasındaki fark gibidir.

Teracci ifade eden ***** ve ***** edatları, vukuundan sakınılması gereken durumlarda mecâzi olarak kullanılır, buna işfak adı verilir. ***** **«..belki (kıyamet) saati yakındır.»** (Şûra, 17.) âyeti buna misaldir.

11- İnşai Cümlenin Kısımlarından Olan Nida

4944 Nida, ***** fiilinin yerini tutan bir edatla, çağrılanın çağırana doğru yönelmesinin istenmesidir.

Nida edatı çoğunlukla emir ve nehiy sigaları ile birlikte gelir ve bunlara tekaddüm eder. ***** **«Ey insanlar, Rabbinize ibadet edin..»** (Bakara, 21.), ***** **«..ey kullarım benden korkun.»** (Zümer, 16.), ***** **«Ey örtüsüne bürünen, geceleyin kalk..»** (Müzzemmil, 1.), ***** **«Ey kavmim Rabbinizden mağfiret dileyin..»** (Hûd, 52.), ***** **«Ey îman edenler, öne geçmeyin..»** (Hucurât, 1.) âyetleri buna misaldir.

Edat, bazan da bu sigalardan sonra gelir. ***** **«Ey Mü'minler, topluca Allah'a tevbe edin..»** (Nur, 31.) âyeti buna misaldir.

Bazen haber cümlesiyle birlikte gelir, bunu emir cümlesi takip eder. ***** **«Ey insanlar, dinleyin, Allah size bir misal veriyor..»** (Hac, 73.), ***** **«Ey kavmim, işte şu Allah'ın devesi size bir mucize (olarak gelmiş) tir. Bırakın onu.»** (Hûd, 64.) âyetleri buna misaldir.

Bazen de emir cümlesi takip etmez. ***** **«Ey kullarım, bugün size korku yoktur..»** (Zuhruf, 68.), ***** **«Ey insanlar, siz Allah'a muhtaçsınız..»** (Fâtır, 15.), ***** **«Babacığım, bu önceki rüyanın yorumudur..»** (Yûsuf, 100.) âyetleri buna misaldir.

Nida cümlesi bazen, istifham cümlesiyle birlikte gelir. ***** **«Babacığım, işitmeyen ve görmeyene niçin tapıyorsun.»** (Meryem, 42.), ***** **«Ey peygamber, niçin haram ediyorsun?»** (Tahrim, 1.) ***** **«Ey kavmim, neden kurtuluşa çağırdığım halde..»** (Mü'min, 41.) âyetleri buna misaldir.

Nida bazen, igra ve tahzir gibi hususlarda mecâzi olarak, bir başka cümleye nida şeklinde gelir. ***** **«..Allah'ın devesine ve su içme hakkına dokunmayın..»** (Şems, 13.) âyetinde bunlar bir arada görülmektedir.

Nida cümlesi bazen, ihtisas mânası ifade eder. ***** **«Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinize ey ev halkı,...»** (Hûd, 73.) âyeti buna misaldir.

Bazen de tenbih mânası ifade eder. ***** **«..secde etmeleri gerekmez miydi?»** (Neml, 25.).

Bazen de taaccüb mânasına gelir. ***** **«Yazık şu kullara..»** (Yâsin, 30.) âyetleri buna misaldir.

Tehassür mânasına geldiğine misal de ***** **«..Keşke ben toprak olsaydım.»** (Nebe, 40.) âyetidir.

12- Nidanın Kullanılışında Bazı Kaideler

4953 ***** edatı ile nidada asıl olan, hakikaten veya hükmen, uzakta olan şeylere seslenmede kullanılmasıdır. Bazen bir takım nüktelerden dolayı yakında olan şeylere seslenmede kullanılır. Bunlar sırası ile şunlardır:

a- Davet edilenin gelmesini ciddiyetle istemektir; ***** **«Ey Musa, dön..»** (Kasas, 31.) âyeti buna misaldir.

b- Nidayı takip eden hitabın önemine binaen yapılmasıdır; ***** **«Ey insanlar, Rabbinize ibadet edin..»** (Bakara, 21.) âyeti buna misaldir.

c- Davet edilenin durumunu yüceltmek gayesiyle kullanılır; ***** **Ey Rabbim,** ifadesi buna misaldir. Çünkü Allah ***** **«Elbette ben yakınım..»** (Bakara, 186.) buyurmuştur.

d- Firavn'ın sözü olan ***** **«..Ey Musa, ben seni büyülenmiş görüyorum..»** (İsrâ, 101.) âyetinde nida, küçük görme kasdiyle kullanılmıştır.

4956 Zemahşerî ile Bazı ulema diğer nida edatlarına nazaran Kur'ân'ı Kerim'de ***** nidasının daha çok kullanıldığını, bu şekildeki nidada, tekid ve mübalağa ifade eden yönler bulunduğunu söyler. Bu nida terkibindeki ***** da tekid ve tenbih, ***** da tenbih, ***** de ibham'dan tedricen izaha geçiş mânaları mevcuttur. Bu yüzden söz konusu terkibde, mübalağa ve tekid bulunmaktadır. Bunlar, Kur'ân' da Allah'ın beyan ettiği, kulların müteyakkız davranmalarını istediği, kalplerini ve gözlerini bunlara çevirip, gafil olmamalarını tenbih ettiği önemli işler ve mânalardır. Nidanın bu şekilde kullanılışı, en beliğ bir tekidle hitap etme durumunu göstermesidir.

Kasem cümlesi de inşai cümlenin kısımlarındandır.

Karafi «el-Furuk» adlı eserinde kasemin, inşai cümleden olduğuna dair bir icmaı nakleder. Faydası, haber cümlesini tekid etmesi ve dinleyeni kesinliğe kavuşturmasıdır. Bu konuda daha geniş bilgi, Altmış Yedinci Bölümde verilecektir.

Şart cümlesi de, inşai cümlenin kısımlarından biridir.

58 - BEDÂYİU'L-KUR'ÂN

4960 Bu mevzuda İbn-i Ebî'l-İsba müstakil bir eser yazmış, bu eserde Bedâyi-u'l-Kur'ân'ın yüze yakın çeşidini sıralamıştır. Bunlar; mecâz, istiare, kinaye, ir-daf, temsil, teşbih, îcâz, ittisa', işâre, müsavat, bast, igal, teşri, tetmim, tekmil, ihtiras, istiksa, tezyil, ziyade, terdid, tekrar, tefsir, izah, bir şeyi mucebiyle nefiy, mezhebu'l-kelami, el-kavlu bi'l-muceb, münakada, intikal, iscal teslim, temkin, teşvih, teshin, reddu'l-ucûz ale's-sadr, teşabuhu'l-etraf, lüzumu mâ lâ yelzem, tahyir, iham (tevriye), istihdam, iltifat, ittirad, insicam, idmac, iftinan, iktidar, lâfzın lafızla i'tilafı, mânanın lafızla i'tilafı, istidrak, istisna, iktinas, ibdal, tekidu'l-medh bima yüşbihu'z-zem, tehvif, tegayur, taksim, tedbic, tenkid, tecrid, ta'did, tertib, terakki, tedelli, tadmin, cinas, cem'u'l-muhtelif ve'l-muhtelef, husnu'n-ne-sak, kişinin kendini kınaması, akis unvan, feraid, kasem, leff ve neşr, mübalağa, mutabaka, mukabele, muvarabe, muracaa, nezahe, ibda, mukarene, husnu'l-ibtida, husnu'l-hitam, husnu't-tahallus ve istidrad'dır.

Bu tasnifte yer alan mecâz ile, izaha kadar sayılan belagi sanatların bir kısmı, müstakil neviler halinde, bir kısmı da tariz, ihtibak, iktifa, tard ve akis gibi diğer bazı nevilerle birlikte, îcâz ve itnab bahsinde ele alınmıştır.

Bir hükmün mucebiyle nefyi, bundan önceki bahiste geçmiştir. Mezhebu'l-kelami ile müteakip beş nevi, başka ilâvelerle Cedel bahsinde ele alınacaktır. Temkin ile müteakip sekiz nevi, Fevasıl bahsinde işlenecektir. Tasnifin sonunda yer alan husnu't-tehallus ve istitrad, Münasebat Bölümünde, husnu'l-ibtida ve husnu'l-hitam Fevatih ve Havatim Bölümünde ele alınacaktır. Ben burada, İbn-i ebi'l-İsba'ın, kitabından başka yerde, toplu olarak bulunmayan diğer nevileri, bazı ilâveler ve değerli bilgilerle vermeğe çalışacağım.

1- İham

4963 Bu neve, tevriye adı verilir. Tevriye; iki ayrı mânaya gelen kelimedir. Bu mâna; ya müşterek, ya benzer, ya hakikat veya mecâz olur, kelime de biri yakın, diğeri uzak iki mâna taşır, kastedilen ikincisi olur, yakın mâna ile tevriye yapılır. Böylece işiten, kelimenin ilk anda yakın mânaya geldiği vehmine kapılır.

Bu konuda Zemahşerî şöyle der: Allah ve Resûlü'nün kelamında mevcut müteşâbih kelimelerin tevilini yapmada, tevriye sanatı kadar ince ve latif, faydalı ve yardımcı bir san'at yoktur. Buna; ***** **«Rahmân Arş'a istiva etti»** (Tâhâ, 5.) âyeti misaldir. Âyette geçen istiva kelimesinin iki ayrı mânası vardır. Birincisi, bir mekanda yerleşmek mânasınadır. Bu, kelimenin tevriye edilen yakın mânasıdır. Allahü teâlâ bir mekana yerleşmekten münezzeh olduğundan, kelimenin kastedilen mânası bu değildir. İkincisi ise; kuşatmak ve mülk edinmek mânasındadır. Bu ise, kelimenin uzak mânasıdır ki, zikredilen yakın mâna ile tevriye edilmiştir.

Tevriye; mücerrede ve muraşşaha olmak üzere ikiye ayrılır. Mücerrede olan tevriye; ne yakın, ne de uzak mânası ile ilgili kelimelerin (levazım) zikredilmemesidir. Muraşşaha olan tevriye ise; yakın veya uzak mânası ile ilgili bir kelimenin zikredilmesidir. ***** **«Göğü kendi ellerimizle yaptık..»** (Zâriyat, 47.) âyeti buna misadir. Âyetteki **yed** kelimesinin yakın mânası, uzuvdur. Âyette terşih olmak üzere, yed kelimesiyle ilgisi olan bina etme fiili zikredilmiştir. Kelimenin uzak ve kastedilen mânası ise, kuvvet ve kudrettir.

İbn-i Ebî İsba, «İ'cazu'l-Kufan» adlı eserinde; ***** **«"Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığın içindesin" dediler.»** (Yûsuf, 95.) âyetini, muraşşaha'ya misal getirerek şöyle der: Âyetteki dalal kelimesi, sevgi mânasına geldiği gibi, hidayatin zıddı mânasına da gelir. Yakub (aleyhisselâm)ın oğulları, sevgi mânasından tevriye olarak hidayetin zıddı mânasını kullanmışlardır. ***** **«Bugün senin bedenini kurtaracağız..»** (Yunus, 92.) âyetinde beden kelimesi, zırh mânasına alındığı takdirde, tevriye vardır. Çünkü bu kelime, aynı zamanda ceset mânasını da taşır ki, kastedilen uzak mâna budur.

Ehl-i Kitap'tan olan Yahudi ve Hıristiyanları zikreden âyetten sonraki

***** **«Sen Ehl-i Kitab'a her türlü âyeti (mucizeyi) getirsen yine onlar senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin..»** (Bakara, 145.) âyeti de, muraşşaha'ya misaldir. Hazret-i Musa'ya batı yönden ilahi hitap gelince, Yahudiler batıya, Hristiyanlar da doğuya yöneldiler. Müslümanların kıblesi de, doğu batı arasında kalan, mutavassıt bir yer olmuştur. Bu sebeple Allahü teâlâ Müslüman ümmetine ***** **«Böylece sizi orta bir ümmet yaptık..»** (Bakara, 143.) buyurmuştur. Âyetteki vasat kelimesi, hayırlı demektir. Bu kelime ayrıca, hayırlı ve mutavassıt şeklinde iki ayrı mânaya gelmektedir. Âyette murad edilen uzak mâna, hayırlı mânası olduğundan, bu kelimenin tevriye olması uygun düşmüştür. Bu açıklamaya şunu ilâve etmek isterim: Âyetteki tevriye, muraşşaha nevindendir. Çünkü ***** **«İnsanlara şahit olasınız..»** (Bakara, 143.) âyeti, kelimenin uzak manasıyla ilgilidir. Bu âyetin, yukarıdaki 145. âyetten önce gelmesi, tevriyenin mücerrede kısmındandır.

***** **«Bitkiler ve ağaçlar Onun buyruğuna boyun eğerler.»** (Rahmân, 6.) âyeti de muraşşahaya misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, yıldız mânasındadır. Güneş ve ayın

zikredilmesi, bu mânayı teşrih etmektedir. Kelime aynı zamanda, gövdesi olmayan bitki mânası ile, âyette maksud olan uzak mânayı ifade etmektedir.

Şeyhulislam İbn-i Hacer'in kendi hattı ile yazılmış bir eserinde, tevriyeye misal olarak getirdiği ***** **«Biz seni ancak bütün insanlara gönderdik ki..»** (Sebe, 28.) âyetini, burada nakletmek isterim. Âyetteki ***** kelimesi, ***** mânasındadır. Yani; insanları küfr ve günahtan sakındırır, demektir. Kelime sonundaki tenvinli yuvarlak ta harfi mübalağa ifade eder. Bu ise, kelimenin uzak mânasıdır. Akla gelen yakın mânası, ***** şeklinde **bütün, hepsi** mânasına gelmesidir. Fakat kelimenin bu mânaya hamli mümkün değildir. Çünkü tekid eden kelimenin tekid edilen kelimeden sonra gelmesi gerekir. Mesela; ***** **insanların tamamını gördüm,** denilmiyeceği gibi, ***** **insanların tümünü gördüm, de denilmez.**

2- İstihdam

4970 İstihdam ve tevriye, bedi ilminin en önemli nevilerindendir. İkisi de aynı değerdedir. Fakat Bazı ulema, istihdamı tevriyeden daha üstün kabul etmiş, bu konuda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir:

a- İki veya ikiden fazla mânası olan, bunlardan biri murad edilen, zamiri ile de başka bir mâna kastedilen bir kelimenin kullanılmasıdır. Bu görüşü Sekkaki ve ona tabi olanlar ileri sürmüştür.

b- Müşterek mânalı bir kelimeden sonra, iki kelimenin gelmesidir. Bu kelimelerden biri ile müşterek manalı kelimeden bir mâna, diğeri ile de diğer mâna anlaşılır. Bunu «el-Misbah» adlı eserinde Bedruddin b. Mâlik ile, aynı görüşte olan İbn-i Ebî'l-İsba ileri sürmüşlerdir. Bedruddin b. Mâlik buna ***** **«..Her sürenin (yazıldığı) bir kitabı vardır.»** (Ra'd, 38.) âyetini misal getirmiştir. Âyetteki ***** kelimesi, belli bir süre mânası taşıdığı gibi, kitab mânasını da taşır. ***** kelimesi ise, kitab kelimesinin birinci mânası ile, mütâkip âyette gelen ***** fiili de ikinci manasıyla, istihdam ifade etmektedir.

***** **«..sarhoşken namaza yaklaşmayın..»** (Nisâ, 43.) âyeti de bu sanata ayrı bir misal olarak getirilmiştir. Âyetteki ***** kelimesi bizzat namaz ile, namaz kılınan yer mânasındadır. Âyetin devamı olan ***** **«..ne dediğinizi bilene kadar..»** cümlesi ***** kelimesinin birinci mânasıyla, ***** **«..yoldan geçip gitme dışında..»** cümlesi de ikinci mânasıyla istihdam ifade etmektedir. Sekkaki'ye göre bu, ikinci kısımla ilgili âyet değildir.

Sekkaki'nin görüşüne uygun, Kur'ân'da şu âyetleri buldum: ***** **«Allah'ın emri geldi..»** (Nahl, 1.) âyet. Bu âyette **Allah'ın emri** sözü ile kıyamet günü, azab ve Resûlüllah'ın bi'seti akla gelir. Fakat burada, son mâna kastedilmiştir. Bu mânayı İbn-i Merdeveyh, Dahhak tariki ile İbn-i Abbâs'dan şöyle rivâyet etmiştir: Allah'ın emri geldi sözünden, Muhammed (aleyhisselâm) geldi anlaşılır. Âyetteki ***** **«..artık onu acele istemeyin.»** cümlesine dahil olan zamirin, emir kelimesi yerine gelmesiyle kıyamet günü ve azab murad edilir.

***** **«Andolsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık.»** (Mü'minun, 12.) âyeti, istihdam'ın en bariz örneğidir. Âyetteki **insan** kelimesinden murad, Âdem (aleyhisselâm)dır. ***** **«Sonra onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.»** (Mü'minun, 13.) âyetinde gelen zamirle, insan cinsi murad edilmiştir.

***** **«..Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın...sizden önce gelen bir toplum onları sormuştu da..»** (Mâide, 101-102.) âyeti, istihdam'a başka bir misaldir. Âyetteki ***** kelimesinden murad, Sahâbe'den önceki ümmetlerin sorduğu bir takım sorulara aittir. Çünkü bunlar, Sahâbe'nin sorularından farklı sorular sormuşlardı. Bu yüzden Sahâbe, bu kabil sorulardan nehyolunmuşlardı.

3- İltifat

4974 Bir cümleyi, bir uslubdan diğer bir usluba nakletmeye, iltifat sanatı denir. Yani; bir sigayı kullandıktan sonra, cümledeki fiili; mütekellim, hitap veya gayb sigalarının birinden diğerine nakletmektir. Belâgat ulemasına göre en meşhur tarif budur. Sekkaki şöyle der: İltifat sanatında cümle, ya bu sigalarla veya bunlardan biri ile ifade edilmesi gerekirken, bir başka siga ile ifade edilmesidir.

İltifat sanatının şu faydaları vardır:

Farklı sözleri dinlemekten hoşlanan kimselerin tabiatlarına uygun ifadeler kullanmak, aynı minval üzere devam eden sıkıcı sözlerden alıkoymak için sözü yumuşatmak, kulağa hoş gelmeyen kelimelerden korumak, bıkkınlıktan kurtarmak gibi hususlar, iltifatın sağladığı umumi faydalardır. Bunlardan her birinin kendine hâs incelikleri mevcuttur.

Mesela; mütekellim sigasından hitap sigasına geçişteki incelik, konuşanla karşı karşıya kalındığında, dinleyeni dinlemeğe teşvik etmek, doğrudan hitap ederek, kendisine verdiği değeri göstermektir. ***** **«Ben niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim? Oysa hep ona döndürüleceksiniz.»** (Yâsin, 22.) âyeti buna misaldir. ***** cümlesinin aslı, ***** dur. Âyetteki iltifat, mütekellim sigasından muhatap sigasına geçilmesidir.

Buradaki incelik, ifadeyi kullanan nasihati kendine yapmaktan ziyade kavmine yapması, kendi için istediğini kavmi için de istemesidir. Bu bakımdan kavmini korkutmak, onları Allah'ın dinine davet etmek üzere, hitabı kavmine çevirmiştir.

Bir kısım ulema bu âyette mutlak bir iltifat sanatı olduğunu söylemişlerse de, üzerinde düşünmek gerekir. Şayet; âyetteki hitabı kullanan, her iki cümlede kendini kastetmişse, iltifat sanatı vardır. Fakat, âyette böyle bir iltifat mevcut değildir. Çünkü âyetteki ***** fiili, sözü söyleyene değil, muhataba hitap eden bir fiildir.

Bu görüşe, şu cevabı vermek isterim: Şayet âyette iltifat sanatı olmasaydı, istifham-ı inkârinin gelmesi de sahih olmazdı. Bilindiği üzere kul, sonunda Rabbına döner. Buna göre âyetin mânası; dönüşüm ancak kendisine olan Allah'a, nasıl kulluk etmeyeyim? şeklindedir. Bu mânaya göre ***** **kendisine döneceğim,** ifadesi yerine, âyette ***** **kendisine döndürüleceksiniz,** ifadesi kullanılmıştır. Çünkü sözü söyleyen de kavminden biridir.

Âyetteki iltifatın faydası, kavminin Allah'a ibadette kendisi gibi yükümlü olduğunu bildirmesidir. ***** **«..Bize Âlemlerin Rabbine teslim olmamız emredildi..»** (Enam, 71.), ***** **«Namazı kılın..»** (Enam, 72.) âyetleri de bu mânayı doğrulamaktadır.

Mütekellim sigasından gayba geçiş, iltifat şekillerinden biridir. Bu geçişte önemli olan; dinleyenin, konuşanın bu uslubda konuştuğunu, karşısında bulunsun bulunmasın, gayesinin bu olduğunu anlamasıdır.

***** **«Biz sana apaçık bir fetih verdik. Allah bağışlasın..»** (Fetih, 1-2.) âyeti bu nevi iltifata misaldir. Çünkü âyetteki ***** fiili, aslında ***** şeklindedir.

***** **«Biz sana Kevseri verdik. Öyle ise Rabbin için namaz kıl..»** (Kevser, 1-2.) âyetinde ***** aslında ***** şeklindedir. ***** **«..katımızdan bir emir. Çünkü biz elçiyi göndericiyiz.»** (Duhan, 5-6.) âyetinde ***** aslında ***** şeklindedir. ***** **«..ben sizin hepinize Allah'ın elçisiyim.. O halde Allah'a ve Onun elçisine inanın..»** (Araf, 158.) âyetinde ***** aslında, ***** şeklindedir. Âyette, mütekellim sigasından gaibe dönüşte iki nükte mevcuttur. Birincisi: Resûlüllah kendini, kavmiyetçilik yaptığı töhmetinden uzaklaştırmıştır. İkincisi de; sahip oluduğu sıfat ve nübüvvet özelliklerinden dolayı kendisine uyulmaya layık olduğunu bildirmesidir.

Hitaptan mütekellime geçiş, iltifat'ın diğer bir özelliğidir. Bu şekilde bir iltifat, Kur'ân'da mevcut, değildir. Bir kısım ulema; ***** **«Sen yapacağını yap..»** (Tâhâ, 72-73.) âyetini buna misal göstermişlerse de, doğru değildir. Çünkü iltifatın şartı, murad edilenin aynı kişi olmasıdır.

Hitap'dan gayba geçiş, iltifat'ın bir diğer özelliğidir. ***** **«..Gemide olduğunuz zamanı (düşünün) onları alıp götürürken..»** (Yûnus, 22.) âyetinde, ***** zamiri aslında ***** şeklindedir. Hitab'dan gayba geçişteki incelik, kendi durumlarını başkalarına anlatarak, küfür ve amellerinden taaccüb etmeleridir. Eğer hitap, aynı şekilde devam etseydi, bu fayda sağlanmazdı.

Denilir ki; ***** **«Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur..»** (Yûnus, 22.) âyetinin delaleti ile ilk hitap, Mü'min olsun Kâfir olsun, herkese şamil olurdu. Bu yüzden zemmin, âyetin sonunda sözü edilenlere ait olduğunu göstermek üzere, hitabdan gayba geçiş yapılmıştır. Bu da, umumi hitaptan, hususi hitaba geçiştir.

Burada şunu ilâve etmek isterim: Bazı selef uleması, bunun aksi bir tevcihde bulunmuştur. Bu tevcihe göre, birinci hitap cümlesi hususi, ikincisi ise umumidir. İbn-i Ebî Hâtim, AbdurRahmân b. Zeyd b. Eslem'in ***** **«..Gemide olduğunuz zamanı (düşünün) onları alıp götürürken..»** (Yûnus, 22.) âyetinde şöyle dediğini rivâyet eder: Allahü teâlâ âyette önce Sahâbeyi, sonra da başkalarını zikrettiği halde, ***** şeklinde hitap etmemiştir. Çünkü Allah, Sahâbe ile diğerlerini beraberce mütalaa etmiş, gemide olanlarla olmayanların birlikte gittiklerini kastetmiştir. Zeyd b. Eslem'in sözü budur. Halef ulemasının üzerinde uzun zaman düşünüp ömürlerini harcadığı, neticede şüpheye düştükleri hususlarda selef uleması, âyetlere ne ince mânalar vermişlerdir. Âyetin bu mânaya gelişinde, şu husus da zikredilebilir:

Gemiye binecekler, geminin hareketi sırasında çıkan fırtınanın şiddetinden helak olma korkusuna kapıldıklarından, Allah'a yakınlık duydular. Bu yüzden âyette, onlara binmeye hazır olanlar şeklinde hitap edildi. Gemiye binenlerin arzuladıkları gibi fırtına çekilip helak olma korkusu kalkınca, Allah'a hissettikleri yakınlık duygusu kayboldu. Nitekim insan, emniyette olduğunu hissedince, kalbindeki Allah korkusu kalkar. Bu duyguda olan kimseler Allah'ı unuttuğundan, Allah da onlara gaib sigası ile hitapta bulunmuştur. Böyle bir tefsir işari mânadır.

Şu âyetler de iltifata misaldir: ***** **«..Ama Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekat böyle değildir. İşte onlar sevablarını kat kat artıranlardır.»** (Rûm, 39.), ***** **«..size küfrü, fıskı ve isyanı çirkin gösterdi. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.»** (Hucurât, 7.), ***** **«Haydi siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete girin. Onların çevresinde dolaştırılır..»** (Zuhruf, 69-70.) âyetinde ***** aslında ***** dur. Âyetin devamı ***** **«Siz orada ebedi kalacaksınız.»** cümlesi, iltifat sanatının tekrar edildiğini gösterir.

Gaib sigasından mütekellime geçiş de, iltifatın, diğer özelliklerindendir. ***** **«Rüzgarları gönderip bulutları yürüten, onları gökte dilediği gibi yayan...Allah'tır...»** (Rûm, 48.), ***** **«..her göğün işini kendisine bildirdi. Yakın göğü ışıklarla donattık..»** (Fussilet, 12.), ***** **«Kulunu geceleyin yürüten Allah'ı eksiklikten tenzih ederim..kendisine bir kısım âyetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız...»** (İsrâ, 1.) âyetleri buna misaldir. Bu son âyetin devamı olan ***** âyetinde mütekellimden gaybe geçilerek, ayrı bir iltifat yapılmıştır. Hasan el-Basri'nin ***** şeklindeki kıraatına göre ***** fiilinden, gaib sigasıyla ikinci bir iltifat, ***** kelimesinde üçüncü iltifat, ***** da ise dördüncü bir iltifat mevcuttur. Zemahşerî; bu ve benzeri âyetlerde iltifatın faydası, kudretin Allah'a mahsus olduğu, Allahın hiç kimsenin kudreti altına girmediğine işarettir, der.

Gâib sigasından muhataba geçişe misal, ***** **«Rahmân çocuk edindi, dediler. Andolsun ki, siz pek kötü bir cürette bulundunuz.»** (Meryem, 89.), ***** **«Görmediler mi, onlardan önce nice nesilleri yok ettik. Biz onlara yeryüzünde size vermediğimiz imkanları onlara verdik..»** (Enam, 6.), ***** **«..Rableri onlara tertemiz şarap içirmiştir. Bu sizin mükâfatınızdır..»** (İnsan, 21-22.), ***** **«..Peygambere bağışlayıp da eğer Peygamber de onu nikahlamak isterse..sırf sana mahsus olmak üzere..»** (Ahzab, 50.) âyetleridir.

Bu nevi iltifatın güzelliği, Fatiha sûresinde görülmektedir. Sûrede, önce Allah'ın adı anılmış, sonra O'na tam mânasıyla yönelmeyi teşvik eden sıfatları zikredilmiş, daha sonra da, kıyamet gününün sahibi olduğunu beyan eden ***** âyeti ile bu sıfatların sonuncusu getirilmiştir. Böylece kul, bu sıfatlarla vasıflanan Allah'a, kimsenin içinden söküp atamayacağı duygularla bağlanmış, her şeyde O'na sığınmış, yalnız O'ndan yardım talebinde bulunmuş olur.

Denilir ki; Allah'a hamdin gaib sigası, ibadetin de muhatap sigası ile gelmesi, ibadetin hamd'den daha değerli olduğuna işarettir. Çünkü hamd, bir nimet karşılığında yapılırken, ibadette bu karşılık yoktur. Bu yüzden Allah'a hamd gaib sigasıyla, ibadet de muhatap sigasıyla gelmiştir. Böylece kul, rütbelerin en yücesi olan ibadetini, hitab ve teveccüh halinde nisbet etmiştir. Bu durum, kulda bulunması gereken terbiyeyi gösterir. Bu şekilde devam eden sûrenin son âyetlerinde, nimeti veren açıkça zikredilmiş, bu nimet bizzat Allah'a isnad edilerek ***** **«nimet verdiğin kimselerin..»** (Fatiha, 7.) buyrulmuş, kendilerine nimet verilenlerin yoluna, şeklinde ifade edilmemistir. Gazab'ın zikrine sıra gelince, bu kelime Allah'a lâfzan nisbet edilmemiş, gazab eden açıkça ifade edilmeden, magdub şeklinde kullanılmış, Allah'a doğrudan hitap halinde, gazabın Allah'a lâfzan nisbet edilmemesi için *****

Gazab ettiklerinin yoluna değil, şeklinde buyrulmamıştır.

Denilir ki; bu sûrede hamd'e hakkıyla layık olan, Rabbul'l-Âlemin, Rahim ve kıyamet gününün Sahibi olma gibi büyük sıfatları bulunan, şanı yüce Allah'ın varlığı bilinmiş olur. Ayrıca, ibadetin ancak Kendisine yapılacağı, ancak Kendisinden yardım istenileceği anlaşılır. Bu yüzden, şanına uygun bir tazimde bulunmak üzere, Allah'a bu şekilde hitap edilir. Sûredeki bu hitaba göre kul; **ey bu sıfatların sahibi olan Allah'ım, biz ibadeti ancak Sana eder, ancak Senden yardım isteriz,** şeklinde niyazda bulunmuş olur.

Denilir ki; bu sûrede mevcut olan iltifat sanatının bir diğer güzelliği, şu noktada kendini gösterir; insan yaratıldığında, Allah'ı ve sıfatlarını bilmiyor, Ona doğrudan hitap edeceğini anlamada güçlük çekiyor, azametini kavrayamıyordu. İnsan, Allah'ı sıfatlarıyla tanıyınca, O'na hamd ve sena ile yaklaşmaya çalışmış, hamd'in sadece Allah'a ait olduğunu kabul etmiş, kulluğuna layık bir şekilde ibadette bulunmuştur. Bu sayede, Allah'a hitap etmeyi ve münacaatta bulunmayı öğrenmiş, ***** **«Yalnız Sana kulluk eder, yalnız Senden yardım dileriz.»** diyerek, kulluğunu göstermiştir.

İltifat Sanatında Aranan Bazı Şartlar

4987

A- Bir cümlede zamir, muhatab sigasından mütekellim sigasına geçecek olursa, her iki sigadaki zamir, aynı kişiye ait olmalıdır. Bu yüzden ***** **sen dostumsun,** cümlesinde, iltifat sanatı mevcut değildir.

B- İltifat, Zemahşerî ve diğer ulemanın ifadesine göre, iki cümleden müteşekkil bir cümle olmalıdır. Aksi halde, garib bir iltifat nevi ortaya çıkar.

C- Tennuhi ve lbnu'l-Esir; fâile hitabda bulunduktan sonra, fiili meçhul sigasıyla gelen, garib bir iltifat nevini zikretmişlerdir. Bu iltifat ***** âyetinden sonra, ***** in gelmesinde görülür. Âyetin mânası; ***** şeklindedir. Böyle bir iltifat, Bahauddin b. Subki «Arusu'l-Efrah» adlı eserinde kabul etmemiş, tenkidde bulunmuştur.

D- İbn-i Ebî'l-lsba' şöyle der: Kur'ân'da, gerçekten garip iltifat nevileri mevcuttur. Şiirde, bu nevi iltifata bir misal bulamadım. Bu garip iltifat; bir cümlede mütekellimin, iki mânayı birlikte ifade etmesi, sonra birincisi üzerinde durması, birinciden ayrılıp ikinciye geçmesi,

sonra yeniden birinciye dönmesidir. Bu şekildeki iltifata, ***** **«İnsan gerçekten Rabbine karşı nankördür. Rabbi de buna şahittir.»** (Âdiyât, 6-7.) âyetleri misaldir. Birinci âyette zamir insana, ikincisinde ise Rabbe raci iken, *****

«Doğrusu o malı çok sever..» (Âdiyât, 8.) âyetiyle tekrar insana rucu etmiştir. Buna, zamirlerle yapılan iltifat adını vermek daha uygun olur.

E- Tennühi ve İbnu'l-Esir'in belirttiklerine göre; bir, iki veya daha fazla kişiye yapılan hitaptan, bir başkasına geçmek, iltifat'a yakın bir sanattır. Bu da, altı kısma ayrılır.

a- Bir kişiden iki kişiye yapılan hitaba misal: ***** **«Dediler ki: Sen bizi, babalarımızı üzerinde bulduğumuz düzenden çeviresin de yeryüzünde büyüklük yalnız ikiniz de kafsın diye mi bize geldin? Biz asla sana inanacak değiliz.»** (Yûnus, 78.) âyetidir.

b- Bir kişiden daha çok kişiye yapılan hitaba misal: ***** **«Ey Nebi, kadınları boşadığınız zaman..»** (Talak, 1.) âyetidir.

c- İki kişiden, bir kişiye yapılan hitaba misal: ***** **«Rabbiniz kim ey Musa?..»** .(Tâhâ, 49.), ***** **«..sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulursun.»** (Tâhâ, 117.) âyetleridir.

d- İki kişiden daha çok kişiye yapılan hitaba misal: ***** **«Biz Musa ve kardeşine: 'Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi karşı karşıya kurun..»** (Yûnus, 87.) âyetidir.

e- Çok kişiden, bir kişiye yapılan hitaba misal: ***** **«..namazı kılın ve Mü'minleri müjdele.»** (Yûnus, 87.) âyetidir.

f- Çok kişiden, iki kişiye yapılan hitaba misal: ***** **«Ey cinler ve insanlar topluluğu, gücünüz yeterse.. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?»** (Rahmân, 33-34.) âyetleridir.

Mazi, muzari veya emir sigasından, bir başka sigaya geçerek yapılan iltifat, iltifata yakın olan nevidendir. Mazi'den muzariye yapılan iltifata misal: ***** **«..gönderdiği rüzgarla bir bulut kaldırır..»** (Fâtır, 9.), ***** **«..Kim Allah'a (ortak tanrılar) koşarsa sanki o, gökten düşüp de kuşların kapıştığı..»** (Hac, 31.), ***** **«İnkar edenler ve Allah'ın yolundan geri çevirenler..»** (Hac, 25.) âyetleridir. Mazi'den emir sigasına geçerek yapılan iltifata misal: ***** **«De ki 'Rabbim bana adaleti emretti. Yüzlerinizi Ona doğrultun..»** (Araf, 29.), ***** **«..size okunanlar dışındaki hayvanlar sizin için helal kılınmıştır..»** (Hac, 30.) âyetleridir. Muzariden maziye geçerek yapılan iltifata misal: ***** **«Sura üfrüldüğü gün, Allah'ın diledikleri hariç, göklerde ve yerde olanlar korku içindedirler..»** (Neml, 87.), ***** **«O gün, ki dağları yürütürüz; yeri dümdüz görürsün, onları toplamışız..»** (Kehf, 47.) âyetleridir. Muzariden emir sığasına geçerek yapılan iltifata misal: ***** **«Dedi ki: 'Ben Allah'ı şahit tutuyorum, siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım.»** (Hûd, 54.) âyetidir. Emir sigasından maziye geçerek yapılan iltifata misal: ***** **«..siz de İbrahim'in makamından bir namazgah**

yeri edinin. İbrahim'e ve İsmail'e emretmiştik..» (Bakara, 125.) âyetidir. Emir sigasından muzari'ye geçerek yapılan iltifata misal: ***** **«Namazı kılın ve O'ndan korkun? Varıp huzuruna varacağınız O'dur.»** (Enam, 72.) âyetidir.

4- İttirad

5005 Kelime mânasıyla ittirad; hitab eden kimsenin, ecdadı ile ilgili isimleri, doğum sırasına göre vermesidir. İbn-i Ebî'l-İsba buna misal olarak, Yûsuf (aleyhisselâm)la ilgili şu âyeti zikreder: ***** **«Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum..»** (Yûsuf, 38.). Âyette bu sıra, alışılan tertib üzere gelmemiştir. Alışılan âdete göre; önce baba, sonra dede, sonra da büyük dedenin zikredilmesi gerekirdi. Fakat âyette sadece ecdadın zikri değil, kendilerine tabi olan kavimler de zikredilmektedir. Bu sebeble âyet, İbrahim (aleyhisselâm)la başlamış, arkadan İshak ve Yakub (aleyhisselâm) zikredilmiştir. Yakub evladlarının lisanıyla nâzil olan ***** **«..senin ilahına, ataların, İbrahim, İsmail'in ilahına taparız..»** (Bakara, 132.) âyeti de, buna misaldir.

5- İnsicam

5006 Irmak suyunun sessizce akışı gibi, cümlenin akıcı bir üslübla ifade edilmesine insicam denilir. İnsicamlı cümle; terkibinde kolaylık, kelimelerinde akıcılığı olan cümledir. Kur'ân'ın bütününde, bu insicamı görmek mümkündür. Bedi uleması şöyle demiştir: Nesirde insicam kuvvetli olursa, cümlenin telaffuzu, kendiliğinden düzgün ve ölçülü olur. Kur'ân'da bu ölçüye uyan âyetler şunlardır:

Bahr-i tavil'e uyan: ***** **«..dileyen inansın, dileyen inkâr etsin..»** (Kehf, 29.)

Bahr-i medid' ***** **«Gözlerimizin önünde gemiyi yap..»** (Hûd, 37.)

Bahr-i basit'e ***** **«..evlerinden başka bir şey görülmez oldu..»** (Ahkâf, 25.)

Bahr-i vâfire ***** **«..onları rezil etsin, sizi onlara üstün getirsin ve Mü'minlerin göğüslerini ferahlandırsın..»** (Tevbe, 14.)

Bahr-i kâmile ***** **«..Allah dilediğini doğru yola iletir.»** (Bakara, 213.)

Bahr-i hecez ***** **«..Onu babamın yüzüne koyun da görmeye başlasın..»** (Yûsuf, 93.)

Bahr-i recez ***** **«Cennetin gölgeleri üzerlerine yaklaşmış, devşirmeleri aşağı doğru eğdirildikçe eğdirilmiştir.»** (İnsan, 14.)

Bahr-i remel'e ***** **«..havuzlar kadar (geniş) leğenler, sabit kazanlar..»** (Sebe, 13.)

Bahr-i seri'e ***** **«Yahut şu ıssız bir kasabaya..»** (Bakara, 259.)

Bahr-i munserih'e ***** **«Doğrusu biz insanı bir nutfeden yarattık..»** (İnsan, 2.)

Bahr-i hafif'e ***** **«..hemen hiç söz anlamıyorlar.»** (Nisâ, 78.)

Bahr-i muzari'e ***** **«..o çağrışma gününden, o gün arkanızı dönüp kaçarsınız..»** (Mü'min, 32-33.)

Bahr-i muktedab'a ***** **«..onların kalplerinde hastalık var..»** (Bakara, 10.)

Bahr-i muctess'e ***** **«Kullarıma söyle: İşte ben öyle bağışlayan, öyle esirgeyenim.»** (Hicr, 49.)

Bahr'i mutekarib'e ***** **«Onlara mühlet veriyorum. Çünkü benim tuzağım çetindir.»** (Araf, 183.)

6- İdmac

5022 İbn-i Ebî'l-İsba İdmac'ı şöyle tarif eder: İdmac; mütekellimin, bir gayeden diğerine, bir bedi'den diğer bir bedie veya bu iki gaye ile, iki bedi'den birini açığa vurmayacak şekilde, sözün gizlenmesidir. ***** **«..ilkte de sonda da hamd O'na mahsustur..»** (Kasas, 70.) âyeti buna misaldir. Âyetteki mübalağa, mâna uygunluğunda gizlenmiştir. Çünkü Allah'dan başkasına hamdin olmadığı âhirette, hamde layık olan Allah, münferiden layık olmakla da mübalağa ifade etmektedir. Hamd etmedeki mübalağa mânası, her ne kadar âyetin zâhirinde mevcut değilse de, batınında hakiki olarak mevcuttur. Çünkü Allah, dünya ve âhirette hamd edilmesi gereken yegane varlıktır.

Bu açıklamaya şunu ilâve etmek isterim: Bu âyette en uygun idmac, gayenin gayeye olan idmacıdır. Çünkü âyetin gayesi, hamd'in sadece Allah'a mahsus olduğunu göstermektir. Âyetteki idmac, tekrar dirilme ve kıyamet gününe işaret etmesindendir.

7- İftinan

5024 Bir cümlede, iftihar ve teselli gibi iki ayrı hususun bulunmasına, iftinan denir. ***** **«Yeryüzünde bulunan her şey fânidir. Ancak, Yüce ve cömert olan Rabbinin varlığı bakidir.»** (Rahmân, 26-27.) âyeti buna misaldir. Allahü teâlâ bu âyette, hayat sahibi olan; insan, cin melaike ve diğer canlıların, teker teker öleceğini hatırlatmış, yaratılan her şeyin yok olmasından sonra, on ayrı kelimede, Celal ve İkram sıfatlarıyla baki kalacağını, iftiharla bildirmiştir. ***** **«Sonra korunanları kurtarırız..»** (Meryem, 72.) âyeti de buna ayrı bir misaldir. Âyette, teselli ile iftihar bir arada zikredilmiştir.

8- İktidar

5026 Edebi gücüne dayanarak, kullanacağı mâna ve gayeyi belirtmek üzere mütekellimin cümleyi farklı şekillerde ifade etmesine, iktidar denilir. İktidar; bazen istiare, bazan müteradif kelimeler, bazen îcâz, bazen de hakiki mânayı kullanmakla yapılır. İbn-i Ebî'l-lsba şöyle der: Kur'ân'daki kıssaların hepsi bu üslupla gelmiş, mânası farklı olmayan bir kıssa, diğer bir sûrede, değişik şekil ve kelimelerle ifade edilmiştir, öyle ki; her iki sûrede mânası birbirinden farklı olmasa bile, aralarında mutlaka şekli bir fark bulunur.

9- Lâfzın Lafızla, Lâfzın Mâna ile İ'tilafı

5027 Kelimelerin birbirine uygunluğu ve kullanılışına riayet edip, az kullanılanla az kullanılanı, çok kullanılanla çok kullanılan kelimeleri bir araya getirerek cümlede uygunluk sağlamaya, lâfzın lafızla itilafı adı verilir.

Lâfzın mâna ile itilafı; cümlede kullanılan kelimelerin, murad edilen mâna ile uygunluk sağlamasıdır. Eğer mânanın zenginliği, fesahatı az veya çok kullanılması gibi özellikleri varsa, kelime bunlara uygun şekilde seçilir.

Lâfzın lafızla itilafına misal: ***** **«Allah'a yemin ederiz ki, Yusuf'u anıp durman seni bitkin düşürecek..»** (Yûsuf, 85.) âyetidir. Âyette, kasem ifade eden harflerin en az kullanılanları mevcuttur. Bu harf, ba ve vav kasem harflerine nazaran, mânası halk arasında daha az bilinen bir harftir.

İsmini raf, haberini nasb eden ***** fiili de, çok az kullanılan fiillerden biridir. Aynı cinsten olan ***** fiili, ***** fiiline nazaran anlaşılması daha kolay ve daha çok kullanılan fiildir. Ayrıca, helak mânasına gelen ***** kelimesi de, nadir kullanılan kelimelerdendir. Bu özelliklerinden dolayı âyette her kelime, birbirine uygun şekilde sıralanmıştır. Allah, bunun dışında bir üslup murad ettiğinde;

***** **«..olanca güçleriyle Allah'a yemin ettiler..»** (Enam, 109.) âyetinde görülen kelimeleri kullanmıştır. Âyetteki her kelime, çok kullanılan kelimelerdendir.

Lâfzın mâna ile itilafına misal: ***** **«Sakın zulmedenlere en ufak bir meyil duymayın, sonra size ateş dokunur..»** (Hûd, 113.) âyetidir. Zalimin zulmüne iştirak etmeksizin, ona meylederek destek olmak, zulmüne iştirakten daha az cezayı gerektirir. Bu yüzden âyette, dokunmak mânasına gelen ***** fiili kullanılmıştır. ***** **«Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır»** (Bakara, 286.) âyetinde, günahın ağırlığı yanında, külfeti çok olan fiillere işaret etmek üzere ***** fiili kullanılmıştır. ***** **«..oraya tepetaklak atılırlar.»** (Şuarâ, 94.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki ***** fiili, ***** fiilinden daha beliğdir. Çünkü bu fiilde, zorla ve şiddetle itilme mânası mevcuttur. ***** **«Onlar orada feryad ederler.»** (Fâtır, 37.) âyetindeki fiil ***** fiilinden daha beliğdir. Çünkü bu fiil, mutat olan çığlığın üstünde bir çığlık ifade eder. ***** **«..galib ve güçlü bir padişahın yakalaması gibi.»** (Kamer, 42.) âyetindeki muktedir kelimesi, kâdir kelimesinden daha beliğdir. Çünkü muktedir kelimesi, kudreti bütünüyle elinde tutan, onu engelleyen veya cezalandıran bir gücün bulunmadığına işaret vardır. ***** **«ona kullukta sabret»** (Meryem, 65.) fiili lütuf ve rifkati ifade etmesi bakımından ***** fiilinden, ***** kelimesi azamet ifade etmesi bakımından ***** kelimesinden daha beliğdir.

***** fiili ile ***** fiili arasındaki fark da böyledir. ***** fiili, sulamada zorluk olmayan işlerde kullanılır. Bu yüzden Allahü teâlâ, cennetteki içeceklerden söz ederken ***** **«..Rableri onlara tertemiz bir içki içirmiştir.»** (İnsan. 21.) âyetini, dünyadaki içeceklerden söz ederken de, içinde zorluk mânası bulunan ***** fiilini kullanarak ***** **«..ve size tatlı su içirmedik mi?»** (Mürselat, 27.), ***** **«..onlara bol su verirdik.»** (Cin, 16.) buyurmuştur. Çünkü dünyadaki sulama işi, daima zordur.

10- İstidrak ve İstisna

5031 Bu iki edebi sanatın bedi ilminden sayılma şartı; kelimenin lügat mânası dışında, bazı ifade güzelliklerine sahip olmasıdır. İstidrak'e misal: ***** **«Köylüler "inandık" dediler. De ki: "Siz inanmadınız. Fakat İslam olduk deyin.»** (Hucurat 14) âyetidir. Âyette sadece ***** ifadesi bulunsaydı, bu ifade Bedevi Arapları nefrete sürüklerdi. Çünkü bunlar, kelime-i şehadeti ikrar etmekle, îman etmiş olacaklarını zannederlerdi. Âyetteki belâgat, imanın dil ile ikrar, kalp ile tasdik olduğunu bildirmek için, istidrak'in zikrini gerekli kılmıştır. Kelime-i şehadeti dil ile söylemek, gerçek mânada îman etmeyi değil, sadece Müslüman olmayı gösterir. ***** **«..fakat henüz îman kalplerinize girmedi..»** (Hucurât, 14.) âyeti, buna açıklık getirir. İstidrak; cümledeki müşkili açık bir kelime ile izah ettiğinden, cümleye güzellik kazandırır.

İstisnaya misal, ***** **«..onların arasında bin seneden elli yıl eksik kaldı..»** (Ankebût, 14.) âyetidir. Âyette ifade edilen müddetin istisna ile bildirilmesi, kavminin tamamen helakine sebeb olan Nuh (aleyhisselâm)ın bedduasındaki özrü hafifletmiş. Şayet âyette; **aralarında dokuz yüz elli sene kaldı,** ifadesi yer alsaydı, ilk bakışta, helak olma korkusuna kapılmazlardı. Âyetteki **bin** sayısı duyulunca, cümlenin gerisi merakla beklenmeye başlanmış, araya istisna girince, bin sayısından doğan merak ortadan kalkmıştır.

11- İktisas

5033 Bu sanatı, «Fıkhu'l-Luga» sahibi İbn-i Fâris kullanmıştır. İktisas; bir sûredeki âyetin, aynı veya bir başka sûredeki âyetten alınmasına denir. ***** **«..Ona dünyada (yaptığı güzel işin) karşılığını verdik. Şüphesiz o ahirette de iyilerdendir.»** (Ankebût, 27.) âyeti buna misaldir. Ahiret, amel yeri değil, mücazat yeridir. Âyetteki bu mâna; ***** **«Kim de ona iyi işler yapmış bir Mü'min olarak gelirse, işte onlar için yüksek dereceler vardır.»** (Tâhâ, 75.) âyetinden alınmıştır. ***** **«Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı, şimdi ben de oraya götürülenlerden olurdum.»** (Sâffât, 57.) âyetindeki mâna, ***** **«..onlar da azabın içine getirilmişlerdir..»** (Sebe, 38.) âyetinden alınmıştır. ***** **«..hem de şahitlerin (şahitliğe) duracağı günde..»** (Mü'min, 51.) âyetindeki mâna, dört şahidi ifade eden şu dört âyetten alınmıştır. Bunlar: ***** **«Her can yanında bir sürücü ve bir şahidle gelir.»** (Kâf, 21.). âyetinden alınan melekler, ***** **«Her ümmetten bir şahit, seni de bunlara şahit getirdiğimiz zaman..»** (Nisâ, 41.) âyetinden alınan enbiya, ***** **«insanlara şahit olasınız diye..»** (Bakara, 143.) âyetinden alınan Hazret-i Mu-hammed'in ümmeti, ***** **«O gün ki dilleri şahitlik edecektir..»** (Nur, 24.) âyetinden alınan vücut azaları gibi şahitlerdir.

***** **«..o çağrışma gününde..»** (Mü'min, 32.) âyetindeki ***** kelimesi, şeddeli veya şeddesiz okunmuştur. Şeddesiz okunuşu ***** **«cennet halkı, ateş halkına seslendi..»** (Araf, 44.) âyetinden, şeddeli okunuşu da ***** fiilinden hareketle ***** **«İşte o gün kişi kaçar: Kardeşinden..»** (Abese, 34.) âyetinden alınmıştır.

12- İbdal

5037 Kelimedeki bir harfin diğer bir harfle yer değiştirmesine, ibdal denilir. İbn-i Fâris ***** (Şuarâ, 63.) kelimesini buna misal vermiş, ***** **«..her bölüm öyle oldu ki..»** (Şuarâ, 63.) âyetine dayanarak kelimenin ***** aslından olduğunu söylemiştir. Burada **ra** ve **lam harfleri yer değiştirmiştir.** **el-Halil,** ***** **«..evlerin arasına girip (sizi) araştırdılar..»** (İsrâ, 5.) âyetindeki ***** fiilinin, aslında ***** olduğunu, cim harfinin ha harfiyle yer değiştirdiğini söyler. Âyetin ayrıca, ha harfi ile de kıraatı mevcuttur. Ebû Ali el-Fârisi ***** **«..Ben, mal sevgisini tercih ettim ki..»** (Sâd, 32.) âyetini bu kabilden saymıştır. Âyetteki ***** kelimesi, aslında ***** şeklindedir. Ebû Ubeyde ise ***** **«..ıslık çalmadan ve el çırpmaktan başka.»** (Enfâl, 35.) âyetindeki ***** kelimesinin aslı, ***** dir, demiştir.

13- Tekidu'l-Medh bima Yuşbihu'z-Zem

(Zemmeder Görünüp Medhi Kuvvetlendirmek)

5038 İbn-i Ebî'l-İsba şöyle der: Kur'ân'da bu sanata dair misaller çok az olduğundan, ancak şu âyeti misal gösterebilirim: ***** **«Allah'a inandığımız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz.»** (Mâide, 59.) İman etmelerinden dolayı Mü'minleri ayıplayanları azarlamak üzere gelen istifhamdan sonra istisna'nın bulunması, zemmedilmesi gereken hususun yer alacağı vehmini uyandırmaktadır. Fakat istisnadan sonra Mü'minleri metheden ifadenin gelmesiyle âyette, medhin tekidi yapılmıştır.

Bu konuda şunu ilâve etmek isterim: Bu sanata ayrı bir misal: ***** **«..sırf Allah ve Resûlü, kendilerini bol nimetinden zenginleştirdi diye öc almaya kalkıştılar..»** (Tevbe, 74.), ***** **«Onlar sırf Rabbimiz Allah'tır, dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar.»** (Hac, 40.) âyetleridir. Son âyetteki istisnanın zâhiri mânası, yurtlarından kovulmayı bir hak gibi göstermektedir. Halbuki âyette, yurtlarından kovulmaktan ziyade, Allah'a imanlarından dolayı ikramı gerektiren medih olduğundan, istisna ile medihin tekidi yapılmıştır.

Tennuhi «el-Aksa'l-Karib» adlı eserinde ***** **«orada ne bir boş söz ve ne de günaha sokan bir laf işitmezler. Duydukları söz yalnız selam, selam dır.»** (Vakıa, 25-26.) âyetini buna misal getirir. Âyette, günah ve boş lafın zıddı olan selam sözü ile istisna yapılması, günah ve boş lafın nehyini tekid etmiştir.

14- Tefvif

5040 Mütekellimin, medih ve tavsif gibi hususlarda, birbirine eşit, ayrı cümlelerle değişik mâna ifade eden cümleler kullanmasına, tefvif denilir.

Bu cümleler; uzun, orta veya kısa olabilir.

Uzun cümleye misal; ***** **«Beni yaratan ve bana yol gösteren O'dur. Beni yediren ve içiren O'dur. Beni öldürecek sonra diriltecek O'dur.»** (Şuarâ, 78-79, 80, 81.) âyetleridir.

Orta cümleye misal: ***** **«Geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirirsin; ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın..»** (Âl-i İmrân, 27.) âyetidir.

İbn-i Ebî'l-isba Kur'ân'da, terkip halinde bu sanata uygun kısa cümlelerin bulunmadığını söyler.

15- Taksim

5044 Bir şeyin, aklen mümkün olanı değil, fiilen mevcut olan kısımlarını sıralamaya, taksim adı verilir. ***** **«O'dur ki size korku ve ümid içinde şimşeği gösterir..»** (Ra'd, 12.) âyeti buna misaldir. Âyette şimşeğin gürültüsünden korkma ve yağmur bekleme mânası anlaşılır. Burada, bir üçüncü mâna mevcut değildir.

«..Onlardan kimi nefsine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de hayırlarda Allah'ın izniyle öne geçendir.» (Fâtır, 32.) âyeti buna misaldir, insanda, şu üç vasıftan başka bir vasıf yoktur. İnsan ya isyan ederek nefsine zulmeder, ya hayırlı işlerde bulunur, ya da şer ile hayır arasında orta bir yol tutar. ***** **«ve sizler üç sınıf olduğunuz zaman; sağın adamları, ne uğurludur onlar, solun adamları, ne uğursuzlardır onlar; ve o sabıklar, ileri geçenler..»** (Vakıa, 7-10.) âyetleri de bu kabildendir. ***** **«..geçmişimizi, geleceğimizi ve ikisinin arasındakini bilmek O'na mahsustur..»** (Meryem, 64.) âyeti de buna misaldir. Zamanın kısımları bunlardır, bir dördüncüsü yoktur. ***** **«her canlıyı sudan yarattı: Onlardan kimi karnı üzerinde yürür, kimi iki ayak üstünde yürür, kimi dört ayak üstünde yürür..»** (Nur, 45.) âyeti de buna misaldir. Bu âyette yürüyen bütün mahlûkatın taamları zikredilmiştir. ***** **«Onlar ayakta, otururak ve yanları üzerinde yatarken Allah'ı anarlar.»** (Âl-i İmrân, 191.) âyetinde, zikirde bulunan kimselerin bütün halleri belirtilmiştir.

***** **«Dilediğine dişiler bahşeder, dilediğine de erkekler bahşeder. Yahut onları çift yapan Hem dişi, hem erkek. Dilediğini de kısır yapar..»** (Şuarâ, 49-50.) âyeti de bu kabildendir. Âyette, evliliğin dört durumu zikredilmiştir, bunların bir beşincisi yoktur.

16- Tedbic

5045 Tevriye veya kinaye maksadıyla mütekellimin, değişik kelimeler kullanarak cümleyi süslemesine, tedbic denilir. İbn-i Ebî'l-İsba; ***** **«..Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve siyah yollar (yarattık).»** (Fâtır, 27.) âyetini buna misal getirerek şöyle der: Dağlardaki yol renkleri, âyette kinaye olarak gelmiştir. Beyaz yol; devamlı işlek, herkesçe bilinen yol demektir. Bunun dışında az bilinen yol kırmızı, bundan daha az bilinen yol da siyah renkle tanıtılmıştır, kırmızı ve siyah renkteki iki yol sanki, az bilinen ve çapraşık olması bakımından, beyaz yolun zıddı gibidir. Âyette sözü edilen üç rengin ikisi, âyetin baş ve sonunda, üçüncüsü de ortasında zikredildiğinden, âyetin başındaki beyaz renk bilinen yola, sonundaki siyah renk az bilinen yola, ortasındaki kırmızı da, bu ikisi arası bir yoldan kinaye olarak gelmiştir. Dağların rengi, bu üç renkten ibarettir, yol bulmak için dikilen

işaretler de bu üç renktedir. Âyette bu şekilde taksimat yapılarak tedbic sanatı meydana gelmiş, taksimin doğruluğu meydana çıkmıştır.

17- Tenkit Mütekellimin, kastettiği mânanın yerini tutacak kelimeler varken.

5046 Cümlenin bir özelliğinden dolayı bir başka kelimeyi tercih etmesine tenkit, denir. ***** **«Şi'ra (yıldızının) Rabbi Odur.»** (Necm, 49.) âyeti buna misaldir. Âyette, Allahü teâlâ her şeyin Rabbi olmasına rağmen, diğer yıldızların adı anılmadan, sadece Şira yıldızının adı tahsis edilmiştir. Bu ad, Arap kabileleri arasında, Şira yıldızına tapan, İbn-i Ebî Kebşe adıyla bilinen bir kimse tarafından ortaya atılmış, halkı bu yıldıza ibadete çağırmıştır. Bunun üzerine; **Allah Şira yıldızının da Rabbidir,** âyeti nâzil olmuştur.

18- Tecrid

5047 Belli bir üstünlük vasfı olan kimseden, bu vasfı taşıyan diğer bir kimseyi tayin etmek üzere yapılan ayırıma, tecrid denir. ***** falanca ile samimi bir dostluğum var cümlesi buna misaldir. Sadık bir kimse, aynı vasıfta olan bir diğer kimseden tecrid edilmiştir. ***** Soyu sopu temiz, cömert adamla karşılaştım, cümlesi de buna misaldir. Kerim olma vasfıyla bilinen bir kimseden, bereket vasfıyla bilinen bir başkası tecrid edilmiş, aslında aynı kişi kastedildiği halde, bir başkasıymış gibi atıfta bulunulmuştur.

Kur'ân'da buna misal; ***** **«..Orada onlara ebedi kalma yurdu vardır.»** (Fussilet, 28.) âyetidir. Âyetin mânası; cennette onlara, dâru'l-huld olan veya olmayan bir yer vardır, şeklinde değildir. Bilakis cennetin kendisi dâru'l huld'dur. Birbirinin aynı olan iki cennet, sanki birbirinden farklıymış gibi tecrid edilmiştir. Bunu, «el-Muhteseb» adlı eserinde İbn-i Cinni zikretmiş, ***** **«ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarır..»** (Enam, 95.) âyetini de ayrı bir misal getirmiştir. Âyetteki ölüden murad, nutfedir. Ze-mahşeri, Ubeyd b. Umeyr'in merfu kıraatına göre ***** **«..gök yağ gibi eriyip, bir gül gibi kıpkırmızı kesildiği zaman..»** (Rahmân, 37.) âyetini buna misal göstermiş, semadan bir gül hasıl oldu, şeklinde âyete mâna vermiş, bunun bir tecrid sanatı olduğunu söylemiştir. İbn-i Cinni ***** **«Ki Yakup oğullarından bana mirasçı olsun.»** (Meryem, 6.) şeklinde okunan âyeti, ayrı bir misal getirerek: Bu âyette tecrid mevcuttur, demiştir.

Zekeriyya (aleyhisselâm), bu kıraata göre ***** **«..Katından bana bir oğul bağışla ki, bana Yakup oğullarından bir mirasçı olsun.»** demek istemiştir. Halbuki varis, bizzat kendisidir. Bu ifade ile kendisini, başka bir varis gibi göstermiştir.

19- Ta'did

5049 Kelimeyi aynı tarzda kullanma şekline, ta'did adı verilir. Bu sanat ekseriya sıfatlarla yapılır. ***** **«O, öyle Allah'tır ki Ondan başka (gerçek) tanrı olmayan, yegane hakim, çok kutsal, esenlik veren, güvenlik veren, görüp gözeten, güçlü, buyruğunu herşeye geçirendir..»** (Haşr, 23.), ***** **«Tevbe edenler, ibadet edenler,**

hamd edenler..» (Tevbe, 112.), ***** **«..kendisini Allah'a teslim eden, inanan..»** (Tahrim, 5.) âyetleri buna misaldir.

20- Tertib

5050 Vasfedilen bir şeyin sıfatlarını başka sıfatlar ilâve etmeden, yaratılıştaki sıraya göre getirilmesine, tertib adı verilir. Abdulbaki el-Yemeni ***** **«Sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra kan pıhtısından yaratan; sonra erginlik çağına ulaşmanız, sonra da yaşlanmanız için sizi bebek olarak dünyaya çıkaran O'dur..»** (Mü'min, 67.) âyeti ile, ***** **«Onu yalanlayıp deveyi kestiler.»** (Şems, 14.) âyetini tertibe misal göstermiştir.

21- Terakki ve Tedelli

5051 Bu iki sanat nevinin izahı, Takdim-Tehir nevinde geçmişti.

22- Tadmin

5052 Bu edebi sanatın birkaç şekli vardır:

a- Aynı mânayı taşıdığından, bir kelimeyi başka bir kelime yerine kullanmaktır. Önceden geçtiği gibi bu, mecâzın bir nevidir.

b- Bir ismi zikretmeden, mânasının dikkate alınmasıdır. Bu da îcâzın bir nevidir.

c- Fasıladan sonra gelen kelimenin, bir önceki keiimeyle olan yakınlığıdır. Bu da Fevasıl Bölümünde geçmiştir.

d- Kelimenin mânasını tekid veya cümledeki tertibine riayet etmek maksadıyla, söz arasına bir başkasının sözünü katmaktır. Bu da bedi ilminin bir nevidir.

İbn-i Ebî'l-isba şöyle der: Kur'ân'da bu sanata misal olacak şu iki âyeti bulabildim. Bunlar; Tevrat ve İncil'in iki faslını ihtiva eden *****

«Orada (Tevratta) onlara cana can...yazdık..» (Mâide, 45.) âyeti ile, ***** **«Muhammed Allah'ın elçisidir..»** (Feth, 29.) âyetleridir.

İbn-i'n-Nakîb ve diğer ulema, Kur'ân'da bazı mahlûkatın sözlerini ihtiva eden şu âyetleri tadmine misal getirmiştir. Meleklerin sözü olarak *****

«..Orada bozgunculuk yapacak birisini mi yaratacaksın?» (Bakara, 30.) âyetinde, münafıkların sözü olarak ***** **«..Yani beyinsizlerin inandığı gibi inanacağız..»** (Bakara, 13.) âyetinde, ***** ve ***** şeklinde başlayan âyetlerde, Yahudi ve Hiristiyanların sözleri zikredilmektedir. İbn-i'n-Nakîb, Kur'ân'da mevcut yabancı kelimeleri ihtiva eden âyetler de tadmin kabilinden âyetlerdir, der.

23- Cinas

5053 Mânaları ayrı olan iki kelimenin, telaffuz ve yazılışlarında birbirine benzemesidir. İbnu'l-Esir «Kenzu'l-Berâ'a» adlı eserinde şöyle der: Cinasın faydası, konuşulanın, dikkatle dinlenilmesini sağlamaktır. Kelimeler arasındaki telaffuz yakınlığı, insanın dinlenme meylini ve

dikkatini artırır. Müşterek telaffuzda olan bir kelimenin, bunlardan birine hamledilerek başka bir mâna murad edilmesi, kişinin bu mânaya dikkat etme şevkini artırır.

Cinasın çeşitli nevileri vardır. Bunlardan biri, cinası tamdır. Cinası tam; kelimedeki harflerin cins, sayı ve şekilde, birbirine benzemesidir. ***** **«(Kıyamet) saati koptuğu gün suçlular, (dünyada) bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler..»** (Rûm, 55.) âyeti buna misaldir. Kur'ân'da bu âyetten başka, bu cinasa misal olmadığı söylenir. Şeyhu'l-İslam İbn-i Hacer buna ***** **«..şimşeğin parıltısı neredeyse gözleri alır.»** (Nur, 43.) âyeti ile, ***** **«Allah gece ile gündüzü evirip çeviriyor. Şüphesiz gözleri olanlar için bunda bir ibret vardır.»** (Nur, 44) âyetinin ayrı bir misal olduğunu ileri sürmüştür.

Bir kısım ulema, birinci âyette cinas olduğunu kabul etmeyerek şöyle demişlerdir: Âyette tekrarlanan saat kelimesi, her iki yerde aynı mânadadır. Cinas; kelimenin yazılışı bir olmakla birlikte, mânasının farklı olmasıdır. Bu yüzden iki saat kelimesinden biri hakiki, diğeri mecâzi olmaz, her ikisi de hakikidir. Saatin kıyamete ıtlakı mecâzi, ahirete ıtlakı ise hakikidir. Bu yüzden âyette cinas mevcut değildir. Bu durum tıpkı, bir serseriyi kastederek: Eşeğe bindim eşekle karşılaştım, cümlesine benzer.

Bir diğer nevi, cinası musahhaf'dır. Buna aynı zamanda cinasu'l-hatt adı da verilir. Bu cinas, harflerdeki noktaların farklı olmasıyla yapılır. ***** **«Beni yediren ve içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur.»** (Şuarâ, 79-80.) âyetlerindeki ***** ve ***** kelimeleri buna misaldir.

Diğer bir nevi de, cinası muharref'dir. Bu cinas, kelimedeki harekelerin farklı olmasıyle yapılır. ***** **«Biz onlar için uyarıcılar gönderdik. Bak o uyarılanların sonu nice oldu.»** (Sâffât, 72.) âyeti buna misaldir. ***** **«..Halbuki onlar kendilerinin iyi iş işlediklerini sanıyorlardı.»** (Kehf, 104.) âyetinde cinası musahhaf ve muharraf, birlikte gelmiştir.

Cinas nevilerinden bir diğeri, cinası nakısdır. Bu cinas, ziyade harfin ister kelimenin başında, ortasında veya sonunda olsun, harf adedindeki farkla yapılır. ***** **«Bacakların birbirine dolaştığı gün, sevk Rabbinedir.»** (Kıyame, 29-30), ***** **«Sonra her çeşit meyvelerden ye..»** (Nahl, 69.) âyetleri buna misaldir.

Diğer cinas nevi de, cinası muzeyyel'dir. Bu cinas, kelimedeki harflerden birinin sonunda veya başında, bir veya birden fazla harfin gelmesi ile yapılır. İkinci harfe Bazı ulema, mutevvec adını vermiştir. ***** **«..ve durup tanrına bak..»** (Tâhâ, 97.), ***** **«Fakat (onları sana) gönderen biziz.»** (Kasas, 45.), ***** **«..Allah'a inanan..»** (Bakara, 62.), ***** **«O gün Rabbleri onların her halini haber almıştır.»** (Âdiyat, 11.), ***** **«..orada yalpalayıp dururlar..»**(Nisâ, 143.)âyetleri bu nevi cinasa misaldir.

Cinası mudari de, başka bir nevidir. Bu cinas; başta, ortada veya sonda olsun, mahreçleri yakın olan bir harfin, farklı şekilde gelmesidir.

***** **«Hem insanları ondan men ederler, hem de kendileri ondan uzak dururlar..»** (Enam, 26.) âyeti buna misaldir.

Cinası lahik de, bir diğer nevidir. Bu cinas, mahreçleri biribirine yakın olmayan, farklı harflerle yapılan cinastır. ***** **«Diliyle (insanları) çekiştiren, kaş ve gözüyle işaretler yapıp alay eden her fesat kişinin vay haline!»** (Hümeze, 1.), ***** **«kendisi de buna şahittir. Doğrusu o, malı çok sever.»** (Âdiyat, 7-8.), ***** **«Bu durum, sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür.»** (Mü'min, 75.), ***** **«Onlar güven veya korkuya dair bir haber gelse onu yayarlar..»** (Nisâ, 83.) âyetleri buna misaldir.

Cinası merfuvv, cinasın bir başka çeşididir. Bu cinas, bir kelimenin tamamına, diğer kelimeden bazı harflerin ilâve edilmesidir. ***** **«..kayacak bir yar kıyısına ...onunla beraber cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi?..»** (Tevbe, 109.) âyeti buna misaldir.

Cinası lafzi de, bunun nevilerindendir. Bu cinas, ***** ve ***** harfleri gibi teleffuz bakımından birbirine uygun iki harften biriyle yapılan cinastır. ***** **«Yüzler varki o gün ışıl ışıl parlar. Rablerine bakar.»** (Kıyame, 22-23.) âyetleri buna misaldir.

Harflerin farklı tertibi ile yapılan cinası kalbi de bu nevidendir. ***** **«İsrail oğulları arasında ayrılık çıkardın.»** (Tâhâ, 94.) âyeti buna misaldir.

Aynı kökten gelen iki kelimenin yan yana gelmesi, cinası iştikaktır. Buna; cinası muktedap adı da verilir. ***** **«Ona rahatlık, güzel rızık var.»** ***** **«..yüzünü dosdoğru dine doğrult.»** (Rûm, 43.), ***** **«Doğrusu ben yüzümü...çevirdim..»** (Enam, 79.) âyetleri buna misaldir.

Sadece şekil itibariyle birbirine benzeyen iki kelimenin bir araya gelmesine, cinası itlak adı verilir. ***** **«İki cennetin devşirmesi yakındır.»** (Rahmân, 54.), ***** **«Dedi ki: 'Ben sizin işinize kızanlardanım..»** (Şuarâ, 168.), ***** **«..kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için..»** (Mâide, 31.), ***** **«..sana bir hayır dilerse çevirecek yoktur..»** (Yûnus, 107.), ***** **«..yere çöküp kaldınız...dünya hayatına mı razı oldunuz..»** (Tevbe, 38.), ***** **«İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirerek yan çizer; ...uzun uzun yalvarır.»** (Fussilet, 51.) âyetleri buna misaldir.

Cinasın Bazı Özellikleri

5066 Cinas, cümleye mâna özelliğinden ziyade, lafzi güzellik kazandırdığı için, mânası kuvvetli olan cümlelerde terkedilir. ***** **«Ama biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın.»** (Yûsuf, 17.) âyeti buna misaldir. ***** **Sen bizi tasdik etmezsin,** denmemesindeki hikmet nedir? Halbuki bu şekle uyulsaydı, hem cinas olur, hem de aynı mâna ifade edilirdi, şeklindeki soruya şöyle cevap verilir: ***** cümlesinde olan mâna, ***** cümlesinde yoktur. Mesela; ***** **falanca beni tasdik ediyor, demek** ***** **Bana: doğru konuşuyorsun, dedi** mânasındadır. Fakat **inandım** demesi, güvenerek tasdik ettim mânasındadır. Âyette, Yûsuf (aleyhisselâm)ın kardeşlerinin gayesi, babalarının kendilerine güvenip tasdik etmesidir. Bu yüzden, âyette bu şekilde ifade edilmiştir.

Bazı edipler, ***** **«Bal'e yalvarıp yaratıcıların en güzelini bırakıyor musunuz?»** (Sâffât, 125.) âyetinde Cenabı Hak ***** buyursaydı, cinasa riayet edilirdi, şeklindeki sözleri

ile hataya düşmüşlerdir. Fahruddin Razi bunu şu şekilde cevaplamıştır: Kur'ân'ın fesahatı, bu gibi sanatlara riayet etmekte değil, kuvvetli mâna ve fasih kelimeler kullanmada kendini gösterir. Bir kısım ulema da şu cevabı vermişlerdir: Mânaya riayet etmek, lâfza riayetten daha üstündür. Şayet Allahü teâlâ ***** şeklinde ifade buyursaydı, okuyan kimse, bu kelimeleri birbirine karıştırır, yanlışlıkla her ikisine aynı mânayı verirdi. Bu cevap, yeterli bir cevap değildir. İbn-i Zemlekani ise şöyle der: Cinas, ifadeyi güzelleştirme sanatıdır. Korku ifade eden cümlelerde değil, vaad ve ihsan ifade eden cümlelerde kullanılır. el-Hu-veyyi buna şu cevabı verir: Âyetteki ***** fiili, ***** fiilinden daha hususi mânadadır. ***** fiili, iştikakından da anlaşıldığı gibi, itina ile bir şeyi birinin emanetine terketme mânasındadır. Mesela; ***** kelimesi; bir emaneti, olduğu gibi, itina göstererek birine terketmek demektir. Bu yüzden verilecek emanete, emin bir kişi seçilir. Rahat mânasında ***** kelimesi de bu fiilden gelen kelimedir. Fakat ***** fiili, mutlak surette terke veya tamamen reddedip terketmek mânasındadır.

Râgıb şöyle der: ***** cümlesi, fazla değer vermediğinden terketti, mânasındadır. Değeri az olan et parçasına ***** adı verilmiştir. Şüphe yok ki âyetin siyakı, ***** fiilinin değil, ***** fiilini gerektirmektedir. Âyette kastedilen mâna, Rabbinden yüz çevirenleri, ağır bir şekilde kınamak, bu konuda ne derece ileri gittiklerini göstermektedir.

24- Cem'

5069 Bir hükümde, değişik mânada iki veya daha fazla kelimeyi bir arada toplamaya, cem' adı verilir. ***** **«Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür..»** (Kehf, 46.) âyeti buna misaldir. Âyette; mal ve evlad, ziynet olma hükmünde bir arada zikredilmiştir. ***** **«Güneş de ay da bir hesap iledir. Otlar ve ağaçlar (Allah'a) secde etmektedirler.»** (Rahmân, 5-6.) âyetleri de bu kabildendir.

25- Cem' ve Tefrik

5070 Değişik mânadaki iki kelimeyi bir mânada toplamak, bu mânaya dahil olan yönleri tefrik etmeğe, cem ve tefrik adı verilir. et-Tibi buna: ***** **«Allah öldükleri sırada canlarını alır..»** (Zümer, 42.) âyetini misal getirmiştir. Âyet, iki nefsi ölümde bir araya toplamış, sonra da birini ölüm, diğerini hayat hükmüyle tefrik etmiştir. Yani Allah; ruhunu kabzettiği ve etmediği nefisten canı alır, ruhunu kabzettiğini öldürür, uyku halinde kabzetmediği ruhu, hayatta bırakır.

26- Cem' ve Taksim

5071 Değişik mânadaki kelimeleri bir hükümde toplayıp, sonra da taksim etmeğe cem' ve taksim adı verilir. ***** **«Sonra kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefsine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırda öne geçendir..»** (Fâtır, 32.) âyeti buna misaldir.

27- Tefrik ve Taksimle Yapılan Cem'

5072 ***** **«O gün geldiği zaman hiç kimse O'nun izni olmadan konuşamaz.»** (Hûd, 105.) âyeti buna misaldir. Âyetin ***** kısmında müteaddid mânalar bulunduğundan cem' vardır. Çünkü nefiyden sonra nekre kelime, umumilik ifade eder. ***** **«..onların kimi şaki kimi said..»** âyetinde tefrik, ***** ve ***** âyetlerinde taksim mevcuttur.

28- Cem'u Mu'telif ve'l-Muhtelif

5073 Methedilen iki kişiyi eşit tutmak, bunların medhinde ülfet ifade eden mânalar kullanmak, sonra da birinin değerini eksilmeden, diğerine fazilet vermek suretiyle, birini diğerine tercih etmektir. Bu yüzden eşitlik mânası dışında, bir takım mânalar ortaya çıkar. ***** **«Davud ile Süleyman hükmediyorlardı..»** (Enbiya, 78.) âyeti buna misaldir. Âyette Hazret-i Davud ve Süleyman, ilim ve hüküm vermede eşit tutulmuştur, Hazret-i Süleyman, iyi kavrayış gibi bir faziletle Davud'dan ayrılmıştır.

29- Husn-i Nesek

5074 Husn-i nesak, mütekellimin uygun bir uslup dahilinde atıflarla birbirini takip eden, birbirine lafız ve mâna yönünden yakın olan kelimeleri, ayrı cümlelerde başlı başına bir mâna teşkil edecek, mânası lâfzıyla müstakil olacak şekilde kullanmasına denir. ***** **«..ey yer suyunu yut denildi..»** (Hûd, 44.) âyeti buna misaldir. Âyetin cümleleri, belâgat kaidesine uygun bir tertib üzere, atıf harfi olan vav ile birbirine atfedilmiş, gemidekilerin arzularına uygun bir şekilde kurtulabilmeleri için, suyun çekilmesini ifade eden bir sözle başlamış, yağmurun dinmesi ve suların yeryüzünden çekilmesiyle Allah'ın takdiri üzerine, helak olacaklar helak olmuş, kurtulacaklar kurtulmuştur. Gemide olanlar bunu, yeryüzüne çıktıktan sonra öğrenmişlerdir. Çünkü kurtuluşları; suyun çekilmesi ile yağmurun dinmesine bağlıydı. Âyette bundan sonra, gemidekilerin korkularını gideren, onlara güven sağlayan geminin dağa oturduğu haberi verilmiştir. Âyet, suların yeryüzünü kaplamış olmasına rağmen, boğularak azab görenlerin sadece zalimler olduğunu ifade etmek üzere, zalimlere beddua ile sona ermiştir.

30- Kişinin Kendini Kınaması

5075 ***** **«O gün zalim ellerini ısırıp: 'Ne olaydı... der»** (Furkan, 27.), ***** **«Nefsin (O gün) şöyle demesinden sakının: Allah'ın yanında kusur edişimden dolayı vah! (bana).»** (Zümer, 56.) âyeti buna misaldir.

31- Akis

5076 Cümlenin bir kısmının takdim, diğer kısmının tehir edilmesi, sonra da tehir edilen cümlenin takdim, takdim edilen cümlenin tehir edilmesine, akis adı verilir. ***** **«..onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur..»** (Enam, 52.), ***** **«..geceyi gündüzün içine sokar»** (Hac, 61.), *****

«..ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor..» (Yûnus, 31.), ***** **«..onlar sizin elbiseniz, siz de onların elbisesisiniz..»** (Bakara, 187.), ***** **«..Ne bunlar onlara helaldir; ne onlar bunlara helal olurlar..»** (Mumtehine, 10.) âyetleri buna misaldir.

Son âyetteki mevcut akisdeki hikmet nedir? sorusuna, İbn-i Muneyyir şu cevabı verir: Âyetteki akis'in faydası, Kâfirlerin de dinin feri hükümlerine muhatap olduğuna işaret etmesidir.

Şeyh Bedruddin İbnu's-Sahib şöyle der: Gerçek şu ki; Mü'min kadın ile kâfir erkeğin evlenmesi helal değildir. Çünkü dini hükümlere muhatap olan kadının bu evliliği, haram kılınmıştır. Zira kâfir, dini hükümlere muhatap değildir. Dini hükümleri icra edenler, bu hükümlere muhatap olan kimselerdir. Çünkü din, fesadı ortadan kaldırmayı emreder. Bu izahtan anlaşıldığı üzere, bir yönüyle Mü'min kadın, kâfir erkekle, Mü'min erkeğin de kâfir kadınla evlenmesi yasaklanmıştır.

İbn-i Ebî'l-isba şöyle der: Bu nevi îcâzın garip bir misali de şu âyettir:

***** **«Erkek ve kadın her kim inanarak iyi işlerden bir iş yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar. İyilik yaparak kendini Allah'a teslim edenden daha güzel kimin dini olabilir?..»** (Nisâ, 124-125.). İkinci âyetin nazmı, birinci âyetteki nazmın aksidir. Çünkü, birinci âyette amel kelimesi, îman kelimesine te-kaddüm etmiş, ikincisinde ise islam kelimesinden sonra gelmiştir.

Akis'in; kalb, maklubu'l-mustevi ve aksi mümkün olan kalb adında, nevileri de mevcuttur. Bu nevi akis ile kelime, baştan sona doğru okunduğu gibi sondan başa doğru da okunur. ***** **«..hepsi bir yörüngede..»** (Enbiya, 33.), ***** **«Rabbini tekbir et.»** (Müddessir, 3.) âyetleri buna misaldir. Kur'an'da bunlara uygun bir üçüncü misal yoktur.

32- Unvan

5078 İbn-i Ebî'l-İsba şöyle der: Mütekellimin bir meseleyi sunarken o meseleyi tamamlamak ve kuvvetlendirmek maksadıyla, geçmiş kıssa ve haberlere unvan olacak şekilde kelimeler kullanmasına unvan adı verilir. Bu nevin önemli bir kısmını, ilimlere verilen unvanlar teşkil eder. Her ilim, kendisine unvan olabilecek kelimelerle zikredilir.

Birinciye misal: ***** **«Onlara şu adamın haberini oku: O şeytanın peşine takıldı ve kendisine verdiğimiz âyetlerimizden sıyrılıp çıkmıştı..»** (Araf, 175.) âyetidir. Bu âyet, Bel'am kıssasına unvan olmuştur.

İkinciye misal: ***** **«Bir gölgeye gidin ki üç dallıdır.»** (Mürselât, 30.) âyetidir. Bu âyette; geometri ilmine unvan olacak lafızlar mevcuttur. Çünkü, üçgen şekillerin ilkidir. Bu şekil, hangi köşesinden olursa olsun güneşe tutulduğunda, açı uçları tahdid edildiğinden, gölge meydana getirmez. Bu yüzden Allahü teâlâ, cehennem ehliyle alay ederek bu şeklin gölgesine gitmelerini emretmiştir. ***** **«Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekutunu gösteriyorduk ki..»** (Enam, 75.) âyetleri buna ayrı bir misaldir. Bu âyetlerde; ilmi kelam, ilmi cedel ve ilmi heyetin unvanı mevcuttur.

33- Feraid

5081 Feraid; belâgata değil, fesahata mahsus bir nevidir. Feraid, gerdanlıkta dizili inciler arasında benzeri olmayan değerli bir inci gibi, cümlede fesahatın büyüklüğünü, Arapça'daki asaletini gösteren, şayet cümleden çıkarılacak olursa fusahanın eksikliğini hissedeceği bir kelimenin kullanılmasıdır. ***** **«..İşte şimdi hak yerini buldu..»** (Yûsuf, 51.) âyetlerindeki ***** kelimesi, ***** **«..oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı.»** (Bakara, 187.) âyetindeki ***** kelimesi, ***** **«..Nihayet onların kalplerinden korku giderilince..»** (Sebe, 23.) âyetinde ***** kelimesi, ***** **«gözlerin hain bakışını ve göğüslerin gizlediğini bilir.»** (Mü'min, 19.) âyetinde ***** terkibini, ***** **«Ondan umutlarını kesince aralarında konuşmak üzere çekildiler.»** (Yûsuf, 80.) ve ***** **«Fakat o (azap) yurtlarına indiği zaman uyarılanların sabahı ne kötü olur?.»** (Sâffât, 177.) âyetlerindeki kelimeler buna misaldir.

34- Kasem

5086 Kasem; mütekellimin bir şeye yemin etmek istemesidir. Bu yemini, kendisine bir iftihar vesilesi olan, mevkiini yücelten, değerini gösteren veya başkasını zemmeden, dostluk maksadını güden, öğüt veya zühd yerini tutan kelimelerle yapar. ***** **«Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki bu iş, sizin konuşmalarınız gibi bir gerçektir.»** (Zâriyat, 23.) âyeti bu kabildendir. Allahü teâlâ bu âyette, kudretinin büyüklüğünü göstermek için iftiharı gerektiren bir yeminle, yemin etmiştir. ***** **«Emin ol ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.»** (Hicr, 72.) âyetinde Allahü teâlâ, Nebi'nin şanını yüceltmek ve kadrini göstermek için, hayatına yemin etmiştir. İlerde, Aksamu'l-Kur'ân Bahsinde bu konuda daha geniş bilgi verilecektir.

35- Leff ve Neşr

5087 Bu nevi îcâz, iki veya daha fazla kelimenin, ya herbirini bizzat tafsilen veya değişik mânaları içine alan bir lafızla icmalen zikredilmesi, sonra da, önceden zikredilen kelimelerin her birine raci olan, aynı sayıdaki kelimelerin kullanılmasıdır. Bu kelimelerden her birinin uygun olması, dinleyenin anlayışına bırakılır. Leffü icmaliye misal: ***** **«'Yahudi ve Hristiyan olandan başkası cennete giremeyecek' dediler..»** (Bakara, 111.) âyetidir. Bu âyette Yuhudiler; cennete Yahudilerden başkası giremeyecek, Hristiyanlar da Hristiyanlardan başkası giremeyecek, şeklinde iddiada bulunmuşlardır. Leff sanatında icmali mümkün kılan, Yahudi ve Hiristiyanlar arasında, inadın bulunmasıdır. Bu iki fırkadan birinin, diğeri cennete girecek demesi mümkün değildir. Bu durumda akıl, her iki fırkanın sözünü kendine bırakarak, karışıklığı ortadan kaldırır. Âyette sözü edilen Yahudiler Medine, Hristiyanlar da Necran ehlindendir.

«Esraru't-Tenzil» adlı eserimde zikrettiğim gibi icmal, leff'de değil, neşr'de olur. Bu icmal, önce müteaddid kelimeler, sonra da leff ve neşre uygun düşen müteaddid kelimelere şamil olan bir kelime kullanmak suretiyle yapılır. ***** **«..şafağın beyaz ipliği siyah iplikten**

ayırdedilinceye kadar..» (Bakara, 187.) âyeti buna misaldir. Ebû Ubeyde'ye göre, siyah iplikten maksat gece değil, fecri kazibdir.

Leff-i tafsili, iki kısma ayrılır:

a- Leff'in tertibine göre yapılır. ***** **«..sizin için geceyi ve gündüzü varetti, geceleyin dinlenesiniz ve Allah'ın lutfunu arayasınız diye..»** (Kasas, 73.) âyeti buna misaldir. Âyetteki sükunet geceye, rızık talebi de gündüze aittir. ***** **«Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma; yoksa pişman olup açıkta kalırsın.»** (İsrâ, 29.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki kınanma cimriliğe, eli açık olma da israfa aittir. Çünkü eli açık olmanın mânası, elde avuçta bir şeyin kalmamasıdır.

***** **«seni yetim bulup...»** (Duha, 6-11.) âyetleri bu kabildendir. Bu sûrede yer alan ***** **«öyle ise sakın öksüzü ezme»** âyeti, ***** âyetine, ***** **«Dilenciyi azarlama.»** âyeti ***** **«Seni şaşırmış bulup..»** âyetine, ***** **«ve Rabbinin nimetini anlat.»** âyeti ***** **«Seni fakir bulup zengin etmedi mi?»** âyetine ra-cidir. Âyette geçen sail, Mücahid ve diğer müfessirlere göre, ilim talebinde bulunan kimse demektir. Bu misali «et-Tenkih» adındaki Nevevî'nin «Şerhu'l-Vasit»inde gördüm.

b- Leff'deki tertibin aksine göre yapılır. ***** **«O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara..»** (Âl-i İmrân, 106.) âyeti buna misaldir. Bazı ulema; *****

«..nihayet Peygamber ve onunla beraber inananlar: 'Allah'ın yardımı ne zaman, diyecek duruma gelmişlerdi. İyi bilin ki Allah'ın yardımı yakındır.» (Bakara, 214.) âyetini buna misal getirmişler, ***** sözünü Mü'minler, ***** sözünü de Resûlüllah'ın sözü olduğunu söylemişlerdir.

Zemahşerî, bu iki kısmın dışında bir başka kısmı olduğunu söylemiş, ***** **«Onun âyetlerinden biri de geceleyin ve gündüzün uyumanız ve lütfundan aramanızdır.»** (Rûm, 23.) âyetini buna misal getirerek, âyette leff sanatı olduğunu söylemiş, şu açıklamada bulunmuştur: Âyetin takdiri: ***** **Gece ve gündüz O'nun lütfundan (bir şeyler) aramanız ve uyumanız O'nun âyetleri cümlesindendir,** şeklindedir. Ancak ***** ile ***** kelimelerinin arası, gece ve gündüz kelimeleriyle ayrılmıştır. Çünkü her ikisi de ayrı zamanlan ifade eder. Belli bir zaman içinde meydana gelen bir şeyin bir arada toplanması, tek bir şey gibidir.

36- Müşakele

5091 Müşakele; konuşulan bir mevzuda, yakınlığı dolayısıyla bir sözü başka bir kelime ile zikretmektir. Bu da; tahkiki veya takdiri olur. Tahkiki müşakeleye misal: ***** **«..Sen bende olanı bilirsin, ben Sende olanı bilmem..»** (Mâide, 116.), ***** **«Tuzak kurdular. Allah da tuzaklarına karşılık verdi..»** (Âl-i İmrân, 54.) âyetleridir. Bu âyetlerdeki nefis ve mekr kelimelerinin Allahü teâlâ'ya isnadı, benzeri kelimeye müşakele olmasındadır. ***** **«Kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür..»** (Şûrâ, 40.) âyeti de müşakeleye misaldir. Âyetteki ceza, işlenen günah veya suç karşılığında verilen haklı bir ceza olduğundan,

günah şeklinde vasıflanmaz. ***** **«..Kim size saldırırsa, onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın..»** (Bakara, 194.), ***** **«..siz bu gününüzü unuttuğunuz gibi, bugün de biz sizi unuturuz..»** (Câsiye, 34.), ***** **«..Alay edenler yok mu Allah onları maskaraya çevirmiştir..»** (Tevbe, 79.), ***** **«..biz sadece alay ediyoruz...Allah da kendileriyle alay eder.»** (Bakara, 14-15.) âyetleri de müşakeleye misaldir.

Takdiri müşakeleye misal:***** **«..Allah'ın boyası ile..»** (Bakara, 138.) âyetidir. Âyetin mânası: Allah'ın temizlemesidir. Çünkü îman, nefsi temizler. Aslında âyet, Hristiyanlara hitap etmektedir. Hristiyanlar çocuklarını vaftiz adını verdikleri sarı suya batırır, bu su onları temizler, derler. Bu yüzden îman, bu karineden dolayı müşakele olarak ***** kelimesiyle ifade edilmiştir.

37- Muzâvece

5094 Şart ve ceza ile, benzeri cümlelerde iki mânayı uzlaştırmaya, muzâvece denilir. Buhturi'nin şu beyti buna misaldir:

*****

Engel olmak isteyen engel oldukça arzum kamçılanıyor; ancak sevgilim jurnalcının sözlerine kulak astıkça ayrılık da uzuyor.

***** **«..ona âyetlerimizi verdik de ondan sıyrıldı, çıktı, şeytân onu peşine taktı, böylece azgınlardan oldu.»** (Araf, 175.) âyeti de muzâveceye misaldir.

38- Mübalağa

5095 Mübalağa; mütekellimin, kastettiği mânadan daha beliğ olacak şekilde, bir sıfatla mübalağada bulunmasına, denir. Mübalağa, sıfat ve siga olmak üzere iki kısma ayrılır.

Sıfatla mübalağa; cümlede gerçekleşmesi mümkün olmayan bir vasfın kullanmasıyla yapılır. ***** **«..neredeyse ateş değmese de yağı ışık verir.»** (Nur, 35.), ***** **«..halat iğnenin deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir..»** (Araf, 40.) âyetleri buna misaldir.

Siga ile yapılan mübalağa, şu vezinlerde bulunur: Rahmân kelimesi ***** Rahim kelimesi ***** Tevvab, Gaffar ve Kahhar kelimeleri *****, Gafûr, Şekûr ve Vedûd kelimeleri ***** kelimeleri de ***** kelimesi ***** kelimesi ***** ve ***** kelimeleri ***** ve ***** kelimeleri ***** vezninde gelen, mübalağa vasfı olan kelimelerdir.

Mübalağa'nın Bazı Özellikleri

5096 Çoğu belâgat uleması, ***** vezninin ***** vezninden daha beliğ olduğu görüşündedir. Bu yüzden ***** kelimesinin ***** den daha beliğ olduğu söylenir. Süheyli bu görüşü destekleyerek ***** vezninin tesniye sigasında olduğu, bu siganın mânayı iki kat artırdığı, sıfatın mânasında da bu artışın bulunduğunu söyler. İbnu'l-Enbari ise ***** sıfatından daha beliğ olduğu görüşündedir. İbn-i Asker, ***** sıfatını diğer sıfata takdim ederek bu görüşü benimsemiş, ***** sıfatının ***** kelimesi gibi cemi sigasında olduğunu,

tesniyeden daha beliğ bir mâna ifade ettiğini söylemiştir. Kutrub da: Bu iki sıfatın, aynı mübalağayı ifade ettiğini belirtmiştir.

Burhanu'r-Râşidi şöyle der: Mübalağa gayesiyle vazedilmiştir, fakat Allah'ın sıfatlarına nazaran mübalağa ifade etmezler. Çünkü mübalağa bir şeyi daha fazlasıyla vasıflandırmaktadır. Allah'ın sıfatları ise kemalde sonsuzdur. Mübalağa olması mümkün değildir. Mübalağa ayrıca, ziyade ve noksanlığı kabul eden sıfatlarla yapılır. Allah'ın sıfatları ise bundan münezzehtir. Takıyyüddin Subki, bu görüşü benimsemiştir.

Zerkeşî «el-Burhan»ında şöyle der: Mübalağa sigası iki kısımdır.

a- Fiilde ziyadelik olunca, mübalağa da ziyadelik olur.

b- Yapılan işlerin sayısında artma olunca, mübalağada da artma olur.

Yapılan işlerin artması, fiilin artmasını gerektirmez. Çünkü bir fiil, pek çok kimse tarafından yapılabilir. Allah'ın sıfatları, bu ikinci kısma girdiğinden, müşkil durum ortadan kalkar. Bu yüzden Bazı ulema, ***** sıfatının mübalağa mânasında olduğunu, bu mânada dini esaslara nisbetle Allah'ın hikmetlerinde bu tekrar bulunduğunu söylemişlerdir.

Zemahşerî «Keşşaf»ında şöyle der: Allah'ın sıfatlarından olan ***** kelimesindeki mübalağa, kulların Allah'a açıkça tevbe ettiği veya Allah'ın tevbeyi çokça kabul ettiği veya kereminin son derece geniş olmasından dolayı, tevbe edenin hiç günah işlememiş bir kimse durumuna gelmiş olmasındandır.

***** **«Allah herşeye kadirdir.»** (Bakara, 284.) âyetinde Bazı ulema şu soruyu sormuşlardır: ***** sıfatı, mübalağa sigasındadır. ***** kelimesindeki mânaya nazaran ziyade olması gerekir. Halbuki ***** kelimesinin, ***** kelimesindeki mânaya ziyade olması imkânsızdır. Çünkü tek Allah'dan vücuda gelmede, her ferdin fert olması itibarıyla üstünlüğü mümkün değildir, bu nasıl olur? Bu soruya şu şekilde cevap verilir: Mübalağanın her ferde hamli mümkün olmayınca, siyakın delalet ettiği bütün fertlere hamledilmesi gerekir. Bu mübalağa, vasfa göre değil, bağlı oldukları zümrenin çokluğuna göre yapılır.

39- Mutabakat

5100 Bu sanata, tıbak adı da verilir. Mutabakat, bir cümlede iki zıt kelimeyi bir arada kullanmaktır.

Mutabakat, hakiki ve mecâzi olmak üzere ikiye ayrılır. Mecâzi mutabakata, tekafu' adı verilir. Bu iki kısım mutabakattan her biri, ya lafzi veya mânevi, ya da tıbakı icap veya tıbakı selb'dir.

Hakiki mutabakata misal: ***** **«..az gülsünler çok ağlasınlar»** (Tevbe, 82.), ***** **«Güldüren de O'dur, ağlatan da O'dur. Öldüren de O'dur, yaşatan da O'dur.»** (Necm, 43.), ***** **«..elinizden çıkana üzülmeyin; verdiğinizle sevinip şımarmayasınız.»** (Hadid, 23.), ***** **«Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın..»** (Kehf, 18.) âyetleridir.

Mecâzi mutabakata misal: ***** **«Ölü iken kendisini dirilttiğimiz..»** (Enam, 122.) âyetidir. Âyetin mânası: İnsan dalalette iken biz onu hidayete erdirdik, şeklindedir.

Tıbak-ı selbe misal: ***** **«..Sen benim nefsimde olanı biliyorsun, ben senin nefsinde olanı bilmem.»** (Mâide, 116.) âyeti ile ***** **«..insanlardan korkmayın, benden korkun..»** (Mâide, 44.) âyetidir.

Tıbak-ı manevi'ye misal: ***** **«..'Siz sadece yalan söylüyorsunuz' (Elçiler) dediler ki: Rabbimiz bilir ki biz size gönderilmiş elçileriz.»** (Yâsin, 15-16.) âyetleridir. Âyetin mânası şöyledir: Ya Rabbi, sadık olduğumuzu bilirsin demektir. Ebû Ali el-Fârisi: ***** **«O (Rab) ki yeri sizin için döşek, göğü de bina yaptı..»** (Bakara, 22.) âyetin tefsirinde şöyle der: Sema, bina olarak yükseltilince, bunun zıddı olan yeryüzünün döşenmesi de, buna mukabil olarak söylenmiştir.

Tıbak'ın nevilerinden biri de, tıbak-ı hafiydir. ***** **«Hatalarından dolayı boğuldular, ateşe sokuldular..»** (Nûh, 25.) âyeti buna misaldir. Âyetteki boğulma, suda mevcut vasıflardandır. Bu kelime, su ile ateş arasını, sanki cemetmiş mânasındadır. İbn-i Munkiz «Kitabu'l-Bedi» adlı eserinde şöyle der: Bu nevi mutabakat, Kur'ân'da mevcut mutabakatın en zor anlaşılanıdır. İbn-i Mutezz ise; ***** **«..kısasta sizin için hayat vardır..»** (Bakara, 179.) âyetinde, Kur'ân'ın en tatlı ve en gizli tıbak sanatının bulunduğunu belirterek, kısas'ın öldürme mânasına geldiğini, öldürmenin de bir başkasının hayatta kalmasına sebeb olduğunu söyler.

Tıbak'ın bir diğer nevi de, tersiu'l-kelam'dir. Bu nevi tıbak, bir kelimenin, müşterek değerde olan bir başka kelime ile birleşerek beraberce gelmesidir. *****«**'Şimdi burada acıkmayacaksın, çıplak kalmıyacaksın; ne susarsın, ne de güneşin sıcağında kalırsın' dedik.»** (Tâhâ, 118-119.) âyeti buna misaldir. Âyette; açlıkla çıplaklık beraberce zikredilmiştir. Halbuki açlık yanında susuzluğun zikredilmesi gerekirdi. Güneşin yakması ile susuzluk beraberce zikredilmiş; halbuki güneşin yakması, çıplaklıkla birlikte zikredilmesi gerekirdi. Fakat; açlık ve çıplaklık, içecek ve giyeceğin olmayışında müşterektir. Açlık, midede yiyecek bir şeyin bulunmayışıdır. Çıplaklık ise, sırtında bir giyecek olmamasıdır. Susuzluk ve güneşin sıcaklığı ise, yanıp kavrulmada müşterektir. Susuzluk, vücudun hararetten yanması, güneşin yakıcılığı da, sıcaktan tenin yanmasıdır.

Tıbak'ın bir diğer nevi, mukabele'dir.

Mukabele, cümlede iki veya daha çok kelimenin, zıtlarıyla birlikte tertip üzere zikredilmesidir.

İbn-i Ebî'l-İsba; **tıbak** ile **mukabele** arasında, iki yönden fark bulunduğunu söyler: Birincisi; Tıbak ile mukabele arasında iki zıt manalı kelime ile yapılırken, mukabele, zıt manalı kelimeler kadar, zıt olmayan kelimelerle de yapılır.

Sekkaki şöyle der: Birinci cümlede şart koşulması, **mukabele** sanatının özelliklerinden biridir. ***** **«Bundan dolayı kim verir, korunursa ve en güzeli doğrularsa..»** (Leyl, 5-10.) âyetleri buna misaldir. Allahü teâlâ bu âyetlerde, sadaka vermekle cimrilik etmek,

Allah'tan korkmakla Allah'a ihtiyaç duymamak, tasdik etmekle inkârda bulunmak, kolaylıkla zorluk arasında mukabelede bulunmuştur. Allah, önce kolaylığı; sadaka vermek, korkmak ve tasdik etmekle müştereken zikretmiş, bunun zıddı olan zorluğu, bu üç kelimenin zıdlarıyla birlikte getirmiştir.

Bazı ulema; **mukabele**nin, cümlede değişik sayıda zıd kelimelerle yapıldığını ileri sürer. Bunlar:

a- Bir kelimeye karşı, bir zıdla mukabele. Bunun örneği Kur'ân'da çok azdır. ***** **«..kendisini ne bir uyuklama, ne de uyku tutmaz»** (Bakara, 255.) âyeti buna misaldir.

b- İki kelimeye karşı, iki zıdla mukabele. Bunun misali: ***** **«..az gülsünler, çok ağlasınlar..»** (Tevbe, 82.) âyetidir.

c- Üç kelimeye karşı, üç zıdla mukabele. Bunun misali: *****

«..o Peygamber kendilerini Allah düzenine (yoluna) çağırır, başka düzenlerden sakındırır; kendilerine güzel şeyleri helal, çirkin şeyleri haram kılar.» (Araf, 157.) âyetiyle, ***** **«..bana şükredin, nankörlük etmeyin.»** (Bakara, 152.) âyetidir.

ç- Dört kelimeye karşı, dört zıdla mukabele. Bunun misali: *****

«Bundan dolayı kim verip korunursa; en güzel (sözü) doğrularsa, ona en kolayı kolaylaştırırız. Fakat kim cimrilik eder, kendini zengin görüp (Allah'a) tenezzül etmez, en güzel sözü yalanlarsa...» (Leyl, 5-9.) âyetleridir.

d- Beşe karşı, beş zıdla mukabele. Bunun misali: ***** **«Allah misal vermekten çekinmez..»** (Bakara, 26-27.) âyetleridir. Bu iki âyette ***** **«..sivri sineği hatta onun üstünde olanı..»** arasında, ***** ile ***** arasında, ***** ile ***** arasında mukabele mevcuttur.

e- Altıya karşı, altı zıdla mukabele. Bunun misali: *****

«Kadınlara, oğullara, milyarlarca değerdeki altın ve gümüşe, nişanlı atlara ve develere karşı aşırı sevgi göstermek, insanlara süslü gösterildi..» (Âl-i İmrân, 14 -15.) âyetleridir. Bu iki âyette; ***** ve ***** mukabilinde ***** ve ***** kelimeleri gelmiştir.

Bazı ulema da mukabele'yi; naziri, nakizi ve hilafı olmak üzere, üç kısma ayırmışlardır.

a- Bakara 255. âyetindeki ***** kelimesine mukabil, ***** kelimesinin gelmesidir.

b- ***** **«Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın..»** (Kehf, 18.) âyetidir. Bu âyette birbirinin zıddı olan uyku ve uyanıklık hali mukabele olarak zikredilmiştir.

c- ***** **«Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü (yapılmak) istendi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi.»** (Cin, 10.) âyetidir. Bu âyette şer ve rüşd kelimeleri birbirine zıt değil, muhalif olarak gelmiştir. Çünkü şerrin zıddı hayır, rüşd'ün zıddı azgınlıktır.

40- Muvarebe

5112 Mütekellimin hoş karşılanmayan bir kelime kullanarak hitapta bulunmasına muvarebe denilir. Böyle bir durum ortaya çıkınca mütekellim, zekasını kullanarak ya kelimeyi

tahrif etmek, ya hatalı göstermek, ya da ziyadeleştirip veya noksanlaştırmak suretiyle kendini kurtaracak bir yön seçer.

İbn-i Ebî'l-İsba şöyle der: Yakup (aleyhisselâm)ın büyük oğlundan bahseden ***** **«Babanıza dönün deyin ki: 'Babamız, oğlun hırsızlık etti..»** (Yûsuf, 81.) âyeti buna misaldir. Bir kıraata göre âyet, ***** **Oğlun çalmadığı halde hırsızlıkla itham olundu,** şeklinde okunmuştur. Buna göre, büyük oğlu ***** fiilini ***** şeklinde söyleyerek kendini kurtarmıştır.

41- Müracaat

5113 İbn-i Ebî'l-İsba şöyle der: Mütekellimin, kendisiyle yanında bulunan bir kimse arasında cereyan eden konuşmadaki sözleri kullanarak, sözünü en veciz, en doğru ve en uygun kelimelerle ifade etmesine müracaat adı verilir. ***** **«..'Ben seni insanlara önder yapacağım' demişti. 'Soyumdan da (önder yap) dedi. (Rabbi): 'Zalimlere ahdim ulaşmaz' buyurdu.»** (Bakara, 124.) âyeti buna misaldir. Âyetin bu kısmında, mantuk ve mefhum manasıyla haber ve istihbar, emir ve nehiy, vaad ve vaid gibi mânalar taşıyan üç ayrı müracaat vardır. Bence; âyetteki müracaatın, haber ve talep, ispat ve nefiy, tekid ve hazif, tebşir ve korkutma, vaad ve vaid şeklinde sıralanması daha uygun olur.

42- Nezâhet

5115 Hicivde kullanılan kelimeleri, edep dışı olmaktan kurtarmaya nezâhet denir. Ebû Amr b. Alâ'ya hicvin en güzeli sorulduğunda, şu cevabı verir. Bakire bir kız, peçesi altında bir hiciv söylediğinde kınanmamalıdır. *****

***** **«Onlar, aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Resûlüne çağrıldığında hemen onlardan bir grup yüz çevirirler..kendilerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe mi ettiler? Yoksa Allah'ın ve Resûlünün kendilerine haksızlık yapacağından mı korkuyorlar? Hayır, onlar zalimlerdir.»** (Nur, 48-50.) âyetleri nezahete misaldir. Âyette, bahsedilen kimseleri zem' için kullanılan kelimeler, hicivde kullanılan edep dışı kelimelerden arınmış olarak gelmiştir. Kur'ân'ın diğer hicivleri de böyledir.

43- İbda

5116 Bedi sanatının çeşitli şekillerini ihtiva eden cümleye, ibda' adı verilir. İbn-i Ebî'l-İsba; ***** **«Ey yer suyunu yut..»** (Hûd, 44.) âyetinde olduğu gibi, hiçbir sözde böyle bir ibda sanatı görmediğini söyleyerek şunu ifade eder: On yedi kelimeden ibaret olan âyette, yirmi çeşit bedi sanatı bulunmaktadır. Bu sanatlar şunlardır: ***** ve ***** fiillerinde münasebeti tamme ve istiare, arz ve sema kelimeleri arasında mecâz vardır. ***** ibaresiyle bir çok mânâya işaret edilmektedir. Yağmur dinmedikçe, su yerden çekilmez. Toprak, içinden çıkan kaynakların suyunu çekmekle, yerde mevcut olan suyu azaltır. Âyette mevcut diğer sanatlar; ***** fiilinde irdaf, ***** temsil, suyun çekilerek geminin dağa oturmasında talil ve taksim vardır. Suyun azalması, yağmur suyunun, kaynak suyunun ve yerde bulunan

suların çekilmesiyle olur. ***** **«..yazıklar olsun o zalim kavme!.»** bedduasında, ihtiras sanatı vardır. Bu âyet helake müstehak olmayanların, boğulanlar arasında bulunmayacağına işaret etmektedir. Çünkü Allah'ın adaleti, helake müstehak olmayanların cezalandırılmasına manidir. Âyette ayrıca, hüsn-i nesak, mâna ile birlikte lafzi i'tilaf ve îcâz vardır. Çünkü Allahü Teâlâ âyetteki mânayı en kısa ibarelerle ifade etmiştir. Âyetin evveli sonuna işaret ettiğinden, **teshim sanatı** vardır. Kelimeleri güzel sıfatlarla vasıflandırdığından, üzerinde fesahat güzelliği görünen her kelimenin telaffuzu kolay olduğundan, terkibinde bir zorluk bulunmadığından, tehzib sanatı mevcuttur. Dinleyen, bir müşküle karşılaşmadan âyeti kolayca anladığından hüsn-i beyan, fasılaların yerli yerince olmasından dolayı temkin, kelimelerin düzgün bir şekilde sıralanmasından dolayı da insicam0 sanatları mevcuttur. Bu bilgileri İbn-i Ebî'l-İsba zikretmiştir. Bunlara, **itiraz sanatını da** ilâve edebilirim.

59 - ÂYETLERDEKİ FASILALAR

5117 Fâsıla, şiirdeki kafiye, secideki karine gibi, âyetin son kelimesine verilen isimdir. ed-Dâni: Cümlenin sonundaki kelimeye fasıla adı verildiğini söyler.

Ca'beri şöyle der: Bu tarif, ıstılaha uymayan bir tariftir. Sibeveyh'in ***** **«O gün geldiği zaman..»** (Hûd, 105.), ***** **«..aradığımız o idi..»** âyetlerini misal vermesi, buna delil olmaz. Çünkü bu ibareler, âyet başı değildir. Sibeveyh'in bundan kastı, ıstılahi değil, lügavi fasılalardır.

Kadı Ebû Bekr şöyle der: Fasıla, cümlede mânanın tamamlandığını gösteren durak işaretlerindeki, birbirine uygun harflerdir.

ed-Dânî, fasıla ile âyetin başlangıç kelimelerini birbirinden ayırarak şöyle der: **Fasıla, kendinden sonraki cümleden ayrılan kelimedir. Bu kelime âyet başlangıcı olduğu gibi, olmayabilir de.** Buna göre fasıla kelimeleri, âyetin başlangıcında geldiği gibi, gelmeyebilir. Her âyetin başlangıcı fasıladır fakat her fasıla, âyet başlangıcı değildir. Fasılanın bu mânasından dolayı Sibeveyh, kafiyeye misal olmak üzere ***** ve ***** âyetlerini zikretmiştir. Bu iki cümle, icmaen âyet başı değildir, fakat ***** **«Yürüyüp gitmeğe yüz tutan.»** (Fecr, 4.) âyeti, ittifaken âyet başıdır.

Caberi; fasıla, tevkifi ve kıyasi olmak üzere iki şekilde bilinir diyerek şöyle tarif eder: Tevkifi fasıla; Resûlüllah'ın âyeti okurken üzerinde durduğunu bildiğimiz her kelime fasıla, üzerinde durmadığı kelimeler de fasıla değildir. Şayet bir kelime üzerinde bazen durur, bazen geçerse bunu ya vakfı, ya fasılayı, ya vakf-ı tam'ı bildirmek, ya da nefes almak için yapmıştır. Âyeti vaslederek okursa, ya fasıla olmadığından veya fasıla olup da tarifi önceden geçtiğinden, vasleder. Kıyasi fasıla; nass'a bağlı olma ihtimali bulunmayan bir kelimenin, aralarındaki uygunluktan dolayı, nass'a bağlı bir kelime ile kıyaslanmasıdır. Bu kıyasda, ziyade ve noksanlık olmadığından, bir mahzur yoktur. Gayesi, fasl veya vasl kelimelerini tesbit etmektir. Her kelimede vakf caiz olduğu gibi, Kur'ânın bütününde vasl da caiz olur. Bu yüzden vakf ile vasl'ın yerlerini tayinde, kıyasa ihtiyaç duyulmuştur. Mesela; âyetin fasılası, nesirde seciin

karinesi, şiirde beytin kafiyesi gibidir. Tevcih, işba ve hareke ihtilafı, kafiyede kusur sayılırken, fasılada kusur sayılmaz. Kafiyenin aksine fasıladan, karineden, bilmece tarzında yazılan şiirlerdeki kafiyeden bir diğerine intikal caizdir. Bu yüzden Âl-i İmrân, 72. âyetinin sonunda yer alan ***** fasılasından, müteakip 73. âyetin sonundaki ***** fasılasına, ***** dan ***** a; ***** dan ***** fasılasına intikal yapılır. Fasıla ve karinede esas olan, âyetlerde fasıla kelimelerinin birbirinden farklı mesafede, secide ise eşit mesafede gelmesidir. Fasılada intikali kabul edenler; ***** **«başkalarını getirir»** (Nisâ, 133.) ile ***** **«..ne de mukarreb melekler..»** (Nisâ, 172.), ***** **«..evvelkilerin yalanlamış olmasıdır..»** (İsrâ, 59.) ile ***** **«..korunanları müjdeleyesin..»** (Meryem, 97.), ***** **«..onlar korunsunlar..»** (Tâhâ, 113.) ile ***** **«..karanlıklardan aydınlığa..»** (Talak, 11.) ve ***** **«..Allahın herşeye kadir olduğunu..»** (Talak, 12.) âyetlerinde fasıla kelimelerinin birbirine uymamasından dolayı, intikalin terkinde ittifak etmişlerdir.

Ayrıca ***** **«Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?..»** (Âl-i İmrân, 83.) ile ***** **«..yoksa cahiliye hükmünü mü arıyorlar?»** (Mâide, 50.) âyetlerinde intikal yapmamışlardır. Buna benzer âyetlerde, münasebetten dolayı intikali terketmemişlerdir. Buna misal, ***** **«..aklı selim sahipleri için..»** (Âl-i İmrân, 190.) ***** **«..Allah'a karşı yalan uyduran..»**, ***** **«..bıldırcın..»** (Tâhâ, 80.) âyetlerdir.

Bazı ulema şöyle der: Fâsıla, konuşurken, nefes alma sırasında sözü güzelleştirmek gayesiyle yapılır. Kur'ân'ın bu şekilde okunuşu, beşer kelamına nazaran farklılık gösterir. Bu farklılığa ***** **«..âyetleri açıklanmış bir kitaptır.»** (Fussilet, 3.) âyetinden istifade edilerek fasıla adı verilir. Çünkü fasıla yapılınca cümle ikiye ayrılır. Bu ayrılma, âyetin sonu ile müteakip âyetin başlangıcı arasında yer alan fasıla ile olur. Fasılaya kafiye denilmesi, icmaen caiz değildir. Allahü teâlâ, Kur'ân'ın şiir olmadığını açıkça beyan ettiğinden, ıstılahda şiire mahsus olan kafiyenin Kur'ân'da varlığı söz konusu olamaz. Bu bakımdan Kur'ân'da kafiyenin varlığı nasıl mümkün değilse, şiirde de fasılanın varlığı mümkün değildir. Fasıla, Allah'ın Kitabına mahsus bir sıfat olduğundan, Kur'ân-dan başka bir yerde kullanılmaz.

1- Seci

Kur'ân'da seci sanatının mevcut olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Cümhuru ulema, olmadığı görüşündedir. Çünkü kelimenin aslı, aynı nağme ile öten kuşun sesinden gelmiştir. Kur'ân'ın şerefi, aslı değersiz olan bir kelimenin istiaresinden daha büyüktür. Kur'ân'ın bu şerefi, insan kelamına benzeyen bir sıfatla vasıflanmasına manidir. Çünkü Kur'ân Allah'ın sıfatlarından biridir, izin verilmeyen bir sıfatla vasıflanması caiz olamaz.

Rummani, «Îcâzu'l-Kur'ân» adlı eserinde şöyle der: Eşari uleması Kur'ân'da seci sanatının olmadığı görüşündedir. Bunlar, seci ile fasılayı ayırarak seciin, önce sanat sonra mâna olduğunu, fasılanın ise, sanattan ziyade mâna bütünlüğü taşıdığını söylerler. Bu yüzden fasılayı belâgat, secii de bir kusur kabul etmişlerdir. Ebû Bekri'l-Bakillani, bu konuda Rummani'ye tabi olmuş, görüşünü Ebû'l-Haseni'l-Eşari ve ashabımızdan Bazıları nakletmiştir.

Eşari uleması dışındakiler, Kur’ân'da seci sanatının varlığını kabul etmiş, kelamın bununla değer kazandığını, cinas, iltifat ve diğer sanat çeşitleri gibi, beyan ve fesahat dalında mümtaz bir yeri olan edebi nevilerden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunların en kuvvetli delili, Musa (aleyhisselâm)ın Harun (aleyhisselâm)dan üstünlüğü konusunda mevcut olan ittifaktır, ***** (Tâhâ, 70.) âyetinde seci bulunduğundan, Harun önce zikredilmiş, ***** (Şuarâ, 48.) âyetinde vav ve nun harfleriyle fasıla meydana geldiğinden, Musa (aleyhisselâm)ın adı öne geçmiştir. Âyette görülen bu husus, şiirdekinden farklıdır. Çünkü hitapta ancak, kastedilen şey söylenir. Kastedilmeyen söz söylendiğinde, bu söz şiir seviyesine düşer. Şiirin değeri, şairin değeriyle ölçüldüğü gibi, hitabın değeri de konuşanın değeriyle ölçülür. Kur’ân'da seci olarak gelen pek çok âyet vardır. Bunların gayesiz kullanıldığını söylemek, doğru değildir.

Eşari uleması dışındakilerin görüşleri, seci mânasının sınırlı olduğu kanaatına dayanmaktadır. Lügatçılar da seciin, aynı şekilde ardarda dizilmiş kelimelerden ibaret olduğunu söylerler.

İbn-i Dureyd; güvercinin öterken secide bulunmasını, aynı sesin tekrar ettiği mânasında kabul eder. Bakillani ise şöyle der: Bu doğru değildir. Şayet Kur’ân'da seci bulunsaydı, insan kelamındaki üslubdan farksız olurdu. Kur’ân bu üsluba dahil olsaydı, muciz bir şiir sözü demek caiz olurdu. Seci, Arap kahinlerin kullandığı bir sanattır. Seciin Kur’ândan nefyi, şiirin nefyinden evladır. Zira kehanet, şiirin aksine nübüvvetin karşısındadır. Resûlüllah bir sözünde secii zemmederek: **Kur’ân, kahinin secii gibi bir seci midir?** buyurmuştur.

İbn-i Dureyd, şöyle devam eder: Kur’ân'da seci tevehhümünde bulunanların vehmi batıldır. Çünkü Kur’ân'ın seci şeklinde gelmesi, kendisinin seci olduğunu gerektirmez. Seci'de mâna, seci ifade eden lâfza bağlı olur. Kur’ân'da seci şeklinde gelen kelimelerin mânası ise böyle değildir, mâna kelimeye değil, kelimeler mânaya tabi olur. Kastedilen mânayı veren kelimelerle kurulan cümle arasında fark vardır. Cümlenin mânası secie bağlı kalırsa, seciin ifade ettiği mâna, secisiz kelimenin mânası gibi olur. Seci olmadan cümle bizatihi mâna ifade ederse, bu cümle mânayı tashih değil, ifadeyi güzelleştirmek için kurulur.

İbn-i Dureyd devamla şöyle der: Seci yapmanın belli bir yolu ve üslubu vardır. Belli bir vezne uymadan şiir yazan şair hataya düştüğü gibi, bunlara uymadan seci yapanın cümlesi de bozuk olur, fasih olmaktan çıkar. Kur’ân'daki fasılalar, birbirinden farklıdır. Bazılarının durma yerleri biribirine yakındır, bazılan da oldukça uzun mesafede gelir. Aralarında mesafe bulunan fasılanın ilk vezni, araya giren cümlelerden sonra tekrar eder. Bu ise, secide makbul değildir. İbn-i Dureyd şunu da ilâve eder: Bir âyette, Musa (aleyhisselâm)ın Harun'a takdim ettiği, diğer bir âyette ise, seci ve durak yerlerinden dolayı tehir ettiğini söyleyenlerin sözü, doğru değildir. Bilakis bundaki fayda; bir kıssanın, aynı mânada olan değişik kelimelerle tekrar edilmesidir. Bu, belâgatı gösteren zor bir sanattır. Bu yüzden Kur’ân'daki pek çok kıssa, değişik ifadelerle tekrar etmiş, muarızların aynı ifade ve tekrarları taşıyan cümlelerle benzerini getiremeyeceklerine işaret etmiştir. Eğer Kur’ân'ın benzerini getirebilecek güçte olsalardı, böyle bir kıssa yazmağa teşbbüs eder, kendi kelimeleriyle aynı mânayı ifade etmeğe

çalışırlardı. Halbuki Kur’ân'da bazı kelimelerin takdim-tehir ederek gelmesi, seciden ziyade, îcâzı göstermesini güder. Açıkça görülüyor ki, fasılada bulunan harflerin, secide bulunan benzeri harflerle mütenasip düşmesi, fasılayı fasıla olmaktan çıkarmadığı gibi, fasılanın seci olduğunu da göstermez. Önceden ifade ettiğimiz gibi, bazı mısraları iki, Bazıları da dört kelimeden meydana gelen, seci olma şartlarından uzaklaşan secii zemmedenler, böyle bir secide fesahat değil, bilakis acizlik görüldüğünü söylerler. Bunlar Kur’ân'da seciin bulunduğuna inansalardı, Kur’ân'ın üslubu üzere fesahati artıran mutedil seci ile karşı gelirdik derlerdi. Bakillani'nin «Îcâzu'l-Kur’ân»ından nakledilen bilgiler bunlardır.

«Arusu'l-Efrah» müellifi, Bakillani'nin «el-İntisar» adlı eserinde, fasılaya seci adı vermenin caiz olduğu görüşünü nakletmiştir.

Hafaci «Sırru'l-Fesâha» adlı eserinde şöyle der: Rummani'nin, seci bir kusur, fasıla belâgattır, sözü yanlıştır. Şayet Rummani, seciden mânaya bağlı kalmayı kastediyorsa, seci bu değildir. Mânaya bağlı kalmak belâgattır, fasıla da aynen böyledir. Şayet mânanın seci yapılan kelimeye bağlı olduğunu kastediyorsa, secide makbul olan budur. Bu da kusur sayılır. Fasıla da aynen böyledir. Zannediyorum ki onları, Kur’ân'da bulunan her durak yerine fasıla adı vermeğe, harfleri birbirine benzeyen kelimelere seci dememeye sevkeden sebeb, kahinlerin sözlerinde bulunan vasıftan Kur’ân'ı uzak tutmaktır. Bu ifadedeki gayeleri, yakın bir gayedir. Fakat hakikat, bizim söylediğimizdir. Gerçek şudur ki seci, fasılada bulunan maktaın birbirine benzeyen harflerdir.

Hafaci eserinde şöyle der: Size göre seci sanatı makbul bir sanatsa, Kur’ân'ın bütünüyle secili gelmesi gerekmez miydi? Neden bazı âyetleri secili, Bazıları da secisiz gelmiştir? sorusuna şu cevabı veririz: Kur’ân, Arap dili, örfü ve âdeti üzere nâzil olmuştur. Araplardan fasih olanların sözleri, özellikle uzun cümlelerde külfet ve bıkkınlık izleri taşıyacağından dolayı, bütünüyle secili değildir. Bu yüzden cümle kuruluşundaki âdetleri gereği, seciden bütünüyle uzak kalmamakla beraber, her cümlede seci kullanmamışlardır. Esasen seci, taşıdığı özelliklerinden dolayı, cümlenin tamamına değil, bir kısmına uygun düşer.

İbn-i'n-Nefis «Tariku'l-Fesaha» adlı eserinde şöyle der: Kur’ân'ın secili olması, seciin güzelliğini isbata kâfidir. Bazı âyetlerde seci bulunmadığından kınanmamalıdır. Çünkü güzel olan bir şey, yeri geldiğinde daha güzele dönebilir.

Hazim, «Minhacu'l-Bulega» adlı eserinde şöyle der: Bazı kimseler, uzunluk ve kısalıkta birbirine uymayan cümlelerin eşit miktarlara bölünmesinde bir külfetle karşılaşılacağından hoş görmezler. Bu bölünme, cümlede mâna bütünlüğü sağlanmışsa, nadiren yapılır. Bazı kimseler, cümlenin belli bir kifayede bitmesindeki uygunluk ile, durak yerlerinin uygunluğundan meydana gelen güzelliği gerçekten yerinde bulurlar. Bir diğer kısmı ise - ki bunlar mutavassıt görüşte olanlardır - secide cümlenin süsü olsa bile, külfet olduğunu, cümlenin tamamında kullanılmasa bile, cümlenin tamamen secisiz kalamayacağını kabul ederler. Herhalü kârda seci, bir zorlama olmadan, münasebet geldikçe yapılmalıdır.

Hazim, devamla şöyle der: Bu durumda seci, mutlak olarak nasıl ayıplanabilir? Halbuki Kur'ân, Arap kelamının en fasih üslubuyla nâzil olmuş, fasılaları, Arapların seci mukabilinde gelmiş, değişik üsluplarla inmemiştir. Ortaya çıkacak külfet, getireceği bıkkınlıktan dolayı cümlelerin bütünüyle aynı üslupta devam etmesi, güzel bir ifade şekli sayılmaz. Aynca, fesahatın değişik sanatlarını kullanmak, bir tek sanata bağlı kalmaktan daha iyidir. İşte bu yüzden, Kur'ân'ın bazı âyetleri birbirine benzer, Bazıları ise birbirinden farklı fasılalara sahiptir.

2- Fasıla Âyetlerindeki Münasebet Özellikleri

5124 Şeyh Şemsuddin b. Sâig, «İhkamu'r-Ra'y fî Ahkâmi'l-Âyî» adlı eserinde şöyle der: Arap dilinde münasebet, önemli bir konudur. Bu yüzden kaide dışı bazı hatalar yapılır. Münasebete riayet ederek âyet sonlarında mevcut hükümleri araştırdım, kırktan fazla hüküm olduğunu tesbit ettim. Bunlar, şöyle sıralanabilir:

a- Mamulun takdimidir. Bu; ya âmile tekaddümüyle olur; ***** **«..'Bunlar mı size tapıyorlardı..'»** (Sebe, 40.) âyeti buna misaldir. ***** **«..yalnız Senden yardım dileriz.»** (Fatiha, 5.) âyetinin de buna misal olduğu söylenir. Veya aslında tekaddüm etmesi gereken diğer mamule tekaddüm eder. ***** **«Ki sana en büyük mucizelerimizden Bazılarını göstermiş olalım.»** (Tâhâ, 23.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi ***** fiilinin mefuludür. Veya, fâile tekaddüm eder. ***** **«Firavnın kavmine de uyarıcılar gelmişti.»** (Kamer, 41.) âyeti buna misaldir. Nakıs fiillerden olan ***** haberi, ismine tekaddüm etmesi de bu kabildendir. ***** **«Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır.»** (İhlas, 4.) âyeti buna misaldir.

b- Zaman bakımından müteahhir olanın takdimidir. ***** **«Son da ilk de Allah'ındır..»** (Necm, 25.) âyeti buna misaldir. Âyette fasılalara riayet olmasaydı, ***** **«Evvelde de sonda da hamd kendinedir.»** (Kasas, 70.) âyetinde olduğu gibi ***** kelimesi tekaddüm ederdi.

c- Üstün olanın daha üstün olana takdimidir; ***** (Tâhâ, 70.) âyeti buna misaldir. Bu âyetle ilgili açıklama, önceki sayfalarda geçmişti.

d- Zamirin, yerini tuttuğu kelimeye takdimidir, ***** **«Bu yüzden Musa, içinde bir korku duydu.»** (Tâhâ, 67.) âyeti buna misaldir.

e- Cümle halindeki sıfatın münferid sıfata takdimidir; ***** **«..kıyamet günü onun için, açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız..»** (İsrâ, 13.) âyeti buna misaldir.

f- Meczum olmayan müzari fiildeki ***** nın hazfedilmesidir. ***** **«Yürüyüp gitmeye yüz tutan geceye»** (Fecr, 4.) âyeti buna misaldir.

g- İzafet **ya** sının hazfedilmesidir; ***** **«Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?»** (Kamer, 16.), ***** **«(Bak işte) cezam nasıl oldu..»** (Rad, 32.) âyetleri buna misaldir.

h- Med harfinin ziyade gelmesidir; ***** ve ***** kelimeleri buna misaldir. Med harfinin cezm edatı olmasına rağmen baki kalması da bu kabildendir. ***** **«..yetişmesinden korkma, endişe etme.»** (Tâ-hâ, 77.) âyeti ile nehiy edatı olduğu

görüşüne göre ***** **«Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın.»** (A'lâ, 6.) âyeti buna misaldir.

ı- Gayrı munsarıf kelimenin, munsarıf kabul edilmesidir. ***** (İnsan, 15-16.) âyetleri buna misaldir.

k- Cins isimlerde müzekkerliğin tercih edilmesidir. ***** **«Köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi..»** (Kamer, 20.) âyeti buna misaldir.

l- Cins isimlerde müennesligin tercih edilmesidir; ***** **«..içi boş hurma kütükleri gibi..»** (Hâkka, 7.) âyeti buna misaldir. Bu iki kısmın benzeri ***** **«küçük büyük hepsi satır satır yazılmıştır.»** (Kamer, 53.) âyeti ile ***** **«..ne küçük ne de büyük hiçbir şey bırakmıyor, herşeyi sayıp döküyor..»** (Kehf, 49.) âyetidir.

m- Yedi Kıraata göre okunan iki caiz vecihten biriyle yetinmektir. ***** **«..İşte onlar doğru yolu aramışlardır.»** (Cin, 14.) âyeti buna misaldir. Yedi Kıraata ***** şeklinde okunmamıştır. ***** **«..Şu işimizden bir kurtuluş yolu hazırla..»** (Kehf, 10.) âyeti buna misaldir. Bu iki âyetin bulunduğu sûrelerdeki fasılaların orta harfleri harekelidir. Buna rağmen ***** **«..doğru yolu görseler..»** (Araf, 146.) âyetinde fasılanın orta harfi sükun ile okunmuştur. Bu yüzden Ebû Ali el-Farisi'nin tercihi olan harekeli kırâat, ittifakla geçersiz sayılmıştır. Buna benzer kırâat, ha'nın fethi ve sükunu ile ***** **«Ebû Leheb'in iki eli kurusun..»** (Tebbet, 1.) âyetidir. Fakat ***** **«Alevli bir ateşe girecektir (o)»** (Tebbet, 3.) âyetinde leheb kelimesinin orta harfi fasılaya riayet edilerek sadece fetha ile okunmuştur.

n- Bir önceki cümleye cevap olarak gelen cümlenin, isim veya fiil cümlesi olma yönüyle mutabakatın bulunmasıdır. ***** **«İnsanlardan kimi de vardır ki, 'Allah'a ve ahiret gününe inandık derler, oysa inanmamışlardır.»** (Bakara, 8.) âyeti bu kabildendir. Âyette münafıkların ***** sözü ile, Allahü teâlâ'nın reddetiği ***** **«..oysa onlar inanmamışlardır.»** sözü arasında mutabakat yoktur. Çünkü âyet ***** veya ***** şeklinde değildir.

o- Cümlenin bir kısmının diğer kısmıyle mutabık olarak gelmemesidir. ***** **«..Elbette Allah doğruları bilecek, yalancıları da bilecektir.»** (Ankebut, 3.) âyeti buna misaldir. Âyetin ikinci kısmı ***** şeklinde gelmemiştir.

p- İki cümledeki kelimelerden biri, diğer cümledeki benzerlerinden farklı olarak gelmesidir. ***** **«..İşte doğru yolda olanlar onlardır, korunanlar da onlardır.»** (Bakara, 177.) âyeti buna misaldir.

r- Garip iki kelimenin, en garibini tercih etmektir. ***** **«..insafsızca bir taksim.»** (Necm, 22.) âyetinde ***** **«Andolsun ki o Hutameye atılacaktır.»** (Hümeze, 4.) âyetinde ***** veya ***** **«Onu sekara sokacağım.»** (Müddessir, 26.), ***** **«..O alevlenen ateştir.»** (Meâric, 15.), ***** **«Onun anası haviyedir.»** âyetlerinde ***** veya ***** kelimeleri, fasılaya riayet yüzünden gelmemiştir.

s- Aynı vasıfta olanlardan her birinin bir kelime ile tahsis edilmesidir. ***** **«..sağduyu sahipleri öğüt alsınlar diye.»** (İbrahim, 52.), ***** **«..Elbette bunda akıl sahipleri için ibretler vardır.»** (Tâhâ, 128.) âyetleri buna misaldir.

t- Mefulün hazfedilmesidir; ***** **«Bundan dolayı kim verir, korunursa,»** (Leyl, 5.), ***** **«Rabbin seni bırakmadı ve sana da-rılmadı.»** (Duha, 3.) âyetleri buna misaldir. İsmi tafdilin muteallakının hazfi de bu kabildendir. ***** **«O, gizliyi de, ondan daha gizlisini de bilir.»** (Tâhâ, 7.), ***** **«..daha iyi ve daha süreklidir.»** (Tâhâ, 17.) âyetleri buna misaldir.

t- Tesniye yerine müfred kelime kullanmaktır; *****

«..sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulursunuz.» (Tâhâ, 117.) âyeti buna misaldir.

u- Cemi kelime yerine, müfred kelime kullanmaktır; ***** **«..korunanlara önder yap.»** (Furkan, 74.) âyeti buna misaldir. *****

«Onları, emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık..» (Enbiya, 73.) âyetinde olduğu gibi, ***** şeklinde gelmemiştir. ***** **«Takva sahipleri cennetlerde, ırmakların kenarındadırlar.»** (Kamer, 54.) âyeti bu kabildendir. Âyetteki ***** kelimesi ***** mânasındadır.

v- Müfred kelime yerine, tesniye kelime kullanmaktır; ***** **«Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.»** (Rahmân, 46.) âyeti buna misaldir. Ferra'nın ifadesine göre ***** **«(Onun için) gidilecek yer cennettir.»** (Nâziat, 41.) âyetinde olduğu gibi tesniyeden murad, müfred mânadır. Âyette, fasıladan dolayı tesniye gelmiştir. Ferra, şunu ilâve eder: Kafiyede, nesirde görülmeyen ziyade veya noksanlık yapılır. ***** **«En bahtsızları ayaklandığı zaman»** (Şems, 12.) âyeti buna misaldir. Âyette zikri geçen iki kişi, Kudar ve yanında olan iki kişidir. Âyetteki fasıladan dolayı bu iki kelime, ***** şeklinde gelmemiştir. İbn-i Kuteybe, Ferra'nın bu görüşünü şiddetle reddederek şöyle demiştir: Âyet başlarındaki sekte ha'sı, elif, hemze veya harfin hazfi caizdir. Fakat Allahü teâlâ'nın vaaddettiği iki cenneti, âyet başlarına riayetten dolayı bir cennet kabul etmemiz, maâzallah büyük bir suçtur. Halbuki Cenab-ı Hak cenneti, ***** **«Çeşitli meyveleri ağaçları var ikisinin de.»** (Rahmân, 48-50.) âyetinde olduğu gibi iki cennet olarak vasıflandırmış, ***** âyetinden sonra ***** zamirini kullanmıştır.

y- Cemi kelime yerine, tesniye kelime kullanmaktır. İbnu's-Saig: Ferra' dan naklen şöyle der: Rahmân sûresi 46. âyetteki ***** kelimesinden murad, ***** mânasıdır. Fasıladan dolayı kelime, cemi yerine tesniye olarak gelmiştir. Bu ihtimal, uzak bir ihtimal sayılmaz. ***** kelimesinden sonra zamirin tesniye gelmesi, lâfza riayetten dolayıdır.

z- Müfred kelime yerine, cemi kelime kullanmaktır; ***** **«..ne alışverişin, ne dostluğun olmadığı..»** (İbrahim, 31.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, bir başka âyette olduğu gibi ***** mânasındadır. ***** kelimesi âyetteki fasıladan dolayı, cemi sigasında kullanılmıştır.

aa- Gayri âkil olanın, âkil olan yerinde kullanılmasıdır. ***** **«..bunların bana secde ettiklerini gördüm.»** (Yûsuf, 4.), ***** **«..her biri bir yörüngede yüzmektedirler.»** (Enbiya, 33.) âyetleri buna misaldir.

bb- İmale edilmeyen kelimenin, imale edilmesidir; ***** ve ***** âyetleri buna misaldir.

cc- Kelimenin, mübalağa sigasıyle gelmesidir; ***** ve ***** gibi kelimelerde mübalağa sigası kullanılmazken, ***** ve ***** gibi kelimelerde kul lanılmıştır. ***** **«Rabbin seni unutmadı.»** (Meryem, 64.) âyeti buna misaldir.

dd- Bazı mübalağa sıfatlarının, diğer Bazılarına tercih edilmesidir; ***** **«..bu cidden tuhaf bir şeydir.»** (Sâd, 5.) âyetindeki ***** sıfatı,

***** sıfatına tercih edilmiştir.

ee- Matuf kelime ile, matufun aleyh arasında fasıla bulunmasıdır; ***** **«Eğer Rabbin tarafından geçmiş (söylenmiş) bir söz olmasaydı (bunların mahvedilmesi) gerekli olurdu.»** (Tâhâ, 129.) âyeti buna misaldir.

ff- Zâhir kelimenin, muzmer kelime yerine kullanılmasıdır; ***** **«Onlar ki Kitaba sımsıkı sarılırlar ve namazı kılarlar; elbette biz iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz.»** (Araf, 170.) âyeti buna misaldir. Kehf sûresinin 30. âyeti de bu kabildendir.

gg- İsmi mefulün, ismi fâil yerine kullanılmasıdır; ***** **«..kapalı bir perde..»** (İsrâ, 45.) âyeti ile ***** **«..şüphesiz O'nun vadi yerine gelecektir.»** (Meryem, 61.) âyeti buna misaldir. Bu iki âyetteki ***** ve ***** kelimeleri, ***** ve ***** yerine kullanılmıştır.

hh- İsmi fâilin, ismi meful yerine kullanılmasıdır; ***** **«..memnun edici bir hayat içinde..»** (Hâkka, 21.), ***** **«Atılan bir sudan..»** (Târık, 6.) âyetleri buna misaldir.

kk- Mevsuf ile sıfat arasını bir kelime ile ayırmaktır; ***** **«Sonra da onu kupkuru bir ota (Petrole) çevirir.»** (Ala, 4-5.) âyetleri, hal durumunda olan ***** kelimesi, ***** kelimesine sıfat olma kaydıyla, buna misaldir.

ll- Bir harfin, başka bir harf yerine gelmesidir; ***** **«Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir.»** (Zilzal, 5.) âyeti buna misaldir. Âyette ***** nın aslı, ***** dır.

mm- Beliğ olmayan sıfatın, sıfattan sonra gelmesidir; ***** ***** (Tevbe, 128.) âyetleri buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi, ***** kelimesinden beliğdir.

nn- Fâilin hazfedilip yerine mefulün getirilmesidir; ***** **«Onda hiç kimsenin karşılık verecek bir nimeti yoktur.»** (Leyl, 19.) âyeti buna misaldir.

oo- Sekte ha'sının okunmasıdır; ***** **«Malım bana hiç fayda vermedi.»** (Hâkka, 28.), ***** **«Gücüm benden yok olup gitti.»** (Hâkka, 29.), ***** (Kâria, 10.) âyetlerindeki kelime buna misaldir.

öö- Mecruratı bir arada toplamaktır. ***** **«..sonra kendiniz için bize karşı peşinizi takip eden birini bulamazdınız.»** (İsrâ, 69.) âyeti buna misaldir. Harfi cer'de uygun olan, mecrur isimlerin ardarda gelmemesidir. Bu âyette fasıladan dolayı ardarda gelmiş, ***** kelimesi tehir etmiştir.

pp- Mazi sigasından, müzari sigasına geçmektir; ***** **«..kimini yalanlıyor, kimini de öldürüyordunuz.»** (Bakara, 87.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** fiili, aslında ***** şeklindedir.

rr- Kelimenin yapısını değiştirmektir; ***** **«Sina dağına andolsun.»** (Tin, 2.) âyetindeki ***** kelimesi aslında ***** dir.

İbn-i Sâig şöyle der: Yukarıda zikredilen âyetlerde, aralarında bir münasebet yönü olmakla beraber, kelimeyi asıl mânası dışında tevcihde bir mahzur yoktur. Bir rivâyete göre, Kur'ân'ı Kerim'in insanı hayrette bırakan bitmek tükenmek bilmeyen yönleri vardır.

3- Fasıla Kısımları

İbn-i Ebî'l-İsba şöyle der: Kur'ân'daki fasılalar, şu dört kısımdan ibarettir: Temkin, Tasdir, Tevşih ve İgal.

a- Temkin

5167 Kafiyeler arasındaki yakınlık adı da verilen temkin, nesir yazanın karineyi, şairin kafiyeyi belirleyen ifadeler kullanmasıdır. Kafiye ve karinenin yerleri, cümlede iyice tesbit edilmeli, cümlenin mânası ile sıkı bir bağ içinde bulunmalıdır. Şayet cümleden çıkarılacak olursa, mâna bütünlüğü bozulur, anlaşılması güçleşir. Şayet söylenmezse, dinleyen bunları kendiliğinden tamamlayabilir.

Bunun misali; ***** **«..Ey Şuayb senin namazın mı ..terketmemizi sana emrediyor?..»** (Hûd, 87.) âyetidir. Âyette önce ibadet, sonra malda tasarruf zikredilince, bunun gereği olarak hilm ve rüşd, sıra ile zikredilmiştir. Çünkü hilm ibadet, rüşd de mal tasarrufuyla yakından ilgilidir.

***** **«Kendilerinden önce nice nesilleri helak edişimiz, hâlâ onları yola getirmedi mi? ki onların yurtlarında gezip dolaşıyorlar. Şüphesiz bunda ibretler vardır. İşitmiyorlar mı?»** (Secde, 26.), ***** **«Görmüyorlar mı biz suyu nasıl sürüyoruz..görmüyorlar mı?»** (Secde, 27.) âyetleri buna misaldir. Birinci âyet ***** ile başlamış, ***** ile bitmiştir. Bu âyetteki öğüt, önceki milletlerin karşılaştığı olayları duyurmaktır. İkinci âyet ise ***** fiili ile başlamış, ***** fiili ile bitmiştir. Çünkü bunlar, görünen şeylerdir. ***** **«Gözler O'nu göremez, O gözleri görür. O latif, her şeyi haber alandır.»** (Enam, 103.) âyeti de bu kabildendir. Allah'ın latif sıfatı gözle görülmeyenlere, habir sıfatı da gözle görülenlere uygun düşer. ***** **«Andolsun biz insanı çamurdan, bir süzmeden yarattık.. Yaratanların en güzeli Allah ne yücedir..»** (Mü'minûn, 12-14.) âyetindeki fasılada, makabliyle uygun düşen temkini tam vardır. Sahâbeden bir kısmı, âyetin ilk kısmı nâzil olduğunda, sonunu duymadan ifadeyi tamamlamışlardır.

İbn-i Ebî Hâtim, Şabi tarikıyle Zeyd b. Sabit'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah bana ***** âyetini yazdırıyordu. Muaz b. Cebel; ***** deyince, Resûlüllah tebessüm etmiş,

Mu-az: Niçin tebessüm ettiniz deyince: Âyet böyle son buluyor da ondan tebessüm ettim, cevabını vermiştir.

Rivâyet edildiğine göre bir köylü, ***** **«Size açık deliller geldikten sonra yine kayarsanız..»** (Bakara, 209.) âyetini okuyan, kimsenin âyetin sonunu ***** **«..Bilin ki Allah daima affedici ve merhametlidir.»** şeklinde okuyunca, köylü eğer bu, Allah kelamı olsaydı Allah böyle buyurmazdı, deyince onları dinleyen biri peki nasıl olurdu, dedi. Arabi, ***** **Bilin ki Allah aziz ve hakim'dir.** şeklinde olurdu, dedi. Çünkü hakim olan zat emirlerini hiçe sayanlara bağışlayıcı olduğunu söylemez eğer öyle olsaydı, kullar kötülüğe teşvik edilmiş olurdu, şeklinde cevap vermiştir.

Temkin'de Yapılan Fasıla Hakkında Bazı Bilgiler

5170

a- Fasıla, bazan bir âyette bir arada toplanabilir. Fakat Nahl sûresinin ilk âyetlerinde görüldüğü gibi, birbirinden farklı olarak da gelir. Allahü teâlâ ***** **«..gökleri ve yeri hak ile yarattı..»** (Nahl, 3.) buyurarak söze gök âlemi ile başlamış, insanın nutfeden yaratıldığını söylemiş, hayvanların yaratılışını zikrettikten sonra, bitkilerle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

****

«Yukarıdan size su indiren O'dur. Ondan içersiniz; hayvanları otlattığınız bitkiler de onunla biter.» (Nahl, 10-11.). Bu âyetin sonu, tefekkürle bitmiştir. Bitkilerin çeşitli olması, Kadir ve Mutlak olan Allah'ın varlığına bir delildir. Burada; bitkilerin yetişmesinde, güneş ve ay'ın hareketleri ile dört mevsim neden müessir olmasın? şeklinde sorulacak bir sorunun cevabı verilmedikçe, delil eksik kalacağından, bütün mesele; tefekkür, nazar ve teemmüle bağlı olacaktır. Bu bakımdan yukarıdaki âyetlerle ilgili böyle bir soruya iki ayrı cevap vermek mümkündür:

a- Diyelim ki; yeryüzünde görülen değişiklikler, gökteki cisimlerin hareketlerine bağlıdır. Bu hareketler nasıl meydana gelmiştir? Eğer bunlar başka bir semanın tesiriyle meydana geliyorsa, aralarında yakın bağlar olması gerekir. Eğer bu hareketler, Hâlık ve Hakîm olan Allah'dan geldiği söylenirse, Allah'ın ilâh olarak varlığı kabul edilmiş olur. ***** **«Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmiştir. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için işaretler vardır.»** (Nahl, 12.) âyetinde kastedilen mâna, işte budur. Allah âyeti, aklı kullanmakla bitirmiş ve şöyle demek istemiştir: Ey kulum, biraz aklın varsa, teselsülün batıl olduğunu anlarsın. Âlemde mevcut bütün hareketler, bir tek harekette toplanır. Bu hareketin Yaratıcısı, başkalarının hareket ettirmesine ihtiyacı olmayan Kâdir ve Muhtar, Allahü teâlâ'dır.

b- Yıldızların ve tabiatın; bir yaprağın, bir tanenin parçalarına nisbet edilmesi, aynı şeydir. Gülün bir yönünü tamamen kırmızı görürken, diğer yönünü gölgeli görürsün. Bu renkleri veren tabiat olsaydı, bu farklılık meydana gelmezdi. Buradan anlıyoruz ki müessir, Kâdir ve Muhtar olan Allah'tır. ***** **«Yeryüzünde yarattığı muhtelif renklerdeki (hayvanları, bitkileri de) sizin hizmetinize verdi. Şüphesiz bunda öğüt alan bir toplum için ibret**

vardır.» (Nahl, 13.) âyetinde kastedilen mâna budur. Yüce Allah sanki şöyle buyurmuştur: Aklını iyi kullanan bir kimse için, eşya ve tabiatın tesiri birbirinden farklı olamaz. Meydana gelen farklılığa dikkat edersen, müessirin tabiat değil, fâili muhtar olan Allah'ın kendisi olduğunu anlarsın. Bu yüzden âyetin sonu, tezekkür ile bitmiştir.

***** **«De ki: 'Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın.»** (Enam, 151-153.) âyetleri de bu kabildendir. Birinci âyet ***** ifadesiyle bitmiştir. Birinci âyetteki tavsiyelerin yerine getirilmemesi, nefsani arzulara uyan aklın eksikliğine hamledilir. Allah'a şirk koşmak, Allah'ın birliğine ve azametine delalet eden aklın kemale ermemesindendir. Ana-babaya isyan da böyledir. Bu isyan, ana-babanın her vesile ile evladına yaptığı iyiliklerden dolayı, aklın kabul edebileceği bir isyan olamaz. Rızkı veren Allah'ın varlığına rağmen, açlık korkusuyla kız evladını diri diri gömerek öldürmek de böyledir. Aynı şekilde fuhşiyatta bulunmak, kin ve öfkeden dolayı adam öldürmek de aklın gereği değildir. Âyette zikredilen bu gibi tavsiyelerden sonra ***** ile bitmesi gayet yerindedir. İkinci âyet, mali ve kavli hukukla ilgilidir. Ölümden sonra yetim bırakacağını düşünen bir kimse, kendi yetimlerine yapılmasını istediği bir muameleyi, başkalarının yetimlerine de aynen tatbik etmelidir. Kendisiyle ilgili tartı, ölçü ve şahidlikte nasıl hile ve hıyanetliği sevmezse, başkasına ait tartı, ölçü ve şahitlikte de, hile ve hıyanetliği sevmemelidir. Bir şeyi vaadeden kendisine bir şey vaad edildiğinde, nasıl vaadden dönülmeyi sevmezse, kendisinin de vaadden dönmemesi gerekir. Başkalarına bunu yapmayı hoş gören kimse, kendisine de aynı şey yapılır. Bütün bunların yapılması, gaflet ve düşüncesizlikten ileri gelir. Bu yüzden âyetin sonu, ***** ifadesiyle bitmiştir.

Üçüncü âyet, Allah'ın dinine uymayı terkedip, gazap ve ikabına uğrayanlarla ilgili olduğundan, ***** ile son bulmuştur.

***** **«Yıldızları sizin....yaratan O'dur..»** (Enam, 97-99.) âyetleri de bu kabildendir. Birinci âyet ***** ile, ikinci âyet ***** ile, üçüncü âyet de ***** ifadeleriyle son bulmuştur. Görüldüğü üzere, yıldızlarla ilgili hesaplar ve geceleyin yol tayini işi, bu sahada çalışan ilim adamlarını ilgilendirdiğinden âyetin, ***** ile bitmesi uygun düşmüştür. İnsanın bir nefisten yaratılması, rahimlere intikali, dünyaya gelip yaşayış ve ölüşü, inceden inceye düşünmeyi gerektirdiğinden âyetin, ***** ile bitmesi uygun düşmüştür. Âyetteki ***** kelimesi, eşyanın inceliğini iyiden iyiye düşünüp kavramak mânasındadır. Kullarına bol bol yiyecek-içecek ve çeşitli meyvelerle rızık verdiğini belirttiğinden, bu nimetlere şükür, ifadesi olarak üçüncü âyetin îman kelimesi ile bitmesi, uygun düşmüştür.

***** **«O, bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Bir kâhinin de sözü değildir. Ne az düşünüyorsunuz!»** (Hâkka, 41-42.) âyetleri de buna misaldir. Birinci âyetin ***** ikinci âyetin ***** ile son buluşundaki hikmet şudur: Âyetlerin şiirden değişik olması, herkesçe bilinen bir hususturdur. Kur'ân'a şiir diyenin sözü, küfür olduğu kadar tam manasıyla inad olduğundan âyetin, ***** **Ne de inancı kıt insanlarsınız!,** ifadesiyle bitmesi uygun düşmüştür. Kur'ân'ın, kâhinlerin nazmı ve secili kelimelerine muhalif olması, tezekkür ve

tedebbüre muhtaç bir meseledir. Bunlardan biri nesirdir, Kur'ân'ın bunlara muhalefeti, şiire olan muhalefeti gibi değildir. Bu muhalefet ancak; Kur'ân'ın fesahatı, bedi sanatı ve ince mânaları dikkatle ele alındığında ortaya çıkacağından âyetin, ***** **«Ne de kıt düşüncelisiniz!»** ile bitmesi uygun düşmüştür.

Bu nevi, bedi sanatından sayılması, sözkonusu durumla aynı olduğu halde, latif bir nükteden dolayı, iki âyette değişik fasılalarla gelmesindendir. ***** **«Eğer Allah'ın nimetini saymak isterseniz sayamazsınız. Yine de insan çok haksızlık edendir, nankördür..»** (İbrahim, 34.) âyeti ve ***** **«Eğer Allah'ın nimetini saysanız sayamazsınız. Doğrusu Allah çok bağışlayıcı çok esirgeyicidir.»** (Nahl, 18.) âyeti buna misaldir. İbn-i Muneyyir bu konuda şöyle der: Yüce Allah sanki şöyle demek istemiştir: Çok sayıda nimet husule geldiğinde, sen alıcı ben vericiyim. Bu kadar nimeti ele geçirdiğinde, nimetime karşı zulüm ve nankörlük gibi iki vasfın olur. Bu nimetleri verişimde benim; Gafûr ve Rahîm gibi iki sıfatım vardır. Zulmünü gufranımla, nankörlüğünü de rahmetimle karşılarım. Taksiratına ancak ikramımla mukabelede bulunur, cefanı ancak vefa ile mükâfatlandırırım.

Diğer ulema şöyle der: Yukarıda geçen İbrahim sûresindeki âyetle nimet verilen, Nahl sûresindeki âyetle de nimet verenin vasfı tahsis edilmiştir. Çünkü İbrahim sûresinde insanın vasfı, Nahl sûresinde ise Allah'ın ve uluhiyetin isbatı yapılmaktadır.

***** **«Kim iyi bir iş yaparsa faydası kendisine, kim de kötülük yaparsa zararı kendisinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.»** (Câsiye, 15.) âyeti ile benzeri ***** **«Rabbin kullarına zulmetmez.»** (Fussilet, 46.) âyeti bu kabildendir. Bu benzerlikteki nükte, birinci âyetten önce ***** **«İnananlara de ki: Allah'ın bir milletin yaptıklarına karşılık cezalandıracağı günlerin geleceğini ummayanları şimdilik bağışlasınlar.»** (Câsiye, 14.) âyetinin gelmesidir. Böylece âyetin, birinci âyette Allah'a dönüşü ifade eden fasıla ile bitmesi uygun düşmüştür. Çünkü bu âyetten önce, onların yeniden dirilmeyi inkâr etmeleri mevcuttu. İkinci âyetin sonu da, âyetin mânasına uygundur. Çünkü Allah, iyi amelleri zayi etmez, kötü amellere de ilâvede bulunmaz. Allahü teâlâ ***** **«Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başka dilediğini bağışlar. Allah'a ortak koşan gerçekten büyük bîr günah işlemiştir.»** (Nisâ, 48.) âyetini aynen tekrarlayarak ***** **«Allah'a ortak koşan da büyük bir sapıklığa düşmüştür.»** (Nisâ, 116.) âyetiyle tamamlamıştır. Buradaki nükte birinci âyetin, Allah'ın Kitabında olmayanları, Allah'a iftira eden Yahudiler hakkında, ikincisi de şiddetli dalâlet içinde bulunan kitapsız müşrikler hakkında nâzil olmuştur.

Allahü teâlâ: *****«..Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte Kâfirler onlardır.» (Mâide, 44.) âyetini aynen tekrarlayarak ***** **«..İşte zalimler onlardır.»** (Mâide, 45.), ***** **«..İşte onlardır yoldan çıkanlar.»** (Mâide, 47.) buyurmuştur. Bu benzerlikteki nükte, birinci âyette Müslümanlarla ilgili hükümler, ikincisinde Yahudiler, üçüncüsünde ise Hristiyanlarla ilgili hükümler nâzil olmasındandır. Bir rivâyete göre, birinci âyette, Allah'ın indirdiği âyetleri inkâr edenler, ikincisinde inkâr etmeden bildiği halde muhalefet edenler, üçüncüsünde bilmeden muhalefet edenler hakkında nâzil olmuştur. Başka

bir rivâyete göre; Kâfir, zalim ve fasık kelimeleri küfürle aynı mânayı taşımaktadırlar. Küfrün farklı kelimelerle ifade edilmesi, âyette mevcut mânayı artırmak, aynı kelimelerin tekrarından kaçınmaktır.

Bunun aksi, sözü edilen hususun muhtelif iki fasılasının da birbirine uygun olmasıdır. ***** **«Ey inananlar, elinizin altında bulunanlar sizden izin istesinler..Allah âyetlerini size böyle açıklar.»** (Nur, 58.) âyetiyle, ***** **«Çocuklarınız erginlik çağına gelince büyüklerinin izin istediği gibi, onlar da her defasında izin istesinler. Allah size âyetlerini böylece açıklar. Allah bilendir, hikmet sahibidir.»** (Nur, 59.) âyeti buna misaldir.

5177

b- Fasıladaki müşkillere misal; ***** **«..Eğer onlara azap edersen, onlar senin kullarındır, eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen daima üstünsün, hikmet sahibisin.»** (Mâide, 118.) âyetidir. Âyetteki ***** ibaresi, ***** ibaresinin fasılası olması gerekir. Bu kırâat, Ubeyy b. Ka'b'ın Mushaf'ından nakledilmiştir. İbn-i Şenbuz da âyeti bu şekilde okumuş, bundaki hikmeti şöyle açıklamıştır: Kulun müstehak olduğu azabı bağışlamak ancak, hükmü elinde tutan, her varlığın üstünde olan Allah'a aittir. Allah, Aziz'dir, yani her şeye galiptir. Hâkim'dir, yani her şeyi yerli yerinde yapandır. Bazı fiillerdeki hikmet, bazı zayıf yaratılıştaki kimselere gizli kalmıştır. Bunlar, bu gibi fiillerde hikmet olmadığı vehmine kapılırlar. Fakat, gerçek bu değildir. Allah'ın Hâkim sıfatıyla vasıflanmasında, güzel bir ihtiras sanatı vardır. Bu âyetin mânası; şayet Sen kullarını, azaba müstehak oldukları halde bağışlarsan, bu hususta kimse Sana itirazda bulunamaz. Halbuki hikmet, takdirin olan efalindedir.

Bunun diğer benzerleri; ***** **«..İşte Allah onlara rahmet edecektir. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.»** (Tevbe, 71.), ***** **«..Rabbimiz, bizi bağışla, doğrusu Sen güçlü olan, Hakimsin.»** (Mümtehine, 5.), ***** **«Rabbımız, onları Adn cennetine sok....şüphesiz Sen Aziz ve Hakimsin.»** (Mü'min, 8.) ve ***** **«Ya Allah'ın size lütfu ve rahmeti olmasaydı ve Allah tevbeleri çok kabul eden bir hikmet sahibi olmasaydı.»** (Nur, 10.) âyetleridir. Bu âyetlerin sonu, ilk bakışta ***** olması gerekir. Çünkü merhametin, tevbe ile yakın münasebeti vardır. Fakat âyetlerin bu şekilde ifade edilmesi, azabın meşruiyetindeki fayda ve hikmetine işaretten dolayıdır. Bu hikmet, azabı gerektiren büyük suçu örtmektir.

Hikmeti gizli olan fasılaya misal, ***** **«Yeryüzünde olan her şeyi sizin için yaratan O'dur.»** (Bakara, 29.), ***** **«De ki: 'Göğüslerinizde olanı gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir; göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah herşeye kadirdir.»** (Âl-i İmrân, 29.) âyettendir. Bakara sûresindeki âyette ilk akla gelen kudret sıfatı ile, Âl-i İmrândakinde ise ilim sıfatıyla bitmesiydi. Bu durum şöyle açıklanır: Bakara âyeti, yeryüzünün yaratılışı ve burada bulunanların ihtiyaçları, menfaat ve maslahatları ile, gökyüzünün düzenli, muhkem bir şekilde yaratıldığına dair bilgiler ihtiva ettiğinden, bu vasıflarda olan Hâlik'ın fiillerini; külli, cüzi, mücmel ve mufassal olarak bilmesi gerektiğinden

âyetin ilim sıfatıyla bitmesi uygun düşmüştür. Âl-i İmrân âyeti ise, kendinden önceki âyette Kâfirlerle dost olanlara vaid ihtiva ettiğinden ilimle ifade edilmesi, ikab veya sevabla cezalandırmaktan kinaye olduğundan, âyetin kudret sıfatıyla bitmesi uygun düşmüştür.

***** **«..Onu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; ama siz onların teşbihlerini anlamazsınız. O halimdir, çok bağışlayıcıdır.»** (İsrâ, 44.) âyeti de bu kabildendir. Tesbih ifadesinin akabinde âyetin hilm ve mağfiret sıfatıyla bitmesi, ilk bakışta açıkça anlaşılmamaktadır. Bundaki hikmet şöyle açıklanabilir: Varlıkların hepsi tesbihatta bulunduğundan, haklarında bir isyan sözkonusu değildir. Halbuki, isyan eden sizlersiniz. Bu yüzden âyet, **otlayan hayvanlar, beli bükük ihtiyarlar, memede olan çocuklar olmasaydı, üzerinize Allah'ın azabı yağardı,** hadisinde ifade edildiği gibi, mukadder isyan kelimesine riayet edildiğinden, hilm ve mağfiret sıfatlarıyla bitmiştir. Bir rivâyete göre âyetin takdiri: Tesbih edenlerin ihmalinden dolayı Halim, günahlarının bağışlanmasından dolayı Gafurdur, şeklindedir. Bir başka rivâyete göre: Âyetlere ibret nazarıyla bakmayı ihmalden dolayı teşbihin gayesini anlamayan, Allah'ı tenzih etmeyi gerektiren, mahlûkatta mevcut bazı üstün vasıfları iyiden iyiye düşünerek, Allah'a olan kulluklarını bilmede ihmali bulunan muhatablarına karşı Halim'dir şeklindedir.

5181

c- Fasılalar arasında, Kur'ân'da benzeri bulunmayan fasılalar vardır. Gözü haramdan alıkoyma emrinin akabinde gelen; ***** **«..Şüphesiz Allah, onların her yaptıklarını haber almaktadır.»** (Nur, 30.) âyeti ile, dua ve icabet emrinin akabinde gelen ***** (Bakara, 186.) âyeti buna misaldir. Denildiğine göre âyetin, Ramazan ayı zikredildikten sonra gelmesi, Kadir gecesine ima etmektedir. Yani; belki onlar Kadir gecesini idrak ederler, demektir.

b- Tasdir

Tasdir; âyet başında olan kelimenin, âyet sonunda da gelmesine denir. Buna aynı zamanda Reddul-acuz ale's-sadr (sonda olanın başa getirilmesi) adı da verilir.

İbnu'l-Mutez, tasdirin üç kısma ayrıldığını söyler:

a- Fasılanın son kelimesi, baştaki âyetin son kelimesine uygun gelmesidir. ***** **«ilmiyle indirmiş olduğuna Melekler de şahitlik ederler. Allah'ın şahitliği de...»** (Nisâ, 166.) âyeti buna misaldir.

b- Fasılanın son kelimesi, baştaki âyetin ilk kelimesine uygun gelmesidir. ***** **«..bize katından rahmet ver, şüphesiz Sen en çok bağış yapansın»** (Âl-i İmrân, 8.) âyeti ile ***** **«(Lut) dedi ki: 'Ben sizin bu işinize kızanlardanım.'»** (Şuarâ, 168.) âyeti buna misaldir.

c- Fasılanın son kelimesi ile, âyetteki ilk kelimelerden Bazılarının uygun düşmesidir. ***** **«Senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Fakat onlardan alay edenleri, alay ettikleri gerçek kuşatıverdi.»** (Enam, 10.), *****

«Bak nasıl onların kimini kiminden üstün yaptık. Elbette âhiret, dereceler bakımından daha büyüktür. Onun nimet ve ikramı daha büyüktür.» (İsrâ, 21.), ***** **«Musa onlara: 'Yazık size dedi. Allah'a yalan uydurmayın..iftira eden perişan olmuştur.»** (Tâhâ, 61.) ve ***** **«Rabbinizden mağfiret dileyin, çünkü O çok bağışlayandır, dedim.»** (Nuh, 10.) âyetleri buna misaldir.

c- Tevşih

Tevşih; cümlenin başında bulunan kelimenin, kafiyeye uygun bir şekilde gelmesidir. Tasdir ile tevşih arasındaki fark, tevşih'in delaleti mânevi, tasdir'inki ise lafzi olmasıdır. ***** **«Allah Ademi...seçip üstün kıldı.»** (Âl-i İmrân, 33.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** fiili, ***** kelimesinde lâfzan fasıla bulunduğuna delalet etmez. Çünkü ***** kelimesi, ***** fiilinden farklıdır. Fakat ***** kelimesinin delaleti, mâna yönündendir. Buradan anlaşıldığına göre, ***** kelimesinin lüzumlu mânalarından biri, aynı cinsten olanlar arasından seçilmesidir. Seçilenin cinsi ise, aynı soydan gelmiş olmalarıdır.

***** **«Gece de onlar için bir âyettir. Gündüzü ondan soyup çıkarırız..»** (Yâsin, 37.) âyeti, buna misaldir. İbn-i Ebî'l-İsba âyet hakkında şöyle der: Bu sûreyi dikkat ederek ezberleyen kimse, âyetlerindeki son kelimelerin nun harfi ile bittiğini görür. Âyetin başında, gündüzün geceden sıyrılıp ayrıldığını duyunca, fasılanın ***** kelimesinde olduğunu anlar. Gündüzü geceye bürünen kimse karanlıktadır, yani karanlığa girer. İşte buna tevşih adı verilir. Cümlenin evveli sonuna delalet ettiğinden mâna, her ikisi arasında bağ vazifesi görür.

d- İgal

Buna dair bilgi, itnab'ın nevileri arasında önceden verilmişti.

4- Vezin ve Kafiye Durumuna Göre Fasıla Kısımları

5185 Seci ile benzeri olan fasılayı, bedi uleması şu kısımlara ayırır: Mutarraf, Mütevazi, Murassa, Mütevazin ve Mütemasil.

Mutarraf; iki fasılanın vezinde muhtelif, seci harflerinde müttefik olmalarına denir. ***** **«Ne oluyor sunuz ki Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz. Oysa sizi merhalelerden geçirerek yaratmıştır.»** (Nuh, 13-14.) âyetleri buna misaldir.

Mütevazi; iki fasılanın, vezin ve kafiye yönüyle ittifak etmeleridir. Fakat birinci fasıladaki vezin ve kafiyenin, ikinci fasılada mukabili bulunması gerekir. ***** **«Orada yükseltilmiş tahtlar, konulmuş kadehler var.»** (Gâşiye, 13-14.) âyetleri buna misaldir.

Mütevazin; iki fasılanın, kafiye dışında, vezinde ittifak etmeleridir. ***** **«Dizilmiş yastıklar, serilmiş halılar (vardır).»** (Gâşiye, 15-16.) âyetleri buna misaldir.

Murassa'; iki fasılanın, vezin ve kafiyede ittifak etmeleridir. Fakat, vezin ve kafiyede birincisi ikincinin mukabili olur. ***** **«Muhakkak dönüşleri bizedir. Sonra onların hesabını görmek bize düşer.»** (Gâşiye, 25-26.), ***** **«İyiler mutlaka nimet içindedirler; kötüler de yakıcı ateş içindedirler.»** (İnfitar, 13-14.) âyetleri buna misaldir.

Mütemasil; iki fasılanın, kafiye dışında vezinde müsavi olmasıdır. Birinci fasılanın kelimeleri de ikinci fasıladakilerin mukabilidir. Murassa'a nisbetle mütemasil, mütevazin'in mütevazi'ye nisbeti gibidir. ***** **«Onlara açık ifadeli kitabı verdik, onları doğru yola ilettik.»** (Sâffât, 117-118.) âyeti buna misaldir. Âyetteki kitab ve Sırat kelimeleri ile, Mustebin ve Mustekim kelimeleri, aynı vezindedirler. Fakat son harfleri değişiktir.

5191 Fasılanın kısımlarına ayrıca, teşri ve iltizam gibi şu iki nevi de ilâve edilir.

Teşri; İbn-i Ebî'l-İsba bu kelimeye, et-tevem (ikiz) adını da vermiştir. Bu kelime aslında, şairin beytini aruz vezinlerinden iki vezin ile söylemesidir. Bu beytten bir iki kelime düşerse, geri kalan kelimelerle başka bir vezin ortaya çıkar: Bazı bedi uleması, bunun sadece şiire ait olduğunu söylerken, diğer bir kısmı da iki secili nesre ait olduğu görüşündedir. Bu iki seciden birisiyle yetinildiğinde, cümlenin mânası tam olur. Buna ikinci bir seci ilâve edilirse, ilâve edilen lafızla mânası artsa bile, ifade aynen kalır.

İbn-i Ebî'l-İsba şöyle der: Rahmân sûresinin büyük bir kısmı böyledir. Sûrenin âyetlerinde ***** **«Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?»** dışında, iki fasıladan birisiyle yetinilseydi, cümlenin mânası tam olur ve birinci fasıla ikincisiyle birlikte kuvvet kazanırdı. Bu yüzden cümlenin mânası, takdir ve tevbih'le ziyade olurdu.

Burada şunu ilâve etmek isterim: Yukarıdaki misal, uygun bir misal değildir. Doğru olan, içinde fasıla bulunan: ***** **«..Allah'ın herşeye kâdir olduğunu ve Allah'ın bilgisinin herşeyi kuşattığını bilesiniz.»** (Talak, 12.) âyeti gibi âyetlerin, benzeri âyetlerle gelmesidir.

İltizam; buna «lüzumu mâ lâ yelzem» adı da verilir. Şiirde veya nesirde, bir veya birden fazla harfin külfet olmaksızın, kafiye harfinden önce gelmesine, iltizam adı verilir. Bir harfle iltizama misal; ***** **«Öyle ise öksüzü ezme. Dilenciyi azarlama.»** (Duhâ, 9-10.) âyetleridir. Bu misalde ha harfi, râ harfinden önce iltizam olarak gelmiştir. ***** **«Biz senin göğsünü açmadık mı?»** (İnşirah, 1-4.) âyetlerinde kef'den önce râ harfi, ***** **«Gündüz sinip geceleri gözüken gezegenlere andolsun.»** (Tekvir, 15-16.) âyetlerinde sin harfinden önce şeddeli nun harfi, ***** **«..gecenin içinde olan şeylere, dolunay hâlindeki aya andolsun.»** (İnşikak, 17-18.) âyetlerinde kaf harfinden önce sin harfi iltizam olarak gelmiştir.

İki harfle iltizam'a misal; ***** **«Andolsun Tur'a. Satır satır yazılmış kitaba.»** (Tûr, 1-2.) âyeti ile ***** **«Sen Rabbinin nimetine kavuşmuş bir kimsesin; cinlerin hücumuna uğramış bir kimse değilsin. Doğrusu sana sonsuz bir ecir vardır.»** (Kalem, 2-3.), ***** **«Dikkat edin; can boğaza gelip köprücük kemiklerine dayandığı zaman: Çare bulan yok mudur? denir. Artık ayrılık vaktinin geldiğini sanır.»** (Kıyâme, 26-28.) âyetleridir.

Üç harfle iltizam'a misal; ***** **«(Hududullahı) hatırlar, hemen (gerçeği) görürler. (Şeytanların) kardeşlerine gelince (şeytanlar) onları azgınlığa sürükler, sonra yakalarını bırakmazlar.»** (Araf, 201-202.) âyetlerdir.

5- Seci ve Fasıla ile ilgili Bazı Bilgiler

5197

a- Bedi uleması şöyle der: Seci ve benzerlerinde en uygun olan, her iki seci'deki kelimelerin eşit olmasıdır. ***** **«Dikensiz kirazlar; salkım saçak muzlar, uzanmış gölgeler.»** (Vâkıa, 28-30.) âyetleri buna misaldir. Ya da üçüncü secideki kelimelerin uzun olmasıdır. ***** **«Tutup bağlayın onu; sonra cehenneme sallayın onu. Sonra uzunluğu..»** (Hâkka, 30-32.) âyetleri buna misaldir.

İbnu'l-Esir şöyle der: İkinci secide en uygun olan, her iki secinin eşit olmasıdır. Eşit değilse, biraz uzun olabilir. Üçüncü secide en uygun olan öncekilerden uzun olmasıdır. Hafaci ise; ikinci secinin, birinciden kısa olması gerektiği görüşündedir.

b- Secide en uygun olan, seci yapanın gücüne delalet etmesi bakımından kısa olmasıdır. Bunun en azı iki kelimeden müteşekkil secilerdir. ***** **«Ey elbisesine bürünen, kalk uyar.»** (Müddessir, 1-2.), ***** **«Andolsun birbiri ardınca gönderilenlere.»** (Mürselât, 1.), ***** **«Savurup kaldıranlara..»** (Zâriyat, 1.), ***** **«Andolsun son sürat, kıvılcımlar saçarak koşanlara.»** (Âdiyât, 1-2.) âyetleri buna misaldir. Uzun seciler, pek çok âyette olduğu gibi, on kelimeden fazla olan secilerdir. Bu ikisi arasında, Kamer sûresinin âyetleri gibi, mutavassıt seciler bulunmaktadır.

c- Zemahşerî Keşşaf'ında şöyle der: Fasıladaki güzelliğin korunması, cümledeki kelimelerin yerli yerine konulup mânasını aynen taşımasıyla mümkündür. Şayet mâna ihmal edilecek, sade lafzi güzelliğe önem verilecek olursa. bu cümlede belagi yön aranmaz. Bu yüzden; ***** **«Onlardır âhirete kesinlikle îman edenler..»** (Bakara, 4.) âyetinde âhiret kelimesinin takdimi, sadece fasıladan dolayı değil, ihtisasa riayetten dolayı takdim etmiştir.

d- Fasıla aslında, vakf üzere bina edilir. Bu yüzden fasıla, merfu kelime mukabilinde mecrur, mecrur mukabilinde merfu olarak gelir. ***** **sürekli bir azab,** ***** **Delici bir alev,** âyetleri, ***** **«..biz kendilerini yapışkan bir çamurdan yarattık.»** (Sâffât, 9-11.) âyetleri buna misaldir. âyetleriyle, ***** (Kamer, 11-12-13 ve 19.), ***** **«..yağmur yüklü bulutları meydana getiren O'dur.»** (Ra'd, 12.) âyetiyle ***** **«..zaten onların O'ndan başka koruyup kollayanı yoktur.»** (Ra'd, 11.) âyeti buna misaldir.

e- Kur'ân'daki fasılaların sonu, çoğunlukla; harfi med, harfi lin ve nun'un ilhakı ile biter. Bunun sebebi; Sibeveyh'in dediği gibi, bir ses güzelliği vücuda getirmesidir. Araplar, konuşurken sesi uzatmak gayesiyle; elif, ya ve nûn harflerini bitiştirirler, şayet terennümde bulunmazlarsa bunları kullanmazlar. Bu harfler, Kur'ân'da en kolay ve tatlı bir durak işareti ile gelmiştir.

f- Fasıla harfleri, ya birbirine benzer, ya da birbirine yakın olarak gelirler. Birinciye misal: ***** **«Tûra, yayılmış ince deri üzerine satır satır dizilmiş Kitab'a, ma'mur bir ev olan kabe'ye..»** (Tûr, 1-4.) âyetleridir. İkinciye misal: ***** **«O Rahmândır, Rahimdir, Din gününün Sahibidir.»** (Fatiha, 3-4.), ***** **«Kâf, şerefli Kur'ân'a andolsun. İçlerinden bir uyarıcı gelmesine şaştılar da, o Kâfirler 'Bu ne kabul edilmez bir şeydir' dediler.»** (Kâf, 1-2.) âyetleridir.

Fahruddin Razi ve diğer bazı müfessirler şöyle der: Kur'ân'ın fasılaları, bu iki kısmın dışında değil, bilâkis bunlardan ibarettir. Bu yüzden, Besmele ile beraber Fatiha sûresinin âyet sayısı hakkında Şâfiî mezhebinin görüşleri, Hanefi mezhebininkine tercih edilir. Şâfiî uleması sûredeki ***** âyetini, sonuna kadar bir âyet sayarlar. Altıncı âyetin sonunu, ***** kabul edenlerin görüşü doğru değildir. Çünkü bu fasıla, sûrenin diğer âyetlerine benzemediği gibi, mümasele ve murakabe bakımından da benzememektedir. Halbuki fasılada benzerliğe riayet edilmesi gerekir.

g- Fasılada; tadmin ve îtâ' çokça görülür. Çünkü bunlar, nazımda olsa bile, nesirde bir kusur sayılmazlar. Tadmin, fasıladan sonra gelen kelimeye bağlı olarak gelen kelimedir. ***** **«Siz onların yanından geçip gidiyorsunuz; sabahleyin ve geceleyin..»** (Sâffât, 137-138.) âyeti buna misaldir. Îtâ'; fasılanın aynen tekrarıdır. ***** **«..Ben sadece elçi olarak gönderilen bir insan değil miyim?»** (İsrâ, 93.) âyeti bunun misalidir 94 ve 95. âyetler de aynı şekilde bitmiştir.

60 - FEVÂTİHU'S-SUVER (Sûre Başları)

Bu konuda İbn-i Ebî'l-İsba «el-Havatıru's-Sevanih fî Es râri'l-Fevatih» adlı müstakil bir eser yazmıştır. Bu eserden bir kısmını, bazı ilâveler yaparak özetle vermeğe çalışacağım.

Allahü teâlâ, sûrelere şu **on çeşit kelam**la başlamıştır.

1- Zatı'na sena ile başlamıştır. Sena; Allah'ın medih sıfatlarını kabul, noksan sıfatlardan tenzihi olmak üzere, iki kısma ayrılır.

a- Hamd ile başlayan beş sûre, Tebareke ile başlayan iki sûredir.

b- Tesbih ile başlayan yedi sûredir.

Kirmânî, «Müteşabihu'l-Kur'ân» adlı eserinde şöyle der:

Tesbih, Allah'ın kendine hâs kıldığı kelimelerdir. İsrâ sûresinin ilk kelimesi olan Subhane, iştikakda asıl olan bu fiilin masdariyle, Hadid ve Haşr sûrelerinin ilk kelimeleri bu fiilin geçmiş zamanı ile, Cumua ve Tegabun sûrelerinin ilk kelimeleri bu fiilin gelecek zamanı ile, A'lâ sûresinin ilk kelimesi, emir sigası ile gelmiştir. Böylece Tesbih kelimesi, bütün sigaları ile başlarında yer almıştır.

2- Yirmi dokuz sûrede, huruf-i mukattaa bulunmaktadır. Huruf-i mukattaa, Müteşâbih Bölümünde genişçe ele alınmıştır. Bu harflerle ilgili münasebet, Münasebat Bölümünde ele alınacaktır.

3- On sûre, nida ile başlamıştır. Ahzâb, Talak, Tahrim, Müzzemmil, Müddessir sûrelerinde Resûl'e nida, Nisa, Mâide, Hacc, Hucurât, ve Mümtehine sûrelerinde ise, ümmetine nida vardır.

4- Haber cümlesi ile başlamıştır. Bu şekilde başlayan ilk âyetler şunlardır ***** **«Mü'minler saadete ermişlerdir.»**, ***** **«İnsanların hesabı yaklaştı.»**, ***** **«Allah'ın emri geldi..»**, ***** **«Allah'tan ...ihtardır..»**, ***** **«Sana savaş ganimetlerinden sorarlar..»**, ***** **«Rahmân Kur'ân'ı öğretti.»**, ***** **«Saat**

yaklaştı..», ***** **«Bir fetih verdik..»**, ***** **«Onlar ki inkâr ediyorlar..»**, ***** **«kitabı indiriyor..»**, ***** **«İndirdiğimiz bir sûredir..»**, ***** **«Biz Nuh'u gönderdik..»**, ***** **«Bir isteyen istedi..»**, ***** **«Gerçekleşen..»**, ***** **«Allah işitti..»**, ***** **«Yo yemin olsun»** (iki sûrede; Kıyame ve Beled sûreleri), ***** **«Surat astı ve döndü.»**, ***** **«Övünmek sizi oyaladı..»**, ***** **«Dehşetli hadise.»**, ***** **«Kâfirler ayrılacak değillerdi.»**, ***** **«Biz onu indirdik.»**, ve ***** **«Biz sana Kevseri verdik.»** âyetleridir. Bu âyetler, yirmi üç sûrede yer almıştır.

5- On beş sûre, kasem ile başlamıştır. Bunlar; Sâffât sûresinde meleklere, Burûc ve Târık sûreleri ile, altı sûrede semadaki varlıklara, felekle ilgili olan Necm sûresinde Süreyya yıldızlarına, Fecr sûresinde günün başlangıcına, Leyl sûresinde zamanın bir kısmına veya tamamına, Zâriât ve Mürselât sûrelerinde anâsır-ı hamse'den biri olan havaya, Tûr sûresinde gene bunlardan biri olan toprağa, Tin'de bitkilere, Nâziat'ta insanlara, Âdiyatta ise hayvanlara yemin ile başlamıştır.

6- Yedi sûrede, şart edatı ile başlamıştır. Bunlar; Vâkıa, Munâfikûn, Tekvir, İnfitar, İnşikâk, Zilzal ve Nasr sûreleridir.

7- Altı sûrede, emir sigasıyla, başlamıştır. Bunlar; ***** sûreleridir.

8- Altı sûrede, istifham ile başlamıştır. Bunlar; ***** ve ***** ile başlayan sûrelerdir.

9- Üç sûre de beddua ile başlamıştır. Bunlar; ***** ile başlayan sûrelerdir.

10- Bir sûre de talil ile başlamıştır. Bu da Kurayş sûresidir. Ebû Şame, bunları bir arada toplamış ve şöyle demiştir: Beddua şeklinde zikrettiğimiz kısımdaki sûreler, haber cümlesiyle başlayan sûreler arasında zikredilmesi gerekir. Aynı şekilde Allah'a sena ile başlayan sûrelerin hepsi, haber cümlesidir. Ancak ***** şeklinde emir sigası ile başlayan sûre, bunun dışında kalır. Çünkü bu sigada, kasem vardır. Subhane kelimesiyle başlayan âyetin, dua ve haber cümlesi olma ihtimali mevcuttur. Sonra bunları, şu iki beytte toplamış, şöyle demiştir:

*****

Beyan uleması şöyle der: Husnu'l-ibtida, belâgatin bir nevidir. Husnu'l-ibtida; söze güzel bir cümle ile başlamaktır. Çünkü, kulağa ilk gelen söz, bu cümledir. Eğer cümlede husnü'l-ibtida mevcutsa, dinleyen bu söze kulak verir, anlamağa çalışır. Eğer değilse, diğer cümleler güzel olsa bile, fazla önem verip dinlemez. Bu bakımdan ilk cümlenin kelimeleri, lafız ve mâna yönüyle ayrı özelliklerde olmalıdır. Kur'ân'da mevcut Fevatihu's-suver'in hepsi, en güzel, en beliğ ve en mükemmel şekilde gelmiştir.

Husnu'l-ibtida'nın bir nevi de, daha hususi mânada olan beraatu'l-istihlaldir. Bu sanat, ilk cümlenin ifade ettiği mevzu ile yakın bir münasebeti olduğuna işaret etmektedir. Bunun en bariz misali, Kur'ân'ın ilk sûresi olan Fatiha'da görülür.

Beyhaki, «Şuabu'l-İman» adlı eserinde ifade ettiği gibi bu sûre, Kur'ân'ın gayesini bütünüyle ihtiva etmektedir.

Bu görüşünü, şu senedle nakleder: Bize, Ebû'l-Kasım b. Habib, o Muhammed b. Salih b. Hâni'den, o Huseyn b. Fadl'dan, o Affan b. Müslim'den, o da Rabi b. Subeyh'den rivâyet ederek, Hasenu'l-Basri'nin şöyle dediğini nakleder:

Allahü teâlâ 104 Kitap indirmiş, bunlarda mevcut olan ilmi; Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan gibi dört Kitab'da toplamıştır.

Sonra Furkan'da (Kur'ân'da) mevcut ilimleri mufassal sûrelerde, mufassal sûrelerdekini de Fatiha'da toplamıştır.

Fatiha sûresinin tefsirini bilen, indirilmiş bütün Kitapların tefsirini bilmiş sayılır.

Bu da gösterir ki, Kur'ân'ın ihtiva ettiği ve dinlerin kendisiyle kaim olduğu ilimler, dörttür.

1- Usul ilmi; bu ilmin konusu, Marifetullah ve Sıfatullah'dır. ***** âyeti buna işaret etmektedir. Marifetu'n-nübüvve de bu ilimdedir. ***** âyeti buna işaret etmektedir. Marifetu'l-mead da bu ilimdendir. ***** âyeti buna işaret etmektedir.

2- İlmu'l-ibadât; ***** âyeti buna işaret etmektedir.

3- İlmu's-süluk; bu ilim nefsi, dinin adabına ve Allah'a bağlanmaya sevkeder. Buna ***** âyeti işaret etmektedir.

4- İlmu'l-kasas; bu ilim, geçmiş ümmet ve milletlerin haberini öğrenip, Allah'a itaat edenlerin saadetini, isyan edenlerin şekavetini bildirir. ***** âyeti buna işarettir.

Böylece Allahü teâlâ, Kur'ân'ın bütün maksadını Fatiha'da toplamıştır. Fatiha'da en güzel kelimeler, makta ve belâgat nevileri bulunduğundan, beraatu'l-istihlal'deki gayenin, bunlar olduğu anlaşılır.

Alak sûresi de bu kabildendir. Bu sûre, Fatiha süresindeki ilimlerin benzerini ihtiva etmektedir. Alak sûresinde, beraatu'l-istihlal'i gösteren hususlar, nâzil olan ilk sûre olması, kırâat ve Besmele ile başlamayı emretmesi, ilm-i ahkâma işarette bulunması, tevhidi, zat-ı ilahi'nin isbatı, zati ve fiili sıfatlarıyla ilgili bilgiler ihtiva etmesi, bütün bunlarla, usul-i din'e işarette bulunması, ***** **«İnsana bilmediklerini öğretti.»** âyetiyle, insana lazım olan bilgileri öğretip vermesidir.

Bu bakımdan Fatiha sûresine, Kur'ân'ın başlığı denilmesinin yerinde bir ünvan olduğu söylenir. Çünkü bir kitabın başlığı, o kitabın evvelinde veciz ibarelerle maksadının bir arada toplandığını gösterir.

61 - HAVÂTİMU'S-SUVER (Sûre Sonları)

5204 İfadedeki güzellik bakımından bu bölüm de, Fevatihu's-suver gibidir. **Havâtimu's-suver; sûre sonunun, kulağa hoş gelen kelimelerle bitmesidir.** Bu yüzden sûrelerin son cümlelerinde, bedi mânaları olan kelimeler mevcuttur. Bu kelimeleri duyan, kelamın sona erdiğini anlamış, bundan sonra dikkate değer bir şey kalmadığını öğrenmiş olur. Zira, sûre sonlarındaki âyetler dua, tavsiye, farz, hamd, tekbir, meviza, vaad ve vaid gibi hususlarla biter. Mesela; Fatiha sûresinin hatimesinde matlup olan gaye, Allah'ın gazabına ve dalalete sebebiyet veren masiyyetten, imanı korumaktır. Bütün bunlar; ***** âyetinde toplanmıştır.

Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerden murad, Mü'minlerdir. Bu yüzden Allah, bütün nimetleri ihtiva etmek üzere, inamı mutlak olarak zikretmiştir. Allahın kendisine îman nimeti verdiği kimse, her türlü nimete sahip olan kimsedir. Çünkü îman nimeti, bütün nimetleri içine almaktadır. Bu nimetin zikrinden sonra Mü'minleri ***** âyetiyle vasfetmiştir. Yani onlar; îman nimeti olan mutlak nimetle, Allah'ın emirlerine uymak, günah işlememekle, Allah'ın gazabı ve dalaletten kurtulmayı bir arada toplamışlardır.

Bakara sûresinin son iki âyetinde mevcut duada Âl-i İmrân sûresinin son âyetinde mevcut tavsiyelerde, Nisa sûresinin son âyetinde mevcut feraizde (ki bu âyet, her canlının sonu olan ölümle ilgili hükümleri ihtiva eden âyetlerin sonuncusudur) hüsnü'l-hitam sanatı bulunmakta, Mâide sûresinin son âyetinde Allahü teâlâ'yı tebcil ve tazim, Enam sûresinin sonunda vaad ve vaid, A'raf sûresinin sonunda meleklerin durumunu vasfederek ibadete davet, Enfâl sûresinin son âyetinde cihad ve sıla-i rahm'e teşvik, Tevbe sûresinin son âyetlerinde Resûlüllah'ın vasfı ve medhi ile tekbirler, Yûnus ve Hûd sûrelerinin sonunda yer alan âyetlerde Resûlüllah'ı teselli, Yûsuf sûresinin sonunda yer alan âyetlerde Kur'ân'ın vasfı ve medhi, Ra'd sûresinin sonundaki âyetlerde Resûlü yalanlayanlara red ve vaid yer almaktadır. İbrahim sûresinin son âyeti olan ***** âyeti, sûrenin bittiğini açık bir şekilde gösteren âyettir. Ahkâf sûresinin son âyeti de böyledir. ***** **«Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine kulluk et.»** âyetiyle biten Hicr sûresi de böyledir. Âyetteki yakin kelimesi, ölümle tefsir edilmiştir. Bu âyet, sûrenin en güzel ifade ile bittiğini gösteren canlı bir misaldir.

Zilzal sûresine bir bakın! Kıyamet ahvali nasıl başlamış, ***** **«Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu görür.»** âyetiyle nasıl sona ermiştir.. Kur'ân'da en son nâzil olan ***** **«Allah'a döndürüleceğiniz günden sakının.»** (Bakara, 281.) âyetindeki fesahat ve belâgat güzelliğine bakın.. Bu âyette, ölümden sonraki âhiret hayatına işaret vardır.

Son nâzil olan sûrelerden, Nasr sûresi de böyledir. Bu sûrede, Resûlüllah'ın ölümüne işaret edilmektedir. Buhârî, Said b. Cubeyr tarikıyle İbn-i Abbâsdan şu rivâyette bulunur: Hazret-i Ömer, Eshâba ***** **«Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde..»** âyetinin mânasını sormuştu. Onlar âyetin, şehir ve sarayların fethi mânasına geldiğini söylemişlerdi. Sonra İbn-i Abbâs'a: Sen ne dersin? dediğinde İbn-i Abbâs: **Muhammed'in ecelinin yaklaştığını kendisine bildirmektedir,** cevabını vermiştir.

Buhârî, aynı tarikle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ömer beni, Bedir savaşına katılanlar arasında sayıyordu. Bazı yaşlı Sahabiler bundan alındılar. İbn-i Abbâs'ı neden bize emsal tutuyorsun, halbuki bizim, onun yaşında çocuklarımız var dediler. Bunun üzerine Hazret-i Ömer: Onu hepiniz tanırsınız, diye mukabelede bulundu. Bir gün Bedir'e katılan yaşlı Sahâbeyi davet eden Hazret-i Ömer, ***** âyeti hakkında ne dersiniz, diye sordu, aralarından bir kısmı bu soruya: Allah tarafından yardım edilip, fethe nail olduğumuzda, Allah'a hamd ve istiğfarla emrolunduk, şeklinde cevaplandırırken, bir kısmı da, hiçbir şey söylemediler. Bunun üzerine Ömer bana: Sen de mi aynı şeyi söylersin Abbâs oğlu, diye

sordu. Ben: Hayır, bu sûre Resûlüllah'ın ecelini bildirmektedir. ***** âyeti, Resûl'ün eceline işarettir, dedim ve ***** **«Rabbini överek tesbih et. Ondan mağfiret dile çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.»** âyetini okudum. Bunun üzerine Hazret-i Ömer: Ben de âyeti, aynen senin gibi anlıyorum, dedi.

62 - ÂYET VE SÛRELER ARASINDAKİ MÜNASEBET

5220 Bu konuda, Ebû Hayyân'ın hocası Ebû Cafer b. Zübeyr, müstakil bir eser yazmış, «el-Burhan fî Münasebeti Tertibi Suveri'l-Kur'ân» adını vermiştir. Asrımız ulemasından Burhanuddin el-Bikai «Nazmu'd-Durer fî Tenasubi'l-Âyi ve's-Suver» adında bir eser telif etmiştir. «Esraru't-Tenzil» adlı eserim, îcâz ve belâgatı ihtiva etmekle beraber, sûre ve âyetler arasındaki münasebeti de işlediğinden, bu sahada yazılan bir eserdir. Bu eserimden, sûreler arasındaki münasebete ait olan bölümü ayrı bir kitap halinde özetleyip «Tenasuku'd-Durer fî Tenasubi's-Suver» adını verdim.

Münasebet ilmi, şerefli bir ilimdir. Zorluğundan dolayı müfessirler, bu mevzuya fazla girmemişlerdir. Tefsirinde buna en çok yer veren, Fahruddin Razi olmuş; âyetlerdeki letafetin büyük bir kısmı, tertib ve münasebette görülür, demiştir.

İbnu'l-Arabi, «Siracu'l-Muridin» adlı eserinde şöyle der: Âyetlerin birbiriyle irtibatı, mânalarının birbirini tamamlaması, cümlelerin muntazamlığı bakımından âyetlerin tek kelime halinde girdiği bu ilim, değerli bir ilimdir. Bu sahada bir tek âlim çıktı, sadece Bakara sûresinin münasebeti ile ilgili eser meydana getirdi. Sonra Allah, bizim bu konuya eğilmemizi nasib etti. Fakat ilgi göstereni bulamadık, halkın yanlış değerlendirmesi ile karşı karşıya kaldık. Bunun üzerine telifi bırakıp, neticeyi Allah'a havale ettik.

Bir kısım ulema da şöyle demiştir: Münasebet ilmini ilk defa ortaya koyan, dini ve edebi ilimlerde mahir, Şeyh Ebû Bekr en-Nisaburî'dir. Kendisine; bu âyet şu âyetle niçin geldi? Bu sûrenin şu sûre akabinde gelmesindeki hikmet nedir? diye sorulmuş, o da münasebet ilmini bilmediklerinden Bağdat ulemasını kınamıştır.

Şeyh İzzeddin b. Abdisselam şöyle demiştir: Münasebet ilmi, değerli bir ilimdir. Cümlelerin güzel bir şekilde birbirine bağlanması için, cümlenin başı ile sonu arasındaki bağın aynı şekilde olma şartı aranır. Şayet bu bağ, çeşitli sebeplerle kurulamıyorsa, o cümlede bir münasebet sağlanamaz. Bu münasebeti sağlamaya çalışan kimse gücünü aşarak kendini zorladığından, zayıf bir münasebet kurmuş olur. Bu durum, sözün en güzelinde şöyle dursun, güzelinde dahi kurulması zayıf olan bir münasebet olur. Kur'ân-ı Kerim, yirmi küsur senede, muhtelif sebeblere dayanan, muhtelif hükümlerle nâzil olmuştur. Kur'ân'ın bu şekilde nâzil olması, âyetlerin birbirine irtibatını mümkün kılmamaktadır.

5225 Şeyh Veliyyuddin el-Mellevi şöyle der: Âyetler farklı olaylara göre nâzil olduğundan, aralarında irtibat bulunmaz diyenin sözü, vehimden ibarettir. Bu konuda doğru olan; âyetlerin nüzûl bakımından çeşitli olaylara, tertib bakımından da bir hikmete bağlı olarak nâzil olmasıdır. Mushaf, Beytu'l-İzze'den indiği şekliyle, Levh-i Mahfuz'daki şekline uygun biçimde, sûre ve

âyetleri, tevkifi olarak tertip edilmiştir. Kur'ân'ın üslubu ve mükemmel nazmı, apaçık bir mucizedir. Herşeyden önce; bir âyetin, önceki âyeti tamamlayıp tamamlamadığı veya müstakil olup olmadığı, şayet müstakilse, önceki âyetle olan münasebetinin ne olduğu araştırılmalıdır. Böyle bir araştırma değişik ilimler hakkında geniş bilgi ister. Sûreler arasındaki münasebeti bulmak, geniş bir bilgiye dayanır. Her sûrenin, önceki sûre ile olan münasebet yönü ve hangi maksatla nâzil olduğu araştırılmalıdır.

Fahruddin Razi, Bakara sûresinin tefsiri sırasında, şu izahda bulunur: Bu sûrenin lâfzındaki letafeti, tertibindeki güzelliği düşünen kimse, Kur'ân'ın lâfzındaki fesahat, mânasındaki mükemmelliği ile muciz olduğu gibi, âyetlerinin tanzim ve tertibindeki mükemmelliği ile de muciz olduğunu anlar. Kur'ân'ın üslubu ile muciz olduğunu söyleyenler, belki bunu murad etmişlerdir. Ancak ben, Kur' an'daki bu esrarı anlayamayan çoğu müfessirlerin bu letafetten uzak kaldıklarını gördüm. Bu konudaki gerçek, şu beytte ifade edildiği gibidir:

Beytin mânası şudur: Göz, yıldızı sureten küçük görüyorsa suç, yıldızın küçüklüğünde değil, gözbebeğinin küçüklüğündedir.

1- Âyetler Arasındaki Münasebetin Şartları

5227 Lügatta münasebet; **birbirine benzer ve yakın mânalar bulunmaktadır.** Âyet ve sûrelerdeki münasebetin aslı; aralarında mâna irtibatı sağlayan umumilik-hususilik, aklilik-hissilik, hayali olmayan çeşitli alakalar ile, sebeb veya müsebbeb, illet veya malul, benzerlik veya zıdlık gibi zihni bağların bulunmasıdır.

Münasebetin faydası; cümleler arasında sıkı bir bağ kurmak, aralarındaki bu bağı kuvvetlendirmektir. Kurulan bu münasebetle cümlelerin durumu, kısımları arasında uygunluk bulunan sağlam bir binaya benzer.

Bu izahattan sonra diyebiliriz ki; ardarda gelen iki âyetteki münasebet ya kelimelerin birbirine bağlı oluşu, ya birinci âyetle mânanın tamamlanmayışı, ya ikinci âyetin birinci âyeti tekid veya tefsir edişi, itiraz veya bedel olması yönüyle irtibat aranır ki bu, kabul edilen bir irtibattır. Ya da aralarında irtibat bulunmaz, herbiri birbirinden farklı müstakil birer cümle olur. Bu iki cümleden biri diğerine, ya hükümde ortak olan atıf edatıyla atfedilir, ya da edilmez. Eğer at-fedilirse, aralarında ortak bir yön bulunması gerekir. Mesela: ***** **«..yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilen O'dur..»** (Hadid, 4.) âyeti ile ***** **«Allah (rızkı) kısar da, açar da. Hep O'na döndürüleceksiniz.»** (Bakara, 245.) âyeti buna misaldir. Bu âyetlerde, kabz ile bast, vulûc ile hurûc, nüzûl ile urûc arasında bir zıdlık olduğu gibi, sema ile arz arasında şibih tezad vardır. Ayrıca, azabdan sonra rahmetin, korkudan sonra isteğin zikredilmesi de tezattır. Ahkâmla ilgili âyetlerin ardından, amelini sağlamak üzere vaad ve vaid âyetlerinin gelmesi, emir ve nehiy ifade eden âyetlerin ardından, tevhid ve tenzih ifade eden âyetlerin zikredilmesi, Kur'ân'ın cari olan âdetidir. Bakara, Nisâ ve Mâide sûreleri incelendiğinde, Kur'ân'ın bu âdetini açıkça görmek mümkündür.

Şayet, atıf edatıyla atfedilmemişse, her iki âyeti birbirine bağlayan bir münasebet bağının bulunması gerekir. Bu bağ, mânevi bir karine olabilir.

5228 Bu karinenin çeşitli sebebleri vardır:

1 - Âyetler arasındaki benzerlik olmasıdır. Benzeri bir âyeti, diğer benzerine ilhak etmek, bilgi sahibi olanların işidir. ***** **«..işte gerçek Mü'minler onlardır.»** (Enfâl, 4.) âyetinden sonra ***** **«Nitekim hak uğruna Rabbin seni evinden çıkardığı zaman.»** (Enfâl, 5.) âyetinin gelmesi, buna misaldir. Bu âyette, Eshâb'dan Bazılarının sefer veya savaşa katılmama isteklerine rağmen, Allah'ın savaşmak üzere Mekke'den çıkma emrini Resûlüllah yerine getirdiği gibi, Eshâb'dan Bazılarının itirazına rağmen, ganimetlerin taksimi konusunda Allah'ın tayin ettiği esasların yerine getirilmesini Resûlüne emretmiştir. Âyetin gayesi; savaşa çıkmalarındaki isteksizlikleri gibi ganimetlerin taksiminde Resûlüllah'a karşı çıktıklarını belirtmektir. Savaşmakla kazanılan zafer, nusret, ganimet ve İslamın güçlenmesi nasıl hayırlı neticeler sağlamışsa, ganimetin taksimindeki esaslara uyma da, aynı hayırlı neticeyi sağlayacaktır. Bu yüzden Eshâb, nefislerine uymayı bıraksınlar, emrolundukları şeylere itaat etsinler şeklindedir.

2- Âyetlerin içinde, mânaca birbirine zıd kelimelerin birlikte kullanılmasıdır. **«İnkar edenleri ha uyarmışsın, ha da uyarmamışsın birdir..»** (Bakara, 6.) âyeti buna misaldir. Bu sûrenin ilk âyetleri, Mü'minleri hidayete erdiren Kur'ân'dan bahsetmekte, bunların vasıflarını anlattıktan sonra, Kâfirlere geçmektedir. İtikat yönünden birbirine zıd olan Mü'minden Kâfire geçmedeki münasebet şekli, bir tezattır. Bundaki hikmet: **'Herşey, zıddıyla bilinir'** kaidesinden hareketle, hidayeti teşvik ve imanda sebat etmektir.

Bunun uzak bir münasebet olduğu, sûrenin ilk âyetlerinde Mü'minlerden açıkça söz edilmediği, gayenin Kur'ân'ın tavsifi olduğu sorusuna şöyle cevap verilir: Âyetler arasındaki münasebette, bütün şartların bulunması zaruri değildir. Bilakis, herhangi bir bağın bulunması yeterlidir. Buna göre sûrenin ilk âyetlerindeki gaye, Kur'ân'ı tekid, kulları amel ve imana teşviktir. Bu yüzden, Mü'min ve Kâfirlerin tavsifi bittikten sonra; ***** **«Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz..»** (Bakara, 23.) âyetiyle, tekrar başa dönülmüştür.

3- Mânevi karinelerden biri de istitrattır; ***** **«Ey ademoğulları, size çirkin yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise indirdik. Takva elbisesi daha iyidir.»** (Araf, 26.) âyeti buna misaldir. Zemahşerî bu âyetin tefsirinde şöyle der: Bu âyet, sûrenin 19-22. âyetlerinde yer alan Hazret-i Adem ve Havva'nın avret yerlerinin açılması, bunları yaprakla örttükleri zikredildikten sonra, istitrat olarak gelmiştir. Bu istitrat; Allah'ın indirdiği elbiseden dolayı şükranda bulunmak, avret mahallinin açık kalmasındaki çirkinlik ve rezaleti göstermek, bu yerleri örtmenin takvanın derecelerinden büyük bir derece olduğunu bildirmek üzere gelmiştir.

***** **«Mesih de, gözde melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler..»** (Nisâ, 172.) âyeti de istitrada ayrı bir misaldir. Önceki âyette Mesih'in, Allah'ın oğlu olduğunu

iddia eden Nasraniler reddedildiği gibi, meleklerin de Allah'ın çocukları olduğunu iddia eden Arapların sözü de istitrat olarak reddedilmiştir.

Hüsnu't-tehallus ile istitrat, birbirine çok yakın iki belagi sanattır. Bu sanat, dinleyenin farkedemeyeceği bir şekilde, birinci mânadan maksud olan ikinci mânaya büyük bir ustalık ve incelikle sözü intikal ettirmektir.

Ebû'l-Ala Muhammed b. Ganim şöyle der: Zorlama olduğu için, Kur'ân'da hüsnü't-tehallus sanatı mevcut değildir. Çünkü Kur'ân, iktidap sanatı üzerinde nâzil olmuştur. Bu sanat Arapların, sözü uygun olmayan bir mânaya intikalde kullandıkları bir sanattır. Ebû'l-Ala'nın bu sözü doğru değildir. Çünkü; Kur'ân'da akıllara hayret verecek şekilde, pek çok hüsnü tehallus sanatı vardır.

Araf sûresine bakın.. Allahü teâlâ bu sûrede önce; enbiyayı, geçmiş asırları ve milletleri, sonra Hazret-i Musa'yı kendisine îman eden yetmiş kişinin hikayesini, onlara ve ümmetinden diğerlerine duasını ***** **«Bize bu dünyada da iyilik yaz, âhirette de..»** âyetiyle ifade etmiştir. Hazret-i Musa'nın menkıbeleri ardından Hazret-i Peygamberin menkıbelerini sıralamış, sonra da ***** **«..Azabıma dilediğimi uğratırım rahmetim ise herşeyi kaplamıştır. Onu korunanlara..yazacağım..»** (Araf, 156.) âyetiyle, hüsn-i tehallus'da bulunmuştur. Muhammed ümmetinin ümmi bir resûle uymaları gibi bazı sıfatlarını saymış, sonra da Hazret-i Mu-hammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) güzel sıfat ve faziletlerine yer vermiştir.

Şuarâ sûresinde Hazret-i İbrahim'in ***** **«(Kulların) dirilecekleri gün beni utandırma. O gün ki, ne mal ne de oğullar fayda vermez.»** (Şuarâ, 87-88.) âyetleriyle, kıyamet gününün vasfına geçerek, hüsn-i tahallus'da bulunmuştur.

Kehf sûresinde, Zülkarneyn'in sed hakkındaki sözüne yer vermiş, kıyamet gününde bu seddin yıkılacağını bildirmiş, sûra üfrüleceğini, kıyametin başlayacağını bildirmiş, sonra da Kâfir ve Mü'minlerin gideceği yeri anlatmıştır.

Bir kısım ulema şöyle der: Tehallus ile istitrat arasındaki fark şudur: Tehallus, sözü edilen mevzuyu tamamen değiştirip başka bir mevzuya geçmektir. İstitrat; söz arasında aniden başka bir mevzuya geçmek, bu mevzuyu bırakıp, sanki bunu kastetmiyormuş gibi önceki mevzua dönmektir.

Denilir ki; Araf ve Şuara sûrelerinde bu yüzden, tehallus değil, istitrat sanatı vardır. Çünkü Araf sûresinde ***** **«Musa kavminden bir topluluk da var ki gerçeğe götürürler ve onunla adalet yaparlar.»** (Araf, 159.) âyetiyle Hazret-i Musa kıssasına, Şuarâ sûresinde, enbiya ve ümmetlerinin zikrine dönülmüştür.

Hüsnü tahallus'un faydası; dinleyicinin ilgisini devam ettirmek için, bir sözden diğer bir söze geçmektir. Enbiyanın zikrinden sonra Sâd sûresindeki **«Bu bir hatırlatmadır. Korunanlar için güzel bir gelecek vardır.»** 49. âyeti buna misaldir. Çünkü Kur'ân, Allah'a yapılan zikrin bir nevidir. Sûrede, Kur'ân'ın bir mevzuu olan enbiya'nın zikri bitince, cennet ve ehli gibi, bir başka mevzuya geçilmiştir. Sonra da ***** **«Bu böyledir. Fakat azgınlara en kötü bir gelecek vardır.»** (Sâd, 55.) âyetiyle cehennem ve ehlinin zikri ele alınmıştır.

İbnu'l-Esir şöyle der: Bir sözden diğerine geçiş durumunda ***** ism-i işaretinin fasl kelimesi yerinde kullanılması, vasl'dan daha güzeldir. Bu ismi işaret, bir sözden diğerine geçiş arasında mevcut, kesin bir bağdır.

Hüsn-i tehallus'a yakın olan bir sanat da, hüsnü'l-matlabdır. Zencani ve Tîbi bunun, bir mukaddime yaptıktan sonra, asıl gayeyi belirtmek olduğunu söyler. ***** âyeti buna misaldir.

Tîbi; İbrahim (aleyhisselâm)ın lisanıyle gelen *****

«Onlar benim düşmanımdır. Yalnız âlemlerin Rabbi (benim dostumdur.) Beni yaratan ve bana yol gösteren O'dur. Rabbim bana hüküm ver ve beni salihlere kat.» (Şuarâ, 77,78-83.) âyetlerinde, hüsn-i tehallus ve hüsn-i matlap, bir arada bulunur, der.

2- Münasebetle İlgili Bazı Kaideler

5239 Bazı müteahhirun uleması şöyle der: Kur'ân'da, âyetler arasındaki münasebeti gösteren umumi esaslar şunlardır: Sûrenin hangi gaye ile indiğini bilmek bu gayeye götüren sebepleri araştırmak, bu sebeplerin birbirine yakınlık ve uzaklık durumunu incelemek, âyetlerin birbirini takibinde, dinleyenin merakını dikkate almak, belâgatın gerektirdiği hususlara önem vermektir. Âyetler arasındaki münasebeti kolaylaştıran umumi kaide, işte bunlardır. Bu kaide uygulandığında, her sûre ve âyet arasında mevcut münasebet, açıkça ortaya çıkar.

Makabli ile olan münasebeti bulmada zorluk çekilen âyetler şunlardır: ***** **«Onu tekrarlamak için dilini depretme.»** (Kıyame, 16.) âyeti, bunlardan biridir. Bu sûrenin evveli ve ahirindeki âyetler arasında münasebet kurmak güçtür. Bütünüyle sûre, kıyamet ahvalinden bahsetmektedir. Bu yüzden, Rafiza'dan Bazıları, bazı âyetlerin sûreden sakıt olduğu görüşündedirler.

Kaffal; sûrenin.. ***** **«(O zaman) insanın yapıp öne sürdüğü (yapmayıp) geri bıraktığı herşey kendisine haber verilir.»** (Kıyame, 13.) âyetinde zikri geçen **insan** hakkında nâzil olduğunu söyleyerek şöyle demiştir: Bu insan'a kitabı verilir. Okumağa başlayınca korkudan titreyerek, okumasını hızlandırır. Bu sırada ona: Acele edip dilini kımıldatma. Amelini cem edip sana söylemek bize aittir. Amelini söylediğimizde yaptığını ikrar ederek onu kabul et. Bundan sonra, insanın durumunu ve işlediklerini açıklamak bize aittir, denilir.

Kaffal'ın bu şekildeki tefsiri, Buhârî'de mevcut hadise muhaliftir. Hadise göre, vahyin nüzûlü sırasında Resûlüllah'ın lisanını kımıldatması hakkında nâzil olmuştur.

Bazı ulema, bu âyetlerde çeşitli münasebet yönleri olduğunu zikretmişlerdir. Bunlardan Bazıları şunlardır:

Âyette, kıyametten söz edilince, amelinde kusurlu olan kimse, kendiliğinden aceleye kapılacaktır. Aslında hayırlı işlerde acele etmek, dinen matlup olan bir iştir. Bu bakımdan âyet, hayra koşmaktan daha önemli olan vahye kulak vermeyi, muteriza bir cümle ile tenbihde bulunmuş, vahyi iyice dinleyip, mânasını kavramayı emretmiştir. Vahyi ezberlemeğe çalışmak,

mânasını anlamağa mâni olduğundan Cenab-ı Hak, Resûl'ünden ezberlemede acele etmemesini istemiştir. Resûlüllah'ın inen vahyi sonuna kadar iyice dinlemesi, muhtevasını kavraması için, Allahü teâlâ ezberletme işini üzerine almıştır. Muteriza şeklindeki âyet bitince, Hazret-i Adem ve nesliyle ilgili âyetlere dönülmüş, insanın acele etmemesini isteyen ***** edatı kullanılmıştır. Bu âyetle Cenab-ı Hak sanki: Ey ademoğlu, aceleci olarak yaratıldığından, herşeye de acele eder ve aceleyi seversin demek istemiştir.

Kur'ân'ın âdeti; kulun ahirette sunacağı ameli ihtiva eden Kitab'dan söz ettiğinde, dünyada iken yapıp yapmadığına dair hükümleri ihtiva eden amel defterini zikretmesidir. *****

«Kitap ortaya konulmuştur. Suçlular, onun içindekilerden korkarak:....«Andolsun biz bu Kur'ân'da insanlara herçeşit misali türlü biçimlerde anlattık..» (Kehf, 49-54.), ***** **«..kimlerin kitabı sağından verilirse işte onlar, kitaplarını okurlar..Andolsun biz Kur'ân'da insanlara herçeşit misali türlü biçimlerde anlattık..»** (İsrâ, 71, 89.), ***** **«O gün sura üflenir ve o gün suçluları gömgök toplarız...Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan Kur'ân'ı acele ile okumağa kalkma.»** (Tâhâ, 102, 114.) âyetleri buna misaldir.

Sûrenin ***** **«Birtakım özürler ortaya atsa da.»** (Kıyame, 15.) âyetinden önceki âyetleri indiğinde Resûlüllah, bu halet-i ruhiye içinde iken nâzil olan âyetleri ezberlemeğe çalışıyor, unutma korkusundan acele ederek, dilini kımıldatıyordu. Bunun üzerine ***** **«Onu tekrarlamak için dilini depretme...Sonra onu açıklamak bize düşer.»** âyetleri nâzil oldu. Bundan sonra, önceki âyetleri tamamlamak üzere söze devam etti.

Fahruddin Razi, şöyle der: Buna benzer bir durum şudur; hoca talebeye bir konuyu anlatırken, talebenin zihni başka bir şeyle meşgul olsa, hocası da talebeye: 'Aklını derse ver, söylediklerimi iyi dinle' dese, hoca ile talebe arasındaki duruma vakıf olmayan kimse: Bunun anlatılan dersle ne alakası var diye düşünse bile, meseleye vakıf olan aynı şekilde düşünmez.

Cenabı Hak Kıyame sûresinin ilk âyetlerindeki umumi mânada olan nefis kelimesinden, hususi mânada Resûlüllah'ın nefs'ine geçmiştir. Bununla şöyle demek istemiştir. Her nefis böyledir. Ya Muhammed, senin nefsin, nefislerin en şereflisi kılınmıştır. Bu bakımdan nefsin, en mükemmel vasıflarda kalsın.

***** **«Sana hilalden soruyorlar..»** (Bakara, 189.) âyeti de bu kabildendir. Evlere, kapılarından girme hükmü ile, yeni doğan ayın hükmü ne olduğu? sorusuna şu cevap verilir: Âyette istitrat sanatı mevcuttur. Yeni doğan ay, haccın vaktini gösterir. Âyetin sebeb-i nuzûlünden anlaşıldığına göre, evlere kapıdan girme işi, hac mevsiminde uygulanan bir âdetti. Evlere giriş, âyetteki hilal hakkındaki sorunun cevabı dışında, ziyade cevap olarak zikredilmiştir. Bu husus aynen, Resûlüllah'a deniz suyundan sorulduğunda: **'Suyu temiz, içinde yaşayanların ölüsü helâldir'** şeklinde verdiği cevaba benzer.

***** **«Doğu da batı da Allah'ındır.»** (Bakara, 115.) âyeti de bu kabildendir. Bu âyetin, ***** **«Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasına engel olandan daha**

zalim kim vardır» (Bakara, 114.) âyetiyle olan münasebeti nedir? şeklindeki soruya Şeyh Ebû Muhammed el-Cuveyni, «Tefsir»inde şöyle cevap vermiştir: Ebû'l-Hasen ed-Dahhan'ın şöyle dediğini işittim: İki âyet arasındaki münasebet; Beyt-i Makdisin tahribi, önceki âyette zikredilmiş olmasındandır. Âyetin mânası; bu tahrib, sizi ona yönelmekten alıkoymasın. Çünkü meşrık da magrib de Allah'ındır' şeklindedir.

3- Sûrelerin Başı ve Sonuyla Olan Münasebetleri

Sûrelerin baş ve sonları arasındaki münasebet, bu nevidendir. Bu konuda «Merasıdu'l-Matali' fî Tenasubi'l-Makatı' ve'l-Metali'» adlı, küçük bir eser telif ettim.

Kasas sûresine bakalım...Sûre Musa (aleyhisselâm)la başlamış ***** **«..artık bir daha suçlularla arkadaş olmayacağım.»** (Kasas, 17.) âyetindeki sözüyle devam etmiş, vatanından çıkışı ele alınmış, sonra Resûlüllahın Kâfirlere hiçbir zaman yardımcı olmayacağına dair Allah'ın emriyle Mekkeden çıkışı teselli edilerek, tekrar Mekke'ye döneceğine dair vaadi ile son bulmuştur. Böylece, sûrenin başında olan ***** **«..biz onu tekrar sana geri vereceğiz..»** (Kasas, 7.) âyetiyle, Resûlüllah'ın Mekke'ye dönüşü arasında münasebet mevcuttur.

Zemahşerî şöyle der: Allahü teâlâ, Mü'minûn sûresinde ***** **«Mü'minler saadete ulaştılar.»** âyetiyle başlamış, ***** **«Kâfirler saadete ulaşacak değillerdir.»** âyetiyle bitmiştir. Sûrenin başı ile sonu arasında, ne büyük bir değişiklik vardır, değil mi?

Kirmani, «el-Acaib» adlı eserinde, bunun benzerini zikrederek şöyle der: Sâd sûresi Allah'a zikr ile başlamış, ***** **«O (Kur'ân) bütün âlemlere bir öğütten ibarettir.»** 87. âyetinde gene zikr ile bitmiştir. Nun sûresi ***** **«Sen, Rabbinin nimetine kavuşmuş bir kimsesin, aklını yitirmiş biri değilsin.»** âyetiyle başlamış, ***** **«'O aklını yitirmiş diyorlardı.»** 51. âyetiyle son bulmuştur.

Bir sûrenin başı ile, önceki sûrenin sonu arasındaki münasebet de bu kabildendir. ***** **«Bari Kureyşin güvenini sağladığı için.»,** *****

«Nihayet onları (kurt tarafından) yenilmiş ekin yaprağı gibi yaptı.» âyetlerinde olduğu gibi, bu münasebet, ***** **«Nihayet onu Firavn ailesi aldı ki kendilerine bir düşman ve başlarına derd olsun.»** (Kasas, 8.) âyetinde görülen münasebet gibidir. Bunu Ahfeş söylemiştir.

Kevâşi, Mâide sûresinin tefsirinde şöyle der: Nisâ sûresinin sonu, kullar arasında tevhid ve adalet emriyle bittiğinden, Mâide sûresi, ***** **«Ey inananlar, akitleri yerine getirin.»** âyetiyle başlamıştır.

Ulemadan bir kısmı şöyle der: Her sûrenin başlangıcına bakılırsa, bir önceki sûrenin sonu ile aralarında büyük bir münasebet olduğu görülür. Bu münasebet bazen açık, bazen kapalıdır. Enam sûresinin Hamd ile başlaması, Mâide sûresinin, ***** **«..Aralarında hak ile hükmedilmiş ve: 'Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur' denilmiştir.»** (Zümer, 75.) âyetinde olduğu gibi bir hükümle bitmesi, aralarındaki münasebeti gösterir. Gene Fâtır

sûresinin Hamd ile başlaması, bir önceki sûrenin sonu olan; ***** **«Artık kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir. Tıpkı bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi..»** (Sebe, 54.) âyetiyle, münasip düşmüştür. Nitekim; ***** **«Böylece zulmeden milletin ardı kesildi. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.»** (Enam, 45.) âyetinde bu münasebet açıkça görülmektedir. Hadid sûresinin Tesbih'le başlaması, Vakıa sûresinin Tesbih fiilinin emir sigasıyla bitmesi, birbirine uygun düşmüştür. Bakara sûresinin ***** ile başlaması, Fatiha sûresinin ***** âyetinde geçen **sırat** kelimesine işaret etmektedir. Hidayet isteyenlere sanki, hidayetini istediğiniz doğru yol, bu Kitab'ın kendisidir, denilmek istenmiştir. Gerçekten bu mâna, Fatiha sûresiyle Bakara sûresindeki münasebeti gösteren en uygun mânadır.

Kevser sûresinin letafeti, önceki sûrenin mukabilinde gelmesindendir. Maun sûresinde Cenab-ı Hak, münafıkları; cimrilik, namazı terketmek, namazı riya ile kılmak ve zekat vermemek gibi dört sıfatla vasfetmiştir. Kevser sûresinde ise; cimriliğin mukabili olan, çok hayır mânasında ***** âyetiyle namazı terketmenin mukabilinde, namaza devam et mânasında olan ***** ile, riyanın mukabilinde, insanlara değil Rabbın rızası için namaz kıl mânasında ***** ile, zekat vermeme mukabilinde, kestiğin kurban etini tasadduk et şeklinde ***** âyetiyle mukabil olarak getirilmiştir.

Bir kısım ulema şöyle der: Sûrelerdeki tertibin tevkifi olarak Allah'dan sâdır olduğunu gösteren sebepler vardır: Bunlardan birincisi; Hâ Mim'lerde olduğu gibi harfler arasındaki münasebettir. İkincisi; Fatiha sûresinin sonunun, mâna bakımından Bakara sûresinin ilk âyeti ile olan münasebetinde görüldüğü gibi, sûrenin başı ile bir önceki sûrenin sonu arasındaki münasebettir. Üçüncüsü; Tebbet sûresinin sonu ile, İhlâs sûresinin evveli arasında olduğu gibi, iki sûrenin lâfzan aynı vezinde olmasıdır. Dördüncüsü; Duhâ ve İnşirah sûrelerinde olduğu gibi, bir sûredeki cümlelerin, çoğunlukla diğer sûredeki cümlelere benzemesidir.

Bir kısım ulema da şöyle der: Fatiha sûresi; rububiyeti ikrar, Allah'a iltica, Yahudi ve Hristiyanlıktan uzaklaşmayı ihtiva eden bir sûredir. Bakara sûresi dinin esaslarını ihtiva eden, Âl-i İmrân da bu esasları tamamlayan bir sûredir. Bakara sûresi; dini hükümlere delil getiren, Âl-i İmrân da, dine husumet besleyenlerin şüphelerine cevap veren bir sûredir. Bu yüzden sûrede, Hristiyanların üzerinde durdukları müteşâbih âyetler zikredilmiştir. Haccın farziyeti de bu sûrede yer almıştır. Fakat Bakara sûresinde haccın meşru kılındığı zikredilmiş, tamamlanması emrolunmuştur. Âl-i İmrân'da, Nasranilere hitap daha çok yer alırken, Yahudiler Bakara sûresinde çok zikredilmiştir. Bunun sebebi, Tevrat'ın asıl, İncil'in fer'i olmasıdır. Resûlüllah Medine'ye hicret ettiğinde, Yahudileri İslama davet etmiş, onlarla mücadelede bulunmuştur. Nasranilerle mücadelesi, daha sonraları olmuştur. Müşrikleri İslama davet etmesi ise, ehl-i kitaptan öncedir. Bu bakımdan, Mekki sûrelerde enbiyanın tabi olduğu din yer almış, bununla bütün insanlara hitap edilmiştir. Medeni sûrelerde ise, ehli kitap'tan ve müşriklerden peygamberleri tasdik edenlere hitap edildiğinden, Ey Ehl-i Kitap, Ey İsrailoğulları, Ey İman Edenler, şeklinde hitapta bulunulmuştur. Nisâ sûresinde, insanlar arasında cari olan

hükümler yer almıştır. Bu hükümler; Allah'ın halkettiği, sıhriyyet ve neseb gibi, kullarına takdir ettiği hükümler olarak ikiye ayrılır. Bu yüzden sûre; ***** **«..sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp...Rabbinizden korkun..»** âyetiyle başlamış, aynı âyetin devamında ***** **«..adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmaktan) sakının.»** buyurmuştur. Sûre başındaki bu fevkalâde münasebet ile berâetu'l-istihlale bakalım.. Sûre başında yer alan bu âyet, kadınlarda nikahı helal ve haram olanları, akrabalar arasındaki mirası ihtiva etmektedir. Hazret-i Adem'in, sonra da Havva'nın yaratılışı ile nikah başlamış, bu ikisinin evlenmesinden pek çok erkek-kadın meydana gelmiştir.

Mâide sûresi, bazı akidelerin yer aldığı sûredir. Bu sûre, dini hükümlerin tamamını, dinin çeşitli yönlerini, resûllerin verdikleri söz ile, ümmetlerinden aldıkları sözün yerine getirilmesini ihtiva etmektedir. Din, bu sûredeki âyetle tamamlanmış, dini tamamlayan sûre de, bu sûre olmuştur. Sûrede ayrıca, ihramlı iken avın yasaklanması, can ve malı korumak üzere haddi aşarak savaşan ve hırsızlık yapanların cezalandırılması, Allah'a ibadette esas olan temiz şeylerin helal kılınması gibi hususlar mevcuttur. Bu bakımdan; abdest, teyemmüm, her Mü'min'in Kur'ân'la hükmetmesi gibi Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) şeriatı ile ilgili hususlar, bu sûrede zikredilmiştir. Bu yüzden sûrede yerine getirmek ve tamamlamak gibi kelimeler çokça yinelenmiştir. Sûrede ayrıca, dinden dönenlerin yerine, daha hayırlıların geleceği, dinin tamamıyla kemale erdiği, ifade edilmiştir. Bu yönleriyle Mâide sûresi, en son tamamlanan sûrelerden olmuştur. Medine' de nâzil olan bu dört sûre arasındaki tertib, en mükemmel bir tertiptir.

Ebû Cafer b. Zübeyr şöyle der: Hattabi'nin ifadesine göre; Sahâbe-i Ki-ram'dan Kur'ân'ı cem edenler, Kadir sûresine Alak sûresinden sonra yer vermişler, sebebini de şöyle açıklamışlardır: ***** âyetindeki zamirin, kinaye olarak ***** fiiline bağlı olması, okunması emredilen Kitab'a işarettir. Kadı Ebû Bekr İbnu'l-Arabi; bu durumu, gerçek bir bedi sanatı olarak vasıflandırmıştır.

4- Huruf-i Mukattaa Arasındaki Münasebet

Zerkeşî «el-Burhan»ında şöyle der: Huruf-i mukattaa ile başlayan sûreler de, münasebet ilminin bir nevidir. Bu harflerden her biri başladığı sûreye tahsis edilmiş, ***** yerine, ***** de ***** harfleri yerine gelmemiştir. Her sûrenin bu harflerden biriyle başlaması, sûredeki harf ve kelimelerden çoğunun bu harflere mümasil olmasındandır. Bu sûrelerden herbirinin kendisinde mevcut olan kelime ve harflere uygun düşmeyen huruf-i mukatta ile başlaması, doğru değildir. Şayet Nûn sûresi Kâf, Kâf sûresi de Nûn ile başlasaydı, Allah kelamında riayet edilen münasebet ortadan kalkmış olurdu. Bu yüzden sûrede kaf harfi çokça tekrar ettiğinden, Kâf sûresi bu harfle başlamıştır. Bu sûrede; Kur'ân, halk, kavl, kurb, telakki, rakib, sâik, ilka, tekaddüm, müttekin, kalb, kurûn, Nakîb, teşakkuk ve hukuk gibi kelimelerin hepsinde, kaf harfi bulunmaktadır.

Yûnus sûresindeki iki yüzden fazla kelimede, ra harfi tekrar etmiştir. Bu yüzden sûre ***** ile başlamıştır. Sâd sûresi, içinde sad harfi bulunan bazı husumet nevilerini ihtiva etmektedir. İlk husumet ***** **«Tanrıları bire mi indirdi..»** 5. âyetinde görüldüğü gibi, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Kâfirler arasındaki husumettir. Sıra ile; Dâvud (aleyhisselâm)ın huzuruna gelen iki hasmın husumeti, cehennem ehlinin husumeti, meleklerin Hazret-i Adem'in yaratılma kararına karşı husumeti, şeytanın Hazret-i Adem'e secde etmeme konusundaki husumeti ile ademoğlunu yanıltmadaki husumeti yer almıştır.

***** harflerinde, üç mahreç bir arada bulunmaktadır. Bunlar sıra ile; boğaz, dil ve dudak harfleridir. Bu tertib; yaratmanın başlangıcı olan bidayeti, ahiretin başlangıcı olan nihayete, emir ve nehiylere uyarak şeriata uygun yaşayış olan vasata, işaret etmektedir. Bu harflerle başlayan her sûre, yukarıda söylenen üç hususu içine alır.

Araf sûresindeki sad harfi, Adem (aleyhisselâm) ve diğer peygember kıssalarının şerhi ile, ***** **«..göğsünde bir sıkıntı olmasın..»** âyetinin mevcudiyetinden dolayı ***** harflerine ilâve edilmiştir. Bazı ulema ***** harflerinin mânası; ***** **«göğsünü açmadık mı?»** âyetinin mânasını taşımaktadır, derler. Ra'd sûresinde mevcut ***** âyeti ile; ra'd, berk ve benzeri kelimelerin mevcudiyetinden dolayı ***** harflerine, ra harfi ilâve edilmiştir.

Huruf-i mukattaa ile başlayan sûrelerde, ekseriyetle bu harflerden sonra gelen, Kur'ân ve Kitab gibi, Kur'ân'la ilgili kelimeler mevcuttur.

***** gibi âyetler buna misaldir. Ancak; Ankebût, Rûm ve Nûn sûrelerinde, bu harflerden sonra Kur'ân'la ilgili kelimeler zikredilmemiştir. Bunların hikmetini, «Esraru't-Tenzil» adlı eserimde açıkladım.

Harâllî: Kur'ân; zecr, emr, helal, haram, muhkem, müteşâbih ve emsal şeklinde yedi harf üzere nâzil olmuştur, hadisinin mânası hakkında şöyle der: Kur'ân, ahlâkın ve herşeyin en mükemmelini kendinde topladığından, Hatemu'l-Enbiya'nın Kitab'ı da, en son Kitap olmuş; güzel ahlâka dönüş O'nun zuhuruyla başlamıştır. Daha önceki peygamberlerde bulunmayan bu üç esasın ıslahı: **'Güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim'** hadisinden de anlaşılacağı üzere, O'nunla son noktasına ulaşmıştır. Resûlüllah'ın şu hadisinde bir arada bulunan; dünya, din ve ahiretin ıslahı, bu üç esası meydana getirmektedir: **'Ya Rabbi, Risaletimin ismeti olan dinimi ıslah et. Geçimimi sağladığım dünyamı ıslah et. Döneceğim yer olan ahiretimi ıslah et.** Her ıslahda, ilerleme ve gerileme bulunduğundan mevcut olan üç esas altıya baliğ olur. Bunlar da Kur'ân'ın altı harfidir. Bu altı harfe, bir eşi olmayan yedinci bir harf ilâve edilerek tamamı yediye ulaşmıştır. Bu harflerin en değersiz olanı, dünya hayatının ıslahı olan ifadesidir. Bu da, haram ve helal olmak üzere iki kelimeden ibarettir. Birincisi haram dır; nefis ve beden, haramdan temizlenmek ve uzak tutulmakla ıslah edilir. İkincisi ise helal dır; nefis ve beden, buna uymakla düzelir, ıslah edilir. Tevratda, helal ve haramın aslı mevcutsa da, tamamı Kur'ân'dadır.

Bundan sonra, ahiret hayatının ıslahı olan iki harf gelmektedir. Birincisi zecr ve nehiydir. Ahiret hayatındaki güzelliklerden uzaklaştırdığı için, nefis ve beden, nehiylerden kaçınmakla

ıslah edilir. İkincisi emirdir; ahiret hayatındaki güzellikleri sağladığı için nefis, Allah'ın emirlerini yerine getirmekle ıslah edilir. İncil'de bu iki hususun aslı mevcutsa da, tamamı Kur'ân'dadır.

Bundan sonra da dinin ıslahı olan iki harf gelmektedir. Birincisi, Allah'ın hitabını, kulun kolayca anladığı muhkemlerdir. İkincisi de, aklın yetersizliğinden,

Allah'ın hitabını kulun anlamaktan aciz kaldığı müteşabihlerdir.

Bu yedi harften beşi, amel içindir. Altıncısı ise, kulun aczini itiraf edip haddini bilmesidir. Bu iki harf, bütün semavi kitaplarda mevcut ise de tamamı Kur'ân'dadır. Hepsini cami olan yedinci harf, sadece Kur'ân'a mahsustur. Bu da Allah'ın yüce sıfatlarından biri olan Hamd'dır. Son harf Hamd olduğuna göre, Allahü teâlâ Kur'ân'a Hamd ile başlamıştır. Allah, Kur'ân'ın her yerine yayılan yedi harfi Fatiha sûresinde toplamıştır. Fatiha'nın birinci âyeti; yedinci harf olan Hamd'e, ikinci âyeti; dünyada Rahmân, ahirette Rahim olduğunu gösteren helal ve harama, üçüncü âyeti; dini meselelerle ilgili emir ve nehye dayanan mülk sahibi olmasına; dördüncü âyetteki, ***** muhkeme, ***** müteşâbihe şamildir. Kur'ân, bütün özellikleri kendinde toplayan yedinci harfle başladığından, Bakara sûresi de insanın, idrakinden aciz kaldığı altıncı harf olan müteşâbihle başlamıştır. Harâllî'nin sözü burada bitmiştir.

Bu açıklamanın kabul edilebilecek yönü, son ifadesidir. Bunun dışındakiler; kulağa çirkin gelen, kalbi nefrete sürükleyen, insanın iştahını kaçıran sözlerdir. Bunları nakletmiş olmaktan Allah'a sığınırım. Bana göre, Fatiha'dan sonra Bakara, sûresinin ***** ile başlamasındaki en güzel münasebet, Fatiha sûresinin, herkesin kolaylıkla anlayacağı muhkemle, Bakara sûresinin de, mukabili olan tevilden uzak müteşâbihle başlamış olmasıdır.

5- Sûrenin İsmiyle Olan Münasebeti

5263 Sûrelerin ismi, o sürede geçen önemli bir konu ile münasip olması, münasebetten sayılır. Bu konuda On yedinci Bölümde bilgi verilmişti. Kirmânî «el-Acaib» adlı eserinde şunu ifade eder: Ha Mim ile başlayan yedi sûreye müştereken aynı ismin verilmesi, aralarında her birini tansis eden benzerlikler bulunmasındandır. Ha Mim ile başlayan sûrelerde bu benzerlik; sûrenin uzunluk veya kısalığındaki miktarın yakınlığı, âyetlerin tertibindeki benzerliği yanında, sûrenin Kitap veya Kitabın bir sıfatıyla başlamasıdır.

6- Âyetler Arasındaki Münasebetin Sağladığı Faydalar

5264 Tacuddin es-Subki'nin yazma halindeki «et-Tezkira» adlı eserinden şunları naklediyorum: İsrâ sûresinin tesbih, Kehf sûresinin de hamd ile başlamasındaki hikmet nedir? sorusuna Subki, şu cevabı vermiştir: Tesbih; ***** âyeti ile ***** şeklindeki duada görüldüğü gibi, hamd' den önce gelmiştir. İbn-i Zemlekani bunu şu şekilde cevaplandırır: İsrâ sûresinde müşrikler İsrâ hadisesinden dolayı Resûlüllah'ı tekzib etmişlerdi. Bu tekzib aynı zamanda Allah'ı tekzib sayıldığından, Allah ve Resûlünü bundan tenzih etmek üzere, Subhane lâfzıyle başlamıştır. Kehf sûresi, müşriklerin Eshâb-ı Kehfi sormalarından sonra nâzil olduğundan, İsrâ sûresine nazaran nüzûlü tehir et, miş, Allah'ın Resûlüne ve Mü'minlere

verdiği nimeti kesmeyip, Kitab'ını indirmekle bu nimeti tamamladığını açıklamak üzere indirmiştir. Bundan dolayı sûre; Allah'a hamd ile başlamıştır.

Huveyyi, Tefsirinde şöyle der: Fatiha sûresinin ***** âyeti ile başlaması Allah'ın bütün mahlûkatın maliki olduğunu bildirmek içindir. Fakat; Enam, Kehf, Sebe ve Fâtır sûrelerinde bunun yerine, sıfatlarından biri gelmiştir. Enam sûresinde sadece yeri-göğü, karanlık ve aydınlığı yaratma sıfatı, Kehf sûresinde Kitab'ı inzali, Sebe sûresinde yer ve göklerde olanlara malik olması, Fâtır sûresinde ise yer ve gökleri yaratma sıfatı mevcuttur. Fatiha, Kur'ân'ın ilk sûresi ve Ummu'l-Kitap olduğundan sıfatların en beliğ, umumi ve şumüllü olanıyla başlamıştır.

Kirmânî «el-Acaib» adlı eserinde şöyle der: Kur'ân'da dört yerde; ***** (Bakara, 189.), ***** **«Sana ne harcayacaklarını soruyorlar..»** (Bakara 215.), ***** **«Sana haram aylardan soruyorlar..»** (Bakara, 217.) ve ***** **«Sana içkiden soruyorlar..»** (Bakara, 219.) âyetlerindeki fiil atıf harfi olan vavsız gelirken, üç yerde ise ***** **«Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar.»** (Bakara, 219.), ***** **«Sana yetimlerden soruyorlar..»** (Bakara, 220.), ***** **«Sana âdet görmeden soruyorlar..»** (Bakara, 222.) âyetlerindeki fiil, vav harfi ile gelmiştir. Bundaki hikmet nedir? sorusuna şu cevabı veririz: İlk dört âyetteki sorular; değişik zamanlarda, diğer üç âyetteki sorular ise aynı zamanda sorulmuştur. Bu yüzden üç âyetteki fiil, atıf harfiyle gelmiştir.

***** **«Sana dağlardan soruyorlar. De ki:..»** (Tâhâ, 105.) âyetinde, cevap makamında olan ***** kelimesi fa harfi almıştır. Halbuki Kur'ân'da cevap durumunda olan ***** emri, fa harfi almaz, şeklindeki söze Kirmânî şu cevabı vermiştir: Âyette ***** **Eğer sana sorarlarsa de ki:.,** şeklinde bir takdir mevcuttur. ***** **«Kullarım sana benden sorarlarsa (söyle) ben onlara yakınım..»** (Bakara, 186.) âyetinde, Kur'ân'ın âdetine göre şartın cevabı ***** şeklinde gelmesi gerekirken böyle olmamıştır, sözüne şu cevabı veririz: Kul dua sırasında, en şerefli bir makamda olduğundan, Allah'la arasında, herhangi bir vasıta bulunmadığına işaret olmak üzere ***** fiili hazfedilmiştir.

Kur'ân'da ***** nidasıyla başlayan iki sûre, Nisa ve Hac sûreleridir. Birinci sûrenin yarısı dünya hayatını, ikinci yarısı da ahiret hayatının izahını yapmaktadır.

63 - BENZER ÂYETLER

5267 Bu konuda Bazı ulema müstakil eser telif etmiştir. Hatırladığıma göre bunların ilki, Kisai'nin eseridir. Sehavi bu eseri nazma çevirmiştir. Kirmânî, aynı sahada eser yazarak «el-Burhan fî Tevcihi Müteşâbihi'l-Kur'ân» adını vermiştir. Ebû Abdillah er-Razi, aynı konuda daha mükemmel bir eser vucuda getirerek «Durretu't-Tenzil ve Gurrettu't-Tevil» adını vermiştir. Ebû Cafer b. Zübeyr de «Milaku't-Tevil» adında, göremediğim bir eser vücuda getirmiştir. Kadı Burhaneddin b. Cemaa «Keşfu'l-Meânî an Müteşâbihi'l-Mesani» adında latif bir eser yazmıştır.

«Esraru't-Tenzil» adlı kitabımdan bir bölüm, «Katfu'l-Ezhar fî Keşfi'l-Esrar» adıyla bu mevzuya tahsis edilmiştir. Bu sahada yazılmış, daha pek çok eser bulunmaktadır.

Âyetler arasındaki benzerlikten maksat;

a- Âyetin muhtelif şekil ve fasıla ile bir sûrede mukaddem, diğer sûrede muahhar olarak gelmesidir. ***** **«..Secde ederek kapıdan girin ve 'ya Rabbi bizi affet' deyin..»** (Bakara, 58.), ***** **«..affet deyin ve secde ederek kapıdan girin.»** (Araf, 161.), ***** **«..Allah'dan başkası adına kesilen.»** (Bakara, 173.), ***** **«Allah'dan başkası adına kesilen..»** (Enam, 145.) âyetleri buna misaldir.

b- Bir sûrede bir harf ziyadesiyle gelirken, diğer sûrede ziyade olmadan gelmesidir. ***** **«..onları uyarmanla..»** (Bakara, 6.), ***** **«Onları uyarsan da..»** (Yâsin, 10.), ***** **«..Kanunlar yalnız Allah'ın kanunu olsun..»** (Bakara, 193.), ***** **«Din tamamen Allah'ın oluncaya kadar..»** (Enfâl, 39.) âyetleri buna misaldir.

c- Bir sûrede marife, diğerinde nekre veya bir sûrede müfred, diğerinde cemi veya bir sûrede bir harf, diğerinde iki harf veya bir sûrede idgamlı, diğerinde ise idgamsız olarak gelir. Bu bahis, Münasebet Bölümüyle birbirine yakındır.

Benzer âyetlerin tevcihi ile birlikte misalleri şunlardır: Bakara süresindeki

5278 ***** **«muttakiler için yol göstericidir.»** (Bakara, 2.) âyeti, Lokman sûresinde ***** **«(Bunlar) güzel davrananlara yol gösterici ve rahmet olarak (indirilmiştir).»** âyet, 3. şeklinde gelmiştir. Bakara sûresinde Allah, imanı bir bütün olarak zikrettiğinden âyetin ***** kelimesiyle bitmesi uygun düşerken, Lokman süresindeki âyette imanla birlikte **rahmet** kelimesi bulunduğundan âyetin ***** kelimesiyle bitmesi uygun düşmüştür.

Bakara sûresindeki ***** **«Dedik ki: 'Ey Adem, sen ve eşin cennette oturun. Yeyin..»** 35. âyetinde ***** kelimesi vav harfi ile gelmişken, Araf sûresinde bu kelime ***** (âyet 19.) şeklinde gelmiştir. Bakara sûresindeki ***** fiili, **ikamet** mânasına gelirken, Araf sûresinde bu fiil, **mesken edinme** mânasındadır. ***** sözü Allah'a nisbet edilince, yiyip-içme ile oturmanın aynı anda olduğuna işaret eden vav harfiyle ikramın ziyadeliği, uygun düşmüştür. Bu yüzden Bakara âyeti, Araf âyetinden daha umumi olduğu için ***** **«dilediğiniz yerde bol bol..»** şeklinde gelmiştir. ***** ile başlayan Araf sûresindeki âyette, yiyip-içme işinin mesken edinme işinden sonra geldiğine işaret etmek üzere ***** şeklinde ifade edilmiştir. Çünkü yiyip içme, mesken edinmeden sonra gelir. Araf sûresindeki ***** ifadesinde Ba-. kara sûresindeki ***** ifadesinin taşıdığı umumi mâna yoktur.

Bakara sûresindeki; ***** **«Öyle bir günden korkun ki, o gün hiç kimse kimsenin yerine bir şey ödeyemez. Kimseden şefaat da kabul edilmiyeceği gibi, fidye de alınmaz..»** 48. âyet ile aynı sûredeki ***** **«..şu günden sakının ki, kimse kimseden yana bir şey ödeyemez, kimseden bir fidye kabul edilmez..»** 123. âyeti buna misaldir. Bu iki âyette adl kelimesi, önce takdim sonra tehir etmiş, şefaat kelimesi birinci âyette kabul kelimesiyle, ikincisinde ise menfaat kelimesiyle ifade edilmiştir. Bundaki hikmet, şöyle açıklanabilir: Birinci âyetteki ***** da bulunan zamir, birinci nefis kelimesine, ikinci âyetteki aynı zamir, ikinci nefis kelimesine racidir. Birinci âyette açıklandığı üzere, başkasına şefaat eden ve mükafaat veren nefsin şefaati kabul olunmayacak, ondan bir bağış alınmayacaktır.

Bu âyetteki şefaat kelimesi öne geçmiştir. Çünkü şefaat edenin şefaatı, bağışlamadan öncedir. İkinci âyette beyan edildiği üzere nefis, nefis olarak kendi kendine bağışlamada bulunamadığı gibi, başkasının şefaatı da kendisine fayda vermez. Bu ikinci âyette bağışlama, şefaattan önce gelmiştir. Çünkü şefaata ihtiyaç, bağışlama reddedildiğinde duyulur. Bu yüzden birinci âyette; şefaatın kabul edilmeyeceği, ikinci âyette ise şefaatın fayda vermeyeceği ifade edilmiştir. Şefaat ancak, şefaatçıdan kabul edilir, fayda ise ancak şefaat edilene dokunur.

Bakara sûresindeki, *****

«Sizi Firavun ailesinden de kurtarmıştık ki (onlar), size azabın en kötüsünü reva görüyor, oğullarınızı boğazlıyor..» 49. âyeti ile İbrahim sûresinde ***** (âyet, 6.) şeklinde vav ile gelen âyet, benzer âyetlere ayrı bir misaldir. Birinci âyetteki hitap Yahudileredir. Bu âyetle Allah ikramda bulunarak, karşılaştıkları sıkıntıları kendilerine sayıp dökmemiştir. İkinci âyetteki hitap, Musa (aleyhisselâm)ın sözü olduğundan, kavminin karşılaştığı bütün mihnetleri sıralamıştır. Bu âyetin benzeri, Araf sûresinde ***** (âyet, 141.) fiili ile gelmiştir. Âyetin bu şekli, tefennün adı verilen değişik kelimeler kullanarak yapılan bir sanat nevidir.

Bakara sûresindeki ***** **«Onlara: 'Şu şehre girin..' dedik.»** (58.) âyeti, Araf sûresinde değişik lafızla ***** **«Onlara: 'Şu şehirde oturun...' denildi.»** (âyet, 161.) şeklinde gelmiştir. Bu benzerlikteki incelik, Bakara âyetinin Yahudilere ***** **«Ey İsrailoğulları, nimetimi hatırlayın..»** (47.) âyetinde olduğu gibi, verilen nimetleri hatırlatma kabilinden, söz Allah'a nisbet edilmiş, nimetin tamamı verildiğinden ***** kelimesinin zikri, ***** âyetinin takdim etmesiyle cemi kesret olan ***** kelimesinin zikri, şehre girmeleri ile iyilikte bulunmanın bir arada olduğunu gösteren vav harfinin ***** şeklinde fiilden önce gelmesi, yeme işinin şehre girişten hemen sonra olacağından ***** fiiline fa harfinin dahil olması uygun düşmüştür. Araf sûresinde Yahudilerin sözü olan ***** **«..Bunların nasıl tanrıları varsa bize de öyle bir tanrı yap..»** (138.) âyeti, buzağıyı ilâh edinme istekleri yüzünden tevbihle başlamış, bu bakımdan âyetin ***** şeklinde gelmesi ***** kelimesinin âyette yer almasıyla uygun düşmüştür. Şehre girip iskan etmek, yiyip-içmeyi de içine aldığından âyetin ***** şeklinde vav harfi ile gelmesi, hatalarını bağışlamanın öne geçmesi ve ***** fiilinin Araf 161. âyette vavsız gelmesiyle uygun düşmüştür.

Araf sûresindeki ***** **«..Musa kavminden bir topluluk da var ki gerçeğe götürürler..»** âyetinde Yahudilerden hidayete eren bazı kimselerin bulunması, aynı sûredeki ***** (162.) âyetinde işaret edilen bazı kimselerin zulümde bulunması ile uygun düşmüştür. Bakara sûresindeki âyette aynı durum bulunmadığından, Araf sûresinde yer alan ifadeler terkedilmiştir. Bakara sûresindeki âyette zulümle vasıflananlara musibet indirildiği, musibetin gönderilişi, tesir bakımından indirilişinden daha şiddetli olduğu tasrih edildiğinden, zulümde bulunmayanların selamete ulaşacaklarına işaret vardır. Bu yüzden Bakara 47. âyetindeki nimetin yanında, selamete erenlerin de zikredilmesi, Bakara 59. âyetin ***** ile bitmesi,

birbirine uygun düşmüştür. Âyette geçen fasık, zalim olmayabilir, fakat her zalim fasıktır. Bu bakımdan her iki kelime, âyetin siyakına uygun gelmiştir.

Bakara sûresindeki ***** (60.) âyeti ile Araf sûresindeki ***** 160. âyeti de bu kabildendir. Suyun fışkırması, çokluğunu göstermesi bakımından daha beliğdir. Bu yüzden, verilen nimetlerin zikri suyun bolca fışkırması tabiri uygun düşmüştür.

Bakara sûresindeki ***** **«Bir de dediler ki: 'Sayılı bir kaç gün dışında bize asla ateş dokunmaz..»** (80.) âyeti Âli İmrân, sûresindeki ***** **«..sayılı birkaç günden başka..»** (24.) âyeti de bu kabildendir. Bu iki âyet hakkında İbn-i Cemaa şöyle der: Âyette bu sözü söyleyenler, Yahudilerden iki ayrı gruptur. Bir grup: **'Biz dünya günleri sayısı olan yedi gün cehennemde kalacağız'** derken, diğer grup da: **'Atalarımızın buzağıya taptığı günler sayısı olan kırk gün azab göreceğiz',** demişlerdir. Bakara sûresindeki âyet, ikinci gruptakilerin kastettiği mânayı taşıdığından cemi kesret sigasıyle, Âl-i İmrân süresindeki âyet ise, birinci gruptakilerin kastettiği mânayı taşıdığından cemi kıllet sigasıyle gelmesi uygun düşmüştür.

Fahruddin Razi şöyle der: Şu âyetlerdeki benzerlik, tefennünden sayılır: ***** **«..Asıl doğru yol Allah'ın yoludur..»** (Bakara, 120.), ***** **«hidayet Allah'ın hidayetidir»** (Âl-i İmrân, 73.) Bakara sûresindeki hidayet kelimesinden murad, kıblenin tahvili, Âl-i İmrân'dakinde ise ***** ile başladığından, İslam dini murad edilmiştir. Bunun mânası; Allah katında makbul olan din, İslam dinidir demektir.

***** **«'Rabbim, burasını güvenli bir şehir yap'.»** (Bakara, 126.) âyeti ile ***** **«'Rabbim, bu şehri güvenli kıl'.»** (İbrahim. 35.) âyetinde de tefennün vardır. Birinci âyette Hazret-i İbrahim, karısı Hacer oğlu İsmail'i henüz şehir haline gelmeyen vadide bıraktığı sırada buranın şehir olmasını dua etmiştir. İkinci âyette ise, çıktığı seferden döndükten sonra, vadinin bir şehir haline geldiğini gördüğünden, buranın emin bir belde olmasını dilemiştir.

***** **«'Allah'a, bize indirilene inanırız' deyin..»** (Bakara, 136.) âyeti ile ***** **«De ki: 'Allah'a, bize indirilene...inandık.'»** (Âl-i İmrân, 84.) âyetinde de tefennün vardır. Birinci âyet, Müslümanlara, ikinci âyette de Nebi'ye hitap etmektedir. ***** harfi cerri, bir şeyin her yönden son bulmasını, ***** ise sadece bir yönden son bulmasını gösterir. Bu, mâna bakımından bir ulviyettir. Kur'ân ve Onu tebliğ eden Resûl, Müslümanların her işinde rehber olmuştur. Fakat Kur'ân, özellikle Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)e ulvi bir cihetten rehber olmuştur. Bu yüzden Resûl'e hitap ederken âyetin ***** ile gelmesi uygun düşmüştür. Resûlüllah'a gelen hitapta ekseriya ***** Müslümanlara ise ***** harfi cerri kullanılmıştır.

***** **«..Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Bunlara yaklaşmayın..»** (Bakara, 187.) âyeti ile ***** (Bakara, 229.) âyeti de bu kabildendir.

Birinci âyet, bazı nehiyler akabinde geldiğinden, bu nehiylere yaklaşmanın yasaklanması uygun düşmüştür. İkinci âyet ise, bazı emirlerden sonra geldiğinden, bunlara uymak şartıyla yerine getirilmesi uygun düşmüştür.

***** **«Sana kitabı indirdi..»** (Âl-i İmrân, 3.) âyeti ile, aynı âyetin devamı olan ***** **«..Tevrat ve İncil'i indirmişti..»** âyeti, buna ayrı bir misaldir. Birinci âyette Kur'ân, âyet âyet nâzil olduğundan, Tevrat ve İncil'in aksine, tekrarı ifade eden ***** fiiliyle gelmesi uygun düşmüştür. Tevrat ve İncil, Kur'ân'a nazaran bir defada toptan nâzil olan Kitaplardır.

***** **«..Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.»** (Enam, 151.) âyeti ile ***** **«açlık korkusuyla»** (İsrâ, 31.) âyeti bu kabildendir. Birinci âyette hitap, gerçek fakirleredir. Fakirliğinizden dolayı onları öldürmeyiniz, mânasındadır. Âyetin akabinde ***** (sizi biz rızıklandırırız), yani fakirliğinizi giderecek miktarda rızkı biz veririz ifadesi ile ***** yani, hepinizi biz rızıklandırırız, ifadesi uygun düşmüştür. İkinci âyetteki hitap; çocuklar yüzünden hasıl olacak fakirlik korkusundan dolayı, zenginleredir. Bu mânadan dolayı âyetin ***** **«Onları da sizi de biz besliyoruz.»** (İsrâ, 31.) şeklinde gelmesi uygun düşmüştür.

***** **«..Allah'a sığın çünkü O işitendir, bilendir.»** (Araf, 200.) âyeti ile ***** **«Allah'a sığın çünkü O, işitendir, bilendir.»** (Fussilet, 36.) âyetinde benzerlik vardır. İbn-i Cemaa bu konuda şöyle der: Araf âyeti önce, Fussilet âyeti sonra nâzil olmuştur. Sonradan nâzil olanın harfi tarif ile gelmesi uygun düşmüştür. Buna göre âyetin mânası; şeytanın aldatması sırasında, işiten ve herşeyi bilen Allah'ın, ikinci âyettekinin aynısı olduğu şeklindedir.

***** **«Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerinin dostlarıdır..»** (Tevbe, 67.) âyeti ile Mü'minler hakkında ***** **«..birbirinin dostudurlar..»** (Tevbe, 71.) âyeti, Kâfirler hakkında da ***** **«Kâfirler birbirinin dostudur..»** âyeti buna ayrı bir misaldir. Çünkü münafıklar, belirli bir din ve şeriat üzere birbirlerine yardımcı olmazlar. Bunların Bazıları Yahudi, Bazıları da müşriktir. Âyetteki ***** sözü, şüphe ve nifakta onlara işaret eder. Mü'minler ise İslam dini üzere aralarında yardımlaşırken, münafıkların hilafına küfrünü ilan eden Kâfirler de birbirlerine destek olur ve yardım ederler. Onların bu yönü ***** **«Sen onları toplu sanırsın, oysa onların kalpleri dağınıktır.»** (Haşr, 14.) âyetinde ifade edilmiştir.

Yukarıdan beri verilen misaller, bu mevzuu aydınlatan misallerdir. Bunların bir kısmı Takdim-Tehir, bir kısmı Fevasıl, bir kısmı da diğer bölümlerde geçmiştir.

64 – İ'CÂZU'L-KUR'ÂN

5282 Bazı ulema, bu konuda müstakil eser yazmıştır. Hattabi, Rummani, Zemlekani, Fahruddin Razi, İbn-i Suraka, Kadı Ebubekr el-Bakıllani bunlardandır. İbn-i Arabi; bu sahada Bakillani'nin eserine benzer bir eser yazılmamıştır, der.

Mucize; meydan okuma mânasına gelen, muarazadan uzak, harikulade bir iştir. Hissi ve akli olmak üzere ikiye ayrılır. İsrailoğullarına gelen mucizelerin çoğu hissidir. İslam ümmetine gelen mucizelerin çoğu, üstün zekaları ve anlayıştaki olgunluklarından dolayı, akli mucizelerdir. İslam dini kıyamete kadar baki kalacağından, her akıl sahibinin anlaması için, akli mucizelerle gelen bir dindir.

Buhârî'nin rivâyetine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: Her nebiye, ümmetinin imanı derecesinde mucizeler verilir; bana verilen mucize, Allah'ın vahyidir. Diğer nebilerden daha çok inanana sahip olmayı dilerim.

Hadisin mânası şudur: Peygamberlerin mucizleri, risaletlerinin bitimiyle son bulur, bunlara ancak, o sırada yaşayanlar şahid olur. Kur'ân'ın mucizeleri ise, kıyamete kadar bakidir. Hârikulâdeliği; üslubunda, belâgatında, gaybi ha-berlerindedir. Asırlar geçtikçe, olacağını haber verdiği her şeyin meydana gelmesi, verdiği haberlerin doğruluğunu gösterir.

Hadisin bir başka mânası da sudur: Geçmiş ümmetlere gelen mucizeler; Salih'in devesi, Musa'nın asası gibi gözle görülen hissi mucizlerdir. Kur'ân'ın mucizesi ise akılla idrak edilen mucizelerdir. Bu yüzden Kur'ân'a tabi olanların sayısı daha çoktur. Mucizeyi gözle gören, mucizenin bitmesiyle gördüğü mucizeyi unutabilir. Mucizeyi akılla idrak edende ise, mucize unutulmadan kalır. Her gelen nesil, devamlı olarak bu mucizeyi yaşar.

1- Kur'ân'a Tehaddi Mümkün mü?

İbn-i Hacer, «Fethu'l-Bari» adlı Buhârî şerhinde şöyle der: Mucizenin hissi ve akli olması şeklindeki iki kavlin birleştirilmesi mümkündür; neticede birbirine ters değildir, Allah'ın muciz bir Kitabı olan Kur'ân'a meydan okuma gayretlerine rağmen, hiçbir kimsenin karşı koyamayacağını, her akıl sahibi ittifaken kabul eder. Bunu; ***** **«Eğer ortak koşanlardan biri eman dileyip yanına gelmek isterse, onu yanına al ki, Allah sözünü, işitsin;...»** (Tevbe, 6.) âyeti teyid etmektedir. Müşriklerin Kur'an'ı dinlemeleri, aleyhlerinde bir hüccet olsaydı, Allahü teâlâ Kur'ân'ı dinlemeleri üzerinde durmazdı. Kur'ân'ın onlara karşı hüccet olması, mucize olduğunu gösterir. Bu sebeple Allahü teâlâ; ***** **«Dediler ki: 'Ona Rabbinden âyetler indirilmeli değil miydi?' De ki: 'Âyetler (mucizeler) Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunan kitabı sana indirmemiz, onlara yetmedi mi?..'»** (Ankebut, 50-51.) buyurmuştur.

Bu âyetler şunu bildirmektedir: Kur'ân, Resûlüllah'ın mucizelerinden biri, buna delalette yeterli, diğer peygamberlerin mucizeleri yerine kaim bir Kitap'tır. Resûlüllah, Araplara vahiyle geldiği sırada, çok fasih dile ve hitaba sahip olduklarından, Kur' an'ın benzerini getirmek üzere kendilerine uzun bir zaman tanındı, fakat buna rağmen, bir benzerini getiremediler. Nitekim; ***** **«Doğru iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler.»** (Tûr, 34.) âyeti buna delildir. Sonra, Kur'ân'ın benzerini getirmede aciz kalanlara;

***** **«Yoksa 'Onu uydurdu mu' diyorlar ? De ki: 'Öyle ise siz de onun benzeri on sûre getirin; eğer doğru iseniz. Şayet size cevap veremezlerse bilin ki (o) Allah'ın bilgisiyle indirilmiştir.»** (Hûd, 13.) âyetiyle on sûre getirmelerini ***** **«Yoksa onu uydurdu mu diyorlar? De ki: 'Onun benzeri bir sûre getirin.»** (Yûnus, 38.) âyetiyle de benzeri bir âyet getirilmesi istendi.

Daha sonra da ***** **«Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphe içinde iseniz haydi onun gibi bir sûre getirin..»** (Bakara, 23.) âyetiyle bu teklif gene tekrarlandı. Aralarında

fesahat ve belâgat sahibi kimselerin çokluğuna rağmen, Kur'ân'ın bir sûresinin benzerini getirme de aciz kalınca, Allah Kur'ân'ın muciz olduğunu, *****

«De ki: 'Andolsun, eğer insan ve cin şu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar, yine onun benzerini getiremezler; birbirlerine arka olup yardım etseler de.» (İsrâ, 88.) âyetiyle açıkça belirtti. İşte Kur'ân, işte düşmanlık besleyen fasihler... Onlar, Kur'ân'ın nurunu söndürmeğe ve gerçeklerini gizlemeye çalışan haris kimselerdi. Kendilerinden, Kur'ân'a karşı koyma gücünü bulsalardı, ellerine bir hüccet geçirmek üzere, çekinmeden yaparlardı. Halbuki hiçbirinden, bunu başarırım şeklinde bir ifade gelmemiştir. Aksine; bazen inada, bazen alaya başvurmuşlar, bazen bu sihir, bazen bir şiir, bazen de eskilerin efsanesidir, demekten öteye geçememişlerdir. Bütün bunlar, şaşkınlıktan ve ümitsizlikten başka bir şey değildir. Sonunda, kılıca boyun eğmeye, çoluk çocuğunun esir olmasına, mallarının ganimet olarak paylaşılmasına razı olmak mecburiyetinde kalmışlardır. Halbuki onlar, gururlu ve hamiyet göstermede aşırı idiler. Kur'ân'ın benzerini getireceklerini anlasalardı, hemen yapmağa kalkarlardı. Çünkü bu, onlara daha kolay gelirdi.

Hâkim «Müstedrek»inde, bununla ilgili bir meseleyi İbn-i Abbâs'dan şöyle nakleder: Velid b. Mugire, bir gün Resûlüllah'a gelmişti; Resûlüllah ona, Kur'ân'dan bazı âyetler okudu, kalbi yumuşar gibi oldu. Bu haber Ebû Cehl'e ulaşır ulaşmaz, hemen yanına giderek şöyle dedi: Amca, bak dinle! Muhammed'e gitmeyesin, dediklerini dinlemeyesin diye kavmin, aralarında para toplayıp sana vermek isterler, ne dersin? Bunun üzerine Velid: Kureyş halkı iyi bilir ki ben, hepsinden zenginim, şeklinde cevap verdi. Ebû Cehil: Muhammed hakkında hiç değilse bir şey söyle ki, kavmin bunu duyunca O'nu sevmediğini anlasınlar, dedi. Mugire de: Ne diyebilirim? Vallahi içinizde benden daha iyi şiiri, re-cezi, kasideyi ve cin kelamını bileniniz yoktur. Yemin ederim ki Muhammed'in söyledikleri, asla bunlara benzemiyor. Sözlerinde ayrı bir tatlılık, ayrı bir berraklık var. Onun sözü, sözlerin en güzeli, en şifalısıdır. Onun üstünde başka bir söz olamaz. Her söz, onun yanında sönük kalır, şeklinde cevap verince Ebû Cehil: Öyle zannediyorum ki aleyhinde bir söz söylemedikçe, kavmin senden memmun olmayacaktır, dedi. Bunun üzerine Mugire: Beni yalnız bırak, biraz düşüneyim, deyip mühlet istedi. Düşündükten sonra da: Kur'ân, insanı tesir altında bırakan, ardından sürükleyen bir sihirdir, diyerek Ebû Cehil ve benzerlerinin düşüncelerine boyun eğdi.

Cahiz şöyle der: Allah, Muhammedi Arapların şiirde, hitabette, lügatte ve hatta sayıca çok oldukları bir sırada gönderdi. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) onların âlimini, cahilini, bir takım delillerle tevhide ve risaletini tasdike davet etti. Resûlüllah, İslâm'ı kabul etmemelerindeki özrü kaldırdığı, şüphelerini izale ettiği halde, nefsani arzuları ve cahiliyet duygularını engelleyemediğinden, son çareyi savaşta buldu. Resûlüllah onlara, kendileri de Resûlüllah'a savaş ilan ettiler. Resûl-i zişan Kur'ân'dan deliller getirerek, bir yandan fakiri, zengini, amcaları, amca çocuklarıyla savaşırken, bir yandan da durmadan muarazaya davet etti, eğer kendisi yalancı ise, bir sûre veya benzeri bir âyet getirmelerini isterdi. Onlara meydan okuyuşu, acizliklerini yüzlerine vuruşu arttıkça, bütün gizli yönleri ortaya çıktı. Bu

durumda, ne hile, ne de bir hüccet bulabildiler, Resûlüllah'a şöyle demek zorunda kaldılar: Sen, geçmiş milletler hakkında daha çok bilgiye sahipsin. Senin imkanların bizde yoktur. Bu sözlerine karşılık Resûlüllah: Haydi, buna benzer uydurma sözler getirin, şeklinde mukabelede bulundu. Bunu başarmadaki zorluktan dolayı, hiçbir hatip bir şey uyduramadı, hiçbir şairin böyle bir işi başarmak elinde olmadığından buna heveslenemedi. Şayet bu yükün altına girselerdi, yapamayacaklarını göreceklerdi. Birinin acizliği ortaya çıkınca, bir başkası daha iyisini yaparım ümidiyle, kendini üstün görüp âyetlerin benzerini getirmeğe çalışacak.. Güya bu duyguyla, benzerini getirebileceğine, Kur' an'ı nakzedeceğine inanacak.. Fakat, kendini akıllı zanneden bu kimse, aynı iddiada bulunan kimselerin pek çok kelime ve lügat bilmesi, her sahada isteğini kolaylıkla ifade etmesi, içlerinde şairlerin ve hicvedenlerin bulunması, hatiplerin ve şairlerin birbirini tenkid etme gücüne sahip olmasına rağmen, kavminin Kur' an'a karşı koymadaki aczini görecektir. Çünkü bir tek sûre veya birkaç sûre veya birkaç âyet, söyledikleri her sözü nakzedecek, iddialarını çürütecek, kendilerini yalancı çıkaracak, bu yüzden aralarında büyük bir tefrika başlayacak, yurtlarından uzaklaşmağa kadar götürecek, malından mülkünden vazgeçirecektir. Onları bu hale düşüren, Kur'ân'ın yüce bir makam'dan geldiği, Ku-reyş dışından herkesin malumudur. Çünkü Araplar, düşünce ve akıl yapılarıyla birbirinden farklı seviyede idiler. Aralarında çok değerli kasideler, edebiyatın şahikası olan recezler söyleyen kısa, uzun veya veciz hitap şekillerine sahip olan secili sözler, nazım ve nesirde eserleri bulunanlar vardır. Cahil olanlarının aczi ortaya çıkmasına rağmen âlimleri, Kur'ân'a karşı koymağa devam ettiler. Acz içinde kalmaları, eksiklerini bilmelerine rağmen, Kur'ân'ın bu açık mucizesi karşısında hatada ısrar etmeleri imkânsızdır. Bunun sebebi, inatçı olmaları, aşırı şekilde övünmeleridir. Boş sözlerle oyalanmayı yegâne meşguliyetleri sayıp, buna şiddetle ihtiyaç duyarlardı. Bu alışkanlıkları, aslını kavrayamadıkları meselelerde, onları yanlış yollara sevketti. Göz göre göre, bu açık hatalarında nasıl devam ettiler? Dünyevî ve uhrevî menfaatler sağlayan yüce bir vahiy karşısında, yirmi üç sene boyunca hatada kalmalarına akıl erdirmek, imkânsızdır. Aynı şekilde vahyi anladıkları, muhtevasını kavrama imkanı buldukları halde, buna kulak tıkamaları da imkânsızdır.

2- Tehaddide Bulunma Şekli

Kur'ân'ın, Peygamberin gerçek bir mucizesi olduğu kesinleşince, îcâz yönünü dikkatle incelemek gerekir. Ulema bu konuya fazlaca eğilmiş, isabetli görüş ileri sürenler kadar, hataya düşenler de olmuştur. Bazı ulema; tehaddi, Allah'ın zati sıfatlarından Kelam-ı Kadim ile yapıldığından Araplar güçlerini aşan bir işe sürüklenmiş, aciz kaldıklarının ortaya çıktığı görüşündedirler. Bu görüş, doğru değildir. Çünkü, aslına vakıf olunamayan Kelam-ı Kadim ile tehaddi, tasavvur edilemez. Bu konuda doğru olan, cumhurun şu görüşüdür: Tehaddi, Kelam-ı Kadim'in kendisiyle değil, bu kelama delalet eden lafızlarla yapılır.

3- Sarfe Mezhebinin Tehaddi Görüşü

Nazzam; Kur'ân'daki îcâzın sarfeye dayandığı görüşündedir. Yani; Allah Arapları Kur'ân'a karşı gelmekten alıkoymuş, akıllarını çelmiştir. Halbuki Kur'ân'ın mislini getirmek, onların kudreti dahilindeydi. Fakat harici bir engel, onları benzerini getirmekten alıkoymuştur. Bu bakımdan Kur'ân'ın, diğer mucizelerden farkı yoktur.

***** **«De ki: 'İnsanlar ve cinler bir araya gelseler..»** (İsrâ, 88.) âyeti Nazzam'ın bu kavlini çürütmektedir. Zira bu âyet, kudretleri olduğu halde, aciz kalacaklarına delalet eder. Şayet Allah, kudretlerini ellerinden alsaydı, bir araya gelmeleri, ölülerin bir araya gelmesjne benzeyeceğinden, kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktı, çünkü ölülerin aczi, zikre değer bir acizlik olamaz. Îcâzın Kur'ân'a izafeti icmaen sabit olmasına rağmen, Kur'ân'ın Kitap olarak muciz olması, nasıl mümkün olur? Kitap olarak, Kur'ân'ın aciz bırakma vasfı yoktur. Esasen acze düşüren Kur'ân değil Allahü teâlâ'dır. Bu durumda Allah, Kur'ân'ın mislini getirmede kudreti ellerinden almak suretiyle bizzat aciz bırakan Kudret durumundadır.

Aynı şekilde Nazzam'ın sarfe sözü, tehaddi zamanının ortadan kalkması ile îcâzın ortadan kalkması, Kur'ân'ın îcâzdan hali olmasını gerektirir ki bu da icma-ı ümmete ters düşer. Çünkü Resûlün en büyük mucizesi, baki olan mucizedir. Kur'ân'dan başka O'nun baki olan bir mucizesi yoktur.

Kadı Ebubekr şöyle der: Sarfe iddiasını çürüten bir diğer delil de şudur: Şayet, Kur'ân'a muaraza imkanı olsa, bu imkan sarfe görüşünde olanlardan alınsaydı, Kur'ân muciz bir kelam olmaz, aksine muarazayı menetmekle acizliğe düşerdi. Böylece, diğer kelamlar karşısında fazileti kalmazdı. Bu şekilde bir görüş, sarfe dışındaki diğer görüşlerden daha garip değildir. Bunlara göre herkes, Kur'ân'ın benzerini getirmeğe muktedirdir. Getiremeyişlerinin sebebi, Kur'ân'ın tertibini bilmemeleridir. Şayet bunu öğrenselerdi, muvaffak olurlardı. Nazzam'ın bu görüşü, diğerlerinden daha acaib değildir. Diğer görüş sahiplerine göre acizlik, Kur'ân'ın nüzûlü sırasında yaşayan kimselerde vardı. Fakat sonrakiler, Kur'ân'ın mislini getirmeğe muktedirdirler. Bu gibi sözler, hiçbir değer taşımayan, boş sözlerdir.

4- Kur'ân'ın Îcâz Yönleri

Bir kısım ulema şöyle demiştir: Kur'ân'ın îcâzı, geleceğe ait gaybi haberleri vermesinde görülür. Bunlar, Arapların bilemeyeceği haberlerdir.

Bazıları da şöyle der: Kur'ân'ın îcâzı, geçmiş peygamber ve milletlerin kıssalarını, bizzat görmüş ve yaşamış gibi hikaye eden haberlerdir.

Diğer Bazıları da şöyle der: Kur'ân'ın îcâzı, insanların kavli ve fiili, gizli bazı düşüncelerini bildiren haberlerdedir. ***** **«Sizden bir grup, korkup bozulmağa yüz tutmuştu..»** (Âl-i İmrân, 122.) ve ***** **«..'Bu dediğimizden dolayı Allah bize azab etse ya' diyorlar..»** (Mücadele, 8.) âyetleri buna misaldir.

Kadı Ebubekr şöyle der: Kur'ân'ın îcâzı; nazmı, telifi ve tertibindedir. Kur'an'ın bu özelliği, Arap dilinde bilinen nazım şekillerinin hepsinden farklı, hitabetteki üsluplarından tamamen değişiktir. Bu sebeple Kur'ân'a karşı koymaları, mümkün olmamıştır. Bakillani bu sözlerine

şunu da ilâve eder: Kur’ân'ın îcâzı, Arapların şiirde tesbit ettikleri bedii sanaatlarla bilinmez. Çünkü şiir, harikulade bir sanaat değildir. Bilakis öğrenme, alıştırma yapma ve sanat melekesi kazanmakla mümkündür. Bu meleke; şiir söylemek, hitabette düzgün konuşmak, yazı sanatına sahip olmak, belâgatı iyice bilmekle gelişir. Şiirin kendine hâs bir üslubu vardır. Kur’ân nazmının herşeyden üstün olması; örnek alacağı bir misal, uyacağı bir kitabın bulunmamasındadır. Benzerinin bulunması da, ittifaken doğru değildir. Şuna inanıyoruz ki, Kur’ân'ın bazı âyetlerindeki îcâzı gayet açık, Bazılarında ise kapalıdır.

Fahruddin Razi şöyle der: Kur’ân'ın îcâzı; fesahatı, garip üslubu ve bütün kusurlardan uzak oluşundadır.

Zemlekani ise şöyle der: Kur’ân'ın îcâzı, diğer eserlerdekinden farklı olarak, kendine özgü telifindendir. Bu telif, müfred kelimelerin terkip ve veznindeki düzgünlüğü, mürekkeb kelimelerin mâna bakımından üstünlüğü, Kur’ân'da bulunan her edebi sanatın ulvi mertebesinde görülür.

İbn-i Atıyye şöyle der: Kur’ân'ın îcâzı konusunda cumhurun ve ileri gelen ulemanın sahih olan görüşü şudur: Kur’ân; nazmı, mâna zenginliği ve kelimelerindeki fesahatın bir nizam içinde gelmesiyle mucizdir. Bu da, Allah'ın herşeyi ilmiyle kuşatması, her türlü kelamı ilmiyle bilmesinden ileri gelmektedir. Şu halde Kur’ân'daki her kelimenin tertibi, Allah'ın bir kelimeden sonra hangi kelimenin uygun düşeceğini, cümledeki mânanın hangi mâna ile vuzuha kavuşacağını bilmesiyle gerçekleşmiştir. Kur’ân'ın tamamındaki tertib, bu şekildedir. Halbuki insan; cehalet, nisyan ve zühülle karşı karşıyadır. Şurası kesinlikle bilinmelidir ki kulun ilmi, herşeyi ihata edecek güçte değildir. Kur’ân'ın nazmı, fesahatının en üst seviyesindedir. Buna rağmen Araplar, Kur’ân'ın benzerini getirme gücüne sahiptir, fakat bundan alıkonmuştur, diyenlerin sözü batıl bir sözdür. Gerçek şu ki, kimse, Kur’ân'ın mislini getirme gücüne sahip değildir. Mesela bir kimse, belâgat yönü kuvvetli olan bir kasideyi veya bir yazıyı, bir sene boyunca durmadan değiştirir, ilâvelerle düzeltir durur; fakat Allah'ın Kitab'ından bir kelime çıkarılsa, bundan daha güzelini bulmak üzere bütün lügatler karıştırılsa, yerini tutacak bir kelime bulmak imkânsızdır. Kur’ân'ın îcâzını pek çok âyette açıkça görürken bazı âyetlerde kapalı kaldığını görmekteyiz. Bu da, Kur’ân'ın nüzûlü sırasında yaşamış Arapların üstün lisan bilgisi ve anlayış kabiliyeti seviyesinde olmayışımızdandır. Hazret-i Musa'nın mucizesi sihirbazlara, Hazret-i İsa'nınki tabiblere bir hüccet olduğu gibi, muaraza ile tanınmış fasih bir Arap âlimine de Kur’ân aynı şekilde bir hüccettir. Allahü teâlâ Peygamberlerine verdiği mucizeleri, o peygamberin devrinde herkesçe bilinen bir mevzuda, en üstünüyle vermiştir. Mesela Hazret-i Musa zamanında sihir, Hazret-i İsa zamanında tıp, Peygamber aleyhisselam zamanında da fesahat en üst noktasına ulaşmıştı.

Hazim, «Minhacu'l-Bulega» adlı eserinde şöyle der: Kur’ân'ın îcâzı; fesahat ve belâgat nevilerinin eksiksiz olarak bulunmasındandır. Araplar ve dillerini konuşanlardan hiçbiri, böyle bir îcâzda bulunamaz. Onların fesahat ve belâgatı, konuştukları ve yazdıklarının çok az bir

kısmında görülür. İnsani zayıflıklar araya girdiğinden, sözlerindeki güzellik ve revnak kaybolur, ifadenin tamamında fesahat sağlanamaz.

Merakeşi, «Şerhu'l-Misbah» adlı eserinde şöyle der: Kur'ân'ın îcâzı, ilm-i beyanı iyi bilmekle anlaşılır. Nitekim Bazı ulema **ilm-i beyan**'ı; **mâna vermede hatadan, karışıklıktan sakınmaktır,** şeklinde tarif etmiştir. Bu ilim yardımıyla, kelimelerin cümle içindeki yerlerini dikkate almak suretiyle, ifadenin güzelliği anlaşılır.

Kur'ân'ın îcâz yönü, **kelimeler**inde aranmalıdır. Yoksa, nüzûlünden önce her kelime muciz olurdu.

İrabında da aranmalıdır. Yoksa iraba uygun olan her kelam muciz olurdu.

Ayrıca **üslub**unda da aranmalıdır. Yoksa, şiir üslubu ile başlayan her söz muciz olurdu. Halbuki üslub, herkese göre değişen bir yoldur. Şayet Kur'ân şiir üslubunda olsaydı, Müseyleme'nin hezeyanları da muciz olurdu.

Îcâz, şiirin dışında çeşitli üsluplarla yapılır. ***** **«Ondan umudu kesince aralarında konuşmak üzere (bir kenara) çekildiler..»** (Yûsuf, 80.), ***** **«O halde sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle..»** (Hicr, 94.) âyetleri buna misaldir.

Kur'ân'ın îcâzı, O'na karşı koymaktan uzak tutulmalarında da değildir. Çünkü kendilerini hayrette bırakan, fesahat yönüydü. Müseyleme, İbnu'l-Mukaffa, Maarri ve benzerleri, birbirlerine destek oldukları halde, kulağı tırmalayan, nefret ettiren, Kur'ân'ın terkibi karşısında gülünç duruma düşen sözlerden başka bir şey meydana getiremediler. Kur'ân bu terkibiyle, belâgat erbabını acze düşürmüş, fusehayı da dilsiz hâle getirmiştir.

Bütün bunlar, Kur'ân'ın îcâzına delalet eden icmali delillerdir. Kendi dilleri olduğu halde Araplar, Kur'ân'ın benzerini getirmede aciz kaldıklarına göre, başkalarının aciz kalması çok tabiidir.

Tafsili delillerin en önemlisi, terkibindeki özellikleri düşünmek, sonra da Kur'ân'ın, ilmiyle herşeyi kuşatan Allah tarafından indirildiğini bilmektir.

İsfehani, Tefsirinde şöyle der: **Kur'ân îcâzı**, iki yöndedir.

Birincisi; Allah kelamı olarak Kur'ân'ın bizzat kendisi,

Diğeri de; insanların benzerini getirmede âciz bırakmasıdır.

Kur'ân'ın bizzat kendisindeki îcâzı; fesahatı, belâgatı veya mânasındadır.

Fesahatı ve belâgatında olan îcâzı, lâfzı ve mânasına bağlı bir îcâz değildir. Çünkü ***** **«Arapça bir Kur'ân olarak..»** (Yûsuf, 2.), ***** **«Apaçık Arapça bir dille..»** (Şuarâ, 195.) âyetlerinde görüldüğü gibi kelimeler, Arapların kullandığı kelimelerdir.

Ayrıca kelimelerin taşıdığı mânalarda da değildir. Çünkü bunların pek çoğu ***** **«O(nun zikri) evvelkilerin Kitaplarında da vardır.»** (Şuarâ, 196.) âyetinde ifade buyrulduğu gibi, önceki, semavi kitaplarda da mevcuttu.

Kur'ân'daki ilahi bilgiler, mebde ve mead ile, gaybi haberlerden de değildir.

Kur'ân'ın îcâzı, Kur'ân olma yönüyle, Kur'ân'a da bağlı değildir.

Bilakis **bütün bunların, önceden bilinen ve öğretilen bilgiler dışında husule gelmiş olmasıdır.** Gaybden haber vermek; ister Kur'ân nazmıyla, ister başkasıyla, ister Arapça, ister başka bir dille, ister bir ibare ile, ister bir işaretle olsun gaybi haberdir. Şu halde, **hususi bir nazımla inen, Kur'ân'ın Kur'ân olma şeklidir.** Lafız ve mânası ise, O'nun bir parçasıdır. Şekillerin değişmesiyle, o şeyin yapısı ve ismi değişebilir; fakat, onu meydana getiren unsurları değişmez. Mesela; yüzük, küpe ve gerdanlık buna misaldir. Bunların şekilleri değişmekle; altın, gümüş, demir gibi unsurları değil, sadece isimleri değişmiş olur. Zira; muhtelif unsurlardan olsa bile altından, gümüşten demirden yapılan yüzüğe, gene yüzük adı verilir. Şayet yüzük, küpe ve gerdanlık altından yapılmışsa, aynı unsurdan olmakla beraber şekilleri değişik olduğu için, isimleri değişir. Bundan da anlaşılıyor ki; **Kur'ân'a ait olan îcâz, Kur'ân'ın kendi nazmına bağlı olan îcâzdır. Nazmın muciz olması, ilahi kelamın nazmına dayanır. Ayrıca Kur'ân'ın bu nazmı, kendi dışındaki nazma muhaliftir.**

Buradan şu sonuca varabiliriz: Bir cümle, şu beş esasa uyularak kurulur:

a- İsim, fiil ve harf gibi kelimelerin meydana gelmesi için, dağınık harflerin bir arada toplanması gerekir.

b- Bir mâna ifade eden cümlenin meydana gelmesi için, kelimelerin yanyana dizilmesi gerekir. Bu, hitabette bütün insanların kullandığı, ihtiyaçlarını giderdikleri bir nevidir. Buna nesir adı verilir.

c- Kelimeler, mebde, makta, medhal ve mahrec olacak şekilde yanyana getirilmesi gerekir. Buna, manzum adı verilir.

d- Bu kelimelerle cümle sonunda seci yapılır. Buna, müsecca adı verilir.

e- Bu kelimelerle cümle vezinli hâle getirilir. Buna, şiir adı verilir. Manzum ifade, ya karşılıklı konuşma şeklinde olur, buna hitabet denir. Ya da, karşılıklı yazışma şeklinde olur, buna risale adı verilir.

Cümle çeşitleri, bu kısımlardan ibarettir. Bunların herbiri için özel bir **nazım şekli** vardır.

Kur'ân-ı Kerim, bu nazım şekilleri dışında, nazmın bütün güzelliklerini bir arada toplayan Kitaptır. Bu yüzden Kur'ân'a, **kelam** denmesi doğru olduğu halde risale, hitabet, şiir veya seci denmesi doğru değildir. Belâgatta mahir olan Kur'ân'ı dinlediğinde, Kur'ân'ın dışındaki nazımla, Kur'ân arasındaki farkı kolayca görebilir. Bu yüzden Allahü teâlâ, Kur'ân'daki telifin, insanların yardımlaşarak meydana getirdikleri nazım şeklinde olmadığını göstermek üzere; ***** **«Halbuki o, öyle eşsiz bir Kitaptır ki ne önünden, ne de ardından ona batıl karışmaz..»** (Fussilet, 41-42.) buyurmuştur. Kur'ân dışındaki nazım şekillerinin, diğer semavi kitaplarda görüldüğü gibi ilâve ve noksanlıklarla, değiştirilmesi mümkündür.

Kur'ân'ın benzeri getirilmekten uzak olmasındaki îcâzı da, açıkça görülmektedir. İster beğenilsin, ister beğenilmesin, her sanatın kendisiyle, uygulayanları arasında, yakın bir münasebet, kuvvetli bir bağı vardır. Bunun delili; herkesin ayrı bir sanat dalı seçmesi, bununla olması, bu sırada içinde bir rahatlık hissetmesi kendisinde bir kuvvet, bu sanata karşı bir sevgi, kalbinde büyük bir huzur meydana gelmesiyle mümkün olur. Allahü teâlâ, lisana

hakimiyetleri sebebiyle her türlü mânayı, her sanat dalında başarmasını bilen hitabet ve belâgat ehlini, Kur'ân'a muarazaya davet edip, onları mislini getirmede aciz bırakınca, bu muarazadan vazgeçmek zorunda kaldılar. Böylece gerçek ilim sahipleri, onları bu muarazadan alıkoyan ilahi bir kuvvet olduğunu anladılar. Şu halde hangi îcâz, bütün belâgat ehlini, zahirde muarazada aciz bırakıp, batında bundan vazgeçirebilecek bir güce sahip olabilir?

5301 Sekkaki, «Miftah» adlı eserinde şöyle der: Kur'ân'ın îcâzı anlaşılır, fakat tavsifi mümkün olmayan îcâzdır. Bu aynen, veznin anlaşılması, fakat tavsifinin mümkün olmaması gibidir. Güzel sesli kimsenin durumu da böyledir. Sesindeki nağmeler anlaşılır, fakat tavsifini yapmak mümkün olmaz. Kur'ân'ın îcâzını, ancak ilm-i meânî ve beyanı iyice bilen, muhtevasını kavrayan, akl-ı selim sahibi kimseler idrak edebilir.

Ebû Hayyân et-Tevhidi şöyle der: Bundaru'l-Farisi'ye, îcâzın Kur'ân'daki yeri sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: Bu, mânası olmayan, saçma bir sorudur. Bu soru tıpkı, insanda insanın yeri nedir, sorusuna benzer. Halbuki, insanın insanda bir yeri olmaz. Fakat soru insanın tamamı üzerinde olsaydı, tarifi mümkün olurdu. Sahip olduğu şerefinden dolayı, Kur'ân da böyledir. O'nda mevcut olan her mâna, başlı başına bir delil, muarızlara karşı bir mucize, okuyana bir hidayettir. Allah kelamındaki gayeyi, Kitab'ındaki sırları bütünüyle kavramak, beşerin gücü dışındadır. Bu sebeple, insan aklı hayret içinde kalmış, basireti O'nun yanında kaybolmuştur.

Hattabi ise şöyle der: Meânî ulemasının çoğu, Kur'ân'daki îcâzın belâgatında olduğu görüşündedir. Fakat bunu açıklamak onlara zor gelmiş, belâgatındaki zevke meyletmişlerdir.

Gerçek şu ki; kelamın çeşitli yönleri vardır. Beyan ilmi açısından, mertebeleri farklıdır. Bu mertebelerin bir kısmı, belâgat yönünden oldukça kuvvetli, bir kısmı fesahat yönünden kolay, bir kısmı da ifadede mutlak yumuşaklığı olan mertebelerdir. Birincisi, mertebelerin en yükseği, ikincisi ortası, üçüncüsü de en basit olanıdır. Kur'ân'ın belâgatında bu üç mertebeden birer hisse bulunmaktadır. Her birinden birer örnek alınmış, bu örneklere uygun bir şekilde cümleler tanzim edilmiş, ilahi kelamın azameti ve akıcılığı içinde, bir arada toplanmıştır. Bu iki vasıf ayrı ayrı kalırsa, iki zıd gibi olur. Kelamındaki akıcılık, ibaresindeki kolaylığın neticesi olduğu gibi, kuvveti de kıraatındaki heybetin neticesidir. Bu iki husus birbirinden farklı olmakla beraber, Kur'ân'ın nazmında birleşince, Kur'ân'a mahsus bir fazilet meydana getirir, Resûl-i Ekrem'e açık bir delil olur.

İnsanın, Kur'ân'ın benzerini getirmedeki aczi, şu noktalarda toplanır: İnsanın, Arap dilinde mevcut bütün kelimeleri bilmesi; bu kelimelerle ifade edilen eşyanın mânasını bütünüyle kavraması; yanyana dizilişiyle meydana gelen nazım şekillerini öğrenmesi mümkün değildir. Böyle olunca, nazım şekillerinin en güzelinden, ilahi kelamın benzerini getirmek üzere en faziletlisini seçmeye güçleri yetmeyecektir. İlahi kelam; vazedilen kelime, kelimeyle tamamlanan mâna, her ikisini bir arada toplayan bir nazım gibi, üç unsuru ihtiva eder. Kur'ân, iyice tetkik edilince, bu unsurların çok mükemmel bir şekilde birbirine kaynaştığı görülür. Öyle ki Kur'ân'ın kelimelerinden daha fasih, daha kuvvetli ve daha akıcı bir kelime, nazım yönüyle

de daha kuvvetli bir telif, bir uygunluk ve benzerlik görülemez. Mânasında ise, benzerleri arasında O'na tekaddüm edecek, Onun fevkalade yüksek derecesine ulaşacak bir kelamın bulunmadığına her akıl sahibi şahid olur.

Bu üç unsur, dağınık bir şekilde her kelamda bulunabilir. Bunların müştereken bir kitapta toplanması, ancak Allah kelamında mümkün olmuştur. Bundan da anlaşılır ki Kur'ân, muciz bir Kitab'dır; en fasih kelimeler, en güzel nazımla gelmiştir. Bu nazım; Allah'ın tevhidini, kötü sıfatlardan tenzihini, itaata daveti, ibadetine devamı, helal, haram ve mubahı tayini, insana nasihatla yol gösterişi, iyiliği emredip kötülükten alıkoyuşu, güzel ahlâka irşadı, kötü ahlâkı yasaklayışı, herşeyi yerli-yerince yaratıp, daha güzelinin görülemeyişi ile, en sahih mâ-naları ihtiva etmektedir. Ayrıca; önceki milletlerin haberleri, karşılaştıkları felaketleri anlatan, gelecekte vuku bulacak olaylardan haber veren, lehte ve aleyhte her türlü delil ve hücceti bir arada toplayan bir nazım tahayyül etmek de imkânsızdır. Bütün bunlar, Allah'ın davet ettiği hidayet yolunun lüzumunu tekit etmekte, emir ve yasaklarına uymanın vucubiyetini göstermektedir.

Şurası bilinen bir gerçektir ki, bunların bir benzerini getirmek, dağınık halde bulunanları tanzim edip bir arada toplamak, beşer gücünü aşan bir kuvvettir. Bu yüzden insan, Kur'ân'ın çok ötesinde kalmış, benzerini getirmede veya şeklini tenkid etmede, acz içine düşmüştür. Kur'ân'a karşı koyanlar, manzum zannederek, O'na bazen şiir, güçleri yetmeyip aciz kaldıklarını görünce de sihirdir, demişlerdir. Haddi zatında onlar, Kur'ân'ın îcâzını kalben kabulleniyor, içlerinde bir kamçı gibi ağırlığını hissediyor, korku ve hayrete kapılıyorlardı. Kısmen de olsa, bunu itiraftan kendilerini alamıyorlardı. Bu yüzden onlar; Kur'ân'ın ayrı bir tatlılığı, ayrı bir berraklığı vardır, demek zorunda kalmışlardı. Bazen de cehalete düşmüşler, Hazret-i Peygamberin ümmi olduğunu, yanında Kur'ân'ı imla ettiren veya yazdıran birinin bulunmadığını bildikleri halde, inat, cehalet ve acizliklerini görmemezlikten gelerek Kur'ân'a: ***** **«Evvelkilerin masalları, onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor.»** (Furkan, 5.) diyecek kadar ileri gidip O'na dil uzatmışlardır.

Ebû Hayyân et-Tevhidi sözlerine devamla şöyle der: Kur'ân'ın îcâzı konusunda, ulemanın temas etmediği bir yönü dile getirmiştim. Bu yön Kur'ân'ın düşünceye ve kalbe yaptığı tesiridir. Manzum olsun, mensur olsun, bazen lezzet ve halaveti, bazen de meydana gitirdiği korku ile, Kur'ân kadar kulağa hoş gelen, kalbe nüfuz eden hiçbir söz yoktur. Kur'ân buna işaret ederek şöyle buyurur: ***** **«Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, Allah'ın korkusundan onu başeğmiş, paramparça olmuş görürdün.»** (Haşr, 21.), ***** **«Allah sözün en güzelini, birbirine benzer, ikişerli bir kitap halinde indirdi. Rablerinden korkanların, ondan derileri ürperir.»** (Zümer, 23.)

Aynı konuda İbn-i Suraka şöyle der: Belâgat uleması, Kur'ân'ın îcâz yönleri konusunda farklı görüşlere sahiptir. İleri sürdükleri görüşlerin çoğunda, bir hikmet ve doğruluk mevcuttur. Fakat tesbit ettikleri îcâz vecihleri, tamamına nazaran çok cüzi bir miktardadır. Bazıları îcâzı, belâgatla birlikte muciz, Bazıları beyan ve fesahatla muciz, Bazıları ise, tertib ve nazmı ile

muciz olduğunu söyler. Bazıları da Kur'ân'ın hitap tarzı; Arabın şiir, hitabet, nesir, nazım tarzından başkadır. Bununla beraber Kur'ân'ın harfleri onların kullandıkları harfler, kelimeleri konuştukları kelimelerdir. Böylece Kur'ân'ın üstünlüğü kendini gösterir. Kur'ân âyetlerindeki insicam kısaltılsa, âyetlerin harfleri değişse, akıcılığı kaybolur. İşte Kur'ân'ın en açık îcâz yönü buradadır.

Bazıları ise Kur'ân'ın îcâzını, okuyanın bıkmaması, tilâveti tekrarlansa bile dinleyenin usanmamasında, Bazıları ise önceki milletlerden haber vermesinde, Bazıları çeşitli meselelerde gaybi ve hikemi bilgileri kesinlikle vermesinde, Bazıları da izahı uzun süren, kısaltılması zor olan bilgileri, bir arada toplamasında arar.

5305 Zerkeşî, «el-Burhan»ında şöyle der: Bu ilimle uğraşan ulema, Kur'ândaki îcâzı, yukarıda zikredilen ifadelerden her birinin ayrı ayrı değil, hepsinin bir arada bulunduğu görüşündedir. Gerçekten Kur'ân, bunların hepsine şamildir. Buna göre, sadece birine nisbet edilmesinin mânası yoktur.

Şu hususlar da Kur'ân'ın îcâzındandır: İster ikrar eden, ister inkâr eden olsun, dinleyenin kalbine korku vermesi, kıraatında daimi bir tazelik ve yumuşaklık bulunması, insan kelamında umumiyetle görülmeyen, kolaylık ve zorluk gibi birbirine zıd iki ayrı özellik taşıyan ibareyi bir arada toplaması, başkasına ihtiyaç duyulmayan en son Kitap olması, önceki semavi kitapların izahında Kur' an'a ihtiyaç duyulmasıdır. ***** **«Bu Kur'ân İsrail oğullarına kendilerinin ayrılığa düştükleri şeylerin bir çoğunu anlatıyor..»** (Neml, 76.) âyeti buna delildir.

Rummani, eserinde şöyle der: Kur'ân'ın îcâz yönü muarazayı terketmekle ortaya çıkar. Bu da, muaraza sebeplerinin bulunması, buna şiddetle ihtiyaç duyulması, herkese karşı koyma, karşı koymanın engellenmesi, beliğ olma, geleceğe ait hususlardan haber verme, adet olanı nakzetme, her mucize ile kıyas edilerek yapılır.

Bu ifadede geçen **âdet olanın nakzı** şu mânadadır. Âdet olan, Araplar arasında bilinen kelam nevilerinin çeşitlerinde cari olan şiir, seci, hitap, risale, insanların sohbet esnasında kullandıkları mensur ifadelerdir. Kur'ân, bu âdetin dışında, kendine hâs üslubu ile nâzil olmuştur. Bu üslubun, diğer üslupları aşan bir özelliği, sözün en güzeli olan şiirin de üstünde bir yeri vardır. Kur'ân'ın **her mucize ile kıyaslanması,** îcâzının mucize olma yönüyle ortaya çıkmasıdır. Denizin yarılması, asanın yılana dönüşmesi ve buna benzer diğer mucizeler, îcâz için tevessül edilen tek yoldur. Şu halde Kur'ân, alışılmış olan üslubun dışındadır, insanlarda muarazaya güç bırakmamıştır.

Kadı Iyad, «eş-Şifa» adlı eserinde şöyle der: Kur'ân'ın çok değişik îcâz vecihleri vardır. Bu vecihler, şu dört nevide toplanır:

a- Dizilişindeki (tertib) güzellik, kelimelerindeki uyum ve fesahat, îcâz vecihleri, kelamda mahir olan Arapların âdetini aşan belâgata sahip olması,

b- Fevkalade nazmı, Arap kelamının üslubu dışında, kendine hâs üslubu, nazım ve nesir şekli, âyetlerinde maktaın bulunuşu, kelimelerin fasılalarla bitişi, kendinden önce ve sonra, benzerinin bulunmayışı.

Kadı lyad, bu arada şunu da ilâve eder: Bu iki neviden her biri, îcâzdır. Araplar, bunlardan hiçbirine muktedir olmadılar. Şu halde bu iki nevi îcâz, onların kudreti dışında, sözlerindeki fesahattân farklı bir îcâzdır. Bu husus, îcâzın, belâgat ve üslupta olduğu iddiasında bulunanların görüşüne muhaliftir.

c- Vuku bulmayan, fakat vukuu daha sonra aynen gerçekleşen gaybi haberleri ihtiva etmesidir.

d- Geçmiş asır ve milletlerin, birbirine intikal eden şeriatlarına dair haberleri bildirmesidir. Bunlardan bir tek kıssayı, ömrünü bu uğurda harcayan Ehli Kitap'tan pek az kimse bilirdi. Oysa Resûlüllah bu kıssaları, okuma-yazma bilmeyen bir ümmi olduğu halde, gerçek yönleri ile olduğu gibi anlatırdı.

Kur'ân'ın îcâzından olan bu dört vecih, şüpheye meydan bırakmayacak şekilde açıktır. Bunların dışında, îcâz vecihlerinden biri de, Allah'ın yapmamalarını emrettiği, yapacak olurlarsa buna kadir olmayacaklarını bildirdiği konularda, aciz kaldıklarını gösteren âyetlerdir. Aralarından hiçbiri, bunu temenni etmediği halde, Yahudiler hakkında nâzil olan ***** **«..Doğru iseniz, haydi ölümü isteyin..Fakat ölümü asla istemezler.»** (Bakara, 94-95.) âyetleri buna misaldir. Bu îcâz şekli, üçüncü nevi îcâza dahil olabilir. Bir diğer vechi de, dinleyenin kalbinde hasıl olan korku, okuyanda beliren heybettir. Cubeyr b. Mutim'in, akşam namazı vaktinde, Resûlüllah'dan Tûr sûresini işitip Müslüman olduğu gibi, bazı âyetleri işiterek Müslüman olanların durumu da, bu îcâzın tesiri iledir. Cubeyr b. Mutim, olayı şöyle anlatır: Resûlüllah ***** **«Yoksa kendileri, hiçbir şey olmadan (yaratıcısız) mı yaratıldılar. Yoksa yaratanlar kendileri midir?..yoksa hakim (yönetici) olan kendileri midir?»**(Tûr, 35-37.) âyetlerini okuduğunda, korkudan kalbimin yerinden kopacağını hissettim. O an, İslamın kalbime yerleştiği ilk andır.

Âyetleri dinlemekle Müslüman olarak ölenler hakkında müstakil eserler telif edilmiştir.

Kadı lyad, şunu da ilâve eder: Kur'ân'ın îcâz yönü, Allah'ın hıfzını üzerine almasıyla, dünya baki kaldıkça var olacak ebedi bir mucize olmasıdır.

Bir başka yönü de, okuyanı usandırmaması, dinleyeni dinlemekten bıktırmamasıdır. Okuyan ve dinleyen bilakis tilâvetine kapılır, zevki ve muhabbeti çoğalır. Halbuki, Kur'ân dışındaki kelamın okunup dinlenmesi, sıkıcı ve usandırıcı olur. Bu yüzden Resûlüllah Kur'ân'ı: **Ne kadar çok okunursa okunsun, tazeliğini kaybetmez,** şeklinde vasıflandırmıştır.

Bir diğer yönü de, hiçbir kitapta bulunmayan ilim ve bilgileri kendinde toplaması, az sayıdaki kelime ve harflerde mevcut olan ilim ve bilgileri kimsenin kavrayamamasıdır.

Kadı, sözünü şöyle tamamlar: Kur'ân'ın bu yönleri, belâgatına dahildir. Bunun îcâzda ayrı bir yön sayılmaması gerekir. Yukarıda zikredilen vecihler, Kur'ân'ın îcâzından değil, hususiyet ve faziletindendir. Kur'ân'ın gerçek îcâzı ilk dört vecihde zikredilen hususlardır. Ancak, bunlara bütünüyle itimad edilmemelidir.

5- Kur'ân'daki Îcâzın Miktarı

a- Kur’ân'daki îcâzın miktarı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısım Mutezile uleması, Kur’ân'ın bütünüyle muciz olduğu görüşündedir. Ancak Tûr sûresinin 35-37. âyetleri bunu reddetmektedir.

Kadı Iyad şöyle der: Kur’ân'ın îcâzı; ister uzun, ister kısa olsun, bir sûreye bağlıdır. Bu da, Bakara sûresindeki 23. âyette geçen ***** ifadesine dayanmaktadır.

Kadı Iyad bir başka yerde şöyle der: Îcâz; bir sûre veya sûre miktarı bir âyette olmalıdır. Burada kuvvetli belâgat üstünlüğü hissedilmelidir. Kevser sûresi kadar harfi olan âyet muciz sayılır. Bundan daha az miktarında îcâz olmaz.

Bazıları da yalnız bir âyette îcâz olmaz; ancak âyetler grubunda olur, dediler.

***** **«Doğru iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler.»** (Tûr, 34.) âyetine dayanarak Bazı ulema; Kur’ân, azıyla da, çoğuyla da mucizdir, demişlerdir. Kadı Iyad ise; âyet, buna delalet etmemektedir. Bir ifadenin tamam olması, kısa sûrenin kelimelerinden daha az kelime ile ifade edilmemesidir, der.

b- Kur’ân'ın îcâzı, kendiliğinden bilinip bilinmiyeceği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kadi, bu konuda şöyle der:

Ebû'l-Haseni'l-Eşari; îcâz, Nebi'ye kendiliğinden zuhur etmiştir, der. Kur’ân'ın muciz olması, ise, istidlale dayanır. Demek istediğimiz şudur: Araplar dışında bir kimsenin Kur’ân'daki îcâzı bilmesi, istidlale dayanır. Araplardan belâgatı bilmeyenlerin durumu da aynen böyledir. Arap dilinin bütün yönleri ve edebi sanatlarındaki inceliği bilen kimse, Kur’ânın benzerini getirmede, hem kendisi, hem de başkalarının acze düştüğünü kendiliğinden anlar.

c- Ulema, Kur’ân'ın terkiplerinden, daha kuvvetli bir tenasüp, ifade ettiği mânadan daha kuvvetli bir düzgünlüğü olan bir kitap bulunmadığı için, en üst mertebede beliğ olduğunda ittifak ettikten sonra, fesahatında değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Kadı, fesahatında farklılık olduğunu reddeder. Bazı ulema, Kur’ân'ın kelimeleri, fesahatin en yüksek noktasındadır. Ebû Nasri'l-Kuşeyri, bu farkı kabul ederek şöyle der: Kur’ân'daki her kelimenin, fesahat bakımından en üst derecede olduğunu iddia edemeyiz. Diğer ulema da; Kur’ân'da hem fasih, hem de en fasih kelimelerin bulunduğu görüşündedir.

Şeyh İzzeddin b. Abdisselam, bu görüşü benimsemekle beraber, şöyle bir soru yöneltir: Kur’ân'ın tamamı, niye en fasih kelimelerle nâzil olmadı?

es-Sadr Mevhubu'l-Cezeri, bu soruya şöyle cevap vermiştir: Şayet Kur’ân en fasih kelimelerle nâzil olsaydı, fasih ile en fasih arasını cemeden Arap dilindeki mutat usulün dışında nâzil olur, îcâzındaki hüccet eksik kalırdı. Kur’ân Arapların mutad lisanı üzere nâzil olmakla muarazadaki acizliklerini ortaya koymuş; **«Bize gücümüz yetmeyen bir kelam getirdin»** demelerini engellemiştir. Muarızların bu sözü, gören bir kimsenin âma olana: **Gözümle sana üstün geldim,** demesine benzer. Âma olan ise kendisine: **Ben de**

görebilseydim, yendiğini kabul ederdim, fakat sen görüyorsun, ben ise görmüyorum. Bu durumda sana karşı koymam nasıl mümkün olur? şeklinde verdiği cevapla göstermiş olur.

d- Şiir, mevzun bir kelam olduğu gibi, derecesi diğer kelam nevilerinden üstün olduğu halde, Kur'ân'ın şiire benzemeyişindeki hikmet, hakikat ve doğruluk kaynağı olmasıdır. Şairin yapacağı tek şey, batılı hak şeklinde düşünmesi, hakikati ve doğruyu gizlemesi, başkalarını kötüleme ve eziyet vermede mübalağa yolunu seçerek ifrata gitmesidir. Bu yüzden Allahü teâlâ Resûlünü şair olmaktan tenzih etmiştir. Şiirde daha çok yalan görüldüğü için, kıyasta bulunan ilim ehli, batıl ve yalanla sonuçlanan kıyaslara, çoğu kez, şiir adını vermiştir. Bazı hikmet erbabı şöyle demiştir: Lisanı düzgün olan mütedeyyin bir şairin şiirinde garip (anlaşılması güç) kelime kullandığı görülmemiştir.

Kur'ân'da şiire benzer bir yön olduğu iddiasına, şu cevap verilmiştir: Kur' an'ın şiire benzer olmasına, şiir denilemez. Şiirin ilk şartı, gayesi; şiir olarak ya-zılmasıdır. Şayet Kur'ân şiir olsaydı, vezinli söz söyleyen herkesin şair olması gerekir, herkese şair denirdi. Herkes, az-çok vezinli konuşabilir. Fasih kimselerin konuşmasında bu husus, daha çok görülür. Eğer Araplar, bu gibi vezinli sözlerin şiir olduğuna inansalardı, buna karşı koyar, derhal kınarlardı. Çünkü bu konuda, oldukça hassas ve titizlerdi. Sözlerindeki insicamın en üst noktaya ulaşması için bu durumu mutlaka dikkate alırlardı.

Bir beyitlik söze, şiir denilmediği söylenir. Şiir en az, iki veya daha çok beytten meydana gelir. Receze de şiir denilmemiştir. Recezin şiir olabilmesi için, en az dört beytten ibaret olması gerekir. Bu hal, Kur'ân'da kesinlikle mevcut değildir.

e- Bazı ulema şöyle der: Kur'ân'ın tehaddide bulunması cinlere değil insanlaradır. Çünkü cinler, Arap diliyle nâzil olan Kur'ân'ı bilmezler. ***** **«De ki: 'Eğer insanlar ve cinler toplansalar..»** (İsrâ, 88.) âyetinde cinlerin zikredilmesi, Kur'ân'ın îcâzını tazim içindir. İnsanların ve cinlerin birleşerek meydana getireceği kuvvet, her birinin ayrı ayrı göstereceği kuvvetten daha tesirlidir. Bu iki grubun tehaddide bir araya geldiği, birbirlerine yardım ettiği farzedilse bile, Kur'ân'a muarazada gene aciz kalırlar. Her ikisi aciz kaldığına göre, birinin daha aciz kalacağı ortadadır. Bazı ulema da şöyle demiştir:

Cinlere de tehaddi yapılmıştır. Melekler de, Kur'ân'ın mislini getirmekten aciz oldukları için, âyetin mânasına dahildir. Kirmânî, «Garaibu't-Tefsir» adlı eserinde şöyle der: Âyette sadece ins ve cinnin zikredilmesi, Resûlüllahın meleklere değil, ins ve cinne peygamber olarak gönderilmesindendir.

f- Gazzali'ye: ***** **«Eğer (o) Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şeyler bulurlardı.»** (Nisâ, 82.) âyetinin mânası sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: Âyetteki **ihtilaf** kelimesi, çeşitli mânaları olan müşterek anlamlı bir kelimedir. Âyette murad edilen mâna, insanların Kur'ân hakkındaki ihtilafı değil, Kur'ân'ın bizzat kendisinden ihtilafın nefyedilmesidir. **Bu sözde ihtilaf vardır,** cümlesi; o sözün bir yönü dine, bir yönü de dünyaya aittir, demektir. Şu halde bu söz, nazmı muhtelif olan sözdür. Bunun bir kısmı şiir vezninde, bir kısmı şiirin tagyir edilmiş şeklinde, bazısı akıcı bir üslupta,

bazısı da bunun aksi bir üslupta gelir. Halbuki Allah kelamı. bu gibi ihtilaflardan münezzehtir. Çünkü O, nazımda aynı üsluba, sûre ve âyetlerdeki tenasübe, fesahatta da birbirinden farksız dereceye sahiptir. Kur'ân'da, zayıf veya kuvvetli yoktur. Bütün kelimeler aynı mânaya yönelmiştir. O da, insanları Allah'ın vahdaniyetine davet, dünya hayatından ahiret hayatına çekmektir. İnsan sözünde bu gibi ihtilaflar bulunur. Şair ve ediplerin sözü Kur'ân'la kıyas edildiğinde, nazmındaki üslup yönüyle farklı olduğu kadar, fesahatin bizzat kendisi ve derecesiyle de farklı olduğu görülür. Hatta bunlar, zayıf veya kuvvetli ibarelere de sahiptir. Bu yüzden iki risale, iki kaside ve şiir değişik gayelerle yazılmıştır. Şairler ve fesahat ehli, her konuda yazarlar. Bazen dünyayı methederler. Bazen zemmederler, bazen korkakları överek cesur olduklarını söylerler, bazen de zemmederek zayıflıklarını belirtirler. Bazen kahramanlığı methederler, ona cesaret adını verirler, bazen de zemmederek korkaklığa çevirirler. İnsan sözü, bu gibi ihtilaflardan kurtulamaz. Çünkü sözleri, yaşayışlarındaki gaye ve değişikliğe dayanır. İnsan, içinde bulunduğu duruma göre değişebilir. Neşeli anında fesahatı artar, üzüntülü anında ise aynı fesahatı bulamaz. Bu yüzden, gayeleri de değişiktir. Bazen bir şeye meyleder, bazen de uzaklaşır. Bu gibi halleri, zaruri olarak konuşmalarında farklılık meydana getirir. Bir insanın yirmi üç sene boyunca (ki bu müddet, Kur'ân'ın nüzûl müddetidir) aynı gaye ve aynı üslupta konuştuğuna tesadüf edilmemiştir: Halbuki Resûlüllah da bir insandı, değişik halleri vardı. Şayet Kur'ân Resûlün veya bir başkasının sözü olsaydı, içinde çokça ihtilaf bulunurdu.

5318

g- Kadı İyad, şöyle der: Kur'ân'ın dışında, Tevrat ve İncil gibi, Allah kelamından muciz olan bir kitap var mıdır? şeklinde bir soru sorulsa, buna şu cebı veririz: Gaybi haberleri ihtiva etmede, Kur'ân gibi muciz olsa bile, nazmında ve telifinde muciz olan bir başka kitap mevcut değildir. Kur'ân dışındaki kitaplarda yoktur. Şurasını kesin olarak biliyoruz ki, Kur'ân dışındaki semavi kitaplarda tehaddi vaki olmadığından kullanılan dilin, îcâz derecesine varacak şekil de fazileti ve fesahat yönleri mevcut değildir.

İbn-i Cinni, «Mesailu'l-Hatıriyyat» adlı esrinde: ***** **«Dediler ki: 'Ey Musa, ya sen at, yahut önce atan biz olalım.»** (Tâhâ, 65.) âyetinin tefsiri sırasında şunu zikreder: ***** ifadesinden dönüş, iki gaye ile olmuştur. Biri; âyetlerin birbirine yakın kelimelerle başlamasından dolayı lafzi, diğeri de mânevidir. Mânevi olması; Allahü teâlâ'nın sihirbazlardaki kuvveti, bununla Musa'ya karşı koyma güçlerini bildirmek istediği için bu lâfzı kullanmasıdır.

Sonra şöyle bir sual ortaya attı: Sihirbazların fesahat ehli olmadıklarını biliyoruz. Bu bakımdan, onların fesahat ehlinden oldukları görüşüne nasıl gideriz? Bu husus şöyle cevaplandırılmıştır: Kur'ân'da, fasih olmayan insanlardan hikaye edilerek verilen sözlerin bulunduğu âyetler, gerçekte onların sözleriyle değil, mânaları Arapça olarak gelmiştir. Bu sebeble: ***** **«Dediler ki: 'Bunlar iki büyücüden başka bir şey değil, istiyorlar ki büyüleriyle sizi yurdunuzdan çıkarsınlar ve sizin örnek yolunuzu (en güzel dininizi)**

yok etsinler.» (Tâhâ, 63.) âyetinde görülen fesahatin, Arap olmayanın lisanı üzere gelmediği açıkça ortadadır.

h- Barizi, «Envaru't-Tahsil fî Esrari't-Tenzil» adlı kitabının mukaddemesinde şöyle der: Bir cümlenin mânası; birbirinden güzel, değişik kelimelerle ifade edilebilir. Aynı şekilde cümlenin bir kısmı, diğer kısmına uygun, daha fasih kelimelerle ifade edilebilir. Bu bakımdan, cümledeki mânayı daima gözününde bulundurmak veya mânaya uyacak bütün kelimeleri düşünmek, sonra da bunların en uygun ve en fasihini kullanmak gerekir. Bunların hepsini, beşer kelamında bir arada görmek imkânsızdır. Halbuki Allah'ın ilminde bunlar, kendiliğinden hasıl olan hazır bilgilerdir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim, tatlı veya daha tatlı, fasih veya daha fasih kelimeleri ihtiva etse bile, sözün en güzeli ve en fasihiyle nâzil olmuştur. Kur'ân'da buna misal teşkil eden âyetler şunlardır: ***** **«İki cennetin meyvelerini de kolayca toplarlar.»** (Rahmân, 54.) Allahü teâlâ bu âyetin yerine ***** **İki cennetin de meyveleri yakındır,** buyursaydı; ***** ile ***** kelimeleri arasındaki cinası vermemesi, ***** kelimesinin de cennetteki meyvelerin olgunlaştığına işaret etmemesi, fasıladaki yakınlığı belirtmemesi yönüyle, âyetteki metnin yerini tutmazdı. ***** **«Sen bundan önce bir kitap okumuyordun.»** (Ankebût, 48.) âyeti de bu kabildendir. Âyette, hemzedeki ağırlıktan dolayı ***** fiili yerine ***** fiili, ***** (Bakara, 2.) âyetinde, idgamın ağırlığı sebebiyle ***** yerine Kur'ân'da daha çok kullanılan ***** ifadesi, ***** (Âl-i İmrân, .139.) kelimesinin telaffuzundaki hafiflikten dolayı ***** yerine kullanılması, ***** **«..kemiklerim gevşedi..»** (Meryem, 4.) âyetindeki kelimenin, fethanın zammeden daha hafif olması bakımından ***** yerine gelmesi, ***** (Bakara, 62.) âyetindeki kelimenin, aynı mânadaki ***** fiilinden hafif olmasından dolayı ***** fiilinin gelmesi, (çünkü ***** fiili, Kur'ân'da ***** den daha çok kullanılmıştır.), ***** **«Allah seni üstün kıldı..»** (Yûsuf, 91.) âyetindeki kelimenin, telaffuzundaki hafiflikten dolayı ***** yerine gelmesi, ***** (Bakara, 177.) âyetindeki fiilin telaffuzundaki hafiflikten dolayı, ***** yerine gelmesi, ***** (Ahkaf, 21.) âyetindeki fiilin telaffuzundaki hafiflikten dolayı ***** yerine gelmesi, ***** (Bakara, 184.) âyetindeki kelimenin, hafiflikten dolayı ***** yerine gelmesi daha güzeldir. ***** **«İşte Allah'ın yarattıkları..»** (Lokman, 11.), ***** (Bakara, 3.) âyetlerindeki kelimelerin masdar halinde gelmesi ve ***** şeklinde gelmesinden daha hafiftir. ***** fiili (Bakara, 230.), fiilinden hafiftir. Çünkü ***** babı, ***** babından daha hafiftir. Bu sebeple Kur'ân'da ***** fiili daha çok kullanılmıştır.

Tahfif ve ihtisardan dolayı hakiki mânasıyla vasfedilmese bile, Allahu Ta-âlâ'nın sıfatlarından olan; Rahmet, Gazap, Rıda, Hubb ve Makt, gibi kelimelerin kullanılışı da bu kabildendir. Şayet bu kelimeler yerine, hakiki mânasındaki kelimeler kullanılsaydı, sözde artış olur, ***** **Ona sevgili muamelesi veya düşman muamelesi yapar** denilirdi. Hafifliği ve kısalığından dolayı bu kelimelerin, mecâz veya teşbih olarak gelişi, hakiki mânalarıyla gelişinden daha güzeldir. Çünkü, ***** **«Ne zaman ki bizi kızdırdılar, onlardan öç**

aldık..» (Zuhruf, 55.) âyeti, ***** **Bize karşı düşmanca tavır takınınca,** ile ***** **Bize düşmanca tavır takınanların gelişi gibi gelince,** demekten daha güzeldir.

5320

i- Rummani şöyle der: Kısa sûrelerde muarazanın mümkün olması düşünülebilir mi? şeklinde bir soru sorulsa, buna şu cevap verilir: Kısa sûrelerde, muaraza caiz değildir. Bu sûrelerle tehaddi yapıldığını kabul eden, ***** Yûnus, 38.) âyetinde ifade edildiği üzere, aciz kalacağı açıkça görülür. Zira muaraza, sûrenin kısa veya uzun olmasıyla belirlenmemiştir.

Kısa sûrelerde fasılanın yerine geçecek bir kelime bulunarak, fasılayı değiştirmek mümkündür. Bu husus, muaraza olur mu? şeklinde bir soru sorulsa, buna şu cevap verilir: Mümkün değildir. Kuvvetli şiir yazma gücü olan bir kimsenin, bir beyitlik şiir yazmasının mümkün olduğunu kabul eden kimse, onun vezinli mi, vezinsiz mi yazdığını ayırt edemez. Bu kimse, Rube'nin: beytindeki kafiyeleri değiştirmek istese, ***** yerine ***** yerine ***** yerine ***** kelimelerini getirse, bunu yapabilir. Şiirde en az bilgisi olan bile, bu kasidede Rube'ye muarazada bulunduğu, şiir yazma kabiliyeti olduğu söylenemez. Fasılaları değiştirenin durumu da aynen böyledir.

65 - KUR'ÂN'DAN İSTİNBAT EDİLEN İLİMLER

5321 Allahü teâlâ: ***** **«..Biz bu Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır..»** (Enam, 38.), ***** **«Sana bu kitabı, herşeyi açıklayan ve Müslümanlara yol gösterici, rahmet ve müjdeci olarak indirdik!»** (Nahl, 89.) buyurmuştur.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadisinde: 'İlerde birtakım fitneler doğacaktır' demesi üzerine bazı sahâbe: 'Bundan nasıl kurtulunur?' şeklinde sordukları soruya, Tirmizî ve diğer muhaddislerin rivâyet ettiği, şu cevabı vermiştir: «Allah'ın Kitabına sarılın. Çünkü Onda, sizden önceki ve sonrakilerin karşılaştığı veya karşılaşacağı haberler ile, yaşadığınız zamandakilerin haberlerini bulursunuz.»

Said b. Mansur, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini nakleder: İlim öğrenmek isteyen Kur'ân'a sarılsın. Çünkü Kur'ân'da, geçmiş ve gelecek milletlere ait bilgiler mevcuttur. Beyhaki bu bilgileri, ilimlerin asılları vardır, şeklinde açıklamıştır.

Beyhaki; Hasenu'l-Basri'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Allahü teâlâ, yüz dört kitap indirmiştir. Bunlardaki ilmi; Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'ân'da toplamıştır. Sonra da bu üç Kitap'taki ilmi, Kur'ân'a yerleştirmiştir.

İmâm Şâfiî hazretleri şöyle buyurur: Ulemanın söylediği her söz, Sünnetin şerhi, Sünnet de Kur'ân'ın şerhidir. Resûlüllah'ın hüküm ifade eden her sözü, Kur'ân'dan aldığı mânadır.

Burada derim ki; İmâm Şâfiî'nin bu sözünü, «el-Umm» adlı eserinde rivâyet ettiği: Ben ancak, Allah'ın Kitab'ında helal kıldığını helal, haram kıldığını haram kılarım, hadisi teyid etmektedir.

Said b. Cubeyr: Resûlüllah'ın hadisi olarak duyduğum her sözü doğrulayan bir âyeti, Allah'ın Kitab'ında mutlaka bulmuşumdur. İbn-i Mesûd da şöyle der: Size bir hadis

naklettiğimde, Kur'ân'dan bunu doğrulayan bir âyeti de gösterebilirim. Bu iki sözü, İbn-i Ebî Hâtim rivâyet etmiştir.

İmâm Şâfiî, aynı eserinde şöyle der: Din mevzuunda, birinize isabet eden bir musibetten kurtuluş yolunu gösteren delil, ancak Allah'ın Kitab'ında bulunur. Bazı hükümler, sadece Sünnette mevcuttur, denilse şöyle cevaplarız:

Hakikatte Kur'ân'dan alınmıştır. Çünkü Kur'ân, Resûle uymamızı ve O'nun sözleriyle amel etmemizi farz kılmıştır.

Şâfiî hazretleri, bir defasında Mekke'de şöyle buyurdu: Bana istediğinizi sorun, Kur'ân'dan size cevap vereyim. Kendisine: İhramlı olan bir kimse, eşek arısını öldürse, ne dersiniz? diye sorulduğunda Besmele okuyarak ***** **«Peygamber size ne verdiyse onu alın neyi yasakladıysa ondan sakının..»** (Haşr, 7.) âyetiyle cevap verdi.

Bize Sufyan, o Misar b. Kidam, o Kays b. Müslim, o da Tarık b. Şihabdan, Hazret-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Hazret-i Ömer, ihramlı olan bir kimseye eşek arısını öldürmesini emretmiştir.

Buhârî, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder:

Allahü teâlâ, güzel görünmek için, Allah'ın hilkatini değiştirerek dövme yapan ve yaptıran, yüzündeki kılları söken ve göğsünü açan kadınlara lanet olsun! şeklindeki sözünü duyan Benu Esed kabilesinden bir kadın, İbn-i Mesûd'a gelerek: Duyduğuma göre siz; şu ve şu gibi işleri yapanları lanetlemişsiniz, bu doğru mudur? diye sorar. İbn-i Mesûd kadına: Resûlüllah'ın lanetlediği kimseyi ben niye lanetlemeyeyim? Bu lanet, Allah'ın Kitabında mevcuttur, şeklinde cevap verir. Bunun üzerine kadın; Kur'ân'ı ben de okudum, senin dediklerine rastlamadım, der. Bunun üzerine İbn-i Mesûd: Eğer dikkatle okusaydın, mutlaka bulurdun. Sen Kur'an'da ***** **«Peygamber size neyi verdiyse alın, neyi yasakladıysa ondan sakının..»** âyetini hiç duymadın mı? deyince kadın: Evet duydum, şeklinde mukabelede bulununca İbn-i Mesûd; şu halde Resûlüllah, bunu kesinlikle yasaklamıştır, der.

5335 İbn-i Suraka, «Kitabu'l-Îcâz» adlı eserinde, Ebubekr b. Mücahidin şöyle dediğini nakleder: Âlemde ne varsa, hepsi de Allah'ın Kitabında mevcuttur. Kendisine; hanların zikri hangi âyettedir? diye sorulduğunda: ***** **«Oturulmayan ve içinde eşyanız bulunan evlere girmenizden dolayı size bir günah yoktur..»** (Nur, 29.) âyetini okumuş, iskan edilmeyen evlerin hanlara işaret olduğunu söylemiştir.

İbn-i Berracan şöyle demiştir: Resûlüllah'dan sadır olan her sözün, uzak veya yakın, kendisi veya aslı, Kur'ân'da mevcuttur. Bunu, anlayabilen anlar, göremeyen de göremez. Verdiği her hüküm ve karar böyledir. Bunu herkes içtihadı, ilmi derecesi ve anlayış kabiliyeti ölçüsünde kavrar.

1- Kur'ân İlimleri

İbn-i Ebî'l-Fadl el-Mursi, «Tefsir»inde şöyle der:

Kur’ân, öncekilerin ve sonrakilerin ilmini sinesinde toplamıştır. Öyle ki, bu ilimlerin hakikatini ancak Allah bilebilir. Allah'ın nezdinde alıkoydukları hariç, Resûlüllah da bilebilir. Kur'an'ın lügatı, kelimelerin yazılışı, harflerin mahreci ve adedi, kelimelerin, âyetlerin, sûrelerin, hiziblerin, nısıfların, rubuların, secdelerin sayısını, her on âyette bir talimi, mânalarına inmeden mümasil âyetleri ve müteşâbih kelimelerin tesbiti gibi hususlarla, **Kurra** adı verilen kimseler uğraşmıştır.

Nahiv uleması; isim, fiil ve harflerin murab ve mebnisini, bunlardan amel eden veya etmeyen üzerinde durmuş, isimler ve ona bağlı mevzularda, fiillerin lazım ve müteaddi gibi çeşitleri, kelimelerin yazılışları gibi meseleleri genişçe ele almışlardır. Hatta bunlardan Bazıları, müşkilini irab etmiş, Bazıları da Kur’ân'ın kelime kelime irabını yapmışlardır.

Bazı müfessirler, kelimeleriyle meşgul olmuş, bir mânaya, iki veya daha çok mânaya gelenlerini tesbit etmiş, bir mânası olan kelimeleri, kendi manasıyla değerlendirip gizli mânalarını açıklığa kavuşturmuş, iki veya daha çok mânaya muhtemel olanlardan birini tercih etmiş, herbiri bu konuda görüş ileri sürmüş kendi görüşüne göre mâna vermişlerdir.

Usul uleması, akli deliller, asli ve nazari şahidlerle meşgul olmuşlar, ***** **«Eğer yerde, gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de (yer ve gök) bozulup gitmişti..»** (Enbiya, 22.) âyeti gibi pek çok âyetler üzerinde düşünüp, Allah'ın vahdaniyeti, mevcudiyeti, bekası, kıdemi, kudreti, ilmi, ve zatına layık olmayan sıfatlardan tenzihine işaret eden deliller çıkarmış, buna **Usulu’d-din** İlmi adını vermişlerdir.

Bir kısım ulema Kur’ân'daki hitaplar üzerinde durmuş, bunların umum veya hususi mânaya geldiklerini görmüş, hakikat ve mecâz gibi kelimelerde mevcut dil ile ilgili hükümler çıkarmış; tahsis, ihbar, nass, zâhir, mücmel muhkem, müteşâbih, emir, nehiy nesih ile kıyas, istishab ve istikra gibi konularda fikir beyan etmişler, buna **Usul-i Fıkh** adını vermişlerdir.

Bir kısım ulema, inceden inceye tetkik edip düşünerek, âyetlerde mevcut helal, haram gibi çeşitli hükümleri tesbit etmişler, bunlara dair usulü, furuu tesis edip, üzerinde geniş bir şekilde durmuşlar, buna **ilm-i furu** veya **fıkıh** adını vermişlerdir.

Bir kısım ulema; önceki asır ve milletlerin kıssalarını araştırmış, onlarla ilgili haberleri nakletmiş, bıraktıkları eserleri ve başlarından geçen olayları derlemiş, dünyanın yaratılışı ve akabinde mevcut olan eşyayı zikretmiş, buna **tarih** veya **kısas** adını vermişlerdir.

Diğer Bazıları da; kalpleri titreten, dağları yerinden oynatan hikmet, emsal ve mevize gibi mevzular üzerinde durmuşlar, Kur’ân'da mevcut vaad vaid, tahzir tebşir, mevt mead, neşr haşr, hisab ikab, cennet cehennem gibi mevize çeşitlerini, ceza esaslarını istinbat etmişler, buna, **hitabet** veya **vaaz** adını vermişlerdir.

Diğer Bazıları ise; Yusuf (aleyhisselâm)a anlatılan yedi semiz inek kıssası, hapiste karşılaştığı iki kişinin rüyası, güneş, ay ve yıldızların kendisine secde eder görünüşü gibi **tabir** usulünü istinbat etmişler, buna **rüya tabiri** adını vermişlerdir. Her rüyanın tabirini Kur’ân'dan çıkarmağa çalışmışlar, eğer bunda bulamadıkları olursa, Kur’ân'ın şarihi olan Sünnete müracaat etmişler, Sünnette de bulamadıklarını, hikem ve emsal kitaplarında aramışlar,

bunlarda da bulamadıklarını, halkın ıstılahında ve ***** (Araf, 199.) âyetinin işaret ettiği örf ve âdetlerine müracaat etmişlerdir.

Bir kısmı, miras âyetlerindeki hisseyi ve ilm-i feraiz'in ele aldığı diğer hususları incelemiş, yarım, üçtebir, dörttebir, altıdabir, sekizdebir gibi **feraiz** hesaplarını, avle ait (varislere ait terekenin taksiminde artakalan mala) meseleleri istinbat etmişler, bundan **vasiyet** hükümlerini çıkarmışlardır.

Bir kısım ulema da, gece ve gündüzün meydana gelişindeki hikmetlere delalet eden âyetler üzerinde düşünmüş, güneş ve ayın menzilleri ile yıldızlar ve burçlara ait esasları tesbit etmişler, buna **mevakıt** ilmi (vakit tayini) adını vermişlerdir.

Şair ve edipler, Kur'ân'daki kelimelerin fesahatı, nazmındaki bedi ve belâgatı, mebde ve maktaı, hüsn-i tehallus'u, hitap çeşitlerini, itnab, îcâz ve benzeri hususları dikkatle incelemiş, buradan, **meânî**, **beyan** ve **bedi** ilmini meydana getirmişlerdir.

Kur'ân'daki işari mânalarla uğraşan hakikat erbabı, lâfzındaki mâna ve inceliklere dalmış, bunlara ait fena, beka, huzur, havf, heybet, üns, vahşet, kabz, bast ve benzeri tabirler kullanmışlardır.

Kur'ân, bu ilimler dışında; tıp, cedel, heyet, hendese, cebir ve mukabele, müneccimlik (istikbale ait bilgiler) ve diğer konuları ihtiva etmektedir.

Tıp ilminin gayesi, sağlığın korunması, kuvvetin sağlanmasıdır. Bu durum birbirine zıt olan azaların işleyişindeki uyumu sağlamakla mümkün olur. Allahü teâlâ: ***** **«..bu ikisinin arasında dengeli olur..»** (Furkan, 67.) âyetinde bunları bir arada toplamıştır. Biliyoruz ki Kur'ân'da, hastalıktan sonra sıhhata kavuşmayı, bedendeki bir rahatsızlıktan sonra şifa bulmayı ifade eden ***** **«Renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar ki, onda insanlara şifa vardır..»** (Nahl, 69.) âyeti bulunmakta, buna ilâveten kalbi hastalıkların şifasını sağlayan âyetler de yer almaktadır.

Pek çok sûrede yer alan heyet ilmi ile ilgili âyetlerde, yer ve göklerin yaratılışı,.

Hendese ilmine, ***** **«Bir gölgeye gidin ki üç dallıdır..»** (Mürselat, 30.) âyetinde işaret vardır.

Cedel ilmi, âyetlerin ihtiva ettiği deliller, mukaddime ve neticeler, tasdik ve tekzip gibi diğer hususlarla uğraşır. Hazret-i İbrahim'in Nemrud ve kavmi ile münazarası bu ilimde önemli bir yer işgal etmektedir.

Cebir ve mukabele ilmi, zayıf bir ihtimalle denildiğine göre, bazı sûre başlarında bulunan harflerden hareketle, önceki milletlerin beka müddeti, yıllar ve günleri, İslam ümmetinin beka müddeti, dünyanın geçmiş ve gelecekteki ömrü ile meşgul olan ilimdir.

Kur'ân'da, günlük hayatta zaruri olan bazı sanatların aslı ve âyetlerin isimleri mevcuttur. Mesela; ***** **«Ağaç yapraklarıyla vücutlarını örtmeye başladılar..»** (Araf, 22.) âyetinde terzilik,

***** **«Bana demir kütükleri getirin..»** (Kehf, 96.) ve ***** **«Ona demiri yumuşattık..»** (Sebe, 10.) âyetlerinde demircilik,

***** **«Gözetimimizde gemiyi yap..»** (Hûd, 37.) âyetinde marangozluk,

***** **«..ipliğini çözen kadın..»** (Nahl, 92.) âyetinde ipekçilik,

***** **«..bir ev edinen örümceğe benzer»** (Ankebût, 41.) âyetinde dokumacılık,

***** **«Ektiğinizi gördünüz mü?»** (Vakıa, 63.) âyetinde çiftçilik, ***** **«Her bina ustasını ve dalgıcı.»** (Sad, 37.), ***** **«..giyeceğiniz süsler çıkarırsınız..»** (Nahl, 14.) âyetlerinde dalgıçlık, *****

«Musa kavmi, kendisinden sonra ziynet takımlarından yapılmış bir buzağı heykelini...» (Araf, 148.) âyetinde kuyumculuk,

***** **«o, sırçadan yapılmış cilalı şeffaf bir..»** (Neml, 44.),

***** **«..lamba cam içindedir..»** (Nur, 35.) âyetinde züccaciyecilik,

***** **«..Ey Ha-man, haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak..»** (Kasas, 38.) âyetinde çömlekçilik,

***** **«Ama o gemi de..»** (Kehf, 79.) âyetinde denizcilik,

***** **«Kalem ile öğretti..»** (Alak, 4.) âyetinde kitabet,

***** **«Başımın üstünde ekmek taşıyorum..»** (Yûsuf, 36.) âyetinde fırıncılık,

***** **«Kızarmış buzağı..»** (Hûd, 69.) âyetinde aşçılık,

***** **«Elbiseni temizle..»** (Müddessir, 4.) âyetinde temizleyicilik,

***** **«..henüz canları çıkmadan kesmeniz hariç..»** (Mâide, 3.) âyetinde kasaplık,

***** **«Allah'ın boyası..»** (Bakara, 138.) âyeti ile

***** **«..beyaz ve kırmızı yollar..»** (Fâtır, 27.) âyetinde boyacılık,

***** **«Dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz.»** (Şuarâ, 149.) âyetinde taşçılık,

***** **«Attığın zaman sen atmadın..»** (Enfâl, 17.) âyeti ile ***** **«Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın..»** (Enfâl, 60.) âyetinde atıcılıkla ilgili işaretler bulunmaktadır.

Kur'ân'da ayrıca; âlet isimleri, yiyecek içecek ve nikah çeşitleri, kâinatta olmuş-olacak bütün şeylerin tahakkuku, ***** **«Bu kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır..»** (Enam, 38.) âyetinde ifade edilmiştir. Mürsi'nin sözleri, özetle bu kadardır.

İbn-i Suraka şöyle der: Kur'ân'da Allah'ın zikrettiği îcâz vecihlerinden bazısı da; sayıların hesabı, toplanması, bölmesi, çarpması, muvafakat, telif, münasebet, tansif ve mudaafe'dir. Hesap ilmiyle uğraşanlar, Resûlüllah'ın sözünde sadık olduğunu, Kur'ân'ı kendisinin uydurmadığını, bunlarla anlarlar. Zira Resûl-i Ekrem, ne felsefeciler arasına girmiş, ne hesap, ne de hendese bilenlerle karşılaşmıştır.

5382 Râgıb Isfahanî şöyle der: Allahü teâlâ, bütün peygamberlerin nübüvvetini, Peygamberimizin nübüvvetiyle hitama erdirdiği, şeriatlarını Peygamberimizin şeriatıyla kısmen nesh, kısmen de tamamladığı gibi, önceki kitapların muhassalası olan Kur'ân'ı da Resûlüne indirmiştir. Allahü teâlâ ***** **«..tertemiz sayfalar okuyan bir elçidir. O sahifelerde doğru yazılmış hükümler vardır.»** (Beyyine, 2-3.) âyetiyle haber vermiştir. Hacminin küçüklüğüne rağmen, ihtiva ettiği çok geniş mânalarla bu Kitab'ı bir mucize olarak indirmiş,

bunları kavramaktan aciz kalmıştır. Nitekim; ***** **«Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa, denizler de (mürekkep olsa) arkasından yedi deniz de ona yardım etse, Allah'ın kelimeleri tükenmez..»** (Lokman, 27.) âyeti bunu ifade etmektedir. Beşer aklı bunları kavramaktan aciz olmakla beraber, Kur'ân'ın nurundan ve işaret ettiği şeylerden faydalanacak güçtedir. Bu husus, aşağıdaki şiirde şöyle dile getirilmiştir:

Kur'ân ay gibidir, onu açıp baktığında (okuyup anladığında), gözlerine doğruyu gösteren bir nur bahşettiğini, görürsün;

Kur'ân göğün ortasındaki güneş gibidir, ışığıyle yeryüzünün doğusunu ve batısını aydınlatır.

Ebû Nuaym ve Bazı ulema, AbdurRahmân b. Ziyad b. Enam'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Hazret-i Musa'ya bir gün şöyle denilmiştir: Semavi kitaplar içinde Ahmed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Kitab'ı, dövüldükçe yağı çıkan bir kabtaki süde benzer.

Kadı Ebubekr b. Arabi, «Kanunu't-Tevil» adlı kitabında şöyle der:

Kur'ân'daki ilimler elli, dört yüz, yedi bin ve yetmiş bin ilimdir. Bunlar, Kur' an'daki kelime sayısına göre, her kelimenin zâhir, batın, hadd ve matla' gibi dört ile çarpılması sonucu elde edilen sayıdır. Bu sayıya, terkip halindeki kelimelerle atıflar, dahil değildir. Kur'ân'daki ilimler, sayılamayacak kadar çoktur, gerçek sayılarını ancak Allah bilir.

Kur'ân ilimleri üç ana konuda toplanır. Bunlar; Tevhid, Tezkir, Ahkâmdır.

Mahlûkata ait bilgiler, Allah'ın isim, sıfat ve efali ile ilgili bilgiler, Tevhid'e dahil olan bilgilerdir.

Vaad ve vaid, cennet ve cehennem, zâhir ve batının temizlenmesi, Tezkirin konularındandır.

Bütün mükellefiyetler, faydalı ve zararlı şeylerin beyanı, emir, nehiy ve menduplar, Ahkâm'ın konularındandır.

Fatiha sûresinde her üç ilim toplandığından, **Ummu'l-Kur'ân** adını almıştır.

İhlas sûresine de, bu üç ilimden biri olan Tevhid'i ihtiva ettiğinden, Kur'ân'ın üçte biri denilmiştir.

İbn-i Cerîr şöyle der: Kur'ân, şu üç ilmi ihtiva eder; bunlar: Tevhid, Ahbar ve Dini bilgilerdir. Tevhid'in tamamını ihtiva ettiğinden İhlas sûresine, Kur'ân'ın üçtebiri denilmiştir.

Şeyzele şöyle der: Gerçek şudur ki; İbn-i Cerîr'in bu üç husus, sadece bunları değil, bunların daha fazlasını ihtiva etmektedir. Çünkü Kur'ân'ın ilimleri, idrak edilemeyecek ve sayılamayacak kadar çoktur.

Ali b. İsa şöyle der: Kur'ân, şu otuz mevzuu ihtiva eder; bunlar ilam, teşbih, emir, nehiy, vaad, vaid, cennet, cehennemin vasfı, Allah'ın isim ve sıfatları, nimetlerine şükrü, muhaliflere delil getirmeyi, mülhidlere cevap vermeyi öğretmek, rağbet, korku, hayır, şer, güzel, çirkin hikmetin vasfı ve marifetin faziletini beyan etmek, iyileri övmek, kötüleri zemmetmektir.

Bu konuda şunu ilâve etmek isterim: Kur'ân, her şeyi ihtiva eden bir Ki-tap'tır. Çeşitli ilimlerin aslı olan her bab ve her meseleye, Kur'ân'da işaret eden deliller vardır. Kur'ân'da

ayrıca; canlı-cansız bütün mahlûkatın çeşitli yönleri, yer ve göklerin melekutu, arş-ı âlâ ve yerin dibinde olanlar, kâinatın yaratılışı, meşhur peygamber ve meleklerin isimleri, geçmiş milletlerle ilgili haberler arasında, Hazret-i Adem'in cennetten çıkarılışı sırasında Iblis'le olan kıssası, Abdul-haris adını verdiği oğlu, Hazret-i İdris'in yüce bir mevkiye yükseltilmesi, Nuh tufanı, Ad kavminin iki kıssası, Semud kavmi ve deve kıssası, Hazret-i Yûnus kıssası, Ey-ke ve Medyen halkının Hazret-i Şuayb'le olan kıssası, Hazret-i Lut kavmi, Tubba'ın kavmi, Ress halkı, Hazret-i İbrahim kavmi ve Nemrud'la mücadelesi, oğlu İsmail'i annesiyle birlikte Mekke'de bırakması, Kabe'nin inşası, Hazret-i İbrahim'in oğlunu kurban etmesi, Hazret-i Yusuf ve kardeşlerinin kıssası, Hazret-i Musa'nın doğumu, nehre atılışı, Kıbtı'yi öldürüşü, Medyen'e gidişi, Hazret-i Şuayb'ın kızıyla evlenişi, Tur'da Allah'la konuşması, Firavn'a gelişi, Mısır'dan çıkışı, düşmanı boğuşu, kavminin buzağıya tapması, Bakara ve Hızır'la olan kıssası, Hazret-i Musa'nın zalimlere savaşı, Çin'e kaçan kavmin, Talut'un, Hazret-i Davud'un Calut'la olan kıssası, Hazret-i Süleyman ve Saba melikesinin kıssası, Taun'dan kaçanların, öldükten sonra tekrar dirilenlerin kıssası, Zülkarneyn kıssası, Doğuya ve Batıya gidişi, Seddi bina edişi, Hazret-i Eyyub kıssası, Zülkifl kıssası, Hazret-i İlyas kıssası, Hazret-i Meryem ve doğum kıssası, Hazret-i İsa'nın risaleti ve göğe çekiliş kıssası, Hazret-i Zekeriyya ve oğlu Yahya'nın kıssası, Eshâb-ı Kehf kıssası, Ashâb-ı Rakim kıssası, Buht-ı Nasr kıssası, biri cennetlik olan iki kişinin kıssası, cennet ehlinin kıssası, Âl-i Yâsin'den inananın kıssası, Eshâb-ı Fil kıssası, gibi kıssalar mevcuttur.

Kur’ân'da ayrıca; Hazret-i İbrahim'in Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) duası, Hazret-i İsa'nın müjdesi, Resûlüllah'ın biset ve hicreti, gazvelerinden olan Bakara sûresindeki Benu Hadrami seriyyesi, Enfal sûresinde Bedr gazvesi, Âl-i İmrân sûresinde Uhud gazvesi ve Küçük Bedr savaşı, Ahzab sûresinde Hendek muharebesi, Fetih sûresinde Hudeybiye barışı, Haşr sûresinde Benu Nadir gazvesi, Tevbe sûresinde Huneyn ve Tebük gazveleri, Mâide sûresinde Haccetu'l-Veda, Zeyneb binti Cahş'ın nikahı, Resûlün seriyyeden alıkonuşu, ezvac-ı mutahharanın Resûlüllah'a karşı müşterek tavır almaları, İfk kıssası, İsra kıssası İnşikak-ı Kamer olayı, Yahudilerin Resûle sihir yapmaları gibi, Resûlüllah'la ilgili haberler mevcuttur.

Kur’ân'da ayrıca; insanın yaratılışından ölümüne kadarki safhalar, ölümün keyfiyeti, ruhun kabzı ve semaya yükselişi, Mü’min kadına cennet kapısının açılıp Kâfir kadına kapanması, kabir suali ve azabı, ruhların karar kıldığı yer, büyük kıyamet alâmetlerinden olan Hazret-i İsa'nın inişi, Yecüc ve Mecüc'ün, Dâbbenin ve dumanın çıkışı, Kur’ân'ın yükselişi, yeryüzünün yok oluşu, güneşin batıdan doğuşu, tevbe kapısının kapanışı, üç nefha sonunda yeniden diriliş, haşr ve neşir, kıyametin korkunç halleri, güneşin şiddetli sıcaklığı, arşın gölgesi, mizan, havz-ı kevser, sırat, hesap günü ve kurtulanlar, uzuvların şehadeti, amel defterinin sağ ve sol ele verilişi veya arkadan verilişi, şefaat, makâm-ı mahmud, cennet ve kapıları, içindeki nehirler, ağaçlar, meyveler, ziynet eşyaları, kaplar, cennetteki dereceler, Allah'ın ruyeti, cehennem kapıları, içindeki vadiler, azab ve işkence çeşitleri, zakkum ve irinli suların zikri de yer almaktadır.

Kur’ân'da; hadisde varid olan Allah'ın esma-i hüsnası, mutlak isimlerden bin ismin zikri, Resûlüllah'ın bütün isimlerinin zikri yer almaktadır. Ayrıca; imanın yetmiş küsur şubesi ile üç yüz on beş kadar İslami hükümler mevcuttur. Küçük ve büyük günah nevileri, Resûlüllah'dan varid olan her hadisi tasdik eden âyetler ile, şerhi ciltler dolusu olacak bilgiler de Kur’ân'da yer almaktadır.

Bir kısım ulema, Ahkâmu'l-Kur’ân'la ilgili müstakil eser telif etmiştir. Kadı İsmail, Ebû Bekr b. Ala, Ebû Bekr'r-Razi, Keyelhirasi, Ebû Bekr b. Arabi, Abdul-munim b. Furs, İbn-i Nuveyz Mendad, bunlardandır. Bazı ulema, tasavvufla ilgili eserler yazmıştır.

İbn-i Berracan, hadislerle takviye ederek bu mevzuyu içine alan müstakil bir eser yazmıştır.

Bu sahada ben de bir kitap yazdım, «el-İklil fî İstinbati't-Tenzil» adını verdim. Kitabımda; fıkhi, usuli, itikadi ve bunlar dışında bazı meseleleri ele aldım. Kitabım bu sahada, oldukça faydalı bilgiler ihtiva etmektedir. Bunlara vakıf olmak isteyen, müracaat edebilir.

2- Kur’ân'da Ahkâm Âyetleri

Gazzali ve diğer Bazı ulema şöyle der: Kur’ân'daki ahkâm âyetlerinin sayısı, **beş yüz**dür. Bazıları bu sayıyı, **yüz elli** olarak gösterirler. Bu rakamı verenlerin gayesi, Kur’ân'da açıkça zikredilen âyetler olsa gerektir. Çünkü kıssa, emsal ve benzeri âyetlerden hüküm istinbat etmek de mümkündür.

İzzeddin b. Abdisselam, «el-İmâm fî Edilleti'l-Ahkâm» adlı eserinde şöyle der:

Âyetlerin büyük bir kısmı, güzel ahlâk ve âdabı ihtiva eden hükümler taşımaktadır.

Bir kısmında bu hükümler açıkça belirtilmiştir. Bunların bir kısmı istinbat yoluyla çıkarılır. **İstinbat**; ya bir başka âyete müracaat etmeksizin yapılır, ***** **«Karısı da odun hammalı..»** (Tebbet, 3.) âyetinden Kâfirlerin nikahındaki sıhhatin istinbatı, ***** **«Artık şimdi yaklaşın... beyaz iplikten ayrılıncaya kadar.»** (Bakara, 187.) âyetinden, cünüb bir kimsenin tuttuğu orucun sıhhatının istinbatı buna misaldir. Ya da; bir başka âyete müracaat edilerek yapılır. ***** **«Onun ayrılması da iki yıl içinde olmuştur.»** (Lokman, 14.) âyetinden hamilelik müddetinin en az altı ay olduğunun isbatı buna misaldir.

Müellif şunları da ilâve eder: Ahkâm âyetleri bazen fiilin inşai (emir) sigasından anlaşılır ki, bu açık olarak anlaşılanıdır. ***** **«Namazı kılın..»** (Bakara 43.) âyet.

Bazen de ***** **«Size helal kılındı..»** (Bakara, 187.), ***** **«Leş..size haram edildi.»** (Mâide, 3.), ***** **«Size oruç farz kılındı..»** (Bakara, 183.) âyetlerinde olduğu gibi, haber cümlesinden anlaşılır.

Bazen de Şariin bir işi beğenmesi; veyahut onu yapandan razı olması; ayrıca bir işi sevmemesi veyahut yapanı sevmemesi tarzındaki açıklama; emir veya yasaklama mânasına gelir.

Allah'ın terkini emrettiği, zemmettiği, fâilini zemmettiği veya azarladığı, lanetlediği, sevmediği fiil, fâilini sevmediği, razı olmadığı, fâilini bundan alıkoyduğu, fâilini hayvana veya

şeytanlara benzettiği, hidayetten veya kabulden men edici bulduğu, kötülük veya kerahetle vasfettiği, enbiyanın sakındığı veya buğzettiği, felahın nefyine sebeb olan her fiil, (...) Allah'ın yapılmasını menettiği fiillere delildir. Bunlar, kerahetten ziyade tahrimi gerektiren fiillerdir.

Mübah olan fiiller, âyette helal kılındı şeklindeki lafızlardan, günah, beis, sıkıntı, muahezenin nefyi şeklindeki lafızlardan, mal-mülkle ilgili olan izin, bağış ve memnuniyeti tasvip şeklindeki lafızlardan, haramlığı sükût edilen lafızlardan, Allah'ın kulları için yarattığı şeyleri haram kılanı reddeden lafızlardan, önceki milletlerin zemmedilmeyen fiillerini reddeden lafızlardan çıkarılır. Şayet bu fiiller, medih şeklinde ise, vücup veya mübahlığı gösterir. Şeyh İzzeddin'in sözü burada bitmiştir.

Bazı ulema şöyle der: Sükut ifade eden âyetlerden de deliller çıkarılır.

Diğer Bir kısım ulema ise; Allah insanı on sekiz âyette zikrederek mahluk olduğunu söylemiş, fakat Kur'ân'ı elli dört âyette zikrettiği halde, mahluk olduğunu söylememiştir. ***** âyetinde insanın mahluk olduğu belirtildiği halde Kur'ân için böyle bir ifade kullanılmamıştır.

66 - EMSALÜ'L-KUR'ÂN

5399 Şâfiî ulemasının ileri gelenlerinden Ebû'l-Hasen el-Maverdi bu sahada bir eser telif etmiştir.

***** **«Andolsun biz Kur'ân'da insanlara her çeşit misali getirip anlattık..»** (Rum, 58.) ile ***** **«Biz bu misalleri insanlara anlatıyoruz, ama onları, bilenlerden başkası düşünüp anlamaz.»** (Ankebut, 43.) âyetleri Kur'ân'da emsalin bulunduğuna işaret eden âyetlerdir.

Beyhaki, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Kur'ân şu beş vecih (esas) üzerine nâzil olmuştur; Helal Haram, muhkem müteşabih ve Emsal. Helalı işleyiniz, haramdan sakınınız, muhkeme uyunuz, müteşâbihe inanıp emsal'den ibret alınız, buyurmuştur.

Maverdi şöyle der: Kur'ân'ın önemli bir ilmi de, emsal ilmidir. Ulema, emsalle meşgul oldukları halde temsil edileni bilmediklerinden, bu konuda bir gaflet içindedirler. Çünkü temsil edilen olmaksızın, tek başına emsal, gemsiz at, yularsız deveye benzer. Bir kısım ulema da şöyle der: İmâm Şâfiî, emsali, müçtehidin bilmesi gereken Kur'ân ilimleri arasında sayar. Müçtehid ayrıca, Allah'a itaate, masiyetten sakınmaya delalet eden emsalin, hangi gaye ile söylendiğini bilmek zorundadır.

Şeyh İzzeddin şöyle der: Allahü teâlâ Kur'ân'daki emsali, ibret ve nasihat almak üzere zikretmiştir. Kur'ân'daki emsallerin sevabdaki farklılığı, amelin zayi olması, medih, zem veya benzeri hususları ihtiva etmesi, ahkâma delalet eden emsallerdir. Bazı ulema da şöyle der: Kur'ân'daki darbı meselden; tezkir, nasihat, teşvik, yasaklama, ibret alma, kabullenme, murad edilen mânayı anlama, tasvir edileni gözle görülür hale getirme gibi, çeşitli faydalar sağlanır. Darb-ı mesel, mânayı müşahhas hâle getirir. Bu bakımdan mâna zihinde, beş

duyunun yardımı ile daha iyi yerleşir. Bu sebeble emsalin gayesi, bilinmeyeni bilinene, görülmeyeni görülene teşbih etmektir. Kur'ân'daki emsaller, mükâfat, medih, zem, sevab, bir şeyin tazim veya tahkiri, bir şeyin kabulü veya ibtali gibi birbirinden farklı gayeler taşır. Allahü teâlâ ***** **«..size benzetmeler de yapıp anlatmıştık..»** (İbrahim, 45.) âyetleriyle bize, emsalin sağladığı faydalardan dolayı lütufda bulunmuştur.

Zerkeşî, «el-Burhan»da şöyle der: Kur'ân'daki emsalin hikmeti, İs-lamın temel kaynağı olan, Kur'ân'ı öğretmektir.

Zemahşerî ise şöyle der: Emsal, gizli mânayı keşfetmek, tasarlanan mânayı müşahhas hâle getirmek için yapılır. Temsil edilen önemli ise, temsil olunan da önemli, temsil edilen önemsiz ise, temsil olunan da önemsizdir.

İsbahani şöyle der: Arapların darb-ı mesel kullanması, ulemanın nazirede bulunması, bir takım gizli mânaları ortaya çıkarmada, gerçekleri göstermede kullandıkları, herkesçe bilinen bir husustur. Bunlar; tahayyül edileni gerçekleşmiş şeklinde, tasarlananı anlaşılır şeklinde, gaibi de müşahhas şeklinde gösterir.

Darb-ı meselde, husumeti şiddetli olan hasma galip gelmek, kibirlenenin şiddetli tavrını sindirmek özelliği vardır.

Darb-ı mesel, bir şeyi bizatihi vasfetmekle mümkün olmayan tesiri, kalbe yerleştirir.

Bu yüzden Allahü teâlâ Kur' an'da olsun, diğer semavi kitaplarda olsun, emsali çokça zikretmiştir. İncil'de, emsal sûresi vardır. Emsal ayrıca; Resûlün, enbiya ve hükemanın sözlerinde de çokça görülür.

Emsal'in Kısımları

Emsalu'l-Kur'ân:

a- Darb-ı mesel yönü açıkça zikredilen,

b- Darb-ı mesel yönü kapalı olan şeklinde, ikiye ayrılır.

Birinciye misal: ***** **«Onların durumu, tıpkı şuna benzer ki (aydınlanmak için) bir ateş yakmak istedi..»** (Bakara, 17.) âyetidir. Allah bu âyette münafıklara, ateş ve yağmur gibi iki mesel getirmiştir.

İbn-i Ebî Hâtim ve diğer muhaddisler, Ali b. Ebî Talha tariki ile İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Yukarıdaki âyette Allah, münafıklara darb-ı mesel getirmiştir. Onlar İslam'a değer verir görünürlerdi. Bu sebeple Müslümanlar, kendilerinden kız alıp verirler, mirasa ortak tutarlar, ganimeti beraberce paylaşırlardı. Işık tutanın elinden ışık alındığı gibi, Allah, onları öldükleri zaman üzerlerindeki şerefi alarak ***** **«Onları karanlıklar içinde bıraktı..»** âyetiyle karanlıkta kalanlara benzetmiş, karşılaşacakları azabı ***** âyetiyle di- -le getirmiş, hallerini yağmura tutulmuşların haline benzetmiş, ***** âyetiyle, içinde kaldıkları karanlığı dile getirmiş, ***** âyetiyle başlarına gelen musibetleri belirtmiş, ***** **«Şimşek neredeyse gözlerini kapıverecek..»** âyetiyle münafıkların gizli yönlerine işarette bulunmuş, ***** **«önlerini aydınlattı mı onda yürürler..»** âyetiyle de, İslam'da gördükleri izzeti, bunun sonucunda duydukları güveni belirtmiştir. İslam'da bir zayıflama olunca, bunu fırsat

bilip karşı koymuşlar, hemen küfre dönmüşlerdir. ***** **«İnsanlar içinde Allah'a bir yar kenarındaymış gibi kulluk eden vardır..»** (Hac, 11.) âyeti, onların bu durumuna işaret etmektedir.

***** **«Gökten bir su indirdi de dereler kendi ölçüsünce çağlayıp aktı..»** (Rad, 17.) âyeti de birinci kısma ayrı bir misaldir.

İbn-i Ebî Hâtim, Ali b. Talib tarikıyle bu âyet hakkında İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Bu âyette Allah, kalplerde bulunan imanın, yakin veya şek miktarına, darb-ı mesel getirmiştir.

***** **«..köpük yok olup gider..»** âyeti şekki,

***** **«..insanlara yararlı olan ise yer yüzünde kalır..»** âyeti de yakini ifade eder. Altın ateşte eritildiğinde nasıl işe yarayan kısmı alınıp, geri kalan kısmı ateşte bırakılıyorsa, aynı şekilde Allah, yakini kabul edip, şekki terkeder.

İbn-i Ebî Hâtim, Ata'dan yaptığı rivâyette şöyle demiştir: Allah bu âyetle, Mü'min ve Kâfire, darb-ı meselde bulunmuştur.

Katade'nin şöyle dediği rivâyet olunuyor: Bu üç darb-ı meseli, Allah bir meselde toplamıştır. Bir fayda sağlamayan, bereketi bulunmayan köpük, nasıl yok olup giderse, batıl da aynı şekilde yok olup gider. Selden sonra yeryüzünde kalan su, nasıl meraları yeşertip, bereketi artırır ve nebatatı bitirirse, hak da böyledir. Ateşte eritilen altın ve gümüşün posası atılıp, nasıl özü kalıyorsa, hak da böyledir. Ateşe atılan altının posası, nasıl kaybolup gidiyorsa, aynı şekilde, batıl da kaybolup gider.

***** **«Güzel olan memleketin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar..»** (Araf, 58.) âyeti de bu kısma ayrı bir misaldir. İbn-i Ebî Hâtim, Hazret-i Ali tarikıyle İbn-i Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder: Bu, Allah'ın Mü'min için getirdiği meseldir. Mü'min, güzel beldenin meyvesi güzel olduğu gibi kendisi güzel, ameli güzel olan kimsedir. Çirkin olan da toprağı çorak ve tuzlu olan belde gibi, Kâfire misal olarak getirilmiştir. Kâfir, kendisi habis, ameli habis olandır.

***** **«Biriniz ister mi bir bahçesi olsun ki..»** (Bakara, 266.) âyeti de bu kabildendir. Buhârî, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ömer bir gün Eshâb'a şöyle seslenir:

***** **«Biriniz ister mi bir bahçesi olsun ki (içinde) hurma ve üzümler..»** **âyeti** kimin hakkında nâzil oldu, biliyor musunuz? Onlar; Allah bilir deyince Hazret-i Ömer kızdı; ya biliyoruz veya bilmiyoruz deyin, şeklinde konuştu. Bu söz üzerine İbn-i Abbâs; aklımda, bundan biraz bilgi var diye söz alınca Hazret-i Ömer; kendini küçük görme, bildiğini söyle dedi. İbn-i Abbâs: Bir amel için mesel getirildi dedi. Ömer: Bu hangi amel diye sordu: İbn-i Abbâs; Allah'a itaat eden bir zenginin amelidir. Sonra Allah bu kimseye şeytanı musallat etti. Bütün malı yok oluncaya kadar masiyette kaldı, şeklinde cevap verdi.

5415 İkinci kısım; kapalı olan darb-ı mesel.

Maverdi şöyle der: Bir gün Ebû İshak İbrahim b. Madarib b. İbrahim'in şöyle dediğini işittim: Babamdan duyduğuma göre şöyle demiştir: Huseyn b. Fadl'a şunu sordum: Sen Kur'ân'da Arap ve Acemle ilgili meseller buluyorsun Allah'ın Kitabında, ***** **Amellerin hayırlısı, orta olanıdır** hadisiyle ilgili âyetler biliyor musun? deyince evet biliyorum, bu mânada Kur'ân'da şu dört âyet vardır, dedi:

***** **«ne yaşlı, ne körpe ikisinin arasında..»** (Bakara, 68.),

***** **«Onlar ki harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler. Bu ikisinin arasında dengeli olurlar.»** (Furkan, 67.),

***** **«Ellerini boynuna bağlamış gibi yapma, tamamen de açma..»** (İsrâ, 29.),

***** **«Namazda pek bağırma, pek de (sesini) gizleme, bu ikisinin arasında bir yol tut.»** (İsrâ, 110.) âyetlerini okudu.

Kur'ân'da,

***** **Kişi bilmediğinin düşmanıdır,** sözüne uygun âyetler biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, şu iki âyet vardır, cevabını verdi:

***** **«Hayır, bilgisini kavrayamadıkları, bir şeyi yalanladılar..»** (Yunus, 39.),

***** **«Fakat onlar onunla hidayete erişemediklerinden: 'Bu, eski bir yalandır' diyecekler..»** (Ahkaf, 11.)

Kur'ân'da, ***** **İyilik yaptığın kimsenin şerrinden sakın** sözünü doğrulayan âyetler biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, şu âyet bu darb-ı meseli doğrular, dedi: ***** **«..Sırf Allah ve Resûlü, Allah'ın lütfuyla kendilerini zengin etti diye öç almaya kalkıştılar..»** (Tevbe, 74.).

Kur'ân'da, ***** **Duyulan, görülen gibi değildir,** meselini doğrulayan âyet biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, şu âyet, bu darb-ı meseli doğrular, dedi: ***** **«..'İnanmadın mı' dedi. (İbrahim): 'Hayır, (inandım), fakat kalbim kuvvet bulsun diye'...dedi..»** (Bakara, 260.).

Kur'ân'da, ***** **Harekette bereket vardır,** meselini doğrulayan âyet biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, şu âyet bu meseli doğrular, dedi: ***** **«Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur..»** (Nisâ, 100.).

Kur'ân'da ***** **Ne ekersen onu biçersin** meselini doğrulayan âyet biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, ***** **«Kötülük yapan cezasını çeker»** (Nisâ, 123.) âyeti bunu doğrulayan âyettir.

Kur'ân'da, ***** **Canın yanınca anlarsın,** meselini doğrulayan âyet biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, ***** **«..Azabı gördükleri zaman kimin yolunun çarpık olduğunu bileceklerdir.»** (Furkan, 42.) âyeti bunu doğrulayan âyettir, dedi.

Kur'ân'da, ***** **Mü'min iki kere aldatılamaz** meselini doğrulayan âyet biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, ***** **«(Yakup) dedi ki: 'Daha önce kardeşini size inandığım gibi onu da, size güveneyim mi?..»** (Yûsuf, 64.) âyeti, bu meseli doğrular, dedi.

Kur'ân'da, ***** **Zalime yardım eden, zulme uğrar,** meselini doğrulayan âyet biliyor musun diye sordum.

Evet bilyorum, ***** **«Onun hakkında şöyle yazılmıştır: O kendisini dost edinen kimseyi saptırır ve alevli azaba götürür.»** (Hac, 4.) âyeti bu meseli doğrular, dedi.

Kur'ân'da, ***** **Yılandan ancak yılan doğar,** meselini doğrulayan âyet biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, ***** **«..yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar..»** (Nuh, 27.) âyeti bu meseli doğrular, dedi.

Kur'ân'da, ***** **Yerin kulağı var,** meselini doğrulayan âyet biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, ***** **«..içinizde onlara kulak verenler vardır..»** (Tevbe, 47.) âyeti, bu meseli doğrulayan âyettir, dedi.

Kur'ân'da, ***** **Cahil nimette, âlim sefalettedir,** meselini doğrulayan âyet biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, ***** **«..Kim sapıklık içinde ise Rahmân ona mühlet versin..»** (Meryem, 75.) âyeti, bu meseli doğrular, dedi.

Kur'ân'da, ***** **Helal azı, haram çoğu getirir,** meselini doğrulayan âyet biliyor musun? diye sordum.

Evet biliyorum, ***** **«..Çünkü cumaertesi (tatil) yaptıkları gün balıklar onlara akın akın gelirdi. Cumaertesi yapmadıkları gün balıklar gelmezdi..»** (Araf, 163.) âyeti, bu meseli doğrular, dedi.

Cafer b. Şemsi'l-Hilafe «Kitabul-Âdab» adlı eserinde, Kur'ân'da darb-ı mesel durumunda olan kelimeleri bir babda toplamıştır. Bedi ilminin bir nevi olan bu çeşit darb-ı mesele, irsalu'l-mesel adı verilir. Bu konuda şu âyetleri misal olarak vermiştir:

***** (Âl-i İmrân, 92) âyeti, **«Sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz..»**

***** (Necm, 58.) âyeti, **«Onu Allah'dan başka açacak kimse yoktur.»**

***** (Yûsuf, 51.) âyeti, **«..İşte şimdi hak yerini buldu..»**

***** (Yâsin, 78.) âyeti, **«Kendi yaratılışını unutarak bize mesel verdi..»**

***** (Hac, 10.) âyeti, **«(Ey insan) İşte bu senin ellerinin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir.»**

***** (Yûsuf, 41.) âyeti, **«..Sorduğunuz iş (bu şekilde) kesinleşmiştir.»**

***** (Hûd, 81.) âyeti, **«..Sabah da yakın değil mi?»**

***** (Sebe, 54.) âyeti, **«Artık kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir..»**

***** (Enam, 67.) âyeti, **«..Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır..»**

***** (Fâtır, 43.) âyeti, **«..Kötü tuzak ancak sahibine dolanır..»**

***** (İsrâ, 84.) âyeti,

«De ki: 'Herkes kendi (haline) uygun yolda hareket eder'»

***** (Bakara, 216.) âyeti,

«..Bazen hoşunuza gitmeyen bir şey hakkınızda iyi olabilir..»

***** (Müddessir, 38.) âyeti,

«Her can kazandığıyle rehin alınmıştır.»

***** (Mâide, 99.) âyeti,

«Resûle düşen, sadece duyurmadır..»

***** (Tevbe, 91.) âyeti,

«..iyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur..»

***** (Rahmân, 60.) âyeti,

«İyiliğin karşılığı, yalnız iyilik değil midir?»

***** (Bakara, 249.) âyeti,

«..Nice az bir topluluk var ki, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir.»

«Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiştin..»

***** (Yûnus, 91.) âyet,

***** (Haşr, 14.) âyeti,

«..Sen onları toplu sanırsın, oysa onların kalpleri dağınıktır..»

***** (Fâtır, 14.) âyeti, **«Sana her şeyden haberi olan (Allah) gibi hiç kimse haber veremez.»**

***** (Rûm, 32.) âyeti, **«Her grup kendi yanındakiyle sevin (ip övün) mektedir.»**

***** (Enfâl, 23.) âyeti, **«Allah onlarda bir iyilik olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi..»**

***** (Sebe, 13.) âyeti, **«..kullarımdan şükreden azdır.»**

***** (Bakara, 286.) âyeti, **«Allah kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez.»**

***** (Mâide, 100.) âyeti, **«De ki: 'Murdarla temiz bir olmaz..»**

***** (Rûm, 41.) âyeti, **«Karada ve denizde fesat çıktı..»**

***** (Hac, 73.) âyeti, **«..isteyen de aciz, istenen de..»**

***** (Sâffât, 61.) âyeti, **«Çalışanlar bunun için çalışsınlar..»**

***** (Sâd, 24.) âyeti, **«..onlar da ne kadar azdır.»**

***** (Haşr, 2.) âyeti, **«..Ey akıl sahipleri ibret alın.»**

67 - AKSÂMU'L-KUR'ÂN

İbn-i Kayyim Cevziye bu sahada müstakil bir eser yazmış «et-Tibyan fî Aksâmi'l-Kur'ân» adını vermiştir.

Kur'ân'daki yeminin mânası; söylenen sözün tahkik ve tekid edilmesidir.

***** **«..Allah, münafıkların yalancı olduklarına şahitlik eder..»** (Münafikûn, 1.) âyeti, haber cümlesi olmakla beraber, tekid ifade ettiğinden, kasem cümlesi olarak kabul edilmiştir.

Allah'ın yemin etmesi ne demektir? Yemin, şayet Mü'mini inandırmak için yapılmışsa, Mü'min zaten yemine ihtiyaç duymaksızın, Allah kelamını doğrudan doğruya tasdik eder, kâfiri inandırmak için yapılmışsa, bu yeminin kâfire bir faydası olmaz, şeklinde bir soru şöyle cevaplandırılır:

Kur'ân-ı Kerim, Arap diliyle nâzil olmuştur. Araplar bir sözün tekidini istediklerinde, âdet üzere, yemin ederler.

Ebû'l-Kasım el-Kuşeyrî, bu soruya şu cevabı verir:

Allah'ın yemin etmesi, hüccetin kemalini ve tekidini gösterir. Hüccetteki hüküm, ya şahadetle, ya da yemin ifadesiyle belirtilir. Allah Kur'ân'da, kâfirlere hüccet bırakmayacak şekilde bu iki nevi yemini zikretmiştir:

***** **«Allah, kendinden başka (gerçek) tanrı olmadığına, şahitlik eder, melekler ve ilim sahipleri de..»** (Âl-i İmrân, 18.) ,

***** **«De ki: 'Evet, Rabb'im hakkı için o bir gerçektir..»** (Yûnus, 53.) âyetleri buna misaldir. Araplardan biri

***** **«Rızkınız da, size söz verilen azab da yukarıdan gelir. Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki bu, sizin konuşmanız kadar kesin ve gerçektir»** (Zâriyat, 22-23.) âyetlerin işitince bağırarak; Celil olan Allah'ı kim kızdırdı ki, O'nu yemine mecbur ettiler, demiştir.

Yemin ancak tazime layık olan bir isimle yapılır. Allahü teâlâ Kur'ân'da, **yedi** ayrı âyette, **kendi nefsine** yemin etmiştir. Bunlar şu âyetlerdir:

***** **«De ki: 'Rabb'im hakkı için..»** (Yûnus, 53.),

***** **«De ki: 'Rabb'im hakkı için dirileceksiniz..»** (Tegâbun, 7.),

***** **«Rabb'ine andolsun ki onları ve şeytanları mutlaka toplayacağız»** (Meryem, 68.),

***** **«Rabbin hakkı için biz onların hepsine mutlaka soracağız.»** (Hicr, 92.),

***** **«Hayır hayır, doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki..»** (Meâric, 40.),

***** **«Hayır, Rabbin hakkı için inanmış olamazlar..»** (Nisâ, 65.),

***** **«Göğün Rabbine andolsun ki bu iş gerçektir..»** (Zâriyât, 23.).

5418 Bunlar dışındaki diğer yeminler:

***** âyetlerinde görüldüğü üzere, mahlûkata yapılan yeminlerdir.

Allah'tan başkasına yemin etme, nehyedildiği halde, mahlûkata nasıl yemin edilir? şeklindeki soruya şu cevaplar verilir:

a- Mahlûkata yapılan yeminlerde, muzaf hazfedilmiştir. Bunlar aslında, ***** ve ***** şeklindedir.

b- Araplar bu isimlere değer verirler, bunlarla yemin ederlerdi. Kur'ân da onlarca yemin olarak kullanılan kelimelerle nâzil olmuştur.

c- Yeminler, yemin edenin değer verdiği şeyler üzerine yapılır. Bu durumda değer verilen, değer verenin fevkinde olması icabeder. Halbuki Allah'ın fevkinde değer verilecek hiçbir şey mevcut değildir. Bu sebeple Allah, bazen nefsine, bazen de mahlûkata yemin etmiştir. Esasen mahlûkatın varlığı, Allah'ın yoktan ver eden ve yaratan olduğuna delalet eder.

İbn-i Ebî'l-İsba, Fevâhitu's-suverin sırlarını anlatırken şöyle der: Mahlûkat üzerine yapılan yemin, Allah'a yapılan yemini gösterir. Çünkü mefulun varlığı, fâilin de varlığını gösterir. Zira, fâilsiz mefulun varlığı mümkün değildir.

İbn-i Ebî Hâtim, Hasenu'l-Basri'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Allahü teâlâ mahlûkattan, istediğine yemin etmiştir. Fakat hiç kimse, Allah'tan başkasına yemin edemez.

Bazı ulema ise şöyle der: Allahü teâlâ ***** (Hicr, 72.) âyeti ile Allah katındaki üstün değer ve yerini insanlara bildirmek için Resûlüne yemin etmiştir.

İbn-i Merdeveyh, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder; Allahü teâlâ Resûlüllah'tan daha mükerrem bir kimse yaratıp dünyaya getirmemiştir. Allahın, Resûlünden başka hiçbir kimsenin hayatına yemin ettiğini görmedim. Allah ancak ***** **«Senin ömrüne yemin olsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlar.»** (Hicr, 72.) âyetiyle Resûlün nefsine yemin etmiştir.

Ebû'l-Kasım el-Kuşeyrî şöyle der: Bir şeye yemin, ya faziletinden, ya da faydasından dolayı yapılır. Faziletinden dolayı yapılan yemine misal ***** **«Sina dağına andolsun ve bu güvenilir şehre andolsun ki..»** **âyet**idir. Faydasından dolayı yapılan yemine misal ise ***** **«Tine ve Zeytune andolsun ki..»** âyetleridir.

5424 Bazı ulema da şöyle der: Allahü teâlâ'nın yemini şu üç neve münhasırdır. Yukarıdaki âyetlerde olduğu gibi Zatına,

***** **«Göğe ve onu yapana andolsun, yere ve onu döşeyene andolsun. Nefse ve onu şekillendirene.»** (Şems, 5-7.) âyetlerinde olduğu gibi fiiline,

***** (Necm, 1.) ve ***** **«Andolsun Tura ve satır sa-tır yazılmış Kitaba.»** (Tûr, 1 -2.) âyetlerinde olduğu gibi, mahlûkatına yemin etmiştir.

5425 Yemin, yukarıdaki âyetlerde görüldüğü gibi ya zahirdir, ya da muzmerdir.

Muzmer olan iki kısma ayrılır.

Birincisi, kasem lamından anlaşılır. ***** **«Mallarınızla deneneceksiniz..»** (Âl-i İmrân, 186.) âyeti buna misaldir,

İkincisi ise, mânadan anlaşılan kasemdir. ***** **«İçinizde oraya uğramıyacak kimse yoktur.»** (Meryem, 71.) âyeti buna misaldir. Âyette mukadder ***** lâfzı vardır.

Ebû Ali el-Farisi, bu konuda şunları söyler: Kasem yerini tutan kelimeler iki kısma ayrılır:

a- Yemin ifade eden kelimeler dışında, yemin ifade etmeyen, şartına cevab bulunmayan haberi cümlelerdir.

***** **«..Sizin de sözünüzü almıştı. Eğer inanacaksanız.»** (Hadid, 8.),

***** **«..Üzerinize dağı kaldırmıştık. 'Size verdiğimizi tutun..»** (Bakara, 63.),

***** **«..Ona da size yemin ettikleri gibi yemin edecekler..»** (Mücadele, 18.).

Bu ve benzeri âyetlerde cevabı olmadığından kasem caiz olduğu gibi hal olması da caizdir.

b- Kasemin cevabına bağlı olan kelimelerle yapılır.

***** **«Allah, kendilerine Kitap verilenlerden: 'Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız..»** (Âl-i İmrân, 187.) âyeti ile

***** **«..Bütün güçleriyle Allah'a yemin ettiler: Eğer sen onlara emredersen çıkacaklardır..»** (Nur, 53.) âyeti buna misaldir.

Bazı, ulema, kasemle ilgili şu bilgiyi verir: Kur'ân'da fiili mahzuf olan kasem fiili zikredilen fiillerde ise, ba harfi cerri ile gelir. ***** **«Allah'a yemin ettiler..»** (Nur, 53.), ***** (Tevbe, 62.) âyetleri buna misaldir. Bu harf, fiilin hazfi durumunda kullanılmaz. Bu yüzden ***** **«Allah'a ortak koşma, çünkü ortak koşmak büyük bir zulümdür.»** (Lokman, 13.), ***** **«..Sana verdiği ahde göre..»** (Zuhruf, 49.), ***** **«..gerçek olmayan şeyi demiş olsam sen bunu bilirsin..»** (Mâide, 116.) âyetlerinde harfi cerri kasem kabul edenler, hataya düşmüşlerdir.

5428 İbn-i Kayyim de şöyle der: Allahü teâlâ, sıfatlarıyla mevsuf olan mukaddes Zatına, Zat ve sıfatlarının gereği olan âyetlerine veya âyetlerinin azametini gösteren bazı mahlûkata, yemin etmiştir.

Kasem, çoğunlukla göründüğü gibi ya haber cümlesiyle yapılır,

***** ***** **«Göğün ve yerin Rabbine andolsun bu iş gerçektir ki..»** (Zâriyat, 23.) âyeti buna misaldir.

Ya da inşai cümle ile yapılır. ***** **«Rabbin hakkı için biz onların hepsine yaptıklarını soracağız.»** (Hicr, 92.) âyeti buna misaldir.

Âyetteki bu kasemle, kendisine yemin edilenin tahkiki murad edilmesi halinde âyet, haberi cümle olur. Bizzat kasemin tahkiki murad edilirse, kasemin tekid ve tahkiki ile kendisine yemin edilenin, gaybi ve hafi mânalara uygun düşmesi gerekir. Bu da gaybi ve hafi mânaların subutuna yemin edildiğinde gerçekleşir.

Güneş-ay, gece-gündüz, semâ-arz gibi görülen şeylere yemin edilmesi, bizzat bunlara değil, bunların varlığına yemin edilmiş olur. Allah'ın yarattığı şeyler üzerine yemin etmesi, onları yaratmış olmasından dolayıdır. **Bunların varlıklarına yemin edilmesi caizdir, kendilerine yemin edilmesi caiz değildir.** Allahü teâlâ yaptığı kasemlerde cevabı çoğunlukla zikretmiştir. Cevabı bilindiğinden ***** edatındaki cevabın hazfi gibi, cevabını zikretmediği âyetler de görülür.

Cümlelerde yemin çok kullanıldığından kısaltma gayesiyle kasem fiili hazfedilir, ba harfi cerri ile yetinilir. Zâhiri mânadaki isimlerde ba harfi vav'a, lafzi Celalde ise ta'ya çevrililir.

***** **«Allah'a and içerim ki putlarınıza bir tuzak kuracağım.»** (Enbiya, 57.) âyeti buna misaldir.

İbn-i Kayyim şunu da ilâve eder: Allah, mahlûkatın bilmek zorunda olduğu îman esaslarından tevhide, Kur'ân'ın hak olduğuna, Resûlün hak olduğuna, kıyamet gününe, vaad ve vaide yemin ettiği gibi, insanın haline de yemin etmiştir.

Tevhide yaptığı yemine misal,

***** **«Andolsun o sıra sıra dizilenlere...ki tanrınız birdir.»** (Sâffât, 1-4.) âyetleridir.

Kur'ân'ın hak olduğuna misal,

***** **«Yo, yıldızların yerine yemin ederim. Bilirseniz bu ne büyük bir yemindir. O, elbette şerefli bir Kur'ân'dır.»** (Vakıa, 75-77.) âyetleridir.

Resûlüllah'ın hak olduğuna misal,

***** **«Yasin. Hikmetli Kur'ân'a andolsun. Sen elbette gönderilmiş elçisin.»** (Yâsin, 1-3.),

***** **«inmekte olan yıldıza andolsun ki, arkadaşınız sapmadı, azmadı.»** (Necm, 1-2.) âyetleridir.

Kıyamet gününe yaptığı yemine misal,

***** **«Savurup kaldıranlara, yağmur yüklü bulutlara andolsun ki..Size vaadolunan mutlaka haktır.»** (Zâriyât, 1-5.) âyetleridir.

Vaad ve vaide misal,

***** **«örttüğü zaman geceye andolsun ki..sizin çalışmanız çeşit çeşittir.»** (Leyl, 1-4.),

***** **«Andolsun Allah yolunda koştukça koşanlara..ki insan Rabbine karşı çok nankördür.»** (Âdiyât, 1-6.),

***** **«Asra yemin olsun ki mutlaka insan ziyandadır.»** (Asr, 1-2.),

***** **«Tine andolsun.. Biz insanı en güzel biçimde yarattık.»** (Tin, 1-4.),

***** **«Yoo, and içerim bu şehre...insanoğlunu zorluklara katlanacak şekilde yarattık.»** (Beled, 1-4.) âyetleridir.

5430 İbn-i Kayyim eserinde şunu da belirtir: Cevabı hazfedilen kasem, çoğunlukla, kendisiyle kasem edilenin, kendisine kasem edilene delalet ettiği zaman yapılır. Çünkü gaye bununla gerçekleşir. Kendisiyle kasem edilen kelimenin lâfzı daha beliğ, daha vecizdir. ***** **«Sâd. Şerefli Kur'ân'a andolsun ki..»** (Sâd, 1.) âyeti buna misaldir. Âyette kendisiyle kasem edilen, Kur'ân'ın tazimidir. Kur'ân'ın Zikir olarak vasfedilmesi ve kulların muhtaç olduğu zikri, şeref ve kadri ihtiva etmesi, kendisiyle kasem edilene delalet eder. Bu da, Kâfirlerin dediği gibi uydurma bir kitap değil, Allah tarafından indirilen hak bir kitap olduğunu gösterir.

Bu bakımdan ulemanın çoğu, kasemin cevabını ***** şeklinde takdir etmişlerdir. Böyle bir takdir, ***** (Kâf, 1.), ***** (Kıyame, 1.) âyetlerinde olduğu gibi benzeri her yeminde kıyametin isbatına delildir. ***** ile başlayan âyetler de bu kabildendir.

Bu âyetler, haccın menasik ve şeairi gibi büyük ibadetleri ihtiva eden zamanları gösterir. Bu ibadetler, bizzat Allah'a kulluk, azameti karşısında duyulan huzu ve huşudur. Hac ibadetinde, Hazret-i Peygamber ve Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm)ın getirdiği esaslara tazim vardır.

5431 İbn-i Kayyim, eserinde şunları da kaydetmiştir: Kasemin latif yönlerinden biri, ***** **«Kuşluk vaktine andolsun. Durgunlaştığı zaman geceye andolsun.»** (Duhâ, 1-2.) âyetleridir. Bu âyette Allah, Resûlüne verdiği nimet ve ikrama yemin etmiştir. Bu yemin, Resûlüllah'ın nübüvveti ile, kıyamet gününün tasdikini ihtiva etmektedir.

Duhâ sûresinin ilk iki âyetiyle Allah âyetlerin den olan kuşluk vakti ve geceye yemin etmiştir. Bu kasemdeki mutabakatı bir düşünelim.. Bu uygunluk, kendisiyle yemin edilen gece karanlığından sonra kuşluk vaktinin aydınlığı, bir müddet kesildikten sonra devam eden vahyin aydınlığına işarettir. Öyle ki vahye karşı gelenler, **Muhammed'in Rabbi kendisini terketti,** diyecek kadar ileri gittiler. Ayrıca bu âyette, gece karanlığından sonra vahyin aydınlığı arasında, bir uygunluk bulunmaktadır.

68 - CEDELU'L-KUR'ÂN

1- Cedel ilmi ve delilleri

Bu sahada Necmeddin et-Tûfi, müstakil bir eser yazmıştır.

Ulema şöyle der: Kur'ân-ı Kerim, her türlü bürhan ve delili ihtiva eden bir kitaptır. Akli ve nakli bilgiler üzerinde kurulan her bürhan, her delil, her taksim ve her tahzir, mutlaka Kur'ân'da mevcuttur. Fakat bunlar iki sebepten dolayı kelam ulemasının usulüyle değil, Arapların âdetine göre gelmiştir:

a- Birinci sebeb; ***** **«Biz her peygamberi yalnız kendi milletinin diliyle gönderdik ki onlara (emredilen şeyleri) açıklasın diye..»** (İbrahim, 4.) âyetinin mânasına dayanmaktadır.

b- İkincisi de; mücadele yolunu seçmenin, yüce bir kelamla hüccet getirmekten aciz kalmasıdır. Ekseriyetin anladığı gayet vazıh bir ifadeyi anlayabilen, pek az ulemanın anlayacağı kapalı bir ifadeye tevessül etmez ve ifadesini kapalı bırakmaz. Allahü teâlâ ise kullarına karşı kullandığı hüccetleri, herkesin anlaması için gayet açık bir şekilde getirmiştir. Bu açık hüccetler muhataplarını ikna etmiş, acze düşürmüştür. Havas ise, hatiplere nazaran, âyetlerden daha çok mânalar anlamışlardır.

5433 İbn-i Ebî'l-İsba şunları söyler:

Cahiz, kelam ulemasının üslubu üzere Kur'an'da bir hüccet olmadığı görüşündedir. Halbuki Kur'ân'da bu gibi hüccetler pek çoktur. Cahiz görüşünü şöyle açıklar: Kelam uleması

muhatabını susturmak için isbat etmek istediği meseleyi, gene kelam ulemasının üslubuyla isbata çalışır.

Kur'ân'da mevcut hüccet nevilerinden biri de, mantıki hüccettir. Bu yolla, doğru mukaddimelerden, sahih neticeler çıkarılır. Müslüman mantıkçılar hac sûresinin başından, ***** **«..Allah, kabirlerde olanı diriltecektir.»** 7. âyetine kadar, on mukaddimeden, beş netice çıkarmışlardır. ***** **«Bu böyledir. Çünkü Allah, tek gerçektir..»** (Hac, 6.) âyetinde şöyle demiştir:

Mütevatir haberlerle sabit olduğuna göre Allahü teâlâ, kıyametin kopacağı andaki zelzeleyi, korkunç bir olay olarak haber vermiştir. Bu haber sıhhatı kesin olan, kudreti ve doğruluğu sabit olan, hak olduğu tevatüren nakledilen, Allah'ın verdiği bir haberdir. İlerde olacak şeylerden doğru olarak haber veren, ancak Hak'dır o da Allahü teâlâ'dır. Allah kıyametin korkunç hallerini bildirdiği için ölüleri dirilteceğini haber vermiştir. Bu haberin sağladığı fayda, bu korkunç hali görebilmek için ölülerin dirilmesidir.

Allah'ın herşeye kadir olduğu, sabit olan bir gerçektir. Ölüleri diriltmek, Allah'ın muktedir olduğu şeylerden biridir. Şu halde ölüleri dirilten Allah'tır, Allah her şeye kadir olduğunu bildirmiştir.

Şeytana uyanın, sağlam bir ilim olmadan Allah'a karşı mücadele edenin, şiddetli azabı tadacağını da bildirmiştir. Bunu ancak her şeye gücü yeten yapabilir. Şu halde, Allah'ın her şeye gücü yetmektedir. Allah kıyametin kopacağında şüphe olmadığını da bildirmiştir. Doğru bir haberle bildirmiştir ki, insanı topraktan yaratmıştır. ***** **«..Biz sizi topraktan yarattık...bilirken bir şey bilmez olur..»** (Hac, 5.) âyeti buna delildir. Bunun için Allah, ölü toprakla bir mesel getirmiş, gökten indirdiği yağmurla toprak canlanıp kabarmış, her nebattan güzel çiftler bitirmiştir. Allah'ın bildirdiği şekilde, insanın yaratılması da böyle olmuştur. O'nu yaratarak vücud vermiş, ölümle yok etmiştir. Sonra tekrar dirilterek, varlığını iade etmiş, ona hayat vermiş, sonra kuraklıkla öldürmüş, sonra da yeşerterek canlandırmıştır. Allah'ın bildirdiği şeylerin hepsi, gaybi haberin gözle görülecek şekilde vuku bulacağına delalet ettiği doğru ise, kıyametin kopacağına dair haberi de, o derece doğrudur. Kıyamet ancak, kabirlerde bulunanların tekrar dirilmesiyle kopacaktır. Vukuunda şüphe olmayan kıyamet, ölülerin hesaba çekilmek üzere dirileceği bir müddettir. O sırada Allahü teâlâ, kabirlerde olanlara yeniden hayat verip diriltecektir.

Bazı ulema şöyle demiştir: Allah, cismani dirilmeye bir kaç şekilde delil getirmiştir:

5434

a- İlk yaratılışa kıyasta delil getirmiştir, ***** **«..İlkin sizi yarattığı gibi yine O'na döndürüleceksiniz.»** (Araf, 29.), ***** **«..İlk yaratmaya nasıl başladıysak, onu yine öyle çevirir (yok ederiz)..»** (Enbiya, 104.), ***** **«İlk yaratma ile yorulup aciz mi kaldık.»** (Kâf, 15.) âyetleri buna misaldir.

b- Tekrar dirilmeyi, yer ve göklerin yaratılması ile kıyaslayarak, daha layık bir yolla delil getirmiştir. ***** **«Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmağa kadir değil mi?..»** (Yâsin, 81.) âyeti buna misaldir.

c- Yeryüzünün kurumasından sonra, yağmur ve bitkilerle canlanmasına kıyasta bulunarak delil getirmiştir.

d- Yeşil ağaçtan ateş çıkarmaya kıyasla delil getirmiştir. Hâkim ve diğer hadis ulemasının rivâyetine göre Ubeyy b. Halef, elinde ufalanmış kemikle gelerek: Parçalanmış ve ufalanmış bu kemiği Allah, tekrar nasıl diriltecek diye sorması üzerinde Allah, ***** **«De ki: 'Onları ilk defa yaratan diriltecek.»** (Yâsin, 79.) âyetini indirmiştir. Allah bu âyetle, ikinci dirilişi, birinci dirilişe atfederek delil getirmiştir. İkisi arasındaki benzerlik, her iki halin, sonradan meydana gelmiş olmasındandır. Bu âyetin akabinde delili artırarak, ***** **«O ki size yeşil ağaçtan ateş yaptı..»** (Yâsin, 80.) buyurmuştur. Bu şekilde bir delil, bir şeyi benzeriyle kıyaslamak, yaş ağaçla ateşi bir arada zikretmek suretiyle, arazların birbirine tebdilini gösteren gayet açık bir delildir.

e- ***** **«Onlar bütün güçleriyle: 'Allah ölen kimseyi diriltmez, diye yemin ettiler. Hayır, diriltecektir.»** (Nahl, 38.) âyetinin ifade ettiği mâna şudur:

Hak olan bir mevzuda birbirinden farklı şeyler arasındaki ihtilaf, hak'kın bizatihi değişmesini gerektirmez. Âyette, mevcut olan bir hakikat sabit olunca dünya hayatında, ihtilafı kaldıracak, birliği sağlayacak şekilde bu hakikati öğrenmemiz mümkün değildir. Çünkü bu ihtilaf, insan fıtratında mevcuttur. Bunun kaldırılması veya yok edilmesi, fıtratın insandan kaldırılması veya başka bir şekle nakliyle mümkündür. Şurası bir gerçektir ki, bu hayatın dışında bize, inad ve ihtilaf'ın bilinmediği başka bir hayat gereklidir. Allah'ın, kavuşacağımızı vadettiği hayat şekli budur. ***** **«Göğüslerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atmışızdır.»** (Araf, 43.) âyeti buna delildir. Dünya hayatında mevcut olan bu farklılık, münkirlerin inkâr ettiği yeniden dirilmeye, gayet açık bir delildir. İbn-i Sid, âyeti bu şekilde mâ-nalandırmıştır.

5435 Âlemi yaratanın bir olduğuna işaret eden delil de bu kabildendir. ***** **«Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, her ikisinin de düzeni bozulurdu....»** (Enbiya, 22.) âyeti de buna delalet etmektedir: Âlemde iki ayrı yaratıcı olsaydı, her ikisinin, nizamı yürütüşünde birlik olmadığı gibi, hükmün icrasında da birlik sağlanamaz, birinin veya ikisinin de, acizlik içinde kalmaları gerekirdi. Bu ayrılık; biri diriltmek isterken, ötekinin öldürmek istemesinden ileri gelecektir. Ya, her ikisinin isteği beraberce gerçekleşecek, ittifak etmeleri farzedilse bile, bir fiilin aynı anda iki şekilde yapılması mümkün olmadığından veya ihtilaf etmeleri farz edilse, iki zıddın bir araya gelmesi mümkün olmadığından, tenakuz ortaya çıkacaktır. Ya da, her ikisinin isteği gerçekleşemeyeceğinden acze düşmüş olacaktır. Halbuki ilâh, hiçbir şeyde acizlik gösteremez.

2- Cedel İlminde Istılahlar

Sebr ve **Taksim**, cedel ilminde kullanılan iki ıstılahtır. ***** **«Sekiz çift; koyun iki..»** (Enam, 143.) âyeti buna misaldir. Kâfirler, hayvanların bazen erkeğini, bazen dişisini haram kılınca, Allah **sebr** ve **taksim** yoluyla bu davranışlarını şöyle reddetmiştir; yaratmak, sadece Allah'a mahsustur.

O, erkek ve dişi olarak, istediği şekilde yaratır. Kendi kendinize haram kılmanızın aslı nedir, sebebi nedir? Böyle bir hükmün sebebi; ya erkeklik, ya rahimde her ikisinin müştereken bulunmasına, ya da haramlığını gösteren sebebin bilinmesine dayanır. Bu ise, Allah'a mahsus bir ilim olduğundan taabbudidir, insana verilmiş bir ilim değildir. Bu ilmin öğrenilmesi; ya vahiyle, ya resûl göndermekle, ya Allah kelamını işitmekle, ya da vahyin Allah'dan geldiğini müşahede etmekle mümkün olur. ***** **«..yoksa Allah'ın size böyle vasiyet ettiğine şahitler mi oldunuz?..»** (Enam, 144.) âyetinin mânası buna işaret etmektedir.

Bu haram kılınış şekilleri, şu üç sebepten birine bağlıdır:

a- Bütün erkek hayvanların haram olması,

b- Bütün dişi hayvanların haram olması,

c- Her iki cinsin de müştereken haram kılınmasıdır.

Bu yüzden, bazen birini, bazen diğerini haram veya helal kılma gayretleri. İleri sürülen sebep, mutlak tahrimi gerektirir. Müşrikler, vasıtasız olarak veya bir elçi vasıtasıyla Allah'tan vahiy almanın batıl olduğunu iddia etmediler. Çünkü Resûlüllah'tan önce kendilerine, bir peygamber gelmemiştir. Bunlar, bütünüyle batıl olunca, iddia edilen haram veya helal olma durumu, kendiliğinden batıl olur. Böylece sözleri, sapıklıktan ve Allah'a iftiradan başka bir şey değildir.

Cedel ilminde kullanılan ıstılahdan biri de, **el-Kavlu bil-muceb**'dir. İbn-i Ebi'l-İsba bunun, hasmın sözünü aynı mânada bir sözle karşılık vermek olduğunu söyler.

Bir kısım Ulemaya göre de ikiye ayrılır:

a- Bir başkasının sözünde, hükmü sabit olan bir şeyden kinaye olarak, sıfat şeklinde gelmesi, bu sıfatın başkası için kullanılmasıdır. ***** **«Diyorlar ki: 'Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, daha üstün olan, daha alçak olanı oradan çıkaracaktır. Üstünlük ancak Allah'a...»** (Münafikûn, 8.) âyeti buna misaldir. Âyetteki ***** kelimesi münafıklardan bir gruba, ***** kelimesi de Mü'minlerden bir gruba, kinaye olarak gelmiştir. Münafıklar kendi gruplarının, Mü'minleri Medine'den çıkaracaklarını söylerken, Allah da izzetin kendilerine değil, Allah'a, Resûlüne ve Mü'minlere ait olduğunu söyleyerek, bu sözlerini reddetmiştir. Âyette sanki şöyle denilmek istenmiştir: Bu söz doğrudur. İzzetli olanlar, zelil olanları Medine'den çıkaracaklardır. Fakat aslında, çıkarılacak olan zelliler, kendileridir. Onları çıkaracak olan izzet sahibi ise, Allah ve Resûlüdür.

b- Başkasına ait bir sözdeki kelimenin, murad ettiği mânanın hilafına, cümledeki bir başka mânaya hamledilmesidir. Buna dair Kur'ân'dan bir misal vereni görmedim. ***** **«İçlerinden Bazıları da Peygamber'e eziyet ederler: 'O, (her söyleneni dinleyen) bir**

kulaktır.' derler. De ki: 'O sizin için bir hayır kulağıdır..» (Tevbe, 61.) âyetinin buna misal olacağı inancındayım.

5439 Cedel ilmindeki diğer ıstılahdan biri de, **teslim**dir. Teslim, imkânsız olanı, mümkün kabul etmektir. Bu ise ya menfi olur, ya da bir şart edatıyla şarta bağlanır. Şartın hükmü yerine gelmedikçe, zikredilen hükmün yerine gelmesi de mümkün olmaz. Bu hükmün vukuu, tamamıyle cedele bırakılır. Vuku bulacağı ihtimaline karşılık, cedelin faydasız olacağı görülür. ***** **« Allah, çocuk edinmemiştir; O'nun yanında hiçbir ilâh yoktur, olsaydı, her ilâh kendi yarattığı ile beraber gider ve birbirinden üstün olmaya çalışırlardı. Allah onların vasflandırdıklarından münezzehtir. »** (Mü'minun, 91.) âyeti buna misaldir. Âyetin mânası; Allah'la birlikte başka bir ilâh yoktur. O'nunla birlikte, ayrı bir ilâh'ın varlığı kabul edilecek olursa, her ilâh'ın kendi yarattığını idare edeceği, birinin diğerine üstün geleceği kabul edilirdi. Bu takdirde, âlemde hiçbir şey tamamlanamaz, hiçbir hüküm icra edilemez, nizamı da sağlanamazdı. Halbuki, gerçek bunun aksinedir. Şu halde; âlemde iki ilâh'ın varlığını farzetmek, imkânsız bir şeyi ifade etmek olacağından, muhaldir.

Diğer bir ıstılah da, **İscal'dir.** İscal, hitap edilen şeyin vukuunu muhataba, tescil etmek üzere, kullanılan kelimelerdir**.** ***** **«Rabbimiz bize elçilerine vadettiklerini ver..»** (Âl-i İmrân, 194.), ***** ***** **«Rabbimiz, onları söz verdiğin Adn Cennetine sok..»** (Mü'min, 8.) âyetleri buna misaldir. Bu iki âyette vermek ve dahil etmek kelimelerinde iscal mevcuttur. Çünkü, bu iki kelime, verdiği sözden dönmeyen Allah'ın vaadi ile vasıflanmıştır.

Bir diğer ıstılah da **intikal**dir. İntikal, bir konuda delil getiren hasmın birinci delili anlamaması üzerine, ikinci bir delile geçmesidir. Hazret-i İbrahim ile Nemrud arasında geçen münazara, buna bir misaldir. Hazret-i İbrahim, ***** **«Benim Rabbim O'dur ki yaşatır, öldürür..»** (Bakara, 258.) demesi üzerine Nemrud ***** **«Ben de yaşatır ve öldürürüm.»** karşılığını vermiştir. Nemrud bu sözü üzerine, ölüme mahkum birini çağırarak azad etmiş, suçsuz birini de öldürmüştür. Hazret-i İbrahim onun bu davranışı karşısında, öldürmek ve diriltmenin mânasını anlamadığını veya anladığı halde öyle göründüğünü farkederek Nemrud'u acze düşürecek, başka bir delile geçmiş, ***** **«..Allah güneşi doğudan batıya getirir, sen de onu batıdan getir..»** (Bakara, 258.) âyetiyle ikinci bir delil getirmiştir. Bunun üzerine Nemrud şaşırarak, susmak zorunda kalmış, güneşi ben de batıdan doğdurabilirim diyememiştir. Çünkü, bu durumda etrafındakilerden aklı başında olanların bunu kabul etmeyecekleri besbelli idi.

Münâkada da, cedel ilminde kullanılan bir ıstılahtır. Bu kelime, vukuu mümkün olmayana işaret etmek üzere birşeyi; mümkün olmayan bir şeye bağlamaktır. ***** **«..deve (veya halat), iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir..»** (Araf, 40.) âyeti buna misaldir.

Mücaratu'l-hasm (hasma yakın gözükmek) de cedel ıstılahından biridir. Hasmı yenmek ve teslime mecbur etmek gayesiyle, sözlerinden bir kısmını kabul etmiş gözükerek, istediğini elde etmeğe, mücaratu'l-hasm denilir.

***** **«..siz, bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Bizi babalarımızın taptığından çevirmek istiyorsunuz. O halde bize açık bir delil getirin' dediler. Peygamberleri onlara dediler ki: 'Biz de sizin gibi insandan başka bir şey değiliz..»** (İbrahim, 10-11.) âyetleri buna misaldir. 'Biz de sizin gibi insanız' şeklindeki sözlerinde, peygamberlerin beşer olduğunu itiraf ettikleri görülür. Bu sözleriyle onlar, sanki risaleti de kendilerinden nefyeder gözüktüler. Halbuki âyette murad edilen mâna, bu değildir. Bilakis bu, hasmı yenmek için uygulanan bir usüldür. Onlar bu sözleriyle şunu demek istemişlerdir. Beşer olduğumuza dair iddanız doğrudur, bunu inkâr etmiyoruz. Fakat bu durumumuz, Allah'ın bize risalet bahşetmesine mâni değildir.

69 - KUR'ÂN'DA MEVCUT İSİM, KÜNYE VE LÂKABLAR

Kur'ân'da nebi ve resûllerden meşhur olanlarına ait yirmi beş isim vardır:

1- Rusul ve Enbiya İsimleri

1- Adem (aleyhisselâm)

5444 İnsanlığın babası Hazret-i Adem (aleyhisselâm)dır.

Bir kısım ulema kelimenin, ***** vezninde ***** kelimesinden türemiş bir afat olduğunu, bu yüzden gayrı munsarif kelime sayıldığını söylemiştir.

Cevaliki şöyle der: Dördü hariç, bütün peygamber isimleri, aslen Arapça değildir. Arapça olanlar; **Adem, Salih, Şuayb ve Muhammed'dir.**

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû'd-Derda tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Adem'e topraktan yaratıldığı için bu ad verilmiştir.

Bazı ulema bu ismin ***** vezninde, aslı ***** olan Süryani dilinde bir kelime olduğunu, ikinci elifin hazfiyle muarrab olduğunu (Arapçalaştığını) söyler.

Sa'lebî ise, İbrani dilinde toprağa ***** denildiği, bu yüzden Hazret-i Adem'e bu ad verildiğini söyler.

İbn-i Ebî Hayseme, Hazret-i Adem'in 960 sene yaşadığını, «Tehzibu'l-Esma ve'l-Lügat» adlı eserinde belirtir.

Nevevî Tehzib adlı eserinde; tarih kitaplarının ifadesine göre Hazret-i Ademin 1000 sene yaşadığını söyler.

2- Nuh (aleyhisselâm)

5451 Cevaliki, bu kelimenin muarrab bir isim olduğunu, Kirmani de, sakin mânasında Süryani bir isim olduğunu söyler. Hâkim «Müstedrek»inde, Hazret-i Nuh nefsi için çokça ağladığından kendisine bu ad verildiğini, aynı zamanda Abdulgaffar da denildiğini söyler. Sahâbenin çoğuna göre, Hazret-i İdris'den önce yaşamıştır.

Bir kısım ulema da künyesinin, Nuh b. Lemk b. Mettuşelah b. Enhuh olduğunu, sonradan Araplaştığını, bir rivâyete göre de Hazret-i İdris'in kendisi olduğunu söyler.

Taberani, Ebû Zerr'in şöyle dediğini nakleder: Ya Resûlüllah, peygamberlerin ilki kimdir? Resûlüllah; Adem (aleyhisselâm)dır. Sonra kimdir? Resûlüllah; Nuh (aleyhisselâm)dır. Bu iki peygamber arasında 20 asır vardır, buyururlar.

Müstedrek sahibi, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder. Hazret-i Adem ile Hazret-i Nuh arasında 20 asır vardır. Müstedrek sahibi İbn-i Abbâs'dan merfuan şunu da nakleder 'Allahü teâlâ, Nuh (aleyhisselâm)ı 40 yaşında iken peygamber yaptı. Nuh (aleyhisselâm) 950 sene yaşayarak insanları vahdaniyeti ilahiye'ye davet etti. Tu-fan'dan sonra da, insanlar çoğalıp yeryüzüne yayılıncaya kadar, 60 sene daha yaşadı.

İbn-i Cerîr; Nuh (aleyhisselâm)ın, Hazret-i Adem'in vefatından 126 sene sonra dünyaya geldiğini söyler.

Nevevî «Tehzib» adlı eserinde; en uzun ömürlü peygamberin Hazret-i Nuh olduğunu belirtir.

3- İdris (aleyhisselâm)

Hazret-i Nuh'dan önce yaşadığı söylenir. İbn-i İshak'a göre, insanlar arasında nübüvvet verilen ilk peygamber olduğunu, Ahnuh b. Bedr b. Muhlail b. Enuş b. Kanan b. Şis b. Adem künyesiyle tanındığını söyler.

Vehb b. Münebbih'e göre, Hazret-i İdris, Nuh'un dedesidir. Süryani bir isim o lan Hanuh adıyla tanınmıştır. Bir rivâyete göre, çok okuduğunudan dolayı dirase kelimesinden müştak olarak idris şeklinde Arapça bir isim olduğu söylenir.

«Müstedrek»de, zayıf bir senedle, Hasenu'l-Basri tarikıyle Semurenin şöyle dediği rivâyet edilir: Hazret-i İdris; beyaz tenli, uzun boylu, iri göbekli, geniş omuzlu, vücudunda kılı az, gür saçlı, bir gözü diğerinden büyük, göğsünde lekesi olmayan bir ben bulunan peygamberdir. Allahü teâlâ insanların ona karşı düşmanlıklarını, kötülüklerini görünce onu altıncı kat göğe çıkarmıştır. ***** **«Onu yüce bir yere yükseltmiştik.»** (Meryem, 57.) âyeti, buna işaret etmektedir.

İbn-i Kuteybe, Hazret-i İdris'in 350 yaşında iken göğe çekildiğini zikreder.

İbn-i Hibbân «Sahih»inde şöyle der: Hazret-i idris, hem nebi, hem de resûl idi. Kalemi ilk kullanan O olmuştur.

«Müstedrek»de, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediği rivâyet edilir: Hazret-i İdris'le Nuh arasında 100 sene geçmiştir.

4- İbrahim (aleyhisselâm)

Cevaliki şöyle der: İbrahim, Arapça olmayan eski bir isimdir. Araplar bu kelimeyi çeşitli şekillerde telaffuz etmişlerdir. Bunların en meşhuru İbrahim'dir. İbraham şeklinde de telaffuz edilir. Kırâat-ı Sebada, İbrahim ve İbrahem şeklinde okunur. Bu kelime, merhametli baba mânasında Süryani dilinde bir isimdir. Kirmânî «Acaib» adlı eserinde belirttiğine göre, keskin

bakışlı mânasında, Berheme kelimesinden türemiştir. Tam ismi; Tarah b. Azar b. Nâhur b. Şâruh b. Râgû b. Fâleh b. Âber b. Şâlah b. Erfahşez b. Sam b. Nûh'dur

Vakidi, Hazret-i Adem'in yaratılışından 2000 sene sonra dünyaya geldiğini söyler.

«Müstedrek»de, İbnu'l-Museyyeb tarikıyle Ebû Hüreyre'nin şöyle dediği rivâyet edilir: Hazret-i İbrahim 120 yaşında sünnet edilmiş, 200 yaşında iken vefat etmiştir.

Nevevî ve diğer ulema; Hazret-i İbrahim'in 175 sene yaşadığına dair rivâyette bulunmuşlardır.

5- İsmail (aleyhisselâm)

Cevaliki, İsmain şeklinde okunduğunu söyler. Nevevî ve diğer ulema, Hazret-i İbrahim'in büyük oğlu olduğunu belirtirler.

6- İshak (aleyhisselâm)

Kardeşi İsmail'den 14 sene sonra doğmuş ve 180 sene yaşamıştır. Ebû Ali b. Miskeveyh «Nedimu'l-Ferid» adlı eserinde, İshak'ın İbrani dilinde çok gülen mânasına geldiğini belirtir.

7- Yakub (aleyhisselâm)

Bu peygamber 147 sene yaşamıştır.

8- Yûsuf (aleyhisselâm)

İbn-i Hibbân «Sahih»inde, Ebû Hüreyre'den yaptığı rivâyette tam adını şöyle verir: Kerim b. Kerim b. Kerim, Yûsuf b. İshak b. İbrahim'dir.

«Müstedrek» sahibi, Hasenu'l-Basri'den şunu nakleder: Hazret-i Yûsuf, kuyuya 12 yaşında iken atılmış, babasına 80 yaşından sonra kavuşmuş, 120 yaşında vefat etmiştir.

Buhârî'nin rivâyetine göre kendisine, güzelliğin yarısı verilmiştir. Bazı ulema ***** **«Daha önce Yûsuf da size açık mucizeler getirmişti..»** (Mü'min, 34.) âyetine dayanarak Resûl olduğunu söyler. Bir rivâyete göre âyette geçen Yûsuf, Hazret-i Yakup'un oğlu Yûsuf değil, Yûsuf b. İfraim b. Yûsuf b. Yakub'dur. Kirmânî «Acaib» adlı eserinde, ***** **«Ki (o) bana ve Yakup oğullarına mirasçı olsun.»** (Meryem, 6.) âyetinden hareketle, benzeri bir isim yanlışlığını zikrederek şöyle der: Cumhur'a göre âyetteki Yakup, Yakup b. Mâsân'dır. Hazret-i Zekeriyya'nın karısı, İmrân b. Mâsân'ın kızı, Meryem'in kızkardeşidir. Yakub'un, Yakub b. İshak b. İbrahim olduğunu söylemek garibdir.

Kirmani'nin garib olarak vasıflandırdığı bu söz, aslında meşhurdur. Garib olan, Yakub'un ilk künyesidir. Nevf b. Bikali'nin rivâyetine göre, bunun gariblikte bir benzeri şudur: Kehf sûresindeki Hızır (aleyhisselâm) kıssasında zikredilen Musa, İsrail oğullarının peygamberi değil, Musa b. Menşa b. Yusuf'tur. Bir rivâyete göre İbn-i İfraim b. Yûsuf'tur. İbn-i Abbâs bunu yalanlamıştır. Bundan daha garib olanını Nakkaş ve Maverdi rivâyet etmişlerdir: Mü'min sûresinde (34. âyet) zikredilen Yûsuf, cinlerden biridir. Allah onu bir resûl olarak göndermiştir.

İbn-i Askerîn rivâyetine göre Âl-i İmrân sûresinde zikredilen İmrân, Hazret-i Meryem'in babası değil, Hazret-i Musa'nın babasıdır.

Yûsuf kelimesinin altı çeşit telaffuzu vardır. Sin harfi, ya hemze ve terkile beraber, üç hareke ile okunur. Doğru olan görüş, bu kelimenin Arab asıllı olmadığı ve herhangi bir kelimeden türemediğidir.

9- Lût (aleyhisselâm)

İbn-i İshak şöyle der: Adı; Lût b. Hâran b. Âzer'dir. «Müstedrek»de ise İbn-i Abbâs'ın rivâyetine göre Lût, Hazret-i İbrahim'in kardeşinin oğludur.

10- Hûd (aleyhisselâm)

Kâb'a göre, insanlardan Hazret-i Adem'e en çok benzeyendir. İbn-i Mesûd ise, Onun güçlü-kuvvetli olduğunu söylemiştir. Bu iki söz, «Müstedrek»de mevcuttur. İbn-i Hişam, isminin Âber b. Erfahşez b. Sam b. Nuh olduğunu söyler. Bir kısım Ulemaya göre tercih edilen ismi şöyledir: Hûd b. Abdillah b. Rabah b. Havez b. Us b. İram b. Sâm b. Nuh.

11- Salih (aleyhisselâm)

Vehb'e göre adı; Salih b. Ubeyd b. Hâyir b. Semud b. Hâyir b. Sâm b. Nuh'dur. Henüz akıl baliğ olduğu sırada peygamber olmuştur. Hazret-i Salih, hafif penbe tenli, düz saçlı idi. Kırk sene ömür sürdü. Şamlı Nevfu'l-Bilkali şöyle der: Hazret-i Salih, Arap asıllı idi. Allahü Teâlâ Ad kavmini helak edince, arkadan Semud kavmi yaşadı. Allah onlara genç yaşta Hazret-i Salih'i peygamber olarak gönderdi. Saçı ağarıp ihtiyarlayıncaya kadar kavmini Allah'a imana davet etti. «Müstedrek»de rivâyet edildiğine göre Hazret-i Nuh ile Hazret-i İbrahim arasında peygamber olarak sadece Hûd ile Salih (aleyhime’s-selâm) vardır.

İbn-i Hacer ve diğer ulema şöyle der: Kur’ân'ın ifadesine göre Ad kavmi, Nuh (aleyhisselâm)ın kavminden sonra yaşadığı gibi, Semud kavmi de Ad'dan sonra yaşamıştır.

Nevevî «Tehzib» adlı eserinde Salebe'nin şöyle dediğini nakleder: Bu peygamberin tam ismi: Salih b. Ubeyd b. Useyf b. Mâşic b. Ubeyd b. Ha-zer b. Semud b. Ad b. Us b. lram b. Sam b. Nuh'dur. Allah Hazret-i Salih'i genç yaşta kavmine peygamber olarak göndermiştir. Kavmi, Hîcâz'la Şam arasında yaşayan Araplardandı. Aralarında 20 sene yaşadıktan sonra 58. yaşında iken Mekke'de Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.

12- Şuayb (aleyhisselâm)

İbn-i İshak şöyle der: Adı; İbn-i Mikabil'dir. Bunu «İhtisaru'l-Müstedrek»inde Zehebi kendi hattıyla ifade etmiştir. Bazıları da adının İbn-i Milkayin olduğunu söyler. Bir rivâyete göre İbn-i Mikyel b. Yeşcen b. Lavi b. Ya-kup adını taşıdığı da söylenir. Nevevî'nin, kendi elyazısı ile yazdığı «Tehzib» inde şunu gördüm: Şuayb b. Mikyel b. Yeşcen b. Medyen b. İbrahim el-Halil, Hazret-i Şuayb'e enbiyanın hatibi adı verilir. Medyen ve Eyke kavimlerine resûl olarak gönderilmiştir; çok namaz kılardı. Ömrünün son günlerinde gözlerini kaybetmiştir.

Bazı ulema, Medyen ve Eyke halkının ayrı ümmet olduğu görüşündedir. İbn-i Kesir şöyle der: Bu iki kavme, ölçü ve tartıyı hakkıyle ifa etmeleri için Şuayb'ın vaaz etmesi, her ikisinin de aynı milletten olduklarını gösterir. İbn-i Kesir, Suddi ve İkrime'den şöyle dediklerini rivâyet ederek Medyen'le ilgili şu delili ileri sürer: Allah, Şuayb (aleyhisselâm)dan başka hiçbir nebiyi, iki kavme göndermemiştir. Bir kere Medyen'e göndermiş, onları korkunç bir sayha yok etmişti. Bir kere de Eyke'ye göndermiş, bulutun altına sığındıklan sıcak bir günde Allahü teâlâ azabıyla onları helak etmiştir.

İbn-i Ebî Asakir, Tarih'inde, Abdullah b. Amr'dan merfuan şu haberi rivâyet etmiştir: Medyen ve Eyke halkı, iki ayrı ümmettir. Cenabı Hak onlara Şuayb (aleyhisselâm)ı göndermiştir. İbn-i Kesir, bu rivâyetin garip olduğunu söyler, merfu olması zayıftır. Bazıları Hazret-i Şuayb'ın üç ayrı ümmete gönderildiği, üçüncüsünün Eshâbı Ress olduğu görüşündedirler.

13- Musa (aleyhisselâm)

Adı; Musa b. İmrân b. Yaşkur b. Fâhes b. Lâvi b. Yakub'dur. Bu nesebde ihtilaf yoktur. Musa, Süryani dilinde bir isimdir.

Ebû'ş-Şehy, İkrime tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Musa adıyla adlandırılması, ağaçla su arasına atılmasındandır. Kıpti dilinde su ***** ile, ağaç da ***** ile söylenir. Buhârî'de Hazret-i Musa'nın, uzun boylu, kıvırcık saçlı, öfkeli bir kimse olduğu söylenir. Sa'lebî, Onun 120 sene yaşadığını kaydeder.

14- Harun (aleyhisselâm)

Hazret-i Musa'nın öz kardeşidir. Sadece ana tarafından veya sadece baba tarafından kardeş olduğu da söylenir. Bunu «Acaib» adlı eserinde Kirmani rivâyet etmiştir. Hazret-i Musa'dan daha boylu idi, gerçekten fasih konuşurdu, Hazret-i Musa'dan önce vefat etmiş, kendisinden bir sene önce dünyaya gelmiştir.

İsra hadis'inde şöyle denir: Beşinci semaya çıkarıldım. Orada, Harun'la karşılaştım. Sakalının yarısı beyaz, yarısı da siyahdı. Sakalı öyle uzundu ki göbeğine, kadar iniyordu. Resûlüllah Cebrâîl'e: Bu kimdir diye sordu. Kavmi arasında sevilen Harun b. İmran'dır cevabını verdi.

İbn-i Miskeveyh, Harun'un İbrani dilinde sevilen kimse mânasında olduğunu söyler.

15- Davud (aleyhisselâm)

İsmi, Davud b. İsa b. Avbed b. Baar. b. Selmun b. Yahşun b. Uma b. Yarab b. Râm b. Hadran b. Fâris b. Yehuze b. Yakub'dur.

Tirmizî; Hazret-i Davud'un insanlar arasında en çok ibadet eden bir peygamber olduğunu, Kab ise Onun; kırmızı yüzlü, düz saçlı, beyaz tenli, kıvırcık uzun sakallı, güzel ses ve ahlâklı olduğunu, nübüvvet ve mülkün idaresini elinde tuttuğunu söyler.

Nevevî'nin ifadesine göre yüz sene yaşamış, kırk sene hükümdarlık etmiş, on iki evlat bırakmıştır.

16- Süleyman (aleyhisselâm)

Davud (aleyhisselâm)ın oğludur. Ka'b; Hazret-i Süleyman'ın beyaz tenli, cüsseli, güler yüzlü, güzel görünüşlü, huşu ve tevazu sahibi olduğunu söyler. Babası, yaşının küçüklüğüne rağmen, üstün zekası ve ilminden dolayı, birçok işlerinde kendisine danışırdı. İbn-i Cubeyr, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: İki Mü'min dünyaya hakim oldu; bunlar: Süleyman ile Zülkarneyn'dir. Dünyaya hakim olan iki Kâfir de Nemrud ile Buhtu-Nasr'dır. Tarihçiler, onun 13 yaşında iken hükümdar olduğunu, Beyt-i Makdis'i hükümdarlığının dördüncü senesinde yaptırmağa başladığını, 53 yaşında iken vefat ettiğini söyler.

17- Eyyûb (aleyhisselâm)

İbn-i İshak, Beni İsrail'den olduğu sahih olsa da, nesebinde doğru olarak babasının Ebyad adında olduğu bilinmektedir, der. İbn-i Cerîr adının; Eyyub b. Mûs b. Ravh b. Is b. İshak olduğunu söyler. İbn-i Asakir, annesinin, Lut (aleyhisselâm)ın kızı, babasının da Hazret-i İbrahim'e îman edenlerden biri olduğunu söyler. Bu izaha göre, Hazret-i Musa'dan önce yaşaması gerekir. İbn-i Cerîr ise, Hazret-i Şuayb'den sonra yaşadığını, İbn-i Ebî Hayseme de, Süleyman (aleyhisselâm)dan sonra yaşadığını, yetmiş yaşında iken, yedi sene süren bir hastalığa tutulduğunu söyler. Bazı rivâyetlere göre bu hastalık üç veya on üç sene sürmüştür. Taberani'nin rivâyetine göre, 93 sene yaşamıştır.

18- Zülkifl (aleyhisselâm)

Bir rivâyete göre Hazret-i Eyyub'un oğludur. «Müstedrek»de Vehb'in şöyle dediği rivâyet edilir: Allah, Eyyub (aleyhisselâm)den sonra oğlu Bişr b. Eyyubu nebi olarak gönderdi ve adını Zülkifl koydu. Kendisine Tevhid'e daveti emretti. 75 yaşında iken öldü. Ömrünü tamamiyle Şam'da geçirdi.

Kirmani'nin rivâyetine göre; İlyas veya Yuşa b. Nun veya peygamber olarak adı Zülkifl, veya verdiği sözü yerine getiren salih bir kul veya ***** (Âl-i İmrân, 37.) âyetinde geçen Zekeriyya (aleyhisselâm) olduğu söylenir.

İbn-i Asker de şu rivâyetlerde bulunur: Allah'ın enbiyadan diğerlerine verdiği amelin iki katını tekeffül ettiği bir nebidir veya O, nebi değildir, el-Yesa onu kendine vekil yapmıştır. Gündüzleri oruç, gecelerini namazla ihya etmiştir, veya gündüzleri yüz rekat namazla geçirmiştir, veya adı el-Yesa'dır, diğer adı da Zülkifl'dir.

19- Yûnus (aleyhisselâm)

Metta'nın oğludur. Abdurrazzak «Tefsir»inde, annesinin Metta adını taşıdığını söyler. İbn-i Hacer; «Buhârî»deki İbn-i Abbâs hadisine dayanarak, bu adın doğru olmadığını, annesine değil, babasına nisbet edilmesi gerektiğini söyler, bunu da sahih kabul eder. İbn-i Hacer

ayrıca, nesebi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadığını, İran meliklerinden biri zamanında yaşadığını ilâve eder. İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Melike'den yaptığı rivâyete göre balığın karnında kırk gün yaşamıştır. Caferi Sadık'a göre yedi, Katade'ye göre üç gün kalmıştır. Şa-bi'den yapılan rivâyete göre balık, Hazret-i Yunus'u kuşluk vakti yutmuş, yatsı vaktinde ağzından bırakmıştır.

Yunus kelimesinde altı telaffuz şekli mevcuttur. Nun harfinin vav ve hemze ile okunan üç telaffuzu vardır. Bunların en meşhuru, vav ile birlikte nunun zammiyle okunan şeklidir. Ebû Hayyân, Talha b. Musarrifin, Yûnis, ve Yûsif şeklinde okuduğunu, bunların ***** ve ***** fiillerinden türeyen iki Arapça isim olduğunu söylemiştir. Bu şekildeki kırâat, şaz'dır.

20- İlyas (aleyhisselâm)

İbn-i İshak, adının İlyas b. Yâsin b. Fenhas b. Ayzar b. Harun'un kardeşi Musa b. İmrân olduğunu, İbn-i Asker de, Kutebi'den rivâyetle Onun, Yûşa'ın torunu olduğunu söyler. Vehb'e göre; Hızır (aleyhisselâm) kadar uzun ömürlü olmuş, kıyamete kadar yaşayacağını söylemiştir.

İbn-i Mesûd'dan yapılan bir rivâyete göre, İlyas (aleyhisselâm), İdris (aleyhisselâm)ın kendisidir, İlyas'daki hemze, hemze-i katidir. Bu isim, İbrani dilinde mevcut bir isimdir. ***** (Sâffât, 130.) âyetinde olduğu gibi sonuna ya ve nun harfleri ilâve edilmiştir. İdris de ***** şeklinde okunmuştur. İlyas'ı ***** şeklinde okuyan kıraata göre murad, âl-i Muhammed'dir.

21- el-Yese' (aleyhisselâm)

İbn-i Cubeyr, adının el-Yesa' b. Ehtub b. Acuz olduğunu, ekseriyetin lamı şeddesiz okuduğunu, Bazılarının da Ve'l-Liyesa' şeklinde telaffuz ettiklerini, bu durumda acem bir isim olduğunu söyler. Bir rivâyete göre de ***** fiilinden alınmış Arapça bir isim olduğu söylenir.

22- Zekeriyya (aleyhisselâm)

Süleyman b. Davud'un zürriyetindendir. Oğlunun öldürülmesinden sonra şehid edilmiştir. Oğlu dünyaya geldiğinde 92 yaşında idi. 99 yaşında, 120 yaşında olduğuna dair rivâyetler de vardır. Zekeriyya ismi, acem bir isimdir. Beş ayrı telaffuzu vardır. Bunların en meşhuru, med ile okunan şeklidir, kasr ile de okunur. Her iki rivâyet şekli, kıraatı seba'da vardır, yanın şeddesi ve tahfifi ile telaffuz edilebilir.

23- Yahya (aleyhisselâm)

Hazret-i Zekeriyya'nın oğludur. Kur'ân'ın ifadesine göre ilk defa Yahya adını alan kimse Yahya (aleyhisselâm)dır. Hazret-i İsa'dan altı ay önce dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta iken nübüvvetle müjdelenmiştir. Hazret-i Yahya işkence ile şehid edilmiştir. Allah kâtiline Buhtu-Nasr ve ordusunu musallat ederek cezalandırmıştır. Yahya ismi, hakkında Arapça olduğu kadar, Arapça değildir, diyenler de vardır. Vâhidî her iki kavle göre bu isim, gayri munsarifdir der.

Kirmani şöyle der: Yahya Arapça bir isimdir. Bu adı, Allah'ın kendisini imanla ihya ettiği veya annesinin hayatta kalan ilk çocuğu olması sebebiyle, veya şehid edildiğinden dolayı, şühedanın ise diri olması sebebiyle bu adın verilmiş olduğudur. Ayrıca ***** kelimesinin ***** ölür mânasına gelmesidir; nitekim ***** çöl kelimesinin ***** **helak olma yeri** mânasına geldiği gibi.

24- İsa b. Meryem binti İmrân (aleyhisselâm)

Allahü teâlâ onu, babasız dünyaya getirmiştir. Hazret-i Meryem on veya on beş yaşında iken oğlu İsa'ya bir saat, üç saat, altı ay, sekiz ay veya dokuz ay hamile kaldığı söylenir.

İsa (aleyhisselâm) 33 yaşında iken Allah katına çekilmiştir.

Bazı hadislere göre Hazret-i İsa, tekrar yeryüzüne inecek, Deccalı öldürecek, evlenerek çocuğu olacak, hac farizasını ifa edecek, yeryüzünde yedi sene yaşadıktan sonra Resûlüllah'ın yanına defnedilecektir. Buhârî'nin rivâyetine göre, güvercin yavrusu gibi kırmızı tenli, orta boyludur. İsmi, İbrani veya Süryanidir.

İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Peygamberlerden iki ismi olan, Hazret-i İsa ile Hazret-i Muhammed (aleyhime’s-selâm)dır.

25- Muhammed (aleyhisselâm)

Muhammed (aleyhisselâm)ın adları çoktur; Muhammed ve Ahmed, Kur’ân'da geçmektedir.

İbn-i Ebî Hâtim, Amr b. Murre'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

Beş peygamberin, henüz doğmadan isimleri konmuştur.

Bunlar: ***** **«..Benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi müjdelemeye geldim..»** (Saff, 6.) âyetinde Muhammed,

***** **«..Biz sana bir oğul müjdeleriz. Adı Yahya'dır..»** (Meryem, 7.) âyetinde Yahya,

***** **«Allah'dan bir kelimeyi doğrulayıcı..»** (Âl-i İmrân, 39.) âyetinde İsa,

***** **«..Biz de İshak'ı müjdeledik, İshak'ın ardından da (torunu) Yakub'u..»** (Hûd, 71.) âyetinde de, İshak ve Yakub (aleyhime’s-selâm)dır.

Râgıb şöyle der: Hazret-i İsa'nın Hazret-i Muhammed'i Ahmed adıyla müjdelemesi, O'nun kendisinden ve daha önceki peygamberlerden, daha çok hamdettiğine işarettir.

2- Melek İsimleri

Kur’ân'da geçen melek isimleri şunlardır:

1-2) Cibril ve Mikâil

Bu iki kelimenin bazı telaffuz şekilleri vardır: Cibril, Cebril, Cebrâîl, Cebrayil, Cebrâîl, Cebreille, telaffuzları bunlardan Bazılarıdır. İb-nu Cinni bu kelimenin aslında Kivriyal olduğunu, çokça kullanıldığından Arapçaya çevrildiğini söyler.

Mikail, Mikayil, Mikeil ve Mikal şeklinde okunur. İbn-i Cerîr, İkrime tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Cibril Abdullah, Mikail ise Ubeydullah demektir. Çünkü, sonu il ile biten her kelime, Allah'a kulluk eden mânasındadır. İbn-i Cerîr, Abdullah b. Haris'den yaptığı rivâyete göre, il kelimesi İbrani dilinde Allah demektir. İbn-i Ebî Hâtim, Abdulaziz b. Umeyr'in şöyle dediğini rivâyet eder: Melekler de Cibril adı, Allah'ın hadimi demektir.

Ebû Hayve ***** **«..Biz de ruhumuzu (Cebrâîli) Ona gönderdik.»** (Meryem, 17.) âyetindeki ***** kelimesini nun'un şeddesiyle okumuştur. İbn-i Mihran bunu, Cebrâîl'in adı şeklinde tefsir etmiştir. Bu rivâyeti Kirmani nakletmiştir.

3-4) Harut ve Marut

İbn-i Ebî Hâtim, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Harut ve Marut, semadaki meleklerden ikisidir. Bu iki melek hakkında, müstakil bir risale yazmıştım.

5) Ra’d

Tirmizî, İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyette Yahudiler Resûlüllah'a Ra'd'ın ne olduğunu bize söyler misin şeklindeki soruları üzerine Resûlüllah: Bulutları yönetmekle vazifelendirilen meleklerden bir melektir, demiştir. İbn-i Ebî Hâtim, İkrime'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Ra'd, Allah'ı tesbih eden bir melektir. Mücahid'e ra'd sorulduğunda şu cevabı verir: O, bir melektir. ***** **«..Gök gürültüsü övgüsüyle..»** âyetinde, bu mâna ifade edilmektedir.

6) Berk

İbn-i Ebî Hâtim, Muhammed b. Müslim'in şöyle dediğini rivâyet eder: Öğrendiğimize göre berk; biri insan, biri öküz, biri kartal, biri de aslan yüzü olmak üzere dört ayrı yüzü olan bir melektir. Kuyruğunu salladığında şimşek meydana gelir.

7) Mâlik

Cehennemin bir bekçisidir.

8) Sicill

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Cafer-i Bâkır'ın şöyle dediğini nakleder: Sicill, Harut ve Marut'un yardım ettiği bir melektir. İbn-i Ömer'den rivâyet ettiğine göre Sicill, melektir. Süddi'nin rivâyetine göre de, Suhuf emanet edilen bir melektir.

9) Kaîd

Mücahid'in ifadesine göre, günahları yazan bir meleğin adıdır. Bunu Ebû Naim «Hilye» adlı eserinde zikretmiştir. Bu meleklerin sayısı dokuzdur.

10) Zülkarneyn

İbn-i Ebî Hâtim'in merfu, mevkuf ve maktu olarak çeşitli tarikle yaptığı rivâyetlere göre bu, meleklerden biridir. Şayet bu rivâyet sahih kabul edilecek olursa, sayıları on olur.

11) Ruh

İbn-i Ebî Hâtim, AR b. Ebî Talha tarikıyle İbn-i Abbâs ***** (Nebe, 38.) âyetinde şöyle demiştir: Ruh kelimesi, meleklerin en büyüğüne verilen addır. Bununla sayıları on bir olur.

12) Sekine

Rağıb «Müfredat»ında ***** **«O, Mü'minlerin kalblerine huzur indirdi ki..»** (Feth, 4.) âyeti hakkında şöyle dediğini gördüm: Sekine, Mü'minlere sükunet getiren ve kalbine güven veren bir melektir. Sekine aynı zamanda, Hazret-i Ömer'in lisanıyle konuşan bir melektir.

3- Sahâbe İsimleri

Zeyd b. Haris

Kur'ân'da Sahâbe'den sadece Zeyd b. Haris'in ismi zikredilmiştir.

Sicill

Ebû Dâvud ve Nesâî'nin Ebû'l-Cevza tarikıyle İbn-i Abbâs'dan yaptıkları bir rivâyete göre Sicill, Resûlüllah'ın katiplerinden biridir ve Kur'ân'da adı geçmektedir.

4- Enbiya ve Resûller Dışındaki İsimler

Kur'ân'da enbiya ve resuller dışında önceki kavimlerde yaşayanların isimleri mevcuttur.

İmrân bunlardan biridir. Hazret-i Meryem'in babasıdır. Hazret-i Musa'nın babası veya Meryem'in kardeşi Harun olduğu da söylenir. Müslim'in rivâyet ettiği hadiste görüldüğü gibi, Hazret-i Musa'nın kardeşi değildir. Buna dair, kitabın sonunda bilgi verilecektir.

Üzeyr ve Tubba' kelimeleri de Kur'ân'da yer almıştır.

Üzeyr, Hâkim'in rivâyetine göre salih bir kuldu.

Kirmani'nin rivâyetine göre de nebidir.

Lokman; nebi olduğu söylenmişse de, ulemanın çoğu bunun aksi görüştedir.

İbn-i Ebî Hâtim ve diğer muhaddisler, İkrime tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Lokman, marangozlukla uğraşan Habeşli bir köledir.

Mü'min sûresinde zikredilen Yûsuf ile Meryem sûresinin ilk âyetlerinde zikredilen Yakub, Kur'ân'da mevcut isimlerdendir.

***** **«..Ben senden, Rahmân olan Allah'a (sığınırım). Eğer (Allah'tan) korkuyorsan, (bana dokunma).»** (Meryem, 18.) âyetinde geçen Takiyy kelimesi de, bu isimlerden biridir.

Sa'lebî'nin rivâyetine göre Takiyy, Allah'ın emirlerine herkesten daha çok uyan bir kimseydi. ***** **«Takiyy gibi salih bir kimse isen** sözü, bunu gösterir.

Bir rivâyete göre, kadınlara sarkıntılık yapan bir kimsedir.

Bir rivâyete göre de Hazret-i Meryem'in amca oğludur. Cebrâîl, bu kimsenin sûretine girerek Hazret-i Meryem'e gelmiştir. Bu rivâyeti «Acaib» sahibi Kirmânî nakletmiştir.

5- Bazı Kadın İsimleri

Kur'ân'da Hazret-i Meryem'den başka kadın adı zikredilmemiştir. Bu ismin Kur'ân'da zikredilmesindeki hikmet, kinaye bahsinde anlatılmıştır. Meryem, İbrani dilinde hizmetçi demektir.

Bir rivâyete göre ***** **«Ba'l'e mi yalvarıyorsunuz..»** (Sâffât, 125.) âyetinde geçen Ba'l kelimesi, insanların ibadet ettikleri bir kadın adıdır. Bunu İbn-i Asker hikaye etmiştir.

6- Kâfir İsimleri

Kur'ân'da Kâfir isimleri mevcuttur.

Karun

Karun, bunlardan biridir. İbn-i Ebî Hâtim'in İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre adı; Karun b. Yahserdir. Yahser, Hazret-i Musa'nın amca oğludur.

Calut, Hâman, Buşra

Calut, Hâman ve Yûsuf sûresinde ***** (Yûsuf, 19.) kavlinde geçen Buşra da bunlardan biridir. Bunu, Süddi'den İbn-i Ebî Hâtim rivâyet etmiştir.

Âzer, Tareh

Âzer, Hazret-i İbrahim'in babasıdır. İsmi Tareh, lakabı da Âzer olduğu söylenir. İbn-i Ebî Hâtim, Dahhak tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i İbrahim'in babasının adı Âzer değil, Tareh'tır. Âzer, bir putun adıdır. Süddi'den yaptığı rivâyette ise, babasının adı Tareh'tır. Âzer ise bir put adıdır. Mücahid ise Hazret-i İbrahim'in babası, Âzer değildir, der.

Nesî de bu isimlerden biridir. İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Vail'den yaptığı rivâyette şöyle dediğini nakleder: Nesî, Benu Kinane'den bir erkeğin adıdır. Muharrem ayını Safer ayı östererek, ganimetleri helal sayan bir kimsedir.

7- Cin İsimleri

Kur'ân'da, bazı cin isimleri mevcuttur.

İblis,

Cinlerin babası olan İblis, bunlardan biridir. Önceleri ismi Âzazil idi. İbn-i Ebî Hâtim Said b. Cübeyr tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şu sözünü nakleder: İblis'in ilk adı Azâzil'dir.

İbn-i Cerîr, Süddi'nin şöyle dediğini nakleder: İblis'in ak adı Harisdi. Bazıları ise Haris'in Âzazil mânasına geldiğini söylerler.

İbn-i Cerîr, Dahhak tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şu sözünü nakleder: İblise İblis adı verilmesi, Allah'ın hayrı tamamiyle ondan çekip alması ve yeisde bırakmasındandır.

İbn-i Asker; Hattabi'nin rivâyetine göre adının Katra olduğu, künyesinin de Ebû Kurdevs olduğunu nakleder. Ebû Kıtra veya Ebû Murra veya Ebû Lebini künyelerini de Süheyli, «Ravdu'l-Enf» adlı eserinde rivâyet eder.

8- Kabile isimleri

Yecuc, Mecuc, Ad, Semud, Medyen, Kurayş ve Rum

Bunlar: Yecuc, Mecuc, Ad, Semud, Medyen, Kurayş ve Rum isimleridir.

9- Kavim isimleri

Nuh, Lût, Tubba, İbrahim, Eyke, Medyen, Ress

Bunlar: Nuh, Lût, Tubba, İbrahim, Eyke, Medyen, Ress kavimleridir. Bunlar, izafet şeklinde zikredilen kavimlerdir. İbn-i Abbâs'a göre Ress kavmi, Semud kavminin devamıdır. İkrime'ye göre Ress kavmi, Yâsin kavmidir. Katade'ye göre bunlar, Şuayb'in kavmidir. Bir rivâyete göre, Uhdud Eshâbı oldukları söylenir. İbn-i Cerîr bu görüştedir.

10- Put İsimleri

Vedd, Suva', Yegus, Yaûk, Nesr, Lât, Uzza ve Menat, Rucz

Kur'ân'da, insan adını taşıyan put isimleri şunlardır: Vedd, Suva', Yegus, Yaûk, Nesr, Bunlar Nuh kavminin putlarıdır.

Lât, Uzza ve Menat, Kureyş kabilesinin putlarıdır. Rucz da bir put adıdır. Ahfeş, «Kitabu'l-Vahid ve'l-Cem» adlı eserinde bunun bir put adı olduğunu kaydeder.

Cibt ve Tagut

Cibt ve Tagut da, put adıdır. İbn-i Cerîr'in rivâyetine göre Bazı ulema bunların, müşriklerin taptıkları iki put olduğu görüşündedir. İkrime'den yaptığı rivâyete göre Cibt ve Tagut, birer put adıdır. ***** **«Sizi ancak doğru yola götürüyorum..»** (Mü'min, 29.) âyetindeki reşad kelimesini Kirmani, Firavn'ın putlarından biri olduğunu söyler.

Ba'l, Âzer

Ba'l kelimesi de İlyas kavminin taptığı bir put adıdır. Âzer de bir put adıdır.

Vedd, Suva', Yaûk ve Nesr,

Buhârî, İbn-i Abbâs'dan şöyle rivâyet etmiştir: Vedd, Suva', Yaûk ve Nesr, Nuh kavminden bazı salih kimselerin adıdır. Bunlar helak olunca şeytan, bazı kimselere vesvese vererek toplantılarında bu adları taşıyan putlar bulundurmaları tavsiyesinde bulunmuş, bu

vesveseye uyarak putları yapmışlardır. Bu salih kimseler, ölümlerinden sonra putlaştırılmışlar, cehaletten dolayı halk bunlara tapmağa başlamışlardır. İbn-i Ebî Hâtim, bunların; Adem'in sulbünden gelen evlatları olduğunu, Urve'den nakleder.

Buhârî, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Lât, hacılara çorba hazırlayan bir kimsedir. İbn-i Cinni'nin naklettiğine göre Lâtte kıraatı, bu mânaya gelmektedir. Aynı ifadeyi İbn-i Ebî Hâtim, Mücahid'den nakletmiştir.

11- Belde ve Mekân İsimleri

Kur'ân'da, şehir, köy, mekan ve dağ isimleri vardır.

Bekke, Mekke'nin bir diğer adıdır. Bekke kelimesindeki ba harfinin, mim yerinde kullanıldığı söylenir. Bunun aslı ***** **iliği kemikten çektim,** kelimesinden gelmiştir. ***** **Deve yavrusu, anasının sütünü tamamen emdi,** cümlesi de bu mânadadır. Bu kelime, memleketteki bütün yiyecekleri kendisine çeken mânasındadır. Bir rivâyete göre de günahları söküp attığından Mekke adını almıştır. Bir başka rivâyete göre suyu az olduğundan veya bir vadinin ortasında bulunduğu için dağlara yağan suları kendisine çektiğinden, bu ad verilmiştir.

Bir kavle göre Bekke kelimesinde ba harfi, kelimenin aslındandır. ***** kelimesinden alınmıştır. Bunun mânası, zalimin boynunu kırmaktır. Buna göre Bekke, zalimlerin korktuğu ve zillete uğradığı bir şehir mânasını taşır. Bir kavle göre de Tebakke kelimesinden alınmıştır. Bu kelime izdiham mânasındadır. Çünkü insanlar tavaf için burada toplanırlar.

Bir rivâyete göre Mekke, Harem-i Şerif, Bekke de, Mescid-i Haram mânasındadır. Ayrıca Mekke, şehrin adı, Bekke de, Kabe'nin adıdır. Veya sadece Kabe'nin adıdır.

Medine adı Ahzab sûresinde, münafıklardan söz ederken Yesrib olarak geçer. Yesrib, cahiliye devrinde Medine yerine kullanılırdı. Bir rivâyete göre Medine civarında bir yer adıdır veya bunu İrem b. Sam b. Nuh kabilesinden Yesrib b. Vail'in adından alınmıştır. Çünkü Yesrib'e gelen ilk kimse bu kişi olmuştur. Medine'ye Yesrib denmesi nehyedilmiştir. Çünkü Resûlüllah, fesad mânasına gelen bu isimden nefret ederdi. Yesrib kelimesi, kınama mânasına gelen ***** kelimesinden alınmıştır.

Bedir, Medine yakınında bir köy adıdır. İbn-i Cerîr, Şabi'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Bedir, Cuheyne kabilesinden, Bedir adında birinin sahip olduğu yerin adıdır. Vakidi bu konuda şunu söyler: Bu adın verilişini, Abdullah b. Cafer ile Muhammed b. Salih'e söylediğimde reddederek şöyle dediler: Neden buraya mânası olmayan böyle bir ad verilsin! Burası sadece bir yer adıdır. Dahhak; Bedir, Mekke ile Medine arasındadır, demiştir.

Uhud, bu kelime ***** **«O vakit siz (harp meydanından) boyuna uzaklaşıyor, bir kimseye dönüp bakmıyordunuz..»** (Âl-i İmrân, 153.) âyetindeki ***** kelimesinden şaz olarak alınmıştır.

Huneyn, Taif'e yakın bir köy adıdır.

Cem', Müzdelife'nin adıdır.

Meşari'l-Haram, Harem-i Şerif'deki bir dağın adıdır.

Naka', Kirmani'ye göre Arafatla Müzdelife arasında uzanan yerin adıdır.

Mısır ve Babil, lrak çevresinde yer alan bir kale adıdır.

Eyke ve Leyke, Şuayb kavminin birer şehridir. Leyke, bir belde adı olduğu gibi, Eyke de bir belde adıdır.

Hicr, Vadilkura'da şam civarında bulunan Semud kavminin yaşadığı bir yer adıdır.

Ahkaf, Umman ile Hadramevt arasında bulunan, kum tepelerinin adıdır. İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyette buranın, Şam'da bir yer olduğunu söyler.

Tûr-i Sina, Allah'ın, Hazret-i Musa'ya nidada bulunduğu yerin adıdır.

Cûdi, el-Cezire havalisinde bir dağ adıdır.

Tuvâ, bir vadinin adıdır. Bunu İbn-i Ebî Hâtim İbn-i Abbâs'tan naklen rivâyet etmiştir. Aynı rivâyete göre, Hazret-i Musa bu vadiyi geceleyin geçtiğinden Tuvâ adı verilmiştir. Hasen'den yaptığı bir başka rivâyette ise, Filistin'deki bir vadi adıdır, iki kere mukaddes kılındığı için bu adı almıştır. Bişr b. Ubeyd'den yaptığı rivâyete göre Eyle'de bir vadi adıdır, iki kere bereketlendiğinden, vadiye bu ad verilmiştir.

Kehf, dağda oyulmuş bir mağara adıdır.

Rakim; İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Ka'b; Rakim'i Yahudilerin terkettikleri bir köy adı olduğunu sanar. Atıyye ve Said b. Cubeyr bunun bir vadi adı olduğunu söyler. Avfi tarikıyle İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre, Rakim, Filistin dışında Ukban ile Eyle arasında bir vadi adıdır. Katade Rakim'i, Kehf'in bulunduğu bir vadi adı olduğunu, Enes b. Mâlik ise Ra-kim'in köpek olduğunu söylemiştir.

Arim; İbn-i Ebî Hâtim'in Ata'dan yaptığı rivâyete göre bir vadi adıdır.

Sarim, İbn-i Cerîr'in Said b. Cubeyr'den yaptığı rivâyete göre Yemen'de bir yer adıdır.

Kaf, yeryüzünü çevreleyen bir dağ adıdır.

Curuz, bir yerin adıdır.

Tâgiye, Semud kavminin helak olduğu yerin adıdır. Her iki rivâyeti, Kirmani yapmıştır.

12- Ahiretle İlgili Yer Adları

Firdevs; cennette en yüksek yerin adıdır.

İlliyyûn; cennette en yüksek yerin adı olduğu veya ins ve cinden salih amelde bulunanların, amellerinin toplandığı bir yer adı olduğu söylenir.

Kevser, mütevatir hadis'de ifade edildiği üzere, cennette bir nehir adıdır.

Selsebil ve Tesnim; cennetteki iki pınarın adıdır.

Siccin; Kâfirlerin ruhlarının toplandığı yer adıdır.

Saûd; Tirmizî'nin Ebû Said'den merfuan rivâyetine göre cehennemde bir dağ adıdır.

Gayy, Esâm, Mevbik, Sair, Sâil, Veyl, Suhk; cehennemde bulunan vadilerin adıdır. İbn-i Ebî Hâtim, Enes b. Mâlikin ***** **«biz onların arasına tehlikeli bir uçurum koyduk..»** (Kehf, 52.) âyetindeki Mevbik kelimesi, cehennemde mevcut irin vadisidir, sözünü nakleder. İkrime'den yaptığı rivâyette ise bu kelimenin, cehennemde bir nehir adı olduğunu söyler.

Hâkim, «Müstedrek»inde İbn-i Mesûd'un ***** **«..Bunlar azgınlıklarının cezasına uğrayacaklardır.»** (Meryem, 59.) âyetindeki Gayy kelimesinin, cehennemde bir vadi adı olduğunu nakleder.

Tirmizî ve diğer hadis uleması, Ebû Said Hudri'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Veyl, cehennemde Kâfirin kırk yılda ancak dibine varacağı bir vadi adıdır.

İbn-i Münzir, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini nakleder: Veyl, cehennemde bir irin vadisidir. İbn-i Ebî Hâtim, Ka'b'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Cehennemde galiz, mevbik, esâm ve gayy adında dört vadi vardır. Allah, cehennem ehline buralarda azabeder. Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini nakleder: Saîr, ce-hennem'de bir irin vadisidir. Suhk da cehennem vadilerinden biridir. Ebû Zeyd' in ***** **«..Bir isteyen istedi..»** (Meâric, 1.) âyetinde şöyle dediğini rivâyet eder: Âyetteki Sâil, cehennem vadilerinden bir vadidir.

Felak, İbn-i Cerîr'in rivâyet ettiği merfu bir hadise göre, cehennemde bir kuyunun adıdır.

Yahmum, Hâkim'in İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre bir dumandır.

13- Bir Yere Nisbet Edilen İsimler

Kur’ân'da ayrıca, bir yere nisbet edilen isimler mevcuttur.

Ummiy, bir rivâyete göre bu isim, ummu'l-kura olan Mekke'ye nisbet edilen isimdir.

Abkari, bir rivâyete göre, nadir olan her şeyin nisbet edildiği cinlere ait bir yer olan Abkar'a nisbettir.

Sâmiri, bir rivâyete göre, Sâmirun denilen yere nisbet edildiği gibi Sâmire'ye nisbet edildiği de söylenir.

Arbî, Hazret-i İsmail'in evinin bulunduğu sahanın adı olan Arbe'ye nisbet edilen isimdir. Bu yeri belirtmek üzere şu beyit söylenmiştir:

***** Bir yer ki, oranın haramlarını (yasaklarını) oranın yöneticisinden başkası helale (yasal hâle) çeviremez, ifadesinde kastedilen zat Muhammed (aleyhisselâm)dır.

14- Güneş, ay, tarık ve şi'ra...

Kur’ân'da, güneş, ay, tarık ve şi'ra gibi yıldızların isimleri mevcuttur.

15- Uçan Mahlûkat İsimleri

Bazı ulema şöyle der: Allahü teâlâ Kur’ân-ı Kerim'de uçan mahlûkat nevinden on tanesinin adını zikreder. Bunlar; bıldırcın, sivri sinek, arı, örümcek, çekirge, hüdhüd, karga, ebabil ve karıncadır. ***** **«Bize kuş dili öğretildi..»** (Neml, 16.) âyetindeki kuş kelimesi, Hazret-i Süleyman'ın dilini anladığı karıncadır. İbn-i Ebî Hâtim, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Süleyman'ın dilini anladığı karınca, uçan kanatlı karınca idi.

16- Kur’ân'da Mevcut Künye ve Lâkaplar

Kur’ân'da, sadece Ebû Leheb künyesi mevcuttur. Adı, Abduluzza olduğundan, ismiyle zikredilmemiştir. Çünkü bu isim, dinen haramdır. Bir rivâyete göre cehennemlik olduğundan bu künye ile zikredilmiştir.

Kur’ân'da mevcut lakablar şunlardır:

İsrail; Hazret-i Yakub'un lakabıdır. Mânası, Abdullah'dır. Bir rivâyete göre Safvetullah, bir rivâyete göre de Seyrullah mânasındadır. Çünkü Hazret-i Yakub, hicreti sırasında geceleyin yürümüştür. İbn-i Cerîr, Umeyr tarikıyle İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyete göre İsrail, Abdullah mânasındadır.

Abd b. Humeyd «Tefsir»inde Ebû Meclez'in şöyle dediğini zikreder: Hazret-i Yakub, güçlü-kuvvetli bir kimseydi. Bir gün bir melekle karşılaştı. Onunla mücadeleye girişti. Melek onu yenerek iki yanına vurdu; Yakup, kendine yapılanı görünce meleğe sımsıkı sarılıp: Bana bir isim vermedikçe seni bırakmam dedi. Bunun üzerine melek kendisine İsrail adını verdi. Ebû Meclez, bu ismin, melek isimlerinden biri olduğunu söyler. Bu kelimenin değişik telaffuzları vardır. En meşhuru İsrail'dir. İsrayil şeklinde de telaffuz edilir.

Bazı ulema şöyle der: Yahudilere Kur’ân'da, Beni Yakup dışında Beni İsrail lakabıyle hitap edilmiştir. Bu da şuna dayanmaktadır. Onlar, Allah'a ibadetle emrolunmuşlar, kendilerine bir öğüt ve gafletten uyanmak üzere ecdadının dinine sarılmaları istenmiş, bu yüzden Allah'a ibadet mânasını taşıyan bir isimle isimlendirilmişlerdir. Çünkü İsrail kelimesindeki il, Allah mânasındadır, İsra buna muzaf olmuştur. Cenabı Hak, Hazret-i İbrahim'e ihsan ve müjdede bulunurken, Yakup ismini zikretmiştir. Yakub'un zikri İsrail'den evladır. Çünkü Yakup babasından sonra Allah'ın ihsan ettiği bir peygamberidir. Bu yüzden Yakub adıyle tanınması uygun düşmüştür.

Mesih; Hazret-i İsa'nın lakabıdır. Mânası, sıddik demektir. Bir rivâyete göre, düztaban olmadığından veya hastalıklı bir kimseye dokunduğunda iyileştirdiğinden veya güzel olduğundan veya yeryüzünü dolaştığından, Mesih adı verilmiştir.

İlyas; bir rivâyete göre İdris (aleyhisselâm)ın lakabıdır. İbn-i Ebî Hâtim, hasen bir senedle İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: İlyas, Hazret-i İdris, İsrail de Hazret-i Yakub'dur. İbn-i Mesûd ***** **«İlyas da peygamberlerdendi.»** (Sâffât, 123.) âyetini ***** **«İdris de peygamberlerdendi»** şeklinde, ***** **«İlyas'a selam olsun.»** (Sâffât, 130.) âyetini de ***** şeklinde okumuştur. Ubeyy b. Ka'b aynı âyetleri ***** ile şeklinde okumuştur.

Zülkifl; bir rivâyete göre İlyas'ın, bir rivâyete göre de Elyasanın, bir rivâyete göre Yûşa'ın, bir rivâyete göre de Zekeriyya'nın lakabı olduğu söylenir.

Nuh'un ismi Abdulgaffar, lakabı da Allah'a itaatte kendini çok zorladığından bu mânaya gelen Nuh olmuştur. Bunu İbn-i Ebî Hâtim, Yezidu'r-Rukaşi'den rivâyet etmiştir.

Zülkarneyn'in ismi, İskenderdir. İbn-i Asker'in rivâyetine göre, Abdullah b. Dahhak b. Sa'd veya Münzir b. Mâissema veya Sa'b b. Karin b. Hammâl'dir. Kendisine Zülkarneyn lakabı verilmesi, arzın iki yönü olan doğu ve batıyı dolaşmasından gelmektedir. Bir rivâyete göre,

Fars ve Bizans imparatorluklarının hükümdarı olmasından, başında iki perçemi bulunduğundan, tacında altından iki boynuz olduğundan, başındaki tacın iki yanında bakır bulunduğundan, başındaki sarığın gizlediği iki küçük boynuzdan, başının bir tarafına vurulup öldüğü; Allah onu takrar dirilttikten sonra diğer tarafına vurulup tekrar öldüğünden, sağ ve sol elinin cömert olmasından, iki asır yaşadığından, zâhiri ve batını sancak verildiğinden, hidayet ve dalalet olan iki asırda yaşadığından dolayı, yukarıda sayılan sebeblerden biri sebebiyle kendine bu ad verilmiştir.

Firavn'ın adı Velid b. Musab, künyesi Ebû'l-Abbâs'dır. Ebû Velid veya Ebû Mürre olduğu da söylenir. Bir rivâyete göre Firavn; Mısırda hükümdarlık yapan her hükümdarın lakabıdır. İbn-i Ebî Hâtim, Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder: Firavn, İstahr halkından Furslu biriydi.

Tubba'ın ismi Esad b. Melki-Kerib'dir. Tubba' adını alması, kendisine tabi olanların çokluğundandır. Bir rivâyete göre, her yemen kralına verilen lâkaptır. Bunların her birine, hilafetle olduğu gibi birbiri ardına krallık yaptıklarından Tubba adı verilmiştir.

70 - KUR'ÂN'DAKİ MÜPHEM ÂYETLER

5619 Bu konuda Süheyli, İbn-i Asakir, Kadı Bedruddin b. Cemaa müstakil eser yazmışlardır. Hacmi küçük olmasına rağmen bu kitapların önemli mevzularını toplayarak bazı ilâvelerle, bir kitap telif ettim. Selef uleması, müphemata büyük bir önem vermiştir. İkrime şöyle der: (Nisâ, 100. âyetinde ifade edilen) Allah ve Resûlü yolunda hicret gayesiyle yurdundan çıkıp da ölenin kim olduğunu, on dört sene araştırdım.

1-Âyetlerdeki Müphemlik Sebepleri

5620 Âyetlerin müphem olarak gelmesinde çeşitli sebepler vardır:

1- Başka bir âyette açıklandığı için beyanına gidilmemiştir; ***** **«Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna..»** (Fatiha, 6.) âyetindeki müphemiyet, ***** **«..işte onlar Allah'ın nimet verdiği, peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerle beraberdir..»** (Nisâ, 69.) âyetiyle kaldırılmıştır.

2- Şöhretinden dolayı belli olmasıdır;

***** **«Dedik ki: 'Ey Adem, sen ve zevcen cennette oturun..»** (Bakara, 35.) âyeti buna misaldir. Allahü teâlâ ***** yerine Havva kelimesini kullanmamıştır. Çünkü Hazret-i Adem'in, Havva'dan başka zevcesi yoktur.

***** **«Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı görmedin mi?..»** (Bakara, 258.) âyeti de bu kabildendir. Âyetteki ***** (mücadele eden kimse) şöhretinden dolayı bilinen Nemrud'dur. Çünkü Hazret-i İbrahim, Nemrud ve kavmine peygamber olarak gönderilmiştir. Bir rivâyete göre: Allah Firavun'u, Kur'ân'da kendi ismiyle Firavn olarak zikretmiş; fakat Nemrud'u kendi ismiyle anmamıştır. Çünkü Hazret-i Musa'ya verdiği cevaptan anlaşıldığı üzere Firavn, Nemrud'dan daha zekidir. Nemrud ise

***** **«..Ben de yaşatır, öldürürüm..»** (Bakara, 258.) âyetinde ifade edilen sözüyle aptal olduğunu ortaya koymuş, ölüme mahkum birini bağışlayıp, suçsuz birini öldürmüştür. Bu ise aptallığına açık bir delildir.

3- Kişiyi kazanmada daha müessir olduğundan isim gizli tutulmuştur.

***** **«İnsanlardan öylesi var ki, dünya hayatına «dair sözü hoşuna gider..»** (Bakara, 204.) âyeti buna misaldir. Âyette ***** ile ifade edilen kimse, Ahnes b. Şerik'tir, âyetin nüzûlünden bir müddet sonra Müslüman olmuş, Müslümanlığı mükemmel bir şekilde devam etmiştir.

4- İsmen belirtilmesinde bir fayda bulunmamasıdır;

***** **«Yahut şu kimse gibisin ki bir kasabaya uğramıştı..»** (Bakara, 259.),

***** **«Onlara şehrin durumunu sor ki..»** (Araf, 163.) âyetleri buna misaldir.

5- Tayin edilenin hilafına, hususi bir mâna taşımamakla birlikte umum mânaya işaret etmesidir;

***** **«..kim göç etmek amacıyla evinden çıkar da..»** (Nisâ, 100.) âyeti buna misaldir.

6- İsmini zikretmeksizin tazim ifade eden bir vasfını belirtmektir;

***** **«Sizden fazilet ve servet sahibi kimseler..»** (Nur, 22.),

***** **«Doğruyu getirene ve onu doğrulayana gelince,»** (Zümer, 33.)

***** **«..arkadaşına diyordu..»** (Tevbe, 40.) âyetleri buna misaldir. Bu âyetlerin hepsinde Hazret-i Ebubekr murad edilmiştir.

7- Bir noksanlık sıfatıyla tahkir etmektir; ***** **«Asıl sonu kesik olan, sana buğzeden kimsedir.»** (Kevser, 3.) âyeti buna misaldir.

Zerkeşî «el-Burhan»ında şöyle der: Allah'ın ilmini Zatına alıkoyduğu müphemden söz etmek, kula düşen bir vazife değildir.

***** **«Onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği»** (Enfâl, 60.) âyeti buna misâldir.

Zerkeşî şunu ilâve eder: ***** deki müphemiyeti Benu Kurayza veya cinler olduğunu söyleme cüretini gösterenleri hayretle karşılarım.

Bu mevzuda şuhu ilâve etmek isterim: Âyette, onların kimler olduğunun bilinmediğine, bir delil yoktur. Bilinmeyen husus, bunların bizatihi kimler olduğudur. Mesela, bunların Benu Kurayza'dan ve cinlerden olup olmadığı meselesi değildir. Bunun benzeri münafıklar hakkında nâzil olan ***** **«Çevrenizde bedevi Araplardan ve Medine halkından iki yüzlülüğe iyice alışmış kimseler vardır. Sen onları bilemezsin biz biliriz.»** (Tevbe, 101.) âyetidir. Bilinmiyen husus, bunların kimler olduğudur. Bunların Benu Kurayza'dan olduğu sözü, İbn-i Ebî Hâtim'in Mücahid'den, cinlerden olduğu sözü de, Abdullah b. Garib'in, o da babasının Resûlüllah'dan merfuan rivâyet ettiği hadise dayanmaktadır. Şu halde, Zerkeşî' nin hayretle karşılamasına lüzum yoktur.

2-Müphem Âyetlerin Hususiyetleri

5628 Müphem âyetlerin bilinmesi, sadece nakle dayanır. Bu konuda reye yer verilmez. Bu mevzuda yazılan kitaplar ve bazı tefsirlerde müphem kelimeler zikredilmiş, bununla ilgili sağlam bir delil olmadan, itimad edilecek bir örf bulunmadan, mevcut ihtilaflara yer verilmiştir. Bu yüzden müphemler hakkındaki kitabımı yazdım. Burada rivâyetleri senedleriyle birlikte nakledenlerin kitablarına dayanarak, senedi sahih veya zayıf olanları beyan ederek her rivâyeti, ait olduğu sahâbeye veya tâbi'ûna isnad ederek zikrettim. Bu yüzden kitabım, sahasında naziri olmayan değerli bir kitab özelliğini taşır. Tertibini, Kur'ân'ın tertibine uyarak yaptım. Mühim olanlarını veciz bir ibare ile özetledim, çoğunlukla senedleri vermedim. Kısalttığım yerlerde istifade ettiğim kaynağı belirttim. Kitabımı iki ana kısımda topladım:

Birinci kısım

Bakara

5429 Birinci kısımda: İsimleri bilinen erkek, kadın, melek, cin, tesniye veya cemi kelimelerden, mâna murad edilmeyen ***** ve ***** **«Hani siz bir adam öldürmüştünüz..»** (Bakara, 72.) âyetindeki müphem, Âmil adında bir kimsedir.

***** **«..onlara kendi içlerinden bir elçi gönder ki..»** (Bakara, 129.) âyetindeki müphem, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)dır.

***** **«İbrahim de bunu kendi oğullarına vasiyyet etti..»** (Bakara, 132.) âyetindeki müphem, Hazret-i İbrahim'in oğulları İsmail, İshak, Medyen, Zemran, Şerh, Nefş, Nefşan, Emim, Keysan, Sürah, Lutan ve Nâfeştir.

***** **«..torunlarına..»** (Bakara 136.) âyetinde müphem, Hazret-i Yakub'un on iki evladı olan: Yûsuf, Rubil Şemun, Lâbi, Yehûza, Dânî, Nefetalî, Câd, Eşîr, Yeşcer, Riyâlun ve Bunyâmin'dir.

***** (Bakara, 204.) âyetindeki müphem kelime, Ahnes b. Serik'tir.

***** **«İnsanlardan öylesi var ki, canını, Allahın rızasını kazanmaya satar..»** (Bakara, 207.) âyetindeki müphem kelime, Süheyl' dir.

***** **«..peygamberlerine demişlerdi ki..»** (Bakara, 246.) âyetindeki müphem olan nebi kelimesi, Şemüyil, Şemun veya Yuşa'dır.

***** **«..Allah onlardan kimi ile konuştu..»** (Bakara, 253.) âyetindeki müphem kelime, Mücahid'e göre Hazret-i Musa,

***** **«..kimini değerleriyle yükseltti..»** âyetindeki müphem kelime, Mücahid'e göre, Resûlüllah'dır.

***** (Bakara, 258.) âyetindeki müphem, Nemrud b. Kenan'dır.

***** **«..Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı..»** (Bakara, 259.) âyetindeki müphem, Üzyer, Ermiya veya Hazakildir.

Âl-i İmrân

5640 ***** **«.. İmrân'ın karısı..»** (Âl-i İmrân, 35.) âyetindeki müphem, Hanne binti Fâkûz'dür.

***** **«..karım da kısırken..»** (Âl-i İmrân, 40.) âyetindeki müphem, Eşya veya Eşyi binti Fâkuz'dur.

***** **«..imana çağıran bir davetçi işittik..»** (Âl-i İmrân, 193.) âyetindeki müphem, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)dir.

Nisâ

5644 ***** **«..hakem olarak Tagûta başvurmak istitiyorlar..»** (Nisâ, 60.) âyetindeki müphem kelime, Ahmed b. Hanbel'in İbn-i Abbâs'dan rivâyetine göre Ka'b b. Eşreftir.

***** **«İçinizden bir kısmı var ki, pek ağır davranır..»** (Nisâ, 72.) âyetindeki müphem, Abdullah b. Ubeyy'dir.

***** **«..Size selam verene: 'Sen Mü'min değilsin' demeyin..»** (Nisâ, 94.) âyetindeki müphem, Âmir b. Edbati'l-Eşcei'dir. Bunun Mirdas olduğu da söylenir. Âyetteki bu söz, Müslümanlardan Ebû Kata' de ve Muhallim b. Cessame'nin sözüdür. Bir rivâyete göre bu söz, Muhallim'in sözüdür veya bizzat o kişiyi öldüren Mikdad b. Esved veya Usame b. Zeyd'in sözüdür.

***** **«..kim Allah ve Resûlü için göç etmek amacıyla evinden dışarı çıkar da kendisine ölüm yetişirse..»** (Nisâ, 100.) âyetindeki müphem, Damara b. Cudeb'dir. Bir rivâyete göre Huzaa kabilesinden İbnu'l-İsdir veya Ebû Damra b. el-İs'dir veya Sabra adlı biridir veya Halid b. Hazzam'dır. Bu isim gerçekten asılsızdır.

Mâide

5648 ***** **«..içlerinden on iki başkan göndermiştik..»** (Mâide, 12.) âyetindeki müphem olan on iki kişi şunlardır: Rubil'in torunu Şemun b. Zekûr, Şemun'un torunu Sûkat b. Hûri, Yehûza'ın torunu Kâlip b. Yûfenna, İşâcer'in torunu Beûrak b. Yûsuf, İfrasim b. Yûsuf'un torunu Yûşa' b. Nûh, Bunyamin'in torunu Belti b. Rûfu, Reyâlû'nun torunu Kerabil b. Sûdi, Mişat b. Eşir'in torunu Setûr b. Mihaîl, Nefetali'nin torunu Yûhanna b. Vekkusi ve Kâzelû'nun torunu İlle b. Müha'dır.

***** **«..iki adam dedi ki:..»** (Mâide, 23.) âyetindeki müphem kelime, Yûşa' ve Kalip'tir.

***** **«..Adem'in iki oğlunu..»** (Mâide, 27.) âyetindeki müphem kelime Kabil ve Hâbil'dir.

Araf

5651 ***** **«..ona âyetlerimizi verdik de ondan sıyrıldı çıktı..»** (Araf, 175.) âyetindeki müphem kelime, Bel'am'dır. Adına Bel'am b. Âyer denilir. Buna; Bâ'ar, Bâur da

denilir. Bir rivâyete göre Umeyye b. Ebî Salt'dır veya Sayfi b. Rahib'dir veya Firavn'dır. Bu sonuncusu en yanlış olanıdır.

Enfâl

5652 ***** **«..ben sizin yanınızdayım..»** (Enfâl, 48.) âyetindeki müphem, Suraka b. Cuşem'dir.

Tevbe

5653 ***** **«..O küfür önderleriyle hemen savaşın..»** (Tevbe, 12.) âyetindeki müphem, Katade'ye göre: Ebû Sufyan, Ebû Leheb, Umeyye b. Halef, Suheyl b. Amr ve Utbe b. Rabia'dır.

***** **«..arkadaşına diyordu ki..»** (Tevbe, 40.) âyetindeki müphem, Ebubekr Sıddık'tır.

***** **«..içinizden onlara kulak kabartanlar vardır..»** (Tevbe, 47.) âyetindeki müphem, Mücahid'e göre Abdullah b. Ubeyy b. Selul, Rufaa b. Tâbut ve Evs b. Kayzi'dir.

***** **«İçlerinde öylesi var ki: 'Bana izin ver' der..»** (Tevbe, 49.) âyetindeki müphem, Cedd b. Kays'dır.

***** **«..onlardan kimi de sana, sadakalar hakkında dil uzatır..»** (Tevbe, 58.) âyetindeki müphem, Zû'l-Huveysira'dır.

***** **«..sizden bir kısmını affetsek bile..»** (Tevbe, 66.) âyetindeki müphem, Mahşi b. Humeyyir'dir.

***** **«Onlardan kimi de Allah'a and içtiler ki..»** (Tevbe, 75.) âyetindeki müphem, Sa'lebe b. Hâtıp'tır.

***** **«Başka bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler..»** (Tevbe, 102.) âyetindeki müphem İbn-i Abbâs'a göre, Ebû Lubabe ve arkadaşlarıyla birlikte yedi kişidir. Katade'ye göre Ensâr'dan olan yedi kişiden Ebû Lubabe, Cedd b. Kays, Hazam, Evs, Kerdem ve Merdas'ı sayar.

***** **«Başka bir takımları da varki Allah'ın emrine bırakılmışlardır..»** (Tevbe, 106.) âyetindeki müphem olanlar Hilal b. Umeyye, Mirara b. Rabia ve Ka'b b. Mâlik'tir. Tevbe, 118. âyetinde sözü edilen üç kişi de bunlardır.

***** **«Zarar vermek için mescid yapanlar da var ki»** (Tevbe, 107.) âyetindeki müphem İbn-i İshak'a göre Ensâr'dan şu on iki kişidir: Hazam b. Halid, Benu Umeyye'den Salebe b. Hatıp, Muattıp b. Kusayr, Ebû Habibe b. Ezar, Abbad b. Huneyf, Cariye b. Âmir ve oğulları Mucemmi ve Zeyd, Nebtel b. Haris, Bahzac, Becad b. Osman ve Vedia b. Sabit.

***** **«..Allah ve Resûlüyle savaşmış olanı..»** (Tevbe, 107.) âyetindeki müphem, Ebû Âmir b. Râhib'dir.

Hûd

5664 ***** **«Rabbinden bir delil üzerinde olan kimse gibi olur mu ki..»** (Hûd, 17.) âyetindeki müphem isim, Resûlüllah'dır.

***** **«(ayrıca) Allah'tan bir şahit onu takip ediyor..»** âyetindeki müphemin Cebrâîl, Kur'ân, Ebubekr ve Hazret-i Ali olduğu söylenir.

***** **«..Nuh oğluna seslendi:..»** (Hûd, 42.) âyetindeki müphem, Kenan'dır. Yâm olduğu da söylenir.

***** **«..karısı ayakta duruyordu..»** (Hûd, 71.) âyetindeki müphem, Sâra'dır.

***** **«..İşte kızlarım..»** (Hûd, 78.) âyetindeki müphem, Reysa ve Ragûsa'dır.

Yûsuf

5668 ***** **«..Yusuf ve kardeşi..»** (Yûsuf, 8.) âyetinde müphem olan, öz kardeşi Bünyamin'dir.

***** **«İçlerinden bir sözcü dedi ki..»** (Yûsuf, 10.) âyetinde müphem olan, Rûbil'dir. Yehûza veya Şemun olduğu da söylenir.

***** **«..sucularını gönderdiler..»** (Yûsuf, 19.) âyetinde müphem olan, Mâlik b. Da'r'dır.

***** **«..Onu Mısır'da satın alan..»** (Yûsuf, 21.) âyetinde müphem olan, Kutayfir veya Utayfir'dir. ***** kelimesi ise, Râil veya Züleyha'dır.

***** **«Onunla beraber iki delikanlı daha zindana girdi..»** (Yûsuf, 36.) âyetinde müphem olan, şahitlik yapan Mecles ve oğullarıdır. Bir rivâyete göre Râsan ve Mertaş'dır. Şerhum ve Sehum olduğu da rivâyet edilir.

***** **«..kurtulacağını sandığı kimseye..»** (Yûsuf, 42.) âyetinde müphem olan, şakilik yapan Mecles'tir.

***** (Yûsuf, 42.) âyetinde müphem olan, Kral Reyyan b. Velid'dir.

***** **«..Babadan bir kardeşinizi bana getirin, dedi..»** (Yûsuf, 59.) âyetinde müphem olan, sûrede birkaç kere tekrarlanan Bünyamin'dir.

***** **«..önce kardeşi de çalmıştı..»** (Yûsuf, 77.) âyetinde müphem olan, Hazret-i Yûsuftur.

***** **«...büyükleri dedi ki..»** (Yûsuf, 80.) âyetinde müphem, Şemundur. Rubil olduğu da söylenir.

*****«..ana-babasını kendine çekip kucakladı..» (Yûsuf, 99.) âyetinde müphem olan iki kişi babası ile teyzesi Leyya'dır. Bir rivâyete göre annesi Rahil'dir.

Ra'd

5679 ***** **«..kitabın bilgisi yanında bulunanların..»** (Ra'd, 43.) âyetinde müphem olan, Abdullah b. Selam'dır. Bir rivâyete göre Cebrâîl olduğu da söylenir.

İbrahim

5680 ***** **«..çocuklarımdan bazısını yerleştirdim..»** (İbrahim, 37.) âyetinde müphem olan, Hazret-i İsmail'dir.

***** (İbrahim, 41.) âyetinde müphem olan, babası Târıh'tır. Bir rivâyete göre annesinin adı Nufa veya Luyusa'dır.

Hicr

5682 ***** **«O alay edenlere karşı biz sana yeteriz.»** (Hicr, 95.) âyetinde müphem olan, Said b. Cübeyr'e göre şu beş kişidir; Velid b. Mugira, Âs b. Vâil, Ebû Zem'a, Haris b. Kays ve Esved b. Abdi Yegus.

Nahl

5684 ***** **«..iki adamdan biri dilsizdir..»** (Nahl, 76.) âyetinde müphem olan, Esid b. Ebî'l-İs'dir.

***** **«..adaleti emreden kimse..»** (Nahl, 76.) âyetinde müphem olan, Osman b. Affan'dır.

***** **«..ipliğini büken kadın gibi..»** (Nahl, 92.) âyetinde müphem olan, Rayta binti Said b. Zeyd Menat b. Temim'dir.

***** **«..onu bir beşer öğretiyor..»** (Nahl, 103.) âyetinde müphem olan, İbn-i Hadrami'nin kölesi Mikyas'dır. Bir rivâyete göre İbn-i Hadrami'nin Yesar ve Cebr adında iki kölesi vardır. Bir rivâyete göre de Mekke'de demirci olan Bel'am isimli biridir. Başka bir rivâyette ise Selmani Farisi'dir.

Kehf

5687 ***** **«..kehf sahiplerinin..»** (Kehf, 9.) âyetinde müphem olan, **«Mağaraya girin»** (Kehf, 16.) ve **«Rabbiniz ne kadar kaldığınızı daha iyi bilir»** (Kehf, 19.) diyen reisleri Temliha; **ne kadar kaldınız** (Kehf, 19.) diyen Tekselmina, Martuş, Berâşek, Ayvanus, Eristânus ve Şeltayus'tur.

***** **«..birinizi şu gümüş (para) ile şehre gönderin..»** (Kehf, 19.) âyetinde müphem olan, Temliha'dır.

***** **«..kalbini bizi anmaktan alıkoyup..»** (Kehf, 28.) âyetinde müphem olan, Uyeyne b. Hısın'dır.

***** **«Onlara şu iki adamı misal olarak anlat..»** (Kehf, 32.) âyetinde müphem olan, hayırlı kimse Temliha, diğeri de Fatrus'dur. Her ikisi Sâffât sûresinde zikredilmiştir.

***** **«Musa uşağına demişti ki..»** (Kehf, 60.) âyetinde müphem olan, Yuşa b. Nun'dur. Bir rivâyete göre kardeşi Yesribi'dir.

***** **«Kullarımızdan bir kul buldular..»** (Kehf, 65.) âyetinde müphem olan, Belya ismini taşıyan Hızır'dır.

***** (Kehf, 74.) âyetinde müphem olan, Ceysur veya Haysur'dur. ***** **«..ilerisinde bir kral vardı..»** (Kehf, 79.) âyetinde müphem olan, Huded b. Buded'dir.

***** **«Çocuğa gelince, onun anası-babası Mü'min in-sanlardı..»** (Kehf, 80.) âyetinde müphem olan, babanın adı Kâzira, annenin ki de Sehva'dır.

***** **«..iki yetim çocuğun idi..»** (Kehf, 82.) âyetinde müphem olan, Asram ve Suryam'dır.

Meryem

5697 ***** **«Karnından ona şöyle seslendi..»** (Meryem, 24.) âyetinde müphem olan, Hazret-i İsa veya Cibril olduğu söylenir.

***** (Meryem, 66.) âyetinde müphem olan, Ubeyy b. Halef'tir. Bir rivâyete göre Ubeyy b. Halef veya Velid b. Mugira'dır.

***** **«Âyetlerimizi inkâr edeni gördün mü..»** (Meryem, 77.) âyetinde müphem olan, Âs b. Vâil'dir.

Tâhâ

5700 ***** **«..bir de adam öldürmüştün..»** (Tâhâ, 40.) âyetinde müphem olan, ismi Fâkûn olan Kıbti'dir.

***** **«..Samiri onları saptırdı..»** (Tâhâ, 85.) âyetinde müphem olanın ismi, Musa b. Zafer'dir.

***** (Tâhâ, 96.) âyetinde müphem olan, Cibril (aleyhisselâm)'dır.

Hac

5703 ***** **«insanlardan kimi tartışır..»** (Hac, 3.) âyetinde müphem olan, Nadr b. Haris'dir.

***** **«Şunlar iki hasım taraf..»** (Hac, 19.) âyetinde müphem olan, Buhârî ve Müslim'in Ebû Zer'den rivâyetlerine göre âyet; Hamza, Ubeyde b. Haris, Ali b. Ebî Talip, Utbe, Şeybe ve Velid b. Utbe hakkında nâzil olmuştur.

***** **«..kim orada (böyle) zulüm He haktan sapmak isterse..»** (Hac, 25.) âyetinde müphem olan, İbn-i Abbâs'a göre Abdullah b. Uneys hakkında nâzil olmuştur.

Nur

5706 ***** **«O yalan haberi getirenler..»** (Nur, 11.) âyetinde müphem olan kişiler, Hassan b. Sabit, Mıstah b. Usase, Himmet binti Cahş ve günahın büyüğünü yüklenen Abdullah b. Ubeyy'dir.

Furkan

5707 ***** **«O gün zalim ellerini ısırıp..»** (Furkan, 27.) âyetinde müphem olan, Ukbe b. Ebî Muyat'tır.

***** **«..ben falanı dost tutmayaydım.»** (Furkan, 28.) âyetinde müphem olan, Umeyye b. Haleftir. Bir rivâyete göre Ubey b. Halef'tir.

***** **«..Kâfir, Rabbine karşı (duran şeytana) yardımcıdır.»** (Furkan, 55.) âyetinde müphem olan Şabi'ye göre Ebû Cehl'dir.

Neml

5710 ***** (Neml, 23.) âyetinde müphem olan, Şurahil'in kızı Belkis'dir.

***** **«..Süleyman'a gelince..»** (Neml, 36.) âyetinde müphem olan, Münzir'dir.

***** **«Cinlerden bir ifrit dedi ki..»** (Neml, 39.) âyetinde müphem olan, Kevzen'dir.

***** (Neml, 40.) âyetinde müphem olan, katibi Âsaf b. Burahiye' dir. Bir rivâyete göre Zunnun veya Estum Mulayha veya Belh veya kabile reisi Dabbe veya Cibril veya başka bir melek veya Hızır'dır.

***** **«Şehirde bulunan dokuz kişi bozgunculuk yapıyorlar..»** (Neml, 48.) âyetinde müphem olanlar, Ruma, Ruaym, Herma, Hu-raym, De'b, Savab, Ruab, Musta ve deveyi kesen Kurdar b. Salif'tir.

Kasas

5715 ***** **«Nihayet onu Firavun ailesi aldı..»** (Kasas, 8.) âyetinde müphem olan, sudan çıkaran kimse, Tabus'dur.

***** **«Firavn'ın karısı..»** (Kasas, 9.) âyetinde müphem olan, Âsiye binti Muzahim'dir.

***** (Kasas, 10.) âyetinde müphem olan, Yuhnez binti Yeshur b. Lavi' dir. Bir rivâyete göre Yauha veya Ebazaht'dır.

***** (Kasas, 11.) âyetinde müphem olanın ismi Meryem'dir veya Kelsum'dur.

***** **«..biri kendi taraftarlarından ..»** (Kasas, 15.) âyetinde müphem olan, Samir'dir.

***** **«..öbürü de düşmanından biri..»** (Kasas, 15.) deki müphem de Fâtûn'dur.

***** **«Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi..»** (Kasas, 20.) âyetinde müphem olan, Firavn milletinden îman eden, Şeman adlı birisidir. Bir rivâyete göre Şemun veya Cebr veya Habib veya Hazkil'dir.

***** **«..onların gerisinde de (sürülerini) alıkoyan iki kadın gördü..»** (Kasas, 23.) âyetinde müphem olan iki kişi, Şuayb (aleyhisselâm)ın kızları Leyya ile Hazret-i Musa ile evlendirdiği Safûriya'dır. Bir rivâyete göre de kızların babası; Şuayb'ın kardeşinin oğlu Yesrun'dur.

Lokman

5722 ***** **«Lokman oğluna demişti ki..»** (Lokman, 13.) âyetinde müphem olan, Lokman'ın ismi Bârân'dır. Bir rivâyete göre Dârân veya Enam veya Mişkem'dir.

Secde

5723 ***** **«Hiç îman eden kimse fasık gibi olur mu?...»** (Secde, 18.) âyeti Ali b. Talib ile Velid b. Ukbe hakkında nâzil olmuştur.

Ahzab

5724 ***** **«Onlardan bir topluluk da peygamberden izin istiyordu..»** (Ahzab, 13.) Süddiye göre âyette müphem olan, Benu Harise'den Ebû Urabe b. Evs ve Evs b. Kayzi'dir.

***** **«De ki zevcelerine ve kızlarına..»** (Ahzâb, 59.) âyetinde İkrime'nin şöyle dediği rivâyet edilir: Bu sırada Resûlüllah'ın nikahı altında: Âişe, Hafsa, Ümmü Habibe, Sevde, Ümmü Seleme, Safiyye, Meymune, Zeyneb binti Cahş, Cuveyriye bulunmaktadır. Kızları ise; Fatma, Zeyneb, Rukiyye ve Ümmü Gülsüm'dür.

***** **«..ev halkı..»** (Ahzâb, 33.) Resûlüllah bunları şöyle açıklar: Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin.

***** **«Allah'ın nimet verdiği, Senin de nimet verdiğin kimseye...»** (Ahzâb. 37.) âyetindeki müphem kelime, Zeyd b. Harise'dir. ***** **«...eşini yanında tut...»** (Ahzâb, 37.) âyetindeki ise Zeyneb binti Cahş'dır.

***** **«..onu insan yüklendi.»** (Ahzâb, 72.) İbn-i Abbâs'a göre müphem olan Âdem'dir.

Yâsin

5729 ***** **«Biz onlara iki elçi gönderdik...»** (Yâsin, 14.) âyetinde müphem olan iki kişi, Şem'ûn ve Yuhannâ'dır. Üçüncüsü de Bûles'dir. Bir rivâyete göre bunlar: Sâdık, Sadûk ve Şelûm'dur.

***** **«Şehrin en uzak yerinden bir adam koşarak geldi...»** (Yâsin, 20.) âyetteki müphem olan kişi, Habibu'n-Neccar'dır.

***** **«İnsan, bi-zim kendisini nasıl bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki...»** (Yâsin, 77.) âyetteki müphem kişi, Âs. b. Vâil'dir. Bir rivâyete göre Ubeyy b. Halef veya Umeyye b. Halef dir.

Sâffât

5732 ***** **«Ona halim bir erkek çocuk müjdeledik.»** (Sâffât, 101.) âyetindeki müphem kişi, İsmail veya İshak'dır. Her ikisi hakkında meşhur rivâyetler vardır.

Sâd

5733 ***** **«Sana davacıların haberi geldi mi?...»** (Sâd, 21.) âyetindeki müphem kişi melektir. Bir rivâyete göre bunlar Cebrâîl ve Mikaildir.

***** **«tahtının üstüne bir ceset bıraktık...»** (Sâd, 34.) âyetindeki müphem, Esid adı verilen şeytandır. Bir rivâyete göre Sehr veya Habkik'dir.

***** **«...Şeytan bana dokundurdu...»** (Sâd, 41.) âyetinde Nevf, Hazret-i Eyyûb'a çarpan şeytana, Mis'at adı verilir, der.

Zümer

5736 ***** **«Doğruyu getirene gelince...»** (Zümer, 33.) âyetindeki müphem isim, Hazret-i Muhammed'dir. Cibrîl olduğu da söylenir. Aynı âyetin devamı ***** **«...Onu doğrulayana...»** de murad edilen Hazret-i Muhammed'dir. Hazret-i Ebûbekir olduğu da söylenir.

Fussilet

5737 ***** **«...Rabbimiz, cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster...»** (Fussilet, 29.) âyetindeki müphem iki isim, İblis ve Kabil'dir.

Zuhruf

5738 ***** **«...iki kentten büyük bir adama...»** (Zuhruf, 31.) âyetindeki müphem, Mekke'den Velid b. Muğire ve Mes'ud b. Amr es-Sakafi'dir. Bir rivâyete göre Taif'den Urve b. Mes'ud'dur.

***** **«Meryem oğlu, bir misal olarak anlatılınca...»** (Zuhruf, 57.) âyetinde darbı mesel getiren müphem, Abdullah b. Ziberâ'dır.

Duhan

5740 ***** **«Günahkarların yemeğidir.»** (Duhan, 44.) âyetindeki müphemin İbn-i Cubeyr, Ebû Cehil olduğunu söyler.

Ahkâf

5741 ***** **«İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini görüp inandığı halde..»** (Ahkâf, 10.) âyetindeki müphem, Abdullah b. Selâm'dır.

***** **«..Peygamberlerden azim sahiplerinin sabrettikleri gibi sabret..»** (Ahkâf, 35.) âyetinde sahih kavle göre müphem; Hazret-i Nuh, İbrahim, Musa, İsa (aleyhisselâm) ve Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)dir.

Kâf

5743 ***** **«Dinle o gün o ünleyici yakın bir yerden çağırır.»** (Kâf, 41.) âyetindeki müphemin, İsrafil aleyhisselam,

Zâriyat

5744 «(Ey Resulüm), sana geldi mi, İbrahim'in ikram edilen misafirlerinin haberi? » Osman b. Muhsan, âyetindeki müphemin şu dört melaike olduğunu söyler: Cibrîl, Mikâil, İsrâfil ve Refâil.

***** **«...bir oğlan çocuk müjdelediler.»** (Zâriyat, 28.) âyetindeki müphem hakkında Kirmani şöyle der: Mücahid hariç bütün tâbi'ûn müfessirlerine göre bu İshak (aleyhisselâm)dır. Mücahid ise bunun Hazret-i İsmail olduğunu söyler.

Necm

5746 ***** **«Onu müthiş kuvvetleri olan biri öğretti...»** (Necm, 5.) âyetindeki müphem Cibril'dir.

***** **«Gördün mü şu adamı ki arkasını döndü.»** âyetindeki müphem, Âs. b. Vail'dir, Velid b. Muğire olduğu da söylenir.

Kamer

5748 ***** **«...O çağırıcının görülmemiş, tanınmamış bir şeye çağırdığı gün...»** (Kamer, 6.) âyetindeki müphem, İsrafil'dir.

Mücadele

5749 ***** **«...Seninle tartışanın sözünü...»** (Mücadele, 1.) âyetindeki müphem, Havle binti Sa'lebe'dir.

***** **«...zevci hakkında...»** âyetindeki ise Evs b. Samit'dir.

Tahrim

5750 ***** **«Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin sen kendine haram edersin...»** (Tahrim, 1.) âyetindeki müphem, Resûlüllah'ın cariyesi, Mâriyedir.

***** **«Peygamber, eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti..»** (Tahrim, 3.) âyetindeki müphem, Hafsa'dır.

***** âyetindeki müphem, haber veren Hazret-i Aişe'dir.

***** **«Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz..kalbiniz gerçekten yönelmişti..Eğer Peygambere karşı birbirinize arka olursanız..»** (Tahrim, 4.) âyetindeki müphem iki ifade, Hazret-i Âişe ve Hafsa'dır.

***** **«..Mü'minlerin iyileridir...»** âyetindeki iki müphem, Taberani'nin «el-Evsat»da rivâyet ettiğine göre, Hazret-i Ebubekir ve Hazret-i Ömer'dir.

***** **«..Nuh'un karısı..»** (Tahrim, 10.) âyetindeki müphem, Valia'dır. ***** **«..Lut'un karısı..»** âyetindeki müphem, Vâlihe'dir, bir rivâyete göre Vaile'dir.

Kalem

5754 ***** **«Şunların hiçbirine itaat etme, yemin edip duran, aşağılık.»** (Kalem, 10.) âyeti, Esved b. Abdi Yeğus hakkında nâzil olmuştur. Ahnes b. Şurayk veya Velid b. Muğire hakkında nâzil olduğu da söylenir.

Meâric

5755 ***** **«..Bir isteyen istedi.»** (Meâric, 1.) âyetindeki müphem, Nadr b. Haris'dir.

Nuh

5756 ***** **«Rabbim, beni anamı babamı bağışla...»** (Nuh, 281 âyetinde babanın ismi Lemek b. Mattûşaluh, annenin ismi de Şemhâ binti Enişdir.

Cin

5757 ***** **«...bizim beyinsiz..»** (Cin, 4.) âyetindeki müphem İblis'dir.

Müddessir

5758 ***** **«Benimle şu adamı yalnız bırak ki ben onu tek olarak yarattım.»** (Müddessir, 11.) âyetindeki müphem, Velid b. Muğire'dir.

Kıyame

5759 ***** **«Ne doğruladı ne de namaz kıldı.»** (Kıyame, 31.) âyetleri, Ebû Cehil hakkında nâzil olmuştur.

İnsan

5760 ***** **«İnsan üzerinden uzun bir süre geçmedi mi?..»** (İnsan, 1.) âyetindeki müphem, Hazret-i Âdem'dir.

Nebe

5761 ***** **«...ve Kâfir: Keşke ben, (daha önce) toprak olsaydım, der.»** (Nebe, 40.) âyetindeki müphemin İblis olduğu söylenir.

Abese

5762 ***** **«Âma geldi diye.»** (Abese, 2-5.) âyetlerindeki müphem, Abdullah b. Ummi Mektum'dur.

***** **«Kendisini zengin görüp tenezzül etmeyene gelince.»** (Abese, 5.) âyetindeki müphem, Umeyye b. Haleftir. Bunun Utbe b. Rabia olduğu söylenir.

Tekvir

5764 ***** **«Ki o, şerefli bir elçinin sözüdür.»** (Tekvir, 19.) âyetindeki müphem, bir rivâyete göre Cibril veya Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)dir.

Fecr

5765 ***** **«Fakat insan böyledir, Rabbi ne zaman kendisini imtihan edip ona ikramda bulunur...»** (Fecr, 15.) âyetleri, Umeyye b. Halef hakkında nâzil olmuştur.

Beled

5766 ***** **«Babaya ve ondan meydana gelen çocuğa (and içerim) ki:»** (Beled, 3.) âyetindeki müphem Hazret-i Âdem aleyhiselâm'dır.

Şems

5767 ***** **«Allah'ın elçisi onlara:..»** (Şems, 13.) âyetindeki müphem, Salih (aleyhisselâm) dır.

Leyl

5768 ***** **«Ona ancak bedbaht kimse girer.»** (Leyl, 15.) âyetindeki müphem Umeyye b. Halef'tir.

***** (Leyl, 17.) âyetindeki müphem, Ebubekir Sıddık'dır.

Alak

5770 ***** **«Gördün mü şu men edeni: Namaz kılarken bir kulu.»** (Alak, 9-10.) âyetlerindeki müphem, Ebû Cehil, kul ise Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)dir.

Kevser

5771 ***** **«Sana buğz edendir asıl sonu kesik olan.»** (Kevser, 3.) âyetindeki müphem, Âs b. Vâil'dir. Ebû Cehil, Ukbe b. Muayt, Ebû Leheb veya Ka'b b. Eşref olduğu da söylenir.

Tebbet

5772 ***** **«..karısı da»** (Tebbet, 4.) âyetindeki müphem, Ebû Leheb'in karısıdır. Adı Ummu Cemîl el-Avra' binti Harb b. Umeyye'dir.

Kitabın ikinci kısmında, içlerinden Bazılarının isimleri bilinen çoğul müphemleri inceledim.

Bakara

5773 ***** **«Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı değil miydi?»** (Bakara, 118.) âyetindeki müphemlerden biri, Rafi' b. Harmele'dir.

***** **«İnsanlardan bazı beyinsizler diyecekler ki:...»** (Bakara, 142.) âyetindeki müphemlerden Bazıları: Rufâ'a b. Kays, Kerdem b. Ömer Ka'b b. Eşref, Râfi b. Harmele, Haccâc b. Amr ve Rabi' b. Hakîk'dir.

***** **«Onlara: Allah'ın indirdiğine uyun, dense...»** (Bakara, 170.) âyetindeki müphemlerden ismi bilinenler: Râfi ve Mâlik b. Avf'dır.

***** **«Sana doğan aylardan soruyorlar...»** (Bakara, 189.) âyetindeki müphemlerden Bazıları: Muaz b. Cebel ve Sa'lebe b. Ganem'dir.

***** **«Sana ne harcayacaklarını soruyorlar...»** (Bakara, 215.) âyetindeki müphemlerden biri, Amr b. Cemûh'dur.

***** **«Sana şaraptan ve kumardan soruyorlar...»** (Bakara, 219.) âyetindeki müphemlerden Bazıları: Ömer, Muaz ve Hamza'dır.

***** **«..Sana öksüzlerden soruyorlar...»** (Bakara, 220.) âyetindeki müphemlerden biri, Abdullah b. Ravaha'dır.

***** **«Sana âdet görmeden soruyorlar.»** (Bakara, 222.) âyetindeki müphemlerden Bazıları: Sabit b. Dahhak, Abbad b. Bişr ve Useyyid b. Hudayr'dır.

Âl-i İmrân

5781 ***** **«Baksana, Kitapdan kendilerine bir pay verilmiş olanlar...»** (Âl-i İmrân, 23.) âyetindeki müphemler, Numan b. Amr ve Haris b. Zeyd'dir.

***** **«Havariler...»** (Âl-i İmrân, 52.) âyetindeki müphemlerden Bazıları; Fatras, Yakubes, Yuhannes, Enderâyes, Files, Dernayûta ve Hazret-i İsa'ya benzetilen Serces'tir.

***** **«Kitap ehlinden bir grup dedi ki: İnananlara indirilmiş olan...»** (Âl-i İmrân, 72.) âyetindeki müphem, Yahudilerden on iki kişidir. Abdullah b. Dayf, Adiyy b. Zeyd ve Haris b. Amr, bunlardan Bazılarıdır.

***** **«İman ettikten sonra inkâr eden bir kavme Allah nasıl yol gösterir ki...»** (Âl-i İmrân, 86.) İkrime bu âyetin, on iki kişi hakkında nâzil olduğunu söyleyerek bilinenlerden şu isimleri vermiştir; Ebû Âmir er-Rahib, Haris b. Suveyd b. Samit, Vuhûh b. Eslet. İbn-i Asker bunlara Tuayme b. Ubeyrik'i de ilâve etmiştir.

***** **«...Diyorlar ki: Bu işten bize bir fayda olsaydı, burada öldürülmezdik...»** (Âl-i İmrân, 154.) âyetinde, sözü söyleyen müphemlerden bilinenler, Abdullah b. Ubeyy ve Muatteb b. Kuşeyr'dir.

***** **«...Onlara: Allah yolunda savaşın veya savunun, dendiği halde...»** (Âl-i İmrân, 167.) âyetindeki sözü söyleyenler, Cabir'in babası Abdullah el-Ensâri'dir. Kendilerine söz söylenenler, Abdullah b. Ubeyy ve arkadaşlarıdır.

***** **«..Yine Allah'ın ve Resûlün çağrısına uydular...»** (Âl-i İmrân, 172.) âyetinde müphem kimseler, yetmiş kişidir. Bunlardan Bazıları; Hazret-i Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ile Zubeyr, Sa'd, Talha, İbn-i Avf, İbn-i Mesûd, Huzeyfe b. Yemân ve Ebû Ubeyde b. Cerrah'dır.

***** **«Onlar ki, halk kendilerine: Düşmanlarınız olan insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun, deyince..»** (Âl-i İmrân, 173.) âyetinde sözü söyleyen müphemlerden bilinen, Nuaym b. Mesûd el-Eşcaî'dir.

***** **«..Allah fakirdir, biz zenginiz, diyenlerin..»** (Âl-i İmrân, 181.) âyetinde sözü söyleyen müphemlerden biri. Finhas'dır. Huyeyy b. Ahtab veya Ka'b b. Eşref olduğu da rivâyet edilir.

***** **«Kitap ehlinden öyleleri var ki. Allah'a inanırlar»** (Âl-i İmrân, 199.) âyeti Necâşi hakkında nâzil olmuştur. Bir rivâyete göre Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur.

Nisâ

5792 ***** **«..İkisinden bir çok erkekler ve kadınlar üreten...»** (Nisâ, 1.) âyetinde İbn-i İshak şöyle der: Hazret-i Âdem'in sulbünden gelen evlatlarıdır. Yirmi batında kız ve erkek olmak üzere kırk evladı dünyaya gelmiştir. İsimleri bilinen erkek çocukları şunlardır; Kâbil, Hâbil, İyâd, Şebûne, Hind, Sarâbîs, Muhûr, Sind, Bârik, Şis, Abdulharis, Vedd, Suvâ', Yeğûs, Ye'ûk, ve Nesr. İsimleri bilinen kız çocukları şunlardır; Eklîme, Eşvef, Cezûze, Azûre, Emetulmuğîs.

***** **«Baksana şu kendilerine kitapdan bir pay verilenlere: Sapıklığı satın alıyorlar,...»** (Nisâ, 44.) İkrime'ye göre âyet; Rufâ'a b. Zeyd b. Tâbût, Kerdem b. Zeyd, Usâme b. Habîb, Râfi' b. Ebî Râfi', Bahri b. Amr, Huyey b. Ahtab hakkında nâzil olmuştur.

***** **«Sana indirilene de... her halde îman ettiklerini boş yere iddia edenlere bir bakmadın mı ki..»** (Nisâ, 60.) âyeti, Culâs b. Sâmit, Muatteb b. Kuşeyr, Râfi' b. Zeyd ve Bişr, hakkında nâzil olmuştur.

***** **«(Evvelce) kendilerine: Ellerinizi savaştan çekin, dosdoğru namazı kılın, zekâtı verin, denilen kimselere bakmadınız mı?...»** (Nisâ, 77.) âyetinde müphemlerden bilinen AbdurRahmân b. Avf'dır.

***** **«Ancak aranızda andlaşma bulunan bir topluma sığınanlar...»** (Nisâ, 90.) İbn-i Abbâs âyetin: Hil'âl b. Uveymir el-Eslemi, Surekâ b. Mâlik el-Mudlecî ve Huzaym b. Âmir b. Abdi Menâf hakkında nâzil olduğunu söyler.

***** **«Bir takım adamlar da bulacaksınız ki...»** (Nisâ, 91.) Suddî âyetin, aralarında Nuaym b. Mesûd el-Eşcâ'î olmak üzere bazı kimseler hakkında nâzil olmuştur.

***** **«Nefislerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler:...»** (Nisâ, 97.) âyetinde İkrime, müphem olanlardan Bazılarının isimlerini zikreder: Ali b. Umeyye b. Halef, Haris b. Zu'me, Ebû Kays b. Velîd b. Mûğîre, Ebû'l-Âs b. Munebbih b. Haccâc ve Ebû Kays b. Fâkihe.

***** **«...yalnız hiç bir çareye gücü yetmeyen...»** (Nisâ, 98.) âyetinde müphem olanlardan ismen bilinenler; İbn-i Abbâs ve annesi Ummu'l-Fadl, Ayyâş b. Ebî Rabi'a ve Seleme b. Hişâm'dır.

***** **«Kendilerine hainlik edenleri savunma...»** (Nisâ, 107.) âyetinde müphem olanlar; Ubeyrik'in oğulları: Bişr, Buşeyr ve Mu-beşşir'dir.

***** **«...Onlardan bir grup seni saptırmağa yeltenmişti...»** (Nisâ, 113.) âyetinde müphem olanlar, Useyd b. Urve ve arkadaşlarıdır.

***** **«Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar..»** (Nisâ 127.) âyetinde fetva isteyenlerden Havle binti Hâkim'in ismi verilmiştir.

***** **«Ehl-i Kitap Senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar..»** (Nisâ, 153.) âyetinde müphem olanlardan İbn-i Asker, Ka'b b. Eşref ve Fınhas'ı zikretmiştir.

***** **«Fakat içlerinden ilimde ileri gitmiş olanlar...»** (Nisâ, 162.) âyetinde İbn-i Abbâs şöyle demiştir: Âyette ismi zikredilmeyen müphemlerden Bazıları, Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarıdır.

***** **«Senden fetva istiyorlar, De ki: Allah size babasız ve çocuksuz kişi hakkında...»** (Nisâ, 176.) âyetinde müphem olanlardan Câbir b. Abdillah zikredilir.

Mâide

5805 ***** **«Beyt-i Harama gelene saygısızlık etmeyin.»** (Mâide, 2.) âyetinde müphem olanlardan Hutam b. Hindi'l-Bekrî zikredilmiştir.

***** **«Sana, kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar...»** (Mâide, 4.) âyetinde müphem olanlardan Tâi kabilesinden Adiyy b. Ebî Hâtim ve Zeyd b. Muhelhel adlı iki kişi ve Âsım b. Adiyy, Sa'd b. Haysem ve Uveymir b. Sâ'ide zikredilmiştir.

***** **«...Hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti...»** (Mâide, 11.) âyetindeki müphem isimlerden Ka'b b. Eşref ve Huyeyy b. Ahtab zikredilmiştir.

***** **«...İnananlara sevgice en yakınları da, biz Hristiyanız, diyenleri bulursun...»** (Mâide, 82.) ve müteakip âyetler, Necâşî tarafından gönderilen on iki kişilik heyet hakkında nâzil olmuştur. Bunların; otuz veya yetmiş kişi olduğu söylenir. İsimleri bilinenler şunlardır: İdris, İbrahim, Eşraf, Temîm, Temmâm ve Dureyd.

Enâm

5810 ***** **«O'na melek indirmeli değil miydi dediler.»** (Enâm, 8.) âyetinde müphem isimlerden Zem'a b. Esved, Nadr b. Haris b. Kelede, Ubeyy b. Halef ve Âs b. Vâil zikredilmiştir.

***** **«Sabah akşam Rablerinin rızasını isteyerek, O'na yalvaranları kovma...»** (En'âm, 52.) âyetinde müphem isimlerden; Suhayb, Bilâl, Ammâr, Habbâb, Sa'd b. Ebî Vakkâs, İbn-i Mesûd ve Selmânî Farisi zikredilmiştir.

***** **«..Zira Allah insana bir şey indirmedi, dediler.»** (En'âm, 91.) âyetinde müphem isimlerden; Fınhâs, Mâlik b. Dayf zikredilmiştir.

***** **«..Allah'ın elçilerine verilenin aynı bize verilmedikçe katiyyen inanmayız, dediler.»** (En'âm, 124.) âyetinde müphem isimlerden; Ebû Cehil ve Velid b. Muğire zikredilmiştir.

A'raf

5814 ***** **«Sana -kıyamet- saatinden soruyorlar..»** (A'raf, 187.) âyetinde müphem isimlerden Haml b. Kuşeyr ve Şemûyel b. Zeyd zikredilmiştir.

Enfâl

5815 ***** **«Sana savaş ganimetlerinden sorarlar...»** (Enfâl, 1.) âyetinde müphem isimlerden Sa'd b. Ebî Vakkâs zikredilmiştir.

***** **«..Mü'minlerden bir takımı bundan hoşlanmıyorlardı...»** (Enfâl, 5.) âyetinde müphem isimlerden kerih gören Ebû Eyyub el-Ensâri, kerih görmeyenlerden de Mikdâd zikredilmiştir.

***** **«Eğer fetih istiyorsanız-»** (Enfâl, 19.) âyetinde müphem isimlerden, Ebû Cehil zikredilmiştir.

***** **«İnkâr edenler sana tuzak kuruyorlardı..»** (Enfâl, 30.) âyetinde müphem olanlar, Daru'n-nedve'den; Rabia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ebû Süfyan, Ebû Cehil, Cubeyr b. Mut'im, Tu'ayme b. Adiyy, Haris b. Âmir, Nadr b. Haris, Zem'a b. Esved, Hâkim b. Hazzâm ve Umeyye b. Halef zikredilmiştir.

***** **«Ve Allah'ım, eğer bu senin yanından gelmiş gerçekse...»** (Enfâl, 32.) âyetinde müphem isimlerden; Ebû Cehil ve Nadr b. Haris zikredilmiştir.

***** **«Münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar sizin için: Bunları dinleri aldatmış, diyorlardı..»** (Enfâl, 49.) âyetinde müphem olanlardan; Utbe b. Rabi'a, Kays b. Velid, Ebû Kays b. Fakih, Haris Zem'a, Âs b. Munebbih zikredilmiştir.

***** **«..ellerinizde bulunan esirlere söyle...»** (Enfâl, 70.) âyetinde müphem isimler yetmiş kişidir. Bunlardan; Abbâs, 'Akîl, Nevfel b. Hâris ve Suheyl b. Beydâ' zikredilmiştir.

Tevbe

5822 ***** **«Yahudiler: Üzeyir Allah'ın oğludur, dediler.»** (Tevbe, 30.) âyetinde müphem isimlerden; Selâm b. Mişkem, Numan b. Evfâ, Muhammed b. Dahiyye, Şe's b. Kays ve Mâlik b. Dayf zikredilmiştir.

***** **«Sadakalar hususunda gönülden veren Mü'minleri çekiştiren...»** (Tevbe, 79.) âyetinde müphem isimlerden bağışta bulunanlar; AbdurRahmân b. Avf ve Asım b. Adiyy,

***** **«..ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamıyanlara...»** âyetinde ise, ancak güçlerinin yettiğini bulup verenlerden, Ebû Ukayl ve Rufâ'a b. Sa'din adı zikredilmiştir.

***** **«Kendilerini (binek sağlayıp) bindirmen için sana geldiklerinde...»** (Tevbe, 92.) âyetinde müphem isimlerden; 'lrbâd b. Sâriye, Abdullah b. Muğaffel el Merzenî, Amru'l-Merzenî, Abdullah b. Ezrak el-En- sârî ve Ebû Leylâ el-Ensârî zikredilmiştir.

***** **«...Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır...»** (Tevbe, 108.) âyetinde müphem isimlerden Uveym b. Sa'ide zikredilmiştir.

Nahl

5827 ***** **«..kalbi imanla yatışmış olduğu halde (inkâra) zorlanan değil..»** (Nahl, 106.) âyeti bazı Sahâbe hakkında nâzil olmuştur. Bunlardan ismi bilinenler; Ammâr b. Yâsir ve Ayyaş b. Ebî Rabiâ'dır.

İsrâ

5828 ***** **«...üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik...»** (İsrâ, 5.) âyetinde müphem isimlerden Tâlut ve arkadaşları zikredilmiştir.

***** **«Az daha onlar seni, sana vahyettiğimizden ayırarak...»** (İsrâ, 73.) âyetinde İbn-i Abbâs şöyle der: Bu âyet Kureyşlilerden Bazıları hakkında nâzil olmuştur. Bunlardan ismi bilinenler Ebû Cehil ve Umeyye b. Halef'dir.

***** **«Dediler ki: Yerden bize bir göze fışkırmadıkça sana inanmayız!»** (İsrâ, 90.) âyetinde İbn-i Abbâs, îman etmeyenlerden Abdullah b. Ebû Umeyye ve zürriyetini zikretmiştir.

Kasas

5831 ***** **«Dediler ki: Biz seninle beraber doğru yola gelirsek!..»** (Kasas, 57.) âyetinde müphem isimlerden Haris b. Âmir b. Nevfel zikredilmiştir.

Ankebût

5832 ***** **«İnsanlar yalnız 'inandık' demekle bırakılacaklarını mı sandılar..»** (Ankebût, 1.) âyetinde müphem isimlerden, Mekkede Müslüman olanlardan eziyet görenler arasında Ammâr b. Yâsir'in adı zikredilmiştir.

***** **«İnkâr edenler, inananlara: Bizim yolumuza uyun.. dediler...»** (Ankebût, 12.) âyetinde müphem isimlerden Velid b. Muğire zikredilmiştir.

Lokmân

5834 ***** **«İnsanlardan kimi var ki, bilgisizce (insanları) Allah'ın yolundan saptırmak için eğlence sözleri satın alır..»** (Lokmân, 6.) âyetinde müphem isimlerden Nadr b. Haris zikredilmiştir.

Ahzâb

5835 ***** **«...Onlardan kimi adağını yerine getirir..»** (Ahzâb, 23.) âyetinde müphem isimlerden Enes b. Nadr zikredilmiştir.

Sebe'

5836 ***** **«...'Hakkı (buyurdu)' dediler..»** (Sebe', 23.) âyetinde, bunu ilk söyleyecek olan Cebrâîl ile ona tabi olarak aynı sözü tekrarlayacak olanlardır.

Sâd

5837 ***** **«Onlardan bir grup fırladı..»** (Sâd, 6.) âyetinde müphem isimlerden Ukbe b. Mua'yt, Ebû Cehil, Âs b. Vâil ve Esved b. Muttalib, Esved b. Yâğûs zikredilmiştir.

***** **«Bize ne oldu ki (dünyada) kötülerden saydığımız adamları göremiyoruz' dediler.»** (Sâd, 62.) âyetinde müphem isimlerden bu sözü söyleyen Ebû Cehil, âyetteki rical'dan da Ammâr ve Bilâl zikredilmiştir.

Ahkâf

5839 ***** **«..cinlerden bir grup..»** (Ahkâf, 29.) âyetinde müphem isimlerden, Zevbe'a, Hassa, Messâ, Sâhir, Mâsır, Erd, İnniyân, Ahkâm ve Surrak zikredilmiştir.

Hucurât

5840 ***** **«Odalarının arkasında sana bağıranların çokları, düşüncesiz kimselerdir..»** (Hucurât, 4.) âyetinde müphem isimlerden; Akra' b. Habis, Zeberkân b. Bedr, Uyeyne b. Hısn ve Amr b. Ehtem zikredilmiştir.

Mücadele

5841 ***** **«Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir topluluğu dost edinenlere bakmadın mı?..»** (Mücadele, 14.) âyetinde Suddî şöyle der: Âyet münafıklardan Abdullah b. Nufeyr hakkında nâzil olmuştur.

Mümtehine

5842 ***** **«Allah, sizinle din hususunda savaşmayan ..menetmez..»** (Mümtehine, 8.) âyeti, Hazret-i Ebubekr'in kızı Ummu Esma'yı öldüren kadın hakkında nâzil olmuştur.

***** **«..Mü'min kadınlar göç ederek size geldikleri zaman..»** (Mümtehine, 10.) âyetinde müphem isimlerden; Ummu Kulsum bintu Ukbe b. Ebî Muayt ve Umeyye binti Bişr zikredilmiştir.

Münâfikûn

5844 ***** **«Diyorlar ki: 'Eğer Medine'ye dönersek.. Diyorlar ki: vermeyin..»** (Münâfikûn, 8,7.) âyetlerinde müphem isimlerden; Abdullah b. Ubeyy zikredilmiştir.

Hakkâ

5845 ***** **«..Rabbinin arşını taşımaktadır...»** (Hakkâ, 17.) âyette arşı yüklenenlerden: İsrâfil, Lebnân ve Rûfil'dir.

Burûc

5846 ***** **«Öldürüldü; hendeğin (içine atılan) adamları..»** (Burûc, 4.) âyetinde müphem isimlerden Zû Nuvâs, Zur'a b. Esedi'l-Himyerî ve arkadaşları zikredilmiştir.

Fil

5847 ***** **«..Fil sahipleri..»** (Fil, 1.) âyetinde fil sahipleri Habeşlilerdir. Bunlardan; Kumandanları Ebrehetu'l-Eşram, öncülerinden Ebû Rigâl'in isimleri zikredilmiştir.

Kâfirun

5848 ***** **«De ki: Ey kâfirler..»** (Kâfirun, 1.) âyeti, Velid b. Muğîre, As b. Vâil, Esved b. Muttalib ve Umeyye b. Halef hakkında nâzil olmuştur.

Felak

5849 ***** **«..büyücü kadınların..»** (Felak, 3.) âyetindeki müphem isimler; Lebîd b. A'sam'ın kızlarıdır.

Kavim, hayvan, yer ve zamanlar gibi müphem isimleri yukarıda işaret ettiğim kitabımda genişçe anlattım.

71 - HAKLARINDA ÂYET NAZİL OLAN KİŞİLER

Sahâbe'den bu kişiler hakkında, önceki ulemadan Bazılarının müstakil eser yazdığını gördüm. Fakat bunlar, müsvedde halinde idi. Esbâbu'n-Nüzûl ve Müphemât kitapları, bu mevzuda yeterli bilgiyi vermektedir.

İbn-i Ebî Hâtim şöyle der: Huseyn b. Zeyd Tahhân'dan şu rivâyet zikredilmiştir. Bize İshâk b. Mansûr, ona Kays, O A'meş'den, O Minhal'den, o da Abbâd b. Abdillah'dan Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini nakleder:

Kureyş'den herkes hakkında mutlaka bir âyet nâzil olmuştur. Kendisine:

Senin hakkında, nâzil olan hangisidir? diye sorulduğunda

***** **«..bir şahit onu takip ediyor..:»** (Hûd, 17.) âyetidir, buyurmuştur.

Buna bir misal; İmâm Ahmed ve Buhârî'nin, Edeb bahsinde, Sa'd b. Ebî Vakkas'dan yaptıkları şu rivâyettir:

Vakkas; şu âyetler hakkımda nâzil olan âyetlerdir, demiştir:

***** **«Sana savaş ganimetlerinden sorarlar..»** (Enfal, 1.),

***** **«Biz insana, ana-babasına İyilik etmeyi tavsiye ettik.»** (Ankebût, 8.) şarabı tahrim eden âyet ile miras âyetidir.

İbn-i Ebî Hâtim, Ruf'atu'l-Kurazî'nin şöyle dediğini rivâyet eder.

***** **«Andolsun biz, düşünsünler diye onlar için, sözümüzü birbirine bitiştirdik.»** (Kasas, 51.) âyeti, on kişi hakkında nâzil olmuştur. Onlardan biri de benim.

Taberânî, Ebû Cumu'a Cuneyd b. Seb' (bir rivâyete göre Habib b. Sibâ') dan şöyle dediğini nakleder: ***** **«..mü'min erkekler ve mü'mine kadınlar olmasaydı...»** (Fetih, 25.) âyeti, bizden dokuz kişi hakkında nâzil olmuştur. Bunların yedisi erkek, ikisi kadındır.

72 - FEDÂİLU'L-KUR'ÂN

5855 Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Nesâî, Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm ve İbn-i Da-ris ve diğer ulemâ, bu sahada eser telif etmişlerdir. Kur'ân'ın bütününü ilgilendiren hadislerle, bazı sûreler hakkında fezâil hadisleri bulunduğu bir gerçektir. Fakat, Fedâil'l-Kur'ân'la ilgili pek çok, mevzû hadis de bulunmaktadır. Bu yüzden «Hamâilu'z-Zuher fî Fedâili's-Suver» adlı bir eser telif ettim, bunda, mevzû olmayan hadisleri topladım. Bu bahsi, iki fasıl halinde incelemek istiyorum.

1- Kur'ân'ın Bütününü İlgilendiren Hadisler

5856 Tirmizî, Dârimî ve diğer muhaddisler, Harisu'l-A'var tarikıyle, Hazret-i Ali'den şu rivâyette bulunmuşlardır:

Resûlüllah'ın şöyle buyurduğunu işittim; İlerde bir takım fitneler doğacaktır. Ya Resûlallah; Bunlardan nasıl kurtuluruz? diye sorduğumda şöyle buyurdu:

«Kurtuluş, Allah'ın Kitabındadır. Kur'ân, hak ile batıl arasını ayıran kesin bir hükümdür, bir eğlence değildir. Kur'ân'ı terkeden asiyi, Allah helâk eder, O'nun dışında hidayet arayanı dalalete sevkeder. O, tutunacak sağlam bir Kitab, hikmetli bir zikir, dosdoğru bir yoldur. Kur'ân, heva ve hevesi yanlış yola çekmeyen, dile kötü söz söyletmeyen, ulemayı hiç bıktırmayan, ne kadar okunursa okunsun değerini kaybetmeyen, hikmetleri tükenmek bilmeyen bir kitaptır. O'nu okuyan, doğru kimselerden olur. O'nunla amel eden mükâfatını görür. O'nunla hükmeden âdil olur. O'na davet eden, doğru yola erdirilmiş olur.»

Dârimî, Abdullah b. Amr'dan merfuan şu rivâyette bulunur: Kur'ân Allah'a semavât ve arz ile, ikisi arasında bulunanlardan daha sevimlidir.

İmâm Ahmed ve Tirmizî, Şeddâd b. Evs'in şu hadisini rivâyet ederler: Her müslüman yatağına yatarken Kur'ân'dan bir sûre okursa, Allah ona koruyucu melek gönderir. Uyanıncaya kadar ona hiçbir kötülük dokunmaz.

Hâkim ve diğer muhaddisler, Abdullah b. Amr'ın şu hadisini rivâyet ederler:

Kur'ân okuyan herkes, tedricen peygamberlik vasfını kendinde toplar. Ancak ona vahiy gelmez. Devamlı Kur'ân okuyanın kalbinde Allah kelâmı bulunduğundan, kibirlenenle birlikte kibirlenmesi, cahille birlikte cahil olması yakışmaz.

Bezzâr, Enes'in şu hadisini rivâyet eder.

İçinde Kur'ân okunan evde hayır artar, okunmayan yerde ise azalır.

Taberânî, İbn-i Ömer'in şu hadisini rivâyet eder:

Üç kimse vardır ki; kıyamette en büyük korku kendilerini korkutmaz, hesaba çekilmez, hesabın sonuna kadar bir misk deryası içinde kalırlar. Bunlar: Allah'ın rızasına kavuşmak için Kur'ân okuyanlar, kendisinden razı olan bir cemaata imamlık eden ... kimselerdir.

Ebû Ya'lâ ve Taberânî, Ebû Hureyre'nin şu hadisini rivâyet ederler.

Kuran bir zenginliktir. Kur'ân'a sarılan fakr u zarurete düşmez, Kur'ân'sız zenginlik olmaz.

İmâm Ahmed ve diğer muhaddisler, Ukbe b. Âmir'in şu hadisini naklederler:

Kur'ân, ham deri üzerine yazılmış olsa bile, ateşin yakmadığı bir kitaptır.

Ebû Ubeyd, Ukbe'nin bu sözünü şöyle açıklar: Ham deriden kastı, Mü'minin kalbi ve Kur'ân'ı muhafaza eden sinesidir. Başkaları da şöyle der: Bu sözün mânası şudur. Kur'ân'ı ezberleyen cehenneme girse, domuzdan daha kötü duruma düşer. Ibnu'l-Enbari bunu şöyle açıklar: Ateş onu yok edemez, işiten kulaklardan, mânasını anlayan zihinlerden Kur'ân'ı silip atamaz. Bu aynen: 'Sana suyun izini kaybettiremediği bir kitab indirildi' hadisine benzer. Bunun mânası, su onu yok edemez, kelimeleri ve yerlerini silip atamaz, demektir. Gerçek su onu ıslatıp yıkasa bile, kalpteki izlerini silip yok edemez.

Taberânî, İsmet b. Mâlik'in şu sözünü nakleder:

Kur'ân, ham bir deri üzerine yazılsa bile, ateş onu yakamaz.

Taberânî, Sehl b. Sa'dı'ın şu sözünü nakleder:

Kur'ân, ham deri üzerine yazılsa bile, ateş ona dokunmaz.

Taberânî, «Mu'cemu'ş-Sağîr»inde Enes'in şu sözünü nakleder:

Kur'ân'ı gece-gündüz okuyan ve onunla amel eden, helâlını helâl, haramını haram kabul eden kimseyi Allah cehennemde yakmaz. Onu kirâmen kâtibin melekleriyle birlikte kılar. Öyle ki kıyamet gününde Kur'ân, onun hücceti olur.

Ebû Ubeyd, Enes'den merfûân şu rivâyette bulunur:

Kur'ân; hem şefaat eder, hem şefaat ettirir, hem şânı yüceltir, hem de tasdik eder. Onunla amel edeni cennete, ondan uzaklaşanı cehenneme götürür.

Taberânî, Enes'in şu hadisini rivâyet eder:

Kur'ân'ı ezberleyenler cennet ehli arasında en çok tanınan kimselerdir.

Nesâî, İbn-i Mâce ve Hâkim, Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler:

Kur'ân ehli, Allah'ın sevdiği hâs kullarıdır.

Müslim ve diğer muhaddisler, Ebû Hureyre'den rivâyetle Resûlüllah'ın şöyle dediğini naklederler:

Sizden biriniz evine döndüğünde, büyük semiz, yüklü üç deveye sahip olmak istemez mi? diye sorduğunda; Evet isteriz cevabını verdiler. Bunun üzerine Resûlüllah:

Namazda üç âyet okumanız, bu semiz, yüklü üç deveye sahip olmanızdan daha hayırlıdır, buyurdu.

Müslim, Câbir b. Abdillah'ın şu sözünü rivâyet eder:

Sözlerin en hayırlısı, Allah'ın kitabıdır.

İmâm Ahmed, Muaz b. Enes'in şu sözünü rivâyet eder:

Kur'ân'ı Allah rızası için okuyan, sadık, şehid ve salih kullarla birlikte haşrolunur. Bu, ne güzel bir dostluktur!

Taberânî «Mu'cemu'l-Evsat»ında, Ebû Hureyre'den şu rivâyette bulunur:

Evlâdına Kur'ân okumasını öğreten kimseye, kıyamet günü, cennet taçlarından bir taç giydirilir.

5873 Ebû Dâvud, İmâm Ahmed ve Hâtim, Muaz b. Enes'in şu sözünü naklederler:

Kur'ân'ı tamamıyle okuyan ve onunla amel eden kimsenin babasına kıyamet günü, parlaklığı dünyadaki güneşin parlaklığından daha kuvvetli olan bir taç giydirilir. Kur'ân'la amel edenin giyeceği tacı siz düşünün!

Tirmizî, İbn-i Mâce ve İmâm Ahmed, Hazret-i Ali'nin şu hadisini rivâyet ederler:

Kur'ân'ı okuyan ve ezberleyen, helâlını helal, haramını haram kabul edeni, Allah cennete dahil eder.

Taberânî, Ebû Ümâme'nin şu sözünü rivâyet eder:

Kur'ân'dan bir âyet öğrenenin yüzü kıyamet gününde bu âyetle gülecektir.

Buhârî ve Müslim, Hazret-i Âişe'den şu hadisi rivâyet ederler:

Kur’ân'ı kolaylıkla okuyan, kıyamette meleklerle beraber olur. Zorla, kekeleyerek okuyana da, iki kat sevap verilir.

Taberânî «Mu'cemu'l-Evsat»ında, Cabir'in şu hadisini rivâyet eder:

Kur’ân'ı hıfzedenin Allah katında müstecâb bir duası vardır. Bunu, isterse dünyada kullanır, isterse ahirete saklar.

5878 Buhârî ve Müslim, Ebû Musa'nın şu hadisini rivâyet ederler:

Kur’ân okuyan Mü’minin durumu, tadı ve kokusu güzel olan bir turunca benzer: Okumayan Mü’minin durumu, tadı olup kokusu bulunmayan hurmaya benzer. Kur’ân okuyan facir'in durumu, kokusu güzel, tadı acı olan fesleğene benzer. Kur’ân'ı okumayan facir'in durumu ise, tadı acı, kokusu olmayan ebucehil karpuzuna benzer.

Buhârî ve Müslim, Hazret-i Osman'ın şu hadisini rivâyet ederler:

Sizin en hayırlınız, veya en faziletli olanınız, Kur’ân'ı öğrenip, başkasına öğreteninizdir.

Beyhaki; «el-esma ves'Sifat» adlı eserinde Hazret-i Osman'ın bu sözüne: Kur’ân'ın diğer kelâma nazaran üstünlüğü, Allah'ın kullarına üstünlüğü gibidir, cümlesini ilâve eder.

Tirmizî ve Hâkim, İbn-i Abbâs'ın şu hadisini rivâyet ederler:

Kur’ân'dan bir ezberi olmayanın kalbi, harap bir ev gibidir.

5881 İbn-i Mâce, Ebû Zerr'in şu hadisini rivâyet eder:

Oturup Allah'ın kitabından bir âyeti anlaman, yüz rekat namaz kılmandan daha hayırlıdır.

Taberânî, İbn-i Abbâs'ın şu hadisini nakleder:

Allah'ın kitabını anlayan, sonra da içindekilerle amel edeni Allah, dalâletten hidayete erdirir, kıyamette kötü akıbetlerden korur.

İbn-i Ebî Şeybe, Ebû Şurayh el-Huzelî'nin şu sözünü rivâyet eder:

Bu Kur’ân, bir ucu Allah'a dayanan, diğer ucu da elinizde bulunan bir sebebdir. Ona sımsıkı sarılınız. Ona sarılmakla, asla dalâlete düşmez, helâk olmaktan kurtulursunuz.

Deylemî, Hazret-i Ali'den şu hadisi rivâyet eder:

Kur’ân'ı ezberleyenler, Allahın gölgesinden başka gölge bulunmayan bir günde, gölgelendirileceklerdir.

Hâkim, Ebû Hureyre'den şu hadisi rivâyet eder:

Kur’ân'ı anlayan kimse, kıyamet günü hesaba çağrıldığında Kur’ân şöyle der: Ya Rabbi bu kulunu bağışla. Bunun üzerine kula, keramet tacı giydirilir. Sonra şöyle devam eder: Ya Rabbi, ecrini daha da artır, ondan razı ol. Allah da rızasını gösterir. O kula bir sayfa oku denilir. Okuduğu her âyete karşılık bir sevap fazla verilir.

Hâkim, Abdullah b. Ömer'in şu hadisini rivâyet eder:

Oruç ve Kur’ân, kula şefaatçı olacaktır.

Ebû Zerr'in şu hadisini de nakleder:

Siz Allah'a Kur’ân'ından daha faziletli bir amelle dönemezsiniz.

2- Bazı Sûreler Hakkında Varid Olan Hadisler

Fatiha Sûresi:

5888 Tirmizî, Nesâi ve Hâkim, Ubeyy b. Ka'b'dan merfuân şu hadisi rivâyet ederler:

Allah ne Tevrat'da, ne İncil'de, Ummu'l-Kur'ân gibi bir sûre indirmemiştir. Bu sûre, seb'ul-mesânî'dir.

Ahmed ve başkaları Abdullah b. Cabir'den şu hadisi rivâyet ederler:

Kur'ânda en hayırlı sûre, el-hamdu lillahi rabbil-alemin (Fatiha sûresi)dir.

Beyhaki «Şu'abu'l-İmân»ında, Hâkim «Mustedrek» inde Enes'den şu hadisi rivâyet ederler:

Kur'ân'ın en faziletli sûresi, Fatiha sûresidir.

Buhârî Ebû Sa'id b. el-Mualla'dan şu hadisi rivâyet eder:

Kur'ânda en büyük sûre, el-hamdu lillahi rabbil-alemin (Fatiha sûresi)dir.

Abdullah (Dârımî) «Musned»inde İbn-i Abbâs'dan şu hadisi rivâyet eder:

Fatiha sûresi, Kur'ân'ın üçte ikisine eşit bir sûredir.

Bakara ve Âl-i İmrân Sûreleri

5893 Ebû Ubeyd, Enes'in şu hadisini rivâyet eder: Şeytan, içinde Bakara sûresi okunan evden uzaklaşır. Aynı hadis, İbn-i Mes'ud, Ebû Hureyre ve Abdullah b. Mugaffel'den de rivâyet edilmiştir.

Müslim ve Tirmizî, Nuvas b. Sem'an'ın şu hadisini rivâyet ederler:

Kıyamet günü, Kur'ân ve onunla amel edenler getirilir. Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri, onlara öncülük eder. Resûlüllah'ın bu iki sûreyi üç meselle açıkladığını, hâlâ unutmadım. Resûlüllah şöyle buyurmuştu: Bu iki sûre sanki iki bulut veya iki gölgelik veya aralarında bir duvar bulunan iki saçak veya arkadaşlarını korumak üzere saf halinde uçan iki kuş gibidir.

İmâm Ahmed, Buhârî'nin şu hadisini rivâyet eder:

Bakara sûresini öğreniniz. Öğrenilmesi bereket, terki ise hasrettir. Ona bâtıl giremez. Bakara ve Âl-i İmrânı öğreniniz, çünkü bunlar iki nurdur, sahibini kıyamet gününde gölgelendirirler. Sanki onlar iki bulut, iki gölgelik veya saf halinde uçan iki kuş grubu gibidir.

İbn-i Hıbbân ve diğer muhaddisler, Sehl b. Sa'd'ın şu hadisini rivâyet ederler:

Her şeyin zirvesi vardır. Kur'ân'ın zirvesi de Bakara sûresidir. Bu sûreyi gündüz okuyan kimsenin evine üç gün şeytan giremez. Geceleyin okuyanın evine de üç gece giremez.

Beyhaki «Şu'abu'l-İman» adlı eserinde, Sasâl tarikiyle şu hadisi rivâyet eder:

Bakara sûresini okuyana, cennetten bir taç giydirilir.

Ebû Ubeyd, Hazret-i Ömer'den merfuân şu hadisi rivâyet eder:

Bir gecede Bakara ile Âl-i İmrân sûresini okuyan, ibadet edenler zümresinden sayılır.

Beyhaki, mürsel olarak Mekhûl'den şu rivâyette bulunur:

Cuma günü Âl-i İmrân sûresini okuyana melekler, akşama kadar dua ederler.

Âyetel Kürsî Hakkında Varid Olan Hadisler

5901 Müslim, Ubeyy b. Ka'b'ın şu hadisini rivâyet eder: Allah'ın kitabında en değerli âyet, Âyet'el-Kürsîdir.

Tirmizî ve Hâkim, Ebû Hüreyre'nin şu hadisini rivâyet ederler:

Her şeyin bir zirvesi vardır, Kur'ân'ın zirvesi Bakara sûresidir. Bu sûrede âyetlerin en değerlisi olan, Âyet'el-Kürsî bulunmaktadır.

Hâris b. Ebî Usame, Hasanu'l-Basrî'den mürsel olarak şu hadisi rivâyet eder:

Kur'ân'ın en faziletli sûresi, Bakara sûresidir. Bu sûrenin en değerli âyeti, Âyet'el-Kürsî'dir.

İbn-i Hibbân ve Nesâi, Ebû Ümâme'nin şu hadisini rivâyet ederler:

Farz namazların sonunda Âyet'el-Kürsî'yi okuyan kimsenin cennete girmesine, hayatta olmasından başka hiçbir engeli yoktur.

İmâm Ahmed, Enes'in şu hadisini rivâyet eder: Âyet'el-Kürsî, Kur'ân'ın dörtte biridir.

Bakara Sûresinin Son Âyetleri

5906 Kütüb-i Sitte İmâmları, İbn-i Mes'ud'un şu hadisini rivâyet ederler:

Bakara sûresinin sonundaki iki âyet geceleri okuyana, sevabı yeter.

Hâkim, Nu'man b. Beşir'in şu sözünü rivâyet eder:

Allah, semavâtı ve arzı yaratmadan iki bin sene önce bir kitap yazdı. Bu kitap'ta, Bakara sûresinin sonunda bulunan iki âyet indirdi. Bu âyetleri evinde okumayana, ardarda üç gece şeytan musallat olur.

Âl-i İmrân Sûresinin Sonundaki Âyetler

Beyhaki, Osman b. Affân'ın şu sözünü rivâyet eder: Âl-i İmrân sonunu her gece okuyan, bütün geceyi ihya etmiş olur.

En'âm Sûresi

Dârimî ve diğer muhaddisler, Ömer b. Hattab'dan merfuân şu sözünü rivâyet ederler: En'âm sûresi, Kur'ân'ın en güzide sûrelerinden biridir.

Seb'u Tıvâl (Yedi Uzun Sûre) Hakkında Varid Olan Hadis

Hâkim ve İmâm Ahmed, Hazret-i Âişe'den şu hadisi rivâyet ederler: Seb'u Tı-vâli öğrenen, hayırlı bir kimsedir.

Hûd Sûresi

Taberânî «Mucemu'l-Evsat»ında, zayıf bir senedle Hazret-i Ali'den şu rivâyeti nakleder: Münafık olan bir kimse; Tevbe, Hûd, Yâsin, Duhân ve Nebe' sûrelerini ezberlemesin.

İsrâ Sûresinin Son Âyetleri

İmâm Ahmed, Muaz b. Enes'in şu sözünü rivâyet eder: ***** **«Çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, acizlikten dolayı bir yardımcısı bulunmayan Allah'a hamdolsun, de...»** (İsrâ, 111.) âyeti, izzet âyetidir.

Kehf Sûresi

Hâkim, Ebû Said'in şu sözünü rivâyet eder: Cuma günü Kehf sûresini okuyan kimsenin Allah, iki cuma arasındaki günlerini nurlandırır.

Müslim, Ebû'd-Derdâ'nın şu sözünü rivâyet eder: Kehf sûresinin ilk on âyetini ezberleyen, Deccâl'ın fitnesinden korunur.

İmâm Ahmed, Muaz b. Enes'in şu sözünü rivâyet eder: Kehf sûresinin ilk ve son âyetlerini okuyanın, vücudunu nur kaplar. Sûrenin tamamını okuyanın, yerle gök arasını dolduran nuru olur.

Bezzâr, Hazret-i Ömer'in şu sözünü rivâyet eder: Her gece ***** **«..Kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa..»** (Kehf, 110.) âyetini okuyanın Aden'den Mekke'ye kadar nuru yayılır, çevresini melekler sarar.

Secde Sûresi

Ebû Ubeyd, Müseyyib b. Râfi'den mürsel olarak şu hadisi rivâyet eder: Secde sûresi kıyamet gününde iki kanadını gererek, okuyanı gölgelendirir ve şöyle der: Korkma, güneş seni yakmayacak, güneş seni yakmayacak.

İbn-i Ömer'den merfuân yaptığı rivâyette şöyle dediğini nakleder: Secde sûresi ile Mülk sûresinin fazileti, diğer sûrelerden altmış derece daha üstündür.

Yâsîn Sûresi

Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn-i Hibbân, Ma'kil b. Yesâr'ın şu sözünü rivâyet ederler: Yâsîn, Kur'ân'ın kalbidir. Bir kimse, Allah'a ve ahiret gününe inanarak bu sûreyi okursa, bütün günahları bağışlanır. Bu sûreyi, ölülerinize mutlaka okuyunuz.

Tirmizî ve Dârimî, Enes'in şu sözünü naklederler: Her şeyin bir kalbi vardır, Kur'ân'ın kalbi de Yâsîn'dir. Kim bu sûreyi okursa, Kur'ân'ı on kere hatmetmiş kadar sevap kazanır.

Dârimî ve Taberânî, Ebû Hureyre'nin şu sözünü rivâyet ederler: Her gece Yâsîn'i Allah rızası için okuyanın, bütün günahları bağışlanır.

Taberânî, Enes'in şu sözünü rivâyet eder: Her gece Yâsîn sûresinin kıraatına devam eden kimse, şehid olarak ölür.

Hâ Mîm'le Başlayan Sûreler

Ebû Ubeyd, İbn-i Abbâs'dan merfuân şu hadisini rivâyet eder: Her şeyin bir özü vardır, Kur'ân'ın özüde Hâ Mîm'le başlayan sûrelerdir.

Hâkim, İbn-i Mesûd'dan merfuân şu rivâyette bulunur: Hâ Mîm'ler Kur'ân' ın süsüdür.

Duhân Sûresi

Tirmizî ve diğer muhaddisler, Ebû Hüreyre'nin şu sözünü rivâyet ederler: Her gece Duhân sûresini okuyana yetmiş bin melek, sabaha kadar duada bulunur.

Mufassal Sûreler

Dârimî, İbn-i Mes'ud'dan merfuân şu rivâyette bulunur:

Her şeyin bir özü vardır, Kur'ân'ın özü de mufassal sûrelerdir.

Rahmân Sûresi

Beyhâki, Hazret-i Ali'den merfuân şu rivâyette bulunur:

Her şeyin bir güzeli vardır, Kur'ân'ın güzeli de Rahmân sûresidir.

Sebbeha İle Başlayan Sûreler

İmâm Ahmed, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî, İrbâd b. Sâriye'den şu rivâyette bulunurlar: Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) her gece yatmadan önce musebbihatı okur, şöyle derdi:

Bu sûrelerde bir âyet vardır ki bin âyetten hayırlıdır.

İbn-i Kesir «Tefsir»inde bu âyetin ***** **«O, ilktir, sondur, zahirdir, batındır. O, her şeyi bilendir.»** (Hadid, 3.) âyeti olduğunu söyler.

İbn-i Sunnî, Enes'den şu rivâyette bulunur: Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) bir kimseye yatarken, Haşr sûresini okumasını tavsiye etti.

Ölecek olursan, şehid olarak ölürsün, buyurdu.

Tirmizî, Ma'kil b. Yesâr'dan şu rivâyette bulundu:

Sabah vakti, Haşr sûresinin son üç ayetini okuyana Allah, yetmiş bin melek gönderir, akşama kadar ona dua ederler. O gün ölürse şehidlerden olur. Bunu akşam vakti okuyan da aynı derecededir.

Beyhakî, Ebû Umâme'den şu rivâyette bulunur:

Haşr sûresinin son âyetlerini gece veya gündüz okuyan, o gün veya gece ölecek olursa, Allah ona cennetini bahşeder.

Mülk Sûresi

Kütüb-ü Sitte'den dört imam, İbn-i Hibbân ve Hâkim, Ebû Hüreyre'nin şu hadisini rivâyet ederler:

Kur'ân'da otuz âyetlik bir sûre vardır. Bağışlanıncaya kadar şefaat eder. Bu da Mülk sûresidir.

Tirmizî, İbn-i Abbâs'ın şu hadisini rivâyet eder:

Mülk sûresi kabir azabına mani olan ve ondan kurtaran bir sûredir.

Hâkim, İbn-i Abbâs'ın şu sözünü nakleder:

Mülk sûresini her Mü'minin ezberlemesini arzularım.

Nesâî, İbn-i Mes'ud'un şu sözünü rivâyet eder:

Her gece Mülk sûresini okuyanı Allah, kabir azabından korur.

A'lâ Sûresi

Ebû Ubeyd, Ebû Temîm'den yaptığı rivâyette Resûlüllah'ın şöyle dediğini nakleder: Sebbeha ile başlayan sûrelerin hangisinin efdal olduğunu unuttum, demesi üzerine Ubeyy b. Ka'b: Yanılmıyorsam A'lâ sûresi olacaktır, dedi. Resûlüllah da bunu, evet diyerek tasdik etti.

Beyyine Sûresi

Ebû Nu'aym, İsmail b. Ebî Hâkim Müzenî'den merfuân şu rivâyette bulunur:

Allah, Beyyine sûresini okuyanı muhakkak işitir ve o kuluma müjdeler olsun, izzetim hakkı için, sana cennetten istediğin yerde mekân vereceğim, buyurur.

Zilzâl Sûresi

Tirmizî, Enes'in şu sözünü rivâyet eder:

Kim Zilzâl sûresini okursa, Kur'ân'ın yarısını okumuş sayılır.

Âdiyât Sûresi

Ebû Ubeyd, mürsel olarak Hasan'dan şu rivâyette bulunur:

Zilzâl sûresi Kur'ân'ın yarısına, Âdiyât sûresi de diğer yarısına muâdildir.

Tekâsür Sûresi

Hâkim, İbn-i Ömer'den şu hadisi rivâyet eder:

Sizden biriniz, her gün bin âyet okuyabilir mi? diye sorunca, Sahâbe: Günde bin âyeti kim okuyabilir! şeklinde cevap verdi. Resûlüllah bunun üzerine; Hiçbiriniz, Tekâsür sûresini okuyamaz mı? buyurdu.

Kâfirûn Sûresi

Tirmizî, Enes'in şu sözünü rivâyet eder:

Kâfirûn sûresi, Kur'ân'ın dörtte biridir.

Ebû Ubeyd, İbn-i Abbâs'ın şu sözünü rivâyet eder: Kâfirûn sûresi, Kur'a-n'ın dörtte biridir. İmâm Ahmed ve Hâkim, Nevfel b. Muaviye'nin şu sözünü rivâyet ederler: Uyumadan önce Kâfirûn sûresini oku, sonra uyu. Bu sûre, seni şirkten korur.

Ebû Ya'lâ, İbn-i Abbâs'ın şu sözünü rivâyet eder: Sizi şirkten kurtaracak bir teklifte bulunayım mı? yatarken Kâfirûn sûresini okuyunuz.

Nasr Sûresi

Tirmizî, Enes'in şu sözünü rivâyet eder:

Nasr sûresi, Kur'ân'ın dörtte birinin faziletine tekabül eden bir sûredir.

İhlâs Sûresi

Müslim ve diğer muhaddisler, Ebû Hüreyre'nin şu sözünü rivâyet ederler:

İhlâs sûresi, Kur'ân'ın üçte birinin faziletine tekabül eden bir sûredir.

Bu sûre hakkında bazı Sahâbe'den rivâyetler de mevcuttur.

Taberânî, «Mu'cemu'l-Evsat»ında, Abdullah b. Şihhîr'den şu rivâyette bulunmuştur:

Ölüm anında İhlâs sûresini okuyan bir kimse, kabirdeki sualden kolay kurtulur, darlık içinde kalmaz, kıyamet günü melekler onu, sırat köprüsünden geçirerek cennete ulaştırır.

Tirmizî, Enes'den şu rivâyette bulunur:

Günde iki yüz kere İhlâs sûresini okuyan kimse, şayet borçlu değilse, elli senelik günahları bağışlanır. Yatağa girdiği sırada uyumadan önce sağ tarafına dönerek İhlâs sûresini yüz kere okusun. Kıyamet gününde Allah ona: Ey kulum, cennete sağ tarafından gir, buyurur.

Taberânî, İbn-i Deylemî'nin şu sözünü rivâyet eder:

Namazda veya namaz dışında İhlâs sûresini yüz kere okuyanı, Allah cehennemden uzak tutar.

«Evsat»ında, Ebû Hüreyre'den şu rivâyeti nakleder:

İhlâs sûresini günde on bir kere okuyana cennette bir saray, yirmi kere okuyana iki saray, otuz kere okuyana da üç saray verilir.

«Mu'cemu's-Sagîr»inde ise, Ebû Hüreyre'den şu rivâyeti nakleder:

Sabah namazından sonra on iki kere İhlâs sûresini okuyan, Kur'ân'ı dört kere hatmetmiş sevabını alır. Takvâ üzerinde bulunduğu takdirde o gün, yeryüzünün en faziletli insanı olur.

Muavvizeteyn Sûreleri

İmâm Ahmed, Ukbe'den rivâyetle Resûlüllah'ın kendisine şöyle dediğini nakleder: Sana; Zebur'da, İncil'de ve Kur'ân'da misli bulunmayan sûreler nedir söyleyeyim mi? Ukbe; Evet söyle, Ya Resûlallah deyince: Bunlar İhlâs ve Muavvizeteyn sûreleridir, buyurur.

İmâm Ahmed, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ın İbn-i Abbâs'a şöyle dediğini nakleder: Allah'a sığınanların okuduğu en faziletli sûreleri söyleyeyim mi? Evet söyle, Ya Resûlallah. Bunlar, Muavvizeteyn sûreleridir.

Ebû Dâvud ve Tirmizî, Abdullah b. Hubeyb'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Sabah-akşam İhlâs ve Muavvizeteyn sûrelerini üç defa oku, her şeyinde sana yardımcı olur.

İbn-i Sinnî, Hazret-i Âişe'den şu rivâyeti nakleder: Cuma namazından sonra İhlâs sûresi ile Muavvizeteyn sûrelerini yedi kere okuyanı Allah, öbür cumaya kadar karşılaşacağı bütün kötülüklerden korur.

Faziletle ilgili hadislerden bir kısmını, Havassu'l-Kur'ân bahsine bıraktım.

3- Fedâilu'l-Kur'ân'la İlgili Mevzu Hadislerin Gayesi

5956 Hâkim «Medhal» adlı eserinde, Ebû Ammâr Mervezî'den yaptığı rivâyette şöyle der:

Her sûrede Kur'ân'ın fazileti hakkında verilen hadislerin çoğu mevzu hadislerdir.

Ebû İsmet el-Câmi'e şu soru soruldu: Her sûrede, Kur'ân'ın fazileti hakkında, İbn-i Abbâs ve İkrime'den rivâyet edilen hadisleri nereden buluyorsun? Halbuki İbn-i Abbâs ve İkrime'nin talebelerinden böyle bir rivâyet gelmemiştir.

Ebû İsmet bu soruya şu cevabı verir:

İlim erbabının Kur'ân'dan uzaklaşıp Ebû Hanife'nin fıkhı, İbn-i İshak'ın Meğazi'si ile uğraştıklarını gördüm. Bu yüzden Allah rızası için, Fedâil ile ilgili hadisler uydurdum.

İbn-i Hibbân «Tarihu'd-Duafâ» adlı eserinin mukaddimesinde, İbn-i Mehdevî'nin şöyle dediğini nakleder:

Meysere b. Abdirrabih'e şöyle dedim: Kim şu sûre veya âyeti şu kadar okursa, şu kadar sevap kazanır şeklindeki hadisleri nereden çıkardın? Bu soruya Meysere şu cevabı verir: Kur'ân'ın faziletine karşı rağbeti artırmak için, bu sözleri kendim uydurdum.

Biz, Müevvel b. İsmail'den rivâyet ettik. O şöyle dedi: Bana bir Şeyh, Kur'ân'daki sûrelerin fazileti hakkında, Ubeyy b. Ka'b'ın hadislerini rivâyet etti. Ayrıca henüz hayatta olan Medâin'li bir kimse de bana bu gibi hadisler rivâyet etti. Bir gün kendisini arayıp buldum ve: Bu hadisleri sana kim nakletti dedim. Bana; Vâsit şehrinde, henüz hayatta olan falanca şeyh nakletti deyince, onu arayıp buldum. Kendisine: Bu hadisleri kimden rivâyet ediyorsun, diye sordum. Bana; Basra'da oturan bir şeyh rivâyet etti, cevabını verdi. Bu sefer Basra'ya da gittim. Bu şeyhi buldum. Ona da aynı şeyi sordum. Bana; Bu rivâyetleri Abadan'lı bir şeyhden duyduğunu söyledi. Onu da arayıp buldum. Elimden tutup, beni bir eve götürdü. İçeri girdiğimde bir grup tasavvuf ehli, bir şeyhin etrafında toplanmış oturuyordu. Beni içeriye alan kişi; Sorduğum hadisleri bana bu şeyh rivâyet etti, diyerek şeyhi gösterdi. Kendilerine:

Şeyhim, bu hadisleri kimden rivâyet ediyorsunuz, diye sordum. Bana şu cevabı verdi: Bunları bana hiç kimse rivâyet etmedi. Fakat bizler, insanların Kur'ân'dan uzaklaştıklarını gördüğümüzden, kalplerini Kur'ân'a ısındırmak için, bu hadisleri uydurduk.

İbn-i Salâh şöyle demiştir: Müfessir Vâhidî ve tefsirlerinde bu gibi hadisleri nakleden müfessirler, büyük hata işlemişlerdir.

73 - KUR'ÂN'DA FÂDIL VE EFDÂL ÂYETLER

5960 Ulema; Kur'ân'da bir âyet veya sûrenin, diğerinden daha faziletli olup olmadığı konusunda ihtilâf etmiştir.

Ebû Hasan el-Eş'arî, Kâdî Ebû Bekir el-Bakıllânî ve İbn-i Hibbân, böyle bir fazilet farkının olmadığı görüşündedirler. Çünkü Kur'ân'ın tamamı, Allah kelâmıdır. Bir sûrenin veya âyetin efdal olması, diğerlerinin efdaliyette olduğu vehmini uyandırır. Bu söz, İmâm Mâlik'in sözüdür.

Yahya b. Yahya ise şöyle der: Kur'ân'ın bazı âyet ve sûrelerini diğerlerinden üstün tutmak, hatadır. Bu yüzden İmâm Mâlik, bir sûreyi birkaç kere okumayı veya diğerlerini bırakıp, devamlı aynı sûre ile meşgul olmayı kerih görmüştür.

İbn-i Hibbân, Ubeyy b. Ka'b'dan şu rivâyeti nakleder: Allahu Teâlâ Tevrat'ta ve İncil'de, Fatiha'nın bir benzerini indirmemiştir. Allah, Fatiha'yı okuyana verdiği sevabın benzerini,

Tevrat ve İncil okuyana vermez. Çünkü Allahu Teâlâ bu ümmeti, diğer ümmetlerden faziletli kılmış, Kur'ân'ı okumakla kazandıkları fazilet, başka bir kitabını okuyanın faziletinden üstün tutmuştur.

İbn-i Hibbân şu ilâvede bulunur: Ubeyy b. Ka'b'ın sûre ve âyetler hakkında ifade ettiği üstünlük, sadece sevap yönünden olan üstünlüktür. Yoksa, Kur'an'ın bir sûre veya âyetinin, diğerlerinden üstün olmasında değildir.

İshak b. Rahaveyh, Ebû Bekir b. Arabî ve Gazzâlî; sûre ve âyetlerdeki fazileti bildiren hadislerin zâhiri mânalarına bakarak, birbirlerine olan üstünlüğünü kabul etmişlerdir.

Kurtubî; muhaddis ve mütekellimin görüşünü naklederek, tafdilin doğru olduğunu söyler.

Gazzâlî «Cevahiru'l-Kur'ân» adlı eserinde şöyle der: Kur'ân-daki bazı âyetlerin diğerlerine nazaran üstünlüğü bulunduğunu söylediniz. Halbuki kelâm, Allah'ın kelâmıdır. Nasıl olur da âyetler veya sûreler birbirlerinden faziletli, birbirlerinden şerefli olabilir? şeklinde soracak olursan, bunu şöyle açıklarız.

Şayet basîret nuru Âyet'el-Kürsî ile borç âyeti (Bakara, 282.)ni İhlâs sûresi ile Tebbet sûresi arasındaki farkı gösteremiyor, taklide gömülmüş nefsin bu farkı inanmaya götürmüyorsa sahibi risâlet olan Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) in sözlerine uy. Resûlüllah şöyle buyurmuş: **«Yâsîn sûresi, Kur'ân'ın kalbidir. Fâtiha sûresi, Kur'ân sûrelerinin en faziletlisidir. Âyet'el-Kürsî, Kur'ân âyetlerinin en üstünüdür. İhlâs sûresi, Kur'ân'ın üçte birine tekabül eden bir sûredir. Fedâilu'l-Kur'ân ile bazı sûre ve âyetlerin faziletini tahsis ve tilâvetindeki sevabın çokluğu hakkında varid olan haberler, sayılamayacak kadar boldur.»**

İbnu'l-Hassâr; âyet ve sûrelerin fazileti hakkında varid olan haberlere rağmen, bu mevzuda ihtilaf olduğunu söylemek gerçekten şaşılacak şeydir, der.

Şeyh İzzeddîn b. Abdisselam ise; Allah hakkında Allah'ın sözü, bir başkası hakkındaki Allah'ın sözünden daha faziletlidir. Haliyle İhlâs sûresi, Tebbet sûresinden faziletlidir, der.

Huveyyî şöyle der: Allah kelâmı, insan kelâmından daha beliğdir. Acaba; Allah kelâmının bir kısmı, diğerinden daha beliğdir demek, doğru olur mu? şeklindeki soruyu bazi ulemâ, görüşlerindeki kusura rağmen cevaz vermişlerdir. Şurası iyi bilinmelidir ki: Şu söz şundan daha beliğdir demenin mânası; şu söz şundan daha güzel ve daha latif, bu söz burada daha güzel ve daha latif, şuradaki sözün güzelliği, buradaki sözün güzelliğinden daha mükemmeldir demektir. İhlâs sûresi, Tebbet sûresinden daha beliğdir sözü de aynen böyledir. Bu sözü söyleyen sanki Allah adının zikri ile Ebû Leheb'in adının zikrini, tevhid ile kâfir aleyhindeki dua arasında kıyaslama yapmış gibidir. Böyle bir kıyaslama, doğru olamaz. Bilakis şöyle demelidir: Tebbet sûresi, kâfir olan Ebû Leheb'in hüsranını ifade eden bedduadır. Hüsranı ifade eden bu bedduanın, daha güzelini ifade eden bir ibare var mıdır? İhlâs sûresi de böyledir, Allah'ın birliğine işaret eden bu sûrenin daha beliğini bulmak mümkün değildir. Tebbet sûresini, hüsranla sonuçlanan dua açısından, İhlâs sûresini, tevhid açısından inceleyen âlimin, bunlardan biri diğerinden daha beliğdir demesi mümkün değildir.

Bazı ulema da şöyle der: Âyet ve sûreler arasındaki fazileti savunanların bir kısmı şöyle demiştir: Fazilet, âyetleri okuyanın mânâ üstünlüğü karşısında duyduğu infiali, haşyeti, düşünüş ve davranışına, kazanacağı sevabın büyüklüğüne veya artışına bağlıdır.

Bir rivâyete göre de bu fazilet, lâfzın kendisine bağlıdır. ***** (Bakara, 163.) âyeti, Âyet'el-Kürsî, Haşr sûresinin son âyeti ile İhlâs sûresinin ihtiva ettiği Allah'ın vahdaniyeti ve sıfatları, Tebbet ve benzeri sûrelerde mevcut değildir. Şu halde üstünlük, âyetlerdeki mânâ zenginliğindedir.

1- Âyet ve Sûreler Arasındaki Faziletin Sebepleri

5971 Halîmî, Beyhaki'den naklen şöyle der: Âyet ve sûreler arasındaki fazilet, bazı sebeplere dayanır.

1 - Bir âyetle amel etmek, diğer bir âyetle amel etmekten daha hayırlı, daha faziletlidir. Buna göre; emir, nehiy, va'd ve vaid ifade eden âyetler, kısas âyetlerinden daha hayırlıdır. Çünkü bu gibi âyetlerle; emir, nehiy, inzâr ve tebşirin te'kidi murad edilir. İnsanlar, bunların hiç birinden uzak kalmaz. Fakat kıssalarda durum böyle değildir. Dinî esasları yerine getirmede faydalı olan âyetler, bu faydayı sağlamayanlardan daha hayırlıdır.

2- Allah'ın isimlerini, sıfatlarını ve azametini ihtiva eden âyetler daha faziletlidir denildiğinde, bundan, bu gibi âyetlerin senâya daha lâyık, kadr ü kıymeti daha büyük mânasına geldiği anlaşılır.

3- Bu sûre, diğer sûreden, bu âyet, diğer âyetten daha hayırlıdır demenin mânası; okuyanın, bu sûre veya âyetin kırâatından hasıl olacak sevabın dışında, âcilen bir fayda beklemesi, bunları ibadet maksadiyle okumasıdır. Meselâ, Âyet'el-Kürsî, İhlâs ve muavvizeteyn sûrelerini okuyan korktuğu bir şeyden sakınmak, Allah'ın emirlerine sımsıkı sarılmak gibi faydalar umar. Bunları okumakla Allah'a ibadet vazifesini yerine getirir. Çünkü bu âyetlerde, imân esaslarından olan Allah'ın yüce sıfatlarının zikri, bu zikrin fazilet ve bereketinden dolayı nefsin huzura kavuşmasının alâmetleri bulunmaktadır. Fakat hikmet ihtiva eden âyetlerin okunması, dînî bir hükmün yerine getirilmesinden ziyade, bu âyetler hakkında bilgi elde etmektir.

5972 Bu mevzu bütünüyle özetlenecek olursa, şöyle denilir: Kur'ân, Tevrat, İncil ve Zebur'dan daha hayırlıdır sözünden, tilâveti ve ameli diğerlerinden farklı olarak ibadet sayılacağı, diğer semavî kitaplarla değil, Kur'ân'ın kıraatiyle sevap kazanılacağı, diğer kitaplar mucize olmadığı halde i'cazı ile Resûlüllah'ın risaletine hüccet olacağı anlaşılır. Ayrıca Kur'ân dışındaki semavi kitaplar, gönderildiği peygamberlerin mucizesi olmaktan çok, insanları Allah yoluna davet ettikleri kitaplardır. Şu halde Kur'ân'ın diğer kitaplardan hayırlı kılınması, Hazret-i Peygamberin mucizesi olmasındandır.

Bir sûre, diğer sûreden efdaldir denilebilir. Çünkü Cenab-ı Hak bize vereceği sevabın miktarını bilmesek bile o sûrenin kıraatını, diğer sûrelerin kıraatından kat kat üstün kılmış, sevabını, diğerlerinden fazla vermiş olabilir.

Bu aynen şu söze benzer: Bir gün diğer bir günden, bir ay, diğer bir aydan daha hayırlıdır. Bunun mânâsı şudur: Bu günde yapılan ibadet, başka bir günde yapılan ibadetten daha hayırlıdır, bu günde işlenen günah, başka bir günde işlenen günahtan daha büyüktür. Harem-i Şerîf'in, başka yerlerden daha faziletli olduğu söylenir. Çünkü hac farizası, Harem-i Şerif'de eda edilir, başka bir yerde eda edilemez. Başka bir yerde kılınan namazın sevabı burada kılınan namazın sevabı gibi kat kat üstün olamaz.

2- Fatiha Sûresinin Faziletleri

5973 İbn-i Tîn, Buhârî'nin rivâyet ettiği, Resûlüllah'ın Fatiha sûresi hakkında: **«Sana, sûrelerin en değerlisi olan bir sûre öğreteceğim»** sözünü şöyle açıklar: Bu sûrenin sevabı, diğer sûrelerin sevabından daha büyüktür. Bazıları da şöyle der: Bu sûre, sûrelerin en büyüğüdür. Çünkü, Kur'ân'ın bütün gayesini, kendisinde toplamıştır. Bu yüzden adına, Ummu'l-Kur'ân denilmiştir.

Buhârî'nin rivâyetine göre Hasanu'l-Basrî şöyle der: Allah bütün semâvî kitapların ilmini Kur'ân'da, Kur'ân'da mevcut olan ilimleri de Fatiha sûresinde toplamıştır. Fatiha'nın tefsirini öğrenen, bütün semavî kitapların tefsirini öğrenmiş gibi olur.

Zemahşerî, Fatiha'nın Kur'ânî ilimlere şâmil olmasını, Allah'a lâyıkiyle senâyı, emir ve nehiylere uyarak kulluğu yerine getirmeyi, Va'd ve vaîdi ihtiva etmesiyle açıklar. Kur'ân'ın diğer âyetleri, bu hususlardan biriyle ilgilidir.

Fahruddîn Râzî şöyle der: Kur'ân'ın bütününde, şu dört husus mevcuttur: İlâhî bilgiler, âhiretle ilgili bilgiler, nübüvvetle ilgili bilgiler, kaza ve kader. ***** âyeti ilâhi bilgilere işaret eden âyetlerdendir. ***** âyeti, âhiretle ilgili bilgilere işaret eden âyetlerdendir. ***** âyeti, cebr'in nefyine, Allah'ın kaza ve kaderinin isbatına işaret eden âyetleridir. ***** âyeti ile sûrenin sonuna kadar devam eden âyetler, nübüvvetle ilgili bilgilere işaret eder. Kur'ân'ın dört büyük gayesi bunlar olduğundan Fatiha sûresi de bunları ihtiva ettiğinden, bu sûreye Ummu'l-Kur'ân adı verilmiştir.

5977 Beyzâvî şöyle der: Fatiha sûresi; doğru yolda oluşu, cennetlik olanların mertebeleri ile cehennemliklerin derecelerini gösteren, amelî hükümler ve nazarî hikmetleri ihtiva eden bir sûredir.

et-Tîbî şöyle der: Fatiha sûresi, dinin temelini teşkil eden ilim nevilerinden şu dördünü ihtiva eder:

a- Usûl-id-Dîn'dir. Bununla, Allah'ın zâtı ve sıfatları bilinir. ***** âyetleri buna işarettir. Nübüvvetin esasları bilinir. ***** âyeti buna işaret etmektedir. Âhiretin durumu bilinir. ***** âyeti buna işaret etmektedir.

b- İlm-i Fürû'dur. Bunun esası ibadetlere dayanır. ***** âyetinden bu anlaşılmaktadır.

c- İnsanı kemâle eriştiren ilimdir. Buna İlm-i Ahlâk da denilir. Bu ilmin en önemli mevzuları; Allah'a vuslat, iltica, sülûk ve istikamettir. ***** âyeti buna işarettir.

ç- Önceki ümmetlerin, geçmiş asırların haber ve kıssaları ile ilgilenen ilimdir: Bu ilim, saadet ve şekâvet ehli, iyilik yapanların mükâfatı, kötülük yapanların cezaları ile ilgili bilgiler ihtiva eden bir ilimdir. ***** âyetiyle murad edilen de budur.

5979 Gazzâlî şöyle der: Kur'ân'ın altı gayesi vardır. Bunlardan üçü mühim olanlar, üçü de mütemmim olanlardır. Fatiha sûresinin ilk âyetlerinde işaret edildiği gibi Allah'ın vasfı ile Sırat-ı Müstakîm'ın vasfı, ***** âyetinde işaret edildiği gibi âhiretin vasfı, ***** âyetinde işaret edildiği gibi itaat eden kulların vasfı, ***** âyetinde işaret edildiği gibi inkâr edenlerin vasfı, ***** âyetinde işaret edildiği gibi hidayet yolunun mertebeleri anlatılmaktadır.

Fatiha sûresinin «Kur'ân'ın üçte ikisi» olduğuna işaret eden hadis, buraya kadar anlatılanlara ters değildir. Zerkeşî «Şerhu't-Tenbîh»inde ayrıca Nasıruddîn Meylak'ın zikrettiği gibi, Bazı ulema, bu hadise şu mânayı vermişlerdir. Kur'ân'ın delâlet ettiği hususlar, ya mutabakat, ya tazammun veya iltizamdır. Fatiha sûresi, mutabakat dışında, iltizam ve tazammun ile, Kur'ân'ın bütün gayelerine işaret eder. Bu sûrede iltizam ve tazammun gibi iki hususun bulunması, Kur'ân'ın üçte ikisi olduğunu gösterir.

Zerkeşî, gene aynı eserinde şöyle der: Hukuk da üçe ayrılır: Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, kulların Allah üzerindeki hakkı, kulların birbirlerine olan hakkıdır. Fatiha Sûresinde ilk iki hak, açıkça görülmektedir. Buna göre, Kur'an'ın üçte ikisi olduğuna dair hadise uygun düşmüştür. "Namazı, Benimle kulum arasında ikiye böldüm" hadisi de buna delildir.

3- Bakara, Âyet'el-Kürsî, Yâsîn ve İhlâs Sûrelerinin Faziletleri

5980 Bu söze, şunu ilâve etmek isterim: Fatiha sûresinin, Kur'ân'ın en değerli sûresi olduğuna işaret eden hadis ile, Bakara sûresinin, Kur'ân'ın en büyük sûresi olduğuna işaret eden hadisler arasında, bir zıtlık mevcut değildir. Bakara sûresinin faziletini gösteren bu hadisden murad, Fatiha dışında, ahkâmı açıklayan, darb-ı meselleri getiren, deliller serdeden bir sûre olmasıdır. Şu halde hiçbir sûre, Bakara sûresinin ihtiva ettiği hususlara sahip değildir. Bu yüzden Bakara sûresine, Fustâtu'l-Kur'ân denilmiştir.

İbnu'l-Arabî «Ahkâmu'l-Kur'ân» adlı eserinde şöyle der: Hocalarımdan Bazılarının şöyle dediğini duydum: Bakara sûresinde bin emir, bin nehiy bin hüküm, bin haber vardır. İbn-i Ömer, bu sûrenin fıkhî âyetleri üzerinde sekiz sene tedrisde bulunmuştur. Bu rivâyeti, İmâm Mâlik «Muvatta»ında zikretmiştir.

İbnu'l-Arabî gene aynı eserinde şunu söyler: Âyet'el-Kürsî'nin, en değerli âyetlerden olması, mânâsının ve hikmetlerinin büyüklüğünden ileri gelmektedir. Bir şey, kendi zatı, muktezası ve taallukatı ile değer kazanır. Kur'ân âyetleri arasında Âyet'el-Kürsî, sûreler arasında İhlâs sûresi gibidir. Ancak İhlâs sûresi, Âyet'el-Kürsî'ye nazaran iki yönden faziletçe üstündür:

a- İhlâs sûresi, bir sûredir, öteki ise âyettir. Sûre, âyetten daha faziletlidir. Çünkü İhlâs sûresinde, muarızlara karşı tehaddi vardır. Şu halde bu sûre, içinde tehaddi bulunmayan âyetten daha faziletlidir.

b- İhlâs sûresi on beş kelime ile Âyet'el-Kürsî ise elli kelime ile tevhidi ifade etmektedir. Böylece elli kelime ile ifade edilen mânâdaki i'câz kudreti, on beş kelime ile ifade edilen mânâdaki i'câz kudreti kadar olamaz. Bu da, Allah'ın vahdaniyeti ile kudretinin büyüklüğünü gösterir.

5983 İbnu'l-Muneyyir ise şöyle der: Âyet'el-Kürsî, içinde Allah'ın isimleri bulunmayan bir âyete nazaran, bu isimleri ihtiva eden bir sûredir. Zira bu âyette; Bazıları açık Bazıları müstetir olmak üzere, on yedi kelimede Allah'ın isimleri geçmektedir. Bunlar: ***** kelimeleri ile, ***** deki zamirler, ***** daki masdarın fâili olan müstetir zamir, ***** ve ***** kelimeleridir. Şayet; ***** deki zamirlerle, yapılan bir i'raba göre ***** kelimesinden önce takdir edilen zamirler de sayılacak olursa, bu sayı yirmi ikiye ulaşır.

Gazzâlî şöyle der: Âyet'el-Kürsî'nin, âyetlerin en değerlisi olması, Allah'ın zât, sıfat ve efâlini ihtiva etmesindedir. Âyette bunlardan başka bir şey mevcut değildir. Allah'ın zât, sıfat ve efâlinin bilinmesi, ilmin en yüksek gayesidir. Bunların dışında kalanların hepsi, bu üç esasa tabidir. Âyetteki ***** lâfzı zâtına, ***** tevhidine, ***** zâtî sıfatlarına ve azametine işaret etmektedir. Kendi zâtiyle kâim ve başkaları da O'nun zâtiyle kâim mânasında olan ***** kelimesi Celâl ve azametinin derecesini gösterir. ***** âyeti ise, Allah'ın, mahlûkatın sıfatları olan sıfatlardan tenzih ve takdisini gösterir. ***** âyeti, bütün fiillere işaret etmektedir. Çünkü bütün fiiller, Allah'tandır ve O'na dönülecektir. ***** âyeti, Allah'ın mülkünde, hükmünde ve emrinde tek olduğuna işarettir. Şefaat sahibi, Allah'ın şeref ve izin verdiği kimsedir. Bu da, hüküm ve emirde, kendisine ortak olmayı nefyetmektedir. ***** âyeti, ilim sıfatına, bazı bilgilerin üstünlüğüne, her şeyi sadece Allah'ın bildiğine işarettir. Kulların ilmi ancak, Allah'ın iradesine bağlı olarak kendilerine verdiği bilgilerden ibarettir. ***** âyeti, mülkünün genişliğine, kudretinin sonsuzluğuna işarettir. ***** âyeti, kudret sıfatına, kemâline, zayıflık ve noksanlıktan tenzihine işarettir. ***** âyeti ise, sıfatlarındaki iki büyük asla işaret bulunmaktadır.

Bu mânalar düşünülerek, bütün âyetler okunacak olursa, hiçbir âyette bu mânaların bir arada olduğu görülmez. Mesela; ***** ile başlayan âyet ile, İhlâs sûresinde tevhid ve takdis bulunmaktadır. ***** âyetinde Allah'ın efâline işaret edilmektedir. Fatiha sûresinde ise bu üç husus bir arada bulunmaktadır. Fakat bunlar açıkça görülmekten ziyade, birer işaret halinde mevcuttur. Allah'ın tevhîd, takdis ve efâli, Âyete'l-Kürsî'de tafsilâtlı olarak zikredilmiştir. Âyete'l-Kürsî'de mevcut olan bu üç esas, Haşr sûresinin sonu ile Hadîd sûresinin ilk âyetlerinde de yer almıştır. Ancak bunlar bir âyette değil, birkaç âyettedir. Âyete'l-Kürsî'yi bu âyetlerden biriyle karşılaştıracak olursak, Kur'ân' ın âyetlerini bir arada topladığını görürüz. Bu yüzden Âyete'l-Kürsî'nin diğer âyetlere nazaran ayrı bir fazilete sahip olduğu görülür. Çünkü bu âyette, hadisde varid olduğu üzere Hayy ve Kayyûm gibi Allah'ın iki ismi bulunmaktadır.

5984 Gazzâli şunları da ilâve eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Fatiha sûresini «efdal», Âyete'l-Kürsî'yi de «seyyide» gibi bir fazilet ile tanıtmıştır. Bundaki incelik; faziletin dereceleri ve çok sayıdaki nevilerini bir arada toplamış olmasındadır. Çünkü fadl

kelimesi, ziyadelik, efdal ise çok ziyadelik ifade eder. Seyyidlik, bir başkasına tabi olmayı kabul etmeyen, mutlak bir teslimiyeti gerektiren şerefe sahip olmaktır. Fatiha sûresi, birçok mâna ve muhtelif bilgileri ihtiva eden bir sûredir. Bu yüzden, Kur'ân'ın efdal sûrelerindendir. Âyete'l-Kürsî ise, maksud olan diğer bilgilerin kendisine bağlandığı en büyük marifeti ihtiva etmektedir. Bu yüzden seyyid ismi, bu âyete en uygun isim olmuştur.

«Yâsîn, Kur'ân'ın kalbidir» hadisi hakkında Gazzâli şöyle demiştir: İmanın sıhhatı, haşr ve neşri kabul etmeye bağlıdır. Bu iki husus, Yâsîn sûresinde en beliğ bir şekilde işlendiğinden, Kur'ân'ın kalbi olmuştur. Fahruddîn Râzî, Gazzâli'nin bu görüşünü benimsemiştir.

5985 Nesefî, bu sûre hakkında şöyle der: Yâsîn sûresinde, vahdaniyet, risalet ve haşr gibi üç esasın bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu esaslar, doğrudan doğruya kalbi ilgilendiren hususlardır. Dil ve diğer uzuvları ilgilendiren hususlar ise Yâsîn dışındaki sûrelerdir. Bu sûrede sadece ölüm anında, sûrenin kırâatı emredilmiştir. Zira ölüm ânında, lisan zayıflar ve kuvvetini kaybeder, diğer uzuvlar da hareketsiz kalır. Fakat kalp, mâsivayı terkeder, sadece Allah'a yönelir. Bu sırada kalbe kuvvet verecek, bu üç esasın tasdikini sağlayacak olan Yâsîn sûresi okunur.

Bazı ulema İhlâs sûresinin Kur'ân'ın üçte birine mukabil olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bir rivâyete göre; güya Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur'ân'ın üçte birinin okunabileceği bir zamanda İhlâs sûresini tekrar edip duran bir şahsı dinledi. Bundan, İhlâs sûresinin Kur'ân'ın üçte birine eşit olduğu hükmü çıkarılmıştır. Bu izah, hadisin zâhiri mânasından çok uzaktır. Hadisin diğer tarikleri de bunu reddetmektedir. Bir rivâyete göre de şöyle denmiştir, Kur'ân; kıssaları, şer'î hükümleri ve sıfatları ihtiva eder. İhlâs sûresinin tamamı ise, sıfatlardan ibarettir. Bu itibarla, Kur'ân'ın üçte biri kabul edilmiştir.

Gazzâli «Cevahiru'l-Kur'ân» adlı eserinde şunları söyler: Kur'a-n'ın verdiği mühim bilgiler; tevhid, sırat-ı müstakim ve âhiret hakkındaki bilgilerdir. Bunların herbiri tevhide dayanır. Bu yüzden İhlâs sûresi, Kur'ân'ın üçte biridir.

Râzî, Gazzâli'den yaptığı rivâyette şöyle der: Kur'ân, Allah'ın verdiği, vahdaniyeti ve sıfatları hakkında kesin deliller ihtiva eder. Allah'ın sıfatları; ya hakiki, ya fiilî, ya da hükmî sıfatlardır. İhlâs sûresi bu üç sıfattan, hakîki sıfatları ihtiva etmektedir, bu da üçte bir demektir.

5989 Huveyyî şöyle der: Kur'ân'ın gayesi, İslâm'ın sağlam bir din oluşu, imanın husûle gelmesini sağlayan üç esasa dayanmaktadır. Bunlar: Mârifetullah, Resûlunün sıdkını itiraf ve tekrar dirilmenin Allah'ın elinde olduğuna inanmaktır. Kim Allah'ın birliğine inanır, Resûlün sadık olduğunu ve dinin varlığını kabul ederse, hakiki Mü'min olur. Bunlardan birini inkâr ederse, kâfir olur. İhlâs sûresi, birinci esası ihtiva ettiğinden, Kur'ân'ın üçte biri denilmiştir.

5990 Bazı ulema da şöyle der: Kur'ân: haber ve inşa olmak üzere iki kısımdır. Haber de, Hâlik ve mahlukun haberi olmak üzere iki kısımdır. Bunlar; üç tane üçte birdir. İhlâs sûresi sadece Allah'dan haber vermiştir. Bu itibarla sûre, Kur'an'ın üçte biri kabul edilmiştir.

Denildiğine göre bu sûre, sevap bakımından Kur'ân'ın üçte birine mukabildir. Hadisin zâhir bir mânası da buna işaret etmektedir. Zilzâl, Nasr ve Kâfirûn sûreleri hakkında varid olan hadisler de böyledir. Fakat İbn-i Ukayl, bu hadisleri zayıf bulmuş, şöyle demiştir. **«Kur'ân okuyana, her harf karşılığında on sevap yazılır»** hadisinden dolayı, bu sûreleri okuyana Kur'ân'ın üçte biri sevap verilir mânasında anlamak, doğru değildir.

5991 İbn-i Abdi'l-Berr şöyle der. Bu meselede sükut etmek, konuşmaktan daha hayırlı ve daha doğrudur. İshak b. Mansur'dan şu rivâyette bulunmuştur.

İshak b. Mansur, Ahmed b. Hanbel'e: «İhlâs sûresi Kur'ân'ın üçte birine mukabildir» sözünden ne anlarsın diye sormuş, Ahmed b. Hanbel de bana bir açıklamada bulunmadı demiştir. İshak b. Rahaveyh'e aynı soruyu sorduğumda bana şöyle dedi:

Allahu Teâlâ Kur'ân'ını, diğerlerinden üstün tuttuğundan, Kur'ân okuyanın sevabını da, öğrenmeye teşvik olmak üzere, birbirinden farklı tutmuştur. Yoksa, İhlâs sûresini üç kere okuyan Kur'ân'ın tamamını okumuş demek değildir. Bu sûreyi iki yüz kere okusa bile, bu hükmü çıkarmak imkânsızdır.

İb-nu Abdi'l-Berr; Bu meselede Ahmed b. Hanbel ve İbn-i Rahaveyh gibi iki muhaddis, görüş beyan etmekten kaçındılar demiştir.

5992 İbn-i Meylak, **«Zilzâl sûresi, Kur'ân'ın yarısıdır»** hadisi hakkında şöyle der: Kur'ân hükümleri, dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrılır. Zilzâl sûresi, icmâli olarak, ahiretle ilgili bilgileri ihtiva eden bir sûredir. Zilzâl sûresi, Kâria sûresinden fazla olarak, arzın (yerin) içindekileri dışarı çıkarması, üzerinde işlenen bütün haberleri bildirmesidir. Bir başka hadise göre, Kur'ân'ın dörtte biri olması, tekrar dirilmeye îman etmenin, imanın dörtte biri olmasından dolayıdır.

Tirmizî'nin rivâyet ettiği bir hadisde:

Kul, şu dört şeye inanmadıkça, îman etmiş sayılmaz, denilmektedir. Bunlar: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Benim Hak olarak gönderilmiş bir Resûl olduğuma, ölüme ve öldükten sonra tekrar dirilmeye ve kadere imandır. Bu hadis'in mânası, Zilzâl sûresinde mevcut olan ba'se (öldükden sonra dirilmeye) imanın, Kur'ân'ın ifade ettiği imân-ı kâmilin dörtte biri olmasıdır.

4- Zilzâl, Tekâsür ve Kâfirûn Sûrelerinin Faziletleri

5993 İbn-i Meylak, Tekâsür sûresinin bin âyete muadil olmasındaki sırrı şöyle açıklar: Kur'ân-ı Kerîm 6200 küsûr âyetten müteşekkildir. Küsûru saymayacak olursak, bin âyet, Kur'ân'ın dörtte biri olur. Bu sûre, Kur'ân'ın altıda bir gayesini ihtiva eder. İmâm Gazzâlî'nin zikrettiği bu gayeler, üçü mühim, üçü mütemmim olmak üzere altıdır. Bunlardan biri, sûrenin ihtiva ettiği âhiretle ilgili bilgilerdir. Bu mânayı bin âyetle ifade etmek, altıda biri ile ifade etmekten daha kuvvetlidir.

5994 Gene İbn-i Meylak şunları söyler: Kâfirûn sûresinin Kur'ân'ın dörtte biri, İhlâs'ın üçte biri -ki bu iki sûreye müştereken İhlâs adı verilir- olmasındaki sırrı şöyle açıklar:

İhlâs sûresi, Kâfirûn sûresinde bulunmayan sıfatı ilâhiyeye şâmildir. Ayrıca tevhîd; Allah'ın uluhiyyet ve kudsiyyetini isbat, Allah'ın dışındaki ilâhları nefyetmektir. İhlâs sûresi, uluhiyeti ve kudsiyeti açıkça ifade eden, Allah'dan başkasına ibadet edilemeyeceğini bildiren bir sûredir. Kâfirûn sûresi ise, Allah'dan başkasına ibadeti nefyeder, uluhiyet ve kudsiyeti bildiren bir sûredir. Bu iki özellik arasındaki fark, üçte bir ile, dörtte bir arasındaki fark kadardır.

Fahruddîn Râzî ve İbn-i Nakîb'in Tefsir'lerinde zikrettiklerine göre; bazı rivâyetlerde ulema şöyle demiştir: Allah önceki ve sonraki ümmetlere ait bilgileri dört kitapda, bunlarınkini de Kur'ân'da, Kur'ân'dakileri ise Fatiha'da toplamıştır. Buna, Fatiha'nın ilmini Besmele'de, Besmele'ninkini, bâ harfinde topladığını ilâve etmişlerdir. Bu husus, şöyle açıklanabilir: Bütün ilimlerin gayesi, kulun Allah'a kavuşmasıdır. Besmele'deki bâ harfi de ilsak ifade eder. Bu bakımdan bâ harfi kulu, Allah katına ulaştırır. Esas gaye de budur.

74 - KUR'ÂN'DA MÜFRED MÂNÂDA OLAN ÂYETLER

5996 es-Silefî «el-Muhtar Mine't-Tuyuriyyât» adlı eserinde, Şa'bi'nin şöyle dediğini nakleder: Ömer b. Hattab, aralarında İbn-i Mesûd'un da bulunduğu, develerin üzerinde yolculuk eden bir kafileye rastladı. Adamlarından birine: Bu kafilenin nereden geldiğini sormasını emretti. Onlar da mutlaka bir âlim olmalı diyerek, adamına şunu sormasını istedi: Kur'ân'ın en değerli âyeti hangisidir? İbn-i Mesûd bu soruya, ***** **«Allah ki O'ndan başka tanrı yoktur, daima diri, yaratıklarını koruyup yönetendir.»** (Bakara, 255.) âyetidir, şeklinde cevap verdi. Hazret-i Ömer: Kur'ân'ın en muhkem âyeti hangisidir? sor bakalım dedi. İbn-i Mesûd buna da ***** **«Allah, adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder..»** (Nahl, 90.) âyetidir, şeklinde cevapladı. Hazret-i Ömer: Kur'ân'ın en geniş mânalı âyeti hangisidir? sor bakalım, dedi. İbn-i Mesûd buna da, ***** **«Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür. Ve kim de zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu görür.»** (Zilzâl, 7-8.) âyetleridir, şeklinde cevapladı. Hazret-i Ömer Kur'ân'da en çok ümit veren âyet hangisidir? sor dedi, İbn-i Mesûd: ***** **«De ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım...»** (Zümer, 53.) âyetidir, şeklinde cevaplayınca Hazret-i Ömer: Aranızda İbn-i Mesûd var mı? diye sordu. Onlar da: Evet vardır cevabını verdiler. Bu rivâyetin bir benzerini, Abdurrazzâk «Tefsir»inde nakletmiştir.

Abdurrazzâk «Tefsir»inde, İbn-i Mesûd'dan şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da adaleti en güzel şekilde ifade eden âyet, ***** (Nahl, 90.) âyeti, Kur'ân'ın en muhkem âyeti, ***** (Zilzâl, 7-8.) âyetidir.

Hâkim, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Hayır ve şerri ifade eden Kur'ân'ın en geniş manalı âyeti, ***** (Nahl, 90.) âyetidir.

Gene İbn-i Mesûd'dan yaptığı rivâyette şöyle dediğini nakleder: Kur'ân-da sevinç ifade eden en değerli âyet, ***** **«De ki: Ey nefsine karşı aşırı giden kullarım...»** (Zümer, 53.)

âyetidir. Kur'ân'da tevekkülü en güzel ifade eden âyet, ***** **«Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter..»** (Talak, 3.) âyetidir.

Ebû Zerri'il-Haravî «Fedâilu'l-Kur'ân» adlı eserinde, Yahya b. Ya'mer tarikıyle İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) in şöyle dediğini işittim:

Kur'ân'da en değerli âyet, ***** âyeti,

Adaleti en güzel ifade eden âyet, ***** âyeti,

Korkuyu en çok ifade eden âyet ***** (Zilzâl, 7-8.) âyetleri,

En çok ümit veren âyet de, ***** **«De ki: 'Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidi kesmeyin.»** (Zümer, 53.) âyetidir.

6000 Kur'ân'da en çok ümit veren âyetin hangisi olduğu hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar, sırasiyle şunlardır:

1 - Zümer sûresinin yukarıda zikredilen 53. âyetidir.

2-***** **«..'İnanmadın mı' dedi, 'Hayır'...»** (Bakara, 260.) âyetidir. Bunu Hâkim «Müstedrek» inde, Ebû Ubeyd de Safvân b. Selim'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: İbn-i Abbâs, bir gün İbn-i Ömer'le karşılaştığında şunu sordu: Kur'ân'da en ümit verici âyet hangisidir? Bu soruya İbn-i Ömer: ***** (Zümer, 53.) âyetidir, şeklinde cevaplandırınca İbn-i Abbâs: Lakin, bu mânada bir âyet, ***** **«İbrahim de bir zaman: 'Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster' demişti. 'İnanmadın mı' dedi. 'Hayır İnandım, fakat kalbim kuvvet bulsun diye...»** (Bakara, 260.) âyetidir, diyerek, Cenab-ı Hak, Hazret-i İbrahim'den ***** sözüyle razı olmuştur, buyurdu. İbn-i Ömer bu söz üzerine: Hazret-i İbrahim'in bu şekildeki ifadesi, şeytanın vermiş olduğu vesveseden dolayı kalbde ârız olan endişeden ibarettir, dedi.

3- Ebû Nu'aym, «Hilye» adlı eserinde, Ali b. Ebî Tâlib'in şöyle dediğini rivâyet eder: Ey Irak uleması, siz Kur'ân'da en ümit verici âyetin, ***** (Zümer, 53.) âyeti olduğunu söylersiniz. Fakat biz Mekke'liler, Kur'an'da en ümit verici âyetin, şefaat ifade eden, ***** **«Rabbin sana verecek ve sen de razı olacaksın..»** (Duhâ, 5.) âyeti olduğu inancındayız.

4- Vâhidî, Ali b. Hüseyn'in şöyle dediğini rivâyet eder: Cehennem ehline en ağır âyet, ***** **«Şimdi tadın, artık size azabdan başka bir şey tattırmayacağız..»** (Nebe', 30.) âyeti, tevhid ehline en çokça ümit vaad eden âyet, ***** **«Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz..»** (Nisâ, 48.) âyetidir.

Tirmizî, hasen bir senedle Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da en sevdiğim âyet, ***** (Nisâ, 48.) âyetidir.

5- Müslim «Sahih»inde İbnu'l-Mübârek'in şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da en sevdiğim âyet, ***** **«Sizden fazilet ve servet sahibi kimseler... Allah'ın bağışlamasını sevmezmisiniz?..»** (Nûr, 22.) âyetidir.

6- İbn-i Ebî' d-Dünya, Kitabu't-Tevbe bahsinde Ebû Osman Nehdî'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Bana göre bu ümmete en ümit verici âyet, ***** **«Başka bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler, iyi işle kötü işi birbirine karıştırdılar.»** (Tevbe, 102.) âyetidir.

7-8- Ebû Cafer en-Nahhâs şöyle der: ***** **«Yoldan çıkmış kavimden başkası helak edilir mi?»** (Ahkâf, 35.) âyeti, bana göre Kur'an'ın en ümit verici âyetidir. Ancak İbn-i Abbâs, bu nevi âyetin ***** **«...Şüphesiz Rabbin onların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir...»** (Ra'd, 6.) âyeti olduğunu söyler. Aynı ibareyi Mekkî, İbn-i Abbâs'dan rivâyet ederek, Cenab-ı Hak, Ra'd âyetinde ***** **«..onların ihsanlarına karşı..»** buyurmamıştır, demiştir.

9- Heravî «Menâkibu'ş-Şafi'î» adlı eserinde, İbn-i Abdi'l-Ha-kem'in şöyle dediğini rivâyet eder: Şafiî'ye hangi âyet, ümit vericidir diye sordum. Cevabında ***** **«Akraba olan yetimi, yahut hiç bir şeyi olmayan yoksulu..»** (Beled, 15-16.) âyetleri olduğunu söylemiştir. Kendisine, Mü'min'e ümit veren hangisidir, diye sorduğumda: **«Kıyamet gününde her Müslüman'a kâfirlerden birini fidye etmesi hakkı verilip»** şeklindeki hadistir, cevabını vermiştir.

10- ***** **«De ki: Herkes kendi haline uygun yolda hareket eder..»** (İsrâ, 84.) âyetidir.

11- ***** **«..biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız?»** (Sebe', 17.) âyetidir.

12- ***** **«Bize -Allah-ı yalanlayıp O'n, dan yüz çevirenin azaba uğrayacağı vahyolundu...»** (Tâhâ, 48.) âyetidir. Bunu Kirmânî nakletmiştir.

13-***** **«Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizin yaptığı yüzündendir. -Allah- bir çoğunu da affeder..»** (Şûrâ, 30.) âyetidir.

Bu dört âyeti Nevevî, «Ruûsu'l-Mesâil» adlı eserinde nakletmiştir. Son âyet, Hazret-i Ali'den rivâyet edilmiştir. İmâm Ahmed «Musned»inde Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

6014

14- Size Resûlüllah'ın bildirdiği Kur'ân'ın en faziletli âyetini söyleyeyim mi? Bu âyet, ***** (Şûrâ, 30.) âyeti hakkında Şiblî şöyle der: Allah, kendisini birleyen, şehadet getiren bir kâfire cennete girme iznini verirse, kelime-i şehadette devamlı bulunanı hiç cennetten çıkarır mı?

15- Borç âyetidir. Bunun izahı şudur: Bu âyetle Allah kullarına dünyevî menfaatlerinde yol göstermiş, az olsun çok olsun, borçlarını yazma hususuna önem vermelerini istemiştir. Bu âyetle Allah Kullarını bağışlayacağı ümidini vermektedir.

Burada, şunu ilâve etmek isterim: Buna, İbn-i Munzir'in İbn-i Mesûd'dan yaptığı şu rivâyet ilâve edilebilir. İbn-i Mesûd'un bulunduğu bir mecliste Allah'ın İsrail oğullarını faziletli kılmasından söz edilince İbn-i Mesûd şunları söyledi: Benû İsrailden biri, günah işlediğinde, sabahleyin kapısına şu bırakılırdı; **«İşlediğiniz günahın kefâreti olarak Allah'tan bağışlanmanızı dileyin ki günahlarınız bağışlansın.»** Allah'a yemin ederim ki şu âyet

bana, dünya ve dünyada olanlardan daha sevimlidir. Bu âyet, ***** **«Ve onlar bir kötülük yaptıkları ya da nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayarak»** (Âl-i İmrân, 135.) âyetidir.

6017 İbn-i Ebî ’ d-Dünya, Kitabu't-Tevbe bahsinde, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Nisâ sûresinde sekiz âyet vardır ki Müslümanlara, bütün dünya malından daha hayırlıdır. Bunlar:

1- (Nisâ, 26) **«Allah size -helâl ve haram olanı- açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yollarına iletmek ve sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor...»**

2- (Nisâ, 27.) **«Allah, sizin tevbenizi kabul etmek istiyor, şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar.»**

3- (Nisâ, 28.) **«Allah sizden ağır teklifleri hafifletmek istiyor...»**

4-(Nisâ, 31.) **«Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız...»**

5-(Nisâ, 40.) **«Allah zerre kadar haksızlık etmez...»**

6- (Nisâ, 110.) **«Kim bir kötülük yapar, yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse...»**

7- (Nisâ, 48.) **«Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz..»**

8- (Nisa, 152.) **«Ve onlar ki, Allah'a ve elçilerine inandılar, onlardan hiç biri arasında ayırım yapmadılar...»** âyetleridir.

6018 İbn-i Ebî Hâtim, İkrime'nin şöyle dediğini rivâyet eder: İbn-i Abbâs'a: Kur' an'da, Müslümana en kolay gelen âyet hangisidir, diye sorulduğunda, ***** **«Rabbimiz, Allah'tır deyip sonra..»** (Fussilet, 30.) âyetidir, cevabını vermiştir.

İbn-i Râhaveyh, «Musned»inde şöyle rivâyet etmiştir: Bize Ebû Ömer 'Akadî, o da, bize Abdullah b. Atıyye, o da Muhammed b. Munteşir'in şöyle dediğini nakleder: Bir kimse Ömer b. Hattab'a, Kur’ân'da en çok korku veren âyeti biliyorum dedi. Hazret-i Ömer bu sözüne kızarak elindeki sopayla vurdu: Niye bu âyeti arayıp buldun? Peki, o hangi âyettir diye sordu. O kimse, ***** **«Kötülük yapan cezasını çeker»** (Nisâ, 123.) âyetidir cevabını verdi. Ve şunu ilâve etti: Bizden kim olursa olsun, kötülük yaptığında mutlaka cezasını görür. Bunun üzerine Hazret-i Ömer: Bu âyet nâzil olduğunda, yiyip içmez durumdaydık. Sonra bunu hafifleten, ***** **«kim bir kötülük yapar, yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'dan mağfiret dilerse, Allah'ı bağışlayıcı ve esirgeyici bulur.»** (Nisâ, 110.) âyeti nâzil olunca rahatladık, buyurdu.

İbn-i Ebî Hâtim, Hasan-i Basri'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Ebû Berze Eslemi'ye, cehennem ehline işaret eden en şiddetli âyet hangisidir diye sordum. Bana: ***** **«..artık size azabdan başka bir şey artırmayacağız..»** (Nebe', 30.) âyetidir, cevabını verdi.

6021 «Sahihu'l-Buharî»de Süfyân'ın şöyle dediği rivâyet edilir: Kur'an'da bana en şiddetli gelen âyet, ***** **«..siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça bir esas üzerinde değilsiniz.»** (Mâide, 68.) âyetidir demiştir.

İbn-i Cerîr, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da şu âyetten daha azarlayıcı bir âyet görmedim. ***** **«Rabbanîler ve hahamların onları günah söz söylemekten, haram yemekten men etmeleri gerekmez miydi?..»** (Mâide, 63.)

İbn-i Mübarek «Kitabu'z-Zühd»ünde, Dahhâk b. Müzahim'in şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da bana göre, Mâide, 63. (yukarıda geçen) âyeti, korku veren âyetlerin en şiddetlisidir.

6024 İbn-i Ebî Hâtim, Hasani Basri'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a ***** **«..Fakat Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun, insanlardan çekiniyordun..»** (Ahzâb, 37.) âyetinden daha ağır gelen bir âyet nâzil olmamıştır.

İbn-i Munzir, İbn-i Sîrin'den şu rivâyette bulunmuştur: Münafıklara, şu âyetten daha çok korku veren bir âyet nâzil olmamıştır. ***** **«İnsanlardan kimi de vardır ki, 'Allah'a ve âhiret gününe inandık' derler, oysa inanmamışlardır.»** (Bakara, 8.) âyet.

İbn-i Munzir, Ebû Hanife'den şunu rivâyet eder: Kur'ân'da en çok korku veren âyet, ***** **«Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının..»** (Âl-i İmrân, 131.) âyetidir.

Bazıları da en çok korku veren âyetin, ***** **«Ey iki sekal (bir ağırlığı, şerefi olan iki toplum) sizin için de (hesabınızı görecek) boş vaktimiz olacak.»** (Rahmân, 31.) âyeti olduğunu söylemiş, bu yüzden Bazı ulema bu âyeti gece bekçisinden işitseydim, sabaha kadar uyumazdım demiştir.

Ebû Zeyd «Nevadir» adlı eserinde, İmâm Mâlik'in şu sözünü nakleder: Nefsine uyanlara dehşet veren âyet, ***** **«O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır..»** (Âl-i İmrân, 106.) âyetidir.

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû'l-Âliyye'nin şu sözünü nakleder: Kur'ân'da iki âyet vardır ki, Kur'ân'la mücadele edene, çok ağır gelir. Bunlar, ***** **«İnkâr edenlerden başkası, Allah'ın âyetleri hakkında mücadele etmez..»** (Mü'min, 4.) âyeti ile, ***** **«Kitapta ayrılığa düşenler, elbette derin bir anlaşmazlık içindedirler.»** (Bakara, 176.) âyetidir.

6030 Saîdi şöyle der: Hacc sûresi; içinde Mekkî-Medenî, hazarî-seferî, leylî-neharî, harb ve sulh hâli, nasih-mensûh gibi âyetleri ihtiva eden bir sûredir. Mekkî âyetler, otuzuncu âyetten sûrenin sonuna kadar devam eden âyetlerdir. Medeni âyetler, on beşinci âyetten otuzuncu âyete kadardır. Leylî âyetler, sûrenin başından itibaren beş âyettir. Neharî âyetler, dokuzuncu âyetten on ikinci âyete kadar olan âyetlerdir. Hadarî âyetler, yirminci âyete kadar devam eden âyetlerdir.

Suyutî şunu ilâve eder: Seferi âyet, sûrenin ilk âyetidir. Nasih âyeti ***** **«Kendileriyle savaşılan Mü'minlere savaşma izni verildi..»** (Hac, 39.), mensûh, ***** **«Allah aranızda hükmedecektir..»** (Hac, 69.) âyetidir ki bunu seyf âyeti neshetmiştir. ***** **«Senden önce hiç bir resûl göndermemiştik ki...»** (Hac, 52.) âyetini ise ***** **«Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın.»** (A'lâ, 6.) âyeti neshetmiştir.

6032 Kirmânî şöyle der: Müfessirler, ***** **«Ey inananlar, aranızda şahitlik etsin..»** (Mâide, 106.) âyetini, hüküm, mânâ ve irâb bakımından Kur'ân'ın müşkil âyetlerinden olduğunu zikrederler.

Bir başka müellif şöyle der: ***** **«Ey Ademoğulları, süslerinizi alın.»** (A'raf, 31.) âyeti, emir, nehiy, mübah ve haram bakımından, dînî hükümlerin esaslarını toplayan bir âyettir.

Kirmânî «Acaib» adlı eserinde: ***** **«Size en güzel kıssayı anlatıyoruz.»** (Yûsuf, 3.) âyeti hakkında şunu söyler: Âyetteki kıssa sözü, Yusuf kıssasına işaret eder. Hased edenle edileni, efendi ile kölesi, şahidlik edenle edileni, âşık ile mâşuku, hapsedilenle serbest bırakılanı, tutuklananla tutuklanmayanı, bollukla kıtlığı ve insan için izahı güç olan şeyleri ihtiva ettiğinden, bu kıssaya «ahsenu'l-Kasas» adı verilmiştir.

Ebû Ubeyde'nin Ru'be'den şu rivâyetini de nakleder: Kur'ân'da en mânalı âyet, ***** **«O halde sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle..»** (Hicr, 94.) âyetidir.

6036 İbn-i Hâleveyh, «Kitabu Leyse» adlı eserinde şöyle der: Arapçada mâ-i nâfiyeyi üç lügatta toplayan âyet, ***** **«O kadınlar onların anaları değildir.»** (Mücadele, 2.) âyetidir. Cumhur, ***** kelimesindeki **tâ**'yı mansub, Bazı ulema merfû, İbn-i Mesûd da harfi cer ilâvesiyle mecrur okumuştur. İbn-i Hâleveyh, Kur'ân'da ***** vezninde, İbn-i Abbâs'ın kırâatına göre ***** **«İyi bilin ki onlar O'ndan gizlenmek için göğüslerini büzerler..»** (Hûd, 5.) âyetinden başka bir âyet yoktur.

6037 Bazı müellifler şöyle der:

Kur'ân'ın en uzun sûresi Bakara,

En kısa sûresi Kevser sûresi,

En uzun âyet borç âyeti,

En kısa âyet, ***** ile ***** âyetidir.

En uzun kelime ise, ***** **«..Onunla sizi suladık..»** (Hicr, 22.) âyetindeki kelimedir.

Kur'ân'da mevcut şu iki âyet, mu'cem harflerden meydana gelmiştir. Bunlardan biri, ***** **«Sonra o üzüntünün ardından (Allah) size bir güven indirdi ki..»** (Âl-i İmrân, 154.) âyet, diğeri de, ***** **«Muhammed Allah'ın Resûlüdür..»** (Fetih, 29.) âyetidir.

Kur'ân'da ardarda ***** harfinin geldiği iki âyet vardır. Bunlar (Bakara, 235.) âyeti ile, ***** (Kehf, 60.) âyetidir.

İki ***** harfinin bulunduğu âyet, sadece ***** (Bakara, 200.) âyeti ile ***** (Müddessir, 42.) âyetidir.

İki ***** harfinin ardarda geldiği âyet, ***** (Âl-i İmrân, 85.) âyetidir.

Kur'ân'da yirmi üç kef harfinin bulunduğu âyet sadece borç (Bakara, 282.) âyetidir.

İçinde on üç vakf (duruş) bulunan âyet, iki miras (Nisâ, 11-12.) âyetidir.

İçinde on tane vâv harfi bulunan üç âyetlik sûre, Asr sûresidir.

İçinde elli iki vakf bulunan, elli bir âyetlik sûre, Rahmân sûresidir. Bu sözlerin çoğunu İbn-i Hâleveyh nakletmiştir.

Ebû Abdillah Habbâzî şöyle der: Sultan Mahmud b. Melikşah'ın huzuruna çıktığımda bana ilk sorusu, Kur'ân'da gayın ile başlayan âyetler hangisi, olmuştur. Kendilerine bunun ***** (Gâfir, 3.) ***** (Rûm, 2.) ve ***** (Fatiha, 7.) âyetleri olduğunu söyledim.

Şeyhulislam İbn-i Hacer'in kendi hattıyla yazılmış bir eserinden şunları naklettim: Kur'ân'da ardarda gelen dört şeddeli âyetler şunlardır: ***** **«..Rabbin asla unutkan değildir. O, göklerin...Rabbidir.»** (Meryem, 64, 65.), ***** (Nur, 40.), ***** (Yâsin, 58.), *****

75 - HAVÂSSU'L-KUR'ÂN

6048 Bu sahada, mütekaddimîn'den Temîmî ve Huccetu'l-İslâm Gazzâlî ile, müteahhirîn'den Yâfi'î müstakil eser telif etmişlerdir. Havass hakkında söylenenlerin çoğu, salih kimselerin tecrübelerine dayanır. Önce, bu hususta varid olan hadisleri zikredecek, sonra da selef-i salihinin sözlerini nakledeceğiz.

İbn-i Mâce ve diğer muhaddisler, İbn-i Mesûd'un şu sözünü naklederler: Size, bal ve Kur'ân gibi iki şifa verilmiştir. İbn-i Mâce, Hazret-i Ali'nin şu sözünü nakleder: En hayırlı şifa, Kur'ân'dır. Ebû Ubeyd, Talha b. Musarrif'in şöyle dediğini nakleder: Hastanın yanında Kur'ân okunduğunda, bir rahatlık hissettiği söylenir. Beyhaki «Şu'âb»ında, Vâsile b. Eska'dan şu rivâyeti nakleder. Bir Sahabi Resûlüllah'a boğaz ağrısından şikayeti olduğunu söyler. Resûlüllah kendisine: Kur'ân oku, buyurur. İbn-i Merdeveyh, Ebû Sa'îdi'l-Hudrî'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Sahâbeden biri Resûlüllah'a gelerek; göğsüm ağrıyor diye şikayette bulunur. Resûlüllah bu sözüne karşılık kendisine: Kur'ân oku Cenab-ı Hak, Kur'ân hakkında, ***** **«.göğüslerde olana bir şifa...»** (Yûnus, 57.) buyurmuştur.

Beyhaki ve diğer ulema Abdullah b. Cabir'den şu rivâyeti nakletmişlerdir: Fatiha sûresinde, her derde deva olacak şifa vardır.

Hale'î, «Fevâid» adlı eserinde, Câbir b. Abdullah'ın şu sözünü nakleder: Fatiha sûresi, ölüm dışında her derde şifadır.

Sa'îd b. Mansur, Beyhaki ve diğer ulema, Ebû Sa'îdi'l-Hudrî'nin şu sözünü rivâyet ederler: Fatiha sûresi, zehirlenmeye karşı şifadır.

Buhârî, Ebû Sa'îdi'l-Hudrî'nin şu sözünü nakleder: Bir gün sefere çıkmıştık, bir yere konakladığımızda, bize bir cariye geldi ve şöyle dedi: Bu semtin reisi hastadır. İçinizde hastalıktan anlayan var mıdır? Aramızdan biri kalkarak cariye ile birlikte hastanın yanına gitti. Hastaya, Fatiha sûresini okudu. Bir süre sonra hasta iyileşti. Bu hadise, Resûlüllah'a aktarılınca şöyle buyurdu: Bu sûrenin, şifa verdiğini nereden biliyordun?

Taberânî «Mu'cemu'l-Evsat»ında, Saib b. Zeyd'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah bana Fatiha sûresini okuyarak, vücudumdaki kötü kokudan kurtardı.

Bezzâr, Enes'in şu sözünü rivâyet eder: Başını yastığa koyduğunda, Fatiha ve İhlâs sûrelerini okursan, ölümden başka herşeyden kurtulursun. Müslim Ebû Hüreyre'nin şu sözünü nakleder: Bakara sûresi okunan bir eve şeytan giremez.

Abdullah b. Ahmed, «Zevaid'ul-Müsned» adlı eserinde, Ubeyy b. Ka'b'ın şu sözünü rivâyet eder: Bir gün Resûlüllah'ın yanında idim. Bir Arabi gelerek şöyle dedi: Kardeşim ağrılar içinde kıvranıyor. Resûlüllah: Ağrısı nedir diye sordu. O da şiddetli sıkıntısı var cevabını

verdi. Resûlüllah, kendisini getirmesini söyledi. Hastayı getirerek Resûlüllah'ın önüne oturttu. Resûlüllah hastaya sıra ile Fatiha, Bakara sûresinin ilk dört âyeti, ***** (Bakara, 163.) âyet ile Âyet'el-Kürsî, Âmenerresûlü, ***** (Âl-i İmrân, 18.) âyeti, ***** (A'raf, 54.) âyeti, ***** (Mü'minun, 116.) âyeti, ***** (Cin, 3.) âyeti, Sâffât sûresinin ilk on âyeti, Haşr sûresinin son üç âyeti, İhlâs ve muavvizeteyn sûrelerini okudu. Bu kıraattan sonra hasta, hiç ağrı-sıkıntı çekmemiş gibi kurtulup iyileşti.

6062 Dârimî, İbn-i Mesûd'dan merfuan şu rivâyette bulunmuştur: Bakara sûresinin ilk dört âyetini, Âyet'el-Kürsî'yi, ondan sonraki iki âyeti, Bakara sûresinin son üç âyetini okuyan kimsenin kendisine ve aile efradına, o gün ne şeytan yanaşabilir, ne de bir kötülük arız olur, bir deliye okunsa, hemen kurtulur.

Buhârî, Ebû Hüreyre'den, şunu rivâyet eder: Cinlerden biri Ebû Hüreyre'ye şöyle dedi: Yatağa girdiğinde Âyet'el-Kürsî'yi okursan, sabaha kadar Allah başına bir koruyucu melek diker, şeytanı senden uzak tutar. Ebû Hüreyre bu kıssayı Resûlüllah'a aktardığında şöyle buyurdu: O yalancı, seni inandırdı mı?

Mehâmilî, «Fevaid» adlı eserinde İbn-i Mesûd'un şu sözünü nakleder: Sahâbeden biri Resûlüllah'a gelerek: Allah katında bana faydalı olacak bir şey öğret dedi. Resûlüllah kendisine: Âyet'el-Kürsî'yi oku; bu sûre seni ve zürriyetini koruduğu gibi, evini ve çevresindeki bütün evleri, her türlü felâketten korur, buyurdu.

Dîneverî «el-Mucâlese» adlı eserinde, Hasan-i Basrî'den şu rivâyette bulunur. Resûlüllah şöyle buyurmuştur: Cebrâîl bana gelerek şunu söyledi: Cinlerden biri seni tuzağa düşürmek istiyor, yatağına girdiğinde, Âyet'el-Kürsî'yi oku.

«Firdevs» adlı eserde, Ebû Katade'nin şu sözü nakledilir: Bir sıkıntı ânında Âyet'el-Kürsî'yi okuyanı, Allah o sıkıntıdan kurtarır.

Dârimî, İbn-i Mesûd'un talebelerinden olan Mugîre b. Sebî'den şöyle dediğini rivâyet eder: Bir kimse yatarken, Bakara sûresinden şu on âyeti okursa, Kur'ân'ı unutmaz. Bu âyetler; ilk dört âyet, Âyet'el-Kürsî ile müteakip iki âyet ve sonundaki üç âyettir.

Deylemî, Ebû Hüreyre'den merfuan şu hadisi rivâyet eder: Kur'ân'da şifa veren, Allah'a en sevimli olan iki âyet vardır. Bunlar, Bakara sûresinin son iki âyetidir.

Taberânî, Muaz b. Cebel'den, Resûlüllah'ın kendisine şöyle dediğini nakleder: Sana, yapacağın en hayırlı bir dua öğreteyim mi? Dağlar kadar borcun olsa, Allah bu borcunu ödemeyi nasip eder. Bu dua: ***** **«De ki: 'Allahım, (ey) mülkün sahibi, Sen dilediğine mülkü verirsin,..»** (Âl-i İmrân, 26.) âyet.

Beyhaki De'avât babında, İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunur: Size bir hayvan zorluk çıkarır veya sırtına bindirmezse, kulağına şu âyeti okuyun: *****

«Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez ona teslim olmuştur. Ve ona döndürülüp götürüleceklerdir.» (Âli İmrân, 83.)

Beyhaki «Şu'abu'l-İman»ında tanınmayan râvilerin bulunduğu bir senedle, Hazret-i Ali'den, merfuan şu rivâyette bulunur: En'âm sûresi herhangi bir hastaya okunduğunda, Allah ona şifa verir.

İbn-i Sünnî, Hazret-i Fatıma'dan şu rivâyette bulunur: Resûlüllah, Hazret-i Fatıma' nın doğum sancıları arttığında, zevcelerinden Ümmü Seleme ve Zeyneb binti Cahş'ı çağırarak, yanında Âyet'el-Kürsî ile ***** **«Elbette Rabbiniz Allah'tır..»** (Araf, 44.) âyetini ve muavvizeteyn sûrelerini okumalarını emretti.

İbn-i Sünnî ayrıca Hüseyin b. Ali'den şu rivâyeti nakletmiştir: Ümmetim, deniz yolculuğuna çıktıklarında boğulmaktan emin olmaları için ***** **«..Onun akıp gitmesi de durması da Rabbinin adıyladır; Rabbin çok esirgeyen ve bağışlayandır.»** (Hûd, 41.) âyetini okusunlar, buyurdu.

İbn-i Ebî Hâtim, Leys b. Sabit'ten, şöyle dediğini rivâyet eder: Şu üç âyet, içinde su bulunan bir kaba okunarak sihir yapılanların başına dökülürse, sihrden şifa bulur. Bu âyetler; ***** (Yûnus, 81-82.), ***** (Araf, 118.) ve müteakip dört âyet ile ***** (Tâhâ, 69.) âyetleridir.

Hâkim ve diğer muhaddisler, Ebû Hüreyre'nin şu sözünü rivâyet ederler: Her sıkıntıya düştüğümde Cibril bana görünür ve ya Muhammed: ***** **Ölümsüz olan Allah'a dayanıp güvendim,** de ve *****

«"Çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, acizlikten ötürü bir yardımcısı da bulunmayan Allah'a hamdolsun" de ve O'na yaraşır biçimde Onu yücelt.» (İsrâ, 111.) âyetini oku, buyurdu.

Sâbûni, «Mietân» adlı eserinde İbn-i Abbâs'dan merfuan şu rivâyette bulunur. İsrâ sûresinin son iki âyetini okuyan, hırsızlıktan emin olur.

Beyhaki deavât babında, Enes'in şu sözünü nakleder: Allah kuluna, mal mülk ve evlat nimeti verdiğinde ***** **Allah'ın dediği olur, Allah'ın yardımı olmadan hiçbirşey olmaz,** desin. Ölüm dışında, Allah onu afetlerden korur.

Dârimi ve diğer muhaddisler, Abdetu b. Ebî Lubabe tarikıyle, Zerr b. Hu-beyş'in şöyle dediğini nakleder: Bir kimse, Kehf sûresinin son âyetini, gecenin belli bir saatinde uyanmak için okursa, o saatte uyanır. Zerr'in kölesi; biz bunu tecrübe ettik, aynen gerçekleştiğini gördük, der.

Tirmizî ve Hâkim, Said b. Ebî Vakkas'dan şu rivâyette bulunur: bir kimse, Zennun (Yûnus) (aleyhisselâm)ın, balığın karnında iken okuduğu, *****

(Enbiya, 87.) âyetini okursa, Allah her dileğini kabul eder.

İbn-i Sünnî, Resûlüllah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: Öyle bir dua biliyorum ki, her sıkıntıya düşen okusa, sıkıntısından kurtulur. Bu da, kardeşim Yûnus'un; ***** **«..fakat sonunda karanlıklar içinde: 'Senden başka (gerçek) tanrı yoktur, Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim' diye seslenmişti.»** (Enbiya, 87.) âyetindeki duasıdır.

Beyhaki, İbn-i Sünnî ve Ebû Ubeyd, İbn-i Mesûd'dan şu rivâyette bulunmuşlardır: İbn-i Mesûd, felakete uğrayan bir kimseyi okuyarak onu bu durumundan Allah'ın izniyle kurtarmıştı. Resûlüllah kendisine: Hangi âyeti okudun? diye sorduğunda İbn-i Mesûd, ***** **«Sizi boşuna yarattığımızı mı sanıyorsunuz...»** (Mü'minûn, 115.) âyetinden sûrenin sonuna kadar olan âyetleri okudum, der. Resûlüllah bunun üzerine: Bir Mü'min bu âyetleri bir dağa okusa, o dağ zeval bulup yok olur, buyurdu.

Deylemî ile, «Fedail» adlı eserinde İbn-i Hibbân, Ebû Zerr'in şu sözünü rivâyet ederler: Bir Mü'mine ölüm sırasında Yâsin sûresi okunsa, Allah ona son nefesinde kolaylık verir.

Mehamili «Emâli» adlı eserinde, Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini nakleder: Bir kimse, bir ihtiyacı karşısında Yâsin sûresini okusa, ihtiyacı görülür. Bu hadis mursel olarak Dârimi tarafından da rivâyet edilmiştir.

6085 Hâkim «Müstedrek»inde, Ebû Cafer Muhammed b. Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Kalbinde bir kasavet bulunan kimse, gül ve zaferan suyu bulunan bir kaba Yâsin sûresini yazıp koysun, sonra bu suyu içsin.

İbn-i Daris, Said b. Cübeyr'den şu rivâyeti nakleder. Deli bir kimseye Yâsin sûresi okunsa, o kimse bu dertten kurtulur. Yahya b. Ebî Kesir'in şöyle dediğini de nakleder: Sabahleyin bir kimse Yâsin sûresini okusa, akşama kadar sevinç içinde kalır. Akşamları okusa, sabaha kadar kederden uzak kalır. Bunu bize, tecrübe edenler haber verdi.

Tirmizî, Ebû Hüreyre'nin şu sözünü nakleder: Duhan sûresinin tamamını, Mü'min sûresinin ilk üç âyetini, akşamları da Âyete'l-Kürsî'yi okusa, sabaha kadar muhafaza edilir. Bunları sabahleyin okusa, akşama kadar muhafaza edilir. Bu rivâyeti Dârimi; kendisini üzecek bir şeyle karşılaşmaz, cümlesiyle nakletmiştir.

Beyhaki, Haris b. Ebî Üsame ve Ebû Ubeyd, İbn-i Mesûd'dan şu rivâyette bulunmuştur: Vâkıa sûresini her gece okuyan, asla fakirlik görmez. İbn-i Abbâs'dan zor durumla karşılaşan kadın hakkında merfuan şu rivâyeti naklederler: Bir kağıda; ***** ibaresi ile, ***** (Nâziât, 46.), ***** (Ahkâf, 35.) âyetleri yazılıp bir su içine atılsın, sonra da içirilsin.

Ebû Dâvud, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: İçinde bir şüphe veya vesvese hasıl olan kimse, ***** (Hadid, 3.) âyetini okusun.

Taberânî, Hazret-i Ali'nin şu sözünü rivâyet eder: Resûlüllah'ı akrep soktuğunda, su ve tuz istedi, böcek sokan yeri bunlarla ovarak Kâfirûn, Felak ve Nisâ sûrelerini okudu.

Ebû Dâvud, Nesâî, İbn-i Hibbân ve Hâkim, İbn-i Mesûd'dan şu sözü nakletmişlerdir: Resûlüllah bir hastaya, muavvizeteyn sûrelerinden başka bir şey okumazdı. Tirmizî ve Nesâî, Ebû Said'den şu rivâyeti nakletmiştir Resûlüllah cin çarpması ve nazardan, muavvizeteyn sûreleri nâzil oluncaya kadar duadan geri kalmazdı. Bu sûrelerin nüzûlünden sonra, diğerlerini bırakıp, bu sûrelere devam etti.

Buraya kadar Havassu'l-Kur'ân'la ilgili mevzu hadis derecesine varmayan Sahâbe ve tâbi'ûn'dan, merfuan rivâyet edilen, sözlerden tesbit ettiklerim bunlardır. Sağlam rivâyetlere dayanmayan pek çok sözler nakledilmiştir. Bunların sahih olup olmadığını ancak Allah bilir.

İbn-i Cevzi, şu latif hikayeyi nakleder: İbn-i Nâsır'ın hocaları Meymune binti Sâkûl Bağdadi'nin şöyle dediğini söylemiştir: Bir komşumuz bize eziyette bulundu. Bunun üzerine iki rekat namaz kılarak, her sûrenin ilk âyetini okumak suretiyle Kur'ân'ı hatmettim ve şu duada bulundum: Allahım, komşumun şerrinden bizi koru. Sonra uyudum; gözümü açtığımda seher vakti idi. Komşumuz bu sırada merdivenden inerken ayağı kaydı, düşüp öldü.

Havâssu'l-Kur'ân'la İlgili Bilgiler

6098 İbn-i't-Tin şöyle der: İçinde Allah'ın isimleri bulunan âyetlerle tedavide bulunmak, ruhani tedavi şeklidir. Şayet dualar, salih kimselerin ağzından okunursa, Allah'ın izniyle şifa hasıl olur. Cemiyette bu gibi kimseler azalınca insanlar, cismani tıbba ve tedaviye önem vermeğe başladılar.

Şunu ilâve etmek isterim: Resûlüllah'ın; gerçek Mü'min, âyetleri bir dağ üzerine okusa, o dağ zeval bulup yok olur hadisi, buna işaret etmektedir.

Kurtubî şöyle der: Ruhani tedavinin Allah kelamı ve isimleriyle yapılması caizdir. Şayet bunlar kelam-ı kibar bile olsa, yapılan dua, müstecaptır.

Rabi şöyle der: Şâfiî hazretlerine, ruhani tedaviden sordum: İster âyetlerle, ister Allah'ın bilinen isimleriyle yapılmasında beis yoktur, demiştir.

İbn-i Battal ise şöyle der: Allah'a sığınmayı ifade eden âyetlerdeki sır, Kur'ân'ın diğer âyetlerinde mevcut değildir. Bu âyetler; sihir haset, şeytanın şerri ve vesvesesi gibi mekruh şeyleri ihtiva eden dualar olduğundan Resûlüllah, bunlarla duada bulunurdu.

İbn-i Kayyim el-Cevziyye, Fatiha süresiyle şifa dileme hakkında şunları söyler: Bazı ulemanın duasında, bereket ve faydalar olduğu bilinirken, Allah kelamında niye fayda umulmasın? Fatiha sûresinin benzeri, ne Kur'ân'da ne de diğer semavi kitaplarda mevcuttur. Bu sûre, Kur'ân'ın bütün mânalarını cemeden bir sûredir. Bu sürede; Allah'ın isimleri, âhiret günü, tevhid, yardım dileme ve hidayet konusunda Allah'a muhtaç olma gibi duaların en güzeli zikredilmiştir. Fatiha'daki dua, sırat-ı mustakim'de olmayı ifade eden bir duadır. Bu dua, Allah'ın kemal sıfatları, tevhidi ve ibadeti mevcuttur. Bunlar; Allah'ın emrettiklerini yapmak, nehyettiklerinden kaçınmak ve doğru yolda gitmekle sağlanır. Bu sûre ayrıca âlemleri teşkil eden varlıkların zikri, Allah'a îman edip bununla amel edenlerin nimete kavuşacakları, Allah'a îman ettikten sonra, bu imandan dönüp Allah'ın gazabına uğrayanları, Allah'a ibadetten sapanları da ihtiva etmektedir. Bunlara ilâveten sûrede, kader, dinin esası, Allah'ın isimleri, kıyamet, tevbe, nefsi terbiye, kalbi ıslah ve bid'at ehlini toptan red mevcuttur. Bu kadar geniş mânalar taşıyan sûre ile, her nevi hastalığa şifa talebinde bulunmak, elbette yerinde bir dua olur.

Nevevî, «Şerhu'l-Muhezzeb» adlı eserinde şöyle der: Kur'ân âyetleri yazılıp su dolu bir kaba konulsa, bu su hastaya içirilse, Hasan-i Basri, Mücahid, Ebû Kilabe ve Evzai'ye göre, bunda beis yoktur. Nehai bunu kerih görmekle beraber Mezhebimize göre bunda bir beis yoktur, demiştir.

Kadı Hüseyin, Begavî ve diğer ulema, helva ve yemek üzerine Kur'ân âyetleri yazılıp yenmesinde bir beis görmemişlerdir. Zerkeşî şöyle der: Su dolu kaba Kur'ân âyetleri yazılıp içilmesi meselesine cevaz verenlerden imad en-Nîhî, âyetin bir kağıda yazılarak yutulmasına cevaz vermemiştir. Fakat İbn-i Abdisselam, suyun içilmesini de kabul etmemiştir. Çünkü ona göre içilen bu su, bağırsaklardaki artıklara karışır. Bu meselede farklı görüşler olabilir.

76 - KUR'ÂN'IN YAZI ŞEKLİ VE YAZMA ÂDABI

Bu sahada mütekaddimin ve müteahhirin ulemasından Bazıları, münferid eser telif etmişlerdir. Ebû Amri'd-Dâni bunlardan biridir. Ebû'l-Abbâs Merakeşi, Kur'ân'da yazı kaidesine muhalif olan yönlere dair «Unvanu'd-Delil fî mersûmi Hatti't-Tenzil» adlı bir kitap telif etmiştir. Müellif bu eserinde, bazı harflerin kelimedeki mânasına bağlı olarak, yazı şeklinin değiştiğini açıklamıştır. Ben burada, bu değişikliği izaha çalışacağım.

İbn-i Eşte, «Kitabu'l-Mesahif» adlı eserinde Kabu'l-Ahbar'a dayanan bir senedle şöyle dediğini rivâyet eder: Arap, Süryani ve diğer dillerde ilk yazıyı, ölümünden üç sene önce Adem (aleyhisselâm) yazmıştır. Hazret-i Adem bunu çamura yazmış, sonra pişirerek muhafaza etmiştir. Yeryüzü tufana uğrayınca her kavim, kendine ait bir yazı şekli bulmuş, bu yazıyı kullanmışlardır. Hazret-i İbrahim'in oğlu İsmail (aleyhisselâm) da Arapça yazıyı ilk yazanlardandır.

İbn-i Eşte, İkrime tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şu sözünü nakleder: İlk Arap yazısını bulan, İsmail (aleyhisselâm) dır. Bu yazıyı, kelimesi ve okunuşuyla tesbit eden Hazret-i İsmail'dir. O, önce kelimeleri birbiriyle bitişik şekilde yazmıştır. Mesela Besmeleyi, ***** şeklinde kaleme almıştır. Arkadan oğulları Humeysa Kayzer, kelimeleri birbirinden ayırarak bugünkü şekline koymuşlardır.

İbn-i Eşte, Said b. Cubeyr tarikıyle İbn-i Abbâs'tan şu rivâyette bulunmuştur: Allah'ın indirdiği ilk yazı şekli, Ebucâd yazısıdır.

İbn-i Faris şöyle der: Yazının ***** **«İnsana bilmediğini kalemle öğretti.»** (Alak, 4-5.), ***** **«Kaleme ve yazdıklarına andolsun..»** (Kalem, 1.) âyetlerine dayanarak tevkifi olduğunu söyleyebiliriz. Allah'ın Hazret-i Adem'e öğrettiği isimlerde bütün kelimeler mevcutta ilk alfabe ve yazı şekli hakkında değişik rivâyetler mevcuttur. Bunları burada açıklamaya lüzum görmediğimden, ayrı bir eserde genişçe ele aldım.

1- Arapça Yazı Kaideleri

Arapça yazı kaidesine göre kelimeler ilk ve son harfleri dikkate alınarak, alfabedeki harflerle yazılır. Nahiv uleması, bu yazı şekline bazı usul ve kaideler getirmiştir. Buna göre bazı kelimeler, İmâm Mushaftaki kelimelerin yazılışına uymamaktadır.

Dâni, «el-Mukni» adlı eserinde Eşheb'den rivâyetine göre, İmâm Mâlik'e şu soru sorulmuştur: Mushaf, Arapların sonradan tesbit ettikleri alfabeye göre mi yazılmıştır? Mâlik buna: Hayır cevabını vermiş, mushaf yazısının, eski Arap hattına göre yazıldığını söylemiş, ulemadan bu görüşe muhalefet eden olmadı, demiştir. Dâni, eserinin bir başka yerinde şöyle

der: İmâm Mâlik'e Kur'ân'daki vav ve elif harflerinin yazılışı ile ilgili şu soru tevcih edildi: Mushafta aynı harfleri görsen değiştirir misin? Mâlik; hayır değiştirmem, aynen kabul ederim, cevabını verdi. Ebû Amr Dâni bu sözünü şöyle açıklar. ***** kelimesindeki vav ve elif harfleri gibi yazılırlar, fakat okunmayan ziyade harfleri kastetmiştir. İmâm Ahmed, İmâm mushafda mevcut, vav, ya, elif veya diğer harflerin olduğu gibi korunması gerektiğini söyler.

Beyhaki, «Şuab»ında şöyle der: Mushafı istinsah eden kimse, mushafların yazısını aynen korumalı, herhangi bir değişikliğe gitmemelidir. Mushafları ilk yazanlar, bu ilmi daha iyi biliyor, kalben ve lisanen buna bağlanıyor, bu emanetin değerini bizden daha çok takdir ediyorlardı. Kendimizi, onların seviyesinde olduğumuzu sanmamız doğru değildir.

Aşağıda, Kur'ân'ın yazı şekline dair kaideleri, Hazif, Ziyade, Hemze, Bedel, Vasl ve Fasl olmak üzere altı şekilde sunmağa çalışacak, bir kelimede iki kırâat varsa, bunlardan birini yazacağız.

1) Hazif

Nida **ya** sından elif hazfedilir; ***** kelimeleri buna misaldir. Tenbih ha'sından da hazfedilir, ***** kelimeleri buna misaldir. Zamirle birlikte elif hazfedilir. ***** kelimeleri buna misaldir. ***** kelimeleri de bu kabildendir. Ayrıca ***** ile ***** ve ***** kelimeleri elifin hazfiyle yazılır. ***** (İsrâ, 93.) ***** kelimesinde hazfedilmemiştir.

Lâmelif'teki elifin hazfine misal: ***** kelimeleridir.

İki lâm arasındaki elifin hazfine misal: ***** ve ***** (Âl-i İmrân, 96.) kelimeleridir.

Özel isimlerden üç harfi aşan kelimelerdeki elifler hazfedilir. Bunlar: ***** dir. Ancak ***** kelimeleri müstesnadır. ***** kelimesindeki vav, ***** kelimesinde yâ harfi hazfedildiğinden elifler hazfedilmemiştir.

***** ve ***** kelimelerinde ihtilaf edilmiştir.

Kelimenin son harfi değilse, isim veya fiillerdeki tesniye elifleri de hazfedilir. ***** kelimeleri buna misaldir. ***** âyetindeki ***** bundan müstesnadır.

Cemi müzekker veya müennes salimlerdeki elifler hazfedilir. ***** kelimeleri buna misaldir. Zâriyat ve Tur sûrelerindeki ***** kelimesi, İnfitar sûresindeki ***** Şûrâ sûresindeki ***** kelimesi, Yûsuf sûresindeki ***** Yûnus sûresindeki ***** ile ***** kelimeleri, bundan müstesnadır. ***** ve ***** kelimelerinde hemze, ***** ve kelimelerinde şeddeden dolayı, elif hazfedilmemiştir.

Eğer kelimede ikinci bir elif bulunursa, Fussilet sûresindeki âyeti hariç, bu elif de hazfedilir.

***** (Mefâil) veya benzeri vezinde gelen bütün cemi kelimelerdeki elif de hazfedilir. ***** kelimeleri buna misaldir. ***** kelimesindeki ikinci elif te hazfedilmiştir.

***** ve ***** gibi aded bildiren, ***** kelimelerindeki elif de hazfedilir. Ancak Zâriyat sûresi sonundaki ***** kelimesi hariç; eğer bu kelime tesniye yapılırsa elif geri gelir. ***** ve ***** ***** kelimeleri buna misaldir. Ancak Kehf sûresinin, ***** ve Neml

sûresindeki ***** âyetlerindeki kitap kelimesi, bundan müstesnadır. ***** daki ve ***** fiilinin emir sigasındaki elif hazfedilir.

Kelimede bulunan iki veya üç elif de hazfedilir. ***** kelimeleri buna misaldir. Ancak Necm sûresindeki ***** ve kelimeleri bundan müstesnadır. ***** ve ***** kelimelerinde elif hazfedilmiştir. Ancak ***** âyetinde hazfedilmemiştir.

Hicr ve Kehf sûrelerindeki hariç, ***** kelimesindeki iki elif hazfedilmiştir.

Mankus ve tenvinli isimler, ister merfu, ister mecrur olsun, sonundaki ya harfi hazfedilir. ***** ve ***** kelimeleri buna misaldir. Mankus ismin başına nida geldiğinde ya harfi hazfedilir. Ancak ***** (Zümer, 53.) ile ***** (Ankebût, 56.) âyetindekiler, bundan müstesnadır; veya nida olmadığı zaman hazfedilir. Ancak ***** (İsrâ, 53.), ***** (Duhan, 23.), ***** (Fecr, 29.) âyetlerindeki kelimeler bundan müstesnadır. ***** kelimeleri de bunun gibidir. Ancak ***** ***** ve ***** kelimeleri bundan müstesnadır. ***** kelimelerinde mütekellim ya'sı hazfedilmiştir. Ancak Yâsin sûresindeki ***** Bakara sûresindeki ***** bundan müstesnadır. ***** hariç, ***** Âl-i İmrân ve Tâhâ'dakiler hariç, *****Araf'taki müstesna ***** kelimeleri buna misaldir.

Diğerleriyle birlikte vav da hazfedilir. ***** kelimeleri buna misaldir.

Misline idgam edilen ***** da hazfedilir; ***** ***** kelimeleri buna misaldir.

Bu Kaideye Dahil Olmayan Hazifler

Şu kelimelerde, kaide harici, elifler hazfedilir; *****

***** kelimeleri buna misaldir. Şu kelimelerde, kaide dışı, elifler hazfedilir:

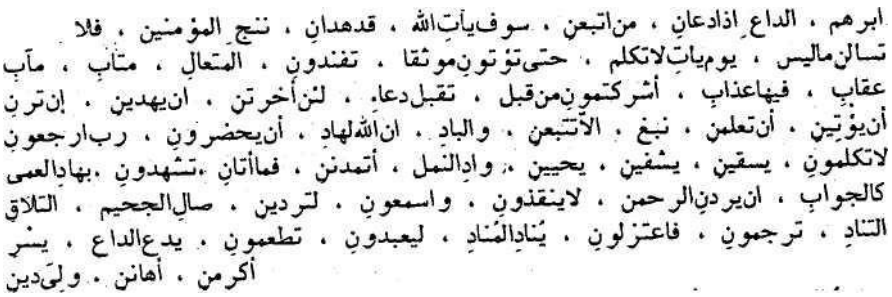
ابرهم ، الداعِ اذادعانِ ، مناتبعن ، سوفيأتِالله ، قدهدانِ ، ننجِ المؤمنين ، فلا
تسالنمالیس ، يومياتِلاتكلم ، حتىتؤتونِموثقا ، تفندونِ ، المتعالِ ، متابِ ، مآبِ
عقابِ ، فيهاعذابِ ، أشركتمونِمنقبل ، تقبلدعاءِ ، لنأخرتنِ ، انيهدين ، إنترنِ
أنيؤتِين ، أنتعلمنِ ، نبغِ ، الأتتبعنِ ، والبادِ ، انالله‌لهادِ ، أنيحضرونِ ، ربارجعونِ
لاتكلمونِ ، يسقينِ ، يشفين ، يحيين ، وادِالنمل ، أتمدننِ ، فماأتانِ ، تشهدونِ ، بهادِالعمى
كالجوابِ ، انيردنِالرحمن ، لاينقذونِ ، واسمعونِ ، لتردين ، صالِالجحيم ، التلاقِ
التنادِ ، ترجمونِ ، فاعتزلونِ ، يُنادِالمُنادِ ، ليعبدونِ ، تطعمونِ ، يدعِالداع ، يسرِ
أكرمن ، أهانن ، ولِيَدين

Kaide dışı olarak şu kelimelerde vav hazfedilir: *****

Merrakeşi şöyle der: Yukarıdaki dört kelimede mevcut vavın hazfi, fiilin vukuundaki sürate, fâildeki suhulete, meydana gelen işin ortaya çıkardığı şiddetli infiale tenbih içindir.

***** âyetindeki vavın hazfi, fâile kolaylığı, hayır işlerinde koştuğu gibi, şerde de koşabileceğine işaret etmekten ziyade, şerrin kendisine, hayırlı işlerden daha yakın olduğuna delalet etmesindendir.

***** âyetindeki, vavın hazfi, batılın süratle gidip ortadan kaybolacağına delalet etmesindendir. ***** âyetindeki vavın hazfi, duanın sürati ile dua edene icabetteki sürate delalet etmesindendir.

***** âyetindeki vavın hazfi ise, emredilen işin süratle yapılmasına ve Zebanilerin emre icabet etmesindeki sürate delalet etmesindendir.

2) Ziyade

Cemi isimlerin sonunda vavdan sonra elif getirilir; *****

***** buna misaldir. ***** kelimesi ile ***** hariç, müfred isimlerde elif gelmez. ***** gibi, merfu olsun, mensub olsun müfred veya cemi olsun şu fiillerin sonundaki vav'a elif ilâve edilemez. ***** kelimeleri buna misaldir.

Vav üzerine yazılan hemzeden sonra ziyade elif getirilir. ***** buna misaldir. Ayrıca ***** ***** kelimelerine de elif ilâve edilmiştir.

Yâ ile Cim harfi arasında elif ziyade edilir. Zümer ve Fecr sûrelerindeki ***** gibi, ***** kelimesindeki hemze, mutlaka yazılır. Şu kelimelere ***** harfi ilâve edilir;***** kelimeleri buna misaldir.

***** kelimesi ve benzerleri ile ***** kelimesine vav ilâve edilir.

Merakeşi şöyle der: ***** ve ***** gibi kelimelerde bu harflerin ziyade edilmesi korku, azamet, tehdid ve vaid ifade etmesinden dolayıdır. Aynı şekilde ***** kelimesindeki ziyade harfler, benzeri hiçbir kuvvette bulunmayan sema'nın bina edilişindeki Allah'ın kuvvetini, tazim için kullanılmıştır.

Kirmani, «el-Acaib» adlı eserinde şöyle der: Arap yazısından önceki yazılarda fetha elif, zamme vav, kesre de yâ ile gösterilmiştir. Bu yüzden ***** ve benzeri kelimeler elif'le, ***** da olduğu gibi kesre yerine yâ ile, ***** ve benzeri kelimelerde olduğu gibi zamme yerine vav yazılmıştır. Bu husus, ilk Arap yazısından henüz kurtulamadıklarındandır.

3) Hemze

Sakin hemze; başta, ortada veya sonda olsun, kendinden önceki harfin harekesine uygun bir şekilde yazılır; ***** kelimeleri buna misaldir. Ancak ***** kelimelerinde harekenin cinsi olan harf hazfedilmiştir. ***** kelimesinde olduğu gibi, başına fâ harfi gelen emir fiilleri, ***** kelimesinde olduğu gibi başına vav harfi gelen emir fiilleri aynen böyledir.

Hemze harekeli olur, kelimenin başına veya kendisine ziyade bir harf ilave edilirse fetha, zamme veya kesre durumunda olsun, elifle yazılır.***** kelimeleri buna misaldir. *****

***** kelimeleri bundan müstesnadır. Bazen de yâ ile yazılır. Ancak ***** ve ***** kelimeleri bundan müstesnadır. Şayet hemze ortada ise, harekesi cinsinden olan harfin üzerine yazılır.

***** ve ***** kelimeleri buna misaldir. Ancak ***** kelimeleri müstesnadır. Şayet mâkabli fetha, kesre veya zamme olursa, hemze hazfedilmez, harfin harekesi gibi yazılır. ***** kelimeleri buna misaldir. Şayet mâkabli sakin olursa, üzerine yazıldığı harf hazfedilir; ***** kelimeleri buna misaldir. Ancak ***** kelimeleri müstesnadır. Şayet mâkabli elif, kendisi meftuh ise, daha önce geçtiği gibi, iki elif yanyana geldiğinden hazfedilir. Bu durumda hemze, kendi şekliyle kalır. ***** kelimesi buna misaldir. ***** kelimesinde de elif hazfedilir. Şayet hemze, zamme veya kesre ise, ***** kelimelerinde olduğu gibi, hazfedilir. Ancak ***** kelimeleri bundan müstesnadır.

Şayet kendisinden sonra aynı cinsten bir harf gelirse, yukarıda geçtiği gibi, hazfedilir. ***** kelimeleri buna misaldir. Şayet hemze, kelimenin sonunda ise, mâkablindeki harfin harekesiyle okunur. ***** kelimeleri buna misaldir. Ancak, ***** kelimeleri bundan müstesnadır, hemzeler vav üzerine yazılır. Şayet mâkabli sakin olursa, harfsiz yazılır. ***** kelimeleri buna misaldir. Ancak ***** kelimeleri bundan müstesnadır. Ferra da bunları istisna kabul etmiştir. Fakat bana göre son üç kelime istisna edilmemelidir; Çünkü vav'dan sonra gelen elif, hemze suretinde gelmemiş; fiilin vav'ından sonra ziyade olmuştur.

4) Bedel

Muzaf olmaksızın, ***** kelimeleri, tefhim gayesiyle elif'ten bedel olarak vav ile yazılır. **Ya'**dan kalbedilmiş olan bütün elifler, isim olsun, fiil olsun, zamire bitişsin bitişmesin sakin kelimeye mülaki olsun olmasın, yâ ile yazılır. ***** kelimesi buna misaldir. ***** kelimeleri de buna ayrı bir misâldir. Ancak, ***** kelimeleri bundan müstesnadır. Mâkabli yâ olanlar da böyledir. ***** kelimeleri buna misaldir. İsim olsun, fiil olsun ***** kelimesi bundan müstesnadır.

***** keyfe mânasında olan ***** ve ***** kelimeleri yâ ile yazılır. Ancak ***** kelimesi bundan müstesnadır. İsim olsun fiil olsun, vavi olan sülasi kelimeler, elifle yazılır. ***** kelimeleri buna misaldir. Ancak, ***** ve ***** kelimeleri bundan müstesnadır.

Nûn-i tekid-i muhaffefe'den bedel olarak, elifle yazılır. ***** kelimeleri buna misaldir. ***** kelimesi ise, nun'la yazılır. Müenneslik hâ'sı ***** ile yazılır. Bakara, Araf, Hûd, Rûm ve Zuhruf sûrelerindeki ***** Bakara, Âl-i İmrân, Mâide, İbrahim, Nahl, Lokman, Fâtır, Tûr sûrelerindeki ***** Enfâl, Fâtır, Mü'min sûrelerindeki ***** kelimeleri ile ***** kelimeleri bu kaideden müstesnadır.

5) Vasıl ve Fasl

***** kelimesi, vasl edilerek bitişik yazılır. Şu son kelime bundan müstesnadır. ***** Araf sûresinde ***** Tevbe sûresinde ***** Hûd sûresinde ***** Hac sûresinde ***** Yâsin sûresinde ***** Mümtehine sûresinde ***** Nûn (Kalem) sûresinde ***** kelimesi de vasledilmiştir. Ancak Nisâ ve Rûm sûrelerindeki ***** Münafikûn sûresindeki ***** âyetleri bundan müstesnadır.

***** daima vasledilerek yazılır. ***** daima vasledilerek yazılır. Ancak ***** bundan müstesnadır. ***** daima kesre ile vasıl halinde yazılır. Ancak Ra'd sûresindeki ***** bundan müstesnadır. ***** kelimesi daima fetha ile yazılır. ***** kelimesi de mutlak olarak vasl halinde yazılır. Ancak Nur sûresindeki ***** kelimesi, Necm sûresindeki ***** kelimesi ayrı olarak yazılır. ***** kelimesi de vasl edilerek yazılır. Ancak Nisâ sûresindeki ***** ile Tevbe sûresindeki ***** Sâffât sûresinde ***** ile Fussilet sûresinde ***** kelimeleri ayrı olarak yazılmıştır.

***** kelimesi de mutlak olarak vasl ile yazılır. Ancak Kasas sûresindeki

***** ayrı yazılmıştır.

***** kelimesi de mutlak olarak vasl ile yazılır. Ancak on bir sûrede ayrı yazılır. Bunlar: Bakara sûresindeki ikinci ***** Mâide ve Enam sûresindeki ***** Enbiya sûresindeki ***** Nur sûresindeki ***** Rûm sûresindeki ***** Zümer sûresindeki ***** Vâkıa sûresindeki ***** âyetleridir.

***** kelimesi daima vasl halinde yazılır. Ancak Enam sûresindeki ***** (En'âm, 134.) kelimesi ayrı olarak yazılır.

***** kelimesi fetha ile daima vasl halinde yazılır. Ancak Hac ve Lokman sûrelerinde ***** (Hac, 62, Lokman, 30.) kelimesi ayrı olarak yazılır. Ancak ***** (Nisâ, 91.), ***** (İbrahim, 34.) âyetlerinde ayrı olarak yazılır.

***** kelimesi daima vasl halinde yazılır. Ancak ***** ile gelince ayrı yazılır.

***** kelimeleri daima vasl halinde yazılır. ***** kelimeleri ayrı yazılır. Ancak Kehf ve Kıyame sûrelerindekiler vasl halinde yazılır. ***** kelimesi, ayrı yazılır. Ancak ***** âyetlerinde bitişik yazılır. Nisâ sûresindeki ***** Şuarâ sûresinde ***** Ahzâb sûresindeki ***** âyetlerinde ihtilaf edilmiştir. ***** kelimesi ayrı yazılır. Ancak Âl-i İmrân, Hac, Hadid ve Ahzâb sûrelerindeki ikinci kelime bitişik olarak yazılır.

***** ve ***** kelimeleri ayrı yazılır. Ancak Tâhâ sûresindeki ***** ***** kelimesi bitişik yazılır. Bu durumda hemze, vav üzerinde gelir, ***** nun hemzesi hazfedilir, kelime ***** şekline girer.

6) İki kıraatı olup da, birine göre yazılan kelimeler.

Bundan muradımız, şaz olmayanlardır; *****

***** kelimeleri buna misaldir. ***** kelimesi her yerde elifsiz gelir. Elifle okunduğu kadar, hazfiyle de okunur. ***** Bu âyetlerdeki elifsiz yazılan kelimeler, cemi okunduğu gibi, müfred de okunmuştur.

***** kelimesi yâ ile, ***** kelimesi elif ile, ***** kelimesi yâ'sız, ***** kelimesi sadece elif, ***** kelimesi tek nun'la okunur.

***** Araf sûresindeki ***** ve ***** kelimeleri sadece sâd harfi ile yazılır.

Bazı kelimeler her iki kıraata uygun bir şekilde yazılır. ***** kelimesi buna misaldir. Bir kıraata göre bu kelime, cemi müzekker salim olduğundan, elif hazfedilerek yazılmıştır.

7) Şaz Kıraata Uygun Olarak Yazılan Âyetler

Buna misal; ***** âyetleridir.

Kelimenin yazılışında olmayan, ziyade olarak muhtelif meşhur kıraatlara misal; ***** kelimeleri okundukları gibi yazılırlar. Bu kelimeler, İmâm Mushaflarda bulunan kelimelerdir.

Fevatihu's-suver, telaffuz şekliyle değil, harflerin meşhur olan kendi şekilleri ile yazılır. ***** ayrı yazılırken, ***** ve ***** bitişik yazılırlar.

8) Kur'ân'ın Yazılış Âdabı

Kur’ân'ın güzel, açık ve okunaklı bir şekilde yazılması müstehaptır. Kelimelerine talik yapmak ve küçük çapta bir yere yazmak mekruhtur.

Ebû Ubeyd «Fedailu'l-Kur’ân» adlı eserinde, Hazret-i Ömer'den şu rivâyette bulunmuştur: Hazret-i Ömer bir gün, ince bir kalemle mushaf yazan birine rastlar. Yaptığı bu işi hoş görmeyerek adamı sorguya çeker ve Allah'ın kitabına tazimde bulunun, der. Hazret-i Ömer, büyük harflerle yazılan mushaf gördüğünde sevinirdi.

Abdurrazzak, Hazret-i Ali'nin mushafların küçük ebatta olmasını kerih gördüğünü nakleder. Ebû Ubeyd, Hazret-i Ali'nin Kur’ân'ın küçük ebatta yazılmasını hoş karşılamadığını nakleder. Ebû Ubeyd ve Beyhaki, Ebû Hâkim Abdi'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Bir gün mushaf yazarken, Hazret-i Ali yanıma geldi. Bana: Kalemin düzgün olsun, dedi. Kalemi güzelce açtım, yazmağa başladım. Bana: İşte böyle olacak, Allah Kur’ân-ı nurlandırdığı gibi, sen de nurlandır, dedi.

Beyhaki, Hazret-i Ali'den merfuan şöyle dediğini nakleder: Bir kimse Besmeleyi çok güzel yazdı da, Allah günahlarını bağışladı.

Ebû Nuaym «Tarihu İsbahan»da, İbn-i Eşte «Kitabu'l-Me-sahif»inde Eban tarikıyle, Enes'den merfuan şu rivâyeti yapmışlardır: Besmele'yi güzelce yazanın günahlarını Allah bağışlar. İbn-i Eşte, Ömer b. Abdulaziz'den yaptığı rivâyette onun, valilerine yazdığı bir yazıda, Besmele'yi yazan, Rahmân kelimesini uzatarak yazsın, dediğini nakleder. İbn-i Eşte, Zeyd b. Sabitten şu rivâyette bulunur. Besmele'de sin harfini uzatmadan yazanı, kerih görürdü. Yezid b. Elbi Habib'den yaptığı rivâyet de şudur: Amr b. Âsım'ın katibi, Hazret-i Ömer'e yazdığı mektupta, Besmele'deki sin'i uzatmadan yazmıştı. Bunun üzerine Hazret-i Ömer adamı dövdü. Kendisine Hazret-i Ömer seni niye dövdü, diye sorulduğunda: Besmele'deki sini uzatmadığımdan, cevabını verdi. İbn-i Sirin'den yaptığı rivâyet de şöyledir: Besmele'deki sin harfini uzatmayanı, hoş karşılamazdı.

İbn-i Ebî Dâvud «Kitabu'l-Mesahif»inde, İbn-i Sirin'in mushafı süslü yazanı kerih gördüğünü nakleder. Neden kerih gördüğü sorulunca, bir eksiklik olduğunu söyledi. Necis bir şeyle Kur’ân'ın yazılması haramdır, altın suyu ile yazılırsa güzel olur, dedi. Gazâli de bunu rivâyet etmiştir. Ebû Ubeyd, İbn-i Abbâs, Ebû Zerr ve Ebû'd-Derda'nın, altın suyuyla yazılmasını kerih gördüklerini nakleder. Ebû Ubeyd, İbn-i Mesûd'dan şu rivâyette bulunmuştur: İbn-i Mesûd bir gün mushafı altın suyuyla süsleyen bir kimseyi görünce; ona Kur' an'ın en güzel süsü, onu hakkıyla tilâvet etmektir, dedi.

Şâfiî uleması şöyle der: Kur’ân'ın, duvara ve tavana yazılması şiddetle mekruhtur.

Kur’ân'ın Arapça dışında bir dilde yazılması meselesinde Zerkeşî şöyle der: Bu hususta hiçbir alimin görüşünü beyan ettiğini görmedim. Belki de caiz olabilir. Şu kadar var ki Arapça bilenin, Kur’ân'ı Arapça olarak okuması daha iyidir. Fakat akla en yakın olan, Arapça dışında bir dille yazılmamalıdır. Bu aynen, Arapça dışında başka bir dille okunması gibidir. Ulemanın; 'kalem, iki dilden biridir' sözü de bunu ifade eder. Halbuki Araplar, Arapça dışında bir başka

dili bilmiyorlardı. Allahü teâlâ da Kur'ân'ı tanıtırken «Apaçık bir Arapça ile nâzil olduğunu» söylemiştir.

İbn-i Ebî Dâvud, İbrahim et-Temimi'nin şöyle dediğini nakleder: Mushaflar ancak Mısır hattıyla yazılmalıdır.

İbn-i Ebî Dâvud, Kur'ân'ın Mısır hattıyla yazılmasının Arapça'nın en önemli özelliği olduğunu söyler.

2- Mushaf'ın Noktalanması ve Harekelenmesi

Bu konuda farklı görüşler vardır. Bir rivâyete göre mushafa ilk noktalama işaretleri yapan Abdulmelik b. Mervan'ın emriyle Ebû'l-Esved ed-Dueli'dir. Bir rivâyete göre; Hasen-i Basri veya Yahya b. Yamer veya Nasr b. Asım el-Leysi'dir.

Kur'ân'a ilk hemze, şedde, revm ve işmam'ı koyan el-Halil'dir.

Katade: Kur'ân önce noktalandı, sonra da hizip ve cüzlere ayrıldı, der.

Kur'ân'da yapılan ilk çalışma, âyet sonlarına nokta koymak oldu. Sonra âyetlerin baş ve sonları belirlendi.

İbn-i Ebî Dâvud, Yahya b. Ebî Kesir'in şöyle dediğini rivâyet eder: Sahâbe, âyet başlarına konan üç noktadan başka, Kur'an'a bir ilâvede bulunmamışlardır.

Ebû Ubeyd, İbn-i Mesûd'un: Kur'ân'a, Kur'ân dışında bir şey ilâve etmeyin, dediğini nakletmiştir. Nehai'den yaptığı rivâyette ise, mushaftaki noktaları hoş görmediğini nakleder. İbn-i Sirin de: Kur'ân'daki noktaları, fevatih ve havatimleri hoş karşılamamıştır. İbn-i Mesûd ve Mücahid de, Kur'ân'ın aşirlere bölünmesini kerih görmüşlerdir.

İbn-i Ebî Dâvud, Nehai'den yaptığı rivâyette aşirleri, fevâtihi, mushafın ebadını küçültmeyi, sûre adlarının yazılmasını kerih gördüğünü nakleder. Ayrıca, içinde sûre veya âyet adı yazılı bir mushaf getirildiğinde Nehai, bunları silin; çünkü İbn-i Mesûd, mushafa bunların yazılmasını kerih görmüştür, dediğini nakleder. Ebû'l-Âliyye'den yaptığı rivâyette ise, mushafta sûrenin başı şöyle, sonu şöyledir, şeklinde yazılan yazıları, kerih gördüğünü nakleder.

Mâlik b. Enes şöyle der: Resûlüllah'ın 'Kur'ân'ı Kur'ân dışındaki kelimelerden tecrid ediniz' sözüne uyarak Kur'ân'a, aşir ve humus işaretlerinin konulması, sûre isimleri, âyet sayılarının yazılması mekruhtur. Nokta konulması ise, caizdir. Çünkü nokta bir şekil değildir. Noktaların Kur'ân'dan olduğunun önemi yoktur. Bunlar, okunan kelimelerin durumunu göstermekten başka bir şey değildir. Buna ihtiyaç duyanlar için, konulmasında bir sakınca yoktur.

Beyhaki şöyle der: Kur'ân'a karşı saygı göstermek, en güzel bir hatla, okunaklı yazmak, harfleri küçültmemek ve sık yazmamak, âyet, secde, aşir, vakf sayılan, kırâat ihtilafı ve âyetlerin mânaları gibi hususları âyetlere karıştırmamak, Kur'ân'ın adabındandır.

İbn-i Ebî Dâvud, Hasan-i Basri ve İbn-i Sirin'in mushafı noktalamada beis görmediklerini nakleder. Rabi'a b. Ebî AbdirRahmândan da harekelenmesinde beis olmadığını nakleder.

Nevevî şöyle der: Mushaf'a nokta ve hareke koymak, hata ve tahriften koruduğu için müstehabdır. İbn-i Mücahid, mushafta ancak müşkil kelimeler harekelenmelidir, der.

Dâni ise şöyle der: Mushafta, harflerin şeklini değiştireceğinden siyah nokta konulmasına; muhtelif kıraatların, büyük ölçüde karışıklık ve değişikliğe yol açacağından değişik renkli yazı ile bir mushafta toplanmasına cevaz verilmemiştir. Bana göre; hareke, tenvin, şedde, sükun ve med işaretleri kırmızı, hemzeler ise sarı renkle yazılmalıdır.

Cürcani, «eş-Şâfi» adlı eserinde, Şâfiî ulemasından yaptığı nakle dayanarak şöyle der: Kur'ân'daki kelimelerin tefsirini satır aralarına yazmak, çirkindir.

3- Kur'ân'ın Harekelenmesi

6229 İslam'ın ilk günlerinde Kur'ân'ın harekelenmesi, nokta şeklinde olurdu. Fetha, harfin önüne bir nokta, zamme harfin sonuna, kesre ise altına konulurdu. Dâni bu usulü uygulamıştır. Günümüzde meşhur olan hareke şekli, harflerden alınan harekelerdir. En çok kullanılan ve daha açık olan bu harekelemeyi, ilk defa el-Halil ortaya çıkarmıştır. Fetha harfin üstünde uzunca bir çizgi, kesre harfin altında bir çizgi, zamme ise harfin üstünde küçük vav şeklinde bir işaret, tenvin aynı harfin tekrarıyle, şayet harf **halk** harflerinden önce ve muzher bir harf ise, o harfin üstüne yazılır. Aksi takdirde iki harf arasında kalır. Mahzuf elif ve ondan bedel olan harf yerine, kırmızı işaret konur. Mahzuf olan hemze, harfsiz olarak kırmızı hemze ile yazılır. Yâ harfinden önceki nun ve tenvine ik-lab alâmeti olarak, kırmızı nun harfi konur. Halk harflerinden önce de sükun konur. Sükun, idgam ve ihfada okunur. Her sakin harfe sükun konulur, idgam edilen harften sükun kaldırılır. ***** dan önceki ***** harfi hariç, sonraki harf şeddelenir. ***** kelimesinde olduğu gibi ***** harfine sükun konulur.

Harbi, «Garibu'l-Hadis» adlı eserinde, İbn-i Mesûd'un: 'Kur'ân'ı tecrid ediniz' sözünün iki mânaya geldiğini açıklar:

Birincisi; tilâveti sırasında başka bir söz karıştırmayınız.

İkincisi ise, yazısına nokta veya aşir işaretleri koymayınız, olduğunu söyler.

Beyhaki, İbn-i Mesûd'un kastettiği mâna şudur der: Kur'ân'a diğer kitaplardan bir şey karıştırmayanız, çünkü Kur'ân'ın dışındaki kitaplar bize Yahudi ve Hristiyanlar tarafından ulaştırılmaktadır, onlarınsa güvenilir kimseler olmadığı aşikardır.

4- Mushaf'ın Ücretle Yazılması, Satılıp Alınması

6232 İbn-i Ebî Dâvud, «Kitabu'l-Mesahif»inde, İbn-i Abbâs'ın Mushaf yazmadan dolayı ücret almayı kerih gördüğünü nakleder. Aynı rivâyeti, Eyyub es-Sahtiyani'den nakleder. Hazret-i Ömer ve İbn-i Mesûd'dan yaptığı rivâyete göre, Mushaf'ın alınıp satılmasını, yazma ücreti alınmasını kerih görmüşlerdir. Muhammed b. Sirin'den de aynı rivâyette bulunmuştur. Mücahid, İbnu'l-Müseyyeb ve Hasan-ı Basri'den yaptığı rivâyete göre bunlar, yukarıdaki üç şeyin yapılmasında beis görmediklerini, nakleder.

Said b. Cübeyr'den yaptığı rivâyete göre, Mushafların satılması konusunda bir soruya, beis yoktur, şeklinde cevap verdiğini, Mushaf yazanların el emeklerini aldığını, nakletmiştir.

İbnu'l-Hanefiyye'den yaptığı rivâyette, Mushaf satma konusunda bir soruya, satmasında beis olmadığını, satılanın kağıt olduğunu nakletmiştir. Abdullah b. Şakik'den yaptığı rivâyette şöyle dediğini nakletmiştir: Sahâbe-i Kirâm, Mushaf'ın satılışı konusunda cevaz vermezlerdi. Nahai'nin; 'Mushaf ne satılır, ne de miras bırakılır' sözünü de rivâyet etmiştir.

İbn-i Müseyyeb'den yaptığı rivâyete göre, bu zat Mushaf satışını hoş karşılamaz, kardeşine Mushaf'ı yazmada yardım et, veya ona hibe et, dediğini nakleder. Ata tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Mushafları satın al, fakat satma. Mücahid'den yaptığı rivâyette ise Mücahid, Mushafların satılmasını nehyetmiş, fakat alınmasına ruhsat vermiştir.

Buraya kadar yapılan nakillerde, selefin şu üç görüşte toplandığı ortaya çıkmıştır; Mushafın satılması kerih, alınması ise kerih değildir. Bize göre en doğru olan da budur.

Nevevî, «Şerhu'l-Mühezzeb»inde bunu doğrulamış, bu görüşü Şâfiî hazretlerinin sözüyle, İbnu'l-Enbari'nin «Zevaidu'r-Ravda» adlı eserinden nakletmiştir.

Rafii şöyle der: Denildiğine göre, Mushaf yazmadan dolayı alınan ücret, kağıdına ödenen ücrettir. Çünkü Allah kelamı alınıp satılmaz. Bir rivâyete göre de alınan ücret, istinsah ücretidir.

Yukarıdaki iki sözün isnadı, İbnu'l-Hanefiyye ile İbn-i Cübeyr'e dayanır. Burada üçüncü bir görüş daha vardır ki o da, hem yazma ücreti, hem de kağıt, bedelidir.

İbn-i Ebî Dâvud, Şabi'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Mushaf'ın satılmasında bir beis yoktur. Çünkü satan, kağıt ile el emeğini satmaktadır.

5- Mushaf'a Layık Olan Hürmet Şekilleri

Şeyh İzzeddin b. Abdisselam, «Kavaid» adlı eserinde şöyle der: Mushaf huzurunda ayakta durmak, Sahâbe devrinde görülmese bile, bidati hasene'dir. Bu konuda en doğru söz, Nevevî'nin «et-Tibyan» adlı eserinde ifade ettiği sözüdür. Nevevî, bu hareketin Kur'ân'a tazim ve değer verme bakımından müstehap olduğunu kabul etmiştir.

Kur'ân'ı öpmek müstehaptır. Çünkü İkrime b. Ebî Cehl Mushaf'ı öperdi. Bazı ulema da Mushaf'ın öpülmesini Haceru'l-Esved'in öpülmesiyle kıyaslamışlardır. Çünkü Mushaf, Allah'ın kullarına bir hediyesidir. Küçük çocuğun öpülmesi nasıl müstehapsa, Mushaf'ın öpülmesi de meşrudur.

Ahmed b. Hanbel'den şu üç rivâyet nakledilmiştir; Mushaf'ı öpmek caizdir, müstehaptır. Mushaf'ın öpülmesinde, hürmet ve ikram olsa bile, bu mevzuda kıyas yapmak doğru değildir. Bu yüzden Hazret-i Ömer, Haceru'l-Esved hakkında şöyle demiştir. Eğer seni Resûlüllah'ın öptüğünü görmeseydim, ben de öp-mezdim.

Mushaf'a güzel koku sürülmesi, yüksek bir yere konması müstehaptır. Mushaf'ın yastık yapılıp üzerinde uyunması haramdır. Çünkü bu hareket, Mushaf'ı küçük düşürmek veya ihanet etmektir. Zerkeşî, Mushaf'a doğru ayak uzatmayı da haram sayar.

İbn-i Ebî Dâvud Sufyan'dan, Mushaf'ın duvara asılmasının mekruh olduğunu nakleder. Ayrıca Dahhak'dan şöyle dediğini rivâyet eder: Hadis-i Nebevi'ye, Mushaf'a ayırdığınız yüksek yer gibi bir yer ayırmayınız.

Sahih bir kavle göre Mushaf'ı gümüşle süslemek caizdir. Beyhaki, Velid b. Müslim'in şöyle dediğini rivâyet eder: Mâlik b. Enes'e Mushaf'ın gümüşle süslenip süslenemeyeceğini sordum; o da bize bir Mushaf getirerek şöyle dedi: Babamın bana, dedemden naklettiğine göre Sahâbe-i Kirâm, Hazret-i Osman zamanında Kur'ân-ı cemettiler ve elindeki Mushaf'ı göstererek, bu şekilde yaldızladılar, dedi. Sahih olan kavle göre, altın suyu ile yaldızlanmış Mushafı okumak, kadınlara caiz, erkeklere ise değildir. Bazı ulema yaldızlamanın kabında değil, Mushaf'ın kendisinde yapılacağına cevaz vermiştir. Doğru olan, hem kabının, hem de Mushaf'ın yaldızlanmasındadır.

Mushaf'ın yırtılan veya eskiyen yapraklarının değiştirme ihtiyacı duyulduğunda, bu yaprakların düşüp üzerine basılma endişesi olduğundan, bir kovuğa veya benzeri yerlere konulması caiz değildir. Harflerini kesmek, kelimelerini bölmek olacağından, Mushaf'ı yırtmak caiz değildir; çünkü bu hareket yazılı âyetleri küçümsemek demektir. Halimi de bu görüştedir.

Halimi ayrıca şöyle demiştir: Mushaf'ın kirlenen yapraklarını su ile yıkamak, veya bunları yakmakta beis yoktur. Çünkü Hazret-i Osman, içinde âyetler ve mensûh kırâatlar bulunan Mushafları yakmış, kimse buna karşı çıkmamıştır. Bazı ulema yıkamanın, yırtmaktan daha uygun olduğu görüşündedirler. Çünkü yıkanan yaprakların suyu, yere dökülmüş olur.

Kadı Hüseyin, «Talik»inde Mushaf'ın yakılmasını kesinlikle yasaklamıştır. Çünkü yakmak, Mushaf'a karşı saygısızlıktır. Nevevî de bunun mekruh olduğunu söyler.

Bazı Hanefi fukahasına göre, eskiyen Mushaf yaprakları yakılmaz, bir yere çukur kazılıp gömülür. Üzerine basma ihtimali olduğundan, bu konuda iyi düşünmek gerekir.

İbn-i Ebî Dâvud, İbn-i Müseyyeb'in şöyle dediğini rivâyet eder: Siz, mushafcık ve mescitcik demeyin; çünkü Allah'a ait olan her şey, büyüktür.

Şâfiî ve cumhur Ulemaya göre; ister küçük, ister büyük olsun, abdestsiz iken Mushaf'a dokunmak haramdır. Çünkü Cenab-ı Hak, ***** (Vakıa, 79.) buyurmuştur. Tirmizî ve diğer muhaddisler: "Kur'ân'a temiz olmayan el sürmesin", hadisini rivâyet etmişlerdir.

İbn-i Mâce ve diğer muhaddisler, Enes'den merfuan şu rivâyette bulunurlar: Bir kul öldükten sonra, kabrinde faydalandığı yedi şey vardır: Bunlar, ilim öğretmek, su akıtmak, kuyu kazdırmak, hurmalık yetiştirmek, mescid inşa etmek, ölümünden sonra kendisine istiğfar edecek evlad yetiştirmek veya bir Mushaf miras bırakmaktır.

77 - TEVİL VE TEFSİRİN MÂNASI, TEFSİRİN ŞEREFİ VE ONA DUYULAN İHTİYAÇ

Tefsir kelimesi, beyan ve keşf mânasına gelen ***** masdarından tef'il babında bir kelimedir. Gün aydınlandığında ***** denildiği gibi, aydınlanma mânasına gelen ***** kelimesinden kalbedilmiştir. ***** kelimesinden olduğu da söylenir. Bu kelime, doktorun idrar tahlilinde, hastalığı keşfetmede kullandığı cam tüp mânasındadır.

Tevil, rucu mânasında, ***** masdarından alınan bir kelimedir.

Tevil; âyeti muhtemel mânalarından birine tevcih etmektir.

Tevil kelimesinin, siyaset mânasında olan ***** masdarından geldiği de söylenir. Bir sözü tevil eden, o sözün inceliğine inen, taşıdığı mânayı yerinde kullanan kimse demektir.

Ulema, tefsir ve tevil kelimeleri hakkında farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

Ebû Ubeyd ve Bazı ulema, her iki kelimenin aynı mânada olduğu görüşündedir. Bazı ulema, tefsirle tevilin aynı mânada olduğu görüşüne katılmamışlar, hatta İbn-i Habib en-Neysabûri: Zamanımızda o kadar çok müfessir ortaya çıktı ki onlara, tefsir ile tevil arasındaki fark sorulsa, buna cevap vermede aciz kalırlar, demiştir.

Râgıb İsfehâni şöyle der: Tefsir, tevilden daha umumi mânadadır.

Tefsir; ekseriyetle kelimeler ve müfred mânalarında;

Tevil ise daha çok, kelimelerin mânası ve cümlelerde kullanılır.

Tevil deyimi, daha ziyade ilahi kitaplarda,

Tefsir ise hem ilahi, hem de bunun dışındaki kitaplarda kullanılır.

Bazıları tefsiri, kelimenin sadece bir mânasını açıklama;

Tevili de, bazı delillere dayanarak kelimeyi, muhtelif mânalarından birine tevcih etmektir, şeklinde tarif etmişlerdir.

Maturidi, bu kelimeleri şöyle tarif eder:

Tefsir, şu kelimeden murad edilen kesin mâna şudur, Allahü teâlâ bununla şunu kastetmiştir, şeklinde, şehadette bulunmaktır. Şayet bu mânaya geldiğini gösteren kesin bir delil varsa, bu tefsir, sahih bir tefsirdir.

Tevil ise, kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın muradı budur, şeklinde şehadette bulunmadan, kelimenin muhtemel mânalarından birini tercih etmektir.

Ebû Talib Taglebi de bunları şöyle tarif eder:

Tefsir; bir kelimeyi, hakiki veya mecâzi mânasiyle açıklamaya denir. Mesela ***** kelimesinin ***** kelimesiyle, ***** kelimesinin ***** kelimesiyle tefsiri, buna misaldir.

Tevil ise; kelimenin batıni mânasının tefsiridir. Kelime, ***** masdarından alınmıştır; bir şeyin neticesine ulaşmak için aslına dönme mânasındadır.

Tevil, murad edilen gerçek mânayı bildirmektir.

Tefsir ise, murad edilen mânanın delilini bildirmektir. Kelime, murad edilen mânayı ortaya çıkarır, mânayı ortaya çıkaran da, tefsire işaret eden delildir. Buna örnek, ***** (Fecr, 14.) âyetidir. Âyetteki ***** kelimesi, bu kelimenin masdarından alınmış, murakaba mânasında tefsir edilmiştir. ***** kelimesi, mif'al veznindedir. Bu âyetin tevili ise; Allah'ın emirlerini küçümsememek, bu emirleri yerine getirmede gaflete düşmekten sakınmak şeklindedir. Kelimenin lügat mânası dışında, kati delillerin bulunması, kelimede murad edilen mânanın açıklanmasını gerektirir.

İsbahani «Tefsir»inde şöyle der:

Ulemaya göre, âyetin mânasını keşf ve muradını beyan etme demek olan tefsir, bir kelimenin müşkil ve zâhiri mânasına nazaran, daha umumi bir mânadadır.

Tevil, ekseriyetle cümlelerde yapılır.

Tefsir ise, ya ***** ve ***** gibi garip kelimelerde veya ***** âyetinde olduğu gibi, izahı gerektiren veciz sözlerde veya ***** **«(haram ayı) ertelemek küfürde daha ileri gitmektir.»** (Tevbe, 37.) ile ***** (Bakara, 189.) âyetlerinde olduğu gibi, âyetin nüzûlüne sebep olan olayı bilmek suretiyle bu olaydan dolayı âyetin ihtiva ettiği mânayı tasvir eden cümlelerde yapılır.

Kelimenin tevili, bazen umumi, bazen de hususi mânada yapılır. Mesela, ***** kelimesi, bazı âyetlerde mutlak inkâr olarak umumi, bazı âyetlerde ise Allah'ı inkâr olarak hususi mâna ifade eder. İman kelimesi de böyledir. Bazı âyetlerde mutlak mânada inanmak, bazı âyetlerde ise Allah'a inanmak mânasına gelir.

Tevil ayrıca, müşterek mâna taşıyan kelimelerde yapılır. Mesela, ***** kelimesi ***** ve ***** mânasında kullanılmıştır.

Bazı ulema tefsirin rivâyete; tevilin dirayete, dayanarak yapıldığını söyler.

Ebû Nasr el-Kuşeyrî şöyle demiştir:

Tefsir; tevile nazaran, rivâyetlere uymak, onları duymak veya istinbata bağlı kalmak suretiyle yapılır.

Bir kısım ulema tefsiri şöyle tarif eder: Mânası Allah'ın kitabıyla açıklanan sahih sünnetle tayin edilen şeye, tefsir adı verilir. Böylece âyetin mânası, kendiliğinden ortaya çıkmış, vuzuha kavuşmuş olur. Bu durumda âyeti tefsir edenin şahsi görüşüne veya bir başka mâna aramasına ihtiyaç kalmaz, âyetin mânasını olduğu şekilde kabul ederek, mânayı aşmaz.

Tevil de, ilmiyle amil, edebî ilimlerde mahir olan bilginlerin, âyetlerdeki incelikleri bulup çıkarmalarıdır. Aralarında Begavî ve Kevaşi'nin de bulunduğu Bazı ulema şöyle der:

Tevil; istinbat yoluyla, kitab ve sünnet'e muhalif olmadan, âyetteki mevcut mânayı, bir önceki ve bir sonraki âyetin mânasına uyacak şekilde, mâna vermektir.

Bazı ulema da şöyle der:

Istılahta tefsir; âyetlerin nüzûlü, bunların ihtiva ettiği çeşitli yönler ve olaylar, iniş sebeplerini bilmek, Mekki-Medeni, muhkem müteşâbih, nâsih-mensûh, hususi-umumi, mutlak-mukayyed, mücmel-müfesser mânaları tesbit etmek, helal ve haram, vaad ve vaid, emir ve nehiy, ibretli ifade ve emsalu'l-Kur'ân'a uymaktır.

Ebû Hayyân bu konuda şöyle der:

Tefsir; âyetlerdeki kelimelerin telaffuzu, işaret ettikleri mânalar, müfret ve terkip halindeki hükümleri, terkip halinde taşıdığı mânaları, bu mânalarla ilgili olan yönleri araştıran bir ilimdir.

Tarifteki ilim kelimesinden kastımız, umumi mânada kastedilen ilimdir.

Âyetlerdeki kelimelerin telaffuzu sözünden kastımız, kırâat ilmidir.

İşaret ettikleri mânalar sözünden kastımız, bu kelimelerin delalet ettiği mânalardır. Bu husus müfessirin, tefsir ilminde muhtaç olduğu lügat ilmidir.

Müfred ve terkip halindeki hükümleri sözünden kastımız; sarf, beyan ve bedi ilimleridir.

Terkip halindeki hükümleri sözünden kastımız; kelimelerin hakiki ve mecâzi mânalarıdır. Çünkü terkiplerindeki ifadenin zâhiri, belli bir mânaya işaret ettiği halde, bu mânaya hamli mümkün olmadığından, mecâzi mânaya hamledilir.

Bu mânalarla ilgili yönleri sözünden kastımız; neshin, sebeb-i nüzûlün, mübhematı açıklayan kıssaların bilinmesidir.

Zerkeşî ise şöyle der: Resûlüllah'a nâzil olan Kur'ân'ın mânalarını açıklamak, ihtiva ettiği hükümleri çıkarmaktır. Bunu yapabilmek için; lügat, nahiv, sarf, ilm-i beyan, usûl-i fıkıh ve kırâat ilmine müracaat edilir, ayrıca sebeb-i nüzûl ile nâsih-mensûh'a ihtiyaç duyulur.

1- Tefsire Duyulan İhtiyaç

Tefsire duyulan ihtiyaç konusunda Bazı ulema şöyle der: Şurası bilinen bir gerçektir ki Allah kullarına, anladıkları dille hitap etmiştir. Bu yüzden her resûlü, içinde bulunduğu milletin diliyle göndermiş, Kitabını onların diliyle indirmiştir. Tefsire duyulan ihtiyaç konusu, bazı kaideler verildikten sonra ele alınacaktır. Bu kaideler şunlardır: Kitap yazan herkes, şerhe ihtiyaç duyulmaksızın bizatihi anlaşılması için yazar. Bir kitabın şerhinde, şu üç yönde ihtiyaç duyulur:

1- Müellifin geniş bir bilgiye sahip olmasıdır. Müellif, bu geniş ilminden dolayı, veciz bir kelimede dakik mânaları toplar. Belki bu yüzden murad ettiği mânanın anlaşılması güçleşir. Cümlelerindeki bu güç mânayı ortaya çıkarmak için şerhi gerekir. Bu bakımdan müellifin, eserini bizzat şerhetmesi, murad ettiği mânanın anlaşılması bakımından, bir başkasının şerhinden daha açık olur.

2- Müellif, bir meselenin bazı yönlerini veya ona bağlı sebeplerde açıklık olduğu düşüncesiyle, bunlara fazla dikkat etmeyebilir. Veya, üzerinde durduğu mesele, ayrı bir ilim konusu olabilir. Bu durumda eserin kapalı yönlerini açıklamak üzere, sarihe ihtiyaç duyulur.

3- Bir kelimenin mecâzi, lâfzan müşterek veya iltizami mânaları gibi, farklı mânaya gelme ihtimalinin bulunmasıdır. Bu durumda eser, müellifin gayesini ve tercihini açıklamak üzere sarihe ihtiyaç duyar. Bir eserde; müellifin unuttuğu, hataya düştüğü, bir şeyi tekrar ettiği veya müphem bıraktığı mânalar her zaman görülebilir. Bu yüzden eser, bu gibi hususlara açıklık getirmek üzere, sarihe ihtiyaç duyar.

Bu hususu açıkladıktan sonra şunları söyleyebiliriz: Kur'ân, Arapça'nın en fasih olduğu bir zamanda nâzil olmuştur. Bu dili konuşanlar, Kur'ân'ın zâhiri mânası ve ahkâmını kolayca anlıyordu. Fakat batını mânasındaki incelikleri ise, Resûlulllah'dan sorup öğrenmekle anlayabiliyorladı. Mesela Sahâbe; ***** **«..imanlarına zulüm karıştırmayanlar..»** (En'âm, 82.) âyeti nâzil olduğunda, âyetin zâhiri mânasına kapılarak: Hangimiz, nefsimize zulmetmiyoruz?**» dediler. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) sordukları bu âyeti,**

***** **«..şirk elbette büyük bir zulümdür.»** (Lokman, 13.) âyetini delil getirerek tefsir etmiştir. Ayrıca Hazret-i Âişe Resûlüllah'a (İnşikâk, 7-8.) âyetlerindeki kolay hesabın ne olduğunu sorduğunda Resûlüllah: Bu bir arzdır, buyurmuştur. Başka bir misal de, Adiyy b. Ebî Hâtim'in Resûlüllah'a sorduğu beyaz, siyah iplik meselesidir.

Sahâbe-i Kirâm, Kur'ân'ın mânasını anlamada Resûlüllah'ın tefsirine muhtaç oldukları gibi, aynı ihtiyacı biz de duymaktayız. Buna ilâveten Sahâbe'nin, zâhiri hükümlerde ihtiyaç duymadıkları tefsire, bizler ihtiyaç duymaktayız. Bu noktada eksikliğimiz, Arap dilinin hususiyetlerini iyice öğrenmeden, Kur'ân'ı anlamadaki acizliğimizdir. Bu bakımdan bizler, tefsire en çok muhtaç olan kimseleriz. Şurası bilinen bir gerçektir ki, bazı âyetlerin tefsiri; veciz ifadeleri genişletmek, mânalarını açıklamakla yapıldığı gibi, Bazılarının tefsiri de, muhtemel mânalardan birini tercih etmekle yapılır.

Huveyyi şöyle der: Tefsir ilmi, hem zor, hem de kolay bir ilimdir. Tefsirin zorluğu, değişik yönlerden kendini gösterir. Burada en önemli zorluk, Kur'ân'ın Allah kelamı olmasıdır. İnsan, Allah'ın muradına, Kur'ân'ı dinlemekle ulaşamaz. Ayrıca muradını anlamak için, Allah'a vasıl imkanı da yoktur. Halbuki, darb-ı mesel veya şiirler böyle değildir. İnsanın bunları, sahibinin ağzından duyup öğrenmesi veya bunları duyan birinden duyması mümkündür. Kur'ân'ın tefsiri ise kesindir; ancak Resûlüllah'tan duymakla bilinir. Kur'ân'ın az sayıdaki âyetleri hariç, Allah'ın muradını anlamak zordur. Allah'ın murad ettiği mânayı bilmek, bazı emare ve delillere muhtaçtır. Bundaki hikmet Allah'ın kullarını Kitabı üzerinde düşünmeye sevketmek istemesidir. Bu yüzden Resûlüne, her âyetteki muradını açıklamayı emretmemiştir.

2- Tefsir İlminin Şerefi

6272 Tefsir ilminin şerefi, bilinen bir gerçektir. Cenab-ı Hak: ***** **«Dilediğine hikmeti verir. Hikmet verilen kimseye çok hayır verilmiştir.»** (Bakara, 269.) buyurmuştur.

İbn-i Ebî Hâtim ve diğer muhaddisler, İbn-i Ebî Talha tarikıyle İbn-i Abbâs'ın ***** âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Âyetteki hikmet kelimesi, Kur'ân'ın nâsihi-mensûhunu, muhkem ve müteşabihini, ilk ve son inen âyetlerini, helal ve haram ile emsalini bilmek mânasındadır.

İbn-i Merdeveyh, Cuveybir tarikıyle, Dahhak'ın İbn-i Abbâs'dan merfuan yaptığı rivâyette ***** âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Âyetteki hikmet, Kur'ân'dır. İbn-i Abbâs bunun, Kur'ân'ın tefsiri olduğunu söyler. Çünkü bu tefsiri iyiler de, facirler de okur.

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû'd-Derda'nın ***** âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder: Âyetteki hikmet, Kur'ân'ı okumak üzerinde düşünmek mânasındadır. Bu rivâyetin bir benzerini İbn-i Cerîr, Mücahid, Ebû'l-Âliyye ve Katade'den rivâyet etmiştir.

***** **«Biz bu misalleri insanlara anlatıyoruz ama; onları bilenlerden başkası düşünüp anlamaz.»** (Ankebût, 43.) âyeti hakkında İbn-i Ebî Hâtim, Amr b. Mürre'nin şöyle

dediğini nakleder: Kur'ân-da bu âyet kadar beni hüzünlendiren bir âyete rastlamadım; çünkü mânasını bilmediğim âyetler vardır.

Ebû Ubeyd, Hasan-i Basri'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Allah, indirdiği her âyetin, kimin hakkında indiğini ve âyetten murad ettiği mânanın bilinmesini ister.

Ebû Zerri'l-Herevi, «Fedailu'l-Kur'ân» adlı eserinde Said b. Cubeyr tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'ı okuyup da tefsirini bilmeyen, şiiri hızlıca okuyan Arabi gibidir.

Beyhaki ve diğer muhaddisler, Ebû Hüreyre'den merfuan şu rivâyette bulunmuşlardır: Kur'ân'ın irabını yapınız, garip kelimelerini öğreniniz. İbnu'l-Enbari, Hazret-i Ebubekr'in şöyle dediğini nakleder: Kur'ân'dan bir âyetin irabını yapmam, o âyeti ezberlememden daha iyidir. Yine Abdullah b. Bureyde'den yaptığı rivâyette, Eshâb'dan birinin şöyle dediğini nakleder: Bir âyetin irabını yapmak için kırk gün yolculuk yapacağımı bilsem, bu yolculuğa katlanırdım. Ayrıca, Şabi tarikıyle şöyle dediğini rivâyet eder; Hazret-i Ömer: Kur'ân'ı okuyup irabını yapan kimse, Allah katında şehidlik mertebesine nail olur, buyurmuştur.

Bu rivâyetlerden sonra şunu ilâve etmek isterim: Baha göre rivâyetler, Kur'ân'ın tefsirini ve açıklamasını teşvik eden âyetlerdir. İrab, nahiv ilminde sonradan çıkan bir ıstılahtır. Çünkü Sahâbe-i Kirâm konuştukları dili çok iyi bildiklerinden, irab bilmelerine ihtiyaç yoktu. İbn-i Nakîb'in de aynı görüşte olduğunu gördüm. İbn-i Nakîb, bunun sınai irab olduğunu söylerse de, bu görüşü yerinde değildir. Kur'ân'ın irabına dair Silefi, «et-Tuyurat»ında İbn-i Ömer' den merfuan şu rivâyeti nakleder: Kur'ân'ın irabını yapınız, size tefsirini öğretir.

Ulemanın icmaına göre tefsir, farz-ı kifayedir, şeri ilimlerden üçünün en önemlisidir.

İsbahani şöyle der: İnsanın yapacağı en şerefli hizmet, Kur'ân'ı tefsir etmektir. Bu sözü şöyle açıklayabiliriz:

Bir sanatın değeri, kuyumculukta olduğu gibi, o sanatın kendisindedir. Çünkü kuyumculuk, deri tabaklama mesleğinden daha üstündür. Kuyumcu altın ve gümüşle uğraşırken, tabakçı ölü hayvan derileriyle uğraşır.

Bir sanatın değeri; tıp ilminde olduğu gibi, sanatın gayesine bağlıdır. Mesela tıp ilmi, çöpçülükten daha şereflidir. Çünkü gayesi, insanın sıhhatiyle uğraşmaktır. Çöpçünün gayesi temizliği sağlamaktır.

Sanatın değeri ayrıca, fıkıh ilminde olduğu gibi, duyulan ihtiyacın derecesine göre olur. Tıbba nazaran fıkıh ilmi, çok ihtiyaç duyulan bir ilimdir. İnsan her hal ü karda fıkıh ilmine muhtaçtır. Çünkü din ve dünya hayatını ıslah ederek nizama koyan, tıp ilmi değil, fıkıh ilmidir. Tıbba ancak, bazı anlarda, bazı kimseler muhtaçtır.

Bu husus anlaşılınca tefsir ilmi hakkında şunları söyleyebiliriz: Tefsir ilmi, şu üç yönden şerefe sahiptir:

a- Mevzuu yönüyledir, tefsirin mevzuu, her hikmetin kaynağı, her faziletin aslı olan, Allah kelamıdır. Kur'ân'da önceki milletler kadar, sizden sonrakilerin de haberleri, aranızda cari olan hükümler vardır. Kur'ân ne kadar okunsa bıkılmaz, hikmetleri tükenmek bilmez.

b- Gayesi yönüyledir; tefsirin gayesi, Allah'ın emirlerine sımsıkı sarılmak ebedi saadete ermektir.

c- Duyulan ihtiyaçtır; çünkü dünya ve ahiretle ilgili her türlü olgunluk, dini ve dünyevi ilimlerle sağlanır. Bütün bunlar, Kur'ân'da mevcut ilme dayanır.

78 - MÜFESSİRDE ARANAN ŞARTLAR VE UYMASI GEREKEN ESASLAR

Bu konuda ulema şöyle der:

Kur'ân-ı Kerimi tefsir etmek isteyen kimse, âyetlerinin tefsirini önce **Kur'ân**'da arar. Çünkü Kur'ân'ın bir yerinde mücmel olarak geçen bir âyet, başka bir yerde tefsir edilmiştir. Keza bir sûrede muhtasar olarak geçen bir âyet, Kur'ân'ın bir başka sûresinde genişçe anlatılmıştır.

İbnu'l-Cevzi, Kur'ân'ın bir sûresinde **mücmel** olan âyetin, diğer bir sûrede açıklandığına dair bir kitab telif etmiştir. Mücmel bahsinde bu kitab'dan bazı misaller vermiştim.

Eğer müfessir tefsirini Kur'ân-ı Kerimde bulamazsa, **sünnet**te arar. Çünkü sünnet, Kur'ân'ın tefsiri ve izahıdır. Nitekim İmâm Şâfiî şöyle demiştir: Resûlüllah'ın verdiği her hüküm, Kur'ân'dan aldığı mânadır. Çünkü Allahü teâlâ ***** **«Biz kitabı sana hak olarak indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin»** (Nisâ, 105.) buyurmuştur. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ise:

Şunu iyice bilin ki bana, Kur'an'la birlikte bir benzeri verilmiştir; o da sünnettir, buyurmuştur.

Eğer müfessir, âyetin tefsirini sünnette de bulamazsa, **Sahâbe'nin sözleri**ne müracaat eder. Çünkü Sahâbe, Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü esnasında geçen olaylara ve sebeplere şahid oldukları, Arap diline hakimiyetleri, gerçek ilim ve amel-i salih üzere olmaları sebebiyle, tefsirini en iyi bilenlerdir. Hâkim «Müstedrek»inde bu hususu şöyle açıklar: Vahyin nüzûlüne şahid olan Sahâbe'nin tefsiri, merfu haber hükmündedir.

6287 İmâm Ebû Talib et-Taberi «Tefsir»inin mukaddimesinde müfessirde aranan şartlar hakkında şöyle der:

Müfessirde aranan ilk şart, inancının sağlam olması ve dinin esaslarına bağlı kalmasıdır. İnancı hususunda tenkide uğrayan bir kimseye dünya işlerinde güven duyulmazken, din hususunda nasıl güven duyulur? Ayrıca dünya işleri hakkında verdiği bilgilere, dinen güven duyulmazken Allah'ın kelamı hakkında verdiği bilgilere nasıl güven duyulur?

Eğer bu kimse ilhad ile itham olunmuş ise, fitne çıkarmasından, ardniyeti ve hilesinden emin olunamaz. Rafizilerin aşırıları ile Batınilerin durumu aynen böyledir.

Eğer o, nefsani arzularına kapılmış ise, bu arzuları istikametinde hareket etmeyeceğinden kimse emin olamaz. Bu aynen, Kaderiyye'nin durumu gibidir. Onlardan biri tefsir sahasında bir eser yazdığında gayesi; bu konuda yeterli bilgisi olmayan kimseleri, selefe tabi olmaktan ve hidayet yolunu tutmaktan alıkoymaktır.

Bu durumda müfessirin, Hazret-i Peygamber'den, Eshâb'ından ve tâbi'ûndan yapılan nakillere dayanması, sonradan ortaya çıkan uydurma haberlerden de uzak durması gerekir.

Bir âyetin tefsirinde Sahâbe kavlinin birbirinden farklı olduğu görülürse, aralarını telif etmek de mümkün ise, bu kaviller telif edilir. Mesela Sahâbenin Fatiha sûresinde geçen ***** âyeti hakkındaki kavilleri aynı noktada toplanmaktadır. Müfessir bu kavillerden, diğerini de içine alan bir kavli seçer. Böylece, Kur'ân'ın ifadesi ile Enbiya'nın tabi olduğu hidayet arasındaki zâhiri fark, ortadan kalkmış olur.

Müfessir; ister Resûlüllah'ın ister Hazret-i Ebubekir veya Hazret-i Ömer'in tefsire dair sözlerini alsın, âyeti Allah'ın muradına uygun bir şekilde tefsir etmiş olur. Eğer kaviller arasında farklılık olur, bunların telafisi de mümkün olmazsa müfessir, hakkında bir haber sabit olan görüşü tercih eder. Eğer nakli bir haber bulunamazsa, istidlal yoluyla bir görüş çıkabilirse, bu görüşü tercih eder. Mesela; hurûf-i mukatta'nın mânası hakkında ileri sürülen görüşlerden, bu harflerin kasem harfi olduğunu söyleyenin görüşü, tercih edilir.

Şayet, murad edilen mânaya ait deliller arasında bir fark olursa müfessir, bu konuda bir karışıklık olduğunu bilir, Allah'ın bu harflerden murad ettiği mânaya inanır, bu mânayı kendine göre tayin etmeğe çalışmadan, mücmel mâna veya müteşâbih âyet olarak kabul eder.

Müfessirde olması gereken şartlardan biri de, doğru bir tefsir yapabilmesi için, kullandığı ifadelerin âyetin tefsirine uygun ifadeler olmasıdır. Çünkü Cenab-ı Hak, ***** **«Ama bizim uğrumuza cihad edenlere biz yollarımızı açarız..»** (Ankebût, 69.) buyurmuştur.

Müfessirin gayesi, dünya menfaatlarından uzak olduğu sürece, halisane olur. Şayet dünyaya rağbet edecek olursa, yaptığı tefsir kendisini istediği gayeye ulaştıramayacağı gibi, yanlış bir amelde de bulunmuş olur.

Bütün bu şartlara ilâveten müfessir, âyetlerdeki muhtelif mânalara dikkat etmek suretiyle, irab kaidelerini de iyice bilmesi gerekir. Yaptığı tefsire uyarak, ister hakikat, ister mecâz olsun, dilin asli yapısından uzaklaşırsa, tefsiri geçersiz olur.

Bazı müfessirler ***** (En'âm, 91.) âyetini **Allah de, onları kendi haline bırakıver,** şeklinde tefsir etmiş, âyetteki haber cümlesinin mahzuf olduğunu düşünememiştir. Halbuki âyetin takdiri, **Kur'ân'ı Allah indirdi de, sonra onları kendi haline bırakıver,** şeklindedir. Buraya kadar verilen bilgiler, Ebû Talib'den alınmıştır.

İbn-i Teymiyye, Usul-i Tefsire dair yazdığı kitabında şöyle der: Resûlüllah'ın Sahâbe'ye, Kur'ân'ın kelimelerini açıkladığı gibi, mânasını da açıkladığının bilinmesi gerekir. ***** **«..kendilerine indirileni açıklayasın diye.»** (Nahl, 44.) âyeti bunu ifade etmektedir.

Ebû AbdirRahmân es-Sülemî şöyle der: Osman b. Affan, Abdullah b. Mesûd gibi bize Kur'ân okumasını öğreten Sahabiler, Resûlüllah'dan on âyetin mânasını öğrenip amel etmedikçe, başka âyetlere geçmezler; **Biz Kur'ânı, ilmi ve ameliyle birlikte öğrendik,** derlerdi. Bu yüzden bir sûrenin ezberlenmesi, uzun bir zaman alırdı. Ahmed b. Hanbel, «Müsned»inde rivâyet ettiğine göre, Enes şöyle demiştir: Sahâbe'den biri Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini ezberlediğinde, onların bu ezberi gözümüzde büyürdü.

Mâlik, «Muvatta»ında, İbn-i Ömer'in Bakara sûresini sekiz senede ezberlediğini rivâyet etmiştir. Sahâbe'nin bu davranışı, ***** **«(Bu Kur'ân), çok mübarek bir kitap'tır. Onu sana indirdik ki âyetlerini düşünsünler..»** (Sâd, 29.), ***** **«Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı?..»** (Nisâ, 82.) âyetlerine dayanır. Çünkü mânasını anlamadan âyetler üzerinde düşünmek, mümkün değildir.

Tıb veya matematik gibi belli bir ilim dalında yazılan kitapları okuyanların, bu kitablara ait şerhlerden istifade etmeden okumaları mümkün değilken, Mü'minlerin temel kitabı olan, kurtuluş ve saadetlerini sağlayan, dünyevi ve uhrevi işlerinde kendilerine destek olan Allah kelamı, nasıl olur da tefsire muhtaç olmaz! Kur'ân'ın tefsiri hususunda, Sahâbe-i Kirâm arasında, gerçekten az denecek kadar ihtilaf mevcuttu.

Tâbiun arasında bu ihtilaf, Sahâbe'ye nazaran biraz daha fazla olmuşsa da bu, daha sonrakilerin yanında gene de az sayılır.

1- Tâbiun Tefsiri

6291 Tâbiun müfessirleri, tefsire dair bilgilerin tamamını, Sahâbe'den öğrenmişler, sadece âyetler hakkında istidlal ve istinbatta bulunmuşlardır. Selef uleması arasında, tefsire dair ihtilaflar çok azdır. Aralarındaki ihtilafın çoğu, birbirine zıt mânada olan ihtilaf değil, nevi ihtilafına dayanır. Bu ihtilaf ta ikiye ayrılır:

a- Tâbi'ûn'dan birinin, âyetten anladığı mânayı, hocasınınkinden farklı olarak ifade etmesidir. Bu da farklı bir mâna vermekten ziyade, kelimeleri değişik şekilde açıkladıklarını gösterir. Mesela; ***** âyetini Bazıları, Kur'ân'a ittiba, Bazıları da İslama ittiba mânasını vermişlerdir. Netice itibariyle her iki tefsir, aynıdır. Çünkü İslam dinine ittiba demek, Kur'ân'a ittiba demektir. Fakat bu tefsiri yapanlar, birbirinden farklı vasıflarda bulunmuşlardır. ***** kelimesinin ayrıca, üçüncü bir vasfı da bulunmaktadır. Bazıları ***** kelimesinin; ehl-i sünnet ve'l-cemaat, ubudiyyetin, Allah'a ve Resûlüne itaat olduğunu, söylemişlerdir. Bunların hepsi, aynı gerçeği ifade etmiş, fakat her müfessir, kelimeyi değişik sıfatlarla vasıflandırmıştır.

b- Her müfessirin, umumi mânadaki kelimenin temsil yoluyla bir yönünü açıklaması, umumi veya hususi mânasında bir tahdide gitmeksizin, muhataba bu kelimenin sadece mânasını hatırlatmasıdır. Mesela; ***** **«Sonra Kitab'ı kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik..»** (Fâtır, 32.) âyeti bu nevi tefsire bir misaldir. Şurası bir gerçektir ki, nefsine zulmeden kimse, dini vecibeleri yerine getirmeyen, yasakları çiğneyen kimse demektir. Muktesid ise, dini vecibeleri yerine getiren, haramdan uzaklaşan mânasındadır. Sabık ise, dini vecibelerle birlikte hasenatı da yaparak, bu yolda daima yarışan kimse demektir. Muktesid olanlar, ashab-ı yemin, sabıklar ise, Allah'ın emirlerini yerine getirmede yarışanlardır.

6293 Bu âyeti tefsir edenler, Allah'a itaat nevilerinden birini zikrederler. Mesela bir müfessir sabık kelimesini, namazı ilk vaktinde kılan, muktesidi, namazı vaktinde kılan, nefsine zulmedeni ise, ikindi namazını güneşin batışı sırasında kılan şeklinde tefsir etmiştir. Bir başka

müfessir de, sabık kelimesini zekatıyla birlikte sadaka veren, muktesid kelimesini, sadece zekâtını veren, nefsine zulmedeni ise, zekatını vermeyen şeklinde tefsir etmiştir.

2- Selef Tefsirinde İhtilaf

Tefsirin nevileri konusunda zikrettiğimiz bu iki husus, bazen isim ve sıfatların nevilerini, bazen de kelimedeki mânaların bir kısmını ifade eder. Görünürde ihtilaf gibi kabul edilen selef ulemasının tefsiri, umumiyetle böyledir.

6294 Selef arasında görülen ihtilaf, kelimenin iki mânaya muhtemel olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ihtilaf, kelimenin lügat yönünden birkaç mâna ifade etmesinde görülür. Mesela; ***** kelimesi, hem bir şey atan, hem de arslan mânasında, ***** kelimesi, hem gecenin başlaması, hem de bitmesi mânasındadır. Ya da, iki mânaya uygun düşmesinde görülür. Fakat bununla, iki neviden veya iki şahıstan biri murad edilir, ***** (Necm, 8.) âyetindeki zamirlerle, ***** ve benzeri kelimeler, buna misaldir. Bu gibi kelimelerde, selef ulemasının verdiği mânalar doğru olabileceği gibi, olmayabilir de.

Verilen mânanın doğru olması, ya âyetin iki kere nâzil olmasındandır. Bu durumda bazen biri, bazen de diğeri kastedilir. Ya da, kelimenin müşterek manalı olmasındandır. Bu kelimede, her iki mânanın murad edilmesi mümkündür. Veyahut, kelimenin her iki mânaya uygun düşmesindendir. Bu takdirde, tahsisini gerektiren bir sebep yoksa, umumi mânada olur. Bu üçüncü neve göre, kelimenin iki mânası da sahih olursa, bu kelime ikinci neve girmiş olur.

6296 Selef ulemasından rivâyet edilen, Bazı ulema tarafından ihtilaflı görülen kaviller, bir mânanın birbirine yakın kelimelerle anlatılmasından ileri gelmektedir. Mesela bazı müfessirler ***** kelimesini ***** şeklinde tefsir ederken, Bazıları da ***** kelimesiyle tefsir etmişlerdir. Her iki kelime, mâna bakımından birbirine yakın kelimelerdir.

İbn-i Teymiyye, tefsirdeki ihtilaf iki nevidir, şeklinde bir başlık açarak şöyle demiştir:

Birincisi; sadece nakle dayanan ihtilaftır, bu da Resûlüllah'dan, Sahâbe veya Tâbi'ûn'dan gelen haberlerde görülür. Bunlar arasında, sahih olanla olmayanın bilinmesi mümkün olduğu gibi, mümkün olmayan rivâyetler de mevcuttur. Sahih rivâyetlerin zayıf rivâyetlerden ayrılması mümkün olmayan bu son kısmın çoğunu, bilinmesinde fayda olmayan rivâyetler teşkil eder.

Bunlar; Eshâb-ı Kehf'in köpeğinin rengi ve ismi; kesilen inekten öldürülene dokundurmak üzere alınan parçanın ne olduğu, Nuh'un inşa ettiği geminin eni-boyu ve kullanılan kerestenin cinsi, Hızır'ın öldürdüğü çocuğun ismi gibi hususlardır. Bu gibi rivâyetler, nakille bilinen rivâyetlerdir. Resûlüllah'dan sahih olarak nakledilen rivâyetler kabul edilir, sahih olmayanlar kabul edilmez. Ka'b ve Vehb b. Münebbih gibi ehl-i kitab ulemasından yapılan rivâyetler, ne tasdik ne de tekzib edilr. Çünkü Resûlüllah bu hususta şöyle buyurmuştur: Ehl-i kitab, size bir şeyden bahsederse onları ne tasdik edin, ne de yalanlayın.

Tâbiun müfessirlerinden nakledilen bazı rivâyetler, ehl-i kitap'tan aldıklarını zikretmeseler bile, aynen ehl-i kitab'ın nakilleri gibidir. Tâbiun kavillerinde ihtilaf mevcutsa, bu

kaviller hüccet sayılmaz. Şayet aynı konuda Sahâbe'den sahih bir rivâyet mevcutsa, tâbi'ûndan nakledilen rivâyete nazaran, Sahâbe kavli tercih edilir. Çünkü Sahâbenin bunu ya Resûlüllah'dan bizzat veya Resûlüllah'dan bizzat duyan birinden duyma ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü Sahâbenin tâbi'ûn'a nazaran ehl-i kitab'dan yaptığı nakiller, çok azdır. Bu durumda Sahâbenin kendisine ait sözünü nasıl olur da ehli kitab'dan almıştır, denilir? Halbuki Sahâbe, ehli kitabı tasdikten menedilmiştir.

Sahih olduğu bilinen rivâyetler, Allaha şükür pek çoktur.

İmâm Ahmed; Tefsir, destan ve savaş hikayelerinin aslı yoktur, demiş olsa bile, tefsire dair haberlerin çoğu mürseldir, şeklinde ifade etmiştir.

3- Tefsirde hataya düşme ve batıla saplanma

6297 Nakille değil, istidlal yoluyla bilinen rivâyetlerin çoğu, iki yönden hatalıdır. Bu hata; Sahâbe, tâbiun ve tebe-ı tâbiîn tefsirlerinden sonra yapılmağa başlanmıştır.

Bu üç neslin sözleriyle yapılan tefsirlerde, şu **iki husus**la ilgili rivâyetler bulmak hemen hemen mümkün değildir. Mesela: Abdurrazzak, Firyâbî, Vaki b. Cerrah, Abd b. Humeyd, İshak b. Rahaveyh ve benzeri müfessirlerin tefsirleri, bu kabil tefsirlerdendir.

Bu iki hususdan **biri**, müfessirin kendine göre bir mâna bulup âyetleri buna göre tefsir etmesidir.

İkincisi de, Kur'ân'ı Resûlüllah'ın sözlerini dikkate almadan, muradını desteklemek üzere Arapça bilen herhangi bir kimsenin sözüyle tefsir etmesidir.

Birinci kısımdaki müfessirler, âyetlerin ifade ettiği mânayı dikkate almaksızın, kendi görüşlerine uygun mânaya değer vermişlerdir.

Diğerleri ise, sadece lâfza bağlı kalmışlar, Resûlüllah'ın sözlerine ve âyetin siyakına bakmaksızın, Arap diline uygun olan mânaya yönelmişlerdir. Bunların yaptığı çoğu hatalar, kelimenin lügat mânasına bağlı kalmalarındandır. Nitekim önceki müfessirler de aynı hataya düşmüşlerdir. Mânaya önem vererek Kur'ân'ı tefsir eden müfessirlerin yaptığı çoğu hatalar, diğer kısımdaki müfessirlerin düştüğü hata gibi, tefsir ettikleri mânanın doğruluğuna güvenmelerinden zuhur etmiştir.

Birinciler mânaya ne kadar önem vermişlerse, ikinciler de o nisbette lâfza önem vermişlerdir.

Birinciler, iki grupta toplanır; bir kısmı âyetleri ifade ettikleri mânadan ayırarak tefsir ederler, diğer kısmı ise, âyette bulunmayan veya murad edilmeyen mânaya hamlederek tefsir ederler. Her iki durumda vermek istedikleri müsbet veya menfi mâna batıl olabilir, hem delilleri, hem de verdikleri mâna hatalı olur; veya gerçek olabilir. Bu durumda hatalar, verdikleri mânada değil, kullandıkları delillerde görülür.

Her iki durumda hata edenler, bid'at ehlinden olanlardır. Bunlar kendi batıl mezheplerine inanmışlar, bunu Kur'ân'a aktarmışlar, kendi görüşlerine göre Kur'ân'ı tefsir etmişlerdir. Halbuki ne Sahâbe, ne de tâbi'ûn'dan kendi görüş ve tefsirlerini destekleyen bir müfessir

yoktur. Bunlar, mezheplerinin görüşleri istikametinde tefsirler yazmışlardır. AbdurRahmân b. Keysan, Cubbai, Abdulcebbar, Rummani, Zemahşerî ve benzerleri, bu nevi tefsir yazanlardandır.

6298 Bu müfessirler arasında, Zemahşerî gibi, ifadesi güzel, pek çok kimsenin fark edemiyeceği şekilde cümleleri arasına sinsice bidatlerini yerleştirenler de vardır. Zemahşerî, ehl-i sünnet müfessirlerinin çoğuna, mezhebinin batıl tefsirlerini kabul ettirmiştir.

Fakat İbn-i Atıyye ve benzeri müfessirler, bidatten uzak, ehl-i sünnete bağlı tefsir yazmışlardır. Şayet İbn-i Atıyye tefsirinde selef'den yaptığı rivâyetleri, usûlüne uygun olarak zikretseydi, tefsiri daha mükemmel olurdu.

İbn-i Atıyye nakillerin çoğunu, tefsirlerin en mükemmel ve en değerlisi olan İbn-i Cerîr et-Taberi'nin tefsirinden almıştır. İbn-i Atıyye, selef'den naklettiği rivâyetler üzerinde fazla durmadan, kelam uleması nın sözlerini zikretmiştir. Oysa kelam uleması, ehl-i sünnete Mutezile'den daha yakın olmakla beraber, Mutezile mezhebine yakın bir usul seçmişlerdir.

Kelamcılar her ne kadar bu usûlü benimsemişlerse de, Mutezile ile aynı fikirde olmadıklarını da kabul etmek gerekir. Sahâbe ve tâbiun müfessirleri âyetin tefsirini verdikleri halde, sonradan gelen bazı müfessirler, inandıkları mezhebe göre, farklı sözlerle âyeti tefsir etmişlerdir. Âyetlerin bu şekilde tefsiri, Sahâbe ve tâbi'ûn'un tefsir usûlü değildir. Sahâbe'nin usûlüne uymadan tefsir edenler, Mutezile gibi bid'at ehlinin tefsirine ortak olmuşlardır.

Özet olarak diyebiliriz ki, Sahâbe ve tâbi'ûn'un tefsir şeklinden ayrılıp, eserlerini buna muhalif olarak yazanlar, hataya düştükleri kadar, bidate de saplanmışlardır. Zira, Sahâbe-i Kirâm, Kur'ân'ın mânasını ve tefsirini en iyi bilen kimseler olduğu gibi, Resûlüllah'ın hak olarak getirdiklerini de en iyi bilenlerdi.

Âyetin mânasında değil, delilde hata edenlerin çoğu; sûfiler, vaizler ve fukahadır. Bunlar Kur'ân'ı, aslında sahih mânalarla tefsir etmişlerse de Kur'ân, onların işaret ettiği mânada değildir. Mesela Sülemi'nin «Hakaik»ı bu gibi tefsirlerle doludur. Eğer verdikleri mâna, batıl mânalar ise, tefsirleri birinci kısım tefsirler arasına girer.

Bunlar İbn-i Teymiyye'den özet olarak nakledilen bilgilerdir. Bu görüşler, gerçekten nefis görüşlerdir.

4- Tefsirin Ana Kaynakları

6299 Zerkeşî, «Burhan»ında şöyle der: Kur'ân'ı tefsir etmek isteyenin istifade edeceği pek çok kaynak vardır. Bunların en önemlisi, **şu dört ana kaynaktır**:

a- İlk kaynak, Resûlüllah'ın sünnetidir. Resûlüllah'dan nakil, herkesçe bilinen makbul tefsirdir. Fakat, Sünnete karışmış çok sayıdaki zayıf veya mevzu hadislerden sakınmak gerekir. Bu bakımdan İmâm Ahmed: Tefsir, destan ve savaş hikayeleri gibi üç nevi kitabın aslı yoktur, demiştir.

Talebelerinden bazıları bu sözünü şöyle açıklamışlardır: Üstadın bundan gayesi, bu kitaplardaki nakillerin çoğu, muttasıl sahih senedlerle rivâyet edilmemiş olmasındandır.

Bununla beraber tefsire ait pek çok sahih rivâyetler mevcuttur. Mesela En'âm sûresindeki zulüm kelimesinin şirk ile tefsiri, ayrıca İnşikâk sûresi 8. âyetteki kolay hesabın, hemen biten hesap ile tefsiri, Enfâl sûresi 60. âyetteki kuvvet kelimesinin atmak ile tefsiri bu kabildendir.

Derim ki: Bu gibi tefsirler, gerçekten azdır. Hele merfu senedle rivâyet edilenler azdır. Kitabın sonunda, inşaallah bunları ayrıca zikredeceğim.

6301

b- İkinci kaynak, Sahâbe'nin sözüdür. Hâkim «Müstedrek»inde zikrettiği gibi, Sahâbe kavli, merfu hadis hükmündedir. Hanbeli ulemasından Ebû'l-Hattab şöyle der: Sahâbe kavli hüccet değildir dersek, merfu hadis hükmünde olmama ihtimali mevcuttur. Doğru olan, merfu hadis hükmünde olmasıdır. Çünkü Sahâbe kavli rey değil, rivâyetten ibarettir.

Burada şunu ilâve etmek isterim: Hâkim'in sözüne, müteahhirundan İbn-i Salâh ve diğer muhaddisler, Sahâbe'nin merfu sözleri, sebebi nüzûl ve benzeri hususlarla ilgilidir. Bu gibi konulara rey dahil değildir. Hâkim'in bunu «Ulum-ul-Hadis»inde bizzat zikrettiğini ve şöyle dediğini gördüm:

Sahâbe tefsiri, mevkuf hadis nevindendir. Sahâbe tefsirinin müsned haber olduğunu söyleyenler, bunların sebebi nüzûlle ilgili rivâyetler olduğunu belirtmişlerdir. Hâkim burada Sahâbe tefsirini sebebi nüzûle tahsis etmiş, «Müstedrek»inde ise umumi mânada kullanmıştır. Ben, birinci görüşün doğruluğuna inanıyorum.

Zerkeşî şöyle der:

Tâbiî kavlinin tefsirdeki değeri hakkında İmâm Ahmed'den gelen iki rivâyetten birinin delil olamayacağı yönündedir. Bunu İbn-i Akil, Şube'den rivâyet etmiştir. Fakat müfessirler, tâbiî kavlini kullanmışlardır. Çünkü tâbiun, sözlerinin çoğunu Sahâbe'den almışlardır. Tâbi'ûn'dan nakiller, muhtemelen değişik lafızlarla rivâyet edildiğinden, bu konuda bilgisi olmayanlar bunu hakiki bir ihtilaf zannederek, değişik kaviller şeklinde naklederler. Fakat gerçek bu değildir.

Tâbiun, kendisine göre en açık veya soru soranın durumuna en uygun olan mânayı, âyetten çıkarmaya çalışmışlardır.

Bazıları, âyete uygun veya benzeri bir mâna verirken,

Bazıları da âyette kastedilen veya neticede aynı mânaya gelen bir mâna vermişlerdir. Tâbi'ûn'dan gelen bütün rivâyetlerin arasını cemetmek mümkün olmasa bile, hepsi de umumi olarak aynı mânada birleşmektedir. Tâbi'ûndan birinin iki rivâyeti varsa, sıhhat dereceleri aynı ise, sonradan söylediği söz, daha muteberdir. Şayet aynı değilse, ilk sözü daha muteberdir.

6302

c- Üçüncü kaynak; mutlak olarak Arap diline dayanmaktır. Çünkü Kuran, bu dille nâzil olmuştur. Pek çok ulema, bu görüştedir. İmâm Ahmed bunu bazı eserlerinde zikretmiştir. Fakat Fadl b. Ziyad, İmâm Ahmed'den Kur'ân'ı şiirle açıklanması hoşuma gitmez. Kur'ân'ın şiirle açıklanması doğru değildir şeklinde ayrı bir görüş mevcuttur.

Bazı ulema, Arap diline uyarak yapılan tefsirin cevazı hakkında İmâm Ahmed'den iki rivâyet olduğunu söylemişlerdir. Kur'ân'ın şiirle tefsiri bir rivâyete göre mekruhtur. Bu kerahet, âyetin zâhiri mânasını, Arap dilinde kısmen delalet eden veya sadece şiirde kullanılan, muhtemel harici bir mânaya hamletmekten ileri gelir. Fakat tefsirlerde görülen, bunun aksidir.

Beyhaki, İmâm Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet eder: Arapçayı bilmeden, Kur'ân'ı tefsir eden bir kimse yanıma geldiğinde, kendisini şiddetle azarladım.

d- Dördüncü kaynak, âyetin mânasına bağlı kalmak suretiyle dini bilgilerden faydalanarak yapılan tefsirdir. Resûlüllah'ın İbn-i Abbâs hakkındaki şu duası, bunu göstermektedir. Ya Rabbi, onu dinde fakih kıl, ona te'vili öğret Hazret-i Ali Resûlüllah'ın kendisi hakkında, İbn-i Abbâs'a yaptığı gibi bir duası olup olmadığı sorulduğunda şöyle demiştir: Allah kimseye Kur'ân'ı tam anlayacak bir ilim vermemiştir. Bu bakımdan Sahâbe-i Kirâm âyetlerin mânası hakkında farklı görüşlere sahip olmuş, her biri anlayabildiği mânayı vermiştir.

Kur'ân'ın bir esasa dayanmadan, şahsi rey ve içtihada göre tefsir edilmesi caiz değildir. Çünkü Allah, ***** **«Bilmediğin bir şeyin ardına düşme..»** (İsrâ, 36.) ***** **«şeytan...bilmediğiniz şeyler söylemenizi emreder.»** (Bakara, 169.), ***** **«..kendilerine indirileni insanlara açıklayasın»** (Nahl, 44.) buyurmuş, Kur'ân'ın tefsirini ancak, Resûlüne bırakmıştır.

Ebû Dâ-vud, Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyetine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da: Kur'ân'ı kendi reyi ile tefsir eden, isabet etse bile, bu tefsir hatalıdır buyurmuş, ayrıca

Ebû Dâvud'un rivâyet ettiği bir hadis'inde: Bilgisi olmadan Kur'ân'ı tefsir eden bir kimse cehennemdeki yerine hazırlansın, demiştir.

6305 Beyhaki, birinci hadis hakkında şunları söylemiştir: Şayet bu hadis sahihse, Resûlüllah bununla sağlam bir delile dayanmayan reyi kastetmiştir. Fakat bir delile dayanan rey ile tefsir etmek, caizdir.

Beyhaki, «Medhal»inde şöyle der: Bu hadis hakkında düşünmek gerekir. Şayet sahih ise, Resûlüllah bununla, tefsir etme usûlü; kelimelerin lügat mânalarını, nasih-mensûhu, sebebi nüzûlü, âyetlerin nüzûlüne şahid olan Sahâbenin tefsirini, Kur'ân'ı tefsir eden hadisleri bilmekle olur. Çünkü Kur'ân: ***** **«..sana da bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın..»** (Nahl, 44.) buyurmuştur.

Resûlüllahdan Kur'ân'ı tefsir eden bir rivâyet gelmişse, bununla kifayet edilir, başka bir söze ihtiyaç kalmaz. Şayet Resûlüllah'dan bir rivâyet gelmemişse, bu durumda Resûlüllah'ın tefsir etmediği âyetleri istidlal yoluyla tefsir eden ilim ehlinin fikrine müracaat edilir.

Beyhaki, reye dayalı tefsirin isabetli olsa bile, hatalı olacağını ifade eden hadis hakkında ayrıca şöyle der. Resûlüllah bu sözüyle şunu murad etmiştir: Kur'ân'ı, ilmin usul ve furuunu bilmeden, kendi reyi ile tefsir eden kimse, isabetli tefsirde bulunsa bile, bunu bilmeden yaptığından, tefsiri makbul sayılmaz.

Maverdi şöyle der: Bazı ilim erbabı bu hadisi, zâhirine hamletmişler, delil bulunsa bu delile açık bir nas muarız olmasa bile, kendi içtihadıyla Kur'âna mâna vermekten kaçınmışlardır. Bu tutum, Kur'ân'ı tefsir edip, hükümler çıkarma emrinden uzaklaşmamız sayılır. Çünkü Allahü teâlâ ***** **«..içlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar, onun ne olduğunu bilirlerdi»** (Nisâ, 83.) buyurmuştur. Şayet ilim erbabının dediği doğru olsaydı, Kur'ân'da istinbat yoluyla hiçbir şey öğrenilemez, pek çok kimse de, Allah'ın kitabından bir şey anlamazdı.

Şayet hadis sahih ise, tevili şu olur: Kur'ân'ı kendi görüşü ile tefsir eden, lâfzından başka bir şeye müracaat etmese, doğru bir tefsir yapmış olsa bile, bu tefsiri tesadüfi olacağından, tefsir etme usûlü hatalı olur. Çünkü yaptığı bu tefsirden gayesi, verdiği mânaya şahid göstermeden şahsi görüşüne göre tefsir etmektir.

Ebû Nuaym ve diğer muhaddislerin İbn-i Abbâs' dan rivâyet ettikleri hadisde şöyle ifade edilir: Kur'ân, muti bir kitaptır. Değişik mânaları vardır. Tefsirini, bunların en güzeliyle yapınız.

Bu hadisdeki **zelul** kelimesinin iki mânaya gelmesi muhtemeldir.

Birincisi; okuyup ezberleyene karşı, muti'dir.

İkincisi; müçtehid'in anlayabileceği şekilde, açık mânaları bulunur.

Hadisdeki **zu vucuh** da iki mânaya muhtemeldir.

Birincisi; Kur'ân'ın âyetleri, birkaç şekilde tefsir edilebilir.

İkincisi de; Kur'ân, emir, nehiy, tergib ve terhib, helal ve haram gibi çeşitli vecihleri cemeden mânasındadır.

Hadisteki tefsirini bunların en güzeli ile yapınız, ifadesinde de iki mâna muhtemeldir.

Birincisi; âyeti en güzel mânaya hamlediniz.

İkincisi de; müsamahalı değil teşvik edici, intikam alıcı değil, affedici mânaların en güzeli ile tefsir ediniz, demektir.

Bu hadisde, Kur'ân'da istinbat ve ictihada cevaz olduğuna dair açık bir delil vardır.

Ebû'l-Leys Semerkandi şöyle der: Cenab-ı Hak, ***** **«..kalplerinde eğrilik olanlar müteşabihlerin ardına düşerler.»** (Âl-i İmrân, 7.) âyetinde ifade ettiği gibi, tefsiri menedilen âyetler, müteşâbih âyetlerdir. Kur'ân'ın tamamı değildir. Çünkü Kur'ân, insanlara hüccet olarak indirilmiştir. Şayet tefsiri caiz olmasaydı, Kur'ân sağlam bir hüccet olmazdı. Durum böyle olunca, Arap dilini, sebebi nüzûlü bilen, Kur'ân'ı tefsir edebilir.

Bunları bilmeyen, bilgisi nisbetinde tefsirini yaparsa bu, tefsir değil, başkasının dediğini aktarmak olur.

Eğer Kur'ân'ı tefsir edecek olan, tefsirini biliyor, âyetten hüküm veya bu hükme bir delil çıkarmak istiyorsa, bunu yapmasında bir beis yoktur.

Şayet bu kimse, âyet hakkında bir bilgisi olmadan, âyetten murad şudur demesi caiz değildir. İşte menedilen tefsir, bu şekil tefsirdir.

İbnu'l-Enbari hadis hakkında şöyle der: Bazı ilim erbabı bu hadis'deki reyden murad, kendi arzusuna göre âyetleri tefsir etmektir, demiştir. Selef ulemasından nakilde bulunmadan,

Kur’ân'ı kendi arzusuna göre tefsir eden kimse, tefsirinde isabet etse bile, aslını bilmediği, Sahâbe ve tâbiun mezhebine dayanmayan bir sözle Kur’ân'a mâna verdiğinden, hataya düşmüş olur.

İbnu'l-Enbari, ikinci hadisi şöyle açıklar: Bu hadisin iki mânası vardır:

Birincisi; Müşkilü'l-Kur’ân hakkında Sahâbe ve tâbiun görüşlerini bilmeden âyetleri tefsir eden Allah'ın gazabına uğrar.

İkincisi ki (doğru olan da budur) Kur’ân'ı doğru olmadığını bildiği bir mâna ile tefsir eden, cehennemdeki yerine hazırlansın, şeklindedir.

Begavî ve Kevaşi şöyle der:

Tevil; bir âyeti muhtemel mânalarını dikkate alarak, müfessirlerin tefsirine ters düşmeden, Kitap ve Sünnet'e uygun bir şekilde istinbatta bulunarak, önceki ve sonraki âyetin mânasına göre, tefsir etmektir.. ***** **«Gerek hafif, gerek ağır olarak..»** (Tevbe, 41.) âyetinin tevili şöyle yapılmıştır: Gençler-ihtiyarlar, zenginler-fakirler, bekarlar-evliler, neşeli olanlar-olmayanlar veya sıhhatli olanlar-hasta olanlar, sefere çıkınız, şeklindedir. Bu tevillerin hepsi mümkündür, âyet bu mânalara muhtemeldir.

Âyete ve şeriata muhalif olan tevil, cahillerin tevili olduğundan, tehlikelidir. Mesela, Râfizilerin, ***** **«İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar..»** (Rahmân, 19.) âyetini Hazret-i Ali ve Fâtıma olarak, ***** **«İkisinden de inci ve mercan çıkar.»** (Rahmân, 22.) âyetini Hazret-i Hasan ve Hüseyin ile tevil etmeleri, bu kabil tevile misaldir.

5- Müfessirin Bilmesi Gereken İlimler

6313 Kur’ân'ın tefsiri hakkında, ulema arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Herkes, Kur’ân'ı tefsir edebilir mi? Buna verilen cevap şudur:

Bir kimse alim veya edip olsa fıkıh, nahiv, tarih ve rivâyetler hakkında geniş bilgiye sahip olsa, Resûlüllah'dan rivâyet edilen hadislere dayanmadıkça, Kur’ân'ı tefsir edemez.

Bu soruya verilen bir başka cevap da şudur:

Müfessirin muhtaç olduğu ilimleri bilen kimsenin, Kur’ân'ı tefsir etmesi caizdir. Bu ilimler de, aşağıda zikredilen **on beş ilim**dir.

1) Lügat ilmi: Bu ilimle, kelimenin o dilde ifade ettiği mânalar bilinir. Mücahid: Allah'a ve kıyamet gününe îman eden bir Müslümanın, Arapça'yı bilmeden Kur’ân'ı tefsir etmesi haramdır, der.

İmâm Mâlik'in bu hususta ki sözünü, daha önce nakletmiştik. Arapça'yı biraz bilmek, bu konuda kafi değildir. Mesela bir kelimenin, birkaç mânası olabilir. Tefsir edecek kimse, bunlardan sadece birini bilir. Halbuki murad edilen diğer manasıdır.

2) Nahiv ilmi: Cümlenin mânası, irab'a göre değişeceğinden, bu ilmin muhakkak bilinmesi gerekir. Ebû Ubeyd, Hasani Basri'den yaptığı rivâyette kendisine, Arapça'yı öğrenmeğe, mükemmel bir şekilde konuşmağa çalışan, Kur’ân'ı en güzel şekilde okuyan

birinden söz edildi. Cevaben: Çok güzel, sen de öğren. Çünkü Kur'ân'ı okuyan, mânasını bilmiyorsa, kendisini helak eder, dedi.

3) Sarf ilmi: kelimenin türeyişi ve sigaları, sarf ilmini bilmekle olur. İbn-i Faris: Bu ilmi bilmeyen, ilminin büyük kısmını yitirmiş sayılır. Mesela ***** kelimesi, müphem bir kelimedir. Bu kelimenin çekimini yaparsak, masdarıyla hangi mânaya geldiğini anlarız, der. Zemahşerî şöyle der: ***** **« (Ey Resûlüm), bütün insanları imamlarıyla (peygamberleriyle, rehberleriyle) çağıracağımız (kıyamet) günü(nü hatırla)...»** (İsrâ, 71.) âyetindeki imam kelimesini, anne mânasındaki ***** kelimesinin cemi şeklinde tefsir eden kimsenin tefsiri bid'attır. Bu mânaya göre âyetin tefsiri, babalarının adıyla değil, annelerinin adıyla çağrılır, şeklinde olacaktır ki, bu mâna yanlıştır. Bu yanlışlığa, sarf ilmini bilmemesi sebep olmuştur. Çünkü ***** ün cemii ***** şeklinde gelmez.

4) İştikak ilmi: Bir isim, iki ayrı kökten geliyorsa, mânası bu köklere göre değişir. Mesela ***** kelimesi, ***** masdarından mı, yoksa ***** masdarından mı geldiğini bilmek gerekir.

5,6,7) Meânî, Beyân ve Bedi' ilimleridir.

Meânî ilmi, cümleye güzel bir mâna kazandırmak gayesiyle, cümle kuruluşunun inceliklerini öğretir.

Beyan ilmi, cümlenin ifade ettiği açık veya gizli mânaları, değişik ifadelerle kullanmadaki incelikleri öğretir.

Bedi' ilmi, kelâmın güzel bir şekilde tevcihini öğretir.

Bu üç ilim, müfessirin bilmesi gereken ilimdir. Müfessir, Kur' an'ın îcâziyle ilgili hususlara riayet etmesi gerekir. Bu ise, belâgatı bilmekle olur.

Sekkaki şöyle der: Îcâzın, akılları hayrette bırakacak şekilde incelikleri vardır. Îcâzın değeri, görülüp anlaşılır, fakat vasfı mümkün olmaz. Bu durum aynen, terazideki ölçünün eşitliği gibidir. Bu eşitlik görülür, fakat vasfı yapılamaz. Îcâzın inceliklerini, fıtratında bir kabiliyeti olanlar bilir. Bu fıtrata sahip olmayanlar, meânî ve beyan ilmiyle çokça uğraşarak îcâzın inceliklerini kavrayabilirler.

İbn-i Ebî'l-Hadid şöyle der: Bir dilde cümlenin, fasihi ile en fasihi, güzeli ile en güzeli, ancak zevk ile bilinir. Bunu bir delille ispatlamak mümkün değildir. Bu aynen, güzellikte farklı iki genç kıza benzer. Bu kızlardan birisi; pembe tenli, ince dudaklı, inci dişli sürme gözlü, tombul yanaklı, ince burunlu ve orta boyludur.

Diğerinde ise, bu vasıf ve güzellik yoktur. Fakat, gözleri ve kalbi diğerinden daha güzel, daha yumuşaktır. Bunun sebebi, bir türlü bilinmez. Bunu, herkese göre değişen zevk ve müşahede tayin eder. Cümle de aynen böyledir. Evet, bu iki genç kız arasında yapılan tavsif farkı, açıkça ortadadır. Yüzdeki güzellik, zarafet ile birinin diğerinden üstünlüğü, herkesin görebildiği vasıftır. Cümledeki incelikleri ise ancak özel bir zevkle bilinir. Lügat, nahiv ve fıkıh ilmiyle uğraşan herkes, zevk sahibi olamaz, cümledeki incelikleri tenkid edemez.

Beyan ilmiyle uğraşanlar, zevk ehli olanlardır. Bunlar, kendilerini risale, hitap, kitabet ve şiirle tatmin ederler. Bunlarla uğraşmaları kendilerine, maharet ve meleke kazandırır. Cümledeki incelikleri, birbirine nazaran üstünlüklerini kavramak için bu zevke sahip olanlara danışmak gerekir.

6322 Zemahşerî şöyle der: Allah'ın kitabını ve muciz kelamını tefsir eden, nazmındaki güzelliğe, belâgatındaki olgunluğa bağlı kalarak tehaddide bulunmak isteyene fırsat vermeğe dikkat etmelidir.

Îcâzı bütün yönleriyle bilmek, Allah kelamındaki inceliklere muttali olarak tefsir etmektir. Bu da fesahatin temel kaidesi, belâgatın ana unusurudur.

6324

8) Kırâat ilmi: Bu ilim sayesinde, Kur'ân'ın kırâat incelikleri bilinir, muhtemel kırâat vecihleri arasında tercih yapılır.

9) Kelam ilmi: Bu ilim, Allah'a isnadı caiz olmayan sıfatlar ihtiva eden âyetleri, zâhiri mânadan ayırarak tefsir etmeyi öğretir. Kelam uleması bu gibi âyetleri tevil eder, Allah'a isnadı mümkün olmayan, vacip veya caiz olan mânalara delil getirir.

10) Usûlü Fıkıh ilmi: Âyetlerden hüküm çıkarmak ve istinbatta bulunmak üzere, delil getirmeyi öğretir.

11) Sebebi nüzûl ve kıssalar ilmi: Sebebi nüzûlla, âyetin hangi konuda ve kimin hakkında nâzil olduğu bilinir.

12) Nâsih ve mensûh ilmi: Muhkem âyetlerle muhkem olmayan âyetlerin bilinmesini sağlar.

13) Fıkıh ilmidir.

14) Mücmel ve müphem âyetleri açıklayan hadislerdir.

6331

15) İlmi mevhibe: Bu, bilgisi ile amel edene Allah tarafından verilen ilimdir. İlmiyle amel edene Allah bilmediğini öğretir, hadisi, buna işarettir.

İbn-i Ebî' d-Dünya şöyle der:

Tefsir ilmi, sahili olmayan uçsuz-bucaksız bir deniz gibidir. Müfessir âleti olan bu ilimler bilinmedikçe, müfessir olunamaz. Bu ilimleri bilmeden Kur'ân'ı tefsir edenler, menhi tefsir olan, rey tefsirine göre müfessir olurlar. Bu ilimleri öğrenerek tefsir ederse, menhi tefsir olan, rey müfessiri sayılmaz. Sahâbe ve tâbiun Arap dilini öğrenerek değil, tabiatlarında mevcut meleke ile bilirlerdi. Diğer ilimleri ise, Resûlüllah'dan almışlardı.

Burada, şu açıklamada bulunmak isterim:

Mevhibe ilmini kavramada belki güçlük çekilir. Bunun, insanın kudreti dışında bir ilim olduğu düşünülür. Aslında, bunu kavramak zor değildir. Bu ilme sahip olmanın yolu, amelde olduğu kadar, zühd ve takva hayatı yaşamaktır.

Zerkeşî «Burhan»ında şöyle der: Kur'ân'ı tefsir edecek, vahyin sırlarını çözecek kimsenin kalbinde bid'at, kibir, heva, dünya sevgisi gibi vasıflar bulunması, günah işlemede ısrarlı

olmaması, imanının zayıf düşmemesi, aklına gelen her söze uymaması gerekir. Bütün bunlar, birbirine bağlı engellerdir.

Bu mânada, Allah'ın şu âyetini hatırlatmak isterim: ***** **«Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım.»** (Araf, 146.).

İbn-i Ebî Hâtim, bu âyet hakkında Sufyan b. Uyeyne'nin şöyle dediğini nakleder: Onlardan, Kur'ân'ın idrakini çekip alacağım, demiştir.

İbn-i Cerîr ve diğer ulema, değişik tariklerle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler:

Tefsir dört kısımdır.

Birincisi; kendi dili olduğundan Arapların bildiği tefsir.

İkincisi; herkesin bilmesi gereken tefsir.

Üçüncüsü; ulemanın bildiği tefsir.

Dördüncüsü; Allah'dan başka kimsenin bilmeyeceği tefsir.

İbn-i Cerîr zayıf bir senedle merfuan İbn-i Abbâs'ın sözünü şu lafızla nakleder:

Kur'ân dört vecih üzere nâzil olmuştur.

Bunlar; herkesin bilmesi gereken helal-haram,

Arapların bildiği tefsir,

Ulemanın bildiği tefsir,

Allah'dan başka kimsenin bilemeyeceği müteşabihlerdir. Bu âyetlerin tefsirini bildiğini iddia eden, yalancıdır.

Zerkeşî, «Burhan»ında şöyle der: İbn-i Abbâs'ın bu sözünde doğru bir taksim mevcuttur.

1) Arapların bildiği tefsir, Arap dilindeki bilgilerine dayanır. Bu da lügat ve irab bilgileridir.

Müfessir, kelimelerin taşıdığı mânaları bilmek zorundadır. Bu durum, Kur'ân'ı okuyan için geçerli değildir. Şayet kelimelerin mânaları, bilgiden çok ameli gerektiriyorsa, bu durumda bir veya iki haber, bir veya iki beyitlik istişhad yeterli olur. Eğer mânalar bilgiyi gerektiriyorsa, bunlar kafi gelmez, aksine daha geniş deliller ve şiirden şahidler gerekir.

İrab, mâna değişikliğine sebep oluyorsa, müfessirin ve Kur'ân'ı okuyanın bunu bilmesi gerekir. Çünkü müfessir, irabı bilmekle isabetli hüküm çıkarır. Kari de hata yapmaktan kurtulur. Eğer irab, mâna değişikliğine sebep olmuyorsa, kariin hatadan kurtulması için irabı bilmesi gerekir. Müfessir ise irab yapmadan da gayesine ulaşacağından, bir mecburiyeti olmaz.

2) Herkesin bilmesi gereken tefsir, dini hükümleri ithiva eden âyetle, tevhide delalet eden âyetlerin mânasını, kolayca anladığı tefsirdir. Açık bir mâna ifade eden her kelime, Allah'ın murad ettiği mânayı taşır. Bu gibi âyetlerin tefsiri kolayca anlaşılır; herkes, ***** **«Bil ki, Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur..»** (Muhammed, 19.) âyetinde, tevhid mânası bulunduğunu idrak eder. Şayet âyetteki ***** nın nefiy, ***** nın da isbat mânasında olduğunu bunun tahsis ifade ettiğini bilmese bile, âyetten uluhiyette Allah'ın şeriki olmadığını anlar.

Herkes, ***** **«..namazı kılın, zekatı verin..»** (Bakara, 43.) âyetinin mânasını kolayca bilir. Şayet ***** ismi tafdilinin tercih ifade ettiğini bilmese bile bu nevi âyetlerde

emredileni yerine getirme talebi bulunduğunu anlar. Bu gibi âyetlerin mânasını bilmediğini iddia edenin mazereti, haklı bir mazeret olamaz. Çünkü bu âyetler, herkesin bilmesi gereken âyetlerdir.

3) Tefsirini ancak Allah'ın bildiği âyetler, gaybi haberler ihtiva eden âyetlerdir. Bunlar; kıyametin vukuu, ruhun mahiyeti, hurûfu mukatta'nın mânası ile mü- teşabih âyetlerdir. Bu gibi âyetlerin tefsirinde reyin yeri yoktur, bunlar ancak âyet, hadis veya icmai ümmetten gelen naslarla tefsir edilir.

4) Ulemanın bildiği tefsir, içtihadlarına dayanan, umumiyetle tevil şeklinde olan tefsirdir.

Ulema, bu şekil tefsirle, âyetlerden hükümler çıkarır, mücmel âyetleri beyan eder, umum mânadaki âyetleri hususi mânaya hamleder.

İki veya daha çok mâna ihtiva eden kelimeler hakkında fikir beyan etmek, ulemaya düşen bir iştir. Âyet hakkında sadece rey izhar etmek değil, mânaya şahid ve deliller getirmek de ulemanın vazifesidir.

Eğer kelimenin iki mânasından biri açıksa, âyet bu mânaya hamledilir. Eğer kapalı olan mânası murad ediliyorsa, buna delil gerekir. Eğer her iki mâna eşit ise, her ikisi de hakiki mânada kullanılır.

Şayet bunlardan biri, lügat veya örfde hakiki mânasında, diğeri de şeri mânasında kullanılıyorsa, âyetin şeri mânaya hamli daha uygundur. Ancak ***** **«Senin onlara duan onları yatıştırır..»** (Tevbe, 103.) âyetinde olduğu gibi, lügavî mânasında kullanıldığına dair, delil gerekir.

Şayet bu iki mânadan biri örfe, diğeri lügata dayanıyorsa, âyetin örf mânasına hamli, daha uygundur.

Kelimenin bu iki mânası birbirine zıd düşüyor, hayız ve temizlenme mânasına gelen ***** kelimesi gibi tek kelime ile ifadesi mümkün değilse bu iki mânadan murad edilenin, delillerle isbatı gerekir. Şayet buna işaret eden açık bir delil yoksa, âyette Allah'ın murad ettiği mânanın bu olduğunu nasıl anlayacaktır? Bu iki mânadan, istediğini seçmede veya hükmen galiz olanı mı yoksa hafif olanı mı alacağı hususunda muhayyer midir? Bu hususta, değişik görüşler ileri sürülmüştür. Şayet kelimenin mânası birbirine zıt değilse, belâgat ulemasına göre, âyetin her iki mânaya hamli gerekir, fesahat ve belâgat bakımından daha beliğ olur. Ancak, bunlardan birine delalet eden delil varsa, mânanın hamli buna göre yapılır.

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler anlaşılmışsa, Bilgisi olmadan Kur'ân'ı tefsir eden kimse, cehennemdeki yerine hazırlansın hadisi, İbn-i Abbâs'ın ayırdığı dört tefsir şeklini iki kısma indirir.

Birincisi: Müfessirin Arap dilini mükemmelen bilmesini gerektiren, kelime tefsiridir.

İkincisi: Müfessirin, iki mânası olan kelimenin, muhtemel mânalarından birine hamledilmesi için, muhtelif ilimleri bilmesi, Arap dili ve lügatına mükemmelen vakıf olması gerekir.

Ayrıca, usul İlmini ilgilendiren konuları emir, nehiy ve sıgalarını, mücmel ve mübeyyeni, umum ve hususu, mutlak ve mukayyedi, muhkem ve müteşâbihi, zâhiri veya tevili mânayı, hakikat veya mecâzi, sarihi veya kinayeyi bilmelidir.

İstinbat yoluyla bilinen furu ilmi de, müfessirin çok az ihtiyaç duyduğu bir husus olsa bile, dikkatten uzak tutmaması gerekir. Bu durumda müfessirin âyet, şu veya bu mânaya muhtemeldir demesi, bir hüküm fetvasına mecbur kalmadıkça kesin hüküm vermemesi, şayet mecburiyet varsa bu konuda ictihadda bulunması, yaptığı içtihadın hilafı mümkün olmakla birlikte, kendi içtihadına göre âyete mâna vermesi, yerinde olur.

İbn-i Nakîb söyle der: Hadisin mânasında mevcut ifadeye göre rey tefsiri beş kısımdır:

1 - Müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimler bilinmeden yapılan tefsirdir.

2- Allah'tan başkasının bilmediği müteşabihlerin tefsiridir.

3- Batıl mezhebe göre yapılan tefsirdir. Bu tefsirde mezheb görüşü asıl kabul edilir, tefsir buna tabi olur. Mezhebi tefsir zayıf olsa bile, mümkün olan her yolla, âyetleri kendi görüşü açısından tefsir etmesidir.

4- Bir delil olmadan Allah'ın muradı budur diye âyetin kesin tefsirini vermesidir.

5- Kendi arzu ve zevkine göre âyetleri tefsir etmesidir.

6339 İbn-i Nakîb şöyle devam eder:

Kur'ân ilimleri üç kısımdır:

1- Allah'ın hiçbir kula bahşetmediği ilimdir. Cenab-ı Hak Kur'ân'ında, Kendi Zatı ve gaybe ait bilgilerdeki esrarı, kendisine hâs kılmıştır. Bu gibi hususlarda söz söylemek, icmaen caiz değildir.

2- Kur'ân'daki bazı sırları çözmek üzere sadece Resûlüne verdiği ilimdir. Bu gibi konularda görüş beyan etmek ancak, Resûle veya Allah'ın izin verdiği kimseye aittir. İbn-i Nakîb, hurûfu mukattaa'nın bu kısma dahil olduğunu söylerse de, birinci kısımdan olduğu da söylenmiştir.

3- Allah'ın, Resûlüne Kur'ân'ın açık veya gizli mânalarını öğrettiği ilimlerle, Resûlüne öğretmesini istediği ilimlerdir.

Bu kısım kendi arasında ikiye ayrılır:

Birincisi: Nakil yoluyla sağlanan bilgilerdir. Bunlar:

Sebebi nüzûl, nâsih mensûh, kırâat, lügat, önceki milletlere ait kıssalar, yer ve göğün yaratılışı, kıyamet günü ve haşirle ilgili bilgilerdir.

İkinci kısım: Kelimelerden nazari olarak yapılan istidlal, istinbat ve istihraçtır.

Bu da ayrıca iki kısma ayrılır:

Birincisi; cevazında ihtilaf edilen, sıfatlarla ilgili müteşâbih âyetlerin tevilidir.

İkincisi; hakkında ittifak edilen, asli ve feri hükümlerin istinbatı ile irab esaslarıdır. Bunların aslı, kıyasa dayanır. Belâgat, vaaz ve hikemle ilgili hususlar da bu nevidendir. Ehli olduğu takdirde, Kur'ân'dan işari mânaların istihraç ve istinbatı mümkündür. Özet olarak, İbn-i Nakîb'in sözleri bundan ibarettir.

6340 Ebû Hayyân şöyle der: Asrımızdaki Bazı ulema tefsirin Kur'ân'daki mânaları anlamada; Mücahid, İkrime, Tavus ve benzeri müfessirlerin nakline muhtaç olduğu kanaatındadırlar. Çünkü âyetleri anlamak, bunlardan gelen rivâyetlere bağlıdır. Fakat bu görüş doğru değildir.

Zerkeşî bu ibareyi naklettikten sonra şöyle der: Kur'ân'ın tefsiri bir bakıma, sebebi nüzûl, nâsih-mensûh, müphemin tayini ile mücmelin beyanı gibi hususlar, nakle dayanır.

Diğer kısmında buna ihtiyaç duyulmaz. Usûlüne uygun olarak, tefsirle ilgili sağlam bilgileri toplamak, bu konuda yeterli olur. Tefsir ve tevil kelimeleri arasındaki farkı gösteren bazı ıstılahi tabirler, nakil ve istinbat yoluyla elde edilen bilgileri birbirinden temyiz etmenin sebebi, belki de, nakledilen rivâyetlere, istinbat edilen görüşlere dayanmaktadır.

Zerkeşî, eserinde şunları da ilâve eder:

Kur'ân'ın tefsiri, iki kısımdır:

Biri nakli, diğeri nakli değildir.

Nakli olmayan tefsir Resûlüllah, Sahâbe ve tâbi'ûndan ileri gelen müfessirlerden yapılan rivâyetlerdir. Resûlüllah'dan gelen rivâyetlerde, senedin sıhhati aranır. Sahâbe'den gelen rivâyetlerde ise, âyetleri tefsir edişlerine bakılır. Şayet âyeti, lügat yönüyle tefsir etmişlerse, lügatta ehil olduklarından, tefsirleri itimada şayandır. Şayet, âyetlerin nüzûlü ve buna bağlı hususları, müşahede yoluyla nakletmişlerse, bu gibi rivâyetleri de makbuldür.

Bu durumda Sahâbe kavli arasında bazı farklar görülürse, cemi mümkün olanlar cem edilir, mümkün değilse, İbn-i Abbâs'ın sözü tercih edilir. Çünkü Resûlüllah kendisine: Ya Rabbi, ona tevili öğret şeklinde duada bulunmuştur.

İmâm Şâfiî, feraiz konusunda Zeyd'in kavlini tercih etmiştir. Çünkü Resûlüllah onun hakkında: Zeyd, feraizde en bilgili olanınızdır, buyurmuştur. Tâbi'ûndan gelen rivâyetler, Sahâbe kavlinde olduğu gibi, merfu hükmünde ise, tefsirleri naklîdir, değilse müfessirin bu kaviller arasında tercih yapması gerekir.

Az görülmesine rağmen, âyet hakkında herhangi bir nakil gelmemişse, kelimenin Arap dilindeki mânası, medlulü, siyak-sibak'a göre kullanılışına bakılarak tefsir edilir. Râgıb, «Müfredat» adlı eserinde, bu nevi tefsire çokça önem vermiş, kelimenin delalet ettiği mânayı tefsir ederken, lügat ehlinin verdiği mânaya ilâvede bulunmuş, siyak mânasının gereğini de dikkate almıştır. Zerkeşî'den yapılan nakil burada bitmiştir.

Ben, Resûlüllah ve Sahâbenin kavillerini ihtiva eden bir kitab yazdım. Kitabımda **on bin**den fazla, merfu ve mevkuf rivâyetleri biraraya getirip dört ciltte topladım. Kitabıma «Tercümanu'l-Kur'ân» adını verdim. Eserin tasnifi sırasında, rüyamda Resûlüllah'ı gördüm, uzun uzadıya beraberinde kalarak müjde ve bereketli dualarını aldım.

6- Kıraata Göre Sahâbe Tefsiri

6343 Sahâbeden gelen rivâyetlerin önemli yönlerinden biri, kıraata göre yaptıkları tefsiri bilmektir. Bir âyet hakkında Sahâbe'den farklı iki tefsir mevcut olduğunda, bunun ihtilaf

olduğu sanılır. Halbuki bu aslında ihtilaf değil, kıraata göre yapılan tefsirdir. Selef uleması bu nevi tefsire çokça önem vermiştir.

İbn-i Cerîr, çeşitli tarikle İbn-i Abbâs ve diğer Sahâbe'den: ***** **«Herhalde gözlerimiz döndürüldü..»** (Hicr, 15.) âyeti hakkında şu rivâyette bulunmuştur. Âyetteki ***** kelimesi, ***** mânasındadır. Başka bir tarikle yapılan rivâyete göre kelime, ***** mânasındadır.

Katade'nin şöyle dediğini de rivâyet eder: ***** kelimesini şeddeli olarak okuyan, ***** mânasını, şeddesiz okuyan ise ***** mânasını verir.

Katade'nin bu iki mânayı cem edişi, gerçekten mükemmeldir.

İbn-i Cerîr'in Hasenu'l-Basri'den ***** (İbrahim, 50.) âyeti hakkında yaptığı rivâyet, bunun bir benzeridir. Deveye sürülen katran mânasındadır.

İbn-i Cerîr, İbn-i Abbâs ve diğer Sahâbe'den değişik tariklerle yaptığı rivâyete göre katran kelimesi, eritilmiş bakırdır. Bu iki mâna ayrı kaviller değildir.

Eritilmiş bakır mânası, âyetin ***** kıraatına göredir. Bu kıraata göre tenvinle okunan ***** kelimesi bakır, ***** şiddetli hararet mânasındadır. Aynı rivâyeti İbn-i Ebî Hâtim, Said b. Cubeyr'den de nakletmiştir.

Bu gibi rivâyetlerin, pek çok misali vardır. «Esraru't-Tenzil» adlı kitabımızda bunları, yeterince naklettik. Daha önce ***** âyetinin tefsiri hakkında, İbn-i Abbâs ve diğer Sahâbe'nin, farklı tefsir etmelerini nakletmiş, bu kelimenin cima mı yoksa elle dokunma mânasına mı geldiğini açıklamış, birinci mânanın ***** kıraatına, ikinci mânanın ***** kıraatına göre verildiğini söylemiştim. Görüldüğü gibi, Sahâbe'den gelen bu rivâyetlerde, temelde bir farklılık mevcut değildir.

«Muhtasaru'l-Buveyti» adlı eserde, İmâm Şâfiî'nin şöyle dediği nakledilir. Resûlüllah'ın sünneti, Sahâbe kavli veya ulemanın icmaı olmadıkça, müteşâbih âyetlerin tefsiri caiz değildir.

7- Tasavvufi Tefsir

6345 Mutasavvıfenin Kur'ân hakkındaki sözleri, tefsir değildir. İbn-i Salâh, «Fetavi»sinde şöyle der:

Müfessir, Ebû'l-Hasan el-Vâhidî'nin şu sözünü okudum:

Ebû AbdirRahmân es-Sülemî, «Hakaiku't-Tefsir» adında bir eser yazmıştır. Şayet Sülemi bunun bir tefsir olduğuna inanmışsa, Kâfir olur. İbn-i Salâh şöyle der: Mutasavvifeden güvenilir bir alim Kur'ân'ı tefsir eder, bunun tefsir olduğunu zikretmez, kelimenin izahına gitmezse, Kâfir olacağını zannetmem.

Şayet bunu tefsir olarak kabul ederse, batıni tefsir mezhebine girmiş olurlar. Tasavvuf erbabının bu tefsiri, Kur'ân'da mevcut olan bazı âyetlerin benzeridir. Bir şeyin benzeri, gene benzeriyle zikredilir. Buna rağmen yaptıkları tefsirde bir müphemlik ve karışıklık olduğundan, böyle bir tefsire müsamaha göstermemeleri gerekirdi.

Nesefî, «Akaid»inde şöyle der: Âyetler, zâhiri mânalarına göre tefsir edilir. Zâhiri mânadan uzaklaşarak âyetleri, Batınilerin iddia ettikleri mânada tefsir etmek, ilhaddır.

Taftazânî, «Şerhu'l-Akaid»inde şöyle der: Batınilere mülhid denilmesi, âyetlerin zâhiri mânalarına göre değil, muallimin bileceği batını mânaya tefsir edilebileceği iddiasında bulunmalarından dolayıdır. Böyle bir tefsirden gayeleri, şeriatı bütünüyle reddetmektir. Bazı tasavvuf erbabının âyetler zâhirine göre tefsir edilir, fakat bunlarda süluk erbabının keşfedeceği bazı işari mânalar mevcuttur, âyetin zâhir mânası ile işari mânayı birleştirmek mümkündür, şeklindeki görüşleri, gerçek îman ve ilim ifade eden bir görüştür.

Şeyhulislam Siracuddin el-Bulkini'ye, bir kimsenin, ***** **«..O'nun izni olmadan kendi katında kim şefaat edebilir?..»** (Bakara, 255.) âyetini şöyle tefsir ettiği anlatıldı. Bu kimse âyetteki ***** kelimesini zül mânasında ***** fiili, ***** yi de nefse işaret eden, işaret zamiri, ***** fiilini, şifa mânasına gelen ***** şeklinde kabul etmiş, ***** fiilindeki ***** harfini, ***** fiilinin emir sigası olarak kabul edip, âyete mâna vermiştir. Bulkini, böyle bir tefsirden dolayı, bu kimsenin mülhid olduğuna dair fetva vermiştir. Çünkü Allahü teâlâ bu mânada, ***** **«Âyetlerimiz hakkında doğruluktan sapanlar bize gizli kalmaz..»** (Fussilet, 40.) buyurmuştur. İbn-i Ebî Hâtim'in rivâyetine göre İbn-i Abbâs, âyetteki ilhad mânasını; kelimelerin yerini değiştirmek şeklinde tefsir etmiştir.

Firyâbî şöyle der: Bize Sufyan nakletti, o Yunus b. Ubeyd'den, o da Hasan-ı Basri'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini söyledi: Her âyetin açık veya gizli bir mânası vardır. Âyetteki her harfin de bir son mânası, her son mânanın da bir ilk mânası vardır.

Deylemî, AbdurRahmân b. Avf dan, merfuan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Kur'ân, Arş'ın altındadır. Kulların üzerinde tartıştıkları, açık veya gizli mânaları vardır.

Taberânî, Ebû Ya'lâ, Bezzâr ve diğer muhaddislerin İbn-i Abbâs'dan mevkufen şöyle dediğini naklederler:

Kur'ân'da mevcut her harfin bir son mânası, her son mânanın da ilk manası mevcuttur, şeklindeki rivâyetler hakkında sorulacak olursa, şöyle derim: Kur'ân'ın açık veya gizli mânası vardır sözü, şöyle açıklanabilir:

a- Âyetin gizli mânası araştırılıp, açık mânası ile kıyaslanırsa, gerçek mânası ortaya çıkar.

b- İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da her âyetle amel eden Müslümanlar vardır. İlerde bu âyetlerle amel edecek Müslümanlar olacaktır.

c- Âyetin açık mânası lâfzında, gizli mânası da tevilindedir.

d- Ebû Ubeyd şöyle der (bu yapılan açıklamaların en doğrusudur): Allah' ın, önceki milletlere verdiği azabı anlatan âyetlerin zâhiri mânası, bu milletlerin nasıl helak olduğunu bildirmek, sadece onların durumunu ifade etmektir. Batını mânası ise, sonradan geleceklere öğüt vermek, öncekilerin yaptıklarını tekrarlayacak olurlarsa, uğrayacakları aynı akibetten sakındırmaktır.

e- İbn-i Nakîb, bu konuda beşinci bir görüş ileri sürer: Âyetin zâhiri mânası, zâhiri ulemasının anladığı mânalardır. Batıni mânası ise, Allah'ın hakikat erbabına lutfettiği işari mânalardır.

Hadisteki her harfin, bir son mânası vardır sözü, Allah'ın murad ettiği, en son mâna demektir. Hadis'deki bu mânanın; her hükmün, sevap veya günah yönünden bir miktarı vardır, mânasında olduğu söylenir. Hadisdeki: Her son mânanın, ilk mânası mevcuttur sözü, kapalı her mâna veya hükmü bilmenin bir yolu vardır, bu yolla murad edilen mâna elde edilir, demektir. Ayrıca buna: Kul, müstehak olduğu sevap veya cezayı, ahirette hesap verirken muttali olacaktır, mânası da verilir.

Bazı ulema da bunu şöyle açıklar: Âyetin zâhiri tilâveti, batını da ifade ettiği mânadır. Haddi ise, helal ve haramla ilgili hükümleridir. Matla' da, ameli karşılığı göreceği mükâfat ve cezadır.

Burada şunu ilâve etmek isterim: İbn-i Ebî Hâtim'in Dahhak tarikıyle İbn-i Abbâs'dan naklettiği şu söz bunu teyid eder: Kur'ân; birçok ihtiyaçlara cevap veren, ilimleri bitip tükenmeyen ve gayesine ulaşılmayan bir kitaptır. Kur'ân'ı inanarak tetkik eden kurtulur, nefretle tetkik eden de dalalete düşer. Kur'ân'da kıssalar, emsal, helal, haram, nâsih, mensûh, muhkem, müteşâbih, zâhiri ve batını mânalar vardır. Kur'ân'ın zâhiri, tilâveti, batını tevilidir. Kur'ân'ı bilginlerden öğrenin, bilgisizlerden uzaklaşın.

İbn-i Sebu, «Şifau's-Sudur» adlı eserinde, Ebû'd-Derda'nın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'ı bütün yönleriyle bilmeyen kimse, onu tam mânasıyle anlayamaz.

İbn-i Mesûd şöyle der: Önceki ve sonraki milletlerin ilmini öğrenmek isteyen, Kur'ân'ı okuyup mânaları üzerinde düşünsün. İbn-i Sebu, Dahhak ve İbn-i Mesûd'un bu sözleri, Kur'ân'ın sadece zâhiri tefsirini bilmekle hasıl olmayacağını söyler.

Bazı ulema şöyle der: Her âyetin altmış bin mânası vardır. Bu sözün ifade ettiği mâna şudur: Kur'ân'ın mânasını anlamada, son derece geniş bilgiler gerekir. Kur'ân'ın zâhiri tefsirini veren nakiller, idrakine yeterli değildir. Hatadan sakınmak için bu tefsire, duyarak nakledilen haberlerin de girmesi gerekir. İşte bu suretle, anlaşılması ve istinbatta bulunması kolayca mümkün olur. Kur'ân'ın zâhiri tefsiri mutlaka dikkate alınmalıdır. Yoksa zâhiri hükümleri kavramadan, batını mânasına ulaşılmaz. Kur'ân'ın zâhiri tefsirini mükemmelen bilmeden, inceliklerini anladığını iddia eden kimse, aynen, kapıdan girmeden evin içinde olduğunu iddia eden kimse gibidir.

Tacuddîn b. Ataullah, «Letâifu'l-Minen» adlı eserinde şöyle der: Verdikleri garip mânalarla, Allah ve Resûlünün kelamını tefsir eden zâhiri ulemasının tefsiri, Kur'ân'ın zâhiri tefsiri değildir. Fakat âyetin zâhiri mânası, âyetin açık ifadelerinden ve dilin özelliklerinden anlaşılır. Bunun yanında, batını mânaları da vardır ki bunları ancak, Allah'ın, kalplerini açtığı tasavvuf ehli anlayabilir. Hadis'de varid olduğuna göre her âyetin zâhiri ve batını mânası mevcuttur. Cedel ve münazarada bulunan kimselerin; Bu, Allah ve Resûlünün kelamını tahrif etmektir sözü, tasavvuf ehlinden bu mânaları öğrenmekden seni alıkoymasın.

Tasavvuf erbabının tefsiri, aslında bir tahrif değildir. Şayet âyetin mânası ancak bizim verdiğimiz mânadır deselerdi, tahrif olurdu. Halbuki onların böyle bir iddiaları yoktur. Bilâkis, Kur'ân'ı zâhiri mânalarına göre okuyup anlarlar, âyetlerdeki muradın bu olduğunu bilirler, ayrıca Allah'ın kendilerine nasip ettiği mânaları da kavramaya çalışırlar.

8- Müfessirin Uyması Gereken Şartlar

6360 Bazı ulema şöyle der: Müfessirin tefsirde, tefsir edilen mânada uygunluk araması, mânayı izah ederken muhtaç olduğu konularda, noksanlık veya *****ye uymayan ziyadelikten sakınması veya verdiği mânadan veya tefsir *****den sapmaması gerekir. Ayrıca âyetin hakiki veya mecâzi mânasına, ifadesinde düzgünlüğe, âyetin nüzûl gayesine, müfred kelimeler arasındaki yakınlığa bakması gerekir.

Müfessir, âyetleri tefsir ederken, sarf ve nahiv gibi lafzi ilimlerle başlaması gerekir. Bu konuda ilk olarak kelimelerin müfred mânaları üzerinde durması, lügat mânalarını araştırması, sarf ve iştikak yönüyle tahkik etmesi, cümle terkibini incelemesi gerekir. Bundan sonra âyetin irabına geçer, manasıyla ilgili hususları araştırır, beyan bedi sanatlarını gösterir, âyette murad edilen mânayı tayin eder, istinbatta bulunur, daha sonra da işari mânasını verir.

Zerkeşî, «Burhan» adlı eserinin baş taraflarında şöyle der:

Âdet olduğu üzere müfessirler, sebebi nüzûl ile tefsire başlarlar. Bu noktada şu ileri sürülmüştür. Âyetin nüzûl sebebi, müsebbebe tekaddüm ettiğinden, ***** bununla mı başlamalı, yoksa âyetler arasındaki münasebetle mi başlamalıdır.? Âyetler arasındaki münasebet, Kur'ân'ın nazmını tashih eder ve nüzûlden önce gelir. Şayet, ***** **«Allah, size emanetten ne vermenizi emreder..»** (Nisâ, 58.) âyetinde olduğu gibi münasebet, sebebi nüzûle bağlıysa, önce sebebi nüzûlü zikretmek gerekir. Bu durumda ***** gayeye tekaddüm etmiş olur. Şayet münasebet sebebi nüzûle bağlı değilse münasebetin sebebi nüzûle takdimi evla olur.

Zerkeşî, eserin başka bir yerinde şöyle der:

Âdet olduğu üzere müfessirler, her sûrenin başında o sûrenin hıfzını teşvik ve tergib bakımından faziletle ilgili hadisleri zikrederler. Fakat Zemahşerî, faziletle ilgili hadisleri sûrenin sonunda verir.

Abdurrahim b. Ömer el-Kirmânî şöyle der: Zemahşerî'ye niçin böyle yaptığını sordum. Bana şu cevabı verdi: Faziletle ilgili haberler, o sûrenin *****larıdır. Sıfat, mevsuftan sonra gelir. Umumiyetle tefsirlerde Allah bunu ***** hikaye etti şeklinde bir söze rastlanır. Bundan kaçınmak gerekir.

Ebû'n-Nasr el-Kuşeyrî, «el-Mürşid» adlı eserinde şöyle der:

Ulemasının önde gelenleri şöyle der: Allah kelamı hikaye edildi veya Allah hikaye etti, denilmez. Çünkü hikaye etmek, bir sözü benzeri bir sözle ifade etmektir. Halbuki Allah kelamına benzer bir kelam yoktur.

Bazı ulema bu hususta müsamahalı davranarak hikaye etme sözünü, haber verme mânasında kullanmışlardır. Çokça kullandıkları bir diğer husus, bazı harfleri ziyade kabul etmeleridir. Buna dair misalleri, irab bahsinde vermiştik.

Müfessir mümkün mertebe, âyetlerde tekrar olduğu iddiasından sakınmalıdır.

Bazı ulema şöyle der: Kur'ân'da tekrar olduğu vehmine götüren husus, müteradif kelimelerin birbirine atıf edilmesidir. ***** **«(Geride) Bir şey koymaz, bırakmaz.»** (Müddessir, 28.), ***** **«..Rablerinden bağışlamalar ve Rahmet onlaradır..»** (Bakara, 157.) âyetleri buna misaldir.

Müfessir şuna inanmalıdır ki, müteradif kelimelerin bir arada zikredilmesiyle hasıl olan mâna, ayrı olduklarında hasıl olmaz. Çünkü terkip halindeki ifade, ziyade bir mâna ortaya çıkarır. Ziyade harfler, ziyade mâna ifade ettiğinden, ziyade kelimeler de ziyade mâna ifade etmiş olur.

Zerkeşî, «Burhan»ında şöyle der:

Müfessir, âyetin ihtiva ettiği mânaya riayet ederek, bütün dikkatini nazmında toplamalıdır. Âyet nazmında, mecâzi mânada kelime bulunması halinde bu kelimenin, âyetteki mânayı aşacağından, dikkatli olması gerekir.

Zerkeşî eserin başka bir yerinde şöyle der:

Müfessir, müteradif zannedilen kelimelerdeki mecâzi mânalara riayet ederek mümkün mertebe müteradif olmadıklarını kesin bir ifade ile belirtmelidir. Müteradif kelimelerin terkip halinde ifade ettikleri mâna müfred halindeki mânadan farklıdır. Bu yüzden pek çok usul uleması, müteradif kelimelerden birinin cümlede, müfred olarak kullanılmasında ittifak ettikleri halde, diğeri yerine kullanılmasını menetmişlerdir.

Ebû Hayyân şöyle der: Müfessirler tefsirlerinde çoğu kez, irabı ele alırken nahiv tahlilleri, usûlü fıkıh ve kelami meseleleri de beraberinde zikrederler. Bu gibi meseleler, ait oldukları eserlerde uzun uzadıya anlatılmıştır. Bu ilimler, delil göstermeden tefsirde kullanılabilir. Ayrıca müfessirler, sahih olmayan sebebi nüzûl, fedail hadisleri, yerinde olmayan hikayeleri ve israiliyatı zikrederler ki, bunların tefsirde olmaması gerekir.

6367 İbn-i Ebî Cemre, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini nakleder: Fatiha sûresine yetmiş deve yükü tutarında tefsir yazmak istesem, yazabilirim. Hazret-i Ali'nin bu sözü şöyle açıklanabilir.

***** âyetinde, hamd kelimesi ile Allah lâfzındaki mânaların, Allah'ı tenzih eden sıfatların ayrı ayrı tefsiri gerekir. Sonra, âyetteki âlemi ve durumlarını, dört yüzü karada altı yüzü denizde olmak üzere bin âlemin nevilerini müfessir ayrı ayrı açıklayabilir.

***** âyetindeki iki sıfatın mânalarını, bunların azametle ilgili yönlerini, Allah' ın bütün isim ve sıfatlarını, diğerleri dışında, bu iki ismin âyette zikredilmesinin hikmetini de açıklar.

***** âyetinde, bu günü ve bu günde gidilecek yeri, yaşanacak korkuları, her nefsin nerede ve nasıl karar bulacağını da açıklar.

***** âyetinde, Mabud'un yüceliğini, kendisine yapılan ibadet ve keyfiyetini ve nevilerini edasını, ibadet eden kulun vasfı, Allah'dan yardım dilemesinin nasıl ve ne şekilde olacağını genişçe anlatabilir.

***** âyetinden sûrenin sonuna kadar olan tefsirinde hidayeti, mahiyetini, doğru yol ile buna zıd yolları, gazaba uğrayanları, dalalette olanları, bunların sıfatlarını, bu âyetle ilgili yönleri, Allah'ın razı olduğu kimseleri, sıfatlarını, bunların ibadet usullerini de gösterebilir.

Hazret-i Ali'nin bu sözü, Fatiha tefsirinde bulunması gereken bütün yönleri içine alan bir sözdür.

79 - GARÂİBU'T-TEFSİR

6368 Mahmud b. Hamza el-Kirmânî bu sahada «el-Acaib ve'l-Garaib» adlı iki ciltlik bir eser telif etmiş, kitabında âyetlerin mânaları hakkında bir takım asılsız sözler nakletmiştir. Bunlara güvenmek doğru değildir, ancak tehlikesini göstermek gayesiyle zikredilebilir.

Mesela ***** âyetini, biri şöyle tefsir etmiştir. Âyetteki ha harfi, Hazret-i Ali ile muaviye arasındaki harbe, mim harfi, Mervan'ın iktidarına, ayn harfi, Abbasi'lere, sin harfi, Sufyan'ın iktidarına delalet eder. Kaf harfi de Mehdi'nin yoluna uyulacağına işaret eder. Bunu Ebû Müslim İsfahani nakletmiş, şu ilâvede bulunmuştur: Bunları rivâyet etmedeki gaye, bu gibi rivâyetleri verenlerin ahmak olduğunu göstermektir.

***** hakkında da biri şöyle demiştir: Elifin mânası, Allah Muhammed'i sevdi, Onu elçi olarak gönderdi. Lam'ın mânası, Hazret-i Muhammed'i inkâr edip kınayanlar, mim'in mânası da, inkâr edenlerin Hazret-i Muhammed'i deliliğe benzeyen bir nevi hastalıkla itham etmeleridir.

***** **«Ey akıl sahipleri kısasta sizin için hayat vardır..»** (Bakara, 179.) âyetini de biri, şöyle tefsir etmiştir: Âyetteki kıssa, Kur' an'ın kıssalarıdır. Bu mânaya Ebû'l-Cevza'nın ***** şeklindeki kıraatını delil getirmiştir; ki, uydurma bir mânadır. Bu kıraatın ifade ettiği mâna, meşhur kıraatın mânasından tamamen farklıdır. Bu âyeti, «Esraru't-Tenzil» adlı eserimde Kur'ân'daki îcâz âyetlerinden biri olarak gösterdim.

İbn-i Fûrek «Tefsir»inde, ***** **«..Fakat kalbim kuvvet bulsun..»** (Bakara, 260.) âyeti hakkında şöyle demiştir: Hazret-i İbrahim'in kalbim dediği, kendine dost edindiği bir arkadaşı vardı. Bu arkadaşı, Hazret-i İbrahim'in müşahede ettiği olayı gördüğünde, ürkmemesi için sükunet talebinde bulunmuştur. Kirmânî bunu da saçma bir tefsir kabul etmiştir.

Kevaşi «Tefsir»inde: ***** **«..Rabbimiz, bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yükleme..»** (Bakara, 286.) âyetinin tefsirinde, insanın takat ve güç yetiremeyeceği şeyi, muhabbet ve aşk olarak tefsir eden kimsenin sözünü nakleder. (.....)

Ebû Mu'âz en-Nahvî, ***** **«O ki size yeşil ağaçtan ateş yaptı..»** (Yâsin, 80.) âyetindeki ***** ifadesinden Hazret-i İbrahim, ***** ni, nur olan Hazret-i Muhammed,

***** **«..ve siz ondan yakıyorsunuz..»** âyetini de, iktibas ettiğiniz din şeklinde, tamamen uydurma bir tefsir şekli ile mâna vermiştir.

80 - TABAKATU'L-MÜFESSİRİN

1 - Sahâbe Müfessirleri

Sahâbe'den tefsirde şöhrete ulaşan müfessirler on tanedir. Bunlar: Dört halife, İbn-i Mesûd, İbn-i Abbâs, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Ebû Musa el-Eşari ve Abdullah b. Zübeyr'dir.

a- Hazret-i Ali ve Tefsirdeki Yeri

Dört halife içinde, kendisinden en çok rivâyet edilen, Alî b. Ebî Tâlibdir. Diğer üçünden gelen rivâyetler çok azdır. Bunun sebebi, önceden vefat etmiş olmalarıdır. Hazret-i Ebubekr'den az sayıda hadis rivâyet edilmesinin sebebi de buna bağlıdır. Tefsirlerde Hazret-i Ebubekr'den yapılan rivâyet sayısı on'dan fazla olduğunu görmedim. Hazret-i Ali'den rivâyet ise oldukça çoktur.

Mamer, Vehb b. Abdullah'dan o da Ebû't-Tufeyl'den şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ali bir konuşmasında şöyle diyordu: Bana istediğinizi sorun, cevap vereyim. Hangi âyetin gece, hangi âyetin gündüz, hangi âyetin yerde hangi âyetin dağda indiğini bilirim.

Ebû Nuaym, «el-Hilye» adlı eserinde İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân yedi harf üzere nâzil olmuştur. Bu harflerden her birinin zâhiri ve batını mânası vardır. Hazret-i Ali, bu harflerin her iki mânasını bilirdi. Ebûbekr b. Ayyaş tarikıyle, Nusayr b. Süleyman el-Ahmesi'den, o da babasından, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Yemin ederim ki her âyetin, kimin hakkında, nerede nâzil olduğunu bilirim. Allah bana herşeyi kavrayan bir akıl, herşeyi cevaplandıran bir dil vermiştir.

b- İbn-i Mesûd ve Tefsirdeki Yeri

İbn-i Mesûd'dan yapılan rivâyetlerin sayısı, Hazret-i Ali'den yapılan rivâyetlere nazaran daha çoktur. İbn-i Cerîr ve diğer muhaddisler, İbn-i Mesûd'un şu sözünü rivâyet ederler:

Allah'a yemin ederim ki, nâzil olan her âyetin, kimin hakkında, nerede nâzil olduğunu bilirim. Kur'ân'ı benden daha iyi bilen birini duyup bulunduğu yeri öğrensem, her türlü zahmete katlanarak gider, bilmediklerimi öğrenirim.

Ebû Nuaym, Ebû Buhturi'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Bir gün Hazret-i Ali'ye, İbn-i Mesûd hakkında sordum. Kur'ân ve Sünneti çok iyi bilirdi. Aramızdan ayrılırken bize zengin bir ilim hazinesi bıraktı, cevabını verdi.

c- İbn-i Abbâs ve Tefsirdeki Yeri

Tercümanu'l-Kur’ân olarak bilinen İbn-i Abbâs, Resûlüllah'ın: 'Allahım, onu dinde fakih kıl, tevili öğret', 'Allahım, ona hikmet ver' ve 'Allahım, ona hikmeti öğret' şeklinde dualarına mazhar olmuştur.

Ebû Nuaym, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Abdullah b. Abbâs'a Allahım, onu mübarek kıl, dini onunla neşret, şeklinde duada bulunmuştur.

Abdulmu'min b. Hâlid tarikıyle, Abdullah b. Bureyde'den İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'ı ziyaret ettiğimde Cebrâîl yanındaydı. Cebrâîl, Resûlüllah'a İbn-i Abbâs, bu ümmetin alimi olacaktır. Ona hayırlı duada bulun, şeklinde tavsiyede bulundu.

Abdullah b. Hiraş tarikıyle, Avvam b. Huşeb'den, Mücahid'in İbn-i Abbâs'dan naklen şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bana: Kur’ân'ın tercümanı olarak, sen ne güzel kulsun, dedi.

Beyhaki, «Delailu'l-Kur’ân»ında İbn-i Mesûd'un şu sözünü nakleder: Kur’ân'ın en güzel tercümanı, Abdullah b. Abbâs'tır.

Ebû Nuaym, Mücahid'in şöyle dediğini rivâyet eder: Geniş bilgiye sahip olduğundan İbn-i Abbâs'a Bahr adı verilmiştir. İbn-i Hanefiyye'den de şu nakilde bulunur: İbn-i Abbâs, bu ümmetin büyük bir alimi idi.

Ayrıca el-Hasan'ın şöyle dediğini nakleder: İbn-i Abbâs, Kur’ân'ı anlamada ayrı bir yeri olan kimsedir.

Hazret-i Ömer: İşte, ihtiyarların genci budur. Allah ona herşeyi cevaplandıran bir dil, herşeyi kavrayan bir akıl vermiştir.

Abdullah b. Dinar tarikıyle İbn-i Ömer'den rivâyette bulunmuştur; Sahâbeden biri İbn-i Ömer'e gelerek:

***** **«..ki göklerle yer bitişik idi, biz onları ayırdık..»** (Enbiya, 30.) âyetinin tefsirini sorduğunda; İbn-i Abbâs'a git, ondan öğren, bana gelip bilgi ver, dedi. Bu kimse İbn-i Abbâs'a giderek sorusunu tekrarladı. İbn-i Abbâs kendisine şu cevabı verdi: Yer ve gökler bitişik idi, ne yağmur yağıyor, ne de bitkiler yeşeriyordu. Cenab-ı Hak yağmurla gökleri, bitkilerle de yeri ayırdı.

Soru sahibi İbn-i Ömer'e gelerek duyduklarını anlattı. İbn-i Ömer İbn-i Abbâs'ın Kur’ân'ı tefsir etme cüreti hoşuma gitmiyordu, fakat şimdi anladım ki, ona geniş bir ilim verilmiş, dedi.

6377 Buhârî, Said b. Cubeyr tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder:

Hazret-i Ömer beni, Bedir savaşına katılan yaşlılarla eşit tutardı. Bazıları bunu hoş karşılamaz, bu genci aramıza niye alıyorsun, bizim, onun yaşında çocuklarımız var diyordu. Hazret-i Ömer: O, bildiğiniz bir kimsedir deyip, İbn-i Abbâs'la birlikte onları yanına çağırdı. Hazret-i Ömer'in o gün beni de davet etmesinin gayesi, beni onlara tanıtmak olduğunu anladım. Hazret-i Ömer hepimize hitaben:

***** **«Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman..»** âyetinden ne anladığımızı sordu. Kimisi; Allah'ın yardım ve fethine mazhar olduğumuzda, O'na hamd ve istiğfarla emrolunduk,

cevabını verirken kimisi de; susup cevap vermediler. Hazret-i Ömer bana dönerek: Sen de aynı görüşte misin diye sordu. Ben hayır deyince, o halde neler söylemek istersin dedi. Âyet, Resûlüllah'ın ömrünü bildirir, kendisine, ömrünün sonuna geldin, Rabbine hamd ile istiğfar et, Allah tevbeleri kabul edendir, şeklinde tefsir edince, Hazret-i Ömer: Âyetin bunun dışında bir mânası olduğunu bilmiyorum cevabını verdi.

Buhârî, İbn-i Muleyke tarikıyle İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ömer bir gün Eshâb'a şöyle bir soru sordu: ***** **«Biriniz ister mi ki içinde hurmalardan ve üzümlerden oluşmuş bir bahçesi olsun..»** (Bakara, 266.) âyetinin kimin hakkında nâzil olduğunu bileniniz var mı? Sahâbe: Allah bilir deyince, Hazret-i Ömer öfkelenerek: Ya biliyoruz veya bilmiyoruz deyin, şeklinde mukabelede bulundu. Bunun üzerine İbn-i Abbâs:

Âyet hakkında aklımda kalan bazı bilgiler var dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer: Yeğenim, kendini küçük görme, bildiğini söyle diye teşvik etti.

İbn-i Abbâs: Âyette, yapılan iş hususunda darb-ı mesel vardır. Zengin bir kimse, Allah yolunda gayret gösterirken, Allah şeytanı kendisine musallat kıldı; böylece malı mülkü tükeninceye kadar masiyette bulundu.

6378 Ebû Nuaym, Muhammed b. Kabi'l-Kurazi'nin İbn-i Abbâs'dan yaptığı şu rivâyeti nakleder: Hazret-i Ömer, Muhacirlerden bir grup Sahâbe ile oturuyordu. Kadir gecesi hakkında konuşuyorlardı. Bu konuda herkes, bildiğini söylüyordu. Hazret-i Ömer İbn-i Abbâs'a:

Niye susuyor, bir şey söylemiyorsun! Bir şeyler söyle yaşının küçük olması, konuşmana mâni olmasın! diye teşvikte bulundu. Bunun üzerine İbn-i Abbâs:

Allah tekdir, teki sever. Haftanın günlerini yedi yaptı, rızkımızı yedi şeyden yarattı, insanı yedi şeyden halketti, gökleri yedi, altımızdaki toprağı da yedi kat yarattı, fatihayı yedi âyet yaptı, Kitabında yedi akraba ile evlenmeyi yasakladı, mirası yedi kısma böldü, secdede yedi aza üzerinde olmamız emredildi, Resûlüllah Kabe'yi yedi defa tavaf etti, Safa ile Merve arasında yedi kere say etti, yedi kere şeytan taşladı. Bütün bunlara dayanarak Kadir gecesi bana göre, Ramazanın son yedi günündedir, cevabını verdi.

Hazret-i Ömer bunları memnun kalarak dinledi; bu konuda düşünceme uygun bir cevabı, küçük yaşına rağmen bu gençten başka veren olmadı. Sonra Sahâbe'ye dönüp: Arkadaşlar, İbn-i Abbâs gibi, beni tatmin edecek biriniz var mı? diye sordu.

İbn-i Abbâs'a Ait Tefsir ve Râvileri

6379 İbn-i Abbâs'ın, tefsire dair, sayılmayacak kadar rivâyetleri vardır. Bu rivâyetler, değişik tarikla gelmiştir. Bunların en sağlam olanı, Ali b. Ebî Talha'nın kendisinden yaptığı rivâyet tarikıdır.

Ahmed b. Hanbel, Mısır'da Ali b. Ebî Talha'nın rivâyet ettiği İbn-i Abbâs'a ait bir tefsir nüshası bulunduğunu, bir kimse bu nüshayı görmek üzere gitse, bu yolculuğun herşeye bedel olacağını söyler. Ebû Cafer en-Nehhâs, «Nâsih ve Mensûh» adlı eserinde bu tefsirin İbn-i Abbâs'a ait olduğunu söyler.

İbn-i Hacer şöyle der: Bu nüsha, Leys'in katibi, Ebû Salih'de bulunuyordu. Ebû Salih bunu; Muaviye b. Salih'den o, Ali b. Ebî Talha'dan rivâyet etmiştir. Buhârî'nin istifade ettiği nüshadaki rivâyetler, Ebû Salih'den gelmektedir.

Buhârî, İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyetlerin çoğunu «Sahih»inde, bu nüshadan nakletmiştir. İbn-i Cerîr, İbn-i Ebî Hâtim ve İbnu'l-Münzir, çoğu rivâyetleri bu nüshadan, Ebû Salih ve diğer tariklerle nakletmişlerdir.

Bazı ulema; İbn-i Ebî Talha'nın, İbn-i Abbâs'dan tefsire dair bilgi almadığını, bunları Mücahid ve Said b. Cübeyr'den naklettiğini söyler.

İbn-i Hacer; seneddeki râvi'lerin sika olduğu bilindikten sonra, bunlardan herhangi biriyle rivâyette bulunmanın mahzuru olmadığını belirtir.

el-Halili, «İrşad» adlı eserinde şöyle der: Endülüs kadısı Muaviye b. Salih'in tefsiri, Ali b. Ebî Talha tarikıyle İbn-i Abbâs'dan yapılan tefsirdir. Ulemanın önde gelenleri bu tefsiri, Leys'in katibi Ebû Salih tarikıyle Muaviye'den nakletmişlerdir.

6381 Hadis râvilerinin icmaına göre Ali b. Ebî Talha, tefsiri İbn-i Abbâs'dan dinlememiştir. el-Halili, İbn-i Abbâs'a isnad edilen tefsir rivâyetleri, sağlam rivâyetler olmadığı gibi, râvileri de meçhul kimselerdir. Bu tefsir aynen Cuveybir'in Dahhak tarikıyle İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiği tefsir gibidir, der.

Bazı müfessirlerin İbn-i Cüreyc tarikıyle, İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettikleri tefsir de böyledir. Bu senedlerin en uzun olanı; Bekr b. Seni ed-Dimyati'nin Abdulgani b. Said'den, o da Musa b. Muhammed'den o da İbn-i Cüreyc'den gelen tariktir. Bu tarik, sağlam bir tarik değildir.

6384 Muhammed b. Sevri'nin, İbn-i Cüreyc'den naklen İbn-i Abbâs'a ait üç büyük cüz halindeki tefsirini ulema, sahih kabul etmişlerdir.

Ayrıca Haccac b. Muhammed'in İbn-i Cüreyc'den naklettiğine göre, İbn-i Abbâs'a ait bir cüzlük tefsir, ittifakla sahih kabul edilmiştir.

Şibl b. Abbad el-Mekki'nin İbn-i Ebî Necih tarikıyle Mücahid'in İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiği haberler, bu sahih tefsire yakındır.

Ata b. Dinar'ın tefsiri, talebeleri tarafından yazılmış ve delil olarak kullanılmıştır.

Ebû Ravk'ın tefsiri bir cüzdür ve Sahih kabul edilmiştir.

6389 İsmail es-Süddî'nin tefsirindeki senedler, İbn-i Mesûd ve İbn-i Abbâs'a dayanır. Sevri ve Şu'be gibi bazı imamlar Süddî'den rivâyette bulunmuşlardır. Fakat Süddî'nin cemettiği tefsiri, Esbat b. Nasr rivâyet etmiştir. Cerh ve tadil uleması Esbat üzerinde ittifak etmemişlerdir. Şu kadar var ki Süddî'nin tefsiri, benzeri tefsirler arasında gerçeğe en yakın olan tefsirdir.

İbn-i Cüreyc, tefsirinde rivâyetlerin sıhhat derecelerine önem vermemiş, her âyet hakkında zikredilen sahih veya zayıf her rivâyeti nakletmiştir.

Mukatil b. Süleyman'ın tefsirinde, ulema bizzat Süleyman'ı zayıf kabul etmişlerdir. Süleyman, tâbiun ileri gelen zevatından bilgi almış, İmâm Şâfiî de tefsirini faydalı bulmuştur. el-Halili'nin sözü burada bitmektedir.

6392 İbn-i Cerîr, çeşitli tariklerle Süddî'den rivâyette bulunmuştur. Bunlardan biri şudur: Süddî, Ebû Mâlik'den o Ebû Salih tarikıyle İbn-i Abbâs'dan; Mürre tarikıyle de İbn-i Mesûd ve bazı Sahâbe'den gelen tariktır. İbn-i Ebî Hâtim daha ziyade, sahih hadisleri rivâyet etmiştir. Hâkim «Müstedrek»inde Süddî'den sadece Mürre tarikıyle İbn-i Mesûd'dan gelen rivâyetleri sahih kabul ederek almış, birinci tarikle nakilde bulunmamıştır. İbn-i Kesir, Süddî'nin rivâyet ettiği isnad'da bazı garip râviler olduğunu söylemiştir.

İbn-i Abbâs'dan gelen rivâyet tarikının en sağlam olanı, Kays'in Ata b. Saib'den, onun da Said b. Cübeyr'den yaptığı rivâyet tarikıdır. Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre bu tarik, sahihtir. Firyâbî ve Hâkim'in daha çok rivâyette bulundukları tarik, bu tariktır.

İbn-i Abbâs'dan gelen rivâyet tariklerinden bir diğeri de, İbn-i İshak tarikıyle, Zeyd b. Sabit'in kölesi Muhammed b. Ebî Muhammed'in, İkrime veya Said b. Cübeyr'den yaptığı rivâyettir. Bu tarik da sağlamdır, isnadı hasendir. Bu tarikle, İbn-i Ebî Hâtim, çokça rivâyette bulunmuşlardır. Taberânî «Mucemu'l-Kebir»inde aynı tarikten rivâyette bulunmuştur.

İbn-i Abbâs'dan yapılan rivâyet tariklerinin en zayıfı, Kelbi'nin Ebû Salih'den rivâyet ettiği tariktır. Bu tarik, Muhammed b. Mervan es-Süddî es-Sağir' in rivâyeti de katılırsa, rivâyet silsilesi tamamıyle kizb olur. Sa'lebî ve Vâhidî'nin çoğu rivâyetleri bu tarikledir. Fakat İbn-i Adiyy, «el-Kamil» adlı eserinde şöyle der: Kelbi'nin özellikle Ebû Salih'den yaptığı rivâyetlerde pek çok sahih hadisler mevcuttur ve tefsirde kullanılmıştır. Kelbi'nin tefsirinden daha uzun, daha doyurucu bir tefsir yoktur. Bundan sonraki sırayı, Mukatil b. Süleyman'ın tefsiri alsa da, Mukatil'in itikaden bozuk mezheplere meyli olduğundan Kelbi'nin tefsiri, daha ziyade tercih edilir. Dahhak b. Müzahim tarikıyle İbn-i Abbâs'dan yapılan rivâyetlerin senedi, munkatidir. Çünkü Dahhak, İbn-i Abbâs'la karşılaşmamıştır. Dahhak tarikına, Bişr b. Ammare'nin Ebû Ravk'dan rivâyeti ilâve edilirse, Bişr'in zayıf râvi olmasından dolayı sened, zayıf senedlerden sayılır.

6395 İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtim, Kelbi'nin bu nüshasından çokça rivâyette bulunmuşlardır. Fakat bu rivâyet zincirine Cüveybir'in Dahhak'dan yaptığı rivâyetler dahil olursa, bu tarik daha zayıf bir tarik olur. Çünkü Cüveybir, çok zayıf ve metruk bir ravidir. Ne İbn-i Cerîr, ne de İbn-i Ebî Hâtim bu tarikle rivâyette bulunmuşlardır. Fakat İbn-i Merdeveyh ve İbn-i Hibbân bu tarikle yapılan rivâyetleri almışlardır.

Avfi tarikıyle İbn-i Abbâs'dan yapılan rivâyetleri, İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtim bolca kullanmışlardır. Avfi, zayıf bir râvi olmakla beraber, aciz değildir. Tirmizî, bazı rivâyetlerini hasen kabul etmiştir.

Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Şakir el-Kattan'ın «Fedailu İmâmi'ş-Şâfiî» adlı eserinde, Avfi'den yaptığı rivâyette İbn-i Abdilhakem'in şöyle dediğini rivâyet ederler: İmâm

Şâfiî'nin, İbn-i Abbâs'dan tefsire dair yüze yakın hadis'den başka bir rivâyet gelmemiştir, dediğini duydum.

6397 Ubeyy b. Ka'b'ın büyük bir tefsiri mevcuttur. Bunu Ebû Cafer er - Razi, Rabi' b. Enes tarikıyle Ebû'l-Âliyye'den rivâyet etmiştir. Bu sened, sahih bir se-neddir. İbn-i Cerîr, İbn-i Ebî Hâtim, «Müstedrek»inde Hâkim, «Müsned» inde Ahmed b. Hanbel, bu tarikle çokça rivâyette bulunmuşlardır.

Buraya kadar zikri geçen Sahâbe dışında, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, İbn-i Ömer, Câbir ve Ebû Musa'l-Eşari gibi Sahâbe'den de tefsire dair rivâyetler nakledilmiştir. Ayrıca, Abdullah b. Amr b. Âs'dan da kıssalar, dahili fitneler ve ahiretle ilgili rivâyetler gelmiştir. Bu ve benzeri rivâyetler, ehli kitaptan alınmıştır. Bu ravinin ***** (Bakara, 210.) âyetinin tefsiri ile ilgili rivâyetine, Sahâbe'nin bu konuda bütün rivâyetlerini içine alan «Tercümanü'l-Kur'ân» adlı eserimizde işaret ettik.

2- Tâbiun Müfessirleri

6398 İbn-i Teymiyye şöyle der: Tâbiun içinde tefsirde en çok bilgi sahibi olan,

Mekke'lilerdir. Bunlar; İbn-i Abbâs'ın talebeleri olan Mücahid, Ata b. Ebî Rabah, İbn-i Abbâs'ın mevlası İkrime, Said b. Cübeyr, Tavus ve diğerleridir.

Kufe'de ise; İbn-i Mesûd'un talebeleridir. Medine'de yetişen tefsir uleması içinde Zeyd b. Eslemi sayabiliriz. Oğlu AbdurRahmân b. Zeyd ile Mâlik b. Enes, tefsiri Zeydden öğrenmişlerdir.

Mücahid, Tâbi'ûn'un ileri gelen müfessirlerindendir. Fadl b. Meymun şöyle der: Mücahid'in şöyle dediğini duydum: Kur'ân'ın tefsirini İbn-i Abbâs'dan otuz kere tekrarladım. Fadl b. Meymun, başka bir rivâyette şöyle dediğini nakleder: İbn-i Abbâs'dan mushafı üç kere okudum. Her defasında âyetler üzerinde ayrı ayrı durup, kimin hakkında ve hangi gaye ile nâzil olduğunu sorardım. Husayf şöyle der. Mücahid, Tâbiun arasında tefsiri en iyi bilendi. Sevri şöyle der: Mücahid'den gelen tefsir, sağlam ve yeterli bir tefsirdir. İbn-i Teymiyye şöyle der: Mücahid'in tefsirdeki bu şöhretinden dolayı Şâfiî, Buhârî ve diğer ulema, Mücahid tefsirine itimad etmişlerdir.

Derim ki: Firyâbî, Mücahid'den çokça rivâyette bulunurken, İbn-i Abbâs veya diğer Sahâbe'den pek az nakilde bulunmuştur.

Said b. Cübeyr, tâbiun müfessirlerinin ileri gelenlerindendir. Süfyanu's-Sevri şöyle der:

Tefsiri şu dört müfessirden alınız. Bunlar; Said b. Cübeyr, Mücahid, İkrime ve Dahhak'dır.

6405 Katade şöyle der: Tâbi'ûn'dan tefsiri en iyi bilenler şu dört kişidir:

Menâsiki hac'da Ata b. Ebî Rabah,

Tefsirde Said b. Cübeyr,

Siyerde İkrime,

Helal ve haramı bilmede Hasanu'l-Basri.

İbn-i Abbâs'ın mevlası İkrime, tâbi'ûn'un ileri gelen müfessirlerindendir. Şa'bi şöyle der: Kur'ân'ı, İkrime'den başka iyi bilenler kalmadı. Simak b. Harb, İkrime'nin şöyle dediğini nakleder: Kur'ân'ın tamamını tefsir ettim. Hocam İbn-i Abbâs ayaklarımı iple bağlar, bana Kur'ân ve Sünneti böyle öğretirdi, der.

İbn-i Ebî Hâtim, Simak tarikıyle İkrime'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'dan size söylediğim her şeyi, İbn-i Abbâs'dan öğrendim.

Tâbi'ûn'dan ayrıca: Hasanı Basri, Ata b. Ebî Rabah, Ata b. Ebî Seleme el-Horasani, Muhammed b. Ka'bi'l-Kurazi, Ebû'l-Âliyye, Dahhak b. Müzahim, Âtıyye el-Avfi, Katade, Zeyd b. Eslem, Mürretu'l-Hemedani ve Ebû Mâlik bulunmaktadır. Bunlardan sonra da Rabi b. Enes, AbdurRahmân b. Zeyd b. Eslem ve diğerleri gelmektedir. Saydığımız bu zevat, tâbiun müfessirlerinin meşhurlarındandır. Bunlar, tefsire dair rivâyetlerinin çoğunu Sahâbe'den almışlardır.

6408 Tâbi'ûn'dan sonra, Sahâbe ve tâbiun kavillerini içine alan bazı tefsirler telif edilmiştir. Bunlar:

Sufyan b. Uyeyne, Veki b. Cerrah, Şu'be b. Haccac, Ye-zid b. Harun, Abdurrazzak, Adem b. Ebî İlyas, İshak b. Rahaveyh, Ravh b. Ubade, Abd b. Humeyd, Suneyd, Ebubekr b. Ebî Şeybe gibi müfessirlerdir.

3- Taberi ve Gelişen Tefsir Nevileri

6409 Etbâu't tâbiun'dan sonra gelen İbn-i Cerîr et-Taberi'nin tefsiri, tefsirlerin en büyüğü ve en değerlisidir. Bunun yanı sıra İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Mâce, Hâkim, İbn-i Merdeveyh, Ebû'ş-Şeyh İbn-i Hibbân ve Münzir'in eserleri gelmektedir. İbn-i Cerîr'in tefsiri hariç, bütün tefsirler Sahâbe, tâbiun ve etbauttâbi'ûn kavillerine dayanır. İbn-i Cerîr tefsirinde naklettiği kavillerin tercihini yapar, aralarında tercihde bulunur, irabını yapar, ahkâmla ilgili istinbatta bulunur. Bu yönleri ile tefsirlerden üstünlüğünü ortaya koyar.

6411 Bundan sonra bir çok ulema, tefsirler yazdılar. Rivâyet ettikleri kavillerde, senedleri kısalttılar, sözleri eksik naklettiler. Bu yüzden tefsire zayıf rivâyetler girdi, sahih olanlarla zayıflar birbirine karıştı. Her müfessir bulduğu her sözü tefsirine aldı, hatırladığı her sözü nakletti. Sonradan gelenler bunları sahih zannederek, Sahâbe veya tâbi'ûna ait olup olmadığını araştırmadan, yazılan tefsirlere müracaat etmeden, naklettiler. Öyle ki ***** tefsiri, Yahudi ve Hristiyanlar olması gerekirken, on ayrı görüşle tefsir eden müfessire rastladım. Halbuki âyetin bu tefsiri; Resûlüllah, Sahâbe, tâbiun ve tebe-i tâbiundan, Yahudi ve Hristiyanlar şeklinde gelmiştir. Bu bakımdan İbn-i Ebî Hâtim, âyetin bu şekildeki tefsirinde, müfessirler arasında herhangi bir ihtilaf olduğunu bilmiyorum, demiştir.

6412 Bundan sonra, Bazı ulema tefsirlerini, bir ilme ağırlık vererek yazmağa başladılar. Nahivci, tefsirinde iraba ve irabda muhtemel değişik vecihlere önem vermiş, nahiv kaideleri, buna ait meseleleri ve ihtilafları nakletmiştir. Zeccâc'ın, «el-Basit»de, Vâhidî'nin «el-Bahru'l-Muhit ve'n-Nehr» adlı eserlerinde Ebû Hayyân'ın tefsirleri, buna misaldir.

Haberlerle uğraşan müfessirin, ister sahih, ister gayri sahih olsun, kıssalar ve önceki milletlere ait haberleri toplamaktan başka bir meşguliyeti yoktur. Sa'lebî bu nevi müfessirlerden biridir.

Fakih tefsirinde, taharetten başlayıp çocuklu kadınlara kadar bütün fıkhi hükümleri serdeder, bazen daha ileri giderek âyetle ilgisi bulunmayan bir takım fıkhi deliller getirerek muhalif olanlara cevap vermeğe çalışır. Mesela Kurtubî'nin tefsiri, bu gibi konularla dolu bir tefsirdir.

Fahruddin Razi gibi, akli ilimlerle uğraşan müfessirler tefsirlerini, kelami ve felsefi meselelerle doldurur, birinden diğerine geçerler. Öyle ki bu tefsiri okuyan, âyetle verilen bilgiler arasında bir mutabakat bulamaz. Ebû Hayyân «el-Bahrul-Muhit»inde buna temas ederek şöyle der: İmâm Râzî tefsirinde, âyetle doğrudan ilgisi bulunmayan uzun nakiller yapmıştır. Bu yüzden Bazı ulema, «Mefatihu'l-Gayb»ında, tefsirden başka her şey mevcuttur, demişlerdir.

Bid'at ehlinden tefsir yazanların gayesi, âyetleri tahrif etmek, batıl mezheplerine delil aramaktır. Mesela âyetin uzak bir mânası, görüşünü desteklemiş olsa onu hemen alır veya lehinde olan en küçük bilgiyi hemen değerlendirmeye çalışır. Bu konuda Bulkînî şöyle der: Zemehşerî, ***** **«..Kim ki hemen ateşin elinden kurtarılır da cennete sokulursa şüphesiz o kurtulmuştur.»** (Âl-i İmrân, 185.) âyetinin tefsirinde kullandığı: Cennete girmekten daha büyük bir kurtuluş var mıdır? şeklindeki adem-i ru'yete işaret eden tefsirini gördüğümde; onun Mutezilî fikirleri savunduğunu anladım. Mulhidin, âyetlerin tefsirinde gösterdiği ilhad, küfür ve Allah'a karşı iftiralarından söz etmeğe lüzum bile yoktur.

Bazıları ***** **«Bu iş Senin imtihanından başka birşey değildir..»** (Araf, 155.) âyetini: Kullara, Allah'dan daha çok zarar veren yoktur, şeklinde tefsiri ile, sihirbazların Musa hakkında söylediklerine dair tefsirleri buna misaldir. Rafizilerin ***** **«..Allah, size bir inek kesmenizi emrediyor..»** (Bakara, 67.) âyeti hakkındaki sözleri de ilhadi tefsire dair misallerdir. Bu ve benzeri ilhadi tefsirler, Ebû Ya'lâ ve diğer muhaddislerin Huzeyfe tarikıyle Resûlüllah'dan rivâyet ettikleri şu hadis'e hamledilir: Ümmetim içinde öyleleri vardır ki Kur'ân'ı okurlar, ona atılıp çiğnenen çürük hurma kadar değer vermezler, gerçek tefsiri dışında tefsir etmeğe çalışırlar.

6413 Hangi tefsirin okunması tavsiye edilir, nakil yapılması uygun görülür? sorusuna, şu cevabı vermek mümkündür. Muteber ulemanın müşterek kanaatlerine göre tefsirde benzeri telif edilmeyen, Ebû Ca'fer b. Cerîr et-Taberi'nin tefsiridir.

Nevevî «Tehzib» adlı eserinde: İbn-i Cerîr'in tefsiri, sahasında bir benzeri olmayan bir tefsirdir, der.

Bir tefsirde bulunması gereken nakli kavilleri istinbat, işaret, irab, îcâz belâgat ve lügat gibi, bir başka tefsire müracaata ihtiyaç bırakmayan tefsirle ilgili bütün konuları içine alan bir eser yazmağa başladım, «Mecmeu'l-Bahreyn ve Matlau'l-Bedreyn» adını verdim. «İtkan» adlı bu kitabımı ona mukaddime yaptım. Allahü teâlâ'dan hayırlısı ile ikmalini dilerim.

İtkan adlı eserimizde vermek istediğimiz bilgileri, taşıdıkları önemden dolayı istifade edilmek üzere Resûlüllah'ın tefsiri ile ilgili merfu haberle bitirmeyi arzuluyoruz.

4- Resûlüllah'ın Tefsiri

Resûlüllah'ın Kur'ân'ı tefsirine örnek olan merfu haberleri ihtiva eden sûreler sırasıyla şöyledir:

Fatiha

6416 İmâm Ahmed, Tirmizî'nin hasen kabul ettiği ve İbn-i Hibbân'ın Adiyy b, Hayyân'dan rivâyetle, Resûlüllah'ın şöyle dediğini nakleder: Allah'ın kendilerine gazab ettiği kimseler Yahudiler, dalâlete düşenler de Hristiyanlardır.

İbn-i Merdeveyh, Ebû Zer'den şu rivâyette bulunur: Resûlüllah'a gazaba uğrayanların kimler olduğunu sorduğumda: Yahudiler, dalalete düşenlerin de Hristiyanlar olduğunu söyledi.

Bakara

6418 İbn-i Merdeveyh ve Hâkim «Müstedrek»inde, sahih senedle Ebû Nadra tarikıyle Ebû Said el-Hudri'den ***** **«Onlar için orada temiz zevceler vardır..»** (Bakara, 25.) âyetinde Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivayet eder: Hayızdan, büyük abdest bozmaktan, sümük ve tükürükten temizlenmiş zevcelerdir. İbn-i kesir, tefsirinde bu hadisin râvileri arasında el-Bezzi olduğunu söyler. İbn-i Hibbân da el-Bezzi'nin rivâyetini hüccet olarak nakletmenin caiz olmadığını söyler. Şu halde Hâkim'in bu rivâyeti sahih kabul etmesi, münakaşalıdır. Hâkim'in «Tarih»inde, bu hadis'in hasen olduğunu gördüm. İbn-i Cerîr, senedinde sika râviler bulunan, Amr b. Kaysi'l-Melai tarikıyle, Şamda herkesce iyi tanınan, Emevilerden birinin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a Bakara 48. ve 123. âyetlerinde geçen ***** kelimesinin mânası sorulduğunda bunu, fidye şeklinde tefsir etmiştir. Bu rivâyet, mürsel ve ceyyiddir. İbn-i Abbâs'dan mevkufen yapılan, muttasıl bir senedle gelen rivâyet, bunu kuvvetlendirmektedir.

6420 Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den yaptıkları rivâyette Resûlüllah şöyle buyurmuştur: İsrail oğullarına: ***** **«..secde ederek kapıdan girin ve 'hitta' deyin..»** (Bakara, 58.) denildiği halde onlar, mak'atüstü sürünerek girdiler, Allah'ın ***** sözünü arpa tanesi şeklinde habbe dediler. Bu ha-disde ***** **«..kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler.»** (Bakara, 59.) âyetinin tefsiri vardır.

6421 Tirmizî ve diğer muhaddisler, hasen bir senedle, Ebû Said el-Hudri'den rivâyetle, Resûlüllah'ın şöyle dediğini naklederler: Veyl, cehennemde bir vadinin adıdır. Kâfirler bu vadiye atılırlar, tabanına varmaları kırk sene sürer.

6422 Ahmed b. Hanbel aynı şekilde, Ebû Said'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Kur'ân'da geçen her kunut kelimesi, itaat mânasındadır.

6423 Hatîb, başka bir rivâyette aralarında meçhul râvilerin bulunduğu bir senedle Mâlik'den, o Nafi'den, o İbn-i Ömer'den o da Resûlüllah'dan rivâyet ettiğine göre Resûlüllah

***** **«..onu gereğince okuyanlar..»** (Bakara, 121.) âyetini Kur'ân'a hakkıyla uyanlar şeklinde tefsir etmiştir.

6423 İbn-i Merdeveyh zayıf bir senedle, Ali b. Ebî Talib'den rivâyetle Resûlüllah'ın ***** **«..Zalimlere ahdim ermez..»** (Bakara, 124.) âyetini şöyle tefsir ettiğini nakleder: Ancak, doğru olana itaat edilir. Bu rivâyeti destekleyen, İbn-i Ebî Hâtim'in: Zalimin Allah'a karşı isyanında ona yardım edemezsin, ibaresiyle İbn-i Abbâs'dan merfu olarak yaptığı, nakildir.

6424 Ahmed b. Hanbel ile, Ebû Saidi'l-Hudrî'den sahih olarak rivâyet eden Tirmizî ve Hâkim, Resûlüllah'ın ***** **«Böylece sizi orta bir ümmet yaptık..»** (Bakara, 143.) âyetindeki ***** kelimesini adil şeklinde tefsir ettiğini nakleder.

Buhârî ve Müslim, Ebû Saidi'l-Hudrî'den Resûlüllah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: Kıyamet günü Nuh (aleyhisselâm) çağrılarak, risaletini tebliğ ettin mi denilir. Evet, tebliğ ettim cevabını verir. Ardından kavmi çağrılır. Onlara da Nuh size risaletini tebliğ etti mi diye sorulur. Onlar: Bize hiçbir resûl gelmedi cevabını ve- rirler. Bunun üzerine Nuh (aleyhisselâm) tekrar çağrılır, kendisine risaleti tebliğ ettiğine dair şahidin var mıdır diye sorulur. Nuh (aleyhisselâm) şahidim: Muhammed ve ümmetidir cevabını verir. Resûlüllah işte, Allah'ın ***** **«Böylece sizi orta bir ümmet yaptık..»** âyeti buna şahittir. Âyetteki ***** kelimesi âdil mânasındadır. Sizler kıyamet gününde çağrılıp Nuh'un risaletini tebliğ ettiğine şahitlik yapacaksınız, o da size şahitlik edecektir. Resûlüllah'ın ***** kelimesine verdiği âdil sözü, mudrec değil, merfu rivâyettir. Bunu, «Şerhu'l Buhârî»de İbn-i Hacer haber vermiştir.

6426 Ebû'ş-Şeyh ve Deylemî, «Müsnedün'l-Firdevs» adlı eserinde Cüveybir tarikıyle Dahhak'ın İbn-i Abbâs'dan şöyle dediğini nakleder: Resûlüllah ***** **«..beni anın ki ben de sizi anayım..»** (Bakara, 152.) âyetinde şöyle buyurmuştur: Kullarım, bana itaatta bulunarak, beni anınız, ben de sizi mağfiretimle anayım.

6427 Taberânî, Ebû Umame'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah ayakkabısının bağı kopunca, biz ancak Allah'dan geldik, gene Allah'a döneceğiz mealindeki (Bakara, 156.) âyetini okudu. Sahâbe: Bu bir musibet midir ya Re-sûlallah, diye sorduklarında: Mü'minin başına gelen her sevmediği şey, musibettir, buyurdular. Bu hadisin pek çok şahidi vardır.

6428 İbn-i Mâce ve İbn-i Ebî Hâtim, Bera b. Azib'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah'la birlikte bir cenazede bulunuyorduk. Resûlüllah şöyle buyurdular: Kâfirin gözleri üzerine şiddetli bir darbe indirilir; sesini ins ve cinler dışında yeryüzündeki bütün mahlûkat duyar. Sesini duyan her hayvan, Kâfiri lanetler. İşte ***** **«..lanet edebilenler de lanet eder.»** (Bakara, 159.) âyetindeki mâna budur.

6429 Taberânî, Ebû Umame'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ***** **«Hac bilinen aylardadır..»** (Bakara, 197.) âyetini Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayları olarak tefsir etmiştir.

6430 Taberânî, rivâyetinde beis olmayan bir senedle İbn-i Abbâs'dan Resûlüllah'ın: ***** **«..Hacda kadına yaklaşmak, günaha sapmak, kavga etmek yoktur..»** (Bakara, 197.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Âyetteki ***** kelimesi cima gayesiyle kadına

yaklaşmak, ***** kelimesi masiyet, ***** kelimesi ise, bir kimsenin arkadaşıyla tartışmasıdır.

6431 Ebû Dâvud'un Ata'dan yaptığı bir rivâyete göre: Ata'ya yeminde lagvın mânası sorulmuştu. Hazret-i Âişe'nin Resûlüllah'dan şu sözü duyduğunu söyledi: Yemindeki lagv, bir kimsenin evinde, asla, vallahi, evet gibi kelimeleri kullanmasıdır. Buhârî bu hadisi, Hazret-i Âişe'den mevkuf olarak rivâyet etmiştir.

6432 Ahmed b. Hanbel ve diğer muhaddisler, Ebû Rezîn el-Esedi'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Sahâbe'den biri; ya Resûlallah, ***** **«..boşanma iki defadadır..»** (Bakara, 229.) âyetindeki üçüncü talak nerededir? diye sorunca, Resûlüllah: Güzellikle bırakmak üçüncüsüdür, cevabını verdi.

İbn-i Merdeveyh, Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet eder: Sahâbe'den biri Resûlüllah'a gelerek: Ya Resûlallah, Allah iki talakı zikretti, üçüncüsü hangisidir? diye sordu. Resûlüllah: Ya iyilikle alıkoymak veya iyilikle bırakmaktır. Cevabını verdi.

6434 Taberânî, rivâyetinde beis olmayan bir senedle, Ebû Lehia tarikıyle, Amr b. Şuayb babasından, o da dedesinden rivâyetle Resûlüllah'ın şöyle dediğini nakleder: Nikahı elinde tutan, kocadır.

6435 Tirmizî ve İbn-i Hibbân, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah; orta namazın, ikindi namazı olduğunu söylemiştir.

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, sahih bir senedle Semura'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Orta namazı, ikindi namazıdır.

İbn-i Cerîr, Ebû Hüreyre'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder. Orta namaz, ikindi namazıdır. Aynca, Ebû Mâlik el-Eşari'den, Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Orta namaz, ikindi namazıdır. Bu hadis'in değişik tarik ve şahidleri vardır.

6439 Taberânî, Hazret-i Ali'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Âyetteki (Bakara, 248.) sekinet, fırtına mânasındadır.

6440 İbn-i Merdeveyh, Cüveybir tarikıyle Dahhak'ın İbn-i Abbâs'dan merfuan yaptığı ***** **«Dilediğine hikmeti verir..»** (Bakara, 269.) âyeti hakkındaki şu rivâyeti nakleder: Hikmet, Kur'ân'dır. İbn-i Abbâs bunun Kur'ân tefsiri olduğunu söyler. Çünkü tefsiri, salih kullar okuduğu kadar, facirler de okur.

Âl-i İmrân

6441 Ahmed b. Hanbel ve diğer muhaddisler Ebû Umame'den ***** **«..Kalplerinde eğrilik olanlar kendilerine göre yorumlamak için müteşâbihlerin ardına düşerler..»** (âyet, 7.) hakkında Resûlüllah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet ederler. Âyette geçen bu vasıftaki kimseler, haricilerdir.

***** **«O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır..»** (106.) âyetindekiler gene haricilerdir.

Taberânî ve diğer muhaddisler, Ebudderda'dan rivâyetle Resûlüllah'ın: İlimde râsih olanlar, sorulduğunda şu cevabı verdiğini naklederler: Sözünde duran, doğruyu söyleyen, kalbi istikamette bulunan, iffet ve namusunu koruyan haram lokma yemeyen kimseler, ilimde râsih olan kimselerdir.

6443 Hâkim sahih bir senedle Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a ***** **«..kantarlarca yığılmış..»** (14.) âyetindeki kıntarın miktarı sorulduğunda, bin ukiyye olduğunu söyler.

Ahmed b. Hanbel ve İbn-i Mâce, Ebû Hüreyre'den yaptıkları rivâyette Resûlüllah, kıntarın on iki bin ukiyye olduğunu söylemiştir.

6445 Taberânî, İbn-i Abbâs'dan yaptığı rivâyette Resûlüllah'ın ***** **«..Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur..»** (83.) âyetinde şöyle buyurmuştur: Göktekiler meleklerdir. Yerde olanlar da, İslam üzere doğanlardır. Kerhen ise, boyunlarına zincir ve halkalarla değişik milletlerden esirlerin, istemeyerek cehennemde sürüklenmeleridir.

[Hâkim, sahih bir senedle Enes'den yaptığı rivâyette şöyle der: Resûlüllah'a ***** **«..yoluna gücü yeten herkesin..»** (97.) âyetindeki sebilden sorulduğunda şöyle buyurdu: Sebil, yiyecek şeyler ve binek hayvanlarıdır, cevabını verdi.

Tirmizî aynı hadisi, İbn-i Ömer'den hasen senedle rivâyet etmiştir.]

6448 Abdu'bnu Humeyd «Tefsir»inde, Nüfeyl'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a ***** **«yoluna gücü yeten herkesin, O eve (gidip) haccetmesi insanlar üzerinde Allahın bir hakkıdır. Kim inkâr ederse şüphesiz Allah, bütün alemlerden zengindir.»** (97.) âyeti hakkında Huzeyl'den biri şu soruyu sordu: Ya Resûlallah, haccı terkeden, Kâfir olur mu? Resûlüllah: Haccı terkeden ukubetinden korkmayan, sevabını beklemeyen kimse Kâfirdir, buyurdu. Seneddeki Nüfeyl, tâbi'ûndandır. Sened mürseldir. Hadisin İbn-i Abbâs'a dayanan, mevkuf bir şahidi vardır.

6449 Hâkim, sahih bir senedle İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah ***** **«Allah'tan ona yaraşır biçimde korkun..»** (102.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Allah'a isyan etmeden itaat etmek, unutmadan zikirde bulunmaktır.

6450 İbn-i Merdeveyh, Ebû Cafer el-Bakir'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; ***** **«İçinizden hayra çağıran bir topluluk olsun..»** (104.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Âyetteki hayr, Kur'ân'a ve sünnetime uymaktır. Bu hadis, mu'dal'dır.

6451 Deylemî, «Müsnedu'l-Firdevs»de, zayıf bir senedle İbn-i Ömer' in ***** âyetinde, Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Ehl-i sünnetin yüzleri nurlanacak, bid'at ehlinin yüzleri de kararacaktır.

6452 Taberânî ve İbn-i Merdeveyh, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah: ***** (125.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: İşaretlenmiş meleklerdir. Bedir muharebesindeki melekler, başlarında siyah sarık, Uhud muharebesine katılanlar ise kırmızı sarıkla nişanelenmişlerdi.

6453 Buhârî, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder; Resûlüllah şöyle buyurur: Allah'ın kendisine mal verip zekatını ödemeyen kimselerin malı, gözlerinin üstünde iki siyah nokta bulunan, başında saçı olmayan bir ejderha şeklinde görünür. Kıyamette ejderha o kimseyi sımsıkı sararak dişleri arasına alır ve ona şöyle der: Ben senin malın ve hazinenim. Sonra şu âyeti okur: ***** **«Allah'ın kereminden kendilerine verdiğine cimrilik edenler, onu kendileri için hayırlı sanmasınlar..»** (180.)

Nisâ

6454 İbn-i Ebî Hâtim, «Sahih»inde İbn-i Hibbân, Hazret-i Âişe'den şu rivâyette bulunurlar: Resûlüllah ***** **«..Adaletten ayrılmamanız için en uygun olanı budur.»** (3.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Adaletten uzaklaşmamanıza daha yakındır. İbn-i Ebî Hâtim, Ubeyy'in, bu hadis hatalıdır, dediğini söyler. Hazret-i Âişe'den sahih olarak rivâyet edilen bu hadis, mevkuftur.

6455 Taberânî, zayıf bir senedle İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: Hazret-i Ömer'in huzurunda ***** **«(öyle ki) derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz!..»** (56.) âyeti okunduğunda Muaz şöyle dedi: Bana göre âyetin tefsiri şöyledir; Kâfirin derisi, kıyamet gününün bir saatında yüz kere değiştirilir. Hazret-i Ömer ise şöyle dedi: Ben de Resûlüllah'dan aynı şekilde duymuştum.

6456 Taberânî, Ebû Hüreyre'den şu rivâyette bulunur: Resûlüllah ***** **«Her kim bir Mü'mini kasten öldürürse onun cezası, içinde ebedi kalmak üzere (gideceği) cehennemdir..»** (93.) âyetini, şayet onu cezalandırırsa, gideceği yer cehennemdir, şeklinde tefsir etmiştir.

6457 Taberânî, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; ***** **«..mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve lütfundan onlara daha fazlasını verecektir..»** (172.) âyetini şöyle açıklamıştır: Cehennemde olanlara yapılan şefaat, dünyada kendilerine iyilik yaptıkları kimselerden gelen şefaattir.

6458 Ebû Dâvud, Ebû Seleme b. AbdirRahmân'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Bir Sahabi Resûlüllah'a gelerek, kelale'nin ne olduğunu sordu. Resûlüllah ona; yazın inen ***** **«Senden fetva istiyorlar. De ki Allah size babasız ve çocuksuz kişinin..»** (176.) âyetini duymadın mı? diye sordu. Oğlu olmayan, babası bulunmayan kimsenin malına, kelale varis olur. Bu hadis mürseldir.

6459 Ebû'ş-Şeyh «Kitabu'l-Ferâiz»inde Berâ'dan şu nakilde bulunur; Resûlüllah'a kelale kimdir diye sordum. Bana: Babası ve oğlu olmayan kimsedir diye cevap verdi.

Mâide

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Saidi'l-Hudrî'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: İsrail oğullarından birinin bir hizmetçisi, binek hayvanı ve karısı varsa, o kimse melik sayılır. Bu hadisin İbn-i Cerîr'e göre, Zeyd b. Eslem'den gelen mürsel bir şahidi vardır.

6461 Hâkim, sahih bir senedle, İyadu'l-Eşari'nin şöyle dediğini rivâyet eder: ***** **«..Allah yakında öyle bir toplum getirir ki (O) onları sever, onlar da O'nu severler..»** (54.) âyeti nâzil olduğunda Resûlüllah Ebû Musa'l-Eş'ari'ye: Bu kavim, benim ümmetimdir buyurdu.

6462 Taberânî, Hazret-i Âişe'den şu rivâyette bulunur: Resûlüllah ***** (54.) âyetindeki kelimeyi; her fakire bir elbise giydirmektir, şeklinde açıklamıştır.

6463 Tirmizî, sahih bir senedle, Ebû Umeyye eş-Şabani'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Ebû Salebe el-Haseni'ye gelerek şöyle dedim: Bu âyeti nasıl anlıyorsun? O da: Hangi âyeti diye sordu. Kendisine: ***** **«Ey inananlar, siz kendinize bakın, siz doğru yolda olduğunuz sürece sapan kimse size zarar vermez..»** (105.) âyeti olduğunu söyledim. Bana şöyle dedi: Bu âyeti iyi bilen birine sordum. Ben de onu Resûlüllah'a sormuştum. Bana şöyle dedi: İyiliği işleyin, birbirinize kötülük etmeyin. Hatta itaat edilen bir cimriyi, arzusuna bağlı yaşayan birini, dünyayı tercih eden zevk sahibini, kendini beğenen birini gördüğünüzde, kendini bunlara kaptırmadan nefsine hakim ol, avamdan uzaklaş.

6464 Ahmed b. Hanbel ve Taberânî, Ebû Amri'l-Eşari'den şu rivâyette bulunurlar: Resûlüllah'a Mâide (105.) âyetini sordum. Bana şu cevabı verdi: Hidayete ermişseniz, Kâfirlerin dalaleti, size hiçbir şekilde zarar veremez.

Enam

6465 İbn-i Merdeveyh ve Ebû'ş-Şeyh, Neşhel tarikıyle Dahhak'ın, İbn-i Abbâsdan rivâyetle, Resûlüllah'ın şöyle dediğini nakleder: Her insanın bir meleği vardır. Uyuduğunda nefsine bekçilik eder. Allah, ruhunu kabzetmesini emrederse kabzeder, emretmezse o kulu serbest bırakır. Bu yüzden Allah, ***** **«..geceleyin sizi öldürür..»** (60.) buyurmuştur. Hadisdeki râvi Nehşel kezzab (yalancı) olarak tanınmıştır.

6466 Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet ederler: ***** **«İnananlar ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar..»** (82.) âyeti nâzil olduğunda, mânası Müslümanlara çok ağır geldi.

Ya Resûlallah, hangimiz nefsimize zulmetmiyoruz, dediler. Resûlüllah: Bu sizin anladığınız şekilde zulüm değildir. Allah'ın kulu Lokman'ın şu sözünü duymadınız mı? ***** **«Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür..»** (Lokman, 13.). İşte zulüm, şirk demektir.

6467 İbn-i Ebî Hâtim, zayıf bir senedle, Ebû Saidi'l-Hudrî'nin Resûlüllah'dan rivâyet ettiği şu hadisi nakleder: Resûlüllah; ***** **«..gözler O'nu göremez..»** (103.) âyeti hakkında şöyle demiştir:

Şayet insanlar, cinler, şeytanlar, melekler, yaratıldıkları günden kıyamete kadar saf saf toplansalar, Allah'ı asla ihata edip göremezler.

6468 Firyâbî, Amr b. Murra tarikıyle Ebû Cafer'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a: ***** **«Allah, kimi doğru yola iletmek isterse onun göğsünü İslam'a açar..»** (125.) âyetindeki göğsün açılmasından sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

Kalbe bir nur akıtılır, bununla kalp İslam'a karşı bir genişlik ve rahatlık hisseder.

Bunun, bilinen bir emmaresi var mıdır? diye sorduklarında Resûlüllah şu cevabı vermiştir: Ahirete sığınıp dünyadaki zevklerden uzaklaşmak, ölmeden önce ölüme hazırlanmaktır.

6469 İbn-i Merdeveyh, «en-Nasih ve'l-Mensûh» adlı eserinde Nehhâs, Ebû Saidi'l-Hudrî'den, Resûlüllah'ın ***** **«..hasat günü hakkını verin..»** (141.) âyetinin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet ederler: Verilen hak, başaktan yere düşen tanelerdir.

6470 İbn-i Merdeveyh, mürsel olarak Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah ***** **«..Ölçüyü ve tartıyı tam adaletle yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz..»** (152.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Ölçüde ve tartıda elini düzgün tutan kimsenin niyetini, Allah çok iyi bilir, hakkaniyete uyduğundan dolayı kusurlarını bağışlar. Resûlüllah'ın bu tefsiri, âyetteki ***** nın tefsiridir.

6471 Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebû Said tarikıyle Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler, Resûlüllah

***** **«Rabbi'nin bazı (kıyamet) işaretleri geldiği gün daha önce inanmamış, ya da imanından bir hayır kazanamamış kimseye.»** (158.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: "O gün, güneşin batıdan doğduğu gündür."

Bu hadisin, Buhârî ve Müslim'de Ebû Hüreyre ve diğer Sahâbe'den gelen pek çok rivâyet tarikleri vardır.

6472 Taberânî, sağlam bir senedle, Hazret-i Ömer'den Resûlüllah'ın Hazret-i Aişe'ye

***** **«Dinlerini parça parça edip, grup grup olanlar var ya»** (159.) âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Onlar; bid'at ve heva ehli kimselerdir.

Taberânî, sahih bir senedle, Ebû Hüreyre'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini nakleder: Resûlüllah; ***** âyetini şöyle tefsir etmiştir: Âyetteki o kimseler, ümmetimden bidata düşen, nefsani arzularına uyan kimselerdir.

Araf

6474 İbn-i Merdeveyh, Resûlüllah'ın ***** **«Ey Ademoğulları! Mescidlere güzel elbiselerinizi giyinerek gidin..»** (31.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Namazı, ayağınızdaki nalinle kılınız.

Bu hadisin, Ebû'ş-Şeyh'in Ebû Hüreyre'den yaptığı bir rivâyetle şahidi vardır.

6475 Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud ve Hâkim, Bera b. Âzib'den şunu rivâyet eder: Resûlüllah'a, ölen bir kâfirden söz edildi. Resûlüllah şöyle buyurdu: Ruhu âlemi ervah'a çıkarılırken, dünya semasının sonuna ulaşıncaya kadar melekler: Bu habis ruh da kimdir? diye sorarlar. Semanın kapıları herkese açılır, fakat ona açılmaz. Resûlüllah bunun üzerine ***** **«Onlara gök kapıları açılmaz..»** (40.) âyetini okur. Allahü teâlâ: Bu kâfirin kitabını, arzın en derin yerindeki sahifelere yazar, buyurur. Melekler kâfirin ruhunu bir yere fırlatıp atarlar. Resûlüllah sonunda; ***** **«Kim Allah'a ortak koşarsa o, sanki gökten düşmüş de**

kendisini kuş kapıyor veya rüzgar onu, uzak bir yere sürüklüyor gibidir.» (Hac, 31.) âyetini okur.

6476 İbn-i Merdeveyh, Câbir b. Abdillah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a, iyi ve kötü amelleri müsavi olanların durumu sorulduğunda şu cevapta bulunmuştur: Onlar, Eshâb-ı A'raf'tır.

6477 Taberânî, Beyhaki ve Said b. Mansur, Abdullah b. Müzeni'nin şöyle dediğini naklederler: Resûlüllah'a Araf'da olanlardan soruldu, şöyle buyurdular: Onlar, atalarının masiyetinden dolayı Allah yolunda öldürülen kimselerdir. Atalarının masiyeti, onların cennete girmelerini, Allah yolunda öldürülmeleri de cehenneme girmelerini engeller. Bu rivâyetin Beyhaki'de Ebû Hüreyre'nin hadisiyle bir şahidi, Taberani'de ise Ebû Said'den ayrı bir şahidi mevcuttur.

6478 Beyhaki, Enes'den merfu olarak yaptığı rivâyete göre Araf'da olanlar, cinlerin îman edenleridir.

6479 İbn-i Cerîr, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah tufanı ölüm şeklinde tefsir etmiştir.

6480 Ahmet b. Hanbel, Tirmizî ve Hâkim, Enes'den Sahih olarak yaptıkları rivâyete göre Resûlüllah ***** **«..Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağınık etti..»** (143.) âyetinin tefsirinde şöyle der: Resûlüllah; "İşte" diyerek, sağ elinin parmak uçlarını birleştirip, sol elinin işaret parmağı üzerine koydu. Cenab-ı Hak, dağ üzerine tecelli edince dağ yerinden oynadı; Musa (aleyhisselâm) da korkudan bayılarak yere düştü.

Ebû'ş-Şeyh bu hadisi, Resûlüllah küçük parmağıyla işaret etti, Allah'ın nuru, dağı yerinden oynattı, lâfzıyla nakleder.

6482 Ebû'ş-Şeyh, Cafer b. Muhammed tarikıyle, babasından ve dedesinden yaptığı rivâyette, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Hazret-i Musa'ya indirilen levhalar, cennetteki sedir ağacındandır. Her levhanın uzunluğu on iki kulaçtır.

6483 Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Hâkim, İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunurlar: Resûlüllah söyle demiştir: Allahü teâlâ, Arafe günü Na'man deresinde, âdemoğlunun zürriyetinden söz aldı. Bütün zürriyeti huzurunda toplayıp onlara: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sordu. Onlar da: Evet, Rabbı'mızsın cevabını verdiler.

İbn-i Cerîr, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah Araf (172.) âyetinin tefsirinde şöyle buyurur: Saçları tarakla tarar gibi, Hazret-i Adem'in zürriyetini çıkardı. Onlara: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sordu. Onlar: Evet, Rabbimizsin dediler, melekler de: Bizler buna şahidiz, dediler.

6486 İbn-i Ebî Hâtim ve Ebû'ş-Şeyh, Şabi'den şöyle dediğini rivâyet ederler: ***** **«..af yolunu tut..»** (199.) âyeti nâzil olunca Resûlüllah şöyle buyurdu: Ey (kardeşim) Cebrâîl, bunun mânası nedir? Cebrâîl: Bunu bilene soruncaya kadar cevap vermiyeyim deyip gitti; döndüğünde şöyle dedi: Allah sana, zulümde bulunanı bağışlamanı, vermeyene vermeni, akraba ziyaretini yapmayana ziyarette bulunmanı emreder, dedi.

6485 Ahmed b. Hanbel, hasen bir senedle Tirmizî, sahih senedle Hâkim, Semure'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Havva, her evlad dünyaya getirdiğinde şeytan etrafında döner, çocuk yaşamazdı, Şeytan Havva'ya: Doğan çocuğa Abdulharis adını ver, yaşasın dedi. Havva, doğan çocuğuna bu adı verdi ve çocuk yaşadı. Bu durum, şeytanın Hazret-i Havva'ya vesvesesi ve emridir.

Enfâl

Ebû'ş-Şeyh, İbn-i Abbâs'dan Resûlüllah'ın ***** **«Düşünün ki bir zaman siz azdınız, yeryüzünde hırpalanıyordunuz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz..»** (26.) âyetinin tefsirinde şöyle dediğini nakleder: Resûlüllah'a âyetteki insanlar kimlerdir? diye sorulduğunda şu cevabı verdi: Onlar, ehl-i fâris (İranlılar)dır.

6488 Tirmizî, Ebû Musa'nın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; Allah bana, ümmetim için iki emanet indirdi deyip, ***** **«Oysa sen onların içinde bulundukça, Allah onlara azap edecek değildi; onlar istiğfar ederlerken de Allah onlara azap edecek değildi.»** (33.) âyetini okudu ve şunu ilâve etti: Öldükten sonra bile, kıyamete kadar istiğfarı, kendilerine emanet olarak bırakıyorum.

Müslim ve diğer muhaddisler, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah minberde hitap ederken; ***** **«..onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet .. hazırlayın..»** (60.) âyetini okuyup şöyle dediğini duydum: Şurasını iyi bilin ki kuvvet, atmaktır.

Bu hadis'in mânası; düşmana karşı büyük kuvvet biriktirmek ve caydırmak üzere, atma gücüne hazırlanmaktır.

6490 Ebû'ş-Şeyh, Ebû'l-Mehdi tarikıyle babasından, o da babasına rivâyet edenden naklettiğine göre Resûlüllah ***** **«Onlardan başka sizin bilmediğiniz..»** (60.) âyetindeki kimseler için, onlar cinlerdir buyurdu.

Taberânî bu hadisin bir benzerini, Yezid b. Abdillah b. Garib tarikıyle, babası ve dedesinden merfuan rivâyet etmiştir.

Tevbe

6492 Tirmizî, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a hacc-ı ekberin vaktini sorduğunda: Kurban Bayramı günüdür, cevabını verdi.

İbn-i Cerîr'in, İbn-i Ömer'den rivâyet ettiği hadis, bunun şahididir.

6493 İbn-i Ebî Hâtim, Misver b. Mahreme'den, Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Arefe günü, haccı ekber günüdür.

6394 Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, İbni Hibbân ve Hâkim, Ebû Said'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Cami veya mescide gitmeyi alışkanlık haline getirenleri gördüğünüzde, onların imanlı kimseler olduğunu kabul ediniz. Çünkü Allah ***** **«Allah'ın**

mescidlerini onaranlar; Allah'a ve ahiret gününe inananlar..(...)dır.» (18.) buyurmuştur.

«Zühd» adlı eserinde İbn-i Mubarek, Taberânî ve Beyhaki, İmrân b. Husayn ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediklerini rivâyet ederler: Resûlüllah'a ***** **«..Adn cennetlerinde güzel meskenler..»** (72.) âyetinin tefsirinden sorulduğunda şöyle buyururlar:

Âyetteki temiz yerler, inciden saraydır. Bu sarayda, kırmızı yakuttan yapılmış yetmiş ev, her evde yeşil zümrütten yapılmış yetmiş oda, her odada bir karyola, her karyolada değişik renklerden yetmiş döşek, her döşekte hurilerden bir zevce, ayrıca her odada yetmiş sofra, her sofrada yetmiş çeşit yemek, her odada erkek-kadın yetmiş hizmetçi bulunur. Allah her gün hurilerin hakkını verecek şekilde Mü'min kuluna kuvvet bahşeder.

6497 Müslim ve diğer muhaddisler, Ebû Said'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Takva üzere inşa edilen mescid hakkında iki Sahâbe, aralarında ihtilaf ettiler: Birisi, Resûlüllah'ın mescididir; diğeri de, Kuba mescididir dedi. Beraberce Resûlüllah'a gelip sordular. Resûlüllah: Bu mescid, benim mescidimdir cevabını verdi.

Ahmed b. Hanbel, hadisin bir benzerini Sehl b. Sa'd ve Ubeyy b. Ka'bdan rivâyet etmiştir.

6498 Ahmed b. Hanbel, İbn-i Mâce ve İbn-i Huzeyme, Uveym b. Sâideti'l-Ensârî'den yaptıkları rivâyette Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Kuba mescidine gelerek şöyle buyurdu: Allah sizlere, temiz olarak bu mescidi inşa ettiğinizden dolayı en güzel şekilde ihsanda bulundu. Yaptığınız bu temizlik nedir? Sahâbe-i Kirâm: Biz, su ile temizlikten başka bir şey bilmiyoruz, cevabını verdiler. Bunun üzerine Resûlüllah: Evet, temizlik budur. Buna devam edin, buyurdu.

İbn-i Cerîr, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah, âyetteki ***** mânası, oruç tutanlardır, buyurdu.

Yûnus

6500 Müslim, Suheyb'den şu rivâyette bulunur: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ***** **«Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası var..»** (26.) âyetini şöyle tefsir etti: İyilik, cennettir. Ziyadelik de kulların, Rablerini görmeleridir.

Bu hadis hakkında ayrıca, Ubeyy b. Ka'b, Ebû Musa el-Eşari, Ka'b b. Ucre, Enes ve Ebû Hüreyre'den rivâyetler mevcuttur.

6502 İbn-i Merdeveyh, İbn-i Ömer'den yaptığı rivâyette Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ***** âyetini şöyle tefsir ettiğini söyler. İyilikte bulunanlar, kelime-i şehadet getirenlerdir. Âyetteki iyilik cennet, ziyadelik de Allahü teâlâ'yı görmektir.

6503 Ebû'ş-Şeyh ve diğer muhaddisler Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah ***** **«De ki: Allah'ın lütfuyla, rahmetiyle..»** (58.) âyetindeki fadlı Kur'ân, rahmeti de Kur'ân ehli olarak tefsir etmiştir.

İbn-i Merdeveyh, Ebû Said el-Hudrî'nin şöyle dediğini rivâyet eder Sahâbe'den biri Resûlüllah'a gelerek: İçimde devamlı bir sıkıntı hissediyorum, dedi. Resûlüllah ona: Devamlı

Kur'ân oku diyerek ***** **«..göğüslerde olana bir şifa..»** (57.) âyetini hatırlattı. Bu hadis'in, Beyhaki'nin rivâyetine göre, Vâsile b. Eksa'dan bir şahidi vardır.

6505 Ebû Dâvud ve diğer muhaddisler, Hazret-i Ömer'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Allah'ın kullarından öyleleri vardır ki, peygamberler ve şehitler, bunlara gıbta ederler. Bunlar kimdir ya Resûlallah? diye sorulduğunda: Araya mal ve neseb bağı girmeden, Allah rızası için birbirini sevenler, başkaları korkarken korkmayanlar, başkaları üzülürken üzülmeyenlerdir, cevabını verir ve ***** **«İyi bil ki Allah'ın velilerine korku yoktur; onlar mahzun da olmayacaklardır..»** (62.) âyetini onlara okur.

İbn-i Merdeveyh, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlulla-h'a ***** (62.) âyetinin tefsiri sorulduğunda: Bunlar; Allah rızası için birbirini seven kimselerdir, buyurdu.

İbn-i Merdeveyh'in bir başka rivâyetine göre aynı hadisi, Câbir b. Abdullah da nakletmiştir.

Ahmed b. Hanbel, Sa'îd b. Mansur ve Tirmizî, Ebû'd-Derda'dan şu rivâyette bulunmuşlardır: Ebû'd-Derda'ya ***** **«Dünya hayatında da ahiret hayatında da müjde onlara..»** (64.) âyetinin tefsiri sorulduğunda şöyle demiştir: Resûlüllah'a bu âyetin tefsirini sorduğum günden beri, bu âyetin mânasını bana kimse sormadı. Resûlüllah da bana: Âyetin nüzûlünden bu yana, senden başka, bana bu âyet hakkında soran olmadı buyurmuş ve âyeti şöyle tefsir etmişti: Âyetteki müjde Müslümanın gördüğü salih rüyadır. Bu rüya, dünya hayatında îman müjdesi, ahirette ise gireceği cennettir. Bu hadis'in çeşitli tarikleri vardır.

6508 İbn-i Merdeveyh, Hazret-i Âişe'den Resûlüllah'ın ***** **«..yalnız Yunus'un Kavmi îman edince..»** (98.) âyetindeki îman ettiler ifadesini, dua ettiler mânasında tefsir ettiğini nakleder.

Hûd

6509 İbn-i Merdeveyh, zayıf bir senedle, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; ***** **«..hanginizin daha güzel iş yaptığını denesin..»** (7.) âyetini okuyordu. Kendisine; bunun mânası nedir diye sordum. Bana: Hanginiz daha akıllıdır. Akıllı olanınız, Allah'ın haram kıldığı şeylerden en çok sakınanınız, Allah'a itaatta daha çok amelde bulunanınızdır, cevabını verdi.

6510 Taberânî, zayıf bir senedle, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Yapılan kötülüğe karşılık, gösterilen ilginin daha iyisini, daha süratlisini görmedim, deyip ***** **«..iyilikler kötülükleri örter..»** (114.) âyetini okudu.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Zerr'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a; bana bir tavsiyede bulunun dediğimde şu cevabı verdi: Bir kötülük yaptığında, hemen onu giderecek bir iyilikte bulun. Kendilerine: ***** Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur, demek iyilikten midir? diye sorduğumda: O, iyiliklerin en faziletlisidir, buyurdu.

Taberânî ve Ebû'ş-Şeyh, Cerîr b. Abdillah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: ***** **«Rabbın, kasabaların halkı ıslah olmuşken, haksız yere onları yok etmez.»** (117.)

âyeti nâzil olduğunda Resûlüllah şöyle buyurdu: O şehir halkı birbirine acıyarak, yardımda bulunurlar.

Yûsuf

6513 Said b. Mansur, Ebû Ya'lâ, sahih bir senedle hakim, «Delail»inde Beyhaki, Câbir b. Abdillah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Yahudi'nin biri Resûlüllah'a gelerek şöy!e dedi: Ya Muhammed: Hazret-i Yusuf'a secde eden hangi yıldızlardır, isimleri nedir? Resûlüllah, Cebrâîl gelinceye kadar bu soruya bir cevap vermedi. Cebrâîl (aleyhisselâm)dan cevabı öğrenince, Yahudiyi çağırtarak şöyle dedi: Yıldızların isimlerini sana söylesem inanır mısın? Yahudi: Evet, inanırım dedi. Resûlüllah bu isimleri şöyle sıraladı: Harsan, Tarık, Zeyyal, Zu'l-Ketefeyn, Zu'l-ferg, Vessab, Amudan, Kâbis, Daruh, Musabbih, Feylak, Ziya ve Nur (Yusuf aleyhisselâm'ın anası ve babası). Yahudi: Tam dediğin gibi. Yusuf (aleyhisselâm) dünya semasının ufkunda bunların kendisine secde ettiğini görmüştür. Rüyasını babasına anlatınca; birbirimizden kopacağımız bir durum seziyorum. Allah bu kopukluğu, sonradan bir arada toplayacaktır, şeklinde rüyasını tabir etti.

İbn-i Merdeveyh, Enes b. Mâlik'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Yusuf (aleyhisselâm) ***** **«Bu benim, arkadan hainlik etmediğimi bilsin..»** (52.) buyurunca Cebrâîl kendisine: Yusuf, seni üzen nedir? O da ***** (53.) şeklinde cevap verdi.

Ra'd

6515 Hasen bir senedle Tirmizî, sahih bir senedle Hâkim, Ebû Hüreyre'den Resûlüllah'ın; ***** **«..ürünlerde bunları birbirinden üstün yapıyoruz..»** (4.) âyetini şöyle tefsir ettiğini naklederler: Bu yiyecekler, âdi hurma, fârisi adli bir yiyecek ile, tatlı-ekşi bütün yiyeceklerdir.

Ahmed b. Hanbel sahih bir senedle Tirmizî ve Nesâî, İbn-i Abbâs'dan şöyle dediğini rivâyet ederler: Bir grup Yahudi Resûlüllah'a gelerek: Bize, gök gürültüsü nedir? anlatır mısın dediler. Resûlüllah şöyle buyurdu: Bulutları taşımakla görevli bir meleğin çıkardığı gürültüdür. Melek, ateş yüklü bir şeyi bulutlara dokundurur, onları Allah'ın emrettiği şekilde sevkeder. İşittiğimiz o ses nedir? diye sorduklarında; bulutun çıkardığı sestir, cevabını verir.

İbn-i Merdeveyh, Amr b. Nicadi'l-Eşari'den şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Gök gürültüsü, bulutlara dokunan melektir. Şimşek ise, Rûfîl adlı meleğin kanad ucundan çıkan parıltıdır.

İbn-i Merdeveyh, Câbir b. Abdillah'dan Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Bulutları sevketmekle vazifeli bir melek, dağınık bulutları bir araya getirir, birbirine kaynaştırır. Elindeki ateş yüklü bir şeyi kaldırdığında şimşek çakar, bulutlara dokunduğunda gökgürültüsü meydana gelir, vurduğunda ise yıldırım düşer.

Ahmed b. Hanbel ve İbn-i Hibbân, Said b. Hudrî'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Tûba, yüz sene uzaklıkta bulunan cennetteki bir ağaçtır.

Taberânî, zayıf bir senedle, İbn-i Ömer'den şu rivâyette bulunmuştur: Resûlüllah; ***** **«Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır;..»** (39.) ancak şekavet, seadet, hayat ve ölüm müstesna şeklinde tefsir etmiştir.

İbn-i Merdeveyh, Câbir b. Abdillah b. Vessab'dan, Resûlüllah'ın ***** (39.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Rızkı azaltır veya artırır, ömrü azaltır veya çoğaltır.

İbn-i Merdeveyh, İbn-i Abbâs'dan Resûlüllah'ın aynı âyeti şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Allah, her kadir gecesinde istediğini ortadan kaldırır, istediğini eksiltir, istediğine de rızık verir. Ancak; hayat, ölüm, şekavet ve saadet bundan müstesnadır. Çünkü, bunlarda bir değişiklik olmaz.

İbn-i Merdeveyh, Hazret-i Ali'nin, Resûlüllah'a bu âyetin tefsirini sorduğunda şöyle dediğini rivâyet eder: Bu âyeti tefsir etmekle, seni ve benden sonraki ümmetimi sevindireceğim. Layıkı vechile sadaka vermek, ana-babaya iyilikte bulunmak, her türlü iyiliği yapmak, şekaveti saadete çevirir, ömrü uzatır.

İbrâhim

İbn-i Merdeveyh, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah şöyle buyurmuştur: Allah'a şükreden bir kimse bereketten mahrum, olmaz. Çünkü Allahü teâlâ ***** **«..Şükrederseniz size (nimetimi) artırırım..»** (7.) buyurmuştur.

Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Nesâî sahih bir senedle Hâkim, Ebû Umame' den Resûlüllah'ın: ***** **«..irin suyundan sulanır..»** (16,17.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: Cehennemdeki bu suya yaklaşıldığında şiddetli bir tiksinme duyulur. Daha da yaklaşılırsa suyun alevi yüzünü dağlar, başındaki deriyi sıyırır. Bu sudan içtiğinde barsakları parçalanıp vücudundan çıkıp gider. Çünkü Allah, ***** **«..barsaklarını parça parça kesen sıcak suyun içirildiği kimseler..»** (Muhammed, 15.), ***** **«..Eğer feryad edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile..»** (Kehf, 29.) buyurur.

İbn-i Ebî Hâtim, Taberânî ve İbn-i Merdeveyh, Ka'b b. Mâlik'ten merfuan şöyle dediğini bildirirler: Yanılmıyorsam ***** **«Artık biz sızlansak da sabretsek de birdir; kaçıp sığınılacak bir yerimiz yoktur..»** (21.) âyetinin tefsirinde Resûlüllah şöyle buyurmuştur: Cehennemde olanlar; gelin sabredelim derler, beş yüz sene sabrederler. Bunun fayda vermediğini görünce, gelin sızlanalım derler ve beş yüz sene ağlarlar. Bunun da fayda vermediğini görünce: Şimdi sızlansak da sabretsek de, bizim için farketmez. Bize hiç kurtuluş yoktur, derler.

Ahmed b. Hanbel ve İbn-i Merdeveyh sağlam bir senedle İbn-i Ömer'den Resûlüllah'ın ***** âyetini, yaprağı dökülmeyen hurma ağacı olarak tefsir ettiğini rivâyet ederler.

Tirmizî, Nesâî, Hâkim ve İbn-i Hibbân, Enes'den Resûlüllah'ın ***** **«..güzel söz (...) güzel bir ağaç gibidir..»** (24.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: Bu ağaç, hurma ağacıdır. ***** **«kötü söz, kötü ağaç gibidir..»** âyetindeki ağac da, hind karpuzuna benzeyen acı meyvesi olan bitkidir.

Kütübü sitte imamları Bera b. Âzib'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Bir Müslüman kabir suali sırasında, kelime-i şehadet getirir. ***** **«Allah, inananları dünya hayatında da, ahirette de sağlam sözle tesbit eder..»** (27.) âyeti, buna işaret eder.

Müslim, Sevban'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Bir Yahudi alimi Resûlüllah'a gelerek şöyle dedi: Yeryüzü, başka yeryüzüne tebdil olunduğunda, insanlar nerede bulunacaktır? Resûlüllah ona: Yeni bir aleme geçmeden önce, karanlık bir yerde bulunacaklardır, cevabını verdi.

Müslim, Tirmizî ve İbn-i Mâce, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: ***** **«O gün yer başka yer haline dönüştürülür..»** (48.) âyeti nâzil olduğunda, Resûlüllah'a ilk soruyu soran ben oldum. O anda insanlar nerede olacaktır? diye sorduğumda: Sırat üzerinde olacaklar, buyurdular.

«Mucemu'l-Evsat»ında Taberânî, Bezzâr, İbn-i Merdeveyh ve Beyhaki, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah ***** âyetinin tefsirinde şöyle buyurmuştur: Değiştirilen bu arz, gümüş gibi bembeyaz bir arzdır. Burada, ne haksız yere kan akıtılır, ne de günah işlenir.

Hicr

Taberânî, İbn-i Merdeveyh ve İbn-i Hibbân, Ebû Saidi'l-Hudrî'den ***** **«Bir zaman gelir ki inkâr edenler, 'Keşke Müslüman olsaydık' diye arzu ederler..»** (2.) âyeti hakkında Resûlüllah'dan bir şey duydun mu diye sorulduğunda, şöyle cevap verdiğini rivâyet eder: Evet, duydum. Allahü teâlâ Mü'minlerden bir kısmını, cezalarını çektikten sonra cehennemden çıkaracaktır. Onlar, müşriklerle birlikte cehenneme girdiklerinde müşrikler: Siz dünyada iken Allah'ın sevgili kulları olduğunuzu söylerdiniz. Neden şimdi bizlerle berabersiniz? Allah, müşriklerin bu sözlerini duyunca, Mü'minlere şefaat edilme izni verir. Bunun üzerine melekler, peygamberler ve bütün Mü'minler Allah'ın izniyle, cehennemden çıkıncaya kadar bunlara şefaatçı olurlar. Bunu gören müşrikler: Keşke biz de onlar gibi olsaydık da, şefaata uğrayıp buradan çıksaydık derler. İşte ***** **«Bir zaman gelir ki inkâr edenler, 'keşke Müslüman olsaydık' diye arzu ederler.»** âyeti, onların bu durumuna işaret etmektedir.

Hadisin; Ebû Musa'l-Eşarî, Câbir b. Abdillah ve Ali b. Ebî Talib'den gelen, ayrı şahidleri vardır.

İbn-i Merdeveyh, Enes'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Resûlüllah, ***** **«..Her kapıya onlardan bir bölüm ayrılmıştır.»** (44.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Bunların bir kısmı Allah'a şirk koştu, bir kısmı Allah hakkında şüpheye düştü, bir kısmı da Allah'a imandan gafil oldular.

Buhârî ve Tirmizî, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah şöyle buyurmuştur: **Ummu'l-Kur'ân**; es-Sebu'l-Mesânî ve Kur'ân-ı Azîm'dir.

Taberânî, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Sahâbe'den biri Resûlüllah'a ***** **«Tıpkı o bölücülere indirdiğimiz (azab) gibi..»** (90.) âyetinin tefsirini sorduğunda şöyle buyurdu: Bunlar; Yahudi ve Hristiyanlardır. ***** **«Onlar ki Kur'ân'ı bölük pörçük**

ettiler.» (91.) âyetindeki ***** kelimesinin tefsirini sorunca: Bunlar, Kur'ân'ın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr edenlerdir, cevabını vermiştir.

Tirmizî, İbn-i Cerîr, İbn-i Ebî Hâtim ve İbn-i Merdeveyh, Enes'den Resûlüllah'ın, ***** **«Rabbin hakkı için biz onların hepsine yaptıklarının hesabını soracağız.»** (92-93.) âyetlerinin tefsiri hakkında şöyle dediğini rivâyet ederler: Herkes, kelime-i tevhidi getirip getirmediklerinden sorulacaktır.

Nahl

İbn-i Merdeveyh, Bera'dan şöyle rivâyet etmiştir: Resûlüllah'a

***** **«..Onlara azab üstüne azab artırdık..»** (88.) âyetinden sorulduğunda şöyle buyurmuştur: Uzun hurma ağaçları büyüklüğündeki akrepler, cehennemde onları sokacaktır.

İsrâ

Beyhaki, «Delâil»inde, Said b. Mukberi'den şu rivâyette bulunur: Abdullah b. Selam Resûlüllah'a, ay'da görülen siyah lekelerden sordu. Resûlüllah: Ay da aslında güneşti. Bu yüzden Allahü teâlâ: ***** **«Biz gece ve gündüzü iki âyet yaptık. Gecenin âyetini sildik.»** (12.) buyurdu.

Ay'da gördüğün siyahlık, âyette belirtilen gece alâmetinin giderilmesiyle kalan izlerdir.

«Tarih» adlı eserinde Hâkim, ayrıca Deylemî, Câbir b. Abdillah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ***** **«Andolsun biz Ademoğullarına çok ikram ettik..»** (70.) âyetinin tefsirinde şöyle buyurur: Âyette insanın üstün kılınması, diğer mahlûkatın aksine, yiyeceğini eliyle yemesidir.

İbn-i Merdeveyh, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah: ***** **«Her milleti imamlarıyla çağırdığımız gün..»** (71.) âyetini şöyle tefsir etmiştir; her kavim, peygamberleri/rehberleri ve kendilerine görderilen kitab'la çağrılacaktır.

İbn-i Merdeveyh, Ömer b. Hattab'dan Resûlüllah'ın, ***** **«Güneşin kaymasından, gecenin kararmasına (yatsı vaktine) kadar namaz kıl..»** (78.) âyetini şöyle tefsir etmiştir. Güneşin kayması, güneşin tam öğle vaktinde bulunmasıdır.

Bezzâr ve zayıf bir senedle İbn-i Merdeveyh, İbn-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah ***** kelimesini, güneşin tam öğle vaktinde olması şeklinde tefsir etmiştir.

Sahih bir senedle Tirmizî, Nesâî, Ebû Hüreyre'den, Resûlüllah'ın ***** **«Çünkü sabah (namazı) Kur'ân'ı şahitlidir.»** (78.) âyetini şöyle tefsir ettiğini naklederler: Sabah namazına, gece ve gündüz melekleri şahid olur.

Ahmed b. Hanbel ve diğer muhaddisler, Ebû Hüreyre'den yaptıkları rivâyette Resûlüllah'ın: ***** **«..muhakkak Rabbin seni makam-ı mahmuda ulaştırır..»** (79.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: Âyette zikredilen makam, ümmetime şefaat edeceğim makamdır.

Hadis'in bir başka rivâyetinde makam, şefaat olarak geçmektedir. Hadis'in, uzun veya kısa olmak üzere pek çok tarikle sahih hadis mecmualarında şahidi mevcuttur.

Buhârî ve Müslim, Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah'a; insanlar yüzleri üzerinde yürüyecek şekilde nasıl dirilirler? diye sorulduğunda şöyle cevaplandırdı: Onları ayakları üzerinde yürütmeğe kadir olan Allah, yüzleri üzerinde yürütmeğe de kadirdir.

Kehf

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebû Saidi'l-Hudrî'den, Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Sûrenin 29. âyetinde geçen ***** kelimesini, cehennemin dört duvarı olarak tefsir etmiştir. Her duvarın kalınlığı kırk senelik mesafe genişliğindedir.

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebû Saidi'l-Hudrî'den, Resûlüllah'ın ***** **«..erimiş maden gibi..»** (29.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: Bu su, zeytinyağı tortusu gibidir. Kâfir, içmek üzere yaklaştığında yüzünün derisi soyularak, suyun içine dökülür.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Saidi'l-Hudrî'den Resûlüllah'ın, ***** **«..baki kalacak sâlihât..»** (46.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Tekbir, tehlil, tesbih, hamd, lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'tır.

Ahmed b. Hanbel, Numan b. Beşir'den merfuan şöyle dediğini rivâyet eder: Baki kalan salih ameller; Subhanallahi vel-hamdulillahi ve lâ ilahe illellahu vallahu ekber, demektir.

Taberânî bunun bir benzerini, Said b. Cunade'den rivâyet eder.

İbn-i Cerîr, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah, baki kalan salih ameller: Subhanallahi velhamdulillahi velâ ilahe illellahu vellahu ekber, olduğunu söylemiştir.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Said'den, Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Dünyada amel etmeyen Kâfir, kıyamet günü elli bin sene bekleyecektir. Beklediği bu yerden cehennemi görecek, gideceği yerin kırk senelik mesafede olduğunu anlayacaktır.

Bezzâr, zayıf bir senedle, Ebû Zerr'in merfuan şöyle dediğini rivâyet eder: Allah'ın Kur'ân'da zikrettiği hazine, altından yapılmış bir levhadır. Kadere inanıp da ona göre amel etmeyene, cehennemi hatırlayanın nasıl gülebildiğine, ölümü hatırlayıp kelime-i şehadet getirmekten nasıl gafil olduğuna, şaşarım.

Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Allah'dan bir talebde bulunduğunuzda, Firdevs cennetini isteyin. Çünkü Firdevs, (116. âyet) cennetin hem ortası, hem de yükseğidir. Cennetin nehirleri, oradan fışkırır/doğar.

Meryem

Taberânî, zayıf bir senedle, İbn-i Ömer'den, Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: ***** **«..üzülme, Rabbin altında bir su arkı meydana getirmiştir..»** (24.) âyetinde, Allahü teâlâ'nın Meryem'e verdiği su arığı, Hazret-i Meryem'in içmesi için Allah'ın halkettiği bir nehirdir.

Müslim ve diğer muhaddisler, Mugire b. Şu'be'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah beni, Necran'a gönderdi. Oranın ahalisi bana: ***** (28.) âyetini okuyarak, Hazret-i Musa, İsa'dan şu kadar sene önce yaşamış olmasına rağmen, bu farka ne dersin diye sordular. Döndüğümde bunu Resûlüllah'a anlattım. Bana: Onların, kendilerinden önceki peygamberlere ve salih kimselere, böyle hitap ettiklerini söylemedin mi? buyurdu.

Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim, Ebû Said'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdiklerinde ölüm, bir koç şeklinde getirilir, cennetle cehennem arasına konulur. Cennet ehline; bunu tanıyor musunuz? diye, sorulur. Onlar, başlarını kaldırıp dikkatle bakar: Evet bu ölümdür, derler. Allah'ın emriyle bu koç kesilir. Cennet ehline: Burada ölüm yok, ebedilik vardır, denilir. Cehennem ehline de; ölüm yok, ebedi azab vardır, denilir. Resûlüllah bundan sonra: ***** **«Onları hasret gününe karşı uyar ki, o zaman kendileri (her şeyden) habersiz bir halde inanmamakta ısrar ederlerken iş bitirilmiş olur.»** (39.) âyetini okudu, eliyle işaret ederek bu dünyada yaşayanlar gaflettedir, buyurdu.

İbn-i Cerîr, Ebû Umame'den, Resûlüllah'ın şöyle dediğini nakleder: Gay ve Esâm, cehennemin alt tabakasında bulunan iki kuyudur. Buraya, cehennemliklerin irinleri akar.

İbn-i Kesir, bu hadis'in münker olduğunu söyler.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Sümeyye'nin şöyle dediğini rivâyet eder. Mü'minlerin cehenneme girip girmeyecekleri hususunda, görüş birliğine varamadık. Bir kısmımız, Mü'minler cehenneme girmeyecek derken, bir kısmımız herkes girecek, sonra Allah mutlaka muttakileri kullarını kurtaracaktır, dedi. Bir gün Câbir b. Abdullah'la karşılaştım. Ona, bu meseleyi açtım. Bana, Resûlüllah'dan şöyle duyduğunu söyledi: İyi ve kötü herkes cehenneme girecektir. Fakat cehennem Mü'minlere, Hazret-i İbrahim'e olduğu gibi, serin ve kurtarıcı olacak, hatta ateş, içinde bulundukları serinden dolayı yakamayıp bir hışırtı çıkaracaktır. Sonra Allah muttakileri kurtaracak, zalimleri de toptan orada bırakacaktır.

Müslim ve Tirmizî, Ebû Hüreyre'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Allah bir kulunu sevdiğinde Cebrâîl'i çağırır: Ben bu kulumu sevdim, herkes onu sevsin diye emreder. Cebrâîl bu haberi gökyüzüne yayar, Allah'ın bu sevgisi yeryüzünde yaşayanlara ulaşır. ***** **«..Rahmân (gönüllerde) bir sevgi yaratacak.»** (96.) âyeti bunu ifade etmektedir.

Tâhâ

İbn-i Ebî Hâtim ve Tirmizî, Cundeb b. Abdillah el-Beceli'nin şöyle dediğini rivâyet ederler; Resûlüllah: Sihir yapanı bulduğunuz yerde öldürünüz, dedikten sonra ***** **«..Büyücü nereye varsa iflah olmaz..»** (69.) âyetini okudu; nerede bulunursa bulunsun, sihir yapana eman verilmez, buyurdu.

Bezzâr, sağlam bir senedle, Ebû Hüreyre'den Resûlüllah'ın ***** **«..onun için dar bir geçim vardır..»** (124.) âyetindeki sıkıntıyı, kabir azabı şeklinde tefsir ettiğini rivâyet eder.

Enbiya

Ahmed b. Hanbel, Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a ***** **«..her canlıyı sudan yarattık..»** (30.) âyetindeki her şeyin ne olduğunu sordum. Bana: Herşeyin sudan yaratıldığı, cevabını verdi.

Hac

İbn-i Ebî Hâtim, Ya'la b. Umeyye'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Mekke'de yiyecek maddelerini saklayıp piyasaya sürmemek, ilhaddır.

Hasen bir senedle Tirmizî, İbn-i Zübeyr'den şöyle dediğini rivâyet eder; Resûlüllah: "Kabe'ye Beyti Atik adı verilmesi, zorbaların orada barınmamasındandır," buyurmuştur.

Ahmed b. Hanbel, Huraym b. Falik el-Esedi'den, Resûlüllah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: Yalancı şahitlikte bulunmak, Allah'a şirk koşmakla aynı derecededir. Çünkü Allah, ***** **«..Artık o pis putlardan ve yalan sözlerden kaçının..»** (30.) buyurmuştur.

Mü'minûn

İbn-i Ebî Hâtim, Murretu'l-Behzi'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'ın bir Sahabi'ye şöyle dediğini işittim: Sen, Şam'da öleceksin. O kimse Şam'da öldü. İbn-i Kesir bu hadisi, cidden garip sayar.

Ahmed b. Hanbel, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a, ***** **«Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalbleri korku ile ürpererek verirler..»** (60.) âyetinden murad edilen mâna: Hırsızlık yapan, zina işleyen, içki içen ve aynı zamanda Allah'dan korkan mânasında mıdır? diye sorduğumda şu cevabı verdi: Hayır, böyle değildir. Âyetin mânası; oruç tutan, namaz kılan, sadaka veren, aynı zamanda Allah'dan korkan kimsedir.

Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Ebû Said'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah, ***** **«yüzlerini ateş yalar. Öyle ki (ateşin) içinde dişleri açıkta kalır..»** (104.) âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: Cehennem ateşi günahkarı yakar. Üst dudağından itibaren yüzü, başının ortasına kadar uzayıp katlanır, alt dudağı da göbeğine kadar sarkar.

Nûr

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Sevre b. Ehi Ebî Eyyub'un, 27. âyetin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet eder: Ya Resûlallah, selam vermeyi biliyoruz. Fakat ev sahibiyle ünsiyetin mânası nedir? Resûlüllah bunu: Kapıya gelen kimse ya subhanellah, ya Allahu ekber, ya elhamdulillah der, ya da öksürür. Bundan sonra ev sahibi girmesine izin verir, şeklinde cevaplandırmıştır.

Furkân

İbn-i Ebî Hâtim, Yahya b. Ebî Esid'den merfuan, Resûlüllah'ın, ***** **«Elleri ayaklarına zincirlerle bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman orada ölümü çağırırlar..»** (13.) âyeti hakkında: Allah'a yemin ederim ki duvara çakılan çivinin çirkin görünüşü gibi, cehennemdeki günahkarlar da çirkin görüneceklerdir.

Kasas

Bezzâr, Ebû Zerr'den şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a Hazret-i Musa'nın; 28. âyetteki iki müddetten hangisini yerine getirdiği sorulduğunda şöyle cevap verdi: En çoğunu ve iyisini yerine getirdi. İki kızdan hangisiyle evlendi sorusuna ise, küçüğüyle evlendi cevabını verdi.

Bu hadisin senedi zayıftır. Fakat mevsul ve mürsel şahitleri vardır.

Ankebût

Ahmed b. Hanbel ve hasen senedle Tirmizî, Ummu Hâni'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah'a, ***** **«..toplantınızda edepsizce şeyler yapıyorsunuz..»** (29.) âyetinin tefsirini sorduğumda şöyle buyurdu: Lût kavmi yolda gidenlerin önünü keserler, yakalayıp alay ederlerdi. İşte onların yaptıkları kötü işler budur.

Lokman

Tirmizî ve diğer muhaddisler, Ebû Umâme'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Köle kadınları ne alın, ne satın, ne de onlara bir şeyler öğretin. Çünkü onların ticaretinden hayır olmadığı gibi, alınan para da haramdır. ***** **«İnsanlardan kimi var ki, bilgisizce (insanları) Allah yolundan saptırmak ve onunla eğlence sözleri satın alırlar..»** (6.) âyeti, bu ve benzeri durumlar için nâzil olmuştur. Fakat bu hadisin senedi zayıftır.

Secde

İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Abbâs'dan, Resûlüllah'ın ***** **«..herşeyin yaratılışını güzel yaptı..»** (7.) âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Maymunun insan gibi oturmasında, bir güzellik olmasa da, Allah onu, en mükemmel bir şekilde yaratmıştır.

İbn-i Cerîr, Muaz b. Cebel'den Resûlüllah'ın ***** **«Yanları yataklarından uzaklaştıkça..»** (16.) âyetinin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet eder: Kulun geceleyin kalkıp, ibadet etmesidir.

Taberânî, İbn-i Abbâs'dan Resûlüllah'ın ***** **«Onu İsrail oğullarına yol gösterici yapmıştık..»** (23.) âyetini, şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Allah, Hazret-i Musa'yı İsrail oğullarına bir hidayet rehberi yapmıştır. ***** **«..Sakın onun kavuşması hakkında şüpheye düşme..»** (23.) âyetini de: Hazret-i Musa'nın Rabbine mülaki olması şeklinde tefsir etmiştir.

Ahzâb

Tirmizî, Muaviye'den şu rivâyette bulunur: Resûlüllah'dan işittiğime göre: Talha, savaş'da şehid olanlardan biridir, demiştir.

Tirmizî ve diğer muhaddisler, Amr b. Ebî Seleme'den, İbn-i Cerîr de, Ummu Seleme'den yaptıkları rivâyete göre: ***** **«Ey Ehli Beyt, Allah sizden kiri gidermek ve sizi**

tertemiz yapmak istiyor..» (33.) âyeti nâzil olduğunda Resûlüllah: Hazret-i Fâtıma, Hazret-i Ali, Hasan ve Hüseyin'i çağırarak ridasını üzerlerine bürüyüp: Ehli Beytim bunlardır. Allah sizden kötülüğü kaldırdı ve sizleri tertemiz yaptı, buyurmuştur.

Sebe

Ahmed b. Hanbel, İbn-i Abbâs'dan şu rivâyette bulunmuştur: Sahâbe'den biri Resûlüllah'a gelerek Sebe; erkek mi, kadın mı yoksa bir yer adı mıdır? diye sordu. Resûlüllah ona: Erkek adıdır, on çocuğu vardı, altısı Yemen'de dördü de Şam'da otururdu, cevabını verdi.

Buhârî, Ebû Hüreyre'nin merfu bir senedle Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Allah meleklere bir şeyi emrettiğinde, saf hâlinde bekleyerek, emrine boyun eğerler. Kalplerinden korku giderilince: Rabbimiz ne buyurdu diye birbirlerine sorarlar. Allah, hakkı söyledi, bize şefaat izni verdi, çünkü O herşeyden yücedir, herşeyden büyüktür, derler.

Fâtır

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebû Saidi'l-Hudrî'den Resûlüllah'ın, *****

***** **«Sonra kitabı kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefislerine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırda öne geçenlerdir..»** (32.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: Bunların hepsi, birbirinden farksızdır, hepsi de cennete gireceklerdir.

Ahmed b. Hanbel, Ebû'd-Derda'nın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah sûrenin 34. âyetini şöyle tefsir ettiğini işittim: Hayırlı işlerde öne geçenler, hesap vermeden cennete gireceklerdir. Orta yolu tutanlar, kolay bir hesaptan sonra cennete gireceklerdir. Kendilerine kötülük yapanlar ise, mahşerde uzun uzadıya hesaba çekileceklerdir. Sonra bunlar, Allah'ın merhametine kavuşacak ve geçim derdini bizden gideren Allah'a şükürler olsun diyeceklerdir.

Taberânî, İbn-i Abbâs'dan Resûlüllah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: "Kıyamet günü, altmış yaşını dolduranlar nerededir?" diye sorulacaktır. ***** **«..öğüt alanın öğüt alacağı kadar bir süre yaşatmadık mı sizi?..»** (37.) âyetinde ifade edilen ömür, budur.

Yâsin

Buhârî ve Müslim, Ebû Zerr'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah'a ***** **«..güneş de müstekarrına doğru akıp gider..»** (38.) âyetinin mânasını sordum, bana; güneşin istikrar bulduğu yer, arşın altındadır, cevabını verdi. Gene Ebû Zerr'den rivâyetlerine göre: Güneşin batışı sırasında mescidde Resûlüllah'la beraberdim. Bana: Güneş battığında nereye gider biliyor musun? diye sordu. Ben: Allah ve Resûlü daha iyi bilir deyince: Secde etmek üzere arşın altına gider, buyurdu ve ***** âyeti buna işarettir, cevabını verdi.

Sâffât

İbn-i Cerîr, Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a ***** (Vâkıa, 22.) âyetinin mânasını sordum. Bana şöyle dedi: İri gözlü, kıvrık uzun kirpikli hurilerdir.

***** **«Saklı yumurta gibi bembeyaz eşler.»** (49.) âyetinin mânasını sorduğumda: "Ciltleri, yumurta zarı kadar ince ve yumuşaktır" cevabını verdi.

Hadis'de geçen ***** kelimesi, ***** kelimesine muzaftır, göz halkası mânasındadır. Kelimeyi burada açıklayışımın sebebi, zamanımızda bazı ihmalkarların Fâ harfini Kâf'a çevirmeleri, ***** kelimesini, sürat ve hafiflikte kerkes kuşunun kanadına benzeterek, mübteda-haber yapmışlardır. Bu, büyük bir hatadır, dinde ilhad, Allah ve Resûlüne karşı suç işlemektir.

6587 Tirmizî ve diğer muhaddisler, Semure'den naklen, Resûlüllah'ın, ***** **«Yalnız onun zürriyetini kalıcılar yaptık.»** (77.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet ederler: Bunlar; Hâm, Sâm ve Yâfes'tir.

Tirmizî başka bir tarikle şu rivâyeti nakleder:

Sâm, Arapların aslı; Hâm, Habeşlerin; Yâfes de Bi-zansların aslıdır.

6589 Ubeyy b. Ka'b'dan da şu rivâyette bulunur: Resûlüllah'a ***** **«Onu yüz bin insana, ya da daha fazla olanlara peygamber gönderdik.»** (147.) âyetinin tefsirini sordum: Ziyade olanın sayısı, yirmi bindir, dedi.

İbn-i Asakir, A'lâ b. Sa'dan'dan şu rivâyeti nakleder: Resûlüllah bir gün meclisinde bulunanlara şöyle dedi: "Gökler inledi, inlemekte de haklıdır. Çünkü göğün her noktası rükû veya secdede bulunan meleklerle doludur, dedikten sonra ***** **«Biziz o saf saf dizilenler biz * biziz o tesbih edenler biz.»** (165-166.) âyetlerini okudu.

Zümer

Ebû Ya'lâ ve İbn-i Ebî Hâtim, Hazret-i Osman'dan şu rivâyette bulunurlar: Hazret-i Osman Resûlüllah'a ***** **«Göklerin ve yerin anahtarı onundur.»** (63.) âyetinin tefsirini sordu. Resûlüllah bu âyeti şöyle tefsir etti: *****

Hadis gariptir, senedi sıhhatli görülmemiştir.

İbn-i Ebî' d-Dünya, cennetin vasfı hakkında, Ebû Hüreyre'den yaptığı bir rivâyette Resûlüllah, Cebrâîl'e; ***** **«..göklerde ve yerde olanlar düşüp bayıldılar, ancak Allah'ın dilediği kaldı..»** (68.) âyetinde: Allah'ın korkutmak istemediği kimlerdir, diye sorduğunda şu cevabı aldı: Onlar, şehidlerdir.

Mü'min

Ahmed b. Hanbel, Sünen müellifleri, Hâkim ve İbn-i Hibbân, Numan b. Beşir'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah; dua ibadettir buyurdu ve ***** **«Bana dua edin duanıza icabet edeyim. Bana kulluk etmeye tenezzül etmeyenler, aşağılık olarak cehenneme gireceklerdir..»** (60.) âyetini okudu.

Fussilet

Nesâî, Bezzâr ve Ebû Ya'lâ, Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah bize; ***** **«Rabbımız Allah'tır deyip, sonra istikamette oldular. İşte onlar üzerlerine melekler iner..»** (30.) âyetini okudu. Bu sözü insanların büyük bir kısmı söyledi; ancak sonra bu imanlarından dönüp küfre saptılar. Bir kısmı da ölene kadar bu îman üzere kaldılar. İşte âyet bu olayı anlatıyor.

Şûrâ

Ahmed b. Hanbel ve diğer muhaddisler, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Size, Kur'ân'ın en faziletli âyetlerinin hangisi olduğunu haber vereyim mi? Resûlüllah onu bize hatırlatıp ***** **«Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizin yaptığı yüzündendir. (Allah) bir çoğunu da affeder.»** (30.) âyetini okudu. Bana dönerek: Bu âyeti sana tefsir edeyim; ey Ali, diyerek şu tefsirde bulundu: Başınıza gelen hastalık, musibet veya bela, yaptıklarınızın karşılığıdır. Allah ahirette bunlardan dolayı tekrar muaheze etmeyecek kadar merhametlidir. Allah, dünyada bağışladığı suçları, ahirette bundan dönmeyecek kadar kerimdir.

Zuhruf

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî ile diğer muhaddisler, Ebû Umame'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah, hidayet üzere olan bir millet ancak birbirleriyle mücadele ettiklerinde hidayetten ayrılırlar, buyurdu ve ***** **«Bunu sadece tartışma için ortaya attılar. Doğrusu onlar kavgacı bir millettir.»** (58.) âyetini okudu.

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah: Cehennemde olanların hepsi, cennetteki yerlerini hasretle görüp; Allah bana hidayet nasip etseydi, ben de muttakilerden olurdum, derler. Cennettekiler ise, cehennemdeki yerlerini görür: Allah bize hidayeti nasib etmeseydi, hidayete eremezdik, derler. Böylece şükürde bulunurlar. Resûlüllah ayrıca: Herkesin cennette ve cehennemde yeri vardır; Kâfir, Mü'min'in cehennemdeki yerine, Mü'min de kâfirin cennetteki yerine varis olur. ***** **«İşte yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur.»** (72.) âyeti buna işaret etmektedir.

Duhân

Taberânî ve İbn-i Cerîr, sağlam bir senedle, Ebû Mâlik el-Eşari'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah şöyle buyurmuştur;

Allah sizi şu üç şeyle korkutur:

Birincisi dumandır; Mü'min'i nezleye yakalanmış gibi sarsar. Kâfiri ise, kulaklarından çıkıncaya kadar şişirir.

İkincisi, kıyametin vukuu sırasında çıkacak olan Dâbbetu'l-Arz'dır.

Üçüncüsü de, Deccal'dır.

Bu hadis'in çeşitli şahidleri vardır.

6599 Tirmizî, Ebû Ya'lâ ve İbn Ebî Hâtim....

*****

[Hazret-i Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir mü'min için mutlaka (semada) iki kapı vardır: Birinden ameli yükselir, diğerinden de rızkı iner. Bu mü'min ölünce, her iki kapı da ağlar. Şu âyet bu duruma işaret eder: "Ne gök ne yer onların üzerine ağlamadı..." (Duhân 29). Tirmizî.]

6600 İbn-i Cerîr, Şurayh b. Ubeydi'l-Hadrami'nin mürsel bir senedle şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; gurbette ölen bir Mü'min'in ağlayanı yoksa, yer ve gökler onun için ağlar dedikten sonra, ***** **«..onlara ne gök, ne de yer ağlamadı..»** (29.) âyetini okudu ve yer ile göğün Kâfire ağlamadığını söyledi.

Ahkâf

Ahmed b. Hanbel, İbn-i Abbâs'dan rivâyetle, Resûlüllah'ın ***** **«..yahut bir bilgi kalıntısı..»** (4.) âyetindeki eseri/kalıntıyı yazılı bir eser şeklinde tefsir ettiğini nakleder.

Fetih

Tirmizî ve İbn-i Cerîr, Ubeyy b. Ka'b'ın, Resûlüllah'dan ***** **«..onları takva kelimesine bağladı..»** (26.) âyetinin tefsirini şöyle işittiğini naklederler: Resûlüllah takva kelimesine, Allah'tan başka (gerçek) ilâh yoktur, şeklinde mâna vermiştir.

Hucurat

Ebû Dâvud ve Tirmizî, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah'a gıybet nedir diye soruldu. Gıybet, din kardeşinin hoşuna gitmeyeceği bir şeyi söylemektir, buyurdu. Şayet bu söz o kimsede mevcutsa, gene gıybet mi olur? denildiğinde: Resûlüllah; şayet bu söz o kimsede mevcutsa gıybet, değilse iftira olur, buyurdu.

Kâf

Buhârî, Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah şöyle buyurur: Kâfir cehenneme atılınca, cehennem daha var mı diye sorar. Allah kudret ayağını koyunca cehennem: Yeter, yeter! der.

Zâriyat

Bezzâr, Hazret-i Ömer'in şöyle dediğini rivâyet eder: ***** âyeti rüzgar, ***** gemiler, ***** ise meleklerdir. Eğer Resûlüllah'ın böyle tefsir ettiğini işitmeseydim, bunları söylemezdim.

Tûr

Abdullah b. Ahmed «Zevâidu'l-Müsned»inde, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini nakleder: Resûlüllah; Mü'minler ve çocukları cennette, müşrikler ve çocukları cehennemdedir

buyurduktan sonra ***** **«Onlar ki inandılar, zürriyetleri de imanda kendilerine uydu; zürriyetlerini de kendilerine katmışızdır..»** (21.) âyetini okudu.

Necm

İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtim, zayıf senedle Ebû Umame'nin, şöyle dediğini rivâyet ederler. Resûlüllah, ***** **«Çok vefalı İbrahim.»** (37.) âyetini okuduktan sonra: Çok vefakâr kimdir? bilir misin diye sordu. Allah ve Resûlü daha iyi bilir deyince bana: Bu çok vefakâr, her sabah dört rekat namazını kılandır, cevabını verdi.

6608 Muaz b. Enes'den yaptıkları rivâyette, Resûlüllah'ın şöyle dediğini naklederler: Allah, sevgili kulu İbrahim'e niçin ***** dediğini söyleyeyim mi? Hazret-i İbrahim, sabah-akşam, ***** **«Öyle ise akşama girerken ve sabaha ererken Allah'ı tesbih (etmeniz gerekir).»** (Rûm, 17.) âyetini okuduğundan "çok vefakâr kul" diye vasıflandırılmıştır.

6609 Begavî, Ebû'l-Âliyye tarikıyle, Ubeyy b. Ka'b'dan yaptığı rivâyette, Resûlüllah'ın ***** **«Sonunda senin Rabbine varılacaktır..»** (42.) âyetini şöyle tefsir ettiğini naklederler. Allah'ın Zatı(nın nasıl olduğu) hakkında düşünmeyin.

Begavî, bu hadisin benzeri olan şu hadisi de nakleder: Allah'ın mahlûkatı hakkında tefekkürde bulunun, fakat Allah'ın Zatı(nın nasıl olduğu) hakkında düşünmeyin.

Rahmân

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû'd-Derda'dan yaptığı rivâyete göre Resûlüllah, ***** **«..O hergün yeni bir iştedir.»** (29.) âyetini şöyle tefsir etmiştir. Allah'ın hergün (her an) bir iştedir(in manası): Günahları bağışlaması, üzüntüyü gidermesi, bir kavmi yok edip, yerine bir diğerini getirmesi (diriltmesi, öldürmesi, azîz ve hakîr kılması, zengin ve fakîr yapması, duâ edene icabet etmesi, isteyene vermesi ile kâinattaki bütün fizik ve kimya reaksiyonlarını ezelde takdir ettiğine uygun olarak izhâr buyuracağı bir emirde)dir.

İbn-i Cerîr aynı hadisi Abdullah b. Munib'den, Bezzâr da İbn-i Ömer'den rivâyet ederler.

Buhârî ve Müslim, Ebû Musa'l-Eşari'den yaptıkları rivâyete göre Resûlüllah şöyle buyurmuştur: Herşeyi gümüşten olan iki cennet, herşeyi altından olan iki cennet vardır.

Begavî, Enes b. Mâlik'den şöyle dediğini rivâyet eder. Resûlüllah; ***** **«İyiliğin karşılığı iyilik değil midir?»** (60.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Allah'ın bu âyetini anladınız mı? Sahâbe: Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dediler. Bunun üzerine: Kendisine tevhid nimetini verdiğim kulun mükâfatı, ancak cennettir, buyurdular.

Vâkıa

Ebubekr'n-Necud, Selim b. Amr'in şöyle dediğini rivâyet eder: Bir arabi Resûlüllah'a gelerek şöyle dedi: Allah Kur'ân'da, cennette eziyet veren bir ağaçtan söz eder. Bu ne ağacıdır? Resûlüllah: Bu, sedir ağacıdır, dikeni insana batar şeklinde cevap verdi ve Allah: ***** **«Dikensiz kirazlar.»** (28.) buyurmamış mıdır, diyerek: Allah, ağacın dikenlerini alıp, her birinin yerine bir meyve halketmiştir, buyurdu.

İbn-i Ebî Dâvud'un, Utbe b. Abdussülemi'den yaptığı bir rivâyet, bu hadisin şahididir.

Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den yaptıkları rivâyete göre Resûlüllah şöyle buyurmuştur: Cennette bir ağaç vardır ki, at üzerinde giden yolcu yüz sene gölgesinde yürürse, gölgesi bitmez. İsterseniz Allah'ın ***** **«Uzamış gölgeler.»** (30.) âyetini okuyun.

Tirmizî ve Nesâî Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallahü anh)'den rivâyet eder: Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) **«Yükseltilmiş döşekler. »** (34.) ayeti hakkında şöyle buyurdu: O döşeklerin yüksekliği gök ve yeryüzü arası kadardır ki o da beş yüz senelik yoldur.

Tirmizî, Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah **«Biz, kadınları yeniden inşa ettik.»** (35.) âyetini: Dünyada iken gözleri zayıflamış, çapaklanmış yaşlı kadınları, ahirette tekrar genç kız haline getiririz, şeklinde tefsir etmiştir.

Tirmizî Şemâil'de, Hasen-i Basri'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Yaşlı bir kadın Resûlüllah'a gelerek: Allah'a dua et de beni cennetine alsın, dedi Resûlüllah kadına: Cennete ihtiyar kadınlar giremez deyince kadın ağlayarak geri döndü. Resûlüllah: Gidin ona söyleyin, ihtiyar olarak cennete girmeyecek, buyurdu ve ***** **«Biz kadınları yeniden inşa ettik. Onları bâkireler yaptık. Eşlerine düşkün ve hepsini bir yaşta kıldık.»** âyetini okudu.

6619 İbn-i Ebî Hâtim, Cafer b. Muhammed'den, babası tarikıyle dedesinin şöyle dediğini nakleder: Resûlüllah âyetteki ***** kelimesini, Arapça konuşan kadınlar şeklinde açıklamıştır.

6620 Taberânî, Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Ya Resûlallah,

***** **«İri gözlü (güzel yüzlü) hûrî'ler.»** (22.) âyetinin mânası nedir? Resûlüllah: Hûrun, beyaz tenli, în ise, iri gözlü olup, kerkes kuşu kanadına benzer uzun kiprikli kadınlardır, buyurdu.

***** **«Saklı inciler gibi.»** (23.) âyetinin mânasını sorduğumda: Tenlerinin beyazlığı, el değmemiş incinin beyazlığı gibidir.

***** **«İçlerinde (cennetlerin hepsinde) iyi huylu, güzel yüzlü kadınlar var..»** (Rahmân,70.) âyetinin mânasını sorduğumda: Hayrât kelimesi ahlâk, hısân kelimesi de yüz mânasındadır, buyurdu.

***** **«Sanki onlar (kuş tüyleriyle) örtülüp saklanmış yumurta gibidirler.»** (Sâffât, 49.) âyetinin mânasını sorduğumda: Tenlerinin yumuşaklığı, yumurta zarının yumuşaklığı gibidir, buyurdu.

***** **«Hepsi bir yaşta sevgililer.»** (37.) âyetinin mânasını sorduğumda: Dünyada iken gözleri zayıflamış ve çapaklanmış yaşlı kadınları Allah, ahirette genç bakireler olarak yaratacak, kocalarına aşk ve muhabbetle bakacaklar, hepsi de aynı yaşta olacaklardır.

6621 İbn-i Cerîr, İbn-i Abbâs'ın ***** **«Bir çoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerden.»** (39-40.) âyetleri hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; öncekilerin ve sonrakilerin hepsi, benim ümmetimdir.

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Hazret-i Ali'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah; ***** cümlesini şükrünüz, ***** cümlesini de, Kâfirlerin şu veya bu yıldızla yağmura kavuşturulduk, dedikleri şeklinde tefsir eder.

Mümtehine

Hasen bir senedle Tirmizî, İbn-i Mâce ve İbn-i Cerîr, Ümmü Seleme'den yaptıkları rivâyette Resûlüllah, ***** **«..iyi işte sana karşı gelmemeleri hususunda.»** (12.) âyetini ağlayıp sızlamakla şeklinde tefsir etmiştir.

Talâk

Buhârî ve Müslim, İbn-i Ömer'den şu rivâyette bulunurlar: İbn-i Ömer, hayız halinde iken karısını boşar. Babası Hazret-i Ömer, bu durumu Resûlüllah'a iletir. Resûlüllah öfkelenerek Hazret-i Ömer'e: Oğluna söyle, karısını geri çağırıp temizleninceye kadar evinde bıraksın. İkinci hayzı görüp temizleninceye kadar beklesin. Bundan sonra boşamada kararlı ise, kendisiyle temas etmeden, temiz halde boşasın. Allah'ın, kadınları boşamada emrettiği iddet budur. Bu sözünden sonra Resûlüllah; ***** **«..kadınları boşadığınızda iddetleri içinde boşayın..»** (1.) âyetini okudu.

Nûn

Taberânî, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah şöyle buyurdu: Allah'ın ilk yarattığı şey kalem ve balıktır. Allah kaleme, kıyamete kadar olacak herşeyi yaz, dedi. Resûlüllah ***** âyetini okudu. Âyetteki nun balık, kalem de kalemdir, dedi.

İbn-i Cerîr, Muaviye b. Kurra'dan, babasının şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; ***** **«Nun, Kalem'e ve yazdıklarına andolsun ki.»** âyetini şöyle tefsir etti: Yazı, nurdan bir levha üzerine, nurdan bir kalemle, kıyamete kadar olacak şeylere dair yazılan yazıdır. İbn-i Kesir bu haberi, mürsel ve garip haber kabul etmiştir.

İbn-i Cerîr ayrıca, Zeyd b. Eslem'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; gökler Allah'ın, vücuduna sıhhat verdiği halde, insanlara zulmeden kimseye ağlar. 13. âyetteki zalim ve yardakçı olan işte budur. Haber mürseldir, bazı şahidleri vardır. Ebû Ya'lâ ve İbn-i Cerîr, aralarında müphem kimseler olan senedle Ebû Musa'dan Resûlüllah'ın ***** **«Bacakların açıldığı gün.»** (42.) âyetini: Önünde secdeye kapanacakları büyük bir nur kendilerine görünür şeklinde tefsir ettiğini rivâyet eder.

Meâric

Ahmed b. Hanbel, Ebû Said'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a ***** **«..mikdarı elli bin sene süren bir gün içinde.»** (4.) âyeti hakkında: Bu, ne uzun günmüş diye sordular. Cevaben: Allah'a yemin ederim ki, bu uzun gün Mü'min'e göre dünyada kıldığı bir vakit farz namazı kadar kısa bir zamandır, buyurdu.

Müzzemmil

Taberânî, İbn-i Abbâs'dan, Resûlüllah'ın ***** **«O halde Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.»** (20.) âyetini şöyle tefsir ettiğini rivâyet eder: Kolayınıza gelen yüz âyetin okunmasıdır. İbn-i Kesir bu haberi, gerçekten garip bir haber kabul eder.

Müddessir

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebû Said'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: 17. âyetteki ***** kelimesini, yetmiş sene tırmanıp içine düştüğü, ateşten bir dağdır, şeklinde tefsir etmiştir.

Ahmed b. Hanbel, hasen bir senedle Tirmizî ve Nesâî, Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah ***** **«O takva ve mağfiret ehlidir»** (56.) âyetini şöyle tefsir etmiştir: Rabbiniz; korkulması gereken Ben'im. Benimle birlikte ilâh edinilmesin. Bana başka bir ilâh ortak etmekten sakınan, mağfiretime kavuşur.

Nebe'

Bezzâr, İbn-i Ömer'den rivâyetle Resûlüllah'ın şöyle dediğini nakleder: Yemin ederim ki cehenneme giren bir kimse, yıllar boyu kalmadıkça oradan çıkmayacaktır. Âyetteki ***** kelimesi, seksen küsur senedir. Her sene, dünya günleri gibi üç yüz altmış gündür.

Tekvir

İbn-i Ebî Hâtim, Ebû Yezid b. Ebî Meryem'in babasından yaptığı rivâyete göre Resûlüllah'ın ***** **«Güneş dürüldüğü zaman.»** (1.) âyetini şöyle tefsir ettiğini nakleder: Güneş, cehennemde dürülecek, ***** **«Yıldızlar kararıp döküldüğü zaman.»** yıldızlar cehennemde düşüp kaybolacaktır.

İbn-i Ebî Hâtim, Numan b. Beşir'den Resûlüllah: ***** **«Canlar bedenlerle birleştiği zaman.»** (7.) âyetinin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet eder: Âyetteki kimseler sözü, aynı ameli işleyen her milletten aynı yaştan kimseler mânasındadır.

İnfitâr

İbn-i Cerîr, zayıf bir senedle Taberânî, Musa b. Ali b. Rabah'ın babası ve dedesinden rivâyetine göre Resûlüllah, dedesine şöyle demiştir. Neyin dünyaya geldi? Dedesi: Kız veya erkekten başka neyim dünyaya gelebilir ki dedi. Resûlüllah kime benziyor, diye sordu. Dedesi: Ya babasına, ya anasına benzeyecektir, dedi. Bunun üzerine Resûlüllah: Sus, böyle deme. Nutfe, rahimdeki yerine yerleştiği zaman Allah ona, Hazret-i Adem'e kadar bütün nesilleri hazırlar. Sen Allah'ın. ***** **«Dilediği surette seni terkip etti..»** (8.) âyetini hiç okumadın mı? Seni de bu şekle sokan Allah'tır, dedi.

İbn-i Asakir, «Tarih»inde, İbn-i Ömer'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Onlara ebrar adı verilmesi, baba ve çocuklarına iyilik yapmalarındandır.

Mutaffifîn

Buhârî ve Müslim, İbn-i Ömer'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: ***** **«O gün insanlar, âlemlerin Rabbi huzurunda dururlar.»** (6.) âyetinin mânası: Her biri, kulaklarına kadar ter içinde kalacaklardır, demektir.

Ahmed b. Hanbel, Tirmizî sahih bir senedle Hâkim ve Nesâî, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah, kul bir günah işlediğinde, kalbinde siyah bir nokta kalır. Tevbe ettiğinde bu nokta silinir. Günah işlemekte devam ederse, bu nokta bütün kalbini kaplayacak şekilde büyür. İşte Allah'ın ***** **«Hayır, onların işleyip kazandıkları şeyler, kalplerinin üzerinde pas olmuştur.»** (14.) âyetinde ifade ettiği, kalbin günahla kaplanması budur.

İnşikak

Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah şöyle buyurmuştur: Her hesaba çekilen azap görür. İbn-i Cerîr'in rivâyetinde bu hadis: Her hesaba çekilen kul, mutlaka azab görecektir, lâfzıyla gelmiştir. Hazret-i Âişe: Allah ***** **«O, kolay bir hesaba çekilecek.»** (8.) buyurmamış mıydı? diye sorunca Resûlüllah: Âyetteki hesab, bir arzdır, buyurdu. Ahmed b. Hanbel, Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'a kolay hesabın ne olduğunu sorduğumda bana: Amel defterine bakıldıktan sonra, serbest bırakılmasıdır. Kıyamet günü hesaba çekilen, helak olur, dedi.

Burûc

İbn-i Cerîr, Ebû Mâlik el-Eşari'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Vadedilen gün kıyamet günü, şehid ise cuma günü, meşhud ise arafe günüdür, buyurmuştur. Bu haberin, çeşitli tarikle gelen şahidleri mevcuttur.

Taberânî, İbn-i Abbâs'dan Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Allah beyaz inciden Levh-i Mahfuzu halketmiştir. Bunun sahifeleri yakuttan, kalemi nurdan, yazısı da nurdandır. Allah hergün, üç yüz altmış kere bu kitaba bakar; yaratır, rızık verir, öldürür, diriltir, yüceltir, zillete düşürür; istediği herşeyi yapar.

A'lâ

Bezzâr, Câbir b. Abdullah'dan Resûlüllah'ın ***** **«Doğrusu mutluluğa ermiştir arınan..»** (14.) âyetinin tefsirinde şöyle dediğini rivâyet eder: Kelime-i şahadeti getiren, Allah'a şirk koşmayan, benim Allah'ın Resûlü olduğuma şehadet eden kimsedir. ***** **«Rabbinin adını anıp namaz kılan..»** (15.) âyetini de şöyle tefsir etmiştir: Bu namaz, beş vakit namazdır, bunları muhafaza etmek, namazı ihtimamla kılmak demektir.

Bezzâr, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: ***** **«Bu hüküm elbette ilk sahifelerde de vardır.»** (18.) âyeti nâzil olduğunda Resûlüllah şöyle buyurdu: Bu ve bütün haberler, Hazret-i İbrahim ile Hazret-i Musa'nın kitabında yazılıdır.

Fecr

Ahmed b. Hanbel ve Nesâî, Cabir'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Âyetteki on gün, Kurban'ın on günüdür. Vetr, arafe günü, şef' ise, kurban kesme günüdür. İbn-i Kesir, ricali sikadır fakat merfu değildir, der.

İbn-i Cerîr, Cabir'den merfu olarak şu rivâyeti nakleder. Kurban kesme günü, bayramın ilk iki günüdür. Vetr ise, üçüncü günüdür. Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, İmran b. Husayn'dan şu rivâyeti nakletmişlerdir: Resûlüllah'a şef' ve vetr kelimeleri sorulduğunda şöyle demiştir: Bazı namazlar çift, Bazıları da tek rekatlidir.

Beled

Ahmed b. Hanbel, Bera'nın şöyle dediğini rivâyet eder: Bir a'rabi Resûlüllah'a gelerek; beni cennete girdirecek bir amel öğretir misiniz, dedi. Resûlüllah; birini serbest bırak, köle azat et buyurdu. Adam: Bunlar aynı şeyler değil mi? diye sorunca Resûlüllah: Birini serbest bırakmak, bizzat kendi yapacağın iştir. Köle azat etmek de onun salıverilmesine yardımcı olmandır, dedi.

Şems

İbn-i Ebî Hâtim, Cuveybir tarikıyle Dahhak'dan İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah'ın ***** **«Nefsini temizleyen iflah olmuş.»** (9.) âyetini şöyle tefsir ettiğini işittim: Kişinin kurtulması, Allah'ın onu temize çıkarması demektir.

İnşirah

Ebû Ya'lâ ve İbn-i Hibbân, Ebû Said'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Cebrâîl bana gelerek şöyle dedi: Rabbin, adını nasıl yücelttiğini biliyor musun? diye sordu. Ben de: Allah daha iyi bilir deyince, Rabbin şöyle buyuruyor: Zikredildiğimde, sen de zikredilirsin cevabını verdi.

Zilzal

Ahmed b. Hanbel, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; ***** **«İşte o gün yer haberlerini söyler.»** âyetini okuyarak şöyle dedi: Yerin bu haberleri nedir biliyor musun? diye sordu. Sahâbeler de: Allah ve Resûlü daha iyi bilir dediler. Bunun üzerine Resûlüllah: Yeryüzü şu gün şu amelde bulundu diye, her kadın ve erkeğin yaptıklarına şahidlik edecektir, buyurdu.

Âdiyât

İbn-i Ebî Hâtim zayıf bir senedle, Ebû Umame'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah, ***** **«İnsan Rabbine karşı çok nankördür.»** âyetini okudu. Kenud, yemeği yalnız yiyen, kölesini döven, başkalarına yardımı engelleyen kimsedir, buyurdu.

Tekâsür

İbn-i Ebî Hâtim, mürsel bir senedle, Zeyd b. Eslem'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; malın çokluğu sizi taattan alıkoydu, kabirleri ziyaret edinceye kadar, âyetini de ölüm gelinceye kadar, şeklinde tefsir etmiştir.

Ahmed b. Hanbel, Câbir b. Abdillah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah, Hazret-i Ebubekr ve Hazret-i Ömer, hurma yiyip su içtiler. Resûlüllah: Sorulacağınız nimetlerden biri de budur cevabını verdi.

İbn-i Ebî Hâtim, İbn-i Mesûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: ***** **«Sonra o gün size verilen nimetten sorulacaksınız..»** âyetini Resûlüllah; emniyet ve sıhhatınızdan sorulacaksınız, buyurdu.

İbn-i Merdeveyh, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: ***** **«Bu ateş ki gönüllere işler.»** âyetindeki mu'sade kelimesine Resûlüllah yapıştırılmışlar, mânasını vermiştir.

Mâûn

İbn-i Cerîr ve Ebû Ya'lâ, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah'a ***** **«Ki onlar namazlarından yanılmaktadırlar.»** âyetini sordum. Bana: Onlar, namazın vaktini geçirenlerdir, buyurdu.

Kevser

Ahmed b. Hanbel ve Müslim, Enes'in şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah: Kevseri, Allah'ın bana cennette verdiği bir nehir adıdır, şeklinde tefsir etmiştir. Bu hadisin çeşitli tarikleri vardır.

Nasr

Ahmed b. Hanbel, İbn-i Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder: ***** **«Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman.»** âyeti nâzil olunca Resûlüllah: Bana ölüm haberim verildi, buyurdu.

İhlas

İbn-i Cerîr, Bureyde'den merfu olarak yaptığı rivâyete göre Resûlüllah; ***** kelimesini, karnı olmayan kimse şeklinde tefsir etmiştir.

Felak

İbn-i Cerîr, Ebû Hüreyre'den Resûlüllah'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Felak, cehennemde kapalı bir kuyudur. İbn-i Kesir, bu haberi garip kabul eder, merfu olmadığını söyler. Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve sahih bir senedle Nesâî Hazret-i Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet ederler: Resûlüllah elimden tuttu, yeni doğan ayı göstererek: Bu ay battıktan sonra gelecek karanlığın şerrinden Allah'a sığın, buyurdular.

İbn-i Cerîr, Ebû Hüreyre'den şu rivâyette bulunur: Resûlüllah, ***** **«Karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden.»** âyetindeki gâsik kelimesini, yıldız olarak tefsir etmiştir. İbn-i Kesir, bu haberin sahih olmadığını söyler.

Nâs

Ebû Ya'lâ, Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah; şeytan vesvesesini, insanın kalbine koyar. Allah'ı anmağa başlayınca olduğu yerde kalır. İnsan Allah'ı unutacak olursa, kalbine vesvese verir. İşte insanların kalbine verdiği vesvese bunlardır.

Buraya kadar verdiğim sûrelerin tefsiri ile ilgili haberlerin bazısı merfu, bazısı sahih, bazısı hasen, bazısı zayıf, bazısı mürsel, bazısı da mu'dal'dir. Bu arada mevzu ve batıl rivâyetlere yer vermedim. Tefsirle ilgili, merfu olarak gelen üç uzun hadisi de bahisler arasına almadım. Bunlar:

1- Hazret-i Musa ile Hızır (aleyhisselâm) arasındaki hadise ile ilgili hadistir. Buhârî ve diğer hadis mecmualarında nakledilen bu hadis, Kehf sûresindeki bazı âyetlerin tefsiridir.

2-Fitnelerle ilgili, gerçekten uzun, yarım defter tutarında bir hadistir. Bu hadisi, Nesâî ve diğerleri rivâyet etmiştir. Fakat, aralarında Mezzi ve İbn-i Kesir olmak üzere bazı muhaddisler, İbn-i Abbâs'dan merfu olarak geldiğine dair tenbihde bulunmuşlardır. Çünkü İbn-i Abbâs'ın Resûlüllah'dan doğrudan alındığı açıklanan merfu hadisler, pek azdır. İbn-i Kesir, İbn-i Abbâs bunları belki İsraili haberlerden almıştır, der.

3-Sûrla ilgili hadistir. Bu, fitne hadisinden daha da uzundur. Kıyametle ilgili çeşitli sûrelerdeki âyetlerin tefsirini içine almaktadır. İbn-i Cerîr, ba's bahsinde Beyhaki ve Ebû Ya'lâ'nın rivâyet ettikleri bu hadisi, Medine kadısı İsmail b. Rafi nakletmiş, hadisin senediyle ilgili bazı açıklamalarda bulunmuş, siyakında münker haberler olduğunu belirtmiştir. Bir rivâyete göre İbn-i Rafi bu hadisi, çeşitli tarik ve değişik yerlerden toplamış, kendine hâs bir üslubla ifade etmiştir.

İbn-i Teymiyye ve diğer Ulemaya göre Resûlüllah, Kur'ân'ın tamamını veya büyük bir kısmını Eshâbına açıklamıştır. Bu görüşü, Ahmed b. Hanbel ve İbn-i Mâce'nin Hazret-i Ömer'den yaptıkları şu rivâyet teyid etmektedir: Kur'ân'ın en son nâzil olan âyeti, riba âyetidir. Resûlüllah bu âyeti tefsir etmeden vefat etmiştir. Bu da gösteriyor ki Resûlüllah, her âyeti Eshâbına tefsir etmiş, ancak bu âyetin nüzûlünden hemen sonra vefat ettiğinden, tefsirini yapamamıştır. Yoksa Hazret-i Ömer'in bu âyeti tefsir etmemiştir, sözünün mânası kalmazdı.

Bezzazın Hazret-i Âişe'den yaptığı rivâyete göre Hazret-i Âişe şöyle demiştir: Resûlüllah, Cebrâîl'in kendisine öğrettiği âyetlerin tefsirini yapardı. Bu hadis, İbn-i Kesir'in ifadesine göre münker hadistir. İbn-i Cerîr ve diğer ulema, bu hadisi şöyle tevil etmişlerdir: Resûlüllah'ın tefsir ettiği âyetler, anlamakta güçlük çektiği müşkil âyetlerdir. Bu yüzden mânalarını Allah'tan öğrenmek istemiş, Allah da ona, Cebrâîl'in lisanıyle bu mânaları öğretmiştir.

5- Hâtime

Allah'a şükürler olsun ki, bugüne kadar telif edilmeyen, içinde Kur’ân'la ilgili değerli bilgileri toplayan, üstün bir üslupla yazılan, emsali bulunmayan bu kitabı tamamlamak nasib oldu. Bu eserde, Kur’ân'ın anlaşılmasını kolaylaştıran muayyen kaideler verdim, tefsiriyle ilgili bütün yönlerini açıkladım, âyetlerde kapalı olan zengin mânayı kavramada yardımcı olacak esâsları bir arada topladım. Bu kitab'da; özlü, makul ifadeler, doğru ve makbul nakilleri verdim. Kur'an'ın tefsir ve usûlüyle ilgili bütün eserleri tetkik ederek, değerli ve önemli olanlarını aldım, başlıca tefsirlere müracaatta bulundum, bunlardan pek çok bilgiler aktardım, Kur’ânî ilimlerin kaynağına daldım, cevher ve incilerini çıkardım, bilinmeyen yönlerini bulup anlaşılır hale getirdim.

Bu bakımdan, ulemayı zor durumda bırakan meseleler bu kitab'da ele alındı, değişik eserlerde bulunan dağınık bilgiler, bir araya getirildi.

Buna rağmen kendimi hatasız görmüyor, her meseleyi tamamıyle açıkladığımı iddia etmiyorum. Şüphesiz her insan, hata ve noksanlıkla doludur. Gerçek bu iken, öyle bir zamanda yaşıyorum ki, insanların kalbi hasetle dolmuş kin ve nefret, damarlarına kadar işleyerek, bütün vücudunu karartmıştır. İnsanların bu halini şair aşağıdaki mısralarda ne güzel dile getirmiştir: Allah, gizli kalan bir fazileti yaymak istediğinde, Bu fazileti, hased edenin diline düşürür. Şayet, yanan ateş etrafa sıçramasaydı, Ud ağacının güzel kokusu farkedilmezdi.

Günümüz insanı cehalet ve tamaha kapılmış, kendini üstün görme hırsı onları kör ve sağır yapmış, böylece dini ilimlerden uzaklaşmış, felsefi ilimlerin tedrisine dalmışlardır. Onlar her şeyde öne geçmek isterken, Allah onları hep geride bırakmıştır. İzzet ve şeref sahibi olmak isterler ama, ilimden nasibleri yoktur. Bunlar kendilerine ne bir himaye, ne de yardım eden birini bulabilirler. Şair şöyle terennüm eder:

İlim talibinin konak yeri bizler olduğu halde, Sancağımızı bırakıp, niye başkalarına uyarlar!

Bu eksikliklerine rağmen, burunları havada, kalplerinde Hak'ka karşı kibir, ağızlarında yalan ve iftiradan başka bir şey görülmez. Ne zaman Hak'ka davet edecek olsan, sağır ve kör kesilirler. Sanki Allah, sözlerini ve amellerini yazan melekleri onlara vekil kılmamıştır. Aralarına bir alim girmeyedursun!.. Cahil-cühela onu oyuncak yaparlar. Onlara göre kamil insan, insanların en kötüsü, noksanlıklarla dolu bir kuldur.

Yemin ederim ki bu zaman, sükut edilecek, oturup evden dışarı çıkılmayacak bir zamandır. Şayet: Bir şeyi bilip de söylemeyene Allah, cehennem ateşinden bir gem vuracaktır, hadisi olmasaydı, ilim sadece amelden ibaret kalacaktı. Şair bunu ne güzel dile getirmiştir:

Bütün gayretinle fazilet sahibi olmağa çalış.

Canla başla, bunları elde etmeğe uğraş, Bu uğurda Allah'ın rızasını kazanmaya bak. Gayret gösterene faydalı olmaktan kaçma. Hased edenlerin, söz ve heveslerini kendilerine bırak. Çünkü ölümden sonra hased, kendileriyle kaybolup gider. Ben; saltanatı büyük, şanı yüce Allah'a sığınarak, bu kitabı tamamlamamı nasib ettiği gibi, hizmetimi kabul ederek nimetini tamamlamasını, Resûlüne tabi olan selef-i salihinden eylemesini, amellerimi boşa

çıkarmamasını niyaz ederim. Allah, kulun emelini boşa çıkarmayan cömerttir. Allah'dan başkasına itibar etmeyip, O'na uyan, hüsrana uğramaz.

Salât ve selam, son peygamber, Efendimiz Hazret-i Muhammed'e, âline ve Eshâbına olsun.